

HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ČASOPIS

NAMIJENJEN

NAUCI I KNJIŽEVNOSTI

Godina VI.

UREDNIK:

Dr. Fran Binički.

U KRKU

TISKOM I NAKLADOM »KURYKTE«

1908.

SADRŽAJ
„HRVATSKE STRAŽE"
Godište VI.

Filosofija, dnevna pitanja.

Apologetika.

Estetika, književnost, kritika.

Spisi različitog sadržaja.

Svaštice.

Alfabetsko kazalo.

„Hrvatska Straža“ prijateljima i neprijateljima.

S ovim brojem započinje »Hrvatska Straža« svoje šesto godište. Mi smo već u prvom broju na uvodnom mjestu hrvatskoj publici izložili svoj program. Nakon pet godina nemamo ni šta da dodademo, ni šta da oduzmemo ili ispravimo. Naše je štanovište i danas isto.

Osjećamo ipak potrebu, da opet progovorimo našim prijateljima i štiocima iskrenu riječ. Povod nam daje najnovija papinska enciklika. Enciklika »Pascendi dominici gregis« znači u povjesti filosofije i teologije dogagjaj od epohalne zamašitosti. Izazvale su je moderne prilike.

Tko je pomnjivo pratio razvoj filosofije i teologije za zadnjih trideset godina u Njemačkoj, Francuskoj, u Italiji, u Engleskoj i u samoj Americi, on je morao zamijetiti, kako je u učenom svijetu zavladala neka neodregjenost i pobrkanost poimanja. Duševno se obzorje zamračivalo a intelektualna je konfuznost sve više svojim tamnim krilom zaodijevala prosvijetljene glave. Ni sami katolički teolozi se megju sobom više ne razumješe. Istim se riječima davahu oprečna značenja. Pravi pravcati duševni kaos!

Papinska je riječ poput onog prvobitnog Božjeg: *Fiat lux!* udarila u ovaj kaos. *Et facta est lux*. Svijetlo se odijelilo od tame. I u ovom svijetlu vidimo, razlučivamo. Gledamo si u obraz. Raspoznajemo prijatelja od neprijatelja. Otkriti stoje pred nama kumiri, kojima se klanjalo mnogo katoličko koljeno. Izvjesnost se i stalnost povraća u duhove.

Papinska nas enciklika u velike obradovala. Ne samo što nam je enciklika nepogriešiv izrek istine, ona je i kažiput kroz vijek protuslovlja. Enciklika nam takogjer daje svjedožbu, da smo udarili istinskim pravcem. Ta što je enciklika po bîti svoga sadržaja drugo, nego osuda modernog agnosticizma u primjeni na

kršćansku objavu? I mi nazrijevasmo poglavitu pogibelj, što prijeti kršćanstvu i vjeri katoličkoj, u modernom agnosticizmu t. j. u nauci, koja skida razum sa prijestolja, što mu dolikuje kano vodiću duševnih sila, poričuć umskoj spoznaji svaku izvjesnost i objektivnu vrijednost; a na mjesto razuma stavlja čuvstvo i volju. Ovaj se »misticizam« i »voluntarizam« obrazlaže i utvrgjuje filosofijom monizma i evolucijonizma; a ovo su opet sustavi, kojima smo od početka do danas u našem listu posvetili svu pažnju. Odatle i naše pobijanje okultističkih teorija i tlapnja, napose spiritizma, što ima i u hrvatskoj inteligenciji mnogo pristaša.

Proti ovim teorijama, koje naviještaju razumu rat, smrt logici, koje vode modernu znanost izravno do bankrota, mi smo eto zagovarali i branili prava razuma i nepovrjedljivost logičkih zakona. Zato smo i bodrili na učenje stare silogističke filosofije; jer nas ova jedino može utvrditi u načelnom mišljenju, bez koga nema ni prave duševne naobrazbe ni ćudorednosti. Polazeći s ovog gledišta ocjenjivali smo znamenitije pojave na hrv. književnom polju, tjerajući pisce nu sud istine, koja je svegjer jedna ista, ili je mi upoznali svijetlom prirodnog razuma ili natprirodne objave. Sve naše djelo upravljeno bi jednoj svrsi: pobijanju intelektualnoga agnosticizma.

Napose list je naš s posebnom pomnjom pratio modernizam u raznim fazama njegova razvoja. Poznat je niz uvodnih članaka, u kojima smo izložili i pretresli gotovo sve poglavite točke modernističke struje, ističući veliku pogibelj, koja prijeti od modernizma čistoći religijskog poimanja u katolikâ.

Papinska nam je enciklika dokazom, kako smo pravo sudili o modernim zabludama; ona opravdava i sud naš o katoličkom modernizmu. U tomu imamo veliko zadovoljstvo.

No to nas takogjer pobugjuje na daljni rad u istom pravcu, kao do sada. Jest, videći, kako je najviši auktoritet osudio zablude, što smo ih do sada pobijali, mi ćemo još većom samosvijesti i odvažnošću prionuti na posao. No bit će i sada još u nas optimista, koji će pitati: »Je li zaista od potrebe, da uložimo toliko sile za pobijanje agnosticizma i modernizma megju Hrvatima? Ad quid perditio ista? »Straža« slika vraga crnijim nego što u zbilji jest«. Ovakvim smo prigovorima već privikli. Ne smetaju nas. Za

nas stoji neporecivo: i hrvatska je inteligencija ne samo svjetovnjačke, već dijelom i svećeničke ruke zaražena kugom modernizma.

Ne govorimo tuj o političkim dnevnicima i drugim novinama, koji izrijekom ispovijedaju radikalna načela; niti o književnim smotrama, kao što je »Savremenik«, »Hrvatska Smotra«, »Zvon«, koji upravo sustavno i naumice šire evolucijonistička načela. Glavni predstavnik modernističke struje u hrv. novinstvu je uvijek još »Obzor«. Pokrenut biskupskim novcem, uživajuć simpatiju hrvatskih katoličkih muževa, moralno i materijalno podupiran od mnogih svećenika, »Obzor« smije i danas nekažnjen na nečuveni način očito ružiti i grditi našega Boga Isusa Krista i otajstva Njegove Božanske vjere! (Vidi opet zadnji »Božićni Prilog« ovog dnevnika.) Mi si toliku sljepoću obzoraških »katolika« ne možemo drugačije protumačiti, nego da su zapali u tamu agnosticizma, tako te im nije jasan ni osnovni princip svake logike i mišljenja: princip protuslovlja. Kako daleko zavodi katoličku pamet filosofija srca i simpatije!

No pustimo novinstvo. Uočimo našu znanstvenu i prosvjetnu knjigu. Tuj nailazimo prije svega na našu »Maticu«. S njom smo imali već mnogo posla. Dokazali smo očevidno, kako je ovaj prvi prosvjetni zavod kršćanskog hrv. naroda zaplovio strujom monizma i evolucijonizma. Riječ se naša nije uvažila; niti se nadamo, da će se »Matica« tako brzo povratiti principima kršćanske i aristotelske logike.

Uopće se kod naše katoličke inteligencije pojavlja težnja za spajanjem nespojivih skrajnosti istine i neistine, dobra i zla. Koliko smo u toj točki već morali da prigovorimo i onima, koji u ostalom glede vjere s nama osjećaju! Obzoraštvo kao da je prešlo u krv hrvatstva.

Od ove bolesti nijesu prosti niti mnogi od onih, koje je Bog postavio na svijetnjak, da svijetle ljudima, što sjede »u tami i u sjeni smrtnoj. Učitelji u Izraelu! Ni u njihovim glavama nije sve jasno. Upućujemo štioca na »Pisma mladom apologetu«, što smo ih počeli eto već u ovom broju objavljati. Povod ovim pismima dala je knjiga, što je napisao jedan svećenik, doktor bogoslovlja i vjeroučitelj, ocijenio je jedan sveučilišni profesor, i on

*

doktor bogoslovlja; a na osnovu ove ocjene odobrio je bogoslovski fakultet našeg jedinog sveučilišta. Listovi, i katolički, izuzevši jedan ili dva, djelo su u velike pohvalili i preporučili. Ipak je ovo djelo duboko zaraženo modernističkim zabludama. Svaki je mogao očekivati, da će se g. pisac barem nakon enciklike Pija X. proti modernistima osvijestiti, zašutjeti. Kad ono on se opet eto oglasio u gjačkoj »Luči« pogrijevajuć neslanu modernističku robu svoju, da smuti mlade duhove, koji se u svetom zanosu spremaju na boj proti neprijatelju vjere i zdrave filosofije.

Ovakvi i slični pojavi znak su vremena, što ga ne valja izgubiti s vidika; znak, koji nas opominje, da ustrajemo, da započeto djelo nastavimo. Jest, mnogo valja pojmova u nas razbistriti; mnogo zaboravljenih istina iznijeti; mnogim načelima, kojih se zamašitost ne uvigja, izvojštiti priznanje. I to ćemo s pomoći Božjom postići.

No i u drugom nam je pogledu papinska enciklika dobro došla. Što se tiče *stvari* same, što se tiče *načelâ*, koja zagovaramo, sa katoličke nam se strane daje bezuvjetno priznanje. Ali jedno je, o što so mnogi u »Hrvatskoj Straži« spotiču: *način* ili *oblik*, kojim polemizujemo sa protivnicima naših načela. O tom smo već opetovno progovorili, da se obranimo od vječnog prigovaranja ove gospode. No većinom uzalud! Uvijek još moramo čuti: da »osugjujemo i kunemo *ljude* drugih načela«, da »na njih udaramo anatemu«; pa naša »žestoka i bezobzirna agresivnost na protivnika, cjepidlačarenje u prosugjivanju protivničkih spisa, natezanje za riječi« i t. d.!

Sve to i mnogo drugog valja nam svaki dan od dobre »katoličke« braće progutati — i *poslije* enciklike Pija X. »Pascendi dominici gregis«!

Jest, uzmimo encikliku u ruke, eda vidimo, kako danas valja branitelju katoličke istine govoriti odvažno, razgovjetno; kako valja zablude označiti pravim imenom; kako valja svijetlo nazvati svijetlom a tamu tamom, bilo to komu milo ili ne; kako valja lažnim prorocima skinuti obrazinu, te ih prikazati u pravom odijelu kao grabljive vuke. Kako je neumjesna, kako pogubna upravo danas irenejska taktika! Taktika, koja unosi u logiku simpatiju, a ulogu, što pripada razumu, daje srcu. Pod plaštem krivo shvaće-

ne kršćanske ljubavi irenejci hoće da poštede jednog pisca, naučitelja laži, a dopuštaju, da milijun bezazlenih kršćanskih duša padaju žrtvom zabluda, koje on svojim spisima sije.

Zaista kad bismo mi, pobijajući modernističke nauke, modernizam ili reformni katolicizam označili kao »skup svih hereza«; tvrdili, da modernisti rabe »barbarske riječi«; kad bismo mi, od stvari prelazeći na »osobe«, tvrditi, da moderniste »vodi znaličnost i oholost«; da im »nestaje svakog poštovanja za više«; da su u školastičkoj filosofiji »potpuni ignoranti«; da su »pomamni«; da »zavagjaju druge«; da »se po univerzama jagme za učiteljskim stolicama, koje malo po malo pretvaraju u »cathedras pestilentiae«; pa zato da valja spise njihove zabraniti; a »prva dužnost« biskupâ da je »oprijeti se ovakovim oholicama, dati im manje i neznatne službe, da se *većma ponize*, što se više dižu, i da na nisko mjesto postavljeni mogu i manje škoditi«; kad bismo mi napokon zahtijevali, da se svikoliki, koji su »zaraženi modernizmom, bez ikakova obzira odbiju od službe bilo ravnatelja bilo profesora, pa ako li takovu službu već vrše, neka se maknu«; da se isto tako postupa i s pristašama modernizma, kao i s onima, koji moderniste hvale, ili koji kude pa bilo i samu skolastičnu *metodu«* — kad bismo mi, velju, sve to učinili: kakva bi se hajka podigla na nas! No to sve su riječi, to je način, kojim *Pio X.* u spomenutoj enciklici ne samo označuje i kudi *zablude* modernista, nego se dira, što no reći, i u njihovo *ličnost.* Jest, Pio. X. znade, koliko pohare prouzročuje u katoličkom svijetu taktika zabašurivanja i načelnog polutanstva, taktika nagagjanja megju istinom i neistinom. Zato dolje s ovakovom izdajničkom taktikom! Naš način »osugjivanja« i »proklinjanja« ljudi, koji su drugih načela, nije ni sjena prema načinu, kojim Pio X. žigoše reformne katolike! Zaista neobično, nečuveno! Gospodo, kojima se usta cijede samoga meda i kršćanske ljubavi, idite u školu Piju X!

Da, nam je opet i u tome velika zadovoljština, jer nam upravo papinska enciklika daje svjedodžbu, da nijesmo ni glede »načina« ili »taktike« toliko griješili, te bi zaslužili, da se nas razvičina« ili »taktike« toliko griješili, te bi zaslužili, da se nas razvikuje »fanatičarima« ili »zelotima«; »natražnjacima, koji bježe pred svakim pokretom poput sovâ, što uzmiču pred danom«, koji bi rado svekolike, što »se ne kunu u našu riječ, spaliti na lomači«.

Nadamo se, da će gospoda irenejci, koji nas neprestano bockaju, napokon to uvidjeti te nas pustiti u miru.

Papinska nam enciklika otvara nove vidike, namiće nam nova, aktuelna pitanja. Naša će zadaća sastojati u tome, da svestranim raspravljanjem ovih pitanja bistrimo pojmove, dok se na našem obzorju ne raspline magle modernih zabluda, koje zracima Božanske istine priječe, da ne mogu katoličke duhove punimom svog žara prosvijetliti i oploditi.

Osokoljeni papinskom riječju mi ćemo naprijed pravcem, kojim smo udarili. Tko hoće s nama: dobro; tko ne će: mi ga ne možemo siliti. Time smo htjeli da još jednom jasno označimo svoje stanovište. Clara pacta...

Hvala Boga, krug naših štioca raste postojano od godine do godine. S ponosom gledamo naročito na našu mladež, koja se sakuplja okolo »Luči«. Ta vojska mladih pobornika za načela zdrave logike i kršćanske vjere stoji uz nas. To neka si dobro zapamti koji modernistički doktor i profesor. Ovi vojnici borit će se doskora u javnom život pod barjakom načelâ, što ih mi zagovaramo i širimo.

Okolo »Hrvatske Straže« je već okupljeno i lijepi broj mladih akademički iškolanih sila oboje ruke. Oni su naši suradnici. Pomlagjena stupa »Hrvatska Straža« u svoje šesto godište.

Uz pomoć naših mladih sumišljenika i suradnika postavili smo si novu zadaću, što valja da je naskoro vršimo: *osnutak društva za kršćansku filosofiju.*

»Hrvatska Stražo«! Bog je s tobom! Blagoslov Njegova te namjesnika prati. Macte virtute esto!

Crkva — majka evropske kulture.

1. »Stoljetno iskrivljivanje povjesti.«

Mi živimo u vrijeme, gdje sav svijet govori o »savremenoj kulturi«, gdje protivnici vjere na svim linijama trube i pozivlju na »kulturni boj«, gdje svjetski savez »slobodne misli« hoće da i u Hrvatskoj utemelji svoju podružnicu za osnutak »nove« t. j. protukršćanske »kulture«, gdje naprednjačka štampa pjeva neprestani hvalospjev »modernoj i najmodernijoj kulturi«, gdje socijalna demokracija sanja dan i noć o »kulturi budućnosti«, pri kojoj će radnici voditi prvu riječ.

U takovo je vrijeme bez sumnje vrlo savremeno pitanje: *Odakle nam je došla današnja evropska kultura? komu je imademo zahvaliti?* Kada stanovite životinje jedu voće, što ga nagju pod voćkom, ne pada im na um, da bi gledale u vis, odakle su im došli ti slatki plodovi. Nemojmo im mi biti slični!

* * *

Prije svega treba znati, da je u tom pogledu, kao i u mnogim sličnim pitanjima, *povjest kroz dugo vremena bila jako iskrivljena.* Slavni francuski državnik, književnik i narodni zastupnik *Clérel de Tocqueville* rekao je jednoć: »*Uspostavite povjesničku znanost, pa ste uspostavili veličinu katoličke Crkve*«. U ono vrijeme, kad je Tocqueville izgovorio ovu misao, samo je malo ljudi bilo u inteligentnom svijetu, koji su slutili, kako je povjesnička znanost, osobito počevši od doba Voltaire-a i francuskih enciklopedista, bila izopačena, i kako je bilo nužno, da se uspostavi *pravo, objektivno* povjesničko istraživanje, bez protucrkvenih tendencija i bez protuvjerskih pretpostavka. Istom u drugoj polovici 19. vijeka otkrivali su muževi kao *Montalembert, Cesare Cantù, Janssen, Pastor*, ono sustavno i bezdušno iskrivljivanje povjesti, — premda su i poslije toga liberalni povjesničari nastavili stari posao, pa ga nastavljaju i do današnjeg dana, pa i u Hrvatskoj, dosta je već puta »Hrvatska Straža« analizovala one povjesničke laži, što ih u nas naprednjačka štampa širi.[1])

Sâm protestantski knez *Bismarck*, koji je kao svemogući kancelar Njemačke u t. zv. kulturkampfu katol. Crkvu kroz 17 godina najžešće progonio a napokon morao priznati, da je to velika pogrješka bila, izjavio je 9. svibnja 1884. pred parlamentom u Berlinu:

»Kroz sto i više godina širili su lažni liberalni historici svuda po svijetu iskrivljene povjesničke tradicije. Zato

[1]) Jedno društvo povjesničara u Njemačkoj izdalo je vrlo zanimljivu i poučnu knjigu pod naslovom »Geschichtslügen« (»Povjesničke laži«), gdje se uzima u pretres više stotina slučajeva, u kojima su protivnici Crkve iskrivili povjest. Knjiga (izašla kod Schöningha u Paderbornu) broji sada već oko 20 izdanja.

je naprednjačka mješavina mnogo otrovnija od socijalno-demokratske.«[1])

Sa Bismarckom, koji je sâm kroz mnogo godina bio prijatelj liberalizma, posve se slaže glasoviti protestantski povjesničar *V. Menzel*, koji piše u svojoj: »Kritik des modernen Zeitbewusstseins«:[2]) »*Patvorenje povjesti neizmjerno nam je naškodilo, te nas osramotilo; a još se jednako ne može kazati, kad li će tim lažima biti kraj.*«

I to nije čudo; jer, kako pravo piše *H. Hettner* u svojoj »Povjesti literature 18. vijeka«: »Vrijeme je, veli, te priznamo, da je *čitavo naše novije pisanje povjesti dobilo svoj pravac neposredno od Voltaire-a.*«[3])

Znamo pak, tko je bio Voltaire; znamo njegovo geslo: »Ecrasez l' infâme«; znamo, kako je već u mladosti boraveći u Londonu svečanom zakletvom obećao, da će sav svoj život uložiti za uništenje Crkve; znamo, kako je u stotinama brošura i u hiljadama listova zvao sav svijet na borbu proti Crkvi, n. pr. u listu d' Alembertu od 1. svibnja 1768, gdje piše megju inim: »Stotina nevidljivih ruku mora onu grdobu (katoličku Crkvu) probosti, da napokon pod tisućama udaraca padne, amen!«[1]) Znamo i to, *kojima su se sredstvima služili Voltaire i njegovi pristaše u protuvjerskoj borbi.* U njegovim se listovima često čitaju ove i slične riječi:[4]) Mentez, mentez, mes amis, mentez pour la bonne cause« — »*Lažite, lažite, prijatelji moji, lažite za dobru stvar!*« Ta »dobra stvar« mu vazda bijaše: *uništenje Crkve.* Voltaire je sâm svojim primjerom prednjačio svim drugima, kako su to već njegovi savremenici istaknuli. Tako piše n. pr. Faguet: »Voltaire laže, kako voda teče«, t. j. neprestano; a *Montesquieu* veli: »Sva je prilika, da je Voltaire onaj čovjek, *koji u najkraće vrijeme umije najviše laži kazati.*« (Ib.)

Kad je dakle »čitavo naše novije pisanje povjesti dobilo svoj pravac neposredno od Voltaire-a«,« naravno, da ono ne

[1]) *V. W. Hohoff:* »Die Revolution seit dem 16. Jahrhundert im Lichte der neuesten Forschung«, Freiburg 1887. Sr. i »Hrv. Stražu« god. 1903. str. 59. ss.

[2]) 2. izd. 1873. str. 160.

[3]) 1. svez. str. 434.

[4]) Sr. »Hrv. Stražu« I. 55.

može iskreno priznati sve ono, što je na slavu katoličkoj Crkvi, ne može ono priznati, da je *povjest katoličke Crkve u istinu povjest evropske kulture*; i naravno, da to ne može priznati ni ona moderna *hrvatska* književnost, koja na svaki način nastoji, da u hrvatskoj inteligenciji širi duh Voltaire-ov i koja poput »naprednjačke mješavine« u Njemačkoj smatra svojom glavnom zadaćom, da i kod nas propagira »iskrivljene povjesničke tradicije«, što su ih po riječima Bismarckovim izmislili »*lažni povjesničari liberalizma*«, ti neprijatelji svega onoga, što je katoličko.

Zato se nijesmo ni najmanje čudili, kad smo čuli, kako gjaci jedne hrvatske gimnazije — koji često čitaju naprednjačke listove u čitaonici jednoga hrvatskoga društva (!) — govore: »*Katolička Crkva nije ništa radila za proširenje kulture u Evropi.*« Takovim su sudovima krivi oni, koji su za svoje zle svrhe tendencijozno *iskrivili povjest*, i koji taj posao još i danas nastavljaju.

2. Priznanje protivnikâ.

Prije nego ugjemo u stvarno razglabanje, čujmo glasove nekih protivnika, kojima će »širitelji kulture« oko »Pokreta«, »Savremenika«, »Novoga Lista« i t. d. teško moći prigovoriti.

Onaj francuski pozitivist *Hipolite Taine*, kojega zastupnici moderne kritike slave kao »novoga Aristotela«,[1]) i na kojega se i naši naprednjaci tako rado pozivlju, često je istaknuo kulturnu moć katolicizma, kojemu evropski narodi zahvaljuju svoju civilizaciju. Premda on u filosofiji povjesti stoji na onom ekstremno materijalističkom stanovištu, koje je od katoličkih učenjaka već sto puta oprovrgnuto i danas od svega svijeta — osim socijalnih demokrata — ostavljeno, ipak je tako zanosno znao govoriti o kršćanstvu, o svećenstvu, o redovnicima i njihovim zaslugama za znanost i umjetnost, o veličanstvenom kulturnom djelovanju Crkve, te je njegova iskrenost liberalizmu pravila puno neprilika.[2]) »Nijedna kulturna moć, veli megju inim, ne može se mjeriti sa kršćanstvom. Ne mogu se procijeniti kulturni darovi kršćanske vjere, koja je u naše društvo uvela ćudorednost, blagost i čovječnost,

[1]) »Hrv. je Straža« njegovu novu estetiku pretresala god. 1905. 48. ss.

[2]) Kako je u tom smjeru epohalno djelovala Taine-ova knjiga »La Révolution«, v. Hohoff n. m. str. 555. ss.

i koja u njem podržava poštenje, povjerljivost i pravednost. Njega u ovoj službi ne može nadomjestiti ništa: ni filosofija, ni književnost, nikakav zakon, nikakva vlada. Samo kršćanska vjera može još pridržati naš naraštaj, da se ne sunovrati u ponor.« »Danas, poslije osamnaest vijekova, u oba svijeta kršćanstvo djeluje kao od vajkada, da na mjesto ljubavi prema sebi podiže ljubav prema drugomu. Ništa se u njem promijenilo nije; ono je još za 400 milijuna ljudi duhovni organ, dva velika, neophodna krila, koja dižu čovjeka nad sama sebe, nad njegov život i nad ograničeno obzorje do vedrine... Uvijek i svuda kroz osamnaest vijekova, čim su ta krila pala ili podsječena bila, pade i javna i sukromna ćudorednost. Tako se je n. pr. u Italiji za renaissance, u Engleskoj za restauracije, u Francuskoj za vlade konventa i direktorija vidjelo, da čovjek bez kršćanstva postaje poganin kao u prvom vijeku, kao za vrijeme Augusta i Tiberija, gdje je vladala okrutnost i ćudoredna pokvarenost, i gdje je čovjek na zlo rabio i druge i sebe, te bio rob živinskog sebeljublja, nečovječnosti i putenosti.«[1])

Istina, u svojoj »Filosofiji umjetnosti« Taine govori na raznim mjestima o utjecaju Crkve na *umjetnosti srednjega vijeka*, u kojima on ne može nikako naći one *duševne vedrine*, o kojoj piše na mjestu, što smo ga sada naveli. No tko danas čita njegova razlaganja o gotičkoj umjetnosti srednjega vijeka, taj će namah vidjeti, da je Taine gotiku sasvim krivo shvatio.[2]) Ali svuda u njegovim *historijskim* djelima izbija njegovo uvjerenje, da samo Crkva raspolaže onim kulturnim silama, koje mogu narode u istinu usrećiti. Stoga ističe i činjenicu, da su katolički narodi veselog značaja; pa veli, da i naše moderne države mogu uspješno djelovati samo uz pomoć kršćanstva.[3])

U tom se on posve slaže sa bezvjerskim ocem modernoga konstitucijonalizma, *Montesquie-em*, koji je napisao poznate riječi: »Čudnovato! kršćanska vjera, za koju se drži, da joj je jedina zadaća: usrećiti čovjeka na drugom svijetu, — *ipak je utemeljila i sreću čovjeka na ovom svijetu*«. (Esprit des lois« XXIV. 3.)

To je pak *zdrava i prava kultura*, koja *usrećuje* čovjeka i narode. I ovu je kulturu *Crkva* donijela narodima, kako to evo i bezvjerci priznavaju.

Isto potvrgjuju i *krivovjerci*. Cujmo samo nekoliko svjedočanstava iz najnovijeg vremena, i to od ljudi iz najnovijeg vremena, i to od ljudi velikog auktoriteta u *protestantskom svijetu*.

Tako je lanjske godine kolala po novinstvu raznih evropskih zemalja izjava glasovitog protestantskog historika, sveučilišnog profesora dra *Karla Schella*. (Valja ga razlikovati od wircburškog teologa Hermanna Schella.)

Taj je ugledni muž u poznatom, veoma raširenom protestantskom časopisu »Preussische Jahrbücher« objelodanio članak, što je jako uzrujao one protestante, koji ne sude tako objektivno i pravedno, kao Karlo Schell.

Najprije raspreda o kultunom djelovanju katoličke Crkve megju mladim evropskim narodima na početku srednjeg vijeka, pa priznaje isto tako kao i Harnack, da je ovo djelovanje narodima donijelo ogroman blagoslov. Crkva je postala »*majkom narodâ*«, te se megju evropskim plemenima »*razvila do najuzvišenije socijalne institucije, koju je povjest ikada poznavala.*« »Ovi mladi evropski narodi nikada ne će moći nijekati, da je odzvanjala nad kolijevkom njihovom od 8. do 11. stoljeća dirljiva pjesma Crkve, koja ih je podigla na neki drugi, viši niveau.« Govoreći onda o uplivu katoličke Crkve na razvitak moderne evropske kulture veli, da je onaj jasno izraženi, harmonični nazor o svijetu, što ga je katolicizam donio, *sve do današnjega dana osnov evropskoj kulturi, pa je naročito estetičnom umovanju i čuvstvovanju evropskih naroda dao pravac.* Raspravljajući zatim o utjecaju katoličke Crkve na razvitak *protestanskih* naroda piše, da je »katolicizam vrutak ne samo protestantskim dogmama, obredima i ustroju crkvenom,[1]) nego i mišljenju i ćudoregju«.

Na koncu piše ove znamenite riječi: »*Katolička je Crkva najvećma zvana, da odgaja današnje narode i uregjuje mase. Ona*

[1]) Sr. ove citate u »Vrhbosni« god. 1893. str. 113. sl. i kod Hohoffa n. n. m.

[2]) N. pr. u 1. svesku »filosofije umjetnosti« 2. pogl. broj VI. (njemački prijevod, Leipzig 1902. str. 74. ss.), u 2. svesku 3. pog. V. str. 296. ss.

[3]) Sr. »Vrhbosna« n. m str. 114.

[1]) Već na jednom prijašnjem mjestu je priznao, da »jedino katoličku Crkvu možemo nazvati u strogom znamenovanju riječi *crkvom*.«

je kao rogjena da bude svjetska pedagoška odgojiteljica, i nju će ta slava dopasti kroz sva vremena, i nakon mnogih još stoljeća, gdjegod će samo odgajati i učiti nove narodne slojeve.«

»Kat. List«, koji je — koliko nam je poznato — jedini od hrvatskih listova donio ove važne izjave glasovitog protestantskog historika, vrlo dobro dodaje: »Kad bi tako mislili svi *katolici*, onda bi u kratko vrijeme lice zemaljsko izgledalo drugčije«.[1])

Tako i jest. Moradosmo i u hrvatskim zemljama doživjeti žalostan prizor: ne samo da se katolička inteligencija velikim dijelom bahato odvraća od Crkve — što ima svoj razlog često u predrasudama i u neznanju — nego i neki pozvani *vogje* katoličke inteligencije preziru kulturnu moć katolicizma i njegove tisućljetne filosofske i teološke znanosti, te gledaju pohlepno na modernu protuvjersku filosofiju, koja bi imala postati temeljem nove »katoličke« kulture. Mogla bi ta gospoda učiti u školi *protestantskog* profesora Schella, kako valja cijeniti katoličke institucije. Mogli bi učiti i od slavljenog protestantskog državnika i povjesničara *Fr. P. Guizot-a,* koji veli: »Nepobitna je činjenica, da cijeli intelektualni i moralni razvitak Evrope počiva na katoličkoj teologiji . . . I taj je utjecaj bio od najvećeg blagoslova«.[2]) A ta teologija nije ona modernistička, koja kao prosjakinja pred vratima bezvjerske filosofije moli za noćište i komad kruha, nego to je ona veličajna autonomna katolička *školastika, koju grde samo oni, koji je ne poznaju.*

Značajno je uopće, kako danas mnogi, koji stoje izvan svetišta katoličke Crkve, željnim okom i bolnim srcem gledaju natrag na ostavljenu materinsku kuću, dok sinovi Crkve preziru svoju majku kadeći tamjan lažnim modernim kumirima.

Tako je istom nedavno norveški protestanski književnik *Ivas Sater* objelodanio dubokoumno historijsko razmatranje u protestanskom časopisu »Varden« (od 15. stud. 1907), gdje iznosi misli posve slične onima, što smo ih naveli iz djela jednoga Taine-a, Schella i Guizot-a. Megju inim veli: »*Ako hoćemo govoriti potpunu istinu, moramo reći, da Crkvi, katoličkoj Crkvi imamo zahvaliti*

[1]) God. 1906. str. 595.

[2]) Guizot, »Cours d' histoire moderne« VI. Leç. V. kod Hettingera, »Apologie des Christenthums« 5. svez. (7. izd. Freiburg. 1897.) str. 187.

čvrst temelj kulture, na kojemu možemo danas dalje graditi. Onaj nazor o svijetu, što ga je katolička Crkva nekad učila norveški narod (prije nego je otpao na protestantizam), *još danas nosi sav kulturni život naroda, kao što stalni kameni fundamenat nosi zgradu, koja se diže u vis. Zar ne bi bilo pravedno, da to priznamo, mjesto da to nekako ignoriramo?«*

Duboka se melankolija očituje u njegovim riječima, gdje slika onu staru krasotu i divni čar narodnog života u prošlim vremenima katolicizma. *Onda je narod bio jednodušan i rimska je Crkva najveći sjaj širila preko Norveške, dok je danas, poslije rastave od Rima, »sav narodni život izgubio jedinstvo i suvislost.«* Priznaje, da se poslije otpada od Rima narod nikad nije više podigao do stare visine, ma kako se protestantizam u Norveškoj trsio, da oponaša sve katoličke uredbe. »Kako je sada u nas, sve je samo polovičnost i parodija«. Ističe — jednako kao i protestenat M. Lorenz u protestantskom časopisu »Tag«,[1]) *da je katolička Crkva baš danas u najvišem smislu savremena kulturna moć.*

Dalje konstatuje radosnu činjenicu, e nam »*mnogobrojni znakovi kazuju, da ide pravac razvitka u tom smjeru« t. j. prema katoličkoj Crkvi.* »Naše vrijeme silno teži za tim, da se obnovimo u vjerskom pogledu, i da uspostavimo svoje stare narodne tradicije po gradovima i selima.« Ali to će samo onda biti, »kada će se naši Haakoni i Olafi (norveški kraljevi) opet krunisati u trondjemskoj kadedrali, pa opet kardinali-legati u skrletnoj mantiji zajedno sa norveškim nadbiskupom u prisutnosti norveških svećenika i velikaša kralju stavljati krunu na glavu kao u onim danima, kada su kardinali Nikola Breakspeare, magister Stjepan i Vilim Sabina u ime rimske Stolice najvećim svijetlom obasjali našu domovinu.« Drugim riječima: *Norveški će narod tek onda opet biti velik i sretan u kulturnom pogledu, kad se povrati katoličkoj Crkvi.*

Doista vrlo značajne riječi iz usta protestantskog književnika one Norveške, kojoj su već dodijala Ibsenova »Strašila« i tužni ciljevi, kamo smjera moderna protukršćanska kultura.[2])

[1]) Sr. bečki list »Die Welt« 1907. br. 19.

[2]) Bečki »Vaterland« i razni drugi njemački listovi su priopćili navedeno Saterovo razlaganje, a »*Apologetische Rundschau*« donijela je zgodan izvadak u siječnju 1908. str. 156.

Tako nam evo svjedoče muževi izvan Crkve, da je katolička Crkva u istinu *majka evropske kulture.* Još ćemo tečajem ovih promatranja čuti mnogo svjedočanstvo te vrste. Sada ćemo pako zaći u stvarno raspredanje. Svaki korak će nam tu pokazati onu kulturnu veličinu katoličke Crkve, koja se po riječima Tocqueville-a to sjajnije očituje, što se vjernije uspostavi pravo povjesničko istraživanje.

3. Prvi izvori evropske kulture.

Kultura cijeloga čovječanstva razvila se tečajem svih vijekova kao velik i živ organizam, koji nije stvoren od nekih pojedinaca, nego od sveukupnog roda ljudskoga. Najstariji tragovi ljudske djelatnosti nose već na sebi biljegu kulturnog nastojanja. Dapače onaj pračovjek t. zv. paleolitskoga doba, koji je, barem mjestimice, stanovao u gorskim spiljama, bio je već umjetnik, i to vanredno darovit, tako te bi se mogao mirne duše natjecati sa modernim umjetnicima, pa bi možda mnogoga od njih natkrilio.[1])

Baštinici sve kulture, koja je cvala kod narodâ stare Evrope, Azije i Afrike, bijahu već oko sto godina prije rogjenja Isusova *Rimljani.* Oni su srušivši državne, jezične i konvencijonalne megje starih naroda, sjedinili pod svojim gospodstvom sva plemena drevnog svijeta, te sve rezultate i proizvode njihova kulturnog rada usredotočili u krilu rimskog carstva.

Ali sa padom starih rimskih kreposti padala je i ta sjajna kultura na sve niže grane. Onaj najveći državni gorostas, što ga je svijet ikada vidio, stao se iznutra rastvarati, pa se potpuna njegova propast ne bi bila više mogla zaustaviti ni onda, da nije navalila strašna bura seobe narodâ na njegov truli organizam.

»Naše su opačine nas strovalile u ponor nevolje« — bijaše neprestana pjesma jadikovka *Salviana* i svih plemenitijih duhova kasnijeg carskoga doba. U ono vrijeme bijaše krilata riječ: »Naši oci bijahu gori od naših djedova, a naša djeca bit će gora od nas«. Neizmjerna ćudoredna pokvarenost okuživala je sav javni i privatni život.

Bila je u ono vrijeme rimskim svijetom već potpuno zavladala ona moralna i kulturna dekadenca, koja i u nas od nekoliko

[1]) Opširnije smo o tom raspravljali u prošlom godištu »Hrv. Straže«, u članku: »Otkrića u Krapini«, str. 528. ss.

godina sve više i više preuzima mah. Tako n. pr. jedan suradnik »Pokretov«, *Polić-Kamov* — kojega *M. Marjanović* u »Savremeniku« u zvijezde kuje — izdao je u svojim pjesmama lozinku: »Lumpaj dok si živ!« te preporučuje sa nečuvenom bestidnošću najgadnije opačine. No on nam sâm očituje zdvojnim priznanjima, kako je tim putem duševno i tjelesno propao poput Ibsenova Osvalda, te postao zrelim za ludnicu.[1])

To bijaše za vrijeme Galijena i Dioklecijana općenito stanje u rimskome carstvu. »Naše su nam opačine postale isto tako nesnosne, kao i njihovo liječenje«. Tmurnim očajanjem gledaše taj izgubljeni naraštaj u budućnost, koja im je obećavala samo još dublju fisičnu i moralnu propast i uništenje cijeloga kulturnog života.

Tada stupi iz katakombâ, mlada još ali puna bujnog duševnog života i junačke snage, *Crkva,* koja je bila tristoljetnim mučeništvom sve više ojačala. Ona je pronijela svijetom evangjelje o Bogu istine, dobrote i ljepote, koji nas opominje: »Budite savršeni, kao što je vaš Otac nebeski savršen«. (Mat. 5, 48.)

Tim je stavljen u svijet princip neograničenog napretka, kako u vjerskom i moralnom, tako i u kulturnom životu.

Tada se zbio preokret, kakvoga rod ljudski nije još bio doživio.

»Jutarnji pozdrav novoga života leti od usta do usta, nada se vraća u srca, oduševljenje u duhove, najuzvišeniji entuziazam potresa svijet. Nova vjera pobjegjuje, premda njezini vojaci u borbi sa silništvom i zasljepljenošću ne prolijevaju tugje, već samo vlastitu krv. Kršćanska religija još jedanput uskrisuje umirućeg genija Helade i Rima na novi život, i umjetnost jednog Demostena i Cicerona pokazuje se u Hrisostomu i Augustinu još jedanput u najkrasnijem sjaju. Divnim se večernjim rumenilom svrši život grčkog naroda«.[2])

Ne samo Hrisostom i Augustin, nego dug niz sjajnih veleuma, kako ih je rijetko jedno doba vidjelo na okupu, doveli su ono veličajno duševno proljeće četvrtog i petog vijeka na svakome polju kulturnog života. Tada su živjeli i djelovali Atanazije,

[1]) Sr. »Hrv. Smotra« knj. III. sv. XI. i XII str. 547. ss.

[2]) J B. Weiss. Weltgeschichte, 4. svez. 3. izd. str. 637.

Bazilije, Efrem, Grgur Nazianski, Grgur Nisenski, Sinezije, Jeronim, Hilarije, Ambrozije, Boëtij (»zadnji Rimljanin«), Paulin Nolanski, Juvencus, Kasiodor, Prudencije, — i tko bi mogao nabrojiti sve te divne zvijezde na nebu mladenačke Crkve, što ih je providnost Božja poslala, da propali stari svijet zadahnu novim životom! *Sve dobre elemente grčke i rimske kulture* u području svih znanosti i umjetnosti primili su oni te utjelovili velebnome organizmu kršćanske naobrazbe; ali se u novome svijetlu Isusove religije preobrazila ta poganska prosvjeta, obogatila uzvišenijim idealima te stupila u službu viših ciljeva.

Dobro veli *Aleks. Baumgartner* u svojoj »Povjesti svjetske književnosti«,[2]) da je *duša i jezgra one moralne snage, kojom je kršćanstvo a prije svega redovništvo spasilo evropsku kulturu, bila najčišća ljubav prema Bogu i ljudima.* Tom se biljegom razlikuje kršćanska prosvjeta od stare poganske.

Počevši od 5. vijeka postali su *samostanci* u prvome redu rasadnici naobrazbe, njegovatelji svake znanosti i umjetnosti, odgojitelji mladeži, učitelji agrikulture. Treba to osobito istaknuti, jer baš proti samostanima je najviše naperena »kulturna borba« bezvjerstva, pa nema riječnik modernih jezika dosta laskavih izraza za katoličke redovnike; njima se pripisuje »natražnjaštvo« i »mračnjaštvo«, oni »zaglupljuju« i »zalugjuju« narod, te su »zakleti neprijatelji svake kulture«. Vidjet ćemo, što nas uči objektivna povjest o toj stvari.

Veoma poučan i zanimljiv opis samostanskog života imademo iz pera jednoga od duhova-prvaka 5. i 6. vijeka: od *Kasiodora*, koji je bio prvi državnik na dvoru kralja Teodorika, te si prisvojio sveukupno znanje svoga vremena, teološko i svjetovno, a pisao čitavu biblioteku raznih djela najbogatijeg sadržaja. Pisao je o teološkim, asketičnim, filosofskim, juridičkim, historijskim, filološkim predmetima i t. d. U dobi od 60 godina osnovao je taj muž, koji je iskusio ljudski život u svoj njegovoj širini i dubljini, *samostan Vivarium*, kamo se je zaklonio iza 40 godišnje djelatnosti u službi države i Crkve. Tamo je živio kao pobožan redovnik, te nastavio svoje djelovanje za širenje vjere i za kršćansku prosvjetu do 93. godine svoga života. Zadnje je njegovo djelo bila

[2]) »Geschichte der Weltliteratur« 4. sv. str. 221. sl.

rasprava o ortografiji kao dopunjak njegove gramatike. I samostancima svojim preporučio je, da se drže dosljedne ortografije, jer o njoj ovisi valjanost i uporaba knjiga i rukopisa. Zato se je u njegovu samostanu marljivo učila i kaligrafija i slikarstvo inicijala, pa takogjer i uvezivanje knjiga. Bez prestanka stavljaše redovnicima na srce, da pišu i prepisuju dobre knjige, koje su se onda širile iz vivarskog samostana po svim kršćanskim zemljama. *Tako je Kasiodorov manastir postao tip za samostane svih budućih vijekova.* Ali nije zaboravio ni na što savršenija sredstva za rasvjetu (mehanizam za micanje stijenja i t. d.), e bi redovnici i noću mogli pisati, pa je vodenom urom nadoknadio nedostatnost sunčane ure, da se točnom razdiobom vremena unaprijedi znansveni rad.

Nego Kasiodor nije nikako jedini začetnik, već samo jedan od glavnih zastupnika toga upravo veličanstvenog rada starog redovništva za širenje i napredak kršćanske prosvjete. Samostani benediktinaca, kojih je na koncu 6. vijeka već sva kršćanska Evropa bila puna, djelovali su u kulturnom pogledu svi u istom duhu.

Vrutak oduševljenja za taj blagoslovni rad bijaše za stanovnike manastira revna briga za svečanu *službu Božju*, za »Opus Dei«, koje je bilo središte cijeloga redovničkoga života. Dobro veli *Aleks. Baumgartner*:[1]) »Nema sumnje, da je služba Božja, crkveno bogoštovlje, sv. liturgija u istinu bila prava duša one neumorne, svestrane, požrtvovne kulturne djelatnosti redovnikâ. *Briga oko sv. žrtve novoga zavjeta sagradila je sve one bezbrojne katedralke, crkve i samostane, koji su tečajem srednjeg vijeka postali središtem naseoba i gradova te ishodištem civilizacije od južne obale Sicilije sve do orkneyskih otoka i Islandije.* Psalmodija bila je ono Orfeusovo pjevanje, koje je narode privuklo, krotilo, te privelo Crkvi. *Bez one žarke revnosti za slavu Božju, bez one nebeske utjehe, što su je našli u molitvi i u službi Božjoj, ne bi redovnici mogli prkositi svim onim pogiblima i mukama te ustrajati u onom trudu i samoprijegovu, što ga je iskalo apostolsko djelovanje i vršenje općenite kulturne zadaće*«.

Taj sveti zanos za stvar Božju toliko ih je rasplamtio, te su se usred mučnog posla orile po samostanima pjesme pune svete radosti: već megju prvim pristašama sv. Benedikta bio je

[1]) N. m. str. 234. sl.

daroviti pjesnik *Marco od Monte Cassina*, pa je za kratko vrijeme s nova procvalo pjesništvo, što su ga bure seobe naroda bile uništile. Samostani su postali zakloništa i rasadnici kako znanosti, tako i svih umjetnosti: slikarstva, kiparstva, pjesništva, graditeljstva i glazbe. Tako je došlo do toga, da je — kako veli *Kralik*[1]) — ***»kršćanin« i »kulturni čovjek« bio jedan te isti pojam.***

I žestoki protivnik katol. Crkve, protestanat *Ad. Harnack*, priznaje: *»Katolička je Crkva narode odgajala. Ona je mladenačkim narodima donijela kršćansku kulturu, i ne samo jedanput donijela, da onda ostanu sve na istom prvom stepenu, nego je poklonila narodima kulturu, koja može vazda napredovati, i Crkva je sama vodila taj napredak kroz gotovo tisuću godina«.*[2])

Tako se u krilu katoličke Crkve razvila ona velika kršćanska *obitelj narodâ*, slavenskih, romanskih i germanskih, koji su danas svi zajedno nosioci evropske kulture i civilizacije. *»Sve današnje svijetlo* — tako piše slavni *protestantski* povjesničar *Ivan pl. Müller*[3]) — *koje je za sve dijelove svijeta od neizmjerno zamašnih posljedica, došlo nam je od toga, što je za vrijeme propasti rimskoga carstva bila crkvena hierarhija, koja je narode vodila«*. Zatim pokazuje taj inovjerac, kako je današnja Evropa *na ruci katoličke Crkve* postala ono, što jest: *središte i žarište kulture cijeloga roda ljudskoga.*

To priznaveju evo i iskreni inovjerci, dok nezahvalni sinovi Crkve bacaju se kamenjem na duševnu majku svoju, koja je ishodištem kulture evropske.

4. Što je Crkva radila za napredak znanosti?

Prava, nepatvorena povijest pokazuje nam katoličku Crkvu kao prvi izvor današnje evropske kulture — to smo prema neosporivim činjenicama jasno vidjeli.

Sad ćemo gledati, je li istina, što smo čuli iz usta prvoga vogje današnjih protestanata, profesora Harnacka: da Crkva evropskim narodima nije samo donijela kulturu, nego da je *sama i vodila napredak kulture*. Vidjet ćemo prije svega gledom na moderne *znanosti*, da za njih vrijedi, što je slavni protestantski književnik *G. Herder* priznao, da može *papa* doviknuti evropskim narodima: *»Bez mene ne biste bili ono, što ste danas!«*

[1]) K. m. str. 34.
[2]) »Das Wesen des Christenthums« 4. izd. 1901. str. 153.
[3]) »Schweizergeschichte« 3. knj. pogl. 1. V. kod Hettingera n. m. 5. svez. str. 215.

Prije svega ne može se tajiti, da je od vajkada bila duša znanstvenog napretka: *filosofija.*

Prave ideje, ispravni pojmovi, princip su svake prave spoznaje — kako su to *Sokrat* i *Platon* ne bez razloga toliko naglašivali. Jer iz pravih pojmova rode se prava načela, a iz pravih načela proizlazi svaka dublja spoznaja, bila znanstvena, bila praktična za uregjenje života. Zato je ovim mislima Platonov učenik *Aristotel* potpunim pravom dodao: *Jedno jedino pravo načelo usavršuje naš um više, nego spoznaja ma kako velikoga broja pojedinih materijalnih stvari.*

Načelo čini, da spoznamo stvari iz njihovih dubljih razloga i uzroka, a baš u tom stoji *znanstvena* spoznaja; a čitav sustav takovih znanstvenih spoznaja zove se *znanost.* Prava znanost dakle ne može biti bez pravih načela, a prava načela ne mogu biti bez pravih pojmova. Učiteljica pako pravih načela i pojmova jest — *prava filosofija.* Ona dakle jest »majka svih znanosti«, »mater omnium scientiarum«, kako su je stari nazvali, ili dapače »scientia universalis« — ona znanost, koja obuhvaća sve ostale. I *Fr. Paulsen, uz Wundta* danas prvak megju protestantskim filosofima, veli u svom »Uvodu u filosofiju«:[1]) *»Filosofiju ne možemo rastaviti od znanosti, na njezin bitni pojam spada, što ona obuhvaća sve znanosti — kao universitas scientiarum«.*

Ne ćemo sada raspravljati s Paulsenom o tom, da li on pravo shvaća odnošaj filosofije prema ostalim znanostima ili ne. Glavno nam je njegovo priznanje, u kojem se slaže sa starim kršćanskim filosofima, da filosofija *u nekom smislu obuhvaća sve znanosti.*

Ako dakle ima kat. Crkva velikih zasluga za pravu filosofiju, onda se ne može zanijekati, da ona *već tim* ima i velikih zasluga za sve znanosti.

I zasluge kat. Crkve za pravu filosofiju? I tu ćemo opet iznijeti svjedodžbu jednog glasovitog *protestanta. Adolf Trendelenburg*, koji se je od svih savremenika Hegelovih najsnažnije opirao evropskoj poplavi hegelizma, te mnogo doprinio, da je učeni svijet napokon napustio tu sljepariju, napisao je ove često navedene riječi, koje znače čitav program: *» Treba se otresti predrasude Nijemaca, da se za filosofiju budućnosti ima istom naći nov princip. Taj se je princip već našao, a to je onaj organični nazor o svijetu, što su ga Platon i Aristotel*

[1]) 11. izd. Stuttgart 1904. str. 18.

osnovali, a kasnija vremena dotjeravala, a sada ga treba još dalje razvijati i usavršivati sve dubljim istraživanjem temeljnih pojmova i pojedinih pitanja, te ustaviti odnošaj te filosofije prema realnim znanostima«.[1])

Evo to je od vajkada bio program katoličke, crkvene filosofije. Ona je sačuvala i dalje dotjerivala prastaru filosofsku predaju roda ljudskoga, što ju je Pitagora, Platon, a prije svega *Aristotel* sveo u organični, harmonični, veličajni sustav. To je filosofija sv. crkvenih otaca, sv. Tome, Suareza i bezbrojnih kršćanskih veleuma. Kada bi ta filosofija u svojoj bitnosti bila kriva, onda bi Crkva kroz dvije hiljade godina bila u bludnji u najvažnijim filosofskim pitanjima, a rod ljudski morao bi se odreći nade, da će još naći filosofsku istinu, kad je i najveći veleumi prošlosti nijesu našli kroz tisuće i tisuće godina.

Evo dakle zasluge kat. Crkve za pravu filosofiju, za majku svih znanosti. Ona je stalno i nepomično kroz sve vijekove pokazivala pravi put, dok su protivnici te katoličke filosofije — pogotovo današnji »modernisti« — hodali extra viam. Zato vlada u taboru protucrkvenih filosofa, kako *Paulsen* pokunjeno priznaje, »*anarhija*«,[2]) a onaj *Adolf Steudel*, kojega drži *Schneidewin* uz Ed. pl. Hartmanna najženijalnijim filosofom novijeg vremena, piše, da je na sramotu našem vremenu, što ti moderni filosofi *griješe i proti najelementarnijim zahtjevima zdravoga razuma*, i što su njihovi sistemi bez sloge i jedinstva te se *megju sobom uništavaju.*[3])

Ali ti moderni traže uvijek *nešto novo*, stoga preziru staru *istinu*, te prigrljuju nove zablude.

Svojom je pravom i zdravom filosofijom Crkva udarila temelj svim ostalim znanostima. Posadila je stablo, na kojem se mogu ostale znanosti razgraniti na sve strane, ostajući ipak megju sobom u živom, organičnom savezu. Ovom je filosofijom Crkva, *koliko stoji do nje*, odstranila pogibao, da duhovi u šarenoj raznoličnosti empiričkih studija izgube ono jedinstveno, skladno i duboko posmatranje svijeta, bez kojega ma kako opsežno znanje ne vodi do prave mudrosti. Ovom je filosofijom Crkva one, koji hoće da

[1]) Ad. Trendelenburg: »*Logische* Untersuchungen«. 2. izd. Leipzig 1860. 1. svez. predgov. str. IX.

[2]) »Philosophia militans«, Berlin 1901. str. 65.

[3]) U »Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik« 1887. str. 271. ss. Sr. *Commer*: »Die immerwährende Philosophie«, Wien 1899. str. 4.

je slušaju, sačuvala od zle posljedice materijalnog napretka: da im premoć tvarnoga svijeta sa svojim blistavim sjajem nije srušila idealnog poleta duha. Crkvena je filosofija uz kršćansku vjeru od vajkada bila najjača tvrgjava *zdravoga idealizma.*

Na temelju te katoličke »skolastičke« filosofije, one kršćansko-peripatetičke škole, koja još nije znala za stranputice, na koje je sašla *izrogjena* skolastika 14. i 15. vijeka, *podigle su se već u srednjem vijeku pod vodstvom Crkve razne empiričke znanosti.*

Megju iskrivljenja povjesti spada daleko raširena tvrdnja, da je istom *Bacon de Verulam* u 16. vijeku pronašao empiričku metodu za znanosti, prije svega za prirodoslovlje. Već cijelo stoljeće prije Bakona slavio se na sva usta *eksperimenat empirija.* A neki krasni plodovi empiričkog istraživanja dozreli su već dosta rano, osobito u samostanima.

Najveći kemičar 19. vijeka, *J. pl. Liebig*, koji je upravo prototip moderne empirije, govori baš zanosno o resultatima empiričkih istraživanja srednjega vijeka. U jednoj raspravi u listu »Augsburger allgemeine Zeitung« od god. 1866. (prilog br. 226.) nabraja glavne tečevine, do kojih je srednji vijek došao putem egzaktnih i eksperimentalnih znanosti. U 15. vijeku nalazimo već dotjeranu algebru i trigonometriju, decimalni račun, ispravljeni astronomski kalendar (premda ga je istom papa Gregorije XIII. god. 1582. u katoličkom svijetu *službeno* uveo. Protestanti su se još kroz 120 — Engleskoj 170 godina — tvrdokorno protivili, da ga prihvate.) Dalje nalazimo na koncu srednjeg vijeka već krasan napredak u u rudništvu, u staklarstvu, u graditeljstvu i mjerništvu, u vještini tkalačkoj i kožarskoj, a osobito — nota bene, jedan *Liebig* to ističe! — *kemiji.* Srednji je vijek izumio papir, dalekozor (u primitivnom obliku), barut, satove, zvona, tiskarstvo, mjedorezbu i drvorezbu, čelik, pločasto staklo, pilanu, i još štošta, bez čega danas ne bismo mogli živjeti.

Što Liebig veli o kemiji, to je baštinik Liebigove slave, glasoviti kemičar *Iv. Wislicenus* (protest.) potvrdio veleći: »*Svoju znanost zahvaljujemo arapima i — redovnicima*«.[1]) Vrijedno je to

[1]) Ib. str. 216. — Arapska znanost nije bila *izvorna*, kako to dokazuje *Leop. pl. Ranke*, koji je sveo svoja dotična istraživanja na ove riječi: »Što je u istinu znamenito u arapskim tečevinama na polju filosofije, prirodoslovlja, astronomije i matematike, to počiva na starom osnovu grčke prosvjete, s kojom su se Arapi upoznali posredovanjem Grka, Siraca i Perzijanaca, i to većinom kršćana.« U »Weltgeschichte« (Leipzig 1887.) svez. VIII. str. 20. Sr. »Laacher Stimmen« sv. 50. str. 51.

istaknuti u vrijeme, gdje liberalni patvoritelji povjesti na svaki način nastoje da prikažu samostane kao »rasadnike tmine« i katoličke svećenike kao neprijatelje znanosti i napretka. U tom je pogledu osobito zanimljivo, što piše već navedeni učeni pisac *J. Fuchs*, odgovarajući na glupu osvadu, da su svećenici najviše redovnici »*zapriječili napredak znanosti*«. »U 7. vijeku, veli,[1]) nalazimo engleskog samostanca *Bedu*, koji je matematici pokazao nove putanje i nova pomagala. U isto je vrijeme *Virgilije*, nadbiskup salzburški prvi tvrdio, da je naša zemlja *kugla*, i da ima antipodâ na protivnoj strani zemaljske kugle. Samostanac *Guido iz Arezza* izumio je skalu glasova, glazbena pravila, nauku o harmoniji. Djakon *Gioja* izumio je magnet i sjevernicu — iglu za pomorske svrhe. Dominikanac *Spina* izumio je u 14. vijeku očale. *Albert Veliki*, grof Bollstädtski, iz istoga reda, otkrio je cink i arsenik, te bijaše uopće velik prirodoznanac. Prvi astronomski sat napravio je *Rikard Wallingfort*, opat od sv. Albana, god. 1326. Benediktinac *Basilije Valentin* uporavio je kao prvi kemiju na liječenje bolesti, *Luca di Borgo* uveo je algebru. Isusovac *Kirchner* izumio je užežno zrcalo. Isusovac *Cavaliere* otkrio je, da se sunčano svijetlo sastavlja od raznih boja. Isusovac *Regiomontanus* izumio je metrički sistem.[2]) Kanonik *Kopernik* i kardinal *Nikola de Cusa* učili su već prije Galileja, da sunce stoji a zemlja se kreće. Španjolski benediktinac *Poncije* izumio je metodu, kako se mogu gluhonijemi podučavati, a isusovac *Lama* je prvi učio slijepce čitati. Djakon *Rollet* (francuz) otkrio je već prije Franklina, da je elektricitet uzrok oluji. Isusovac *Braun* je sa malo sredstava ali golemom učenošću težinu zemlje točno izračunao... Tko je izumio sat (vodeni)? Samostanac i crkveni povjesničar *Kasiodor* (umro g. 505.) Tko je izumio barut? Samostanac *Bertold Schwarz*. God. 1720, dakle 60 godina prije braće *Montgolfier*, koje svijet drži za prve zrakoplovce, redovnik *Bartolomej de Gusmao* u Lisabonu napravio je zrakoplov te se podigao u zrak pred cijelim portugalskim dvorom.[3]) Prvi gromovod nije Franklin posadio, kako je to davno dokazano, nego redovnik *Prokop Diwiš*. Isusovac *Jos. Bošković* utemeljio je zvjezdarnicu u Milanu. Tko je prvi napravio plin od ugljena te ga upotrebio za rasvjetu? Isusovci, a *P. Dunn* iz stonyhurstskog kolegija u Engleskoj utemeljio je g. 1815. u Prestonu prvo društvo za plinsku rasvjetu. Isusovačkom kolegiju u Stonyhurstu povjerila je engleska vlada osnovanje astronomskog i meteorološkog observatorija. Najizvrsniji astronom novijeg vremena bio je po općem priznanju isusovac *P. Ang. Secchi*, koji je nazad nekoliko godina umro. O njem piše *Luvini*, profesor kraljevske akademije znanosti u Turinu: »Megju svim učenjacima je P. Secchi onaj, kojemu imamo zahvaliti najveći napredak u toj znanosti...« Ako katolička Crkva zaglupljuje ljude, kako je to frivolni bezvjerac *Voltaire* u svijet trubio, i kako to moderni slobodoumnici bezglavno opetuju: odakle to, da su u t. zv. »tamnim« vremenima srednjeg vijeka *gotovo samo muževi Crkve* njegovali znanosti te ih širili po svojim školama? Odakle to, da ima i danas još velik broj znamenitih učenjaka, koji su ujedno vjerni kršćani ili dapače katolički svećenici?« (Str. 19. ss.)

[1]) »Kirche und Kultur« str. 21. sl.

[2]) Tu se je piscu dogodio lapsus calami: pomiješao je slavnoga matematičara *Regiomontanus-a*, koji je umro kao biskup regensburški (g. 1476), sa učenim isusovcem *Königsbergerom* (= Regiomontanus.)

[3]) Po novijim je istraživanjima izumitelj zrakoplova isusovac *Francesco Lana*, koji je svoj izum predložio već god. 1670. u knjizi: »Magisterium naturae et artis. Opus physico-mathematicum«. V. bečki list »Die Welt« 1908. br. 12. str. 90. i br. 11. str. 83.

Naveli smo toga pisca nešto opširnije osobito i radi toga, jer nam pruža zgodan i kratak prijegled — makar ne po kronologičkom redu — *o razvitku empiričkih znanosti u krilu Crkve počevši od srednjeg vijeka.*

Samo povjesničari i publicisti niže vrsti mogu danas još nijekati ono, što su najveći prirodoslovci davno priznali: *da novije doba gledom na razvitak prirodnih znanosti stoji na legjima srednjega vijeka.*

Za sredovječnog franjevca *Rogera Bacona* (g. 1214.—1292.) veli časopis »Historische Zeitschrift«, da je u nekom smislu istina, što se katkada kaže, da je on u principu izumio lokomotivu, parobrod, zrakoplov i teleskop; jer je kao prirodoslovac iznio veliko bogatstvo plodnih ideja, u kojima je predvidio i ove izume daleke budućnosti. S velikom je sigurnošću tvrdio, da ima prirodnih sila, koje će — potpuno otkrite — čovjeku omogućiti, da se golemom brzinom vozi morem i kopnom da plovi po zraku, i da mnogostrukom snagom vida gleda u daljinu.[1])

[1]) »Historische Zeitschrift« svez. LI. str. 441. Kod *Gruppa*: »Geschichte der menschlichen Lebensformen und Lebensinhalte« str. 275.

Aleksandar pl. Humboldt — »knez moderne prosvjete«, kako su ga nazvali — još se više divi dominikancu *Albertu Velikome*, savremeniku Rogera Bacona. (Albert Veliki, učitelj sv. Tome akvinskoga, umro je kao biskup regensburški god. 1280.) Veli za njega, da ga kasnija vremena do 19. vijeka nijesu više dostigla, što se tiče dubljine duha, kojom je posmatrao prirodu i njezine zakone. I Liebig ističe, da je Albert Veliki, na polju fisike i drugih prirodnih znanosti mnogo toga bez znanstvenih instrumenata proračunao, što su istom u 19. vijeku prirodoslovci pomoću najsavršenijih instrumenata našli. Učeni časopis »Deutsche Vierteljahresschrift« (protest.) isporedio je jednoć (g. 1868. br. 21.) Alberta Velikoga sa Aleksandrom pl. Humboldtom, pa dolazi do ovoga resultata (str. 271.): »*Povijest znanosti nam dokazuje jasno i nepobitno, da je prirodoznanstveno istraživanje svih poznijih vremena sve do izvanrednih tečevina sadašnjosti imalo ishodište i početak u naukama Albertovim. I potpuna je istina, da su on i njegovi učenici imali golem utjecaj na razvitak evropske znanosti, i to daleko preko granica prirodnih znanosti*«.

O tim zaslugama čednog redovnika Alberta za empirične znanosti mnogi su u novije vrijeme opširno pisali, n. pr. Pešel, Bach, Jessen, Hertling, Michael i drugi. *Jessen* ističe u svojoj knjizi: »Botanik der Gegenwart und Vorzeit« (Leipzig 1864.) osobito zasluge Albertove za botaniku — on je prvi u Evropi osnovao botanički vrt te napravio velik herbarij. *Pešel* piše[1]): »*Što smo razložili, dosta će biti, da očisti skolastike od krive osvade, da su u znanostima servilno visili od auktoriteta. Oni su u srednjem vijeku s istim oštroumljem istraživali i prispodabljali, kao i današnji prirodoslovci, samo nijesu još imali sredstava pri ruci, da sjetilnim eksperimentom razlikuju zabludu od istine.*«

Sa svim ovim — većinom *protestantskim* — hvaliteljima empiričkih znanosti srednjega vijeka potpuno se slaže jedan drugi svjedok, na kojega možda najmanje od svih može pasti sumnja »klerikalizma«: slavni prirodoznanac *Emil Du Bois-Reymond*, osnovatelj »teorije sedam svjetskih zagonetaka«. U svom glasovitom govoru »o kulturnoj povjesti i prirodnoj znanosti« izjavio je ovo znamenito priznanje: »***Novije prirodne znanosti* — *ma kako se to mnogima činilo paradoksno* — *zahvaljuju svoj izvor kršćanskoj vjeri.***«[1])

Ove pako riječi znače isto ono, što je dapače i otac današnjeg socijalizma, *Saint-Simon* priznao, veleći: »*Katoličko je svećenstvo onaj čimbenik, kojemu rod ljudski zahvaljuje svoj kulturni napredak od vremena Hildebranda sve do 16. vijeka.*[2]) *Ovaj napredak pako bijaše upravo gorostasan, te je podigao duh ljudski do visine, koje ni iz daleka nije moglo dostići ni najsjajnije doba grčke i rimske kulture.*«[3])

Zanimljivo je — nuzgredno budi rečeno — prispodobiti ove izjave prvog začetnika socijalizma sa pogrdama, kojima današnja socijalistička štampa — osobito i u Hrvatskoj — obasiplje katoličku Crkvu. Ali dakako, naša naprednjačka štampa, u koju se ugledava socijalistička, ne govori ni za dlaku pametnije i plemenitije: po njoj je katolička Crkva od vajkada »bila« najveća zapreka kulture i »tlačiteljica svake znanosti.«

Najdublji razlog, zašto se je katolička Crkva već od prvih kršćanskih vijekova vrlo rado bavila posmatranjem i proučavanjem prirode i njezinih tajnih zakona, navodi *Aleksandar pl. Humboldt* u svom klasičnom djelu »*Kosmos*«[4]) ovim riječima:

»*Kršćanska je duša uvijek imala taj pravac, da se iz skladnoga reda svemira te iz krasote prirode dokaže veličina i dobrota Stvoritelja. Zbog toga pravca, da veličaju Boga iz njegovih djela, kršćanski su pisci uvijek rado opisivali prirodu*«.

Evo zadnjeg razloga, zašto po riječima Du Bois-Reymonda »*novije prirodne znanosti zahvaljuju svoj izvor kršćanskoj vjeri.*«

---

[1]) »Geschichte der Erdkunde« str. 208. Kod Hettingera n. m. str. 213. — Ovih je dana — početkom g. 1908. — izašla nova knjiga poznatoga botanika *J. Wimmera* s naslovom: »Deutsches Pflanzenleben nach Albertus Magnus«. Pisac analizuje znamenito botaničko djelo Albertovo: »De vegetabilibus«, pa ističe, da je ovo djelo u 13. i 14. vijeku bilo jako rašireno po cijeloj Evropi.

[1]) O ovoj je izjavi prirodoznanac *Martensen Lassen* izdao posebnu vrlo zanimljivu studiju: »Die Naturwissenschaft in ihrem Schuldverhältnis zum Christenthum« (»Što duguju prirodne znanosti kršćanstvu?«) Berlin 1897.

[2]) S ovim se granicama valjda Du Bois-Reymond ne bi složio, jer i *prirodne* je znanosti katolička Crkva njegovala davno prije Hildebranda (t. j. pape Gregorija VII. g. 1073.—1085.); a što se tiče ostale evropske kulture, vidjeli smo, kako ju je Crkva osnovala na razvalinama stare rimske kulture već za vrijeme rimskih careva, dakle mnogo stoljeća prije Hildebranda.

[3]) Oeuvres svez. X. str. 69. Kod Hettingera n. m. str. 197.

[4]) 1. izd. Stuttgart 1847. 2. svez. str. 26.

Aleks. pl. Humboldt zatim (str. 27. ss.) potanko i upravo zanosno govori o onim djelima sv. crkvenih otaca prvih vijekova, koja se bave opisivanjem prirode. No na žalost je i on krivo shvatio tobožnju crkvenu zabranu iz 12. i 13. vijeka, da redovnici »ne smiju čitati fisikalnih knjiga.«[1]) Tu se radi tek o praznovjerskim magijskim spisima, i o »fisici« Aristotelovoj, koja je u panteiskičkom arapskom ruhu prodrla u Francusku, te se morala prije očistiti od tih ljaga.[2]) Već Albert Veliki i Roger Bacon, koje i Humboldt tako visoko štuje, mogli bi ga u tom boljemu naučiti.

Što se tiče ***školstva***, bilo je ono do konca srednjeg vijeka gotovo isključivo, a poslije sve do osamnaestog vijeka pretežno u rukama svećenstva, dapače riječ »clerc« dobila je u Francuskoj, slično kao riječ »pfaff« u Njemačkoj, značenje »učenjaka«, »učitelja«, kao što je riječ »laico« u Italiji značila neukog čovjeka.[3])

Sve do novijeg vremena su protestantski i liberalni povjesničari tvrdili, da u srednjem vijeku ***nije bilo školâ za narod.***[4]) Danas i protivnici Crkve kao *Tarsot* priznaju činjenicu, da »***u 13. vijeku nije bilo seljačke općine, koja ne bi imala svoju školu.***« »***Crkva si je smatrala dužnošću, da narod odgaja, te se svim naporom dala na izvršivanje te dužnosti.***«[5])

Da je u 13. vijeku »***u svakoj dolini, u svakom selu bio učitelj***«, to svjedoči kompetentan muž: *Roger Bacon sâm*, »doctor mirabilis«, koji je živio od početka do svršetka 13. vijeka, od god. 1214. do god. 1294.[6])

Dobro veli zato Hettinger: »Kad se je Crkva latila posla, da odgaja narod, ni dijete najnižeg kmeta nije više ostalo bez učitelja.«[7])

[1]) Sr. »Kosmos« 2. svez. str. 30. sl.

[2]) Sr. o tom *Schanz*, »Apologie« 3. svez. (Freiburg 1888.) str. 415. sl.

[3]) Sr. Hettinger n. m. str. 190. U tom smislu zove Tauler (umro 1361.) *Platona* »velikim pfaffom«, a sveučilištarci srednjega vijeka bili su »polupfaffi« t. j. na pola učenjaci. V. Bendel, Kirchenlexicon 9. svez. str. 1946.

[4]) Tako n. pr. *I. Meyer* i *I. Prinzhorn* u: »Dr. Martin Luthers Gedanken« über Erziehung und Unterricht«, Hannover 1883.

[5]) Tarsot: »Les Écoles et les Écoliers à travers les âges« (Paris 1893.) str. 146. sl. (Citiram po dru Eugenu Mülleru, koji se je brinuo za 7. izdanje Hettingerove apologije, v. svez. 5. *opasku* str. 191.)

[6]) U svom »Opus minus.« Opširni citat navodi J. Müller u svojoj (inače zloglasnoj) knjižici »Der Reformkatholicismus«, Würzburg 1899. str. 69.

[7]) N. m. str. 244. Opat Guibert od Nogenta svjedoči, da u Francuskoj nije bilo nijednog mjesta, što ne bi imalo škole. Jedan zakon već iz vremena Karla Velikoga naregjuje: »*Svecenici neka drže školu u svakom selu i u svakoj varoši, te se brinu najvecom ljubavlju za podučavanje djece.*« — Danas je *država* preuzela monopol nastave, a koliko je sada sela bez škole?

Dakako čudnovato nas se doima, kada čujemo, da je bilo mnogo nižih škola, ***u kojima učenici nijesu učili čitati i pisati, nego su sve učili usmenom predajom.***

Karlo Veliki n. pr., koji je utemeljio toliko škola, koji je uvijek imao oko sebe najveće učenjake svoga vremena te neumorno učio, istom prema koncu svoga života odlučio je, da će učiti pisati. *I Wolfram pl. Eschenbach*, najveći njemački pjesnik 13. vijeka, kojemu je vrlo dobro bila poznata francuska i španjolska literatura, sve svoje pjesme je diktovao, jer nije znao pisati. Dakako da su ljudi srednjeg vijeka mnogo bolje pamtili, nego moderni ljudi. Bilo je n. pr. vrlo učenih pravnika, koji nijesu znali čitati i pisati, nego su sve naučili iz usmenih predavanja.[1])

No tkogod je htio, mogao je učiti čitanje i pisanje, jer je svaki samostan — pa njih je bio bezbroj u svim kršćanskim zemljama — držao školu za čitanje, pisanje, računanje i t. d. pa su te škole bile svakome otvorene. Ali i za mnogo drugih škola, koje su bile spojene gotovo sa svakom crkvom, bilo je od strane biskupâ odregjeno, da svaki, kojigod hoće pohagjati te škole, mora učiti čitati i pisati. Takav je zakon izdao n. pr. kölnski nadbiskup *Engelbert* god. 1270.[2])

Sjajno svjedočanstvo svećenstva srednjeg vijeka dade slavni protestantski historik *Giesebrecht*, veleći, da ono nije samo zastupalo duševni elemenat u najvišim krugovima državnog života, nego da je i prodrlo sve do u najniže slojeve naroda, te sve napunilo kršćanskim životnim elementima pa ujedno i začecima više naobrazbe i uljudbe.[1])

Od najveće važnosti pako jest izjava francuskog filosofa *Aug. Comte-a*, oca pozitivizma, jednoga od onih muževa 19. vijeka, koji su modernim znanostima dali smjer — premda ne uvijek na dobro. On piše u svojoj glasovitoj knjizi: »Cours de philosophie positive« (tom. V. LIV. Leç.) ove riječi: »***Većina filosofa, pače i katoličkih, nije ni iz daleka dostatno cijenila neizmjerni i nada sve sretni utjecaj katoličke Crkve na ljudsko društvo tim, što je posvuda***

[1]) Sr. G. Grupp: »Ideen und Gesetze der Geschichte« (Paderborn 1891.) str. 122.

[2]) Grupp, n. m. str. 122.

[1]) V. Hettingera 5. svez. str. 192.

organizovala općenito poučavanje naroda. Ova je pouka dopirala do svih razreda evropskog društva, dapače i do kmetova. U nas je zao običaj, da nehajno prolazimo mimo te divne institucije Crkve, za koju u cijeloj klasičnoj starini ne nalazimo analogije.«[1])

Šta će na to naši »naprednjački« prijatelji, koji svojim novinama trube u svijet: »Crkva nije ništa radila za kulturu evropskih naroda«? Što je naprednjačtvo radilo za kulturu naroda? Već prvi začetnik naprednjačkog smjera, *Voltaire*, koji je toliko pisao o »katoličkom zaglupljivanju naroda«, te još i današnji liberalci, takogjer i hrvatski, uzimaju svoje oružje iz toga Voltaire-ovog arsenala, — što je on radio za kulturu naroda? U listu svome prijatelju ateistu *Damilaville-u* od 19. ož. 1766. piše: »*Narod treba da se vodi, a ne da se uči, jer nije toga vrijedan.*«[2])

A ministru *La Chalotais-a srdačno zahvaljuje, što je ukinuo nastavu naroda i ujedno mu očituje svoje veliko veselje, što su Isusovci istjerani, takogjer i zbog toga, što su oni bili učitelji naroda. Zahtijeva od njega, da istrijebi sad i druge redovnike, koji uče narod, pa neka ih k njemu pošalje kao konje za plug.*[3]) A moderni je liberalizam po uzoru Voltaire-ovu zatvorio sve redovničke škole u Francuskoj, tako te je preko 100.000 djece ostalo bez svake nastave, jer im nije bilo mjesta u državnim školama. To zovu protivnici Crkve »kulturni rad.«

I *sveučilišta*, taj ponos Evrope, jesu *institucija katol. Crkve*, pa ih je većinom papa sâm osnovao.[4]) Do konca 15. vijeka bilo ih je 66 u Evropi, a broj učenika je po našim današnjim pojmovima bio ogroman. Dok je danas na zagrebačkom sveučilištu upisano 1100 do 1200 gjaka, bilo je u 14. vijeku na sveučilištu u Oxfordu 30.000 gjaka, na praškom sveučilištu 36.000 gjaka i 700 profesora. Franjevac *Duns Scotus* je god. 1304. na pariskom sveučilištu imao 30.000 slušatelja, iz svih zemalja Evrope. Oduševljenje za znanosti, što su ga ti crkveni učitelji znali raspaliti, bilo je tako veliko, da si ga danas teško možemo pretstaviti. I zagrebačko

[1]) Ib. str. 247.

[2]) Hohoff. n. m. (»Geschichte der Revolution«) str. 509.

[3]) Ib.

[4]) Sr. Hergenröther, »Allgem. Kirchengeschichte (4. Aufl. Freiburg 1904.) 2. svez. str. 644. ss.

sveučilište osnovali su redovnici (Isusovci), a uskrisio ga *biskup Strossmayer.*[1])

Dakle i evropska sveučilišta su *djelo kat. Crkve.*

Bajka o »*tamnom srednjem vijeku*« je danas hvala Bogu gotovo iščezla kod svih ozbiljnijih historika i pisaca. Samo u nekim romanima i »popularnim« spisima fanatičnih protucrkvenih agitatora još se čitaju stare grozne priče o strašnoj tmini tih katoličkih vremena — a i katolici im u »reformnom« i modernističkom taboru sekundiraju. Nitko danas ne želi, da se repristinira srednji vijek, ali od objektivnog povjesničarstva mora se zahtijevati pravedan sud bez predrasuda i protukatoličkih tendencija.

Kao dobar znak za preokret u hrvatskoj literaturi treba pozdraviti, što si je *Lj. Dtustuš* u svom znamenitom djelu o pariskoj svjetskoj izložbi prisvojio nepristani sud *Rambaudov* o kulturi srednjega vijeka.[2])

Prije malo vremena je protestanstski historik *D. Schäfer*, sveučilišni profesor u Berlinu, izdao veliko djelo: »Svjetska povjest novoga vremena« (Berlin 1907.) U 1. svesku pokazuje, kako se je sve ono, čim se naše doba najviše ponosi, razvilo iz klica srednjega vijeka, kako je visoko stojala kultura toga vremena, i kako je baš doba renesance, koja se obično smatra osnovom moderne kulture, mnogo toga srušila, što je bilo sjajno i veliko u srednjem vijeku.[3])

To je opet jedan korak naprijed, da se raspršе predrasude, što ih je posijao veliki krivotvorac povjesti *Voltaire*, i što su ih dalje širili oni liberalni historici, o kojima smo čuli značajne riječi Bismarckove. Već je prvak protestantskog povjesničarstva u 19. vijeku: *Leopold Ranke*, snažno pobijao stare laži o varvarstvu srednjeg vijeka[4]), ali do potpune pobjede istine nije još moglo doći — osobito zaslugom »liberalnih« katolika. *Prof. dr. O. Willmann* potpunim pravom zove u svom monumentalnom djelu: »Geschichte

[1]) Poslije ukinuća isusovačkog reda god. 1773. poginulo, je i zagrebačko sveućilište, koje se ja zvalo »Academia scientiarum.« Naslov »sveučilišta« nijesu Isusovci thjeli primiti, jer im ga je kralj Leopold I. (god. 1669.) i parlamenat ponudio pod uvjetima, na koje oni nijesu htjeli pristati.

[2]) Str. 179. ss. Potpuni naslov Dlustuševa djela jest: »*Študije i dojmovi sa svjetske izložbe i internacijonatnog nastavnog kongresa u Parizu 1900*«. Djelo broji 1023 strane u velikoj osmini, te stoji 10 K. Naručuje se kod ravuatelja učiteljske škole u Sarajevu, g. *Gjure Bujhera.*

[3]) Sr. bečki list »Die Welt« od 9. siječ. 1908. str. 41. sl.

[4]) N. pr. u »Weltgeschichte« 8. svez. str. 1. ss.

des Idealismus«[1]) ono krivo prikazivanje svednjega vijeka po liberalnim povjesničarima »*najvećom od svih historijskih zabluda*«.

Vidjeli smo dakle i čuli iz usta najvećih prirodoznanaca novijeg doba, da današnje egzaktne i empirične znanosti imaju Crkvi zahvaliti svoj početak i razvitak sve do praga modernog vremena.

Protivnici Crkve misle, da mogu sve to pobiti s jedinim imenom »*Galilei*«. U Hrvatskoj se osobito ističu *dr. Hinković* i *dr. G. Gaj* u revnom upotrebljavanju Galilejeva procesa kao »poštenoga« oružja proti katoličkoj Crkvi. Pa i »Pokret« i »Riječki Novi List« svakom zgodom opetuju sve, što je ikada liberalna štampa izmislila u pogledu toga pitanja. Mi im možemo jednostavno odgovoriti riječima *protestantskog* povjesničara *Karla pl. Geblera*, koji je vrlo temeljito proučavao čitavu tu stvar i vlastitom rukom prepisao sve isprave Galilejeva procesa, te došao do zaključka: »*To su zlobne bajke, što ih je strastveno protucrkveno strančarstvo izmislilo*«[2]).

U ostalom se je »Hrv. Straža« već u dva navrata opširno bavila ovim pitanjem (god. 1904. i 1906), te se osvrnula osobito na stare povjesničke laži u Hinkovićevoj knjizi »Raj i Pakao« i u Gajevu »Novom Suncu«. Danas ne će nijedan ozbiljan učenjak više uznijeti takovih izmišljotina, da je Galilei morao čamiti u tamnici, da je bio mučen i t. d.; dapače se čita i to, da ga je papa jednostavno ubio. Veliki astronom I fisičar *Ang. Secchi* sveo je svoj sud o Galilejevu procesu na ovo malo riječi: »Postupak pape i sudišta *nije mogao* biti drugačiji; pitanje znanstveno gotovo iščezava napram neoznačivom ličnom postupanju Galilejevu«.[3])

Mnogo bi nam još bilo raspravljati *o drugim znanostima: o jezikoslovlju, o etnografiji, o geografiji i t. d.* Kako i tu vrijedi navedena riječ Du Bois-Reymonda i Wislicenus-a, da je Crkva bila začetnica i učiteljica današnjih znanosti, što je istom nedavno svečano priznao i jedan od najvećih danas etnografa i geografa, sveučilišni profesor *dr. Fr. Ratzel*, koji pokazuje u svom najnovijem djelu: »Die Erde und das Leben«,[4]) kako su i ovim znanostima svećenici i redovnici prokrčili put. N. pr. naše se geografske karte o istočnoj i središnjoj Aziji još danas oslanjaju na karte, što su ih misijonari iz isusovačkog reda napravili, koji su za kinesku vladu izradili ogromno djelo topografskog atlasa o cijelome kitajskom carstvu. I dok je profana povjest još kroz stoljeća ostala neobragjeno polje, Crkva je davno imala svoje klasične povjesničare u *Eusebiju*, *Kasiodoru*, *Teodoretu*, *Anastaziju*, u vrlo kritičnom kardinalu *Baroniju* i t. d.

1) Braunschweig 1897. 3. svez. str. 833.
2) Sr. »Hrv. Straža« god. 1904. str. 574.
3) N. m. str. 574.
4) Leipzig 1907.

Prije nego svršimo, poslušajmo još *u pogledu pravništva* vrlo kompetentan auktoritet: slavnoga pravnika *R. Theringa* (protestanta), koji ujedno potvrgjuje sve, što smo prije rekli o velikim katoličkim filosofima i teolozima srednjega vijeka. Ove su njegove riječi prije nekoliko godina kolale po svoj štampi,[1]) pa ćemo ih mi navesti po *Überwegovoj* »Povjesti filosofije 19. vijeka«,[2]) i po *Fuchsovoj* već navedenoj knjizi.[3]) U svom epohalnom djelu »Der Zweck im Recht« piše taj učenjak megju inim o *sv. Tomi*, prvaku sredovječne skolastike: »Taj je veliki duh potpunom sigurnošću upoznao realistički, praktični i socijalni momenat ćudoregja. *Ako mi se predbaci, da dosada još nijesam poznao sv. Tome, ne mogu se braniti proti tome ukoru. Ali je još kud i kamo veća krivnja u onih modernih filosofa i protestantskih teologa, koji nijesu crpli koristi iz veličajnih misli toga muža.* ***Osupnut se pitam: Kako je bilo moguće, da su takove istine, pošto su jedanput bile objelodanjene, kod naše protestantske znanosti opet potpuno pale u zaborav? U koliko bludnja naša znanost ne bi zapadala, kad bi uvažila te nauke sv. Tome!*** *Ja sa svoje strane možda ne bi ni napisao čitave ove knjige, da mi je prije bio poznat sv. Toma. Jer sve temeljne misli, koje sam htio ovim djelom svijetu predložiti, već se nalaze kod toga silnoga mislitelja, i to u savršenoj jasnoći i najoštroumnijem izrazu*«.

Taj se pošteni i iskreni protestantski učenjak čudi, što moderna *protestantska* znanost ne zna cijeniti i ne pozna skolastičke filosofije i teologije sv. Tome i ostalih veleuma srednjega vijeka. Što bi rekao, kad bi čitao, kako naši moderni *katolički* epigoni

1) Sr. o tom n. pr. *Commer* n. m. str. 93. sl.
2) 9. izd. (Berlim 1902.) str. 212.
3) »Kirche und Kultur« str. 26.

često sude o toj skolastičkoj mudrosti? Uvjerio bi se o onoj sv. pisma: »Blasphemant, quae ignorant«, »hule na ono, što ne znadu«. (Jud. 10.)

Ima dakle po priznanju jednoga od najznamenitijih današnjih jurista *i pravništvo* u sredovječnoj školastici izvor najvažnijih i najzamašnijih ideja u savršenom dialektičnom obliku, premda su te ideje kroz dugo vremena bile zaboravljene. A toj je zaboravi bio uzrok, jer moderna znanost hoće po što po to da se emancipira od svakog utjecaja Crkve. ***Ali kad bi naše današnje znanosti zabacile sve, što imaju zahvaliti utjecaju katoličke Crkve, morale bi zabaciti najbolji dio svojo bitnosti.***

To nam se jasno i neosporivo očitovalo tečajem ove rasprave, pa smo zato takogjer čuli izobilja svjedočanstva i priznanja iz usta najuvaženijih kolovogja modernih znanosti.

Tim je već dokazano, što treba držati o tužbi naših modernih mudraca proti katoličkoj Crkvi: da ona nije ništa radila za napredak kulture, da je neprijateljica znanosti, da katolicizam znači natražnjaštvo i t. d.

Ali dokazano je i to, što treba držati o onim našim modernističkim katolicima, koji se sudaraju sa protucrkvenim pokretačima u poviku: Dalje od crkvene znanosti, dalje od tradicije, dalje od skolastike! Čuli smo, kako su pošteni protestanti zastidjeli ove sinove Crkve, koji bahato preziru svoju majku, jer sebe drže mudrijim od nje.

Što smo rekli, to je tek neznatan dio onoga, što bi trebalo reći o tom velikom predmetu. Ali u jednu ruku ne dostaju naše sile toj golemoj zadaći, u drugu ne dostaje ni mjesta u časopisu, jer u čitavom nizu knjiga ne bi se mogla iscrpsti ova tema, koja obuhvaća cijelu našu evropsku kulturu.

Nego govorit ćemo još napose o djelovanju Crkve na polju *umjetnosti* i *narodnog gospodarstva*, kao i o njezinom sudjelovanju kod riješenja *najnovijih znanstvenih problema*. Vidjet ćemo i tu, kako su istinite riječi *Savigny-a*: *»Kršćanstvo je promijenilo lice zemlje, te ono vlada svim našim mislima, ma koliko mi bili protivnici kršćanstva«.*

Kritička pisma mladom apologetu.

Povodom jedne nove knjige.

1. Pismo: Profesor dr. Fran Barac: O modernoj katoličkoj apologetici. Habilitaciona studija. Odobrio bogoslovni fakultet kr. sveučilišta Franje Josipa u Zagrebu 31. siječnja 1907.

Prijatelju! Vi ste dakle stupili u život. Životnu zadaću shvaćate ozbiljno. »Per ardua ad astra ...«

Hvala Bogu! Počeli smo se micati iz tradicijonalnoga mrtvila. Napose mladež naša. Kako se ono lijepo diže na noge junačke! Gjačke kongregacije, kat. akademska društva, gjačka organizacija, njezino glasilo.

Gjačka »Luč« opravdava najsmjelije nade. Vedra čela mi gledamo u budućnost.

Nedavno naigjoh u »Luči« (II. god. br. 1.) na raspravu, što ju čitao stud. fil. prigodom I. hrv.-slov. katol. gjačkog sastanka: »Na obranu vjere!« A u III. već broju eto donosi »Luč« veselu vijest, da se je u krilu gjačke organizacije već i osnovala »Apologetska knjižnica Luči«, koja će doskora već početi svoje djelo izdavanjem apologetskih knjiga i brošura.

Kako je utješljivo vidjeti, gdje i mlada laička ruka izlazi na mejdan za krst i vjeru Kristovu!

Mladi filosof na početku pomenute rasprave ističe, da nema nakane u pitanju vjere voditi polemiku sa modernim bezvjercima. Ne! nije to polemika, što on govori; to je apologija kršćanske misli, obrana stanovišta, na koje se postavilo naše gjaštvo.

Daleko od nas zazorni rat i progonstvo, daleko neosnovano sumničenje i klevetanje, riječju: sve, što ne odiše kršćanskom ljubavlju. Boj naš neka je plemenit, prožet duhom Kristovim.

Braniti hoće mladi junaci — sebe i stanovište kršćansko katoličko; a to je i stanovište naroda, iz kojega potječu!

»Kad smo evo vidjeli, da je kršćanstvo jedina i prava baza, na kojoj možemo graditi najveće hramove znanosti, onda moramo upravo junački na put stati svakoj protukršćanskoj težnji. Marljivim proučavanjem znanosti i što većom naobrazbom moći ćemo začepiti svakome usta, koji na nas grakne, da smo natražnjaci«.

Evo slike *modernog apologeta!* Tako on označuje svoje stanovište, tako shvaća svoju zadaću.

Iz Vašeg lista, prijatelju mladi, razabirem, da se i Vi spremate na apologetički posao! I Vi se nalazite u redovima »Hrvatske Vojske«. Vi smatrate obranu vjere jednom od poglavitih zadataka modernog katoličkog naobraženika.

No Vi ste si, ako Vas dobro shvaćam, već izabrali i vogju, kojega ćete slijediti na klizavom putu katoličke apologetike. Naišli ste na »kažiput«, pa držite, da valja udariti pravcem, što Vam ga pokazuje: Studija dra Frana Barca: »O modernoj katoličkoj apologetici«.

I mene ovo djelo zanima. Prvo djelo ove vrsti na hrvatskom bogoslovnom polju. Mimo to napisao ga jedan doktor bogoslovlja, a odobrio ga bogoslovni fakultet kr. sveučilišta u Zagrebu, u nas najkompetentnija u ovoj struci instanca.

Zato videći ja, kako se spremate na obranu svete katoličke vjere, što je srcem i djelom ispovijedate: mišljah, e ne će biti zgorega nešto progovoriti o Barčevoj knjizi, te ovom prigodom obrazložiti nekoja osnovna pitanja, koja se odnose na znanost, kojoj je zadaća obrana sv. vjere, na apologetiku. Jer čitajuć upravo Barčevo djelo, bivalo mi sve jasnije, koja su dandanas ona apologetička pitanja, što iziskuju, da obratimo na njih posebnu pomnju.

Eto ja ću ova pitanja, na podlozi Barčeva djela, jedno po jedno iznijeti i raspraviti.

2. Pismo: Vrline katoličkog apologeta.

Vrline, koje valja da rese katoličkog apologeta, jesu:

1. On mora biti *prožet dubokim uvjerenjem o važnosti zadaće*, što je ima da vrši apologetika. Zadaća apologetike po dru Barcu sastoji u tome: da pripomogne k vjeri; da utvrdi u vjeri; ukloni zagrade k vjeri; da djeluje na srce. Apologetika utvrgjuje u vjeri *vjernika*, jer mu podaje na ruku razloge, koji opravdavaju vjeru pred sudištem razuma. Isti razlozi vjerniku služe poput oružja, kojim će svoje vjersko stanovište braniti od neprijateljskih navala. — No apologetika se obraća i *nevjerniku*, pobijajući predrasude proti istinitosti vjere, te pripravljajući u njemu tlo za milost, kojom će ga Bog pozvati k vjeri. Apologetika vodi nevjernika do samog

»portala svetišta«. Nema zaista za čovjeka u zemaljskom životu plemenitije po biti i svrsi zadaće do zadaće, koja pripada apologetu. Apologet sudjeluje s Bogom kod spasavanja ljudskih duša.

Uvjerenje o važnosti apologetske zadaće, te zanos i ljubav do predmeta: ovo je eto prvi uvjet, da bude tko vrstan apologet.

2. Apologet mora imati potrebnu *sposobnost* za svoj posao Dr. Barac piše: »Od pisca apologeta traži se veliki talenat, oštroumna logika, duboko opažanje psihološko, široko znanje . . .« Da pak apologet steče ovu sposobnost, treba da se vježba, da um bistri ustrajnim intektualnim radom, učenjem filosofije i teologije, kao i drugih profanih znanosti, u naše doba napose prirodoslovnih. Apologet mora i mnogo čitati; a to ne samo svete Oce i teologe, već i djela protivnikâ, da može upoznati sve njihove prigovore i poteškoće, što ih iznose proti objavljenoj vjeri.

Dru Barcu ne će nitko moći poricati znanstvene spreme. On je mnogo razmišljao, nastojao je zaviriti u tajne ljudske duše Barac je i načitan, tako te štioca upravo zadivljuje.

3. Apologet mora biti *vjeran katolik*. Valja pomisliti, da riječi: apologet, apologija, apologeteka dolaze od grčkoga ἀπολογεῖσθαι, što znači *braniti se*, *opravdati se*. Apologet ima da brani i opravdava budi pojedine nauke ili ustanove kršćanske religije, budi kršćanstvo napose katoličanstvo uopće. Apologet je vojnik, komu pripada da brani tvrgju proti neprijatelju, što na nju juriša. Kao što vojnik braneći tvrgju stoji na tvrgji samoj, znajuć, da mu je tek iza njezinih zidina život siguran; tako i apologet valja da čvrsto stoji na nepokolebivom kamenu katoličke nauke, te odavle suzbije neprijateljske navale, uvjeren, da je jedino prava božanska istina, bez koje nema spasa.

U drugu će ruku apologet ići i za tim, da ne samo neprijateljske navale suzbije, nego i neprijatelja samoga za kršćansku istinu osvoji. Zato je još od veće potrebe, da, kako rekoh, apologet čvrsto stoji na tvrgji kršćanske istine; jer će mu inače neprijatelj tvrgju uzeti. Apologet, koji sâm ne vjeruje, što brani, jest nadri-apologet; on nije branitelj, već izdajica objavljene istine.

4. Apologet mora biti vješt, da prema taktici i kakvoći neprijatelja i sâm oružje mijenja; drugom riječju: on se mora *potrebama i prilikama svoje dobe prilagoditi*. Više će puta apologet-

skoj svrsi bolje poslužiti oružje naravske spoznaje, nego oružje objavljene riječi Božje ili božanskog auktoriteta. Ovaj velevažni momenat dr. Barac posebno ističe. Ne mogu, a da tuj ne navedem njegove u istinu klasične riječi o toj stvari: »Apologetika svoj će postupak urediti prema tomu, kakovih su načela protivnici, što oni poriču ili dopuštaju. Prvi njeni protivnici, protestanti, poricali su božanski ugled Crkve; drugi, deisti i racijonalisti, porekli su konsekventno ugled kršćanstva i natprirodne objave uopće; treći, naturalisti, monisti i ateisti, izveli su i treći logički zaključak i porekli eksistenciju osobnoga Boga i po tom istinitost svake religije uopće. Prema tomu je predmet novovjeke apologetike bio, iznajprije u XVI. vijeku, dokazati božansko podrijetlo i ugled Crkve; zatim je u XVIII. vijeku trebalo napose dokazati božansko podrijetlo i ugled kršćanstva i natprirodne objave uopće; napokon u XIX. vijeku valjalo je segnuti još dublje i učvrstiti iste temelje svake vjere dokazujući eksistenciju Božju i potrebu vjere uopće.« Netko može dakle biti *katolički* apologet, premda se bori čisto *naravnim* oružjem razuma. Pače pogledom na većinu neprijatelja, koji dandanas navaljuju na kršćanstvo i Crkvu, ovo je oružje u naše doba ne samo najpodesnije, već gotovo jedino, od koga se možemo nadati uspjehu i pobjedi. Dr. Barac shvaća i s ove strane zadaću savremene apologetike, pa ga i u tom pogledu ide hvala.

Ovo su poglavite vrline, prijatelju mladi, koje iziskuje narav i svrha apologetike. Htio sam ih da istaknem iz Barčeve knjige, e ih nastojite steći i Vi, a budi Vam to i dokazom, da priznajemo i cijenimo, kako valja, vrline i onoga, s kim se u drugim točkama ne slažemo. A takvih točaka ima i u dra Barca.

3. Pismo: Kamen smutnje za modernoga apologeta.

Kamen smutnje, prijatelju, o koji se u naše doba mnogi Crkvi inače iskreno odani teolozi apologeti spotakoše, jest moderna filosofija, biva ona filosofija, koja je, ostavivši s Kartezijem tradicije peripatetičko skolastičke škole, udarila posve novim pravcem.

Što katolik, napose apologet, treba da drži o toj filosofiji? Za katolika ne bi odgovor na ovaj upit mogao biti mučan. Dosta mu pripaziti na kažiput, što ga postavila Crkva. Crkva, dok se

radi tek o filosofiji, istina malo i rijetko govori; no ipak govori, koliko je neophodno potrebno, e njezina djeca ne skrenu s puta istine budi naravne budi nadnaravne. A ono malo ima služiti katoliku poput kažiputa, da ne zabasa. Crkva stavila je na indeks Kartezija i Kanta, ova dva glavna predstavnika moderne filosofije; ovime je osudila filosofski pravac, kojim kreće moderna misao. Ova je osuda za katolika opomenom: »Nemoj krenuti tim pravcem!« A za katoličkog apologeta napose: »Moderna filosofija, u koliko se drži toga pravca, nije istinska. Ona se zato ne će nikad u sklad dovesti s objavljenom istinom, a kamo li da bi se moglo iz nje vaditi oružje za obranu i utvrgjenje kršćanstva. Uzaludni posao! Neistina se ne može slagati s istinom. Moderna će te filosofija zaplesti u nerazrješljiva protuslovlja s kršćanskom istinom«. Odatle se izvodi za apologeta bravilo: »Uči modernu filosofiju; ali ne s namjerom, da je usvojiš ili se njom služiš kano pomagalom za obranu kršćanske religije, nego da sve bolje spoznaš njezin utjecaj na modernu znanost i svjetovni nazor, te je možeš tim uspješnije pobijati«.

Na žalost mnogim katolicima moderna znanost, napose filosofija previše, što no se reče, imponuje. »I u modernih — tako po prilici oni — ima istinskih elemenata. Jaka je moderna misao. Nije moguće, da genij XIX. vijeka samo tlapi i sanja. Budimo uvjereni, da nijesmo mi jedini posjednici istine, i da istina, koju mi znamo, nije istina cijela cjelcata. Zato ne zabacujmo naprečac moderne znanosti i filosofije. Koracajmo uporedno s modernom misli, izbirući svegjer zlatna zrnca istine«.[1])

U tom umovanju ima mnogo istine. Razlikujmo izmegju moderne znanosti uopće i moderne filosofije napose. S modernom znanosti, koliko ostaje strogo kod svoga predmeta ne dirajući u pitanja vjerske i filosofske naravi, nije samo po sebi teško ili nemoguće »uporedno koracati«, s njom se smiriti, pretpostaviv, da ostane u pravom smislu *eksaktna*, te da iznosi pred nas uvijek samo izvijesne, utvrgjene rezultate. Što se tiče filosofije, valja opet razlikovati: ili se radi o *pojedinim tvrdnjama* ili o filosofskom *sustavu (pravcu)* jednog filosofa. Nitko pametan ne će poricati, da ima u svakog filosofa, pa bio on najgore vrste, više ili manje *po-*

[1]) Dr. Barac passim.

jedinih tvrdnja, koje su, same na sebi, izvagjene iz saveze cjelotnog sustava, istinite. U tom smislu ima i u modernoj filosofiji sila »istinskih elemenata«. No o tom se u našem pitanju ne radi. Govoreći o modernoj filosofiji uopće, ili jednom ili drugom modernom filosofu napose, imamo na umu njegov filosofski *pravac*. Taj pravac odregjuje osnovna stavka ili načelo, na kojem je zgragjen filosofski sustav. Pa zato: je li osnovno načelo krivo, bit će kriv cijeli filosofski pravac, sustav kao takav neistinit. I ovo je, biva pravac ili sustav, što ga ima Crkva na umu, kada jednog filosofa ili njegovu filosofiju jednostavno osudi kao krivu.

U ovom smislu valja da stvar shvaća i apologet. Pod izlikom, da ima i u modernih »istinskih elemenata«, uvoditi moderne filosofe u apologetiku i teologiju, opasno je nastojanje. Ponajmanje bi se moralo jasno očitovati, što se razumije pod onim »istinskim elementima«. Načelo je jedno i nedjeljivo, bilo ono pravo, istinsko, ili krivo, neistinsko. Ako je načelo, odnosno filosofski pravac kriv, jer ga osudila Crkva: onda nije u njega ni najmanjeg istinskog elementa, on je naprosto kriv. U tom smislu ne smije katolički apologet odobravati filosofiju, za koju zna, da ju je Crkva zabacila. Niti može on uz jedan takav filosofski *sustav*, ma bilo i djelomice, pristati; jer i to bi bilo pristanje uz nešto, što je najprosto krivo, uz neistinu. Ako n. pr. katolički apologet piscu jednog djela, kao što je »Pestis perniciosissima« od prof. dra Marijana Zdziechowskoga a ma ništa ne nagje da prigovori, osim da je »*previše* zauzet za ideje (t. j. za sustav) Kantove«[1]): to on zacijelo nije pomislio, kako se je neispravno, nefilosofski izrazio. Ako stoji, da je »zauzet za ideje Kantove«, onda je ono »previše« nuzgredno ili bolje bez smisla: on je naprosto Kantovac, on pristaje uz krivu, od Crkve osugjenu filosofiju.

Na žalost moram, prijatelju, konstatovati, da dr. Barac nije shvatio važnost gornje distinkcije! Naš vele učeni pisac je, kako već napomenuh, veoma načitan. On je čitao ne samo polemička, nego i filosofska djela. Bavio se je, kako svjedoči gotovo svaka strana njegova djela, osobito franceskom apol. knjigom. Da li je bio sretan u izboru?

[1]) Dr. Barac: O modernoj kat. apologetici, str.138.

Dru Barcu moderna filosofija imponira. Previše imponira. Očijukanje s njome za dra Barca jest kobno. Da je tražeći njezine istinske elemente barem postupao razboritije. Nitko ne će dru Barcu zamjeriti, što katkad navodi gdje koje mjesto iz kojeg od modernih filosofa, ma bio taj i sâm Kant ili Spencer. I u njih ima po koje »zlatno zrnce«. Tko to poriče? Ali dr. Barac usvaja takogjer mnogo načelnih ili *sustavnih* zabluda moderne filosofije. I za nj postade moderna filosofija kamenom smutnje, zavedši ga do nekojih tvrdnja, koje su načelno krive, te se moraju osuditi s kršćanskog i naravnog stanovišta.

U jednu je ruku dr. Barac iskreno odan kat. Crkvi; a u drugu ruku nalazimo ga u dubokom glibu moderne zablude. Uloženi trud, da nekoje teorije zabljudjele moderne pameti iskoristi za apologetičke svrhe i dovede u sklad s kršćanskom religijom, bio bi zaista vrijedan bolje stvari. Nezahvalno Sisifovo djelo! To je, što ga zapliće u bezbrojna protuslovlja, iz kojih ćeš uzalud tražiti izlaz; odatle pobrkanost pojmova, što tako neugodno djeluje na štioca; odatle logična nedosljednost, nejasnost i zagonetni jezik. Veliki su to nedostaci Barčeve knjige, koji paralizuju njezine vrline, tako te se napokon ne zna, da li će Barčevo djelo mladom apologetu nanijeti više štete ili koristi. Teška istina optužba, koje nije nitko dužan držati osnovanom, dok je ne obrazložimo!

Dr. je Barac žrtva nastojanja, što je uvijek svršilo porazom; nastojanja, koje ide zu izmirenjem vječno neizmjerljivih suprotivština. Mi to zaista od srca žalimo.

Nemojte, mladi prijatelju, u borbi za stvar Božju nikad tražiti saveznika u neprijateljâ božanske istine i Crkve katoličke. To je, kako rekoh, onaj kamen smutnje, o koji mnogi od naših zapnu i zaglave.

4. Pismo: Blaise Pascal kao apologet.

Za pravo razumijevanje Barčeva filosofsko-apologetičkog stanovišta pruža nam ključ sud, što ga dr. Barac izriče o Bl. Pascalu kao apologetu. Uzvišujuć Barac tako zvanu psihološku metodu, on spominje i Pascala kano pravog oca one metode. (Str. 113.) Ne samo to, on Pascala i slavi kao »velikog učitelja«, u kojega

ugledajući se kasniji apologěti tražiše osnova za izgradnju svojih djela u ljudskoj duši, životu i djelovanju, tako te imade danas raznovrsnih pokušaja psihološke apologetike, koje pak sve imadu u jezgri isti, ocrtani (Pascalov) skelet. (Str. 110.)

Psihološkoj metodi govori besjedu i dr. Barac sâm, što jasno izbija gotovo na svakoj strani njegove knjige. Naravski! Tko da se ne povede za »velikim učiteljem«? Megjutim bilo što bilo, to stoji mimo svaku sumnju, da je dr. Barac sav zadojen duhom Pascalovih »Pensées«, a sva sila mjestâ njegove knjige svjedoči, da je i njemu Pascal u mnogom zaista pogledu »učitelj« i vogja na apologetičkom polju.

Tko je bio Blaise Pascal? Zagrižen janzenist (17. vijeka), tvrdokoran, neposlušan sv. Crkvi, ne hajuć za osude rimskog Pape, od koga apeluje na Krista. Umrije neizmiren s Crkvom.

No uza sve to ne bi bilo samo po sebi nemoguće, da je Blaise Pascal vrstan apologet. Ali to on nije i ne može biti, jer je nevaljan *filosof*. Nema prave apologetike uz krivu filosofiju! To je i dr. Barac smetnuo s uma.

Slava se Pascalova kao vrsnog apologeta osniva na apologetičkim fragmentima, koji su se iza smrti našli u njegovoj ostavštini. Ove su fragmente — nesregjene, manjkave bilješke — pokupili, poredili i u posebnoj knjizi objelodanili njegove pristaše i prijatelji pod naslovom: »Pensées«. Dr. Barac sâm iz ove knjige navodi stavku, kojom se izrazuje osnovna misao Pascalova apologetičkog sustava, a ona nam opet u pravom svijetlu prikazuje Barčevo apologetičko stanovište.

Dr. Barac na 116. i 117. strani, izlažuć, kako Pascal »dubokom studijom« pokaza »mizerni kal, u kojem se valja čovjek, i uzvišenu sferu, na koju teži njegov duh«, navodi ispod retka ove riječi Pascalove: »L'homme se trouve placé entre les deux abimes des infinis mathématiques: l'infiniment grând et l'infiniment petit«.

»Čovjek se nalazi u sredini megju dvije beskonačnosti: megju beskonačno velikim i beskonačno malim«. Megju beskonačnim pak i konačnim, kao što je čovjek, nema nikakve proporcije ili surazmjerja, jer konačno ne može biti mjerilo bezkonačnoga, niti obratno: oni su nesumjerljivi (incommensurable.) Odakle neraz-

mjernost čovjeka sa beskonačnim — »disproportion del' homme«. Prenoseći to Pascal na polje spoznaje (kojim pravom?) zaključuje: Spoznanje neskonačnosti, Boga i religijskih istina, prvih principa i t. d. — ne stoji u nikakvoj proporciji s objektam, ne odgovara metafisičkoj istini. Ništa ne može čovjek u tim stvarima izvjesno spoznati, ništa ustvrditi. Zato ne preostaje drugo, nego da Bog spoznaju ovih istina čovjeku saopći putem pozitivne objave.

No pita se: hoće li čovjek izvjesno spoznati barem stvari, s kojima stoji u surazmjerju t. j. pojedine dijelove universuma? Pascal poriče, kako se čini, i tuj čovjeku izvjesnost spoznaje. Buduć smo sastavljeni, tako on, od duha i tvari, zato ne možemo potpuno spoznati jednostavne stvari, čisto duhovne ili čisto tjelesne... Priznajmo dakle, da nas ovaj sastav od duha i kala čini nerazmjernim, disproporcionalnim. Ova nerazmjernost čini čovjeka nesposobnim spoznati prirodu. Jer »priroda je beskonačna u dva pogleda, dok je čovjek konačan i ograničen. Priroda traje i svegjer se uzdržaje u svojoj bîti: čovjek prolazi i jest smrtan. Pojedine stvari ginu i mijenjaju se svaki čas, čovjek ih vidi tek na prolasku. One imaju svoj početak i svoj svršetak, on ne shvaća ni jedno ni drugo. One su jednostavne, on je sastavljen od dvije različite naravi«.

Dakle za čovjeka nema uopće prave izvjesne spoznaje. Tomu je kriva čovjekova disproporcija sa stvarima, napose sa beskonačnim. Spoznajni oblici u duhu čovječem i ideje nijesu vjerni izraz objektivnosti. Stvar na sebi mu ostaje sakrivena.

Eto, prijatelju, tuj nam se nameće pitanje eminentno filosofske naravi; pitanje, koje odlučuje o udesu filosofije, apologetike i teologije.

5. Pismo: Izvjesnost spoznaje.

O tome pitanju raspravlja noetika t. j. nauka o bîti i vrijednosti čovječje spoznaje. Iz rečenog već proizlazi, kako ovo pitanje rješava Pascal: u smislu skroz protivnom nego li to čini tradicionalna kršćanska filosofija ili skolastika. Prema potonjoj prodire spoznajući razum do iste bîti stvari zamjećujuć »stvar na sebi«. Ta spoznajni lik (species intelligibilis), koji mu posreduje spoznanje stvari, podaje mu sliku stvari same; u njemu se razum, na svoj

način, pojednačuje sa stvarju; u tom pojednačenju razuma s objektom sastoji se istina. Čovječja je dakle spoznaja istinska, jer se kod nje razum slaže sa stvari, kako biva izvan njega, sama na sebi.

Takva je spoznaja, po Pascalu, nemoguća. Zašto, slijedi jasno iz gore protumačene teorije Pascalove o »disproporciji« čovjeka. Čovjek na stvarima zamjećuje tek što je prolazno, do njihove bîti ne dopire. To je jednom riječju spoznajni fenomenalizam, što ga kasnije utemeljio i dalje razvio Kant. To priznaje i dr. Barac sâm riječima: »Već Pascal zabacuje pod utjecajem kantizma[1]) metafisičke dokaze za eksistenciju Božju«. (Str. 132.)

Pita se dakle, kakvo stanovište zaprema dr. Barac prema ovom pitanju? Rekoh već, da dr. Barac jest i hoće da bude katolik. Priznaje se i sljedbenikom sv. Tome. Opet i opet naglasuje, da je razum vrstan logičkim dokazima ustvrditi eksistenciju Božju i druge religijske istine naravne spoznaje; pa se za to i pozivlje na definicije vatikanskoga koncila o tom predmetu. A za Pascala na gornjem mjestu izrijekom kaže, da je zašao stranputice.

No u drugu opet ruku valja konstatovati, da je ugled oca psihološke apologetike tako djelovao na dra Barca, te i on u svojoj knjizi iznosi nekoje nazore o ljudskoj spoznaji, što su veoma srodni onima »velikog učitelja« Pascala; pače oni se na prvi pogled prikazuju kao naravski izvodak iz gornje stavke Pascalove o »disproporciji čovjeka«. Nevjerojatno, ali istina!

Dr. Barac svodi izvjesnost na veoma niske grane. On kao da usvaja neke vrste tradicijonalizam, barem onaj umjereni (str. 99.) Značajno je već to, što tako prezirno govori o silogizmu. Silogistička forma je »nedostatak« kasnije skolastike, koji treba da »otpadne« (str. 107.) A što da znače stavke, kakova je n. pr. ova: »Bez prošlosti nema čovjek kazala, da sudi, je li njegovo mišljenje doista logično i istinito«? Zar nema u čovjeka razum, komu je Bog usadio sposobnost, da spoznaje istinito, da sudi i razlikuje, što je logično, što pravo i nepravo? Isključivo otpravljati čovjeka na prošlost, na predaju, eda može učiti, što je logično i istinito:

[1]) Usugjujem se usput primijetiti, da Pascal nije mogao stati pod »utjecajem kantizma,« buduć je Kant živio čitav vijek kasnije.

to je puki tradicijonalizam, koji daje razumu svjedodžbu posvemašnje nevaljalosti — od Crkve zabačeni tradicijonalizam.

6. Pismo. Pascalov »infini«.

No pravi zloduh Barčev, kako već spomenuh, jest Pascal. On kao da se ne može oteti zagonetnim doskočicama nesretnog janzenističkog apologeta. I opet: »Pascal je kazao — tako dr. Barac str. 78 — da crv rastoč nosi u sebi »un infini«. Ovim riječima naš apologet opet natuca na nauku Pascalovu o dvijema beskonačnostima, u čijoj se sredi nalazi čovjek. I crv, makako malen, neznatan stvor, predstavlja jednu »neskončnost« (neskončnost »ništa«.) Isto vrijedi za svekolike druge stvorove. Što slijedi odatle gledom na našu spoznaju? Eto odgovora: »To će reći, naš razum ne može nijedan objekat sasvim iscrpsti, ništa mi ne poznamo sasvim i savršeno«. Naravski! Konačni razum, kakav je razum čovječji, apsolutno je nepodoban dokučiti »neskonačno«, jer »konačno« stoji sa »neskonačnim« u »disproporciji«. »Mi upoznajemo redovno *dijelak* istine ... Ostat će dakle uvijek još nešto ... Znanost ... s pomoću novih metoda upoznaje svoje objekte s nove strane, ispravlja prijašnje poimanje i stvara često puta sasvim novo ..«

Nitko nije još ma koji mu drago objekat ili stvar adekvatno spoznao, niti će ga itko u buduće tako spoznati. Istina se ljudma tek na prolasku, momentano, u pojedinim zracima objavlja, a da oni nikad ne mogu stalno uprijeti oko u njezino lice. Nitko se ne može ponositi: »Eto istine, ja sam je spoznao; *tako* je a *ne onako*; zato valja da je usvojiš i ti!« Nesmisno! »Budimo uvjereni — opominje nas dr. Barac — da nijesmo mi jedini posjednici istine, i da istina, koju mi znamo, nije istina cijela cjelcata ... Priznajmo dobro u protivnika .. ! Nije moguće, da genij XX. vijeka samo tlapi i sanja«. (Str. 96.)

U dnu ispod retka, navodeć dr. Barac mjesto iz neke modernističke franceske smotre, pripominje, kako svaka »nova istina« stiče neprijateljâ, koji se ustručavaju primiti je, buduć da se je boje. »Odatle borba des intellectuelles et des militants, konservativci i napredniaci«. Ipak: »Tko ne napreduje sve dublje i sve šire zavirujuć, on sam sebe osugjuje na smrt. Zato je pravo, za-

ključuje Barac s piscem franc. smotre, da se rasplete taj čvor ovako: »Riješenje ... ne sastoji u tome, da se megju sobom osugjujemo ili preziremo, nego da se jedan drugoga snosimo uzdajući se u istinu bližnjega, kao što se obična snošljivost osniva na poštivanju tugje slobode ... Kad jedan ljubi istinu, on se ne smije bojati novih pogleda ili primjena istine samo radi toga, što su je iznijeli drugi prije nas i bolje od nas«.

Ne tvrdimo, da u ovom izvagjanju dra Barca a ma ništa, ni »zrnca« nema istine. Tek žalimo, što ne nalazimo dra Barca — u drugom društvu, nego je upravno u društvu Blaisa Pascala i modernističkih teologa franceskih. Nego i kontekst, u kojem se nahode njegove riječi, ne govori njemu u prilog. Jer se dr. Barac na onom mjestu (str. 96) obara na skolastike 16. i 17. vijeka, što nijesu bili dosta »čedni«, gubeći uzalud vrijeme na disputacije o »formi« i t. d., čime su i nama prouzročili »mnogu gorku«. Nakon što je ožigosao katoličke filosofe i teologe (megju njima nalazi se n. pr. jedan Suarez), dr. Barac prelazi na moderne: Kanta, Spencera, Comte-a ... opominjući nas: Oj djeco katolička, nemojte si utvarati, da vi posjedujete cijelu istinu ... I u ovih »čestitih radnika« ima djelova istine kao i u vas ... Budite čedni, djeco, pa marljivo pohagjajte njihovu školu uzdajući se »dans la vérité d'autrui«.

Da, baš kontekst nas uvjerava, da dr. Barac kud i kamo više cijeni »istinske elemente« ovih modernih »čestitih radnika«, nego puste i besplodne raspre onih starijih iz kršćanske škole. No bilo, što bilo: Barčevo umovanje nosi jasno na sebi obilježje filosofije Pascalova »crva« i njegova »infini«. Premda, u drugu ruku, ne valja smetnuti s uma, da se Barčeva spoznajna teorija isto tako podudara s noetikom modernog evolucijonizma, koji, izmegju inih, u Montaigne-a i u Pascala (ovaj je i sâm usvojio filosofske nazore Montaigne-ove, ma kako proti njemu polemizovao) štuju svoje preteče i duhovne oceve.

Uz ovu teoriju o spoznaji mi se najmanje ne čudimo, kad u Barca nailazimo na ovu oznaku apologetike. »Apologetika je niz spoznaja o Bogu i objavi Božjoj«. (Str. 78.) To je drugim riječima: Apologetika ima da registrira ili naniže svekoliko, što se je dosada o Bogu i objavi Božjoj iznijelo. Naravski! Ako nema čovjek osim prošlosti drugog »kazala«, da sudi, što je logično i istinito; to će

morati i u apologetici da se ograniči tek na nanizanje onih nauka o Bogu, što ih nasljedio putem predaje ili povjesti. Nova, pogotovo logička, istinita, ne će i onako ništa »iz duše iskresati« (dr. Barac str. 82.) Da govorimo opet jezikom modernog evolucijonizma: apologet stvoren je tek za to, da »pregleda« odnosno da nam »dade pregled« svega dojakošnjeg apologetičkog materijala, i »da u težnji za jedinošću ne spusti s vida cjelinu«, kako s Weissenfelsom pripominje dr. Bazala. (Vidi »Hrv. Str«. 1907 (V.) pg. 424.)

7. Pismo: Filosofija prispodobe?

Pogjimo jedan korak naprijed. Dr. Barac dalje raspreda o *spoznaji natprirodnih istina i o dogmama*. Da navedemo cijeli dotični odstavak: »*Sve naše spoznaje natprirodnih istina osnivaju se* na više manje podesnim *poregjenjima, kongruencijama, analogijama.* Mi izričemo *natprirodne istine nesavršenim ljudskim jezikom. Dogme se osvjetljuju i utvrgjuju 'filosofijom Platona i Aristotela.* Zar se u *modernoj filosofiji* ne bi dalo naći možda *ljepših misli i zgodnijih **pojmova***, kojima bi se dale poznate vjerske istine *bliže primaći ljudskom umu?*« Ovomu dodaje dr. Barac u dnu *ispod crte* primjedbu navodeć ono, što je Msgr. Mignot govorio nad grobom biskupa de la Rochelle Le Camus-a: »L'Église, immuable dans sa foi, *n'est cependant pas immobile dans son enseignement* ... Certains définitions elles mêmes sont formulées en des termes qui ont besoin d'être expliqués, car les mots ont une histoire et ne sont pas éternels«. Na to završuje u tekstu: »Zar se u bolje upoznatoj prirodi ne bi moglo otkriti podesnijih analogija, nego što su one, koje su skolastici uzimali iz Aristotelove fisike?« (Str. 78 s.) Riječi, što se bliže odnose na naše pitanje, mi podcrtasmo.

Po Barcu se dakle naše spoznaje natprirodnih istina osnivaju na više manje podesnim *poregjenjima, krongruencijama, analogijama.* Po tradicijonalnoj filosofiji našom spoznajom dohvatamo sâm objekt, »das Dingan sich«, bio to objekt naravne ili nadnaravne vjerske spoznaje. Istom Kant poreče čovječjemu razumu sposobnost doprijeti do stvari same na sebi. Čovjek dohvata tek fenomen ili pojav zbiljskih stvari. Time je Kant uveo u filosofiju fenomenalizam.

Jedna vrst ovog »fenomenalizma« je tako zvana »filosofija prispodobe« — »*Philosophie des Gleichnisses*«. Po ovoj bo filosofiji ne upoznava se stvar sama na sebi, neposredno; nego neposredni predmet spoznaje je nešto, što onu stvar predstavlja, njezina slika ili simbol. Od slike tek *nagagjamo*, kakva bi *mogla* biti stvar sama na sebi. Naša spoznaja pogledom na stvar samu je nalična ili analogna, simbolična.

Sastavni dijelovi simbolizma ili analogizma jesu: a) poznata stvar, što se zove simbol; b) nepoznata ili nejasna istina, što se zove misterij ili otajstvo; 3) odnošaj sličnosti ili srodnosti izmegju simbola ili misterija. Ovaj odnošaj je razlogom, zašto upravo upotrebljavamo simbole ili analogije, da si njima predstavimo i razjasnimo apstraktne, tajinstvene istine, čije se spoznaje duh ne može domoći. Djelatnost se našega spoznavanja vrši prispodabljanjem ili, kako veli dr. Barac, poregjenjem.

Kako vidimo, bitna se točka, o kojoj se filosofija prispodobe razilazi od filosofije skolastičke, sastoji u tom, što ona otimlje stvar samu, objektivnu istinu umovnoj spoznaji; dok se po skolastičkoj spoznajnoj teoriji razum po poznaji pojednačuje sa stvarju, dohvatajuć stvar samu na sebi. Po filosofiji prispodobe uzmiče stvar pred svijetlom razuma u tajinstvene tame nepoznatog svijeta, puštajuć za sobom tek neizvjesne tragove u simbolu ili slici svojoj. »Eine Philosophie, die sich nur in logischen Proportionen, Analogien, Gleischnissen und den Schlüssen daraus bewegt, ist mystische Philosophie.«[1]) Opet: »Eine logische Proportion erklärt *nicht das Wesen der Dinge,* sondern drückt nur ihre *Beziehung* aus. So *erklärt auch das logische Gleichnis, aus dem das Dasein Gottes bewiesen wird, nicht Gottes Wesen.*«[2])

Da li je dr. Barac na to mislio, kad je napisao modernističku tvrdnju, da se naša spoznaja Božjih natprirodnih istina osniva tek na poregjenjima i analogijama?

8. Pismo: Što će na to Pio X?

Rekoh: tvrdnju »modernističku«. Zaista ovo i mnogo drugo u Barčevoj knjizi živo podsjeća na okružnicu pape Pija X. »o naukama modernistâ.« Gdjegod kao da se okružnica upravo osvrće na Barčevu knjigu! Najprije što se tiče spoznaje »poregjenjâ« ili simbolizma.

»... Predmet vjere — tako Pio X. izlažući nauku modernističku — jest realnost nepoznatnoga (incognoscibile.) No nepoznatno u tom sastoji, što *nema proporcije izmegju predmeta i razuma.* Ono pak pomanjkanje proporcije ne može se ukloniti nikada, ni po nauci modernistâ. To će dakle »nepoznato« ostati uvijek nepoznato i onomu, koji vjeru imade, i filosofu. Ako dakle ima kakva religija, ova će biti realnost, koja se *spoznati ne može ..*« Dakle realnost se — po nauci modernističkoj — ne može spoznati; jer nema »*proporcije* izmegju predmeta (stvari same na sebi) i razuma.« Buduć dakle razum ne može doprijeti do stvari same, to mu drugo ne preostaje nego stvarati si *slike* ili *simbole* stvari, te si ***po njima*** predstavljati stvar. Ovo je, što Pio X. osugjuje kao modernističku zabludu riječima: »*Ako svi elementi intelektualni nijesu drugo van simboli Boga*; a zar nije onda i samo ime Boga ili osobe božanske simbol?«

Prelazeći na *dogmu* kao takvu, to slijedi samo po sebi, da prema gore označenom shvatanju Barčevu ni dogma ili dogmatička definicija ne može adekvatno izraziti smisao objavljene istine. Ta kako spoznaja ne odgovara objetku ili metafisičkoj istini, tako i još manje se može to ustvrditi za definiciju, koja sastoji od riječi. Što se adekvatno ne spozna, ne može se ni adekvatno izraziti. To slijedi iz gornjih Barčevih tvrdnja, htio on ili ne htio. A zatuj eto opet Pija X. koji osugjuje ove nauke kao — modernističke blude. Dogmatičke »formule, što se vjere tiče, one su — po nauci modernistâ, — *inadekvatne oznake njezina predmeta, obično* ih zovu *simbolima* (dr. Barac: poregjenja, analogije, kongruencije)... što se vjerujućega tiče, one su *puko sredstvo.* Stoga *nikako ne može biti, da one apsolutno sadržavaju istinu*: jer u koliko su *simboli, slike su istine* i prema tomu treba da se *prilagode religijoznom osjećaju* ... a u koliko su *sredstvo, prevoznice su istine* ... Čovjek, koji vjeruje, može se poslužiti *sad ovim sad onim prilikama.* Treba dakle da su i formule, što ih nazivljemo *dogmama, podvrgnute* istoj sudbini i po tom *promjenljivosti* ...«

[1]) Fr. Hirster, Philosophie des Gleichnisses p. 33.
[2]) Ibi. p. 101.

9. Pismo: Promjenljivost dogme?

Ovim se potonjim riječima napominje jedna zabluda, koja logičnom nužnošću slijedi iz modernističke teorije o spoznaji: *promjenljivost dogme.* U ovu zabludu upada i dr. Barac. »Mi izričemo — nastavlja dr. Barac (str. 78.) — natprirodne istine nesavršenim ljudskim jezikom«. Riječi, kojima samo na sebi ne bismo imali da išta prigovorimo. No što to ima zapravo da znači, biva jasno iz slijedećega: »Dogme se osvjetljuju i utvrgjuju filosofijom Platona i Aristotela«. Istina je i to. Izrazi kao: osoba, supstancija, narav ili priroda, bitak, biće, bît, Logos, istosućnost (consubstantialitas), transupstancijacija i mnogo sličnih, kojima se Crkva služi, kad odregjuje ili formulira vierske dogme, — uzajmljeni su ili izravno od Aristotela i Platona ili su tvoreni u smislu njihove filosofije.

No čujmo, što slijedi. »Zar se u modernoj filosofiji ne bi dalo naći možda ljepših *misli* i zgodnijih *pojmova,* kojima bi se dale poznate vjerske istine bliže primaći ljudskom umu?« (Str. 79.) Dr. Barac o tome je posve uvjeren. Po njemu bi se moglo u naše doba naći »podesnijih *analogija*«, da se njima osvijetli i utvrdi katolička dogma, nego što su one, koje su se prije uzimale od Aristotela.

Valja istaći, da dr. Barac ne govori više o nesavršenom ljudskom *jeziku* ili *govoru,* kojim na osjetni način izrazujemo i saopćujemo misli i pojmove; nego on tuj izrijekom govori o istim *mislima* i *pojmovima,* dakle o nevidljivom, duhovnom ljudskom govoru — verbum mentis.

Pita se dakle: Hoće li, ako zamijenimo one *misli* i *pojmove* filosofske naravi, što ih je Crkva ili kršćanska filos. škola uzajmila od Aristotela, da njima odredi smisao objavljenih istina, te ih u formi definicije kršćanima predloži za vjerovanje, — ako te misli i pojmove zamijenimo mislima i pojmovima moderne filosofije: hoće li dogma, hoće li vjera ostati još ista, što je bila prije?

Dr. Barac misli: hoće; a da to obrazloži, eto on navodi u dnu ispod crte riječi Msgr. Mignota: »L' Église, immuable dans sa *foi,* n'est cependant pas immobile dans son *enseignement*...« Crkva, ma koliko je nepromjenljiva, stalna u tome, što se tiče vjere; ona nije ipak nepomična, nepromjenljiva u svome *naučanju.* A u

čemu opet sastoji ovo »naučanje«, razabire se iz neposredno slijedećih riječi: »Certaines *définitions* (*dogmatičke*)... ont besoin d'être *expliqués*«, ono sastoji u: *tumačeuju* ili *razlaganju dogmatičkih definicija.*

Tuj nastaje dakle pitanje: Je li moguće, da ostane »vjera« t. j. realni sadržaj dogme ista i nepromijenjena, ako je razlaganje ili naučanje vjerskih dogma nestalno, te se toliko puta mijenja? Nipošto. Htjeti realni sadržaj dogme stvarno lučiti od njezina intelektualnog poimanja ili tumačenja: jest nesmisao. Jer, kako veli sv. Augustin, poimanje te razlaganje ili tumačenje dogme, kao izraz poimanja, nije drugo nego misao, idejni sadržaj dogme same; te se od dogme podnipošto ne može da odijeli. Ta šta je dogma bez idejnoga sadržaja, dogma, koja uopće ništa ne izrazuje? Zato jedna dogma, koju smo prenijeli u drugu intelektualnu ili metafisičku formu, t. j. koju drugačije poimamo i tumačimo, nego se je to činilo dosele, nije više ista dogma kao prije: zato se s njom mijenja i naša vjera; kao što pojam, pretvoren u drugi pojam, nije više isti pojam.[1])

Sad da vidimo, da li se može supstitucijom ili zamjenom dojakošnjih »misli« i »pojmova« uzajmljenih od Aristotela i njegove škole, »mislima« i »pojmovima« moderne t. j. kartezijsko-kantske filosofije sačuvati »l'immutabilité« vjere ili »realnog« sadržaja vjerskih dogmi? Ne će li se time ni u čem mijenjati smisao objavljenih istina?

Ponajprije valja istaći, da ima i moderna filosofija svoje »pojmove« i »misli«, svoje osebujno »poimanje« o raznim metafisičkim problemima, poimanje, što se od dosadašnjega tradicijonalnoga u velike razlikuje, pače mu u mnogo čemu posve protuslovi. Dosta je ovdje spomenuti, kakvu definiciju davaju moderni iza Kartezija o supstanciji, o svijesti, o osobnosti, o formi, o duhu; kako shvaćaju nauku o bitku i bivovanju, o bîti, o naturi, o materiji, o logičkim kategorijama, o relaciji i t. d. No posao je veoma opasan, kad bi htio tko ove »pojmove« modernih filosofa upotrebiti, da njima »osvijetli« i »utvrdi« katoličku dogmu. Mnogi njemački, i to katolički teolozi prošlog vijeka, ostavivši Aristotela i Tomu,

[1]) Civ. Catt. a. 58, v. 4. p. 330 s.

uzeše vaditi »misli« i »pojmove« iz kantske i hegelske filosofije, ne bi li njima bolje »osvijetlili« i »utvrdili«, te »poznate vjerske istine bliže primakli ljudskom umu«. No dr. će Barac sâm znati, s kojim su to uspjehom učinili. *Circa fidem naufragaverunt* (I. Tim. 1. 19.) a sv. Stolica napokon osudi njihove nauke. Dosta je spomenuti inače tako učenoga mislioca i revnog katolika — Günthera.

Neporecivo stoji, da je peripatetska skolastička filosofija *s istim riječima* spajala *druge pojmove*, nego moderna filosofija. Ako je dakle Crkva kod odregjivanja vjerskih istina uz terminologiju peripatetičke filosofije prihvatila i njezino poimanje; to je jasno, tko istim riječima podmetne poimanje modernih, da ne će više uzeti vjerske istine u istom smislu, kako ih je odredila i kako ih uzima Crkva; on će postati inovjerac, heretski.

Kršćanska filosofija definira supstanciju: id, quod *est in se* et non in alio, cui tamquam subjecto inhaereat. Spinozi naprotiv je substantia *ens a se*. Uzmimo sada prvi članak apostolskog vjerovanja: »Vjerujem u *Boga*, Oca svemogućega, *Stvoritelja* neba i zemlje«. Primijenimo na ovu dogmatičku stavku Spinozin filosofski pojam supstancije. Kako ne može biti nego jedan sâm *ens a se*, to slijedi odatle, da su sve stvari izvan Boga istototolike akcidencije, kojima služi kao supstrat supstancija Božja. No to je isto, što Boga poistovetiti sa vasionom; onda nema više niti nadsvjetnog Boga niti stvorenja od ništa; a mi smo upali u panteizam. Jedino poimanje supstancije aristotelsko stavlja stvarnu razliku izmegju Boga i vasione, te pokazuje stvorenje mogućim.

Opet: mnogi moderni filosofi osobnost definiraju kao svijest (Bewusstsein); dok je skolastičkoj školi osobnost: suppositum rationale. Sad eto dolazi Crkva predlažući dogmu: u Isusa Krista imadu dvije prirode uz jednu osobu (Božansku.) — Ta dogma opet ne može stati nego, ako usvojimo poimanje o osobnosti, kako nam ga podaje aristotelska filosofija. Usvojimo li pak moderno poimanje, po kojem je osobnost istovetna sa sviješću, to će odatle slijediti: kako se u Isusa Krista nalaze uz dvije prirode dvije svijesti, božanska i čovječja, tako su u njega i dvije osobe.

Osvjetljivanje i »utvrgjivanje« dogme »pojmovima« i »mislima« moderne filosofije vodi izravno — u herezu; a time ne samo da se vjerske istine ne »primiču« bliže ljudskom umu, nego se od uma odmiču. Mislim, da će to biti svakome jasno. A dr. Barac neka nikad ne smetne s uma onu opomenu Sabora vatikanskoga, na koju Pio X. u svojoj okružnici moderniste podsjeća: »Zato se moramo *onoga smisla* svetih dogmata uvijek držati, koji je *jednom izjavila* sveta Mati Crkva, niti se smije od toga *smisla odstupiti* pod izlikom i imenom *višega* razumijevanja«. *Smisao!* Upravo taj se smisao mijenja, ako nije Crkva »immobile dans son enseignement«; pošto se obučavanje bavi baš izlaganjem i odregjivanjem *smisla* kao rogjenim predmetom svojim.

U ostalom nama se čini posve naravski, da je dr. Barac mogao upasti u ovu zabludu. To nužno slijedi iz njegova simbolizma. Ako se spoznaja Boga i natprirodnih istina svodi na puko »poregjenje« i na »analogije«, onda i dogma izgubi svoju vrijednost. Dogma se po tom — kako veli Pio X. u pomenutoj okružnici — sastoji zapravo »u sekundarnim formulama«. Dogmatičkim formulama »nije druga svrha, van da onomu, koji vjeruje, namaknu način, kako da sebi o svojoj vjeri položi račun. Zato su one (formule) u sredini megju vjerućujučim i vjerom... Stoga nikako ne može biti, da one *apsolutno sadržavaju istinu*: jer, u koliko su simboli, *slike* su istine i prema tomu treba da se *prilagode religijoznom osjećaju*, u koliko se ovaj odnosi na čovjeka... Predmet pak religioznog osjećaja, budući da je nešto apsolutno, imade *bezbrojna gledišta*, od kojih se može pokazati sad ovaj sad onaj. Isto tako čovjek koji vjeruje, može se poslužiti *sad ovim sad onim prilikama*. Treba dakle da su i formule, što ih nazivljemo dogmama, podvrgnute istoj sudbini i po tom *promjenljivosti*. I tako je otvoren put do nutarnje evolucije dogme«.

Tako Pio X. izlažući modernističko poimanje o naravi dogmatičkih formula. Time je u živac pogogjen te osugjen i nazor, što ga o toj kardinalnoj točki katoličke dogmatike iznosi i obrazlaže dr. Barac na navedenom mjestu svoje knjige.

Nastavit će se.

U sukobu svjetovnih nazora.

Kad sam u srpnju prošle godine došao u poznato hrvatsko kupalište, nijesam ni iz daleka mislio, da ću se tuj nakon dvadeset godina prvi put s njime sastati. Sa saučenikom Martinovićem. Bio je to poseban tip, drugovima prava zagonetka. Na svršetku gimnazije ne htjede da položi ispit zrelosti; ne kao da bi se bio bojao, nego upravo — iz prkosa. On smatraše čovjeka to vrijednijim, što je manje ispita i svjedodžbi imao. Napokon zavoli zvanje pučkog učitelja.

Boravljah u kupalištu više poradi nervoznosti. Martinović bolovaše od ulogâ.

Već kod prvog našeg sastanka učini Martinović na me dojam vrlo načitana autodidakta. On je već i štampao tri knjige.

Drugi dan pod večer krenusmo putem kupališne bašće, razgovarajući o davno prošlim dogogjajima gjačke dobe. Drobnim pijeskom posuta staza vodi nas uzbrdice. Najednom se Martinović zaustavi, kao da je naišao na neki predmet. Lijepo izragjen posrebren nagubac. Prignuv se Martinović ga digne. Nastavismo put. Na brdu se rasprostire livada sa ukusno priregjenim busenicama i sa ribnjakom, u čijoj srijedi se diže kamenit stup s kipom Besgriješno Začete. Daleko na okolo pružaju krošnjata stabla kupališoim gostima hladnu sjenu.

U jednoj sjenici zamijetismo, sjedeći na klupi, skupinu od triju lica: dva gospodina i jedna gospogja. Gospogja drži u krilu kuče.

»Sokole ti huncute, kuda si sa nagupcem? Eto sada ću te morati da vodim na vrpci«.

Kako se uzradova gospogja, kad joj se Martinović približi sa nagupcem:

»Evo Vam, milostiva, veseli me, što Vas mogu osloboditi od jedne velike skrbi; a Vašem mezinčetu omogućujem, da se može slobodnije kretati po ovoj divnoj prirodi«.

Gospoda nam se predstave.

»Dr. Nisius, župnik augsburške konfesije iz Berlina. A ovo moja supruga Klotilda Nisius rogjena Reisaus«.

»Dr. Herman Stahlpanzer, dvorski savjetnik i državni odvjetnik u miru«.

Napokon ću ja: »Dr. Šimunović, posebnik iz Zagreba, a ovoj gospodin prijatelj moj Martinović, nadučitelj i književnik u G.«

Gospoda nas pozovu, da sjedemo; što i drage volje učinismo.

* * *

»No sada ćeš valjda biti zadovoljna, poče *dr. Nisius* svojoj družici. Premda bih volio, da se više zabavljaš sa Sokolom, nego sa filosofijom. Čudnovate čeljadi! Moderna ženska! Neprestano sjede na knjigama kao kokoš na jajima. No uzaludu čekaš, da ti se izlegne pile. Ja nijesam pogotovo jedan od natražnjaka, koji ne priušte ženi, da se svestrano razvije i naobrazi. Ali — est modus in rebus«.

»Ja vas muškarce zaista ne mogu shvatiti, gospogja će *Klotilde*, malo uzbugjenim naglasom. U jednu se ruku priznajete pristašama ženske emancipacije, dok nam u drugu ruku svim silama priječite put do više duševne naobrazbe, kojom ste nas dosada muškarci nadvisili. Zašto da bi bila filosofija monopol muškaraca? I nama je prirogjena težnja za razmatranjem životnih problema. Ma zvali vi ovu težnju ženskom radoznalošću. Neka bude! Ova se radoznalost u ničem ne razlikuje od radoznalosti, koja i vas nuka na filosofski rad. To je prirodno pravo mislećega duha. A da takav duh biva i u nama, to ćete nam valjda milostivo priznati i vi.

Toliko se dandanas govori o »*svjetovnom nazoru*«, da se čovjek i ne smatra naobraženim, ako si nije stvorio svoj svjetovni nazor. Pa eto hoću i ja, da budem jednom na čistu glede ovog pitanja. Je li zaista zaslužujem, da mi se tko ruga radi ove »radoznalosti?«

Dr. Šimunović: »Ne mogu a da Vam ne čestitam Vašu odvažnost, milostiva. I u našim ćete redovima malo naći takvih, koji su na čistu o tome, što je »svjetovni nazor«. A još će manji biti broj onih, koji su si stvorili izvjestan svjetovni nazor. Vi ste, milostiva, iznijeli pitanje, koje možete s pravom i nama muškarcima na ozbiljno razmatranje preporučiti. Koliko poznam našu dobu, to mi valja na žalost konstatovati, da se je u krugove modernog muškog svijeta mnogo dublje uvriježila fraza, te se kod nas mnogo više mlati prazna slama, nego u ženskih. Govorimo, pišemo, de-

batiramo o stvarima, o kojima nemamo ni najelementarnijeg pojma. To vrijedi i za pitanje o »svjetovnom nazoru«. Ja si stoga usugjujem časnoj gospodi predložiti kao predmet našeg razgovaranja dvostruko pitanje: 1. Što je svjetovni nazor? 2. Koji je pravi svjetovni nazor?

I. Rasprava:

»Svjetovni nazor« — Religija — Prirodoslovac i filosof — Monizam — Haeckel.

Dr. Nisius: »Svjetovni nazor«! Ako se služimo prispodobom: to bi svjetovni nazor bio nekako najviše mjesto, odakle nam se pruža pogled na čitav svijet t. j. na svekoliko, što biva. Svjetovni je nazor onaj nazor, koji nas uvodi u jedinstveno promatranje i spoznanje univerzuma ili vasione. Čovjek osjeća neuklonjivu potrebu za nekim svjetovnim nazorom. Duhu se prirodnom silom nameću pitanja: Otkuda? Kamo? Kako valja prema tome udesiti život? Ova pitanja zahtijevaju rješidbe, ma kako ona izašla. Tko je vrstan na ova pitanja dati izvjestan odgovor: on ima eto svoj svjetovni nazor.

»Otkuda? Kamo?« — Na ove upite odgovaralo se sve do danas uz rijetke iznimke: »Od Boga — k Bogu«. Bog se u jednu ruku smatrao prauzrokom i početnikom, u drugu ruku svrhom vasione i čovjeka. Prema tome se je život upravljao na Bogu kao zadnju svrhu, te se životna zadaća čovjekova odregjivala zakonom: »Živi, kako Bog zapovijeda!« Dosadašnji je svjetovni nazor dakle vasionu i čovjeka stavljao u zavisnost od Boga. Ovaj se svjetovni nazor stoga označuje kao teistički, jer ispovijeda vjeru u nadsvjetnoga, osobnoga Boga. No kako se teistički svjetovni nazor najizrazitije ističe u kršćanstvu napose u kršćanskoj nauci o Providnosti: zato se on obično zove i kršćanski svjetovni nazor. Kršćanski svjetovni nazor uključuje ideju o Bogu odregjujuć joj vrhovno mjesto: Svjetovni se nazor poistovetuje sa religijskim«.

Martinović: »No danas je stvar drugačije. Svjetovni se nazor ne identifikuje više s religijskim, nego baš protivno: u učenim krugovima prevlagjuje svjetovni nazor, iz kojega sve više iščezava ideja Božja biva ideja nadsvjetnog, osobnog Boga. Ovaj od religijskog misticizma pročišćen svjetovni nazor smatra se najvećom stečevinom modernog razuma«.

Dr. Nisius: »Ovu činjenicu konstatujem i ja. U izvjesnim se krugovima moderne inteligencije naumice izbjegavaju riječi »Bog«, »religija« i što ovamo spada; te se mjesto ovog upotrebljava izraz »svjetovni nazor«, koji za mnoge znači negaciju teističkog ili kršćanskog svjetovnog nazora.

Što se tiče izraza samog »svjetovni nazor« — »Weltanschauung«, on je novijeg podrijetla. Najprije se nalazi u Carriere-a g. 1847. Pred trideset četrdeset godina susretamo ga još veoma sporadično. Tek okolo 1880 uobičaji se sveopće. Nailazimo na nj kod Straussa, Büchnera i drugih: većinom pristaše antikršćanske i ateističke filosofije, a to s naumom, da »svjetovnim nazorom« istisnu iz moderne znanosti »Boga« i »religiju«.

Dr. Šimunović: »Izraz »svjetovni nazor« sâm na sebi ne isključuje Boga i religije, ma kako ga moderna inteligenca upotrebljava u smislu Bogu i religiji protivnom. Ja, premda ispovijedam nauku pozitivnog kršćanstva, ne žacam se služiti, ako ustreba, izrazom »svjetovni nazor«; svjetovni nazor meni znači teistični svjetovni nazor. Riječi imadu značenje, koje im se podmeće. Stvar se svodi napokon na pitanje: Ima li Bog? Ili ga nema? U jesnom slučaju dobiva »svjetovni nazor« sasvim religijsko lice, on je naš teistički svjetovni nazor; u negativnom slučaju »svjetovni se nazor« poistovetuje s modernim ateističkim nazorom«.

Martinović: »Za modernog je naobraženika pitanje već riješeno: moderni nazor o svijetu nema ništa ukupno s Bogom i religijom, barem ne s Bogom i religijom u tradicijonalnom smislu. »Bog« je modernoj znanosti suvišan. Do toga spoznanja dovela nas moderna prirodna nauka, naročito Darwin sa svojom »borbom za opstanak«, Kautsky i drugi veliki duhovi.

Čovjek se razvija postepeno. Imade raznih stepena čovječje kulture, koje valja redom proći. Najprije je religijski stepen; od njega se čovjek uspinje do umjetničkog i znanstvenog. Prvom, religijskom stepenu, će čovjek doskora odrasti. Religijska je mitologija plod ljudske fantazije i to iz djetinje dobi čovječanstva. Mitologija je prirodan duševni pojav. Dijete treba da bude u svom djetinstvu dijete; ali ga valja tako uzgajati, da postane čovjek. Da ima u nas još sva sila praznovjernih i duševnih zabluda, tomu je krivo, što nam se puk ponajviše hrani mitološkom hranom, što

se mladež ne samo pučkih, već i srednjih škola pretrpava mitološkim mlijekom. Ali to će, to mora doskora drugačije biti. Slobodni mislioci, prosvijetljeni sunčanim žarom naturalističkog svjetovnog nazora, hoće da se mitologija i basna izbaci iz narodnog uzgoja, pa da se tako mitološke predstave dječje u svom razvoju zapriječe.

Svjetovni nazor valja, rekoh, pročistiti, očistivši ga od mitoloških elemenata. Ovu zadaću vrši monizam, biva onaj monizam, koji se osniva na neoborivim rezultatima modernog prirodoslovlja. To jest materijalistički monizam. Jedan je od najženijalnijih i najodlučnijih apostola toga nazora Ernst Haeckel. Što on tvrdi, sve je znanstveno, eksaktno, bez svake mističke primjesi, bez mitoloških dodataka: čista i gola istina. U monizmu nema mjesta nadsvjetnom osobnom Bogu. Vasiona supstancija jest bog. Bog i vasiona jest jedno.

Tako eto rješava eksaktna prirodoslovna znanost problem o svjetovnom nazoru. Jest! »*Znanost*, da govorim sa Augustom Comte-om, izbacuje Boga (osobnoga) iz vasione, da postavi na mjesto njegovo čovjeka; čovjek pak drugo nije van najrazvijenija vrst životinje, a duševni je život puka djelatnost moždanske fosforacije . . .«

Time je kršćanski svjetovni nazor za uvijek oboren. Svjetovni nazor budućnosti jest nazor monistički«.

Dr. Šimunović: »Prijatelju Martinoviću, ti govoriš kao s katedre. Oprosti! Čini mi se, kao da mi dopire do ušiju onaj evangjeoski. »Zaista, zaista kažem vam«. Govoriš tanquam potestatem habens. Festina lente! prijatelju. Budimo oprezni. Na opreznost opominje pogotovo moderno prirodoslovlje. Doživjelo je mnogi neuspjeh i razočaranje. Pa i sramotu. A to gotovo svaki put, kad bi prekoračilo granice rogjene djelatnosti. Sunt certi denique fines.. Prirodoslovlje ima svoje granice. To je momenat, prijatelju, što ga ne smijemo smetnuti s uma govoreći i prirodoslovlju i filosofiji ili religiji.

Mnogi dandanas prirodoslovlju prisvajaju ulogu, koja pripada jedino filosofiji Raspravljati i odlučivati: o vječnosti tvari, o početku svijeta, o prvom uzroku svega, o Bogu, o religiji — ova i slična pitanja ne spadaju u prirodoslovlje. Predstavnici su fisike, kemije i geologije auktoriteti pogledom na *činjenice* i na zbiljske prilike njihova okružja. Materijalizam pak ateizam, pozitivazam nijesu činjenice, nego *filosofski sustavi*, oni su zaključci metafisičke, nipošto prirodoslovne naravi. Što se tiče ovih zaključaka, što se tiče rješavanja metafisičkih problema, prirodoslovac nije kompetentan. Ma kako ih on riješio: afirmativno ili negativno — njega u tom ne ide vjera; on je slijepac, koji sudi o bojama.

Prirodoslovac je ograničen na svijet fisičkog iskustva. Taj svijet sačinjava tek neznatni dio universuma. Svakako ima svijet, u kojem se fisičar kreće, svoje granice, preko kojih on ne može, ne smije. Universum je nešto sve drugo nego fisički svijet. S universumom nema fisičar posla; jer universum nije predmet prirodoslovnog istraživanja; on uzmiče ekperimentalnom opažanju. Svjetovni zakoni jesu zakoni, koji vladaju svijetom t. j. svijetom *fisičara*. Moguće da ima i *universalnih* zakona; no svjetovni su zakoni možda tek pojedini slučajevi universalnih zakona. Govori li fisičar o »svijetu«, to misli on na svoj, prije označeni, ograničeni svijet. Poistovetovanje *ovog* svijeta sa universumom pokazuje ili besmislenost ili lakoumnost, svakako pak nedostatno prirodoslovno poimanje. Tako po prilici umuje čuveni petrogradski fisičar Chwolson govoreć o Haeckelu.

Ako smo prirodoslovci: ostanimo u granicama *prirode*. To jest u granicama *materije*, što je očima gledamo, rukama pipamo, kemički rastvaramo, što je fisičkim instrumentima podvrgavamo našem istraživanju. Onda ćemo morati i mi, htjeli ili ne htjeli, sa John Tyndalom doći do zaključka: Otkuda dolazimo? Kuda idemo? Ovaj upit ječi na beskrajnim obalama Nepoznatoga bez odgovora, dapače bez odjeka. Istražujmo tvar do najskrajnijih granica; činimo je u svim oblicima predmetom naših pokušaja i istraživanja. Izbrišimo iz našeg riječnika riječ »životna sila«, te svedimo, ako možemo, sjetilne pojave života u prirodi, na zakon mehaničnog privlačenja i odbijanja. Iza kako smo prirodu do skrajnjih granica istražili: stat će tajna još uvijek pred nami. Nijesmo joj se približili ni za korak. I tako će ona uvijek pred nami stati.

Bois-Reymond, stojeć na tlu prirodoznanstva, nije se sramio ispovjediti svoje potpuno neznanje o stvarima, koje mogu bivati s onu stran tvari: »Ignoramus, ignorabimus«.

Friedrich Jodl veli: »Mi možemo ljudski rod i djelovanje njegovo dokučiti, kao što čini pozitivizam, a da i ne držimo uvijek pred očima onu tajinstvenu svezu, koja ih sjedinjuje sa najnutarnjijim osnovom bitka; ali će u otražju ostat neko neizrecivo *nešto*, čega se ne će moći lišiti nijedna svjetovna formula«.

Zato i toliko puta svjetovna slika, koja je veselo počela s pozitivističkom glavom, svršuje s metafisičkim repom, na kome čitaš natpis: »nepoznato nešto«, koje poput sablasti vreba iza svakog predmeta i dogagjaja pojavnog svijeta. Životinja se bezuslovno pokorava pozitivističkoj zabrani, podići se nad pojavni svijet, dok se razumni duh ne nasićuje pojavnim svijetom, nego se penje i čezne takogjer za nadosjetnim svijetom.[1]) No čineći to duh već ostavlja fisičku prirodu: prirodoslovac postaje filosofom. Na to zaboravljaju prirodoslovci, koji, dajući se na razmatrenje svakojakih pitanja o Bogu, o duši, o vječnosti, uvijek još misle, da su prirodoslovci. Takvi se nalaze u protuslovlju sa svojom znanosti i sa samim sobom. Ili neka priznaju, da su filosofi, te da njihova izvagjanja nemaju ništa zajedno sa fisikom; ili neka — šute, jer ima svaki pravo otpraviti ih s onom poznatom: »Sutor ne ultra crepidam!«

Dr. Nisius: »Ja se sasvim slažem s Vama, dre Šimunoviću. U ostalom ako stoji, da prirodoznanstvo nužno vodi čovječji razum do negacije Boga i do ireligije, to bi odatle slijedilo, da bi svikoliki prirodoslovci morali biti ateisti i bezvjerci. Dok naprotiv znamo iz povjesti, da tome nije tako. Od naših, biva protestanskih pisaca, ustanovi nedavno E. Denner u spisu: »Religija prirodoslovaca« (Berlin 1901, 6. izdanje) statističnim brojkama, da 92% od poznatijih prirodoslovaca ispovijedaju vjeru u Boga, a od tih je opet 39% strogo crkvenog mišljenja. Istu činjenicu utvrgjuje Dennert u novijem djelu: »Svjetovni nazor modernog prirodoslovca«. (Stuttgart 1906.) Od katolikâ je do istih resultata došao P. Kneller.

Veliki Newton, otac moderne astronomije, ispovijeda vjeru u Boga slijedećim riječima: »Elegantissima haecce solis, planetarum, cometarum et stellarum fixarum compages nonnisi consilio et dominio Entis intelligentis et potentis oriri potuit«.

[1]) Schneider, Göttliche Weltordnung p. 37.

Dumas, komu ima moderna kemija zahvaliti novih poticaja, navodeć poznate riječi sv. Pisma, po kojima je Bog sve stvorio po broju, mjeri i težini, veli, premda su ove riječi Mudrosti stare dvije tisuće godina, ipak kemičari još danas nalaze potvrgjenu istinu njihovu u broju najsitnijih djelova, u opsegu i u težini tjelesa. Glavni predstavnici prirodoslovnih nauka: Kopernik, Galilei, Kepler, Leibniz, Linné, Galvani, Volta, Ampère, Pasteur i sijaset inih modernih jesu teisti«.

Martinović: »Priznajem, da je uz prirodoslovlje kud i kamo potrebna i filosofija, kad se radi o rješavanju problema, što se odnose na religiju i ćudorednost. Ove riječi imaju i za mene odregjeno značenje. Prirodoslovci sami, za koje kažete, da ispovijedaju vjeru u Boga, bili su, ako baš tako hoćete, u koliko su se bavili ovim problemima, filosofi, teolozi. No ovakvih prirodoslovaca-filosofa imade i u povjesti modernog monizma. Prvo mjesto megju njima zaprema četverostruki doktor *Ernst Haeckel*. Epohalnim djelom svojim »Die Welträthsel« Haeckel polaže neoborive temelje naturalističkom monizmu. S ovim djelom počinje nova doba — doba monističkog svjetovnog nazora. Haeckel je isto velik prirodoslovac kao filosof«.

Dr. Nisius: »Gospodine Martinoviću, nemojte opet pretjerivati. Meni Haeckel ni najmanje ne imponuje. Haeckel nije velik ni kao prirodoslvoac ni kao filosof. Još živi a već je osugjen, a to i od onih, koji u ostalom ispovijedaju ista s njim načela. Ozbiljni učenjaci, prirodoslovci i filosofi, srame ga se. Da o tom ne posumnjate, neka govore oni sami.

Pomenuti već *Chwolson* postavio si je zadaću da pomnjivo sve ispita, što spada na fisiku, u koliko o tom raspravlja Haeckel u »Welträthsel«. I resultat? Taj resultat je, veli Chwolson, »užasan«, može se s pravom reći — takav, da se čovjeku koža ježi. Sve, a ma sve, što Haeckel o pitanjima fisičke naravi govori, razlaže ili tvrdi, krivo je, osniva se na nepravom shvaćanju ili svjedoči o gotovo nevjerojatnom neznajnu najelementarnijih pitanja ... »Tko tek ono malo zna, što podaje osnovna školska knjiga o fisici ... uvjerit će se, kako nema Haeckel ni pojma o zakonu energije ... Teško gimnazijalcu, koji bi tako krivo razlagao zakon energije ...« »Fisičar, veli dalje Chwolson, koji čita Haeckela, ne

zna, što bi činio: da li bi se smijao ili bi plakao. Jedno i drugo! Djetinjska naivnost i lakoumnost, s kojom postavlja najsmjelije tvrdnje, pobugjuje smijeh; dok bi čovjek, videć, kako stotine tisuća Haeckelova djela gutaju i njegove zablude usvajaju, zaplakao. No napokon će ipak u srcu prevladati ogorčenje združeno s nekim tihim gnjevom.«

Ni kao filosof ne prolazi Haeckel bolje. I najzanesenije pristaše njegove priznavaju: da bi bilo uzaludno nastojanje, kad bi tko htio podati sliku Haeckelova svjetovnog nazora, jer se u njegovoj »filosofiji« posvuda ističe njegov individnalitet t. j. tendenca prikazati kao istinite njemu omiljele subjektivne nazore na uštrb objektivne istine. *Friedrich Paulsen* je u svojoj »Philosophia militans« napisao posebno poglavlje o »Haeckelu kao filosofu.« Paulsen veli, da se Haeckel ne može ozbiljno uzeti kano filosof. O Spinozi, na koga se najviše poziva, nema ni pravog pojma. Njegova filosofska izvagjanja označuje kao »nesmislene fantasterije.« Napokon zaključuje: »Stidio sam se čitajuć ovu knjigu, stidio, što se u takvom stanju nalazi općenita, napose filosofska naobrazba njemačkog naroda. Da je bila moguća takva knjiga: da se je mogla pisati, štampati, čitati, pobuditi zadivljenje, steći vjeru kod naroda, koji ima jednog Kanta, Goethe-a: to je žalosno.«

Adickes se pristašama Haeckelovim naprosto ruga ističuć, kako se moraju pod svojim novim papom ugodno osjećati, jer im podaje na izbor svakojake robe: spinocizam, materijalizam, kriticizam. A iz Amerike dopire preko oceana glas uglednog kritičara *Fr. Tylly-a*, koji Haeckelovu filosofiju označuje kao »metafisički potpourri.«

No dosta toga. Ja, da iskreno kažem, ne bih htio sjedjeti u društvu ovakva prirodoslovca i filosofa.«

Martinović: »Ja se ne kunem u ničije riječi. Nije mi ni na kraj pameti izaći na mejdan za čast Haeckelovu. Moj se monistički svjetovni nazor ne osniva na Haeckelovim »Welträthsel.« Ovo je tek jedno od mnogih djela, što ih čitah i proučih. Ja svoj svjetovni nazor ne utvrgjujem pozivanjem na ničiji auktoritet. To bi bilo ispod moje časti. Ja imam za monizam *svoje* razloge. A ove ću Vam, gospodo, ako Vam je drago, iznijeti.

Dr. Nisius: »Mislim, da govorim u ime svega društva, ako Vam, g. Martinoviću, rečem, da ćemo drage volje i pomnjivo Vaša izvagjanja slijediti; jer je pitanje o monizmu danas tako aktuelno, da svakoga naobraženika živo zanima, te smatra i te kako svojom dužnošću o njemu biti na čistu «

Dr. Šimunović: »Ja kao katolik držim se čvrsto svoga stanovište: moj je svjetovni nazor kršćanski.«

Dr. Nisius: »I za me stoji neoborivo kršćanski svjetovni nazor, no — bez »katoličkog« dodatka.«

Dr. Stahlpanzer: »Jezgra kršćanstva stoji u njegovoj etici. U tom pogledu ja ispovijedam kršćanska načela. Dogme su kasniji dodatak. One prvobitno krščanstvo izopačuju.«

Dr. Šimunović: »A Vi milostiva?«

Klotilda: »Rekoh već, da ja svjetovni nazor tek tražim. Zato me veseli, što mogu kao objektivna motriteljica prisustvovati Vašoj znanstvenoj debati.«

Kulturna načela i rad naprednjakâ.

Od 1897.— 1907.

1. Zaboravljena desetgodišnjica.

Mi smo Hrvati bili dosele na glasu zbog raznih patriotičkih proslava i svečanosti. Rugali nam se već i drugi pa i sami. Ali novi duh je počeo i med nama prevladavati: duh rada, borbe, samozataje, a patriarhalne svečanosti počeše se gubiti u zaborav i kod puka i kod inteligencije. Samo ipak valjalo bi se i u tome čuvati skrajnosti; a na skrajnost već sluti, kad se nitko ni ne osvrne na desetgodišnjicu rada, borbe i napretka javnoga pokreta i jedne organizacije u narodu, koja za Hrvatsku znači početak novoga doba u mišljenju, težnjama, idealima i cijelome životu našega naroda. Tako važna pojava, kao što su naši naprednjaci, nije zaslužila takovo omalovažavanje, pa da im kakvu takvu naknadu pružimo, prikazujemo njihovoj desetgodišnjici ovu našu radnju, a napose ovo poglavlje, u kome ćemo u kratko samo skicirati najglavnije njihove evolucije u prvom deceniju opstanka i rada.

U našoj stoljetnoj borbi s Magjarima (tamo do konca 18. st.) moramo tražiti razlog skoro svim našim polit. strankama, a i mnogoj kulturnoj organizaciji, pa i naprednjaštvu. Otpor protiv prevlasti magjarske u Hrvatskoj poprimao je sve više karakter strastvene i nepomirljive mržnje osobito pod zloglasnom vladavinom grofa Khuena. Drugim se problemom tada slabo tko med neodvisnom inteligencijom bavio, osim kako bismo najlakše oslobodili Hrvatsku od robovanja Magjarskoj i njezinim izaslanicima. Tom je idejom prožeta sva naša književnost; pod tim utjecajima stoji ne samo beletristika nego i znanstvena knjiga; sva se Hrvatska dijeli u dva tabora: za slobodu Hrvatske i za nagodbu ili »savez« s Ugarskom. Devedesetih godina prošloga vijeka postigla je ta politička napetost vrhunac i našla oduška u spaljenju magjarske zastave na Jelačićevom trgu prigodom posjeta kraljeva godine 1895. Elita naše sveučilišne omladine sudjelovala je pri tome činu, bila radi toga na strogi i većinom dugi zatvor osugjena i s našega sveučilišta relegirana. Većina ih je nakon izdržane kazne otišla na sveučilište u Prag, da nastavi nauke i da se upozna sa životom i radom tamošnjega gjaštva, koje je već bilo svratilo pažnju cijeloga svijeta aferom članova »Omladine«. U domovini se konstituirao posebni odbor rodoljuba, da te žrtve domovinske ljubavi pomogne prinosima, megju kojima se po običaju nalazio i mnogi obol hrv. svećenstva.

Dotle je dakle tekla stvar posve običnim u Hrvatskoj putem. Mnogi su još od tih starih rodoljuba pesimistički proricali, kako ta nadobudna omladina ne će biti ništa bolja od prijašnje, pa kako će se mnogi od tih strašnih magjarofoba za koje vrijeme pretvoriti u poznatu vrst hrvatskih magjarofila... Oni da se ne će iznenaditi!

No još prije, nego je itko iščekivao, iznenadiše se i ti pesimisti i sva Hrvatska s njima nad prvim javnim istupom ove mladeži. — Bilo je to god. 1897, kad je osvanula u siječnju revija hrv. praških gjaka »Hrvatska Misao«. Kao gromom ošinuta čitala je stara Hrvatska i dva i tri puta te razorne kritike, to izrugavanje svih svetinja, te uništujuće osude svega mišljenja i svih ideja, koje su dotle vladale u hrvatskoj politici, literaturi, pedagogiji i ostalim područjima kulturnoga života i rada. Razrogačenim

očima, zapanjeni od čuda i prepasti čitali su naši poznati i nepoznati, proslavljeni i skroviti rodoljubi, da je najveća sramota za hrvatski narod onaj epiteton, kojim se je on dosele pred cijelom Evropom najviše dičio, kojim je mnogi svoj nazatak i nedostatak ispričavao, što je bio naime tolika stoljeća »Antemurale Christianitatis«. Hrvatski narod mora sve učiniti, da tu sramotu sa svoga imena što prije zbriše!... Uprepaštena Hrvatska čitala je dalje prave himne socijaldemokratima, koje se dosele smatralo bezvjerskom i bezdomovinskom kugom, te ih se u patriotskom društvu ni spomenuti smjelo. Nijesu svojim očima vjerovali toliki i toliki prijatelji i štovatelji zaslužnoga i najrodoljubivijega staleža u Hrvatskoj, svećeničkoga, kao i katoličke vjere uopće, kojoj se od uvijek pripisivalo, da su bar reliquiae reliquiarum hrvatskih zemalja slobodu očuvale suprot sile, kojoj su i veći narodi podlegli — nijesu očima vjerovali, kad su pročitali strastveni i blasfemni krik protiv »nesretnoga i ludoga filioque!« Malo je manjkalo, da nije sva rodoljubna Hrvatska u nesvijest pala, kad je čula i pročitala ciničnu poruku svoje omladine: Do vraga programi i hrvatsko državno pravo skupa sa svim magarećim kožama na svijetu! . . . .

Još ni odahnula nije jadna naša Hrvatska od tih atentata na najveće njezine svetinje, kad se sasu na nju poput pljuska bomba i granata razorna osuda sviju ustanova i skoro svih izdanja ljubimice i ponosa njezina — »Matice Hrvatske«, kao i svih skoro odličnijih i zaslužnijih pjesnika i učenjaka. Kad već ništa gorega ne mogoše njezinim pjesnicima i učenjacima predbaciti, onda ih sarkastično okrstiše »dvorskim pjesnicima«. Tadašnji beletristički listovi osobito »Vijenac« prolaze još i gore. A istom ogorčenje tih mladih rušisvijeta nad »orgijama praznovjerja« t. j. klerikalizma, himni Kranjčeviću, »rušitelju bogova i idola«, boj za »čisti humanitetni moral ljubavi« i t. d. i t. d. djelovaše na našu staru »prednaprednu« Hrvatsku, kako ne bi valjda ni provala Japanaca. Protesti, zgražanje, ogorčenje sa svih strana do umora i napokon do — apatije. Sve je to naime ogorčenje stare Hrvatske bilo bezuspješno i na »mlade« djelovalo kao ulje na vatru. Na koncu još samo klimahu »stari« zabrinuto i tužno glavama — — — — — — — — — — — —

Ali ta prva zdvojnost »starih« ne bijaše baš posve opravdana, jer uskoro sinu i njima tračak nade i radosti. Najbojovnija naime glasila »Hrv. Misao« i »Novo Doba« zamroše, a utemeljiteljima i suradnicima valjalo je praštati se s gjačkim životom i mladenačkim maštanijama. To je čas, kad se gube iluzije, ishlapljuju hiperideali i počima se »trijezno« misliti i računati, kad valja sa želucem održati consilium o svim načelima i idealima. U taj čas su polagali »stari« sve svoje nade i na njemu gradili sve najljepše konbinacije od početka te mladenačke revolucije. Na žalost preračunaše se. A i gdje će staračka ukočena »dogmatska« pamet nadmudriti svježu, okretnu i naprednu mudrost! To se pokazalo i u ovom slučaju. Još se naime naši »stari« ni ne snagjoše, kad im »mladi«, koji su ih dosele tol nemilo za gušu i za prsa spopadali, okretnošću i nonchalansom cirkuskih akrobata zaskočiše iza legja za vrat. Za čas, da javnost ni opazila nije, ugnijezdiše se u uredništvima novina i sličnim institucijama, što su ih »stari« bili zasnovali i iz njih dosad najžešće na tu »anarhističku« omladinu navaljivali. Bio je to zbilja duhovit i lukav zaskok naših realista. Tako su svojim obećanjima i uvjerenjem »stare« žedne preko vode preveli, da su ovi već tri svijeta uživali, kako su jeftino i diplomatski pripitomili te ničim dotle neublažive »enfants terribles«. Ovi su pak šutjeli i — svoje radili.

Tiho, polako, spočetka fino u rukavicama, neopazice, a kasnije sve jasnije, odlučnije i bučnije iz baterije stare stranke stali su pucati na sve utvrde i pozicije, sva načela i tradicije — »starih«. »Stari« opet, kad se vidjeli prevarenima i nasamarenima, malo se smrknuli, neko vrijeme gungjali, a onda za ljubav »miru« i »manjem zlu« šutjeli, trpjeli, zatim se tome počeli polako priučavati, s time i prijateljivati, u nečem već i odobravati, po gdjekoji se i posve izjavljivati za te »mlade, agilne ljude«, njihov »moderni i realni rad« i t. d. Dakle »mladi« što nijesu mogli silom, skoro postignuše milom i fintom. I bili bi posve uspjeli i Hrvatsku, kao nekoć Arijanci cijeli svijet, preko noći osvojiti, da se ne podigoše drugi »mladi«, drugi »nepomirljivi«, »pretjerani«, »intransigentni« i t. d.

Podiže se »Hrvatska Straža« i okupi oko sebe same mlade, neiskusne »doktoriće«, »kapelančiće«, »gjačiće« bez imena, bez velike prošlosti, bez osobita ugleda, sve same »ignote« i »hesterne«, pa stade nemilice i bezobzirce trgati krinku s obraza »mladih« i pokazivati hrvatskom narodu, kako su mu pod krinkom novoga takta i »furtimaške« metode opasniji, nego u svojoj prvotnoj, običnoj, brutalnoj pojavi. Stadoše i »stare« drmati, buditi i sjećati njihovih negdašnjih načela i izjava, dozivati u pamet, da istina ne ne pozna popuštanja ni kompromisa; da s vjerom, dušom i savjesti kod poštenih i umjerenih katolika nema trgovanja; da hrv. narodu nema spasa ni na zemlji ni na nebu, osvoje li ga i povedu ovi novi političari bez vjere i morala; da je gori dušmanin svome rodu, tko ovakve ljude »na svojim plećima u narodu uzdiže do neke znamenitosti«, nego oni, što su mu turske čete kroz klance uvodili i t. d. i t. d. Mislimo, da nije od potrebe ni spominjati, kako je na Masařykove gojence djelovao ovaj odlučni istup, na koji se napokon odvažiše »reliquiae reliquiarum« katolika — »nomine et omine«. Kako je pak na »stare« djelovalo, može si predstaviti svatko, tko je samo malo imao prilike upoznati njihovu miroljubivost i težnju za slogom i jedinstvom svih »narodnih« ljudi i stranaka. Najprije uzeše odlučno u obranu svoje »mlade« i počeše na sve strane uvjeravati, da su ti ljudi »takogjer kršćani«, a listovi, što ih oni uregjuju, »dosta katolički«, dozvaše u pomoć i Zdiechovskoga, uzeše se pozivati i na Strossmayera i na pokojnog Lava XIII. i na sve što su mislili, da bi im moglo kakogod pomoći. Time su izradili samo to, da su katolički listovi počeli donašati jasne citate i takve dokaze za svoje tvrdnje, pred kojima su morali zamuknuti svi branitelji mladih realista. Sad su istina i stari uvidjeli, da ni u 20. vijeku ne koristi »crnca prati«, i da »klerikalni pretjeranci« nijesu u svome sudu i svojim zaključcima nipošto pretjerani, nego samo dosljedni i logični, ali niti im je odgoj niti dojakošnji rad i njihova prošlost podala dovoljno smisla, snage i poleta, da pristanu uz taj mladi, energični katolički pokret. Njima se jednostavno nije htjelo boja ni intezivnoga rada; oni bi najragje živjeli u duševnom miru. Baviti se velikim, kulturnim problemima, riješavati tako zamašna pitanja, kakova su: odakle sam ja, odakle cijeli ovaj svijet, što je svemu svrha i ostale duboke temeljne kulturne i filosofske teme, — to je značilo previše tražiti od naše starije generacije. Još manje se smjelo oče-

kivati od njih, da će za ta pitanja vječnosti, te temelje vjere i izvore prave kulture upustiti u dnevnu borbu svakdanje žrtve i ustrajnu agitaciju. Toga se nijesu naši »stari« bili kadri pothvatiti, ali isto tako nijesu imali snage mirno primati poruke mladih »klerikalaca«, da je njihovo glavinjanje veća beznačajnost od očitoga protivničkoga stanovišta i zato uvrijegjeni i rasrgjeni prepustiše svojim »mladim« urednicima, neka oni obračunaju, kako im samo »napredna« njihova mudrost savjetovala bude.

Bili su to strašni časovi! Takve borbe, osobito, kad poče izlaziti »Hrvatstvo«, nije u Hrvatskoj bilo od turskih provala. Ali mladi »klerikalci« ne popustiše. Ta ih borba najviše uvjerila, da su na pravome putu, da nijesu svoje protivnike samo sumnjičili, da su ih prije preoptimistički sudili; ta ih borba očeličila, redove im proširila i pobjedu nagovješćivala. »Stari«, kad uvigješe, da tako ne će doći do žugjena mira — da zdvoje! Na sve strane svjetuju i mole: Pax, pax, et non est pax! Nikoje im sredstvo ne pomaže! Zlo sve gore i grgje. Sva Hrvatska i strani već svijet vidi, da su njihovi — mladi »gončine« pravi pravcati bezbošci, pa počima i »stare« s njima istovjetovati prema onoj: S kim si, onaki si. A u tim »mladim« nesretnicima uskipjela za te borbe stara husitsko-socijalistička mržnja na sve, što po Rimu i tamjanu miriši, pa udarili pripravljati i agitirati za formalni »kulturkampf«, a sve u novinama »starih«. Što će ovi kukavci? Nema druge, već odlučiše odmanuti rukama od jednih i drugih pretjeranaca, nek idu, kud hoće, nek rade što hoće ... S »klerikalcima« su se već raskrstili, pa, da imadu kolko tolko mira, odlučiše i te bezbožne praške dotepence pobacati van iz svojih redakcija. Smišljeno, učinjeno — gdje je još išlo! Gdje nije, kao u »Obzoru« i »Novom Listu«, moradoše oni van, pa se pobrinuti za nova gnijezda. Tragika (ili tragikomika?) miroljubivosti u vrijeme borbe i rata!

»Mladi« se i opet snagjoše. Proglasiše se političkom strankom i nadjenuše si definitivno ime »naprednjaci«. Osnovaše glavno glasilo »Pokret«, najprije kao tjednik, a onda kao dnevnik, gjačko glasilo »Hrvatski Djak«, »furtimaški« dogjoše do pučkog glasila »Hrvatskog Naroda«, pomoću »Društva hrvatskih književnika« nakon raznih pokusa stadoše izdavati »Savremenik« i nastupiše normalni svoj politički i socijalni rad. Upustiše se već je-

danput i u izbornu borbu, osvojiše jedan kotar, dva druga zadobiše i opet »furtimaški«, jedan na isti način izgubiše i t. d. Na sveučilištu dogjoše do absolutne većine, a teško da takvu većinu nemaju i na srednjim zavodima.

Taj uspjeh ne odgovara doduše još uvijek njihovoj agitaciji, koja se glede intenzivnosti na pojedinim područjima ne može možda mjeriti s onom socijaldemokrata ili braće Radića, ali glede opsega svoga stoji bez premca. Svud su u akciji, neprestano se promeću, pa i jednako napreduju. Da navedemo samo akciju u narodu! Do drugog glavnog zbora, koji se obdržavao u Osijeku 6. X. 1907, držali su sami bez drugih stranaka 148 sastanka, s drugima 51, a organizacija su osnovali »do 50«. »Pokret« 1907. 155. hvali se: »narod listom prianja uz nas«! . . . Ako i ne će biti jošte »sav narod« uz njih, ali bit će svakako brojno najviše pristaša megju seljaštvom. Neki su kotari, kao palpovački i miholjački, u velikoj većini izbornika njihovi, a i po drugim kotarima u Slavoniji imadu jakih organizacija. Da i u Dalmaciji imaju jakih kula, poznato je. Malo je manjkalo, da kod zadnjih izbora za carevinsko vijeće ne osvojiše Spljet, a najviše pomoću težaka. Na njihovu »pouzdaničkom sastanku« 28. IV. 1907: »Neki su upravo članovi odbora istaknuli svoje iznenagjenje nad tolikim shvaćanjem našega programa i porastom naše stranke u seljaštvu«. (»Pokret« 1907. 98.) Med tolikim brojem inteligencije i seljaštva bit će bez sumnje mnogi dobar i uvjeren katolik. Teško je vjerovati, da je u tolikoj stranci samo jedan takav, koji može izjaviti, da je »pravi Hrvat-Katolik« i da »svoje prave vjere ne bi dao ni za 240 milijuna K«, kako čitamo u »Pokretu« 1907. 17. Ni nemamo razloga dvojiti o iskrenosti takvih izjava, a pogotovo moramo dopustiti, da je tamo dosta iskrenih i vjernih katolika, kad uvažimo, da imadu megju pristašama i svećenika. Da je i njih i »naprednoj stranci«, svjedoči nam već na I. stranačkom zboru dr. Hoffer, kad veli: »Primit ćemo rado sve, bez razlike staleža.... a ne isključujem ni liberalnih svećenika. Imamo i od njih već i takvih, koji se javno ufaju priznati, da su naše pristaše«. (»Pokret« 1906. 135.) Potvrgjuje taj navod pol godine kasnije dr. M. Heimrl: »Nismo dakle protiv svećenstva, (ta i mi imamo pristaša u svećeničkim redovima . . .)« (»Pokret« 1907. 18.) »Pokret«, što više, donaša pri-

*

znanja dvaju svećenika — objelodanjuje im i imena! Tako u broju 155. god. 1906. piše: »Župnik g. . . . (mi ispuštamo ime) kao gost veli, da je osnovanje naše stranke nešto vrlo zdrava. Jedina napredna stranka može parirati pogubnoj frankovštini. On sa svoje strane pozdravlja našu organizaciju . . .« Drugi opet kapelan pozdravio je naprednjake, koji su došli na svoju skupštinu i zamolio dra Šurmina, da narod uputi na ono, što ima činiti«. (»Pokret« 1907. 184.)

Već nakon ovoga, što dovle napisasmo, koji hrvatski katolik, da se ne zanima za tu organizaciju, koja u nasoj narodnoj povjesti znaći početak nove dobe, koja je svojim istupom i dosadašnjim djelovanjem toliko bure, toliko kriza, pa i neke katastrofe izazvala, koja je znala u sve slojeve, u sve staleže prodrijeti, koja je kao politička stranka umjela obuhvatiti tako opsežno područje svoga rada i svojih osnova, kako prije nije nijedna druga stranka. Svud je navijestila novo vrijeme, novi život, nove nazore. Na svakom polju duševnoga rada zauzela je ona svoje stanovište, svoje posebno mišljenje, ne samo u čisto političkim pitanjima — u tome su još najmanje originalni — nego i u socijalnom pitanju, u literaturi, umjetnosti, znanosti, filosofiji, teologiji, jednom riječi: u svim pitanjima, kojima se bavi kulturno čovječanstvo. — Svu kulturu obuhvaća njihov program i njihov rad, a sve na čisto, dosljedno i ustrajno provedenom načelu protuvjerskom, napose protukatoličkom. U svakom njihovom načelu, u svakom javnom činu, u svakoj stranačkoj izjavi jasnije od svega drugoga razabire se misao protuvjerska, protukatolička, izravno bezbožna. To je razlog, radi kojega se svaki katolik mora za tu organizaciju i njezin rad zanimati, to je stanovište, s kojega smo mi nakanili tu stranku u njezinu javnome radu ovdje kritici podvrći. Ne ukoliko je politička stranka, nego ukoliko je kulturna pojava. Još u Pragu istupili su više kao kulturni nego politički pokret, pa kad su se već kao samostalna politička organizacija isčahurili, izdali su u svome političkom stranačkom organu za svoje pristaše slijedeću parolu: »Treba razoriti u mladim dušama . . . upliv kongregacija. Treba visoko dignuti zastavu slobodne misli bez obzira, u svakom pogledu i na svim linijama. Mlagja generacija neka razvija ovu zastavu, pa makar ova borba i sapela njezinu političku agitaciju«.

(»Pokret« 1904. 18.) Ta se »mlagja generacija« toga načela do danas vjerno držala, a koliko je puta jasno i glasno priznala i naglasila, da je »antiklerikalizam« — »jedna od osnovnih misli programa i rada« njezina, (»Pokret« 1907. 239.) to ćemo poslije čuti.

Ta okolnost, što je naprednjaštvo u Hrvatskoj par excellence kulturni pokret, i što u njemu sve, pa i politika njegova nužno i logično iz osnovnih kulturnih i filosofskih nazora slijedi, omogućuje nama, da se naprednjačkim načelima i radom možemo i u »Hrvatskoj Straži« baviti. Politika bar dnevna, neznanstvena, ne tiče se lista filosofskoga i apologetskoga, ali i te kako se tiču takvog lista načela i djela, koja potkapaju iste temelje vjere i morala u jednom narodu. S takvim ciljevima mora jedan katolički, apologetski i filosofski list računati pa odkrio ih, gdje mu drago: bilo u političkom dnevniku, ili beletrističkoj smotri, bilo u parlamentu ili na pučkoj skupštini. — »Hrvatska Straža« hoće li svojoj zadaći da zadovolji mora voditi račun o svemu, što se u javnosti radi u korist ili na štetu kršćanskih ideala, a onda pogotovo ne može s vida pustiti najdosljednijih, najspremnijih i najagilnijih protivnika kršćanstva u Hrvatskoj. Bi li Židovi, kad su se vratili iz sužanjstva babilonskoga, ikada sagradili grad i hram, da su na jednoj strani marljivo zidali, a ujedno mirno motrili, kako im na drugoj strani Samaritanci ruše, što su juče izgradili? Isto tako i katolička štampa mora ne samo podučavati, razjašnjivati i dokazivati kršćanska načela, nego ih i od napadaja braniti. Napose to vrijedi za katoličku štampu u hrvatskom narodu, gdje se danas insceniraju protiv kršćanstva takvi sotonski nasrtaji, kakvih naš narod od svoga postanka doživio nije.

To smo smatrali zgodnim spomenuti u ovom prvom poglavlju, a time smo ujedno stigli do Rubikona, što više i prešli ga već, jer nakon te izreke leti evo oblak strjelica protiv nas, kiša protesta i poricanja, tuča psovaka i pogrda, što se i mi usudismo ustvrditi, da su naprednjaci — bezvjerci i bezbošci. Time smo bitku započeli, sukobili se s prvom njihovom predstražom, stigli pred važno

2. Preporno pitanje.

Pokušajmo najprije zuj i prasak njihovih granata i zviždук taneta, kojima nas dočekaše.

»Obična je laž, koja je furtimašima prešla u krv, da su naprednjaci neprijatelji svećenika i katoličke crkve.« (»Pokret« 1906. 163.)

U uvodniku pod naslovom »Nadbiskup strančar«, na adresu nadb. Posilovića poručuju: »..... laže onaj, tko naprednjaštvo poistovjećuje sa bezboštvom i bezvjerstvom ... Klevete su to veće i jače, što sa viših mjesta dolaze.« (»Pokret« 1906, 221.)

I ne samo u novinama nego i na sudu najodlučnije poriču ovu »klevetu.« Tako u glavnoj raspravi protiv urednika »Hrvatstva« 21. lipnja 1907. dovikuje ovomu zastupnik »Pokreta« dr. Hoffer »oštro«: »Ja prosvjedujem protiv ovakovih napadaja. Optuženi tvrdi, da je »Pokret« pisao proti *vjeri*. Ako nema pri ruci čitavo godište »Pokreta«, neka bar optuženi navede *jednu* konkretnu činjenicu ..... *ovo se podmiće vazda s one strane* ...« (»Pokret« 1907. 141.)

Još su se smjelije i konkretnije izrazili na škupštini u selu Miholjcu, gdje je kapelan g. Š.: ... »apodiktički tvrdio, da je — napredni stranka proti vjeri i crkvi. Nije preostalo, već da pred cijelim sakupljenim narodom reagiramo na te besmislice i laži .... Zatražili smo g. Š., da nam samo jedan primjer spomene, gdje smo mi protiv vjere bili i vjeru napadali. Nije mogao reći nijednog slučaja, a na to naprednjaci pred čitavim narodom konstatirali, da se na njih uvijek napada i koješta podvaljuje ....« (»Pokret« 1907. 145.) Kad su njihovi protivnici tako nemoćni i siromašni s dokazima, nije čudo da s toliko samosvijesti pišu u svom pučkom glasilu »Hrv. Nar.«: »Najmilije im je oružje proti nama, da opet zalude neuki svijet, da mu naprednjaci hoće, da otmu vjeru! No na sve naše pozive, da pokažu gdje, kad i kako smo proti vjeri učinili, ostali su gluhi. To je već njihovo: ustvrdi nešto, al ne dokaži. Drukčije mi radimo«. (»Hrv. Nar.« 1908 br. 1.)

Ne samo da ovakvo hvalisanje nije nikakva arogancija, već njihovo pravo, kad oni za svoju tvrdnju iznose i — dokaze. Evo što u tom pogledu veli njihovo »glavno glasilo«: »Nas »pokretaše« izvikali su popovski lašci kao bezvjerce, ali naš rad i naš život dokazuje, da to nismo«.

Mi bismo ovakvih izjava mogli cijelu knjigu nanizati, ali je i ovo posve dosta, da nam razjasni, kako može ovakva organizacija,

kojoj je bît i duša težnja, da se Hrvatska raskršćani, toliko odziva naći megju pobožnim seljaštvom i nepokvarenom mladeži. Svoje prave težnje tako vješto i farizejski skrivaju i niječu, da masu potpuno uvjere i predobiju a nedorasloga i nedostatno oboružanoga protivnika smetu i javnome ruglu izvrgnu kao lašca i klevetnika.

Istina, u našem katoličkom novinstvu iznijelo se već dosta toga, što je kadro naprednjačke farizeje raskrinkati, ali to je širom razbacano, i za ovakova neprijatelja nedostatno. Protivnici katolika poznaju današnje vrijeme i ljude bolje od katolikâ. Što je kadro katolicima ikoliko škoditi, kako to oni umiju izrabiti! Ta o lopovu Strasnovu izdali su cijele knjige, a katolici nijesu dospjeli ni da jednu sintezu načelâ i težnja naprednjačkih prirede! ....

Višeputa smo slušali i čitali, kaku su bezbožni spisi enciklopedista jedan od poglavitih uzroka franceskoj revoluciji, ali ipak izgleda, da je nešto još veći uzrok, a to je, što tim spisima nije bilo dovoljna ustuka.

I danas slušamo na sve strane, koliko zla počiniše med našom mladeži i u narodu naši naprednjaci, a možda toga zla ne bi bilo ni polovica, da smo ih mi katolici svaki na svojoj poziciji znali dočekati i pozdraviti kako zaslužuju. S tih smo razloga držali, da bi moglo biti od znatne koristi za naš katolički hrvatski narod, kad bi se u posebnoj radnji pokupila glavnija načela i važnije izjave naprednjačke o svim važnijim vjerskim, moralnim i kulturnim pitanjima, o kojima ovisi napredak i razvoj, pa i sam opstanak pojedinaca i naroda.

Kako imamo u tom pravcu kod nas malo sličnih študija, scijenimo zgodnim u posebnom poglavlja razložiti načela, kojih ćemo se držati, sredstva, kojima ćemo se služiti te oružje, kojim ćemo se boriti protiv naših naprednjačkih protivnika.

3. Naše oružje.

Kakvim oružjem mislimo se ogledati s tim najljućim, najmoćnijim i pobjedonosnim dosele neprijateljem katoličkog pokreta? Nikakvim. — To jest, mi ne ćemo sa sobom u boj ponijeti baš nikakva svoga oružja protiv toga Goliata, pa ni pastirskoga štapa, ni dječačke praćke, ni potočnoga kamenčića, kako je to junački David učinio. Protiv neprijatelja, kakav je naš, ne trebamo baš

nikakva, pa ni najneznatnijega oružja, jer nam je posve dosta ono, što će nam on sâm u svojoj veledušnosti u ruke utisnuti.

Za svaku borbu postoje neka pravila, o koja se viteški i pošteni borac ne će ni za što na svijetu ogriješiti. I mi ćemo se držati vjerno i savjesno takvih pravila i to onih i samo onih, što nam ih propiše naš protivnik. Ni jotu ne ćemo dodati tome, ni jotu oduzeti!

A što to sad znači? — pitat će nestrpljivi čitatelj.

Evo što!

Naša borba stoji glavno u tome, da dokažemo pravi, istiniti karakter kulturnih načela, težnja i djela naprednjačkih, koji oni taje i skrivaju, da dokažemo, da su oni doista protiv katoličke Crkve, svećenstva, kršćanstva, svake vjere i najprimitivnijega naravnog morala. Mi imamo dokazati, da se oni samo zovu »naprednjacima«, ali da to nipošto nijesu, da su pravi natražnjaci u Hrvatskoj, da vode hrvatski narod u očiti nazadak i da će ga dovesti, bude li ih on slijedio, u sigurnu propast. — Kakve ćemo dokaze za to iznijeti?

»Pokret« sâm odlučno naglašuje, da se u politici ne smiju za nečiju krivnju »tražiti formalna dokazala, kakva su propisana u gragjanskom parbenom postupniku«; za takvu krivnju da je »svakom čovjeku, komu još nije savjest sasvim orutavila«, posve dosta »općeniti sud, općenito uvjerenje«. (»Pokret« 1907. 57.) U praksi naprednjačka štampa, kad se tugje krivnje tiče, drži se toga načela vrlo vjerno i ustrajno, ali nikome ne dopušta, da to načelo protiv naprednjaka upotrijebi, kako smo to već u 2. pogl. mogli razabrati. I zato ćemo se mi osloniti samo na »formalne dokaze«, tako formalne, da se formalnijih već pomisliti ne može. Koji su to »formalni dokazi« u ovoj stvari? Oni, što ih sami naprednjaci od nas jasno i nedvoumno traže. »Tko nema pri ruci čitavo godište, neka bar ... navede jednu konkretnu činjenicu ...« »Zatražili smo, da nam samo jedan primjer spomene, gdje smo mi protiv vjere bili i vjeru napadali ...« Evo oni nam putokaz daju: posve jasno i izričito od nas traže »crno na bijelom«, traže — citate. I te će dobiti! Njihovim kistom ćemo ih slikati, njihovim perom opisati, njihovim se oružjem proti njih boriti. Ovo je, držimo, najsavršenija argumentacija. Otkako je svijeta i vijeka, konac je pre-

pirki, kad jedan od boraca može uskliknuti: Habemus reum confitentem. To će dakle biti naše oružje u borbi protiv naprednjaka — njihova priznanja, vlastite im riječi, doslovni citati.

A kakvih ćemo se pravila pri tome držati? Evo neka Vam »Pokret« kaže!

»Iz ondje navedenih citata ... jasno i neoprovrzivo proizlazi, što hoće klerikalci u Hrvatskoj«. Tako čitamo u »Pokretu« 1907. 110. »Ondje navedeni citati« potječu iz »Hrvatstva«, »Kat. Lista« i »Hrv. Straže«; dakle iz jednog političkog, jednog teološkog i jednog filosofsko-apologetskog lista zaključuju naprednjaci »jasno i neoprovrzivo ... što hoće klerikalci u Hrvatskoj«. Njegovo pravo ovakovog zaključivanja temelji se na izjavi simpatije i solidarnosti tih listova s katoličkim pokretom. — Iz ovoga našeg citata može za nas slijediti prvo pravilo, da i mi možemo iz onih listova političkih, znanstvenih, literarnih i t. d., koji se izjavište solidarnima s naprednim pokretom »jasno i neoprovrzivo« zaključivati »što hoće naprednjaci u Hrvatskoj«. — Mi to možemo, ali ipak ne ćemo! — Nama bi bilo premalo čitavo jedno godište »Hrv. Straže«, da navedemo makar samo najglavnije izjave simpatije i odobravanja naprednjačkim kulturnim načelima iz sviju novina, koja služe i propagiraju naprednjaštvo. Tko bi n. pr. samo »Obzor« iscrpio, koji je upravo tako naprednjački list u vjerskim stvarima kao i »Pokret«; što više on je kršćanskoj ideji u Hrvatskoj daleko opasniji od »Pokreta« radi načina pisanja, koji »Narodna Obrana« ovako karakteriše: »Pokret« prostački, a »Obzor« fino, lukavo ... ali tendencija je na vlas slična«. (»Nar. Obrana« 1907. 32.) — Isto moramo izjaviti i za riječki »Novi List«, koji je oduševljenije pozdravio naprednjački duhovski program od samoga »Pokreta«, pa zanosno kliče u broju od 7. lipnja 1906: »Ovaj program morao bi čitav narod prigrliti kao svoj ...« Naprednjačkije uregjivanoga lista mi u Hrvatskoj doista nemamo od »Novog Lista« ili hoćete »Riječkog Novog Lista«, ali se ipak nama grusti upustiti se u borbu — cum stercore. Isto tako moramo s razloga pomanjkanja vremena i prostora u glavnome s vida pustiti: dubrovačku »Crvenu Hrvatsku« i spljetsku »Slobodu«. — Držimo, da bi odgoju našega naroda, osobito odgoju njegova značaja, mnogo koristilo, kad bi

se sve hrvatske novine, koje su danas de facto prvi i najvažniji faktor u odgoju naroda, podvrgle strogoj i sistematskoj načelnoj kritici. Najprije i najviše bi to koristilo samom našem novinarstvu, jer je pravedna kritika najbolja poduka i škola za inteligentna čovjeka. Mi u ovoj radnji možemo svoju pažnju posvetiti samo glavnim naprednjačkim novinama, ukoliko su glasila kulturnih na-prednih načela, a to su: »Pokret« kao »glavno glasilo h. p. napredne stranke« »Hrv. Narod« kao pučko glasilo stranke, »Hrv. Djak«, »glasilo naprednoga djaštva« i tu i tamo »Savremenik«, s kojim se »Pokret« i svi naprednjaci istovjetuju, kome bezuslovno preporučiše svaki bez iznimke do sada broj, za koga se najodlučnije zauzeše protiv svakoga, koji je odsugjivao »Savremenik« s vjerskog i moralnog stanovišta. Tima ćemo se pozabaviti od živih novina. Od pokojnih pozivat ćemo se glavno na »Hrv. Misao«, dok je ta bila još u naprednjačkim rukama.

To je evo arsenal, iz kojega ćemo po uputi samih naprednjaka vaditi dokaze i zaključke za ono, »što hoće oni u Hrvatskoj«. Ne bojimo se, da bi se oni branili protiv naših zaključaka, da bi ih htjeli ovaj put zatajiti, jer bi njima na obraz pala sramotna pogrda, koju »Pokret« 1907. 228. namjenjuje svojim protivnicima u Dalmaciji veleći: »Klikaši su se pokušali koje kako izgovarati, a konačno su pokušali sa starom igrom, da oni ne odgovaraju za pisanje svojeg organa (!) . . .« I onaj usklik čugjenja i prezira je u »Pokretu«, a taj nas riješava svake dužnosti ovome citatu štogod za razjašnjenje ili aplikaciju dodati.

Megjutim mi ćemo po svoj prilici iznijeti iz naprednjačke štampe takovih citata, boji bi mogli naprednjacima biti jako neugodni, pa bi se oni mogli u času slabosti i neprilike na još jedan način pokušati iskoprcati. Da im suvišan trud prištedimo, evo im i opet njihove pozaune, koja će ih odmah u red stjerati.

U br. 108. 1907. obećaje »Pokret«, da će svoju tvrdnju o ciljevima hrvatskih klerikalaca potkrijepiti »autentičnim navodima«. Pa što mislite, koji su to »autentični navodi«, iz kojih će »Pokret« izvesti zaključke za sve hrvatske klerikalce? To vam je jedan članak iz »Hrvatstva«, za koji je uredništvo izričito dodalo, da je napisan izvan uredništva, jedan članak iz »Kat. Lista«, komu je pisac

potpisan »a bez svake ograde — opet ističe pisac »Pokretov« — od strane uredništva« i zato u br. 110, kako smo čuli, na temelju tih članaka izvedene zaključke proteže ne samo na rečene novine, nego i sve klerikalce, ili cijeli katolički pokret u Hrvatskoj.

Što znači ovakvo zaključivanje? Znači, da je po sudu naprednjakâ u prosugjivanju novina normalno i općenito stanovište ovo: Ljudi jedne misli sastave program i osnuju novine, koje će taj program popularizovati, a za urednika odaberu čovjeka, sposobna bar toliko, da ne će sam pisati ni u list primati stvari protivne programu stranke. Dogodi li se to kojim čudom ipak, onda stranka, desavouira svoga urednika ili — dotičnoga pisca, pa nije barem ona više za takovu izjavu odgovorna. Dok to ne učini stranka, njoj se punim pravom moraju pripisivati u krivnju i zaslugu sva načela sve principielne izjave, što izagju u listu njezinu. To načelo ističe »Pokret« jasno i u br. 199. 1907. pišući: »Pristaše »Hrvatstva« nijesu dosada ništa učinili, a da se pisanje njihova organa ne bi smjelo smatrati izljevom njihova mišljenja. Furtimaši nijesu desavouirali ničim redakcije »Hrvatstva« . . . Stoga možemo da budemo na čistu o furtimaškom poslu«.

Mi bismo mogli takvih izjava, kad bi trebalo, iznijeti cijelu knjigu, ali to držimo nepotrebnim, jer i sami potpisujemo to mišljenje, kao posve naravno i razumljivo. U uredništvu novina sjedi više plaćenih i pouzdanih ljudi, koji imadu vremena i sposobnosti prosuditi, je li koji sastavak za njihov list ili ne, je li u skladu s načelima njihove organizacije i njihovih pristaša, ili im je protivan, pa prema tome mogu i moraju s njime odrediti. To se tiče svega, što u list dogje i što se naknadno ne požali ili ne ispravi. Štogod dogje u list, listu se pripisuje i za to je list odgovoran, a jer je list samo organ stranke, ona je konačni odgovorni faktor. U tome je s nama i naprednjacima složan, tkogod je o tome štogod dosele proslovio. Lijepo se o tome izjavljuje S. Radić u III. god. »Hrv. Misli« str. 112, a još ljepše i energičnije »Narodna Obrana« 1907. 51, no mi to ne ćemo preštampavati, jer ne možemo prostora žrtvovati ovakvim suvišnim debatama.

Jedno još pitanje preostaje. Što ćemo držati o prijevodima, što u listu izagju? — I na to će »Pokret« smjesta i ukratko odgovoriti. U br. 91. 1907. dokazuje on na temelju jedne vijesti,

koju je »Vrhbosna« prevela iz »Croixa«: »da su klerikalci, naši furtimaši najveći protivnici demokracije...« »Roma locuta...« Tu mislimo, da je dosta jedan citat, jer nam se čini još naravnijom odgovornost za prijevode, nego za izvorne stvari, budući da kod ovih može uredništvo bolje i temeljitije promisliti, jesu li u skladu s njegovim nazorima ili ne.

Ovo su evo pravila i načela, kojih ćemo se u ovoj radnji držati. Sami nam ih naprednjaci dadoše, a mi nijesmo takvi fanatici, da ne bismo i od protivnika, što je dobro, prihvatili. Ova pak načela čine nam se tako naravnima, tako logičnima, da bez njih više ne znamo i ne možemo doznati, što koji čovjek misli, što li hoće. Ne možeš li iz ozbiljnih izjava usmenih ili pismenih pojedinca zaključiti na njegove misli i nazore, pa odakle ćeš onda to moći? Ako pak to možemo i smijemo činiti kod svakoga pametnog i poštenog pojedinca, valjda ćemo još prije to moći iz promišljenih, javnih govora ili pismenih sastavaka predstavnika i vogja cijele jedne stranke i čitavog jednog duševnog pokreta u narodu. Nama se čini nonsensom bez prispodobe i pomisliti, da bi se mogla gdjegod naći organizacija, stranka, koja bi dvije, tri i deset godina s velikim troškom, trudom i svakakim žrtvama uzdržavala par novina, da u njima sustavno i energično brani i širi ideje i načela — protivnička!

Vrijedi li još i jednu riječcu potrošiti na takav absurd, da za pisanje naprednjačkih novina ne može biti odgovorna napredna stranka!? Istini za ljubav i toj stranci na čast moramo konstatovati, da takvo načelo nije branilo nikada novinstvo ni zastupstvo naprednjačko, nego tek po koji »pučki govornik« na skupštini, kad se našao u sudbonosnom trenutku, da mora pred narodom položiti račun za dokazane grijehe svoje stranke. Inače gg. naprednjaci ragje iskrive pisanje svojih novina i svoje izjave, nego da napadnu načelo odgovornosti, a to je u stvari prevelika razlika.

Još bi nam samo nešto kakav dobričina u »generalnoj debati« mogao prigovoriti, a to, da nije opravdano ovako strogo i zbiljno metati na vagu izjave, što no se šalju u svijet u novinarskoj žurbi, neprokuhano, nepromišljeno, u prvome afektu... Toga smo uvjerenja i mi i toga se uvjerenja dosljedno i nepomično držimo u ovoj radnji, pa ne iznosimo ovdje do ono, što nosi na

sebi karakter promišljenoga i dubokoga uvjerenja. Ne ćemo nipošto poput naših naprednjačkih prijatelja manevrirati pojedinim izrazima i lapsusima nehotičnim ili hotimičnima, koji možda iz pera okliznuše novinarskim početnicima, a naprednjacima godine i godine izvrsno poslužiše u borbi protiv »klerikalizma« i »natražnjaštva«. Mi nemamo ni sposobnosti ni publike, da takvim sredstvima lovorike stičemo.

* * *

Držimo, da ne će biti s gorega već u ovom općem dijelu istaknuti dvije tri opaske nužne za razjašnjenje ove naše radnje.

Sa stotinama i stotinama citata ovdje ćemo baratati, pa je naravno, da ćemo ih morati, koliko je samo moguće, skraćivati i iz njih vaditi, što je baš najglavnije. Ili toga nikada ne ćemo učiniti tako, da bi se time iskrivio smisao, koji iz tih riječi i cijeloga konteksta u izvorniku nužno slijedi.

S istoga razloga nije nam moguće kod svakoga citata navesti pobliže, gdje se u dotičnom broju nalazi. Previše bi mjesta oduzelo, da svagdje i naslov članka ispišemo ili čak i stupce, gdje se citirani stavak nalazi. Većinom će to biti lako moguće, osobito interesiranim protivnicima, prohtije li im se kontrolu voditi, a ne bude li im se gdje moguće snaći, spremni smo im na svaki upit dati željeno razjašnjenje.

Istaknusmo već, da ćemo naše tvrdnje dokazivati samo naprednjačkim izjavima, ali za ilustraciju prema onoj riječi: Opposita iuxta se posita magis clarescunt — dometnut ćemo i gdjekoju nenaprednjačku. Pa i koji bi pošten čitatelj do kraja pročitao ovako opsežan sastavak, krcat samo najodurnijim i najbezbožnijim izljevima zabludjelog i razvraćenog ljudskoga duha! — — — —

Bude li još kakva opaska potrebna, umetnut ćemo je u samoj radnji, a sada — in medias res!

Dva kongresa.

1. Prošle se jeseni držala u Austriji dva kongresa, a mislimo, da je vrijedno dobro ih upamtiti. Jedan je famozni kongres *»slobodnih mislilaca« u Pragu* (8—12 rujna), a drugi je impozantni *»šesti opći katolički kongres« u Beču* (16—19 studenoga.)

Mi se ne bismo na

Slobodoumni kongres

ni osvrćali, da ga neki liberalni hrvatski listovi (»Pokret«, »Obzor«, »Riječki Novi List« ...) nijesu simpatički pozdravili.

Svaka ptica svome jatu leti, pa tako i hrvatski »slobodni mislioci« odaslaše svoje zastupnike u *Prag*. Bijahu to neki Vodvarška i jedan — židov Zdenko Špicer.

Kongres sam bio je slabo posjećen; — tek od jedno 300 učesnika. Za čitavu *Evropu* doista — malen broj. Čestiti gragjani Zlatnoga Praga bijahu posve hladni spram članova toga kongresa; a ovi izmegju sebe nesložni tako se ponijeli, te je vladin povjerenik morao da raspusti skupštinu. Inače bi bila potekla i krv. Dakle potpuni — fiasko!

Da bismo vidjeli, čijega su duha djeca ovi »slobodni mislioci«, navest ćemo samo glavne *ciljeve* i *zaključke* kongresa.

2. Ciljevi, na koje teže ovi slobodoumnici jesu: slobodna škola, rastava Crkve od države, emancipacija društva ljudskoga od vjere.

Kaki ciljevi i sredstva su taka (zaključci): 1. Slobodoumnici treba da se bore proti svakoj vjeroispovijesti. 2. Ratovi se imaju zapriječiti, a vojske ne treba. 3. Ne trebaju ni misijonari, koje država plaća. 4. Škola je državni monopol, a vjeronauk valja iz nje izlučiti. 5. Procesije valja zabraniti, samostani pak i prošteništa imaju se higijenski nadgledati. 6. Zakletva na sudu ima se ukinuti. 7. Sve samostane nasploh valja ukinuti. 8. Pogodnosti, što ih imaju duhovnici u vojnoj službi, valja ukinuti. 9. Muž i žena u svemu neka su ravni, a sva djeca (i nezakonita) uživaju jednaka prava. 10. Zavodima humanitarnim neka upravljaju jedini lajici. 11. Paljenje mrtvacâ i »civilne matice« neka se uvedu. 12. Svećenike odmetnike od Crkve valja podupirati. 13. Svi paragrafi i sve naredbe, što bezvjercima krate javne službe, neka se dokinu. 14. U Rimu ima se pokrenuti svjetsko glasilo. 15. Zakonodavna tijela neka uznastoje, da se izvedu zaključci kongresa. 16. Kod saborskih izbora valja podupirati samo slobodoumnike. 17. Osobitu brigu i skrb valja prikloniti gjacima i mladim radnicima. 18. Načela slobodne misli imaju se širiti svakom zgodom, a ponajpače u novinama. 19. Kolegiji »muževa-pouzdanika« i »leteća povjerenstva« nadgledat će javne religijozne manifestacije i uopće djelovanje svećenika.

3. Kao *sredstva*, da se poluče ovi ciljevi, služit će: upliv na mladež, gjake, učitelje i profesore; onda osnivanje društava i novina i knjižnica; važna mjesta i što više »mandata« za sabor. Riječ u jednu: sve valja činiti, što je god religiji zapreka.

Zar nije to pravo bezboštvo? E barem su iskreni ti »slobodni mislioci«, a nama je sad kô na dlanu jasno, za čim idu naši slobodoumnici, naprednjaci.

Imat ćemo to vazda na umu pri radu našem.

* * *

4. Kakogod što je taj slobodoumni kongres u Pragu bio kukavan i mizeran sa svake strane, tako je bio u svakom pogledu upravo veličanstven i impozantan

Katolički kongres u Beču.

Zborovao je 16—19. studenoga 1907, rad mu bio obilat kao dosad ni na jednom ovakom sastanku, a uspjeh divan. U subotu 16. XI. (u večer) u prisuću najvećih predstavnika klera, mnogih zastupnika narodnih i izaslanikâ raznih korporacija, papinog nuncija, triju kardinala, nadbiskupa, biskupa, zemaljskog namjesnika, gradskoga načelnika bečkoga i predsjednika carevinskoga vijeća otvoren je svečano taj VI. *opći katolički kongres u Beču*. Mi ne možemo a niti ne mislimo ovdje iznijeti čitavi tok kongresa, njegove mnogobrojne privatne i javne sjednice, govore, resolucije. Ovo je manje više već poznato iz izvještaja novinskih, pa bi se za to htjela čitava knjiga. Nego mi ćemo se pozabaviti tek kod jedne velevažne točke: *kod katoličke štampe*; a svega drugoga — kratkoće radi — istom onako u letu ćemo se dotaknuti.

5. Grof Sylva Tarouca, predsjednik centralnog odbora, uz kršćanski pozdrav »Hvaljen Isus!« otvori kongres. U kratkom govoru ocrta on zadaću kongresa: *borbu proti modernome despotizmu*, koji nas želi lišiti najveće svetinje naše, sv. vjere. Katolicima je sveta dužnost odvažno zaći u boj, koga oni nijesu izazvali, nego im je silom narinut; u boj, koji bjesni proti vjeri, katoličkoj žeñidbi, proti prijestolju i oltaru; koji ne priznaje drugoga auktoriteta do li moderne znanosti. »Za Boga, cara i domovinu!« neka nam je lozinka. Pogjimo u boj s čvrstim pouzdanjem u Boga!

Za njim uze riječ barun Wittinghoff-Schell: o potrebi sloge za katoličku stvar; a barun Spinett, tajnik centralnog odbora, govoraše o katoličkom pokretu nakon zadnjega katoličkoga kongresa. Sada je slijedio izbor predsjednika, četiriju potpredsjednika i četiriju tajnika ovoga kongresa; zastupnik dr. V. pl. Fuchs izabran je predsjednikom.

Sada će govoriti kardinal-nadbiskup bečki dr. Antun Gruscha. On je prisutne pozdravio u ime sv. Oca Pija X, koji je kongresu poslao poseban list, nukajući na složan i ustrajan rad za vremenito i vječno blagostanje ljudi, za kršćanski odgoj mladeži, za kršćanske škole i radnike, za katoličku štampu. — Govorom predsjednika dra. Fuchsa, koji je potanje izložio zadaću kongresa, zaključeno je svečano otvorenje kongresa.

6. Još iste večeri otpočeše pojedini odsjeci svoje sjednice. Tako je n. pr. »*Pijeva družba* (Piusverein)« držalo svoju skup-

štinu u bečkoj vijećnici. Predsjednik Pijevoga društva, grof Walterskirchen otvori sjednicu.

Zadnji opći katolički kongres u Beču — reče govornik — zaključio je, da se ima osnovati Pijeva družba. Na to je 1. ožujka 1906. Pijeva družba otpočela svoju djelatnost. Sadanji kongres treba da ispita, kako je do sada Pijeva družba povjerenu si zadaću riješila. Kongres neka vidi, da se »dijete V. općega katoličkoga kongresa« razvilo u krepkoga dječaka, koji obećaje, da će postati vele jakim mužem, samo ako ga ne ostavi potpora, ljubav i požrtvovnost katolikâ«

Upravo su vanredni uspjesi, što ih je Pijeva družba za ovo kratko vrijeme (20 mjeseci) postigla, a čut ćemo ih u ponedjeljak.

Zatim reče o. B. Auracher, kapucin, krasno, zanosno slovo. Od početka pa sve do kraja slušalo je općinstvo velikom napetošću rječitoga govornika, koji veoma zgodno usporedi pogibelj od današnje liberalne štampe onoj pogibelji, što je za prošlih vijekova kršćanstvu prijetila od turskih navala. Govornik apelira na katolike, da barem oni svojim novcem ne potpomažu liberalne štampe. »Katolici, ne budimo bar izdajice svoje vjere i domovine! Zato van s liberalnim novinama i knjigama!«

7. Drugi dan u nedjelju (17. XI.) bila u velebnoj prvostolnici sv. Stjepana svečana pontifikalna sv. misa, a preko dana držale se i privatne i javne sjednice.

Prvo glavno sijelo u dvorani kat. djetićkog društva.

U 10½ sati prije podne zastupnik Schoosleitner referiše o *seljačkoj organizaciji*, jedno od najvažniji zadaća ovoga kongresa. Za njim uze riječ dr. Karlo Drexel o *radničkoj organizaciji.*

Na

Drugom glavnom sijelu

izvješćivao je o. Norbert Bernhard O. S. B. »*o socijalnim pogiblima*«. Megju ostalim spomenu govornik i preporuči kongresu jedno kršćansko djelo, što ga zovu »misija kolodvorska«, t. j. zaštita djevojaka u tugjini.

Otkada postoji ta »misija kolodvorska«, ona je u samom Beču 3292 djevojke u zaštitu uzela proti ćudorednom iskvarenju; a 21 »gospogja-zaštitnica« kršćanskim samoprijegorom žrtvuje svoje sile, vrijeme, a čestoputa i imetak, samo da od moralne propasti spase inostrane djevojke, došle u Beč — službe radi.[1])

Za njim je govorio zastupnik Loser i msgr. župnik Michele: »*o organizaciji obrtnikâ*«.

8. U ponedjeljak (18. XI.) držalo se

[1]) I kod nas po većim gradovima n. pr. u Zagrebu, Osijeku, na Rijeci . . . bila bi nužna ovaka »misija kolodvorska«.

Treće glavno sijelo o štampi.

U devet sati besjedi najprije glavni urednik Schwechler o štampi, a po tom dade predsjednik riječ o. Viktoru Kolbu D. I., koji govoraše o *Pijevoj družbi*. Mi žalimo, što ne možemo u cijelosti donijeti ovaj veleznameniti govor, koji nas amo upoznaje s Pijevom družbom, a onamo prikazuje ogromnu silu štampe. Iznijet ćemo barem glavne točke njegove.

Prva zadaća Pijeve družbe: Pobijanje zle štampe.

Pijeva družba — reče govornik — jest katoličko tiskovno društvo za cijelu monarhiju s trostrukom zadaćom: *a)* pobijati zlu, *b)* agitirati za dobru štampu, i *c)* namicati materijalna sredstva katoličkoj štampi.

Pijeva je dakle družba prije svega — družba što se bori, što odbija »israelitsku aliansu« širom svijeta razgranjenu.

Israelitska aliansa.

Ova se, kao svagdje tako i u Austriji dočepala zle štampe, da izvede glavni svoj plan; a taj je da njojzi po pravu i pravici pripadne gospodstvo nad svim drugim narodima. Štampa je njihova, što ima da izvede ovaj njezin svjetski plan: da uništi kršćanstvo u religijoznom, moralnom i materijalnom pogledu, a na ruševinama i iz ruševina kršćanskih naroda da sagradi novi Sion.

Religijozno uništenje kršćana.

To je *prva točka* njezina programa: uništiti kršćanstvo u religijoznom pogledu; jer povjest uči, da bez osnova religijoznog niti je bilo niti može biti naroda. Odatle ova dvolična igra štampe: izlučenje Crkve sa svakoga javnoga života a priznanje i zakonita zaštita židovstva. Nauka Isusova njoj je ludost i bludnja, a propisi Talmuda nepovrediva svetinja. Nekvasni židovski kruh vrijedan joj je običaj, a pres. oltarski Sakramenat predmet strašnoga pogrgjivanja. Učitelji njihova vjerozakona nepovredive su službene osobe, a katolički svećenici tek prezira vrijedni popovi. Židovi zahtijevaju, da javne škole paze na njihove blagdane, a od kršćanskih radnika traže, da nedjeljom i svetkovinama rade. Oni hoće, da im se mladež podučava u Mojsijevu zakonu, a bore se protiv uredbe vjeronauka kršćanskog; oni slave po svom ritualnom običaju svoje ženidbe, a bijesne proti svetosti katoličke ženidbe; oni imaju tisuće propisâ kod pogreba svojih pokojnih, a za kršćanske pokojnike traže da se spale. Surovom brutalnošću oni nazivaju svaki napadaj na svoje vjernike, a obasipaju najgorim pogrdama sve, što je kršćansko. To je boj do potpunoga uništenja kršćanstva. Zato se ta njihova štampa udružuje svakim, koji ruši kršćansku vjeru; slavi svakoga neprijatelja kršćanskog,

svakoga svećenika — otpadnika od Crkve, štiti i brani svako društvo, svaku naredbu, svako nasilje, hvali kragju i otimačinu na Crkvi počinjenu; slaže se ciljevima framasunâ, od kojih neki br. Cooq na pariskom kongresu izjavi: »treba uništiti vjeru u dogme; ali pri tome ne smije ostati slobodni zidar, koji smatra vjeru kao jedno zlo, te ju zato mora najprije u sebi uništiti, iščupati ju iz svoje savjesti, iz svoga srca, iz svoje pameti; on mora u istom smislu djelovati i na svoju ženu i djecu. Dužnost je, da se učine žene slobodoumkama, a djeca da se uzgajaju bez ik..je vjere.«

To su načela, što si ih je i naša zla štampa u Austriji usvojila.

Moralno uništenje kršćana.

10. *Druga točka toga programa.*

Isti listovi, kojima su naši samostani leglo nečistoće i razuzdanosti, mramorkom šute o najgadnijim nepodopštinama modernih salona; oni ustaju proti sakramentu pokore kao nemoralnoj instituciji, a feljtoni i romani njihovi puni su bestidnosti i prljavštine. Kako li dižu kuku i motiku, kada se konačno ipak uklone s dućanskih izloga one bestidne slike, kada se zabrane gadne knjige, kada se brišu iz kazališnog repertoira nemoralni igrokazi! Tko javno tjera trgovinu prostitucije u dobro plaćenim anonsama, tko štiti trgovinu djevojkama? Tko širi bestidne fotografije, koje nam mladež truju? Kakve knjige donosi »Neue Freie Presse« o Božiću u oglasima svojih priloga?... Zla štampa u službi israelitske alianse na zator kršćanskog puka. Hoćete li za ovo samo jedan dokaz? Židov-pjesnik Schalom Asch napisao je za kazalište igru: »Bog osvete« (Der Gott der Rache«.) Direktor židovskog kazališta u Newyorku, gosp. Adler, najprije ne dade da se na njegovoj pozornici glumi ta drama, a poslije se izrazi o tome djelu ovako: »Ja sam s grozom i s ogavnošću slušao, kako mi je čitao Sch. Asch svoje djelo, a kad ga je pročitao, rekoh mu: Gospodine! Po Vašem djelu sudeći meni se čini, da ste Vi u takoj kući odrasli. Ja u djelu nalazim tek prljave misli i bestidne slike. Ja sam otac obitelji, pak bi se pred njom stidjeti morao, kad bih ja u tom komadu ulogu igrao. Asch odgovori na to: Vidim, da Vi imate pravo. *To nije komad za židovsko kazalište. Ali za kršćanski svijet bit će dobar.«*

Gdje smo mi kršćani, kojima smije jedan židov takovo što dobaciti?

Materijalno uništenje kršćana.

11. *Treća točka programa židovske štampe.*

Ova je štampa u službi onih, koji se time obogatili, da su druge učinili siromasima. Zato su to naravski saveznici svih, koji krv sišu kršćanskome puku. Oni odregjuju »burzovne kurse« — čine milijunaše i prosjake — porast i padanje dionicâ njihovo je djelo... Oni jednako traže crkvena dobra, a šute o milijunima svojih lihvara. To su ljudi, koji brane one, što lihvare kruhom, žitom, brašnom, mesom, ugljenom...

Jest, ova židovska štampa hoće da materijalno upropasti kršćane, dok napokon svi kršćani ne budu »heloti« u onoj lijepoj domovini, gdje su im djedovi bili slobodni gospodari, ako radije ne prihvate prosjački štap, te se poput tisuće i tisuće drugih nevoljnika ne isele u drugi svijet (Ameriku.) Još jednom: ta silna štampa, koja je zavladala cijelim našim javnim življenjem, ide za tim, da po svome programu — religijozno, moralno i materijalno upropasti kršćanski puk. Zato i diže brata na brata, narodnost na narodnost.

To su činjenice, koje se ne daju tajiti; tim više, što nas Francuska uči, kakve užasne posljedice od zle štampe i nas čekaju.

Što pomaže jaukati i kukati? Što pomaže govoriti, da se milijuni ljudi ne slažu s onim, što zla štampa uči? Ovih milijuna koji ne mogu govoriti; ovih nutarnjih tužaba, koje ne izbijaju na javu, nema u javnosti, na njih se nitko ne obazire; preko ovih milijuna nemilosrdno prelazi bujica iskvarenosti.

Toga radi Pijeva družba hoće da organizuje čitavu vojsku, ne bi li jošte zaustavila uništenje kršćanstva.

Pijeva družba apelira na katoličke narode austrijske, na njihovu savjest, na njihovu dužnost: uzdržati same sebe. *Van sa židovskom štampom* iz kršćanskih kuća, iz kršćanskih ruku! Ova je štampa vaš najveći, najsilovitiji, najgori neprijatelj; koji će vas kao prosjake izagnati iz zemlje vaših otaca, pošto vam je oteo i vjeru i ćudorednost, te vas lišio i samoga kruha svagdanjega. Ne bacajte novca, da nahranite ovu zvjerad, koja vas razdire! Koji podupire take novine, neprijatelj je vjere, neprijatelj nevinosti, neprijatelj dobra svojih kršćanskih sugragjana; koji podupire taku štampu, on je saveznik bogohulaca, lažaca, klevetnika, narodnih varalica i narodnih krvopija: jer ti listovi svima ovim služe.

Ja ne znam uzroka, s kojega bi se ikoja zemlja austrijska, ikoji narod katolički austrijski kolebao, a da se ne priključi ovome bojovnome družtvu; pošto vjeri i moralu i materijalnom blagostanju pogibelj već prijeti u svake narodnosti i u svih kršćana. Pomislimo tek na Plzanj, gdje se pri dolasku biskupovu u onom gradu raširilo 20.000 socijalno-demokratskih spisa, punih svakog rugla i sramote.

Za sv. Remigija, biskupa, kažu, da je krstivši kralja Klodviga njemu rekao: »Spali ono, čemu si se dosad klanjao; a klanjaj

*

se onome, što si dosele palio.« Jednako veli i Pijeva družba austrijskim katolicima: »Odbacite ono, što ste dosad plaćali, čitali i držali; a čitajte i podupirajte, što ste dosele od sebe bacali i odnemarivali. Nije dosta zle novine samo izbaciti iz kršćanskih kuća, nego treba u njih uvesti kršćanske novine. To je

Druga zadaća Pijeve družbe: Širenje dobre štampe.

12. Opet kažem, kad bi to bila jedina zadaća njezina, bilo bi i to dosta za sve katolike austrijske, da se svi okupe oko Pijeve družbe te podupru ovaj tako važan i nuždan pothvat. Ta kako je dandanas s katoličkim novinama? Kada se na željeznicama nude novine, komu će past na pamet, da bi tuj mogle biti i katoličke novine? Kada se u kavanama i gostionama zahtijevaju novine, ima li tko bi se u Austriji tome čudio, što se na stolu nalaze tek zle protukršćanske novine? Kada prolazimo mimo prodavača novinâ, zar ima kome će u oči udariti, što su tuj izložene same zle novine? Suviše koga će iznenaditi, što u kršćanskim kućama nalazi tek židovske dnevnike? Što bi se dogodilo onome »malome«, koji prodaje novine, te bi ponudio židovu »Reichspost« ili »Vaterland«? Tužili bi ga sudu za to, što vrijegja jednu od države priznanu vjeroispovijest; no kada on katoliku ponudi »Neue Freie Presse« ili »Arbeiter-Zeitung«, onda mu znaju dati još i — »bakšiš«. Jesr, mi ne ćemo pretjerati, ako ustvrdimo, da ima katolikâ, koji i ne znaju, da uopće ima katoličke štampe. — Tu Pijeva družba prije svega katolike mora da osvijesti, i to onom silom, što je daje množina. Ako se židov uvrijedi, kad ga ponude kršćanskom novinom: onda milijuni katolikâ treba da uzmu za porugu, dadnu li im se gadni proizvodi židovske štampe, u kojoj se huli na kršćansku vjeru i na moral kršćanski. Ako novi pogani i židovi hoće da njihovi listovi budu na svim javnim mjestima: onda napokon i katolici neka silom izvojšte, da se i njihova štampa u javnosti pokaže, izloži, prodaje. Ili zar ćemo jednako trpjeti, da od novostî, da od onoga, što se u svijetu zbiva, tek ono do nas dopre, što se »israelitskoj aliansi« svidi, a da nam se prešuti, što joj nije drago? Ili ćemo i u napredak bez stida trpjeti, kako nam se smiju, kada na željeznici zahtijevamo kršćanske novine? S toga zove Pijeva družba svekolike, neka agitiraju za kršćanske novine. Ali to nije dosta, da ne znajući za strah ljudski samo tražimo kršćanske novine; nego i »bakšiš« treba dati konobaru, prodavaocu, zato što nude kršćanske novine, ili ih izlažu, tako te ih svak vidjeti mora. To će konobara i prodavaoca potaknuti, te i nadalje tako uzrade. Ne pomognu li svi na ovaj način, onda je slaba korist od toga, što svoje novine i poljepšavamo i povećavamo; velika masa za njih saznati ne će.

Pijeva družba treba da zagrije i oduševi masu za katoličku štampu, jer tek dobra katolička štampa može uspješno i izdašno braniti katolički puk. Ta tko iznosi na javu one tajne osnove framasunske? Tko odaje one gadne namjere njihovih pogubnih društava? Tko će posvijetliti u one bezdane podmitljivosti? Tko će oprovrći potvaranja, klevetanja, ogovaranja naperena proti svakome poštenjaku kršćaninu, a ponajpače proti vogjama kršćanskoga puka? Da nemamo kršćanskih novina nit bismo čuli, kad nam govori sv. Otac papa, nit bismo znali, što nam svjetuju biskupi. Protukršćanske novine mramorkom šute o najsjajnijim besjedama naših zastupnika; najimpoznatnije demonstracije za prava katoličkoga naroda, svi oni milijuni prosvjedâ spram jedne šačice ljudî, štono navaljuju na sakramenat ženidbe, štono traže (liberalnu) reformu škole: sve se to u liberalnim novinama znade rastrubiti kanoti jedna smješna stvarčica. Želje, tužbe, pomaganja potlačenoga i isisanoga kršćanskoga puka ugušuju se u suzama, kojih nitko ne čuje; za rastanak od domovine, koju godimice tisuće i tisuće siromašni iseljenici moraju da ostave, velika masa ni ne zna, pošto nema glasila, koji bi sve to na javu iznio. Od svih katoličkih pokreta općinstvo tek ono čuje, sto mu zakleti neprijatelji njegovi saopće.

13. Bez katoličkih novina ostaju milijuni katolikâ bez nutarnjega, živoga, megjusobnoga saobraćaja; odijeljeni jedan od drugoga, rascjepkani budu oni žrtva svojih neprijatelja. Bez katoličkih novina nemoguć je složan rad kod saborskih izbora, kod općih velikih poduzeća, kod javnih zahtjeva. Bez katoličkih novina nema javnost, kad joj ustreba, tko će je svjetovati, tko će je u nastalim pitanjima poučiti; nema ona suca neumitna, koji će joj kratko i jasno kazati, što je pravo što li krivo, što prudi što li škodi kršćanima; nema zajedničkog vogje, bez kojega su nemoćne i najsilnije vojske. A sve to s toga, što bez katoličkih novina ni duhovne ni svjetovne vogje narodne ne mogu da besjede narodu. Već odatle biva jasno, koliko je važna druga zadaća Pijeve družbe: *Širiti svom silom dobre kršćanske novine.*

Svaki član Pijeve družbe širi dobru štampu i tako biva on apostol, misionar, dobrotvor ljudstva. — Članovi Pijeve družbe smatraju to vele važnim, da i sami drže katoličke novine; novac za to uložen jest u isti mah žrtva prikazana za vjeru i domovinu. Oni to smatraju za dužnost, i šire slojeve upoznati s katoličkim novinama, pozvati ih na pretplatu, svoje novine drugima pozajmiti. »Mjesne skupine« Pijeve družbe razgranjene po čitavoj Austriji nastoje kako će u svakome mjestu, u svakoj kući raširiti čitanje katoličkih novina, te ih uvesti u gostione, u trafike, u sva javna mjesta.

U istinu s ovoga gledišta poziv člana Pijeve družbe jest uzvišen, jest apostolski; a ja ne vidim, kako bi mogao tko biti a živo se ne zanimati za to, da se Pijeva družba razgrani u svakoj pokrajini, u svakom narodu, na svakom mjestu; tim više, što onda u dogledno vrijeme katolički puk nužno mora da pobijedi svoje tlačitelje. Ono malo truda, što će ga dušobrižnik uložiti da uvede Pijevu družbu stostruko će mu se naplatiti; onih će sto i sto podlosti i pečati nestat, kad zla štampa u njegovoj župi dobroj ustupi mjesto. Tim više što sâm narod posvuda s radošću pozdravlja ovu družbu, a nigdje joj se ne protivi. Ta narod znade, i od kolike mu je nužde ovaka družba, i kako tek njegovim interesima služi.

Na zadnjem kongresu *slobodnih mislilaca u Pragu*[1]) bi zaključeno, da se ciljevi slobodnih mislilaca imaju širiti baš preko *novinâ*. A koji su to ciljevi?

Nije li dakle već skrajno vrijeme, da mi preko dobrih novina stanemo braniti najveće svetinje naše? Jedne dobre novine za sačuvanje vjere, jedne dobre novine za unapregjenje misijâ, jedne dobre novine za zaštitu kršćanske škole i obitelji, jedne dobre novine za slobodno vršenje naše sv. vjere, jedne dobre novine za čvrsti bedem Bogu posvećenih kuća i samostana, za zavode što ih je kršćanska ljubav novcem svojim podigla jedne dobre novine kano stražu našim grobljima: to je, za čim ide Pijeva družba, za što se trudi i muči.

Zato u koga još srce bije za sva ova dobra katoličkoga svijeta, on neka svom dušom prione uz Pijevu družbu.

Treća zadaća Pijeve družbe: Novčana potpora dobroj štampi.

15. Nego ma da je u istinu uzvišena ova dvostruka zadaća, o kojoj raspravljasmo: opet Pijeva družba ne bi potpuno postigla svoga cilja, kad ona ne bi nastojala da i materijalno podigne katoličke novine.

Materijalna pomoć našoj je štampi nužna; jer tko nije u ovu stvar dobro upućen, on ne može ni znati, koliki se novac hoće da se uzmognemo upustiti u boj sa svjetskim glasilima slobodne zidarije. Evo jednog primjera. Jedan takav slobodno zidarski bečki list, a nipošto nije najveći, računa za svoj redakcijoni proračun godimice na 3,000.000 K! Tehnička uredba (strojevi) štamparija, nagrade za pisce, posebni dopisi, pristojbe za brzojavne i telefonske vijesti ... traže i u naših katoličkih novina jednake novčane svote, nijesmo li radi podleći u boju s neprijateljima.

Nigdje na svijetu nema katolička štampa takih neprijatelja, kao što u Austriji. Novine u malom okviru skupe su, te žderu novac; tek novine u velikom okviru unosne su, kako to već obično biva u trgovačkom poduzeću. Mali trgovci propadaju, a od velikih postaju milijunaši. Tako imaju velike židovske novine milijune dividendâ, dok mi svake godine još nadoplatiti moramo. Pijeva družba kani tome na kraj stati. Mi ćemo svoje novine tako da uredimo, te one mogu ne samo bez potpore izlaziti, nego mi ćemo sami da vučemo od njih čist prihod, kojim si dosad židovi milijunaši napuniše džepove. Odatle slijedi, da je nužna potpora našim novinama: ali ova će s vremenom prestati. No ovako opremajuć svoje novine mi time služimo u jednu ruku novinama, a u drugu — i još više — samim sebi i puku kršćanskome, koji trebuje ove novine i bez kojih bi on propao. Za nas se novine naše bore; mi smo jaki, kada je jaka štampa naša, a slabi smo, dok je ona slaba.

Tek jakom štampom mogu austrijski katolici snagu svoju razviti. Niti broj njihov, niti porez njihov, niti pravedni zahtjevi njihovi ne će im dati onoga ugleda, koji ih ide; nego — jedina *štampa*. Tek ono vrijedi u javnosti, što se štampom pred javnost iznosi. Pomoću perfidne štampe, a ova je silna, može dandanas jedna šaka tugjinaca obladati nama, kojih nas je na milijune; može nam zakone krojiti, može nas orobiti i lišiti svakoga prava, isključiti nas od svih javnih služba, učiteljskih stolica pri srednjim i visokim školama, može nam oteti sve crkve i zaklade naše.[1]) Zato treba da materijalno podignemo štampu svoju, nada sve centralnu štampu, i to obadvije katoličke centralne novine, što ih imamo,[2]) jer tek s jednim novinama ne možemo izaći; ta ni obadvije ne mogu da ugode svima. U Austriji izlazi dnevice »Kronenzeitung« u 180.000 istisaka, »Neues Wiener Journal« u 80.000 istisaka, »Extrablatt« u 45.000 istisaka, »N. Fr. Presse« u 60.000 istisaka ... Gdje ove novine uspijevaju, tude moraju i dvije katoličke uspjeti, ili mi ćemo se neprijatelju predati te nas nema više. A budućnost će se pobrinuti, da ova dva katolička lista lijepo složno porade.

16. A da se namaknu sredstva za ovu tako uzvišenu svrhu, Pijeva se družba obraća milijunima katolikâ. Od tih milijuna katolikâ živi zla štampa i njezin upravo ogromni čisti godišnji prihod. Ovim se dakle milijunima obraća Pijeva družba: prinesite svoj darak u tu vele važnu svrhu — 2 K svaki — pa kome je to odviše, on nek dadne 6 filira svakog mjeseca. — To je ratni porez, što si ga svaki nameće, a o kojem reče sv. Otac Pijo X: »Dužnost je, sveta teška dužnost svakoga kršćanina u pomoć priteći katoličkim novinama; i to prema silama svojim«. U tome je organizacija, koja siže ća onamo do najsiromašnijega katolika: u

[1]) Sr. br. 2. i 3. ovoga članka.

[1]) »Gallia docet«.
[2]) »Die Reichspost« i »Das Vaterland«.

sviju uzbuditi uvjerenje, da je svak dužan žrtvu doprinesti, eda nam se uščuvaju najveće svetinje naše.

Da bi se katoličkoj štampi izdašno pomoglo, za to se ne ište ni od koga, da on sam sebe istroši. Ne, nije to trijebe. Budimo samo svi složni. Svak pojedinac neka dade po jednu krunu, i eto nam nužne svote.

Ili zar ne vidimo već sada, da je tako? Nijesu istina bile veoma ogromne svote, što ih je Pijeva družba za svoga 20 mjesečnoga opstanka podarila objema našim centralnim listovima: pa su opet tome doprinesle, te se obje novine znatno podigle. Danaske već nitko ne može reći, da nam naše novine ne dostaju. One podaju sve, što se može pametno zahtijevati; a podavaju to pouzdano i u službi su istine. Danaske katolički političari ne mogu se više ispričati, ako se izgovaraju, da nazore svoje objelodanjuju u protukršćanskim novinama. Jest, mi smo uvjereni, da je za vazda minulo ono doba, kada je kršćanski puk po časopisima svojih najljućih neprijatelja morao da traži hoteći saznati, što li vogje njegovi misle i snuju. Kako bi to bilo, kad bi vojnici istom u »dnevnoj zapovijedi« svojih dušmana čitati morali, kad hoće da saznaju zapovijedi časnika svojih? To već ne bi bilo ratovanje, nego »kapituliranje«; oni bi se neprijatelju predali, a ratne drugove svoje izvrgli bi ruglu i smjehu.

To sramotno doba već smo preživjeli.

Mjesne skupine.

17. Koliki će biti ovi novčani prinosi, to ovisi o revnosti i poslenosti mjesnih skupina. Ov čas mi imamo 320 takih mjesnih skupina. Prikupi li svaka skupina 1.000 K u godini, onda imamo lijepu svoticu od 320.000 K u godini dana, a da se nitko nije prenemogao. Ovdje se nada sve gospoje moraju u kolo uhvatiti. Gospojinske skupine u Beču i Salzburgu očit su dokaz, što li sve može učiniti za svetu našu stvar gospogja prožeta kršćanskim duhom.

Čuli se glasovi, da je »društveni prilog« odviše malen. Ali, gospodo moja, tko želi više dati, neka dadne; nitko mu toga ne brani. Tko pak samo malo može dati, mi ga zato ni malo ne bismo htjeli isključiti.

Raširenje Pijeve družbe.

18. Naša družba ima sad sedam diecezanskih i dvije zemaljske podružnice. St: Poelten, Linz, Salzburg, Brixen, Celovac, Gradac i Brno; Innsbruck i Bregenz.

Pitat ćete, kako to te sve pokrajine nijesu jošte osnovale »podružnica?«

Na to odgovaram, da Pijeva družba postoji tek 20 mjeseci, a ni Rima ne sagradiše u jedan dan. Pa onda se možda nije do-

voljno gledalo na prvu i drugu zadaću društvenu: na pobijanje zle štampe i na agitaciju za dobru štampu. Već se više pazilo na treću zadaću, na novčanu pripomoć dobrim novinama.

Prigovori.

19. »Jest, ali zašto da podupiremo »Das Vaterland« i »Die Reichsport«, kad sami imamo svoje novine?«

Već sam spomenuo, da ova ne stoji, te svi novčani prinosi teku u redakciju listova: »Das Vaterland« i »Die Reichspost«. Ne; polovica ide za pokrajinsku štampu — druga pak polovica služi agitaciji, velikoj korespondenci, koja opet u velike koristi i samoj pokrajinskoj štampi; jer ovako može konkurirati s drugom štampom, pak i sadržaj joj budi bogatiji i temelitiji. Ova je korespondenca životno pitanje za katoličke novine. Tek jedan dio od onoga, što preostaje, dobivaju one dvije, centralne bečke novine; pa i to ne za sva buduća vremena, nego samo dotle, dok se ne osove na svoje noge. Dokle god je Beč središte ukupne države, dotle se u Beču kroji i sudbina pojedinih pokrajina, te s toga treba svaka strana da ima u Beču svoje zastupnike. A katoličke centralne novine zastupaju katoličko javno mnijenje, one iznose na javu želje, volju, tužbe katolikâ; one se zauzimlju za interese i zadnjega sela u Austriji — pa se bore za sve katolike čitave države.

Zato bi oni bili veoma kratke pameti, koji bi u zbilji tvrdili: mi imamo svoju pokrajinsku štampu, čemu da žrtve prinosimo još i za centralnu štampu?

Ali jesu li se pokrajine, dosad neudružene Pijevoj družbi, za svoju štampu doista materijalno okoristile?

St. Poelten je za 20 mjeseci sakupio u svemu 22.474 K; dakle 11.227 K za svoju štampu.

Linz je sakupio svega 30.646 K; dakle 15.323 K za svoju štampu.

Salzburg je sakupio svega 25.147 K; dakle 12.570 K za svoju štampu.

Vorarlberg je sakupio svega 14.654 K; dakle 7.327 K za svoju štampu.

Celovac je sakupio svega 4.366 K; dakle 2.183 K za svoju štampu.

Gradac je sakupio svega 26.096 K; dakle 13.047 K za svoju štampu.

Brno, tek nedavno pristupilo Pijevoj družbi, ipak je sakupilo svega 1.000 K; dakle 500 za svoju štampu.

A šta se u isto doba sakupilo onamo, gdje se nije marilo za Pijevu družbu? — Baš iz tih strana stizale su Pijevoj družbi najsilnije molbe za potporu.

20. Nego od svega što se onamo još od prvoga postanja Pijeve družbe prigovaralo, upravo u živac me pogodilo ono, što

se bez ikojega dokaza prigovaralo, da Pijeva družba uopće nije ni kojim plodom urodila.

Slavna gospodo! Pijevoj je družbi sada 20 mjeseci; pomislite, tek 20 mjeseci. U ožujku god. 1906 ona je osnovana. Jednome društvu za gradnju crkve, što postoji tek 20 mjeseci, nitko pametan ne će upisati u grijeh, ako ovo društvo za to kratko razdoblje jošte nije sagradilo crkve. Veliko društvo za podignuće katoličkog sveučilišta u Salzburgu postoji već 20 godina, a još nam nije dalo katoličke univerze; pa opet nitko se dosad ne nagje, tko bi ustvrdio, da to društvo nije ništa uradilo. Samson bijaše pravi gorostas, no kad mu bilo 20 mjeseci ne rastrže on lava, ne odnese gradskih vrata na vrh ne daleke gore, ne ubi ni jednoga Filisteja. Tako ni Pijeva družba za svoga 20 mjesečnoga opstanka ne razagna ričuće lavove židovskih novina, ne stiša bijesa ovih Filisteja, ne iščupa njihovih vrata s prijevornicom zajedno; ali je ona za ovih 20 mjeseci podigla 320 podružnica, dakle svakoga mjeseca popriječno 16 podružnica; premda gotovo polovica njezinih prinosa ostade u pokrajinama, ona je ipak uredila i uzdržavala svoju pisarnu, ona je razaslala 170.000 društvenih darova, 350.000 letaka, 370.000 mjesečnih saopćenja, ona je držala skupštine i govore agitacijone, pribrala 70.000 članova i učesnika, izdala je 40.000 K za »Korespondencu Pijeve družbe«, »Vaterlandu« i »Reichspošti« dala je potpore svakome 71.000 K, a okolo 60.000 K pridržala je za reservni fond. Sve je to učinila Pijeva družba za samih 20 mjeseci, pa se opet veli, da ona nije urodila ni kojim plodom!

Još bismo to nekako i podnijeli, kad bi se reklo, da Pijeva družba nije puno uradila. Ali šta je to puno, šta malo? Kad Preuzvišeni g. grof Walterskirchen svake nedjelje i svakoga blagdana, pa i preko tjedna često puta, vazda u drugom kraju naše monarkije drži skupštine, kad on ne žali truda, ne žali troška, ne žali putovati noću, samo da se društvo raširi: je li to puno ili je to malo? Kad se g. dr. Hagenauer neumorno trudi, samo da ovaj silni aparat po cijeloj monarhiji što boljma radi, a napokon vele učenomu g. doktoru sile smalakšu, i liječnici svaku nadu gube, da će ikada ozdraviti, je li to puno ili je to malo? Kad se g. dr. Kochs, šef korespondencijonog biroa odriče svoga prava na »dopust«, a zato čitave noći radi, da nam posluži naše novine: je li to puno ili je to malo? Kad svi odbornici tisuće i tisuće poteškoća ustrajno i naporno svladavaju: je li to puno ili je to malo? Koji si udobno i po miloj volji vrijeme svoje uredi, koji se prošeta, pošto je u pisarni propisane uredovne sate ispunio, koji naspavav se noću kod zajutarka svoje novine čita: makar on slabo ocijenio trude i napore i brige i besanice drugih ljudi, ali ustvrditi ne može, da sve ono — ništa nije.

Pijeva družba zar nije ništa uradila? Misli li se time na članove njegove? Ovi su članovi za 20 mjeseci doprinesli 362.000 K. Sve da su ti članovi sami milijunaši, opet bi bila velika nepravda ustvrditi: da sve to — nije ništa.

Ali, gospodo, zar su to doista milijunaši, štono su onaj novac dali Pijevoj družbi? Čast i poštenje onim 23 bogatašima, od kojih je svaki dao po 2000 K, i onim 28, od kojih je svaki doprinesao 1000 K za ovo uzvišeno djelo. Ali drugi? Onih od prilike 300.000 K oznojeno je znojem siromakâ i ljudî srednjeg staleža: pa ovim požrtvovnim ljudma, koji za 20 mjeseci — recimo 300.000 K sami sebi od ustâ otkinuše, smiju nekoji još u brk kazati, da nijesu ništa učinili? Takovo što može tek onaj reći, koji ne zna, što je to, kad si čovjek nakon teškog dnevnog napora ne priušti ni čašu pive, a zato jednu krunu žrtvuje za katoličku štampu.

Šta? Pijeva družba da nije ništa uradila? Zar ovim darovateljima nedostaje volje ili moći, te ne daju više? O, tisuće od njih draga bi srca dale više, ali pogledavši na ženu i na djecu moradoše reći: »Više dati ne mogu; jer će inače ovi gladovat«.

Što su 2 K za siromašnu sluškinju, za siromaka, koji drva cijepa? Čitav je to dan — u znoju lica svoga. Zar da je to ništa? Zar je tako govorio Spasitelj videći siromašnu udovicu, gdje meće svoj novčić u pjeneznicu? Ne, vi siromasi, koji se znate toliko zagrijeti za Pijeva družbu, mi toga ne damo, da se vaša žrtva ovako omalovaži. Vi članovi Pijeve družbe — a ima vas 75.000 — vi ste za 20 mjeseci puno učinili. Na vas onako s prezirom pogledati i reći: »Vi nijeste ništa učinili« može tek onaj, kome su 1000 K jedna malenkost. Ili zar članovi Pijeve družbe nijesu ništa učinili? One stotine skupštinâ počevši od Voralberga, pa diljem Tirolske, Salzburga, Gornje i Donje Austrije, Koruške i Štajerske, Šleske, Moravske i Češke: sve što se tuj na intelektualnom polju uradilo, što se katolički puk osokolilo i poučilo: zar sve to nije — ništa? Sama je »centrala« obdržavala oko 150 skupština, pa oni gore navedeni brojevi: Oni 170.200 društveni darovi — besplatno porazdijeljeni megju članove i sve učesnike, onih 350.000 besplatnih letaka i 370.000 besplatnih »mjesečnih saopćenja«: zar je to za 20 mjeseci toliko, koliko — ništa?

Ili zar nijesmo ništa uradili za novine?

»Korespondenz-bureau« podaje dnevice svima katoličkim novinama silu dragocjena gradiva; podržaje svoje dopisnike u Rimu, Parizu, Londonu, Berlinu, Varšavi, Budimpešti itd. Zar to nije ništa? Pijeva družba agitiva i širi katoličke novine po svoj monarkiji. Zar to nije ništa? Što je »Reichspost« i »Vaterland«, što li štampa pokrajinska za ovih 29 mjeseci novčane potpore dobila, već sam prije naveo: 71.000 K »Vaterland«, 71.000 K »Reichs-

post«, 11.000 K St. Poelten, 12.000 K Salzburg, 7.000 K Voralberg, 13.000 K Gradac, 15.000 K Linz. Zar to nije ništa? Jest, ako se tko ima prekoriti, onda to nije Pijeva družba ni članovi njezini, nego oni, koji nijesu njezini članovi, koji se drže sa strane. Ovim se u isti mah i oni pozivlju, da se priključe Pijevoj družbi.

Završetak govora.

21. Prema tome ja sam slobodan vele slavnoj skupštini predložiti ovu *Resoluciju*:

Opominjući se riječî sv. Oca pape Pija X, upravljenih breve-om od 27. I. 1906 na Uzoritoga Gospodina kardinala i knezanadbiskupa bečkoga dra Antuna Gruschu, »da je za sve katolike teška dužnost čuvati se listova neprijatnih Crkvi katoličkoj«; »da je jednako teška dužnost sviju pripomoći katoličkim novinama«; »da čitava katolička Austrija, proizvodima zle štampe dosele tlačena, sada s osobitom revnošću spas svoj ima potražiti u Pijevoj družbi«; »da si katolici i koji se mimo druge ističu društvenim svoji položajem i imetkom, moraju i za čast i za dužnost smatrati, ovu toli važnu družbu podupirati«; »a razna mnijenja, političke stranačke težnje ili narodonosne razlike neka ne razdvajaju silâ i neka ne budu na uštrb ovome djelu«: — ovaj šesti opći austrijski katolički kongres pozivlje sve i svakoga, da se odlučno i složno zauzmu za Pijevu družbu te se obraća na sve katolike s molbom, neka bi se pridružili Pijevoj družbi, eda se obori zla štampa i tako predusretne naumljenome uništenju kršćanske vjere, zaustavi materijalni ruin kršćanskog puka, revolucijonarcima i zavoditeljima naroda najjače oružje da se slavodobitno otme, a širenjem katoličke štampe da se prokrči put kršćanskim narodima austrijskim, te se ovi pridignu na religioznom, moralnom i gospodarskom polju; pa ovako da se ukloni u Austriji od Crkve i od države žalosni udes Francuske, te kršćani oslobodivši se svojih tlačitelja da ustanu na nov život.

Krasni ovaj govor bio je najsjajnija točka katoličkoga kongresa. S napetom pozornošću pratila je publika rječitoga govornika, te mu na markantnim mjestima burno povlagjivala. A kad govornik završi govor i sagje sa govornice, toliki plamen oduševljenja zahvati sve prisutnike, da se ni stariji ljudi, koji su bili gotovo kod svih katoličkih kongresa, ne spominju, da su ikad vidjeli slične ovacije.

Četvrto glavno sijelu o organizaciji i socijalnim pogiblima.

22. Zastupnik Kemetter izvješta najprije o važnosti organizacije uopće, a po tom napose o *katoličkoj gospojinskoj organizaciji*. On veoma lijepo istakne zadaću gospojinske organizacije.

Urednik Josip Boehr raspravlja o pokretu na prevjeru, komu je poznato geslo »Dalje od Rima«! On odgovara na pitanja: kako je u nas austrijskih katolika gledom na herezije, šta nam donose i šta nam otimaju prevjerski pokretači, te kako treba da se mi katolici od njih branimo?

U večer u $7^1/_2$ bilo je u ukusno iskićenoj Sofijinoj dvorani

Prvo svečano sijelo.

Dvorana, u koju ide više tisuća ljudi, bila je kao šipak puna. Od visokoga klera bijahu prisutni 1 kardinal-nadbiskup, 2 nadbiskupa, 9 biskupa, 4 prelata; od visokog plemstva 7 knezova, 32 grofa, 16 grofica; onda bilo baruna i druge gospode... i megju drugim bila su tude sva katolička akademska društva gotovo u cijelokupnosti zastupana.

Na sijelu se čitali referati i pozdravni govori, kao što i brzojavi. Zastupnik dr. Šušteršić čitao je o temi: »Vjera i javni život«. A kao drugi referent govorio je dr. Karlo Hilgenreiner o »slobodnom istraživanju«.

Predsjednik je zaključio ovo svečano sijelo trostrukim »Živio« sv. Ocu, onda caru; napokon se pjevala carevska.

Peto glavno sijelo o školi.

23. Ovo je otpočelo u 9 sati prije podne u Sofijinoj dvorani vijećati o školi. Veliki papa Leon XIII. lijepo i istinito reče: »Škola je bojno polje, na kojem se mora odlučiti, da li će ljudsko društvo biti kršćansko ili ne«.

Referenat dekan Josip Lang polazeći s ovoga ishodišta izvodi, da i Crkvi i državi puno mora do toga stajati, da se školi uščuva vjera; i da dotle ne smijemo mirovati, dok opeta ne dobijemo kršćanske škole, a osujetimo nastojanja oko »slobodne škole«.

G. Rotter, predsjednik katoličkog učiteljskog društva za Donju Austriju, hoće da nam dadu same katoličke učitelje. Za to su nužne katoličke preparandije, u kojih opet treba da su sami katolički učitelji.

Sveučilišni profesor dr. Mihovil Mayer (Innsbruck) raspravlja o visokim i o srednjim školama.

Šesto glavno sijelo o nestašici svećenstva i o kolportaži.

24. Sijelu predsijeda dr. Lanzerotti i daje riječ dekanu zastupniku, dru Antunu Stojanu. Ovaj u stvarnome govoru, potkrijepljenom mnogim statističkim podacima iznosi, da se ove godine za 30% manje-prijavilo slušača teologije. Taj broj iznenadio je sve prijatelje Crkve, jer je velika potreba svećenstva kako na župama, tako u školi i u drugim uredbama, koje trebaju svećenika. Uzrok toj nevolji vidi govornik poglavito u kućnom odgoju djece. Predlaže resoluciju, koja je burnim povlagjivanjem primljena.

Sada dolazi zastupnik Adolf Anderle, koji će progovoriti o *kolportaši*. Govornik opaža, da širenje dobrih knjiga i novina još uvijek nije kakvo bi imalo biti. Protivnici naši u tome su kud i kamo sretnije ruke od nas. Mi treba da se u tom pogledu od njih učimo. Moramo zato nastojati, da kolportažu uvedemo u sva naša udruženja, u sve naše uredbe.

Predložena resolucija primljena je s najvećim ushitom.

Drugo svečano sijelo i svršetak kongresa.

25. Utorak u večer krasna velika Sofijina dvorana opet je kao i u ponedjelak na prvom svečanom sijelu uzela impozantno svečano lice. A ma sve do zadnjega mjestanca bila je ogromna dvorana puna puncata. One tisuće ljudi, što su tuj bile na okupu, bijahu predstavnici svakoga sloja i staleža, onamo od mnogobrojnoga episkopata i plemstva, pa sve do jednostavnoga gragjanina, obrtnika, priprostoga seljanina i radnika: svi jedno srce i jedna duša.

Predsjednik dr. pl. Fuchs otvori skupštinu zamoliv Uzoritoga g. kardinala-nadbiskupa Bečkoga, da izvoli prisutnima podijeliti papinski blagoslov i sa nekoliko riječi osloviti ih. 87 godišnji kardinal označio je u prekrasnom govoru, od kolike su vrijednosti ovaki kongresi, pozdravlja sve prisutne, te im daje papinski blagovov.

Zatim dobiva riječ rektor Karl Andlau D. J. Ovaj raspravlja o temi:

»Historičko značenje katoličke vjere za zemlje pod Habsburškim žezlom«.

Za njim uze riječ drugi govornik, zastupnik Adolf Rhomberg. »Katolička falanga austrijskih naroda«, bio predmet, o kome je govornik vrlo rječito govorio.

Pošto se slegla prava bura povlagjivanja ovim dvjema govornicima, uze zadnji put riječ predsjednik kongresa. U kratko ocrta on tečaj cijeloga kongresa, dade od srca hvalu najprije Bogu, koji je rad kongresa toli obilato blagoslovio; onda odboru za njegov neumorni trud, kojim je sve potrebito za kongres pripravio; zatim gg. referentima, potpredsjednicima i svim učesnicima kongresa. Kada se na koncu svikolici sa sjedala digli, zapjevaše neopisivim oduševljenjem pjesmu Srcu Isusovu.

* * *

Druge sjednice kongresa.

26. U kratko ocrtavši »glavna sijela« red je, da se malo osvrnemo i na druge sjednice držane tijekom kongresa.

Prije svega moramo spomenuti dvoje, za čim se na ovom kongresu poglavito išlo i što se doista postiglo: organizacija ukupne kršćanske mladeži i ukupna kršćanska organizacija ženâ.

17. studenoga u 8 sati prije podne imale su *kršćanske organizacije mladeži* sjednicu u dvorani katoličkoga radničkoga društva. O Fasser D. I. referirao je o prvoj točki dnevnoga reda: »o uzgojnom programu kršćanske organizacije mladeži«. Urednik Orel raspravljao je o drugoj točki: »o socijalnom programu kršćanske organizacije mladeži«. G. Lederhilger govorio je o općenitoj i gradskoj organizaciji, dok je P. Hiebl besjedio o seoskoj organizaciji i o potrebi, da se osnuju udruge za momke.

U 3 sata poslije podne bila je u pučkoj dvorani bečke vijećnice sjednica *muške katoličke mladeži*. Zastupnik Kemetter govorio je o potrebi i važnosti organizacije mladeži sviju staleža; ne samo radničke, nego i seljačke i trgovačke i srednjoškolske mladeži. Pokazavši na Krista, koji nije samo djece prijatelj, nego i mladeži, pozva govornik čitavi kršćanski puk, neka bi poradio za kršćansku mladež, ne bi li nam jednom u istinu postao puk naš — kršćanski. (Gromko povlagjivanje.)

Za njim uze riječ zastupnik dr. Krek: o organizaciji mladeži i o radničkoj mladeži. Još su govorili zastupnici gg. Wolf, Wohlmeyer i List; napokon i urednik Orel.

Za katoličku organizaciju u Austriji uopće puno se učinilo u ovom VI. općem katoličkom kongresu time, što se ostvarila *opća organizacija katoličkih žena u austrijskim zemljama*. U velikoj dvorani sabora Donje Austrije održala se 17. XI. ženska skupština. Iza kako je predsjednica grofica Melanija Zichy-Metternich skupštinu pozdravila, izvijestila je naddučiteljica ggjica Karolina pl. Ambros: o ciljevima katoličke organizacije ženâ.

Iza nje referirala je gospogja Toni Schmolek: o provedbi organizacije.

Još su govorile barunice: Rommel i Isabella Carnap.

Pošto je na prijedlog baruna Spinette-a izabran odbor gospogjâ za katoličku organizaciju žensku u zemljama austrijskim, zaključena je ova sjednica, toli znamenita za opću organizaciju.

U večer u 6 sati bila u maloj glazbenoj dvorani *svečana skupština* novo osnovane katoličke organizacije ženâ. Grofica je Zichy-Metternich predsjedala skupštini, a barunica Isabella Carnap lijepo besjedila o ženskom katoličkom pokretu i o ženskoj organizaciji. Još je govorila učiteljica ggjica Marija Panzer: kako da se na katoličkom osnovu žena sve više naobrazi na naučnom, socijalnom i gospodarskom polju. Zanosni »Živio!« sv. Ocu papi i caru dokrajči skupštinu.

Od drugih mnogobrojnih sjednica navodimo ove: sjednicu društva za katoličko sveučilište u Salzburgu, veliku skupštinu društva sv. Bonifacija, skupštinu za misije, skupštinu proti alkoholu, skupštinu katoličkih sveučilištaraca, skupštinu trećoredaca sv. Franje,

skupštinu kat. novinara, skupštinu kat. majstora i djetića, skupštinu sv. Petra Klavera, skupštinu svećenika-klanjalaca.

Kako se iz svega vidi, rad je ovoga VI. općega katoličkoga kongresa Bečkoga bio raznolik i mnogostran, baveći se svima savremenim pitanjima. On je, kao ni jedan dosadanji katol. sastanak, raspravljao o pogibeljima, što prijete katolicizmu, on im je tražio lijeka i ustuka.

Kongres je odlučio izbiti oružje neprijatelju iz ruku, a to su poglavito: škole, udruge i štampa.

Svjetovnjaci su bili duša ovomu kongresu. Tako i valja!

* * *

27. Da se ovaj članak preko mjere ne otegne, budi dosta i ovoliko. Tek ćemo dirnuti njeke stvari.

Ovaj je kongres živim dokazom, da još ima katoličke vjere i vjerske svijesti. Za cijeloga kongresa vladala je upravo divna sloga i jednodušnost u obrani svetinja vjerskih, premda su članovi kongresa pripadali raznim narodnostima.

»*Austrija docet!*« Učimo se mi Hrvati od austrijskih katolika onome, što nam najviše treba u borbi protiv udilj rastuće bujice bezvjerstva i bezboštva. A to je: najprije dobra, katolička štampa (novinstvo), onda organizacija, a napokon i opći hrvatski katolički kongres.

Austrijski katolici imaju već »Pijevu družbu« i radi su je sve više i više raširiti. A kako je u nas s *katoličkom štampom?* Shvaća li se u nas, kako bi trebalo, važnost katoličke štampe, a naosob katoličkih novina? Toliko je trebalo, dok se tek u neke nekavice god. 1904. pokrenulo naše »Hrvatstvo« s izrazito katoličkim programom: »svima se silama oduprijeti bezvjerskomu i nekršćanskomu duhu, što ga sve većma neprijatelji vjere i morala šire u narod;« »borit se za samosvojnost Crkve rimo-katoličke, za njezina prava i institucije«; nastojati »da se u nas sve u svim granama javnoga društvenoga života obnovi i preporodi u Isusu Kristu«.

Jest, i nama treba »Pijeva družba«. I »Hrvatstvo« davno već iznijelo isti prijedlog: da se naime prigodom jubileja sv. Oca Pija X. podigne hrvatska Pijeva družba. Na posao dakle! Ugledajmo se i na *Ugarsku!* I tu se osnovalo slično društvo za unaprijegjenje katoličke štampe. A radi se o tom i u *Holandiji* i u *Franceskoj*.

Na katoličku se *organizaciju* pak u nas regbi ni ne misli, dok se naši neprijatelji i te kako organizuju. Na svakom se polju ujedinjujemo u razna društva; samo o katoličkoj narodnoj organizaciji ni govora nema. Tek organizacija mladeži — sa svojim lijepim glasilom »Luči« — jedina je svijetla točka na tamnom obzorju hrvatskom. U ovom našem časopisu, u »Hrv. Straži«,[1]) mi smo u više navrata govorili o narodnoj organizaciji, a mnoge točke njezina programa još jednako čekaju na njihovo ostvarenje. Pogotovu nemamo u saboru »katoličke stranke«. Hoćemo li je dobiti barem kod predstojećih saborskih izbora?[1])

Dopisnik »Serafinskoga Perivoja« XXI. br. 12 lijepo prikazavši VI. opći katolički kongres u Beču ovako završuje. »Daj Bože, da i mi (Bošnjaci) budemo naskoro držali prvi katolički sastanak u Bosni!« Divne li, no i smjele želje! Koliko mi poznajemo prilike u Bosni, tako brzo ne će Bosna vidjeti katoličkog sastanka; ali za to su prilike povoljnije u Hrvatskoj, gdje je katolički pokret u zadnje doba zahvatio lijepi mah, te se dnevice, makar i pomalo, širi. Prvi je hrvatski katolički sastanak bio u Zagrebu god. 1900. Već je hora, da bude tamo i *drugi katolički kongres* — barem god. 1910.

Dao Bog, da se već življe prenemo iz pogubnoga mrtvila!

.Božićna meditacija

hrvatskog agnostika.[2])

Božić! Tmurno je i mračno, a sve je ipak tako veselo, kanda su poklade. »U se vrime godišća. Mir se svitu navišća« odjekuju svodovi crkava, ori na sve strane, razliježe se brdom i dolinom. I sve uz svjetlo luči tapa kroz noć i žuri se k crkvi. Sve se veseli, prem je danas blagovalo samo bakalar. A ja se ne veselim. Pa i čemu? Ja sam mjesto bakalara po receptu Hartmanova kalendara smazao debela purana, a evo se puši preda mnom odojak. Prije podne sam čitao uzvišene pjesme Carduccieve i divno razmatranje ženijalnog Polića-Kamova, pjesnika psovačâ i bludnikâ. O kako podžiže, kako uzdiže čovjeka-životinju ono razmatranje bez logike, bez pravila! Ono je uzor prave slobode bez spona religioznih i patriotskih. Pa pjesme velikoga Carduccia, u kojima katoličkog Delai-Lamu prikazuje bolje nego bi naš Wilder. Tu papu krsti »infamnim starim popom, koji otvara svoje odaje katoličkim vukovima i koji stojeći uz tirane interpretira boga te kroz njegovu interpretaciju dobivamo o Hristu pojam, da je on bio kampijun vjernika . . .« I tako dalje.

I zadrijemao sam poslije slavne pečenke i slušao »kanonike, gdje hrču pijani po klupama i lijepe grešnice, gdje pjevaju litanije dajući se u najam po sakristijama . . .«

[1]) Sr. »Hrv. Straža« II. str. 57, 208, 323, 478, 679.

[1]) Želja se g. pisca megjutim ispunila: »Pijevu družbu« već imamo. Time se i zapodjelo djelo katoličke organizacije u nas, a kruna ovoj organizaciji bit će — katolički centrum.

[2]) »Pokret« 296. (Božićni prilog.)

»Mir se svitu navišća...« Mir! Ta svijet je bojište, gdje bjesni πόλεμος κατὰ πάντων. Kakav mir? Tu je borba za opstanak, iz koje će naravnom selekcijom izaći pobjednik nadčovjek, ljudište. A ja sam ljudište — Übermensch. Za me nema zakona ni pravila. Ja pljujem u Saturnove mjesece kao i Kamov, ismjehavam se pečenomu Bogu, cinički gazim cvijeće nevinosti, trgam krst sa čela zajedno s Hikcem; a život mi je put »od ludnice do bordela«. Ne treba mi mira, volim borbu. I onako se u mojoj glavi odigrava tragedija mozgova.

U crkvu je sve grnulo. I ja sam htio poći i prouzročiti malu gungulu, al se bojim policije. To jest, volim lagodno počivati i razmatrati. Stari su naši pregji Srbohrvati ili Hrvatosrbi ili Srbati — kako li su se zvali, na današnji dan slavili dolazak mladoga sunca i stoga su mu palili badnjake. A klerikalizam je to sve izopačio i slavi dolazak onoga, koga smo mi proglasili protuhom i prefrigancem. Klerikalizam! Koliko me je držao sputana u negve svoje skolastike, svojih dogmi! A ja sam raskinuo te negve, zabacio sam skolastiku i dogme. Ja sam novi Adam, novi Buddha. Znanost me je prosvijetlila. Znanost, s kojom se klerikalizam bori od iskona.

Preda mnom je par citata. Ne marim ispitivati, jesu li autentični, jesu li iskrivljeni. Ta napokon izmegju istine i neistine, izmegju dobra i zla nema razlike. I ja čitam te citate. Grgur XVI. navijestio je odmah kod svog ustoličenja godine 1831. boj novovjekoj prosvjeti bulom, u kojoj izmegju ostaloga stoji: ... »Da se raširenim novotarijama stane na kraj, treba uzdržati na tom temelju, da samo papa ima pravo odlučivati o svim naukama i crkvenoj moći. Biskupi neka se odlučno drže papinske stolice, a niže svećenstvo neka bude svojim biskupima slijepo poslušno«.

Da samo papa ima pravo odlučivati o svim naukama! A zar Wilder et Co. nemaju pravo tumačiti sv. pismo? Zar središnji štop naše stranke ne smije opredijeliti moć Crkve i njezinih službenika? Kolike preuzetnosti od rimskoga Dalai-Lame! Uz takovu grdosiju podaju temeljna načela našega programa. (Mimogred: ja ne shvatam, kako ljudi moje stranke mogu govoriti o načelima, kad smo mi agnostici i ne vjerujemo u apsolutnu istinu. Nu vratimo se k papi!) Taj slijepi posluh svećenstva! Zar nemaju popovi svoje volje? Zar nijesu slobodni? Pardon! Čovjek nema slobodne volje, nu ipak vrijegja čovječje dostojanstvo i slobodu taj slijepi posluh. Klerikalci će reći, da popovi slijepo moraju slušati samo u onim stvarima, koje su stalne i nepromjenljive, nu takovih stvari mi ne priznajemo — dakle ih nema!

Grgur XVI. veli, da je sloboda tiska škodljivo sredstvo. Mračnjak! Da je vladala sloboda tiska u mračnom srednjem vijeku,

ne bi se sujevjerje i danas širilo po našoj domovini, ne bi žena držala još do lude bračne vjernosti ni djevojka do djevojačkog stida i čistoće. Da je vladala u nas sloboda tiska, ne bi bilo više zdravih, rumenih seljačkih lica, ne bi se toliko držalo do nekakvog poštenja, ne bi već morali čitati rastarjele riječi krepost, Bog, raj i t. d. Lijepo bi nam bilo, jer bi se povratili u prvotni život, kad je naš praotac majmun slegao prvog naprednjaka...

Pio IX. ponovno je navijestio boj znanosti enciklikom od 8. prosinca 1864. Sloboda savjesti, sloboda obučavanja i mišljenja, neodvisnost države od Crkve — sve je to po enciklici pogubno, uništenje vrijedne novotarije. Narodi neka slijepo slušaju svećenike, ovi opet papu, koji se opet ne može sprijateljiti s novovjekim napretkom...

Papa i napredak! Istina, ja nisam proučavao povjesti crkvene, ne znam, što je katolicizam ili klerikalizam učinio na polju napretka; nu ja tvrdim bez okolišanja: klerikalizam je grobar napretka. Tvrdim i basta! Stat pro ratione voluntas.

U čem se je samo gubio klerikalizam. Ispitivao je, kojoj se Božanskoj osobi ima pripisati stvorenje svijeta. A ja sam još lani uglavio, da nema Boga. I to baš lani o Božiću. Ja nijesam čitao spise t. zv. crkvenih otaca, pa ne znam, što uče o stvorenja svijeta i t. d.; nu čitao sam, da je Michel Angelo svojim slikama, kojim prikazuje stvorenje svijeta, preokrenuo tok mišljenja crkvenoga. Bit će, da je t. zv. apostolsko vjerovanje nastalo u povodu slika Michel Angela. Ništa za to, ako je od Apostola do Michel Angela proteklo 15 vijekova. Ta nepretpostavna znanost ne mari za tako male onakronizme.

U ostalom ni Michel Angelo ni Crkva ne isisaše iz prsta nauk o stvorenju svijeta. To je stara i zastarjela babilonska priča. Nego je bilo već od pamtivijeka ljudi, koji su pravo tvrdili, da je svijet nastao razvojem. Da što, kad je to mnijenje došlo do Crkve, opirali su se popovi rukama i nogama.

Tales, Anaksimandros, Demokrit, Aristoteles — svi ti naprosto niječu stvorenje svijeta. Priznajem, ne proučih još djela tih mudraca, al ne vjerujem, da su oni vjerovali u neki viši Um. Vele, da Aristoteles dokazuje, e opstoji neki apsolut, neki prvi pokretač, nekakvo božanstvo; nu tko bi to vjerovao!

Usuprot svim prokletstvima i crkvenim kaznama pridruživali su se pojedini velikani starim razumnim nazorima. Slava ti Giordano Bruno! »Sv. Crkva« predala te »sv. inkviziciji«, a ta te spalila. Crkva je mislila, da je spalivši Bruna takogjer za uvijek uništila slobodno mišljenje o postanku svijeta. Ala se prevarila! Kopernik, Kepler, Haeckel, Gaj, Hinković, Wilder, Heimrl, Wodwařka, Jelovšek, Hikec, Marjanović i ostala ljudišta svojim radom dokazuju

*

ništetnost crkvenoga učenja o stvorenju svijeta. Sve popovsko učenje pokazalo se kao puka priča.

Svi bogoslovci osudiše Ralpha Cudwortha, koji je bez čvrstih dokaza tvrdio, da svijet nije stvoren »nekim najmudrijim bogom«, već da se pomalo razvijao po promjenljivim zakonima, što se nalaze u samoj prirodi. Klerikalizam tvrdi, da nema učinka bez uzroka, da nema zakona bez zakonoše; pa i prirodni zakoni da moradoše poteći od nekog zakonoše. A ja vjerujem u samorodstvo. Sve je postalo samo od sebe, pa i zakoni prirodni!

Kant, Laplace, Herschel i dr. dokazaše očito, e je neistinito pričanje biblije. U ostalom neki učenjaci nagjoše u bibliji dvije različite vijesti o stvorenju svijeta. Naš će ekseget Wilder to očevidno dokazati i utvrditi, da su ono samo priče...

Finale: Kršćanska dogma o stvorenju svijeta pada. Ja nijesam naprezao svoga uma, ispitujuć svjetske zagonetke, ja ne ću ni kušati pobijat dokaze, kojima klerikalci dokazuju, e je potreban Bog stvoritelj. Ja tvrdim a priori, da je dokazivanje klerikalaca apsurdno, dakle je dogma o stvorenju svijeta priča. Za nas je ljudišta dosta par blistavih fraza i bez logičkog saveza. Ne priznajemo ništa apsolutno, stoga se u ime znanosti u borbi s klerikalizmom možemo služiti i lažju i izvrtanjem i podmetanjem. Konačno: sve je relativno, pa i ti pojmovi.

Dogmu o stvorenju svijeta smrvih u prah... Slava ti, pratvari vječna, iz koje poteče prva stanica i sav život. Slava ti! Ja vjerujem u vječnu pratvar, u slučajni postanak svijeta, u razvoj neprestani, u poreklo moje od majmuna, dragoga pradjeda, koji je porodio čedo slobodne ljubavi, što se zvaše pithecanthropos. Vjerujem u općinstvo svih životinja, u methempsihozu i u vječnu nirvanu. To je eto moj *Credo*, do kojega me je dovela nepretpostavna znanost... Vjerujem u praevangjelje Buddhino, u evangjelje secundum Darwinum et secundum Haeckelium... Ta su evangjelja pravoga napretka oborila evangjelje kršćansko i dokazala, da biblija pokazuje samo razvoj poznaja kao što prirodopis pokazuje razvoj tvarnoga svijetla. U svijetlu tih dvaju razvoja mogu se spojiti sve znanosti, u koliko hoće biti razumne, pa bi se znanost samo onda mogla pomiriti s bogoslovijom, kad bi njezini pročelnici bili toliko mudri, da to priznadu t. j. da priznadu crno bijelim, a bijelo crnim. Nu klerikalci su mračnjaci, koji ne htjedoše ni uza što pristati slijepo bez dokaza. Kanda treba dokaza, kad se radi proti Bogu i proti vječnim istinama! Kanda se ne mora vjerovati onomu, koji priča nešto novo, protivno svakoj predaji samo zato, jer je novo! Svijet je čitav dugo držao, da zemlja nije okrugla. I počeli su neki učenjaci tvrdit, da je okrugla. A kršćanski pisci, koji su se mimogredice doticali toga pitanja, ne htjedoše toga vjerovati bez dokaza. Klerikalne budale! Da, našlo ih se, koji dugo ne htjedoše vjerovati, da živu protunošci. Ne htjedoše vjerovati, jer im tvrdnje nekih učenjaka ne bijahu jasne, dokazi ne bijahu sigurni, a ugled učenjaka vrlo malen.

Danas tvrde klerikalci, da je baš klerikalizam time koristio pravoj znanosti, jer nije htio slijepo primati svaku novotariju. Sljeparija! Tvrdim — a dokaza ne treba, jer su dokazi za teliće, kako bi rekao ex-oberban — tvrdim, da je klerikalizam neprijatelj znanosti, da je prava znanost potkopala temelj natražnog klerikalizma, da je biblija poražena. Sa Tolstojem dovikujem klerikalcima: »Ta vi znate, da nije istina, što vi učite o stvorenju svijeta, o božanskom porijetlu biblije i o mnogom drugom...« Iza masne pečenke na badnjak dižem žarku čašicu i pijem u zdravlje evangjelisti Haeckelu i apokaliptiku Marjanoviću i apostolu slobodne misli ex-čifutu, ex-pravašu, ex-katoliku, ex... i t. d. Heinrichu Mosesu! Ne želim im čestita Božića, jer oni ni ja ne priznajemo Boga ni Božića.

Naši koledari.

Recimo koju i o

Velikom Ćiril-Metodskom koledaru.

(Za prestupnu godinu 1908.)

Izdao ga je klub Ćiril-Metodskih zidara u Zagrebu, u korist družbe sv. Ćirila i Metoda za spasavanje hrvatske djece u Istri.

U istinu lijepa namisao, plemeniti cilj. Ali to još nije dosta; treba, ili barem da su i sredstva, što vode k tome cilju, dobra ili barem da nijesu zla. Je li i takav ovaj Ćiril-Metodski koledar? Može li se za nj reći, da nije barem zao? Da vidimo.

»Bonum ex integra causa, malum ex quolibet defectu«. Ovo je neoboriv princip, kada se hoće prosuditi, da li je nešto dobro ili ne. Primijenimo to sad na ovogodišnji Ćiril-Metodski koledar. Drage volje dopuštamo, da ima tuj koješta dobra, a mnogo što nije zlo. Ima dobre proze, a i bolje pjesme. Ali ima na nesreću i gadne prljavštine. Takova je ona: »*Na udaru bure*«. Mikiša (Nikola) Hrelja — poznati kriomčar — »nije slovio kao bogat čovjek, a opet se znalo, da živi prilično dobro i da mu nikad ne ponestane novaca. Bio je neženja, t. j. nije se znalo, da li je oženjen; jer lajave jezičine izblebetaše, da je oženjen, ali da je ostavio ženu negdje u svijetu... Svakako je ljubio lijepe žene i slovio po selima kao ženskar«. U selu Dragožetićima živjelo dvoje siromašnih ali poštenih: Dumić Ivošić i žena mu Ruža. Samoživi Mikiša stra-

stveno se zaljubio u čestitu Ružu, a muža joj Dumića nagovorio i otpremio u Ameriku, davši mu za put 300 forinti. Sad je Mikiša pratio pomno svaki korak Ružin i vrebao zgodu, da je nagjesamu; nego ta mu se zgoda nije pružila, jer ga je Ruža izbjegavala. Napokon ju veliko siromaštvo nagna i ona se za dobru plaću skloni, da mu na Rijeci pod svitama natrpani prokriončareni duhan iz luke na kopno prenosi. To bi njezina nesreća. Mikiša ju konačno zaveo, a posljedice nijesu izostale. Stvar bijaše uzvitlala prašinu. Mikišu odvedoše oružnici na sud; a ovaj ga radi javnoga nasilja otmice odsudi na dva mjeseca teške tamnice. Ruža rodi nezakonito dijete, a ime joj udariše na veliko zvono; svi su je progonili kao otjerano pseto. Nju su držali za pušteniću, lakokrilu, koja je ostavila muža i planđuje po svijetu. Napokon je iz samilosti primi dobra majka onoga, koji je napisao taj članak za Ćiril-Metodski koledar, i koji se »u duši pomolio s Tomazeom slatkoj, miloj, nezaboravoj majci svojoj: Duh je tvoj, majko, koji meni govori s visine nebeske . . .« — Jest, taj duh »s visine nebeske« govori: Ne piši, sinko, nikada više ovako ogavnih stvari; a najmanje u koledar, koji na čelu svome nosi imena dvaju velikih Svetaca: Ćirila i Metoda!

Vogja (?) naših modernista, dr. Milivoj Dežman Ivanov, ne može a da čitateljima koledara ne uštrcne dajbudi jednu — dvije otrovne kapljice u svome članku: »Na dalekim otocima«. On mora barem na dva mjesta ostaviti regbi tragove »obožavanja puti«. Znamo ga već otprije, tko je i kakav je. On je, koji je u grob spravio naš beletristični list: »Vienac«. On u lanjskom godištu ovoga koledara nije mogao a da se ne očeše o kat. Crkvu onom poznatom digresijom i apostrofom na stanovnike »staroga frankopanskoga grada nad Kraljevicom«. Sad je taj frankopanski grad na prodaju, te se živo o tome radi, da ne dogje u magjarske ruke. Radi smo znati, koliko će dionicâ uzeti veliki patriot — dr. M. D. Ivanov!

I poznata Zofka Kveder-Jelovšek mora se pojaviti u koledaru. Njezin članak: »*Znanac iz Opatije*« bez dublje sadržine čini se da je uvršten, tek zato, da se ispune stranice koledara.

Puno je gori od ova dva zadnja članka onaj, komu je natpis: »*Prije trinajst godina*«. Vojni austrijski bjegunac A. G. Matoš piše — vrlo dosadan i prozaičan — »listak memoara«, što ga je sâm doživio prije trinajst godina. Onako cinički ne piše se o cijelom jednom staležu, o »časničkom« staležu, komu je deviza ona lijepa Horacijeva (III. 2.)

»*Dulce et decorum est: pro patria mori*«. Može se dogoditi, da se jedan ili drugi član toga dičnoga staleža kad i kad ne ponese baš kavalirski; ali zato se ne smije ovako nasploh udariti na čitavi časnički stalež. U koledaru »*Ćiril-Metodskome*« naš pisac — jedan od najgorih »modernih-naprednjaka« — mora se naravski zadjeti u slavonske »krasne darežljive snašice . . .« Ne znamo, kako se nije stidio o sebi napisati: »U selu Privlaci blizu Vinkovaca zavolio sam lijepu, garavu Šokicu. Ostadoh kod nje . . . nekoliko dana«. (str. 150.)

Lijep je izmegju drugih dobrih prozaičnih članaka i prikaz (str. 103 ss.) vele zaslužna rada družbe sv. Ćirila i Metoda u god. 1906 i 1907. Uredništvo koledara moglo je znati, da se već ove školske godine otvorila u Cresu družbina škola. Pisac ovih redaka pohodio je u prvoj polovici srpnja tu družbinu školu, koja je svake hvale vrijedna sa svoga zgodna i zdrava mjesta, sa lijepih svojih prostranih, svijetlih prostorija, udešenih prema današnjim higijenskim i nastavnim propisima. Moglo se (str. 105.) zasluženom pohvalom spomenuti i veleč. gospodu Ivana Mrakovčića i Grgu Fugošiću, koji si upravo glede ove družbine škole stekoše velikih zasluga.

Od pjesama su veoma lijepo uspjele: Ante Kalca (str. 32—34), Rikarda Katalinića-Jeretova (str. 50), i u Kačićevu duhu i metru ispjevana: »Pisma od Oktavija Ostromana (str. 68—70);

Koj poginu radi pisme mile,
Radi pisme Hrvatice vile«.

U Malom Lošinju 2. VIII. 1896 na javnoj »placi« ubiše ga dva gradska stražara.

Htjeli bismo mi Hrvati amo u Banovini imati potpuni *šematizam Istre*, a ne onako površan od jedne i pô stranice. *Šematizam* pak *Bosne i Hrcegovine* ispod svake je kritike. Tu je nekakav *stari* šematizam pretiskan, koji ne vrijedi više. Tako n. pr. u ovom šematizmu još i sada je (str. 55) poglavar zemlje: Eugen baron Albori.

Slaba je to preporuka za g. urednika dra Milana Ogrizovića.

A i *cijena* je odveć velika: K. 1.60 za tako loš koledar, za koji ne mislimo, da će *ovakav, kakav je*, našoj ubogoj Istri donesti puno blagoslova Božjeg; pa ipak

Pomoć je naša v ime Gospoda
Stvoršago nebo i zemlju.

*

Još ćemo se osvrnuti i na

Strossmayer koledar za g. 1908.

Vanjska mu je oprema u istinu ukusna, lijepa. No može li se isto reći i za sadržinu? Je li i ona doista lijepa? Ne, i opet ne! Pogledajmo opet samo na »beletristiku« ovoga koledara (str. 147—194.) *Dvadeset* (20) je pisaca radove svoje tuj uvrstilo, ali *preko polovice* su to književnici pripadajući »moderno-naprednjačkoj« struji. Time smo sve rekli. Od ovakih ljudi, koji ne gledaju na »estetski momenat«, već se služe »potpunom slobodom

bez sponâ...« mi se naravski ne smijemo nadati čestitim duševnim proizvodima.

Najgori od njih bit će famozni urednik »Savremenika«: *Branimir Livadić*. Taj si modernist

»Exegit monumentum aere perennius«

svojim »Gledanjem Boga« (str. 152 i 153.) On je tu pred sav svijet iznesao svoje bezvjerstvo. Za njim dolaze *Josip Kosor*, koga netko nazva »izraziti pornograf.« Na strani 159—162. prikazuje on propalicu i pijanicu Ožarevića, a sa nekoliko razbludnih crta opoganjuje i onako neplemeniti karakter Amalije, žene njegove. Onda *Milan Ogrizović* — poznat sa svoga »Prokletstva«, gdje se onako nedostojno nabacio na kat. Crkvu i vjeru — u »Našoj maloj Ljerkici« (str. 187 i 188.) riše s velikom plastikom, kako je prvi put pokazao, da ljubi Ljerkičinu majku. Mi ne znamo, da li ima išto u našoj knjizi, što bi bilo toli puteno. Otpadnik pak od katoličke Crkve — po pisanju novinâ — dakako da ne može mirno gledati, gdje u nas hvala Bogu jošte uvijek rado idu u crkvu. Čovjeku, čitajući: »Crkva i zdravstvo« (str. 181—187) sve se čini, da bi g. doktor od same pretjerane revnosti za »zdravstvo« najvolio zatvoriti »crkvu«. No videći da to za sada jošte ne ide, gleda on, kako bi po mogućnosti odvratio svijet od polaska crkve. Jer ovdje u velike da ugrožavaju zdravlje »bacili« i »bolorodne klice« i »pokvareni uzduh« i »nesnosna toplina« i »teška zapara« itd. Njemu smeta »sjedenje na podu crkve«, ni »klupe« mu nijesu po ćudi, a »svetilnicâ« (posudâ za sv. vodu) pri ulazu u crkvu pogotovo ne može da gleda. (Zar u kazalištu, kavani...., g. doktore, nema nikoje pogibli za zdravlje? Na ova se mjesta radije oborite, no u crkve nam ne dirajte!)

Evo ovakovi pisci ovakim nezgrapnostima pune stupce koledara, komu je na čelu (str. 3) zlatno geslo: *Sve za vjeru i za domovinu!*

Najbolji odsjek u čitavom koledaru bit će bez sumnje: *Pregled prosvjetnih zavoda i društava* (str. 198—290.) Preštampajući iz lanjskoga godišta one retke o »jugosl. akademiji znanosti i umjetnosti« zašto se ostavila grdna pogrješka (tiskarska!): »Političke prilike potisnule su narodnu želju (za osnutkom akademije od god. 1839) sve do godine 1600?« Taj anahronizam trebalo je svakako ispraviti.

Rado bismo znali, zašto je u pregledu savremene hrv. omladinske književnosti (str. 220) izostala »Luč« (list hrvatskoga katoličkog gjaštva.) Ovaj izvrsno uregjivani list već treću godinu izlazi, a štampa se u Zagrebu. Mjesto »Luči« iznosi se nezaslužnom pohvalom »Pobratim«, kojim se ni najmanje ne možemo ponositi. Može biti da »Luč« predivnim sajajem svojim odviše u oči bode slabe živce nekih i nekih...?

Listajući »Strossmayera« porodila nam se u duši dvojba, kako to te se kod »Srednjih učilišta« (str. 275 ss.) pritajilo historičku činjenicu, da su »na Duhove god. 1607 *zagrebačku* gimnaziju« otvorili isusovci? Jednako se prešutjelo, da su isusovci i na *Rijeci* podigli gimnaziju (god. 1630), dok se gimnazija *požeška* (god. 1709) i *osječka* (god. 1766) — obadvije od isusovaca osnovane — jednostavno ni ne navode. Pravica zahtijeva, da se dadne svakomu svoje, a onim posvemašnjim ignorovanjem Družbe Isusove nanosi se krivica jednome crkvenome redu, koji si je upravo u Hrvatskoj na nastavnom polju stekao najvećih zasluga.

Pri kraju (str. 450) doznajemo iz koledara, da je za budući spomenik biskupa Strossmayera sabrana već ogromna svota 129.296 K 12 fil. Odboru to nije dosta; htjelo bi se — kako se čini — najmanje 300.000 K (sr. stran. 139.) Mi nijesmo za to. Što lani rekosmo, i sad velimo: podignimo nezaboravnome biskupu vrijedan spomenik, ali ne preskup. Naš je narod siromašan. Radije držimo *žive* spomenike, kojima ćemo se bolje odužiti velikome dobrotvoru, upokojenome vladici djakovačkomu. Šaljimo suvišan novac Družbi sv. Ćirila i Metoda za spasavanje hrvatske djece u Istri.[1]) Talijanski je fanatizam već dotle dopro u Istri, te ne daju hrvatskoj djeci ni Bogu se moliti na materinskom jeziku, a kateketi brane na hrvatskom jeziku podučavati i pripravljati na prvu sv. ispovijed djecu hrvatsku.

Završit ćemo sudom, što ga je »Hrvatstvo« (1907 br. 279) donijelo o koledaru »Strossmayeru«. »Žalimo, da ga ne samo ne možemo nikome preporučiti, već svakoga ozbiljno opomenuti, da se kloni toga koledara.«

Zatoran je to sud — ali pravedan.

Nove knjige.

O. Urban Talija. Prigodom nekih konferencija u Dubrovniku. Nakladom svećeničke književne družbe. Svršetkom svibnja držaše urednik *Rdečega Prapora* Edbin Kristan konferencije u Dubrovniku o socijalnoj demokraciji. Prigovarao mu je poznati vješti pisac i dobri socijolog o. Urban Talija. Nakon replike Kri-

[1]) Družba je otvorila 15. IX. o. g. pet novih škola sa deset učiteljskih sila. Dodamo li još 30 učiteljskih sila za družbine škole već prije otvorene, onda se Družba sv. Ćirila i Metoda ima za ovu školsku godinu skrbiti za 40 učiteljskih sila. Kô na dlanu je jasno, da se za to hoće veliki troškovi. Samo zahtijevamo od upraviteljstva Družbina, koja snažnu potporu daje i hrvatskim gjacima u *Pazinjskoj gimnaziji*, da se našim milodarima ne uzgajaju u Pazinu bezvjerni naprednjaci, kako je to i preveć jasno izbilo na javu pri ovogodišnjem gjačkom sastanku u Pazinu.

stanove htjede o. Talija opet govoriti, nu socijaldemokrati i njihovi pristaše digoše buku i ne dadoše govoriti učenomu franjevcu. Neki ga gragjani nagovoriše, da svoj govor otisne u »Pravoj Crvenoj Hrvatskoj«. Autor pristade. Iz »P. C. H«. bi rasprava uz neke nadodatke pretiskana u posebnoj brošuri. U prvom se dijelu pisac bavi predavanjem Kristanovim, raspravlja o anarhizmu, o rješavanju socijalnog pitanja, o socijalnoj demokraciji i t. d. U drugom dijelu razjašnjuje, što je za pravo socijalno pitanje, odakle je poteklo, kako treba pomoći bijedi radništva i t. d. Završuje pisac svoje razlaganje, pozivljuć radništvo, male industrijalce i trgovce, da se čuvaju socijalne demokracije, a pridruže kršćanskim socijalima. Ova je knjiga oca Talija nadopunjak lijepoga njegova djela o socijalnom pitanju. Pisana ja vješto i zanimljivo i dosta shvatljivo, k tomu bez animoziteta. Trebalo bi ju širiti megju radništvo i megju one, koji još ne poznadu zamaha socijalnog pitanja. Mi ju od srca preporučujemo.

I. Kržanić i Jos. Barač, U koljevci hrvatske povjesnice. — U današnje doba, gdje je stari hrvatski jal napregao sve svoje sile, da razbrati rogjenu braću, da još više rastrži ucviljenu Hrvatovu majku; gdje se dižu dušmani i domaći odmetnici, da Hrvatsku svrnu sa staze slave i veličine i rinu u bezdan: čovjeku odlane, kad se zaveze na poljanu hrvatskoga slavlja, kad gleda stare one bane i župane, što digoše Hrvatsku našu i proslaviše ime hrvatsko. Svaki kamen, svaka razvalina, svaka gruda zemlje hrvatske podsjeća na one stare velikane, osobito u kolijevci Hrvatstva, u kitnjastoj Dalmaciji. Hrvati su se dalmatinski okupili u dva društva, koja će prekapati onu zemlju, orošenu krvlju pregja, i tražiti otražje stare naše slave. U Kninu je *hrvatsko starinarsko društvo*, u Splitu je *Bihać*. Hrvatsko je starinarsko društvo razjasnilo već mnogo stranica krvave naše prošlosti, a ni *Bihać* nije drijemao. Prof. Kržanić i Barač u knjižici spomenutoj raspredaju o djelovanju *Bihaća* u prvom deceniju njegova opstanka. *Bihać* je našao dvore Trpimira bana, dvore hrvatskih kraljeva na Mirima, grob kraljice Jelene i t. d. O svim tim iznašašćima raspredaju pisci opširno i znanstveno, a k tomu umiljato, da ti srce dršće od dragosti, kad čitaš lijepe one stranice. Od srca preporučujemo lijepu ovu knjižicu, preporučujemo i *Bihać* naš kao i *hrvatsko starinarsko društvo*. Ne bi smjelo biti svijesna Hrvata, koji nije član ovih društava. Ta ona nas sjećaju hrvatske starine, hrvatske slave i veličine, ona nam pokazuju slavu prošlosti kao čvrsti potklad srećne budućnosti.

Johann Stufler, S. I., Die Heiligkeit Gottes und der ewige Tod. Innsbruck. Druck und Verlag von F. Rach. K. 5.

Djelo je ovo izašlo još pred tri godine, nu svoje vrijednosti ni aktualnosti nije izgubilo. Učeni pisac pretresa vrlo znamenito eshatološko pitanje, obziruć se osobito na mnijenje profesora pok. Schella. U I. dijelu raspravlja o zaslijepljenosti prokletnika, razlaže nauku katoličku, navagja dokaze iz sv. Pisma i iz sv. otaca. U II. dijelu raspreda spekulativno razlaganje skolastika. U III. dijelu navagja i pobija mnijenje Schellovo. Tko se je voljan uputiti u preznamenito pitanje, tko želi osobito upoznati Schellove zablude, koje su našle i odziva u Njemačkoj, morat će se prihvatiti i djela prof. Stuflera.

Prof. dr. A. Michelitsch, Der neue Syllabus, II. veränderte Auflage. Graz und Wien 1908. — Poznati je učeni profesor u gradačkom sveučilištu obogatio bogoslovnu knjigu novim djelom. Netom je izašao novi silab, napisao mu je lijep komentar. U kratko je djelo njegovo doživjelo drugo izdanje. Pisac u uvodu prikazuje u kratkim crtama prilike u Crkvi, razlaže o modernizmu, o nazorima Loisyjevim, Schellu i o Tyrelllu, o münsterskoj »Indexligi« i t. d. Napominje papine izjave proti modernizmu, raspreda o postanku i o ugledu novog silaba, te ga kritizuje. U drugom dijelu donosi u lat. izvorniku u njem. prijevodu novi silab, pa razlaže redomice osugjene zablude. U trećem dijelu donosi u izvorniku i u prijevodu papinu okružnicu o modernizmu i *motu proprio*. Razlaže vrijednost i zamah okružnice, raspreda prilike u Crkvi poslije okružnice, borbu modernista i slobodnih mislilaca i odobravanje iskrenih katolika. Konačno navagja i antiencikliku ili program modernista. Knjiga je dra Michelitscha vrlo lijepa i vrlo aktuelna. Tko nije upućen u tajne modernizma, morao bi ju imati. Svakomu će služiti kao vrlo dobar kažiput. Mi ju preporučujemo svima, osobito suradnicima. Stoji 4 K 50 fil.

Dr. Fr. Heiner, Der neue Syllabus Pius X. Mainz 1907. — Lanjske smo godine imali prilike preporučiti izvrsno djelo sveuč. profesora Heinera o silabu Pija IX: Sad je pred nama opsežna knjiga istoga stoga pisca o novom silabu. Pisac raspreda ponajprije o vlasti crkvenoj, općenito razlaže o novom silabu, a onda razglaba sam silab, dokazujuć katoličku nauku, a pobijajuć zablude. Djelo je ovo pisano u hitnji. Ima tu i tamo po koja netačnost. Nu u glavnom je uspjelo. Uz djelo dra Michelitscha i ovo je djelo izvrsno pomagalo svakomu, tko hoće spoznati pravu istinu. Suradnicima osobito preporučujemo ovo krasno djelo. Zapada 6 K.

Kirchliches Handlexikon. Ein Nachschlagebuch über das Gesamtgebiet der Theologie und ihrer Hilfswissenschaften. — Djelo to izdaje prof. M. Buchberger uz sudjelovanje raznih učenjaka, megju kojima se ističu osobito Hilgenreiner, Nisius S. I., Schlecht i Seider. Izašao je nedavno 26. svezak, koji obuhvata članke od *Kappadokien* do *Kirchenväter* To djelo raspreda o svim

granama, što zasijecaju na polje bogoslovno. Članci su kratki, jezgroviti. Mnoge kratice potpomažu, da se na malom prostoru reče vrlo mnogo. Djelo je u neku ruku zgodnije od leksikona Herderova, jer je sve zbijeno i kratko, dok su mnoge stvari u velikom leksikonu razvučene. Žalimo, što se megju Hrvatima nije našao nijedan suradnik, pa su tako o nama podaci dosta netačni, a donekle i neistiniti. Nu to ne umanjuje vrijednost drugim stvarima. Preporučujemo ovo djelo osobito bogoslovima i akademičarima. Izlazi u Münchenu, a može se dobiti i u drugim knjižarama. Cijena je svesku 1 m.

Raj i pakao. Odgovor na Hinkovićev »Raj i Pakao« u dialogu. Hrvatskoj inteligenciji. Zagreb. Tisak i naklada A. Scholza. 1908. Cijena 40 filira.

Knjižica je ova odavno bila potrebita, a i danas je došla u horu. Znano je, da je poznati vjesnik iz carstva duhova, koga je neke godine »Hrvatstvo« uglavilo lašcem i klevetnikom, digao bio veliku galamu svojim »Rajem i paklom«. Sjećamo se i nemilih prizora, koji su se odigravali poslije toga.

Moglo se očekivati, da će koji vještak, koji profesor hrvatske univerze utjerati Hinkoviću laž u grlo, prikazavši u pravoj slici katoličku nauku o raju i o paklu. Očekivalo se, ali zaman. Stoga se prihvatio posla vješt radnik O. M. K., koji ne će da se ističe i da se nepoštena kritika bavi njegovim imenom, već da se obzire na stvar. Stoga nije imena ni potpisao. Uza sve to njegovo raspredanje ne gubi vrijednosti u pametnih ljudi, koji paze na strar, a ne na pisca.

Pisac naš raspravlja popularno i jasno, a k tomu iscrpljivo, o angjelima i o gjavolima, o Bogu, o vječnoj kazni, o autenciji sv. Pisma, o čistilištu, o perispritu, o vragu i t. d. Vrlo je zgodna misao, da je upotrebio dialog izmegju Hinka i Marka, koji pobija šuplje fraze Hinkove. Ovu bi knjižicu trebalo raširiti megju hrvatsku inteligenciju, koja hoće da upozna istinu. Mi ju toplo preporučujemo.

Kratke ocjene.

Čas I. II. zv. 1. 2.

Fr. Terseglav, Krščanstvo in seksualno vprašanje. (Lijepa rasprava o škakljivom suvremenom pitanju. Treba da ju prouče svi, kojima je do istine. I u nas ispituje jedan marni trudbenik to pitanje, pa se nadamo, da ćemo skoro ugledati lijepu raspravu.) — *Dr. A. Ušeničnik*, Ateist o ateizmu. (Analizuje knjigu franc. ateista F. Le Danteca: *Athéisme*,

u kojoj sam ateist pokazuje, do kakvih apsurdnih pošljedica dovodi ateizam.) — *Fr. Bregar*, Evolucionizem v estetiki. (Pisac razglaba estetske nazore H. Bahra, pa dokazuje, do kakvih zabluda dovodi evolucionizam u estetici. I mi smo se toga pitanja već dotakli, a još će biti o njem govora.) — *Dr. J. Ev. Krek*, Narodni politički program. (Umna rasprava, koju preporučujemo osobito onima, što na svojim legjima dižu pokretaše. »Hrvatstvo« je dobro uradilo, kad je tu lijepu raspravu pretočilo u štokavštinu. Primjetit nam je samo, da u Hrvatsku nisu došli Srbi već Vlasi i t. d., koji su kasnije prisvojili ime srpsko.) — Zgodni su i ostali članci, ocjene i t. d.

Dom in svet. 1908. št. 1. 2.

Krasni je taj časopis sve ljepši u svakom pogledu. Lijepe su pjesme, lijepe crtice i pripovijesti i rasprave, dobar prikaz književnosti, pa svaštice. Slike su i lijepe i zanimljive. Čitava je oprema uzorna. »D. i S.« dokazuje očevidno, što može dobra volja i ljubav prema vjeri i prema domu. Dok se naši ljudi ne prenu, najbolje je nabaviti »Dom in Svet« i krijepiti dušu onom vedrom poezijom naše planinske braće.

Glasnik sv. Ante G. III. br 1. 2. Uregjuje o. fra. Leonard Čuturić. Visoko. Lijepi je taj *Glasnik* u dvije godine stekao već nekolike tisuće predbrojnika. A i piše tako, te može osvojiti. »G. sv. A.« donosi crtice, pjesme, životopise, razne poučne članke, vijesti i t. d. Sve je to kratko, al sočno i jezgovito. Imade i prilog za mladež: *Ljiljan sv. Ante*, u kojem donosi članke itd. namijenjene mladeži. »G. sv. Ante« zapada samo jednu krunu na godinu, pa ga može svaki lako naručiti. Preporučamo ga prijateljima kao i *Glasnik presv. Srca Isusova.*

Kršćanska obitelj. G. 9. br. 1.

Hvala Bogu, nije se ispunila naša bojazan, da će se »K. O.« raskopati. Evo je i ove godine kao i lani i preklani. Evo je spremne, da stane na put *bezbožnom i živinskom nastojanju bezbožnika, tjelesnih i duševnih propalica, te naše mile hrvatske obitelji otme smradnim žvaljam paklenih promicatelja i opet ih vrati na staro stanovište kršćanskih načela i odgoja, pružajuć im sočnu duševnu hranu, uspješnu ljekariju, ustrajnu borbu i nepogrješivu pobjedu t. j. ćudoredno štivo.* (K. O. str. 2.) Lijepo ističe »K. O.« potrebu dobra odgoja i korist ćudoredne knjige, pa daje zbilja kršćanskoj obitelji i hrvatskoj, što obećaje. Pokazuje puku hrvatskomu *najboljega prijatelja*, Isusa Spasitelju u presv. oltarskom Otajstvu. Ističe poglavite *uzroke bezvjerju*, a osobito u hrvatskoj nam Herceg-Bosni. Zaslagjuje časove štiocima, pripovijedajuć im znamenitije dogagjaje i t. d. Neka »Kršćanska Obitelj« pokazuje put svakoj obitelji hrvatskoj k

pravoj sreći, a nijedna prava hrvatska obitelj neka ne bude bez »K. O.«, koja izlazi u Mostaru, a stoji godimice 3 K.

Kršćanska škola g. II. br. 6.—10.

U zadnje je doba i »K. Š.« sve zanimljivija. Ističemo osobito vrlo lijepe članke: Združivanje spoznaja, Pažnja i interes, Vjera kao temelj morala, Putovi obuke i t. d. Od srca želimo, da »K. Š.« okupi oko sebe sve svijesne prijatelje kršćanske škole u Hrvatskoj.

Luč, mlagja sestrica »Hrvatske Straže«, razvija se, da je milota. I vanjština te privlači, a osobito unutrašnjost, srce, misli Uspjele su pjesme, lijepe su crtice, obilati dopisi s raznih strana Hrvatske o organizaciji mladeži.

Obilate su *Svaštice*, zanimljeva *Književnost*, osobito polemika s nazovi-»Hrvatskim djakom.«

Od članaka ističemo osobito u 3. i 4. br. *Framazunstvo*, *Osmi prosinca*, *Sloboda*. Luč donosi i književni prilog *Marijino dijete*, krasni roman od Seeburga, što ga je pohrvatio »Zbor duhovne mladeži« u Senju.

Ne bi smjelo biti hrvatskoga gjaka, koji ne drži »Luči«; ne bi smjelo biti Hrvata katolika, koji ne potpomaže hrvatske katoličke mladeži. Stara je istina: »Na mlagjima svijet ostaje«; a mi se uvjeravamo na rogjene oči, da nam je hrvatska katolička mladost jedina uzdanica i nada drage Hrvatske majke. U toj mladeži gledamo borce, gledamo značajnike, gledamo oživljen zanosni duh starih hrvatskih junaka. E pa poduprimo mladež! Sve za mladež!

Naša Gospa Lurdska. Mjesečno ilustrirano glasilo Majke Božje Lurdske. Uregjuje O. Bernardin Škrivanić, provincijal kapucinski na Rijeci (Hrv. primorje). Cijena 1 kruna. Na slavu naše Gospe Lurdske pohrvatiše dragi naši oci kapucini krasno djelo Bertrinovo *Kritična povjest lurdskih dogagjaja*, eda upoznadu hrvatski svijet s velebnim prečestim čudesima, što se po zagovoru Bl. D. Marije zbivaju u Lurdu. Sad pokrenuše i mjesečnik, kojemu je svrha »*Predzigje kršćanstva*, lijepu nam Hrvatsku, dovesti k Isusu po Mariji.« Već u 1. broju »N. G. L.« osim jedne pjesme ima više lijepih članaka, koji posve odgovaraju svrsi lista. Zanosan je članak: *Prikazanje Neokaljane Djevice u Lurdu*. Zanimljivi su podaci u članku: *Lurd zemlja čudesa*, pa *Priprave za proslavu Pedesetgodišnjice Prikazanja* i t. d. Sa željom se čestitoga i vrlo zaslužnoga urednika slažemo i mi te želimo, da »N. G. L.« »milom Hrvatskom, ravnom Slavonijom, dičnom Dalmacijom, kršnom Hercegovinom i srebrnom Bosnom — a mi dodajemo još i Megjumurjem našim i Istrom, našom suzom bistrom — zbori o dobroti i moći Marijinoj, kojoj budi na vijeke slava!«

Serafinski Perivoj, glasilo hrvatskih franjevaca 1908. br. 1. Visoko.

N. Subotić, Kršćanstvo i uzgoj. (Pisac lijepo raspravlja, kako kršćanstvo i negativno i pozitivno djeluje na uzgoj čovječanstva. — *Mladen*, Rudolf II. prema trsatskim franjevcima. (Zanimljiva povjesna raspravica.) — Život o. Jakova Baltica. (Početak lijepe biografije, prilog krvavoj povjesti zlopatnice raje i zaslužnih »ujaka.«)

Slovo o životu, znanosti i umjetnosti. G. I. broj 1. 2.

Izdaje književnička zadruga »Slovo« u Zagrebu. Uregjuje dr. A. Bazala, prof. dr. R. Horvat, prof. K. Šegvić i akad. slikar O. Iveković.

»Slovo« namjerava, kako se vidi iz uvodnika u I. sv. i iz članka »Slovo« u II. sv. (str. 32.), raditi, da se nejednakost izmegju t. zv. viših te srednjih i nižih slojeva *ublaži i da se život sprijatelji sa znanošću i umjetnošću; latiti se posla, pa pisanim slovom dijelom uskrisiti utrnule iskre na domaćem ognjištu, a dijelom unositi svjetlo iz vječno svijetlih i sjajnih dvorova, što ih zovemo prosvjetom čovječanstva.*

Lijepa je to svrha, ali... Već se tih lučonoša pojavilo toliko, te se pri svakom novom pothvatu i nehotice nameće taj kobni *ali*. Daleko od nas i pomisao, da bi »Slovo« moglo udariti stazom pornografa bezdomovinca »Savremenika«. Ta za to nam jamči i odbor, u kojem je katolički svećenik i još neki osvjedočeni katolici. Uza sve to nam se nameće kobni *ali*, jer je program »Slova« nejasan, a po gotovo su čudne riječi na koncu uvodnika: »Tu je široko polje rada, pa svaki, tko je voljan raditi na tome, da se ta nejednakost ublaži . . . dobro nam došao . . .« (str. 1.)

Ako *svaki* može biti suradnikom »Slova«, u čem se »Slovo« razlikuje od »Savremenika«? Možda samo u tome, što je »Savremenik« za t. zv. *više* slojeve, a »Slovo« za srednje i niže? Ili je i druga bitna razlika? Po programu se ne može poznati. Nu a priori ne ćemo suditi, već čekati plodove »Slova«.

Prvi nas brojevi baš ne iznenagjuju obilatim sadržajem. A ima u njima stvari, koje se ne bi preporučile srednjim i nižim slojevima. Moramo osuditi crticu Nikole Andrijaševića: *Ribareva kći*, pa i pripovijest K. Šegvića: *Za abraz*. Ako su i istiniti dogagjaji, ne spadaju u lijepu književnost, kojoj je predmet *lijepo*. One stvari spadaju pred kriminalni sud. Držimo, da osim preljuba, bludnosti, ubijstva i t. d. ima i drugih istinitih dogagjaja, koji se mogu obraditi i podati srednjim i nižim slojevima, da ih uživa. Sudeć po prvim brojevima i po programu, »*Slovo*« ne možemo preporučiti.

Voditelj v bogoslovnih vedah. Zv. 1. 1908. Maribor.

F. K., Modernizem (Vrlo lijepa i prijegledna analiza enciklike o modernizmu.) — *I.*

Kavčič, Starozakonske krvave daritve. (Zgodna rasprava o starozavjetnim krvnim žrtvama.) — *A. J.*, Sprememba zakonskega prava vsled odloka »Ne temere«. (Pisac opširno analizuje dekret sv. Stolice o zarukama i o sklapanju ženidbe.)

Zanimljivo je *Praktično bogoslovje* i *Cerkveni letopis*, opširno *Slovstvo* i t. d.

Vrhbosna. Katoličkoj prosvjeti. G. XXII. br. 1. 2. S nakanom, da otkriva i pobija modernu zabludu, da stoji vazda uz Crkvu i njezinu sv. nauku, da bude nježna jeka onoga, koji je glavar te Crkve, počela je eto ponosna junakinja i 22. godište. Počela je s krasnom pjesmom *Bogu*, što je spjevao svjetovnjak pjesnik *N. Ostojić*. *Na osvitku lurdskog jubileja* raspreda »Vrhb.« o triumfu premudrosti, svemogućnosti i milosrdnosti Božje, podsjeća na velike dogogjaje i na pojedine prilike lurdskog prošteništa i prikazuje sav svoj ovogodišnji rad bezgriješnoj Djevici Lurdskoj. *I. P. Bok D. I.* pretresa nove odredbe rimske za čestu i svakidašnju sv. pričešt. *Eugenija Šah* pjeva o zvjezdi, koja je vodila sv. tri kralja do Betlehema, želeć, da Božja luč sine i narodu hrvatskomu i vodi ga do žugjene mete. *Dr. F. B.* o rodoljubivom razmišljanju, ističe dužnosti pojedinaca prema narodu i jednoga naroda prema drugomu; pokazuje i dokazuje, kako griješe naša prekodrinska braća proti hrvatskom našemu narodu, a rogjeni im Hrvati pomažu i odriču se svih hrvatskih svetinja. Ti se vukovi razdirači u ovčijem odijelu — odrodi obzoraši — hoće opet da dignu na legjima hrvatskih katoličkih svećenika. A čini se, da će uspjeti usuprot opomeni »Vrhbosne«, jer neki svećenici ne mare za napisanu riječ i volju svoga Natpastira.

U zgodnoj se legendi prikazuje bijeg sv. Pavla pustinjaka pred smrću. Dr. F. B. hoće da probudi hrvatski katolički ponos, koji nije dao, da se skvrne svetinje naroda hrvatskog; dok se danas miruje i dopušta, da kojekakvi derani Spasitelja Isusa isporegjuju sa zatupljanim paščetom i t. d. Čekamo, što će Hrvati katolici na taj glas. Čekamo, što će svećenici na glas »Vrhbosne«, koja ih kori, što rade za famoznoga dušmanina Crkve katoličke Supila. *Poenitens* nugja u »Vrhbosni« oštroumne satire, prikazane nekim »naprednim« književnicima. Oštar je žalac pjesnikov, al su »napredni« zaslužili roglje, a ne žalac. Umno raspreda *Ivan Jablanović* o boravku bosanske kraljice Katarine u Rimu. Vrlo je zgodna socijalna rasprava dra Kreka o socij. organizacijama prvih kršćana, pa i pisma jednog seoskog župnika. Dobar je i *Vjesnik* i dr. Lani bijasmo preporučili, da se »Vrhbosna« pretvori u bogoslovni časopis. Nego čujemo, da će naskoro naši ponosni Sarajlije pokrenuti posve novi časopis. Čujemo i drago nam je. Sarajevo ne mari za riječi ni za bučne parade kao jedan i drugi grad hrvatski, al pod okriljem hrvatskog Atanasija pokazuje ozbiljan rad za Isusa i za narod hrvatski! Svjedokinja je tomu radu dična »Vrhbosna«, koja nam cvala ovakova, kakva je i razdragavala srca svih Hrvata!

Za vjeru i dom. List namijenjen katoličkomu ženskom obrazovanom svijetu. Uregjuje *Marija Tomšič-Im.* G. I. Br. 1. 2. Zagreb 1908. Hvala Bogu, i naš je ženski svijet dobio svoje glasilo. I Hrvatice su se uhvatile u kolo, koje hoće da Hrvatsku našu preporodi u Isusu, da ju otme iz ralja nevjere i nehaja. Veselimo se katoličkomu pokretu megju Hrvaticama, jer znamo, da žena mnogo može u društvu ljudskom. Znamo, da su stare Hrvatice odgajale one značajnike, što su za uzvišene uzore žrtvovali sve, pa i život svoj; a tvrdo se nadamo, da će i ovaj ženski katolički pokret biti blaga rosa, koja će izvabiti obilje čvrstih značajnika.

Pozdravljamo novi list i radi toga, jer vidimo, da je plod ozbiljne volje, plemenitih srdaca i zrela suda, a ne diletantski pokus. Vrlo je zgodan članak: *Zašto istupamo?* To je program lista, program naših ponosnih Hrvatica. U pjesmi: *Za vjeru i dom!* pjesnikinja pozivlje sve Hrvatice u sestrinsko kolo za vjeru svetu i za Hrvatsku dragu. Lijepa je crtica: *Na Božić*. Krasne su pjesme genijalne pjesnikinje *Eugenije Šah*: *Geniju vjere* i *Molba*. Vrlo je zgodna umna rasprava: *Vjera i uzgoj*. Nježna je pjesma: *Moru*, pa razmatranje: *Za svete nedjelje*. Zanimljiv je putopis *iz Spljeta u Sinj*, pa *Uspomene* i *Bijaše jednom*. Bog dragi dao, da se ispuni što prije ono, što naše Hrvatice zamišljaju o *početku ženske katoličke organizacije!* Lijepo raspravlja *Marija Jambrišak o vjeri i domu*. Lijepo pjeva S. J. Š. *Domu starih patricija*. Zgodne su crtice: *Njoj u spomen* i *Utopljenici*. Lijepa je — al se za list čini preduga — pripovijest: *Slava križa*. Ne bi li se donijelo tako što iz hrvatske povjesnice?

Zanimljive su i ostale sitnije stvarce u oba broja. Držimo, da će se rijetko gdje naći naobražena Hrvatica, koja ne će prigrliti svoje glasilo *Za vjeru i dom*, jer smo uvjereni, da je rijetko u kojem ženskom srcu ugasla božanska iskrica ljubavi do sv. vjere i do drage nam Hrvatske domovine.

»Za vjeru i dom« stoji 3 K, za učenice 2 K.

Zora. L. 14. št. 3. 4.

Glasilo kat.-nar. gjaštva, koje je najviše doprinijelo organizaciji toga gjaštva, donosi kao i naša lijepa »Luč« zrelih pjesama, dobrih članaka, vijesti i t. d.

Zgodno raspreda *Jos. Prevrat* (u članku *Resna beseda*) o stavkama (štrajkovima), što su preuzele mah i megju gjaštvom. Mladi pisac dokazuje, da stavke ragjaju kobnim posljedicama, jer »anarhija, upori razdirajo, reforme zidajo.« Lijep je i izvještaj

Dagarina: Razvoj kršćansko-socijalne ideje med Slovenci; pa izvještaj *F. Kobija*: Ali je res, da katolik mora biti brezdomovinec? Preporučujemo osobito na razmisljanje: Od kod med dijaštvom toliko brezvercev?

Kao što ne bi smjelo biti bolje stojećega gjaka Slovenca, koji ne drži »Luči«, tako ne bi smjelo biti ni hrvatskog gjaka, koji ne drži »Zore«, ako ikako može. Treba nam se upoznavati i sljubljivati u mladosti, pa se ne ćemo tugjiti kao dosele. Kad se dobro upoznamo, ne će nas rastaviti nikakva sila ni himba.

Časopis katolického duchovenstva 1908. č. 1. *Dr. Fran Xav. Kryštůfek*, Papež-suverén a garančńi zákon italský ze dne 13. května 1871. (Poznati prelat i universitetski profesor raspreda vrlo zanimljivo pitanje, koje se u zadnje doba počelo rešetati. Prikazuje ponajprije pojam *suvereniteta*, a onda otimačinu papine države.) — *Dr. R. Špaček*, Vzníklo křestànství z buddhismu nebo z řecko-římske filosofie? (U lijepoj aktuelnoj raspravi kani pisac pobiti ludo naklapanje, da je kršćanstvo poteklo iz budizma ili iz filosofije grčko-rimske. U početku raspravlja o Budinoj legendi. I mi ćemo se naskoro opširnije pozabaviti s velikim Budom, što ga naši vrtikape stavljaju o bok Isusu.) — *Dr. Robert Neuschl*, Darwinistický evolucionismus ve vědách společenských. (Početak zanimljive sociološke rasprave.) Osim tih rasprava ima i drugih, najviše nastavaka raspravâ, započetih lani. Lijep je prijegled literature i t. d.

Museum, časopis bohoslovců československých. R. 42. č. 1. Izmegju lijepih i zrelih članaka vrsnoga toga časopisa ističemo osobito: *J. Heger*: Církev a vědy přírodní. Lijepi taj članak preporučujemo onima, koji ne znadu sami odgovoriti na gluposti i laži u božićnjem broju zagrebačkog finog »Pokreta«, koji — zlobna neznalica — prikazuje Crkvu neprijateljicom znanosti. *A. Tomeček*: Poznámky o Cherubínech. Zanimljiva je i ta rasprava mladoga pisca, koji nas uprav zadivljuje načitanošću. *Jakob Rozmahel*, Chwolson contra Haeckel. I ta je rasprava zanimljiva i suvremena, a dobro je, da ju prouče oni, koji još drže do »pape« evolucionističkoga.

Dobre su i druge rasprave u »Museumu«, pa pjesme i t. d. »M.« izlazi u Brnu (alumnát.)

Niva r. V. č. 1. 2.

Lijepi je taj časopis, koji se bavi crkvenim i društvenim stvarima, stupio u petu godinu. Kao po čitavom svijetu, bori se i u naše braće Rusina vjera s nevjerom, katolička istina s naprednjačkom »paistinom«. *Niva* se u toj borbi drži junački i svijetli rusinskim vjernicima. Megju lijepim se i obilatim gradivom u 1. i 2. broju o. g. ističu osobito članci: *Sv. Ivan Zlatoustij a naši časi*. (*O. Bocjan* ističe u tom članku potrebu, da i danas sveci poput Zlatoustoga preporode svijet, koji traži sreću, a ne može je naći, jer basa stramputice.) *Dorogoskaz do hramu nauki*. (O. *O. Voljanskij* ističe znamenita priručna djela i bibliografije, koje mogu služiti putokazom na svakom polju umne naobrazbe.) *Filjozofija i hristijanjstvo o narodnosti* (*Mihajlo D.* pretresa suvremeno pitanje, što smo ga i mi pretresli: što sudi zdrava filosofija, a što kršćanskvo o narodu i o narodnosti?)

Vlast r. 24. č. 3. 4.

Po običaju je sadržaj vrlo obilat i raznoličan. Drame, pjesme, pripovijesti, poučni članci, ocjene, svaštice — sve je to lijepo i vanredno zanimljivo. Ističemo osobito: O mezinárodnim kongresu Volných Myslitelů v Praze. (Piše F. J. Konečný). Vrlo je to lijep osvrt na famozni onaj kongres slobodnih mislilaca)! *Do pisi z Habeše* (prijevod iz tal.) podaju vjernu sliku o životu Habešana. Krasan je i zanimljiv putopis *Jana Hikla*: Vzpomińky z cest a pouti do Lurd i t. d.

Vychovatel r. 23. č. 1. 2.

Izvrsni taj pedagoški časopis donosi u svakom broju obilje zanimljivih članaka o suvremenim pitanjima, koja osobito zasijecaju u pedagogiju, osim toga razne vijesti, svaštice i t. d. Ističemo osobito članke: »V zájmu náboženství«, u kojem pisac, osvrćuć se na besjedu zastupnika Masařyka u saboru, ističe borbu »naprednoga« svijeta proti Crkvi i pozivlje na koncu katolike: »*Všichni na palubu! Všichni k práci v katolickych organisacích!*« I nad Hrvatskom se muti nebo. I u nas se diže oluja proti Crkvi. A tko mari za organizaciju? I sami svećenici ističu danas, da treba vjeru vrći na stranu, a obzirat se samo na politiku. Svećenici katolički hoće da proturaju u sabor najljuće neprijatelje Crkve katoličke! Vrlo lijepo raspreda *J. Šaver* u članku: *Maria Panna a vychování*, kako treba da uzgoj širi pobožnost prema Bl. D. Mariji, a dosljedno i ljubav prema Bogu. Zanimljiv je i članak *J. Slavíčka*: K sexuelni paedagogice i dr.

Slavorum litterae theologicae a. IV. Nr. 1.

Obilat je prijegled knjige česke, poljske, ruske i t. d.

Iz hrvatske knjige donose »S. l. t.« recensiju Barčeve: *O modernoj katoličkoj apologetici* iz pera dra K. Dočkala. Dr. D. završuje svoju pohvalnu recensiju: »Quaedam tamen minus placent.. sed si in universum aestimatur, immerito nonnulli in auctorem suspicionem »modernismi« moverunt«. Nama je nepojmljiva ta tvrdnja dra D., kao što nam je nepojmljiv i onaj slavospjev u slavu dru Barcu, što je lani izašao u »Kat. Listu«. »Vrhbosna« je još lani, ako i dosta blago i obzirno, otkrila Barčevu ranjavu petu. A ako to nije dosta, neka dr. D. i svi slavitelji Barčevi pomno pročitaju temeljitu ocjenu Barčeve knjige u ovom i budućem svesku »H. S.«

Zamjeramo uredništvu »S. l. t.,« što trpa hrvatsku knjigu u

*

srpsko-hrvatsku torbu. Hrvatska knjiga sa srpskom nema ništa ko ni Hrvati sa Srbima. Mi smo Hrvati; kao Hrvati hoćemo da živemo i ginemo. Jezik je naš hrvatski, hrvatska je naša knjiga. Stoga tražimo, da nam se priznaje ono, što nas ide po prirodnom pravu, da i naša braća jezik naš zovu hrvatskim i nikako drukčije!

Świat Słowiański R. IV. T. I. Nr. 37. 38.

Dr. F. Koneczny Słowiańska obrona Wielkopolski. (Pisac raspreda trijezno, kako bi Slaveni mogli očuvati Veliku Poljsku proti Berlinu i proti Petrogradu. Treba da Poljaci dadu Slavenima sebe, ako hoće da im pomažu. Zgodno upozoruje pisac i na agitaciju »pravoslavnih« u Bosni proti Austriji. I tu su ruski prsti. Potpisujemo trijezne riječi piščeve i želimo, da se sva braća uhvate u kolo proti zajedničkim neprijateljima.) — Dr. A. Sokołowski, Prusy a Polska. (Zgodan prijegled napremica Poljaka i Prusa). — Adolf Chybińzki, Muzyka polska wśród słowiańskiej. (Zanimljiva rasprava osobito za glazbenike.) Dobri su i ostali članci i t. d. Želimo, da častiti »Ś. S.« vazda objektivno promatra sve prilike, pa i naše hrvatske; a žalimo, što se odviše oslanja na naše »napredne« velikane . . .

Przegląd Powszechny r. 25. t. 97. nr. 289. z. 1.

Ks. Jan Pavelski, T. I., Katolicyzm a modernizm. (Uvod u niz rasprava o modernizmu.) — *Kr. dr. Fr. Gabryl*, Granice wszechświata. (Lijepa kozmološka rasprava, koju bi morali proučavati i naši učenjaci, koji se u svojim djelima nabacuju milijunima ko lješnjacima.) — *Fr. Klimke, T. I.*, Agnostycyzm. (Pisac spominje sud sv. Oca Pija X. o agnosticizmu, pa prikazuje glavne smjerove današnjega agnosticizma.) — *Ks. Leonard Lipke, T. I.*, Ideał socyalny i teokracya w Izraelu. (Pisac nastavlja raspravu, što ju je počeo lanjske godine i u kojoj hoće da prikaže kulturno i socijalno značenje kršćanstva.)

Gazeta Kościelna. Rok 16. Nr. 1.—5.

I ove godine »G. K.« već u početku donosi dobrih i zanimljivih članaka o aktualnim pitanjima. I mi možemo primijeniti na se lijepe misli, što ih *Ks. F. K.* raspleo u članku: *Kilka uwag o naszych stosunkach do innych ludów slowiansckich.* Zaman se u nas galami o velikom Slavenstvu, dok bolje poznamo i srednju Afriku od slavenskih zemalja. U ostalom, mnogi Hrvati bolje poznadu Afriku od — Hrvatske. Lijepa je i popratnica, što ju je nadbiskup dr. J. Bilczewski pridodao okružnici *Pascendi gregis.*

Savremeno je i zgodno razmatranje: *Religia katolicka a postep.* Uredništvo ju »G. K.« preporučuje osobito vjeroučiteljima, a i mi ju preporučujemo i vjeroučiteljima i mladeži.

Razón y Fe anno VII. t. XX. N. 1.

A. P. Goyena, El Jubileo de las apariciones de Nuesta Señora de Lourdes. (Prilikom jubileja lurdskih prikazanja raspreda pisac o čudesima lurdskim pa ističe, kako ta čudesa utvrgjuju dogmu o bezgrješnom Začeću B. D. M.) — *L. Murillo*, La enciclica »Pascendi dominici gregis« sobre el modernismo. (Nastavlja analizu enciklike, osvrćuć se i na odjek enciklike u katoličkoj i u liberalnoj štampi.) — *V. Minteginaga*, Las escuelas laicas y la legalidad. (Dokazuje, da t. z. laičke škole po zakonu nemaju mjesta u Španjolskoj. Ne bi škodilo, da se i u Hrvatskoj ozbiljno pretrese to pitanje. Ta zna se, kako pokretaši kokodaču o »slobodnoj« školi. A poznato je, da je i »zreo učitelj« u svoja dva »evangjelja« navijestio dogmu o »slobodnoj« školi.) — *P. V.*, El valor de la condenación del modernismo. (Razglaba papin »motu proprio« *Praestantia S. Scripturae* i dokazuje, da je i novi silab i enciklika o modernizmu dana *ex cathedra.*) — *F. Ugarte de Ercilla*, Derechos armonicos y exclusivos de la filosofia escolastica á la psicologia experimental. (Pobija monizam materialistički, panpsihizam i druge zablude i utvrgjuje nauku skolastičnu o napremici duše i tijela.)

Der Gral. Monatschrift für schöne Literatur. 2. Jahr. H. 3—4. Preporučujemo našim kritičarima i kritikantima lijepi članak *Das Recht der Kritik*, da vide, kako sudi osvjedočeni katolik svjetovnjak. Lijepi su u Gralu članci u *Literarische Umschau.* Vrlo je zgodan *Turnierplatz*, a zanimljive stvari *Aus Zeitschriften und Büchern.* Tko želi zdrave zabave i pouke, neka čita *Gral.* (Uprava: *Friedrich Alber*, Ravensburg, Württemberg. Cijena 5 K 40.)

Stimmen aus Maria-Laach 1908. 1. H.

Die Encyklika Pascendi und der Modernismus (H. j. Cladder.) u kratko pisac razlaže odnos profanih učenjaka spram katoličke Crkve, te ujedno lijepo razvija nužnost enciklike. — Zatim podrobnije tumači »religiju« modernista. Πρῶτον ψεῦδος jest kantovštinom oličena filosofija agnosticizma. Na koncu izbija divna taktika kat. Crkve, sv. Oca: s jedne strane žali tolike mlade ljude, čija je radna snaga na krivom putu, dok bi s jednakim marom na pravom putu Crkvi najveće usluge iskazati mogli. S druge strane nalaže i naglasuje, da na bazi solidne skolastične filosofije i teologije takogjer pozitivna teologija zaslužuje veću pažnju no dosad. Mislima enciklike »Pascendi« ne može katolički teolog u susret bolje ići, no da čitavu radnu snagu obrne za zdravi napredak u teologiji — u opreci spram pesimistične resignacije modernizma.

Moderne Kunst in katolischen Kirchen I. (St. Beissel S. I.) U ovom članku dokazuje pisac, kakvo je principijelno i historično stanje katoličke Crkve napram umjetnosti uopće, a napose

spram crkvene. Lijepo razvija stanovište Crkve spram pojedinih slogova, umjetničkih škola. Vidi se, da se Crkva nije nigdje opirala pravoj umjetnosti, nego je na svakom koraku izdašno pomagala. Ovaj bi članak zgodno poslužio onima, koji se iz neznanja nabacuju te prikazuju Crkvu kao gušiteljicu uzvišenih formi umjetnosti.

Thierschutz und Christenpflicht. (V. Cathrein S. I.) Ovdje nam pisac članka umno dokazuje i postavlja razliku izmegju čovjeka i životinja: zašto je čovjek stvoren a zašto životinja? Članak je naperen proti pretjeranim »društvima za zaštitu životinja«, koja si uzeše ovu kao dužnost kršćanske ljubavi napram bližnjemu. Označuje tačno i jasno kršćansko stanovište spram nerazumnih bića, na koncu preporuča više zaštitu ljudi; pa kad je u ovom čovjek zadovoljio, neka uzme obzir na zaštitu životinja, ali samo u razumnim granicama.

Gottes Wort (J. Bessner S. I.) Ovdje pisac u kratko govori, što su držali pojedini crkveni sabori, sveti muževi o inspiraciji i nepogrešivosti svetog pisma. — Zatim na široko razvija modernističke nauke s obzirom na ovo, te iznaša čitatelju pojedine točke iz dekreta *Lamentabili sane*, gdje su točno formulirane njihove bludnje. Pojedini odlomci izvagjeni iz Loisyevih djela rasvjetljuju najbolje ove nazore. Katolički eksegeti poznaju dobro sve ovo, pa zato nam podaše ovako slavne rezultate katoličkog tumačenja.

Alessandro Manzoni's religiöse Lyrik. (A. Baumgartner S. J.) S podrobnom biografijom lijepo razvija čitav intelektualni razvoj Manzonijev. Osobitu je brigu namijenio pisac religijoznoj lirici, kojoj je dao ovaj uzvišenu, zaobljenu formu. Rekao bi, da je svaka od ovih dugih pjesmica strofirani članak Chateaubriandovog »Génie du christianisme«. On ne radi tako često samo sa fantazijom i čuvstvom, već sa jasnim, bistrim razumom. On ne istupa samo za ljepotu katoličke Crkve, već takogjer i za njenu istinu i. ćudoredno dobro.

Osim toga ima mnogo drugis lijepih i bogatih recenzija s obzirom na sv. pismo, filosofiju, umjetnost, a na koncu mnogo preporučenih lijepih časopisa i knjiga.

Theologisch-praktische Quartalschrift 1908. I. H.

P. A. M. Weiss, Die christliche Basis. (Poznati vrlo načitani i umni apologet raspravlja u uvodnom članku veće rasprave o pojmu i o opsegu riječi »kršćanska baza«. Preporučujemo krasni taj članak i našim ljudima, što neprestance ističu kršćansku ljubav, kršćansku pomirljivost i t. d., a zaboravljaju kršćansku *istinu*, koja je prava podloga kršćanske ljubavi.) — *G. Kresser*, Loreto im Heilsplane Gottes. (Za nas vrlo zanimljiva rasprava. Pisac tvrdi stalno, da je legenda o prijenosu sv. kućice nezaretske istinita, pa raspravlja o čudesima, što su se dogagjala u Loretu, obziruć se osobito na Calderonovu: A Maria el corazon.)

Lijepe su i zanimljive i druge rasprave, obilate ocjene i t .d.

Zeitschrift für katholische Theologie I. Quartalheft 1908. Innsbruck.

I. Stufler, Zur Kontroverse über das Indulgenzedikt des Papstes Kallistus. (Učeni profesor nastavlja svoje istraživanje o prijepornim pitanjima, osobito o disciplini crkvenoj, pa utvrgjuje i u ovoj raspravi, da su se u rimskoj Crkvi od najstarije dobe opraštali i t. z. kanonički grijesi) — *Dr. Fr. Schmid*, Die Gewalt der Kirche bezüglich der Sakramente. (Pisac raspreda vrlo zanimljivo bogoslovno pitanje: Je li Spasitelj jasno i tačno odredio tvar i lik svakoga sakramenta ili je odredio samo općenito i nejasno a Crkvi ostavio, da odredi tačnije?) — *C. A. Kneller*, Prof. F. X. v. Funks letzter Aufsatz. (K. se češće prepirao s prof. Funkom o sazivu prvh općenitih sabora. T. je tvrdio, da su ih sazivali carevi proprio Marte, prema tomu da sabori po sazivu nijesu bili općeniti. K. je dokazao, da su carevi sazivali sabore sporazumno s papom.) — *Jos. Müller*, S. I., Die Verurtheilung des Modernismus durch Pius X. (Analizujuć okružnicu *Pascendi gregis*, pisac raspreda, što je modernizam, tko ga sve zastupa i širi, te koji mu je filosofski osnov.)

Svaštice.

Vrijedno znati — o indeksu.

Indeks je od crkvene vlasti izdani popis knjigâ, što ih radi njihova po vjeru i moral pogubna sadržaja katolici ne smiju čitati.

Radi ovoga indeksa znaju inovjerci nas »potlačene« katolike u velike žaliti.

Ovoga sažaljenja mi nikako ne trebamo. Žalimo li zar čovjeka, što je došao u ljekarnu po otrov; no ovaj mu se uskrati, jer je to *država* zabranila? Žalimo li mladića, što je rad u knjižari kupit knjigu anarhističku; ali mu je ne daju, jer ju je *policija* zaplijenila?

Čemu dakle žaliti nas katolike, kad nas *ljubezna majka po nalogu Božjem* hoće da obrani od otrova, koji je podoban uništiti u nas najdragocjenije blago — vjeru i življenje prema vjeri — što je nuždan uvjet blaženstva vječnog.

U ostalom »indeksa zabranjenih knjiga« nitko toli praktično i *dnevice* ne upotrebljava, koliko upravo — neprijatelji Crkve katoličke!

Zagriženi protestanti[1]) imaju *golemi indeks*, te glasi »*catholica non leguntur*.« »Što je god katoličko, ne čita se!« Zato i vlada onamo kod protestanata užasno neznanje svega, što zasijeca u katolicizam. Njihov »indeks« tomu je kriv.

A tek socijalni demokrati! Kad su ono u sredini listopada 1907. u Beču izišle kršćanske novine, što stoje 4 filira, (»Nove Novine«), odmah ga »Centralno glasilo socijalne demokracije« stavilo u *socijalni demokratski indeks*«, te je izašla lozinka: ni jedan radnik da se nije ni dotakô »Novih Novina«. I smjesta se pokorile tisuće robova.

Dakle »indeks« imamo amo i tamo!

Tek je golema razlika, što indeks *u katoličkoj Crkvi*:

1. dolazi od vlasti Bogom ustanovljene;

2. iz ljubavi k našim neumrlim dušama;

3. daje dispenzaciju svakomu, koji s važnih uzroka mora čitati take knjige;

4. pomaže nam uščuvati sv. vjeru.

Bezbrojni pak i debeli indeksi *izvan* kat. Crkve:

1. dolaze od ljudî, koji si sami prisvojili tu vlast;

2. potječu od vražje mržnje na sve katoličko;

3. ne znaju ni za koju dispenzaciju;

4. podržavaju ljude u sramotnom neznanju.

[1]) U nas svi *liberalci*, kao što su n. pr. pokretaši, naprednjaci. (obzoraši) . . .

Zato ćemo sto puta radije prihvatiti svoj *katolički* »indeks!«[1])

Proti nemoralu. Prof. Paulsen, protestantski berlinski filosof, objelodanio je dne 4. siječnja u časopisu »Woche« svoje razmatranje o današnjoj pogibelji, koja prijeti njemačkom narodu usljed modernih nemoralnih nazora. Njegovo je pisanje vrlo interesantno, jer je on obljubljen i kod najslobodoumnijih krugova, pa ne će bit s gorega nešto navesti iz tog njegovog pisanja. Ta kod nas nije bolje nego u Njemačkoj.

Prof. Paulsen pokazuje s pravom da je i u drugo doba bilo perverznosti i nemorala, ali je to karakteristika današnje dobe, da je ta nemoralnost *javno* smatrana kao nešto *zakonito*, a stalna »znanost« prikazuje ju teoretično kao nešto opravdano. Na pozornici i u umjetnosti, u književnosti i u štampi, u javnim predavanjima i »znanstvenim« raspravama pojavljuje se ova mana kao nešto interesantno i potrebito. — Sveučilištima predbacuje koješta. N. pr. juristima i medicincima, da za vrijeme svojih akademičkih naukâ ostaju skoz daleko od velikih pitanja o svijetu i o životnom nazoru, te dobro primjećuje, da kako ih gimnazija nije upoznala s filosofijom a religiju zabace kano pradjedovsku starinu i tako ostane im glava prazna i bez dubokih misli.

Ovo je doduše velika osuda za onu inteligenciju, koja misli,

[1]) »Pod Zastavom Marijinom«. Beč 1908 16.

da je moderna znanost prelomila svaki odnošaj s religijom i moralom, ali ipak zgodna.

U daljnjem svojem pisanju priznaje, da se na medicinskim fakultetima mnogo uradilo za tehnički dio liječničkog zvanja pomoću klinikâ i praktičnih kursa; no ipak se tuži, da se nije jednako pobrinulo za duševno moralni odgoj mladih liječnika. I juristima treba mnogo filosofsko etičkih ideja, jer pogubno djeluje u sudnici popustljivi moral, osobito to vrijedi u kaznenim stvarima. Osuda u ovim stvarima djeluje neposredno na ćudoregje ili dobro ili zlo.

Na primjedbu, da je to skučenje slobode, navodi on praktične Engleze i Amerikance, koji su u tome vrlo strogi; dapače poziva i upozoruje, da se uvede zakonodavstvo kao u anglosaskim zemljama, gdje se kazni ne samo nemoralnost nego i neskladnost.

Talijanski modernisti oko tal. časopisa »Rinnovamento«. Modernizam u Italiji potekao je iz Francuske. Abbé Loisy u Italiji stekao je pristaša, osobito u »kritičko bibličkim« naukama, te prošiiše se u brzo po Italiji njegove ideje o »filosofiji akcije« i »pragmatizmu morala«. Blondel Laberthonnière, a i Le Roy postadoše u Italiji popularnim imenima. Nu dok se u Francuskoj nije nitko usudio javno ustati proti enciklici »Pascendi«, nego je dapače i Laberthonnière prihvatio encikliku u nedavnoj svesci »Annales de philosophie chretienne«, našlo se je ipak u Italiji ljudi, koji su htjeli oprovrći papinu encikliku. Tu je uzrok u različitosti karaktera tih dviju zemalja. Talijanski modernisti su vruće krvi.

Osobito se nekako čudnovato vlada milanski časopis »Il Rinnovamento«. Grof Toma Gallarate-Scotti, učenik Fogazzara, uregjuje ga u zajednici sa grofom Casati i inženirom Ajace Alfieri. Suragjuju k tome i grof Facini i mnogi milanski aristokrati. Vanjske novine ne rijetko zamijene »Rinovamento« sa »Il Coenobium«. Ovaj zadnji časopis izlazi u Luganu i izdaju ga nekatolici u budističkom smjeru. Naprotiv prvi časopis zastupa ideje, koje je Pio X. osudio svojom poznatom enciklikom.

Na temelju ove enciklike pozvao je milanski nadbiskup k sebi urednike ovog časopisa, nu kad su sva blaga sredstva pokazala se uzalud, izdao je dekret proti njima, kojim tvrdokorne udara ekskomunikacijom ili ti izopćenjem iz Crkve. Kako obično tako i sada digla se je talijanska liberalna štampa iz vrlo shvatljivih razloga u prilog časopisa i protiv nadbiskupa. Urednici su očekivali nadbiskupov korak, pošto su bili eksisusovac Tyrell i napuljski profesor Igino Petrone i poznati Don Romolo Murri zauzeli u jednoj svezci stanovište protiv papine enciklike.

Što će sada? Grof Gallarate je izjavio, da se pokorava radi

svoje savjesti. A drugi? Većina njih ipak hoće da ostanu u Crkvi i da postupaju u Crkvi po svojoj volji. Nu zgodno im opaža apostat Marcel Habert u bruseljskom »Poeuple«, da je to contradictio in terminis, kada hoće katolicizam bez biskupâ i pape, te kada misle, da ipak ostaju u Crkvi, koja ih je izopćila!

Nešto o pap. enciklici »Pascendi.«

1. Dva tri suda.

Slobodoumni heidelberški teolog Troeltsch u prvoj svesci svog »Internationale Wochenschrift« (Nr. 1.) govori sa filosofskog stanovišta i priznaje opravdanost pap. enciklike. To priznaje i kako protestant.

Vrlo je uputna i dobra studija isusovca Claddera o enciklici, što je izišla u prvoj svesci ove god. »Stimmen aus Maria Laach« (str. 1—18.)

Lijepa je i karakteristična isto takova studija würcburškog prof. Kiefla, objelodanjena u »Hochlandu« (1. Januar): »Die Encyklika Pascendi im Lichte der modern-philosophischen Entwicklung«. On se osvrće na modernu filosofiju od Kanta do naših vremena, te kakovi sve pokušaji izvedeni pod uplivom Schleiermacherova shvaćanja o religiji i kršćanstvu. Opravdano zaključuje: »Dva su puta dandanas. Jedan vodi k oceanu, a u nj su zaplovili mlagji protestantski teologi. Ti svršavaju sumnjom i zdvojnošću nad istinom. Drugi veli: Natrag k intelektualizmu ili, kako bi se reklo pomoću barbarske riječi, *natrag k skolastici.* Kod skolastike, osobito kod s. Tome je zakopano silno intelektualno blago, ideje, koje su nam malo kada kao dandanas potrebite. Prilagoditi ih možemo uvijek novim okolnostima i potrebama.«

2. Iskrivljivanje papin. enciklike.

To je dandanas na dnevnom redu. Mnogi uživaju, ako mogu istaknuti, e je kat. Crkva proti napretku. To hoće sada da postignu i pomoću pap. enciklike proti modernizmu.

Nu kao obično i ovdje se dogagja, da je po srijedi samo igranje riječi. Zamjenjuju »modernizam« i »modernost«. Naravno, to se može dogoditi ljudima, koji ne poznaju niti se bave teologijom. Nekoliko primjera:

Prof. Metger u »Tag« (7. jan. 1908.) napisao je članak: »Der Staat und die katholisch-theologischen Fakultäten«. On definiše, da je modernizam svaki pokret samostalnog mišljenja i zaključuje, kako valja ustati proti napadaju sa strane pape i katolicizma na svaki zdravi napredak. Očevidno gosp. prof. nije čitao enciklike, jer bi se bio uvjerio, da je enciklika, naperena proti krivim idejama agnosticizma, imanencije, relativizma, evolucijonizma i t. d. — Slično je zalutao i zagrebački »Pokret«, slijedeć valjda u tome židovsku bečku »N. Fr. Presse«. Ovi ističu, kako je Crkva kat. poput mrtva slova ili mumije nepomična i nenapredna. Kad bi to bilo istina, davno bi kat. Crkve nestalo. Mora dakle da je nešto drugo po srijedi. Govoreći o »nepomičnosti« Crkve radi se o *bîti*, a ta mora da ostane stalna, jer bez stalnosti u svojoj bîti svaki organizam propada. Stoga je papa morao ustati i progovoriti. Ta to je njegovo zvanje, da poduči, što je pravo, što li krivo.

Estetika sv. pisma i evolucijonizam u umjetnosti.

U 17. je vijeku *Fénélon*, veliki pisac »Telemaka«, prispodobio s literarnog gledišta sv. pismo sa najvećim pjesnicima svjetske književnosti, pa došao do rezultata, da ljepota sv. pisma sa čisto estetičkog stanovišta daleko natkriljuje sva glasovita pjesnička djela.

U 18. vijeku je *G. Herder*, premda bezvjerac, došao do istoga rezultata, te mladome Goethe-u sv. pismo bez prestanka preporučivao kao nedostiživo vrelo najčišće ljepote, i Goethe je kasnije nebrojeno puta u istom smislu govorio.

U 19. vijeku piše veliki majstor publicistike *Ljudew. Börne* (rogjeni židov ali kršteni protestanat): »Kad sv. pismo i ne bi bilo *najsvetija* od svih knjiga, bila bi ipak *najkrasnija* od svih. Ono bi se jamačno i svjetovnjacima dobroga literarnog ukusa u velike svigjalo, kad bi našli vremena, da ga čitaju«.

Na ovaj sud nadovezuje izvrsni literarni časopis »Gral«[1]) zgodnu kritiku *modernog evolucijonizma* na estetičnom polju. »Slobodoumlje našega vremena, koje niječe inspiraciju sv. pisma pa vidi u njem tek djelo ljudsko, a s druge strane ipak priznaje, da se sa čisto literarnog gledišta ništa ne može prispodobiti s biblijom — zapliće se u kobna protuslovlja. Mora priznati, da barem na jednom polju ne stoji evolucijonizam, i da nije istina, da ljudska kultura uvijek napreduje. Jer kad su stari židovi na najprimitivnijem stepenu ljudske kulture stvorili umjetničko djelo, kojemu ni najveći duhovi novoga vremena ne mogu ništa uz bok staviti, onda mogu ništa u tom pogledu nijesmo očevidno u tom pogledu nijesmo napredovali, i kriva je teorija o neprestanom napretku. Uvjerimo se dakle opet i ovdje, kako je katolički nazor o svijetu mudar, jedinstven u sebi i skladan, i kako nas čuva doista ženijalnim načinom od onih protuslovlja, u koja moderno (protukršćansko) istraživanje kod svakoka koraka neminovno mora pasti«.

Vrlo dobro! Samo bismo tomu imali dodati, da se estetički evolucijonizam, ma kako kriv u sebi, ipak ne kosi s katoličkim nazorom o svijetu, ako se ta riječ uzme u *dogmatičnom* smislu. Ima i znamenitih *katoličkih* historičara, koji brane kulturni evolucijonizam (Grupp, Adlhoch), premda su oduševljeni branitelji katoličkog nazora o svijetu.

Da je njihovo stanovište *sa filosofijsko estetičke* strane krivo,

[1]) G. 1907. str. 186.

za to ne treba ni prispodobe modernog pjesništva sa sv. pismom. Prispodobimo n. pr. »Ifigeniju« od Euripida s »Ifigenijom« od Goethe-a, pa ćemo naći, da gotovo jedini napredak kod Goethe-a stoji u tom, što je svojoj junakinji i nehotice ulio *kršćansko* mišljenje i čuvstvovanje. U ostalom se pokazuje u mnogočem očevidan *nazadak* umjetničkog stvaranja.

I da se taj nazadak ne može upisati na račun Göthe-ove individualnosti, o tom bi nas mogao najbolje uvjeriti sâm francuski osnovatelj estetičkog evolucijonizma, *Hipolite Taine*. On štuje Goethe-a najviše od svih pjesnika novijih vremena, pa ipak priznaje, da naša sveukupna umjetnost daleko zaostaje za grčkom.

Pored svega toga je važno istaknuti svjedočanstvo najvećih kritičara o nenatkriljivoj estetičnoj vrijednosti sv. pisma, u doba, gdje se jedan »Obzor« i »Pokret« natječu sa socijalističkom »Slobodnom Riječju« u surovim napadajima na sv. pismo.

Neuspjeli napadaj na Rim.

Novi rimski silab i papinska enciklika ne daju spavati liberalcima raznih nuanca. Videći, kako vjerni katolici u svim dijelovima svijeta zanosno pozdravljaju ove izjave sv. Stolice te šalju svoje oduševljene zahvalnice sv. ocu papi, htjeli su oni prirediti svoje demonstracije. U tu svrhu posla uredništvo bečke »Neue freie Presse« nekim glasovitim učenjacima austrijskih zemalja molbu, neka što oštrije izraze svoje negodovanje radi najnovijeg silaba i papine enciklike, obećavajući, da će onda te izjave ostentativno objelodaniti.

Megju inim poslalo je slavno uredništvo svoju molbenicu i glasovitom prirodoznancu prof. dru *pl. Lendenfeldu u Pragu* nukajući ga, da svojim zatornim sudom Rimu zadade što osjetljiviji udarac. Osobito pako molilo je bečko uredništvo, neka praški učenjak brani pred javnošću ove tri zasade, koje je Rim osudio svojim novim silabom:

53. osugjenu tezu: »Organički sustav Crkve nije nepromjenljiv«.

57. »Crkva pokazuje neprijateljstvo protiv napretka prirodnih i teoloških znanosti.«

58. »Istina nije nepromjenljiva. Ona se mijenja sa čovjekom, u čovjeku i po čovjeku, pa se razvija«.

Na to je prof. dr. pl. Lendenfeld bečkom listu poslao ovaj odgovor, koji je jamačno uredništvo veoma slabo razveselio:

»*Ad 53.* Apsolutni uzrok svih stvari, t. j. Bog, ne može biti promjenljiv niti se može razvijati, baš zato, jer je *apsolutan*. Tko je uvjeren, da je organički sustav katoličke Crkve neposredno djelo Apsolutnoga t. j. Boga, taj mora nužnom logikom zastupati nepromjenljivost toga sustava. Tko nije uvjeren, da je taj susiav djelo Božje, taj se ne će moći zadovoljiti reformama, što ih predlažu oni frondirajući

katolici. Da li treba držati katoličke crkvene uredbe za neposredno djelo Božje ili ne, o tom suditi ne spada na moju kompetenciju. *Sigurno je po mom sudu to, da je ta osugjena 53. teza evolucijonističkih katolika u svakom slučaju nelogična, pa ne će moći ništa dobra proizvesti.*

Ad 57. Kao prirodoznanac bez pretpostavaka izrazujem svoju radost, što je papa u silabu osudio klevetu, da je katolička Crkva protivnica znanosti. Za moju osobu dakako nije zato trebalo rimske izjave, *jer meni nije katolička Crkva nikada stavila ni najmanje zapreke, da slobodno, otvoreno i bez ikakve limitacije objelodanim rezultate svoga znanstvenog istraživanja bez pretpostavaka.* Na suprot! Mene su katolici uvijek vrlo dobrohotno i ljubezno susretali u mom radu, više, nego zaslužujem.

Ad 58. Istina (veritas u izvornom tekstu) jest nešto apsolutno, te se ne može mijenjati, bilo da se radi o crkvenoj ili o drugoj stvari. *Ja sa stanovišta prirodoznanstvenog istraživanja bez pretpostavaka potpunoma odobravam, što je Rim protivnu tezu osudio.*

Potpisao: Lendenfeld«.

Naravno, da su se ljudi oko »Neue freie Presse« jako ljutili zbog te izjave slavljenog praškog učenjaka. Tome se nijesu nadali, a svoje obećanje, da će objektivno priopćiti sve dobivene odgovore, u tom slučaju nijesu držali, — nego objelodaniti tek one dopise, koji su bili *protiv Rima.*

Nego dogodila se framasunskom listu još veća nezgoda. Jedan član uredništva posla Lendenfoldov odgovor u Prag liberalnome listu »Bohemia«, očevidno u plemenitoj namjeri, da bude prof. Lendenfeld na mjestu svoje djelatnosti razvikan kao »natražnjak« i »mračnjak« i kako već glase sve te ljubezne titulature. Urednici »Bohemie« pako misleći, da im »Neue freie Presse« ne će ništa priposlati, što nije napisano »u dobrom protukatoličkom duhu — *nijesu ni čitali Lendenfeldove izjave, nego je jednostavno predadoše tiskari, da se otisne u »Bohemiji«, uz časni uvod. »Tako izjavljuje slavni prof. dr. pl. Lendenfeld u Neue freie Presse«.*

Bit će da su se sutradan gospoda u obadva uredništva preplašila videći, kako ih je stigla nemeza.

Mi se pako radujemo, što je jedan prvak megju učenjacima naše monarhije, premda svjetovnjak, tako korektno i jasno pisao o tim pitanjima, o kojima je na žalost po koji modernistički svećenik vrlo nekorektno i nejasno pisao.[1])

Iz don Jurine torbe.

»Narodni list« (br. 10, o. g.) donosi u domaćim vijestima izjavu nekoga hrv. mač. (!) kluba u Beču, iz koje vadimo ovo:

Nije našim članovima do brazgotine na licu, već do časti, koja se ne da pri današnjim okolnostima u mnogim slučaje-

---

[1]) O stvari referira praški list »Bonifacijeva korespondencija« g. 1907. br. 16.

vima drugačije obraniti nego baš oružjem u ruci. Brazgotine na tijelu dobivene radi obrane čovjeku najsvetije stvari, časti, časnije su svakako od žiga bezčasnosti i beskarakternosti«.

Tako se piše pod imenom katol. svećenika!! Kao da se crkvene cenzure njega ne tiču. A opstoji u Zadru i neki nadzorni odbor proti modernizmu!?

Gdje vam glava? »*Bezbrižnu* obiteljsku sreću garantuje ilustrovana knjiga o prevelikom broju djece(!)... Diskretno(!)« Taj sramotni oglas donosi — »Prava Crvena Hrvatska«! I to ne u jednom broju već Bog zna od kada. Sigurno već od oktobra pr. god. — to mi svjedoči zadnji broji, do koga je sačuvah. Kako se to slaže s kat. stanovištem? Katolici, gdje vam glava?

Izvanredno iznašašće. Prof. dr. Barac u svojoj knjizi, što ju je odobrio bogoslovni fakultet hrvatskog sveučilišta, na strani 6. bilježi citat iz I. poslanice sv. Petra *u grčkom prijevodu, što ga prirediše* LXX. Dosele se je učilo, da su sedamdeseterica (LXX) preveli samo neke knjige starog zavjeta, a knjige novog zavjeta — osim evangjelja sv. Mate — da su izvorno napisane *grčki*. Iznenadilo nas je iznašašće dra Barca, da je i poslanica Petrova *prevedena na grčki*.

Da se zapamti! Ni cigla hrvatska katolička kuća ne bi smjela biti bez kr. ·e knjige *Lurd*. To je kritička povjest lurdskih čudesa. Napisao ju je *dr. Bertrin*, a preveli na hrvatski zaslužni naši *oci Kapucini* na otugjenoj hrvatskoj nam Rijeci. Djelo je to u svaku ruku izvrsno, pohvaljeno od mnogih učenjaka, pa i od samog sv. Oca pape. Hrvatski je prijevod sladak i umiljat, bez ukočenosti, bez tvrdoće. Oprema je vrlo ukusna, a cijena vrlo umjerena. Kako je čisti prihod namijenjen za gradnju veličanstvene crkve B. D. Marije, jamačno će svi štovatelji naše drage Gospe iz ljubavi do Nje otkinuti od svojih usta i nabaviti djelo, koje nedvoumno dokazuje i širi slavu i moć Marijinu.

Lurd se naručuje u veleč. *O. Bernardina*, kap. provincijala na Rijeci.

Analfabetizam u Dalmaciji. Iz austrijske statističke priručne knjige g. 1902. crpemo slijedeće brojke o analfabetizmu (u postocima):

	Muško	Žensko
Dolnja Austrija .	4·40	5·76
Gornja »	4·48	4·58
Salzburg	6·60	6·48
Štajerska	13·18	15·42
Koruška	18·16	22·92
Kranjska	22·23	21·24
Trst i okolica . .	10·78	17·56
Gorica i Gradiška	23·03	27·70
Primorje	32·13	38·87
Tirol i Voralberg	4·40	5·05
Česka	3·38	4·85
Moravska	4·35	5·81
Šleska	7·00	7·28
Galicija	52.27	60·71
Bukovina	59.19	69·01
Istra	48·84	58·81
Dalmacija	64·84	80·67

Pogledamo li u ovu skrižaljku i brojke, opazit ćemo, kako silno zaostaje uboga Dalmacija za svim eto zemljama. Ona nadvisuje u analfabetizmu i Galiciju i Bukovinu. Tu se mora pomoći. Kako? Uzalud je to očekivati od vlade. Tu sami možemo pomoći. U prvom redu preporučamo našim bogoslovima i sveučilištarcima (a mogu im se pridružiti i odrasli srednjoškolci), neka poput kat. slovenskih bogoslova i sveučilištaraca osnuju svoje ferijalno društvo. Pomoću milodara i članarine mogu nabaviti čitanke Anderlićeva sustava i tako svaki po selima i gradovima držati kratke kurse. Na rad, mladi prijatelji! Ferijalni rad bogoslovâ i kat. sveučilištaraca blagotvorno je i drugamo koristio, osobito u katoličkom Tirolu. Nije to naporan rad, već onako iz zabave i u razgovoru; samo organizacije nam treba kao i inače u svakoj dobroj stvari.

Svaki korak na ovom polju mora pravi rodoljub poduprijeti, jer je neznanje mati loših struja i bijede, a analfabetizam u naše doba goji neznanje. S veseljem stogą pozdravljamo i preporučamo rodoljubima na srce novi pothvat naših zagrebačkih i inih bogoslova i sveučilištaraca, što rade živo oko osnutka ferijalnih društava proti analfabetizmu i na pučku prosvjetu. Pošto se pak osobito Dalmacija ističe u analfabetizmu, vrlo je potrebito, da upravo zadarski bogoslovi i dalmatinski kat. sveučilištarci budućih škol. praznika svojski krenu u boj proti analfabetizmu. Zar ne?

Pijevo Društvo. U Zagrebu osnovalo se, pod pokroviteljstvom presv. biskupa krčkoga dr. Antona Mahnića, »*Pijevo društvo* za promicanje katoličke štampe megju Hrvatima«. Ovo društvo ima svrhu sličnu onoj austrijskog »Pius-Vereina«, pa nema sumnje, da će biti za razvoj i unapregjenje katoličke stvari u nas od velike važnosti. Zato je društvo vrijedno svake preporuke i potpore. U tome složni su svi dobri katolici u Hrvatskoj. Dok se, u drugu ruku, mnogo prigovara, a to ne toliko društvu samom, koliko načinu, kojim se postupalo prigodom njegova osnutka pa društvenom organu »Jutro«.

Njekoji misle, da se je moralo zapitati crkvenu oblast, napose nadbiskupski Ordinarijat u Zagrebu, da dopusti osnutak društva i potvrdi njegova pravila. — Ali to ne stoji. Pijevo društvo nije nikakva bratovština ili nabožno društvo, za koje je propisana potvrda i dopuštenje nadležne crkvene oblasti. Niti se tuj radi o društvu za svećenike ili za promicanje koristi svećeničkog staleža.

U ostalom Pijevo se društvo nije osnovalo bez znanja ni bez odobrenja preuzv. Nadbiskupa. Ta prije osnutka presv. je pokrovitelj osobno pohodio Nadbiskupa te mu saopćio što se naumilo učiniti; razjasnio mu i svrhu društva. Preuzvišeni je sve to pohvalio i odobrio i pisanom

izjavom priznao korist ovakova društva za razvoj katoličke stvari te izrazio volju, da se vlasništvo »Hrvatstva« prenese na novo društvo, obećav društvu za izdavanje »Hrvatstva« običnu potporu. Isto tako je Preuzvišeni društvo odobrio i blagoslovio, kad mu se, poslije osnutka, predstavilo njegove predsjedništvo. Dakako to odobrenje nije službeno, formalno; ali takovo, rekosmo već, nije propisano niti potrebno. Protezati crkvenu jurisdikciju i na stvari, za koje niti Crkva sama ne zahtijeva, nam se ne čini razborito, jer odaje neke vrsti klerikalizam u onom odijoznom smislu, kako ga uzimaju neprijatelji Crkve i katol. klera.

Nadalje se prigovara: Pijevo društvo ne bi smjelo izdavati svoj organ »Jutro«. — No u pravilima stoji doslovce: da megju sredstva, kojima društvo postizava svoju svrhu, spada ne samo potpomaganje već postojećih, nego na *prvom* mjestu i *izdavanje* časopisâ. Zato i društvo postupa posve u smislu pravilâ počinjuć rad svoj *izdavanjem svoga organa*. O potpora zavisit će, u koliko će se moći podpomagati i druge časopise.

Opet: Novim društvom i organom njegovim »Jutrom« se cjepkaju katoličke sile! — Niti to ne stoji. Ako društvo služi dobroj katoličkoj svrsi: to se ne zove cjepkati, nego zove se promicati, unapregjivati svetu stvar, a u tom valja da smo svi složni, da svikoliki po svojim silama pripomognemo. Nije da *mora* svaka plemenita zamisao, svaki dobar pothvat poteći od *izvjesnih* osoba, a od *nikoga drugoga*; da moraju izvjesni ljudi svemu, što se pokrene ili uradi, dati svoj »Placet«, jer inače bit će sve bez vrijednosti: katolici budimo veseli, samo ako se dobra *stvar* svestrano promiče, bilo to po Petru ili po Pavlu. Kako tolerantan, naprotiv, bio je u tome sv. Apostol! Nekoji su propovijedali Krista »propter bonam voluntatem«; drugi »ex charitate« prema njemu; a bilo je i takvih, koji su to činili »ex contentione, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis«. No ni to Pavla ne smeta. »Quid enim« će on — »*dummodo Christus annuntietur* — in hoc gaudeo, sed et gaudebo« (Fil. 1.) Tako činimo i mi, braćo!

U ostalom tko pomnjivo čita program, što ga na uvodnom mjestu razvija društveni organ »Jutro«, on će u Pijevu društvu zamijetiti zametak nove sveopćenite katoličke organizacije u Hrvatskoj, koja će političkim stančarenjem rascjepkane katoličke sile ujediniti i misao katoličku privesti do pobjede na svim poljima javnog života. *Zato se mi eto izjavljamo solidarnima s ovim najnovijim pokretom našim, želeći mu sjajan uspjeh i blagoslov nebeski.*

Smrtni udar modernizmu.

I. Vskuju šetaše se jezici? (Ps, 2, 1.)

1. Zazorno bijaše liberalnomu svijetu, kad je sv. Otac Pijo X. u nagovoru 17. travnja 1907. u konsistoriju šibao zablude modernoga svijeta. Neugodno bješe osobito njemačkim naprednjacima, kad je papa pohvalio djelo prelata Commera, koji je raščinio u tančine zablude »drugoga sv. Pavla«, darovitoga, al neiskrenog Schella. Graknuše liberalci sviju dlaka, kadno 3. srpnja 1907. izagje dekret sv. Oficija *Lamentabili* s novim silabom. Bučilo se i vikalo na kuriju i na natražnjaštvo, nu buka se prilično slegla. Al se naskoro digla žešća, gora, bjesnija. Jahudije uzeše udarati u veliki bubanj, a uz njih počeše svirati razni moderni muzikanti. I ta se muzika ponavlja i danas. Kapelnici su, da što, potomi Avramovi. A čemu tolika buka i talambasi? »Vskuju šetaše se jezici i ljudije poučiše se taščim?« Dne 8. rujna 1907. prhnu širom katoličkoga svijeta enciklika sv. Oca *Pascendi gregis*. Katolički biskupi sa svih strana svijeta čestitaše Glavaru Crkve. Katolički iskreni učenjaci s veseljem i sa zasvalnošću primiše okružnicu. I nekatolički učenjaci odobriše papino izvanredno djelo. Al se uzjoguniše racijonalisti i katolički modernisti, što ih papina poslanica taknula u živac, pa uzeše raditi na svake ruke, ne bi li oslabili dojam papine riječi.

Židovska bečka *Neue freie Presse* izli na papu na pregršti žuči, što proteže inkviziciju na sve dijeceze, što taj *jezuitski rob* sprečava napredak znanosti i t. d. Samosvijesno već trubi židovska trublja, da će Pijo X. izgubiti bitku, jer da sva prokletstva ne mogu zaustaviti ljudske radoznalosti. (»N. F. P.« 17. Sept. 1907.) *Die Zeit* žestoko lupa po *rimskom apsolutizmu*, proričuć propast klerikalizmu i t. d. (17. Sept. 1907.) *Pester Lloyd* (18. Sept.) *Vossiche Zeitung* (19. Sept.), *Grazer Tagblatt* (19. Sept.) suglasno digoše kuku i motiku na papu i na njegovu okružnicu, dokazujuć, da će njegov glas prouzročiti posve protivni odjek. U poznatom

Timesu (2. Nov.) iznesoše vijest, da je papa osudio i slavnoga *Newmana*. Nu ta im ne upali, jer *Osservatore Romano* dokaza, e je ta vijest neosnovana.

U *National Rewiew* (Nov. 1907.) neki *Junius Romanus* napisa članak *The Secret History of the Papal Encyclical.* Tu iz »autentična« (ta tko bi i posumnjao o autentičnosti?!) vrela priča, da je nova papina okružnica plod spletkarija onih, koji su »much more clever and less scrupulous than himself«, a to su — horribile dictu — isusovci. Oni su svoje pokornike slali na ispovijed k dominikancima, pa tako ispipali sve, što dominikanci misle i uče. A buduć se papa u dominikance u velike pouzdavao, trebalo ih je ukloniti s puta. I zbilja »crno sjeme Lojolovo« obijedi jadne dominikance s modernizma. Tako se dominikanci zadaviše svojom kašom, a isusovci pretvoriše papinstvo u despotizam, komu će sami oni podupirati prijestolje. (Kako se vidi, vrlo izvorno! Možda je i Junius Romanus bio isusovački pokornik?) Najviše se uzvrpoljio poznati ex-jezuita Tyrrel. Raspisao se u engleskim i talijanskim listovima proti enciklici i proti papi, koji da identifikuje katolicizam sa skolastičnom filosofijom, a mrzi na moderniste.

Tyrrel kao i »N. F. P.« proriče papi neuspjeh. Po njegovu ne će biti hereze ni raskola, al se najpametniji, najučeniji katolici ne će pokoriti natražnjačkim odredbama rimskim, pa će vršiti sva prava i dužnosti svećeničke, ako ih Rim i izopći.

Vogja je franceskih modernista *Loisy*, proti komu je s veće strane i naperena papina okružnica, napisao novu knjigu, kojom se ogragjuje proti enciklici. Zagrebački naš »Asino« (vulgo »Pokret« br. 229. 1907) priča, da je *Lombroso* s entuzijazmom pozdravio papinu encikliku, koja da ruši sve mostove mogućnosti izmirenja i predstavlja religiju katoličko vatikansku onakom, kako jest: jedan fosil stare dobi, koji misli živjeti život u novome svijetu bez transformacije, pa si još umišlja ugušiti one, koji bi ga htjeli oživjeti«.

U Njemačkoj su se digli i katolički učenjaci proti papinoj enciklici. Profesor je bonnskoga sveučilišta *Schoers* proti odluci svojega biskupa prosvjedovao i tražio pravorijek — protestantskoga ministra. Profesor je glasoviti *Ehrhard* nemilo ožegao encikliku i izgubio prelaturu. Profesor je *Schnitzer* uzvitlao takogjer veliku prašinu.

Najdrzovitije postupahu talijanski modernisti, koji izdadoše *Il Programma dei modernisti. Risposta all' Enciclica di Pio X. »Pascendi dominici gregis«. Roma 1907.*

Ta je antienciklika (sa šest zvjezdica mjesto imena autorova; a drži se, da ju je uz druge napisao neki svrgnuti profesor povjesti) pisana tobože sa skromnom namjerom. Pisci tvrde, e su poslušni sinovi Crkve; a ipak pišu bahato i preuzetno i pokazuju, da su neznalice i heretici.) Antienciklika je izašla 29. listopada 1907, a papa je isti taj dan izopćio njene autore.

2. Okružnica »Pascendi gregis«. 3. Filosofska podloga modernizma, agnosticizam, imanencija. Vjersko čuvstvo. Vjera, objava, preobrazba, razobrazba.

2. Papina je okružnica (enciklika) po priznanju svih katoličkih a i trijeznih nekatoličkih učenjaka jedan od najznamenitijih spisa (a neki drže *najznamenitiji*) 20. vijeka, dokaz očinske brige papine za čistoću vjere kršćanske i za spas povjerenog mu stada. Slijep je kod očiju, tko ne vidi, da su t. z. moderni ili napredni ili reformni katolici zabrazdili i odviše daleko. Svrha je nekojima plemenita: »pomiriti svijet s Crkvom katoličkom; učiniti, da bude jedno stado i jedan pastir. Nu sredstva i način, kojim modernisti hoće da postignu svrhu svoju, posve je kriv, opak. Već je odavno na to upozorio *o. A. M. Weiss* u znamenitom djelu *Die religiöse Gefahr.* Djelo je to izazvalo veliku buru, a kasnije se pokazalo, da o. Weiss ima pravo. U našem su časopisu obragjene poglavite zablude modernista ili reformaša, a s vremenom ćemo prikazati u tančine i ostale zablude. Ipak ne će škoditi, ako u kratko sustavno razdrobimo sve zablude, kako ih je prikazao sv. Otac u svojoj enciklici. Enciklika se ta može razdijeliti u tri dijela: didaktični, kritični i disciplinarni. U prvom dijelu raspreda sv. Otac zablude modernista; u drugom ih raščinja i uništuje kritičkim nožem; a u trećem odregjuje mjere i sredstva, koja se imaju uporabiti na zator modernizmu.

3. Branili se modernisti, koliko im drago, stalno je, da se čitav njihov sustav osniva na empirističkog filosofiji, na *agnosticizmu.* Ljudski um po nauci modernista poznaje samo fenomene, dok realnosti objekta (noumena) ne može spoznati. Stoga niti

*

može niti ima pravo spoznati Boga; a ne može spoznati ni poticala vjerovnosti (motiva credibilitatis.) Dosljedno nema Bogu mjesta u znanosti ni u povjesti. Znanost je ateistična. *Intelektualizam* se davno preživio.

Boga ne možemo poznati po vidljivom svijetu, a ipak je religija činjenica, s kojom treba računati i koju treba rastumačiti. Objektivno se rastumačiti ne može, pa joj treba tražiti razlog u čovječjoj nutrašnjosti, u pojavima čovječjeg života. A to je *životna usobnost* (vitalna imanencija.) Životni pojavi nastaju radi neke nužde, a izraz im je *osjećaj, čuvstvo*. I religija je posljedak nužde, posljedak nagona za Bogom i za onim, što je Božje; i njezin je izraz religiozno, *vjersko čuvstvo*. Prvi se znakovi toga čuvstva javljaju u *podsvijesti* (subconscientia.) Samo se u posebnim prilikama javlja u samoj svijesti, a to se zbiva onda, kad je nazočno *Nespoznajno* (incognoscibile), koje osobito živo potiče čuvstvo i potrebu za Božanskim. Bog je po nauci modernista predmet vjerskoga čuvstva, a Bog mu je i najdublji uzrok. Vjersko je čuvstvo k jednu *vjera i objava*, jer je Bog i Objavitelj i Objavljeni. Prema tomu su bitno istovjetne naravna i nadnaravna religija, a savjest je religiozna vrhovno pravilo, kojemu se mora pokoriti svaka vlast; jer je savjest jedini most izmegju Boga i ljudi. Buduć se *Nespoznajno* prikazuje ne kao nešto osebujno već tijesno privezano u nekom fenomenu, vjera podražena taj fenomen najprije *preobrazi* (transfiguratio), t. j. idealizuje ga i prilagodi Božanskome liku; a onda ga *razobrazi, preinači* (defiguratio), dade mu ono, česa zaista nema, odmakne ga od mjesta i od vremena, u kojem živi i pripisuje mu ono, što nije imao ni radio.

4. Djelatnost uma. Dogme. Evolucija dogme.

4. Prvo je vjersko čuvstvo tamno, nejasno. Treba ga rasvijetliti, da se uzmogne razlikovati Bog, predmet vjere, od čovjeka, koji vjeruje. To je zadaća razuma, koji vitalne fenomene prevodi u predstave, a onda ih označuje riječima. Religijozan čovjek mora svoju vjeru *misliti*. Um najprije djeluje prirodnim spontanim činom i izrazuje stvar jednostavnom i običnom izrekom, a za tim, *izragjujuć misao*, izriče ju drugotnim izrekama, koje se dobivaju od prve, ali su izglagjenije i jasnije od nje. Ako te drugotne iz-

reke odobri vrhovno crkveno učiteljstvo, zovu se *dogme*. Dogme su s obzirom na vjeru ne izjednačne (inadekvatne) oznake njezina predmeta, *simboli* vjerskog objekta; a s obzirom na vjernika su sredstvo. Dogme ne sadržavaju istinu, već su kao simboli slika istine, koja se mora prilagoditi religijoznome čuvstvu; a kao sredstvo su prevoznice istine, pa se moraju prilagoditi čovjeku, u koliko se odnosi na religijozno čuvstvo. Vjernik se može služiti raznim prilikama. Predmet je vjere nešto apsolutno, što se može posmatrati s raznih gledišta. Stoga će i formule vjerske, dogme, biti podložne istome udesu, *evoluciji*. Dogme ne samo da se mogu već i moraju mijenjati, razvijati. Po načelu je životne imanencije vjera *čuvstvo*. I religijozne formule moraju postatiti životne (vitalne) i živjeti životom čuvstva. Stoga srce mora prihvatiti i odobriti prvotnu formulu, a pod vodstvom se srca moraju ragjati drugotne formule. Čim prestane to prilagogjivanje, moraju te formule izgubiti prvobitno značenje, moraju se promijeniti.

5. Vjera modernista. Intuicija srca. Predaja. 6. Vjera i znanost.

5. Modernist filosof prihvaća realnost Božanstva, al tu realnost vidi samo u duši vjerujućega. Božanstvo je za nj fenomen. Da li opstoji realnost Božanstva izvan čuvstva, izvan tvrdnje, filosof ne mari. Vjernik je modernist uvjeren, da realnost Božanstva opstoji izvan njegova čuvstva i da ne ovisi ta realnost o vjerniku. Tvrdnju svoju i uvjerenje osniva vjernik na *iskustvu*, koje mu svjedoči, da se u religijoznom čuvstvu čovjek neposredno dotiče Božje realnosti, pa se tako uvjeri *zrenjem srca* (ne uma!), da Bog opstoji i da djeluje u čovjeka i izvan čovjeka. To je iskustvo vrednije od svakoga razumnog iskustva, pa i osvjedočenje, stečeno intuicijom srca, nadmašuje svako drugo osvjedočenje i uvjerenje, što ga može dati znanost! Buduć se svaka vjera može oslanjati na vjersko čuvstvo pojedinaca i pozivati na relijozno iskustvo i na intuiciju srca, očito je, da sve vjere moraju biti jednako istinite. Vjersko bo je čuvstvo svijest ovisnosti o apsolutu, a ta svijest ne može biti neistinita.

Nauku o *iskustvu* prenose modernisti i na tradiciju, *predaju*. Predaja je njima saopćivanje izvornog iskustva drugima pripovije-

danjem s pomoću umne formule. Ta formula imade moć reprezentativnu i sugestivnu; pa u vjernika podražuje iznemoglo religijozno čuvstvo i obnavlja negdanje iskustvo, a u nevjernika budi religijozno čuvstvo i proizvodi iskustvo. Tako predaja to naustice to napismice širi vjersko iskustvo u sve slojeve, megju suvremenike i megju potomke. Kadgod predaja ne može uhvatiti dubljeg korijena, mora prestati vjersko čuvstvo, religija mora iščeznuti. A gdje se predaja duboko uvriježi i raširi religijozno iskustvo, religija će ostati u životu. Buduć je život isto što i istina, istinite su sve religije, što živu.

6. Prema svemu se tomu može lako razabrati razlika izmegju vjere i znanosti s obzirom na povjest. Vjera ima svoj predmet, znanost svoj. Oba su predmeta posve različna. Vjera promatra ono, što je znanosti nespoznajno; dok znanost ispituje fenomene, gdje nema mjesta vjeri. Buduć se predmeti nimalo ne dotiču, ne može znanost doći nikad u sukob s vjerom. Ima nekih predmeta, koji se čine, da spadaju i na vjeru i na znanost. Nu ti predmeti spadaju na znanost kao fenomeni, a na vjeru spadaju, koliko ih je preobrazila i razobrazila. Tako primjerice vjera uči, da je Isus tvorio čudesa, proricao i t. d., dok to znanost agnostička niječe.

Na prvi bi se mah moglo pričiniti, da su vjera i znanost posve neovisne, da jedna nije podregjena drugoj. Nu nije tako. Vjera je podregjena znanosti, jer religijozne formule ne prelaze granice znanosti; jer realnost Božja spada na vjeru, dok ideja o Bogu spada na znanost, koja ima pravo tu ideju spoznati, njome ravnati i popravljat ju, pa se stoga religijozna evolucija mora slagati s moralnom i intelektualnom; konačno, jer čovjeka sili neka nutarnja nužda, da vjeru složi sa znanošću, te se vjera ne razlikuje od općenite ideje, što ju daje znanost o cjelokupnom svijetu.

7. Teologija modernista. Imanencija, permanencija, simbolizam. 8. Izvor i narav dogme i sakramenata. Sv. pismo.

7. Modernistički se teolog služi istim načelima, kojima se služi filosof, a to su načela imanencije i simbolizma, dodajuć im načelo permanencije. Princip je vjere imanentan, uči filosof, a teolog dodaje: taj je princip Bog; dakle je Bog imanentan u čovjeku. Nego o toj imanenciji ne misle svi jednako. Neki drže, da je Bog djelujuć nazočan u čovječjoj unutarnjosti; drugi misle, da je djelovanje Božje isto, što je djelovanje prirode kao prvog uzroka, a time uništuju red nadnaravni; treći napokon tumače to djelovanje više panteistički.

S tim se načelom Božje imanencije združuje načelo permanencije Božje, koja se razlikuje od imanencije kao ono iskustvo, što se dobiva predajom, od osobnoga. Tako na priliku ne treba vjerovati, da je Crkvu i sakramente ustanovio Isus; jer to brani agnosticizam, koji u Isusu ne pozna ništa osim čovjeka, u koga se religijozna svijest razvijala kao i u drugih ljudi; brani zakon imanencije, koji ne prihvaća vanjskih primjena; brani zakon evolucije, koji zahtijeva dulje vremena i niz susljednih uvjeta za razvoj zametka; a konačno brani povjest, koja dokazuje, da je bio takav smjer naravi. Treba držati, da je Isus posredno ustanovio Crkvu i sakramente; jer su savjesti kršćanske virtualno u savjesti Isusovoj kao bilina u sjemenu, pa stoga kršćani živu životom Isusovim, životom Božanskim. Od toga je kršćanskog života s vremenom nastala Crkva i sakramenti, dakle je osnovana Crkva i sakramenti posredno od Isukrsta.

8. Već je spomenuto, da su religijozne formule samo simboli s obzirom na predmet, a sredstvo s obzirom na vjernika. Buduć je predmet vjere Bog sam u sebi, mora se vjernik čuvati, da ne bi odviše prionuo uz formulu, koliko je formula, već mora prionuti uz apsolutnu istinu, koju formula otkriva i sakriva; pak se i formulom mora služiti toliko, koliko mu je potrebna, koliko mu pomaže.

U religijozne se formule, koje odobri javna oblast kao izraz zajedničke savjesti (a to su *dogme*), ne smije dirati, dok javna oblast ne odredi drukčije.

Od dogme se razlikuje tumačenje teologa, koje ide za tim, da se religija složi sa znanošću i da se uklone izmegju njih protivnosti, te da se sama religija rasvijetli i obrani, a konačno da se pripravi gragja za buduću novu dogmu.

Pod imenom bogoštovlja (kulta) razumijevaju modernisti sakramente. Bogoštovlje nastaje iz dvostruke nužde i nagona: da se

dade religiji nešto sjetilno i da se iznese na vidjelo. I zato je potrebna sjetilna forma i posvećujući čini, sakramenti, koji su puki simboli bez ikakve moći. Sakramenti se samo odnose na religijozno čuvstvo, kao riječi na pojmove, pa bi se moglo reći, da hrane i podržavaju vjeru.

Već je natuknuto nešto o izvoru *sv. pisma.* To je za pravo skup iskustava izvanrednih i znamenitih, kakvih je bilo u svakoj religiji. Vjernik istina živi u sadašnjosti, nu pamćenjem se može prenijeti i uživjeti u prošlost, a uživjeti se može i u budućnost. Tim se razjašnjuje, kako se u sv. pismo mogu ubrajati i knjige povjesne i apokaliptičke. Nadahnuće je sv. pisma poput nadahnuća pjesničkoga, pa stoji samo u žestini, u nagonu, koji sili vjernika, da svoju vjeru otkrije to naustice to napismice.

9. Crkva.

9. Crkva je plod *skupne savjesti* t. j. združenja pojedinih savjesti, koje (vitalnom) životnom permanencijom ovise o nekom prvom vjerniku (katolici o Isukrstu.) Nastaje Crkva u povodu dvostruke nužde: da vjeru svoju pojedinac očituje drugome i da se oni, kojim je vjera postala zajednička, saberu u društvo, te brane i proširuju opće dobro. U svakom je društvu potreban auktoritet, pa i u Crkvi. Trostruka je u njoj vlast: disciplinarna, dogmatska i bogoštovna. Crkva nije autokratska, jer nije dobila vlast izvana, već je ta vlast vitalno potekla iz kolektivne savjesti, pa je toj savjesti i podložna. Javna je savjest u državi uvela pučku vladu; a buduć je isto savjest i život, mora i Crkva slijediti državu. Inače će propasti.

Buduć su različne svrhe Crkve i države, i Crkva su i država posve različna društva. Nema *mješovitih* pitanja, koja bi spadala na obje vlasti. Crkva se ima od države rastaviti, a svaki gragjanin može raditi ono, što drži, da je korisno za državu, pa i prezirati opomene i ukore Crkve. Modernisti istina tvrde, da su Crkva i država neovisne. Nu logički je posljedak, da bi Crkva morala biti podregjena državi.

Učiteljska je vlast nastala od savjesti pojedinaca, koje su se kano pretopile u skupnu savjest, a ima služiti na dobro savjesti pojedinaca. Zloraba je vlasti, ako se pojedincima zabranjuje javno

i otvoreno ispovijedati porive, što ih osjećaju; ako se kritici zatvara put, da dogmu ne potiskuje k nužnomu razvoju. Ne smije učiteljska vlast ni knjiga osugjivati bez znanja piščeva i bez ikakve prepirke. Zato treba naći neku sredinu. Katolik se u javnosti mora pokoravati oblasti, a ipak raditi po svojoj volji. Konačno treba u Crkvi dokinuti svaki vanjski sjaj, jer je svrha crkvenoj oblasti čisto duhovna.

10. Evolucija.

10. Sve je promjenljivo, pa i religija i dogma i bogoštovlje i sv. knjige. Prvobitna je forma vjere bila prosta i zajednička svim ljudma. Vitalnom je evolucijom nastao napredak sve većim prodiranjem religijoznog čuvstva u savjest. Napredak se taj zbivao negativno, odbijajuć svaki vanjski elemenat, i pozitivno, umnom i moralnom naobrazbom čovjeka. Osim toga su došli neki izvanredni ljudi (kao proroci, a najodličniji Isukrst), koji su imali u svome životu nešto tajinstveno, a k tomu su naišli na nova iskustva, što su odgovarala religijoznoj potrebi njihove dobe. Dogma je napredovala time, što su se savladavale zapreke, pregvladavali neprijatelji, suzbijala protuslovlja; a k tomu se nastojalo, da se prodre u tajne vjere. Bogoštovlje se razvijalo time, što se vjernici prilagogjivahu običajima i predaji naroda, a k tomu željahu živo uživati moć nekih čina, što ih imaju od običaja. Razvijala se i Crkva, jer joj se trebalo složiti s povjesnim prilikama i s gragjanskim uredbama.

Evolucija bi lako premašila granice i poremetila svaki red, kad ne bi bilo nikakve zapreke. Zato za pravo evolucija nastaje iz sukoba dviju sila: iz načela ustrajnosti i iz načela napretka.

Konservativna je sila u Crkvi, a stoji u predaji. Nju čuva i razvija crkvena oblast. Napredna sila radi u savjesti privatnika, osobito onih, koji stoje u bližem dodiru sa životom. Iz neke ruke ugovora izmed ovih dviju sila, izmegju oblasti i savjesti privatnika, nastaje napredak i mijena. Pojedinci djeluju na skupnu savjest, a ta na crkvenu oblast, koja mora ugovarati. Modernisti znadu, da crkvena oblast vrši svoju dužnost, kad ih kazni i osugjuje; a ipak hoće da ostanu u Crkvi i polagano promijene skupnu savjest.

11. Modernistička povjest. 12. Kritika. 13. Apologetika.

11. Modernisti tvrde, da kao povjesničari nisu filosofi i da se ne prte u filosofiju, jer hoće da pišu objektivno, nepristrano,

bez predrasuda. A u istinu iz njihove povjesti i kritike govori zgoljna filosofija. Sva se njihova povjest osniva na načelima agnosticizma, preobrazbe i razobrazbe. Iz agnosticizma slijedi, da se povjest ima baviti jedino fenomenima. Prema tomu Bog i svako Njegovo djelovanje u ljudskom životu spada na područje vjere. Gdje su dakle dva elementa, Božanski i čovječanski, povjest se ima baviti samo čovječanskim elementom. Tako se u Kristu može razlikovati povjesni Krist od Krista vjere. I sam čovječanski elemenat diže vjera preobrazbom (transfiguracijom) nad uslove povjesne. Stoga treba odlučiti sve, što je vjera pridodala. Konačno treba uvrstiti u područje vjere i ono, što istina ne nadmašuje povjesti, ali se protivi logici činjenica ili nije prilagogjeno osobama. Stoga iz *realne* povjesti valja izlučiti sve alegorije, što ih je Isus govorio, i još koješta. A pravilo je za to izlučivanje posve subjektivno t. j. ćud čovjeka, položaj, odgoj, sukob prilika. Tako modernisti tvrde a priori, da Isus nije Bog; a kao čovjek, da je radio ono, što oni misle da je radio.

12. Modernist kritičar nastavlja posao povjesničara, pa dijeli povjest u realnu i unutarnju ili povjest vjere. Posljednju suprotstavlja prvoj, na koju spada samo ono, što je ostalo nakon što se izlučilo sve, što nadvisuje fenomene te što je nastalo preobrazbom ili razobrazbom. Nu kako će kritičar razlučiti spomenike, koji spadaju na realnu, a koji na vjersku povjest? S pomoću životne usobnosti (imanencije.) Životna imanencija zahtijeva, da se viši razvoj vjerskoga čuvstva i njegovih intelektualnih formula sam od sebe. Uzrok su tomu razvoju unutarnje potrebe, nagoni. Najprije se javi nužda, težnja, a onda se uzme razvijati vjersko čuvstvo. Zato povjesničar najprije ispituje, kakve su se vjerske potrebe razvijale u Crkvi, a po tim potrebama sudi a priori, kad se pojavila primjerice koja dogma. A priori kritičar ispravlja i sv. pismo i sv. oce, ako meću koji dogagjaj u vrijeme, u koje taj dogagjaj ne odgovara vjerskim potrebama. Osim toga mora kritičar spomenute dvije vrsti spomenika opet dijeliti na dvoje, dijeleć one, koje se tiču početka stvari, od onih, koji se tiču razvitka. Povjesničar tu opet mora pomagati kritičaru, istražujuć prilike, u kojima je Crkva bila u razno doba, njene potrebe, zapreke i t. d.

Jasno je, da se na osnovu takove razdiobe spomenika ne mogu sv. knjige pripisati onim piscima, kojima se pripisuju. I te

su knjige, osobito nekoje, proživjele vitalnu evoluciju, koja je nastala iz vjerske evolucije. To dokazuju modernisti *tekstualnom* kritikom i nastoje osvjedočiti, da ova ili ona riječ ili činjenica nije na svojem mjestu i t. d. Očito je i kritika modernistička agnostička, imanentistička i evolucijonistička.

13. I modernistički je apologet ovisan o filosofu, i to *neupravice*: jer uzimlje za gradivo povjest osnovanu na filosofiji, i *upravice*, jer od filosofije pozajmljuje dogme i načela, pa temelje sve na agnostičkom i evolucijonističkom apriorizmu. Svrha je apologetu u nevjernika probuditi vjersko iskustvo o katoličkoj religiji i to putem objektivnim i subjektivnim. Objektivni put dokazuje, da u religiji ima vitalna moć, koja osvjedočava svakoga psihologa i povjesničara, da se u povjesti religije krije nešto nepoznato. K tomu se mora dokazati, da je katolička religija razvoj one klice, što ju je zasadio Isus. A ta je klica u objavi, da dolazi kraljevstvo Božje, kojemu je on sam Mesija, utemeljitelj i upravitelj. Treba dalje dokazati, kako se ta klica, imanentna i permanentna u religiji povjesnički razvijala i prilagogjivala prilikama, vukuć vitalno iz njih forme doktrinalne, bogoštovne i crkvene, a k jednu suzbijajuć suprotivštine. A kad dokaže apologet, da se povjest ne može protumačiti svim onim suprotivštinama i djelovanjem, samo će se od sebe pokazati ono *nepoznato*. Subjektivnim putem na temelju načela imanencije modernisti nastoje uvjeriti, da se u nutarnjim zakucima ljudske naravi i života sakriva želja i potreba za religijom, i to baš onakovom, kakva je katolička; jer nju zahtijeva savršeni razvitak života.

Nego dok apologet brani vjeru katoličku, dopušta, da ima u njoj krivih nazora i protuslovlja; da i u sv. knjigama ima krivih nazora na znanstvenom polju. Nu to ne smeta, jer znanost i povjest u sv. knjigama samo pokrivaju religijozna i moralna iskustva.

Buduć su sv. knjige religijozne, imadu život, a život ima svoju istinu i logiku različnu od istine i logike razuma, t. j. istinu prispodobe i razmjerja i sa središtem (milieu), u kojem se živi i sa svrhom, poradi koje se živi. Sve, što se razvija sa životom, istinito je i zakonito.

Na temelju svih tih natuknutih načela hoće modernisti da reformuju Crkvu iznutra i izvana: i vjeru i teologiju i filosofiju i katekizam i moralku, i sve — a dašto hoće da ukinu i celibat.

14. Kritika modernizma. 15. Odredbe proti modernizmu.

14. Vrlo je opširno raspreo sv. Otac sustav modernistički. U drugom dijelu svoje enciklike raščinja taj sustav kritički. Modernizam je omnium haereseon conlectum. Sve, što se izmislilo ne samo proti vjeri katoličkoj, već uopće proti svakoj vjeri, sve je to naći u modernističkom sustavu. Zabluda je, da je čuvstvo izvor vjere. Čuvstvo pretpostavlja razum. Religijozno iskustvo ne pomaže puno čuvstvu, jer iskustvo i nije drugo već intenzivnije čuvstvo. Religijozno čuvstvo i iskustvo otvaraju širom vrata *bezvjerju.* Ni simbolizam nije čvršći poduporanj vjere. Buduć je simbolizam nešto svojevoljno, mogu i samo ime Božje i osobe Božanske biti simboli, pa eto puta *k panteizmu.* A k panteizmu vodi i nauka o imanenciji. A tamo vodi i ona razlika izmegju vjere i znanosti. Predmet će vjere prema toj razlici biti nešto nespoznajno, a ipak realno, a lako se može misliti, da je to duša svjetska.

Sv. Otac navagja i razloge modernističkih zabluda, a ti su: radoznalost, oholija, neznanje skolastičke filosofije.

15. U trećem dijelu svoje enciklike odregjuje sv. Otac, kako se ima trijebiti pohara modernističke kuge. Proti modernoj se bezbožnoj filosofiji ima uporabljivati filosofija skolastična sv. Tome, koja se mora osobito njegovati. Bez te se filosofije ne može postati ni doktorom sv. bogoslovlja. Imaju se proučavati i prirodne znanosti, nu tako te se ne zanemare znanosti bogoslovne. Modernistički se profesori i ravnatelji imaju skinuti i poniziti, a klerici se zaraženi modernizmom ne smiju zarediti. Ponavlja papa odredbe Lava XIII. o censuri knjiga; odregjuje, da svaki biskup izabere censore, koji će ex offo vršiti dužnost; nadalje da svaki biskup ustanovi nadzorno vijeće, consilium vigilantiae, što će paziti, da se ne širi bilo kako modernizam. Konačno zahtijeva sv. Otac, da mu biskupi šalju izvještaje o svem, što naregjuje.

16. Osudna riječ.

16. Već se po nagovoru, što ga je sv. Otac besjedio u konsistoriju dne 17. travnja 1907, moglo suditi, da se nešto iza brda valja. Modernisti su mogli zabašurivati stvari kojekakvim hitrolijama, mogli su izmišljati i neosoljene dosjetke. Papa je govorio, al se moglo uvijek dobacivati: nije govorio ex cathedra. I kad je

izašao novi silab, znano nam je, da su se podijelili i katolički učenjaci u dva tabora: jedni su tvrdili, da je papa dekret *Lamentabili* i novi silab potvrdio kao pročelnik zbora sv. oficija, dok su drugi tvrdili i dokazivali, da ga je potvrdio vlašću papinskom t. j. kao vrhovni pastir i učitelj.

Izašla je enciklika *Pascendi.* Očito je, da je namijenjena čitavom svijetu katoličkomu, da ju je namijenio Glavar Crkve, da je u njoj govor o vjerskim stvarima. Enciklika nosi sve biljege, koji su potrebni za izjavu ex cathedra. Ipak je tu i tamo nastala sumnja. Izašla je protuenciklika. Papa je izopćio njene autore, a k jednu odredio, da tako i biskupi postupaju s modernistima u svojim biskupijama.

A da prestane svaka i najmanja sumnja, da se začepe usta svim zvanim i nezvanim zaštitnicima modernizma u svojem *Motu proprio*: »*Praestantia Scripturae sacrae*« 18. studenoga 1907. piše: »Ad haec, audentiores quodidie spiritus complurium modernistarum repressuri, qui sophismatis artificiisque omne genus vim efficacitatemque nituntur adimere non Decretum solum *Lamentabili sane exitu,* quod V. nonas Iulias anni vertentis S. R. et U. Inquisitio, Nobis iubentibus edidit, verum etiam Litteris Encyclicis Nostris *Pascendi dominici gregis,* datis die VIII. mensis Septembris istius eiusdem anni, Auctoritate Nostra Apostolica iteramus confirmamusque tum *Decretum* illud Congregationis Sacrae Supremae, tum Litteras eas Nostras *Encyclicas,* addita *excommunicationis* poena adversus contradictores.« Apostolskom vlašću papa *ponavlja* i *potvrgjuje* i dekret (novi silab) i encikliku; ponavlja i potvrgjuje kao neprevarljivi učitelj. Prijeti izopćenjem svakomu, tko se usudi protusloviti. Očevidno je, da je ex cathedra dan i novi silab i enciklika, da se prema tomu svaki katolik mora ne samo izvana već i srcem i razumom pokoriti glasu sv. Oca, koji je osudio modernizam kao skup svih hereza i zadao mu smrtni udar.

Dr. B.

Odakle bezvjerstvo u naše inteligencije.

(*Odgovor mladim prijateljima.*)

Ovo pitanje, dragi prijatelji, o kojem smo se već dosta dugo razgovarali, danas je u ustima svakoga, te duboko zasijeca u naše moderne prilike; zato ću vam ovdje još nešto temeljitije odgovoriti, nego što sam prije usmeno učinio, pa mislim, da ne će ni drugim mladićima biti mrsko, ako se u »Hrv. Straži« zabavimo s ovim vele znamenitim predmetom. Ako se pak u čitatelja porodi još druga koja ideja osim ovih, što ću ih ovdje iznijeti, drago će mi biti, ako nam ju priopći, da se još dalje zabavimo o toj stvari. Jer potpuno i svestrano rješenje toga pitanja jest prvi korak do rješenja problema: kako ćemo zabludjelu inteligenciju natrag dovesti k vjeri? Pa ujedno će nam ovo istraživanje više nego išta drugo otvoriti *razumijevanje današnjeg položaja i značaja našega vremena.*

* * *

Pitamo li bezvjerce našega vremena: Zašto ste se iznevjerili Crkvi i vjeri, koju su vaši oci branili krvlju svojom? odgovorit će nam sa nekom nadutom bahatošću: »*Vjera se kosi sa modernom znanošću, zato nije ona više za naobraženog čovjeka našega doba*«. Tako su oni sto puta čitali u »Pokretu«, u »Savremeniku« i u listovima slične bagre, pa sada to svakom zgodom opetuju poput papige. No kad bismo ih pitali za dokaz, kad bismo zahtijevali, da nam iznesu ma samo *jedan* stalan rezultat modernih znanosti, koji se kosi s vjerom — kako bi se osramotili pred svakim *u istinu* naobraženim čovjekom!

Jedan od prvaka moderne znanosti, *Louis Pasteur*, izustio je poznate riječi: »*Što dublje prodirem u znanosti, to čvršće vjerujem u kršćanske dogme*«. *Huxley* veli za njega: »Ako cijenimo samo *materijalni* probitak, što su ga Pasteur-ova otkrića na raznim poljima prirodnih znanosti donijela Francuskoj, taj je dobitak naknadio onih pet miljarda, što su Francuzi morali platiti Njemačkoj god. 1871«. A taj utemeljitelj moderne biologije i svestrani učenjak vrlo često je primao sv. sakramente te se u crkvi svake nedjelje pobožno molio.

Šta je znanost naših bezvjeraca prema znanosti toga veleuma? Kad bi dakle bila istina, da se vjera kosi sa modernim znanostima, zar ne bi to jedan Pasteur sto puta bolje znao, nego naši naprednjaci i drugi protucrkveni vikači?

Što smo naveli iz života Louis-a Pasteura, to smo uzeli iz jedne knjige, koja je god. 1904. izašla u 2. izdanju, a naslov je toj vrlo zanimljivoj knjizi: »*Kršćanstvo i zastupnici novijih prirodnih znanosti.* Prinos za kulturnu povijest 19. vijeka. Od *K. A. Knellera* D. I.«[1]) Pisac te knjige došao je do rezultata, koji je u naobraženom svijetu probudio ne malu senzaciju, a nitko nije mogao prigovoriti, jer je svaka tvrdnja nepobitno dokazana. A taj rezultat jest: *da baš najvažnije tečevine modernih znanosti potječu od vjernih kršćana,* da su *uopće megju učenjacima veći duhovi* *više odani vjeri, nego manji duhovi,* i da je *ta odanost vjeri u zastupnikâ modernih znanosti tim veća, što su dulje vremena posvetili istraživanju vjerskih pitanja.* (Str. 389. ss.)

Potpunim pravom pita pisac: »*Pošto je dakle činjenica, da je u toliko učenjaka prvoga reda bila spojena najdublja znanost sa najčvršćom vjerom, kako će onda slabiji umovi dokazati, da se vjera kosi sa znanošću?*« (Str. 391.)

To je dakle jasno: *Moderne znanosti same po sebi ne mogu biti uzrokom bezvjerstvu,* nego još uvijek vrijedi, što je jedan od osnovatelja modernih znanosti — *Bacon de Verulam* — rekao: »*Plitka, polovična znanost odvraća od vjere; prava, duboka znanost vodi natrag k vjeri*«.[2])

Moramo dakle tražiti drugi odgovor na naše pitanje, nego li je onaj, što nam ga daju bezvjerci!

* * *

Jedan učenjak svjetskoga glasa, sveučilišni profesor dr. *Hertling*, bavio se nedavno istim ovim pitanjem, pa držao kod jubileja Görresova društva katoličkih učenjaka doista sjajan govor, koji je dukolao gotovo po svoj evropskoj štampi.[3]) Megju drugim vrlo du-

[1]) Izašla kod Herdera u Freiburgu.

[2]) »Novum Organum«, aphorism, 3. i opet u: »Essay-i o moralci i politici«. Sr. »Hrv. Straža« II. str. 379.

[3]) »O najdubljim razlozima, zašto su katolički krugovi danas zabrinuti«. Sr. »Kathol. Kirchenzeitung« g. 1907. br. 78.

hovitim mislima iznio je takogjer nešto, što spada u ovo naše istraživanje.

Najprije konstatuje i on, da je ono obično mnijenje: »prirodoslovlje je srušilo osnov vjere«, sasvim kriva predrasuda. Jer, reče, i ako bi darvinizam i Kant-Laplace-ova teorija i sve ostale današnje prirodoznanstvene hipoteze bile posve stalne i nedvojbene istine, onda bi samo još jasnije i silnije izbila logična nužda, da se prizna Stvoritelj svijeta. Dakle prirodoslovlje ne može nikako uzdrmati osnovom vjere.

»*Ali*, reče, *na drugi su način prirodne znanosti postale uzrokom bezvjerstva. Na tečevinama tih znanosti počiva velikim dijelom naša moderna kultura. Kao nikad prije složile su se prirodne znanosti i tehnika, da izrabe sile prirode za poboljšanje i poljepšanje ljudskoga života. Razumije se, da je tako moralo prirodoslovlje postati neizrecivo popularnim. Ali u drugu ruku ne da se poreći ni ovo: tim, što se je materijalni život bez kraja i konca obogatio i poljepšao, praktični je materijalizam, materijalizam srca sve više podizao glavu.* ***A taj materijalizam srca jest tlo, na kojem je niklo naturalističko bezvjersko posmatranje svijeta.*** *Napredak prirodnih znanosti sam po sebi nije tomu bezvjerstvu kriv*«.

Evo to je živa istina. Tim je Hertling natuknuo *jedan od glavnih — premda ne najdublji — razlog, zašto moderna inteligencija velikim dijelom otpada od vjere*, pa je ujedno jasno označio *odnošaj modernog kulturnog napretka prema vjeri.* Taj je napredak sam po sebi nešto vrlo dobro, krasan dar Božji, i nije on kriv modernome materijalizmu i bezvjerstvu, nego su krivi ljudi, koji zlorabe svaki dar Božji. Jer kad je napredak prirodnih znanosti i tehnike omogućio ljepši i ugodniji život, mnogi su se sasvim predali uživanju ovoga svijeta te postali neka vrsta epikurejaca, zaboravili na Boga i na nebo, na vječnost i na spas duše svoje — riječju: *odrekli se vjere.* Kako je junačka vojska Hanibalova u zimskom taboru u Kapui zbog raskošnog života postala nesposobna za rat i pobjedu, tako postaje čovjek, koji se baci u krilo uživanju svijeta, nesposoban za one moralne borbe i pobjede, što ište od nas Bog i vjera.

To je eto prvi odgovor na pitanje: Odakle bezvjerstvo u našoj inteligenciji?

* * *

S tim je u savezu još nešto drugo, što spada megju najtamnije strane modernoga života. Istom je nedavno jedan zastupnik »naprednih« ideja triumfalno proglasio, *da su kršćanski nazori o ćudorednosti danas svladani*, t. j. da se je moderna inteligencija — velikim dijelom — povratila do onoga blata, u kojem se je stari poganski svijet ugušio. I doista, kakva je grozna nećudorednost poplavila današnje »prosvijetljene narode«, to znadu najbolje *psihijatri*, koji imaju posla sa bezbrojnim žrtvama one moralne — »slobode«, kojoj i naši naprednjački listovi pišu »apoteozu« . . .[1])

Ta golema ćudoredna iskvarenost, koja zbog svojih kobnih posljedica već evropskim vladama zadaje briga, ima bez dvojbe *jedan* izvor u modernoj hiperkulturi. Ova pribavlja čovjeku izobilje uživanja, te ga čini, kako smo prije spomenuli, praktičnim materijalistom i epikurejcem. Ta se pojava vazda opetuje tečajem povijesti. Od starih je kulturnih naroda jedan za drugim propao, kad se je uslijed rafiniranih uživanja podao opačinama te izgubio moralnu snagu, kako je to n. pr. *Seneka* drastično slikao.[2]) Zato želi *Juvenal* svojoj domovini prije muke i trud Herkulov, nego bogatstvo, sjaj i raskoš dvora Sardanapalova.[3])

Kad je pako čovjek do toga došao, da mora kazati, kako je to jedan profesor na hrvatskoj gimnaziji svojim učenicima kazao: »Trbuh je moj bog«, — onda ne će više mariti za kršćanskog Boga, i za vjeru, koja mu zabranjuje, da udovolji živinskim požudama. ***Nećudorednost je najobičniji uzrok bezvjerstvu.*** Kako stanovite otrovne biline najbolje uspjevaju na nečistim mjestima, tako i bezvjerstvo najbolje uspjeva u nečisti seksualnih opačina.

To je već staro iskustvo. Zloglasni *Diderot*, Voltaire-ov prijatelj i suradnik pri enciklopediji, pripovijeda sâm o sebi, da mu je jednoć neki gosp. Montmorin rekao: »*Priznajte samo, da ste*

[1]) U zadnje je vrijeme više publikacija izašlo, u kojima se pokazuje fizijološki savez izmegju raznih vrsta umobola, koje danas toliko uzima mah, i nećudorednosti. Sr. »Kršć. Škola« god. 1907. str. 126.

[2]) U »Thyest-u«. Sr. J. Müller: »Die Keuschheitsideen in ihrer historischen Entwicklung«, Mainz 1897. str. 30.

[3]) Ib.

tek zato bezvjerac, jer ste nećudoredan«. A Diderot mu otvoreno i bez stida odgovorio: »*Jest, pravo velite*«.[1])

Isto bi i naši današnji bezvjerci gotovo svi morali o sebi priznati, kad bi htjeli biti iskreni. Dobro veli engleski pisac prof. *Henry Varley* u svojoj knjizi: »Prokletstvo muškoga svijeta«, koja je na engleskom, francuskom i njemačkom jeziku već doživila velik broj izdanja:

»*Nećudorednost je jedan od glavnih uzroka, zašto mlagji ljudi često toliko mrze na kršćansku vjeru.* ***Ja sam siguran: na jednoga čovjeka, koji se iz nehaja ili zbog vjerskih dvojba udalji od kršćanstva, dolazi dvadeset njih, koji su se zbog nećudorednosti odrekli vjere.*** *Grižnja savjesti ih uznemiruje, kad im vjera kaže, da je zbranjeno, podati se sramotnim pohotama, pa zato vole se otresti vjere*«.[2])

Tako je. Oni, koji se danas rugaju vjeri te se diče svojom bezbožnošću, jednoć u mladosti svi su vjerovali u nauke Isusove, pa se molili Bogu. A kada su to prestali? Kad bi nam htjeli kazati istinu, gotovo svi bi nam morali priznati: »Kad sam se podao nečistim strastima. Onda mi je postalo mrsko moliti se Bogu i primati sv. sakramente, i *stao sam željeti, da ne bi ono bila istina, što uči kršćanska vjera o sudu Božjem, o raju i paklu, i pošto sam to već želio, rado sam vjerovao onima, koji su govorili i pisali, da vjera nije istina, nego izmišljotina popovska. Pa tako sam postao bezvjercem*«.

Evo to je ona nutarnja, sakrivena tragedija, koja se danas tisuć i tisuć puta odigrava u dušama naše inteligencije. Još je uvijek istina, što veli sv. Augustin: »Nitko ne niječe Boga osim onoga, koji želi, da nema Boga«. A to želi prije svega onaj, koji se je podao nećudorednosti.

I buduć da baš u »kulturnom svijetu« tako strašno hara nećudorednost — Varley dobro veli, da ona uništava puno više života, nego kuga i kolera i sve pošasti — zato nije čudo, što je i bezvjerstvo postalo tako užasno raširena duševna epidemija u današnjoj inteligenciji.

[1]) Oeuvres, édit. Assezat 20. 140. Sr. »Hrv. Straža« I. 52.

[2]) Njemački prijevod od R. pl. Zwingmanna, 14. izdanje (Hannover-Münden) str. 19.

* * *

Nema sumnje: Tko *pravu* znanost *pravim načinom* upotrebi, taj će se to više približiti Bogu, te se učvrstiti u vjeri, kako su to naglasili veleumi kao Bacon de Verulam, Pasteur, Secchi i mnogi drugi.

Ali uvijek je vrijedila, a i danas vrijedi više nego ikada ona istina, što ju izjavio sv. Pavao u svojoj prvoj poslanici Timoteju: »*Kloni se prepiranja* ***lažno nazvane znanosti***, *kojom se neki hvaleći otpadoše od vjere*«. (1. Tim. 6, 20. sl.)

Kriva, »*lažno nazvana znanost*« dakako da je protivnica vjere, i kao što za vrijeme sv. Pavla, tako i dandanas mnogi iz inteligencije »hvaleći se tom lažnom znanošću« *otpadaju od vjere.*

Nezasitljiva revnost za znanstvenim istraživanjem poklonila nam, istina, mnogo krasnih plodova korisnog znanja, ali dovela je u našu sredinu i jedan »danajski poklon«, nekakvog trojanskog konja, iz čijega se trbuha izvalila mnogobrojna četa *nadrimudraca*, koji su pod cimerom znanosti, krive protuvjerske nazore svuda širili megju narod. Narod ne zna takovih stvari prosugjivati, pa se zato neoprezni ljudi daju zavarati od tih modernih apostola tobožnje znanosti, koji im bez prestanka govore, da se vjera ne slaže sa znanošću.

Ali ne samo neuki narod, nego i bezbroj »inteligentnih« ljudi ide za čudo brzo na lijepak tim gorljivim »prosvjetiteljima«. *Prof. dr. Udeis* napisao je prije malo godina knjižicu: »Moderni Bog« — rijetko sam čitao tako duhovit spis. Govoreći u istom smislu kao i *Brunetière i Paulsen o žalosnom stanju logičnog mišljenja u naše vrijeme* veli:[1]) »*To je ona velika duševna rana našega doba: ljudi ne znaju više jasno i logično misliti!*« Taj svoj sud dokazuje bezbrojnim primjerima.

Zato su krivi filosofski sistemi i tendencijozno izmišljene »znanstvene teorije« danas pogibeljnije nego ikada. Naš moderni svijet hoće da se po što po to gradi *naprednim* osobito tim, da veliča »najnovije rezultate znanosti«. Ali pomanjkanje zdravog logičnog suda pokazuje se baš danas u neobičnoj mjeri, kako to potvrgjuju svi pronicavi duhovi. Stoga nalazi svaki novi, ekstravagantni filosof namah oduševljenih pristaša. Za kratko vrijeme

[1]) str. 30.

dogje drugi, te dokazuje, da je sve prijašnje bilo ludo i besmisleno, te iznosi sasvim novu mudrost, koja se je istom s njim porodila. Pa eto svijet leti za njim. Ali »pred vratima su već noge onih, koji će i njega pokopati«, kako je ono sv. Petar rekao Safiri (Dj. Ap. 5, 9.) Čovjeku, koji čita povijest filosofije od Kanta pa do danas, čini se, kao da hoda kroz muzej, gdje se čuvaju žalosni ostaci stotinâ i stotinâ razvaljenih zgrada. Ali gotovo svaki od tih efemernih filosofskih graditelja zadnjih vremena smatrao si je zadaćom, da uzdrma vjerskim uvjerenjem svojih savremenika; i ovaj tužni *negativni* rezultat preostao je u duhovima: srušio se kršćanski nazor o svijetu. Tim su načinom osobito *njemački nadrifilosofi* neizmjerno mnogo skrivili, lišivši velik dio inteligencije kršćanstva.

Ne samo na filosofskom polju, nego i u području drugih znanosti radili su protuvjerski agitatori počevši od Voltaire-a pa kroz poldrugo stoljeće sve do danas svom gorljivošću, da utamane vjeru u dušama. Bacili su u masu množinu tobožnjih rezultata znanstvenih istraživanja proti sv. pismu i kršćanskim dogmatima. Nijedan od tih »rezultata« nije se dugo mogao održati; nasuprot, najveći danas antropolog *Iv. Ranke* pravo veli, da su svi *stalni* rezultati znanosti dosada uvijek sv. pismo *potvrdili*.[1]) Ali i kada su krive zasade bile davno oprovrgnute, ipak su se i dalje širile protukršćanske konsekvencije tih zabluda, pa je u dušama uvijek zaostao mutni talog *bezvjerstva*.

K tomu pridolazi, što se takove krive, protuvjerske teorije obično u *popularnoj* književnosti još dugo vremena održavaju, kad su ih ozbiljniji učenjaci davno već zabacili. Sa *Haeckelovim »Svjetskim zagonetkama«* je ozbiljna znanost odmah na početku, kad su izašle, temeljito obračunala. *Fr. Paulsen* je onda (god. 1900.) objelodanio svoju studiju: »Ernst Haeckel kao filosof«,[2]) gdje je Haeckelove »Svjetske zagonetke« podvrgao oštroumnoj kritici te došao do rezultata, što ga izrazuje na koncu svoje radnje ovim riječima: »*Porumenio sam od stida čitajući ovu knjigu. Stidio sam se zbog niskoga stanja opće naobrazbe i napose filosofske naobrazbe*

[1]) O tom smo opširno radili u »Hrv. Straži« IV. str. 472. ss. i V. str. 163. ss.

[2]) U časopisu »Preussiscke Jahrbücher« svez. 101. Kasnije je Paulsen ovu radnju utjelovio svojoj »Philosophia militans«.

našega (njemačkoga) naroda. Ljuto me bolilo, što je takova knjiga bila moguća, što se je u našem narodu mogla pisati, tiskati, prodati, čitati te naći svojih hvalitelja«.

Ovaj su si sud prisvojili svi prvaci u znanstvenom svijetu, tako te dapače jedan Marjanović u »Savremeniku« priznaje, da je Haeckel pred sudištem znanosti gotov.

A što se je dogodilo? Nakon svega toga je Haeckel priredio jeftino *pučko izdanje* najprije njemačko, od kojega je već raspačano preko *200.000 primjeraka*, onda englesko, francusko izdanje i t. d., pa je Haeckel još u svoje stare dane postao bogataš ovom jedinom knjigom, preko koje je prava znanost prešla na dnevni red već prije, nego su ju niži slojevi i vidjeli. A ova je knjiga — kojom su ljudi oko »Obzora« u svoje vrijeme i Hrvatsku htjeli usrećiti — od kraja do kraja natrpana najsurovijim napadajima na kršćansku vjeru, što ih je Haeckel većinom prepisao iz jedne knjižice engleskog pamfletista Saladina (za pravo Stewarta Rossa), koji je u Engleskoj poznat kao literarni pustolov najniže ruke. Zato se je Haeckel u engleskom izdanju i čuvao, da ne spomene ovo ime, dok se u njemačkom izdanju s njime hvali.

Evo vrlo drastičnog primjera, kako se u masama srednje »inteligencije« širi bezvjerstvo pomoću popularizirane »znanosti«, koja je u višim krugovima učenog svijeta davno raskrinkana kao puka sljeparija.

Nešto slično je svijet doživio i još doživljuje s *Darwinovom teorijom selekcije* (*s darvinizmom u užem smislu*), koji danas, kako veli glasoviti zoolog prof. *dr. Drisch*, tek »*pripada povjesti*«.[1]) Isto je potvrdilo »filosofsko društvo« u Beču, što je god. 1902. držalo dug niz sjednica, u kojima se radilo o Darwinovoj teoriji. Tu su učenjaci svih struka: zoolozi, botanici, biolozi, paleontolozi i t. d. posvjedočili, da se Darwinova teorija nije ni na kojem području obistinila. Jedan je govornik dapače rekao — a da mu nitko nije prigovorio — »*To su fantazije, koje će se budućim naraštajima činiti djetinjske bajke; već sada o njima nijedan od učenjaka prvaka više ne raspravlja*«.[2])

[1]) U »Biologičnom centralnom glasilu« god. 1896. str. 355.

[2]) Opširnije radi »Hrv. Straža« o tom god. II. str. 643. ss. i str. 155. ss.

Ali se u »popularnim« knjigama i časopisima darvinizam još uvijek inteligentnom svijetu preporuča kao suho zlato, osobito u našoj naprednjačkoj štampi. A zašto? Odgovor nam daje čuveni učenjak *dr. E. Bauer*, veleći: *»To je svijet oduševilo za darvinizam, što se mislilo, da se njime može ukloniti Stvoritelja«*. Dapače *Haeckel* bez stida priznaje: *»U tom stoji zasluga Darwinove teorije, da se može upotrebiti kao osnov za ateistički nazor svijeta.*[1])

Trebalo bi još puno toga reći o ovome predmetu: kako se tobože u ime znanosti širi bezvjerstvo. Tu bi i naš »krapinski čovjek« igrao žalosnu ulogu: on za života jamačno nije slutio, kako će hrvatska znanost — pod uplivom njemačkih darvinističkih agitatora — zlorabiti njegove kosti.[2])

Od *prave* znanosti nema se vjera ničega bojati; ali *kriva* joj je znanost nanijela neizmjerno mnogo štete u duhovima moderne inteligencije. Dobro je ovu inteligenciju slavni prof. *Förster*[3]) prispodobio sa Shakespeare-ovim »kraljem Lear-om«. Ovaj se je dao jadno prevariti od svojih lažnih kćeri te istjerao iz kuće jedino mu vjernu i iskrenu kćer Kordeliju, koju su one kod njega klevetale. Kad je poslije saznao potpunu istinu, poludio je videći, kako su ga one himbene kćeri zlobno prevarile, dok su mu lukavo laskale. Tako — veli Förster — moderni se svijet daje varati od krive znanosti, koja laska njegovoj oholosti i putenosti, te zabacuje onu pravu znanost, koja mu kaže potpunu istinu. Zato je moderni svijet u mnogom pogledu nekako poludio kao što kralj Lear.

A najkobnije je ludilo — *bezvjerstvo.*

* * *

S tim djelovanjem protuvjerske nadri-znanosti usko je skopskopčano djelovanje ***liberalne štampe.***

[1]) Sr. Stauracz: »Darwinistische Haeckeleien«, Beč 1902. str. 7. — *Darwin sâm nije bio ateist, nego je svečano izjavio svoju vjeru u Boga na koncu svoga najslavnijeg djela »o postanku vrsta«, te je i više puta naglasio, da se njegova teorija lijepo podudara s kršćanstvom.* V. »Hrv. Straža« II. str. 644.

[2]) Opširno je »Hrv. Straža« o tom radila god. 1907. str. 516. ss. u raspravi *»o otkrićima u Krapini«.*

[3]) U svom najnovijem krasnom djelu »Sexualethik und Sexualpädagogik«.

Spomenuo sam besprimjerni uspjeh Haeckelovih »Svjetskih zagonetaka«, koji se tumači golemom reklamom ateističkog društva »Monistenbund«, što ga je Haeckel uz revno sudjelovanje framasunstva rasprostranio po svim većim njemačkim gradovima.

Tako je uopće bezvjerstvo počevši već od sredine 18. vijeka razvilo upravo grozničavu djelatnost na polju književnosti i žurnalistike, najprije u Francuskoj, onda u Njemačkoj i Italiji, napokon i u Rusiji i Austriji. Na zadnjem katoličkom kongresu u Beču u studenom 1907, koji je uopće vanredno jasno rasvijetlio bojne sile i taktiku u protukršćanskom taboru, ustanovilo se, kako su poslije god. 1848. liberalci silnim naporom radili, e bi po mogućnosti *osvojili svu štampu u zemljama austrijske monarkije.* U prvom redu im je pri tome služila podzemna sila slobodnog zidarstva i — židovska »visoka financija«.

U kakovoj je mjeri protuvjerskim strankama uspjelo, da se domognu prevlasti na polju štampe, to nam već dokazuje jedan pogled na razvitak židovskog novinstva, koje stoji gotovo bez iznimke u službi protucrkvene agitacije. Bečki list »Neue freie Presse« n. pr. šalje svaki dan dva puta 55.000 primjeraka u svijet, u kojima propovijeda inteligenciji nepomirljivi rat proti vjeri, isto tako mnogobrojni drugi listovi, od kojih imaju neki na raspoloženje dva, tri i više rotacionih strojeva, s kojima se može svaki sat do 20.000 eksemplara tiskati i zamotati.

U *Njemačkoj* — a njezina književnost u najnovije vrijeme još više nego prije djeluje na Hrvatsku — izlazi svake godine 25.000 novih knjiga u barem sedamdeset i pet milijuna primjeraka (pri tome nijesu računana nova izdanja starih knjiga.) A većinom proizlaze te knjige iz naklada, koje služe protuvjerskoj propagandi.

Slične su prilike u *Francuskoj* i u *Italiji*, i dobro znamo, kako je bezvjerska štampa u *Hrvatskoj* preuzela mah od početka ovoga vijeka.

Napredovanje te štampe ćemo razumjeti, kada s jedne strane pogledamo na veliku revnost protuvjerskih agitatora i na sve one pomoćne sile, što smo ih spomenuli, s druge pako strane na jednu okolnost, koja će zloj štampi uvijek osigurati premoć u borbi sa dobrom štampom: *ona laska ljudskim strastima, a dobra se štampa njima protivi.*

Prije svega ide u protucrkvenoj štampi rame uz rame sa bezvjerstvom — »*slobodna ljubav*«, t. j. *slobodna nećudorednost*. Ovo novo evangjelje oslobogjenja ne samo od vjerskih nego i od svih ćudorednih »spona«, — to je ona čarobna glazba, što primamljuje tisuće i tisuće »modernih ljudi«, da pohlepno prisluškuju dnevnoj propovijedi protukršćanske štampe. Tako ta štampa sve više i više jača na uštrb vjere.

Nije se to tek slučajno dogodilo, što su se našla ta dva saveznika u literarnom boju proti kršćanstvu. *Voltaire*, koji je protuvjerskim pokretačima sve do dana današnjega nenatkriljivi uzor, pokazivao je bez prestanka svojoj »braći u Belzebubu«[1]) taj najuspješniji put do pobjede bezvjerstva: nek unište najprije kršćanski moral, pa će se brzo srušiti i kršćanska vjera. On je u tom pogledu svima prednjačio: za njegovu knjigu »La Pucelle« se je već za njegova života reklo, da je prouzročila više smrtnih grijeha proti ćudorednost, nego što ima slova.[2]) I uspjeh je pokazao, da je Voltaire veoma dobro računao. Nije prošlo 18. stoljeće, pa je već grozno nikla Voltaire-ova sjetva, i što su Francezi danas propali narod isto tako gledom na vjeru kao i gledom na moral, to imaju zahvaliti u prvom redu Voltaire-ovoj taktici.

Kako se je i *hrvatska naprednjačka štampa* zavjerila na ovaj Voltaire-ov program, to je »Hrvatski Dnevnik« na koncu prošle i na početku ove godine u nizu članaka[3]) pokazao mnogobrojnim i doista užasnim primjerima i priznanjima sa strane kolovogja naprednjačke književnosti. A gdje su uzroci isti, tamo moraju i posljedice biti iste, t. j. još nešto dalje na tom Voltaire-ovu putu, pa čeka i hrvatski narod ista moralna i vjerska propast, — a znamo, dokle je već došlo u velikom djelu naše *inteligencije*.

Ne ćemo sad spominjati sve one druge majstorije, kojima se bezvjerska štampa služi u borbi proti katolicizmu: kako se n. pr. liberalni listovi poput gladnih vukova otimaju za svaku osvadu proti Crkvi i svećenstvu, ne mareći nimalo, je li istina ili ne; i kad se poslije ispostavi, da je bila kleveta, ne će ti listovi ništa opozvati, gdje ih se ne može prisiliti sudbenim postupkom. Takovih afera je osobito prošle godine mnogo bilo. U samoj Italiji su socijalisti u 28 gradova pronijeli zlobne potvore proti kleru, osobito proti samostanima, a gotovo sveukupna liberalna štampa u Evropi opetovala je te klevete. Kad su onda sudišta otkrila te potvore, opozvale su samo one novine, proti kojima se je u tu svrhu vodila parnica.[1]) Ali i izvan Italije dogodio se velik broj takovih slučajeva, koje je bezvjerska štampa izrabila za internacijonalnu hajku na Crkvu i katoličku vjeru, po staroj, prokušanoj metodi: »Mentire audacter, semper aliquid haeret!«

Evo dakle opet obilna vrela bezvjerstva za modernu inteligenciju![2])

* * *

Kad se radi o bezvjerstvu u inteligenciji, ne valja smetnuti s uma ***ulogu modernih sveučilišta***.

Sveučilišta su jednoć bila tvrgjave i ponos kršćanstva. Katolička Crkva ih je utemeljila te njima upravljala kroz više stoljeća, kako i naše zagrebačko sveučilište zahvaljuje svoj prvi osnutak katoličkim redovnicima i uskrsnuće svoje katoličkom biskupu.

A što su sveučilišta danas postala?

Što se tiče našeg hrvatskog sveučilišta, dobro ga je karakterizirao jedan poznati sveučilišni profesor, pitajući u mojoj prisutnosti zagrebačkog svećenika: »*Što može tomu biti uzrok, da su naši gjaci u prvom godištu ateisti, u drugom anarhisti, a u trećoj godini najveće propalice na duši i na tijelu?*«

Ne treba istom istaknuti, da takove riječi ne valja razumjeti u njihovoj potpunoj općenitosti, jer ima i vrlo čestitih sveučilištaraca, koji se nijesu iznevjerili religiji, nego ju i u praktičnom životu junački ispovijedaju. Ali ipak govori iz tih riječi vrlo žalosno iskustvo, što se ne da zabašuriti običnim frazama o »mladenačkoj nepromišljenosti« i t. d. Znamo, da su mladići uvijek bili mladići,

[1]) Tako je običavao nazivati svoje literarne suradnike

[2]) Opširnije je »Hrv. Str.« o tom radila I. str. 52. ss.

[3]) »Nešto o najnovijoj hrvatskoj književnosti«.

[1]) Njemački je »Central-Auskunfts-Bureau« ustanovio tih 28 slučajeva i točan izvještaj objelodanio u »Apologetische Rundschau« 3. svez. 1907. str. 32. ss.

[2]) Nuzgredno budi rečeno: iz svega toga se jasno vidi *skrajna potreba Pijeva društva* i u Hrvatskoj! U Beču je »Neue freie Presse« uslijed djelovanja Pijeva društva u zadnje vrijeme izgubila oko 10.000 pretplatnika, koje je dobila kršćanska štampa. Tim putem može se još velik dio inteligencije spasiti za vjeru.

ali bezvjerstvo i tako reći »*načelni*« nemoral, to su *moderne*, t. j. u staro vrijeme nečuvene pojave na sveučilištima.

Koliko sam već mladića poznavao, koji su do mature bili vrlo dobri i nepokvareni, i kad sam ih opomenuo, da ostanu takovi i na sveučilištu, odgovorili su vrlo odlučno: »Ja ću ostati vjeran katolik, pa ću se čuvati pokvarenosti«. Prošla je jedva godina dana, pa su došle vrlo žalosne vijesti...

Osobito je u zadnje vrijeme zagrebačko sveučilište bezbroj mladića strovalilo u ponor bezvjerstva i nemorala. Tko nije član akademske kongregacije ili Domagoja, taj će se teško oteti asimilirajućoj moći toga milieu-a.

A jesu li druga sveučilišta bolja?

Na *praškoj* su visokoj školi pod egidom Masařykovom dobili svoju naobrazbu začetnici one mlade hrvatske stranke, koja upravo gjavolskom revnošću agitira proti vjeri, te sve sile ulaže, e bi hrvatski narod otrgnula od Crkve.

A *bečko* sveučilište? Baš zadnji su mjeseci bacili jasno svijetlo na tamošnje tužne prilike. *Dr. Lueger* je na velikom katoličkom kongresu vrlo živahnim bojama slikao taj gjački život u Beču, Gracu i t. d., te pokazao, čemu se ima narod nadati od te svoje »uzdanice«, koja u odlučno doba života stoji pod uplivom zakletih neprijatelja kršćanske vjere. Kad su onda radi toga liberalci u parlamentu navalili na Luegera, opetovao je sve, što je na katoličkom kongresu izjavio, veleći, da ne može ni jedne izreke, ni riječi, ni slova opozvati, jer je sve tužna istina. Katolički narod uzdržava svojim porezom sveučilišne profesore, koji su većinom ili židovi ili potpuni bezvjerci.

Muževi katoličkog uvjerenja ne mogu lako doći do stolice na sveučilištu. Slobodnozidarska loža i sve protuvjerske sile su se zavjerile proti tomu. Kojim se poštenim majstorijama služe u ovu svrhu, o tom bi mogli mnogo toga reći, ali da odviše ne duljimo, moramo čitatelja uputiti na druga vrela, n. pr. na veoma poučno djelo sveučilišnog profesora dra *Fr. Heinera:* »Confessioneller Geisteskampf und Reformkatholicismus« (Paderborn 1906.) str. 190. ss. i na glasovitu povijest revolucije« od *Hohoffa* (Freiburg 1887.) str. 23. ss. U ostalom je nedavno sveučilišni profesor *Wahrmund* bez srama u javnim govorima priznao, da liberalci, dok

imaju vlast u rukama, ne će pripustiti uvjerenih katolika u profesorski kolegij na sveučilištima, jer da oni nijesu »ravnopravni« sa bezvjercima.[1])

Evo to je ona »*sloboda*«, što ju propovijeda liberalizam, taj tlačitelj svake prave vjerske slobode.

Da moraju tim načinom sveučilišta sve više i više postati plijenom bezvjerstva, to se razumije. I naravno da će tako »inteligentna« mladež hrpimice otpasti od vjere.

A poslije u životu — ma koliko ih s vremenom bude uvidjelo, da su bili u mladosti prevareni, malo ih ima moralnu snagu, da se povrate k vjerskoj istini.

* * *

Kako smo vidjeli: jako su to *mutna i nečista vrela*, iz kojih izvire široka rijeka modernoga bezvjerstva. Kad bismo još dalje istraživali, našli bismo još mnogo toga, što našim inteligentnim apostatima ne služi ni malo na čast, nego samo na sramotu.

Našli bismo megju inim, da kod modernog bezvjerstva igra vrlo veliku ulogu ona ***općenita beznačajnost***, što kalja naš javni i privatni život, na žalost i tugu svim plemenitijim duhovima. Za kukavan probitak mnogi prodaju svoje uvjerenje, svoju vjeru, svoga Boga, i spas duše svoje. Za pohvalu i povlagjivanje iz usta moralnih propalica ili od straha pred njihovom porugom mnogi se odriču i najvećih svetinja svojih.

Dobro je rekao jedan govornik na zadnjem katoličkom kongresu: »Moderni je čovjek *slab* čovjek«. Tako jest. Ne samo fisične, nego još puno više moralne, duševne snage je nestalo današnjem naraštaju. Što veli *René Doumic* u svojoj studiji: »Etude sur la comédie nouvelle« o ličnostima moderne drame (à la »Gospogja Walewska«), to vrijedi u istinu o onoj našoj inteligenciji, koja se vjerno zrcali u dramatičnom pjesništvu. »Nesposobnost za svaki energični napor — to je njihovo obilježje. Ti ljudi ne znaju ništa više uskratiti svojim sklonostima, oni zdvajaju na svakoj pobjedi nad samim sobom. Ironičnim pogledom gledaju, kako se raspada njihov duh, njihova osobnost, kako se rastvara svijest o njihovim ljudskim dužnostima, kako se ništi njihova volja. Besposleno bulje u svoju vlastitu propast. Doista ne može se čovjek danas baš ponositi, što je muž«. Tako Doumic.

[1]) Sr. »Salzburger Kirchenzeitung« 1908. br. 7.

Makar ta slika bila nešto drastična, ipak je to karakter velikog djela modernog društva. Ako je ipak vjera, kako s pravom veli Hettinger, »najviši čin volje«, onda razumijemo, da se ti beznačajni, istrošeni slabići teško mogu podići do nje, do onoga duševnoga junaštva, što treba danas čovjeku, koji hoće da usred moralno bankrotiranog svijeta muževno ispovijeda vjeru svoju.

* * *

Još nešto, što ne valja zaboraviti: u velike utječe na bezvjerstvo naše inteligencije takogjer i ***nevjerojatno veliko neznanje*** u vjerskim stvarima.

Katolička su glasila često upozorila na doista sramotno neznanje onih pisaca, koji baš najviše pišu proti vjeri i Crkvi u »Pokretu«, »Obzoru«, »Savremeniku«, »Riječkom Novom Listu« i t. d. I to je karakteristična crta našega vremena, da se više ne smatra sramotom, kad ljudi viču proti vjerskim uredbama te se narivavaju narodu kao učitelji u vjerskim stvarima oni, koji o tim stvarima ne razumiju mnogo više nego naš seljak o babilonskoj mitologiji. Možemo li si predstaviti ogromnije neznanje, nego što ga je n. pr. »Pokret« očitovao govoreći »o ispovijedi«, ili »Obzor« »o papinskom primatu«, ili auktori »Prokletstva« o stotini katoličkih uredaba, na koje se nabacaju kamenjem i blatom? Pa ipak je naša inteligencija velikim dijelom sve to primila i branila kao čisto zlato religijozne istine.

Da uz takovo golemo neznanje vjera modernog svijeta mora ostati slabašna bilinica, koju će svaki vjetrić slomiti, lako se razumije.

Otale i onaj bezbroj krivih pojmova i predrasuda o Crkvi i o vjeri, koje onemogućuju zdrav i krepak vjerski život, te izručuju naše naobražene krugove svakoj ma kako krupnoj sljepariji. Da nije u tom pogledu duševni niveau naše inteligencije strašno nizak, ne bi je se mogle dojmiti protuvjerske lakrdije u »Novom Suncu«, u »Tajinstvenom Svijetu«, u Hinkovićevoj knjizi »Raj i Pakao i t. d.

Sve ove žalosne okolnosti sudjeluju, da može otrovna i smrtonosna bilina bezvjerstva u današnjem naobraženom svijetu tako bujno rasti, cvasti i roditi mnogobrojnim kobnim plodovima.

* * *

Najkobniji pako plod, koji ujedno u sebi sadržava sjeme za sve daljnje širenje i rasprostiranje bezvjerstva, jest: ***onaj luciferski duh rebelije proti svakom Božjem i ljudskom auktoritetu***, koji je zahvatio moderno društvo te ga sve više i više kuži. »*Mi hoćemo da živimo pod jedinim auktoritetom svoje sopstvene svijesti*« — tako piše nedavno jedan »naprednjački« pisac. To znači janijim riječima: *Ni Crkva, ni evangjelje, ni Bog sam ne smije nam više ništa zapovijedati, mi više ne priznajemo auktoriteta izvan sebe, mi smo si sami svoj jedini auktoritet i Bog svoj.*

Naravno da iz toga načela slijedi rat proti vjeri, prije svega proti katolicizmu, sve do uništenja — kad bi to moguće bilo. »*Nama više ne treba Boga* — tako piše sveučilišni profesor dr. Meyer-Benfey[1]) — *što više: nama je Bog suvišan, mi više ne znamo, šta ćemo s njim... I u carstvu ćudoregja nema Bogu više mjesta. Mi smo otkrili zakonodavca i suca u vlastitim prsima, pa ne damo drugome, da se umiješa. Dapače ja idem još dalje: kada stvar pravo promatramo* — ***nama je postala nesnosna već sama misao o Bogu.*** *To je danas jasno: stara vjera u Boga ne slaže se više sa našim modernim mišljenjem i čuvstvovanjem. Neka stari pustinjak u šumi dalje štuje Boga svoga, — mi učenici Zaratustre znamo, da je Bog umro i da ne će više uskrsnuti*«.

Istina, tako groznih blasfemija ne čujemo svaki dan, ali da je taj duh »Zaratustre« t. j. Nietzsche-a zahvatio užasne dimenzije u modernoj inteligenciji, o tom nema dvojbe.

Kada dogje Antikrst na koncu svijeta, hoće li moći drugačije govoriti? Dapače ni gjavao sam ne bi mogao svijetu proglasiti gorega »evangjelja«.

A ovo se gjavolsko evangjelje širilo od dana Voltaire-ovih sve dalje i dalje, da ima već i ljudi, koji žele, da mjesto Boga uspostave ideju o gjavlu.

»Ei passa, o popoli,
Satana il grande;
Passa benefico
Di loco in loco
Su l' infrenabile
Carro del foco...
Salute o Satana,
O ribellione,

[1]) Kod *Seydla*: »Also sprach Zarathustra« (Hamm 1902) str. 286.

O forza vindice
Della ragione!«

Tako je pjevao Carducci uz frenetično povlagjivanje protukršćanskih krugova, koji su ga i lanjske godine iza njegove smrti veličali zbog te paklenske ode.

* * *

Što će nam donijeti budućnost? Sadašnji sv. otac papa piše u svojoj prvoj enciklici (god. 1903): »U premnogima se je posve utrnulo štovanje vječnoga Boga, dapače svom snagom i lukavošću nastoje, *da i sam spomen i pojam o Bogu posve iščezne.* Odista, tko ovo promisli, mora se svakako pobojati, *nije li ova pokvarenost duhova neki preteča i kao početak onih zala, koja se imadu očekivati u zadnja vremena, nije li „sin propasti‘, o kojem govori Apostol, već na ovoj zemlji«.*

Sigurno je to: sve nam kaže, da ide novo vrijeme. Svijet je postao punoljetan. Djetetu je lako biti dobrim i nevinim, ali što više raste, to mu se nameće teža borba sa samim sobom. Tako se mora moderni čovjek, istupivši iz djetinjskog doba čovječanstva i došavši do potpune samosvijesti, krvavim bojem hrvati, da sretno progje kroz kušnju života, a ta kušnja jest: da služi Bogu čuvajući vjeru.

To je danas kud i kamo teže nego ikada, ali ovo su onda junaci Božji, kojima se raduje cijelo nebo, i koji si zaslužuju neizmjernu, vječnu nagradu.

Istina, što žešća biva ta borba, to će više nesretnika pasti i otpasti. Možda će jednoć i za Hrvatsku doći vrijeme, gdje će malena četa vjernih junačkih katolika uz Krista srtati u boj, kao ono sigetski junaci uz Nikolu Zrinskoga, samo s ovom razlikom: tko ostane uz Krista, taj ne može pasti, pa mu je pobjeda posve sigurna, ma koliko bilo paklenih neprijatelja.

Megjutim — sudnji dan ne će još doći sutra, pa se nadamo prije još krasnome procvatu katoličkog života, a takogjer — i osobito — megju hrvatskom inteligencijom.

Samo moramo *raditi,* i to još većom revnošću, nego moći tmine: širitelji bezvjerstva.

Kritička pisma mladom apologetu.

10. Pismo: Agnosticizam u primjeni na religijski problem.

Agnosticizam sa raznim nuansima, kao što je tradicijonalizam, fenomenalizam, misticizam, imao je za posljedicu, da se je vodilna uloga u duševnom životu od razuma prenijela na druge duševne sile: na čuvstvo i volju. Odatle potječe filosofija čuvstva i filosofija volje ili tako zvani »voluntarizam«. Ove teorije u svojoj primjeni na religijski problem rodiše religiju čuvstva ili srca, i religiju volje.

Upravo poharno djelovahu ove nauke na katoličku teologiju i apologetiku. Zato je Pio X. u okružnici »o naukama modernistâ« uzeo agnostizam ishodištem svojih izvagjanja proti modernističkim zabludama. Da našega dra Barca bolje razumijemo i uvidimo zamašnost ovog pitanja za apologetiku, mi ćemo, slijedeći okružnicu papinsku, nauku agnosticizma u glavnim točkama izložiti.

Modernisti-filosofi temelj kršćanskoj filosofiji polažu u agnosticizam, prema komu je razum sasvim sapet fenomenima; preko fenomena ne može razum preći niti se stoga vinuti k Bogu. Bog ne može biti direktno predmetom umovne spoznaje. Intelektualizam je odavno već izumro; njemu nema više mjesta u znanosti i religiji, niti u apologetici. To je *negativni* dio agnosticizma.

Pozitivni se dio agnosticizma sastoji u vitalnoj imanenciji. Religija naime, vele modernisti, u svojoj je bîti faktum ili činjenica, koju valja tražiti u samom čovjeku. Odatle princip *religijozne imanencije.* Poticaj religije polazi od neke *potrebe* ili *nagona* (impulsa); taj se nagon pojavljuje u gibanju srca, koji se zove *osjećaj* (sensus), *čuvstvo.* Ili, kako se izrazuju drugi: u nutarnjim se *zakucima* čovječje naravi i života sakriva *želja i potreba za nekom religijom*; i to ne za kakvomgod, već baš sa onakvom, kakova je katolička religija; nju, tako će modernisti, upravo zahtijeva savršeni razvitak života. Drugi govore o *korijenu,* pa opet o *klici* religije, što je u čovjeku sakrivana, te, razvijajuć se malo po malo, izbija sve više na vidjelo.

»Zato — izvodi okružnica — buduć da je predmet religije Bog, valja zaključiti, da vjera, koja je početak i temelj svakoj religiji, nije ništa drugo van neki nutarnji osjećaj, koji se ragja iz

potrebe za božanstvom. Nadalje, ova potreba za božanstvom po sebi ne može spadati na djelokrug svijesti, jer se ne osjeća van u stalnim i shodnim prilikama; nego je sakrivena s prvine ispod svijesti, ili kako oni govore izrazom moderne filosofije, u »*supkonscienciji*«. Potreba za religijom, sakrivena u supkonscienciji, podražuje *religijozni osjećaj*, ali *bez ikakove prethodne umne spoznaje*. Ovaj pako osjećaj imade u sebi upletenu samu božansku realnost i čovjeka na neki način sjedinjuje s Bogom.

No kako je ovaj osjećaj Boga u čovjeku taman i pomiješan, te se jedva razlikuje od onoga, koji vjeruje; zato je nužno, da se isti osjećaj rasvijetli, da Bog odanle iskoči te se raspozna. To pak spada na razum, kojega je zadaća misliti i analizirati religijozne pojave, koji se u duši podižu; ove će pojave razum malo po malo prevesti u predstave, a predstave će označiti i formulirati riječima.

Prema tomu valja da moderni apologet otpočne svoje djelo ne logikom, već *eksperimentalnom psihologijom* ili *analizom* osjetnih *tajinstvenih sila*, koje su *sakrivene u dnu čovječje duše*. Svrha, koju kani postići, jest: čovjeka, *koji još nema vjere*, *onamo dovesti*, da steče iskustvo ili svijest *religijske činjenice*, koja je u njemu *imanentna* kao jedini temelj i *izvor svake vjere*. Pokazati dalje, kako se je *vjerska klica* malo po malo historijski razvijala i prilagogjivala sukcesivnim okolnostima, vukući vitalno iz njih sve sebi korisne forme doktrinalne, bogoštovne i crkvene, a u isto vrijeme svladavala sve poteškoće ... *Metoda* je moderne apologetike dakle isključivo ili barem pretežno *psihološka* i historijska.

Ovim smo u kratkim potezima označili modernistički agnosticizam, u koliko se odnosi na religijski problem i na apologetiku, a to na podlogi papinske enciklike, služeći se gotovo isključivo riječima iste enciklike.

II. Pismo: Apologet dr. Barac i enciklika Pija X.

Tko je pomnjivo pročitao Barčevu knjigu, njega će sijaset mjesta u njoj podsjetiti na sadržaj papinske enciklike, a nehotice će on doći do zaključka: dr. Barac je crpao iz istog vrela, iz kojega i autor enciklike, s razlikom, što je potonji to činio s naumom, da one nauke izloži i dokaže kao krive, dok dr. Barac te iste nauke više manje usvaja kao istinite, te se time zapleće u gorostasna protuslovlja kako sa samim sobom tako s kršćanskom

religijom i filosofijom. Mi iskreno žalimo, što moramo da izreknemo tako oštar sud. U Barčevoj knjizi nailazimo ne samo na *modernističke misli*, što ih *iznosi i osugjuje enciklika*, nego većinom i na *terminologiju i oznake modernističkih zabluda*, kako ih nalazimo u enciklici. Kano da je dr. Barac svoju knjigu napisao, izakako je objelodanjena enciklika! No enciklika se osvrće u prvom redu na franceske moderniste, a dr. Barac je čitao opet pretežno franceske modernističke apologete i teologe. To rješava zagonetku.

Da vidimo.

Dr. Barac ponovno ističe, kako treba djelo apologetike *otpočeti ne sa razumom* ili *logičnim umovanjem*, koje polazeći od realnosti spoljašnjega svijeta zaključuje bivovanje Božje i tako utvrgjuje osnov religije; nego zgradu apologetike valja *postaviti na subjektivno tlo psihološke analize*. Samo tako ćemo uspjeti, da modernog nevjernika pobijedimo i Kristu natrag privedemo.

»Treba *analizirati*, piše dr. Barac, *ljudski duh*, treba istresti sav sadržaj (de retourner la corbeille, kako reče Descart) ljudske duše, te će se jamačno naći *na dnu* (ljudske duše) mnogi problem ...« (Str. 113.) Novi pravac u apologetičkom djelovanju od Pascala sve do Blondela je osnovan na *dubini ljudskoga srca*. (52.) »U čovjeku ima nešto, što se *dokučiti*, *pojmiti ne da*, a na što ipak ljudsko srce, koje ima druge zakone nego li hladni razum, neodoljivo teži«. (Str. 4.) Tuj se nalazi neko »*tajno skrovište* (enciklika: »nutarnji zakuci«), odakle napokon izlaze sve misli, sve čeznje, sva djela čovjeka«. (51.) To je ona »*religijozna osnova* (enciklika: »klica«) u prirodi čovjeka, koja se ne da zatajati«. (Str. 4.) »*Podrijetlo vjere*«. (50.)

»Unutrašnja psihološka *činjenica*«, »kriterij«, »*potreba* (besoin), koju čovjek ćuti, da odgovori na najznamenitija i najviša pitanja o svom cilju i putu«, ta »nemoć ljudskoga razuma, da sâm zadovolji ovoj potrebi«; to »očekivanje objave«, »pouzdanje, da objava negdje eksistira«; »činjenica savijesti«, koja »dokazuje svoje božansko podrijetlo«. (Str. 116.) »Neka težnja vjerovati« — »un certain désir de croire«. (50.) »Neka *podobnost* u dnu duše za natprirodno i neko *čeznuće* za njim«. (123.) »Unutrašnje *iskustvo*«. (99.) »Neka prirodna *svijest, da Bog jest* (natürliches Gottesbewusstsein), koja nastaje bez učenih refleksija«. (Str. 99.)

Fiat comparatio — izmegju dra Barca i enciklike! (Dotična su mjesta podcrtana.)

Religija je dakle neka bitna forma čovječjeg života; njezino podrijetlo treba tražiti u srcu. Odatle princip religijozne imanencije. »*Religijozni je problem svakomu čovjeku imanentan*«. (115.) Stoga i apologetika mora da prihvati *metodu imanencije*. »Tradicijonalna metoda polazi od kršćanstva, kao spoljašnje činjenice, i nastoji ga približiti našoj duši... Zato Brugère zove ovu metodu ekstrinsečnom, descendentnom. Ova nova (metoda) polazi iz nas i uspinje se progresivno do natprirodnoga. Konsekventno može se nazvati intrinsečnom, ascendentnom. Mi ostajemo (in-manere) u sebi; no kušamo otkriti dodirne točke izmegju sebe i natprirodnoga. Zato se zove i *metoda imanencije*, méthode d' immanence«. (Enciklika!) Dr. Barac pripominje sa Deman-om, da se ne treba plašiti toga naziva, jer ga upotrebljivanje posvetilo. (Pio X. ga se ipak uplašio, premda ga »posvetili« franceski modernisti!) A što je najvažnije: princip imanencije znači, da je u čovjeku *subjektivno znanje nepogrješivo*, kad očekuje i predvigja nešto objektivno, što onomu stanju odgovara«. (Str. 114.) Tim je subjektivizam u religiji dotjeran do skrajnosti.

Zato će i apologet najsigurnije stupati, ako »*činjenicu svijesti*« noprosto »konstatira i *analizira*«. (116.) Opet enciklika. Čemu uvijek apelirati na razum i logiku, kao zadnju instancu? »Ne upoznajemo bo sve *izvjesne* spoznaje *jedino razumom*, kako skolastici hoće«. — »Razum nije jedina moć čovjeka, logika nije jedino pomagalo, da se *utvrdi* neko *osvjedočenje* pogotovo u vjerskim pitanjima«. (99.) Apologet će danas »*sasvim drugojačije*« izgraditi dokaz za eksistenciju Božju«. »Ni kanon ni doktrina ne kažu, da mi Boga spoznajemo baš »quinque viis«, putem intelektualnim, metafisičkim«. (99.) Moderni »bolesnik« ne može prokuhati stare logike, njemu treba propisati, »jačih lijekova i snažnije hrane« (104), hoćemo li da potpuno ozdravi. Ovi su lijekovi »voluntarističke« ili »mističke« naravi — filosofija: volje, čuvstva, *unutarnjih osjećaja*. (Str. 100.) Nosi ih čovjek u sebi, u *tajinstvenom dnu* svoje duše.

Megjutim, ima mjesta, iz kojih se razabire, da dr. Barac psihološku metodu, analizu duše, smatra tek »*pripravom za objektivnu i tradicijonalnu*«, te njoj samoj na sebi nikako ne daje »apsolutne vrijednosti, kao da bi ona mogla direktno i bez spoljašnjih tradicijonalnih kriterija dokazati natprirodnu istinu katoličke vjere«. (121.) Ta »derutne religijozne prilike našega doba izazvale su potrebu, da apologeti nastoje dokazati istinitost kršćanstva ne direktnim putem, dokazima u jezgri metafisičkim (recte: logičkim!), poput tradicijonalne apologetike, nego da idu tom cilju krivuljom okolišeći. Oni nastoje *pripraviti tlo metafisičkim argumentima* putem psihološkim, *analizirajući dušu čovjeku.*« (108.) Psihološka (imanentna) metoda čovjeka »ne osvjedočava«. Ona samo pobugjuje nevjernika, da analizom vlastite duše poželi i nagje odgovor na religijozni problem. Ona priznaje, da je čin vjere djelo razuma, ali ističe i drugu stranu, da u činu vjere izvanredno mnogo odlučuje i volja (želja). Nije dosta znati, treba i htjeti. A kad *hoćeš, lako je onda osvjedočiti razum.* (115.)

Dr. Barac dakle logički momenat u apologetici ne *isključuje*. Podnipošto! On se dapače opetovno poziva na vatikanski sabor, koji osugjuje nauku onih, što uče, da se Bog ne može izvijesno spoznati prirodnim svijetlom čovječjeg razuma. Dr. Barac izrijekom piše: »Prirodno dakle možemo spoznati Boga, i to iz stvorenja; a nije baš nužna natprirodna objava (tradicijonalizam), niti Boga upoznajemo neposrednom unutrašnjom intuicijom (ontologizam.)«

No ima u toj točki u dra Barca sila protuslovlja!

Protuslovlja su očita! Dok dr. Barac sa saborom vatikanskim, kako vidjesmo, osugjuje *tradicijonalizam*; on eto u isti čas piše, da je prošlost *jedino kazalo* čovjeku, da sudi, je li njegovo mišljenje doista logično i istinito; a to je drugom riječju pravi pravcati tradicijonalizam. — Osugjuje dr. Barac i *ontologizam*, veleć, da ne možemo Boga upoznati neposrednom unutrašnjom intuicijom. Dobro! Ali pitamo mi dra Barca: Što znače njegove riječi na str. 99: da spoznajemo Boga po nekoj *prirodnoj svijesti — Gottesbewusstsein*, bez refleksija — što znače ove riječi drugo van goli ontologizam? Dok dr. Barac u jednu ruku posvjedočava *izvjesnost razumovne spoznaje*; u drugu eto ruku slavi kao velikog učitelja svoga *Pascala*, koji upravo na cinični način ruglu izlaže razum *poričuć* mu svaku *sposobnost izvjesne spoznaje*. — Na str. 115. dr. Barac piše, da psihološka metoda čovjeka *ne osvjedočava*;

*

isto tako na str. 121. psihološkoj metodi poriče *absolutnu vrijednost*, jer da ona ne može direktno i bez spoljašnjih tradicijonalnih kriterija dokazati istinu kat. vjere. Dok opet na str. 99. *i za psihološku metodu tvrdi*, da dovodi čovjeka do *izvjesnih* spoznaja, te da *utvrdi* u njem neko *osvjedočenje* pogotovu u vjerskim pitanjima. — Istina, dr. Barac na str. 111. traži od modernih, da priznadu unutrašnjim (psihološkim) kriterijima samo *relativnu, subjektivnu, preparativnu* vrijednost; a što koristi to, kad na str. 115. tvrdi, da je *subjektivno stanje* čovjeka *nepogriješivo*; ili na str. 129, da je najbolji argumenat, koji, se *doima srca*; napokon na str. 130, da kod vjere odlučuju *subjektivni razlozi?* Ako to stoji, zar ne govori srce zadnju riječ u vjerskom problemu? Čemu još utjecati se logici i razumu, eda nevjernika natrag privedemo Bogu?

Protuslovlje! I od ovakovih protuslovlja vrvi cijela knjiga Barčeva. No o tom još kasnije.

12. Pismo: Što prije: srce ili razum?

U najblažem se obliku psihološka metoda prikazuje kod onih modernih apologeta, koji i ako posve ne zabacuju umovne argumente tradicijonalne ili skolastičke škole, ipak drže, da se mora apologetičko djelo otpočeti dandanas kod srca ili volje, kod čuvstva; jer to da zahtijeva raspoloženje modernih bezvjernika napram kršćanstvu. Megju ove spada, kako vidjesmo, i dr. Barac. »Ova dakle metoda, veli Barac, pripravlja u prvom redu volju, srce, da bude sklono vjeri. Zato ju i zovu metodom *voluntarističkom*«. (Str. 115.)

Pita se dakle: Jesu li čisto logički dokazi za prve pretpostavke naše vjere bez svake vrijednosti? Hoćemo li posve mimoići apriorne, očevidne metafisičke spoznaje? Je li istina, da strogi zaključci čistog, sve razmatrajućega mišljenja duhove više smetaju nego uvjeravaju? Da »teški argumenti slome čovjeka ko topuzine, ubiju ili teško rane, no rijetko pridižu i osvajaju«? (Dr. Barac str. 51.) Je li zaista valja djelo vjerske obrane započeti na moralnom tlu? Zar je u istinu tako, netom što se uklone zapreke opake volje i pokvarena srca, da će na to razum bez svakog napora uvidjeti i usvojiti razumovne razloge?

Na ove upite valja odgovoriti: niječno.

Prvi razlog za ovaj odgovor navodi papinska enciklika »o naukama modernistâ« veleći: »Nama se čini *ludo* ili barem *veoma nerazborito*, bez ikakva istraživanja smatrati istinitima ona nutranja iskustva, kakovim se nabacuju modernisti... Najveći dio ljudi čvrsto ovo drži i držat će uvijek, da se osjećajem samo i iskustvom, bez vodstva i svijetla razuma, nikada ne može upoznati Bog.«

Prije svega dakle: Mi ne znamo, što su zapravo ona nutranja iskustva, ili činjenice! Tko hoće tako velevažno djelo, kao što je apologija, da započne, mora ipak biti na čistu, kojim će se sredstvima, kojim oružjem služiti; jer bi inače mogao promašiti svoj cilj, a mjesto koristi, nanijeti sebi i drugima štetu. »Ludo« je zaista i »nerazborito« izaći u boj s mačem, za koga čovjek ne zna, da li je od ljutog gvožgja ili od drva ili dapače — od sira! Treba dakle prije »istraživati«, što je ono »nutarnje iskustvo«, ona »činjenica svijesti«, ono tobožno »nedokučivo« u dnu duše; a za to *istraživanje* opet treba *razuma*. Bez svijetla razuma ne ćemo ni za korak naprijed, nego ćemo prije pasti u jamu, a kamo li da se vinemo k Bogu.

Drugo, ova je metoda u očitoj opreci sa čovječjom prirodom, i zato već u svome temelju nevaljala. Psihološka naime metoda prenosi vodilnu ulogu u duševnom životu čovjeka od razuma na srce i volju. Čovjek je *razumno* biće; razumom, razboritošću se čovjek vrsno razlikuje od životinje i od drugih stvorova u fisičkom svijetu. Razum zaprema dakle u čovjeku *prvo* mjesto; njemu pripada *vodstvo* duše i tijela, duševnih sila i tjelesnih udova. Isto tako tko je rad utjecati bud na duševne sile bud na tijelo i njegove udove načinom kako to dolikuje čovječjoj prirodi; on to mora samo preko razuma. Ne samo da se tijelo i udovi njegovi, ako ih ne osvjetljuje i vodi razum, nalaze u tami, tako te ne znaju prema svrsi, za koju su stvoreni, udešavati svoju djelatnost; nego to isto vrijedi i za volju i za srce.

Volja i srce (čuvstvo) sami su u sebi slijepi. Volje rogjena djelatnost jest htijenje. No htjeti volja ne može, a da prije ne upozna predmet svoga htijenja. »Ignoti nulla cupido«. Zato svi-

jetlom spoznaje volji mora prednjačiti razum. Htjeti početi s voljom, a onda tek prijeći na razum: znači prevrnuti naravski red. U duševnom životu čovjeka pripada volji uloga, da se ona nagiba, a nipošto da vodi.

I čuvstvo je samo u sebi slijepo, tromo. Ugrezlo u osjetnost, čuvstvo se ne može popeti do jasnoće umovne spoznaje, niti je vrsno, da se slobodno odredi prema boljoj spoznaji. Srce, čuvstvo trebuje vogja, koji mu pokazuje put istine i pravice, trebuje i gospodara, koji ga nadzire i obuzdava, te bude unutar granica razboritosti i ćudorednosti. Ovu službu napram srcu obavlja razum i volja. Srce valja da se pokorava razumu i volji. Tko stavi srce nad razum, tko se da voditi čuvstvu: on je slijepac, koji slijedi slijepca vogju, te će obadva upasti u jamu. Dokazi srca nijesu nikakvi dokazi, jer nema u njih svijetla umovne spoznaje. Iz čuvstva se poragja misticizam i sentimentalizam; srce ne će nikoga jasno uvjeriti; apologet pak, koji se povodi za srcem, ne će nikad doći do cilja svoga — do izvjesne spoznaje božanske istine.

I zaista! Čime se zapravo bavi kršćanska apologetika? Bivovanje Božje, duhovnost čovječje duše, sloboda volje: ova su i slična pitanja, koja apologija zajednički sa filosofijom ima da razmotri i utvrdi. No ove stavke, ove istine, nijesu li istotoliki *čisto logični* zaključci, nezavisni od ikojih utjecaja čuvstva i volje? Ove i srodne filosofski utvrgjene istine, ove naravne pretpostavke nadnaravne vjere jesu istotoliki neposredni razlozi ili poticala, što sklanjaju volju, da vjeruje. Naravski! Ako se naučnom izvjesnošću upoznala slobodna ličnost jednog, nužnog i bezuslovnog, svemudrog i svemogućeg svjetovnog prauzroka; kako se ne će konačno volja skloniti, da gledom na neizmjernost božanske bîti kao istinito prihvati i ono, što neposredno ne sadržaje ona prvobitna spoznaja? Na što bismo inače mogli oprijeti pokušaj, da sklonimo jedno razborito biće, kakovo je čovjek, na vjerovanje, ako ne na spoznaju o Bogu i njegovoj istinitosti? Mi naprosto ne možemo ni pomisliti jedan *prazan* ili bespredmetan čin volje (hohler Willensakt), jedno neodregjeno čuvstvo, ili ma kakav moralni »agens«, na čijem bi se osnovu jedino u pravom smislu mogla postaviti zgrada religijskog života.

Neoborivo stoji: »Recta ratio fidei fundamenta demonstrat«. Mogućnost i uspjeh se naše apologije oslanja na filosofskom i pozitivnom *znanju*. Tek *onda*, kad se je ovo znanje obrazložilo i utvrdilo, moći će se uzeti u pretres i uvažiti »argumenta« srce i volje. Onda neka dobije svoje mjesto u apologetici, kad već tako hoćete, i »voluntarizam«, pa i »misticizam«.

13. Pismo: S modernim čovjekom pred sudište razuma!

Naglasuje se toliko potreba psihološke metode ističuć, kako valja danas otpočeti apologetičko djelo kod srca, kod čuvstva, jer da to zahtijevaju današnji protivnici kršćanstva, kojima se, »bilo nam drago ili krivo, metafisika ne mili«. »Nervozni duh XX. vijeka ne probavlja dugi lanac strogih logičkih dedukcija. Moderni vole psihološku analizu«. (Dr. Barac str. 108.)

Jest, nitko ne poriče, da treba način boja udesiti prema tomu, kakvi su neprijatelji, i kakvim se oni oružjem služe. Uočimo dakle moderne neprijatelje kršćanstva!

Koja je zapravo operacijona baza naših protivnika? Koja je centralna točka, od koje izvode, i na koju opet svagjaju svoju negaciju, svoje navale na kršćanstvo? Uza svu mnogoličnost modernih zabluda, mora ipak imati jednu točku, kod koje je čovječji razum zašao s puta istine. Apologet će znati ovoj točki u trag ući, a netom je zamijeti, njegova će zadaća kod obrane istine sastojati u tome, da otkrije i pokaže krivi pravac, kojim je protivnik udario već u onom prvom času, kad je zastranio s pravog puta; po tom će zabludu pratiti u svim različnim pojavama njezina razvoja. No to je opet isključivo djelo *razuma*, *logičke misli*, u koje podnipošto ne ulazi srce, koje će dapače s tim bolje uspjeti, što se više razum otme utjecaju čuvstva i mašte. Svaka apologija »trči nepouzdano« i »bije vjetar«, ako ne postupa skroz filosofski, držeći se suhe, hladne metode sv. Tome Akvinskoga, ako ne igje sa samosviješću premoći u trag svim zavojima moderne filosofije. A ovo vrijedi za modernu filosofiju tim više, što se ona upravo iz principa otela zakonima razuma, bacivši se u tamno krilo čuvstva kao nekoć Adam, što se sakrio u drvlje raja, da se ukloni licu Božjem i ne čuje glasa njegova.

Metafisička izvjesnost u jednu, vjerska istinitost u drugu ruku — to je naše dvostruko uporište. Dijalektika, što su je Aristotel i Toma, slijedeći misaone zakone ljudskog duha, utvrdili, valja da nam služi poput poluge, da njome iz misaone letargije podignemo moderni duh, što ga ulijenila i uspavala nadri-filosofija čuvstva. Od dviju tvrdnja, koje si nasuprot stoje kano »da« i »ne«, odnoseći se na jedan isti predmet s istog gledišta, jedna mora da je kriva; nije moguće, da bi isto bilo i ne bilo. Dotle, do sudišta »protuslovlja« moramo da dotjeramo modernog neprijatelja kršćanske religije; pred ovim sudištem valja da rasudimo prijeporne točke, o koje se moderna filosofija i znanost razilazi od kršćanske religije i filosofije. Tek ovim načinom oborit ćemo silu protivničkih navala, moderni ćemo razum probuditi i osvijestiti, a zajedno i zarobiti na pokornost Kristu (II. Kor. 10, 5.) Nijedan drugi put ne vodi k cilju.

14. Pismo: Spoznaja i ljubav u apologetici.

Zar dakle čuvstvo nikako ne ulazi u apologetiku? Zar apologet ni na kakav način ne će djelovati na srce? Ovi su upiti u apologetici od velike važnosti; s toga i iziskuju jasan odgovor.

I apologetu valja da djeluje na čuvstvo; tek onda može ondjelo svoje smatrati svršenim, kad je uz volju osvojio i srce svoga protivnika.

Dvostruki je pak način, na koji može apologet osvajati srce: prvo svojim *postupkom* prema vjerskom neprijatelju; drugo *predmetom*, što ga raspravlja.

Prvi način dr. Barac napominje, gdje apologeta podsjeća na zakon kršćanske ljubavi, megju drugim n. pr. na strani 42: »S kolikom ljubavi, kako mirno i dostojanstveno, kako bez strasti i bez primišlja, kako obzirno, toplo i milo treba da apologet raspravlja s protivnicima! On mora uvijek suponirati, da je u poslu sa čovjekom dobre volje. Radije će podnijeti uvrijedu, nego da uvrijedi; radije trpjeti ruglo, nego da se naruga; radije tumačiti blago, da ne osudi... Tko zna, koji su razlozi, da je protivnik na tom stajalištu? Tko zna, da li ne bi bio prvi apostol Kristov, da je u drugim prilikama! Treba ga dakle privinuti na grudi! *Možda toplo srce uspali u njemu vatru žive vjere i vruće ljubavi k Bogu!«* (Str. 42 s.)

Što tuj čitamo, nije dakle ništa drugo nego zakon kršćanske ljubavi, primijenjen na apologetički posao prema onomu: *Omnia vestra in charitate fiant.* Tek uz put pripominjem, da se ovaj zakon dandanas od mnogih apologeta irenejske ćudi pretjerava, te rodi u apologetici mnogo većim zlom nego li korišću. Mi bezuvjetno usvajamo opomenu dr. Barca; no dodajemo, da ljubav — kao takva — ne spada ni najmanje u apologetiku kao *znanost.* Ovake će opomene i ekshortacije umjesnije biti — na propovijedaonici ili u ispovijedaonici, nego u znanstvenoj raspravi.

Drugo, apologet može na srce i volju djelovati takogjer *predmetom*, što ga raspravlja. I u tome se, u koliko se tiče stvari, slažemo sa drom Barcem. No i tuj ima jedan — ali. Dr. Barac naime zagovara načelo, da se može *neposredno* djelovati na srce i volju, i da se upravo tude logičkim argumentima utire put do razuma. Zato on prihvaća u apologetici psihološku metodu.

Nego to je kobna zabluda: Uzmimo dva tri mjesta iz njegove knjige!

»Vjera je moralno stanje, piše dr. Barac na str. 50, koje izvode i *drugi* utjecaji, a ne samo *intelektualni*... Ne treba zaboraviti, da mnogo *djeluje na volju* i *ljepota* istina kršćanskih i uzvišenost kršćanskoga morala; a pogotovu da će u mnogim dogagjajima ganuti dušu i impozantnost katoličke hierarhije, organizacija i agilni rad klera i laikâ, život i čestitost pojedinih članova Crkve i t. d.«

Na str. 130: »Što će koga ganuti, teško je reći. Newmana privede u Crkvu povjest dôgma; Manninga spoznaja, od kolike je moći i nužde katol. hierarhija; Chateaubrianda veličina i duhovna ljepota liturgije... Brunetièra poregjene crkvene nauke s protivničkom literaturom... i t. d. Redovno se dakle vjeruje iz duševnih razloga; iz onih, o kojima reče Pascal, da su *drugi nego li razlozi razuma.* Stvoriti ovakovu dispoziciju *srca*, da čovjek bude *onda* pristupačan razlozima *uma*; zadaća je unutrašnjih kriterija«.

Pa onda raspreda nadalje o tom pitanju spominjuć n. pr. Augustina, koji »pokazuje na osnovu *sadržaja* i povjesti poganstva

i kršćanstva, kako je ono ništetno, a ovo božansko; što je dobro u poganstvu, da se nalazi i u kršćanstvu, ali u uzvišenoj formi i mjeri... Napokon navodi Teodoreta iz Cira, koji kao da piše za naše prilike, jer da postupa pravom psihološkom metodom.

Tako dr. Barac.

Mi ne shvaćamo već toga, kako može dr. Barac uopće govoriti o *razlozima*, koji da su *drugi nego razlozi razuma.* Ili zar ima u istinu i nerazumnih razloga? Šta je razlog? Razlog je *upoznati* uzrok. Spoznanje je pak djelatnost razuma κατ' ἐξοχήν i isključivo. Zato je nesmisao govoriti o razlozima, koji nijesu razlozi uma. Volja, srce nemaju svojih razloga!

I zaista: što sve navodi dr. Barac kao razloge, da čovjek vjeruje, a da to nijesu razlozi uma? Povjest dôgma, veličina liturgije, poregjenje crkvene nauke s protivničkom literaturom, ništetnost poganstva napram božanstvenosti kršćanstva, uzvišenost kršćanskoga morala, a — najljepše još — »*spoznaja*« moći i nužde katoličke hierarhije. To sve i slično neka bude *razlogom volji i srcu, da oni sklone razum* na prihvat logičnih (intelektualnih) i spoljašnjih razloga ili dokaza, koji vojuju za nadnaravnost i božansko podrijetlo kršćanske religije?!

Dr. Barac izvrće naravski red duševne djelatnosti: on stavlja dolje, što bi trebalo da bude gore, i obratno. Jest, može dapače i mora i apologet da djeluje na srce i volju; ali to ne može on »a priori«, izravno, nego tek neizravno, *preko razuma.* Dr. je Barac valjda imao na umu nekoje apologetičke argumente, koji su *sami po sebi vrsniji i prikladniji uznositi srce i pobudjivati volju*; a takvi su upravo od njega navedeni argumenti: veličina liturgije, uzvišenost kršć. morala, ljepota kršć. istina, uopće estetički momenat katoličke religije i t. d. Ali mu je izmaklo, da su ovi i drugi slični argumenti isto toliki *izravni predmeti razumovne spoznaje*, te ih *istom razum saopćuje volji i srcu*, u koliko *upoznati od razuma* postaju istotolika poticala za volju, da ju sklonu na djela, a za srce, da u njemu *pobude čuvstva* odgovarajuća onoj spoznaji. Pojmiti, koli je sveto i usvišeno kršćansko ćudoregje; dokazati, koli je ništetno poganstvo, koli je božansko kršćanstvo: može *jedino razum*; a tobožnji razlozi volje i srca, pravi su pravcati *razlozi razuma.*

Čudnovato! U istoj periodi, gdje Barac iznosi svoj nazor o unutrašnjim razlozima, koji da su sve drugo nego razlozi uma, navodi kao dokaz za istinitost svoje nauke megju inim i to, kako je Manninga u Crkvu privela *spoznaja*, od kolike je moći i nužde katolička hierarhija! Evo *volje i srca* — evo *spoznaje!* Je li spoznaja djelatnost volje i srca? Ne vidi li dr. Barac, kako istim osugjem, kojim utvrgjuje svoju zgradu, obara temelj istoj zgradi? O anima naturaliter — *rationalis!*

Time pada psihološka metoda, u koliko traži od apologeta, da započne svoje djelo od srca i volje. Voluntarizam i misticizam u ovom su smislu — nesmisao. Nema do srca drugog puta do onoga, koji vodi preko razuma. Tko traži drugi put, on će zabasati, on će loviti u mutnoj vodi. Čuvstvo i volja trebaju od razuma svijetla i moralne snage. Čuvstvo kalja i muti osjetnost; volju napastuje požuda i niža strast. Spoznajom se volja moralno snaži, a čuvstvo se čisti i poduhovljuje.

Tko misli, da će drugim putem, a ne jasnom i dubokom *umovnom* spoznajom volji udahnuti čistu, ustrajnu ljubav do kreposti, do heroičkih žrtava, da će srce zanijeti za visoke ideale: taj se ljuto vara. Već sv. Pismo veli, da se u razmišljanju užiže vatra ljubavi i svetog zanosa.[1]) A stari bi rekli: »Scire — amare est«. Volji i srcu godi, što je lijepo. Istina je sama na sebi lijepa i mila. Što dublje dakle razum zaroni u istinu, to mu se milijom i ljubeznijom ona prikazuje, to će ona većom silom sebi privući i osvojiti volju i srce. Put do ljubavi vodi preko spoznaje; što je savršenija ova, to je jača i ljubav. Vrhunac spoznaje jest mudrost, a mudrost opet nije drugo, nego ljubavlju prožeta spoznaja. Sunce spoznaje poput fisičkog sunca rasvjetljuje i ogrijava. Herub (predstavnik spoznaje, mudrosti) i Seraf (predstavnik ljubavi, zanosa) vazda su zajedno klanjajući se Bogu. Spoznaja istine, sve dublja i savršenija, velike je Svece mislitelje, Anzelma, Jeronima, Augustina, Tomu, sve više razgrijavala vatrom ljubavi Božje, te ih nagonila na sve ustrajnije istraživanje. Što više im istina otkrivala lice božansko, to im više osvajala volju i srce. Ovim putem treba da kroči i apologet, hoće li da dospije do cilja.

[1]) Ps. 38, 4.

15. Pismo: Skolastika — optužena.

Već onamo od Kartezija ušlo je u običaj: nepovoljno suditi o skolastici. I mnogi se moderni katolički teolozi i apologeti sa skolastikom zavadili. Drugi opet govore doduše o sv. Tomi i o skolastici *uopće* s nekim počitanjem, [dok se ipak žestoko obaraju na pojedine stavke skolastičke filosofije te joj svašta predbacuju, tako da napokon jedva što zdravo na njoj ostane. Megju ove spada i dr. Barac. Eto nekoliko takvih optužba, što obično podižu proti skolastici katolici modernističke škole!

1. Skolastička argumentacija »slomi čovjeka kô topuzina, ubije i teško rani«, a ne pridiže niti osvaja. Zato bi morala »silogistička forma, tvrda i suha dijalektika« — ovi »nedostaci skolastike« — otpasti; to su »forme mrtve, moderni ih ne trpe«. (Dr. Barac str. 107.) — Ne znaju li ovi moderni, da ima skolastika upravo silogističkoj formi i »suhoj dijalektici« u prvom redu zahvaliti neoborivost svojih argumentacija i svegjernost svoju. Bez silogizma ne će se nikad stalno utvrditi ma koji filosofski sustav. A što moderni filosofi neprestano jedan drugog obaraju i uništavaju — krivo je prije svega upravo to, što su se, odbacivši silogističku formu, predali čuvstvu i fantaziji. I apologeti se ne bi zacijelo zapletali u tolika protuslovlja, kad ne bi toliko zazirali od »mrtvih forma« skolastike. Svjedokom je dr. Barac sam, kako ćemo doskora pobliže vidjeti.

2. Skolastici pretjeravaju vrijednost intelektualnih dokaza! Dapače »fanatički skolastici« pripisuju kadikad apologetičkom dokazivanju matematičku evidenciju«; a »s tom se metodom ne da spojiti sloboda čina vjere; zato ju je katolička Crkva i zabacila«. (Dr. Barac str. 90.) Teška — ali neosnovana — osvada.

Sva je prilika, da je na ovu tvrdnju našeg apologeta zaveo prof. dr. Zdziechowski svojom brošurom »Pestis perniciosissima«. No dokaz je ostao dužan jedan i drugi. Trebalo je navesti barem jednoga auktora iz stare i nove skolastičke literature, koji bi tvrdio takav nesmisao. Jest, učili su to u prvoj polovici 19. vijeka Günther i Hermes, poznati *protivnici* skolastike; no megju skolasticima ta je nauka *nečuvena*, u cijelom teološkom svijetu čitava bi se bura podigla, kad bi koji katolički auktor napisao ono, što dr. Barac i dr. Zdziechowski pripisuju skolasticima.[1])

[1]) »Vrhbosna« 1907. str. 174.

3. »Skolastici su zašli u suvišne dosadne i sterilne distinkcije i subdistinkcije. Te su ne samo njih kompromitirale, nego i diskreditirale cijelu skolastiku«. (Dr. Barac str. 81.) »Da su (skolastici) radije mjesto odgovora »à priori« na mnoga pitanja kazali: ignoramus, bili bi sebi i nama prištedili mnogu gorku. Znajmo biti čedni . . .« (Str. 96.) Megju takve »suvišne« i »sterilne« distinkcije i pitanja ubraja dr. Barac n. pr. i pitanje o formi, o stanju »naturae purae« i t. d.

Nitko razuman ne će poricati, da su se i u skolastikâ gdjekad iznosila i raspravljala sterilna, prpošna (vorwitzig) pitanja. No što slijedi odatle? Svako se doba više manje s osobitom ljubavlju bavi pitanjima i problemima izvjesne vrsti. Čovjek je čovjek, a čovjek je i filosof. Znaličnost je čovjeku kao prirogjena; niti filosof ne može joj se lako oteti. Zato eto troši i on više puta zlatno vrijeme rješavanjem problema bez svake koristi — jedino da udovolji radoznalosti svojoj. Ako dr. Barac ubraja u grijeh skolasticima, što su n. pr. tražili odgovora na pitanje o prirodi i gibanju nebeskih tjelesa, o utjecaju zvijezda na imaginaciju: to bismo morali još više koriti naše moderne, koji se toliko muče pitanjem, da li imade ljudi u zvijezdama; i drugim ne samo sterilnim, nego upravo smiješnim pitanjima i konjekturama.

Megjutim bilo što bilo: je li ovaj recimo nedostatak skolastikâ dostatnim razlogom, da se *skolastika* radi toga izloži ruglu i smijehu? Da upravo radi toga mnogi zamrze na skolastičku filosofiju i na sve, što njome odiše? Ovakva nabacivanja na skolastiku, ma činila se ona ne znam kako neznatna, nijesu li podobna mladog štioca, a i bogoslova navesti na to, da će krivo suditi o skolastici, te je malo po malo zamrziti? Što koristi u jednu se ruku klanjati sv. Tomi, kako to čini dr. Barac, dok se za *školu* njegovu nema a ma ni jedne pohvalne riječi, koju ne bi paralizovale svakojake griske opaske?

Zaista kod ovakovih će »prijatelja« zlo proći ne samo skolastika nego i sâm sv. Toma. Ta treba samo da bolje pomislimo, koje su sve one »sterilne distinkcije«, one »suvišna« pitanja, radi kojih se skolastici kude s nečednosti. Uzmimo pitanje, što ga megju inim spominje dr. Barac: o formi. Iz konteksta razabiremo, što dr. Barac sudi o tom pitanju: sv. Toma i skolastici morali

su ipak znati, da se pitanja, kao što je ono o formi, ne mogu riješiti. No nestalo im čednosti! Mjesto da bi priznali svoju nemoć; Ne znamo, ignoramus! oni se eto dali na sterilno Sisifovo djelo, te tako i kompromitirali sebe i nam (modernističkim apologetima) nanijeli sramotu pred »genijem XIX. vijeka«. Je li dr. Barac pomislio, da nauka o supstancijalnoj formi (ta o toj upravo se radi) sačinjava osnovnu točku peripatetičko-tomističke filosofije? Izraziti se tako prezirno o temeljnoj nauci skolastičke filosofije, nije li gotovo isto, što naprosto zabaciti je? A kako se moderna filosofija poglavito u ovoj točki razilazi od skolastičke: tko tako govori, ne pokazuje li već time, da više naginje modernima nego starima? I je li ovakvo nabacivanje za školu sv. Tome podobno oduševiti mlada srca za onu filosofiju, koja je po nauci sv. Crkve jedino prava?

Jedno takvo drugo tobož »sterilno« pitanje, kojim se je skolastika bavila kroz vijekove, jest i ono o *univerzalijama* te o *realizmu* i *nominalizmu,* premda duboko i odlučno zasijeca u sva temeljna pitanja filosofije, odregjujući pravac i vrijednost kao metafisici tako i noetici. Nego nije ovdje mjesto, da se time pobliže bavimo. Dosta je istaći tek pitanje o stanju »naturae purae«, što je — po Barcu — takogjer jedno od »suvišnih«, radi kojih smatra potrebnim skolastike prekoriti s nečednosti. Mi usuprot držimo — a s kojim pravom, vidjet ćemo kasnije: da bi bio upravo dr. Barac dobro uradio, kad bi bio, povedavši se za skolasticima, baš ovo i slična pitanja uzeo predmetom posebnog ma kako »dosadnog« studija. Onda bi bio zacijelo i on bolje shvatio razliku izmegju naravnog i nadnaravnog. Našao bi bio jamačno u »nečednih« skolastika jasnijih pojmova o tome, nego u Pascala i u franceskih modernista-konfuzijonista.

4. »Skolastici su kao zaboravili na proučavanje ljudske duše; tek Descartes je upozorio, kako bi se trebalo s većim marom posvetiti proučavanju ljudske duše«. (Str. 81.) Nema sumnje, da će apologet iza Descarta »dublje zagledati u ljudsku dušu i savršenije izdjelati onu staru Augustinovu misao: »inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te«. (Dr. Barac str. 79. i 81.) »Stari su slabo reflektirali na unutrašnjošt čovjeka«. (Str. 108.)

Time daje dr. Barac opet lošu svjedodžbu skolastici. A mi se osugjujemo ustvrditi: Tako može o Tomi i njegovoj školi govoriti samo onaj, koji ih ne pozna. Čudnovato zaista! Iznosi se proti sv. Tomi i skolastici Descartes, kao da je on tek raskrio dubine duše i psihološkoj metodi udario neoborive temelje. Dru. Barcu tako imponira temeljna stavka moderne filosofije: »Cogito, ergo sum«, da pred njom sve staro iščezava. No da je tek površno zavirio u skolastiku, Tomu, on bi bio bez muke našao, kako je i Tomi i njegovoj školi dugo prije bio poznat princip, što ga Descartes postavlja kao temelj svome sustavu. Sve, što je istinito u Descartovoj stavci, nalazi se već u Tome. Samo jedno mjesto! »U tome čovjek zamjećuje — veli Toma — da ima dušu, da živi i biva, što zamjećuje, da osjeća i razumije i druge čine ovakve vrsti izvršuje; stoga veli filosof (Aristotel): osjećamo, jer osjećamo, i razumijemo, jer razumijemo, a *budući to osjećamo*, zato *razumijemo, da jesmo* ... pa zato dolazi duša do toga, te spozna, *da biva, po onom, što razumije i osjeća*«.[1]) Što je to drugo nego Descartov: Cogito — ergo sum? »In hoc aliquis *percipit se esse, quod percipit se intelligere*«.[2]) Nije li time jasno istaknuta i označena tako zvana »činjenica samosvijesti«, kojom se moderna filosofija toliko ponosi? Nije li time Toma »unutarnje iskustvo« svijesti priznao kao činjenicu prirode ili unutarnjeg osjećaja, koju ne može razum mimoići, i koja nas neposredno o našoj eksistenciji uvjerava? Čemu se dakle toliko hvastati?

Megjutim ima ipak Descartes prema Tomi jednu veliku zaslugu — žalosnu zaslugu. Descartes je na svoju stavku postavio svu filosofiju kao na jedino pravi, neoborivi temelj. Time je Descartes svu izvjesnost spoznaje sveo na svjedodžbu unutarnjeg iskustva, te udario temelj subjektivizmu moderne filosofije. Senzualizam i idealistički skepticizam samo su daljne faze, a fenomenalizam i agnosticizam, misticizam i voluntarizam naših dana zadnji stadiji u razvoju Descartova subjektivizma.[3]) Descartov pretjerani psihologizam razumu je iskopao grob.

Naprotiv kako trijezno, kako razborito postupa sv. Toma kod analize duše i njezinih sila! Čuje se prigovor: U Tome i njegovih

[1]) Quaest. disp. de verit. — Quaest. 10. art. 8.
[2]) Ibi.
[3]) Tko se želi nešto pobliže o tom poučiti, neka čita n. pr. Gonzalez, Philos. d. h. Thomas I.

pristaša prevlagjuje svuda »hladni« razum. Skolastika ne pozna srca, ona je bez čuvstva! Skolastika ne ogrijeva! Skolastika nema pravog pojma o psihologiji, o duši i njezinoj djelatnosti!

Koli krivo! Neka oni, koji tako prigovaraju, jednom pročitaju sv. Tome klasični traktat *de passionibus*, ili njegove traktate o *etici*. Moralne činjenice, činjenice samosvijesti, fenomeni spoljašnje osjetnosti, uslovi i razlike različnih životnih djelatnosti čovjeka, strasti i čuvstva, unutarnji njihovi i vanjski pojavi: sve se to nalazi tuj izloženo i označeno. S pravom piše filosof Balmes, što se tiče psihološke strane u filosofiji sv. Tome i škole njegove: »Možemo sve pisce, koji su slijedili iza njega, pozvati, da nam navedu jednu samu ideju od ikakve vrijednosti, a da se ne nalazi tuj (u Tome) razvijena ili barem napomenuta«. Toma je psiholog »per eminentiam«, dok su upravo Descartes i njegovi učenici u psihologiji pobrkali sve pojmove i prouzročili na tom polju pravu pravcatu pustoš.

5. No čujmo dalje: »Svakako je bila velika pogrješka skolastike, da je *gotovo zaboravila*, a svakako premalo upotrebljavala znamenitu metodu indukcije«. (Dr. Barac str. 84.) Tek Bakon je istaknuo znamenitost induktivne metode; peripatetici su je i skolastici na korist deduktivne metode dosta zsnemarili«. (Str. 81.) — Čovjek ne bi zaista vjerovao svojim očima, kad ne bi sve to čitao naštampano — crno na bijelom![1])

Evo što piše k tomu poglavlju učeni Gonzalez: »Oni koji vjeruju, da je induktivna metoda obret Bakonov, naći će u slijedećim riječima sv. Tome, da su po njegovom mnijenju zamjećivanje (Beobachtung) i svjedodžba sjetilâ jedan veoma potrebit elemenat ne samo u prirodoslovnim, već i u svimkolikim znanostima, koje raspravljaju o materijalnim stvarima«.[2]) Na to navodi vodi mjesto iz sv. Tome: »Kadikad izrazuju osebujnosti (Eigentümlichkeiten) i slučajnosti (accidentia) jedne stvari, koje se sjetilima očituju, dostatno narav dotične stvari; a u tom slučaju valja da se sud, što ga stvori razum o stvari, sklada s onim, što sjetilo o stvari pokazuje; i k ovoj vrsti pripadaju prirodne stvari, koje spadaju na carstvo osjetne materije. Zato u prirodoznanstvu spoznaja mora da se ograniči na sjetila, da naime o prirodnim stvarima *tako sudimo*, kako ih *sjetilo prikazuje; a tko ne haje za sjetilo, on upada u zabludu*«.[1])

[1]) Značajno je takogjer, što dr. Barac gornjim riječima primjećuje ispod redaka, kako je zanemarivanje induktivne metode krivo, da »srednji vijek *gotovo nema obreta*, dok se novi napredak baš tim uspjehom diči«. Ta »obreti su redovno stvar genija..« Zar zaista srednji vijek gotovo nema obreta? Zar srednji vijek zaista toliko oskudijeva na genijima? Nečuveno! Nedostaje nam i mjesta i vremena, kad bismo htjeli dra Barca, kako zaslužuje, oprovrći. Možda drugom prilikom. Neka megjutim čita jedno opširnije historičko djelo ili apologiju.

[2]) L. c. I. p. 58.

Ipak se ne prestaje skolastičku metodu istovjetiti s čisto deduktivnom i silogističkom metodom, kao da ne bi izmegju iskustvene ili induktivne metode i filosofske metode sv. Tome bilo gotovo nijedne dodirne točke! Kako krivo se tuj sudi o Tominoj školi, najbolje dokazuje već to, što je — dakako krivo shvaćena — ideologija sv. Tome mnogima bila povodom, da su *Tomi predbacivali — senzualizam.*

»U ostalom, piše već pomenuti Gonzalez, najbolji odgovor, što ga možemo na to dati, bit će, ako se još jednom osvrnemo na dio (Tomine) filosofije, što smo ga sada raspravili. Od zadnjega poglavlja, koje raspravlja o početku duše, sve do prvih poglavlja, o duhovnosti i neumrlosti duše, nalazi se pokraj dedukcione metode i pokraj ontološkog dokazivanja i ontoloških činjenica takogjer *iskustvena metoda, aposterioristično dokazivanje i točno opažanje unutarnjih pojava* ... neka se (dotična poglavlja) pomnjivo čitaju, i vidjet će se, da se *najveći dio njegovih dokaza oslanja na opažanju unutarnjih fenomena* ... Može se ustvrditi, da velika *većina njegovih zaključivih demonstracija o najvažnijim problemima filosofije nijesu drugo, nego znanstveni razvoj koje činjenice samosvijesti* ... Ako za tim pogled svrnemo na ideologiju, to ćemo isto tako naći, da se Toma *veoma često utječe samosvijesti i iskustvenoj metodi* ...«[2])

Uzmimo opet onih pet dokaza, što ih Toma navodi za bivovanje Božje! Zar se svi ovi dokazi ne osnivaju na jednoj ili drugoj *osjetnoj činjenici? Iskustvo* je kod svih osnovni elemenat za dokazivanje. I tako postupa Tomina škola kod svakog dokazivanja i zaključivanja: pored neposredne naravske očevidnosti, koja

[1]) Opusc. 69. quaest. 5. a. 2.

[2]) L. c. II, 374 s.

sačinjava glavni elemenat ljudske znanosti, stavlja ona i empirički elemenat sjetilnog iskustva i psihološkog opažanja; niti ona zanemaruje prirodni instinkt i istinske činjenice samosvijesti.[1])

Jest, jedino je skolastika razumjela udariti putem zlatne sredine izmegju induktivne i deduktivne metode, dajuć svakoj, što je ide; dok je Bakon prekomjerno iznio indukciju zanemarivši dedukciju. Zato je s njim moderna filosofija zabasala stranputice daleko od staze istine, te doprla onamo, gdje je dandanas vidimo.

Ovo su po prilici poglaviti prigovori, kojima se modernistička škola obara na skolastiku. Naravski, da se uz ovako omalovažavanje ne može očekivati, da bi se ovi ljudi oduševili za skolastiku. Makar kadikad i pokazivali neko štovanje spram Tome i njegove škole, jer je Crkva izrijekom Tominu filosofiju odobrila: ipak to štovanje nije iskreno; pošto svakom zgodom očituju, kako simpatišu s modernima. »*Ex abundantia cordis os loquitur*«. Jezik ih izdaje.

Tuj ima svakojakih spočitavanja i prigovaranja pa zabadanja bez kraja i konca. Ni jedne stavke ne će od skolastika primiti, a da im se čelo ne namršti. Modernisti se niti temeljito ne bave s Tomom, dok su načitaniji u modernima. I ovo je njihova nesreća. Već sama terminologija ih izdaje. Zamrzili su latinštinu i barbarski tobože slog Tomine škole, a prihvatili terminologiju Kantovog kriticizma i modernog evolucionizma. S terminologijom malo su po malo, a da sami nijesu ni opazili kada i kako, usisali i poimanje moderne filosofije. To poimanje primjenjuju na teologiju. Tim se putem došlo i u katoličkim redovima do onih užasnih modernističkih zabluda, koje Pio X. označuje kao herezu sviju hereza. Tragova ove pohare ima puno i u Barčevoj knjizi. Jest, i dr. Barac na sebi pokazuje, kako sadržaju nadnaravne objave i katoličkoj dogmi mnogo bolje pristaje »staro sredovječno ruho i silogistička forma«, pa i »latinski jezik«, nego profana, bezumna terminologija modernih; pa bi zacijelo i dra Barca »teško odijelo« skolastike mnogo bolje štitilo od zaraze svakojakih modernih zabluda.

Zamjenjivanje logike s metafisikom, tvrdnje, da se biće čovječje sastoji u *djelovanju* (109) ili da saznajemo po prirodnoj

[1]) Ibi. 377 s.

svijesti, da ima Bog (natürliches Gottesbewusstsein) kao i sijaset drugih tvrdnja i tehničkih termina — već to zaudara dahom moderne antikršćanske filosofije te i odviše pokazuje, da je dr. Barac od modernih ne samo posudio »lako odijelo« (»Gehrock«) mjesto sredovječnoga »teškog«, nego dao se takogjer zadojiti njihovim duhom. Eto opet dokaza, kakvim posljedicama rodi: omalovažavati nauku katoličkih filosofa-svetaca, a očijukati s ljudima, »qui non sentiunt cum Ecclesia«. (Pascal!) Tko se s vatrom igra, opržit će si lice!

(Svršit će se.)

Vjera i parlamentarizam.

Iz Dalmacije, u ožujku 1908.

1. Iz savremene dobe.

Još nam je svima u živoj uspomeni, koju je buru podigla ona Luegerova riječ o osvojenju austrijskih sveučilišta. Kratka je bila riječ tog čovjeka, što je on kazao na katol. austrijskom sastanku, ali je ona bila dovoljna, da uznemiri sav liberalni tabor. Njihova štampa je podžizala javno mnijenje svom svojom žestinom. I sveučilišni profesori i sveučilišna mladež držali su svoje prosvjedne skupštine. Napokon je odjeknula stvar i u parlamentu. Tu su se istakli socijalni demokrat Pernersdorfer i otac naprednjaštva Masaryk. Na koncu je izišlo to, da je to bio pokušaj, kako se novi parlamenat ćuti prama religiji, napose prama katoličkoj Crkvi. To je izričito priznao Masaryk. To je u isto doba bila ouvertura ili pokušaj kulturkampfa. Sreća, da je u sadašnjem parlamentu znatno zastupan i kršćanski elemenat i da vlada nije imala nikakve političke potrebe takve kulturne borbe, te smo tako za čas mirni. To je bila bujica, koja je doprla u pržinasto ili vapneno tlo, te nije mogla porasti i naškoditi. Svakako moramo upamtiti ovaj dogogjaj ili bolje ovaj oblak na obzorju austrijskog parlamentarizma. To je bio naime oblak, koji drugamo već jače zastire obzorje ili se je već svojim gradom spustio na državljane.

Evo u Njemačkoj državnom kanceliru Büllovu pošlo je za rukom okupiti u jaki blok sve liberalce i konservativce, da viribus unitis udari na katolički centrum i socijaliste i to pomoću religijoznih pitanja. Socijalisti doduše prama centrumašima stoje

*

na antipodu u vjerskom pogledu, nu upravo time misli, da će onda i ovi okrenuti koplje proti centrumu. U kratko, opaža se u njemačkom parlamentu, da će opet kao nekoć pod Bismarckom *zaokupiti parlamentarce religiozno pitanje.* Kako živo spremanje oružja i nabavljanje zaire pokazuje, da prijeti ratno doba, tako nam nešto slična pokazuju svi znakovi u njemačkom parlamentu. Tu dakle će služiti religija kao sredstvo državi u borbi proti centrumu.

U Francuskoj pak religiozno pitanje ujedinjilo je liberalne, ateističke i protucrkvene krugove pod vodstvo vladinih pročelnika, da poput falange krenu proti nekome, a taj je za njih najbolji nišan — katolička Crkva. Čim vlada bude jače udarala na Crkvu, to će se spomenuti krugovi sve uže držati uz vladu i podupirat će vladu. I tako je došlo do konfiskacije crkvenih dobara, rastave Crkve od države, prekinuća konkordata i svih mogućih i nevjerojatnih veksacija proti Crkvi. I sadašnja vlada bit će u tom progonu sve radikalnija, dok joj se ne suprostave drugi elementi s protivnim programom ili dok sama potpuno ne oslabi uslijed negativnosti i destruktivnosti svog rada.

I u Španjolskoj bilo se pokušalo započeti sa religioznim pitanjima i to najprije u najnedužnijem obliku t. j. civilnom ženidbom; nu ondje nijesu liberalni i protucrkveni krugovi dovoljno jaki, da bi bili sigurni glede uspjeha, a ni državi nijesu u interesu barem sada takova pitanja. Svakako i ondje, kao i kod nas, pokušaj je učinjen.

U Italiji su posebni odnošaji. Država ili vlada još ima mnogo i premnogo briga za svoje gospodarstvo i financije, a da bi potpuno postavila na tapet religiozno pitanje. Ipak je i tu učinjeno nekoliko pokušaja. Dapače je bilo i jakih pokušaja. — I u Engleskoj čak, toj inače do sada zemlji religiozne slobode, bilo je izišlo pred parlamenat takogjer religiozno pitanje pod oblikom javne pouke.

Dakle općenito se opaža, da u evropskim glavnim državama parlamenat se bavi ili se na to sprema, da se bavi religioznim pitanjem. To je činjenica, koju nitko ne može zanijekati.

2. Odakle ova pojava?

Ovu činjenicu lako je konstatirati, nu tim konstatiranjem ne će se zadovoljiti nijedan misaoni čovjek. Čovječji je um naime po svojoj naravi sklon na indukciju i istraživanje uzroka, te tako i ovdje neodoljivom silom tražimo uzrok ovaj pojavi, koja se je u ovom obliku pojavila tekar u ovo zadnje doba i prijeti, da će zaokupiti i zahvatiti sve evropejske parlamente. Koji je dakle uzrok toj pojavi?

Prije odgovora ipak je nužno da označimo, što se uzima dandanas pod imenom »religiozno pitanje u parlamentarizmu«.

Uzmu li se u obzir pitanja, koja su se pod tim imenom već pojavila u parlamentu, te druga, koja će po malo nadoći, a i način, kojim sva ta pitanja dolaze pred parlamenat; onda može se kazati, da »religiozno pitanje u parlamentarizmu« znači isto, što i lajciziranje svega, što je stojalo do sada u državi pod uplivom kršćanstva ili njegovih načela.

Lajciziranje na svim linijama! To je parola modernog vijeka pa i države moderne.

O. Pavišić u svojoj knjizi »Il nemico d'Italia« opisuje četiri glavne skupine ovog lajciziranja i time tumači u najboljem svijetlu, što isto znači i koji ima smjer. Sve ove skupine možemo nazvati *antiklerikalizmom.* Pod ovim imenom i prolaze u svijetu sve skupine lajciziranja, koje su preuzele na se zadaću, da odstrane od moderne države upliv ili ovisnost o religiji.

a) Prva skupina antiklerikalizma označuje u što širem značenju svakoje raspoloženje duha u nepouzdavanju, antipatiji, odvratnosti ili mržnji proti hierarhijama Crkve i njezinim kriterijima, pravilima i načinima javnog rada u kojim mu drago stvarima, bilo strogo crkvenim bilo pomiješanim, to jest religiozne, religiozno političke ili religiozno socijalne naravi. Tako su antiklerikalci svi počam od uvjerenog framasuna i slobodnog mislioca, koji bi htjeli uništiti s lica zemlje svaki trag kršćanstva, pa sve do liberalnog katolika i reformnog svećenika, koji intransigenciji i nepomičnosti znanstvenoj i praktičnoj hierarhije pripisuju takozvanu odijeljenost društva od Crkve. Različiti su stupnjevi izmed ovih škola ili stranaka slobodne misli i liberalnog katolicizma, ali svi ti stupnjevi temelje se na krivom pojmu o auktoritetu i zvanju Crkve. Tip ovog antiklerikalizma jest onaj, koji ne zna granice niti razlikuje sredstava u borbi protiv Crkve. Ovom prepotentnom i brutalnom antiklerikalizmu pripadaju svi članovi latinskih loža, slobodoumnici po zvanju, radikalni protukršćanski filosofanti, socijalistički i anarhični. Ovaj antiklerikalizam je čedo francuskog jakobinizma. O starom pak jakobinizmu rekao je Taine, da se svaki jakobinac ćuti carem i papom. Duh tiranstva prati jakobinstvo i taj duh on širi svukamo. U Francuskoj ovaj duh postavio je na vladu one države *blok* framasunsko radikalno socijalistički sa programom zajedničkim trim jakobinskim frakcijama, po kome hoće da raskršćane onu državu, te državu pretvaraju od žandara u hajduka i upotrebljavajuć silu niječu svojim protivnicima svako pravo i oduzimaju im čak i pravedno posjedovanje. Žalibože ovo postupanje amo tamo nalazi dovoljno odobravanja i nema ni zemlje ni kraja, gdje nema pristaša. S tom vrsti antiklerikalaca nije moguće nikakovo raspravljanje ni razlaganje. Za njih je izvan zakona, tko je izvan sekte i ideal im je onaj Saint Justa, to jest

porušiti sve, što je državi protivno. Tobože su načelno liberalni, ali su u sebi strančari, tirani; u Crkvi vide samo usurpaciju, premoć, hipokriziju, nametnuće, trgovanje, okove i lomače, superstiticiju i fanatizam, neznanje i podivljačenje. Kršćanska vjera im je superstitio et insanissimus cultus; papa vulpis et leo; Giordano Bruno novi s. Pavao u filosofiji.[1])

b) Druga vrst antiklerikalizma jest *naukovna* ili *dogmatična*. Temeljno mu je počelo, o kome se ne raspravlja niti pregovara, neprihvaćanje dogme, nauke i zakona crkvenih, jer bismo se inače odrekli pravâ razuma, napretka u znanosti, stečevina ljudske misli, zahtjeva naše dobe, zakonitih težnji moderne duše. Odatle potječe nepremostiva odurnost, sustavna odvratnost, filosofski prezir, prihvaćen i shvaćen *a priori* kao znanstveni postulat protiv auktoriteta i javne djelatnosti Crkve u pitanjima znanosti i modernog života, što ona rješava pomoću starinske skolastike i tako osugjuje svijet na nepomičnost, dok je dandanas sve život i gibanje i napredak i neodoljivo primicanje k velikim idealima čovječanstva.

Znanstveno i povjesnički dokazivati božansku objavu, realnost nadnaravnog reda, pojavu, propovijedanje i djelovanje Isusa kao utemeljitelja duhovnog, vidivog, vječnog i općenitog kraljestva, teoretični i praktični razvitak života i kršćanske kulture, božanske biljege i ljudski dokazi, po kojima je Crkva zakonita učiteljica istine i autentična podjeliteljica milosti za spas ljudskog roda; sve to predstavlja ne samo neistraženi, imaginarni, himerični svijet, nego ozbiljno i zaviriti u to znači zanijekati civilni napredak i prihvatiti teokratični apsolutizam srednjeg vijeka. Proučavati se pak mora i najlošiji i smiješniji koji filosofski sistem, kakovih je prošlost puna, pa bi se još većim pravom moralo proučavati Crkvu. Nu nju se ne proučava. Zašto? Jer ljude tiranizira predsuda, koja ih ragje tjera u skepticizam i pesimizam. Ljudi se ne usugjuju odalečiti od antiklerikalne predsude proti crkvenom učiteljstvu! Da su ti ljudi živjeli u vijekovima vjere, prije nego je moderna apostasija ocijepila ljudsko društvo od katolicizma, nema sumnje, da bi oni bili živjeli i umrli zadovoljni u punini objavljene istine, dočim danas, kada moderni čovjek na svoj način rješava religiozni problem, nalaze u *ambijentu* dogmatičku predsudu, koju primaju i ne istražuju i od nje polaze prama cilju istine. Ovi ljudi, inače osobe učene, imaju svu silu smiješnih pojmova o vjeri, auktoritetu, o djelovanju i povjesti Crkve, nepogrješivosti pape, nadahnuću sv. pisma, štovanju slika i o smislu objavljenih otajstva. I te predsude se sve više šire i ovjekovječuju i tako ovi krugovi smatraju kat. Crkvu kao pojavu poganstva, muhamedanstva ili budizma. Dapače one knjige nalaze prodaje i povlagjivanja, koje izjednačuju kršćansku vjeru s ovima ili čak

[1]) O. c. 73.

ovima daju prednost iznad kršćanstva, dočim gube pravo grapjanstva u filosofsko-religioznoj republici one knjige, koje se usude isticati kršćanstvo. Bezbroj je ovakovih književnih prizora.

c) Treći antiklerikalizam osniva se na *političkoj* ili *narodnosnoj* predsudi. Ovaj shvaća Crkvu u njezinoj hierarhiji i njezinim vjernicima kao neprijateljicu države, domovine, naroda i narodnih ustanova. Razlog je očevidan: Crkva je društvo duhovno, nadnaravno, savršeno, autonomno, općenito, vječno, u bîti neovisno od koje mu drago ljudske vlasti, sa svojim oblikom i vlastitom konstitucijom; dočim domovine, narodi, države imaju oblik, konstitucije i ciljeve vremenite, posebne, promjenljive, podvržene okolnostima vremena, interesima stranaka, strastima upraviteljâ. Što će se dogoditi? Svagda, kada život i djelovanje Crkve nije u suglasju sa zahtjevima sile ili glavnijeg javnog mnijenja, smatrat će se Crkvu ili zaprekom ili neprijateljem ili pogibelju po dobrostanje domovine, naroda, države. I tako Crkva ima neprestano protivština, koje i kako ih je imao Isus. Ovaj antiklerikalizam ima u razno doba i raznu taktiku. U doba monarhičnog apsolutizma, kadgod je Crkva ustala na obranu prava ugnječenih naroda, tužena je, da je potpirivala revoluciju; u doba revolucije, jer nije htjela odobriti nerede, proglasiše je saveznicom apsolutizma. Konservativcima je Crkva previše demokratična; socijalizmu je prijateljica kapitalizma, a kapitalizam joj predbacuje, da potpomaže buntovničke nagone proletarijata. Općenito su prikazani episkopat, kler i iskreno katolički lajkat kao neprijatelji domovine.

Doduše bijes ovog protuklerikalizma počeo je nješto u zadnje doba jenjati i očuvao se je u svoj svojoj jakosti glavno kod skrajnih i radikalnih stranaka i njihovih pristaša. Uzrok je ovom popuštanju u pojavi revolucionarnih težnja sa strane anarhista i socijalista i što su pitanja ekonomične i socijalne naravi turili natrag čisto nacionalna i politička pitanja. I zato se umjereni liberalci sada nešto približavaju Crkvi, e da zajedno očuvaju red i najviše domovinske ideale.

d) Ove tri skupine antiklerikalizma su megju sobom različite. Pribrojiti im se mora i četvrta skupina *reformnih katolika*. Ovi hoće da pripadaju Crkvi, ali im je u njoj sve zastarjelo; hierarhija previše im naglasuje auktoritet i to u ovo doba demokratiziranja! Tako ova skupina, mjesto da se opre prvim skupinama, potpomaže hotice i nehotice, upravno i neupravno, da se duh protiv Crkve širi i jača.[1])

Ovaj četverostruki duh moderniteta je rezultanta tolikih čimbenika, koji su djelovali na *ovaj* pravac ljudskog duha u njegovu djelovanju. Poglaviti ti čimbenici su sigurni, što se je čovječji duh

[1]) O. c. 131.

u prošlome vijeku previše u znanosti posvetio jednostrano prirodnim znanostima i zanemario filozofiju; što javno mnijenje od davnine pa i dandanas vodi u glavnom židovska štampa u Evropi; što su sveučilišne kadedre i ina uplivna mjesta od više decenija zaposjeli protureligiozni elementi; što su framasunske lože od pedesete počele sve jače djelovati na pravac državnog vodstva. K tome su nadošla socijalna pitanja, koja su socijalni demokrati navrnuli na stanovište materijalističkog shvaćanja o svijetu, dakle na stanovište protureligioznog duha, te su jakom organizacijom i svojom štampom otvorili antiklerikalizmu sve to šire polje svugdje, osobito u Evropi. Tko bi nabrojio sve druge čimbenike? Budi ipak barem to spomenuto, da su zadnjih decenija nadošle konstitucije, parlamentarizam, te opće izborno pravo. To su dobre ustanove, ali ako se zlo porabe, mogu silno škoditi. Sada su podigli glavu i širi elementi, dakako zdraviji elementi po sebi, ako ih nije već loša štampa iskvarila. Ali stara je riječ, da je sloboda onakova, kakov je onaj, u čijim je rukama. Stoga nije čudo, da duh protukršćanstva upotrebljava u prilog sebi, pa da čak segne i za parlamentarizmom!

Već po samoj naravi ove stvari u parlamentu će se dapače sve jače odraziti, čim više bude u njemu protuklerikalnih zastupnika. Treba samo da dogje na dnevni red kakovo pitanje, koje je u dodiru s Crkvom, i odmah će se pokazati, kakov duh vlada u većini zastupnika. Ta i zastupnici su sinovi svoje dobe i podvrženi su gospodujućim idejama. A tko prati časopise, novine, publikacije zadnje dobe, znade lako, koje mjesto u gospodujućim idejama zauzimaju ideje ovdje prvih triju spomenutih skupina. Zato sam i naveo spomenute skupine, koje će uplivisati i uplivišu na naše parlamente. Dok je parlamenat skupina ljudi, uvijek će stajati pod uplivom javnih mnijenja, ideja i ambijenta.

Evo to je i uzrok, što parlamenat hoće da lajcizira sva pitanja. On hoće da otme svakom uplivu Crkve i religije barem pitanja, koja su se dosada općenito držala pitanjima zajedničke ili mješovite naravi. U krugovima inteligencije su raširene gore spomenute skupine, te krugovi, a dosljedno i parlamenti hoće školu, ženidbu i t. d. bez odnošaja i sveze sa religijom; dapače hoće da prekinu svaki odnošaj države kao takove sa svakom odregjenom vjerom. Ovi krugovi shvaćaju, da je sada država došla u muževno doba, pa kako čovjek u odrasloj dobi ostavlja čak očinsku kuću i rješava se svačije tutele, tako je sada i za državu nadošao čas: Emancipacija države od Crkve i svake vjere!

Ovo lajciziranje ili protuklerikaliziranje žalibože sve više se širi; zahvaća čak i mase. Tome se nije ni čuditi, kada znamo, da su ideje po sebe ekspansivne i k tome imaju u svojoj službi ogromno novinstvo. Željeznice, parobrodi, brzojav, telefon, kolportaža; sve stoji u službi sve jačeg širenja ovih pojmova. U istinu uslijed ovih komunikacionih sredstava i općenja izmed evropejskih naroda »megjaši« na državnim granicama služe sada jedino u carinarske i vojničke svrhe, inače nam je više manje glede drugih stvari sve zajedničko i općenito. Kako se pak pošasti i epidemične bolesti centrifugalno šire, tako je i s idejama. U slučaju pak pošasti ipak se jedna država može obraniti time, da zatvori granicu; u slučaju epidemične bolesti ljudi upotrebe preventivne lijekove, koji ipak jedino ondje pomažu, gdje je organizam jak. Ali idejama može li se zatvoriti granica? Smiješno je i pomisliti. Kod bolesnih ideja ima li barem preventivnih lijekova.

Ima, ako ima zdravlja u organizmu.

Ima li zdrava organizma? — Ima.

Ali što da govorim o jednom i drugome, ako kod nas nema tih bolesti ili tendencije k lajciziranju? Jest, ima nemalo kod nas ljudi, inače umnih, koji će ti kazati glede ovog pitanja, da je ovo tugjinska biljka, koja ne može uspijevati kod nas; da mi imamo prečijeg posla, nego ići narodu nametati uz nacionalnu borbu i borbu glede religioznog pitanja. Teško je ovakove ljude uvjeriti, koji hoće da umuju i sude, sa i po kriterijima, kojima se je moglo suditi natrag dvadesetak godina i poput noja ne će da vide neprijatelja. Ali barem mladi naraštaj mora biti u tome na čistu.

3. Političke stranke kod nas i lajciziranje.

Igra li lajciziranje kakvu ulogu kod naših domaćih stranaka?

Najprije, kada u Dalmaciji i Istri ne bi bilo nikakove političke stranke, koja ima u svom programu ma i jednu tačku lajciziranja, pošto ove zemlje spadaju pod bečki parlamenat, te njihovi zastupnici (Istra 6, Dalmacija 11) su neznatan broj prama broju sadašnjeg parlamenta (516), moglo bi se dogoditi, da se ovim zemljama ipak putem općeg parlamenta nametne lajciziranje. Iz toga odmah postaje očevidno, da je sveta dužnost, da zastupnici naroda budu u pogledu lajciziranja na čistu ili u tom pogledu dužnost je naroda, želi li predusresti lajciziranje, da kao svaki drugi kršćanski narod pošalje u bečki parlamenat ljude, koji će se radi ovog naroda i u ime istoga oprijeti i dosljedno u ovome pitanju zauzeti kompaktno stanovište sa drugim kršćanskim predstavnicima kršćanskog naroda po načelima kršćanske vjere. Ta htjeli mi ili ne htjeli, lajciziranje će se nametnuti i našim zemljama u nedalekoj budućnosti, pa zato i stranke, ako žele i hoće da zastupaju *sve interese* svog naroda i to kršćanskog naroda, moraju zauzeti stanovište prama lajciziranju.

Ali lajciziranje nije samo bolest, koja se je vani pojavila, nego i *naš* vazduh ima premnogo njegovih bacila. Dapače Hrvati

u Cislitaniji imadu već demokratsku stranku, koja je stavila u svoj program nekoja pitanja lajciziranja, poimence temeljno načelo o rastavi Crkve i države, o civilnoj ženidbi, o lajciziranju škole i t. d. Ova stranka ima u religioznom pogledu program identičan (barem u glavnom) sa programom stranke, koja danas u Francuskoj dominira i onako ljuto vojuje proti kat. Crkvi i vjeri. Činjenica je pak, da se ova stranka širi u Hrvatskoj i Dalmaciji i da inteligencija pristaje uza nju, izuzev onu inteligenciju, koja ili se svijesno drži kršć. vjere ili državnog hrvatskog stanovišta (starčevićanci) ili jednog i drugog (kršć. socijali.)

Starije stranke ili su na izumrću (n. pr. narodna stranka u Dalmaciji) ili su dosljedne svom programu, koji je opravdan bio pred petnaest i više godina. Ove stranke u pitanju lajciziranja ne zauzimaju nikakovo stanovište, nego prepuštaju svojim članovima slobodu. Hoće li tu slobodu prepustiti i u parlamentu? Odgovaraju jesno. Ali kada u istinu nadogju pitanja lajciziranja jedno za drugim, narod će biti prisiljen, da odabere sebi zastupnike, koji će mu *štititi* u parlamentu *njegovo religiozno pitanje*, i ne će birati kandidate ove ili one stranke jedino zato, jer ih kandidira *stranka kao takova*; narod će se popitati i *za religiozna načela* tih kandidata.

Već se i opaža, da narod ovako postupa. Tako je bilo općenito (izuzev jedan slučaj) u Dalmaciji kod zadnjih izbora za carevinsko vijeće, a to zato, jer je prijetilo, da će doći pred parlamenat pitanje o civilnoj ženidbi i slobodnoj školi. I tako kandidati stranke, inače u religioznom pitanju indiferentne, morali su prisiljeni okolnostima zauzeti čisto stanovište i u religioznim pitanjima. To je očevidno, da je u Dalmaciji nemoguće ne osvrćati se na religiozno pitanje, i u isto doba, da ona stranka nije *savremena* ili doskora ne će biti, ako ne bude i *programom na čistu sa religijom*, jer stranka mora i djelom i naravno i programom zadovoljavati i odgovarati svim potrebama naroda, ako ta stranka hoće da zastupa opće interese (dakle i vjeru) naroda.

I u Hrvatskoj, kada bude provedeno opće izborno pravo, doći će u parlamenat i socijalisti i naprednjaci uz liberalce. I buduća saborisanja u Zagrebu bit će naperena proti Madžarima, izigje li opozicija u većini. Što će na to madžarska vlada? Predstavnici te vlade po svoj prilici će imitirati primjer berlinske vlade, te će pozabaviti zagrebački sabor takovim pitanjima, kojima će se razviti nutrnja kućna borba. I tako s dana na noć može nastati živa i očajna borba za lajciziranje. Doduše iz riječi »može« ne izvodi se, niti slijedi da »mora« nastati, ali pametno rodoljublje dovodi ipak do zaključka, da i katolici u banovini moraju računati na ovu eventualnost, te se na vrijeme za to i pripraviti. Kad je zrak

zasićen parama, »može« kišiti i ako »ne mora«, ali nitko pametan ne će ostaviti kuću i dalje otkrivenu kao za toplih i lijepih dana.

C'est l'ennemie! Neprijatelj je tu!

Nego povratimo se na austrijski parlamenat. Da vidimo, kako su ondje grupirane stranke.

U životu ovoga parlamenta od g. 1873. do ove opaža se, kako se nacionalne skupine sve više pojavljaju i konačno potiskuju. Slijedeće skrižaljke pokazuju, da u parlamentu u novo doba izlaze na dnevni red gospodarstvena, socijalna i s njima religiozna pitanja.

Parlamenat g. 1873. ima ukupno 353 zastupnika i to:

Stranke:	Broj zastupnika:
Njemački liberalci (stranka ustava)	200
Demokrati	5
Njemački klerikalci i konservativci	26
Česi (federalisti)	61
Poljaci	61

Parlamenat g. 1885. ima 353 zastupnika i to:

Njem. liberalci (Sjedinjena njem. ljevica) . . .	114
Njem. nacionalci	23
Divljaci	6
Kršć. socijali	2
Demokrati	2
Nj. klerikalci i konserv.	38
Talijani	15
Rumunji	6
Mladočesi	12
Staročesi	37
Feudalci č.	17
Južni Slaveni	19
Ruteni	4
Poljaci	58

Parlamenat g. 1897. ima 425 zastupnika i to:

Njem. liberalci	77
Njem. nacionalci (Njem. pučka stranka) . . .	42
Njem. radikalci	5
Kršć. socijali	30
Njem. klerikalci i konserv.	43
Divljaci	2
Socij. demokrati	14
Talijani	19
Rumunji	6

Mladočesi i češki veleposjednici	79
Južni Slaveni	29
Ruteni i polj. stran.	11
Poljaci	59

Parlamenat 1901. ima 425 zastupnika:

Njem. liberali (naprednjaci)	66
Njem. nacionalci (njem. pučka stranka) i agrarci	54
Njem. radikali	21
Keršć. socijali	26
Njem. klerikali	33
Socij. demokrati	10
Talijani	18
Rumunji	5
Mladočesi i češki veleposjednici	72
Druge češ. stranke	12
Južni Slaveni	27
Ruteni	10
Druge polj. stran.	9
Poljaci	62

Parlamenat 1907. ima 516 zastupnika i to:

Njem. naprednjaci	21
» pučka stranka	29
» agrarci	18
Svenijemci	3
Njem. radikali	14
Kršć. soc. sveza (kršć. socijali 66 + Njem. kons. 30)	96
Socij. demokrati	87
Zionisti	5
Talijani (9 kršć. socijali + 5 liber.)	14
Rumunji	4
Mladočesi	20
Staročesi	6
Radikalni Česi	10
Agrarci češki	29
Klerik. »	17
Divlj. »	2
Klerik. Slovenci	18
Liber. »	5
Hrvati	11
Srbi	2
Ruteni (25 ukraj. + 5 staro ruteni)	30
Poljaci (17 polj. pučka stranka + 14 poljski centrum + 16 Konservat. str. + 22 polj. demokrati + 3 divljaka.)	72

Iz ovih se podataka vidi, da se stranke narodnosnog i ustavnog samo smjera sve više smanjuju ili iščezavaju, dočim se dižu stranka gospodarskog i socijalnog smjera. Zato se u posljednjem parlamentu i ističu nada sve dvije stranke: socijalni demokrati (87) i kršćanski socijali (96). Ove dvije stranke, čim budu više imale u parlamentu elemenata sebi sličnih ili barem po načelima prijateljskih, moći će ovaj ili onaj smjer podati svoj djelatnosti parlamenta. Po sadašnjim strankama i njihovim programima sudeći s obzirom pak na religiozni njihov dio moglo bi već sutra doći do kulturkampfa. Uz to novom parlamentu ne bi trebalo votirati nove protucrkvene zakone, nego jedino uvesti u krepost stare već postojeće.

Dakle sadašnji parlamenat, koji je potekao po prvi put iz općeg izbornog prava i koji bi prema tomu bio izraz puka i njegovih želja i potreba, pokazuje nesigurnost za kršćanska načela i prava. Kad se pomisli, da izmed 516 zastupnika stoji tekar 130 njih na kršćanskoj podlozi po svome programu, tko može onda mirno reći, da nam se ne treba bojati kulturkampfa? Ako pak kulturkampf ne nadogje već doskora, ne će to biti zasluga katoličkih birača, nego okolnosti vremena, jer će zasjedanja sadašnjeg parlamenta biti ispunjena socijalnim pitanjima i gospodarstvenim reformama. Toliko sa strane parlamenta. Ni vlada (ministri) sadašnja (koja može pasti nenadano kao i druge pregjašnje vlade) doduše ne će unijeti u Austriju kulturkampf, jer su u njoj i dva kršć. socijala ministri. Ali dokle može ostati ovakova vlada? Dok je voljan parlamenat. Dakle parlamenat je glavno, kamo moraju katolici uprijeti svoje sile služeći se svojim gragjanskim pravima. Doduše ovo osobito vrijedi za češke katolike, jer je u Češkoj i dijelu Moravske izišlo najviše protureligioznih zastupnika, nu vrijedi i za katolike svih zemalja, jer svi imaju jednaka prava i dužnosti i koristi iz dobro uregjenog parlamenta.

Teško će ipak uvijek biti katolicima u Austriji, dok se budu zadovoljavali samo time, da ne prevlada u parlamentu broj protukatoličkih zastupnika. Malo je koristi kršć. načelima iz takove politike, a i nedolična je po toli uzvišena načela, kako je nedolično, da su kršć. načela samo za sakristiju i ispovijedaonicu. Katolici moraju u Austriji doći do prevlasnog broja u parlamentu i tu dapače pokazati, što mogu kršć. načela poraditi na probitak sveg našeg javnog života. Belgija mora katolicima biti uzor parlamenta i pravog parlamentarizma.

4. Kako ćemo doći do toga?

Četiri su uvjeta, po kojima će u budućnosti sa sigurnošću i ustrajno uspijevati politička stranka u narodu: mora biti gospodarstveno socijalna, demokratična i sve to na religiozno moralnoj podlozi. Stranka, koja želi imati jaku sadašnjost i još jaču i sigurniju budućnost, treba da bude odraz narodnih težnja i potreba, prošlosti i sadašnjosti i budućnosti njegove u politici i svemu životu. A svi poznamo austrijske narode, pa i naš, da idu u susret velikim i skorim reformama gospodarstvene, socijalne i demokratične naravi, jer te reforme zahtijevaju okolnosti vremena. Ove su reforme po svojoj naravi radikalne, pa ih nije moguće kao nijedno veliko pitanje riješiti bez religiozno moralnih načela. Eto dakle stranka budućnosti mora kao odraz narodnog mišljenja i narodnih težnja i kao stranka reformi uvrstiti u program ova *religiozno moralna načela.*

Kako i u kojem smjeru?

Kao temeljma načela rada i javnoga djelovanja.

Primjerom nam budi slijedeći program centruma u Njemačkoj, koji je uzorom služio i programu austrijskih kršćanskih socijala:

»Justitia fundamentum regnorum«.

Frakcija centruma (tako se zove centrum) njemačkog državnog sabora za svoju djelatnost ima slijedeća načela:

»1. Temeljno obilježje zemlje (Reich) kao savezne države mora se očuvati i prema tome nastojanjima, koja idu za promjenom federativnog obilježja državne ustanove, suprotiviti se i ne žrtvovati pojednih država u svim njihovim prilikama više, nego li neophodno zahtijevaju interesi cjeline.

2. Moralno i materijalno dobro svih dijelova puka treba pospješivati prama silama; za gragjansku i religioznu slobodu svih državljana valja postići ustavno jamstvo garancijâ i osobito braniti pravo religioznih udruga proti upadicama zakonodavstva.

3. Frakcija (centrum) zaključuje po ovim načelima o svim predmetima, što dogju na raspravljanje u parlamentu, a da u ostalom ne bude zabranjeno pojedinim članovima u parlamentu glasovati drukčije nego li odluči frakcija«.

Ovaj program je nedavno (5. januara) vogja centruma protumačio prigodno ovako:

Centrum se je od svih stranaka pokazao najčvršćom strankom uza sve oluje, kojima je bio izložen. Ova čvrstoća temelji se na programu centruma. *Što hoće stranka?* Oslonjena na ustav hoće na temelju kršćanskog shvaćanja moralno i materijalno dobro svih dijelova puka. Ovdje svaka riječ ima svoje značenje. Stranka

nije *religiozno indiferentna; religija joj nije ravnodušna stvar,* ona joj nije privatna stvar. Vjera u javnom životu ima mnogo da znači; temeljni stupovi svakog državnog i društvenog reda temelje se na koncu konca na religioznom tlu. Tako mi istinu kršćanstva ne stavljamo u kut, a još manje se proti nje borimo. Odlučno primamo kršćanstvo i za javni život; i radi tog značenja branimo je i za javni život. *Religija i politika* imaju u istinu mnogo odnošaja.

U tome je centrum u opreci s *liberalcima,* koji su pravi začetnici one krive nauke, da je vjera privatna stvar; ali i sa *socijalnom demokracijom,* koja je preuzela tu krivu nauku i onda raznovrsno prešla u borbu proti kršćanstvu. Iz ovog kršćanskog temelja proističe sva sila posljedica za pojedina politička polja, ne samo za politiku o Crkvi i školi, nego i za socijalnu, gospodarstvenu i poreznu politiku, za postupak glede pitanja o nacionalitetima, a takogjer i za internacionalnu politiku. Ne miješamo stvari, nego velimo, da pospješivanje religioznih interesa leži i u interesu države; religija ne smije ostati bez obrane, te se zato jače i zauzimamo za religiozne interese.

Centrum vodi kršćansko shvaćanje, nu zato ipak *nije on crkvena, konfesionalna stranka.* Doduše dandanas u glavnom oslanja se centrum na katoličko pučanstvo, ali njegov program, osobito njegov crkveno politički, nema ništa, što ne bi mogli prihvatiti i evangelički kršćani. Centrum nije samo crkveno politička, nu *niti* je samo *gospodarstveno politička stranka;* on hoće, tako je u programu, moralno i materijalno dobro da pospješuje. Na svim poljima javnoga života sudjeluje i radi centrum. Centrum *nije staleška stranka,* ne oslanja se na staleške opreke, nego na sve pučanstvo. Centrum je općenita velika *kršćanska pučka stranka.* Tu se opet pokazuje opreka spram drugih stranaka. Konservativci pretežno zastupaju veleposjedništvo, liberalci veletrgovinu i veleindustriju, socijalni demokrati isključivo radničke interese. Stranku vodi pri tome načelo jednake pravednosti, što je eminentno kršćanska misao, eminentna za opstanak države. Takova stranka je državna potreba. Centrum je *ustavna stranka,* u carstvu federativna, u pojedinim državama monarhična; svagdje se vlada prama pravu. Nema lošije krive nauke nego je rečenica: *Moć je iznad prava.* Mi ne pravimo *iznimnih zakona,* pa niti prama Poljacima. Naše je ravnalo: Što bih kudio, kad bi se nešto dogodilo mojoj stranci, to kudim i kad se dogodi tugjoj stranci, koja je podvržena sa mnom istom zakonu. To su temelji stranke; ti su označeni u programu Soestera 1870. bistro i čisto. Iza toga su se razvili iz pupoljka prvotnog programa lišće i voće; vlastiti pak karakter stranke uregjen je sve jače i sve bistrije se pokazuje«.

Upravo od ovog centruma i njegovih uspjeha moramo naučiti, da se moramo postaviti na *stanovište kršćansko, zajedničko*

nama i grčko-istočnjacima. A prama muhamedancima? Dovoljno je takogjer ovo stanovište kršćanske slobode savjesti, pravednosti i jednakosti. Ovo je stanovište zajedničko i kršćanima i muhamedancima, jer je sadržano u naravnom zakonu, s kojim u srcu ragja se svaki čovjek. Ovo stanovište napereno je proti zajedničkom t. j. antireligioznom neprijatelju, koji hoće po mogućnosti da preko svih parlamenata provede nacrt Bismarckova kulturkampfa.

Jest, onaj nacrt nam svima prijeti. Kakav je taj nacrt?

Proti katolicima je Bismarck protežirao otpadnike starokatoličke i zato je stvoren 10. 12. 1871. Kanzelparagraph, a stroži je taj zakon postao 26. 2. 1872, gdje se brani svećenicima u crkvi pročitati biskupovo ili papino pismo. — Zakonom 4. jula 1872. protjerani su isusovci. — Zakonom 4. maja 1874. svećenici mogu izgubiti domovinsko pravo i biti protjerani iz države — 6. Febr. 1875. uvedena je civilna ženidba. — Uz ove zakone vrijedni su spomena pruski zakoni: *a)* zakon nadzora škole, kojim gubi crkva svaki nadzor; *b)* oduzeta svaka garancija crkvene samostalnosti; *c)* zakon, kojim se zabranjuju kazne sa strane pape ili kongregacije (12. 5. 1873); *d)* zakon 13. 5. 1873, kojim se zaprečuje ekskomunikacija; *e)* zakon 14. 5. 1873. olakoćuje prijelaz katolika u starokatolike; *f)* obligatorna civilna ženidba 9. marča 1874; *g)* zakon 20. maja 1874. dopušta vladi raspolaganje s ispražnjenim biskupijama; *h)* zakon 22. 4. 1875. obustavlja biskupima i svećenicima svaku pripomoć i ako su se te pripomoći davale iz crkvenih sekulariziranih imanja; *i)* zakon 31. maja 1875. tjera redove; *k)* zakon 20. 6. 1875. sekularizira crkvena imanja. Posljedica je toga bila, da je u siječnju 1881. falilo u Pruskoj 1125 župnika i 645 kapelana, te je bilo skroz zapušteno 601 župa i na pola 584 župe. Neki svećenici bili su kažnjeni, jer su zanijekali apsoluciju. Već u prva 4 mjeseca g. 1875. bilo je radi kulturkampfa osugjeno: 241 svećenik, 136 kat. urednika i 210 kat. gragjana; nadbiskup Kölna na 29.500 talira, biskup Triera 30.450 talira, biskup Münstera 4.700 tal. i t. d. K tome je bilo 30 konfiskacija, 55 uapšenja, 74 kućne premetačine, 103 progona i t. d. Sve u četiri mjeseca!

Usporedimo li ovaj nacrt s onim, što ga je već djelomično izveo francuski parlamenat, te sa pokušajima kod drugih parlamenata, sili i katolike kao i grčkoistočne i kasnije i muhamedance — ako im vjera nije indiferentna stvar — da se na vrijeme pobrinu za to, neka se političke stranke postave na religiozni temelj. Pomoću toga očuvat ćemo narodu njegovu religioznu, time i naravnu prirogjenu osobnu slobodu. U Francuskoj gazi parlamenat i najsvetija prava i *pojam pravednosti.* Naravno, to mu prolazi slobodno, jer je puk rastrovan i zato bez religiozne energije, ali svojim postupanjem sili ovaj parlamenat narod u još jači indiferentizam prama vjeri i ćudoregju i tako poživinčuju onaj plemeniti narod. Nije tako s njemačkim narodom. Progovoriš li i sa najnižim seljakom, svijestan je on svoje vjere i narodnosti i ćudoregja. I zato je ovaj narod energičan u svim poduzećima, te napreduje i u broju, dok francuski onako kukavno nazaduje. U Njemačkoj počevši od seljaka do svećenika i kat. svjetovne inteligencije sve odiše nekom višom energijom, jer je sve jedno uz drugo skopčano. Dakako da je u glavnom propovijedanje i poučavanje požrtvovnih katol. svećenika uzdržalo u puku živo religiozno življe-

nje, nu ne malo je tome doprinijela i politička stranka sa onako svijesnim javnim kršćanskim programom. Dvostruku korist pruža stoga politička stranka sa programom na kršćanskim načelima: negativnu t. j. brani religiozne svetinje, ideale i prava naroda i nada sve slobodu savjesti ispred sektarske tiranije, te pozitivnu t. j. goji u narodu svijest pravog života na gospodarstvenom i socijalnom polju, ulijeva pouzdanje, prijegor i ine uslove pravog cjelokupnog narodnog napretka.

U doba, kad je nacionalno pitanje bilo jedino na dnevnom redu — a tako je kod nas gotovo bilo — nije se naravno takova nužda osjećala, da se politička stranka postavi na religiozno stanovište, te bi bio znak nezahvalnosti, kad bismo htjeli svojim pregjima ili starijoj generaciji u tom pogledu strogo suditi. Nu zato ovo posljednje morali bismo pokazati prama mladom pokoljenju, koje ima pred sobom tmurnu sadašnjost i neizvjesnu budućnost.

Koja će stranka kod nas preuzeti na se ovu časnu zadaću, da nam dade dobru i sigurnu budućnost prama kršćanskim idealima? Na ovo bi nam valjda odgovorila svijesna braća iz Banovine: Ta već imamo kršćanske socijale, koji upravo stoje na označenom stanovištu.

To je istina: kršć. socijalna stranka stoji i na nacionalnom i kršćanskom temelju. Svaka joj čast; ona će imati u nedalekoj budućnosti lijepu i znatnu ulogu. Nema sumnje, da ta stranka ima svoj raison d'etre već i sada, jer (kako spomenuh) protureligiozni elementi u Banovini preko svoje politike šire svoja protukršćanska načela, a *kriva načela u politici ne dadu se izbiti nego li dobrim načelima u politici*, pa kako si politička gospoda u ime političke slobode dozvoljavaju napadati vjerske svetinje, mora se i svijesnim katolicima dopustiti barem u ime jednake političke slobode braniti u javnosti te iste svetinje. Uskratiti tu barem jednaku slobodu može jedino tiran ili tiranska stranka. I zato nijedan pametan čovjek ili kršćanin ne će nijekati opravdanost opstanka kršć. socijalne stranke.

Nu ova bi stranka počinila najveću političku ludost, kad bi sebe proglasila kompetentnom, da sudi čak svakome i osudi svakoga, ko ne pristupi u nju, te bi ga proglasila nekršćaninom. Politička stranka uopće ne uzima u zakup kršćanska načela, nego ih ona uzima kao temelj, na kome temelji *svoj* rad, a drugima prepušta takogjer, da i oni slobodno na tim istim načelima rade, bilo u drugim strankama bilo izvan svake stranke u opće. K tome, tko stupi u političku stranku, mora radi naravi same stvari, prigrliti i nacionalno stanovište iste stranke, jer stranka može imati samo jedno nacionalno stanovišto kako i samo jedno religiozno. Ali to

nacionalno stanovište nije nikakova dogma, da ga baš mora netko prihvatiti, jer bi valjda prestao biti dobar kršćanin. Gdje je k tome pitanje taktike ili discipline u stranci ili slično, što se jednome može dopasti ili ne? U stvarima, što nijesu objavljena istina, nitko mi ne može prostom tvrdnjom nametnuti ovo ili ono mišljenje. Ovo naglasujem stoga, da se izbjegne u Banovini onim neugodnostima, koje su se pojavile bile u Francuskoj. Ondje je naime jedna stranka katolikâ prekarala drugu, da njezini pripadnici nijesu kršćani, jer ne pripadaju njihovoj političkoj stranci. Po sebi se razumijeva, da bi idealno bilo, kada bi svi Hrvati katolici u Banovini prihvatili i ista religiozna načela i ista politička, te bi svi pripadali istoj političkoj stranci. Pošto je pak Bog prepustio slobodu u shvaćanju nedogmatskih stanovišta, upravo uslijed te slobode ostaje pristašama kršć. socijalne stranke jedino to, da dobrim razlozima i uvjeravanjem privuku k sebi ljude.

Kada će i hoće li kršćanske socijalne stranke u Banovini privući svijesne kršćane, nećemo da proričemo. U gornjoj i donjoj Austriji je to brzo pošlo za rukom. I centrum u Njemačkoj brzo je okupio oko sebe i katoličko svećenstvo i svijesni puk. Zašto? Glavni je razlog bio taj u Austriji, što su kršć. socijali bili toli nužna reakcija proti prevlasti židovstva i napredovanju liberalizma, a centrum je niknuo i uzrastao takogjer kao nužna reakcija proti Bismarckove presije. Kod jednih i drugih nacionalno stanovište i stranački duh je bio kod katolika potisnut pred nadošlim kulturnim ili čak i religioznim borbama. Nu tako nije još u Banovini, i ako će nadoći, a tada...

Bilo što mu drago, to stoji, da sada ima, a i bit će dugo u Banovini katolika, koji pripadaju raznim strankama i koji su srasli uz svoju stranku različita programa glede narodnog stanovišta, a dok te stranke nemaju protireligiozni program, nitko ih ne može proglasiti akatolicima ili nekršćanima u ime vjere. Drugim riječima: mogu biti ipak još uvijek dobri kršćani, samo ako ne pripadaju stranci, čiji se program (n. pr. socijalne demokracije, naprednjačke, Radićeve) kosi sa kršćanskim načelima.

Ovo iznosimo i naglasujemo stoga, jer nam se može dogoditi kao i francuskim katolicima, da skora budućnost nagje banovinske katolike politički rascjepkane u više stranaka i radi toga religiozno nesjedinjene. A ovo zadnje može nam se svim katolicima ružno osvetiti, kako se eno osvećuje katolicima u Francuskoj, jer se nijesu držali one Augustinove: In dubiis libertas, *in necessariis unitas.* Jest, religiozno moralna načela su temelj svakog naroda i kršćanina, pa zato su i najviše »necessaria«. I zato u tome nam je nužna »unitas«, potrebito jedinstvo i sloga. — Dakle

5. Quid faciendum?

Ne ostaje drugo nego to, da zastupnici, koji su svijesni katolici, iz svih stranaka naprave u saboru uniju — svezu za slučajeve religioznih ili etičnih pitanja. Ta sveza radit će u tim pitanjima po načelima kršćanske vjere. Svezi bi sigurno priskočili u prilog i pripadnici grčko istočne crkve u spomenutim pitanjima, kako to čine i konservativni protestanti prama centrumu u Njemačkoj.

Mnoge bi bile koristi i prednosti ove unije, pa budi dozvoljeno barem neke spomenuti. — N. pr. stranka prava ustručava se usvojiti u svoj program religiozna kršćanska načela, jer da bi time otugjila muhamedance, a valjda se i toga boji, da bi se od nje onda odalečili liberalci i time nastao razdor u stranci. Očevidno ne bi ni prvo ni drugo prouzrokovala sveza. Poznato je pak, da se stranka hvali, kako ona ne priječi niti zabranjuje svojim članovima glasovati po uvjerenju u religioznim pitanjima. Prema tome stranka prava ne može opravdano biti proti ovoj svezi. Ovo glede ljudi oko »Hrvatskoga prava«, a slično će biti i glede ljudi oko »Hrvatske«. Zastupnici divljaci ili izvan stranaka još će se lakše pridružiti svezi, jer ih ne veže stranačka disciplina. Za kršć. socijale je najlakše pridružiti se. — Dapače služeć se s argumentum ad hominem, ova sveza katoličkih zastupnika prepriječila bi rasap ove ili one sada jake stranke. Ta već kod izbora ne treba da katolički birači budu zabrinuti, hoće li ili ne će njihov zastupnik kao pripadnik ove ili one religiozno indiferentne stranke glasovati u saboru u prilog i za njihove religiozne svetinje i načela, a po tome bi se birači uz svoju stranku stalno i jako priljubili.

Da je ova sveza potrebita, lako se je mogao uvjeriti svaki čitalac iz doslije navedena; a da nije niti nešto abnormalno, uvjeravaju nas lako razni zajednički odbori raznih političkih stranaka n. p. za porezna ili vojnička i druga pitanja. K tome ne priječi nikoga ni u stranci ni izvan stranke u narodnosnim pitanjima. Zašto dakle da se ne osnuje nova sveza u Banovini?

Isti su razlozi za svezu kod dalmatinskih katoličkih zastupnika. Ovdje je dapače ovu misao bio već iznio na dnevni red pok. Pavlinović, kada se je radilo o liberalnim školskim zakonima. Ako su još onda vrijedili silni razlozi, koliko više dandanas?

Svugdje, i u Banovini, i u Dalmaciji, prisiljene su političke stranke, da se bave religioznim pitanjima, ako ne žele »okameniti se« poput starih narodnih, i zato nesavremenih, stranaka. To će im se dogoditi, jer ne mogu dalje ignorirati ova toli aktualna i po narodni život važna pitanja. Ignoriranjem ne riješavaju se, niti otklanjaju pitanja, koja se narivavaju odasvuda i regbi na svakom koraku. Stoga našim strankama ne ostaje drugo, ako žele uza se imati katolike, nego ili postaviti u program stranke kršćanska na-

*

čela ili prihvatiti ovu svezu. Ovo zadnje sigurno im je prijatnije i za stranku odgovara nekom naravnom evolucionizmu. I u drugim životnim pitanjima svaka stranka, želi li odgovarati potrebama naroda, mora se evolvirati na dobro.

K ovom zadnjem mora dovesti pametne naše političare i jedan drugi momenat.

Krivo je naime »mnijenje, da zastupnici mogu u saboru zastupati svoja osobna načela. Ta zastupnici su za to birani, da štite i rade za interese naroda i materijalne i duševne, da predstavljaju svoje birače. Zastupnici su narodni ovlaštenici, mandatari. Za sve svoje čine parlamentarne treba da odgovaraju narodu i zato treba da ga izvijeste. Ova je odgovornost tim veća, što kod nas nema »referendum«, po kome bi mogao vladi takogjer progovoriti upravno sam narod. Stoga krivo postupa vodstvo ove ili one stranke, kada pred izbore proglasi ovog ili onog kandidata u odregjenom predjelu, a da nije prije popitalo se za želje i nakane dotičnih birača izbornog kotara. U eri demokratiziranja morat će već jednom birači predlagati vodstvu stranke svog kandidata. Ako u istinu pretežna većina birača vodstvu stranke predlaže liberalnog kandidata, ne ćemo o tome raspravljati, je li pravo nije li, nu znamo, da bi pristalo na to vodstvo one stranke, koja nema u svom programu kršćanska načela. Još većim pravom a pari mora to vodstvo prihvatiti kandidata, koje bi mu na odobrenje predložila većina birača katolika. Ta ni najzasukaniji liberalac ne će ne odobriti, da zastupnik mora odlučno i snažno zastupati u saboru svetinje svojih mandatara, te da u protivnom slučaju birači imaju pravo izraziti svome zastupniku nepovjerenje i time srušiti svog zastupnika (i ako to ne stoji u državnom zakonu, upisano je u pojmu mandatara. Naravno to nepovjerenje treba da je od većine i to nezavedene). Tako zahtjeva pravednost i po shvaćanju liberalaca. Dakle nijedna areligiozna politička stranka ne može priječiti katolicima, da biraju zastupnikom svijesnog katolika. Nu ako ovo vrijedi i stoji, onda vrijedi i posljedica ili daljni korak ovoga t. j. da ti katolici, pa pripadali oni kojoj mu drago stranci, imaju pravo u ovo moderno doba zahtijevati od vodstva svih stranaka, neka prepuste zastupnicima katolikâ ujediniti se u jaku parlamentarnu ili saborsku svezu za sva religiozna ili kulturna pitanja. Ovo zahtijeva dosljednost i logika, potreba i činjenica u našoj domovini.

»Ali to bi bilo stvaranje nove katoličke stranke,« primijetit će zabrinuti političari.

Ne! — Savez stranaka ne znači stopljenje stranaka. I u zadnjim hrvatskim izborima u koaliciji ili savezu je bilo više stranaka, a da se za to nijesu stopile u jednu. Slovenska pučka stranka je u bečkom parlamentu u savezu sa češkom katol. stran-

kom, i ako su dvije različite narodnosti, ter su u savezu samo u relig. kulturnim pitanjima, a jedna drugu pomaže i u narodnim stvarima. Najmanje pak znači stopljenje stranaka u kat. stranku savez katoličkih zastupnika, jer je taj savez samo u nekim odregjenim slučajevima. Upravo kada bismo željeli pospješiti i ostvariti što prije uz kršć. socijalnu stranku i druge još kršćanske stranke (s drugim političkim ili gospodarstvenim programom nego li ima to krš. soc. stranka), morali bismo ne zagovarati ovaj savez ili kooperaciju katoličkih zastupnika, jer vremena, u kojima živimo, ne dopuštaju svijesnu katoliku glasovati za kandidata stranke, koja priječi katoliku zastupniku glasovati ili ustati u parlamentu ili saboru na obranu vjere i kršćanskog morala, pa bi onda morali ti katolici stvarati nove stranke, ako im nije milo ući u stranku kršćanskih socijala.

Zaključimo! — Kako nijedan pametan političar ne će osuditi ovaku koaliciju stranaka u narodnim pitanjima pred zajedničkim neprijateljem, tako ne može nijedan pametan čovjek osuditi navedeni savez katoličkih zastupnika. Zar ne zahtijeva ovo dosljednost srodnih činjenica?

Pred ovim odvratit će nam sve areligiozne stranke: Slobodno, neka zastupnici katolici rade po svome uvjerenju; to ne branimo, i drugo se ne može od nas željeti.

To je već dobro. Mi niti želimo niti tražimo od stranke ove ili one kao takove, da nama katolicima vogje stranaka provedu novi savez katoličkih zastupnika. Ne, mi se obraćamo pojedincima zastupnicima, koji ćute vjerski i žive po vjeri, da oni »*via privata*« provedu ovaj savez. Nama je dovoljno, da stranke opravdano uvide i priznadu savremenost ovog saveza, te da mu se barem ne protive.

Sada nam još preostaje, da vidimo,

6. Kakav mora biti savez katoličkičkih zastupnika?

a) Mora biti *permanentan.*

To je glavno uz njegova temeljna načela. Jest, permanentan mora biti. — Ta kršćanska su načela vječna, permanentna, pa zaslužuju sigurno, da ih i u saboru jedan savez permanentno predstavlja i zastupa. U ime tih načela (da se ne povrijede) treba da katol. zastupnici neprestano nadziru vladu ili vladajuću stranku, a to bi nemoguće bilo bez permanentnog saveza. — Permanentnost tog saveza pruža očevidne koristi i zastupnicima i biračima. Kada je naime taj savez permanentan, onda katolički zastupnici znadu, kuda će, ako žele i hoće da zastupaju kršćanske svjetinje; tada se ne će dogoditi katoličkim zastupnicima kao ono pod banom Pejačevićem kod poznatih interkonfesionalnih zakona, gdje je bila kod katoličkih elemenata u saboru prava disorijentacija i Babilonija. U svim važnijim stvarima religiozne naravi dakle će se pret-

hodni dogovor, rasporedit uloge u saboru i t. d.; katolički zastupnici bit će »acies *bene* ordinata«. *Disciplina i organizacija* u modernim parlamentima *uvijek prije i uspješnije pobjegjuju nego li i najopravdanija načela*. Katoličkim dakle zastupnicima pruža ovaj perm. savez očevidnu korist. Nu sličnu pruža i biračima. Ovi naime imaju pravo na jamčevinu, po kojoj će njihov zastupnik zastupati uvijek kršćanska načela, a ta *jamčevina* mora biti *očevidna*, koju mu u opće može podati jedino permanentni savez.

Ova permanentnost saveza ne mijenja se time, što se mijenjaju članovi sabora novim izborima.

b) Koja će biti religiozna načela ovog saveza?

Po prilici ova:

Pravednost u svemu i prama svakome.

Sloboda Crkve u njezinom religioznom i moralnom djelovanju, u njezinim pravima i samostalnosti. (Stoga dokinuti protivne zakone, dosljedno u buduće zapriječiti).

Religioznost u školi (proti laičkoj školi), obitelji (proti civilnoj ženidbi) i javnom životu (proti slobodi moderne nemoralnosti u djelu, riječi i umjetnosti).

Kako će se ostvariti ovaj politički savez izmed katoličkih zastupnika?

U Banovini je lako, ako se voljni zastupnici iz stranaka, koje nijesu vjeri protivne, sastanu i dogovore. Stvar je laka i brzo se dade izvesti.

Dalmatinski kat. zastupnici pokrajinskog sabora kod budućeg saborisanja lako mogu isto učiniti. Oni pak zastupnici, koji idu u Beč, neka se pridruže zastupnicima slov. pučke stranke u relig. pogledu, te će se onda naći lako u relig. moralnim pitanjima složni. I ovdje savez mora biti permanentan.

Da se stvar što prije provede, svojim znancima savjetujemo, neka u svakom izbornom kotaru sastave odbor, koji će kandidatima ili izabranim zastupnicima postaviti kao conditio sine qua non taj zahtjev, da stupe u označeni savez.

Sve se oko nas miče; neprijatelji kršćanstva rade neumorno i dosljedno; sve se oko nas organizira. Svak, tko ima ili čak misli da ima dobru koju misao, hoće da tu misao proturi u narod pomoću organizacije. Zašto da kat. misao skapa? Zašto da ne pobijedi?

Kršćanska misao svugdje i svagda se je pokazala plodnom, pa će i kod nas.

Spasimo puk, spasimo domovinu za kršćanstvo, dok je vrijeme, dok ima snage i svijesti u puku, dok ga neprijatelj nije razorno prevladao.

Salus reipublicae suprema lex esto!

Dr. A.

Slovensko pismo.

Tri stvari hočem obdelati v današnjem pismu: o skrbi za izseljence v domači državi, o vzajemnosti našega zadružništva in o kmečkih zvezah. Važne se mi zde ravno za sedaj in vrh tega imamo v njih priliko hrvaško-slovensko vzajemnost pokazati v dejanju. Menda mi bo vsak pritrdil, da se konkretno, v podrobnih vprašanjih naše skupno delo le premalo študira. Jugoslovani smo: živimo radi v visokih teorijah in govorimo o njih z vsem zanosom tople krvi; dnevnih razmer, ki butajo ob nas, pa takorekoč ne vidimo. Nemci se norčujejo iz nas, češ da smo zadovoljni z lepimi govori, da pa se dejanjem izogibljemo. Zato se pa tudi mnogo ne menijo, ne za naše prošnje, ne za grožnje, ne za hvalo, ne za grajo. Imajo nas nekako za otročje, naivne in zaupajo v našo gobjo čud. Nekaj je res na teh očitkih. Prepričan sem pa, da jih moremo pobiti samo, če se izkažemo v drobrem, domačem, medsebojnem delu spretne, vztrajne, požrtvovalne. Uvoda bodi v tem dovolj!

* * *

Najprej o *domačih izseljencih*. Izmed evropskih držav maršira Avstrija glede na število izseljencev v druge države, zlasti v Ameriko, zelo spredaj; v Avstriji smo pa Slovenci in Hrvatje razmerno na prvem mestu. Za te izseljence se pravzaprav še ni mnogo storilo, pa vsaj govori se o njih. Vlada pripravlja zakon v njihovo varstvo. Rafaelova družba ima svoje zastopnike v velikih pristaniščih, kjer daje telesno in dušno pomoč; s svojim vplivom skrbi tudi med vožnjo zanje in jim pomaga, ko se izkrcajo. Vse prav in dobro! Tudi to nas veseli, da v Ameriki v verskem oziru naši duhovniki tako lepo zvršujejo svojo težko nalogo. Seveda manjka še na vseh straneh ožjega stika, zlasti v gospodarskem in kulturnem oziru z domovino. Edino v zvezi s cerkvijo se da izpopolniti. Toda o tem nimam namena pisati. Pred očmi imam take naše izseljence, ki se selijo iz rodnih kmečkih vasič v avstrijska mesta in obrtna središča. Teh je še mnogo več, nego takih, ki se selijo čez ocean. Izseljevanje v tem oziru se ne da ustaviti, nekaj ga bo vedno, tudi če se posreči kmečki stan dvigniti na višjo stopinjo in obraniti mu potrebnih delavcev in poslov. Prebitek mora od kmetov ven. Mesta in obrtni kraji ne morejo živeti brez kmeškega naraščaja. Zdravje je po velikih mestih, po rudnikih in premogokopih v vedni nevarnosti. Tam ni starih, stoletja stalnih rodbin. Večinoma se v štirih petih rodovih izčrpa življenjska moč; rod za rodom izhira. Hitreje nego pa umirajo meščanski in delavski rodovi, pa narašča povodenj novih naseljencev iz svežih kmečkih tal. Zemlja, ki daje mestom kruha, jim rodi tudi ljudi.

Med narodi, ki v tem oziru dajemo mestom in obrtnim krajem največ novih moči, smo mi Slovenci in Hrvatje poleg Čehov brezdvojbe prvi. S svojo srčno krvjo, svojimi sinovi in hčerami oplajamo Trst in Reko, Ljubljano, Maribor, Celovec, Gradec, Zagorje in Trbovlje, Leoben in Donavic, Dunaj in še mnogo drugih velikih mravljišč modernega življenja. Kaj imamo od tega? Doma v gospodarskem oziru toži kmetič, da mu manjka delavcev; tožijo pa tudi majke in očetje o izgubljenih sinovih in hčerah. Koliko propade naših cvetnih mladeničev in deklic v nenravnosti in brezverstvu! In narodna škoda! V tujih mestih, kjer gospoduje tuja, tiranska roka, se kmalu zamori ljubezen do doma, ugasnejo domoljubni spomini; v drugem rodu navadno že tudi zamrje materni jezik. Po krvi so vsa mesta na našem jugu v ogromni večini slovenska in hrvaška; po duhu so nam nasprotna. Brez vidnega nasilstva se še vedno po turškem vzorcu vzgajajo janičarji iz naših vrst.

Štatistike o tem notranjem naseljivanju ni nič. Ko bi jo imeli bi se ustrašili groznih številk, ki bi nam govorile o naših grobovih. Na vsak način moramo zahtevati od državne oblasti, da preskrbi tako štatistiko. Toda tudi brez nje čutimo, da tako ne sme več dalje iti, in da je treba odločnih dejanj v obrambo naših izseljencev. V prvi vrsti se gre za versko življenje; v tem oziru čaka avstrijskih škofov težka naloga. Za zgled omenjam da vkljub ponovnim prošnjam na pristojnih mestih še danes ni mogoče preskrbeti tisočem Slovencev v Gradcu slovenske pridige. Tega ne moremo rešiti z lastnimi močmi.

Kar pa moremo, je to le: S pametno organizacijo lahko poskrbimo, da bodo naši ljudje, ko se kam selijo, vedeli, kam naj se obrnejo v posamnih krajih, da najdejo somišljenikov v raznih društvih. Ko bi večina naših mladeničev in mladenk, ki se selijo v Trst, Pulo, Reko i. t. d. vedela: »tu je naše krščansko društvo, kjer dobim tovarišev in pri njih sveta in pomoči«, bi bilo pač drugače, nego je sedaj. Večina si služi kruha z delom svojih rok; delavci in delavke so naši ljudje domalo vsi, ki se selijo z doma. Čaka jih že pripravljena socialno-demokraška organizacija. V družtvenem življenju popolnoma neuki padejo vanjo nevede, kam so zašli. Ali res ne more biti drugače, nego da naši Slovenci in Hrvatje polnijo socialno-demokraške vrste in se o tem vzgajajo za boj proti stvarem, ki so svete njihovim starišem in rojakom?

Organizacijo si mislim sila priprosto: Loti naj se je kaka taka splošna organizacija, ki se more povsod razviti. Za Slovence bi mogla to zvršiti krščansko-socialna zveza; za Hrvate, kjer ni še izobraževalnih društev, je pa mogoča sedaj samo Rafaelova družba. Slovenci imamo krščansko-socialne zveze, ki so v njih združena vsa nepolitiška društva naših načel, v Ljubljani, Mariboru, Gorici in Celovcu. Te zveze in Rafaelova družba, ki ima svojo ustanovljeno podružnico v Ljubljani, naj bi se dogovorile o ti stvari. Pravzaprav se je ta dogovor že pričel in upati je, da se kmalu izpelje. Moj namen je le, bratski hrvaški narod pridobiti za skupno delo. Kjer ni društev, bi morali pred vsem duhovniki vzeti to reč v roke. Natisniti bi se morali dati priporočilni listki Zvez in Rafaelove družbe glaseči se na ime. V njih bi morala biti natisnjena naša društva z namenom in natančnim naslovom po mestih, ki pogoltnejo naše izseljence. Kjer še ni naših društev, bi se morala seveda ustanoviti. Tako bi deklica, ki gre služiti za pestinjo, ali hišino, ali kuharico, ali karkoli, brž vedela, kje naj se oglasi za Marijino družbo, kje naj išče zavetišča, če ne najde brž dela; naši mladeniči bi zvedeli za izobraževalna, delavska, obrtna, rokodelska, konsumna društva, kamor naj se obrnejo. Z društvi, ki bi jih priporočali, je potreben natančen dogovor, kako bodo sprejeli izseljence došle s priporočilnim listkom. Od časa do časa bi morali poročati Zvezam ali Rafaelovi družbi, sploh organizaciji, katera jih je priporočila, imena vseh, kateri so sprejeti v društva; in odtod bi se to naznanilo društvom, oziroma zaupnikom (duhovnikom), ki so vročili priporočilne listke. Tako bi ostali lepo zvezani in naši po duhu in srcu.

Seveda je neobhodno potrebno, da se ljudje po posamnih krajih o pomenu takih priporočilnih listkov poduče; poskrbeti se mora, da ne bo nikogar, ki bi ne vedel zanje. Po moji sodbi je ta stvar tako važna, da bi se lahko s prižnice leto za letom pojasnjevala, saj je nujno zvezana z dušnopastirskim delovanjem. Najložje je pa tako pojasnjevanje po društvih. Dokler ne pridemo do tega, da bo vsaka duhovnija imela svoje izobraževalno društvo, ne bomo imeli trajnih in odločivnih vspehov. Ne prezrimo, da se velik del kulturnega in gospodarskega življenja po mestih razvija v društvih. Naši ljudje, ki na to niso nič pripravljeni, so vsled tega sami po sebi inferioren element, ko pridejo v mesta in zato tudi mnogo manj sposobni, da bi se branili pogubnim, tujim vplivom. Vsled svoje zaostalosti igrajo samo pasivno ulogo; gredo, kamor jih drugi ženejo; govore, kar jim drugi polagajo v usta, delajo, kakor jih drugi vodijo. Izobraževalna društva bi imela v takih krajih, kjer ni šol, tudi ta pomen, da bi se že odraslejši fantje in dekleta učili čitati, pisati in sploh elementarnih stvari. Zamujenega je že veliko, izgubljenega že mnogo. A bodočnost je v naših rokah. Mesta in obrtna središča bodo še vedno potrebovala naših ljudi: poskrbimo, kar moremo, vsaj za naprej, da jih ohranimo Bogu in domu.[1])

[1]) Kdor želi v tem oziru kakega pojasnila, naj se obrne na Dr. Vlad. *Pegana*, odvetn. koncipienta, predsednika Rafaelove podružnice v Ljubljani.

* * *

Zdaj pa o potrebni *vzajemnosti gledé na zadružništvo.* Brez obotavljanja postavim takoj glavno vprašanje, za katero se pravzaprav gre: Ali samostojne pokrajinske zveze, ali ena močna zadružna zveza za ves naš jug. Koncem l. 1907. so bile v avstrijski polovici med Slovenci in Hrvati te le zadruge:

	Dalmacija	Koroško	Kranjsko	Primor.	Štajersko	Skupno
Posojilnice	102	30	161	85	132	510
Mlekarske zadruge . .	—	1	63	22	2	88
Živinorejske »	—	—	2	—	—	2
Bikorejske »	—	—	—	—	17	17
Kmetijske, konsumne in gospodarske zadruge	27	2	47	85	25	186
Vinorejske zadruge .	1	—	3	9	2	15
Trsničarske »	—	—	—	—	1	1
Sadjarske »	—	—	1	1	—	2
Hmeljarske »	—	—	—	—	1	1
Zeljarske »	—	—	1	—	—	1
Oljarske »	1	—	1	—	—	2
Rožmarinske »	1	—	—	—	—	1
Mlinarske »	—	—	—	1	—	1
Ribarske »	5	—	—	—	—	5
Obrtne »	—	—	—	2	—	2
Krojaške »	—	—	—	1	—	1
Čevljarske »	—	—	1	—	—	1
Mizarske »	—	—	1	1	—	2
Opekarske »	—	—	—	1	—	1
Čipkarske »	—	—	1	—	—	1
Sodarske »	—	—	1	—	—	1
Žrebljarske »	—	—	2	—	—	2
Sodavičarske »	—	—	1	—	—	1
Stavbinske »	—	—	5	1	3	9
Hotelske »	—	—	—	—	1	1
Kopališke »	—	—	—	—	1	1
Vodovodne »	—	—	1	—	—	1
Mostovne »	—	—	1	—	—	1
Tiskarske »	—	—	3	1	—	4
Založniške »	—	—	2	—	—	2
Zadruge težakov in posreščekov	—	—	2	2	—	4
Zadružne zveze . . .	2	—	3	2	1	8
Mlekarske zveze . . .	—	—	2	—	—	2
Strojne zadruge . . .	—	—	2	—	—	2
Slamnikarske zadruge .	—	—	1	—	—	1
Sitarske in žimarske zadruge	—	—	1	—	—	1
Klesarske zadruge . .	2	—	—	—	—	2
	141	33	309	214	186	883

Res lepo število! Zadružnih zvez je navedenih osem. Te so v *Ljubljani:* Zadružna Zveza, Gospodarska Zveza in Zveza slovenskih zadrug, v *Celju*: Zadružna zveza, v *Gorici*: Goriška Zveza gospodarskih zadrug in društev, v *Puli* Gospodarska sveza za Istru; v *Splitu*: Zadružni savez in v *Dubrovniku*: Savez srpskih zemljoradničkih zadruga. Izmed teh ne deluje srbska zveza, tudi Sveza za Istru nima samostojnega delovanja; Gospodarska zveza v Ljubljani ima samo trgovsko delovanje; potemtakem jih ostane še pet: dve v Ljubljani, ena v Celju, ena v Gorici in ena v Splitu. Ljubljanska Zveza slovenskih zadrug, ki se je šele v prošlem letu ustanovila, si je postavila že v začetku političen namen služiti liberalstvu in vezati ‚liberalne‘ zadruge. Tak namen je sam s seboj v protislovju. Zadruge imajo in morejo imeti le gospodarske namene, njihovi udje in odbori morejo biti seveda raznih političkih načel. Po domače povedano ne more biti Zvezi slovenskih zadrug drug namen, nego ustanavljati in družiti zadruge, ki je pri njih izključeno duhovnikovo sodelovanje. To načelo je neumno in za nas nepopisno škodljivo, zlasti za Hrvate. Kakor bi bilo nespametno, ko bi kaka Zveza hotela ustanavljati in voditi samo take zadruge, kjer sodelujejo duhovniki, ali kjer imajo duhovniki prvo besedo, tako je tudi bedasto, če se duhovnik hoče izločiti iz prepotrebnega gospodarskega dela. Zato lahko rečemo: tudi Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani sedaj ne more za nas priti v poštev.

Izmed vseh zadrug je imela koncem l. 1907. skoraj polovico Zadružna Zveza v Ljubljani, kakor spričuje nastopni pregled:

V Dalmaciji	55
Na Goriškem	11
V Istri	77
Na Koroškem	4
Na Kranjskem	221
Na Štajerskem	57
V Trstu	8
Vsega skupaj	433

Danes jih ima že nad 450 in še vedno naraščajo, tako da je sedaj že prekoračila polovico. Čitatelje »Hrvatske Straže« zanimlje gotovo zlasti Dalmacija in Istra. Zato podajem tu pregled zadrug teh dveh dežela, ki so članice Zadružne Zveze v Ljubljani.

V Dalmaciji:

Posojilnice	47
Konsumne zadruge	5
Oljarske zadruge	1
Klesarski zadrugi	2
Skupaj	55

V Istri:

Posojilnice	34
Konsumne zadruge	37
Vinarska zadruga	1
Mlinarska zadruga	1
Mlekarske zadruge	3
Zveza	1
Skupaj	77

Jaz iz svoje izkušnje dobro poznam delovanje Zvez in vem, kako ogromne težave so dobiti pripravnih oseb za vodstvo in revizijo. Nikakor ne govorim pro domo, kakor bi hotel iz kakega lokalnega patriotizma ali strankarstva vse zadruge spraviti pod en klobuk, marveč imam na srcu edino le procvit našega zadružništva. Boljša zadruga, nego nič, če jo tudi ustanove ‚liberalci‘, tako je moje geslo; samo da se pravilno vodi in nesebično služi svojemu namenu. O zaveznem vprašanju pa sodim tako le: V sedanjih razmerah more vspešno in vsestransko delovati samo močna, velika zveza, male pokrajinske zveze hirajo same in ž njimi zadruge, ki so pri njih. Samo v kratkih potezah naj obrazložim trditev:

1. Male zveze so v rokah navadno le enega veščega uradnika. Gorje pa, kjer ima vse samo ena oseba, bodi tudi v najboljših rokah.

2. Pri malih pokrajinskih zvezah igrajo veliko ulogo pri ustanovljenju malenkostne lokalne razmere. Zadružništvo po svojem bistvu napoveduje boj oderuhom. Pri pokrajinski zvezi mnogo ložje z raznovrstnimi vplivi oderuhi zabranijo vstanovitev ali razvoj potrebne zadruge, nego pri veliki.

3. Male zveze ne morejo imeti več revizorjev. Tako pride en revizor vedno na vrsto. In to je slabo! Napak, ki jih je sam prezrl, ne bo sad popravljal; z vsemi vodivnimi osebami se pozna, je večkrat v prijateljskih razmerah; to mu često lahko zatisne kako oko. Samo v veliki zvezi se da zvršiti, da se revizorji menjajo in da imajo nad seboj posebnega nadrevizorja.

4. Samo velike zveze zmorejo potrebnih moči za prepotrebne podučne zadružne tečaje. Tu je treba tečajev za posamne okraje, da se ne poduče v zadružnem poslovanju samo knjigovodje, marveč tudi odborniki in nadzorniki.

5. Skrb za to, da se posojilnice ne zadovoljujejo preveč, da si med seboj ne izmenjavajo denarja brez točnih pojasnil, da se obrestna mera, kar je mogoče enakomerno vreja, je mogoča le v veliki zvezi.

6. Samo velika zveza more v slučaju potrebe dobiti tudi zadostnega kredita. Zadružna Zveza v Ljubljani izhaja s svojim denarjem in ima dobršen milion kron prebitka; preskrbljen pa ima za slučaj potrebe tudi kredit $1^1/_2$ miliona kron.

7. Velika zveza deluje mnogo cenejše nego mala in si more ustanoviti zaklad, ki ž njim v izvenrednih slučajih podpre zadruge, da morejo prenesti kake težje izgube.

8. Velika zveza ima mnogo več izkušenj, zato more mnogo lažje svetovati, voditi ustanavljanje, zastopati zadruge v raznih pravdah in vplivati na javne oblasti.

Pri tem pa priznavam, da se mora vsaki pokrajini dati toliko samostojnosti v zadružništvu, kolikor je je sploh mogoče. Zadružna Zveza je v tem smislu ustanovila svoje pododbore v Dalmaciji in na Štajerskem; v informativnem i organizacijskem oziru imajo ti pododbori važno in lepo nalogo. Dozdaj je imela Zadružna Zveza hude, bojne čase. Izkopala se je iz njih; njena bilanca je brez deficita; urejena je na znotraj in veljavo ima na zunaj. Zato smem upati, da bo s svojim delovanjem zanaprej pobila vse predsodke, ki so se nakopičili proti nji in si za stalno ohranila prvo mesto v južnoslovanskem zadružništvu. Cilj ene velike, močne zveze za ves jug potrebuje pa seveda potrpežljivega dela vseh, ki ljubijo naše ljudstvo.

* * *

Jedro našega naroda je *kmet*. To se sicer mnogokrat poudarja, a malo krat se izvajajo iz te resnice posledice, ki slede iz nje. Kmečki stan bi moral biti pri nas najbolj organizovan; najplemenitejši in najboljši naši možje bi se morali posvetiti delu zanj. Zdaj vidimo, da je v organizaciji zadnji. Delavci so v tem oziru mnogo naprej. Z zadružništvom se je pač marsikaj doseglo, toda posamna zadruga veže samo za en namen svoje člane: posojilnica kreditno, kmetijsko društvo za prodajo in nakup, mlekarska zadruga za mlekarstvo, stanu samega na sebi pa ne organizuje. Treba je *kmečkih organizacij*, ki branijo interese svojega stanu na vse strani, in jih zastopajo proti vladi, proti drugim stanovom in med seboj.

Pred nekaj leti se je sklenil državni zakon o *kmečkih zadrugah*, ki pa stopi v veljavo šele, če ga posamni deželni zborovi skle-

nejo. V tem slučaju so obvezani vsi kmetovalci priklopiti se zadrugam svojega okrožja, kakor jim določa deželni zakon. Te zadruge niso gospodarske in nemajo z nam znanimi zadrugami nič drugega skupnega nego ime. Takega značaja so kakor obvezne obrtne zadruge; stanovske organizacije so. Glavna njihova napaka je pa, da so po zakonu v svojem delokrogu omejene; ne morejo se pečati s političkimi stvarmi. Stanovska organizacija, ki se v obrambo svojih interesov ne sme gibati svobodno tudi na političkih tleh, je pa pomanjkljiva, okorna. Zato nam ni treba preveč žalovati, da deželni zbori naših dežela še niso vpeljali teh zadrug.

Namesto njih smo Slovenci začeli družiti kmete v »*kmečkih zvezah*«. Te so politiška društva. V tem oziru imajo nekaj težav. Naš zakon zahteva namreč, da smejo biti člani politiških društev samo nad 24 let stari možki avstrijski državljani; vsak član se mora imenoma tri dni potem, ko se sprejme, naznaniti politiški oblasti. Odborniškov ne sme biti več nego 10; zlasti sitna je pa določba, da ne sme imeti politiško društvo nobenih podružnic, in da politiška društva ne smejo imeti med seboj nobene zveze. Upajmo, da se ta nerodni zakon kmalu izpremeni. Dokler se pa ne, je treba ž njim potrpeti. Za zgled navajamo iz pravil, ki jih rabijo naše kmečke zveze, to le:

(§ 2,) Namen društva je: *a)* ustavni boj za politiške pravice in gospodarsko blagostanje kmečkega stanu; *b)* obramba i ugloblјenje krščanstva v kmečkem stanu; *c)* vzbujanje, razširjevanje in ugloblјenje stanovske zavesti v kmetih; *d)* gojitev in utrditev domovinske ljubezni in zvestobe do vladarja.

(§ 3.) V dosego svojega namena uporablja društvo vsa sposobna, zakonito dovoljena sredstva. Osobito se društvo udeležuje v svojem okolišu volilnih bojev v državni in deželni zbor, v občinske in druge samoupravne zastope, prireja v ta namen volilne shode, se izraža o kandidatih, jih postavlja in zastavlja vse svoje moči, da se pri teh volitvah varujejo pravice in koristi kmečkega stanu v zmislu društvenega programa. Društvo vpliva na sklepe zakonodajnih in samoupravnih zastopov s tem, da se obrača do njih in do posameznih članov istih s prošnjami in spomenicami, razloživši želje in potrebe kmečkega stanu, ter da javno razglaša zaupanje ali nezaupanje ljudskim zastopnikom ali drugim za javne zadeve odgovornim činiteljem.

Društvo podučuje ustmeno in pismeno, po shodih, časopisih, lepakih, brošurah in knjigah kmete svojega okoliša o njihovih pravicah in koristih, razkriva rane kmečkega stanu in neustrašeno pobija vse, kar utegne biti v škodo kmečkemu stanu. Društvo pospešuje družabno življenje kmeta na temelju stare krščanske šege in navade ter ustanavlja po možnosti in potrebi v društvenem okolišu kmečke knjižnice in čitalnice, družabna oporišča in središča duševne probuje in prosvjete kmečkega stanu.

Iz »poslovnika« pa priobčujemo nastopna določila.

Organizacija in uprava.

1. Odbor naj ima, če mogoče, vsak mesec sejo. O vsaki seji se mora napraviti zapisnik sklepov, ki se pri prihodnji seji prebere. Za vsak sklep je treba natančno določiti, kdo naj ga izpelje.

2. Odborniki dobe odškodnino za potne troške in zamudo časa po odborovem sklepu. Odškodnino mora vsak sprejeti.

3. Odbor določi za vsako večjo vas svojega okrožja po enega, po potrebi tudi po več zaupnikov. Vsak zaupnik prejme od odbora pismeno obvestilo o svojem imenovanju.

4. Odbor sklicuje po potrebi shode zaupnikov iz celega svojega okrožja, ali pa tudi le iz enega dela. Takim shodom predseduje od odbora določeni odbornik ali zaupnik.

5. Zaupniki posredujejo v vseh zadevah med udi in odborom; zlasti tudi pobirajo letne doneske in jih odrajtujejo blagajniku.

Delovanje.

Delovanje kmečkih zvez je politiško, gospodarsko, izobraževalno in organizacijsko.

I. Politiško delo.

a) Volitve.

1. Pregled. Tajnik si mora nabaviti po odboru in zaupnikih sestaviti točen zapisnik, kje je razvidno, kdaj pridejo na vrsto volitve v občinske zastope, cestne odbore, zdravstveni svet, razne davčne komisije, deželni in državni zbor. Njegova dolžnost je, da opozori odbor za časa na vsako bližnjo volitev. Najboljše je, če sestavi tabelo, kjer je zapisano, kdaj se je volilo, kdo je bil pri zadnji volitvi izvoljen in kdaj premine po zakonu delovanje izvoljencev. Tako tabelo naj ima poleg tajnika vsaj še predsednik.

2. Priprava za volitve. Odbor naj za časa, ko se bližajo kake politiško važne volitve, pripravi vse potrebno zanje. V strogo lokalne spore naj se ne vtika; gleda naj le, da se pri vseh volitvah izvolijo možje, ki stoje na stališču kmečkih zvez.

3. Volitve. Agitacijski odbor pod vodstvom odbora K. Z. pazi, da se ob volitvi vse pravilno godi.

b) Shodi.

1. Obveljati mora načelo, da se vsaka važna reč razglasi javno po shodih.

2. Shodi ne smejo biti samo po nekaterih večjih krajih; čim več manjših shodov priredi K. Z., tem bolje.

3. Pri shodih se ne gre samo za zunanji sijaj; velikih shodov bodi le malo, morda na leto po eden. Drugi naj imajo glavni namen zanesti misli K. Z. med kmečko ljudstvo in vzbuditi čim najživahnejše razgovore o predmetih, ki so na dnevnem redu.

4. Vsak odbor mora skrbeti, da si pridobi poročevalce na kmetih čim največ kmečkih mož.

5. Načrte, kje in kdaj bo zbovovala K. Z., naj napravi odbor najmanj za četrt leta naprej.

c) Izjave.

1. Izjave K. Z. so ali časnikarske, ali pa vloge na razne oblasti: spomenice, prošnje, resolucije, peticije.

2. Vsak odbor mora skrbeti, da se vse, kar je za javnost, priobči po listih. Tudi poročila iz sej spadajo semkaj. Glavno nalogo v tem oziru ima tajnik.

3. Pridno naj se poslužuje K. Z. tudi pravice vlagati prošnje in spomenice na razna oblastva in zbore.

II. Gospodarsko delo.

1. K gospodarskemu delu K. Z. spada vse to, kar se more po političkem vplivu doseči v podporo in zboljšanje gospodarskih razmer. V tem oziru se je seveda treba ravnati po razmerah.

Vsaka K. Z. mora napraviti za svoj okraj po odboru in zaupnikih s sodelovanjem občinskih odborov natančen melioracijski načrt: b) vodovodi; b) urejevanje voda in hudournikov; c) zboljševanje planin, pašnikov in travnikov; č) komasacija; d) razdelitev skupnih zemljišč. Tak načrt naj izkuša zvršiti s sodelovanjem deželnih in državnih poslancev.

3. Odbor K. Z. naj natančno prouči gospodarske razmere svojega okraja: poljedelstvo, živinorejo, sadjarstvo, domače obrti, kmečke delavske razmere in naj se z zaupniki vred posvetuje, kako bi se dale v zmislu umnega in naprednega kmetijstva zboljšati. Svoje izkušnje naj širi po shodih, listih in knjižicah med ljudstvom.

III. Izobraževalno delo.

1. Izobrazbi, kolikor jo more K. Z. širiti, služijo: gospodarski shodi, predavanja, šole (kurzi) in tisk.

2. K. Z. naj priredi s sodelovanjem svojih poslancev agrarno-politiške kurze po par dni, ki naj se pečajo s temeljnimi načeli agrarne politike, vedno združeni s svobodnim razgovorom o vsaki predavani tvarini.

3. K. Z. naj tudi širi zanimanje za zimske kmetijsko-tehniške kurze in naj jih priredi, kjerkoli je mogoče.

4. Za predavatelje naj se obrne K. Z. na svoje poslance, na kmetijsko družbo, Zadružno zvezo in na vlado, da jim dá na razpolago potovalne učitelje.

5. Organizuje naj čitanje dobrih časopisov in knjig.

6. Kolikor more, naj tudi vsaka zveza sama izdaja za svoje okrožje koristne letake in knjižnice, oziroma naj na pristojnih mestih (pri uredništvih, Mohorjevi družbi) sproži nasvete, o čem naj se piše.

IV. Organizacijsko delo.

1. Vse delovanje K. Z. je pravzaprav organizacijsko; v ožjem zmislu pa štejemo sem samo gospodarske organizacije.

2. Odbor naj sestavi s pomočjo zaupnikov načrt o potrebnih gospodarskih organizacijah v okraju; sem spadajo: posojilnice, poljedelske, živinorejske, mlekarske in druge zadruge. S pomočjo Zadružne zveze naj jih izkuša ustanoviti.

Kjer so se dozdaj ustanovile kmeške zveze, vplivajo zelo dobro. Na Kranjskem je liberalcem nemogoče mešati kmeški stan, ravno vsled tega, ker je organizovan in pozna svoje sovražnike. Kakor o delavskem stanu, velja tudi o kmeškem: Če ga ne bomo združili stanovsko v krščanskem duhu, ga bodo organizovali drugi brez nas, proti nam. Naše političko življenje sedaj ob času splošne in enake volivne pravice kategoriško zahteva *stanovske organizacije*. Pri volitvah se kaže njihova moč. Ker je socialna demokracija v tem oziru bila najpridnejša, zato je imela pri prvih volitvah v državni zbor tudi največ vspehov.

Kako lepo bi bilo, ko bi bili kmetje po vsem slovanskem jugu naše države organizovani med seboj in bi se čutili ena celota. Naši ideali hrvatsko-slovenske vzajemnosti se ne bodo dali doseči, dokler ne prekvasimo ž njimi ljudstva; to je najložje mogoče po kmeških zvezah. Zidajmo, da vzrastejo povsod nepremagljive tvrdnjave Bogu v čast, cerkvi in narodu v obranbo.

Dr. Krek.

Kulturna načela i rad naprednjaka.

IV. Jesu li bezvjerci?

»Prava, najdublja, ta jedina tema čitave ljudske povjesti jest borba izmegju vjere i bezvjerja«.

Goethe.

Razumije se, da nijesu. Ta čujte samo, kako lijepo o vjeri pišu: »Vjera je od Boga, Isus Krist donio ju je na svijet i Isus Krist učio je ljude: ljubite se megjusobno, ljubite drugoga kao sami sebe; činite dobro jedan drugom; budite ljubezni jedan s dru-

gim; svi ste pred Bogom jednaki. I to je *vjera*[1]), koju nikada *ne* diramo, jer nam je sveta«. (»Hrv. Narod« 1906, 49.)

I ne samo, da u nju »ne diraju«, nego je i šire i potpomažu! Evo crno na bijelom: »Mi naprednjaci tražeći za hrvatski narod slobodu duha t. j. *slobodni razvoj nauke, morala i vjere*, nastojimo oko toga, da u našem narodu ovlada prava nauka Isusa Krista ... Tko taj slobodni razvoj smeta, taj radi protiv nauke Isusa Krista ...« (»P.« 1906. 290.)

Ako ste znatiželjni, zašto naprednjaci traže »slobodni razvoj vjere«, evo vam razjašnjenja: »Moderan čovjek traži absolutnu slobodu vjere, jer je to stvar čuvstva i fantazije«. (»Pokret« 1905 14.) Tako! a sad već pomalo dobivate pojam i o tome, što je vjera. Još samo par »razjašnjenja«, pa će vam sasvim svanuti: »Religija nije stvar logike, nego stvar srca«. (»Pokret« 1907. 74.)

»Moramo se sprijateljiti sa spoznajom, da je religija — bila ona ma kakova svetinja — jednako kulturni problem kao n. pr. umjetnost ili seksualno pitanje. Baš zato su forme i manifestacije religioznog života — djela jedino bogca čovjeka — podvrgnute mijeni i neprestanom razvoju sa vascijelim životom, a po tom i ispitivanju i kritici kao i forme života umjetničkog«. (»Pokret« 1905. 2.)

A sad ćete valjda moći probaviti i malo učeniju definiciju »vjere«. Evo je: »Vjera je smisao života, najnutarnije uvjerenje, koje si stvori svatko prema svom temperamentu i naobrazbi«. (»Pokret« 1905. 36.) Za mladež razloženo je to nešto razumljivije: »Vjera za nas nije božanskog izvora, plod objave, nego sasvim prirodan pojav kao znanost. Samo što znanost bazira na razumu, a vjera na čuvstvu«. (»Hrv. Djak« 1. 18.)

Sad ćete razumjeti i ovo: »Drugo je vjera u nekoje istine i dogme, a drugo je religiozni osjećaj, potreba religijoziteta«. (»Hrv. Misao« 1902, 558.)

A sad možemo i korak dalje! »... vjerska misao t. j. pretpostave vjere (ideja vječnosti, besmrtnosti, Boga) nijesu uzrok života i uvjet, nego posljedica razvoja, one su ***produkt***, ***pojav***, a ne ***početak i tvorac***«. Ipak je za sada vjera »potreba većeg dijela čovječanstva, jer je biološki pojav. Napredno vrijeme donijet će i posve napredne vjerske ideje«[1]). (»Pokret« 1907, 124.)

[1]) Podvlačimo samo ono, što je i u originalu podvučeno. Ako mi sami štogod podvučemo, spomenut ćemo to svagdje.

Sad još nešto iz povjesti vjere: »Vjere su stvarane iz vlastitih priča i posebnih prilika«. (»H. Djak«, I. 45.)

Hoćete li znati i nutarnju vrijednost religije? »Religija je čisto ljudski pojav ... Što više, dokazano je, da religija ne može izdržati ni znanstvene, ni filosofijske kritike, tako, da ju ona potiskuje u historiju, te ju pod devizom: Za duševno oslobogjenje čovjeka — označuje za moderan život i napredak nepotrebnom!« (»Hrv. Djak« I. 20.)

Sad samo još jedno proročanstvo: »Znanost i objava danas su u žestokoj borbi i jasno se vidi, da znanost malo po malo, ali sigurno pobjegjuje«. (»H. Djak« I. 298.)

I na koncu sigurno biste rado čuli ime te religije! Evo ga: »Monizam nije znanost, nego religija. Taj nazor poznatiji je u engleskoj filosofiji pod imenom agnosticizma«. (»Pokret« 1906. 294.)

No to je sve skupa previše filosofski, ili bolje obzoraški za naše naprednjake, pa kad im dodijalo to previjanje i mudrovanje, tresnuše čisto i bistro: »Religija je »religio«: veza i omot za oči, mozak, srce«.[2]) Kad i ne bismo dodali, da se to piše u »Pokretu« 1907. 229, svi bi naši čitači stalno pogodili odakle smo ovo izvadili. Iz toga možete takogjer već sada zaključiti, u čem sastoji naprednjačka »kulturna borba za duševnim oslobogjenjem hrvatskoga naroda«, koja im je tako sveta i velika, da se čude, kako se može još netko »usuditi napadati« istu. (»Pokret« 1906. 215.)

A sad ćemo navesti samo još nekoliko autentičkih izjava o vjerskim nazorima naših naprednjaka. Poznati i zloglasni interkonfesionalni zakon je »monstrum od natražnjačtva, zastarjelosti i klerikalne najgore intolerancije« (»Pokret« 1905. 48.), »nedonošče ... i nasilje na slobodu savjesti« ... (»Pokret« 1905. 36.) Zašto? pitate se vi u čudu čitajući takav sud u jednom »Pokretu« o takvom

[1]) To su zaključci »jasni — na dlanu«, što ih »Pokret« izvodi iz »zanimivoga i strogo znanstvenoga predavanja« P. Giacose, a ovaj, pa Fogazzaro, o. Tyrell i slični »moderni duhovi nastavljaju i provode misao našega Strossmayera«. Ib.

[2]) Ovu duhovitu izreku posudiše od Lombrosa, koji se takogjer »javio svojim jezgrovitim stilom i činjenicama« protiv enciklike »Pascendi«, kako to s pijetetom i udivljenjem javlja »Pokret« u tom broju.

*

zakonu, koji se pravom može smatrati ouverturom »kulturkampfa« u Hrvatskoj. I »Pokret« vam odgovara, da je te pogrde taj zakon zaslužio, jer još ne sankcionira otvoreno bezvjerje. (Ib.) Ali oni su već našli sebi drugdje utjehu i pomoć: »Pobjedonosna filosofija oslobodila je mozgove od tereta i straha vjere«. (»Pokret« 1907. 7.)[1])

Sad vam može biti jasno, zašto su naprednjački »mozgovi« tako lagani. Jasno vam može biti iz toga i to, za čim idu svojim »kulturnim radom« u našem narodu. Dosta otvoreno to izjavljuju i ovim riječima: »Primorac« sadašnji je »farizej« ... ali — »Na sreću! Mladji se javlja elemenat, pun snage i života ... podatniji, pristupačniji široj, slobodnoj misli ... protiv vjere pobožnih otaca radja se indiferentizam ... osvanut će jednoga dana naši potomci sve sami fiškali široki i duboki, slobodni ...« (»Pokret« 1907. 135.) Razabirete li sada u čemu je ta »sloboda«, što će se na koncu razviti iz »indiferentizma protiv vjere pobožnih otaca«?

Pustimo pri koncu, neka oni sami resumiraju svoje stanovište prama vjeri: »Skupivši ukratko sve u jedno, vidimo, da živimo u doba, kad nestaje onoga indiferentizma spram vjerskog pitanja, koji se komodno skrivao iza legja »slobodoumlja«. Nanovo nastali interes za vjersko pitanje ne znači megjutim nikakovo uskrsnuće duha religije, već *otvorenije osvjedočenje bezvjerskog duha*, nego ikada prije. Na svim stranama je promjena situacije i novo poimanje i ocjenjivanje pojmova, što se odnose na religiju. Tako n. pr. opažamo, da riječ »bezvjerje« gubi svoj negativni smisao, koji je imala u doba, kad su bezvjerci bili tek iznimke. Danas je naprotiv onaj, koji vjeruje, iznimka, a bezvjerje (bar kod inteligentnijih krugova) redovno .... Tako malo značenja ima već sad u našem životu — religija«. (»Hrv. Djak« I. 46.)

Ovome poglavlju ne znamo dati bolji i karakterističniji završetak od ovoga: »Bolje je dakle vjerovati, ako si bluna; smiju ti se, ako misliš u istinu moderno«. (»Pokret« 1907. 229.)

---

[1]) Ovo vadimo iz Krejčieve radnje »San nove kulture«, koja je najprije izašla u »Pokretu«, a onda i u posebnom izdanju tiskana, dakako popraćena barnumskom reklamom »Pokreta«. Da samo jedno mjesto navedemo! U br. 91. 1907. veli »Pokret«, da je to »duboka te ugodno i lijepo pisana knjiga, koja može da posluži u labirintu modernog života svakom inteligentnom čovjeku, te kao vrlo obilno poticalo za razmišljanje i dalnju naobrazbu«. Dakle pravi »Vade mecum« naprednjački.

V. Jesu li bezbošci?

Ne ćemo se ni obazirati na onu sitnicu, što uvijek skoro pišu ime Božje s malim početnim slovom, ali zato »Napredak«, »Sloboda« i t. d. (»Pokret« 1907. 96) Malo je ozbiljnije naravi ona ocjena prvog broja II. god. »Savremenika« u »Pokretu« 1907, 22. To je naime po običaju jedna himna »Savremeniku«, kome ni dotle ni poslije toga ne nagjoše mane, ali ovaj put ublažiše panegirik ovom rezervom: »Pa ako nam se i ne svigjaju Tresićeve deističke konsekvence ...« A baš u toj pjesmi (»Pronoja«) pokazuje se Tresić nipošto kakovim extra »neo — neo«, već baš starim posve običnim i vulgarnim panteistom! Tako pjeva u njoj:

»Kad znam da ljudska svijest i razum nijesu,
Neg čedo, koje *opća svijest* rodi ...«
(»Savremenik« II. 17.)

Pa uza sve to ne mogu da mu oproste ni ono malo »deističkih« aluzija!

No takvih nazora ne ćemo »Pokretu« zamjerati, kad se i mi malo prosvijetlimo, te stečemo korektnije pojmove o »ideji božanstva«. Najprvo dakako treba da znamo, kako je došlo do te ideje. Evo kako!

»U prvim počecima vjerski osjećaj nije bio ništa drugo, nego li strah pred nekim grožnjama, zahvalnost za neke usluge, poklon pred nečim, što se nalazi izvan i iznad nas i nama sličnih ljudi. Vjerska je misao bila svijest straha, slabosti, osamljenosti ljudske, simbolizovana nekim materijalnim formama ... Bio je to stadij fetišizma. Kasnije simboli postaju sve uzvišeniji ... Napredovanjem apstrakcije postaje i pojam Boga apstraktan i cijela vjera dobiva neki čišći intelektualni karakter, ali kako smo vidjeli, uvijek je jasan savez sa biološkim njenim izvorima i osnovcima«. (»Pokret« 1907. 124.)

Ali time nije taj »biološki proces« završen, pa »Pokret« na istom mjestu dodaje: »Napredno vrijeme donijeti će i posve napredne vjerske ideje«. To se »Pokretovo« obećanje doista točno nakon devet mjeseci ispunilo i oživotvorilo. »Pokret« ga navijestio početkom ožujka 1908. Kliče »Hrv. Djak«: »I danas moderan čovjek drukčije gleda na svemir, osjeća se jednim sićušnim dijelom neizmjernoga svijeta nebesa, osjeća se jednom fazom razvitka or-

ganskog svijeta na ovoj zemlji. Čovjek nije više osudjen na »ovu pustu dolinu suza«, izvržen napadajima vraga. On ne moli dugu molitvu nepoznatom, dalekom biću, bojeći se osvete i tražeći milost«. (»Hrv. Djak« II. 66) Kao u ekstazi opisuje nam dalje taj mladac velebnu prikazu: »Mjesto stare ideje o silnom božanstvu, koje šiba i ljubi ljude, javlja se preporogjena misao u veličajnoj prirodi i stalnim zakonima i jedinstvu njezinom, u čijem se toku ragja i umire čovjek«. (»Hrv. Djak« II. 42.) »*Po njemu* (panteizmu) *je bog i priroda jedno te isto biće.* Pojam *boga* isto je što i pojam *prirode ili substance.* Božansko je dakle biće u svijetu, ono je deus intramundanus. Jedino ovaj nazor o božanstvu dade se u sklad dovesti sa najvišim prirodnim zakonima, osobito sa zakonom supstancijalnim. *Prema tomu je i panteizam svjetovni nazor moderne prirodne nauke.*« (»Hrv. Djak« I. 298.) Da mladi filosof ne uskoleba u vjeri i ne pomisli, e je to samo utvara i igračka mladenačke fantazije, utvrdi ga ćako: »Realnost je, »kao vidljiva« objava vječnog života tog jedinog božanstva, kojemu se današnji čovjek može klanjati«. (»Pokret« 1907. 91.) Okrijepljen tom kompetentnom izjavom i decizijom najviše teološke inštancije u Hrvatskoj, svraća svoj oduševljeni pogled predstavnik »cvijeta hrvatske omladine« na »ovu pustu dolinu suza«, pa smotrivši toliki broj siromašnih mračnjaka i natražnjaka, koji još uvijek mole »dugu molitvu nepoznatom, dalekom biću«, kliče sav u čudu: »Kako može još i nadalje da traje *duh* religije tamo, gdje su pali *miti i dogme!*« pa tješi i hrabri svoje rodoljubne drugove, da će se duh ljudski još ljepše i slobodnije baviti problemom svijeta, »kad zaboravi ne samo pojam osobnoga boga, već i samo njegovo ime!« (»Hrv. Djak« I. 46.) I ne samo to, nego: »Što će više biti takovih . . ., koji si nijesu nikada oživljavali prostor na oblacima višim bićima . . . to će bliže biti san nove kulture svome ostvarenju«. (»Pokret« 1907. 107.) Pa da što više i nemodernih toj novoj »kulturi« primami, dovikuje im: »Već je Stari Zakon zabranjivao uobličivati boga: pa ipak ga teolozi uobličuju do sada; tu nema razlike izmegju fetiša drvenog ili korovog ni skolastičko-dogmatskog«. (»Hrv. Djak« I. 141.)

Kad je primijetio taj enfant terrible »nove kulture«, da mu ni ta maksima nije upalila, skida obrazinu, pa grmi: »Isus je tražio vjeru, mi već ne vjerujemo i ne ćemo, jer smo shvatili, da vjerovati u boga znači vjerovati čovjeku, drugomu ili sebi«. (»Hrv. Djak« I. 142.) Ni ćako »Pokret« ne će da zaostane, pa sekundira: »Ne vjerujemo u boga kraljeva i vojska, koji ravna bitkama i daje se po pobjednicima slaviti zato, što je dopustio poubijati što je mogući veći broj neprijatelja«. (»Pokret« 1907. 33.) Pa prihvati kao najmljen u zvijezde kovati budizam, koji »gradi religiju na ateizmu . . . religiju bez Boga, religiju ateističku«. A to je i posve naravno, kako se vidi iz slijedeća dva razloga: Prvi je što budizam »ne priznaje apsolutnosti, jer propovijeda relativizam«. Drugo, veli »Pokret«, nije ateistička religija ništa čudna, »ako shvatimo religiju kao stvar srca«. Da ne budemo ni časa u dvojbi, kako »Pokret« shvaća religiju, izjavljuje on već na početku toga članka posve jasno i odlučno, baš dogmatski, kako smo već čuli u predidućem poglavlju: »Religija nije stvar logike, nego stvar srca«. (»Pokret« 1907. 74.) Zadivljen tako učenim razlaganjem zaključi »Hrvatski Djak« (I. 46.) »Danas nije nikako čudovište onaj, tko ne vjeruje u boga, već nasuprot onaj, koji vjeruje, — dobivajući posebno posprdno ime«. — Ovo zadnje »posprdno ime« upravio je na adresu onih kojekakovića »klerikalaca« i »furtimaša«, što »i danas« još mole »nepoznatom, dalekom biću« . . . Čitao je on naime ili čuo negdje, što piše ruski socijalista Isajev u svojoj knjizi »Socijalizam i javni život« (str. 492): »Sa dobrim šalama i doskočicama potkopa se kredit ne samo svetom pismu, nego i religiozno čuvstvo slušatelja . . . Da, ovo je najsigurniji način, da se masu privede k bezboštvu«. Ova se misao toliko svidjela i bâbi i čedu, da su odlučili prestati svoje ideje širiti učenim raspravama, pa se objeručke latiti »posprdnih imena« . . . . . .

VI. Što misle o kršćanskom Bogu?

Počeli su svoju teologiju poput sv. Ivana Evangjeliste sa samim bićem Božjim, s presv. Trojstvom: »Vidjet ćemo, hoće li oni, kojih se tiče i koji su zvani . . . znati se uzdići nad zablude prošlosti, te jakom i odlučnom voljom, vedrim pogledom, vrućim srcem preći preko kojekakvih ludih i nesretnih »filioque«. (»Novo Doba« (praško) str. 41.) Zauzeli su jasno stanovište i prama nauku o odnošaju Boga spram stvorova; kršćansku dogmu o Božjoj Pro-

vidnosti, koju je i sabor Vatikanski definirao (Sess. III. cap. 1.) zabacuju a limine: »Ne vjerujemo u mističku providnost, što vlada sudbinom naroda«. (»Pokret« 1907. 33.)

»Razvoj ljudski vodi zakon evolucije«. (»Pokret« 1907, 109.)

»Egzaktna je nauka uzdrmala svim tim sistemom misli... da su tečevni rad, zdravlje, tjelesni užitak i život, poraz i pobjeda u borbi... ovisni o Bogu... to je predkršćansko sujevjerje... Protiv toga dizat će se zastupnici nauke i oni, koji bi htjeli, da narod napreduje s pomoću nauke... Ako crkva ostane kod one prije prikazane nauke... gubit će se *svaka* vjera u Boga«. (»Pokret« 1907. 236.) Utjecaj Božji na čovječanstvo, kako nam ga sv. Pismo opisuje, kritizuju u ovom tonu: »I Zeus kod Grka... i Jehova kod židova znao se osvetiti, i svi redom. Nijedan, da bi imao samilosti, *sućuti* prema čovjeku...« (»Hrv. Narod« 1907. 23.) Kad se tako usugjuje »pučko glasilo« pisati, možete misliti kakvim se tonom služi »Pokret«. U njemu Bog i nije drugo nego: »osvetnik«, »stari krvnik« (1907. 125.), »osvetljivi Jehova« (1907. 161.) i t. d.

Ali nijesu naša »napredna« braća zadovoljna samo s tako generalnom kritikom Boga; zašli su oni već toliko puta u potanku ocjenu skoro svih njegovih čina. Kako je u tim kritikama prošao »dragi Bog« — kako ga znade kadgod naprednjačka štampa porugljivo zvati — možemo iz ovoga primjera razabrati: »Zar to nije bilo grozno prijetiti se ljudima smrću, ako budu jeli voće od zabranjenog drveta? Zar je Bog stvorio ljude na svoju sliku, a hoće ih mučiti i činiti nesretnim? ...... Bog je mogao tomu (ubojstvu Abela) predusresti pravednim gledanjem na obe žrtve jednako... Bogu se je pako svigjela žrtva Abelova, a ne ono, što je na oltaru Kain spalio... Pripovijedanje o potopu svijeta je bajka, koja se ne samo protivi zdravom razumu, već i ćudorednom čuvstvu... Zar je moralo toliko milijuna nevinih bića biti uništeno za volju nekoliko tisuća nevaljanih ljudi?... Je li to pravedno i moralno?... Bio je to čudan Bog, koji si je taj svijet tako uredio, da je morao napokon žaliti svoj rad i sve potopom uništiti. Jedini je Noe našao milosti pred Gospodinom, akoprem je bio pijanac... Ta se luda priča (o kuli babilonskoj) može samo djeci kazivati, da vjeruju, jer tko bi od pametnijih ljudi vjerovao,

da bi mogli ljudi od cigle i ljepkave gline (Gen. XI. 3) graditi kulu do neba. No Bog je ipak vjerovao, da je to moguće i da bi se ljudi mogli doverati do neba, pak im je stoga pometnjom jezika pokvario cijelu zamisao. Abrahamovo žrtvovanje sina, akoprem je bilo prepriječeno, je veoma mrski čin... Otac je htio biti krvnik svoga sina. Bog traži ljudsku žrtvu... Kad bi to danas koji otac učinio, bio bi doživotno utamničen... Zaista je bolje poslušati zapovijedi savjesti, plemenštine i ljubavi, nego poslušati oca ili Boga u takovom slučaju«. (»Pokret« 1907. 159.) Kad je na ovo pisanje izrazila i »Hrvatska« svoje ogorčenje, narugalo joj se uredništvo »Pokreta«, da joj je uredništvo »zamijenilo rukopis« sa »Hrvatstvom«, da je »neznalica«, pa da je i »Isus u istinu rušio osvetljivog Jehovu«, (»Pokret« 1907, 161.)

Držimo, da je ovo i za krsta i nekrsta dosta, te da nam ustrpljivi čitači ne će zamjeriti, ako malo odahnemo i opočinemo nakon ovih blasfemija i gnjusoba, pa razblažimo dušu divnim stihovima najvećega našega pjesnika Prerada:

»Ti jesi blag i dobar i milostan,
Ti jesi jak i mudar i pravedan,
Ti jesi svet i blažen — o Ti
Jesi jednome na struku razvoj sviju vrlina!...«

»Pjesnička djela P. Preradovića,« str. 59.

»...... u svijetu tom
Silnom ne mine časak, niti
Kapljica kane, nit listak šušne,
Nit ptica pisne, misao krene il
Srdašce kucne igdje i ikada
Bez Tvoga znanja ......«

Ib. str. 60.

»U dokazih bez broja razlaže,
Dobrotu mu svako djelo kaže;
Dobar bit ćeš i ti njegov dar!«

Ib. str. 28.

»Neiscrpno Tvoje milovanje
Svud se lije neprestanim tijekom

Svegj se troši a ne biva manje
Ko mi sunce, premda sjaje vijekom.
Oj pomiluj i moje uzdanje;
. . . .«

Ib. str. 398.

VII. Za Stvoritelja ili za majmuna?

»U tome stoji čitava zasluga Darwinove teorije, da se može upotrebiti kao osnov za ateistički svjetski nazor.«
Häckel.

»Poznata je kršćanska nauka o nadnaravnom stvorenju svijeta. No te bajke o postanku svijeta ne mogu se održati pred sudom hladnoga razbora, a još manje pred sudom modernih znanosti.« (»Hrv. Djak« I. 297.)

»Mojsijevu nauku o postanku svijeta, dokazivanu po Linne-u u 18. vijeku — tu nauku, koja je okovima jedne dogme sputala cijeli misaoni svijet, tu je nauku srušio Darwin. Svijet nije postao onako, kako hoće Mojsije i neki noviji mislioci. Svijet je postao dugim polaganim razvojem, koji traje jur nebrojene vijekove. Život ovaj, koji gledamo jur oko sebe, nije postao u jednom danu: on je postao organičkim razvojem višega iz nižega.« (»Hrvatski Djak« I. 289.)

»Materija se ne može ni stvoriti, ni uništiti: ona je vječna«. (Istini za volju moramo priznati, da nigdje ne spominje eksperimenta, kojim bi se dalo dokazati, da se materija »ne može ni stvoriti.«) »Ništa drugo nego svakidanje varavo iskustvo . . . . . . je razlog, da se je tako dugo držalo, e se materija može stvoriti i uništiti . . . . . . Jednakog je postanka i dogma, da je svijet (i to materijalni) iz ničesa stvoren . . .« (»Pokret« 1906. 294.)

A kako je to »varavo iskustvo« došlo u sv. Pismo? »Pokret« nas i u tome može podučiti, i to stalnošću jedne »columnae veritatis« upućujući nas, e je: »dokazano, da su biblijske vijesti o stvorenju svijeta bile ili sastavljene po pričama starih naroda, ili su bile prepisane iz njihovih starodavnih spisa.« (»Pokret« 1907. 296.)

Ali čitatelje jedne filosofske smotre, kao što je »Hrv. Straža«, ne će zadovoljiti kratka nauka »Hrv. Djaka«, da »život . . . nije postao u jednom danu: on je postao organičkim razvojem višega iz nižega«. Predvigjao je to iskusniji i učeniji »Pokret«, pa je iznio puno solidniji odgovor i za pristaše i za protivnike. Dakako, da odmah na početku svečano izjavljuje, da se ne će u rješavanju toga problema ni obazreti na »neznanstvenu hipotezu o nekoj transcendentalnoj, metafizičnoj životnoj sili ili se skrivati za svijet transcendentalni (vrhunaravni)«, nego posve slobodoumno stavlja na volju izbor izmegju nauke monističke i dualističke škole. Po prvoj, kojoj je »jedan od glavnih reprezentanata sijedi jeneški profesor Häckel« ». . . i t. zv. mrtva materija živi životom, koji je doduše nesavršeniji od života organskih bića (uči Häckel) . . . . . tako je isto bitni atribut svake materije osjećanje . . . . . . Organska bića nastadoše evolucijom iz anorganskih . . .«

Po drugoj školi dolazimo do nauke o panspermizmu. »Panspermizam uči, da živo sjemenje organizama pod uplivom žarka svjetla ogromnom brzinom juri interstelarnim prostorom da probudi život na pojedinim nebeskim tjelesima, . . . tako se klice života presagjuju iz jednog planeta u drugi, iz jednog sistema u drugi . . .«

Svojim pristašama pušta na volju »Pokret«, koju će od ovih teorija prigrliti, samo u jednom ne pozna popuštanja ni pogagjanja, a to da su Lamarck i Darwin izrekli »veliku istinu, da je čovjek postao čovjekom tek evolucijom iz nižih prirodnih tvorba«. A onda još odlučnije naglašuje: »Nije . . . čovjek ono iz raja izbačeno biće, koje bi se sada imalo nalaziti na nižem stupnju savršenstva, nego nekoć u raju, kako to hoće biblijska predaja; naprotiv on se vlastitom snagom razvio iz nižih prirodnih tvorba do tog stupnja savršenstva.« Završuje članak upravo oduševljeno: »Ne dajmo da nas u tom razvoju smetaju dogme i auktoriteti, već stupajmo smjelo i neustrašivo vječnom stazom života k napretku i k većem savršenstvu!« (»Pokret« 1907. 165.)

Ovu temeljnu nauku naprednjačke filosofije i teologije nastoje njihovi učenjaci što čvršće i dublje zasaditi u dušu svojim pristašama, pa je češće opetuju i razjašnjuju. Od tolikih slučajeva spomenut ćemo ovdje samo jedan: »Predsuda je, e se živa materija naskroz razlikuje od »mrtve« . . . . . Kristal, biljka, životinja nijesu no različiti — sve savršeniji stepeni doista živih bića. U toj mijeni

i igri života stoji kao u centrumu jedan kemijski elemenat: ugljik ...... evo ugljik, koji danas gori sa drvima u našim pećima i odilazi u zrak, sjutra dospijeva u tijelo biline, a preksutra u krv čovjeka, gdje pomaže stvarati misli.« (»Pokret« 1905. 19.) (Krasno je na ovu mudrost odgovoreno u »Hrv. Straži« 1906. 135.—149. — »Pokret« na ovo »niti pisnu niti zubi škrinu.«)

»Hrv. Djak« zna biti još jasniji:

»Čovjek je pojav, on se razvio, postao, njegov je iskon prirodan, zemaljski, njegovo znamenovanje relativno, kao i ono svakoga pojava, a njegova sudbina nije ni nebeska ni paklenska, nije transcendentna, nego posve identična sa sudbinom svakoga pojava, koju znanost i filosofija konstatuju kao postajanje i — propadanje. Čovjek nije nikakova iznimka, nikakovo privilegovano biće (»Hrv. Djak« I. 21.)

Čuli su ipak naši naprednjaci, da dokazi za te učene tvrdnje ne teku tako glatko i obilno kao te sjajne i impozantne teorije. Smeta malo i njima, što ti prelazi iz anorganskoga u organski svijet, od životinja k čovjeku nijesu u zbilji nipošto tako glatki, neprimjetljivi kao u knjigama i člancima Lamarcka, Darwina, Häckela, Krejčia, Bubanovića, Janušića i t. d. Ne spominju oni doduše u javnosti ni riječi o tim škuljama i grbotinama njihove »znanosti«, ali ipak češće se odadu, kako bi rado te jame i bezdane ispunili, a bregove poravnali. Najviše im još smeta, što nigdje u prošlosti ni »vražjega« traga kakvoj prelaznoj vrsti izmed majmuna i čovjeka. Ali što nije bilo, može još biti, tješe se naši naprednjaci, pa kad nema megju fosilima nikakva prelazna egzemplara, traže ga megju — živom čeljadi! Tako javlja triumfalno »Pokret« (1906. 252.) pod naslovom »Novo biološko otkriće«: ».... pronašao se posredni član medju majmunom i čovjekom i to u jednoj ženi u Port Darwinu (u Australiji), koja ima noge, koje su poput ruku..... otkriće je od izvanredne važnosti za biologiju.« — No pošto se kod toga »posrednoga člana« moglo konstatovati, da je ipak žena, to se »Pokretu« činio dokaz jednostranim, pa se pobrinuo, da se ova spasonosna nauka utvrdi i s druge strane — majmunske. Po taj dokaz morao je iz Australije putovati čak u Guyanu, gdje su otkriveni možda »najinteligentniji i najosobitiji majmuni — urlikalci (simia seniculus)... Oni nijesu samo neumorni govornici i izvrsni pjevači, već su ovi »tenori šuma i odlični — kirurzi« ... Onda navodi »Pokret« još nekoliko slučajeva, iz kojih čitač mora zaključiti, da zbilja ima »inteligentnih majmuna.« Najsjajniji je dokaz tome pružio »čimpanza Edgar«, koji je sebi napravio — zrcalo! (»Pokret« 1907. 170.) i t. d. i t. d. i t. d.

Nakon svega toga možete lako razumjeti samosvijest »Hrv. Djaka«, kojom javlja urbi et orbi: »Genijalna misao Lamarcka i Darwina o srodnosti svih organskih bića putem evolucije..... učvršćena je već danas tako silno... da je ne možemo više smatrati hipotezom, nego najvećom i zajedničkom stečevinom svih modernih znanosti.« (»Hrv. Djak« II. 13.)

Dakako da je onda posve naravna i shvatljiva i ona očinska poruka srednjoškolskim pristašama: »Što vjeroučitelj priča, da čovjek ne potječe od majmuna, nego da ga je »gospodin« bog stvorio, te priče ne trebaju da uznemire naprednoga djaka« (»Hrv. Djak« I. 311.)

Ne možemo odoljeti napasti, da svršimo s riječima »njihovog« Strossmayera: »Nipošto dokučiti ne mogu, da čovjek sama sebe u ime neke tobožnje znanosti do nerazložitoga živinčeta ponizuje, i prvobitni svoj izvor ne u Bogu, nego u odurnom njekom skotu traži. O takovih ljudih veli naše sv. pismo punim pravom, da žive i umuju sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.« Cepelić-Pavić: »Biskup J. J. Strossmayer« str. 260.

VIII. »Vjera u čudesa — zločin!«

To doduše ne tvrdi ni »Pokret« ni »Hrv. Narod« ni »Hrv. Djak« — to mrmlja stari »Obzor.« Ne ćemo duše gubiti — ni on baš tako ne kaže, već doslovno ovo: »Mi smo odviše dugo vremena podloženi...: vjeri i nedostojnom i smiješnom praznovjerju. Ona luda priča o malom Božiću..... Ona čini, da sva ta djeca, iz koje valja kasnije učiniti ljude, vjeruju u *čudesa*..... To je zlo. Htio bih, da darivanje ili primanje, »darova maloga Božića« postane zločin.«

»Obzor« dakle zove izravno i u prvom redu »zločinom« ono, što vodi i pomaže k vjeri u čudesa. No ako je već ovako nevino sredstvo, kao što su dječji božićni darovi, zločin, jer čini, da »sva ta djeca... vjeruju u čudesa«, kakav mora da je istom zločin sama

ta vjera! Da je ovo naše zaključivanje ispravno, utvrgjuje nas i uskršnji prilog »Obzorov« 1907, gdje nas ovako lijepo uči: »Danas se Jude sami ne vješaju, niti Nazarećani za tri dana ustaju od mrtvih. Prošla su vremena čudesa!«

No ali sada pustimo »Obzor«, pa hajdemo k našima punokrvnim naprednjacima!

Već u »Mladoj Hrvatskoj« (1902. 143.) poručuju nam čisto i bistro, da njihova »legja nisu stvorena, da ..... podupiru fabule o pretvaranju vode u vino i drugo koješta.« A »Pokret« (1905. 17.) donaša nam kao »zanimivi prosvjed« i ovu sentencu: »U vjeronauku smatram nezgrapnom pričom o stvorenju svijeta i o raznim čudesima.« — Znade on nama, sakrivši se malo za Tolstojeva legja, prišapnuti i odkle čudesa. Tu je komediju priredio »vrag sjajnocrni s pelerinkom«, koji predstavlja, kako i sam priznaje — Crkvu. Taj razlaže u Tolstojevoj »Obnovi pakla«: »Makar je i bilo očito, da čudesa ne mogu dokazati istinitost nauke ..... ja sam im priredio čudesa.« (»Pokret« 1906. 236.)

Nakon ovoga možete si već misliti, kako »Hrv. Djak« sudi o čudesima. On to i ne skriva i ne zamata u kojekakove legende: »Vjerske dogme i čuda se ne dadu nikada spojiti sa znanošću.« (I. 94.) »Razum, školovani strogom znanosti, ne može već prihvatiti nauku u doba, u kojem napredniji teolozi sami uvidjaju, da su izgubili temelj svojoj nauci, da nema objavljenja u nauci i da nema objavljenja u praksi, to je da nema čudesa i da dosljedno objavljenja i čudesa nije nikada bilo.« (»Hrv. Djak« I. 76.)

No ne zaustavljaju se naši naprednjaci kod općenitih presuda. Progone oni i otkrivaju svu laž i »švindlariju« tih čudesa, gdjegod se pojave. Spomenut ćemo samo dva takva čuda, koja će svakoga zanimati, jer su skroz savremena, jer se događjaju pred očima cijeloga svijeta i danas.

Prvo je čudo krvi sv. Januarija u Napulju, proti kome su talijanski istomišljenici naših naprednjaka prenijeli borbu u sam parlamenat. Dakako da je naš »Pokret« preštampao cijeli govor zastupnika Gaudenzia, u kome se to čudo krsti »vrlo vulgarnom prevarom«, a za vojvodu od Aoste, strica kraljevog, koji je proslavi svečano prisustvovao, veli, da »se je time stavio na stepen neumne niže svjetine.«

Na ovo pisanje »Pokretovo« obazrela se »Hrv. Straža« (1906. 523. i sl.) i navela mu sve dokaze i priznanja najglasovitijih učenjaka, da se tu radi o čudu, kojemu se vrhunaravski karakter mora priznati od svakoga. Još prije toga izašao je strukovnjački članak u »Civiltà Cattolica« (1905. 2. VIII.) — na koji se ukratko obazreo i »Kat. Obzornik »(1906. 114.) — o rezultatima znanstvenih istraživanja toga vanrednoga i besprimjernoga pojava. Sva su ta istraživanja, osobito najnovija od prof. Sperindea, sjajna apologija ovoga čuda i katoličke vjere. I sve je to »previdjeo« »Pokret«, mu oko zapelo na onim psovkama jednoga vulgarnog framasuna!

Drugo je čudo — ili bolje skup čudesa — kojemu naprednjaci posvećuju osobitu pažnju, još zanimivije. To je slavni Lourdes. Da vide naši štioci, kako o tome i uopće o svemu, što je u kakvoj svezi s katoličkom vjerom, naprednjaci pišu, prenijet ćemo ovdje cijeli jedan članak iz »Pokreta«, ni zareza ne izostavivši. Upozorujemo još, da pod ovim člankom nema nikakva potpisa; potiče dakle iz samoga uredništva »glavnoga glasila napredne stranke.« Malo je poduše predug za preštampavanje, ali je tako tipičan, tako »echt« naprednjački, da se nadamo, e će nam g. urednik »Straže« ipak toliko mjesta ustupiti, a štovani čitači i te retke ustrpljivo proštiti. Mnogo će im toga poslije biti jasnije, što ćemo moći samo ukratko citirati. Evo dakle toga članka u cijelosti:

»Trgovina sa čudesima u Lourdesu.« »Proštenja i hodočašća veoma su izdašna sredstva za furtimaške agitacije. Poznato je kako je temelj njihovog opstanka izrabljivanje vjere u sebične svrhe, te na taj način izrabljuju lakovjernost slabih duša. Klasičan primjer takove špekulacije imamo u Lourdes-u, gdje pobožni furtimaši već gotovo 48 godina pune džepove na račun lakovjernih i slaboumnih ljudi.

Sredinom godine 1858. raznio se po okolici Lourdes-a glas, da se četrnaestgodišnjoj djevojčici Bernadetti Soubirous prikazala u nekoj špilji bijela jedna prikaza, koja se proglasila »bezgriješnim začećem.« Ta prikaza da se i kašnje pojavljivala, te pozivala na pokoru, zahtijevala, da se crkva sagradi, obećala čudotvornu vodu i t. d. Pripovijedanje je pobudilo senzaciju, a furtimaši su

se postarali, da se stvar objesi na veliki bubanj, te razbubnja i preko granica Franceske.

Vlasti su htjele da stanu na put ovom opsjenjivanju, tim više, što se očekivalo, da će furtimaši naručiti kakvo čudo, da ga onda u legitimističke svrhe izrabe proti bonapartizmu. »Čudo« se dogodilo na 1. veljače 1858, dočim opstoji službeni naputak državnog nadodvjetnika u Pau, upravljen na dr. odvjetnika u Lourdes-u napisan na 28. prosinca 1857, u kojem ga pozivlje, da energično predusretne očekivane i najavljene furtimaške opsjene.

Ali iz političkih razloga nije došlo do toga, jer se sama carica Eugenija zauzela za »svetište«, da izbije to oružje iz ruku legitimista. Oba nevjerna činovnika su premještena i zamijenjena sa pouzdanijima »pravjernima.« I lakrdija je mogla nesmetano započeti.

Ali još jedno treba znati. U to je doba bila već počela agitacija za proglašenje dogme neoskvrnjenog začeća, koje i uslijedilo 12 godina kasnije. No u ono doba držali su se francuski biskupi još dosta hladno prama tomu, nekoji dapače i očito neprijazno. Jezuitima je trebalo, da pomoću »čudesa« haranguiraju proti biskupima »javno mnijenje.« Osim toga su u čudotvorištu u Saletteu vidjeli sjajan primjer, kako je lakovjernost pobožnika izdašan izvor dohotka, pa su nastojali, da se otvori još više takovih izvora. Danas se Salettea nitko više niti ne sjeća, njegova je »čudotvornost« iščeznula, Lourdes ga je potukao i povjest zaglupljivanja obogaćena je bila novim jednim primjerom.

Historija »objava« i »pojava« poznata je dobro u samom Lourdesu. Prva je pojava bila istinita, dočim su ostale bile produkt histerije. Djevojčica je bila zatekla u špilji ljubovni jedan par. »On« se sakrio u dubinu špilje, a »ona« joj se pokazala u bijelom donjem odijelu, te joj se izdala za »neoskvrnjeno začeće!« Strah, glupost i histerija — koja je kašnje bila liječnički utvrdjena — napraviše svoje: Djevojčica je ne samo povjerovala, nego si je dapače i kašnje utvarala, da vidi nove pojave. U ostalom to nije ništa nova. Takovih pojava religiozne histerije i religioznih halucinacija dogadja se svaki dan, ali im se dogadja sve isto, što i liberalnim djelima početnika: svijet za njih ne doznaje, ako ne nadju spretna nakladnika.

Tako se dogodilo i u Lourdesu. Furtimaši su uzeli taj patologički pojav u poduzeće, te ga spretno izrabili u svoje svrhe. Otkopali su vrelo, koje je i prije bilo u špilji, te ga proglasili čudotvornim. Dapače, pošto je vrelo bilo maleno, dali su napraviti vodovod od rijeke Gave do u špilju, pa je i ta voda proglašena čudotvornom. Prije nekoliko godina nudio je jedan inžinir 30.000 franaka onomu, koji bi dokazao, da taj vodovod ne opstoji, ali on čeka još i danas! Nitko se nije javio.

Voda je bila dakle proglašena čudotvornom, ona ozdravlja sve moguće bolesti! Ali ipak za sve bolesti nije mogla da pomogne. Uvjet, što ga je postavio jedan bližnji župnik još pred 15 godina, da će istom onda povjerovati u čudotvornost Lourdeske vode, kada mu pokažu čovjeka, kojemu je čudotvornim djelovanjem te vode narasla izgubljena noga — nije se još ispunio! Liječnici su dokazali, da se ozdravljanja ograničuju samo na bolesti, koje se samo sa sugestijom i sličnim načinom mogu izliječiti. Franceski liječnici tvrde, da su oni i nereligioznim sredstvima postigli na istom polju kud i kamo većih uspjeha.

Napadno je takodjer, što su megju »ozdravljenima« većinom žene i to osobito one, koje pripadaju crkvenim redovima. Kaže se dapače, da poslovodstvo tvornice čudesa ima svojih agenata, koji po samostanima i crkvenim institutima istražuju osobe sposobne i predisponirane za takova »ozdravljanja.«

Furtimaške novine razbubnjavaju broj »izliječenih«, ali prešućuju broj onih, koji su se poslije »ozdravljenja« opet razbolili, ili koji su istom u Lourdesu dobili novu bolest ili čak smrt. Isto tako ne će da priznadu, da je u samom Lourdesu pomor relativno visok, ali kad bi njihovi telići doznali za to, to bi škodilo »poslu«, a gradjani nijesu bolje ni zaslužili, jer ne će da vjeruju u njihova »čudesa.«

Ali je sada vlada naumila, da unese malo svjetla iza kulisa njihove pozornice. U prvom redu tu se vrši liječničko zanimanje bez ikakova usposobljenja, a to je gotovo u svim modernim državama strogo zabranjeno. Zatim su zdravstvene prilike baš karikatura moderne higijenske znanosti. Na čistoću se pazi veoma malo, osobe sa priljepčivim bolestima nijesu rastavljene od ostalih: svi se bolesnici kupaju u istoj vodi, upotrebljavaju iste prostorije,

služe se istom rubeninom. Na taj je način Lourdes upravo ognjište priljepčivih bolesti.

Ali se furtimaši ne dadu tako lako istisnuti. Lourdeska trgovina nosi milijuna, kao što se najbolje vidi iz ogorčene borbe i mnogobrojnih parnica izmedju pojedinih furtimaških korporacija, što no su ih vodili, da si osiguraju pravo izrabljivanja lakovjernosti vjernika. Sam Vatikan prima redovito na godinu *milijun franaka* u gotovom novcu, a osim toga izvanredne darove i potpore. Propaganda dobiva takodjer masnih svota, da ih onda upotrebljava proti Franceskoj, a isto tako su i Asumpcijonisti mogli samo s pomoću Lourdeskih novaca onako dugo odoljevati vladi.

Sami stanovnici grada imaju samo ograničenu korist od »svetišta.« Smiju doduše iznajmljivati sobe, prodavati hranu i bakrene medalje, ali su prvi hoteli, privilegirana prodavališta rezervirana Asumpcionistima, koji dijele prihod sa biskupom.

Furtimaši su si svijesni svojih zloporaba, te baš za to i očekuju intervenciju vlade. Na to su se pripravili tako, da su sve nepokretno imanje dali prepisati na privatnike, a sjedište agenda misle prenijeti u Rim.

Vlada će moći doduše, da barem donekle smeta furtimaše u njihovom nečistom poslu, ali će njima ipak biti moguće, da i nadalje zgrću novac na račun lakovjernika.

Pa ipak je Isukrst kazao: »Kraljevstvo moje nije od ovoga svijeta!«

Tko je išta objektivna čitao o lurdskim dogagjajima, pa pročita ovaj članak, mora se krstom krstiti i čudom čuditi. Toliko je neistine i izmišljotina u njemu, da bismo morali posebnu knjigu napisati, ako bismo htjeli pobiti sve njegove laži. Mi ćemo u par riječi osvijetlili samo neke najfrapantnije atentate na istinu i to — kako rekosmo — najviše zato, da na ovom jednom primjeru pokažemo, kakvim se oružjem bore naprednjaci za svoja »kulturna« načela protiv »mračnjačkog i ježovitskog« katolicizma.

»Vlasti su htjele da stanu na put ovom opsjenjivanju«, veli »Pokret«. To je istina; i ne samo svjetovne, već i duhovne, pa i roditelji Bernardičini — sve je bilo protiv nje. Nijesu se tu našla dva »nevjernа« činovnika, nego svi listom kojigod su imali posla s lurdskim čudesima bili su »nevjerni«, ali koliko je do

danas najkritičnijoj historiji poznato nijedan nije bio radi te svoje »nevjere« premješten nit kako drukčije progonjen, nego je historički fakat, da su *svi* ti činovnici, postali na koncu iskreni vjernici i najveći štovatelji i slavitelji Lourdesa.

Poimence je to poznato za načelnika Lacadéa, predstojnika Massy-a, redarstv. povjerenika Jacometa, carskog odvjetnika Dutoura, liječnike dra. Dozonša, dra. Balencie-a i t. d. Njihova je prvašnja potpuna nevjera i konačna najodanija vjera zapisnički i svjedocima zajamčena. Zato smo upravo prisiljeni »Pokretovu« pripovijest o progonstvu »nevjernih« činovnika držati lažju, doklegod ne iznese imena tih činovnika i ne dokaže njihov progon.

Druga je prijesna laž u ovome članku uplitanje »Jezuita« u sve dogagjaje, gdje njih nije bilo ni blizu, niti je mala Bernardica samo vidjela kojega »jezuitu» prije svojih vigjenja, niti su oni uopće uplivisali ikako na razvoj tih dogagjaja.

Što se pak tiče »religiozne histerije i relig. halucinacija«, moramo poručiti »Pokretu«, da su to malo spremniji ljudi od njegovih kušali ne samo kazati, već i dokazati, ali su bili listom prisiljeni kapitulirati ili — ušutjeti. Napose je bila Bernardica za vrijeme tolikih svojih vigjenja točno od mnogobrojnih svjedoka, pa i vještaka promatrana, a svi su morali priznati, da za histeriju i halucinaciju kod nje nije bilo ni jednoga uvjeta ni znaka. To je već bezbroj puta raspravljeno, a mi upozorujemo ondje na Bertrinov »Lurd« (preveden od riječkih kapucina), gdje su sve ove objekcije, pa i ostale, koje su ma gdje nabačene protiv čudesa lurdskih, sjajno pobite.

Što je rečeno za halucinacije, to vrijedi i za sugestiju. Ozdravljenja su se dogagjala i kod posvemašnjih bezvjeraca, kad su bili u agoniji i u drugim slučajevima, gdje ne će moći nitko ni pomisliti na sugestiju, tko samo nešto pojma ima o sugestiji. Istina je, da nijesu svi ozdravljeni, koji su tražili lijeka u Lourdesu, ali istina je i to, da jedva ima danas bolesti, koja nije tamo izliječena. Ma da nikakav »bližnji župnik« nije nikad tražio za svoju vjeru da kome naraste izgubljena noga, ipak slučaj Rudder, koji je u »Hrv. Straži« 1906. opisan, morao bi i takvoga »nevijernika« zadovoljiti.

*

U jednom ima »Pokret« pravo; da se naime u Lourdesu »vrši liječničko zanimanje bez ikakova usposobljenja«. To je istina. Majka Božja još nije zatražila svjedodžbe »usposobljenja« od nijednog fakulteta, a bome ni redakcije. Ako pak želi znati koliko i kako »usposobljenih liječnika ima uvijek u Lourdesu, koji motre s najvećom kritičkom spremom i pažnjom »vršenje liječničkog zanimanja«, neka zaviri makar samo u spomenutu knjigu ili pročita članak »Lurdska klinika« u »Vrhbosni« god. 1905.

A sad ćemo još samo upozoriti na neke čisto naprednjačke elemente u ovome članku. Prvo je nemili sukob sa Zolom. Dok ovaj tvrdi, da bolesnike liječi zdravo isparivanje mnogobrojne svjetine, što grne onamo, »Pokret« u tome vidi »upravo ognjište priljepčivih bolesti«. To je od vajkada sudbina dvaju laža, kad hoće o jednoj stvari da svjedoče — redovito ih snagje sudbina onih matorih napasnika čiste Suzane: jedan drugoga pobiju i sebe izvrgnu općoj porugi i osudi.

Grozna pripovijest o bezbrojnim milijunima, što danomice teku u Vatikan, Propagandu i blagajne Asumpcijonista, samo je rezultanta davno već poznatih komponenta: prerealističkih ideala i želja naših naprednjaka te onoga psihološkog zakona: svatko sudi po sebi. Kako jadne hodočasnike u Lourdesu gule i odiru — stalno će to opet biti »ježovite« — mogu se i vogje naših naprednjaka dosta jeftino osvjedočiti prigodom ljetošnjega hrvatskoga hodočašća. Na put dakle svjetli umovi! Mogli biste tom zgodom možda pronaći, pa i začepiti tajinstveni vodovod, iz koga dovagjaju »furtimaši« čudotvornu vodu u izvor pod Masabielskom pećinom! Što mislite, kolika bi to usluga bila za čovječanstvo i modernu »prosvjetu«, a udarac za klerikalizam, Vatikan i furtimaše cijeloga svijeta?! Ako možda ne možete ni toliko novaca smoći — ni od »izbornog fonda« — mi ćemo vam veledušno pomoći izvrsnim savjetom. Pišete, kako čusmo, da su »liječnici dokazali, da se ozdravljenja ograničuju samo na bolesti, koje se sa sugestijom i sličnim načinom mogu liječiti«. Budite pametni, pa smjesta pošaljite te dokaze u Pariz, na adresu g. Turgeta, rue de Hanovre, 6. Kod njega je naime deponirao g. Artus 15.000 franaka za onoga, koji dokaže, da se samo jedno čudo od onih silnih što se spominju u knjizi Lasserovoj dade naravno protumačiti. Na ždrijelo! . . .

Moramo još napose upozoriti naše štioce na karakteristični način »patriotskog govorenja« — kako bi Björnson rekao — kod ovog »vodovoda«. »Jedan inžinir« — tražite ga! — »Čeka još i danas« — svijet će još i dulje čekati, dok dozna njegovo ime i gdje se taj novac nalazi. Pa što tek traži! Dokaz »da taj vodovod *ne opstoji!*« Ovo je zbilja zahtjev bez premija! . . . . Sasvim lijepo pristaju uz ovog »inžinira« i oni »agenti tvornice čudesa«. Koliko obećajete, gospodo naprednjaci, tisuća franaka onome, koji dokaže, da ti agenti *ne opstoje,* pa ni sama »tvornica«. Možete se mirne duše natjecati s »inžinirom!« — — — — — — — — — —

Na onu besramnost o »ljubavnom paru« moglo bi se samo u »Pokretu« ili bar u njegovu tonu odgovoriti, a to mi ne znamo. — — — — — — — —

Ali ovaj članak ima još svoj epilog. Dva mjeseca kasnije nadovezuje »Pokret« na njega ovo: »Natrag nekoliko vremena donijeli smo bili članak o Lourdeskom »svetištu« i razložili, kako poštovani tamošnji furtimaši izrabljuju lakovjernost općinstva.

Naši furtimaši da pobijesne. Otkriše najednom u tom našem članku huljenje Boga i svih svetaca, napadaj na sve inštitucije katoličke crkve. Mi se tome ne čudimo, to je njihov starodavni zanat, da pod plaštem vjere počinjaju kojekakove petljanije u svoju korist, pa da onda svoje zloporabe i lopovštine brane u ime vjere. Lakovjerni ljudi dakako da im nasjedaju.

Pa da vidimo, kako je sa Lourdesom. Jean de *Bonesson* upravio je na sve liječnike franceske pitanje, je li za bolesnike korisno ili štetno hodočašćenje u Lourdes, pazi li se u špilji na zahtjeve higijene, te konačno je li Lourdes sa liječničkog stanovišta koristan ili štetan.

Stigoše odgovori od *11.221 liječnika* . . . . .

Pariški republikanski listovi objelodanjuju već dulje vremena izvatke iz njihovih odgovora, te se odatle vidi, da se oni *svi,* bilo oštrije ili blaže, izrazuju *proti Lourdesu* i zahtijevaju zatvorenje »svetišta« iz zdravstvenih razloga.«

Nato donosi izvatke iz odgovora trojice liječnika, koji vele da su »uspjesi Lourdesa samo skup mistifikacija« i slično, pa završuje: »Mislimo, da ovomu svemu s naše strane ne treba komentara. Gg. furtimaši su posluženi«. (»Pokret« 1906. 225.)

Kad je to »Pokret« pisao, znao je, da je to laž. Još 1905. izašao je u »Vrhbosni« spomenuti krasni članak »Lurdska klinika«, gdje se iznašaju priznanja i apologije Lourdesa od najkompetentnijih liječničkih kapaciteta. »Hrvatstvo« (1906. 172.) takogjer još prije prvog članka »Pokretova« citira jedanaest klasičnih izjava za Lourdes od prvih medicinskih autoriteta. I poslije toga prate naše katoličke novine sve izjave liječnika u prilog Lourdesa i protiv zatvorenja njegova. »Kat. List« (1907. 227.) spominje već 2655 liječničkih protesta protiv zatvorenja Lourdesa, ali čitači »Pokretovi« drže i danas, da se »svi liječnici ... izrazuju proti Lourdesu«, jer »Pokret« te svoje laži do danas nije ispravio.

Rousseau nam je to jedini kadar rastumačiti. On naime veli otvoreno: »*Kad bih vidio čudo, ja bih prije poludio nego vjerovao*«.

IX. Kako sude o kršćanstvu?

> »Nijedna kulturna moć ne može se mjeriti sa kršćanstvom ... Samo kršćanska vjera može još pridržati naš naraštaj, da se ne sunovrati u ponor ... čovjek bez kršćanstva postaje poganin kao u prvom vijeku ... gdje je čovjek na zlo rabio i druge i sebe, te bio rob živinskog sebeljublja, nečovječnosti i putenosti«.
>
> H. Taine.

U pitanju postanka i bîti kršćanstva malo se razilaze naprednjački učenjaci. Oni oko »Savremenika« misle, da je kršćanstvo »istočna romantika (I. 94.), dok oni kod »Pokreta« drže, da je »židovska sekta« (1907. 137.) Uz ove kao da pristaje i »Hrv. Djak« (I. 186.) učeći: »Kršćanstvo bijaše u prvim počecima prevladavanje židovske religije i njezine theologije na kulturnome tlu židovskome«.

Zato nas tješi jednodušnost u prosugjivanju vrijednosti kršćanstva. »Pokret« (1906. 262.) veli, da je to »skoro dvije hiljade godina smrdljiva roba«.[1])

[1]) Cijela izreka glasi: »Tako i furtimaši prodaju već skoro dvije hiljade godina smrdljivu robu, koju su sada *umotali* u novu formu, pak je guraju u narod«. To bi imala biti »zgodna« kritika vjerskih načela kršćanskoga socijalizma, dakle kršćanstva naprama bezvjerskom socijalnom demokratizmu. A i što bi drugo moglo biti, što je 2000 god. staro, pa bi se sad samo u novoj formi moglo »gurati u narod«?

Na drugome mjestu proglašuje ga »neizlječivim«, veleći: »Junak Fogazzarovog romana »Il Santo« ... pita očajan u vrućici: »A možda je kršćanstvo u istinu neizlječivo!?« A ovako pitaju milijuni, ali ne u vrućici!« (1907. 199.)

»Hrv. Djak« (I. 187.) aplicira svu doktrinu poimence na glavne kršćanske crkve: »Danas su katolicizam — (vrijedi takogjer o pravoslavlju) — i protestantizam (orthodoksni) theoretski i praktički, ćudoredno i socijalno prevladani; oficijelne Kršć. crkve nemaju već ni u čemu kulturno vodstvo (već niti u filanthropiji!) ... crkve sa svojim nazivom i redom jedva da zadovoljavaju danas djecu — svaki barem nešto misaoni i energični čovjek nužno dolazi s crkvom u theoretski i praktički konflikat«. »Pokret« (1906. 138.) opet razmatra o uplivu kršćanstva na hrvatski narod tvrdeći, da su Hrvati otkako su »napustili nekadanju narodnu vjeru primivši krst ... samo stradavali«, radi čega da je »glupost« reći, e je vjera »duhovno blago našega naroda«. — »Što vrijedi za cijeli hrv. narod, vrijedi napose za našeg Zagorca, koji je nesretnik takogjer »ono slobodna i zdrava, što je naslijedio od dalekih poganskih vremena, izgubio«. (»Pokret« 1906. 294.) Uopće je »pogansko« isto što i »slobodno«, »zdravo« (»Pokret« 1907. 136. i t. d.), a kršćanstvo je bolest i to — kako smo čuli — po svoj prilici neizliječiva. Ono je svijetu donijelo i najveće zlo — »predrasude«, protiv kojih zove »Hrv. Djak« u pomoć prirodne znanosti, koje bi se imale popularizovati u prvom redu zato — »ne bi li se time ... zatrle različite predrasude, kojima je svijet nadarila kršćanska vjera». (Hrv. Djak. I. 305.)

Dakako da je nakon svega toga posve shvatljiv i naravan zaključak: »Što će više biti takovih ... koji nijesu bili kršteni ... *to će bliže biti san nove kulture svomu ostvarenju*«. (»Pokret« 1907. 107.)

Jadikovke dra. Mirka.

Dr. Mirko je promijenio svoje ime Ireneus, otkad je ono bio pošao »onam' onamo za brda ona.« Uvjerio se, da je njegov narod slab i rastrgan, pa da sam o sebi ne može živjeti. I stoga je poslao do vraga sve programe hrvatskih stranaka, a srce ga uzelo zanositi »onam' onamo za brda ona.« Pa eto — i svojim je imenom htio pokazati, kud mu hrli misao. Za mlagjih je dana čeznuo za crvenim pojasom, za sveučilišnom stolicom i za. . ., pa se isticao zelotizmom. I dok ne bijaše traga klerikalnoj aždaji, on bijaše najveći klerikalac. A kad ono izmilješe furtimaši, a ne pozvaše Ireneja, pa mu se pače i ne javiše, Irenej se *osvijestio,* te uzeo grmjeti proti njima. Godilo mu je srcu, kad je Šćepan mali, defensor fidei, lemao zelote i furtimaše. Pomagao je i sam osobito čestitomu Antoniju tamo ispod Mrljana i čeličnomu oberbanu prikazivati žutokljune švarcgelbere, vukove razdirače u srpskohrvatskom toru. A pisao je i »najumiljatije« članke u »Pokretu« proti klerikalnomu pokretu.

Ljubav mu je bila glavno. Bog je ljubav, pa zašto da se ne približimo Bogu? Zašto da kunemo i proklinjemo iskrnjega svojega? Zloduh nas je rastavio, posijao sjeme razdora megju jednokrvnom braćom, pa se gložimo, mjesto da se složimo oko jugoslavenskog Pijemonta proti najezdi zapadnjaka. Dijeli nas politika, a zeleniši mladi idu još unositi i kulturna pitanja i pričati priče o dva tabora. To je eto bila jezgra, iz koje se razvijalo sve umovanje dra Ireneja-Mirka. A borme je umovanje često puti i upalilo i dr. Mirko je u liberalnom kolu brao lovor-vijence.

Nu grom i pakao! Iz Rima prhnuše crni glasi. Glavar katoličke Crkve sam stupa u boj! Kako su ono nekad rimski pape na čelu oružanih četa stupati u krvavi boj, tako i sad stupa Pio X. na čelu jezuitske vojske, oboružane otrovnim strjelicama silogizma skolastičkoga. Dr. Mirko nije vjerovao svojim očima, kad je čitao u *Pressi,* na kakav se vratoloman posao dao nasljednik sv. Petra. Nu ne bješe ono varka, već kobna, žalosna istina. Mirko je bio razočaran. Mozag mu je kipio, srce vrelo. Bacio se na muki divan i uzeo razmišljati i jadikovati.

* * *

. . . Da, da, istina je, gorka istina. Progovorio je vatikanski sužanj. A kamo sreće, da nije otvorio usta! Jezuiti su postigli svoju. Okovali su Petra, nametnuli su mu svoj jaram. Petrovo su prijestolje pretvorili u prijestolje despotsko. Dobri je starac ulovljen sam u mrežu onih, koji su od njega previjaniji. O Petre, Petre, defecit fides tua! Ecce satanas jesuita — expetivit te, cribravit te sicut triticum. Crni papa veselo tare ruke i gladi bradu i veselo se smije. U Vatikanu je zavladala najkonsekventnija reakcija. Pobožni je »Obzor« odavno preporučivao Piju X, neka pazi, neka se čuva slatkoga smiješka jezuitskog. Zaman. »Papa Pio X. bez i najmanjeg obzira na više ili na niže uvaženije ili manje uvažene ličnosti, vodi instransigentnu borbu, smatrajuć je od prijeke potrebe za Crkvu.« Tako je »Obzor« jaukao još prije nego je papa prosuo najžešću vatru. A što bi istom rekao danas? Da, pravo ima »Pokret«, vrijedno čedo vrijednog ćaće »Obzora«, pravo ima, kad s Lombrosom dovikuje: »Bolje je vjerovati zatvorenih očiju, ako si bluna; smijati se, ako misliš u istinu moderno. Pljeskajmo papi Sartu, što nas je braneći staru religiju riješio starih i novih veza. Religija je i onako veza i omot za oči, mozag i srce!«

Dok ima toliko aktualnih stvari, dok se u svijetu pretresa toliko neriješenih zagonetki, Pio X. nema prečega posla nego se obarati na modernizam. Pa s kakvom žestinom! Rekao bi člankopisac »Narodnih Novina«, da su izrazi gotovo kočijaški. Ni mrve ljubavi ni obzira. *Barbarske riječi* da uporabljuju modernisti. Ej sv. Oče, a zar se ne bi moglo reći finije, blaže? Modernizam da je *skup svih hereza*! S kakvim pravom to može kazati onaj, koga je Austrija . . . ! Pa ni to još nije dosta! Papa zapada u osobnosti. Zar to dolikuje nasljedniku galilejskog ribara? Modernista da ima i u *krilu i naručju Crkve*, da ima katoličkih laika, pače i svećenika. Nije li to denuncijacija? Čudim se, što »Pokret« nije upozorio na tu stranputicu. I onako su mu denuncijacije vrlo, vrlo mile. Modernisti da rade *s nekom oličenom ljubavi spram Crkve,* da se ističu *bez solidnog znanja filosofskog i teološkog*, da su u skolastičkoj filosofiji *potpuno neznalice*! Strahovita grubijanština! Oličena ljubav, bez solidnog znanja, neznalice! Pa zar bih i ja imao biti taki, ja, koji sam toliko puti pokazao ljubav prema Crkvi, kad sam materijalno i moralno potpomagao »Obzor«, samo da ne zabasa; kad sam zalazio u uredništvo »Pokreta«, svjetujuć mlagjariju, neka ne udara na nevaljane popove, već neka se radije obara na načelo; kad sam u oberbanovu lajbžurnalu isticao potrebu, da se reformuje Crkva; kad sam javno i tajno udarao na mlade zelote, koji će svojom žestinom odbiti posve od sebe napredni elemenat i našu braću Srbe i stvoriti nekakvu novu skupinu, što spada više u srednji vijek. Ja da ne znam skolastične filosofije, ja, komu je do vrh glave dosadni onaj Tomin *Respondeo dicendum*, kojemu se izrugava i sam Hinko Hinković! Ja da nemam solidnoga znanja, ja, koji sam napisao na vagane članaka razbacanih sve od »Obzora« do »Hrvatskog djaka«. O tempora! .,

Nu još nije dosta jadnomu starcu! Modernisti da su *nadahnuti veoma otrovnim naukama*, da su *hvališe*, da su *bez ikakve čednosti*; da su *pomamni;* da se *po univerzama jagme za učiteljskim*

stolicama, koje malo po malo pretvaraju »in catedras pestilentiae«; da *zavagjaju druge;* da *svrstavši se drsko u četu navaljuju na sve, što je sveto u kršćanstvu;* da *ne štede ni iste osobe Božanskog Otkupitelja;* da *nema ništa lukavije od njih, ništa himbenije*... Tko bi izbrojio sve, što papa piše proti osobama modernista!

Veoma otrovne nauke! Zar *agnosticizam?* Od Kanta pa do današnjega dana svi su veliki duhovi osnivali svoju učenost, svoje znanje na podlozi neznanja i borili se proti pigmejskome klerikalizmu, koji se oholo hvasta, da može poznati bît stvari, da se zove *intellectus,* jer *intus legit,* da... tko bi izbrojio apsurdne tvrdnje smiješnoga intelektualizma i skolastične sofistike! Zar je *veoma otrovna nauka* nazor o *imanenciji?* Zar nije to najbolji put do spoznaje vlastite vrijednosi i jedinstva s Bogom? Veli: to je put k panteizmu. A nije li skolastično naučavanje obožavanje čovjeka? To je dokazao Feuerbach. Možda je nauka o *religioznom čuvstvu* otrovna? Tko udara na tu nauku, pristaša je Hegelov, jer se i Hegel izrugava religioznomu čuvstvu i tvrdi, da bi pas morao biti najbolji vjernik, jer ima najtanje čuvstvo. I *vjersko iskustvo* i *permanencija* i *podsavjest* i sve, sve bi morale biti otrovne nauke. A neka sv. Otac prouči *Programma,* što su ga izdali modernisti u Rimu. Al da! On je — horribile dictu — zabranio svim vjernicima i to djelo i pače izopćio autore isti dan, kad je djelo izašlo. Lijepe li slobode savjesti! Neka sv. Otac prouči novo djelo velikoga Loisy-ja! Al da! I to je djelo već na indeksu. Bože moj! Ta gdje ćemo ostati mi katolici s ovakvim postupkom? Zar smo u desetom a ne u XX. vijeku?

Dobar otac kori sina, kad to zasluži. Al ga kori »in camera charitatis.« Nije dobar pedagog, tko odmah iznosi na javu i zbiljske pogrješke gojenčeve. Nije dobar psiholog, tko ne pokuša sve prije nego će i blago ukoriti drugoga. A eto poglavica Crkve katoličke bez ikakvoga obzira nazivlje katoličke učenjake *hvališama;* prigovara im, da su *bez ikakve čednosti,* da su pače i *pomamni!* O dobri Spasitelju, oprosti mu, jer ne zna, što govori. Zaveden je. Uperi svoje strijele proti onim zlobnicima, što su opsjenili starca, koji je zaboravio Tvoje savjete, da grješnika treba koriti najprije u četiri oka. Bez ikakve čednosti prišiva modernistima, da su bez ikakve čednosti. O Petre, veliki sveče, što se dogodilo od Stolice tvoje?! Ti si oprostio onim, što su te vukli u tamnicu i na križ, a tvoj nasljednik nemilice šiba katoličke učenjake, koji hoće da zajaze bezdani jaz. Ako hoće da velikoga Učitelja, Isusa Nazarenca, pomire s Belialom uz cijenu Božanstva Isusova, grdi ih sužanj vatikanski, da stolice pretvaraju u »catedras pestilentiae«!

Ima nas, koji otvoreno odobravamo način, kako piše primjerice »Obzor«, »Pokret«, »R. novi list« i t. d., a papa ipak veli,

da nema od nas ništa lukavije ni himbenije! O sv. Oče, gdje ti logika?

Al ni po jada, da papa ostaje pri samoj grdnji. Obično je malo kiše iza velike grmljavine, malo vatre iza dima. Nu Pio X. preskače i taj prirodni red. Saltus in natura! Nije mu dosta, što je ispsovao moderniste na pasja kola, isprebijao ih na mrtvo ime i naslikao ih grgje od nečastivoga; van odregjuje, da je *prva dužnost* biskupa *oprijeti se ovakovim oholicama, dati im manje i neznatne službe, da se većma ponize,* da se *zaraženi modernizmom bez ikakova obzira odbiju od službe bilo ravnatelja bilo profesora, ako li takovu službu već vrše, neka se maknu;* da se isto tako postupa *i s pristašama modernizma kao i s onima, koji hvale moderniste* ili koji *kude pa bilo i samu skolastičnu metodu.* Dakle nova inkvizicija, nove lomače, novi Torquemade! Čini mi se, da to pišu oni žutokljuni zelenìši, popići i dokturići oko »Hrvatske Straže«, koji su već pobacali na indeks sve, što je bolje u naškoj knjizi, a ne najveći dostojanstvenik Crkve! O Isuse, gdje je Tvoje obećanje, da ćeš biti s Crkvom do konca vijeka?

Sve je propalo! Nadao sam se, da će Crkva katolička na slijedećem općem saboru primiti megju sv. knjige peto evangjelje, Haeckelovo; da će i hrvatska crkva prihvatiti evangjelje Davorina Trstenjaka. Ufao sam se kao i Joško Pasarić, da će Crkva napredovati s duhom vremena i zabaciti Tominu filosofiju, dosadni *Respondeo dicendum* i ukočeni silogizam; a prihvatiti modernu filosofiju. Mislio sam, da ću na sveučilištu moći uvjeravati napredni svijet, da je teologija savremena znanost, da se posve slaže s filosofijom, koja ju čuva od zabluda i od one sredovječne ukočenosti. Nadao sam se, da ću s katedre moći širiti filosofiju srca i religiju čuvstva; da ću kao biskup blagoslivljati bračnu svezu svojih svećenika. Nadao sam se.... A sve je propalo! Roma locuta. Inkvizicija već djeluje. Docet Tyrrel, Loisy, Schoers, Ehrhard.. *Sansculotima* oko »Hrv. Straže« i drugim žutokljuncima rastu krila. Mogu se pozivati na svoju prošlost, mogu se ponositi oštrinom i bezobzirnošću, mogu se pozivati na primjer samoga pape.

I sada će nedorasli zeloti još više lupati po naprednim idejama i još će se više povlačiti u mračni srednji vijek i oružat se zastarjelom skolastikom. Još će smjelije i bezočnije dokazivati, da je istina prva od ljubavi, a da je Bog vječna Istina, pa da je istina temelj svemu. Imat će obraza još spominjati i primjer Isusa Spasitelja, koji je nemilice šibao fariseje i književnike, pa možda i nas prekoravati s farizejštine.

Da, da opet će močiti strijele u otrov i sijat će nepouzdanje u modernu znanost i pokazivati na našu krvavu prošlost, kad

smo za vjerske svetinje i krv prolijevali, i odbijat od sebe sve, što ne misli kao i papa. A onaj, što no je posijao bratoubilački rat u Sloveniji, što je kriv, da liberalizam tamo izdiše, dok se širi klerikalizam i okuplja sve Slovence u jedno kolo, onaj će kopati i u našoj domovini i provodit u njoj intencije reakcionarnog Vatikana.

Nu mi se još ne damo. Još smo jaki, pa možemo prkositi. Mi ne ćemo ići iz Crkve, već ćemo raditi poput ostalih modernista. Ostat ćemo u Crkvi, pa u supor Vatikanu graditi most, preko kojega će Crkva, izišavši sama iz sebe, prijeći i pasti u u zagrljaj modernome napretku.

To je odsele i moja zadaća, jedina zadaća, kad već izgubih mitru i učiteljsku stolicu ...

Nova spiritistička otkrića.

Francuski astronom *Camille Flammarion* jedan je od onih slavnih učenjaka, koji su se dali prevariti od tobožnjih spiritističkih medija te postali spiritistima, pa onda svojim glasovitim imenom mnogo doprinijeli, da se je spiritizam dalje raširio. Sada pod svoje stare dane čini se, da Flammarion ovu stvar treznije prosugjuje. Izdao je knjigu pod naslovom: »Nepoznate prirodne sile«, iz koje je svijet svašta doznao, što nikako ne služi na čast spiritizmu i njegovim glavnim zastupnicima, nego ih jako kompromitira. Megju inim tom je prigodom izišao na vidjelo jedan list, što ga je u svoje vrijeme glasoviti direktor milanske zvijezdarnice *Schiaparelli* (takogjer jedan od prevarenih spiritista) pisao Flammarionu. Iz toga lista proizlazi, da su kod čuvenih *spiritističkih sjednica u Milanu god. 1892.* okolnosti sasvim druge bile, nego su onda »spiritistički Dalai-Lame« *Aksakov i Du Prel* u svijet trubili. Talijanski učenjak Torelli bio se naime okladio za 3.000 lira, da slavni medij *Eusapia Palladino* ne može izvesti svojih tobožnjih spiritističkih fenomena *pred znanstvenom komisijom,* koja će upotrijebiti sve mjere opreznosti protiv varki.

Torellijev izazov prihvatili su: *Aksakov, Du Prel, Schiaparelli, Brofferio, Gerosa, Finzi i Ermacora,* sve ljudi znanosti, te su u rujnu god. 1892. počeli svoje eksperimente sa »medijem« Eusapiom.

Bilo je u svem 17 sjednica, pa je ispala jedna sjajnije od druge. Bio to pravi triumf spiritizma, pa se je u cijeloj Evropi i Americi slavila ta velika pobjeda spiritističke ideje. Naravno, da se je uslijed te reklame broj spiritista znatno povećao, osobito kad je *Du Prel* nekoliko mjeseca kasnije izdao svoju poznatu knjigu »o spiritizmu«, koja je namah bila prevedene na razne jezike — i našu je publiku *dr. Gustav Gaj* god. 1895. usrećio hrvatskim prijevodom. Velik dio te knjige radi »o milanskoj borbi oko spiritizma«, koja da se je svršila na čast i slavu spiritizma i onih glasovitih učenjaka, koji su se borili za tu »svetu stvar«. Naravno, da su ta učena gospoda uzela takovih mjera opreznosti, da je »svaka mogućnost prijevare apsolutno bila isključena«.

Sva je spiritistička štampa veličala te milanske dogagjaje, te ih prikazivala u takovom svijetlu, te su i protivnici spiritizma napokon vjerovali u istinitost tih fenomena. (Sr. Horman, »Spiritizam« 2. izd. str. 34. ss.)

Napokon se je stvar razjasnila — na užas spiritistâ. Eusapia Palladino je raskrinkana kao prevejana varalica, i to redom gotovo u svim zemljama Evrope: u Poljskoj, u Italiji, u Francuskoj, i t. d. Pa i Flammarion uhvati je jednom u varanju.

Uslijed toga sav se svijet smijao onoj »znanstvenoj komisiji« u Milanu, koja se je kroz više tjedana dala za nos voditi od jedne ženske, i to »uz najstrože mjere opreznosti«.

Ali danas nam se pokazuje ta stvar još sa druge strane, koja nije smiješna, neg žalosna i sramotna. *Učena gospoda u Milanu morala su znati, da se tu radi o krupnoj sljepariji.* To je danas posve jasno, pošto je objelodanjen list jednoga učesnika kod milanskih seansa: *Schiaparelli-a,* koji ovako piše *Flammarionu:*

»Ja moram priznati, da je čitav način, kako se je god. 1892. eksperimentovalo sa Eusapijom, nepristranom čovjeku *morao biti sumnjiv.* Uvijek su nama (Aksakovu i Schiaparelli-u) narivavali stalne okolnosti, koje su nas priječile, te nijesmo mogli pravo znati, što se je u istinu radilo. Kad smo god predložili takovih mjera, da bi nam pokusi mogli biti jasni i sigurni — što nikako nijesu bili — uvijek je medij odvratio, da je onda uspjeh nemoguć. Riječ u jednu: *to nijesu bili pravi eksperimenti.* Mi smo se morali zadovoljiti tim, da smo gledali što se je dogodilo pod pri-

likama, koje nam je medij nametnuo, i koje bijahu po istraživanje nepovoljne. *I kad smo god nešto točnije motrili stvar, odmah su prestale spiritističke pojave ili su postale tako slabe, da se nijesu više razlikovale od običnih prirodnih pojava. Ništa nas ne bi moglo više ljutiti, nego li ta neiskrena igra, kojoj smo se morali podvrći«.*[1])

O svemu je tomu *Pu Prel posve šutio* u svojoj knjizi. Tko čita njegove izvještaje o milanskim spiritističkim sjednicama s Eusapijom, mislit će, da su tamo učeni istraživaoci odredili okolnosti, a ne medij sâm, i da su te okolnosti bile tako mudro i oštroumno odregjene, da je svaka varka bila posve isključena.

Sad se vidi, da Du Prel nije priopćio istine, nego da je stvar krivo prikazao i najbitniju stvar zašutio. Tim je Du Prel postao sukrivcem tih sljeparija.

A nota bene: Du Prel je uz Allan-Kardeca — koji se je gradio »reinkarniranim vitezom srednjega vijeka«! — *prvi auktoritet za naše hrvatske spiritističke agitatore!*

Dakako, spiritisti i danas još brane Eusapiju veleći, kao uvijek u takovim slučajevima: »Eusapija je samo katkada varala, inače je bila pravi spiritistički medij.« Ali to je vrlo smiješno. Kad je varala čitavu znanstvenu komisiju, i to kroz tako dugo vrijeme, i premda su oni sve radili, što je bilo moguće, da ne uzmogne biti prijevare, — kako se može onda još vjerovati, da u drugim slučajevima nije varala, kad je puno lakše mogla, te izvela iste majstorije pred priprostijim gledaocima! Dapače je proizvela još mnogo sjajnijih »spiritističkih fenomena« u Genui god. 1902, tako te se je i modernist *Fogazzaro* javno »obratio spiritizmu«, — pa je sve samo humbug bio, kako su i spiritistički listovi sami morali priznati[2]).

Takove sljeparije još braniti, te upotrijebiti za spiritističku propagandu znači praznovjerje širiti vrlo nepoštenim sredstvima.

I to čine oni isti, koji uzvišene nauke kršćanstva proglašuju »praznovjerjem«!

[1]) Megju drugim listovima donijela je ovo pismo bečka »Zeit« br. 1916. (24. sij. 1908.)

[2]) N. pr. »Psychische Studien« u 7. br. 29. sveska. Sr. »Hrv. Stražu« V. str. 510. ss.

Odgovor na priposlane upite.

XIX. »... *Čitao sam u »Obzoru« od 15. marta ov. god., da je tek »mistifikacija«, kad se sa katoličke strane tvrdi, da je sv. Petar bio rimski biskup, isto tako kad Crkva uči, da je već u prvom vijeku postojala tajna ispovijed. »Danas se znade, da apostol Petar nije bio nikada u Rimu, i da je tajna ispovijed uvedena tek u 9. i 10. stoljeću poslije Krista, a od crkvene hierarhije«.*

Tako »Obzor«. Bio bi Vam vrlo zahvalan, ako biste me oslobodili dvojba, koje me muče uslijed tih tvrdnja Obzorovih. Je li moguće, da nas je Crkva dosada u tom varala? Molim Vas za Boga, recite mi jasno, što treba o tom držati...«

— Dragi prijatelju, prije svega treba držati, da je jako žalosno, što su si neki hrvatski listovi upravo stavili tu zadaću, da u hrvatskom narodu šire zabludu mjesto istine, i da demonskom revnošću siju bezvjerstvo. No još je žalosnije, što danas navješćuje vjeri rat onaj »Obzor«, koji ne bi opstojao, da ga nijesu svećenici na svaki način podupirali i u kritično ga vrijeme držali nad vodom, te da mu jedan Strossmayer nije pomogao ogromnim svotama. A najžalosnije je, što i sada još ima »službenikâ svetišta«, koji moralno i materijalno podupiru taj list, koji nam je postao pravim grobarom vjere i staroga hrvatskoga duha.

No — ad rem! Radi se tu o istrošenim lažima, koje su ne samo sto, nego hiljadu i više puta oprovrgnute.

»Danas se znade, da apostol Petar nije bio nikada u Rimu«. Čujmo o toj Obzorovoj tvrdnji onoga *Harnacka*, koji je danas najradikalniji protestantski teolog i glavni znanstveni vogja protestanata u borbi proti katoličkoj Crkvi. On piše u svojoj »kronologiji starocrkvene literature«: *»Jednoć se je poreklo, da je Petar u Rimu mučeničkom smrću umro. Nije se to poreklo iz znanstvenih razloga, nego iz tendencijoznih predrasuda sa strane protestantskih kritičara. Da je to bila zabluda, to je danas bjelodano za svakoga istraživaoca povjesti, koji ne će, da samoga sebe zaslijepi. Cijeli onaj kritični aparat, s kojim se je Baur borio proti činjenici, da je apostol Petar živio i umro u Rimu, jest bez ikakve vrijednosti, kako danas znamo«.*[1])

Tako piše taj najglasovitiji teolog današnjeg protestantizma, taj strastveni protivnik katoličke Crkve, koji inače u borbi proti katolicizmu rabi svako oružje, koje nije *očito* nepošteno. Ovo pak Obzorovo oružje zabacio je kao odviše sramotno i lažno.

Isto tako rade i drugi protestanti, koji gledaju na svoje poštenje u znanstvenom svijetu. Tako n. pr. jedno društvo protestantskih učenjaka, koje izdaje veliku »realnu enciklopediju za

[1]) Kod *Grisara*: »Geschichte Roms« (Freiburg 1901.) 1. svez. str. 234.

protestantsku teologiju«. Tu se radi u 15. svesku opširno o pitanju: »Je li apostol Petar umro kao biskup rimski?« A rezultat iztraživanja jest: *Ne da se nikako tajiti činjenica, da je sv. Petar u Rimu pod Neronom mučeničkom smrću umro.*[1])

Protestanti dakle, koji ne će da se osramote pred naučnim svijetom, ne usugjuju se poreći činjenicu, da je sv. Petar umro kao rimski biskup, i da su prema tomu današnji pape u istinu nasljednici sv. Petra.

A *kod katoličkih Hrvata* usugjuje se jedan list, da to proglasi »klerikalnom mistifikacijom«, i to onaj isti »Obzor«, koji bi svećenstvu morao zahvaljivati svoj opstanak!

U ostalom, hoćete li, dragi prijatelju, temeljitije proučavati tu stvar i čuti sva historijska svjedočanstva za rimski boravak sv. Petra, čitajte raspravu u »Hrv. Straži« od god. 1905. str. 534. ss. i 665. Tamo se pobija Obzorov mlagji brat: »Novi List«, koji je već prije tri godine izustio iste laži, kao sada »Obzor«.

Jednako lažno, ali još zlobnije je ono, što veli »Obzor« *o tajnoj ispovijedi.* Tu je očita nakana, *da odvrati kršćanski puk od sv. sakramenata.*

I tu sramote »katolički« Obzor oni *protestanti*, koji se barem boje ljage očitog iskrivljivanja povjesti.

»*Tajna je ispovijed uvedena tek u 9. i 10. stoljeću poslije Krista*«. Tako »Obzor«. A spomenuto društvo protestantskih učenjaka priznaje u navedenoj teološkoj enciklopediji:[2]) »***Od prvoga početka smatralo se u Crkvi dušnošću, teške grijehe točno ispovijedati (u tajnoj ispovijedi); no isto tako se je uvijek svjetovalo, da se u ispovijedi opisuje sav život i čitavo stanje duše***«.

Dakle evo po priznanju tih protestantskih teologa bila je ispovijed upravo ista kao i danas već od prvoga početka kršćanstva. To potvrgjuju ti protivnici katolicizma svim onim mnogobrojnim historijskim svjedočanstvima već iz 1. i 2. vijeka poslije Krista, koja i katolički teolozi i povjesničari navode.[3]) Ne mogu oni protestanti drugačije, jer bi im inače sav učenjački svijet doviknuo: vi sramotite historijsku znanost, jer je ta svar *odviše jasna i poznata.* Nego takve skrupole ne muče »Obzor«. On mirne duše računa na neznanje liberalne inteligencije.

Vrlo su zanimive mnoge povjesničke činjenice, što ih navode rečeni protestantski teolozi, — dakako katolički su ih historici već prije njih ustanovili. Tako je papa Lav Veliki u prvoj polovici 5.

[1]) 15. svez. (3. izd. god. 1904.) str. 199.

[2]) 2. svez. (3. izd. god. 1897. — kroz čitav niz godina radilo se na ovom 3. izdanju) str. 535.

[3]) Vrlo temeljito radi o toj stvari *dr. M. Pacher* u »Kat. Listu« god. 1006. br. 17—27.

vijeka — dakle 500 godina prije, nego je po Obzoru »uvedena ispovijed« osudio i zabranio zlorabu, koja se pojavila na nekim mjestima, da se grijesi iza tajne ispovijedi još i javno čitaju. Papa je odredio, da se ta javna ispovijed, koja ne odgovara staroj praksi crkve, ukine.[1]) U *samostanima* je već vrlo rano vladao sveti običaj, da se redovnici svaki tjedan ispovijedaju.[2]) Još ima i mnogobrojnih *pokorničkih knjiga* (»libri poenitentiales«) iz prvih kršćanskih vijekova, gdje se osim točnih propisa za obrede kod ispovijedi odregjuje takogjer *stalna pokora za sve (moguće) vrste grijeha.*[3]) *Kako bi to svećenici mogli izvesti, kad im pokornici ne bi točno ispovijedali svoje grijehe?*

Istina, protestantski se auktori navedene enciklopedije trse u znoju lica svoga, da dokažu, kako je potrebito bilo, da je Luter ukinuo ispovijed — zbog zlorabe. Naravno, jer, kad oni ne bi Lutera opravdali, morali bi priznati, da katolička Crkva ima pravo, a protestantizam krivo. Ali i slijepac vidi, da se ne smije sveta stvar već samo zato ukinuti, jer se može gjekad i zlorabiti. Ta što bi onda još preostalo na svijetu? I najsvetije mogu ljudi zlorabiti.[4])

Po gotovu ne smiju ljudi ukinuti, što je Bog ustanovio. Da je pako Isus Krist, Bog-čovjek ustanovio ispovijed, to je megju inim jasno iz riječi, što ih je Spasitelj poslije svoga uskrsnuća apostolima rekao: »*Primite Duha svetog. Kojima oprostite grijehe, oprostit će im se; i kojima zadržite, zadržat će se*«. (Iv. 20, 22 sl.) Iz tih riječi očito proizlazi i to, da nije dosta, priznati uopće: ja sam sagriješio, nego treba barem teške grijehe naročito ispovijedati, naravno ne javno, nego u tajnoj ispovijedi. Jer kako bi apostoli i njihovi nasljednici znali, kada treba po nalogu Isusovu oprostiti, i kada treba zadržati grijehe, kad ih grješnik ne ispovijeda?

To je Crkva od prvoga početka znala i prema tomu radila. I da nijesu kršćani od vajkada nedvojbenom vjerom priznavali, da

[1]) N. m. 2 svez. str. 534 — U drugom je obliku nekakva vrsta javne ispovijedi *uz tajnu* dulje vremena opstojala u staroj Crkvi, ali samo, gdje se je radilo *o javnim grijesima.* Sr. Hergenröther: »Kirchengeschichte« 1. Band (4. izdanje Freiburg, 1902.) str. 228. Sr. i dra. Pachera »Kat. List« 1906. str.

[2]) Ib.

[3]) N. m. 3. svez. str. 581. ss. Sr. i *Vering*: »Zur Geschichte der Poenitenzialbücher« u: »Archiv für kathol. Kirchenrecht« svez. 30. str. 204. sl. i str. 536. sl., svez. 51. str. 448. sl.

[4]) Poznato je megjutim, kako su i neki glasoviti protestanti iskreno priznali, da je ukinuće ispovijedi najveći gubitak za protestantizam. Tako veliki filosof *Leibnitz*, *Naville*, *Hallam*, koji priznaje, da je ispovijed u katoličkoj Crkvi *izvor neizmjernog blagoslova* (»Introduction te the literat. of Europ. London 1839. svez. III. str. 318.), i sâm *Göthe* priznaje, da je nesreća za protestantizam, što je izgubio sakramenat pokore (»Dichtung und Wahrheit«, izdanje Kürschner II. (7) str. 104.)

je Božanski Spasitelj sâm ustanovio tajnu ispovijed, nikad ne bi se ljudi dali na nju skloniti. Tvrditi, kako to čini Obzor: »Tajna je ispovijed uvedena tek u 9. i 10. stoljeću poslije Krista, a od crkvene hierarhije«, — to znači ne samo lagati proti neizbrojenim historijskim svjedočanstvima i proti samome sv. pismu, nego to znači osim toga još griješiti i proti zdravom razumu. Kad je kršćanima često tako teško, ispovijedat grijehe svoje, premda znaju, da je to sâm Isus odredio kao uvjet vječnoga spasa, kako bi to Crkva mogla u 9. stoljeću uvesti, kad bi ljudi znali, da toga kroz 8 vijekova nije bilo?

I to je jedan razlog, zašto ni pametniji protestanti danas više ne tvrde takove ludorije. Da se *Obzor* usugjuje to činiti, to nije samo zločinski atentat na vjeru katoličkih Hrvata, nego i uvreda poštenja; jer nije slobodno toliko gluposti pretpostaviti kod općinstva, kako to tu čini *Obzor*.

Nove knjige.

Tilmann Pesch, S. I. Die grossen Welträtsel. Philosophie der Natur. III. verbesserte Auflage. Freiburg i. B. 1907.

Veliki je njemački filosof u tome djelu svestrano pretresao probleme, koji zanimaju učeni svijet. Podao je »pogled na svijet« na osnovu naučnih istraživanja svih znanstvenih panoga, što zasijecaju u filosofiju. Pobrao je bezbroj navoda iz raznih djela, nabrojio je sve poglavite nazore, pa ih pretresao sa znanstvenoga gledišta. Prvi dio (Philosophische Naturerklärung) sadržava gradivo za prirodnu filosofiju, a drugi (Naturphilosophische Naturauffassung) pretresa filosofske sustave, posebice peripatetski monizam i dualizam. Zaslužni je pisac preminuo još 1899. Od onda se izmijenilo štošta na znanstvenom polju. Stoga je i izdavač morao koješta pridodati i preraditi. Ispustio je neke nepotrebne stvari, a dodao neke, što se tiču osobito elektrike, etera, podrijetla čovjeka i t. d. Djelo je pisano vrlo zanimljivo, a k tomu stvarno i temeljito, pa može služiti svakomu kao putokaz u današnjoj trzavici i metežu.

I. B. Lemius, Catéchisme sur le modernisme d'apres L'Encyclique *Pascendi dominici gregis*. Paris.

Enciklika je sv. Oca svakako najznamenitije djelo zadnjih dana. Zasijeca u život Crkve katoličke. Kako se moderni otrov lako širi, potreban je i protulijek, što ga sadržava enciklika. Nu papino je pismo učeno i teško za mnoge. Vrlo je zgodna i srećna misao raščiniti i razjasniti djelo papino. To su pokušali mnogi, ali nitko srećnije nego misijonar oblat B. D. Neporočne. Razdijelio je encikliku na dvanaest dijelova, pojedine dijelove na poglavlja, a poglavlja na §§. Da još bude jasnije, raščinio je pojedine §§ na pitanja s odgovorima. Pitanja je izmislio sam, a odgovori su doslovno navedene riječi iz enciklike. Tako je katekizam Lemiusov učinio encikliku pristupačnom i širokim slojevima. Sv. se Ocu vrlo sviklo djelo Lemiusovo, pa ga je pohvalio i piscu dao apostolski blagoslov, a k jednu izjavio želju, da se ovaj katekizam svuda raširi. Izašao je u Vatikanskoj tiskari talijanski prijevod, što ga je priredio O. Josip Joppolo, a u Regensburgu njemački prijevod. Franceski original zapada 75 c., talijanski prijevod 30 c. a njemački 1 m. Trebalo bi, da se krasno djelo što prije pohrvati.

Joseph Müller, S. J., Die Enzyklika Pius X. gegen den Modernismus und Ehrhard's Kritik derselben. Innsbruck 1908.

Ehrhard je poznati pobornik reformnog katolicizma. Bit će znano, kakvu je prašinu bio uzvitlao nekim svojim djelima. Primirio se, al se nije promijenio. Nedavno je opet progovorio u liberalnoj protestantskoj »Internationale Wochenschrift«, kritizujuć encikliku sv. Oca. Što je previše, nije ni s maslom slatko. A E. u lijepom obliku, okolišajuć, tvrdi previše. Duboki dogmatičar, profesor insbručkog sveučilišta isusovac Müller obara u maloj brošuri sve klimave tvrdnje Ehrhardove. E, zloguki prorok, naviješta krizu katoličke teologije, tuži se na ton enciklike, obara se na skolastiku, tvrdi, da ne opstoji modernizam, o kojem govori enciklika i t. d.; a o. Müller ga tjera svagdje u kozji rog. Vrijedno je, da dobro pročitaju brošuru Müllerovu i oni Hrvati, što im još dolazi u šake krivi prorok iz Gundulićeve ulice, koji takogjer roni krokodilske suze nad krizom katoličke znanosti. Brošura je izašla kao prilog lijepoga »Zeitschrift für kath. Theologie«.

Dr. Josef Kratochvil, Záhada Boha ve filosofii antické. V Praze 1908.

Učeni pisac raspravlja u pet poglavlja, kako su Grci nastojali riješiti zagonetku Boga u poeziji, pa u filosofiji sve tamo od Tala do Prokla. U kratko raspreda o rješavanju velike te zagonetke u poeziji, u kratko pretresa nazore prvih filosofa, pa pristaša dualizma i materijalizma. Dosta kratko govori i o Pitagorinu sustavu i o skepticizmu. Opširno pretresa nazore Sokratove, Platonove i Aristotelove. A konačno podaje prijegled poaristotelskih filosofskih nazora o Bogu.

Pisac je proučio bogatu filosofsku literaturu, ne samo djela starih filosofa, već i rasprave njemačkih, franceskih, engleskih, talijanskih učenjaka, a nazore je izrečene i potkrijepio. Zanimljiv je osobito sud o Platonu i Aristotelu. Pisac dokazuje, da je Bog po Aristotelovoj filosofiji transcendentan, a sustav Platonov da je »po-

lopantheismem a dualismem«. Kratochvilovo je djelo vrijedno preporuke. Mladim će ljudma biti dobro oružje proti sljeparijama zagrebačkog »Pokreta«, koji bi rado s pomoću grčkih filosofa oboriti vječnu istinu, a ne zna bolan, da su joj ti filosofi vjerni svjedoci.

Apologetska knjižnica »Luči« Br. 1. Nilkes, Obrana u borbi proti modernom bezvjerstvu. Split. Cijena 50 fil.

Dok starije vrsne sile u Hrvatskoj miruju i gube se u neradu, ne znajuć se valjda snaći, zanosna mladež katolička ne dangubi, već buči, organizuje se i radi. Radi «Hrvatska« u Beču, radi »Domagoj« u Zagrebu, rade razni zborovi i zavodi i t. d. »Luč« se je digla već do zamjerne visine, pa joj moraju skidati kapu i oni, što su ju prije gledali poprijeko. Nu »Luč« nije zadovoljna. Donosi u prilogu prijevod krasnog romana, al joj još nije dosta. I stoga izdaje svoju apologetsku knjižnicu. Počela je s prijevodom, i dobro je počela: jer je bolji dobar prijevod nego rgjav izvornik. Ne velimo, da bi baš naša mladež napisala izvornik rgjav; nu nikako se ne može od mladeži na apologetskom polju očekivati Bog zna što savršeno. Srećne je ruke bila i u izboru. Nilkes piše kratko, al iscrpljivo. U ovom sveščiću u obliku prigovora i odgovara pobija sve, što moderni bezvjerci nabacuju na Crkvu i na vjeru katoličku. Lijepu ovu knjižicu preporučujemo svim hrvatskim katolicima, osobito svjetovnjacima. Svak će u njoj naći rješidbu velikih zagonetaka i ravnalo u životu.

Radoznalo očekujemo ostale sveske, a našoj »Luči« želimo sreću i Božji blagoslov u pothvatu.

Juraj Lahner, vjeroučitelj žen. učit. škole, *Tolstojev barut, Tolstojev top.* Autorima »Prokletstva«.

Dobro znadu naši štioci, što je »Prokletstvo« i kakva mu je tendencija. Vrsna ga je sila u »Hrvatstvu« posve raščinila, kad [se pokazalo na vidiku, dokazavši, da udara na sve, što je sveto hrvatskome narodu. Kasnije se bila digla buka, jer je bilo zabranjeno prikazivat »Prokletstvo« na pozornici. Kritika je dokazala, da nema »P.« umjetničke vrijednosti, a g. Lahner dokazuje stranicu za stranicom, da je »Prokletstvo« »suhi citat do citata, puno reminiscencija na Tolstojeva djela, na život njegov i njegovih ljudi«.

Radnja je Lahnerova pisana temeljito i zanimljivo. Pravo je učinio pisac, što nije dodavao nepotrebnih dodataka. Ovako je, istina, gdje gdje radnja šupljikava, nu bolje nego da je previše razvučena. Tko hoće još bolje upoznati ružnu tendenciju »Prokletstva«, neka čita radnju Lahnerovu. Preporučujemo ju osobito sada, kada su »naprednjaci« digli kuku i motiku na dra

Ogrizovića, koji se pokajao, što je dramatizovao ružne nazore — posugjem od Tolstoja. Knjižica Lahnerova zapada 30 filira, a izašla je nakladom »Hrv. kat. tisk. društva«.

V. Kathrein, D. I. — Dr. L. Jambreković, Od Ateizma k anarhizmu. Preštampano iz »Kršćanske škole«. Cijena 50 fil. Zagreb 1908. Krasna je to apologija kršćanstva u obliku pripovijesti. Mladić na sveučilištu izgubi vjeru i zapadne megju anarhiste. Nu zgadi mu se brutalnost anarhistična i radi svoje izjave dolazi na dvoboj. Ranjen dogje u bolnicu, gdje se opet vraća k Bogu.

Kako današnji svijet ne trpi učenog razlaganja, već voli pikanteriju, pisac je zgodno izabrao oblik pripovijesti i lijepim ruhom odjenuo lijepe misli. Preporučujemo tu lijepu, a jeftinu pripovijest svakomu. Dobro bi bilo osobito, da se širi megju najšire slojeve; nu trebalo bi sniziti cijenu. Knjiga je izašla nakladom »Hrv. kat. kateh. društva.«

O. J. Markušić — O. B. Škarica, Život i rad Ivana Frane Jukića. Sarajevo 1908. Preštampano iz »Seraf. Perivoja«. Cijena 60 helera. S ljubavlju je i s oduševljenjem napisan taj život plemenitoga pregaoca, žrtve velikih misli, značajnika i mučenika naroda hrvatskoga u Bosni. Pisci lijepo prikazaše Jukićevo djetinjstvo, pa mladovanje i zanos mladenački, pa rad i borbu za patnički narod; saobraćaj njegov s Antom Starčevićem, a osobito napremice njegove prema vlahu poturici Omer paši, koji je toga patnika izdao i optužio, da opere sebe. Uspjelo je piscima sa svijetloga spomena Jukićeva oprati sve ljage, što su ih neki nabacili na nj. Ovaj je životopis i lijep prilog političkoj i kulturnoj povjesti hrvatske Bosne, pa ga i stoga živo preporučujemo.

Miroslav Vanino, D. I. Serafski život sv. Franje Asiškoga. Zlatnu je ovu knjižicu priredio pisac po franceskom životopisu, što ga je napisala grofica *A. de Chabannes.* Imamo u hrvatskom više životopisa velikoga sveca Asiškoga, nu ni ovaj nije suvišan. Danas treba svuda, i u Hrvatskoj, uzora, u koje se mora svijet ugledati, da ne gine u kalu, već da živi za uzvišeniju svrhu. A takav je sv. Frane, čiji je sav život bio divna velepjesan.

Knjižica je ova pisana lijepo i zanimljivo. Samo je mogao jezik biti jezgrovitiji, a slog popularniji. Izašla je nakladom Hrv. kat. tisk. društva.

Rodolfo Franjin Magjer, Prijegled savremene hrv. omladinske književnosti. Ponatisnjemo iz »Ped. Letopisa« »Slov. Šol. Matice« zv. VII. Ljubljana 1907. Ovakovi su prijegledi vazda prikladni i veselo ih pozdravlja onaj, koji se ne zna snaći u bilo kojoj grani knjige, po gotovo u Hrvatskoj,

gdje se baš i za prijeglede malo mari. Žalimo samo, što je i ovaj prijegled dosta krnj i prilično suhoparan. Istina, bit će bio piscu odmjeren prostor u »Letopisu«, nu mogao je razdijeliti svoj prikaz Slažemo se s izvodima, što ih niže u uvodu; ali žalimo, što se pisac i sam ogriješio o svoje nazore. Rasprava je piščeva samo prijegled, nu ni taj nije prijegledan. Držimo, da je morao dajbudi o znamenitijim piscima reći par riječi, istaći koju znatniju i ljepšu radnju i t. d. Vrijedi to osobito za *Miroljuba*, koji nije nipošto najmanji na hrvatskom Parnasu pa o V. Rožmanu i t. d. Po našem mnijenju nije *Kapić* »pučki naš najbolji pjesnik« već Bogdan Krčmarić (Ivan Stipac.) Nejasno je ono, što je rečeno o *V. Koščeviću* (str. 15.) i još što šta. Jezik nije najbolji. Gdje gdje je i nejasan, a gdje gdje pisac misli njemački. (Crnko *je ali* = Crnko aber str. 7.) Ne kaže se »*prijesan* drug«, nego *pristan* i t. d. Nu uza sve je pogrješke ovaj prijegled vrijedan pažnje.

Hrvatsko-slovenski katehetski tečaj. Obdržavan od 9. do 13. srpnja 1907. Preštampano iz »Kršć. Škole«. Nakladom »Hrv. katol. kat. društva«. Cijena 60 fil. Dobra je bila misao, da se iz »K. Š. pretiska izvještaj o glavnoj skupštini »Hrv. katol. kateh. društa« i predavanja predavana na I. kateh. tečaju, da mogu doći u ruke i onomu, tko ne drži »K. Š.« Mi smo već istakli i preporučili neka od tih predavanja, a sad ih iznovice preporučujemo pažnji svih onih, koji se bave pedagogijom. Naći će za se svak po nešto.

Prvi sastanak dalmatinskih kateheta u Splitu držan 4. rujna 1907. U Zagrebu 1908. Nakladom Katehetske knjižnice (Sv. VIII.) Knjižica ta sadržava izvještaj o sastanku, a osim toga osvrt g. F. Hefflera na tečaj, na psihološku metodu i osobito na pastirski list presv. g. biskupa Pulišića. Knjižici je cijena 80 fil. Preporučujemo.

Kratke ocjene.

Čas I. II. zv. 3.

Fr. Terseglav, Problemi v sodobnem dušeslovju. (Početak lijepe rasprave na osnovu djela *K. Stumpf*, Richtungen und Gegensätze in d. heutigen Psychologie i *C. Gutberlet*, Der gegenwärtige Stand der psychologischen Forschung. Raspravlja pisac ponajprije o psihologizmu i o apriorizmu i dokazuje, da je psihologizam pogrješan i grobokop izvjesnosti ljudske spoznaje.) — *Dr. A. Ušeničnik*, Zoper nenravnost. (Na osnovu djela *H. Roeren*, Die Sittlichkeitsgesetzgebung der Kulturstaaten raspravlja, koji su uzroci nemoralu, a koji su ustuci. Rasprava je suvremena i zgodna, pa svrćemo na nju osobito pažuju.)

Kršćanska škola g. II. 10.—15.

Od nastavaka ističemo osobito suvremenu lijepu raspravu *Vjera kao temelj morala.* Zgodna je takogjer *O harmoniji te koncentraciji* vjeronaučne obuke s klasičnom. Od drugih se ističu *Oblici obuke* te *Savremena škola i učitelj i dr.*

Luč Br. 5.—6. Vrlo je lijepe misli izvezao urednik *Lj. Maraković* u raspravi »Književna razmatranja.« Treba da se malko zamisle u njih i svi oni, na koje spada. Lijepa je rasprava i *F. Galovića*: Platon o besmrtnosti duše. Dobre su ocjene i pripovijesti i pjesme. I sve je dobro, a osobito onaj zanos za »Pijevo društvo.« Samo, samo nije dobra vijest *Iz tužne bilježnice*, gdje se ističe nemar pretplatnika. Pomozimo oduševljenoj dobroj mladeži hrvatskoj!

Serafinski Perivoj Br. 2. 3.

Preporučuju se sami od sebe lijepi članci *Život O. Jakova Baltića*, prilog kulturnoj povjesti Bosne ponosne, hrvatske krunovine; pa *Istinitost i ljepota religije;* za tim *Obraćenje pjesnika Adolfa Retté-a*, te *Savremena znanost i čudesa sv. Januarija mučenika* i dr. Dobar je »Prijegled« »S. P.« U br. 3. ima i laskav sud o »H. S.« Želimo »S. P.« sve veći napredak i ustrajnost na stazi odlučnosti i nepopustljivosti.

Vrhbosna Br. 3.—6. Dostojne su nadbiskupa Štadlera krasne korizmene okružnice vjernicima i svećenstvu. Dok u prvoj preporučuje taj apoštol presv. Srca Isusova ljubav prema tomu presv. Srcu; u drugoj preporučuje svećenstvu rad za narod na socijalnom polju. Svećenstvo se ima suprotstaviti rovarenju srpskih propagandista i čuvati Bosnu hrvatskomu kralju i domovini. Nadbiskup preporučuje »Hrv. Nar. Zajednicu«, u kojoj rade katolici i muslimani skupa. A kad se organizuju, odijelit će se, pa će svaki radit za svoje vjerske interese, dok će im narodni interesi ostat vazda skupni. Tom je okružnicom sijedi Natpastir začepio usta hrvatskim liberalnim odmetnicima, koji se na nj nabacuju blatom, a nisu vrijedni ni prašine s nogu Štadlerovih. — U članku *Katolički* njemački *Volksverein* prikazuje pisac velike zasluge i uspjehe toga društva. — Dragocjen je putokaz Bosni u vrijeme današnjega komešanja i neodlučnosti rasprava *Iv. Jablanovića*, Bosanska kraljica Katarina u Rimu od 1466.—1478. Na tvrdu potkladu neumitne povjesti tvrdi pisac, da hrvatski katolički puk u Bosni »osviješćen diže svoj glas, pa naslonjen o svoje državno pravo hrvatsko, o svoju povjest, o svoje svete predaje, o hrvatski karakter ovih zemalja u ime pravde, istine i čovjekoljublja traži zakonitoga

pravnog vladaoca, a taj ne može biti nitko drugi, već katolik, Habzburgović, kralj hrvatski, kralj jedne nam majke, drevne ujedinjene slobodne Hrvatske, kojoj je Bosna od vajkada pripadala kao dio cijelosti, kao grana svojemu stablu.« Dà, ali veleizdajnici krune i Hrvatske misle drugačije i šire po Bosni i po svoj Hrvatskoj tugju državnu misao! — Dobro su prikazani trzaji modernista u članku *Najnoviji dogadjaji u modernističkom taboru*. Lijep je članak dra. *J. Marušića*, O pogubnom štivu. Osim tih članaka ima i drugih dobrih i suvremenih, ima misaonih pjesama, dopisa, vijesti. U horu je, baš pred izbore za hrvatski sabor, osvanuo članak: *Kod izborne žare*. Na žalost ga mnogi svećenici ne uzeše k srcu i zaslužiše, da im se dovikne s piscem: *Proklet bio!*

Dom in Svet, Glasnik sv. Ante, Kršćanska Obitelj, Naša Gospa Lurdska, Za Vjeru i dom i Zora donose u zadnjim brojevima lijepih članaka, pjesama, vijesti, koje ih preporučuju svakomu.

Niva č. 2.—7. donosi više vrsnih rasprava. Ističemo osobito *Nauka a hipoteza*. (Dobro bi bilo, da se i u nas promozgaju one lijepe misli; jer se u nas osobito u zadnje doba hrpaju hipoteze i primaju pod gotov groš.) Lijepo je predavanje *Duh viri Hristovoj v nauci školi narodnoj vzagali: O nauci religiji v osobennosti*. Suvremen je članak: *Zasadniče vidnošenje prirodopisnih nauk do viri v Boga*. Preporučujemo ga onim osobito, koji još trate vrijeme, čitajuć blezgarije »Pokretove.« Vrlo je zgodan *Načerk hristijanjsko-katoličkogo švitogljadu*. Mnogo će koristiti neupućenim osobito *Pro jeres modernismu*. Tu pisac raspreda o genezi i o osudi modernizma, navodi obilatu literaturu, ističe zasade modernističkoga sustava. Mladim prijateljima preporučujemo i vrsni članak: *Pro vidnošenje štuki do religiji*.

Przegląd Powszechny nr. 290. 291.

Ks. Albert Condamin, T. I., Krytyka biblijna modernizmu (Sv. je Otac osudio kritiku modernističku; modernisti su odgovorili u antienciklici, da papa iskrivljuje njihov sustav. Učeni pisac očevidno dokazuje, da sv. Otac nije iskrivio ništa, već osudio samo kritiku modernističku, osnovanu na krivoj filosofiji.) — *Fr. Klimke, T. I.* Agnostycyzm. (U nastavku ove aktualne rasprave o pojedinim ograncima umjerenoga i skrajnjeg agnosticizma i raščinja njegove podloge.) — Ks. Jan Rostworowski, T. I., Dwie filozofie. (Na osnovu enciklike »Pascendi« raspravlja pisac o filosofiji skolastičnoj, na kojoj jedinoj može opstojati znanost, jer je *philosophia perennis*; i o modernoj filosofiji, što ju prigrliše modernisti, te što vodi k ateizmu.)

Świat Słowiański Nr. 39. 40.

Izmegju mnogih se dobrih članaka dva tiču i našega Juga. To su: *Za spraw Bułgaryi wspólczesnej* (od dra. Z. Stefańskiego) ter *Dubrovnik w poezyi i historyi* (od Tad. Stan. Grabowskiego.) Članci su dobri, samo šteta, što piscima nisu jasni neki pojmovi i što su odviše veliki srbofili. Ne znamo, što bi naša braća Poljaci, kad bi mi njih nazivali *Rusopoljaci*, a njihov jezik *ruskopoljski*, a njihove zemlje pridavali drugima. Što ne bi rado, da činimo mi njima, neka ne čine ni oni nama. Mi opet ističemo, ne znamo već koji put: mi smo *Hrvati*, jezik je naš *hrvatski*, zemlje su naše *hrvatske* (a megju tim su zemljama i *Bosna* i *Hercegovina*.)

Vlast r. 24. č. 5. 6.

O mezinárodním kongresu Volnych Myslitelu v Praze. (F. J. Konečný Nastavak izvještaja o onom famoznom slobodarskom kongresu. Autor završuje svoje lične uspomene s debate u Litomericama i prelazi na debatnu večer u Pragu, gdje se on sa p. Albanom i još trojicom svećenika imao boriti s pet tisuća »slobodnih mislitelja«.) — *Dopisy z Habeše*. (Prijevod s talijanskog. Vrlo zanimljive kulturne slike.) — *Pohledy do života církevního a vlasteneckého na Morave*. (Zanimljivi podaci o rodoljubnom i crkvenom životu Moravskom.) *T. Skrdle*: *Dva velkolepé sjezdy katolické*. (Uspomene autorove sa sastanka njemačkih i austrijskih katolika.) — *Vzpominku z cest a pouti do Lurd*. (Piše Jan Hikl. Nastavak lijepog putopisa.) Osim toga ima drama, pjesama, pripovijesti izvornih i prevedenih, drugih poučnih članaka, izvještaja o katoličkom českom pokretu, ocjena i svaštica. Za one koji razumiju česki »Vlast« je vrlo prikladna i korisna lektira. Dao Bog, da i mi skoro dobijemo svoj katolički beletristički list poput češke »Vlasti«! *Z. Š.*

Vychovatel č. 3.—7. donosi po običaju niz vrlo lijepih, suvremenih članaka, pisanih većinom kratko, a jezgrovito. Izmegju svih ističemo *Nedogmatické nabożenství*, za tim »*Černá potopa*«, »*Proti reakcé, ve školství*« i t. d. U tim će člancima naći naš svijet i odgovor na zanovijetanja naprednjakâ, koji kao pravi majmuni (oni tvrde, da su potomci majmuna, a mi im priuštujemo tu »čast«) oponašaju svoje česke učitelje.

Der Gral. Monatschrift für schöne Literatur. 2. Jahr. H. 5—6.

Osobite pažnje je vrijedan Krappov članak »Traum und Erde« — prikazuje bistro i lijepo dva temeljna smjera najmodernije literature — simbolizam i naturalizam. Kralik u »Enzyklika und Literatur« pokazuje na znatnost enciklike za literaturu i napose za smjer »Grala«; to je u savezu sa polemikom s katoličkim modernističkim smjerom u literaturi (Mumbauer, Exped. Schmidt), s kojim se na još dva mjesta vodi opširna polemika. I ovdje se može jasno

vidjeti, kakovi su modernisti: najveličajnija katolička djela im nisu ništa, a svaka moderna sitnica im je sjajan ideal — samo neka je »moderno«. A u polemici se izmotavaju, zavaravaju, pretvaraju, da se čovjeku čisto gadi. -- Obilne su zanimljive bilješke, te kritike, izvrstan putokaz po njem. katoličkoj literaturi. *Lj. M.*

Philosophisches Jahrbuch 1908. Erstes Heft. Ne znamo, kojim bi riječima lijepi ovaj i učeni časopis preporučili. Dosta je samo spomenuti, da ga uz sudjelovanje dr. Pohle-a (profesora na breslavskoj univerzi) i dr. Schreibera (regensa i prof. biskup. sjemeništa u Fuldi) uregjuje čuveni Gutberlet. List izlazi već 21 godinu, četiri puta na godinu a cijena mu je 9 maraka. Prvi broj veoma je bogat učenim raspravama i recenzijama, te opsiže 128 strana. Krasan je i najuspješniji Gutberletov članak: »Der gegenwärtige Stand der psychologischen Forschung«. S pravom veli on tu: »Tko želi da prikaže aktuelno orijentiranje područja filosofije, valja da najprije ima pred očima psihologiju«. Zato on predstavljajući današnje stanje moderne filosofije osobitu pažnju svraća na psihologiju. Tu se on bavi antipsihologizmom, apriorizmom, psiholozima »bez duše«, koji su aktualiste, većinom pristaše psihofisičkoga paralelizma, determinizmom, indeterminizmom, eksperimentalnom psihologijom, empirizmom, voluntarizmom i intelektualizmom. Neumorni, sijedi starac, dr. Gutberlet, koji se već preko sto semestara filosofijom (uz teologiju) bavi, piše još uvijek gvozdenom svojom logikom, jezgrovito i duboko. On je svojim govorima, predavanjima i zlatnim perom napisav već čitavu biblioteku filosofskih djela, sjajno ispunio onu Leona XIII.: »Popovi van iz sakristije!«

U istoj se svesci nalaze još četiri rasprave, izmegju kojih su spomena vrijedne ove dvije: »Die Lehre des Aristoteles von der Zeit«, od dr. Wunderle-a iz Monakova. U toj zanimivoj ali teškoj nauci o »vremenu«, pisac najprije čitatelju opisuje povjesnički pregled o predaristotelovoj teoriji o vremenu, a onda prelazi na samog Aristotela. Druga je: »Die Naturlehre Bonaventuras«. Pisac, dr. Zieschè iz Breslave, služi se u tim raspravama (o tvari, liku, duhu, biću i t. d) djelima sv. Bonaventure, što su ih uz veliki trud izdali učeni franjevci u Quaracchi-u. (Od neizrecive je štete i veoma žalosno, da djela sv. Bonaventure u nas Hrvata gotovo ni poznata nijesu.) Dalje slijede još dva članka: »Vorzüge und Schwächen der neueren Untersuchung der Denkvorgänge durch das Aussageexperiment«, (učena studija od dr. Geysera prof. u Münsteru) i napokon: »Zur Aequipollenz der Urteile« (kratak prikaz od dr. Rennera.) Na zadnje slijede ocjene raznih njemačkih i latinskih filosofskih knjiga i časopisa.

Stimmen aus Maria-Laach 1902. 2. 3.

H. Koch, S. I., Ein neuer Mittelstand. (Lijepo raspreda pisac: tko je privatni činovnik, što li je srednji stalež. Socijološko razlaganje završuje sa zahtjevom, da se »srednjemu staležu«, priv. činovnicima, dadu stalni dohoci i bolje pravo) — — *J. Bessmer, S. I.*, Offenbarnung, Dogma und Glaube. (Temeljito razlaže 20.—26. zabludu novog silaba.) — *H. Haan, S. I.*, Dogma und Wissenschaft. (S obzirom na zablude osugjene u novom silabu dokazuje učeni pisac, da se kršćanska dogma ne protivi znanosti i da prava znanost ne može promijeniti ni oboriti katoličke dogme.) — *J. Bessmer, S. I.*, Visionen im Kristalle. (Zanimljiva psihološka rasprava o vrsti halucinacije, koju su uporabljivali u svoje svrhe stari vrači, a rabi i nekim liječnicima.)

Theologisch-praktische Quartalschrift II. H.

P. A. M. Weiss, O. P. Die christliche Basis. (U I. je članku učeni pisac razglobio pojam razvikane »kršćanske baze«. U ovome raspravlja o kršćanskoj bazi u protestantizmu. Tu je kršćanstvo danas samo po imenu. Protestantski teolozi propovijedaju slobodno kršćanstvo evangjelja, zabacujuć vjeru u sveto Trojstvo, u Božanstvo Isusovo i t. d. A uza sve to protestanti navaljuju na Crkvu katoličku! Preporučujemo i ovaj vrsni članak.) — *A. Lehmkuhl, S. I.* Modernismus. (Analiza papine enciklike o modernizmu.) — *Dr. J. B. Becker*, Gibt es eine Pflicht zu glauben? (Pedagog je *Diesterweg* megju inim ustvrdio, da je znak neznanja, lijenosti i puzavosti ili zlobe, proglasiti koju zasadu nepromjenljivom; da nitko ne smije drugoga siliti, da prihvati koju zasadu i t. d. Dr. B. dokazuje u I. dijelu rasprave, da je vjera zahtjev zdravog razuma.) Lijepi su i ostali članci i kritika i t. d.

Zeitschrift für katholische Theologie 1908. II.

L. Szczepanski, S. I., Der Durchzug der Israeliten durch das Rote Meer. (Učeni isusovac, koji je sam putovao na Sinaj, istražuje kritički zakučasta neka mjesta iz knjige Ishoda (14, 22. 23. 29.), tumači ta mjesta i konačno govori o mjestu, kud su prošli Izraelci preko Crvenog mora. Rasprava će ta zanimati ne samo bibliciste, već i ostale ljude željne istine.) — *Dr. Fr. Schmid*, Die Gewalt d. Kirche bezüglich der Sakramente. (U nastavku raspravlja pisac o materiji i o formi sakramenata, te dolazi do doumka, e je Spasitelj svojoj Crkvi dao vlast, da u tijesnim granicama odregjuje uvjete, o kojima će ovisjeti valjanost sakramenata.) — *B. Jansen, S. I.*, Die Definition des Konzils von Vienne: Substantia animae rationalis seu intellectivae vere ac per se humani cor-

poris forma. (Pisac raspravlja u I. dijelu o postanku i o značenju pojmova »materija« i »forma« u skolastici. Rasprava je zanimljiva.) Obilate su po običaju recensije, analekte i t. d.

The Month a Catholic Magazine. (Mjesec. katolička smotra). Numero 523. (Neu Series 33) January 1908.

Rev. Geoffrey Bliss: Francis Thompson and Richard Crashaw. (Literarna studija i ocjena obaju vrlih pjesnika.) — *Rev. Herbert Thurston*: Stipends for Masses. (Misna stipendija.) Ovdje pisac razlaže i nabraja razna misna oblata, koja se napokon pretvoriše u novac. — *CC. Martindale*: Puerilia. (Pripovijest.) — *Arthur I. O' Connor*: The Social Movement in England. (Socialno gibanje u Engleskoj). Opisuje veliku bijedu brojnog stanovništva u Londonu. Ovo nepodnošljivo i neizmjerno stanje pripisuje samo protestantizmu (anglikanizmu), koji je ukinuo sve samostane, to jedino utočiste neizbrojnih bijednika. — *Rev. Joseph Keating*: Some After-Christians. (Protu ili nadri-kršćani.) Ms. Devas vrsta današnje kršćane u tri klase i to u prvu: prave i uvjerene kršćane. U drugu kršćane duhom i uvjerenjem pogane, koji sežu za vjerom žute i crne rase: Japanaca, Kineza Indijanaca, te Afrikanaca izuzev Muhamedance. U treću kršćane, koji su samo po imenu takovi; jer se opiru objavljenim istinama kršćanske vjere, te vjeruju samo ono, što im se svigja i što svojim nadutim umom dokučuju. — *Bey M. N.* A Pilgrim of Eternity. (Putnik u vječnost.) Filosofska pripovijest. — *R. Seymour Ramodale*: The »Orsini« Outrage, January, 1858. Ovdje opisuje atentat poznatog anarkiste Orsinija, u mjesecu siječnju 1858 protiv života cara Napoleona III. — *Rev. Thomas Wright*: Newman and Campion: a Comparasion and a Contrast. (Newman i Campion — prispodoba i opreka.) Opisuje obraćenje ovih dvaju velikih pobornika katoličke Crkve u Engleskoj. — Tlotsam and Jetsam. (Svaštice). Reviews. (Ocjene.) Schost Notices. (Kratke bilješke.) Brocks Received. (Primljene knjige.) Foreign Reviews. (Strani časopisi.)

The Month a cathtolic Magazine. No. 524. February 1908.

Bey P: *A. Plea for Catholic* Social Action. (Pobuda za katoličko udruživanje.) Pisac navodi, kako je »Kulturkampf« u Njemačkoj nazivao neprijateljima njemačkog »Reicha« katolike, koji su baš jedini spasili to moćno carstvo od zaraznog i pogubnog socijalizma, kao da su se protestanti sljubili s Tacitom, koji je nazvao kršćane »neprijateljima roda ljudskog«. — *Rev. Herbert Thurston*: The Englisch Catholic Calendar since the Reformation. Engleski katolički kalendar poslije reformacije.) Liturgička rasprava. — *Bey M. N.* A Pilgrim of Eternity (Putnik u vječnost.) The Fourth

Gospel. (Četvrto evangjelje.) Nastavak. — *W. Randolph*: Some Gothic Revivalists. (Neki uskrisitelji Gotike.) Ovdje govori pisac o prednosti i obnovi čiste, srednjovječne gotike. — *Charlotte Dease*: Religions Sentiment in Sienese Art. (Vjersko čuvstvo u sienskoj umjetnosti.) Uzvisuje najreligioznijeg slikara sienske škole: Sano di Pietra, o kome veli Mr. Gordner, da je: »pictor famosus et homo totus deditus Deo.« Najveći je slikar pomenute škole: Giovanni Bazzi, poznat pod imenom: Sodoma, koji se je osobito istaknuo u dekoraciji kapele sv. Katarine Sienske. — *Lilian Marion Leggatt:* Some hope for French Fiction. (Nekoje nade u francusko umjeće.) Ovdje se ističu bogodani pisci religiozni: Bourget, veliki pjesnik, zatim Franjo Coppìe, proslavljeni govornik i pjesnik, te Brunetière, koji su bacili iskru božanskog duha u rastrovanu francusku knjigu. Pisac ističe, da će u modernoj francuskoj literaturi izniknuti uzvišenije i čišće ideje, te da će francuske novele u »svojoj vrsti« čistoćom i vrsnoćom svojom nadmašiti sve savremene suparnice svoje. — *Rev. Thomas Wright*: Newman and Campion a Comparasion and a Contrast. (Newman i Campion, prispoba i protivnost.) Part III. (Nastavak.) — *T. Elliot Ranken*: The Bishop and the Beggar. (Biskup i prosjak.) Zanimljiva i pobudna religiozna pripovjest. Flotsam and fetsam. Schost Notices. Books Received. Some Foreign Reviews. Summary of Contents. (Sadržine.)

La Civiltà Cattolica Qu. 1381—1387.

Il modernismo teologico. (Na osnovu enciklike i spisa modernističkih dokazuje, da je modernizam objektivno u svojoj biti bezvjeran, te da zbilja opstoji, a nije ishitren. — *Un nuovo criterio di estetica.* (Pobija nazore estetičara Croce, osnovane na Hegelovoj filosofiji. Dobro bi bilo, da se i u nas pretresu estetični nazori.) — *Lo Schopenhauer e la morale pessimista.* (Pisac sočno razglaba i pobija Schopenhauerove pesimistične nazore.) — *Educazione pubblica e catechismo.* (Lijepa savremena rasprava, koju osobito preporučujemo na razmišljanje znancima.) — *La polemica sul modernismo.* (Pisac ističe poglavita djela, što se bave modernizmom.) — *Il modernismo teologico e il Concilio Vaticano.* (Dokazuje pisac, da je modernizam osugjen već na saboru Vatikanskom.) — *Carattere morale e catechismo.* (Neke ruke nastavak rasprave »Educazione pubblica e catechismo«, inače lijepa suvremena rasprava.) Ne spominjemo radi nestašice prostora ostalih lijepih rasprava i drugih članaka.

Razón y Fe Num. 78.—80.

A. M. de Elorriaga, El magisterio de la Iglesia según el modernismo. (Na osnovci novog silaba, enciklike »Pascendi« i djela kolovogja modernističkih

raspreda pisac o nazorima modernista o crkv. učiteljstvu.) — *P. Villada*, La Iglesia y el estado, (Pisac uspješno pobija krive nazore nabačene u časopisu *La Lectura* o napremici Crkve i države, o klerikalcima i antiklerikalcima i t. d.) — *E. Ugarte de Ercilla*. Hacia la restauración del ideal cristiano in Austria. (O živom katoličkom djelovanju u našoj monarhiji. Pisac ističe i težnje raznih naroda i pogibelji, što prijete Austriji. Ističe osobito *semitizam*, kojemu je žarište *Judapest*; *pangermanizam*, kojemu je geslo »Los von Rom« i »Los von Oesterreich«, te konačno *panslavizam*, u koji je pisac vrlo slabo upućen. Ne čudimo se Španjolcu, koji spominje »eslavones, servios y croatas«, jer nas ni naša braća Slaveni ne poznadu bolje.) — *P. Villada*, Parte dispositiva de la Enciclica »Pascendi«. (Proti prigovorima modernih vikača dokazuje, da su posve umjesne disciplinarne odredbe papine u enciklici.) — Osim tih ima i obilje drugih rasprava, ocjena, vijesti i t. d.

Revue des Sciences Philosophiques et Theologiques. Druga je godina, što izlazi ta revija. Vjerna ostaje naslovu i programu, da će se baviti člancima filosofskim i teološkim, a ne će zazirati ni od drugih, ako budu zasijecali bar išto u filosofiju i teologiju. — Tako u 1. br. donosi članak R. Barrigona-Lagrange a O. P. pod nasl: »*Intellectualisme et liberté chez Saint-Thomas*«. To je 1. nastavak, gdje govori o principu dostatnoga razloga i o slobodi. U prvom je članku govorio o slobodi razuma čovječjega, jer nema sliku kakvugod samo dobru, već može doći do potpune ideje dobra t. j. može spoznati samu bît (dobra) predmeta, koji je zato već dobar, što opstoji. Ali jer ima objekata, kojima je dobrota pomiješana zlim i nesavršenim, to će tu razum suspendirati svoj praktičan sud, u čemu sastoji njegova sloboda. Dakako da je tu slobodu razuma teško pojmiti, jer on radi vazda s voljom zajedno t. j. volja djeluje na nj, te ga sklanja, da pristane uz jednu od dviju protivnosti, koje se podlažu sudu njegovu, a imaju jednake razloge, s kojima vojuju na razum. Otuda biva, da čovjek s obzirom na isti objekat, te iste prilike, sada radi, sad se uzdržaje, pa opet prihvaća protivno prvome, a u tome sastoji sloboda čovjeka. — U prvom nastavku rješava pisac mnoge objekcije, koje se same po sebi dižu. Tako n. pr. objekciju determinista: isti uzrok u istim okolnostima izvagja nužno isti učinak. — Dakako, odgovara pisac, ali ima uzroka, a takva je naša volja, koja nije odregjena na jedan samo učinak. — Otuda izvagja drugu poteškoću: Volja u svim svojim činima mora slijediti sud razuma, a razum ne će nigda promijeniti svoj sud bez dostatnoga razloga. Prema tome bi razum sudio bez dostatnoga razloga, ako bi uz iste

prilike promijenio svoj sud. Dakle uz iste prilike volja ne može promijeniti svoje elekcije i t. d. Uz ostale objekcije osobito se pisac osvrće na dvije, što ih iznašaju Moliniste opošljedujući Scota i nominaliste, te pristaše Descartes-a i Reid, koji tvrde t. zv. slobodu equilibrii, te Leibnitz sa svojim psiholoških determinizmom. Iza odulje rasprave tvrdi, da zbilja sloboda, kako je shvaća sv. Toma, stoji kao u sredini izmegju ekvilibrista i determinizma psih.

La Philosophie et la Foi chez les disciples d'Abélard. Tu nam pisac: Th. Heitz pokazuje, kako je snažno utjecao Abelard svojim bludnjama de »Unitate et Trinitate« na mnoge teologe XII. i prve polovice XIII. v., te nam pojedine takove učenjake iznaša s kratkim životopisom njihovim i s bludnjama.

La notion du Lieu theologique. Piše A. Gardeil O. P. Pravo zaključuje: Ako svaka znanost, koja već dotjerala do višega stupnja razvitka, savršenstva, ima »locos« t. j. nepobitne činjenice, koje služe kao dokazi u kakvoj disputaciji, zašto ih ne bi imala i teologija? U tom članku govori de locis dialecticis, a nastavit će de theologicis.

U »Notama« se govori o pojmu kanonskom sv. Knjiga i autenticitetu.

Opširan je »Bulletin« de Philosophie, gdje se govori o metafisici, o teoriji spoznanja, sistemima filosofskim, te o nekim spec. pitanjima kao o Bogu, o Njegovoj egzistenciji, osobi, te o biću transcendentnom. — Ima i stvari kozmoloških, te bibličkih pitanja.

Kako se iz svega vidi, ta je revija uz svoju omašnost izvrsno uregjivana, puna raznovrsnih članaka: iz filosofije, iz teologije, dapače iz historije i iz kozmologije; obragjuju se na široko moderna, aktuelna pitanja, poučno i zanimljivo. *P. T.*

Revue pratique d'apologétique paraissant le 1er et le 15 de chaque mois en fascicules in 8⁰ cavalier de 80 (godište oko 2000 str.) pages. (Prima Abonnement: Fran. 10. — Un. Post. 12 francs. Paris — G. Beauchesue et Cie, Editeurs, Rue de Rennes 117.) 3e Année. T. V. v. u. 49—60.

Pošto je u Franceskoj na osobiti način modernizam koren uhvatio, svijesni su katolički učenjaci podigli ovaj krasni, poučni i fino uregjivani apologetični Časopis; i navijestili su modernizmu rat do smrti, kako se vidi iz biranih članaka, koji se donose u stupcima spomenutog lista, koji priporučujemo svim, da ga nabave. Tim će im biti lakše modernizam prosuditi i osuditi; ujedno će moći slijediti tijek moderne znanosti na religijoznom polju. — Evo nekoliko glavnijih članaka, sa točnom oznakom, objelodanjenih iza Enciklike, u 5. tomu 49—60; 1907—1908:

Prva su dva broja 49—50 ispunjena sa Enciklikom, i drugim izvacima, koji se na nju

protežu. — 51, 52, 55: *M. Lepin*: L' Historicité de l' Evangile de saint Jean d'aprés le récit de la Multiplication des Pains. Učeni pisac pikantno pobija moderniste, Holtzmann-a, Réuille-a, osobito Loisy-a, koji niječu istoričnu istinu 4. evangjelja, i koji ga tumače simbolično. Fino usporegjuje izvješća s. Ivana uz druga tri evangjelja; upozoruje na sanjarije simbolista. Zaključak: paralelna izvješća sadržaju istu istinu pogledom na ostala 3 evangjelja — simbolizam potrebuju oni, koji se istine boje, jer je nauka u evangjelju antipodna njihovim apsurdnim sistemima. — 52. *A. Braudrillart*: Principe et l' esprit moderne; Principe et l' esprit chrétiens. Dokazuje oprečnost megju modernističkim i kršćanskim principom i duhom: modernizam nije ništa drugo nego rafinirani paganizam, u kom je čovjek sve — i sam je sebi Bog; duh je kršćanski protivno: da je svakom svoje. — 53. *M. Lebreton:* L' Etudes des Origines chrétiennes. Potanko razvija načela, kojih se povjesničar ima držati u istraživanjim; s osobitim pogledom na početak kršćanstva. Osugjuje svaki apriorizam u povjesti, kojim se služe racijonaliste i moderniste. Razglaba put za katoličkog povjesničara. — 54. *M. Guibert*: Les Commencements. Zgodno dokazuje eksistenciju Božju sa: Degradacijom energije i postankom života. Kako je istina, da se energija ne umanjuje, nego u istoj količini ostaje, isto je tako istina, da svaki čin, mah bio kako malen, čini neki dio energije nedjelatnom, neupotrebljivom — doći će vrijeme, kad će cijela energija biti u nedjelatnom stanju, doći će svijeta konac; a gdje je konac, tu mora biti i početak: dakle svijet je postao — bio je od Boga stvoren. Drugi je dokaz još zgodniji: Nepobitna je istina, da je život — životno biće — postalo; s druge strane generacijo spontaneja je nemoguća: obe su istine znanstveno dokazane — a Haeckel sam veli: ili generacijo spontanea, ili stvaranje, creacija! — dakle stvarenje, jer generacijo spontaneja je nemoguća. Iz toga slijedi, da onaj, tko niječe Boga, niječe ga, jer bi želio, da ga nema; ipak Bog opstoji, kako smo gore dokazali. Doći će vrijeme, kad ga ne će moći nijekati, al se je bojat, da ne bude kasno! — 54. *Card. Mercier:* L' Encyclique et la Philosophie. Kardinal M., glasoviti filosof luvenski, pokazuje rak-ranu modernizma: afektirano neznanje i preziranje prave, skolastične filosofije; modernistički svakdanji kruv je agnosticizam i Kantova filosofija. Radikalni lijek stoji u pravoj filosofiji.

Zubac.

Revue pratique d' apologétique 1. i 15. siječnja.

1. siječnja. — *Aleksandre Le Roy*: Introduction génerale à l' histoire de la Religion de primitifs. (Uvodno predavanje na tečaju za povjest religija na katoličkom institutu u Parizu držano 21. prosinca 1907. Iza literature o tom predmetu razvija predavač, kojom će metodom predavati te da će mu osobitom podlogom biti vjerski principi crnaca i Bantu u Africi, med kojima je djelovao 20 godina kao biskup in partibus infidelium) — *M. Lepin:* L' historicité de l' Evangile de saint Jean d' après le recit de la harche sur les eaux — suite — (Pisac dovršuje ovu radnju sa hipotezom, da je pisac četvrtog evangjelja poredao čudesa Isusova prema ideji teološkoj, a ne prema hronologiji.) — *Lesètre*: »Job« (Pisac pristaje uz mnijenje, da je jezgra knjige Job historijska i da je ta jezgra nekom inspiriranom piscu služila kao podloga, da na poseban način obradi teodiceju.) — *B. Emoret*: La formation sociale de Jeunes gens. (Vrlo živahan poticaj mladeži na socijalan rad med nižima po katekizaciji, a med jednakima po raznim omladinskim udrugama, polaskom socijalnih predavanja, sudjelovanjem u kršćanskoj štampi, konačno dokazuje, da takav rad ne će smetati obiteljskom životu ni spremanju za buduće zvanje.)

15. siječnja. — *Leon de Grandmaison*: Le developpement du Dogme chrétien (pisac raspravlja, kako je nastala historija dogmata.) — *H. Ligeard*: Le rapport de la nature et du surnaturelle d' après les Théologiens scolastique du XIII—XVIII siècle. (Cilj je ovoga članka pokazati, kako je nužno ispitati nauku velikih naučitelja Crkve, da se dokaže filosofska nemogućnost teorije imanacije. Nauka naučitelja Crkve ob odnosu izmed naravnog i vrhunaravnog ima biti podloga toga dokaza.) — *Francis Vincent*: Le prêtre de paroisse du »Le blé qui lève (kritika romana od Réne-a Barina. Kritika svraća pozornost na svećenike, koji dolaze u tom romanu. Karikiran nije nijedan kao u inim romanima. Jedan je predočen kao svećenik staroga kova bez prave akcije socijalne, a drugi bi rado radit ali bez uspjeha, jer nema spreme, da stupi odlučno u akciju proti modernim idejama i ljudima.) — *Fernand Hébrard*: De la methode au catéchisme. (Pogrješno kod obuke katekizma više djelovati na ćustvo nego na um. Više se ima djelovati na um, jer je on vogja volji. Tako će se samo postići ustrajnost u vjeri, koje dan danas tako rijetko iza svršenih nauka nalazimo.) — *C. Mano*: Le cercles d' études féminins et l' apologétique pratique (preporuča se ustrajati med umnim ženskinjama zborove, u kojima će članovi obragjivati razna znanstvena, a i apologetička temata. Ova se onda u zborovima čitaju i raspravljaju, da se obogati um i srce članova)

Revue pratique d' apologétique.

1. veljače. — *I. Guibert*: Les origines de l' home. (Umno pisana rasprava proti evoluciji čovjeka iz životinje.) — *Ligeard:* Le rapport de la nature et du surnaturelle(nastavak.) — *Roussel*:

Enseignement de l' histoire des religions. (Protivnici katolicizma prevode knjige brahmanske i budhistične u tu svrhu, da dokažu, e su istine kršćanske već u tim knjigama sadržane i da je kršć. vjera kô i brahmanstvo i budhizam plod mašte ljudske. Treba katoličkih sveučilišta sa stolicom za povjest religija, treba specialista, koji će naučiti istočne jezike, da mogu kontrolirati prevode i tvrdnje protivnika kršćanstva.) — *E. Terasse*: Chacun pour soi. (Svaki kršćanin treba da ima socijalan osjećaj. Na to ga navodi zakon pravde, zakon ljubavi i zakon solidarnosti.) — *I. Cartier*: La morale solidariste. (Kritika djela M. C. Bouglé-a, profesora na sveučilištu u Toulousi.)

15. veljače: *G. Bertrin:* La pretendue crise du clergé français. (Ima u francuskoj nekoliko svećenika otpatnika, ima ih megju mlagjima, koji su zavedeni novotarijama, ali zato se ne može reći, da postoji kriza megju franceskim klerom. Većina ih stoji čvrsto uz katoličku vjeru. Uzroci pada nekolicine jesu njemačka filosofija novijeg vremena i pretjerana nutarnja kritika sv. pisma). — *A. Crosnier:* Les convertis d' hier. (Temeljita studija o motivima obraćenja kod novijih obraćenika kao ferdinanda Brunetièra, Pavla Bourgeta, Francois Coppe-á etc.) — *H. Lesètre*: Samuel. (Zadaća Samuelova u historiji naroda židovskoga.) — *I. M. Boyron*: Les idées du P. Wasman sur l'origine de l'homme. (Kritika Wasmanovog djela: Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie.) *K. P.*

Revue Néo-Scolastique No. 1. 1908.

Un discours du Cardinal Mercier. (Izvadak iz govora kard. Merciera, što ga je držao 8. pros. 1908. na louvainskoj universi. U njem dokazaje opravdanost Papine Enciklike proti modernistima. Razlog je bludnji modernizma u tom, što su prigrlili Kantovu i agnostičku filosofiju. — Od bludnje može sačuvati učenjaka jedino zdrava filosofija — a to je skolastička filosofija.) — *La vérité dans l' art.* Ch. Sentroul. (Krasna rasprava, u kojoj se dokazuju ove teze: a) umjetnosti nije zadaća, da imitira realnost; b) umjetnost je izražaj estetične koncepcije, koja je udahnuta od realnosti; c) istina u umjetnosti zahtijeva dvoje: od umjetnika, da istinito želi stvar prikazati; od umotvora, da idealna zamisao odgovara stvari, koju prikazuje, i da je ta zamisao opravdana. U ovom se svesku dokazuje samo prva teza. — *La statistique morale et le determinisme.* Jos. Lottin. (Najprije tumači, što se ima razumijevati pod »lois statistiques« (statistični zakoni.) Po tom primjenjuje te zakone na pojave u prirodi — a onda na pojave u ljudskom društvu, osobito na ćudorednom polju.

Budući su neki sa statistikom u ruci htjeli dokazati, da u moralnom životu vlada determinizam, — to pisac vrlo jasno dokazuje, da statistika, koja samo fakta iznaša, ne može pružiti dokaza ni za determinizam ni za slobodu volje. Jedino, što se može iz statistike zaključiti, jest, da u društvu vladaju ovakve ili onakve društvene prilike, koje daju motiva za ovaj ili za onaj moralni čin. Rasprava je vrlo jasno i zanimivo pisana. — *Le problème de Dieu, d' apres la philosophie nouvelle.* Nicolas Balthasar. (M. Le Roy je bio napao vis argumenti tradicionalnih dokaza za bivovanje Boga. U ovom članku mu N. Balthasar dokazuje, raščinjajući Le Roy-ove navode, da su ti tradicionalni dokazi neoborivi.) — U »Mélanges et Documents« se kritizujuć »Systematische Philosophie«, (što je izašla kao VI. odio I. djela: Die Kultur der Gegenwart, von Paul Hinneberg) sa veseljem konstatira: s jedne strane da se današnja moderna filosofija osjeća sama nemoćnom pogledom na pitanja, koja bi imala riješiti — a s druge strane se ističe u djelu izražena potreba metafisike.

Pod »Simples réflexions« se dokazuje iz djela A. Loisy-a: *Simples réflexions sur le Decret du Saint-Office »Lamentabili sane exitu« et sur l' Encyclique »Pascendi«*, da modernizam *»realno«* postoji, premda ga Loisy hoće da zaniječe.

Megju svašticama se osobito namijenila pažnja djelima i radu na filosofskom polju, a dodan je popis svih filosofskih djela, što su izašla za zadnja tri mjeseca. — *G. G.*

Svaštice.

Vrlo savremena poduzeća. Austrijsko Pijevo-društvo utemeljilo je svoj vlastiti list za dopisivanje s uredništvima katoličkih glasila. Budući da Pijevo društvo ima svoje dopisnike na mnogim mjestima a u Rimu svoj posebni ured, mogu se katolički listovi brzo i sigurno informirati o svemu, što može služiti interesu katoličke štampe.

Slična uredba opstoji od nekoliko godina u Njemačkoj, premda s užom zadaćom. Budući naime da protuvjerski listovi dan na dan šalju u svijet mnogobrojne krive vijesti o svem i svačem, što se tiče vjere i Crkve, uvidjela se velika potreba, da se pronagju zgodna sredstva, kako bi se te laži i klevete što brže otkrile, e se ne uzmogne otrov dalje širiti. Osnovalo se zato društvo »Central-Auskunftstelle«, t. j. izvješćujući ured, koji ima središte svoje u Koblenzu, a povjerenike po cijeloj Evropi, glasilo mu je pako »Apologetische Rundschau«. Kada liberalna ili socijaldemokratska štampa donese vijest, kojom se lažno napada na Crkvu ili katoličke uredbe, onda će se stvar što prije na dotičnom mjestu

temeljito istraživati, prema potrebi i sudbenim postupkom, a rezultat će se priopćiti katoličkim listovima.

Tim se je putem prošle godine otkrilo više stotina velikih kleveta, što ih je protuvjerska štampa širila. Kad je n. pr. u Italiji bila ona čuvena protucrkvena hajka, kojoj je i u Hrvatskoj naprednjačka i socijalistička štampa tako radosno sekundirala, bili su klevetnici u blizu 30 talijanskih gradova raskrinkani, većinom sudbenim putem, a javnost se je pomoću rečenoga društva informirala. Sam 3. broj god. 1907. društvenog glasila (str. 32. sl.) donosi izvještaj o 28 slučajeva, gdje su otkrivene klevete proti Crkvi i svećenstvu, što su ih iznijeli protucrkveni listovi u Italiji, a liberalna je štampa drugih zemalja prihvatila njihovu pjesmu.

Premda je velik dio tih lažnih napadaja na Crkvu odjeknuo i u hrvatskoj štampi -- a naprednjačka se štampa u tom pogledu uspješno natječe sa poludivljačkom socijalističkom — ipak se sa katoličke strane vrlo malo uradilo, da se stane na put tom sustavnom trovanju naroda. I nama bi vrlo nužno trebala takova institucija, kakova je »Central-Auskunftstelle«. Ako se naše Pijevo društvo izdašno podupre, moći će se misliti na osnutak te uredbe. Tako će se onda zapriječiti mnogobrojni ružni i surovi nasrtaji na Crkvu, koji potkapavaju vjeru, pa istodobno ruše poštenje i plemenitost narodnog značaja.

Kako kleveću sv. oca papu. Vrlo je dobro služilo rečeno društvo »Central-Auskunftstelle«, kad se je zadnjih mjeseci radilo o grdnim lažima proti našemu sv. ocu Piju X. Engleski list *Times* bio je dobio iz protucrkvenih krugova u Parizu izvještaj o nekim rimskim dogagjajima, pa se tu megju drugim osvadama proti Piju X. tvrdi i ovo (doslovce): »Prije nekoliko dana primio je papa u audienciju članove kongresa protiv ropstva, te im kazao ove riječi: *Vlada, koja hoće da u istinu dobro vlada, mora biti despotska i tiranska*«.

Čitava je liberalna i socijalistička štampa u Evropi brže bolje uzela širiti tu tobožnju izjavu sv. oca pape, te je na sve moguće načine uckala narode proti »tiranu na papinskoj stolici«. Sad se je spomenuto društvo »Central-Auskunftstelle« obratilo izravno na Vatikan, te istodobno na svjedoke dotičnog papinskog govora, pa dobilo jednoglasnu vijest, *da je sv. otac papa baš protivno rekao.* Govoreći članovima kongresa sa svetim zanosom o velikom zadatku, što si ga u prvome redu sv. Stolica sama stavila, da se svuda ukine ropstvo, rekao je Pijo X.: »Svaki vlastodržac treba da se sjeti riječi Isusovih: »*Kraljevi poganski gospoduju nad njima, i koji vlast imaju nad njima, zovu se dobrotvori. Ali vi nemojte tako, nego koji je veći megju vama, neka bude kao manji, i koji je starješina, neka bude*

kao sluga.[1]) (Luk. 22, 25. ss.) *Prema toj zapovijedi Isusovoj,* reče Pijo X, *moraju kršćanski vlastodršci vladati u duhu blagosti, poniznosti i ljubavi*«.

A cjelokupna liberalna štampa nije se stidjela tvrditi, da je »tiran na papinskoj stolici« propovijedao: »*Dobra vlada mora biti despotska i tiranska!*«

Isto su tako krive sve ostale tvrdnje spomenutog izvještaja, n. pr. da je Pijo X. osudio francuskog abbé-a *Dabry-a* zbog njegove knjige »Justice sociale« — uspostavilo se naime, da sv. stolica nije imala nikakvog posla sa abbé-om Dabry-em, kako ni ovaj nije imao posla s knjigom »Justice sociale«, koju on nije napisao. Puka je izmišljotina i to, da je papa osudio »*Sillon*« zbog republikanskih tendencija i t. d. Sve su te laži bile sadržane u jednom jedinom novinarskom članku, koji je kolao po liberalnoj štampi svih evropskih zemalja.

Srećom je spomenuto društvo taj nepošteni manevar otkrilo i u katoličkoj štampi priopćilo.[2]) Liberalna i socijalistička štampa dakako po svom običaju većinom nije opozvala svoje klevete.

»Katolička crkva iskrivljuje sv. pismo«. U Španjolskoj našao se jedan Index librorum prohibitorum, što su ga španjolski biskupi još god. 1747. izdali za svoje biskupije. Tu sa nalazi i *sv. pismo*, što je

[1]) Ove si je riječi Isusove sv. otac uzeo za *temu* svoga govora.

[2]) V. »Apolog. Rundschau« g. 1908. br. 5. str. 108.

god. 1566. na latinskom jeziku tiskano u Frankfurtu, uz opasku: Ovo izdanje ne smiju vjernici čitati, dok ne bude ispravljeno. Ujedno se našao i jedan primjerak toga izdanja, u kojem je mnogo mjesta bilo ispravljeno ili izbrisano.

Ovu je činjenicu prije nekoliko mjeseci priopćio jedan protestantski list dodavši: »*To je upravo gjavolska drzovitost sa strane katoličke Crkve, što se ona usugjuje krnjiti riječ Božju.* Ovaj »anatema« proti Crkvi opetovala je protestantska štampa raznih zemalja, a priključilo joj se u ogorčenju protiv Rima radi iskrivljivanja sv. pisma i ono novinstvo, što ima inače za sv. pismo tek pogrde najniže vrste à la »Pokret« i »Slobodna Riječ«.

Istražila se stvar i s katoličke strane, pa se našlo, da je ono zabranjeno izdanje sv. pisma bilo *protestantsko*, a izdavatelji su tu preveli na latinski sva iskrivljenlja, koja se nalaze u njemačkom prijevodu *Luterovu*.

Za ovaj pak Luterov prijevod priznaje protestantski učenjak *Fr. Paulsen*:[1]) »Luter je tekst sv. pisma preinačio, gdjegod mu se činilo, da njegova nauka o djelovanju vjere nije dosta jasno izražena«. Dapače protestantski književnik *Bunsen* priznaje, da je Luter tekst sv. pisma na *3.000 mjesta* iskrivio.[2])

[1]) »Geschichte des gelehrten Unterrichts« (Berlin 1885.) str. 147.

[2]) Nippold: Bunsen (Leipzig 1871.) str. 483.

Imali su dakle španjolski biskupi doista razloga, zašto da zabrane i da isprave ovo protestantsko izdanje sv. pisma.

A protestantska i protucrkvena štampa zove to »*gjavolskom drzovitosti sa strane katoličke Crkve*«.[1])

Wahrmund — Fonck.

Insbruški sveučilišni profesor Wahrmund već dulje vremena uzeo je regbi sebi za zadaću, da udara na kat. Crkvu i to sve u ime znanosti. Iza poznate afere Luegerove u parlamentu razmahao se je ovaj gospodin još jače. Vas liberalni Sion veseli se toj pojavi i zabavlja se. Megjutim je svoje napadaje sakupio i objelodanio pod naslovom: »Katolische Weltanschauung and freie Wissenschaft«, (München 1908.) Za liberalce i židove pravi triumf!

Kratko je ipak potrajalo to veselje.

Doskora mu odgovori sveuč. prof. Fonck sa »Katolische Weltanschauung und freie Wissenschaft. Das wissenschaftliche Arbeiten Professor Wahrmunds kritisch beleuchtet«. (Innsbruck, Feliz. Rauch.) Učinak je bio poput groma. Liberalna sveza, a osobito liberalni sveučilištarci, pokunjiše glavu. Fonckovo djelo djelovalo je kao hladni tuš.

Fonck traži od svakog učenjaka u ime učenosti dva uvjeta: 1. da upotrebi sigurne i vjerodostojne izvore, 2. da vjerno priopći te izvore. Je li Wahrmund to učinio, kada je napao katol. Crkvu u ime znanosti? Nije. — On je najprije upotrebio samo protucrkvene izvore, što ne bi smio objektivni i bez presuda profesor. Mnoge izvore nije ni imenovao i to po svoj prilici iz dovoljnih razloga. N. pr. djelo otpadnika Hoensbroecha: »Das Papstum in seiner sozialkulturellen Wirksankeit« upotrebljava tako, da opetuje sve njegove neispravnosti. Citira s. Alfonsa Liguoria i stavlja mu u usta iste riječi, koje i Hoensbroech, a ipak s. Alfons nije nikada ni rekao. Hoemsbroechovo djelo u ime znanosti su osudili davno i isti pretestanti (dr. Neumann, dr. Rade i t. d.), a ipak Wahrmund — taj apostol znanstvenog napretka i slobode — drži ga se tako slijepo, da uzima od njega čak i konstrukciju rečenice i nekih osobitih riječi. Zašto barem ne spominje svog Hoensbroecha? Čudnovato je i to, što ne spominje ni Haeckelove »Welträtsel«, a ipak iz njih uzima svu silu stvari, ne samo po smislu, nego riječ po riječi. Prof. Wahrmund mogao je doznati od prof. Paulsena, da Haeckel nije ni auktoritet ni izvor za katoličke stvari. — Najčudnovatije, je ipak to, što ovaj profesor u ime slobodne znanosti i učenosti navodi i neke socijalističke pamflete. N. pr. kapucin tjera gjavla, pitanje relikvija i t. d. uzajmio je iz »Volksschriften zur Umwälzung der Geister« (N. 15). Zašto ne spominje Wahrmund te izvore? Sigurno se srami. Zašto ne spominje katoličke pisce, s. oce, teologe? Sigurno ih se boji.

Prof. Wahrmund nije sretan ni u navagjanju činjenica. N. p. djelomično navodi (dakle netočno) aferu Taxila ili iz »Freies Wort« (a ovaj iz rimskog »Messaggero«)neistinitu činjenicu o svinji i srcu Isusovu, i onda ipak izdaje konačni sud, da mu je katoličko shvaćenje fantom.

Ovo nam budi novi dokaz, dokle dovodi ili neznanje katoličkih dogmata ili mržnja proti istih. A ipak sve hoće da prikriju »slobodnim istraživanjem«!

Priznanje talijanskog liberalca.

U Turinu u Listu »Stampa« objelodanio je liberalac Bergeret o religiozno kulturnom položaju u Italiji velevrijedni članak, koji ima mnogo vrijednosti i za naše prilike.

Italija hoće u kulturnom pogledu da postane neki »departement« Francuske, kada hoće da slijedi kulturnu borbu i politiku vladina bloka u Francuskoj. Pitanje o vjeronauku je u tom pogledu prvi pokušaj, a posljedica je, da će biti lozinka budućih izbora: »Pomirenje ili antiklerikalizam«. Ali čemu proganjanje vjere i Crkve? Doduše sadašnja Italija naslijedila je kao miraz sa strane revolucije proturaligiozni duh. Nu taj će prestati, kada izumru stari ljudi. Oficiozni ateizam je neopravdan, a najmanje sada. Želi li Italija biti zdrava i nerazcijepkanih duhova, neka se ne dira u religiozna pitanja. Katolicizam je jedina vjera, koja je toli prikladna za sve prilike i sva vremena u Italiji. Država je prošla svoju krizu i funkcionira normalno, pa zato mora već sada doći pravi mir izmed duhovne crkovne vlasti i države uslijed same činjenice njihova opstanka. Italija ne može uništiti papinstvo, a ni Italiju ovo, koje je kroz vijekove s njom spojeno. Još manje može uništiti vjeru, koja je ispunila svojim uspomenama sve puteve i zakutke. Mir mora nadoći, jer prestaje posebi svaki beskorisni rat.

Ipak nešto dobra!

Kritičar A. G. Matoš u I. broju »Hrv. Smotre« tek. g. ocjenjući pjesme Vladimira Vidrića, s kojim se je i splitski »Dan« pozabavio, osobito radi grdne pjesme »Gonzaga«, u kojoj se na gjavolski način izrugava našem uzorsvecu, sv. Vjekoslavu Gonzagi, evo što o istoj pjesme rečeni Matoš kaže:

»Humor je dobar vodja kroz sadašnjost, ali vrlo rdjav cicerone prošlosti iz tog prostog razloga, što je historija, prošlost više tragična no smiješna, premda ju lakše ismijavamo no što ju shvatamo. Voltaire se narugao Orleanci, ali to još ne znači, da je ona odista smiješna i da je smijač razumio povjest. Ma što pjevao Vidrić o katoličkim svetiteljima, ne može me uvjeriti, da je smiješnost najglavnije obilježje sv. Alojzije Gonzage. Diogen je za moj račun smiješniji. Želite li prikazati vjerno historijsku sliku, morate se prenijeti — što no riječ — u duh vremena i pošto

[1]) Sr. »Apol. Rudschau« 1908. br. 5. str. 161. ss.

Gonzaga nije spjevan u pobožnom duhu Gonzagina vremena, taj lirski portrait je lažan pored sve zahvalnosti. Karikature nisu historijske slike. Ako je glavna odlika pravog umjetnika poistovjetovanje s opisanim predmetom, dar stostrukog života, talenat opetovanja tugjih najraznolikijih eksistencija, artist pjesnik će — kao Goethe i Parnasovci — o Helenu pjevati kao Grk, o Rimu kao Latin, o svetitelju kao srednjevjekovni vjernik. Pošto takav posao zahtijeva osim velike fantazije veliku dokumentaciju, dobro poznavanje dotičnog duha vremena, veliku objektivnost i savršenu umjetničku indiferentnost, sasvim je naravno, da je prošlost lakše čitati kao zbornik nenaprednih i nemodernih naivnosti no kao »učiteljicu života«, manifestaciju duše, koja nije smješna ni onda, kada to tobože jeste. Razumjeti je teže no smijati se. Nevježama je smiješno sve, što ne razumiju. Smijeh nije uvijek dokaz superiornosti, jer postoji i smijeh glupana. Ma što mi rekao Vladimir Vidrić, u njegovom ruganju representantima prošlosti vidim samo jednu komičnu figuru: g. Vidrića, koji traži satirične motive u povjesti, kao da mu ih ne pruža savremenost, koji se smije Gonzagi, a štedi moderni Zagreb, uvjeravajući nas vrlo naivno, da su angjeli protektori interesantnih dama, kod kojih su klasične samo venerične bolesti. Kad je već riječ o jednom svecu i jednoj bludnici, čudim se, kako je mogao čovjek od ukusa naći smiješnim pravednika na račun jedne drolje. Glorifikaciju tih horizontalnih trgovačica vlastitim mesom nalazio sam uvijek, pa i kod Dumasa Sina i Dostojevskoga, nedostojnom duha, koji prašta sve zločine osim zločina proti ljubavi. Tim kreaturama se prašta, jer tobože odviše ljube. Iskustvo nam veli, da ne ljube nikako. To svakako zna i Vidrić. U toj glorifikaciji bluda na štetu askeze htio je biti malo »fanfaron du vice«, malo nemoralan i »epatirati« filistre. Kako nisam filistar, mene ta gospogja sa kamelijama pored sveca nije nimalo zapanjila. Zapanjio me je artist, koji traži tako djetinjaste efekte.

Socijalna demokracija. *a) U Austriji nema napretka.* Organ socijalno-demokratične strukovne komisije u Austriji »*Die Gewerkschaft*« svrhom siječnja osvrće se na stanje svojih organizacija. Priznaje očito, da je 1907. za 60% manje novih članova stupilo u organizaciju nego li pretprošle godine. Doduše list ovaj nazadak pripisuje nuzgrednim uzrocima kao glavnima, t. j. političkoj agitaciji, koja da je apsorbirala sve sile socijaldemokratičnih agitatora. Drugi je uzrok po srijedi. Za ovaj ćemo doznati, ako usporedimo brojke, što ih donosi spomenuto glasilo.

Godine 1906. stupilo je u socij. demokratske strukovne organizacije 275.690 novih članova, ali ih je doskora istupilo toliko, da je ostalo tekar 125·171 t. j. od 100 novih članova ostalo je samo 45·4%, a veći dio okrenuo je legja socijalnim demokratima. Usporedimo li pak brojke novih članova od 1903.—1907, to vidimo: God. 1903. porast je bio 29.6%, g. 1904. pak 24·14%, a god. 1905. najviše 54.75%, dočim prošle godine 45·4%. To je nazadak. Dandanas od svega radništva u Austriji ne pripada nego 16% do 17% soc. dem. organizacijama.

Da soc. dem. organizacije nazaduju, vidi se i iz detaljnog broja. N. pr. sveza rudara prošle godine do početka decembra dobila je 14.027 novih članova, nu izgubila je 11.540. Sveza pivara i bačvara izgubila je takogjer 60% svojih novih članova. Sveza radništva kemične industrije dobila je prošle godine 10.333 nova člana, nu od tih je doskora opet istupilo 9.160. U svezu transportnih radnika stupilo je 6.884 radnika, a istupilo je 3.112. Sveza socij. dem. krojača dobila je 4.700 novih članova, a istupilo je 4.400. Svezi postolara od 4.033 novih članova ostalo je samo 254. U svezu tekstilnih radnika stupilo je oko 30 tisuća novih članova, nu je istupilo oko 23 tisuće. Ovaj veliki ustup u organizacije znači, da radništvo ćuti potrebu organizacije, ali brzi istup ne može drugo značiti nego to, da to isto radništvo nije našlo kod socijalista željenih poboljšica. Radništvo je nasjelo agitaciji, pa kada je uza sav poznati socijalistički terorizam i bojkotiranje istupilo ovako smiono i u velikom broju, znak je, da radništvo u Austriji općenito ima još zdravog suda.

b) Ni u Njemačkoj nema zgodna tla. Kroz godinu 1905. i 1906. stekle su socijaldemokratske strukovne organizacije u Njemačkoj do 600 tisuća novih članova, dočim one kršćanske kroz isto vrijeme tekar 150 tisuća. Naprotiv socijalističke te iste organizacije dobile su kroz 1907. tekar sto tisuća novih članova, a kršćanske preko 120 tisuća. Koji je uzrok ovoj pojavi? Socijalisti su naime imali više agitatora, više znadu po običaju i obećavati, a ne rijetko služiti se i terorizmom. Ne mogu svoj nazadak ispričati izborima i uloženom agitacijom za izbore (te valjda su morali svu svoju akciju uložiti u političke agitacije), jer to isto vrijedi i za kršćanske strukovne organizacije. Objektivni socijolozi uzrok ovome padu i nazatku socijalnih demokrata vide u tome, što je radništvo zasićeno i terorom i obećanjima, te svijesno bježi ispod teškog jarma.

D. Strauss i socijalna demokracija. Prigodom stogodišnjice rogjendana D. Straussa socijalna demokracija uznosila ga je na početku ove godine kao najvećeg svog učenjaka. Čudnovato! Strauss se je uvijek daleko držao od puka prama onoj »Odi profanum vulgus« i mrzio radnika, a sada ga ipak drže socijalni demokrati

svojim najvećim teološkim auktoritetom. Zašto je došlo sada do ovoga?

Glavni dogmat je povjesničkog materijalizma, da kršćanstvo ne potječe od Isukrsta, pa zato da nije Isukrst ni živio. Ali evangjelja pripovijedaju o njemu! Pavao i apostoli propovijedaju o njemu! Ne smeta! Isukrst ne smije opstojati, jer bi inače propala sva socijalistička »znanost«, jer bi se onda njezin temelj, povjesnički materijalizam pokazao bez vrijednosti. To se ne smije dogoditi, te ako povjesničke činjenice ne pristaju uz tu teoriju, onda zlo i naopako po — povjesničke činjenice!

Po tome se lako razumije, da samo takovi »teolozi« i »istražitelji biblije« mogu naći milosti u očima socijalne demokracije, koji u skrajenjem radikalizmu zabacuju bibliju, pak i evangjelja. A pošto je to Strauss učinio, priznaje ga soc. demokracija učenjakom i čak svojim teologom. On tvrdi naime, da evangjelja ne pripovijedaju ništa povjesničkog, nego sadržavaju priče, koje su nastale tekar iza smrti Isusove. Ne smeta ni malo, što nije to i »dokazao« Strauss; on je zgodan za sistem socijalne demokracije, pa je zato i učenjak i teolog.

De gustibus non est disputandum.

Nešto iz monističkog tabora. Petrogradski profesor fisike Chwolson je na početku 1906 izdao svoje djelo »Hegel, Häckel, Kossuth und das zwölfte Gebot.« Djelo je bilo porazno osobito ondje, gdje govori o Häckelovim »Welträtsel«, jer je dokazao Häckelovo neznanje na polju fisike. Na to Häckel nije mogao niti smio mučati, te su ljudi očekivali njegove poznate »šimfijade.« I oglasio se i to u br. 1. »Flugschriften des deutschen Monistenbundes«. Pravih dokaza u istinu nije iznio. Što će na to Chwolson? On se obrati na upravu te monističke sveze, neka bi objelodanila njegov odgovor. Opći tajnik dr. Schmidt odvrati, neka pošalje i odgovor, koji će on onda predati odboru za štampu. Tako učini Chwolson. Ali monistička sveza (u Jeni sijelo) muči i muči. Petrogradski profesor moli više puta barem odgovor. Sve uzalud. Ne ostade drugo, nego da izide profesor vani i javi svijetu cijelu stvar u posebnoj brošuri.

Tu u jednom dijelu iznosi stvar, u drugom poziva svakoga, tko se i nešto razumije u fisikalnim pitanjima, neka mu se oprovrgne i jedna činjenica navedena u djelu objelodanjenu poč. g. 1906. Izmed ostalog Häckel je pisao proti tom djelu: »Svi protivnici prosvjete i duševnog napretka, svi neprijatelji jasnog monističkog shvaćanja o svijetu, svi pristaše tradicionalne ograničenosti i religioznog praznovjerja pozdravili su Chwolsonovo djelo veseljem i udariše u pravu »indijansku buku« uslijed osude.« Ovome lijepo primjećuje Chwolson: »Stigoše mi razne recensije o mom spisu, i to kod ovih časopisa: Hochschulnachrichten, Zeitschrift für lateinlose höhere Schulen, Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie, Z. für mathem. u. naturwissensch. Unterricht, Z. für physik. u. chem. Unterricht, Mitteilungen zur Geschichte d. Medizin u. Naturwiss., Naturw. Rundschau, Literarischer Handweiser, D. Reich, Frankfurt. Zeitung, Saalz., Beiblätter zu den Annalen d. Physik, Revue des Questions scientifiques. Zar su svi ti protivnici prosvjete i pristaše tradicionalne ograničenosti i religioznog praznovjerja? Nijesam to znao; to mi je novo. Sada pak znademo, kako u Njemačkoj buču indijanci.« (Str. 4—5.) Chwolson dalje tuži se na one Häckelove pristaše, koji prihvaćaju svaku riječ svog učitelja bez obzira na kritiku, pa poziva sve učenjake, neka stupe na poprište i razkrinkavaju Häckelovo neznanje i tako sigje s pozorišta što prije ova neistina.

Tako sudi čovjek, koji se je posvetio jedino znanosti i govori u njezino ime bez obzira na religiju. I to je lijepi primjer, kako se religiozne istine ne trebaju bojati Häckelovih hipoteza, kao što se nijesu bojale ni drugih pregjašnih sličnih hipoteza. Laž ili neistina mogu samo pričinjati se istinom, ali u brzo propadnu i prava istina opet pobijedi svojim sjajem.

A. Harnack približuje se katolicima. Radikalnoj biblijskoj kritici nije ugodno božanstvo Isusovo, a ni povjesnički opstanak Isusov, pa zato tvrdi, da je knjige novog Zavjeta napisane u poznijim vijekovima, nego li to držimo mi katolici. Ta kritika je obično naglasivala, da je sv. pismo puno legenda.

Proti ovakovoj kritici ustao je ove godine poznati berlinski profesor A. Harnack u 3. svesci svog djela »Beiträge zur Einleitung in das Neue Testament«. (Leipzig 1908.) Tu naglasuje, da je sramota, kada se mora ustati proti takovim hipotezama (str. 20), te da se povjesnička znanost mora opet povratiti k zapuštenim starim pozicijama (t. j. kako katolici drže glede vremena, u kojem su napisane sv. knjige) i ako iza tolikog vrludanja (str. 225.) — Posebno brani proti hiperkritici Djela apostolska, da ih je napisao u istinu sv. Luka i to na početku šezdesete godine, dakle prije razorenja Jerusolima (str. 219 i 221.) O ovom Lukinom djelu zaključuje: »Povraćena je knjizi vrijednost, koja joj pripada. U svemu i posve nije to samo pravo povjesničko djelo, nego je i mnoštvo detalja, što ih donosi, vjerodostojno. Izuzev neke panegirične komade glede prve općine u Jerusolimu nema nikakove tendencije, koja bi smetala čistom prikazanju povjesničkih dogagjaja i njezin pisac je dovoljno znao, da piše kao povjesničar. S kog mu drago stanovišta povjesničke kritike ovo je solidno i častivo djelo,

a u mnogom pogledu izvanredno djelo« (str. 222.)

Žalibože ipak ni Harnack ne može se oteti presudi, da se tobože čudesa nijesu dogagjala. Tu je misao on zastupao u svome »Wesen des Christentums,« pa zastupa i ovdje. Ali zašto? Jer da su ljudi, pa i pisci, na početku kršćanstva bili previše zaneseni, te su lako prihvaćali i vjerovali u »čudesa i znakove«. Aliquando etiam bonus dormitat Homerus! Ovdje Harnack tu svoju tvrdnju ne dokazuje pomoću povjesti ili prošlosti, nego pomoću svoje »presude« o čudesima, da su tobože nemoguća, te upada u istu pogrješku (i ako na drugom polju) kao i oni hiperkritičari, koji su radi tih čudesa u Djelima apostolskim glede ove knjige tvrdili, da je napisana 2—3—4 vijeka kasnije iza sv. Luke.

Bilo što mu drago, eto Harnack, taj najveći protestantski učenjak u kritici o bibliji, povratio se u ime povjesti na stanovište katoličko i priznaje, da su knjige N. Z. napisane onda, kada i kako se to drži i držalo u kat. Crkvi. Malo po malo i doći će protestanti opet k našem katoličkom stanovištu i glede čudesa, ako samo vjeruju u Božansku moć i ako nijesu puni presuda ili apriornih sudova. Il tempo è galantuomo: istina pobjegjuje prije ili kasnije.

Hrvatski pjesnik i književnik biskup. Podavno su javili razni listovi, da će naskoro postati pomoćnim biskupom u Sarajevu urednik »Vrhbosne«, dr. Ivan Šarić, hrvatski književnik. Od Stadlera se ne mogosmo drugomu ni nadati. A uvjereni smo, da presv. Stadler ni sam ne bi mogao naći boljega pomoćnika i nasljednika. Ta što je učinio vrlo zaslužni Kaptol Vrhbosanski zadnjih desetak godina, većinom je zasluga dra Šarića. Ako se raduje itko, raduje se uredništvo »H. S.« i dragomu prijatelju čestita od srca, želeći, da proslavi mitronosni zlatni jubilej u sjedinjenoj Hrvatskoj!

Nepošteno zagrizanje. Kad se ono pomolilo »Prokletstvo«, mi smo ga osudili i žigosali. Ne pazeć na osobe dra Ogrizovića ni A. Milčinovića, osudili smo ružno djelo. I kad je dr. O. prosvjedovao proti zabrani »Prokletstva«, mi smo osudili njegov korak, a upozorili smo i na druge neke njegove stvari, što zaslužuju osudu. Nego se eto dogodilo: dr. O. zaželio saborski mandat. Proti njegovoj želji ustalo »Hrvatstvo« i »Jutro«, jer je dr. O. dao javnu sablazan, a nije dao zadovoljštine. Na to je dr. O. i u javnosti i u privatnim listovima požalio, što je dramatizovao misli A. Milčinovića (rectius Tolstoga.) Držeć se one katoličke: »Nemo malus praesumitur, nisi probetur«, a u drugu poznajuć dra O., primirilo se i »Hrv. i »J.« i drugi katolici i dr. je O. izabran u sabor. Primirili su se katolici, ali nisu napredni vikači ni *pakatolici*, tobožnji »branitelji« rimokat. svetinja. »Napredna« dječurlija zagriza u dra O., jer je upoznao i požalio svoju zabludu, što se dao zavesti od bezvjeraca na sklisku stazu, pa radeć i nehotice proti vjeri svojih djedova izgubio duševni mir. Dječurliji je žao, što je dr. O. odlučio ni retka više ne napisat proti vjeri kršćanskoj, pa ga nastoje na svake ruke osramotiti. A *pakatolici* jurišaju na dra O., želeć pokriti svoj nemoralni savez s naprednjačkim bezvjerčima. Mi pozdravljamo obraćenje zalutaloga dra O., želeć, da se ne da smesti od vikača, već da svoj lijepi dar uporabi na korist drage Hrvatske, radeć na temelju neoborivih katoličkih načela.

Proti dvoboja. Gotovo najčitaniji talijanski časopis »Rassegna nazionale« u Firenci donijela je polovicom siječnja ove godine izjavu grofa Genova de Revel, starog talij. vojničkog veterana. On je ustao odlučno protiv dvoboja. Izmed ostalog pripovijeda, što je opazio u Krimu još god. 1855. Tamo je pošao kao kraljev komesar. Općio je sa raznim vojnicima, nu je opazio, da se najkorektnije ponašaju engleski vojnici, kod kojih je ukinut dvoboj još 1846. Po sudu grofa su se ti vojnici ponašali korektnije zato, jer je posebni odbor sudio točno i skrupolozno u slučajevima časti.

Modernisti i antiklerikalci. Protukršćanski duhovi proglase brzo učenjakom, čak i najvećim učenjakom, svakog i običnog profesora, ako taj nastupi na protukatoličko stanovište. Tako radi sustavno bečka »Neue freie Presse,« taj list inteligencije, a drugi manji protukršćanski duhovi je dakako oponašaju valjda prama Darwinovoj teoriji oponašanja. Njoj su svi *modernisti* najveći katolički učenjaci, jer naravno ne stoje više uz katoličke dogme. Posebice joj to vrijedi o abbe-u Loisy-u, tom ocu naših modernista. N. pr. 23. veljače je donijela izvješće svog dopisnika, koji je pohodio abbe-a Abbe je prikazan kao najveći »filosof« i ženialni »učenjak«, koga nepravedno progoni natražnjačka kat. Crkva. Očevidno je, zašto taj židovski list ovako prikazuje protukatoličke duhove. Toj gg. dobro je kazati o Loisy-u ono, što donosi Clemenceau-ov organ (dakle ni malo prijateljski katoličkoj Crkvi) »Messidor«: »Ovi modernisti počimaju biti nesnošljvi sa svojim jadikovkama. Jednom moramo stvar promatrati objektivno. Dotle ostaje netko katolikom, dokle sve vjeruje, što Crkva propisuje. Kada katolik počima kretati u dogme ili čak ovu ili onu dogmu birati, tada odmah prestaje biti katolikom; postaje odmah heretik. Modernisti su takovi, kritiziraju dogme, obaraju evangjelja i t. d, a ti ljudi hoće da budu dobri svećenici, dobri katolici? To je apsurdno! Osobito Loisy, modernist par excellence, hoće još da bude svećenikom i da čita misu, čemu pak? Ili je je-

dno ili drugo. Oboje nije moguće u isto doba...«

Židovi i sveučilišta. Židovi su praktični ljudi. Oni izabiru zvanja, u kojima se mnogo dobiva i malo radi; upuštaju se svom dušom u pouzeća, koja su vrlo unosna; njihovi sveučilištarci okupljaju se u što većem broju po mogućnosti na jedno ili drugo sveučilište (n. pr. medicinci na bečkom sveučilištu) Javnu glavnu štampu imaju u svojim rukama i preko nje gospodare nad javnim mnijenjem. Imaju pravo, kad im drugi to dopuštaju.

I još nešto imadu, za čim oni postojano hlepe. To su sveučilišne katedre. Na bečkom sveučilištu po katalogu zadnjih godina na svim trim svjetskim fakultetima je 61 židovski sveuč. profesor. Dakle želi li tko postati profesor, treba da ovisi o milosti tih židova, jer to biva na temelju njihova predloga. Stoga je i shvatljivo, da su se uzbunili proti Luegeru. Tako u centrumu katoličkog naroda. — Slično je i u Njemačkoj. N. pr. u zemlji skroz gotovo katoličkoj, Elsassu, na sveučilištu Strassburga je 30 profesora, a od tih je 16 židova i samo su 2 katolika, te kad je vrijedni dr. Spahn postao ondje profesorom povjesti, uzdigao se je bio proti njemu sav Israel s moćnom svojom i internacijonalnom štampom. I tada su kao obično liberalne novine priključile se u rat protiv katolicizma sve po taktu židovskom.

Štrajkovanje u Austriji g. 1906. i 1907. Po službenom izvješću u »Soziale Rundschau« bilo je g. 1906. štrajkova 1083. Prama pokrajinama štrajkovi otpadaju najviše na Češku (38·2%) i Donju Austriju (28·6%.) Glede uspjeha potpun je bio sa strane radnika u 198 slučajeva, djelomičan u 403, a 201 slučaj bez ikakova uspjeha. Povišica plače je bila izmed 2% i 50%. Štrajk za smanjenje vremena rada uspio je u 188 slučajeva potpuno, u 137 djelomično i 131 bez uspjeha. Uslijed štrajka 1906. poduzetnicima je porastao gubitak radnih dana oko 2.200.000, a radnici izgubiše u nadnicama 6.400.000 Kr., od kojih 5 milijuna Kr. otpada na uspjele štrajkove.

Godine 1907. bilo je u Austriji 1019 radnih konflikta i svršili su sa 67·5% (dakle dvije trećine svih štrajkova) potpune ili djelomične pobjede štrajkaša.

Kako se vidi, štrajkovi su mač sa dvije oštrice. Donose koristi dotle, dok se ne udruže producenti ili gospodari. U naprednijim zemljama opaža se, da (kao i u Austriji) pada uporaba štrajka, te se hvataju drugih sredstava, naime t. zv. radničkog odbora, koji pod kontrolom i gospodara i radnika uredi sve sukobe mirnim putem, a štrajk poput rata ostaje uvijek kao skrajnje sredstvo. Socijalna demokracija je dosada imala u štrajku jaki izvor svojim organizacijama.

»Društvo štrajkolomaca«. Veliko slavlje slavi

protuvjerska štampa, kada nagje štogod, čim može ocrniti katoličke redovnike. Tu su radost doživjeli i naši hrvatski »prosvjetitelji«, kad je prije nekoliko vremena pariski »Matin« — poznato stovarište kleveta protiv Crkve — donio senzacijonalnu vijest, da su francuski isusovci utemeljili »organizaciju štrajkolomaca» na veliku štetu radništva. Kao dokaz priopćuje »Matin« nekoliko tajnih listova, iz kojih se jasno vidi, da je na čelu tome zlom i pogibeljnom društvu francuski jezuita *Pater du Bail*. Te su listove hrvatske *socijalističke* novine (»Slobodna Riječ« i »Napred«) pretiskale, i *Korać* ih donosi i u svojoj brošuri: »Socijalna demokracija i kršćanski socijalizam«, pokazujući iz njih, kako su katolički svećenici, a prije svega jezuiti najgori neprijatelji radnika.

Megjutim je društvo »Central-Auskunftstelle« stvar točno istražilo te rezultat toga istraživanja glasi ovako: *u cijeloj Francuskoj nema nikakvog isusovca, koji bi se zvao Peter du Bail, a oni tobožnji tajni listovi od početka do kraja su izmišljeni.*[1])

Liberalne su i socijalističke novine samo *šuteći* priznale laž svoju, ali opozvale nijesu ništa.

Pučke škole u cislitav. poli. Na enqueti saniranja zemaljskih financa u Beču ove godine izneseno je i pitanje pučkih škola. Pokrajine doprinose 99,756.608 Kr. ili trećinu ukupnog troška za pučke škole 279,582.167 Kr. Trošak za pučke škole po osobi je ovako:

u Dalmaciji	1·36 K
» Galiciji	1·60 »
» Istri	1·63 »
» Kranjskoj	2·12 »
» Tirolu	2·18 »
» Gorici i Gradiški	2·57 »
» Bukovini	2·72 »
» G. Austriji	3·72 »
» Vorarlbergu	3·60 »
» Koruškoj	3·78 »
» Štajerskoj	3·84 »
» Trstu	4·23 «
» Salcburgu	4·41 »
» Šleskoj	4·57 »
» D. Austriji (osim Beča)	6·03 »
» Moravskoj	6·45 »
» Českoj	7·12 »
» Beču	7·76 »

Jedan učitelj dolazi:

u Českoj	na	278	stanov.
» Moravskoj	»	286	»
» D. Austriji	»	295	»
» Vorarlbergu	»	309	»
» Salcburgu	»	310	»
» Tirolu	»	342	»
» Koruškoj	»	353	»
» G. Austriji	»	414	»
» Štajerskoj	»	445	»
» Šleskoj	»	462	»
» Gorici i Grad.	»	493	»
» Trstu	»	548	»
» Bukovini	»	578	»
» Galiciji	»	644	»
» Kranjskoj	»	685	»
» Istri	»	831	»
» Dalmaciji	»	863	»

[1]) Opširni izvještaj o toj stvari donosi »Apol. Rundschau« g. 1907. br. 7. str. 275. — Mnogo sličnih slučajeva iznosi i brošura, koja je u Zagrebu izašla pod naslovom: »*Socijalistička zavaravanja*«. Kod uredništva »Glasa naroda«, cijena 6. fil.)

Plaćen je svaki učitelj ovako popriječno:

u Šleskoj	2059 K
» Trstu	2031 »
» Českoj	1995 »
» Moravskoj	1880 »
» Dolnjoj Austriji . .	1833 »
» Štajerskoj	1678 »
» Bukovini	1572 »
» Gorici i Gradiški .	1478 »
» Gornjoj Austriji . .	1337 »
» *Istri*	1325 »
» Vorarlbergu . . .	1174 »
» *Dalmaciji*	1154 »
» Koruškoj	1090 »
» Salcburgu	1036 »
» Galiciji	988 »
» Tirolu	919 »

Hrvatsko hodočašće u Lurd. — Ovih se dana upravio poziv na hrvatski narod za hodočašće u Lurd. To će se hodočašće prirediti od 10. do 22. kolovoza t. g. Predsjednik je hodočašću presv. dr. Antun Mahnić, biskup krčki, a organizator preč. O. Bernardin Škrivanić, provincijal kapucina na Rijeci. Cijena (vožnja parobrodom i željeznicom, hrana, stan i t. d.): za prvi razred kr. 450; za drugi razred kr. 350; za treći razred kr. 250. Novac se šalje: Uredništvu »Naše Gospe Lurdske«, Rijeka, Samostan oo. kapucina.

Lurd znači u naše doba triumpf katoličke istine nad neprijateljima Crkve i kršćanstva. Poziv za Lurd upravlja se u prvom redu na hrvatsku inteligenciju, čija je vjera danas izložena tolikim napadajima. Zato evo i mi molimo sve prijatelje, da nastoje ideju hrvatskoga hodočašća u Lurd širiti u redovima hrvatske inteligencije laičke i duhovne ruke. Jest, u Lurd! Hrvati, da oživimo svoju vjeru, da uzmognemo što svečanije odoljeti valovima bezvjerstva, koji nam počeše zapljuskivati domovinu!

Širite »Jutro«! — Tjednik »Jutro«, što ga pokrenulo »Pijevo društvo« u Zagrebu, prava je dika hrvatskog časopisja. »Jutro« sve više osvaja hrvatsku publiku. Mi se tomu niti ne čudimo, jer »Jutro« pruža svu silu zdravog, jezgrovitog i savremenog štiva, te je napose za hrvatsku inteligenciju kao stvoreno, pravi uzorlist. Hrvatska se ovakvim listom pred stranim svijetom s pravom ponosi. Zato želeći mi »Jutru« sve bolji uspjeh, pozivljemo ujedno prijatelje, da upoznavaju s ovim izvrsnim listom hrvatsku inteligenciju te ga svakom prilikom šire i preporučaju, kao što u istinu zaslužuje.

Crkva — majka svih umjetnosti.

1. Katolicizam i smisao za umjetnost.

Duhoviti pjesnik *Klement Brentano* veli negdje: »Dajte samo, da se nebo katoličke vjere nadvije nad narodom, pa će doskora na njem sinuti zvijezde znanosti i umjetnosti.«

Vidjeli smo prije,[1] kako su tečajem vijekova zasjale zvijezde znanosti na nebu katoličke Crkve. Čuli smo, kako glavni zastupnici modernih znanosti, kao Du Bois Reymond, Aleks. pl. Humboldt, Just. pl. Liebig i mnogi drugi iskreno priznavaju — ma koliko jedan Haeckel i slični moderni duhovi prigovarali — da je katolička Crkva u istinu *majka znanosti*. Vidjet ćemo sada, da isto vrijedi i za umjetnosti. Tu je svjedodžba povjesti tako jasna, da je i slijepac može rukom pipati.

Što je umjetnost? Već je Aristotel rekao, da je umjetnost *idealno oponašanje prirode*. S tom se definicijom slaže i *Taine*,[2] ma koliko se on inače trudio, da Aristotela u carstvu estetike baci s prijestolja.[3]

Umjetnost je dakle nekakva imitacija prirode, idealno oponašanje prirode. *A što je priroda?* I priroda je nekakva imitacija, nekakvo oponašanje — neizmjernih savršenosti Božjih. Dakako ne idealno, nego vrlo manjkavo i nesavršeno oponašanje, jer savršenost Božja neizmjerno nadilazi sve, što je stvoreno. Ali ipak nam sve, što je stvoreno, čitava priroda, pokazuje nekakav trag Božje ljepote, dobrote, mudrosti, svemožnosti — »vestigium perfectionis divinae«, kako su već kršćanski pisci prvih vijekova znali govoriti.[4])

[1]) U prvom broju ov. god.

[2]) »Filosofija umjetnosti« 1. pogl. Citujemo po njemačkom prijevodu (Hardt. Leipzig 1902.)

[3]) V. n. pr. n. m svez. 1. str. 14. ss — Kako je Aristotelova estetika preživjela i eru Taine-ovu, o tom smo opširno radili u »Hrv. Straži« god. 1905. str. 48. ss. Članak: »Nova estetika evolucijonizma«.)

[4]) Tako n. pr. auktor knjige »De divinis nominibus«, koja se je prije pripisivala Dioniziju. V. kod Jungmanna, »Aesthetik« 3. izd. 1. svez str. 142. i 345.

»Tko hoće da uživa neizmjernu ljepotu, tako veli *Plotin*,[1]) taj ne smije ići za vidljivim lijepim stvarima ovoga svijeta, jer ove su samo slike i slabi tragovi vječne ljepote, nego se mora uteći ovoj, koja *se očituje* u onima«. »Jer — tako dodaje *Proclus*[2]) — u svemu, što je lijepo, pokazuje se trag Božje ljepote«.

Isto nas uči i sv. pismo. »*Što je nevidljivo u Boga, od postanja svijeta moglo se spoznati i vidjeti na stvorenjima, takogjer i njegova vječna sila i Božanstvo*«. Tako piše sv. Pavao Rimljanima (1, 20.)

Evo dakle razloga, zašto se katolička Crkva od vajkada toliko oduševljavala za umjetnost. Umjetnost je idealno oponašanje prirode, a priroda je nekakvo, ma i vrlo nesavršeno, oponašanje neizmjernih savršenosti Božjih. I ovdje vrijedi mutatis mutandis, što veli »prvak moderne naobrazbe«, prirodoslovac Aleks. pl. Humboldt o revnoj njegi prirodnih znanosti u krilu katoličke Crkve: »Kršćanska je duša od vajkada imala taj pravac, da iz harmonije i skladnoga reda svih stvorova u svemiru, te iz krasote prirode *dokaže veličinu i dobrotu Stvoriteljevu*«.[3]) »Zato, veli taj slavni prirodoznanac, da se Bog veliča u svojim djelima, zato su se kršćani tako rado bavili prirodnim znanostima«; i to dokazuje Humboldt iz mnogobrojnih spisa sv. crkvenih otaca prvih vijekova.[4])

Tako su se rodile prirodne znanosti, *pa tako su i umjetnosti procvale u krilu katoličke Crkve.*

Dapače je istina, što piše *Chamberlain* u svom djelu: »Temelji 19. vijeka« — ma koliko inače bilo zabluda u toj knjizi, koja se poput meteora pojavila prije desetak godina pa opet iščezla u noći zaboravi — no istina je, što veli,[5]) da umjetnik u nekom smislu gleda dublje u otajstva prirode, nego i najženijalniji prirodoslovac sa svojim mikroskopima i teleskopima i drugim instrumentima. Zato se je Crkva gotovo još više oduševila za umjetnost, nego za prirodne znanosti. Zato je život katoličkih naroda, gdjegod može Crkva bez smetnje i zapreke slobodno razvijati svoje sile, prožet nježnom brigom za umjetnosti, kako nas to uči povjest svih kršćanskih vijekova.

[1]) Sr. Jungmann n. m. str. 144. i 345.

[2]) Comment. in Plat. Alcib. prior. Cod. Leid. p. 220. Kod Jungmanna 1. svez. str. 144.

[3]) »Kosmos« 1. izd. (Stuttgart 1847.) 2. svez. str. 26.

[4]) N. m. str. 56. ss.

[5]) Str. 949.

Zato je Crkva i za vrijeme propasti starog rimskog carstva spasla umjetnosti. Njoj i imademo zahvaliti, kako i Goethe priznaje, što za oluje seobe naroda u 4. i 5. vijeku nijesu propale umjetnosti.[1])

Ali Crkva nije samo spasla od propasti umjetnosti Rimljana i Grka, nego ona je još nečim većim i divnijim zamijenila umjetnost starih poganskih muza.

Već je za vrijeme progona pod rimskim carevima, kad se je Crkva morala sakrivati u katakombama, nikla u sumraku onih podzemnih oratorija i cemeterija *nova* umjetnost. Kršćanska objava donije svijetu novih, božanskih ideja nebeske ljepote, koje se naskoro očitovaše u umjetnostima. A prvi radosni izraz tih novih kršćanskih ideja nalazimo već u slikarijama na vapnu (al fresco) nad oltarima i na zidovima rimskih katakomba.

Kad je onda na početku 4. vijeka Crkva u mladenačkoj snazi stupila iz katakomba, te stala duševno osvajati svijet, tada je započela ona divna era kršćanske umjetnosti i literature, koja svuda nosi na sebi tragove onoga svetoga entuziazma, koji je zahvatio kršćane svih naroda, kad je vjera Isusova iza tristoljetnih strašnih borba napokon sjajno pobijedila.

Kršćani su imali nenatkriljiv uzor umjetničke ljepote: *sv. pismo,* za koje i jedan Börne[2]) kaže: »Kad to i ne bi bila najsvetija knjiga, bila bi ipak *najljepša* od svih knjiga«.[3]) U starom grčkom i rimskom svijetu našli su ne samo pjesnici nego svi umjetnici svoj ideal u Homeru, koji je cijeli narod i estetski odgajao. Ali što je Homer prema sv. pismu, ako se ta božanstvena knjiga promatra i sa samog estetskog gledišta! Pravo veli *Fénélon* u svom trećem »Dialogu o rječitosti«: »Nikad nije Homer ni iz daleka dostigao krasotu i veličanstvenost Mojsijevih himna, osobito zadnjega, koji su sva djeca israelska morala na pamet učiti. Nikad se nije ikoja grčka ili rimska oda podigla do neprispodobive uz-

[1]) Goethe: »Kunstschätze«, Kürschners Klassikerausgaben sv. XXIII. str. 311.

[2]) Pokršteni židov, jedan od najdarovitijih publicista 19. vijeka.

[3]) V: »Gral« I. str. 185.

višenosti psalama«. Prije svega pak bijahu *sv. evangjelja škole umjetnosti prvoga reda* za kršćane. Sveti čar tih Bogom inspiriranih knjiga nadahnjivao je od vajkada kršćanske umjetnike na najkrasnija remek-djela. Dobro je jedan glasoviti švicarski učenjak i govornik rekao na velikom katoličkom kongresu u Strassburgu god. 1905, da je *evangjelje sv. Luke* »najdražesnija knjiga, što se je ikada napisala na našoj zemlji.« »I što natkriljuje, reče, potresnom tragikom *izvještaje o muci Isusovoj*? Što nadilazi uzvišenošću, svečanošću i latentnim patosom *evangjelje sv. Ivana i izvještaje o uskrsnuću Isusovu*? Tako je kršćanstvo već u svojim prvim sv. dokumentima donijelo na svijet i najsavršenije djelo umjetnosti. Gdje se nalazi megju umjetninama svih hiljada godina i svih kulturnih doba čovječanstva jedno djelo tako uzvišenog idealizma, pa ujedno tako živog realizma i tako veličanstvene umjetničke harmonije, kao što je čitava biblija? Tako djeluje sv. pismo i na polju umjetnosti, počevši od geneze pa sve do apokalipse«.[1])

Tako su naše sv. knjige, koje sadržavaju Bogom objavljene istine vjere, i koje u prvome redu imaju jedino služiti svrhama religije i spasenju duša, ipak postale i vrutak najčišće i najsavršenije umjetnosti, i katolička Crkva, radosno crpeći iz tog neusalog vrutka, postade ne samo nepogrješiva učiteljica vjerske istine, nego i majka svih umjetnosti.

Jer ne samo sve, što je istinito i dobro, nego i sve, što je lijepo, dakle i umjetnost, pripada carstvu kršćanske vjere, carstvu katoličke Crkve. »*Omnia vestra sunt*«, »*sve je vaše*« — doviknuo je sv. Pavao prvim kršćanima (1. Kor. 3, 22), i već pisci prvih kršćanskih vijekova istaknuli su često ovu duboku misao, da je Logos, t. j. Sin Božji, vječni izvor svemu, što je dobro, istinito i lijepo, a tim, što se je Sin Božji dao nama, postalo je naše i čitavo carstvo istine, dobrote i ljepote, dakle i carstvo umjetnosti.[2])

Tako je kršćanstvo odmah od početka sklopilo uski savez sa umjetnostima. Njemu imaju evropski narodi zahvaliti, što imaju prvenstvo kao uopće u civilizaciji, tako i u umjetnostima. To pri-

[1]) Meyenberg: »Brennende Fragen« (Luzern 1905.) I. str. 50. sl.

[2]) Tako piše n. pr. Kliment Aleksandrijski (Strom. lib. I. c. V.) i Justin. Sr. »Tübinger theologische Quartalschrift« god. 1908. str. 20.

znaje i glasoviti engleski državnik *Edmond Burke* veleći: »Mi znamo — što više: mi ćutimo u dubljini duše svoje, da je kršćanska vjera temelj civilizacije, kao što je i izvor svemu lijepomu i dobromu«.[1])

Ali ne samo svetoj, nego *i profanoj je umjetnosti* katolička Crkva pokazala pravi put, i u toliko je profana umjetnost procvala, u koliko se je držala toga puta; a u toliko je pala i zabrazdila, u koliko se udaljila od njega.

Kad je kršćanstvo prviput *javno* razvilo svoju kulturnu djelatnost u Konstatinovo doba, kršćani nijesu mrzili na umjetnost svojih dosadašnjih progonitelja, nijesu iza svoje pobjede uništili umotvora svojih protivnika, kako su to poslije učinili Turci i protestanti, nego su visoko cijenili djela rimske i grčke umjetnosti, u koliko nijesu povrjegjivala kršćanske krjeposti. Dapače i pristojne slike i kipove poganskih bogova izvadili bi iz hramova te postavili na javna mjesta veleći: »Eto oslobodili smo ljepotu iz službe zablude te je povratili njojzi«. Historik *H. Grisar D. I.* navodi u tom pogledu vrlo zanimljivih slučajeva.[2]) Tako piše n. pr. kršćanski pjesnik Prudencije (živio god. 348—413): »Očistite mramorne kipove, što ste ih opoganili svojim nevaljanim škropljenjem, te pustite tim umotvorima njihovu čistu ljepotu. To su remek-djela velikih majstora; hoću da ona rese vaš grad kao djela umjetnosti, i da ih više ne nagrdi odurni poganski obred«.[3])

Tako su kršćani pogansku umjetnost, u koliko bijaše čista i plemenita, poštedili te presadili na kršćansko tlo. Ali kršćanski je duh profanu umjetnost podigao na mnogo viši duševni niveau, nadahnuvši je svojim uzvišenim idejama i onom toplinom čuvstva, kojom se tako karakteristično razlikuje takogjer profana umjetnost kršćanska od poganske. Od vremena pobjede kršćanstva diše *sva* umjetnost u drugoj, višoj atmosferi. Vrijedi tu, što veli glasoviti jurist *Karlo pl. Savigny* u svom »Sistemu prava«: »Kršćanstvo nam nije samo postalo pravilo života, nego ono je u istinu preobrazilo

[1]) Kod *Reichenspergera*: »Die christliche Baukunst und ihr Verhältniss zur Gegenwart« 3. izd. (Trier 1860.) str. XIV.

[2]) U djelu: »Rom beim Ausgang der antiken Welt« (Freiburg 1901.) str. 23. ss.

[3]) Kod Grisara n. m. str. 24.

svijet, tako te ono sada vlada svim našim mislima, ma koliko mi bili protivnici kršćanstva«.[1])

Tako vladaju kršćanske ideje i današnjom umjetnošću, barem onom, koja se nije bacila u krilo modernoj dekadenci, nego očuvala svoje poštenje i ostatak starih ideala. Imat ćemo kasnije priliku, da to potanje vidimo na pojedinim umjetnostima.

Do katoličkih umjetnika i književnika stoji sada, da što više kršćanskih ideja zasja u današnjoj umjetnosti i literaturi. Kad je n. pr. naše vrijeme udarilo tim pravcem u ukusu, da mu se u umjetnostima svigja prikazivanje *tamne* strane ljudskoga života: zdvojnosti, bolesti, jada i glada, te se s toplom sućuti zadubljuje u tu stranu ljudskog bivstvovanja — neka se ne smetne s uma, da je sućut s ljudskom nevoljom i boli specifično kršćansko čuvstvo, što ga nije poznavao stari poganski svijet. A jer je naše vrijeme velikim dijelom zaboravilo, da je ovo lijepo i plemenito čuvstvo baština kršćanskog nazora o svijetu, eto do katoličkih umjetnika i književnika stoji, da istaknu ovo podrijetlo, i da podignu ovaj pravac modernog ukusa i moderne umjetnosti do jasne i svijesne kršćanske krjeposti: do nadnaravne ljubavi prema bližnjemu.

Nijesu dakle još ni u protukršćanskom taboru izumrle kršćanske ideje. A u katoličkom taboru počima prava kršćanska umjetnost danas s nova cvasti te nam obećaje novo duševno proljeće, kako nam to kažu mnogi simptomi. Doista, kulturna moć katoličke Crkve ni na polju umjetnosti nije još nikako ostarjela, ona ostaje uvijek mlada, jer crpa svoju jakost iz vječnih vrela, koja su neodvisna pd nestalnih zemaljskih prilika.

Potpuna je dakle istina, što veli neki uvaženi kritičar našega vremena[2]): »Jedan dio katolicizma davno pripada bitnim sastavinama moderne naobrazbe: naime velika umjetnost. Jer *od jedne i po hiljade godina najveće od svega, što je veliko u umjetnostima — jest katoličko*«.

Tako jest; jer ništa ne može toliko pobuditi smisao i zanos za umjetnosti, kao katolicizam, gdje je god narodni život u istinu prožet njegovim duhom.

[1]) »System« I. str. 53. Kod Hettingera »Apologie« 7. izd. (Freiburg 1898) 5. svez str 426.

[2]) Dr. H. Eibl u »Literariche Rundschau« pros. 1907.

2. Crkvena arhitektura — središte svih umjetnosti.

Glasoviti arheolog i estetičar *Ernest pl. Lasaulx* piše u svojoj »filosofiji lijepih umjetnosti«[1]): »Promatramo li onaj veliki proces, kojim su se umjetnosti razvile u životu narodâ, naći ćemo, da *sve skupa imaju korijenje svoje u religiji*, koja je duša praktičnog rada, najbitnije u životu naroda, i stalni temelj svakog pravoga humaniteta... Što se tiče *arhitekture*, prva je i zadnja i najviša njezina zadaća, da gradi hram Božji, crkvu; najstarija i najplemenitija je zadaća kiparstvu, da liči kip za hram ili mramornu sliku kojega duševnog dobročinitelja čovječanstva; najviša je zadaća slikarstvu do današnjeg dana: praviti sliku sveca ili slikati dogagjaje iz povjesti religije; isto vrijedi i za crkvenu glazbu, za religiozno pjesništvo i za religiozno-filosofsku prozu«.

Ovu tezu potvrgjuje cijela kulturna povjest. *Izvor je i središte svih umjetnosti religija.* Tako bijaše već kod poganskih naroda. Sav sjaj klasične umjetnosti starih Grka i Rimljana usredotočio se oko mitologije i službe bogova. I nije to narodu bila tek igra, nego najozbiljnija i najvažnija od svih stvari: vjera je u istinu vladala duhovima. Dobro veli znameniti filosof i estetičar *Carriere*[3]): »Pukoj alegoriji i pjesničkoj fikciji ljudi *ne žrtvuju*, ne drže, da su joj obvezani. Pogani su pak svoju mitologiju smatrali *religijom* t. j. svezom sa božanstvom; bojali su se srdžbe svojih bogova, i ćuteći, da je čovjek grijehom, prestupom božjeg zakona, zaslužio smrt, htjeli su krvlju životinja božanstvo pomiriti i predanje svoje vlastite volje posvjedočiti«.

Te su vjerske ideje bili ostaci iz prvotne objave Božje[3]), i onaj nutarnji glas u srcu ljudskome, da čovjek duguje samoga sebe božanstvu, poticao je i poganske narode — u koliko su bona fide živjeli u zabludi — da najbolje, što mogu, čine za službu božju. Tako su se porodile i razvile umjetnosti u službi religije.

[1]) Monakov 1860. str. 28

[2]) »Die Kunst im Zusammenhang der Kulturentwicklung« 1. svez. (Leipzig 1862.) str. 66.

[3]) Temeljito to razlaže *Chr. Pesch, D. I.* u: »Gott und Götter« (Freiburg 1890.) 1. i 3. pogl. i *dr. Otten* u: »Einleitung in die Geschichte der Philosophie« (Paderborn 1895.) str. 37. ss.

Kod poganskih naroda klasične davnine bilo je središte svih umjetnosti — *hram*.[1])

Kod kršćanskih naroda podigla se kao univerzalno djelo umjetnosti: kuća Božja, *crkva*. Tu ne stanuje kumir, nego pravi Bog u presvetom sakramentu. Tu se prikazuje danomice prava žrtva novoga zavjeta: sv. misa. Morao je dakle ljudski um sve svoje sile uložiti, da bude crkva dostojna svoje neiskazano uzvišene svrhe. Trebalo je, da sve umjetnosti svoja najbolja i najljepša djela prinose, e bi uresile tu kuću Božju — ne koliko ona vrijedi, jer to nije moguće, kako je već Salomon oćutio, kad je posvetio hram Božji, premda je onaj bio tek slika crkve novoga zavjeta,[2]) — ali barem mora čovjek raditi, koliko može, i zemlja mora dati sve najljepše, što ima, da bude stan Božji megju nama što krasniji, i da se svakoga, koji stupi unutra, što silnije dojmi veličanstveni utisak toga svetoga mjesta.

Zato su kršćani odmah, kad je car Konstantin god. 312. proglasio slobodu kršćanske religije, podigli one sjajne i ogromne *bazilike*, kojih razvaline još danas putnik s udivljenjem gleda. Tako je sv. biskup Makarije u 4. vijeku kod sv. groba u Jerusalemu sagradio divnu baziliku sa pet lagja, u kojoj je sve bilo puno najkrasnijega zlatnoga uresa. Jednako se je podigla u Betlehemu bazilika na čast Majci Božjoj iste veličine i krasote, koja se u bitnim dijelovima sačuvala do današnjega dana, kao i druge crkve iz onoga doba; u Carigradu je Konstantin Veliki sâm udario temelj za crkvu Hagia Sophia, koja bijaše najveća i najljepša na svijetu[3]); u Rimu pako podigao se velik broj krasnih i velikih bazilika već za vrijeme Konstantina i njegove majke sv. Helene, koja je zajedno sa carskim sinom svojim i u provincije poslala ogromne svote, e bi katolički biskupi svuda mogli sagraditi dostojne kuće Božje.[4])

[1]) O znamenitosti hrama za grčku i rimsku umjetnost opširno raspravlja *Hipp. Taine*, »Filosofija umjetnosti« (njem. prijevod Leipzig 1903.) 2. svez. str. 128. ss. a još temeljitije *G. Gietmann* D. I. u svojoj »Kunstlehre« (Freiburg 1903.) 5. svez. str. 158—199, osobito je poučno str. 189. ss.

[2]) V. 3. Kralj. 8, 27.

[3]) Svršio ju Justinijan; potpuna arhitektonska analiza se nalazi kod Gietmanna n. m. str. 220. ss

[4]) Potankosti v. kod Gietmanna n. m. str. 222. ss. i kod *Jakoba*: »Die Kunst« 4. izd. (Landshut 1885.) § 11.

Iz bazilike su se onda razvili svi ostali arhitektonski stilovi sve do renesance: bizantinski, romanski, gotski slog sa svim svojim raznim granama i fazama; a ostale umjetnosti igjahu vazda uporedo sa arhitekturom, primjenjujući njezin duh i obličje na najrazličnije druge predmete. Estetsko središte bijaše pri tom uvijek *crkva*, a ostale zgrade: dvorovi knezova i plemića, vijećnice i gragjanske kuće slijegjahu u arhitektonskom karakteru sve do najmanjih sitnica uzor crkava.

Ne možemo ovdje ulaziti u sve estetske potankosti ovih divnih umjetničkih stilova, koji su se porodili na grudima katoličke Crkve. Samo da u kratko spomenemo *gotski slog*, od kojega imamo ono krasno remek-djelo u našem bijelom Zagrebu: tamošnju katedralku. Dobro veli *Meyenberg*[1]) o gotičkom slogu, u kojem se nekako izlila sva duša srednjega vijeka: »Gotika se je rekbi podigla nad zemlju. Sve su umjetnosti tu usredotičile sva svoja sredstva, da stvore u najdivnijoj, nedostiživoj harmoniji jedno Sursum corda, koje se u smjelim stupovima, svodovima i gorostasnim tornjevima punim bogastva i veličanstvenosti diže k nebu i radosno kliče u blistavim bojama šarenog slikanja na staklu, te proglasuje nada sve uzvišeno religijozno posmatranje svijeta. I sva ta gotička umjetnost opet je tako jasna i istinita i u najvećoj mjeri popularna«.[2])

U gotici kao da živi svaki kamen. Nema tu tromih masa tvari, nego duh vlada materijom tako potpuno, da od temelja sve do križa na hrhuncu tornjeva nijedan kamenčić ne ostaje bez značajnog obličja.

[1]) N. m. str. 52. — Ako i ne bi srednji vijek ništa drugo veliko izveo osim tih neumrlih djela umjetnosti, već bi posve neopravdano bilo ono neprestano grgjenje srednjega vijeka u najnovijoj hrvatskoj književnosti — na žalost djelomice i u katoličkoj . . .

[2]) Vrlo je duboko i poučno, što raspravlja *Jungmann* D. I. u svojoj estetici o gotičkom stilu (3. izd. Freiburg 1886, 2. svez. str. 181. ss.) Još opširnije i sustavnije piše o tom predmetu *Gietmann* n. m. str. 290. ss. — *Taine* za čudo krivo shvaća gotiku u svojoj »filosofiji umjetnosti«, jer mu je vjerski duh srednjeg vijeka nepojmljiva zagonetka. Ali i u pozitivnim podacima ima mnogo historijskih i kulturno-povjesničkih pogrješaka. Sr. »Filosofija umjetnosti« (njem. prijevod Leipzig 1903) 1. svez. str. 74. ss. i 2. svez. str. 297. ss. Upravo nevjerojatno je njegovo neznanje gledom na bitnost kršćanstva i njegov utjecaj na narodni život srednjega vijeka; sr. 2. svez. str. 143.—149.

Pa ujedno je u klasičnoj gotičkoj zgradi tako savršeno *jedinstvo*, te je čitavo ma kako ogromno djelo tek organički razvitak jedne jedine umjetničke ideje. »Kao što lišće, cvijeće i plodovi jednog drveta u živoj raznoličnosti rastu iz grana, pa ipak vazda na sebi nose zakon i bît istoga stabla, tako svi oni stupovi i pilovi, sve one rozete i fijale i čitava ornamentika sredovječne gotičke katedralke. Tu se ne vidi ništa, što se nije razvilo iz nutarnje potrebe, pa ipak nosi ujedno na čelu plemenitost slobodnog duha... Sve od vrha tornja pa do okova vrata jest ženijalno provagjanje jednog jedinstvenog principa sve do skrajnih konsekvencija«.[2])

Oduševljenje sredovječnih naroda za ova uzvišena djela umjetnosti jest našem današnjem materijalističnom vijeku gotovo nepojmljivo. I najsiromašniji gragjanin i seljak doprinio je svoj obol, da bude crkva što krasnija, i sav je narod svojim rukama pomagao kod gradnje. Stoga je razumljivo, kako je moguće, da su sve evropske zemlje u srednjem vijeku bile upravo posijane ogromnim gotičnim crkvama pa i drugim javnim zgradama istoga stila, premda je gotični slog tako skupocjen, te je restauracija zagrebačke katedralke stojala dva i po milijuna kruna.[3])

Bilo je po Hrvatskoj i Dalmaciji puno krasnih gotičkih zgrada, prije svega u samom Zagrebu, pa i druge su umjetnosti u gotičnom stilu cvale.[4])

Francuska je po ocjeni engleskog povjesničara *Digby a* u srednjem vijeku imala 1.872.926 gotičkih zgrada od većih dimenzija, megju njima oko 30.000 crkava. Slavni *Chateaubriand* primjećuje, da je Francuska u srednjem vijeku kud i kamo bogatija bila monumentalnim zgradama od visoke umjetničke vrijednosti, nego u novije vrijeme, gdje je kulturna moć Crkve potisnuta u

[2]) *A. Reichensperger* u: »Über das Bildungsgesetz der gothischen Baukunst«, kod Jungmanna n. m. 2. svez. str. 193.

[3]) Točno: 2.494.310 Kr. V. »Kat. List« 1902 str. 266. Nova gotička Crkva u Osjeku stoji 1,226 617 Kr. V. »Povijest gradnje nove župne crkve u gor. Osjeku 1900«. str. 79.

[4]) Sr. »Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Croatien und Slavonien«. (Beč 1902.) str. 160. ss.

kut. Slično bijaše u drugim zemljama, n. pr. u Španjolskoj, gdje je bilo oko 70.000 gotičkih Crkava.[1])

Dok su do 11. vijeka gotovo svi znamenitiji arhitekti bili samostanci, organizovale su se kasnije pod vodstvom Crkve graditeljske zadruge iz redova gragjana. Čitavi je ustroj tih organizacija skroz počivao na vjerskoj podlozi, a crkvena umjetnost bijaše uzorom i za sve profane arhitektonske pothvate. Te su zadruge osobito u 13. i 14. vijeku u velike procvale. Putovale bi od mjesta do mjesta, stvarajući svuda ona kamena remek-djela, koja nam i danas još pripovijedaju o sjaju one velike prošlosti, gdje je vjera vladala evropskim narodima, a s njom i plemenito oduševljenje za sve, što je lijepo i dobro. ***Nikad više nije umjetnost postala tako popularna, tako u potpunoj mjeri svojina cijeloga naroda, kao što u ona vremena, kad je katolička Crkva bezuvjetno vladala duhovima.***

Došla su druga vremena. Ohladnila prijašnja ljubav i odanost evropskih naroda prema Crkvi, koja im je uvijek bila i ostala najbolja majka. Povratile se oči sve željnije natrag staroj poganskoj kulturi Rimljana i Grka. Porodila se najprije u Italiji, onda sve redom i u drugim evropskim zemljama ona umjetnička struja, koja se je zvala *renesanca t. j. preporod*, preporod naime stare klasične umjetnosti.

A šta je radila Crkva? Kao što je ona jednoć spasila klasičnu umjetnost od propasti, kad se je srušilo rimsko carstvo, tako je i sada opet radosno prihvatila ideju, da se uskrisi ona umjetnost, u koliko je bila lijepa, čista i plemenita. *Rim* je opet postao središtem i ishodištem te obnovljene umjetnosti, i *papinstvo* bijaše duša toga velikog pokreta. Nikola V, Pijo II. Julije II. Lav X. — to

[1]) Sr. *A. Kobler D. I*: »Katholisches Leben im Mittelalter«, izvadak iz Digby-eva djela: »Mores Catholici: or, Ages of Faith«. (Innsbruck 1887.) 1. svez. str. 349. Taj »izvadak« obuhvaća 4 sveska, svaki od 7—800 strana. *Digby* je jedan od najplodnijih povjesničara, izdao je oko 20 većinom omašnih djela. Rogjen je kao anglikanac, no temeljito proučavajući »tamni srednji vijek« rasvijetlio mu se um, te se povratio katoličkoj Crkvi, isto tako kao i glasoviti povjesničar *Fr. Hurter* i mnogi drugi protestantski učenjaci, kojima su se oči otvorile, kad su se pobliže upoznali sa ocrnjenim srednjim vijekom. — Na žalost danas kod nas i neki *katolici* trube u isti rog sa protivnicima Crkve, grdeći srednji vijek. Nitko pametan ne će da se repristinira srednji vijek, ali hoćemo *povjesničku istinu*.

bijahu oni muževi, koji su renesancu doveli do zlatne dobe jednoga Rafaela, Bramante-a i Mihelangjela, i tim udarili temelj onoj novoj epohi umjetnosti, koja ni danas još nije izigrala svoju ulogu.

Prvi i glavni uzor renesance jest do današnjega dana još *crkva sv. Petra u Rimu*, koju su pape od Nikola V. do Klementa VIII. sagradili, ona divna kuća Božja, za koju protestantski pjesnik *Schiller* pjeva, da je to »drugo nebo, što strši prema nebu«.[1])

Drugi protestanat pako, norveški učenjak i književnik *Ivar Saeter*, veli o crkvi sv. Petra i o onom Rimu, što su u prvom redu stvorili pape iz doba renesance: »Što smo čuli i što smo si predstavljali o Rimu, sve to skupa jest premalo prema direktnom utisku, što ga čovjek dobiva, kada gleda vječni grad... Kad sam jučer stojao gore u kupoli crkve sv. Petra, rekao sam si suznim očima: ‚Doista, to je kuća Božja, to su vrata nebeska!' Gotovo se ne može vjerovati, da su ljudi mogli stvoriti takovo djelo umjetnosti!... Tu ne moženo drugačije, nego da se s udivljenjem i sa strahopočitanjem klanjamo. *Ova* umjetnost, *ova* znanost, riječ u jednu: *ova* kultura, što se tu očituje u arhitekturi, u kiparstvu i slikarstvu u službi religije, mora nas sjevernjake (t. j. nas protestante) poticati na ozbiljno promišljanje: *ta što imamo mi, što bi se moglo s tim prispodobiti? Što se mene tiče, ja ću odsada samo s največim počitanjem govoriti o Rimu i o katoličkoj Crkvi, jer je sve to njezino djelo, njezina zasluga*«.[2]) Kako ovaj učeni protestanat u istinu drži riječ svoju te u svojim spisima upravo s oduševljenjem govori o Rimu i o katoličkoj Crkvi, vidjeli smo već drugom zgodom.«[3])

[1]) Karakteristična je cijela kitica te pjesme (»An die Freunde«), gdje pjesnik slavi ono neprispodobivo carstvo ljepote, — papinski Rim.

»Prächtiger, als wir in unsrem Norden,
Wohnt der Bettler an der Engelspforten,
Denn er sicht das ewig einzige Rom!
Ihn umgibt der Schönheit Glanzgewimmel,
Und ein zweiter Himmel in den Himmel
Steigt Sanct Peters wunderbarer Dom«.

[2]) Sr. »Kath Kirchenzeitung« g. 1904. str. 355.

[3]) Zanimljivo je, što Saeter pripovijeda o svom prijatelju *Henriku Ibsenu:* »Kad sam jednoć molio Ibsena, neka mi štogod priča o Rimu, odvratio mi: Ne mogu vam puno pripovijedati, *jer sam istom šest godina boravio u Rimu*. Tako je evo u istinu s Rimom«. (Ib.) — Slično govori o Rimu i glasoviti estetičar *J. Winkelmann*, koji se u Rimu obratio na katolicizam. Sr. Aleks. Baumgartner D. I.: »Goethe« 3. svez. str. 7.

Tako su pape kršćansku struju u renesanci vodili do potpune pobjede, dok je ona *poganska* renesanca, koja je iz grčkih i rimskih umjetnosti mjesto meda sisala samo otrov, u sebi propala te se ugušila u blatu nećudorednosti i bezvjerstva.

Zajedno s arhitekturom i u uskom savezu s njom procvale su i ostale umjetnosti, osobito pod *Julijem II.* (1503—1513), koji je za graditeljstvo, slikarstvo, kiparstvo i pjesništvo stvorio drugo Augustovo doba.

Rimski pravac renesance razmahao se preko cijele Evrope. Svuda se podigoše ne samo mnogobrojne crkve, nego i raznovrsne profane zgrade po rimskim uzorima, pa i druge lijepe umjetnosti ugledale se u velike majstore vječnoga grada. *I hrvatske zemlje* — najviše Zagreb, Spljet, Dubrovnik, Kraljevica — iskusile su taj utjecaj.[1]) Ali na nesreću je baš za vrijeme najvišeg cvata talijanske renesance Hrvatska bila pozorištem krvavih bojeva zbog turske invazije, proti kojoj je trebalo kroz cijelo 16. stoljeće da budu sve narodne sile na okupu.

Kad se je napokon povratio mir, bila je opet Crkva prva na mjestu, da popravi štetu, i da podigne iz ruševina uništenu umjetnost, kao i cijelu kulturu hrvatskoga naroda.[2])

Tečajem 17. i 18. vijeka umjetnički se je ukus sve više i više izrogjivao, pa bi osobito viša arhitektura posve propala, da nijesu muževi Crkve, najviše redovnici, još spasili, što se je dalo spasiti. U to vrijeme baroka i rokoko-a istaknuo se osobito t. zv. *isusovački slog* svojom harmoničnom ljepotom, premda su i ti redovnici u umjetnosti bili sinovi svoga vremena, pa nijesu više mogli posve zapriječiti pad klasične renesance.[3])

Ma kako bilo istina, da su se svi veliki slogovi *u službi Crkve* ili rodili — kao romanski, bizantinski i gotski slog — ili razvili do svoje savršenosti — kao renesanca, ipak je svaki crkveni stil postao plodnim i za profane svrhe, a *bez Crkve nije nijedan stil dostigao idealne estetske visine niti je za praktične ciljeve stvorio što veliko.* Dobro veli znameniti kritičar *Schnaase* u

[1]) Sr. »Die österr.-ung. Monarchie: Kroatien und Slavonien« str. 163. sl.

[2]) Sr. n. m. str. 166.

[3]) Potankosti v. kod *Jakoba* n. m. str. 97. ss.

svom djelu »o odnošaju umjetnosti prema kršćanstvu«: »*Samo na crkvenim zadaćama može se umjetnost razvijati do stalnoga, vrijednoga sloga. Bez Crkve postaje umjetnost nestalna te se izragja do isprazne igre i do frivolnog dražila putenosti*«.[1])

To potvrgjuje osobito povjest one grane renesance, koja se je od Crkve emancipirala te životarila još do 19. vijeka. Danas se slažu svi kritičari u tom, da je ta umjetnost bez svake prave vrijednosti.

Sam profesor *Ad. Harnack*, danas prvi auktoritet u protestantskoj znanosti, priznaje u svojoj »povjesti dogmata«,[2]) da je ono, što je dobro i veliko u renesanci i u čitavoj njezinoj kulturi, postalo na katoličkom tlu, pa ima svoje korijenje u djelovanju Crkve, osobito crkvenih redova, pa dodaje: »*Veliki zastupnici renesance nikad nijesu držali, da im ne treba kršćanske vjere i katoličke Crkve*«.

Što je u novije doba umjetnički ukus pao na tako niske grane, da i sâm *Taine* na raznim mjestima svoje »filosofije umjetnosti« žali taj izrod, a estetičari *Franz* i *Reichensperger* moderno vrijeme zovu upravo »doba neukusa«,[3]) tomu je u prvome redu krivo, što moderni zastupnici umjetnosti velikim dijelom misle, da im »*ne* treba kršćanske vjere i katoličke Crkve«.

Ono, što je u današnjoj arhitekturi od dublje vrijednosti, to nije originalan plod našega vremena, nego je to *imitacija* vrijednih djela iz onih vremena, gdje je umjetnost u školi Crkve učila pravu i čistu ljepotu te svijetlo svoje zapalila na svetoj vatri vjerskog oduševljenja. Samo oni se zovu danas znameniti graditelji, koji znadu umjetnost onih većih vremena što bolje oponašati. Jer naše vrijeme nema više vlastitog sloga — osim onoga secesijonističkog, koji doista nije sposoban, da stvori ikakvo veliko, ozbiljno djelo. I tu vrijedi ona Goethe-ova: »Ljudi su samo dotle produktivni u umjetnostima, dok su religijozni«. Današnji viši slojevi većinom nijesu više religijozni, zato nijesu ni produktivni u umjetnostima,

[1]) Kod *Hettingera*, »Apologie« 5. svez. str. 255.

[2]) 3. svez. str. 406.

[3]) *Franz*: »Die Kunst im neuen Jahrhundert« (Hamm 1902.) str. 103. *Reichensperger* n. m. str. 42.

nemaju snažnih i originalnih umjetničkih ideja niti onoga čistoga pjesničkog poleta, bez kojega se ne ragja savršena umjetnina.

I na polju umjetnosti možemo samo onda očekivati regeneraciju, kad se naobraženi svijet opet povrati vjeri i Crkvi.

To će nam još jasnije biti, budemo li analizovali i razvitak ostalih umjetnosti. Nego o tom drugi put.

Problem kulturnog razvoja.

Napisao *O. J. Sabadini Subotić.*

Uvod.

Pourquoi étudiez-vous la coquille, sinon pour vous figurer l' animal? De la même façon vous n' étudiez le document qu' afin de connaître l' homme; la coquille et le document sont des débris morts, et ne valent que comme indices de l' être entier et vivant. L' est jusqu' à cet être qu' il faut arriver; c' est lui qu' il faut tâcher de reconstruire. On se trompe lorsqu' on étudie le document comme s' il était seul.

H. Taine »Littérature anglaise«.

1. Danas se nalazimo licem pred orijaškim spomenikom ljudske kulture,[1]) spomenikom, što ga čovječanstvo nije sagradilo u nekoliko decenija, nego ga počelo dizati od prvih dana

[1]) Pohrvaćena riječ *kultura* potječe od latinske *cultura* — colo — te u prvotnom smislu znači *obragjivanje* n. p polja, njive, loze i dr. (poljodjelstvo.) Kod lat. klasika čitamo tu riječ u prenesenom smislu za *gajenje* uma, srca (izobrazba) kao n. pr. kod Cicerona, Tusc. 2. 13, Horacija, Ep. 1, 1, 40. Sp. Menge. Lat.-deut. Schulwörterbuch mit besonderer Berücksichtigung der Etymologie, Berlin 1907. Svakako ne nalazimo kod lat. staroklasika današnji široki pojam riječi *kulture*, kojom mi označujemo 'sve društvene prosvjetne pojave nekoć i sada. Taj opširni pojam nalazimo ga tek kod živućih jezika u novije doba, kada svi narodi poprimiše ovu latinsku riječ, te se više manje dandanas ova riječ kod svih evropskih jezika uzimlje u istom značenju, te je više puta zamjenjuje riječ *civilizacija*. Amerikanski sociolog Ward (Reine Soziologie 1907 str. 22) naglasuje, da njemački *Kultur* nije isto,

svoga opstanka. Povjest ili historija, što počinje čovjekom, zabilježila je sve faze kulturnog života. Ali povjest nije se osvrtala, osobito u prvim svojim periodama, na one posredne ili neposredne čimbenike, kojim su svojim uplivom ili djelovanjem stvorili ovu ili onu kulturnu pojavu pojedinih naroda i vijekova; povjest se više ili manje graničila na činjenice ili gradivo, a da nije išla naprijed, da nagje temelj, na kojem počivaju historične činjenice. Tu je zadaću preuzela filosofija, koja je imala ispitati historično gradivo ili »shvatiti povjest u čitavom njenom opsegu«. Pozvani mislioci su na tom polju neumorno radili boljim ili lošijim uspjehom i stvorili posebnu znanstvenu granu, što dolazi pod imenom *historične filosofije* (philosophie de l' histoire.) Kašnje je tim pravcem išla sociologija, a nazad koji decenij, otkad su bujno procvale prirodne znanosti, pokušalo se, da se povjest ispita na temelju empirizma. Tako današnja historična filosofija pokazuje metafisični i fisični elemenat, a svaki od tih elemenata ima svojih predstavnika pod raznim imenima, kao n. pr. historičnih filosofa, antropologa, etnologa, ekonoma, sociologa, literata i t. d. Ti se svi oslanjaju na spekulativnom ili empiričnom gledištu; ali i jedna i druga stranka ima istu zadaću, da pronagje jedan *općeniti zakon*, po kome bi se mogao *protumačiti kulturni razvoj u svjetskoj povjesti.*

Kad smo ispitali upliv historičnih čimbenika ili faktora i ušli u trag nekom zajedničkom motoru, po kojemu se razvija društvo i njegov kulturni život, tek tada dolazimo do točnog *shvaćanja povjesti.* Time bi bio riješen *problem kulturnog razvoja.* Razumijevanje povjesti nuždan je uvjet, bar u koliko se meni čini, k razumijevanju starih i novih društvenih prilika; ono je ključ, što nam otvara vrata k riješenju važnih zagonetaka, što se splıću u današnjim društvenim pitanjima i poteškoćama.

2. Historija je u naše vrijeme stekla osobiti ugled, a to je i zaslužila od časa, kada nam se pojavlja u obliku stroge znanstvene

što i engleski *culture*, jer da prvo naznačuje i obuhvaća materijalnu prosvjetu, naime i primitivne početke kulture primitivnih naroda, dok engleski *culture* i *civilisation* ima ograničeni pojam za »klasične« umjetnosti i nauke. Ipak većina auktora ne drže se ove razlike, stoga u savremenoj književnosti, gdje je govor o kulturi, razumijeva se ne samo klasične nauke i umjeća, nego i prvi zametak civilizacije, dakle umjetnost i društvene pojave divljih naroda. U tako širokom smislu razumijem i ja našu riječ *kultura.*

struke. Ne zadivljuje nas u svjetskoj historiji ogromno gradivo, nego činjenica, da je to bogato gradivo svjetske historije kritički pretresano u velikoj većini i kao takovo svrstano u historiju. Politički i vojnički anali svih prosvijetljenih naroda pomno su sabrani i uregjeni, i njihova pouzdanost većinom strogo dokazana. Pomoćne znanosti za historiju danas su u cvatu, i taj cvat je podigao visoko povjest, koja prodire u najtamnije periode čovječanstva i rasvjetljuje najmračnije doba. Po tome su iskopani starovječni gradovi, konstatovan stari novac, popunjene znamenite inskripcije, ispitane abecede, protumačeni hieroglyfi, ušlo se u trag razumijevanju sasvim zaboravljenih jezika, rječju: pretražene su starine svih vrsta. Sve do naših dana velikim marom gajila se povjest pravnih izvora i religija, a od nekoliko decenija uvedena je kritična povjest klasičnih i narodnih literatura, lijepih umjetnosti, obreta, pučkih navada i običaja. Savremena filologija iznašla je i protumačila zakone jezičnog razvijanja, a time dobili smo jako sredstvo, da protumačimo i rasvijetlimo tame zaglušnih vremena za preranih seoba naroda. Narodna ekonomija podignuta je danas na znanost, te nam je od velike pomoći pri istraživanju uzroka nejednake diobe dobara, koja danas toliko uznemiruje mase naroda. Statistika sve ljepše napreduje, a koliko nam je ona doprinijela k shvaćanju materijalnih interesa i duševnih svojstava pojedinih naroda, ne treba ovdje spominjati. Fisična geografija stupa uporedo s ostalim disciplinama: pojave i razlike podneblja na dlaku su odregjene, visočine izmjerene, ispitane rijeke, i njihovi izvori, pretraženo morsko područje. Naravni proizvodi zemljišta i njihova svojstva točno su prikazana i proračunana, hrana kemično ispitana i njen odnošaj na sustavni razvitak opredijeljen. Danas se može matematično odrediti svakdanji život čovjeka, poimence poprečni broj rogjenja, ženidbe, smrti, zatim promjenu nadnica i cijene, rječju: sve ono, što je nužno za uzdržavanje života i blagostanja. Prirodne znanosti, osobito biologija, fisiologija i kemija, zatim medicinska znanost, patologija i psihiatrija danas slave triumf. Sve ove i druge nespomenute znanosti sačinjavaju današnji orijaški kulturni napredak, ovaj napredak, da tako rečem, pokazuje nam anatomiju pojedinog naroda i društva uopće. Sve ove kulturne pojave sjaje se u povjesnici ljudstva, a mi valja da shvatimo njenu narav ili bit.

U čemu sastoji kultura?

3. Za vrijeme, kada se je društvo diglo do nekog stepena duševne uglagjenosti, rečemo, da je to kulturno doba; jednako kažemo: kulturan narod, kulturan čovjek. Nego sâm *pojam kulture* kod pisaca nije točno odregjen. Da nam put k riješenju pitanja bude olakšan, odgovorit nam je iznajprije na upit: *u čemu sastoji kultura?*

Na ovaj upit ne može se odgovoriti prije, nego se obazrem na netočne definicije, koje su kod pisaca najobičnije; iza toga nastojat ću prikazati i pokazati svoje mnijenje.

Najviše pisaca, koje sam imao pri ruci, postavljaju ovu definiciju: α) *Kultura sastoji u nekom konglomeratu znanja kod pojedinaca.* Ova se tvrdnja čita i kod pučkih spisa, pa zato je u društvu najobičnija. Nego koliko je obična i popularna ova tvrdnja, toliko je i krnjasta. Znanje pojedinca ne sačinjava kulturu, nego je posljedica i znak kulture. I zbilja očevidno se pokazuje iz života kulturnih naroda, da se prije pokaže do nekog razvoja kultura, naime znanstvene stečevine, sredstva, škole, obrt, izumi i t. d., a tada tek slijedi izobrazba gragjana; po tome pojedinac u društvu ili u državi, koji je stekao neku veću ili manju izobrazbu, *pretpostavlja*, da se u okolini, gdje se nalazi, nalaze sva sredstva, bez kojih nije moguće steći znanje. Ta sredstva bila bi razni prosvjetni zavodi, knjižnice, naukovna društva, izumi, obreti, sistemi i t. d.

Sve kad bi većina pojedinaca bila bez znanja ili neke dovoljne duševne izobrazbe, kultura može opstojati u toliko, u koliko u društvu opstoje one duševne stečevine, iz kojih pojedinac crpa svoju izobrazbu. Kultura time ne ovisi o pojedincu, nego ona je samostalna i ne može propasti ondje, gdje se je do nekog stepena razvila. Iz toga se razabire, da se kultura *baštini.* Zato kultura se prikazuje kao neke stečevine, moralne ili umne stečevine, koje su nastale od vijekova, te prelaze od naraštaja do naraštaja, od oca na sina. Svakako znanje *ne može* baštiniti sin od oca; fisiologija je pokazala, da plasma može prenijeti od roditelja na djecu tek fisične sposobnosti ili pojedine sklonosti i ništa drugo. Uslijed toga privatna ili stečena svojstva, megju kojima je i znanje, mora napose svaki novi član društva sebi priskrbiti, dotično i duševnu izobrazbu; inače znanje nema smisla za pojedinca. Pošto je pak

kultura svojina ne pojedinca kao takova, nego cijelog društva, znanje pojedinaca ne može nam dati *potpuni* sadržaj kulture. Znanje pojedinih članova jedne društvene mase ili jedne države jedan je od potrebitih uvjeta, da kultura koraca naprijed ili da napreduje; pojedinci, koji se bave znanostima, dolaze primjerice do novih znanstvenih rezultata, iznagju nova i korisna svojstva neke tvari u naravi, sagrade novi sistem u nekoj struci, iza dugotrajnih pokusa dolaze do znanstvenih i korisnih obreta i t. d: takovi pojedinci time unapregjuju kulturu, ostavljaju kao neku stečevinu čitavom društvu svoj izum, zatim ih nestaje iz društva, ali ostaje izum, ostaje kultura, koja time postaje vječna, akoprem pojedinci, koji se nalaze u društvu, ne uče ono, što su izvanredni ljudi iznašli, napisali, podučali; kultura kao moralno, nezavisno sredstvo *opstoji* u ljudskoj zajednici, premda članovi njezini ne koriste se tim sredstvom. Ovaj primjer, uhvam se, dovoljan je, da jasnije pokaže ono, što sam gori rekao.

Kulturu zato punim pravom sporegjujemo neugasivim svijetlom, koje jedan vijek ostavlja drugom, a zovemo go »prosvjetom«; drugim riječima nazvao bi kulturu nekom društvenom plasmom, što ostaje u narodu a prelazi od naraštaja do naraštaja, od vijeka do vijeka, dok pojedinci sa njihovom izobrazbom, pa i velikani ili prvi kulturni pregaoci, nestaju s obzorja, a povjest ih s udivljenjem bilježi.

4. Mnogi rijetki duhovi definirali su kulturu kao: β) *Skup znanosti i znanja, što tečajem povjesnih perioda sve to više napreduje i raste.* Time bi kultura drugim riječima bila neka svjetiljka, što tečajem vremena sve jače plamsa i gori. Francuski mislioc *Pascal* u svojim poznatim »Mislima« ovako je izrazio tu misao: čitavi ljudski naraštaji svih vremena imaju se smatrati kao jedan čovjek, koji je uvijek živio i neprestano učio.[1]) U istom smislu izraziše se Francis Bacon, Herder i Condorcet.

Ova duboka misao puno znači; ne mislim ipak ovdje isticati njenu vrijednost, da ne budem predug. Uza sve prednosti ove hi-

[1]) Odavna prije B. Pascala smjerao je na to Sv. Augustin s onim svojim riječima: »... humani generis, quod ad Dei populum pertinet, *recta eruditio per quosdam articulos temporum tamquam aetatum profecit accessibus*«. Sp. De Civitate Dei, lib. X, c. XIV. Napominjem, da se je Pascal marljivo bavio čitanjem Augustinovih djela.

poteze opaža se, da ona *ne zahvaća sve*, što zovemo kulturom. Jer tu ne zahvaća pojam kulture više nego »jedan pojedinac, koji je stoljeća i stoljeća proživio i neprestano učio«. Sve kad bismo i obožavali tog jednog velikana radi njegove sposobnosti i mudrosti, radi njegove prekostoljetne starosti, ne bismo mogli priznati, da takav pojedinac može otvarati nešto, što mogu svi zajedno. U ciglog jednog genija ne daju se strpati sve sposobnosti, što se nalaze razbacane tamo amo u društvu; time bi, uslijed rada jednog kulturnog pregaoca, kultura bila skoro nikakova, jer ona je upravo potekla iz zajedničkog rada i iz raznih sposobnosti čitave društvene mase, premda je ovaj ili onaj društveni član više doprinio k društvenom napretku nego drugi. Kultura je po tom djelo milijuna.[1]) Uzmimo jednu znanstvenu struku, prolistajmo njezinu povjest, pa ćemo se uvjeriti, da je njezino današnje stanje nastalo iz nejednakih i brojnih sila, megju kojima je bilo i Titana, koji ipak *sami* nijesu mogli izvesti, što su svi na istom području znanosti izveli. Iz gornje Pascalove hipoteze zaključuje se, da jedan samo genij može stvoriti neku kulturnu periodu; ali historične činjenice jasno svjedoče, da je svaka kulturna perioda potekla iz zajedničkog rada manjih i većih talenata, koji ne stoje jedan bez drugoga; uz to znamo, da su više manje svi izvanredni geniji imali svojih preteča i nasljednika, koji su rad »osnovatelja« ove ili one škole doveli do točnijih rezultata. Darwin je n. p. 1849 iznenadio svijet sa svojim djelom: On the origine of species, a ipak prije Darwina mnogi su strukovnjaci uvigjeli i priznali u naravi zakon evolucije, dok današnja biologija, koja je iza Darwina bujno procvala, dokazuje, da je Darwin u mnogočem zabrazdio i pogrešio. Iz povjesti slikarstva uzmimo dva velikana, n. p. Tiziana i Rubensa, pa ćemo vidjeti, da je Tizianu falilo u njegovom radu nešto, što je Rubens imao, a Rubensu ono, što je Tiziana odlikovalo. Štovanje heroja i genija je, dakako, opravdano, ali do nekih granica. Megjutim svaki i najmanji kamičak kulturnih radnika nalazi u velikoj kulturnoj zgradi svoje zasluženo mjesto.

[1]) Stuart Mill, Dissertations and Discussions (novo pučko izdanje), London, str. 139: Our position, therefore, is established that by the natural growth of ci.ilization, power passes from individuals to masses, and the weight and importances of an individual, as compared with the mass, sink into greater and greater insignificance.

5. Posebnu oznaku za pojam kulture daje Ludwig *Gumplowicz*, profesor na gradačkom sveučilištu. Njegovu definiciju ovdje zato iznosim, što je za evolucionističnu sociologiju skoro tipična. On veli: γ) ***Kultura je skup teorija i životnih praktičnih zaključaka, što dolaze iz samih teorija.***[1]) Kao sporedan prilog k praktičnim zaključcima dolaze u kulturi znanosti i umjetnosti! Svoju tvrdnju osnovao je Gumplowicz na teoriji materijalne evolucije, iz koje je opet razvio svoju teoriju o borbi rasa; kultura bi najzad prema toj teoriji bila prosti rezultat egoizma ili prava jačega. U početku, uči Gumplowicz, jača grupa ljudi povela je žestoku borbu i podjarmila heterogene, t. j. sebi tugje grupe; iza toga se zbilo, da je pobijegjeno pleme osugjeno bilo na ropski rad; pobjedonosna rasa zagospodova; otuda razvitak kasta. Najniža kasta ili robovi otada bave se materijalnim radom, dok više kaste, riješene brige za svakdanji život, mogoše se odavna posvetiti višem, duševnom radu, koji je urodio kulturom; kultura je dakle zadnji rezultat plemenske borbe, ili bolje, ona nije nego pobjeda homogenog elementa nad heterogenim u borbi rasâ. Ali ova borba ljudskih rasa ne biva uslijed slobodne volje, koja i ne opstoji, nego uslijed ***nevidljive sile nagona*** (Triebkraft), a taj poziv bio bi universalni zakon, kojim se razvija društvo, onako kao anorganski svijet uslijed mekaničnih zakona. Time dolazi Gumplowicz do zaključka, da u društvu, gdje su svi slobodni i jednaci, ne može biti govora o kulturi; kultura je rezultat nasilja i ropstva.[2])

Ostavljajući teoriju evolucije na stranu prihvaćam glavni princip auktora glede kulturnog razvitka, da je naime kultura nužni

[1]) L. Gumplowicz, Rassenkampf, Innsbruck (Wagner) 1883. S. 231: Cultur ist nun vorwiegend eine sogenannte geistige Erscheinung. *Sie besteht* nämlich in einem *Complex von durch Erkenntnisse gewonnenen Anschauungen und in einer diesen Anschauungen gemäss gestalteten Lebensordnung.*

[2]) Na str. 235 (l. c.): So lange der ursprüngliche Menschenschwarm aus vollkommen gleichen und gleich freien Individuen besteht, von denen jedes der Befriedigung seiner eigenen Bedürfnisse, sei es vereinzelt oder gemeinschaftlich, nachgeht: so lange kann von einer Kultur keine Rede sein . . . Str. 236: Wer für den Andern arbeiten, wer dem Andern Dienste leisten, wer die Unterstufe bilden solle, damit die andern eine höhere Staffel cultureller Entwicklung besteigen können, ***brauchte nicht vom freien Willen***, von einverständlicher Wahl abzuhängen. Diese Frage war mit *Naturnotwendigkeit* bald entschieden. Im ***Rassemkampf um Herrschaft*** entschied der stärkere Schwarm diese Frage zu seinen Gunsten.

rezultat ropstva i nasilja. Činjenice dokazuju, da ongje, gdje vlada tiranstvo i ropstvo, kultura ne može zahvatiti korjen; pa da je kultura i pristupačna višim i užim slojevima, to ipak *narod* kao takav nije kulturan, jer prosvjeta valja da je cijeloj masi ili bar većini pristupačna. Kultura ili duševne stečevine valja da kao sredstva budu popularizovana. K tomu sloboda i jednakost bitni su uslov kulture. Kultura je produkt duševnih sposobnosti i sklonosti pojedinaca, stoga ne može opstojati ili nastati ongje, gdje je radnja i zanimanje prisiljeno. Mi uz to znamo vrlo dobro, da su baš iz potištene ili niže kaste, koja prema Gumplowiczu ima da obavlja teške materijalne posle, nikli ljudi, koji su skoro najviše doprinijeli k unapregjenju prosvjete. O tomu svjedoči historija svih vijekova. Veliki i epohalni izumi potekli su uopće od prostih i potištenih ljudi, te su rezultat slobodnog zanimanja i slobodne volje, koju Gumplowicz poriče, bez da je pobio njezinu eksistenciju.

Sasvim je nesmisleno ono, što auktor kaže, da je taj skup teorija i prakse (ili kultura) potekao iz mržnje, odvratnosti i zazora proti heterogenim rasama. Većina teorija i praktičnih dedukcija — kako Gumplowicz nazivlje kulturu — nastala je iz požrtvovnog rada onih pozvanih, koji se ne iz interesa ili egoizma, nego potaknuti ljubavi prama bližnjemu, bio on homogene ili heterogene rase, posvetiše istraživanju istine. Kršćanstvo je n. pr. bitno doprinijelo k razvoju kulture, a činjenice iz svjetske historije svjedoče, da rad, koji je nikao u kršćanstvu, ne može se nikako bazirati na mržnji heterogenih rasa. Zatim skup teorija i praktičnih zaključaka ostaje kod Gumplowicza sasvim neodregjen: koje su to teorije i praktične njihove dedukcije, mi ne znamo ništa. Na koncu Gumplowicz nadodaje znanosti i umjetnosti ne kao bitni sadržaj kulture, nego kao nuzgredno *poljepšanje života*. Dakle skupu teorija i praktičnih dedukcija ne ostaje ništa kulturnoga, nego šuplje ime.

Ward i amerikanski sociolozi o kulturi.

6. Izmegju najmodernijih sociologa, koji se bave s ovim pitanjem, imenujem Warda, profesora u Washingtonu (Amerika.) Njegovo mnijenje zaslužuje osobitu pažnju, stoga ćemo njegovu tezu pobliže ispitati. On označuje, da kultura sastoji *a) iz sila prirode, koje čovjek izrabljuje u svoju korist.*[1])

»Okolina preobrazuje životinju, ali čovjek preobrazuje svoju okolinu« — veli g. Ward, i to bi bio princip, na kojem on gradi svoje dokazivanje. Time, što čovjek, dolazeći svojim razumom u dodir sa prirodom, prilagogjuje sakrivene sile njezine u svoje životne svrhe, sve više rastu kulturne stečevine, kultura napreduje. Strukturna promjena kod nerazumnih životinja bjelodano odaje upliv prirodnog ambijenta: životinja je u razvoju svoga organizma pasivna prama djelovanju naravi, što ju okružuje. Jedino čovjek, psihično razvijen, odnosi se na okružujuću prirodu ne samo aktivan, nego i agresivan, te ju prilagogjuje prama svojim prilikama i potrebama. Ward ne priznaje, da je za historičnih perioda nastala u organizmu čovjeka znatna promjena i nuance, što su megjuto nastale u razvoju organizma, nemaju diagnostične vrijednosti. Bitne promjene ljudskog sustava imale su mjesta u predhistoričnim periodama prema zakonima monofiletične evolucije, koju Ward brani. Ali od prvih dana historije čovjek nije podvržen bitnim promjenama; po tomu nije danas čovjek bržeg koraka, jačih mišica, oštrijeg pogleda nego u vrijeme kad je Herodot pisao. Ali se n. p. vid njegova oka pomoću leće ogromno povećao, pomoću električnih i parnih motora stao se čovjek mjeriti letom ptice, razni i nebrojeni strojevi učiniše čovjeka jačim nego što je zub zvijeri ili čamprazi grabežljive ptice. To je sve nastalo uslijed uporabe prirodnih, sakrivenih sila, koje je čovjek otkrio i izrabio u svoje svrhe Te upotrebljene sile naravi dolaze historičnim redom pod raznim imenima: topline, svijetla, težine, vjetra, vode, pare, elektriciteta i t. d. Ali čovjek ne prima u svoju službu material naravi, nego samo njihova svojstva. Čovjek naime čarobnim štapom svoga razuma dolazi u dodir sa okolinom ili prirodnim elementima, koji ga okružuju, predmeti tada *reagiraju*, a čovjek mudro upotrebljuje na svoju korist te reakcije. Izmegju sile (aktivnosti) i svojstva tvari — veli Ward — nema razlike, po tomu u kulturi dolaze samo sile tvari kao sastavni dio. Da se postigne razvoj ili napredak kulture, čovjeku *ostaje samo aplicirati svoju energiju na ma-*

[1]) Lester F. Ward, Reine Soziologie (njem. prevod), Innsbruck 1907, S. 22: Kultur besteht in der Nutzbarmachung der Materialien und Kräfte der Natur.

terijalne predmete u velikoj prirodi. Ovu misao istaknuo je prije Warda Guyot u »Journal des économistes«.[1]) Svaki (kulturni) napredak — veli Y. Guyot — stoji u upravnom odnošaju sa uplivom čovjeka na prirodu. Materija je uslijed toga dinamična, i kao takova uvijek služi čovjeku u njegovim potrebama života. Supremaciji čovjeka nad prirodom zahvaljujemo sve produkte, što ih vidimo danas u društvu. Iz odnošaja praktičnog čovjeka sa naravi, što ga okružuje, nastali su *izumi*. *Jedino izumi sačinjavaju kulturne stečevine.* Riječi *izum* valja ubrojiti sve, što je čovjek otkrio, obreo, iznašao, dakle i razne metode, principe, forme, sisteme, institucije uz izume u uskom smislu riječi. Naravno dolazi, da i literaturu, govor, filosofiju — riječju sve znanosti valja svrstati pod klasu izuma. Time zaključuje Ward, da izumi ostaju kao nešto vječita, imaterijalna, kao što je i reakcija vidljive prirode.

Ovo bi bio temelj Wardove definicije.

U svojoj osnovi Ward očevidno sužuje kulturno područje. Jer na koncu konca, kultura sastoji od same materijalne koristi prema riječima prof. Warda. Ward je svakako uvidio ovu tjesnogrudnost, pa stoga skače od materije na misao, nu bez razloga. Ako izumi nastaju iz utjecaja čovjeka sa materijom, tad ne možemo reći, da su n. p. spekulativne znanosti *izumi*. Ako prof. Ward poriče spekulativnim znanostima ime *znanosti*, tad nemaju smisla principi, sistemi, poezija i t. d., što kod njega dolaze pod imenom izuma. Prije nego čovjek dogje u dodir sa svojom prirodnom okolinom, valja da je već duševno razvijen, ako misli istraživati narav i izrabiti ju u svoju korist; ta i divlji narodi dolaze u dodir sa prirodnim elementima, ali za njih narav ostaje još tajna i bajovna slika, jer primitivan čovjek stoji tu pred prirodnim sakrivenim silama nesposoban, da prodre u bît naravi. Dok su se n. p. prirodoslovne nauke razvile, htjelo se vijekova i vijekova; danas, kad su pozitivne nauke u cvatu, ostaje nam još nebrojenih tajna u prirodi; pa prije 19 stoljeća bilo je kulturnih perioda, kojima se diči čovječanstvo. To nam pokazuje, da bez posrednog

[1]) Guyot je razvio ovu svoju osnovu u članku objelodanjenom u spomenutom časopisu, 59 année, 5 série, tome XL, listopad-prosinac 1899. Njegova teza glasi: Le progrès est en raison directe de l' action de l' homme sur les choses — et en raison inverse de l' action coercitive de l' homme sur l' homme.

dodira sa naravnom okolinom kultura može biti, i jest zbilja u nekom razvitku. To nam uopće svjedoče spekulativne znanosti, bez kojih ipak nije moguće, da se okoristi čovjek sa svojom prirodnom okolinom. Čovjek dolazi u boljem ili lošem saobraćaju sa prirodnim elementima prama boljem ili lošem opažanju prirode. I baš ovo logično i pomno opažanje prirode pretpostavlja dovoljni razvitak, duševnu sposobnost opažatelja. Ne mislim time reći, da izumi u užem smislu ne sačinjavaju kulturu; ne, izumi igraju jaku ulogu u kulturnom razvoju, ali opažam samo, da kulturne stečevine, koje se razumijevaju pod imenom izuma, nijesu nego jedan dio u velikom duševnom i materijalnom području ljudske kulture.

Iz postavljene definicije zaključuje napose Ward, da oni narodi, koji iz saobraćaja sa prirodnom okolinom nijesu stvorili zapadne evropske kulturne stečevine, ne mogu pristajati u kulturnu povjest. U to ime narodi istočne Azije (osim Japanaca) nemaju se računati u kulturnoj povjesti; slično stanovnici Afrike, Indijanci i t. d.; jedino Zapadni narodi sačinjavaju kulturnu povjest.[1]) Isključujući te narode iz sudjelovanja na kulturni napredak Ward je ne samo okrnjio nego skoro uništio kulturnu povjest. Povjest kulture počinje prvim stepenima primitivnih naroda; ako ne zagjemo u početke prosvjetnih stečevina, ne ćemo biti kadri shvatiti narav i život kulture. Svakako su n. p. razne umjetnosti nastale iz društvenih potreba kod svakoga naroda; kad bismo danas tražili, odakle i kako se razvila grčka dramatička umjetnost, ne može se dati drugi odgovor, nego da je grčka drama nastala od onih plesova, kojima je grčki, nerazvijeni narod prikazivao u žalosnim i veselim časovima čudnovati život boga Dioniza. Krabulje i krabuljni plesovi danas, rekao bi, ostaju bez smisla, a ipak kod divljih naroda nalazimo njihovo značenje, jer kod primitivnih plemena još i danas krablja služi dijelom za ratne svrhe, dijelom za ovršenje teških poslova tajnih saveza, dijelom za odalečivanje zlih duhova, napokon i za raznovrsne igre i vesela prikazivanja. Ornamentika, risarija, slikanje slika je društvenog života; slikanje tijela kod afričkih Crnaca svjedoči i vjerske i društvene motive (znak, kojem plemenu ili porodici dotičnik pripada) i t. d. Kulturna povjest je potpuna samo, ako se svi i pojedini stepeni kulturnog razvitka uzmu u

[1]) Ward, l. c. str. 41 sqq.

obzir; upravo radi toga nemaju biti isključeni iz historije sasvim nerazvijeni narodi. Osim toga Ward čini nepravdu nekojim narodima, koji su ipak u nekom smislu prilično kulturno razvijeni; kineška porcelanska umjetnost n. pr. služi i evropskim narodima kao pravi uzor, Kinezi su poznavali prah prije nego se je na zapadu izumio i t. d. Ovo je dosta rečeno proti Wardovom sastavnom dijelu kulture, koja po njemu samo zahvaća prirodne sile, koje su (zapadni!) ljudi izrabili u svoju korist.

7. Takogjer, kod nekih amerikanskih sociologa, napose kod pojedinih teoretičara političke ekonomije, vlada mnijenje, da ε) *kultura sastoji iz stečenih materijalnih dobara ili imanja.* Ovo bi moglo vrijediti samo u slučaju, kad bi razuman čovjek bio sa životinjom na istom stepenu života. Zdrav razum to svakako poriče. I ovu definiciju može se prihvatiti, ali samo in parte. Istina je, da su pojedinci stekli bogatstvo putem svog rada, zanimanja, umnih poduzeća i t. d; k tomu blagostanje donosi širenje prosvjete i nauka. Uzmimo za primjer darovitu djecu, koja uslijed slabih sredstava ne mogu se posvetiti naucima. Blagostanje je rezultat duševnog napretka i ustaljene prosvjete. Ali ipak ne može biti suština kulturnog sadržaja. Stalno je to, da imanje nije cilj kulture, a i bez bogatstva može društvo i društvena kultura opstojati, premda valja priznati, da bogatstvo promiče prosvjetu. Sama ekonomična znanost bjelodano kaže, da su materijalna dobra kao takova labilna i kratka života. Čujmo, što o nepostojanosti imanja veli Stuart Mill:

»Najveći dio bogatstva, što sada opstoji u Englaskoj, stečen je obzirom na njegovu vrijednost kroz zadnje 12 mjeseca. Samo posve mali dio tog nagomilanog imućtva postoji od najviše 10 godina;... sadanji produktivni kapital sačuvao je jedva štogod od prije, ako izuzmemo seljačke stanove, neke tvornice, razne strojeve i brodove — pa ni to ne bi dosad opstojalo, da se nije te predmete kroz ovo vrijeme krpalo i popravljalo. Ostaje još samo zemljište ili tlo, a to je jedino, čemu možemo jamčiti opstanak. Ta sve, što se stječe, nestaje, te većina produktivnih dobara sasvim se brzo troši. Doduše kapital se uzdrži čitav niz godina, nu samo time, što se od vremena do vremena obnavlja«.[1])

[1]) John Stuard Mill: Principles of Political Economy, Boston 1848, svez. I. str. 93—4.

I zbilja, kad bi gornja hipoteza bila istinita, morali bi proizvodi rasti i množiti se prema napretku kulture. U realnosti je pak sve obratno. K tomu je očito, da što je predmet suroviji i neuglagjeniji, tim je trajniji i solidniji: trajnost imanja ne igje uporedo sa civilizacijom. Izgleda za ovo na pretek, osobito iz povjesti produktivnih dobara. Zagjimo u primitivnost arhitekture ili kiparstva; tu iznajprije imamo pred očima neisklesanu stijenu, koja je trajnija nego izrezano truplo, ovo opet solidnije od isklesanih udova tijela, na koncu ukočeni kip primitivna umjetnika solidnije je nego slobodno izragjeni kameni kip današnjeg umjetnika. Egipatska grobnica jače prkosi zubu vremena nego kašnji ili moderni, elegantno izragjeni dvor. Tko je imao pri ruci kakav prvotisak ili bar tiskano djelo iz 16, 17. vijeka, bez sumnje je opazio jaku i solidnu radnju: čvrst i debeo papir, ili pergamenu, jake i čvrste korice, ručni ali sigurni vez; to djelo staroga kova odaje veliki trud ali i — dugotrajnost. Usporedimo li takovu knjigu sa kakovim modernim, elegantnim, dakako »na brzu ruku« zgotovljenim djelom, ovo će nam izgledati, kao lijepa, ali krhka miniatura, sasvim da ima danas čvrsta »sjajna izdanja«, koja ipak slabo kolaju od ruke do ruke. Uza sve to današnja brošura ima veće prednosti nego nekadašnji »in folio«; to biva zato jer je današnja knjiga *popularna*, što nekada — nazad dva tri vijeka — nije bila. Na mjesto trajnosti i skupocjenosti stupila je današnja brza reprodukcija i neograničena popularnost; siromašan čoban može danas za 20 filira nabaviti knjižicu, čitati ju po miloj volji na pašnjaku pri svome stadu i iz takova štiva naučiti korisnih stvari, koje nije znao. Ova »popularnost« nije potekla iz bogatstva, što je i onako kratka opstanka, nego iz savremenog principa, da samo jevtino može biti i korisno i popularno; zato se i tiskaju knjige male vrijednosti i trajnosti, ali imaju tu vječnu vrijednost, da knjigu svak čita, a time naobrazba nevjerojatno preotimlje mah. Kultura nije vezana uz tvar, nego je neumrla, a tvar je raspadljiva, slaba.

Inteligencija — prvi faktor kulturnog razvoja.

8. Iz onoga, što sam do sada rekao, vidjeli smo, da kultura dolazi iz zajedničkog djelovanja čitavog društva ili dotične društvene grupe. Nadalje kultura nije sama za se; ona je za usavršivanje, oplemenjivanje i uzdržanje generacija. Tu zadaću je u hi-

storiji vazda vršila. Zato ne smijemo kulturno polje ograničiti na materijalni napredak, a isključiti etično područje. Materijalni napredak dolazi iza intelektualnog razvoja, zato i nalazimo pozitivne znanosti tek iza dovoljnog razvoja spekulativnih znanosti, megju koje ne razumijeva se maštanje. Bez dialektike srednjega vijeka ne bi danas znanost bila na onom stepenu, na kojem se zbilja nalazi. Ta umnici su dugo vremena mislili i stvarali daljne zaključke iz zadatih principa, dok se nije došlo do rezultata, da u naravi leži sakrivena znamenita tajna, istina, koju treba otkriti. Skok rijetko biva u razvoju kulture. Kultura je uvijek postepeno — gradatim — koracala; sasvim naravna pojava: natura non facit saltus. Čovjek je morao prije svega sebe opažati i sebe — razumjeti. Misao tuj igra uvijek prvu ulogu, a iz potrebe, da se izrazi misao, dolazi potreba i razvoj jezika, odnošaj pojedinca k pojedincu. Tek iz društveno razvijenog čovjeka dolazi racionalna supremacija čovjeka nad prirodom i koristi, što nastaju iz iste supremacije. Danas, kada uslijed cvata prirodnih znanosti najbolje se odrazuje supremacija čovjeka nad prirodom, čovjek zabliješten uslijed opažanja materije došao je do toga, da niječe sve, što spada na misao, na metafisiku, koja ga ipak, hoće li ne će li, vazda prati pri istraživanju prirode. Kao što više puta metafisičar zazire od materije, tako i empirist zazire od spekulacije, znak, koliko može zabasati čovjek stranputicom. Pored toga valja nam priznati, da ni materija kao takova, ni njezine sile u službi čovjeka ne mogu biti potpuni sadržaj onoga, što mi označujemo imenom kulture. To već radi toga slijedi, što sile prirode bivaju izrabljene od duševnih ili intelektualnih ljudskih sposobnosti; dakle prije materijalnog svijeta duševne pojave čovjeka dolaze kao prvi komponent kulturnih stečevina. Ovo je tako jasno, da je sam Comte, kod koga je materijalizam pooštren, postavio, kako ćemo na svoje vrijeme vidjeti, inteligenciju (raison) kao prvi faktor kulturnog razvoja. Nadalje, pošto čovjek i društvo uvijek moraju težiti prema svojoj naravi k usavršivanju i oplemenjivanju, to moraju imati neko trajno, neraspadljivo sredstvo, koje će uzdržati i voditi društvo na putu usavršivanja. To sredstvo je dakako prosvjeta ili kultura; kultura dakle ima biti trajna, vječita, koliko i samo čovječanstvo.

Pošto tako kultura mora biti neka trajna, tako da rečem vječna pratilica čovječanstva, to ona ne može sastojati isključivo

iz materijalnih dobara, niti iz prirodnih sila materije, kako smo već vidjeli. Time je kultura nešto imaterijalno, što ne zavisi od tvari, od vidljivih objekata, a to je sasvim prema njenom životu, i njenoj naravi osnovano; evo zašto duševne pojave dolaze kao prvi i glavni sadržaj kulture. Bez sumnje povjest dokazuje, da sadržaj kulture ili kulturne stečevine od svog prvog zametka pa do danas ostaju netaknute u svome životu, premda su njihovi stvaratelji, gradovi, spomenici iščezli sa lica zemlje. Što je danas ostalo od nekada realnog Babilona, Egipta, Grčke i Rima? Više ih nema, taj svijet sa ogromnom većinom svojih spomenika kulturnog procvata nestao, ali nije propala njihova kultura. Plastična n. p. tehnika može opstojati bez ovog ili onog kipa, ali kip ne može stati bez tehnike. Jasno je time, da kulturu sačinjavaju duševne, netvarne pojave, a to su *teorije* u prvom redu. *Teorije* su logikom i stoljetnim iskustvom društva dokazane istine, a one mogu dolaziti pod raznim imenima, n. pr. sistema, metode, znanosti, izuma i t. d. Iz teorije dolaze praktične konsekvencije, jer teorija nije sama za se. Praktično izvedene teorije uzimlju time konkretan oblik, i tako vidimo u društvu razne pojave, n. pr. religiju, ravnopravne odnošaje pojedinaca i društva, etični život obitelji i njenih članova, ova ili ona znanost, razne umjetnosti, zatim obrt, trgovina, promet i ostale pojave, što se ragjaju iz svakdanjih potreba života.

Čovjek kao razumno biće stvara objektivne principe, a ovi stvaraju kulturu; kulturu ne mogu stvoriti ostale životinje, jer nijesu sposobne, da se dovinu do principa. Nadalje, ima li kultura vršiti svoju zadaću, oplemenjivati naime društvo ili pojedine društvene skupine, to mora ona biti neprekidno dinamična, t. j. društvo valja da je uvijek podregjeno njezinom uplivu. Kultura kao takova ne prestaje biti, ali njeno djelovanje na društvo može uslijed raznih prilika ili promjena društva prestati. Uslijed turske bujice, koja sobom nije nosila kulturne elemente, kao n. pr. Arapi u Španjolskoj, prekinulo se djelovanje kulture na balkanske narode, n. pr. Grke, Bugare, Srbe, pa i na Hrvate; gdje bi se sada nalazila kulturna povjest Hrvata, da nije tursko kopito neprestano tlačilo hrvatske zemlje u prošlim stoljećima!!! Neosnovana je dakle ona misao u Kranjčevićevom »Jataganu«, gdje pjesnik veli: »Što

je babo s tobom sjeko, Sinčiću su čudne stvari«.[1]) To je sasvim razumljiva i naravna stvar, jer da se mi nalazimo sveudilj u onim životnim prilikama, u kojima krvare danas primjerice macedonski narodi, ne bismo još bili »djeca milostive Evrope«. Dakle na pitanje, može li kultura biti statična, t. j. prestati svojim djelovanjem, odgovara historija sa svojim činjenicama jesno. Kod umjetnosti svih naroda opaža se neka arza i teza, dobra cvata i padanja; stečene teorije ili principi ostaju u razvoju umjeće izvan aktivnog stanja i umjeća pada. Stavimo izmegju ostaloga za primjer povjest starogrčke plastike: I. perioda (arhaizam) (776—500) prikažuje se u prvom svom razvoju kao vrijeme prvih, djetinskih pokusa, gdje vlada ukočena forma; II. periodu (500—338) nazivljemo zlatnom dobom grčke umjetnosti, kad je grčki ukus, tehnika, shvaćanje prirode stiglo do vrhunca; pa ipak III. periodu (338—146) nazivljemo dobom propadanja ili nazadovanja, premda su stečevine jednog Fidije, Mnesiklesa, Kallikratesa i dr. bile u umjetničkoj metodi tako bogate, da je grčkoj umjeći put k povratku ili nazadovanju mogao biti sasvim zatvoren. Ovo vrijedi i danas, kada je riječ n. pr. o modernoj hipercivilizaciji: nije to *hipercivilizacija*, nego neki barbarizam, što se javlja statikom kulturnih stečevina.

Prema tomu za kulturno usavršivanje ili napredak društva nuždan je uvjet, da kultura bude u neprekidno dinamičnom stanju. Samo uz neprekidno djelovanje kulturnih stečevina na društvo može biti govora o društvenom napretku, dotično o napretku jednog naroda; ta ako kultura ne će nazadovati, mora napredovati. Ono, što sam do sada rekao, pruža nam bitne dijelove za kulturnu definiciju. Prije svega skup valjanih (dokazanih) teorija sačinjavaju one duševne pojave, po kojima poznamo, da je jedan narod prosvijetljen; u drugom redu nalazimo praktične dedukcije istih teorija, jer teorija sama za se u društvenom životu nema smisla, kad nema praktične koristi; ovim se lijepo uključuju oni *izumi*, koji prof. Wardu vrijede kao sastavni dio kulture. Na koncu dolazi neprekidno dinamično stanje kulture kao bitni uslov kulturnog napretka. Iz toga bi mogao iznijeti ovu definiciju: *Kultura je neprekidno djelovanje stečenih istina i praktičnih zaključaka na društvo.*

[1]) Izdanje »Matice Hrvatske« za g. 1899: Kranjčević, Izabrane Pjesme, str. 31.

Božanstvo Kristovo.

Napisao *Dr. Matija Pacher.*

Nauk, što ga donese na svijet Isus Krist, proizvede najveću socijalnu revoluciju, što ju je do danas zabilježila historija roda ljudskoga. Dosta je proučiti društveno stanje prije Krista i u vrijeme, kad se je bilo kršćanstvo već raširilo: i već se uvjerismo o istinitosti postavljene tvrdnje. Da, kršćanstvo je, kako zgodno opaža Bonomelli, za XX vijekova svoga opstanka postalo središtem naobraženoga svijeta. Najveći dio faktora, što podaju današnjemu društvu obilježje civilizovanosti, potječe izravno ili neizravno iz kršćanstva. »Oduzmite sadanjemu svijetu sve ono, što proističe izravno il neizravno od Krista, bilo u području misli i čina; bilo u području vjere, znanosti, umjetnosti i književnosti; bilo u području zakonodavstva i običaja; bilo u njegovom civilnom, političkom i socijalnom uregjenju; pak mi recite, što bi ostalo?«[1]) Za sudom katolikâ u našoj stvari ne zaostaju ni najmanje racijonaliste. Adolf Harnack veli, da ljudi ne će moći nikada zaboraviti, da je na svijetu bio Isus Krist. Baltasar Labanca, profesor historije kršćanstva na rimskoj »Sapienci«, tvrdi, da je svijet uvijek žegjao za vjerskim idealima, a Kristov život da je veliki vjerski ideal. Konačno i isti Renan ne ustručava se priznati, da je u Kristu usredotočeno sve ono, što imade uzvišena u ljudskoj naravi.[2])

Nalazeći se dakle pred čovjekom, kome po svjedočanstvu učenoga svijeta nema premca ni s obzirom na njegov život, ni s obzirom na učinke, što ih proizvede i još svegjer proizvagja, njegov nauk — namiče nam se samo od sebe pitanje: tko je taj čovjek? Navedeno pitanje mora nas tim više zanimati, što se danas svi oni, koji se rese imenom Kristovim, dijele u dva tabora: jedni tvrde — racijonaliste — da je Krist velikan da, ali samo čovjek; dok drugi — kršćani — padaju ničice i obožavaju u njemu Boga. Natuknuto pitanje mora zanimati svakoga kršćanina i zbog toga, što njegova riješidba krije u sebi velevažne posljedice. Ako je Krist Bog, božansko je i sve

[1]) Bonomelli. Seguiamo la ragione. Gesù Christo Dio-Uomo. Milano 1898. str. 11.

[2]) Vidi navedene citate kod: Eugenio Polidori S. J. La nuova apologia del Cristianesimo. Roma. 1904. str. 263. 64.

ono, što od njega potječe; ako je pak čovjek, pa bio kako mu drago savršen, njegov nauk i njegove ustanove ne može mimoići sudbina, što stiže i ostala ljudska djela: jednom bilo, a sad se spominje.

Evo, riješidbi ovog životnog pitanja svakoga kršćanina posvećujem ovu raspravu.

Moderna racijonalistička škola.

Prvak i vogja moderne racijonalističke škole jest Adolf Harnack. Svoje nazore razvio je u predavanjima, što ih držaše u zimskom semestru školske godine 1899—1900 pred slušateljima svih fakulteta berlinske univerze, a kasnije objelodani ih pod imenom: »Das Wesen des Christentums«.[1]) Leipzig, 1900. On ne smaže dosta riječi, da digne u nebeske visine život i nauk Kristov, kao što i blagotvorne učinke istih za ljudsko društvo. Krist je po mnijenju učenoga historičara zbilja velikan bez premca; ali uvijek sam čovjek i ništa više. Kako dokazuje Harnack, a s njime i svi oni, koji ga slijede, postavljenu tvrdnju? Evo ovako!

Kao temelj svome dokazu uzimlju slijedeću predpostavku: Sve ono, što zasjeca u vrhunaravni red, jest nemoguće. Postavivši ovaj princip niječe vjerodostojnost Ivanovom evangjelju, Pavlovim poslanicama, kao i pismima ostalih učenika Kristovih; jer govore o stvarima, što spadaju eminentno u svrhunaravni red. Iz ostalih pako triju evangjelja (njihovu vjerodostojnost dokazao je Harnack protiv Straussu) t. zv. sinoptika isključuju sva čudesa. Sasma naravski, da ovako okljaštrena svjedočanstva učenika Kristovih, koja nam jedina mogu podati vjernu sliku o Kristu i o onome, što je sam o sebi ustvrdio, ne prikazuju nam Krista već kao čovjeka, koji je da prvak megju Adamovim potomcima, ali ništa više od čovjeka.

Nu, upitajmo vogju modernih kritičara, kako dokazuje svoju fundamentalnu pretpostavku, s kojom stoji i pada sav njegov vjerski racijonalizam? »In vanum laboraverunt«: može se odgovoriti svima, koji bi listali djela Harnackova i njegovih sljedbenika, da nagju

[1]) U ovome djelu razlaže pisac, u čemu sastoji po njegovim nazorima bit kršćanstva, te megju ostalim točkama bavi se i osobom Kristovom; što nas ovdje jedino zanima. Preporučamo svakome radi kratkoće i jasnoće navedeno Polidori-jevo djelo, koje pruža jasnu sliku o Harnackovim nazorima.

dokaz za postavljenu tvrdnju. Jedini dokaz, što ga mogu navesti moderni kritičari za svoju tvrdnju, glasi: voluntas stat pro ratione t. j. jer hoćemo, mora tako da bude! Harnack dobro uvigja, da bi se sav njegov sistem strovalio, čim bi priznao čudesa i to osobito ona, koja je Krist učinio, da dokaže svoje božanstvo, te stoga nastoji pozabaviti svoju publiku frazama i doskočicama, da premosti jaz nedokazane pretpostavke. Megju takve doskočice spada osobito ona, gdje veli, da imade u sv. pismu činjenica (drugim riječima čudesa), kojih još nije mogla znanost pozitivno odgonenuti, ali pošto znanost svegjer napreduje, naći će već i njima riješidbu. Stoga za sada na stran s njima! Krilatih li riječi za mlade mislioce, osobito kad ih čuju iz ustiju jednoga Harnacka! Ali, može li ovakvo argumentiranje zadovoljiti nepristrana čitaoca, osobito kad vidi, da Harnacka hvata upravo smrtna trzavica, kad se spotakne o čudo ili koju drugu istinu svrhunaravnoga reda? Harnack jest u istinu auktoritet u onim historijskim pitanjima, koja nemaju nikakve dodirne točke sa pozitivnim kršćanstvom; u ovima pako možemo mirne duše reći: tantum valet, quantum probat.

Harnackovo dakle shvaćanje Krista osniva se na nedokazanoj pretpostavci!

Megju katoličkim učenjacima, koji se osvrnuše na gore spomenutu Harnackovu publikaciju: »Das Wesen des Christentums«, zauzimlje svakako prvo mjesto francuski ekseget Loisy zbog preuzetnosti svojih tvrdnja i zbog crkvene kazne, što stiže njegova djela, a u zadnje vrijeme i njega samoga. Loisy pobija Harnacka u svome djelu: »L' Évangile et l' Eglise« od god. 1902.; a svojim napadačima odgovara publikacijom: »Autour d' un petit livre« od god. 1903. I u ovim dvijema Loisy-evim djelima zanima nas jedino njegovo stanovište prema Kristovoj osobi.

Da uzmognemo razumjeti Loisy-evo stanovište, moramo u glavnim crtama u pamet dozvati Kantovu spoznajnu teoriju; pošto Loisy spada megju one katoličke učenjake, koji nastoje dovesti u sklad vjeru sa modernom znanošću.

Kant tvrdi u svome djelu: »Kritika čistoga razuma«, da objekat ljudske spoznaje sačinjavaju jedino sjetilne pojave — fenomenon; sve ono, što leži izvan sjetilnih pojava, ne može da bude objekat naše umne spoznaje. Prema tome bît stvari — numenon

-- ne možemo dokučiti. Numena i to samo nekoja po Kantovoj »Kritici praktičkoga razuma« nijesu proizvod razuma, već proizvod volje. 2+2=4 ne zato, jer drukčije ne može da bude, već jer »*ja*« tako hoću; a kad budem htio, 2+2 iznašat će i pet.

Ovu Kantovu teoriju o mogućnosti poznaje fenomena i nemogućnosti spoznaje numena uporavio je Loisy na historijsku osobu Krista. Proučavajući Krista tvrdi, da igra jedino ulogu historičara, čijemu sudu podvrgnuta su jedino fenomena t. j. sjetilne pojave; dok naprotiv numena t. j. sve ono, što prelazi granice sjetilnoga svijeta, spadaju na dogmatičara, s kime ne će da ima nikakve zajednice. Prema tome Loisy jasno priznaje, da ne može numena uopće znanstveno dokazati. Nu, kao što je bio Kant prisiljen priznati opstojnost nekojih numena usprkos svojoj pretpostavci o nemogućnosti spoznaje istih, samo da ne doživi sa svojom teorijom u praktičnom životu rukopipateljno protivurječje: isto tako bio je prisiljen i Loisy priznati opstojnost Kristova božanstva, samo da ne bi njegov racijonalizam u kršćanskome taboru odviše upao u oči. Jedino razlikuje se učitelj od učenika u tom, što po Kantu spoznaja tih njegovih numena ovisi jedino o volji; dok naprotiv božanstvo Kristovo po Loisy-u ovisi jedino o vjeri.

Prema rečenome možemo Loisy-evo stanovište prema Kristu ovako označiti: Kao historičar proučavam i prosugjujem u Kristu sve ono, što je sjetilno; i na osnovu toga zaključujem, da je Krist bio čovjek kao i mi drugi ljudi. Da li je pako Krist bio samo čovjek ili štogogj više, ili čak sam Bog: ne znam; jer to spada u carstvo numena. Pošto pako hoću da budem i ostanem vjeran sin katoličke Crkve, vjerujem, da je onaj historijski Krist pravi Bog; prem ne mogu toga znanstveno dokazati. A zašto vjeruješ, da je Krist Bog? Jer hoću da vjerujem: glasi Loisy-ev odgovor. Evo neokancijanizam u službi kršćanstva!

Nu naći će se tkogogj, koji će na osnovu Loisy-evih principa i to kud i kamo dosljednije od njega reći: Ne vjerujem, da je Krist Bog; jer ne ću da vjerujem, dok mi se objekat vjere ne dokaže. Stoga Loisy-ev voluntaristički dokaz za božanstvo Kristovo ekvivalentan je negaciji istoga — prem ne ću da poreèem Loisy-u dobru volju, da spasi kršćansko stanovište i sa samim Kantovim principima — jer istina bog u svakoj vjeri, a osobito u

svrhunaravnoj, glavnu ulogu igra volja, nu nipošto samovoljna volja, već volja, koja potiče razum, da prihvati nešto za istinu, čega sam ne uvigja, već što mu netko drugi tvrdi, da je istina, za koga razum znade od druguda, da je snabgjeven znanjem i istinitošću. Drugim riječima: vjerujem, da je Krist Bog, jer je to objavio Bog, za koga znadem, da ne može niti prevariti ni prevaren biti. Dok po Loisy-evim principima vjera u božanstvo Kristovo ovisi jedino o samovoljnoj volji ljudskoj.

Pogjimo korak dalje, pak pitajmo, što je ponukalo učenog Francuza, te si je sazdao tako klimavu vjeru u božanstvo Kristovo? Razlog ovome treba tražiti u srcu modernog racijonalizma. Loisy kao i Harnack zabacuje Ivanovo evangjelje, Pavlove poslanice i sve ostale spise N. Z, što govore o božanstvu Kristovom. Priznaje autentičnost sinopticima isključivši iz njih sve one retke, koji bi mogli u čitaoca pobuditi samo sumnju, da je Krist Bog. Isključuje pogotovo sva čudesa. Čudesa po sudu Loisy-a ili se ne mogu historijski dokazati ili, kad bi se i mogla dokazati njihova historijska istinitost, ne mogu dokazati božanstvo Kristovo. Sasma naravski, da ovako naruženi izvori ne mogu nam podati sliku Krista-Boga. Stoga zaključuje Loisy slavodobitno, da Krist nije nikada o sebi ustvrdio, da je Sin Božji; već ovaj naziv pripisa mu istom iza njegove smrti oduševljenje prvih kršćana.

Evo, ovo su pretpostavke, na osnovu kojih dogje Loisy do svoje vjere u božanstvo Kristovo. Dokazi pako, kojima bi morao potkrepiti svoje pretpostavke, glase: sic critica iubet; sic volo! I — punctum.

Kako vigjesmo dakle, Loisy dolazi na istom putu kao i Harnack do negacije Kristova božanstva: na osnovu nedokazanih pretpostavka. Samo što je Harnack dosljedniji od Loisy-a, te završuje sa »ne vjerujem«; dok Loisy usprkos svemu veli: »vjerujem«, te sazdava svoj dokaz za božanstvo Kristovo, koji je jednak negaciji istoga.

Nitko se dakle ne može čuditi, što je nauk racijonalista o božanstvu Kristovom uvršten megju zabranjene propozicije novoga silaba; jer u istinu drma temeljnom istinom pozitivnoga kršćanstva.

*

Kršćanstvo.

Čusmo eto, što tvrde dva glavnija pretstavnika modernog racijonalizma o osobi Kristovoj i vidjesmo dokaze — ako se uopće mogu nazvati dokazi — kojima nastoje potkrepiti svoje tvrdnje. Pošto pako, kako već gore spomenuh, racijonalističko shvaćanje o Kristu stoji i pada s njihovom nedokazanom tvrdnjom o nemogućnosti čudesa: ne preostaje nam drugo, već da ogledamo, koliko objektivne istine krije u sebi spomenuta racijonalistička pretpostavka, koja im podaje sliku Krista-čovjeka, da tako na istom, ali objektivnom putu, dogjemo do Krista-Boga, koji sačinjava stožer točku pozitivnoga kršćanstva.

Mogućnost i dokazna moć čudesa.

a) Sve, što je Bog stvorio, upravio je na odregjeni cilj i ujedno odredio je bezumnoj naravi postignuće cilja, zove se *fisički zakon*; a fisički zakon u koliko uvjetuje postignuće cilja kod stanovite stvari, zove se *naravni poredak.*

Pita se, da li može Bog promijeniti naravski poredak?

Naravni poredak je dvostruk: *sveopći i pojedinački.* Da Bog ne može promijeniti sveopći naravni poredak t. j. onaj poredak, što danas opstoji u svijetu, više je no sigurno; jer tada bi Bog radio proti onome, što je jednom htio. Pojedinački pako naravni poredak odnosi se na pojedine stvari i na način, kako postizavaju svoj odregjeni cilj. Da li može Bog u stanovitoj zgodi promijeniti pojedinački naravni poredak t. j. da li može Bog proizvesti stanoviti učinak, kome nije dorasao drugotni uzrok, i zapriječiti, da drugotni uzrok ne proizvede ono, što bi morao proizvesti po svome odregjenju? Čudnovato pitanje za svakoga, tko priznaje opstojnost Boga; pošto jedan bez drugoga ne može opstati. Ako Bog opstoji, prvotni je uzrok svemu, što opstoji izvan njega; dakle i naravnome poretku. Dakle Bog može promijeniti pojedinački naravni poredak iz stanovitoga razloga bez ikakva protivurječja; jer inače ne bi bio Bog prvotni uzrok naravnome poretku. Dakle Bog može stvarati čudesa; jer čudo nije drugo doli učinak, što ga proizvagja Bog, bez obzira na redoviti tok i poredak u naravi.

Da li pak u istinu može Bog promijeniti u stanovitome slučaju redoviti pojedinački tok naravi bez protivurječja? Negativan odgovor bio bi samo onda na mjestu, kad bi mijenjanje redovitoga toka naravi bilo u opreci ili sa fisičkim zakonima naravi ili sa Božjim savršenstvima. Nu, ni jedno ni drugo ne dogagja se kod čudesa. Ne dogagja se prvo: jer čudo ne uništuje stanoviti fisički zakon naravi u njegovoj općenitosti, već ga samo obustavlja u danom slučaju; u koliko naime biva nešto, što se ne bi zbilo, kad bi taj stanoviti fisički zakon naravi bio prepušten samome sebi — što ne sadržaje nikakvo protivurječje. Ne dogagja se ni drugo: jer sve ono, što Bog u vremenu ili proizvagja ili preinačuje, odredio je bio već u početku, da će se tako zbiti — što takogjer ne sadržaje protivurječje s nijednim savršenstvom Božje naravi.

Evo, što veli o našoj tvrdnji sv. Toma: »Imajući pred očima ovo troje t. j. da je Bog naravnim stvarima (res naturales) prvotni uzrok; da svako biće savršeno pozna i da se za nj brine; i da shodno radi: slijedi, da može štogogj uraditi u pojedinim slučajevima bez obzira na tok naravi.«[1])

Isti Rousseau rekao je s obzirom na pitanje, da li može Bog postavljeni red u naravi promijeniti: bezbožno bi bilo, kad ne bi bilo apsurdno, htjeti se ozbiljno baviti ovim pitanjem; i za onoga, koji bi ga riješio negativno, bila bi odveć velika čast kazna, trebalo bi ga zatvoriti u ludnicu.[2])

Nu, primjetit će tko gogj: dopuštam mogućnost čudesa; ali tko mi može jamčiti u pojedinim slučajevima, da je stanoviti učinak upravo čudo, a ne proizvod naravi? Tà, ljudski um došao je već do takvih iznašašća, koje bi bili ljudi prijašnjih vremena sigurno proglasili za čudo.

Istina, teško je naprečac odrediti, što može narav, a što opet ne može; nu u pojedinim konkretnim slučajevima moći će vještak uvijek odsjeći, da li je stanoviti učinak proizvod naravi ili nije.

Dogje li se pako zbilja do takvih konkretnih slučajeva, da ni isti vještaci ne mogu svoj sud izreći, tad je počekati, dok se stvar razjasni. Ali sasma nekritički postupa, tko tvrdi, da navedeni postupak vrijedi za sva t. z. čudesa; pošto imamo tako očevidnih čudesa, da ih može samo onaj nijekati, tko načelno niječe čudesa uopće.

b) Čudo može proizvesti samo onaj, koji je prvotni uzrok naravnome poretku t. j. Bog. Pošto je Bog nepogrješiva istina, ne

[1]) De Pot. q. 6, a. 1.

[2]) Lettres de la montagne.

može potvrditi doli istinu. Stoga, ako netko tvrdi stanovitu tvrdnju, te kao potkrepu tome proizvagja Bog na njegov zahtjev čudo, ta tvrdnja krije u sebi neoborivu istinu; inače bio bi Bog začetnik laži. Čudesa dakle nijesu drugo doli pečati Božji, kako veli sv. Toma, kojima tvrdi istinost onoga, čemu u prilog ih proizvede.

Tko dakle priznaje opstojnost Boga, ako je prost od predsuda, mora dozvoliti mogućnost čudesa, kao i neoborivu istinitost onoga, čemu u prilog Bog proizvagja čudo.

Oborivši ovako glavnu tvrdnju racijonalista mogli bismo odmah povući zaključak: Krist dakle nije običan čovjek, već pravi Bog; jer je čudesima dokazao istinitost onoga, što je o sebi tvrdio: »Ako ne ćete vjerovati meni, djelima (t. j. čudesima) vjerujte«, doviknuo je Krist Židovima, koji nijesu htjeli vjerovati u njegovo božanstvo. Nu, pošto racijonalisti načelno niječu čudesa, te stoga i isključuju iz sv. pisma sva ona mjesta, koja govore o čudesima: da nam se ne bi prigovorilo, da mlatimo praznu slamu; odlučismo ostaviti apologetički dokaz za božanstvo Kristovo, te navesti još samo nekoja mjesta sv. pisma, koja nam bjelodano dokazuju, da se je Krist izdao za vrijeme ovozemskoga života za pravoga Boga, da tako suzbijemo nedokazanu podvalu Loisy-a. Naravski da će Loisy, stojeći na stanovištu evolucije, kazati, da su sva navedena mjesta istom kasnije unesena u sv. pismo; ali neka ne niječe samo sve ono, što mu nije u prilog, već neka iznese dokaze. Na koncu navedeni prigovor ne smeta nas ni najmanje; jer ne pišemo ove retke, da obratimo Loisy a u Pavla, već da nepristrani čitaoci uvide, na čijoj je strani objektivna istina.

Nauk sv. pisma o osobi Kristovoj.

Sazdavajući dogmatski dokaz za božanstvo Kristovo iz sv. pisma upada nam odmah u oči naziv »*Filius Dei*«, što ga čujemo pripisivati sa svih strana historijskoj osobi Isusa Krista. Stoga ogledajmo, ne bi li došli iz samoga onoga naziva do pozitivnoga dokaza za božanstvo Kristovo.

Prije svega treba znati, da sv. pismo upotrebljava navedeni naziv koli u prvotnom,[1]) toli u prenesenom[2]) znamenovanju. Listajući sv. pismo uvjerit ćemo se, da naziv »F. D.« u prenesenom znamenovanju dolazi uvijek bez spolnika (u grčkom tekstu), u višebroju, neodregjeno, skupno ili ako se nalazi gdjegdje u jednini, iz konteksta proizlazi njegovo preneseno znamenovanje. Dok naprotiv u prvotnom znamenovanju upotrebljava ga sv. pismo redovito sa spolnikom, u singularu i bez ikakva dodatka.

[1]) »Sin Božji« u prvotnom znamenovanju označuje jedino pravoga, naravnoga Sina Božjega;

[2]) Dok u prenesenom znamenovanju označuje sve ugodnike i miljenike Božje, koji postaju po posvećujućoj milosti posinci Božji.

Usprkos ovome pravilu o uporabi naziva »F. D.« u sv. pismu razilaze se katolički auktori s obzirom na Natanaelove riječi, kojima susretne Isusa: »Tu es Filius Dei — ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ — tu es rex Israel«. Palmieri tvrdi, da je Natanael navedenim riječima htio reći, da je Krist očekivani Mesija, jer je u njemu opazio nadnaravna svojstva, koja je po vjerovanju naroda židovskoga morao imati budući Mesija; inače, veli, tko bi htio dokazati iz Natanaelovih riječi božanstvo Kristovo, morao bi dozvoliti, da su Židovi već tada poznavali tajnu o Presv. Trojstvu.[1]) Franzelin naprotiv tvrdi, da je Natanael navedenim riječima očitovao božanstvo Kristovo, koje mu je bilo objavljeno nutarnjom objavom.[2]) Pošto se dakle razilaze stupovi katoličke dogmatike u tumačenju Natanaelovih riječi, ne ćemo ih navagjati kao dokaz za našu tvrdnju.

Sasma drugčije se pako imade s izjavom sv. Petra, što nam je zabilježi Mat. XVI—16.

Evangjelist Matej pripovijeda, kako je Krist upitao svoje učenike: Što kažu ljudi, tko je sin čovječji? Na ovo pitanje odgovoriše učenici ono, što čuše od naroda. Zatim nadoveza Isus: A vi, za koga me držite? Simon Petar odgovori: »Ti si Krist, sin Boga živoga«. Prem se u glavnome podudara Petrova izjava s netom navedenim riječima Natanaelovim, ipak krije u sebi dosele ne čuvenu istinu, koju nam otkriva Kristov odgovor. Krist naime odvrati Petru: Blažen si, Simone sinu Jonin, jer put ne objavi tebi (naime onu izjavu), već otac moj, koji je na nebesih. Krist dakle tvrdi u ovome odgovoru dvoje; prvo: da nije objavila Petru izrečenu istinu put t. j. da je nije saznao naravnim putem, i drugo: da mu je objavio nebeski Otac. Nu, kad bi bio izjavio Petar svojom izjavom, da je Krist Mesija, posinak božji, kao što bijahu i mnogi drugi smrtnici, i ništa više: za ovakvu izjavu, velju, nije

[1]) Se e come i Sinottici ci danno Gesù Christo per Dio. Prato. 1903. str. 27.

[2]) De Verbo Incarnato. Ed. V. pag. 23.

mu bila potrebita posebna objava sa strane nebeskoga Oca; jer takva šta mogao je već tada čuti o Kristu u svome narodu. Kad dakle Petar veli Kristu: »Ti si . . . sin Boga živoga — Σὺ εἶ . . . ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος izjavljuje, da je Krist pravi naravni Sin Božji — dakle pravi Bog; jer jedino ova tvrdnja i nijedna druga morala je doći izravno iz neba. U ovom tumačenju Petrove izjave slaže se s nama cjelokupna Crkva, koja još svegjer, po riječima sv. Lava, dovikuje svome utemeljitelju: Ti si Krist Sin Boga živoga.

Pošto je Krist pohvalio i nagradio Petrovu izjavu, učinio ju je time svojom; te se stoga možemo njome poslužiti za naš dokaz kao da je potekla izravno iz ustiju Kristovih.

Nu, nije ovo jedini dokaz za božanstvo Kristovo iz naziva »F. D.«; već naprotiv glavni dokaz pruža nam rasprava pred sinedrijem.

Evo ga u kratko!

Iza što vojnici uhvatiše Krista u vrtu Getsemani, odvedoše ga sputana na sud pred Kaifu. Tu upravi Kaifa na Krista slijedeći svečani upit: »Zaklinjem te živim Bogom da nam kažeš, jesi li ti Krist Sin Božji? Na to Krist odvrati: »Ti kaza; ali ja vam kažem: odsele ćete vidjeti Sina čovječjega, gdje sjedi s desne strane sile Božje i dolazi na oblacih nebeskih.« Ovako evangjelist Matej XXVI, 63—64. Ako pako pogledamo opis istoga dogagjaja kod Luke[1]), vidjet ćemo, da je pitanje, što ga upravi Kaifa na Krista, dvostruko. Iznajprije pita Kaifa Krista: »Ako si ti Krist, kaži nam?« Krist odvaća: »Ako vam kažem, ne ćete mi vjerovati. Ako vas i zapitam, ne ćete mi odgovoriti, niti me pustiti. Ali odsele će Sin čovječji sjediti s desne strane sile Božje.« Na ove riječi Kristove odmah nadovezaše Židovi: »Ti si dakle Sin Božji?« Krist pako odvrati: »Vi kažete, da ja jesam.« Iza ovog odgovora slijedi smrtna osuda u sinedriju.

Kako shvatiše sinedristi prvo pitanje, što ga upraviše na Krista: »Ako si ti Krist, kaži nam«?: može se raznovrsno tumačiti; ali iz odgovora Kristova razabiremo jasno, da im je htio otkriti svoje božanstvo. Krist naime odvraća Židovima: ako vam

[1]) XXII—66 i slijedeća.

kažem, da sam obećani Spasitelj svijeta, ne ćete mi vjerovati; jer već davno odlučiste meni ne vjerovati. Da, sve kad bih vas htio poučiti o onome, što jesam pomoću mesijanskih proročanstva, ne biste mi htjeli odgovoriti na postavljena pitanja niti me pustiti na slobodu; jer odlučiste ubiti me. Ali zato znajte, da će vas prisiliti moja slava iza smrti, da me priznate za Spasitelja svijeta; jer »odsele će Sin čovječji sjediti s desne strane sile Božje«. Ovim odgovorom pripisa Krist sebi pravo, što patri jedino Bogu. Sjediti na desnoj strani Boga pripada isključivo Bogu, kako to dobro znagjahu slušatelji iz psalma 109. retka 1: »Reče Gospod Gospodinu mojemu, sjedi o desnu mene«. Pa stoga shvativši Židovi odgovor Kristov nadovezaše odmah u duhu njegova odgovora drugo sasma jasno pitanje: »Tu ergo es filius Dei — Σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ?« Našto odvrati Krist kratko i jezgrovito: »Vos dicitis, quia ego sum« — čime potvrdi svoj gornji odgovor, dade sinedriju jasno razumjeti, da je pravi Sin Božji — dakle pravi Bog.

Nato odsudiše Krista na smrt zbog blasfemije; jer prem čovjek, izdaje se za Boga, kako to odregjuje Levitik XXXIV—16.

Da li u istinu Krist nije očitovao svoje božanstvo za vrijeme ovozemskoga života?

Zaključak.

Završimo! Obrazložih po mogućnosti kratko i jasno stanovište racijonalizma i pozitivnoga kršćanstva prema osobi Isusa Krista. Sada je red na čitaocu, da se zamisli u jedno i drugo stanovište, te da dogje na osnovu zdravoga razuma do zaključka, na čijoj je strani objektivna istina. Jedino htio bih čitaoca savjetovati, da se ne dade nikada zaslijepiti učenim imenom stanovitoga pisca; već neka uvijek ispituje dokaze, kojima potkrepljuje svoje izvode. Osobito neka se drži kod prosugjivanja svakoga pisca zlatnoga sredovječnoga aksioma: »Tantum valet, quantum probat« i — ni mrvice više.

Kritička pisma mladom apologetu.

(Svršetak.)

15. Pismo: Protuslovlja modernističkog apologeta.

Prirodna kazna, kojom se katoličkim modernistima osvećuje njihovo pogagjanje izmegju istine i zablude, gorostasna su protuslovlja i pobrkanost pojmova, što već na prvi pogled štiocu udara u oči. Njima samim dakako ostaje sve to sakriveno, kao da se na njima na osobiti način ispuni ona sv. Pavla: »velamen positum est super cor eorum«. (II. Cor. 3, 15.) Čudne li zaista sljepoće! Katolički modernizam, regbi »blizanac« katoličkome liberalizmu, sustav je protuslovljâ. To vrijedi i za modernističku apologetiku.

Zavirimo malo u habilitacionu studiju o modernoj kat. apologetici dra Barca.

1. Na str. 133. ističe dr. Barac proti Bougaudu, kako treba zadovoljiti razum i *umnim razlozima stvoriti jako tlo za voluntarističke izljeve.* — Malo prije, str. 130, isti pisac izlaže, kako se zadaća apologetike sastoji u tome: »stvoriti ovakovu *dispoziciju srca*, da čovjek bude *onda pristupačan razlozima uma.*«

2. Na str. 117 i drugdje *slavi* dr. Barac *Pascala* kao »velikog učitelja«, kao Sokrata kršćanske apologetike, kao »génie tres féconde«, koji je »formulirao *naše* moderne misli«. — Na str. pak 132. dr. *se* Barac *obara* na *istog Pascala*, jer da je zašao stranputice; da je zabacio metafisičke dokaze za eksistenciju Božju, nije uzeo na oko, da je moguć i status naturae purae; napokon je postavio dilemu, koja vodi u čisti fideizam. Prema tome što ostaje još kršćanskoga kod »velikog učitelja« kršćanske apologetike?!

3. Dok, kako vidjesmo, dr. Barac na str. 132 *kudi Pascala* stoga, što *nije priznao nauke o stanju »naturae purae«* — na str. 96. eto *kori skolastike s nečednosti*, što se usudili *istraživati pitanje o stanju »naturae purae«*, mjesto da bi ispovjedili svoj: ignoramus! te time i »nama prištedili mnogu gorku«!

4. Na str. 81. hoće da su skolastici na *proučavanje ljudske duše kao zaboravili*, gubeći vrijeme u sterilne distinkcije. — Na str. 131. *skolastike* i mistike opet hvali, kako su *priznavali vrijednost unutrašnjim kriterijima ljudske duše*, te su princip o težnji na natprirodno onako živo uzeli u obranu. Njihovim se primjerom i dr. Barac vidi potaknut: »Zašto dakle ne bi i danas mogla apologetika poći ovim pravcem?«

5. Na str. 126. učeni pisac izlaže, kako može čovjek postići neki prirodni cilj, prirodno blaženstvo, tako da ne zahtijeva njegova priroda bezuvjetno natprirodni cilj; zato »*ne će biti niti protivurječje u prirodi*, ako taj natprirodni cilj ne stigne..« Na str. 116. naprotiv dr. Barac odobravajuć ističe nauku Pascalovu, po kojoj se »*protivurječja* čovječje duše *prirodno ne dadu ukloniti*, tako da »*nestaju jedino u natprirodnom svijetlu i harmoniji, koju ragja u ljudskoj duši kršćanstvo*«!

6. Na str. 99. se čita da psihološka metoda *utvrgjuje osvjedočenje* u vjerskim pitanjima, pače to je osvjedočenje *nepogrješivo* (str. 116); dok četiri retka zatim (na str. 115) ista psihološka metoda »*ne osvjedočava*«!

7. Nada sve konfuzno i protuslovno je njegovo poimanje o vjeri! »Ako (čovjek) uzvjeruje, bit će čin vjere *djelo volje*« (49.) »Čin vjere *djelo je razuma*« (115.) »Vjera je *djelo čitavoga individua*, a ne samo hladnoga razuma. Vjera nije samo djelo *volje*, *srca, čuvstva*, nego *djelo čitavoga čovjeka.* (49) Vjera je »*moralno stanje*«, état moral« (50.)

8. Na str. 99: »Mi ne spoznajemo Boga baš »quinque viis«. putem intelektualnim« t. j. zaključujući eksistenciju Božju iz *stvorenja*; već — hoće reći dr. Barac — mi možemo Boga spoznati i na *drugi* način, nego to uči sv. Toma u svojih pet dokaza za eksistenciju Božju. Kakav će biti taj *drugi* način? Čujmo! Čovjek saznaje, da ima Bog, »*čim shvati mudrost, koja se zrcali u stvorenom svemiru*«. Ne crpa li Toma *sve* svoje dokaze (ima ih pet) iz »*stvorena svemira*«?! — I to na *istom* mjestu, u *istoj* stavci!

9. Str. 112: »Što nema *osnova u razumu,* jest i ostaje *samovolja* i *slučaj*«. Naprotiv već str. 114: » *Subjektivno stanje* u čovjeku (t. j. *čežnja*, što je u čovjeku) je *nepogrješivo*, kad očekuje nešto objektivno, što onomu stanju odgovara«.

10. Str. 109. čita se doslovce: »*Biće* (ljudsko), koje nam jamči vrijednost aksioma, vele moderni, nije samo intelekt, čisto i jedino *misao* (intelektualizam starih), nego i *volja i djelovanje* čovjeka (*voluntarizam* modernih.) Što više, biće se ljudsko i ne upoznaje nego istom u volji, djelovanju, životu individualnom i socijalnom. Ni tomu ne će stari prigovarati. I oni su priznavali

volju i djelovanje bitnim izričajem ljudske duše, a i treba priznati, da toga nijesu tako jako isticali«. — To je od kraja do konca prava mješanija. Po dru Barcu bi bilo: Ljudsko *biće* = intelekt + volja + djelovanje. Intelekt opet = misao; a misao = intelektualizam (starih.) Isto tako: volja i djelovanje = voluntarizam (modernih.) Još zagonetnija je logična *sveza* izmegju prve i druge stavke, koja otpočinje: »Što više ...«; premda je misao, izražena u toj stavci, sama po sebi istinita. Istina je takogjer, što slijedi: da su i »stari« volju i djelovanje priznavali *bitnim izričajem* ljudske duše. No upravo to zadaje Barčevoj logici smrtnu ranu. *Jedno* je tvrditi: volja (bolje: htijenje) i *djelovanje* bitni su *izričaji* ljudske duše, a to su u istinu učili »stari«; a *drugo* je opet tvrditi: djelovanje je *biće* duše, je *duša sama*, a to uče moderni. Dr. Barac stoji s jednom nogom u skolasticizmu, s drugom opet u spinocizmu i u evolucijonizmu. Da ne govorimo o drugim nesmislima gore navedena citata. Da se je dr. Barac oboružao »teškim odijelom« skolastičkog silogizma, pa sredovječnog distinguiranja i subdistinguiranja, a lako »gala-odjelo« da je pustio modernim diletantima: onda se ne bi zacijelo zapleo u ovakva krupna protuslovlja!

11. Str. 98: »Filosofija se može mijenjati«; jer »razum nije jedina moć čovjeka, logika nije jedino pomagalo, da se utvrdi neko osvjedočenje«. Osim razuma, hoće reći dr. Barac — ima i srce, čuvstvo, volja; a voluntaristička ili mistička se filosofija upravo osniva na srcu i volji. Dakle — dosljedno i volja, pa i čuvstvo znadu misliti i filosofirati!?

12. Str. 88. stavlja si dr. Barac upit: »Koja je metoda tako nužna, da bez nje (bez tih motiva) ne bi apologetika postigla cilja, t. j. dokazala svoje? Koja je metoda *danas* najpodesnija? Kojim ćemo razlozima *modernoga* čovjeka najprije uvjeriti?« Na to počinje dr. Barac: »Stara *bi* apologetika *odgovorila* ovako: Ad 1. Exsistenciju Božju dokazat ćemo »quinque viis ...« i t. d. te napokon, posve odobravajuć skolastičku metodu, zaključuje: »Zato je ta metoda apologetike i ***danas najpodesnija***, da o istini katoličke vjere uvjeri i ***modernoga*** muža. Što više, ona je ***nužna*** ...« Kriteriji, kojim je stara apologetika utvrgjivala svoje stavke, jesu »***najsigurniji***«. (Str. 90.) — Na str. 115. naprotiv nijesu više kriteriji stare apologetike (t. j. kriteriji razuma), nego kriteriji ***moderne psihološke*** metode ne samo »najsigurniji«, nego, i ***nepogrješivi***. A što se tiče *podesnosti* metode psihološke napram intelektualističkoj metodi skolastikâ, eto što čitamo na str. 108: »Derutne religijozne prilike *našega* doba *izazvale su potrebu*, da *danas* apologeti nastoje dokazati istinitost kršćanstva, *ne dokazima* u jezgri *metafisičkim* (logičkim) *poput tradicijonalne*« (skolastičke).. Jer »*modernim se metafisika* (logika) *ne mili* ... Nervozni duh XX. vijeka *ne probavlja logičkih dedukcija* .. Moderni *vole* ... psihološku analizu. *Ako dakle apologet hoće da ga i moderni sluša, treba da se ugodi s ovim zahtjevima* modernog čovjeka ..« Dakle što je sigurnije, što podesnije za modernog čovjeka: intelektualistička ili psihološka (mistička) metoda apologetike? Razumio te Bog!

13. Str. 84: »Mi se *možemo prirodnim umovanjem uspeti do istina*, kako su n. pr: ima Bog, dužni smo njemu priznanje, poslušnost; ima duša slobodna, neumrla; ima — razlika dobra i zla; čovjek je dužan dobro činiti, zlo izbjegavati ..« — Str. 82: »*Bez prošlosti* (povjesti, tradicije) *nema čovjek kazala, da sudi, je li njegovo mišljenje doista logično i istinito*«!

14. Na str. 89. dr. Barac *prihvaća* princip *umjerenog tradicijonalizma*, jer da nije osugjen od Crkve. — Na str. 54, naprotiv isti veleučeni ubraja dra Schanza megju one apologete, koji »su *zašli stranputice* i cijeli problem apologetički *stavili na kocku*, te stao *kolebati, jer Schanz nalazi se u redovima neke vrste blagoga tradicijonalizma*«! Je li »blagi« tradicijonalizam nešto drugo, nego li »umjereni«?

15. Čini se, kao da je uopće dra. Barca obladao neki »spiritus contradictionis«: isto, što čini on, kudi na drugima, kao n. pr. str. 101, gdje *predbacuje* apologetu Weissu, da pesimistički sudi o modernim prilikama«, i da ih »crno riše«. Dok on, dr. Barac, već na slijedećoj strani (102) tako ružnim bojama slika moderni vijek, kako ne nalazimo nigdje kod Weissa. Dosta je spomenuti, da Barac tuj označuje »Anti Krista i polulugjaka Nietzsche-a tipom našega duha i vremena«!

I tako dalje — morali bismo ispisati gotovo cijelu knjigu. Od ovakvih protuslovlja Barčevo djelo vrvi od početka pa do kraja. Konfuznost i protuslovlje — prokletstvo je modernističke pameti!

16. Pismo: Što je »natprirodno«?

Jedna od najopasnijih hridi, o koju se dandanas katoličkim teolozima i apologetima toliko puta razbije lagja, jest pitanje o naravskom ili prirodnom, i nadnaravskom redu. Ovoj je pogibli na posebni način izložena apologetika. To donosi već njezin odnošaj, u kojem je ovamo prema natprirodnoj objavi, a onamo prema prirodnim znanostima naposeb filosofiji. Zadaća se apologetike upravo sastoji u tome, da oružjem znanosti i filosofije brani vjeru, da tim oružjem suzbija napadaje na objavu, i nevjernike da obrati na kršćanstvo.

Zato i dr. Barac opominje apologeta, neka bude oprezan, da ne bi »pretjeravajući postulate ljudske prirode zbrkao prirodni i natprirodni red i zapao u racijonalizam«. (Str. 132.) Jest; ako igdje, a ono moraju biti osobito u apologetici granice izmegju naravnog i nadnaravnog poretka točno i jasno osječene; nigdje ne može neodregjenost pojmova uroditi užasnijim posljedicama. No na žalost dr. Barac nije ni iz daleka pomislio, da je i on sâm u kolu onih apologeta, koji zbrkavaju prirodni i natprirodni red. Mi se tome ni najmanje ne čudimo; pače čudili bismo se, kad bi apologet, komu je jedan Blaise Pascal »formulirao misli« (str. 113), imao ispravne pojmove o onom, što se označuje riječju »naravno« i »nadnaravno«.

Prije nego se je dr. Barac dao na promatranje prirodnog i natprirodnog poretka, valjalo mu savjeta iskati ne u jednog Pascala — janzenista, nego u jednog ili drugog od katoličkih teologa, koji ne samo »misle s Crkvom«, nego su i dobro upućeni u skolastičku teologiju, kao n. pr. J. Kleutgen.[1]) Tuj bi bio dr. Barac doznao mnogo toga, megju inim i to, kako nije ni za apologeta »suvišno« kadikad malo »distinguirati« i »subdistinguirati«.

Nada sve treba tvrdo držati distinkciju megju »natprirodnim« i onim, što je »nad prirodom«. Nije sve, što je »nad prirodom«, takogjer »natprirodno« u značenju, kako ga uzimaju katolički teolozi. »Bog«, »vječnost«, »djelatnost Božja na izvana« i t. d. zacijelo su »nad prirodom«, no ipak se ne uzimaju uvijek u smislu *teološke* natprirodnosti. Pojam natprirodnosti jest *relativan* t. j. on izrazuje relaciju ili odnos. Nešto se zove *natprirodno samo, u koliko se odnosi* na prirodu t. j. neko *stvoreno, već postojeće* biće. Govoreći o natprirodnom imamo u prvom redu na umu utjecaj Božji, kao apsolutno nad prirodom uzvišena bića, na stvorenje, napose na čovjeka.

[1]) Die Theologie V. Vorzeit II. Bd. Münster 1854.

No pojam »natprirodnoga« valja još uže omegjašiti. Ne smatra se *svaki* utjecaj Božji na prirodu natprirodnim u pravom značenju riječi. Bog na razne načine utječe na stvorove svoje. Ona djelatnost, kojom Bog u stvorovima nalazeće se sile pokreće te ih, s njima sudjelujući, razvija i usavršuje, spada, kao i ovo usavršivanje, na prirodni poredak. Tako se uzdržavanje svijeta i prirodnih sila, kao i prvobitno stvorenje ne smatra natprirodnim, nego tek prirodnim.

Izvjesne učinke pak proizvodi Bog u prirodi ne silama, koje se u njoj nalaze, nego svojom neposrednom, pozitivnom djelatnošću. Samo po sebi, uzmu li se ovi učinci *pogledom na uzrok*, morali bi se zvati natprirodnima. No govoreć o »natprirodnom«, ne gleda se samo na uzrok (Boga), nego zajedno i na kakvoću ili *narav proizvedena učinka*. Zato valja tuj razlikovati, te pojam »natprirodnoga« opet omegjašiti. Kadgod može Bog sâm neposredno svojom svemogućnosti u prirodi nešto proizvesti, što mogu i prirodne sile same na sebi proizvesti (uz običnu kooperaciju Božju.) Tako n. pr. kad bi Bog podijelio kome u jedan tren *znanje jednog* jezika, a da nije ništa učio. Ovaj učinak bio bi, ako se uzme *stvar* sama na sebi, prirodan; jer znanje se jednog jezika može steći prirodnim silama; natprirodan bio bi tek *način*, kojim je onaj čovjek stekao znanje jezika; jer prirodnim načinom ne steče nitko znanje jezika, a da ne uči. Ni takav utjecaj, koji se naime odnosi na sami *način*, ne smatra se »natprirodnim« u *pravom* značenju riječi.

Da bude nešto u pravom značenju »natprirodno«, mora prirodu nadvisiti ne samo glede *načina* prirodne djelatnosti, već i glede *sile*, kojom se nešto proizvede, tako da se to ne može ni na kakav način proizvesti prirodnim silama. To je prvo bitno obilježje natprirodnosti.

Drugo pak obilježje natprirodnosti sastoji u tome, da se onim utjecajem Božjim stvoru nešto udijeli, što je uzvišeno *nad sve zahtjeve i potrebe prirode* t. j. nad svekoliko, što se iziskuje, da bude *stvor u svojoj vrsti savršen*. To valja uzeti o sreći ili blaženstvu

kao i o pojedinim svojstvima, kojima se stvor usavršuje. No buduć da savršenost jednog bića sastoji samo u razvoju i usavršenju njegovih prirodnih sila i sposobnosti; zato slijedi odatle, ako Bog u jednom stvoru nešto proizvede, što nadvisuje njegove sile, da je to takogjer uzvišeno nad zahtjeve njegove naravi. Jer valja pretpostaviti, da je mudri stvoritelj u svoje stvorove položio sve one sile, što su potrebite, da njihovim razvojem i usavršenjem postignu ono savršenstvo i sreću, koji odgovaraju njihovoj naravi. Pa kad stvorovi i ne bi mogli prirodnim od Boga podijeljenim silama postići svoj cilj i sreću, tako te bi Bog, da postignu svoj cilj, još na poseban vanredan način pripomogao: to bi ipak ono, što bi čovjek, poduprt na takav način, postigao, ne bilo uzvišeno nad sve sile prirode. *Jer što spada tek na razvoj i usavršenje prirodne sposobnosti, ono ne leži nad sferom prirodnih sila,* nije dakle natprirodno, premda se ono usavršenje ne može ostvariti nego *vanrednom* pomoću spoljašnjeg čimbenika. — Tako o bîti »natprirodnoga« pomenuti Kleutgen.

Iz onoga, što smo u kratko izložili o bîti »natprirodnoga«, slijedi: 1. natprirodno nije i ne može biti »*debitum naturae*«; čovjek ne može zahtijevati, da ga Bog podigne na natprirodni poredak te mu podijeli natprirodno blaženstvo; on ima pravo, pošto ga je Bog stvorio čovjekom, tek zahtijevati prirodno blaženstvo. 2. Kako je »natprirodno« uzvišeno nad prirodom, tako je ono i *nedohvatno* naravskome razumu; svojom se silom razum ne može dovinuti do spoznaje natprirodnoga. 3. Čovjek kao takov ne osjeća *potrebu* za natprirodnim, niti će natprirodno *zaželjeti*; jer »ignoti nulla cupido«. 4. Zato ako čovjek ne postigne natprirodnog cilja, on radi toga, samo po sebi, ne mora da je *nesretan*; nego bio bi u ovom slučaju tek *manje* sretan. 5. Gledanje Boga »licem u lice« nije čovjeku (kao takovu) prirodno, niti ga može kao takav zaželjeti ili biti nesretan, ako ga ne postigne.

Ima u dra Barca čudo mjesta, koja svjedoče, da dobro ne shvaća bît »natprirodnoga«, niti su mu jasno zasječene granice izmegju »prirodnosti« i »natprirodnosti«.

17. Pismo: Zbrkanje »prirodnog« i »natprirodnoga«.

1. »Natprirodno« nije sinonimno s »božanskim« ili s »istinitim«, kako hoće dr. Barac. (Str. 129, 118 i t. d.) Ta i u prirodi imade i »istinitoga« i »božanskoga.«

2. Krivo je tvrditi: »Čim bogoslov dopušta, da je Bog čovjeka odredio za *život vječni*, mora dopustiti i to, da u čovjeku klije težnja na *natprirodno.*« (Str. 129.) Zar je »život vječni« nemoguć bez natprirodnog cilja? Ili je »vječnost« već sama po sebi »natprirodne« naravi (u smislu teološkom)? Zbrka pojmova!

3. »... Čovjek teži po ***prirodi*** svojoj na ***umom spoznano dobro.*** Ako je dakle *upoznao Boga* (***umom***) i dobio neki *pojam* o ***natprirodnom***, kako mu se ne bi i nehotice, a kamo li iza razmišljanja uzbudila ***čeznja*** na to svakako *neponjatno savršeno* dobro!« Opet zbrka! Suviše, dru je Barcu, čini se, »neponjatno« već i »natprirodno.« Dr. Barac je morao tuj barem činiti distinkciju izmegju »natprirodnim« i onim, što je »nad prirodom.« Onda ne bi bio barem nesmisao tako velik.

4. Klasično je mjesto: »*Lacordaire* ga (čovjeka) promatra sa socijalne strane, i izgragjuje svoju apologetiku ovako: Čovjek je sam sebi najbliži, ali je po svojoj prirodi i biće društveno; no društvo je bîti svojom protivno egoističkim težnjama čovjeka; ono zahtijeva od njega žrtve i odricanje, ono traži, da čovjek metne u zaborav samoga sebe. *Tu antinomiju ne možemo ukloniti nikako drugojačije, već ako potražimo nešto* ***natprirodno,*** što će ***nadopuniti*** *ljudsku prirodu,* i tako *unijeti u život čovjeka sklad i mir.* Ovu zadaću, ovaj ***prirodni*** zakon ispunja najsavršenije *katolička vjera.* ***Dakle*** je »***natprirodna,*** božanska.« (Str. 117 s.)

Veleučeni! Što »*nadopunjuje*« ljudsku prirodu, nije već toga radi »*natprirodno*«! Tvrditi pak, da je katolička vjera ***zato*** *natprirodna,* jer ispunja *prirodni* zakon: teološki je neispravno, krivo!

5. Eto drugog jednog mjesta: »... Sama naša priroda *zahtijeva* natprirodno ..... Nama treba više, *natprirodne* pomoći, da uopće živimo *prirodno* ... Naša je priroda takova, te smo mi *podobni* natprirodno *spoznati* i prihvatiti ... Čovjek je autonoman. Ali ova autonomija zahtijeva realnu heteronomiju. Da ostanemo zbilja nezavisni (autonomni), a ne postanemo *robovi materije,* treba da se netko *spolja umiješa,* da nas *pomogne* i duh naš da zadovolji. Tako je »natprirodno« u neku ruku duši *imanentno* (kad ga eto duša *traži* i *treba.*) To »imanentno natprirodno« reklamira »natprirodno transcendentno.« (Str. 118.)

Koliko riječi, toliko teoloških neispravnosti, da ne reknemo što gore. Naša priroda ne »zahtijeva« natprirodno! — Ne treba nam »natprirodne« pomoći, da živimo »prirodno«, nego dostaje nam zato *prirodna* pomoć; pače svaka pomoć, koja u nas *više* ne proizvodi, nego da živimo prirodno, *nije i ne može biti nego prirodna*, premda ona došla neposredno, pozitivno od Boga; jer niti svaki utjecaj Božji na čovjeka nije natprirodan u smislu teološke natprirodnosti; niti je svaki pozitivni utjecaj Božji na prirodu već i natprirodan. »Pozitivno« i »natprirodno« nijesu sinonimi. — Mi nijesmo podnipošto podobni prirodom (razumom) natprirodno »spoznati« a još manje prihvatiti; jer bi već time natprirodno prestalo biti takvim. — Pomoć, koja nam spolja dolazi, da nas pomogne, e ne postanemo robovi materije, ne mora da je »natprirodna«; pače ako ova pomoć ništa više u nas ne učini, nego da duh ne robuje materiji, ona je i ne može biti nego i prirodna. Da nije svako spoljašnje umiješanje Božje u nas natprirodno — izložili smo gore. Ni na koji način nije natprirodno duši »imanentno«, niti ga duša ikako »traži« ili »treba.« — Još manje stoji, da

6. »Čovjek ima *prirodnu aktualnu* želju na natprirodno«, tako da mu »ne će biti najednako, da li se ova težnja ispunjava ili ne.« (Str. 129.) Opet: »Na osnovu *prirodne* težnje za dobrotom uopće može čovjek razumnim teženjem težiti za svakim dobrom, koje je spoznao. Dakle i za Bogom, kojega je osnovu prirodnih učinaka upoznao kao dobro. Spoznaja hoće da bude što savršenija, čovjek dakle teži i na to, da najsavršenije upozna Boga t. j. da ga upozna u *njegovoj bîti*. Može dakle u nama nastati i *prirodna* želja, da bismo spoznali — gledali *samo bît Božju.*« (Str. 126.)

Nije istina! Kad bi mogla čovječja priroda *aktualno* zaželjeti natprirodno, onda natprirodno ne bi više bilo »natprirodno«, već prirodno. Ovako se poimanje »natprirodnoga« neizmjerno razlikuje od onoga, što imaju skolastici i kat. teolozi o natprirodnosti. Oni govore kadgod istina o nekom prirodnom *nagnuću ili sklonosti* na nadnaravno; ali to njima podnipošto ne znači *čeznuće*, a kamo li *aktualnu* želju za natprirodnim, kako to hoće *janzenisti*. To nagnuće njima nije drugo van primljivost za nadnaravno t. j. tako svojstvo čovječje prirode, da se čovjek može usposobiti za natprirodna dobra, kao što je gledanje Božje licem u lice; dok naprotiv ovakva svojstva nema u životinje, koja je apsolutno neprimljiva za svijetlo milosti i blaženstva. Tako i sv. Toma veleći, da kako gledanje Boga licem u lice u jednu ruku nadvisuje razumnu dušu, u koliko ga svojom snagom duša ne može postići; tako je ono prema (secundum) ljudskoj prirodi, u koliko je ova za nj primljiva.«[1])

Istina je, što veli dr. Barac: »spoznaja hoće da bude što savršenija«; ali to je opet spoznaja *in suo genere*; on tuj govori o spoznaji *prirodnoj* ili spoznaji, koje princip jest *razum*. Prirodnom pak spoznajom razuma čovjek Boga upozna iz stvorenja — ex iis, quae facta sunt. To je *prirodna* spoznaja; te ma kako se ona usavršila, ostat će uvijek prirodna t. j. *spoznaja razuma iz stvorenja*. Dok se spoznaja Božja iz bîti Božje ili spoznaja Boga licem u lice po vrsti svojoj — genere suo — razlikuje od prirodne; jer je to spoznaja ne iz *stvorova* Božjih, nego iz *Boga*, kakav je *sam na sebi*. Princip ove spoznaje nije *stvoreno* svijetlo razuma, nego *ne stvoreno* svijetlo bîti Božje. Suviše ova spoznaja pretpostavlja u prirodi samoj, u duši čovječjoj, natprirodni princip, koji dušu usposobljuje za ovakvo spoznanje. Dr. Barac čini skok »ex uno genere in aliud«; odatle zbrkanje pojmova.

Što pak čovjek ne može upoznati, to će moći još manje prirodno zaželjeti; zato i ne će hajati za to, da bi ono postigao ili ne. Time pada tvrdnja Barčeva, po kojoj čovjeku ne će biti najednako, da li se njegova težnja za natprirodnim ispunjava ili ne. Odatle vidimo, kako imamo suditi o tome, što dr. Barac dalje piše:

7. »Ako duboko zaviriš u ljudsku dušu, uvijek ćeš obresti neki nedostatak, neku potrebu *natprirodnoga dometka*. Ovaj će istom *nadopuniti* čovjeka i toliko ga barem smiriti, da ne očaja i ne klone duhom.« (Str. 118.) — Na to mi: Ako se *natprirodno* iziskuje kao *dometak* ili *nadopunjak prirodnoga nedostatka* u čovjeku, tako da bi morao čovjek bez ovoga dometka očajati i klonuti duhom: onda je natprirodno naprosto *debitum naturae*, Bog je *dužan* čovjeku dati natprirodnu milost i uzvisiti ga na nadnaravski poredak. Time upadamo u janzenizam. Istina, da se dr. Barac ograđuje proti ovakovom prigovoru izrijekom ističuć, da

[1]) Summa p. III. q. g. a. 2.

nije natprirodno tako u ljudskoj prirodi, kao da ga je Bog dužan čovjeku dati. (Str. 126); ali šta to koristi, kad u drugu ruku opet njegova argumentacija pobija ovu tvrdnju? Jest, u dra Barca imaju i mjesta, gdje posve ortodoksno izlaže nauku o »natprirodnom« i »prirodnom«. Dr. je Barac *katolik;* kao takav i on *vjeruje*, što uči katolička Crkva, i on osugjuje, što osugjuje Crkva. Krivo bi mu učinili, kad bismo i za tren posumnjali o njegovoj ortodoksnosti. Ali nesreća je dra Barca, što je odviše *strastveno zavolio* Pascala i modernu filosofiju. To ga dovodi u opreku s naukom katoličkih teologa, koja je nauka Crkve. Dr. Barac *filosof i apologet* nije dr. Barac *katolik*. Uza sve plemenito nastojanje on ne uspijeva da modernu filosofiju svede u sklad s kršćanskom objavom. Ništa mu ne koristi, pozivati se na »istinske elemente« modernih; jer u modernih je pogrješan *pravac*, *sustav*. Oni kreću posve protivnim pravcem od starih kršćanskih filosofa.

*

Šteta za ovakav talenat! Knjiga je Barčeva skup svakojakih protuslovlja.

Neka bude dr. Barac sa svojom »habilitacionom studijom« katolicima naobražene ruke, napose teolozima i apologetima u nas, opomenom: Ne dajte se opsjeniti blistavim sjajem moderne nadri-filosofije! Dakako poznati treba ove moderne, poznati ih u dnu duše. No držimo se pri tome onoga: *Guarda e passa!* Nemoj se kod njih zaustavljati, dok ti ne osvoje srce. Ostavi ih kao tugjince, s kojima ne smiješ sklopiti prijateljstva ili savezništva. Inače *conversi dirumpent te*. (Mat. 7, 6.) Ništa nije podobnije prouzročiti toliku poharu u katoličkim glavama, nego bratimljenje s onima, koje Crkva ne priznava svojima.

Daleko od njih, prijatelju mladi! A *natrag k ocima naših vjerskih filosofskih tradicija!* Oni su *vjerovali*, vjerom se *posvetili*, pa su valjda i znali, koja se *misao* (filosofija) sklada s vjerom; zacijelo su to bolje znali, nego moderni, u kojih uz vjeru u Boga i Krista sve više nestaje i smisla za zakone zdravog razuma i logike.

Time svršavam.

U sukobu svjetovnih nazora.

II. Rasprava.

Društvo: *»Novi svjetovni nazor«* — *Martinovićevo »vjerovanje«* — *Članci monističkog »vjerovanja«*.

Ugovorismo, da ćemo se sjutradan u deset sati dopodne opet sastati. Kad dogjosmo ja i stari Stahlpanzer na brdo, zamjetismo već u sjenici Martinovića zadubljena u jednu knjigu. On nas i ne opazi, kad sjedosmo kraj njega na klupu.

Malo zatim osvanu i dr. Nisius sa gospogjom i — Sokolom, koji je danas tako neotesan, te skoči na stol i počne Martinoviću cjelivati ruke i bradu. Martinović se pregne i ugledavši nas poče:

Martinović: Eto vam gospodo, sinoćnjom mi poštom stigoše pravila novog društva, što se snuje u Stuttgartu. Društvu je ime: »Novi svjetovni nazor«. Svrhom mu je: Utvrgjenje i širenje jedinstvenog svjetovnog nazora na prirodoslovnom osnovu, kako odgovara napretku moderne naobrazbe. Društvo će unapregjivati prirodoslovno znanje, promicati razumijevanje prirode i njezinih pojava, i napućivati duševnom uživanju prirode. Radi se dakle o novom svjetovnom nazoru, koji se ne osniva na mističnom ili dogmatičnom poimanju historijskih vjerskih sustava, već jedino na znanstvenoj spoznaji modernoga vijeka. A to je upravo onaj monistički svjetovni nazor, što ga ja zagovaram, gospodo! Monistički svjetovni nazor sve više osvaja modernu inteligenciju. Njegova je budućnost.«

Dr. Nisius: »Dobro, g. Martinoviću, ako nas uvjerite o istinitosti ovog svjetovnog nazora, eto Vam časne riječi, mi ćemo se svikoliki upisati u novo društvo i doprinositi svaki po svojim silama za postignuće njegove svrhe«.

Martinović: »Ja se, gospodo, eto već dvadeset godina bavim ovim pitanjem. O tome i napisah već nekoje rasprave pa i dvije knjige. Postavih si napose zadaću: kako primijeniti monistički svjetovni nazor na uzgoj mladeži i hrvatskog nam naroda. Ovo ističu već naslovi mojih djela: »Prirodni uzgajatelj« i: »Zreo učitelj«. Učitelj, koji hoće da stoji na visini pedagoške znanosti, i koji hoće da djeluje kao slobodan duh, mora da pozna monizam. Bez toga ne može uzgajatelj dokučiti modernih uzgojnih ideala«.

Klotilda: »Vaše izvagjanje, g. Martinoviću, dobiva za nas majke sve interesantnije lice. Ja Vas slušam sve većim zanimanjem.«

Martinović: »Hvala Vam lijepa na poklonu, milostiva.

U ostalom, gospodo, svjetovni nazor svoj izlažem u posebnom poglavlju knjige: »Zreo učitelj«, što nosi natpis: »Monizam«. Da Vas odmah uvedem in medias res, ja ću Vam eto pročitati nekoje stavke iz ovog poglavlja: »Sva priroda, sva vasiona jest *jedna supstancija*, koja je *vječna*. Sad ju vidimo, a sad se opet raspline i postane nevidljivom. Postajanje i propadanje svijeta je samo *mijenjanje supstancije*, koja nema ni početka ni svršetka. Ta vasiona *supstancija je Bog*. Bog i vasiona je jedno. *Sve*, što živi i postoji, sva priroda, sve je samo *od istovrsnih tvarnih čestica*, a ni od česa drugoga. *Duša i tijelo*, tvar (materija) i sila jesu *nerazdruživo združene*, pa kako tijelo ne može da živi bez duše, tako ni *duša bez tijela*. To nerazdruživo jedinstvo duševnih i tjelesnih sposobnosti nam kaže, da je *oboje jedno te isto*, da je duša i tvar svojstvo jednog bića, jedne supstancije. — Ernst Haeckel lijepo dokazuje, kako su se od *mrtve tvari* (anorganske) *razvile prastanice* ili, kako ih on zove, protisti, koji su naši pregji, pa da smo i *mi sastavljeni od iste tvari* kao i oni, a *ni od česa drugoga*. Od protista pa do čovjeka ima velika vrsta prelaza, koji nam svjedoče, da tu nije ništa novo pridošlo, kad se razviše sisavci ili kičmenjaci, nego da je jedna vrsta prešla *prilagogjivanjem, prirodnim izborom i baštinjenjem* u drugu novu vrstu. *Razlika* izmegju najviših i najnižih životinja je samo *kvantitativna, a ne kvalitativna*. Samo *kombinacija istih elemenata*, od kojih su već postali protisti, uzrokuje više sposobnosti čovječje. Po tom mora da ima i tvar elementa iste sposobnosti kao i mi. Najmanji *dijelovi tvari, atomi*, mora da imadu *malo duševnih vlastitosti, malo volje i osjećaja*. Kemička sposobnost raznih pratvari kaže nam, da imadu atomi neko čudnovato svojstvo, kojim se ili privlače ili odbijaju. Dakle *svaka tvar* i svaka stvar, o kojoj obično govorimo, da je mrtva, jest *živa*; a život je tu rastavljen i razlučen na posebne dijelove, dok se u »živu« stvoru životna svojstva spajaju u više jedinstvo, što ga zovemo dušom. Svaka *stanica* ima *svoju dušu*, a život i duša pojedinih stanica je opet samo spoj života i duše njihovih molekula i atoma. Sav duševni život izvodi se iz duševnih sposobnosti atoma, od kojih je sastavljena stvar. Duše organizma, što su sastavljeni od više stanica, jesu opet samo spoj duša pojedinih stanica...«

Time sam Vam, gospodo, kazao svoje monističko vjerovanje. Pojedine su stavke za me neoboriva istina. Za istinitost njihovu jamči moderna znanost, koja računa samo sa pozitivnim činjenicama i analizom utvrgjenim rezultatima.«

Dr. Šimunović: »Prijatelju Martinoviću, ti si nam puno toga i previše na jednom nanizao! Čovjeku se je mučno tu snaći. Ja sam te pomnjivo slijedio. Meni svakako, da govorim iskreno, nije sve jasno niti neoborivo, što sam čuo. Nego valjalo bi ipak pozabaviti se kod pojedinih tvrdnja. Rekao si, Martinoviću, to je tvoje monističko vjerovanje. Dobro! Ne bi li se ovo vjerovanje dalo razdijeliti na pojedine članke, poput onih dvanaest članaka »apostolskog vjerovanja«? Ovo će nam stvar u velike olakotiti; jer će se tako moći pojedini članci analizovati i po logičkoj vrijednosti istražiti.«

Martinović: »Samo ne skolastičkog cjepidlačarenja! Stara je logika problematične vrijednosti! Usvaja si nepogrješivost. Kao da od njezina suda nema priziva na višu istancu. I takva viša instanca ima. Utemeljio ju naš vijek. To jest evolucijonistički princip apsolutne relativnosti. Sve je relativno, pa i istina. Svaku tvrdnju valja uzeti tek odnosno. Ništa se ne da pojedinački ni ustvrditi ni zanijekati. Sve treba uzeti cjelotno, jedinstveno: en bloc. Tako i monističko vjerovanje.«

Dr. Šimunović: »Prijatelju dragi, nijesi li rekao i ti sâm: da su pojedine stavke tvoga vjerovanja neoboriva istina? Zaista: ako pojedine stavke ne stoje, kako će stati cjelotno vjerovanje, koje sastoji od pojedinih stavaka? Od nevaljala materijala ne ćeš nikad zgraditi nepokolebivu kuću, Martinoviću moj!«

Martinović: »Vidim, da sam upao u pandže silogizma pa skolastičnih distinkcija i subdistinkcija. No ipak da čujemo!«

Dr. Šimunović: »Tvoje bi se monističko vjerovanje dalo svesti na slijedeće članke: 1. Ima jedan apsolutan bitak, postojeć sam od sebe, a zove se *supstancija*; 2. supstancija je vječna; 3. supstancija je Bog, drugog Boga nema; 4. sve su pojedine stvari

pojavi iste supstancije, nastavši uslijed njezina mijenjanja; 5. sva se raznovrsnost stvari svodi samo na kombinaciju istih prvobitnih elemenata, te je razlika izmegju najnižih i najviših stvorova samo kvantitativna, a ne kvalitativna; 6. ima prelaz od mrtve tvari na živi organizam do najsavršenijega oblika; 7. čovjek je najrazvijenija životinja; 8. duša čovječja nije neumrla, volja nije slobodna; 9. izmegju tvari i duha nema bitne razlike, tvar i duh u sebi su jedno te isto.

Eto Martinoviću, na ove sam članke sveo tvoje monističko vjerovanje, a to radi pregleda, te da možemo polazeći s ovih točaka lakše zaviriti u sustav monizma. Priznaješ li, ovi članci u kratko izrazuju osnovne stavke monističkog nazova?«

Martinović: »Članke potpisujem, ta ne opetuju nego ono, što rekoh ja sâm.«

Dr. Šimunović: »Uzmimo dakle prvi članak, ili, bit će još bolje, tri prva članka monističkog »vjerovanja«, buduć da se sva tri odnose na isti predmet: vječna-bog-supstancija.«

Dr. Nisius: »Dopustite mi, gospodo, istaći tuj jedno pitanje, u kome se nedvoumno slažemo sa našim oponentom g. Martinovićem, a to jest: da nešto od vijeka ili bez početka bistvuje. Ima dakle jedan vječni bitak.«

Martinović: »To je bezuslovan postulat razuma; ako bi bilo od vijeka apsolutno *ništavilo*, onda ne bi ni na kakav način moglo doći do *nečesa*, što ipak sada bivstvuje; osim ako ne uzmemo nesmisao, da je nešto samo sebe proizvelo, što nije bivalo.«

Dr. Šimunović: »Izvrsno, Martinoviću! Ja uzimljem ove tvoje riječi sa zadovoljstvom na znanje. One znače: Nema učinka bez dostatna uzroka.«

Martinović: »Dopustite, gospodo, da Vas opomenem i na jednu veliku nepravdu, što se nanosi monistima. Obično se monizam istovjetuje sa ateizmom, dok mi izrijekom govorimo o Bogu. Mi vjerujemo u Boga; a taj Bog je, kako rekoh, vječna supstancija. Zato je monizam ne samo filosofski, nego ujedno i religijski sustav. Filosofija ili znanost se u monizmu spaja u jedno sa religijom, kako su Bog i vasiona u njem jedno te isto. Vasiona, priroda kako je predmetom znanstvenog istraživanja, tako je i predmetom religijskog čuvstva. Monizam je izraz apsolutne sinteze prirode i Boga, uma i vjere, znanosti i vjere.«

Dr. Šimunović: »Veoma lijepo, Martinoviću! Ali, prijatelju moj — distinguo. — Jedno je *Bog*, drugo je *bog*; i opet jedno je religija, drugo je »religija«. Od pamtivijeka a to sve do danas *Bog* ljudima znači biće ne samo vječno, kao što je tobože vječna monistička supstancija, nego biće takogjer *osobno i nadsvjetno*; a to je upravo, što monisti niječu Boga istovjetujući sa vasionom. Dakako da prema tomu dobije i *religija* posve drugo značenje nego monistička »religija«. Prema tome pače monizam je pravi pravcati ateizam, a »religija« njegova prava pravcata *ireligija*. Buduć da se tuj radi o tako važnim pojmovima, trebalo bi da monisti, jesu li pošteni, ipak svijetu jasno očituju, da bog njihov nije Bog, komu se klanjaju narodi; a religija njihova da je posve nešto drugo te protivno od onog, što se u ljudskom jeziku zove religijom. Nemojte opsjenjivati bezazlenih duša!«

Dr. Nisius: »Buduć se tuj radi o osnovnom pitanju religije i znanosti, kao i moralnog i socijalnog poretka: o Bogu; zato nam valja da je posve jasno, kako monizam poima Boga, i da li ono poimanje opravdava te iziskuje moderna znanost napose prirodoslovlje. G. Martinoviću, u Vas zaprema mjesto osobnog nadsvjetnog Boga *svjetovna supstancija* — Haeckel je zove »Weltsubstanz«. Ako Vas nadalje pitam, što je supstancija, to mi odgovarate: Supstancija je »tvar«, ona »mrtva«, ona »prvobitna« tvar, od koje se je razvilo sve, od najnižega organizma, pa do čovjeka. Po tom bi bio Vaš »bog« pravi pravcati panj, a religija bi se monistička svela na neku vrst najružnijeg fetišizma. Sad mi je i te kako jasno, kako možete negdje pisati, da zlo rade misijonari, koji obraćaju pogane na svoju vjeru, a njihovu proglašuju djelom vražjim i obaraju im kumire. Kako i ono, što čestitate starima, da su sunce prozvali božanstvom. Pod utjecajem sunca, velite isto tamo, »probudio se prvi humani čovjek, postale su prve države, prve religije, prvi jezici, prve umjetnosti, prva materijalna i duševna kultura, prva znanost i filosofija.« Čudesna i zaista božanstvena djela, što ih proizveo monistički »bog«-panj, mrtva prvobitna tvar!«

Dr. Šimunović: »Meni se čini stvar sve interesantnija. No prije nego počnemo da istražujemo, kako je *mrtva* tvar uspjela proizvesti sva ona čuda, valja znati: što je svjetovna supstancija? što

je tvar? Od sustava, kao što je monizam, koji se ponosi, da je posve znanstven, bez ikakve mitološke primjese, može se s pravom očekivati, da će dati posve jasnu, znanstveno obrazloženu definiciju o stavci, na kojoj se osniva. Popitajmo se u glavnih predstavnika monističko materijalističke nauke, što sve uče o bîti supstancije ili tvari-boga, kako je definišu.

Strauss prelazi o tom pitanju — na dnevni red. Njemu je tvar naprosto tvar; pa tko se ovim ne zadovolji, on će mu pokazati koji mu drago predmet: Eto, ovo je, što hoćeš! — *Herbert Spencer* definiše tvar kao princip oprečnosti u prostoru. — *E. Dühring* odgovara: »Tvar je nositeljica sve stvarnosti ili zbiljstva (alles Wirklichen.) On prikazuje materiju kao nešto *općenito*, što se razlikuje od jednostavnih elemenata ili kemičkih osnovnih počela. — Napokon *Haeckel.* Njemu je supstancija jedino svjetovno biće, dok su *tvar i sila* njezini različiti *pojavi.* U istom djelu (»Monismus«) uči Haeckel na drugom mjestu, da supstancija *sastoji* od dviju *prvobitnih sastavina* (Urbestandteilen) — od svjetovnog etera i svjetovne mase — Weltäther und Weltmasse, a ovo dvoje mu opet drugo ne znači nego: sila i tvar. Tvrditi: tvar su i sila različiti *pojavi* supstancije, sve je drugo nego tvrditi: tvar su i sila prvobitne *sastavine* supstancije. To ne može zajedno stajati: jer ili je nešto »pojav« nečesa drugoga, te nije više njegova sastavina; ili je njegova »sastavina«, a onda nije više njegov pojav. Na drugom mjestu Haeckel opet tvrdi, da su materija i energija dva nerastavna *atributa* jedne supstancije. Stoga i mnogi prigovaraju Haeckelu, kako njegov tobožnji monizam već u zametku svojem nosi protuslovlje. Ako su tvar i sila prvobitne sastavine supstancije, to imamo već *dualizam.* Dapače Haeckel sam u svojim »Weltwunder« iznosi najednom neko »monističko *trojstvo supstancije*«, to jest: materija ili tvar, energija ili sila, psychom ili osjećaj. Jednoj se dakle supstanciji prisvajaju tri supstancije kano atributi ili sastavni dijelovi!«

Dr. Nisius: »Ako sam stvar dobro razumio, upada i naš g. oponenat u ista protuslovlja. Dok u jednu ruku govori o *mrtvoj tvari*, od koje su se razvile prastanice; u drugu eto ruku veli: »Svaka tvar, o kojoj obično govorimo da je mrtva, jest živa«. Pače i »najmanji dijelovi tvari, atomi, mora da imadu malo duševnih

vlastitosti, malo volje i osjećaja«. Dakle *mrtva* tvar, a ipak *živa* tvar! I ova tvar, ova supstancija ima neku silu (volju) i osjećaj. Dakle — trojstvo supstancije: sve kako Haeckel!

Držim, da monisti uz ovako »eksaktne« i »znanstvene« nazore nemaju ni najmanje razloga predbacivati sljedbenicima pozitivnog kršćanstva mistične ili »mitološke, dječje predstave« u stvarima religije. Naš je »Bog« doduše neizmjeran i nedokučiv; naše je trojstvo puno nerazrješivih otajstva; ali nitko ne može ustvrditi ni dokazati, da ova otajstva sadržavaju u sebi protuslovlja; jer što nadvisuje čovječji razum, nije da si mora radi toga i protusloviti. Dok eto monistički »bog« i monističko »trojstvo« nose na sebi tako očite znakove protuslovljâ, da razum naprosto izazivaju na prosvjed. Mrtva-živa tvar, koja je ujedno volja i osjećaj — što takova zahtijevati da se prizna kao evidentno dokazana znanstvena istina, pače kao osnov sve filosofije, svega umovanja, religije i etike: to je ipak navijestiti razumu i logici rat do istrage!«

Dr. Šimunović: »Ja se posve slažem s Vama, dr. Nisiuse! U ostalom, da nagjemo izlaz iz ovog monističkog labirinta, načinimo jedan korak naprijed! Valja konstatovati činjenicu, da se »svjetovna supstancija« drugom riječju vasiona nalazi u stanju gibanja. Opažamo neprestani prelaz od oblika do oblika. Ako je dakle supstancija ili tvar jedino apsolutni vječni bitak, to se pita: Je li se tvar od vijeka nalazila u ovom stanju gibanja; ili se je tvar s početka nalazila u stanju mira i nepomičnosti, te se je kasnije, u odregjeni čas, počela gibati? Uzmemo li prvo, to je isključeno drugo, i naobrat«.

Martinović: »Za stvar samu je ova alternativa indiferentna. Uzeli mi prvo ili drugo: monizam ne će s toga ni najmanje nastradati. Poglavito je i bitno za stvar, da je tvar sama od sebe i vječna te jedino počelo svega, što biva«.

Dr. Šimunović: »Stvar ipak ne će biti tako. Ja stavljam ovu alternativu baš zato, da dokažem ad oculos, kako je apsurdna monistička teorija u jednom i u drugom slučaju: uzeli mi, da je kretanje tvari vječno ili nastalo«.

Martinović: »Oho! Da vidimo!«

Dr. Šimunović: »Uzmimo prije drugu stavku alternative: svjetovna supstancija-tvar nalazila se je od vijeka u stanju nepo-

mičnosti, dok se je napokon počela micati! Čini se, da naš oponenat usvaja ovu stavku; jer kako bi se drugačije dala tumačiti njegova tvrdnja, po kojoj su se tobož od »*mrtve* tvari razvile prastanice«. No ovaj je spontani prelaz tvari od stanja nepomičnosti u stanje micanja ili razvoja tvrdnja, koja ne stoji: osugjuje ju eksaktna prirodoslavna znanost. Tako zvana ustrajnost materije znanstveni je dogmat, kojim se kunu svikoliki fisičari i kemičari.

Newton je formulovao zakon ustrajnosti ovako: »Svako tijelo (tvar) ustraje u stanju mira ili u stanju jednoličnoga ravnocrtnoga gibanja, dok ga na njega djelujuće sile ne prinuždé, da svoje stanje promijeni«. *D'Alembert* veli: »Jedno tijelo, što je samo sebi prepušteno, mora da vječno potraje u svojem stanju mira ili jednoličnog gibanja«. Još razgovjetnije govori *Laplace:* »Točka, koja se nalazi u miru, ne može se sama o sebi pomaći, jer nema u nje uzroka, da bi se u jednom pogledu više micala nego u drugom. Ako ju koja mu drago sila makne te bude sama sebi prepuštena, to će se uvijek jednolično gibati u smjeru one sile ... Ova je težnja materije: ustrajati u stanju gibanja ili mira, ono, što se zove ustrajnost (inertia.) *Ona je prvi zakon gibanja za sva tijela*«.

Po ovoj je osnovnoj stavci mehanike materija nesposobna, da bi sama sebe maknula ili, ako je već maknuta, sama sebe ustavila. Tvar po svojoj naravi ne haje kao za mir tako za gibanje. Hoćemo li da materija pregje iz stanja nepomičnosti u stanje micanja, ili obratno; to moramo u pomoć prizvati drugu, ***nematerijalnu*** silu, koja će ***iz vana*** na materiju djelovati. Stoga je jasno, ako uzmemo mrtvu »supstanciju« ili tvar kao jedini bitak od vijeka, to ne ćemo nikad doći do gibanja i samoniklog razvoja, kao što se neporecivo nalazi u vasioni. Ovime pada jedan član gornje alternative; obara ga moderna eksaktna znanost. Zato: ili uz »supstanciju-tvar« uzeti jedno nematerijalno vječno biće, od koga dolazi poticaj tvari na gibanje, ili dolaziti u očiti sukob sa istom znanosti, u čije ime monizam postavlja svoje tvrdnje«.

Martinović: »No ne znam, zašto bi se moralo da uzme uz svjetovnu »supstanciju« još jedno drugo nematerijalno vječno biće. Ja se ne ću sa fisičarima natezati o ustrajnosti materije. Govorio sam istina o nekoj mrtvoj (anorganskoj) tvari, od koje su se razvile prastanice. No ovo treba uzeti relativno. »Mrtva« se može

zvati pratvar odnosno na savršenije organske formacije kasnije dobe. No počela kasnijih organskih formacija i razvijenih životnih forama nalazila su se već od vijeka u tvari. Zato sam i rekao, da imadu i atomi, kao najmanji dijelovi tvari, malo duševnih vlastitosti, malo volje i osjećaja; da svaka tvar, o kojoj obično govorimo da je mrtva, jest živa, riječju: da je energija i život bitna vlastitost tvari, pa se stoga tvar o sebi, rogjenom silom giblje i razvija«.

Dr. Nisius: »Tu imamo opet Haeckela sa njegovim trojstvom! No pak neka bude. Vi uzimate s Haeckelom vječno gibanje universuma. Vasiona Vam je nekakav »perpetuum mobile«. No stvar nije tako jednostavna. Prosvjeduje opet moderna znanost. Na čelu joj znani petrogradski fisičar Chwolson, koji si je upravo postavio zadaću, da istraži do dna probleme hekeljanskog monizma. Chwolson, a s njim gotovo svi fisičari učenjaci tvrde, da po današnjoj mehaničko prirodoslovnoj nauci »perpetuum mobile« spada med nemogućnosti. »Perpetuum mobile«, veli Chwolson, bio bi nekakav sustav ili stroj, koji neprekidno proizvagja radnju na vanka, a da mu se ne dovodi nova energija. To je nesmisao! Ako pak Haeckel odvraća, da je »perpetuum mobile« veliki stroj neizmjerne vasione, koji u sebi sadržaje sve energije; to mu Chwolson opet odgovara: Ovo može samo značiti, da proizvagja universum ***na vanka*** beskonačnu radnju, da ima dakle preko granica ovog universuma još jedan drugi svijet. No to stoji opet u opreci sa osnovnom stavkom Haeckelova monizma.

Nesvladive poteškoće megjutim stavci o vječnom gibanju materije pravi tako zvani ***zakon entropije.*** Ovaj je zakon tečevina, kojom se moderna fisika kao nijednom drugom tečevinom ponosi. Zakon je entropije, veli Chwolson, najviše, što je ljudski duh na svim poljima znanja i rada dosada postigao.

Što je entropija? Entropija se zove onaj dio energije jednog tijela, što se ne da obratiti u radnju. Pod radnjom se opet razumijeva svako razvijanje u prirodi, ili gibanje, što dolazi od raznih fisičnih sila. Ovom se radnjom stvaraju razne energije u tjelesima kako n. pr. toplina. Svaka radnja, nasuprot, pretpostavlja neku energiju. U neprestanom se procesu razvijanja i gibanja u vasioni jedna energija pretvara u drugu; ali svaka energija opet ne pre-

lazi tako u drugu, da ne bi ništa od nje preostalo. To vrijedi naročito za toplinu. *Sadi Carnot*, za njim *Rankine*, *Thomson* i drugi dokazali su: da se ne može nikada sva toplina pretvoriti u rad, dok se sav rad pretvara u toplinu. Svaka radnja proizvodi toplinu, a toplina sva ne može da pregje natrag u radnju. Na taj se način sve više sakuplja energija, koja ne može da se pretvori u rad, to jest, u gibanje ili razvijanje. Drugim riječima: entropija vasione postaje sve to veća, teži za nekim maksimumom.

Thomson prikazuje zakon entropije kao razasuće ili rastočenje energije: »Sve vrsti energije teže za tim, da prelaze u toplinu, a ova — da se jednolično rastoči. Svekolike intenzitetne razlike teže za izravnanjem. Radnju proizvoditi može pak energija samo, ako postoje intenzitetne razlike. Jer sav razvoj, svi pojavi u prirodi osnivaju se na različitosti sila i energija.

Što slijedi odatle? Ako svi oblici energije prelaze u toplinu, a ova se sve više u vasioni prostor razasiplje i u svim tjelesima izjednačuje, paralizujuć ujedno intenzitetne prilike: to se vasiona sve više bliža dobi, kad će sve gibanje i razvijanje, svaki život u njoj prestati, a uslijedit će općenita ukočenost, smrt. Svakako stoji neoborivo: vasiona se razvija u nekom odregjenom smjeru, prema jednom konačnom nepomičnom stanju. Ovo je jednodušan sud svihkolikih modernih prirodoslovaca i fisičara. Istina, prije nego će vasiona doprijeti do ovog smrtnog stanja, proći će stotine pa i možda hiljade milijuna godina: ali onaj čas doći će ipak, prije ili kasnije, jer *mora* doći; fisički zakoni djeluju nepogrješivo, dosljedno i željeznom ustrajnošću. Ako pak stoji, kako uzimaju monisti, da se vasiona od vijeka giblje i razvija, onda je *morao onaj čas nepomičnog smrtnog stanja već doći a to u davnoj, nedostižnoj za nas prošlosti, jerbo ma koliko se milijuna bilijuna godina zahtijevalo, dok se takav prelaz svrši, to je ipak količina, koja prema vječnosti iščezava.* — Do toga spoznanja — da govorim Vašim riječima, što ih čitam u Vašoj knjizi (»Prirodni uzgajatelji«), g. Martinoviću — dovela nas moderna prirodna nauka; a tko hoće da stoji »na visini današnje nauke«, on mora tako misliti, ne će li da mu se učeni svijet — ruga«.

Dr. Šimunović: »Vi ste, dr. Nisiuse, iznijeli prirodoslovne argumente proti monističkoj teoriji; no istu dokaznu moć imadu i

filosofski argumenti. Universum, kako nam se prikazuje po svojem razvoju u prostoru i u vremenu, skup (kompleks) je raznih slučaja (dogagjaja), koji se megju sobom uvjetuju, tako te jedan slučaj pretpostavlja drugi, dok je ovaj opet uvjetom ili uzrokom trećemu i t. d. Vasiona u svom razvoju prikazuje nam se kao niz pojedinih slučaja, koji jedan iz drugog potječu. Na ovoj se upravo činjenici osniva monizam kao strogo evolucijonistička nauka. Čovjek zadnji je član u nizu nebrojenih pregja, u nizu, komu — kako uče monisti — nema početka, jer je svjetovna supstancija i njezino gibanje vječno. No upravo u tome stoji apsurdum, u koji upada monizam. Vječno gibanje, ili, beskonačni niz kretnja je nesmisao. Jerbo se svaki kret zbudne u odregjenoj česti vremena; svaka je čest vremena konačna, omegjašena. Vječnomu, beskonačnom nizu slučaja ili kreta — u smislu monizma — moralo bi odgovarati beskonačno vječno vrijeme. No kako bi ovo vrijeme bilo tek zbroj pojedinih a to konačnih vremenitih čestica, zato ono ne može biti beskonačno. Što je sastavljeno, iste je naravi sa sastavnim dijelovima. Monisti hoće da vrijeme bude beskonačno t. j. da nešto konačno bude ujedno beskonačno. Time se obara stavka protuslovlja, zato je apsurdum.

Nadovezav na to dalje tvrdim: Vječnost je gibanja negacija svakog gibanja. Jedan primjer! Pomislimo si jednu vrstu od sto krugalja, koje su jedna za drugom, u razmaku od jednog centimetra, rasporegjene u ravnoj crti. Udarcem, što ga dobije od jedne vanjske sile prva kruglja, pomaknut će se ova i udariti na drugu, od druge će preći gibanje na treću i tako dalje, dok se ne makne zadnja kruglа. Prije nego dogje red na zadnju kruglju, proći će izvjesno vrijeme n. pr. jedan minut. Ako uzmemo tisuću krugalja, čekat će se, dok dogje udarac do zadnje, deset minuta; za milijun krugalja deset tisuća minuta; za tisuća milijuna krugalja deset milijuna minuta. I tako će se zahtijevati sve dulje vrijeme, što je veći broj krugalja. Ako pak uzmemo beskonačan broj krugalja, to ne ćemo nikad dočekati, da bi udarac dopro do zadnje kruglje; u beskonačnoj vrsti uopće ne može biti zadnje točke (kruglje), jer već tim vrsta ne bi bila beskonačna. Primijenimo li ovaj primjer na monističku hipotezu gibanja od vječnosti

ili bez početka: to ne bi nikad moglo doći do gibanja, u kome se u ovaj čas nalazi vasiona.

Vječnost su i vrijeme nesumjerljivi; izmegju njih postoji apsolutna disproporcija. Vječnost uzmiče pred vremenom (gibanjem, promjenom) u nedostižnu daljinu. Niti se dade iz vječnosti konstruirati što je vremenito, promjenljivo; jer vječnost ne samo da nije sastavljena od vremena, nego je i negacija vremena. Svaki je pokušaj: svesti vasionu i vječnost na princip identičnog bitka atentat na logiku i zdravu pamet. Evolucijonizam i njegovo čedo: monizam, u koliko poistovjetuju vječnost i vrijeme, Boga i vasionu, jesu nesmisao.«

Dr. Nisius: »Izvrsno, doktore, proti Vašoj argumentaciji nema prigovora, osim da bi htio tko sa glavom o zid«.

Kako je bilo blizu podne, a želudac nas počeo podsjećati na svoja prava, ustadosmo urekavši, da ćemo se sjutradan sastati u isti sat.

Je li ispravno miješati katolicizam sa kršćanstvom?

Što sve piše g. Krnic.

To je pitanje, koje sâm sebi postavlja g. Krnic u »Narodnim Novinama« g. 1907. br. 128. Gospodin je s tim pitanjem — odnosno odgovorom — posve na čistu, dapače on sa svoga stanovišta prigovora g. Barcu, auktoru knjige »O modernoj katoličkoj apologetici«. G. Krnic rješava to pitanje na tako laku ruku, da ga — najblaže sudeći — moraš prekoriti sa lakoumnosti, i to tim većma, što sâm iskreno priznaje u svom feljtonu, da o teološkim naukama znade »malo ili ništa«, te govori kao lajik, s uvjerenjem, da »je neupućenu teško izbjeći herezi«. Ako mu već nije bilo žao pasti u herezu, jer tome ne bi bio kriv on sâm već tobože »Syllabus i drugih stotina anatema, što ih je posljednjih pedeset godina Rim našao za vrijedno postaviti pravilom za katolički svijet,« svakako se je morao bojati, da će osvanuti »neupućen« u najelementarnije stvari, o kojima progovara apologetika, što je on hoće da kritizuje.

Učinilo je na me vrlo ugodan dojam, kad opazih, da hoće da kritizuje lajik katolik, i to baš kao »katolik«, k tome inteligentan, »koji nije katolik samo zato, jer se takovim odgojio, nego mu je razmišljanje o religijskim stvarima ugodno i potrebno« i kome je Barčeva knjiga »prava naslada«. Sumnjiva mi je bila njegova religijska »inteligentnost«, kad opazih, da mu silno imponuje »meka mašina blagosti, popuštanja i susretljivosti« u gosp. Barca, koji mu je — naprotiv nekih razvikanih zelota — odlučan i spreman branič »*slobodoumnog* katolicizma«. Pogotovo pak zinuh od čuda, kakav je silni religijski galimatijaš u glavi g. Krnica — kome ne niječem optimam voluntatem — te nikako ne mogoh shvatiti, da je ono sve izgovorio kršćanin katolik. Htio je možda gosp. kritičar pokazati svoju erudiciju i na tom polju, misleći, da je dosta, ako u tako važnom pitanju nabaci par lijepih fraza. Ne poričem mu prava, da o tom govori — jer meni n. pr. imponuje, kad vidim, da jedan prof. dr. med. Šiltov piše svoje »Mysli o Bogočelovjekě«, no najmanje je, što se od pisca smije tražiti, da barem razumije pitanje, o kojem hoće da progovara. I ako, prema riječi Krničevoj, čovjek ne treba da bude teolog, ako hoće da govori o vjeri, ali svakako mora vjeru, a i teologiju poznati, barem u koliko o njoj govori.

Osim odgovora na gore postavljeno pitanje, dotaći nam se je još nekih izraza, kojih je nejasnost i nepoznavanje krivo, da je g. Krnic došao kod postavljenog pitanja na onako čudan, ili, kako bi on rekao, heretičan odgovor.

G. Krnic veli: »Stotinu nauka, stotinu smjerova, stotinu pogleda križaju dušom današnjega katolika... U tom kaosu *najsuprotnijih* misli, pogleda, dokaza i primjera, današnji će se katolik mnogoj nauci, *utvrgjenoj tradicijom* pokoriti s *popustljivim smiješkom*, kako se u vojsci jednogodišnji dobrovoljac pokorava zapovijedima, za koje je u dubini duše uvjeren, da su *suvišne*«.

Te si riječi ne možemo nikako na dobro protumačiti — osim da računamo na piščevu »neupućenost«. Da u duši današnjeg katolika — pa ma bio on i »najslobodoumniji« — ne smije biti, »stotinu nauka, stotinu smjerova, stotinu pogleda«, a još manje, da ima u katolicizmu »kaos najsuprotnijih misli, pogleda, dokaza i primjera« — to je posvema jasno, akoprem se to prema mnijenju Krničevom dogagja. Gdje je takova što po srijedi, tu vlada neznanje, eklekticizam, ili barem skrajnja nedosljednost, a bome nijedno nije časno za čovjeka, a kamo li za čovjeka-katolika. Takav kaos nastaje samo ondje, gdje nema religijskog kompasa, gdje se vjerske istine ne crpe iz nepogrješivog vrela objave božje i zdravog razuma, već iz »slobodoumlja«, gdje se — da govorim riječima gosp. Krnica — tradicijonalnoj nauci kršćanskoj pokorava sa po-

pustljivim smiješkom, poput dobrovoljca, koji se pokorava suvišnim« zapovjedima. Gdje u istinu vlada takovo mnijenje, tu prestaje svako pravo, ne samo katolištvo već i — kršćanstvo.

Smiješno je upravo, što g. Krnic tvrdi, hoteći opravdati oprečnost u duši pojedinog katolika. On opravdava time, što »se i u samom katolicizmu opažaju različite struje, koje katolika upućuju, da se *katoličko kršćanstvo ne shvaća homogeno*«. »Vojujuća crkva Jezuita«, »serafska poniznost i nesebičnost Franciskana«, »nesmiljeno asketstvo Trapista« i »divno učenjaštvo Benediktinaca«, to bi imale biti različite struje, »što u duši današnjeg katolika drmaju njegovim religijoznim uvjerenjem«. Kod takovih fraza ne možemo nego da »smiješkom« popratimo grdu »neupućenost« Krničevu. Ne treba biti baš teologom, ako hoćeš da shvatiš, kako se katoličko kršćanstvo mora shvaćati homogeno — jer svekoliko proizlazi iz žive riječi Kristove, iz objave božje. I »običan katolik — ne samo teolog — kojega uza sve drugo zanima što uči njegova vjera«, morao bi barem toliko znati, da Jezuiti, Franciskani, Trapiste i Benediktinci nijesu razne ni vjerske ni naukovne struje, već institucije za *pojedince*, koji hoće da u uzvišenijem, neobligatnom smislu slijede evangjeoske savjete i oživotvore pojedine herojske kreposti, kako već koja pojedincu bolje prija. Naše se vjersko osvjedočenje nema ravnati prema kojoj struji već jedino prema živoj riječi Kristovoj odnosno tradicionalnoj nauci onoga religioznog društva, koje nosi na sebi značajku i auktoritet Kristov, naime njegove Crkve, a ta ne komandira onom Krničevom: »Rechts richtet euch!«

G. Krnic o postanku katolištva.

Iza kako si g. Krnic postavio samo pitanje, je li opravdano miješati i istovjetovati katolicizam s kršćanstvom, te odgovor dao uključivo u prigovoru g. Barcu, što takova šta čini, prelazi na čudnu teoriju o postanku *katolištva*. Par puta sam pročitao slijedeće njegove misli, ali moram iskreno reći, da ga ne mogoh shvatiti. On ima u sebi nešto od t. z. reform-katolika, koji rado govore o »čistom kršćanstvu«, o »biti kršćanstva«, o »kršćanstvu u sebi«, pri čemu bi rado našli formulu, koja bi imala izbrisati različnost megju nositeljicom kršćanstva — Kristovom Crkvom — i drugim kršćanskim sektama. Da li je g. Krnic takove misli izveo iz Barčeve knjige, ne znam — no misli o postanku katolicizma nije za cijelo našao u nijednom kršćanskom auktoru.

»Kršćanstvo je židovskog podrijetla i židovski ga je genij *samostalno* razvio. I religiozno i kulturno značenje kršćanstva nosi na sebi karakter židovski. U židovskoj je rasi ležala težnja za »judaiziranjem« cijeloga svijeta. U psalmima se ta težnja jasno čita. Tu bismo se dakle već sreli sa pojmom katolištva t. j općenite vjere«.

Da je g. kritičar ikad proučio kršćanstvo u njegovoj nutarnjoj uzvišenosti i ljepoti, njemu bi bilo odmah kod govora o podrijetlu kršćanstva palo nešto drugo u oči, te bi uvidio, da su one riječi o židovskom podrijetlu vrlo čudno nabačene, a nabacivao ih je već poganim Celso, koga je sjajno pobio Origen. Nutarnji sadržaj kršćanstva, religiozna sredstva i institucije dižu kršćanstvo u posve drugi red, koji nema ništa zajedničkog sa židovstvom. Što dalje navagja o težnji judaiziranja kod židovstva — to je jednostavna neistina. Judaiziranje je bilo već za vrijeme propadanja svakog religijskog duha, kad nije bilo stalo židovstvu, da očuva svoj posebni, od Boga mu dani karakter, da bude odlučeno od svih ostalih naroda, već si htjelo pribaviti laglji odnošaj sa ostalim poganskim narodima. Tim je već židovstvo gubilo svoju religijsku i kulturnu misiju, kao što ju gube naši slobodoumni reformni katolici, koju su voljni sa svim i svakim paktirati. No i izrogjeno židovstvo nije nikad dozvoljavalo jednom poganskom proseliti, da mu bude ravnim u religioznoj zajednici. Najstarije pak židovstvo nije ni tako popuštalo — a što vele psalmi o universalnom kraljevstvu, to se proteže na onaj čas, kad će vladati kralj, koga »očekuju svi narodi« — obećani Mesija, koji će osnovati novo, posve usavršeno, duhovno — židovstvo t. j. kršćanstvo. Gdje je dakle slika katolištva u židova, o kojoj pripovijeda g. Krnic?

Kršćanstvo se, proizašlo iz židovstva a »pomlagjeno Kristovim naukom«, stalo širiti na zapad mjesto na istok, »preuzelo u nasljedstvo antiknu kulturu, *proširilo nauk Kristov* najprije Platonovom a onda Aristotelovom filosofijom i *na osnovu universalnog rimskog carstva stvorilo »universalnu-katoličku-rimsku crkvu«*. »*Rimska*« Crkva zove se »više zato, jer je katolicizam sobom ponio antiknu *rimsku kulturu*«, a ne baš radi toga, što tamo stoluje rimski biskup — što se svjedoči time, da je baš katolicizam rodio i renesansu, taj živi proplamsaj antiknoga duha.

Što je tu iznešeno o podrijetlu, o pomlagjenju i proširenju kršćanstva sa Aristotelovom filosofijom, to već ne spada pred zdravu kritiku. A što nadalje veli Krnic, da si katolici, pravoslavni, protestanti i anglikani nijesu toliko oprečni u dogmama, koliko u kulturama — jer na posljetku svi smo kršćani, to je govor ne već lajički, već zasijeca u čisto teološko polje — protiv čega se tobože g. Krnic ogragjuje. To s tim više, što g. Krnic podučava katol. teologe i apologete, kako imadu shvaćati katolištvo i braniti ga.

»Religiozni« i »kulturni momenat« kršćanstva.

G. Krnic misli, da si mi kršćanstvo imamo shvaćati ovako: Kršćanstvo po Kristu pomlagjeno, a kasnije Aristotelovom filosofijom prošireno židovstvo, počelo se na sreću (jer kad bi se

*

širilo na istok, ne bi stvorilo evropske kulture) širiti na zapad i na osnovu rimskog carstva postalo universalno, a kao rimsko i universalno prenijelo je antiknu rimsku kulturu i time prouzročilo novu evropsku kulturu. To je *kulturni momenat* »rimskog kršćanstva« ili po našu govoreći katolištva. Taj se kulturni momenat ne smije istovjetovati sa *religioznim momentom*, koji je »kršćanstvo samo u sebi«, homogeno kod svih kršćanskih sljedaba i kod rimske Crkve. Prema tome »katolički« apologet, kad brani *katoličku* vjeru, mora ponajpače »lučiti katolički kulturni momenat« od »religioznoga, kršćanskoga« i onaj prvi napose braniti, jer samo taj sačinjava »rimski katolicizam«. »Napose će morati utvrditi, da je katolicizam bio kroz vijekove Crkva liberalna i savremena, što treba da i u napredak ostane...« Drugim riječima, glavno je, da katolički apologet dokaže, kako je katolička Crkva uvijek dobra »kulturträgerica«.

Sa stajališta g. Krnica — da je katolicizam »čisto kršćanstvo« sa posve posebnim kulturnim momentom, dapače da katolicizam prvotno označuje posebni kulturni momenat, koji se religioznom priključio — posve je logičan zaključak, da se »katolicizam« ne smije istovjetovati sa »kršćanstvom« te da katolički apologet mora u prvom redu braniti posebnu kulturnu stranu svojega kršćanstva.

Cijenimo izjavu g. Krnica, da je on katolik, kome je slabo do vjere i do razumijevanja vjere. No riječi, kakove nam on donaša i koje smo nastojali shvatiti prema cijelom kontekstu, ne glase ni najmanje katolički; barem ne će takovih naći ni u jednom katoličkom piscu, dapače ni u reformno katoličkom.

Religije i »religija«.

Imade još takovih, koji se pribrajaju doduše katoličkoj Crkvi, no prekinuli su već davno sa svakom tradicijom njezinom. Takovi dijele u kršćanstvu bitnost od nebitnih primjesa. »Bitnost« je kršćanstva dakako uvijek ista, ali je *historijski razvitak* prouzročio, da se je »zajedničko kršćanstvo« razvilo u orientalizam, katolicizam ili protestantizam i t. d. Gosp. Krnic govori malne istim riječima, kojima i oni, što hoće da kidaju sa tradicijom. »H. S.« je takoviće češće prikazala. Prošle je godine donijela »Vrhbosna«[1]) uspjeli članak o reformnom katolicizmu i njegovim nazorima. U reformnom katolicizmu hoće neki sine missione et auctoritate da pomire svijet, da izjednače mnijenja i uvedu slatku toleranciju na račun strogog tradicionalnog shvaćanja, istina i uredaba. Pomirba bi se imala provesti izjednačenjem, da se universalna svijetska »katolička« Crkva istovjetuje u bîti sa svakom nacijonalnom crkvom, u

[1]) »Vrhbosna« 1906, 309 ss. Isp. A. M. Weiss, die religiöse Gefahr. Dr. E Commer, Hermann Schell etc.

kratko da sagje sa svog uzvišenog trona, koji nadvisuje sve prilike, sve narode. Da li joj baš katolik smije trgati krunu, koju su joj Krist i vijekovi dali, to je drugo pitanje!

To pomirenje kršćanskih religija opravdava i drugi mnogo kobniji korak, kod kojeg se mnogo bolje vidi, kuda vodi teoretska religiozna tolerancija. Taj drugi korak čini komparativna znanost religijâ s istim pravom kao i kršćanski nedosljednici, te zato dolaze do jednako kobnih zaključaka. Komparativnoj je znanosti religijâ »religija sama u sebi«, svuda jednako »veliko svijetlo«. »Religije *sve su djelo ljudsko*, jedino je »Religija« djelo božje« — bi izjavljeno na kongresu, što ga obdržavahu g. 1900 u Parizu historičari religijâ[1]), a to znači, da moramo biti indiferentni prema svakoj »formi religije«, jer je kršć. svećenik i sluga fetiškog kulta, kršćanin i štovatelj sotone na istom stupnju. »Bog i sotona imadu u očima mitologa istu vrijednost«.[2])

Posve je naravski, da se do takovih zaključaka mora doći, kad se čovjek drži principa, koji donaša Hartmann[3]): »Samo je edan način, kako da se sjedini vjera i tolerancija, a to, da se *svakom*, za se, religioznom nazoru prizna *samo relativna* istinitost«. Na posve istom stajalištu, i to izričito ili prikriveno, stoje i katolički »reformaši«, što ih je svojom izjavom prestigao g. Krnic, kritičar Barčeve knjige.

Iz njegovih se izjava vidi, da zalazi predaleko. Jer držimo, da je bonae voluntatis, odgovorit ćemo mu ne žigom, već posve općenito.

Razlika izmegju kršćanstva i katolicizma.

Sadanji je svijet obiknuo — naučen od kršć. sljedaba — da dijeli kršćanstvo i katolicizam, i to ne samo radi kulturnog elementa, već upravo u bîti. Pod naglašivanjem katolicizma oni vide želotizam, strančarstvo, kurializam, ultramontanizam, ultracrkvenjarstvo, koje ide za prevelikom crkvenom disciplinom na uštrb osobne slobode, te smatra auktoritet potpunim *bivstvom kršćanstva*. Zato se »modernima« ne svigja preveliko naglašivanje auktoriteta; ali pošto nema ovoga, da bi ih priječio u samovolji, oni polaze dalje, reformuju shvaćanje dogama, reformuju moral, naravski i askezu, formule molitava, milost. Pošto si katolicizam prisvaja *apsolutnu religioznu vrijednost*, ragja on po njihovom sudu — preuzetnošću, intolerancijom, izazivanjem i preziranjem ostaloga svijeta, čime »katolik« postaje za svijet nesposoban.

Čemu pak odviše naglašivati katolicizam prema drugim konfesijama, kad sve zajedno kriju u sebi općenitu, zajedničku »bît

[1]) Revue de l' hist. des relig. XLII 200 ssq.
[2]) Lefèvre, la religion, 503
[3]) Eduard v. Hartmann, Religion des Geistes 19.

kršćanstva«, akoprem se u katolicizmu kršćanstvo izražuje više na vanjštinu i sapeto uz auktoritet, a u drugim kršć. konfesijama na nutarnjost i individualnu slobodu?

Iz takih nazora proizvire težnja, kako da se tu najjača i najkrepča kršćanska »sljedba« — katolicizam, pomiri sa svijetom i svede u pravu stazu »kršćanstva«. Zato se traži ta žugjena »bît kršćanstva«, »kršćanstvo u sebi«, a kulturne se primjese, kao katolicizam, orientalizam, protestantizam puštaju s vida, jer se formalno razlikuju od kršćanstva »samog u sebi«.

Smiju li se *kršćanstvo* i *katolicizam* realno razlikovati?

Kao nužnu pretpostavku, na kojoj se imamo skupa naći mi i naši kršć. protivnici, imamo smatrati, da je onaj obračunao sa kršćanstvom, koji za normu nema evangjeoske istine Kristove, već »savremene« ideje i fraze, jer time pokazuje, da mu nije jasno *božansko* porijeklo kršćanstva. Temelj kršćanstvu jest, da u Kristu ne gledamo uzvišenog čovjeka, »mudraca iz Nazareta«, najvećeg borca za slobodu, sansculotta, socialdemokrata ili demagoga, Nietzscheovog »nadčovjeka« ili filosofa, već Krista Boga i Gospodina, čija je vrijednost danas, kao i juče, i bit će u vijeke jednaka. Taj nije imao utemeljiti »savremenog«, neznačajnog, amaterskog kršćanstva, već je njegova veličina u tome, da je on za nas *istina*.

On, Krist jest de facto »kamen spotikanja«, oko koga se bore sve vjerske ideje, kršćanske i nekršćanske. O tim nam potonjima nije sada govoriti, govorit ćemo samo o kršćanskoj ideji i vidjeti, de li njoj odgovara jedini katolicizam ili ne.

Auktoritet Kristov u kršćanstvu.

Krist nam ujedno predstavlja najveći i neumoljiv auktoritet. Istina je, da »modernom« čovjeku djeluje riječ auktoritet vrlo na živce, jer *autonomija* i *auktoritet* dijele moderni svijet nepremostivim jazom, makar si toga mnogi ni svijesni nijesu. Auktoriteta nema, taj smeta individualnoj slobodi, koja se dobro snosi jedino sa relativnom istinom, zabacujući apsolutnost. »Isto je pozivanje na bibliju, kako veli spomenuti Hartmann,[1]) za sadanji naraštaj puka igrarija, jer nema vrijednosti, nakon što je razoren svaki auktoritet«. Kod tog razornog posla nije Kant i njegova filosofija imala najzadnji dio.

Što drugi do auktoriteta drže, to na nas za sad ne spada, no za *kršćanina*, bio on katolik ili ne, mora biti auktoritet Kristov najveći i nesumnjiv. Ta je istina temelj kršćanstvu, i sa drugog se stanovišta kršćanstvo ne može ni prosuditi ni shvaćati. Na toj je temeljnoj istini sazidana zgrada kršćanstva i postavljena »bît kršćanstva«, i na njoj se lome valovi najrazličnijeg ljudskog umovanja.

[1]) E. v H, die Zersetzung des Christentums, 62.

Dakle prva i fundamentalna kršćanska istina jest ta, *da je Krist apsolutni auktoritet*. Tom nužnom pretpostavkom dobiva svaka Njegova riječ obvezatnu moć, koja može obuzdati svaku individualnu težnju za posvemašnjom neodvidnosti i samovoljom. Odatle se pak jasno vidi, na kako snažnom temelju je postavljena ideja samoga kršćanstva.

Prema tome megju kršćanima raznih konfesija može opstojati samo jedno pitanje: koja je, odnosno gdje je čista i nepomućena istina Kristova? Odgovor na to pitanje može biti povoljan samo za jednu od različitih kršćanskih slijedaba, koja onda ima *isključivu* valjanost pred svim ostalima, te se prema tome može doista, a i mora, *identifikovati* sa »kršćanstvom u sebi«, sa »bîti kršćanstva«.

Jednostrani ljudi — a to su takovi, kojima je ljubav i snošljivost jedina krepost — ne dolaze do tog zaključka. Oni kod religije rade isto, što i naravoslovci kod pasa i mačaka, koji odstranjuju svako individualno obilježje i onda, ostranivši sva ova obilježja, ono svima zajedničko zovu *bîti* stanovite životinje odnosno stvari. Tako rade mnogi i kod kršćanskih sljedaba. Odbijaju od pojedinih sve različnosti, i onda ono malo zajedničkog prozovu »bît kršćanstva«, »kršćanstvo samo u sebi«, bez vanjskih svojih oblika.

Ne treba ni spominjati, kako je taj postupak posve nepravedan, jer kod prosugjivanja svoga nemadu neprevarljive norme, a ne pozivlju se konačno na apsolutni auktoritet Kristov, koji je utemeljio kršćanstvo i bît toga postavio u konkretni oblik, pridodav mu stalne institucije i sredstva svrhunaravnog života. »Reformaši« ne gledaju na kršćanstvo u njegovoj konkretnoj formi, već traže samo zajedničke ideje i istine, koje se, ako i osakaćene, mogu snositi i sa otpadničkim duhom. Nije sad hora, da na tanko raspredamo, što i kako je učio i naredio Krist, jer je to suvišno za naše pitanje, gdje se radi samo o ustanovljenju principa, da se katolicizam mora identifikovati sa kršćanstvom i da mu u tom pogledu pripada isključiva valjanost, a svakoj drugoj sljedbi se to mora poreći.

Krist je za svoju riječ zahtijevao posluh svojim apsolutnim auktoritetom. »Qui non crediderit ... iam iudicatus est.« Na temelju je tog istog auktoriteta On učio, činio čudesa, naredio sakramente i zapovijedao. Posve je istim auktoritetom snadbio apostole, poslao ih naučavati narode, krštavati ih, dijeliti im Duha Svetoga, opraštati grijehe. Radi toga istog auktoriteta imali su apostoli svoju vlast, ali ne neovisnu od vrhovnog poglavice svoga, koji će biti vidljivi locumtenens Christi, te čija će vrijednost prema tome biti u stvarima reda svrhunaravskog isto tako apsolutna kao i samoga Krista. Na Kristovom se auktoritetu dakle temelji

nepovredljvost Njegova nauka, djelatnost svrhunaravnih pomagala, naime sakramenata, opstanak hierarhične institucije, moć i vlast voditi narode i to s pravom obvezatnošću u savjesti. Sve pak, što je Krist učinio, nije bilo samo u prilog apostolima i židovima, već čovječanstvu, a s time je imalo i trajati. Krist nije mogao ostaviti kršćanstva u konkretnijem obliku, nego li je to učinio, a pošto kršćanske sljedbe, koje se razlikuju megjusobno u nauci i uredbama, dakle u samoj bîti, ne mogu sve odgovarati onom konkretnom kršćanstvu Kristovom (kao što u istinu i ne odgovaraju), to slijedi, da se razne kršćanske konfesije *ne mogu* sve zajedno identifikovati sa Kristovim kršćanstvom. No pošto je Kristovo kršćanstvo — tvrdim s obzirom na njegov apsolutni auktoritet — vječno, slijedi, da jedna kršć. konfesija *mora* posve odgovarati »pravoj« bîti kršćanstva, te se s ovime može a i *mora identifikovati.* Zaključak, u koliko se mogao na kratko razjasniti, jest posve logičan, iza čega nam preostaje samo jedan posao, primijeniti ga na pojedine kršć. konfesije. Koja posve odgovara Kristovoj ideji, ta je jedina identična sa pravim kršćanstvom, te prema tome ima vrijednost, koje nema nijedna druga.

Zadaća katoličkog apologeta.

Odatle se jasno vidi, što je prava dužnost i zadaća *katoličkog* apologeta kao takovog. Prema rečenome nema katolički apologet dužnost (barem ne prema kršćaninu), da dokaže, kako se kulturni elemenat zapadnog kršćanstva (t. j. prema g. Krnicu katolicizam) dobro slaže sa kršćanstvom u sebi, već jedino to, da katolicizam, cijeli njegov *religiozni* opseg posve odgovara kršćanstvu i da se s njime mora identifikovati, dosljedno, da se sekte različne od katolicizma imadu smatrati otpadnicama od čiste kršćanske ideje. To ima da riješi apologet kao *katolički*, a time je već riješeno i pitanje o kulturnoj strani katolištva, ili, što je posve isto, kršćanstva, jer s obzirom na apsolutnu vrijednost kršćanstva, ono zadržaje svoju apsolutnu vrijednost i kao općeniti kulturni elemenat.

Dakle katolički je apologet ispunio svoju dužnost, kad je željeznom dosljednosti, bez »meke mašine blagosti, popuštanja i susretljivosti«, dokazao, da je katolička Crkva jedinstvena i apostolska, sačuvala u sebi nepovrijegjenu nauku Kristovu dogmatsku i ćudorednu, sve uredbe Kristove, i da to sve u njoj nije osakaćeno ni sterilno. Ako je u katoličkoj Crkvi »via, veritas et vita«, kako sebe naziva Krist, onda je katolička Crkva jedina zakonita predstavnica kršćanstva — ili bolje rekav — katolicizam *jest* kršćanstvo, i to isključive valjanosti, u potpunom opsegu. Gorka je to doduše riječ, odveć nepopustljiva i intolerantna, no logička je. Prema tome je njezina intolerancija, *intolerancija istine*, koja svoje vrijednosti ne može priznati bludnji, jer bi time zatajala sama sebe.

Katolicizam i kršćanstvo jesu identični.

Jasan je zaključak, da se kršćanstvo u sebi može i mora identifikovati s jednom od mnogih različitih kršćanskih konfesija. Spomenuto je mimogred, ne navagjajuć razloga, da ta konfesija, koja u sebi sadržaje svu bît kršćanstva, jest katolicizam. Nije doduše potrebno u tom zbitom članku spominjati dokaze ovoj tvrdnji, ali bit ćemo malo konkretniji, da nam se ne prišije zelotizam i intransigentnost.

Pretpostavlja se, kad se govori o kršćanskoj religiji, da je Krist utemeljio svoje kršćansko društvo na jedinstvenosti nauke sakramenata, žrtve i na socijalnoj jedinstvenosti, te da svemu tomu imadu biti temeljem apostoli, preko kojih samo zakonitim stalnim slijedom ima opstojati i nauka i hierarhija. Nema sumnje, da je auktoritet Kristov apsolutne vrijednosti, prema tome se svaka Njegova riječ, svaka institucija odlikuje universalnošću, i baš je u tome kršćanstvo veliko. Nadalje je Krist dao svome društvu životni princip, iz koga ima nicati život sličan Kristovu, a to je princip svetosti. Iz svetosti, iz najviše nadnaravne moralne visine je kršćanstvo proizašlo, a k tome ima i da vodi. Dakle jedinstvena, apostolska, universalna i sveta družba, zovimo je ragje Crkva, imala je biti vladana vladom, posvećenom auktoritetom samoga Krista, i dano joj božansko jamstvo, da će ostati u sebi nepromjenljiva i vjerna. Dakle Crkve sa onim svojstvima — ako je Krist u istinu ono, što u njemu svijet gleda — *nije nestalo, ona opstoji.*

Kad bi svijet živo vjerovao u Krista, kad bi mu Krist bio veći no vlastita samovolja, kad bi se priznavalo Njegov auktoritet apsolutnim, za sve ljude i vremena onda bi ljudi vrlo lako mogli razabrati, koja od svih Crkava, od kojih si svaka svojata pravi kršćanski karakter, jest prava Kristova. Gdje je jedinstvenost kao pod vodstvom vidljivog universalnog namjesnika Kristovog? Gdje je apostolski karakter, universalnost i moralno najviši život? Koga prati sudbina Kristova, te je već vijekove poput njega omražena »petra scandali«? Tko je za *cijeli* svijet predmet ljubavi i mržnje? Koja je crkva, koja se ne prilagogjuje ljudima, već im se neodoljivo opire kroz vijekove i kojoj se oni moraju prilagogjivati?

Na sva pitanja slijedi uvijek samo jedan odgovor: Crkva *katolička*. Dakle Crkva katolička ima jedina obilježja Crkve Kristove, dakle katolicizam i kršćanstvo jesu posve identični. To dokazuje neumoljivi logički slijed, koji isto tako neumoljivo čupa od *pravóg* kršćanskog svetišta otpadnike.

Time doista postaje katolicizam odbojan za ljude polovične. Zato i prigovaraju, da je katolicizam bez duhovne sadržine, da se

u njem religiozni momenat gubi, i postaje odveć zemaljski i auktoritativan t. j. postaje *papizam*. Takovi hoće da katolicizam prilagode, svedu ga na »pravo kršćanstvo«, da mu dadu »čisto religiozni značaj«, kako već nabraja J. E. Alaux[1]), zahtijevajući, da se stvori neki »christianisme raisonnable et large«, što bi imalo biti vjera budućnosti. No ako katolicizam zbog svoje dosljednosti postaje za neke odbojnim, zato biva u sebi snažniji te ga samosvijest diže. Ako se i čini na oko, da naglašivanje isključive valjanosti škodi, ne treba se zato plašiti *istine*, jer ta sama po sebi ne plaši već prosvjetljuje. Zato ako se ozbiljno shvaća, onda je jasno, da je i najjača opreka mnogo bolja no neznačajno prikrivanje i *više služi dobroj stvari iskrena i stvarna polemika no prevelika pomirljivost.* »In doctrina veritas — in vita caritas«.

M. G.

„Iz naroda za narod“.

1. »Narod« — dvolični pojam.

»Iz naroda za narod«, formula je to čisto demokratska poprimljena i od naše kat. mladeži. Govori se i piše o narodnom čuvstvu, o narodnom ukusu, o narodnoj inteligenciji, o narodnoj volji, o narodnoj osebujnosti i individualnosti, o narodnom pravu, o narodnoj svijesti, o narodnom suverenstvu i t. d. u tom političkom rabošu na riječ *»narod«*.

Svak se poziva na narod kao na najvišu istancu. U parlamentu kroji narod svoje zakone, u porotnom sudu vrši svoju najvišu sudbenu vlast. Proti toj presudi nema priziva: narod je suveren.

Rousseau se hvali, da je izvojštio narodu svoja suverenska prava. I doista preko polomljenih kraljevskih žezla, preko oborenih Božjih oltara, preko obrubljenih kraljevskih, plemićkih i plebejskih glava stupio je »narod« na prestolje poprskano krvlju.

»Narod«! A koji narod? Smioni i drski pučki demagozi, bogata buržoažija, posjednici. Uobrazio se treći stalež bogatih gragjana kao jedini pravni *politički* narod.

Svemoćni državnici, kapitalisti, veleobrtnici, to je narod. Izraz »narodne volje« na ekonomskom polju jest liberalni ekonomski sustav, koji uzakonjuje pravo jačega, pravo sile i svršenog čina. Neimućnici, proletarci, nijesu narod, potom ni subjekt prava. Najbitnija narodna prava tlače se u ime istog naroda. Liberalno zakonarstvo ne zaštićuje ni najmanje ekonomsko slabijeg od ekonomsko jačeg protivnika.

[1]) I. E. Alaux: La religion progressive.

Sloboda obrta, neograničena utakmica, temeljna načela ekonomskog liberalnog sustava, otvorila su malobrojnim kapitalistima nove i obilne izvore bogastva; dočim su cijeli jedan stalež maloobrtnike, te druge, koji se dnevno uzdržavaju u znoju svoga čela, sveli na prostački štap; a sve to u ime narodnog suverenstva, u ime zakona.

No *injuria nullum jus*. Liberalni društveni poredak ruši se u svom temelju. Četvrti stalež proletaraca organizuje se protiv trećega te hoće da mu se kruto osveti. Kako je liberalizam krvnom revolucijom riješio se starih uredaba, tako i njegovo čedo socijalizam pobjedonosno stupa utrtim mu od oca putem, putem revolucije. Tko ne vidi, kakva pogibelj prijeti društvenom poretku od bezvjerske socijaldemokratske klike. A sve to u ime naroda.

I novi *politički narod*, narodno suverenstvo, socialdemokrati uzakonjuju takovu neograničenu slobodu, koja vrijegja najosobnija prava pojedinaca i zajednice, posjednika i neposjednika a sve to u ime socijalne pravice.

Nu odakle ta zbrka pojmova i djelovanja? Teoretska zabluda ragja praktičnom. Iz krivih premisa slijedi krivi zaključak. Neodregjeni i neomegjašeni *tum re tum sensu* posredni pojam u nižoj i višoj premisi u silogizmu omogućuje raznovrsne, krive i oprečne zaključke. Posredni pojam *narod* je neodregjen i dvoličan; a potom toga i konsekvencije samovoljne i oprečne.

Radi se dakle o jednom ekvivoku. *Narod*, doista bliještava riječ, koja mnoge zasljepljuje. Dajmo toj riječi svoje pravo značenje, svedimo ju na svoje prave granice, razriješimo posredni pojam na svoj izvorni i primitivni smisao, da omogućimo jedino pravi i zakoniti zaključak.

Iza uporedbe liberalnog sa kršćanskim nazorom izvest ćemo njekoje aktualne i praktične naputke, koji se u formi socijalne potrebe našoj dobi neophodno namiču.

2. Liberalni nazor. Narod — izvor prava.

Suvišno bi bilo ovdje iznašati cijelu teoriju Rousseau-a o izvoru prava, jer je to bilo u ovoj smotri (g. 1904 s. 401.) opširno protumačeno. Dosta je, da za razumijevanje naše tvrdnje poškorupimo njekoje bitne oznake i posljedice liberalnog nazora.

Ozagje liberalnog nazora jest materialistički monizam. Sve je materija. Ona u svom vječitom evolutivnom procesu zahvaća sve, što opstoji; razni njeni konkretni oblici il prelazni razvojni štadiji pojavljaju se istotako u anorganskom kao i organskom i višem duševnom svijetu. Od sićušnog atoma razvio se organizam, život, inteligencija sa svim svojim toli kompleksnim pojavama. »Sve što opstoji, razvilo se. Razvio se objektivno vanjski svijet i subjektivno unutarnji. Priroda razija se po besvjesnim nepoznatim zakonima u

stanovitom pravcu i načinu nepromjenljivo. U razvoju čovječjeg mozga vidi se, kako se postepeno razvijalo cijelo čovječanstvo«. (»Školski Vjesnik«. Sarajevo 1902. s. 18, piše Trstenjak.)

Nužna dakle i vječna evolucija materije djeluje nepromjenljivo. Iz toga slijedi: samo fisični i prirodni zakoni sami po sebi nužni i dostatni su faktor razvoja; cijelokupna priroda neodvisna je od svakog vanjskog utjecaja; ona je sama sebi svrha, ona sama sebe odregjuje i poprima sve to savršenije oblike. Bog Stvoritelj ili, kao nadnaravno osobno biće u kosmičkom svijetu izčezava ili, se u obliku vječne svesile istovjetuje sa prirodom.

»Razvio se i subjektivno unutarnji svijet. Kulturni razvoj čovječanstva jest prirodni proces ... moralna svijest stečena je u svijetu malo po malo, ona je prošla kroz sve metamorfoze«. (Trstenjak ib. s. 18—19. 23.)

Dakle kao čovjek pojedinac tako i cijelo društvo te i sadanji društveni poredak podložan je »besvjesnim« zakonima evolucije; on je besvjesni razvoj prirode odnosno nužni proizvod ljudske inteligencije, (rectius ljudskog mozga) kao takve. Prema tomu svi praktični postulati ljudskog razuma, moralna svijest i moralna odgovornost, u jednu riječ naravno pravo, na kojem se temelji ljudski poredak, nije u nikakvom odnosu s Bogom; dosljedno, sva moralna naravna načela nemaju od Boga svoju obvezantnu moć već od besvjesne prirode.

Sadanji društveni poredak nužna je evolucija ljudskog mozga. Rousseau rek bi da se plašio takve konsekvencije, gdje slobodna volja iščezava. Nu u drugoj formi rekao je isto, kad je izvor prava tražio u slobodnom ugovoru. I sa tog stanovišta naravno je pravo apriorna fabrikacija razuma. Ljudi su ga neodvisno od svake vanjske sile stvorili ugovorom. Bog bo isključen je iz kosmičkog i moralnog reda; On ne utječe ni neposredno ni posredno preko ljudske naravi na društveni poredak. Prema tomu i sankcija naravnog prava osniva se na ugovoru, kojeg mogu pojedinci razriješiti, čim ga smatraju štetnim po svoje privatne koristi.

Naravno dakle pravo il u konkretnom obliku uredbe, na kojima se temelji društveni poredak, iznašašće je ljudsko; čovjek je njegov auktor i jedini autentični tumač.

3. Daljne posljedice liberalnog nazora. Neodvisnost prava. Narodno suverenstvo. Obvezatnost. Koercetivna sila. Revolucija.

Već smo gori spomenuli, kako materialistični evolutivni nazor isključuje Boga iz kosmičkog i moralnog svijeta. Čovjek je, kažu, proizvod materijalne evolucije, od nje nužno determinovan, bilo u svojoj eksistenciji kao i u djelovanju; al je zato neodvisan od svakog drugog vanjskog faktora te neodgovoran za svoje čine. Čovjek je u tom smislu slobodan u svom mišljenju i djelovanju. Te slobode kao najbitnijeg i najglavnijeg svojeg prava ne može se čovjek odreći. Čovjek nasuprot može mnijenjati svoje osvjedočenje, istinu, vjeru; on je jedini tumač naravnog prava, moralnog zakona, te s njime može baratati po miloj si volji.

Odatle slijedi:

Neodvisnost pozitivnog od naravnog prava. Pozitivno pravo il zakoni, koji uregjuju socijalne odnose, neodvisni su od zakona naravnih, Božjih, vjerskih il crkvenih. Prema tomu socijalni poredak ne treba da se obazire ni na vjeru ni na Crkvu. Unutarnja i vanjska državna politika treba da je interkonfesionalna, besvjerska, protucrkvena. Grotius, Hobbes, Rousseau prokrčili su put tim reakcionarnim idejam, koje moderne države nesmiljenom i tvrdokornom ustrajnošću u praksu provagjaju.

Na političko administrativnom polju narodno suverenstvo preko pučkog predstavništva samo odregjuje o svojoj sudbini, o pravima pojedinaca i zajednice. Suverenska volja naroda jedini je izvor svake vlasti. Zajednica država jedini je subjekt i nosioc prava; pojedinci iščezavaju. Pojedinci bo nemaju drugog prava osim kojeg njim država podaje, ona je izvor prava za državljane. Pojedinac može i mora se uvijek podložiti državi kao inkarniranoj sveopćoj pravnoj svijesti. U tom smislu podanici nikada ne rade zlo. Sveopće državno dobro jedino je mjerodavno pravilo morala za državljane. Opće dobro ne treba da se obazire na dobro pojedinaca, jer nije država za državljane neg ovi za onu. Država je dakle svemoćna, apsolutna, Bog.

Niti sam vladar nije suveren, jer nije na njeg narod prenio svoje suverenstvo već si ga je sebi pridržao. Čovjeku je sloboda toli prirogjena, da se je ne može odreći. Vladar je ili usurpator, ili najviše nosioc narodne suverenske vlasti, on je vladar po volji naroda a ne po milosti Božjoj.

Naravski, da vlast, koja se temelji na materialnoj numeričnoj većini, ne može imati nikakve obvezatne moći. Jer što može obvezati manjinu, da se podvrgne većini? Ugovor. Ali ljudski ugovori kad ne pretpostavljaju temeljne zasade naravnog prava stalne i nepromjenljive i neodvisne o ljudskoj volji, male su trajnosti. Bez te pretpostavke čovjek je slobodan, da ugovor a potom i pozitivne zakone prekrši. To vrijedi naime onda, kad interesi zajednice dogju u oprjeku sa privatnim interesima. Svijest zajedničkih interesa veoma je slaba spram čovječjih strasti, lakomosti, putenosti, oholosti. Takva obvezantna svijest prilikuje zavjeri koje razbojničke čete, koja igje za tim, da se obogati na štetu drugoga.

Tim što je Hugo Grotius odijelio moral od prava te posljednjeg riješio svake unutarnje obvezatnosti, istodobno sveo ga je

i sputao u granice vanjske koercitivne sile. I doista prema tom stanovištu zaštita materijalnih i moralnih interesa sklopljena ugovorom interesovanih ljudi moguća je jedino, da se prisilnim načinom ishodi njihovo vršenje. »Pravo to je prisilni red socijalnih odnošaja«, kaže Lampo (Laacher Stimmen br. 59. s. 266.) Prisilna mjera pripada bitno pravu, jer veli Iherring: »Pravna stavka bez pravne prinude to je u sebi protustovlje, to je vatra, koja ne gori«. (Ib. l. c.) Sve protivno su učili stari: Coactivitas non est de essentia iuris, sed ejus proprietas.

Tim se pravo lišava svakog idealnog karaktera te se poistovjetuje sa prisilnom mjerom. Izmegju prava i morala pada ograda i megjusobna ovisnost. U mjesto da pravni red potpada moralnomu kao sastavna čest cjeline, mora rad moralni da se podvrgne pravnomu. Uzvišeni pojam dužnosti tim iščezava sa javnoga i privatnoga života.

Napokon sa ovog stanovišta slijedi, da je revolucija posvema opravdana, jer njome vrši narod svoja suverenska prava. Vladar, koji postavljen voljom naroda, voljom naroda može se i zbaciti. Zboporaba bo vasti sa strane vladara uvijek je na štetu prava pojedinaca; ona je dapače usurpacija istih prava. Oteto može se uvijek pa i silom natrag uzeti.

Možda nigdje kao ovgje obistinjuje se ona: iza formalne logike dolazi logika čina. Taj princip bacio je izmegju mirnih naroda zublju revolucije te stvorio Europu u devetnaestom vijeku pozorištem gragjanskih ratova kao nikada prije.

4. Kršćanski nazor.

Izložena liberalna nauka je kriva, jer ragja štetnim posljedicama po ljudsko društvo. Ona bo ruši osnovni temelj svake zajednice — princip auktoriteta te širom otvara vrata socialnoj revoluciji i anarhizmu. Toli česti atentati na okrunjene glave jasno svjedoče, da radikalci zla ne zaziru ma ni od najskrajnijih posljedica svojih krivih premisa.

Što dakle? Vratimo se starom kršćanskom nazoru. Rousseau sa drugovima kaže: Nema naravnog već samo pozitivnog prava na osnovi slobodnog ugovora. Čemu mi postavljamo kontradiktornu: Ima i naravnog a ne samo pozitivnog prava. O tom nas uvjerava naša svijest te svi najveći umnici prošlosti. Samo drski prezir postojećega i posvemašnje neznanje povjesti naroda svjetovale su njekojim ugrijanim glavama toli živo pretrgnuće sa prošlošću.

Izostavljamo ovdje dokaze iz sv. pisma i crkvene predaje, jer je svima poznato, da je sva kršćanska prošlost uvijek držala, da svrhunaravski red objave Božje pretpostavlja valjani naravni red.

I poganski narodi priznavali su više sile, koje bdiju nad vršenjem naravnih zakona. Izdajstvo, nepravica, nepoštenje, kragja, kriva prisega i t. d. izazivale bi osvetničke strjele gromovitog Zeusa.

Razum to isto posvjedočava uopće i napose, u koliko je naravno pravo primijenjeno na ljudsku zajednicu. Već je stari Aristotel rekao, da je čovjek socijalno biće. Njegov slabi tjelesni ustroj upućuje ga na podužu obiteljsku zajednicu. Nu i daljna uspješna obrana njegovih moralnih i materijalnih interesa moguća je u njekoj zajednici na široj podlozi nego li je obitelj, a to je država u širem smislu. Već sama narav čovjeka na to nagoni preko naravne i nužne spoznaje onih primitivnih načela, koja su osnov društvenom poretku, t. j. spoznaja načela o socijalnoj pravici. Ta se načela razumnome duhu pojavljaju u konkretnoj formuli: Svakomu svoje = unicuique suum. Ta pako primitivna načela usagjena u samoj ljudskog naravi ne potječu nego od Boga Stvoritelja, početnika ljudske naravi.

Kao što je Bog nerazumne živine preko njihovog nagona usposobio na uzdržavanje vrsti, tako je i razumna ljudska bića preko njihovog razumnog nagona ili preko prirogjene spoznaje tih prvotnih načela omogućio za mirni i uregjeni socialni red.

Takvi praktični postulati zdravog razuma nijesu samo posljedice društvenih (pravnih) običaja, kako hoće pravna povjesnička škola sa Savigny-em; manje su pak, slijepi i nužni proizvodi »besvjesne« prirode.

Dopuštamo, da praktička izvedivost naravnog prava obzirom na više il manje organiziranu zajednicu, stoji u tijesnom odnosu sa vanjskim i nutarnjim prilikama pojedinih naroda, koje razvoj zajednice više ili manje pogogjuju il otešćuju; nu nikako ne priznajemo, da bi sami društveni saobraćaj ili mučke poprimljeni dobri običaji, bili jedina izhodišna točka, iz koje bi se socialni red, pravo, zakoni i njihova obvezatnost izvagjali.

Da su već Asirci, Babilonci a kašnje Grci i Rimljani stvorili toli savršene uzore državne organizacije, ima se doista pripisati zgodnom geografskom položaju, klimatskim odnošajima te činjenici, da je tamo koljevka ljudskog roda; nu ne isključivo ni poglavito, kad su i drugi barbarski i nomadski narodi u najnepovoljnijim prilikama uobličili se ne samo u prostu obiteljsku, općinsku zajednicu na užoj osnovi, već stvorili takvu organizaciju, da su zaprijetili drugim tada kulturnim narodima. Avari, Huni, Goti, Magjari bili su organizirana sila.

Što da izvedemo iz ovoga? Unutarnji faktori t. j. besvjesna priroda; vanjski faktori, po Rousseau društveni ugovor, po Savigny-u društveni običaji, u jednu vanjska sila okolnosti nijesu jedina norma, jedini kriterij za pozitivno pravo; već povrh pozitivnog prava stoji naravno pravo. Državni bo zakoni nijesu drugo nego

daljnji tumač naravnog prava. Zajednica dakle sa svim svojim pravima izvija se neposredno iz naravnog zakona, a posredno od Boga, njegovog početnika. Obvezatnu moć imadu zakoni neposredno od naravnog prava, čiji su oni tumač i daljnja primjena na konkretne prilike društva; posredno pak imadu od Boga, u koliko je On početnik ljudske naravi, a potom i naravnog prava. Zakoni, koji se kose sa naravnim pravom, ne obvezuju. Vlast i auktoritet, u koliko postulat naravnog prava i socialnog reda, posredno su od Boga, a ne isključivo od ljudi.

5. Kakva mora biti suverenska vòlja naroda?

Mogo bi tkogod primijetiti: čemu iznašati te apstraktne toli zastarjele teorije, sada kad nas samo aktualna dapače najaktualnija pitanja jedino donekle zanimaju? Doista je tako. Al nekoje teorije ne prestaju biti aktualne stoga, što su teorije; naime onda, kad su toli usko spojene sa praksom. Praktični beznačelni rad, koji vodi socijalnoj revoluciji, je tu; taj pak rad plod je nesregjenih, konfuznih i krivih teoretskih principa. Moramo bo kao istinito pretpostaviti, da čovjek pojedinac kao i cijeli narod ne radi besvjesno već prema, barem mučke, spoznatim istinam. Jasno je dakle, da praktične posljedice ljudskog djelovanja stoje u kauzalnom savezu sa krivom naučnom teorijom, te baš zato nijedna teorija ne će biti neaktualna, dok se ona u javnom životu realizuje.

Ovdje je isti slučaj. Mi ne bi mogli razumjeti a još manje liječiti rana, s kojih boluje naše doba, bez da iste ne privežemo na njihove bliže il daljnje uzroke.

Uzrok pako duševne kronične bolesti jesu kriva načela. Ovo pretpostaviv namiče nam se veoma aktualno pitanje. I ako ne prihvaćamo formulu o suverenskoj volji naroda u smislu Rousseau-a, ipak moramo računati sa realnim opstojnostima našeg doba, sa demokratskim duhom. Demokratska tendencija — to je sila poput struje jake rijeke, koja se u svom teku zaustaviti ne da; jedino je još možda moguće njezine obale regulirati te donekle odrediti pravac struje prije nego rijeka nabuja i provali elementarnom silom.

Pred gotovom smo dakle činjenicom. Narodu je već skoro svugdje sveopćim pravom glasa dana vlast u ruke. Narod je doista postao suveren. On kroji pravo i pravicu. Nema pozitivnog zakona, pa ni temeljnih državnih zakona, nema formule, koja bi mogla narodnu volju ograničiti. Narod suveren može se svega toga riješiti. Sveopća sloboda ne dade se ničim sputati. Na tom temelju moramo se i mi postaviti, ako ne ćemo da nas socijalna demokracija preteče. Daleko od nas, da bi opravdavali ekcese slobode, al svakako da se njome i mi u cijelom njenom opsegu

poslužimo te ju sebi, Crkvi i domovini pribavimo. »Zdaj ni čas«, piše dr. Krek, »da bi se teoretsko prièkali o splošnem pomenu načela svobodne vesti, govora, sdruževanja, shodov, pouka in tiska. Vsa ta načela so le drugotnega pomena s obzirom na svobodo Cerkve. Ta se pa v državah prekvašenih z liberalizmom ne da drugače doseči, kakor če katoličani to zahtevamo za se, kar drugim dovoljujemo... Sedaj se imamo kosati z socializmom... I ta boj je težji. Tam, kjer zmaguje socializem, pa moramo javno mnenje predobiti za katolištvo samo na stališču svobode. Vsaka druga pot vodi v pogubo«. (Kat. Obz. IX. Ljubljana s. 139—140.)

Sprijateljimo se dakle i mi s okolnostima i izrabimo na korist naroda. Narodno suverenstvo je gotova činjenica; toga inače ne treba da žalimo, no ipak moramo s njime faktično i stvarno obračunati. Narodno suverenstvo je dobro, samo da se dobro upotrebi. Ovo posljednje ovisi o nama. Mi moramo nastojati, da dogje u parlamentu do izražaja samo takva narodna volja, koja se ne kosi sa naravnim pravom ni Božjim zakonima. Dužnost je dakle svakog rodoljuba uputiti narod, da samo ona načela imadu pravo, da se u javnom gragjanskom životu provedu, koja se ne kose sa pravom pojedinaca i sa njegovim vjerskim osvjedočenjem; dužnost je, da kod naroda budi sjeme narodnog poštenja i pravice, da njeti klicu zdravog narodnog mišljenja te onu jednostavnu narodnu logiku, čija je srčika uvijek zdrava; dužnost je, da goji narodni ponos i dostojanstvo, koje ne puza ispred mogućnikâ: u jednu riječ, dužnost je svakoga, da slovom i tvorom nastoji da jedino čista i nepatvorena narodna volja, koja je istodobno i izraz volje Božje, dogje do izražaja. Takva narodna volja u suglasju sa naravnim pravom te sa pravim vjerskim i narodnim probicima doista je vijesnica volje Božje; samo ona imade potpuno pravo, pa se u svim oblicima javnoga života, u uredbama i zakonima spontano manifestira i realizuje. Takvoj vjerodostojnoj narodnoj volji doista patri suverensko pravo: ona je suverenska.

6. Socijalni kursovi, naobrazbena društva.

»Iz naroda za narod«! Svećenici, laici, učitelji, gjaci, muško, žensko, svi prijatelji naroda, koji »iz naroda« iznikoše, koji su narodnoj duši najbliži, koji osjećaju narodne potrebe, neka ko *organizirana sila* doista rade »za narod«.

Narodna je duša jedna, jedan topli osjećaj za sve, što je istinito, dobro i lijepo. Jedna vjera, katolička; jedan jezik, hrvatski; jedna domovina, Hrvatska. O te ugogjene strune narodne duše treba da udarimo, ako hoćemo da proizvedemo harmoniju osjećaja i rada biva pravu slogu dobrih u dobru. Vjersko bo načelo primijenjeno na narodno ne razdvaja već ujedinjuje. Svaka druga

nauka »pokretaška« i t. d. u narodnoj će duši proizvesti disakord, neslogu, početak rasula i propasti.

Jedna narodna duša pretpostavlja jedan narodni uzgoj. Temeljni uslovi svakog napretka, biva istina, dobrota i ljepota, nalaze se ko sjeme u narodnoj duši. Da i to sjeme bujno rascvate, treba mu dolične njege. Toliko s općenitog načelnog stanovišta.

Na polju pak praktične izvedivosti treba da se i kod nas kao i kod braće Slovenaca uobliči organizacija za socijalne kursove radnicima. Stanoviti odbor morao bi opredijeliti gragju za predavanja te se i pobrinuti za vrijedne osobe, koje bi iste obdržavale. Jedno je i drugo moguće. Imade laika i svećenika, koji su doista voljni i sposobni, da toj socijalnoj potrebi doskoče. Za posledne piše »Čas« I. str. 172: »Toda vedno je imeti na umu, da je uzgoja trdnih značajnih delavcev istotako dušepastirsko delo, kakor malo katero drugo«. Pa i naši hrv. redovnici, a imade ih dosta, ne bi zazirali od otvorene katoličke akcije, o kojoj ovisi sloboda Crkve i domovine.

Zar da to nije socijalna potreba našega naroda? Bacimo letimični pogled na našu domovinu. Shvatiše doista nekoji tu potrebu te započeše raditi. Na kvarnerskim otocima, u Splitu, u Zagrebu počelo se u zadnje doba nešto življe gibati. Splitska »Sloboda« izazvala je »Dan, »Pučka Sloboda« izazvala je »Puk« i »kršćansko demokratsko društvo«. U Dubrovniku su političke diferencije izazvale »Pr. Crv. Hrvatsku«. U Bosni uz katoličku se vjeru stoji čvrsto i uz narodno ime. Ne kažemo, da jedno uvjetuje drugo, te da vjeru poistovjetujemo sa narodnošću; no nekoje vanjske okolnosti omogućuju nam barem vjerojatni ako i ne stalni zaključak, da je prividni mir u nas obično plod neutralizacije vjerskog i hrvatskog principa.

Boka je zaostala. U Šibeniku sad izlaze dva lista: jedan izrazito protucrkven, naprednjački »Glas Kremenjaka«, drugi liberalan, koalicionaška »Hrv. Rieč«. U Zadru je već Smodlaka konstituirao odbor hrv. demokratske stranke, čeka se jedino, da pokrene i novi list, da se svećenstvo oda sa prene. Čujem, da će to doskora i biti, čim se nekoje tehničke poteškoće odstrane. Čudno zaista i veoma žalosno, da u glavnom gradu Dalmacije, gdje imade blizu stotina svećenika sa kat. bogoslovljem, ne ima ni jednog izrazito kat. lista, nijedne, koliko mi je poznato, kat. radničke organizacije. Svećenici, koji se pretežno u cijeloj Dalmaciji kupe oko pravaške stranke, ne smogoše ni svojim brojem ni uplivom, da bi se pravaška stranka u svojem programu izrazito izjavila za katoličko vjersko načelo, koje bi imalo da prožimlje cijeli naš javni život. To barem ne bi štetilo politiškom programu stranke.

Treba nam dakle *budiocâ kršćanskih načela i odvažnih boraca za kršćansku demokraciju.* Treba nam *žive agitacije.* Treba nam poslenikâ iz svakog staleža i svake dobe i obojega spola. Potražimo ih, oduševimo ih pa provedimo *organizaciju za socijalne kursove radnikâ i za pučka naobrazbena društva.*

Kat.

Slobodna škola.

1. Što hoće? — U parlamentu i dnevnoj štampi. — Posljedica naturalizacije i lože.

Već je zaslužni Windthorst slutio, da će se kulturni boj našeg doba u svijetu voditi oko civilne ženidbe, rastave države od Crkve i slobodne škole. Ta slutnja sada se obistinjuje potpuno. Protuvjerski tabor naglasuje svugdje, da hoće u ime kulture i — *slobodnu školu.*

Što hoće time?

Hoće, da ne spada uopće na školu pouka u vjeri; to da zahtijeva današnja kultura i moderna sloboda. Drugim riječima, mjesto da dopuste u ime slobode svakoj konfesiji poučavanje u vjeri na svim školama, udaraju ostracizmom na svaku takovu pouku i to sve radi — slobode. Radi nje ne će da čuju o vjerskoj riječi na sveučilištu, izbacuju vjeronauk iz srednjih škola i tjeraju ga čak i iz pučkih.

Zašto to tako hoće? što ih na to navodi?

Savremenost! — odgovor je s njihove strane.

Tako se je čulo u prvom zasijedanju (svrhom prošle godine) novog austrijskog parlamenta u poznatoj Luegerovoj[1]) aferi. Onda se je vidjelo, koli je važno ovo pitanje i koli aktualno, te se je radi njega razdijelio sav parlamenat u dva dijela; ali se je opazilo u isto doba i to, za čim idu protuvjerski ljudi sa svojim zvučnim geslom »slobodne škole« pod plaštem još zvučnije »savremenosti«. Dapače tu su nam naglasili i dojavili zastupnici ultraliberalci i socijalni demokrati, da je religiozna pouka ne samo suvišna za savremeno ljudsko pokoljenje, nego i štetna. I ti ljudi su zahtijevali, da vlada uzme pod svoju zaštitu postojeći ateizam na austrijskim sveučilištima. Zahvaliti moramo spretnim kršć. socijalnim zastupnicima (osobito dru. Drexelu i dru. Kreku), što taj naum nije oživotvoren. — Nu što nije parlamentarni liberalizam u Austriji postigao u Luegerovoj aferi, to je liberalizmu ipak

[1]) Lueger je bio izjavio na kat. sastanku u Beču (1907), da bi se morala austrijska sveučilišta ponovno predobiti za kršćanstvo.

*

uspjelo u poznatoj Wahrmundovoj aferi. Taj sveučilišni profesor napao je prosto i bezrazložno naše katoličke dogme. Uvreda je bila teška, pa su na nju odvratile sve kršć. parlamentarne stranke, tolike korporacije, sastanci, a sve je bilo uzalud, jer se g. profesor zaogrnuo plaštem sveučilišne slobode. Time je ateizam došao u službenu zaštitu. I žalibože to nije osamljen slučaj. Poznam djela mnogih austrijskih sveučilišnih profesora bilo filosofske, povjesne ili prirodoslovne znanosti, gdje se kršćanstvo ružno prikazuje i još ružnije napada. A pomislimo li, da se ovdje odgajaju profesori srednjih škola i uopće sva naša akademska inteligencija; pomislimo li, da sveučilišta dandanas odregjuju duh vremena i tako vladaju izobraženim svijetom, onda nam je shvatljiva loša sadašnjost i pred nama otvara se još crnija budućnost ... I sve to stoji pod službenim patentom! Nekoć su bila ta ista sveučilišta sijelo *kršćanske* prosvjete, a sada je ona iz njih istisnuta. Doduše već od nekoliko godina kupe austrijski katolici prinose, da se osnjuje novo katoličko sveučilište u Salzburgu, ali to će biti tekar jedna tvrgjica prama tolikim savršenim utvrdama, pak će se ateizam i dalje širiti odozgor preko raznih jurista, medicinara, profesora i t. d. u narod. Doduše pokušali su unijeti kršćansku ideju na sveučilišta katolički sveučilištarci sa svojim društvima, ali im sveučilišni senati ni u Gracu ni u Insbruku ni u Beču na dozvoljavaju slobode ili ravnopravnosti sa sličnim društvima liberalnih sveučilištaraca i to dakako sve radi ravnopravne i ustavne slobode.

Tako stojimo glede vjere na sveučilištima.

U srednjim i pučkim školama pouka u vjeri svedena je na minimum upliva. Prije je tu postojao i uspijevao konfesionalni odgoj, ali liberalizam nije mirovao, dokle nije prodro sa svojim *mješovitim* školama, a te su prvi korak prelaza liberalnog školstva ka školama uopće bez vjerske pouke. Znade ono, da si i dobre i loše ideje krče put u vremenu, pak zato treba i njima kao organičkim bićima vremena za razvoj. Kada voće dozrije, ne treba ga trgati, već samo pada na tle. Tako je i s idejama. To je i razlog, što se još nije pokušalo u austrijskom parlamentu iznijeti pitanje o ukinuću vjerske obuke u srednjim ili pučkim školama, jer naime ideja još nije dozrela. Austrijski se liberalizam za sada zadovoljava sa sveučilištima.

Nu stoga ne miruje javna dnevna štampa. Glavno je novinstvo, a i većina, dandanas u Evropi u službi liberalizma. Današnji pak liberalizam je ponovna naturalizacija francuskih enciklopedista. Kako su nekoć enciklopedisti silno utjecali na ondašnju francusku inteligenciju te ju bili predobili za mržnju proti religiji na svakom području čovječjeg života, tako je i današnji liberalizam putem novina uštrcao u krv i mozak indiferentizam, omalovažanje i čak mržnju proti svemu nadnaravnom (supranaturalizmu), dosljedno proti vjeri Tako radi ta štampa postepeno i ustrajno u svoj Evropi. Ako negdje nije uspjela, kako je uspjela u Francuskoj, to se mora pripisati u zaslugu protuakciji sa strane kršćanskih umova. Ali ona radi svijesno prama cilju i dalje i ne plaši se neuspjeha A kako i ne bi? Ta svaki razuman čovjek znade, da je onoga budućnost, čija je mladež, a je li mladež kršćanski odgojena i prosvijetljena, ne će sigurno srnuti ni u ateizam, ni u današnji liberalizam, jer im dostaje istina i sloboda Kristova. Dakle ne ostaje drugo, nego da se dokine pouka vjere u srednjim i pučkim školama, a onda će kraljevstvo liberalizma samo po sebi nadoći, te će sva mladež na prvi znak liberalne trublje pohrliti u liberalni bojni red. To pak ukinuće pouke može provesti jedino parlamenat, a liberalna štampa? Ona pripravlja zemljište, osvaja javno mnijenje, te pošto su parlamentarci sinovi tog mnijenja, upliviše eto i na njih, i konačno im osiguraju, da svoje reforme ne budu imali protivštine u javnom mnijenju, za dosljedno kod državljana. Tako je n. pr. nedavno osobito socijalističko novinstvo radilo u Italiji, da se dokine pouka vjere i u pučkim školama. Bissolati je to pitanje iznio pred talij. parlamenat. Mislio je, da je kucnuo čas; prevario se je, ali je pokazao očevidno, kamo socijalističko i liberalno novinstvo smjera u školskom pitanju. Bissolati je naišao na otpor u parlamentu, jer je taj postojao u javnom mnijenju i u masama! Uza sav poraz ipak njegova i ina liberalna štampa dalje pravi propagandu svojim načelima i željama.

U Francuskoj je liberalizam sa svojim čedom, socijalizmom, već davno oživotvorio svoje nakane i vjera je turena u ropotarnicu. A zato sada gospodari i hara po miloj volji u toj nekoć katoličkoj zemlji framasunska loža i socijalistički blok ...

Čudnovato je ipak, da to načelo o bezvjerskoj školi ne odjekuje, niti se naglasuje mnogo ili sustavno, niti u Njemačkoj, niti Engleskoj, niti naravno u Rusiji, kako to biva u Francuskoj, Austriji, Italiji i sada u Španjolskoj. Koji bi mogao biti uzrok? Sigurno i očevidno nije tu pitanje ni slobode ni savremenosti, nego nešto drugo po srijedi. A to je?

Na ovo iscrpivo i zgodno odgovara Pachtler u svom djelu »Der Götze der Humanität oder das Positive der Freimaurerei«, na str. 365—415, kako je od framasunske lože potekao poklik: *instruction laïque!*; kako je pomoću svojih članova svakamo u ime slobode zahtijevala odalečenje svećenika iz škole, a da dogje do toga što prije i ostane takovo stanje bezvjerskih škola što trajnije, naglasivala je istodobno potrebu državne monopolizacije svih škola. (Instruction laïque, obligatoire.) Loža je do g. 1880. ovo načelo

više manje svuda jednako naglasivala, ali se opaža, da je iza ove godine svu svoju djelatnost usredotočila na Francusku, Italiju, Austriju i Španjolsku. Loža je promijenila taktiku i hoće da najprije raskršćani ove zemlje, a druge će onda lako. I neprijatelj ne rijetko navali najprije na najjači odio vojske, ako je uvjeren, da su drugi dijelovi zaposleni i ne će mu kvariti ili osujetiti juriš. Drži se one: pobijedi li najsnažniji dio vojske, sva je vojska propala. Nema sumnje, kako dokazuje Pachtler (o. c. str. 542—555) na temelju isprava, da framasunstvo teži, eda zavlada cijelim svijetom, a s druge strane je uvjereno, da će to lako postići, kada porazi katoličanstvo u spomenutim državama, pak zato eto i naglasuje, trubi, viče upravo tu najviše o savremenosti slobodne ili ti bezvjerske škole.

Loža dakle stvara i širi, uvagja i podržaje školstvo bez pouke u positivnoj vjeri. Njoj, dakako kao obično, nasijedaju besvijesno i mnogi katolici. Framasunstvo je polip, koji širi svoju tisuću trakova na sve strane i hvata sve, što mu dogje na dohvat i na svakom traku je napisana po koja zvučna fraza slobode i savremenosti, pa koje čudo, da uhvati i povuče u svoje ždrijelo i katolike, koji se boje, e im ne bi tko dobacio narijedu »nesavremenosti«, i to u 20. vijeku? Nikakovo. K tome kako slabo mi katolici stojimo (relativno prama svojim neprijateljima), izuzev Njemačku i Belgiju, sa protuorganizacijama i protuštampom, čudo je, da ovi epidemični liberalni nazori o tobože slobodnoj školi nijesu zauzeli još veće dimenzije, nego li zauzimaju u istinu sada.

2. Odgoj bez vjere nesmisao. — Pedagoška cjelina. — Razlozi:

Pristaše slobodne škole nijesu megju sobom složni, bi li iz škole izbacili svaku pouku vjersku i ćudorednu ili bi u njoj zadržali neka načela o ćudoregju, dakako shvaćenom na njihov način. Nihilisti i anarkisti jedino pristaju uz prvu, dočim je dan danas obična druga struja. Ova pak hoće neko ćudoregje bez ikakove nadnaravne istine, bez dogmata; hoće laičko ćudoregje, o kome sam pisao u »Hrv. Str.« god. 1904. (sv. I.) nešto opširnije. Ovi ljudi ipak uvigjaju, da se niti smiju, niti mogu izbaciti iz škole ćudoredna ili etička načela. Zašto? Ta oni ovako umuju: Škola mora nam odgojiti dobre državljane, nu to je nemoguće bez nekih državljanskih ili socijalnih krjeposti, a ove se jedino stječu pomoću etičkih načela; dakle treba u školi etičkih načela. — Dalje ova etička načela su najrazličitija, kako pripadaju kojemu filosofu ili filosofskoj školi ili bolje, kako koji nazor i škola odgovaraju i označuju ono, što je ćudoredno dobro. N. p. Kant sa svojim poznatim kategoričnim imperativom, Schaftesbury i Hutcheson sa moralnim smislom (moral sense), Smith

s moralnim principom simpatije, Herbart s moralnim ukusom, Comte sa alruizmom (vivre pour autrui), Spencer s relativnom etikom i t. d. Izmedj[1]) ovih sustava najviše se u novije doba zagrijavaju pristaše slobodne škole za etička načela po receptu Comtova positivizma, jer je ovaj postao službena filosofija i etika tajnih loža ustupom najvećeg Comtovog učenika C. Littré a (5. kolovoza 1875.) u ložu.[2])

Nije ovdje mjesto, da se ispituje vrijednost ili nevrijednost uopće etičkih načela kod positivizma, nego dovoljno samo vidjeti njegovu neosnovanost u pitanju odgoja. Ta to će nam lako biti, ako usporedimo *positivistički moral* i *cilj škole.*

Što je moral?

Moral je pojava, veli Littré, koja ima dva izvora: nagon za hranom i spolni nagon. Iz prvog ističe egoizam, iz drugog altruizam.*) Borba izmed obojice je moralni život. Naprednim razvijanjem altruizam prevlagjuje; dapače se isti altruizam evolvira u simpatiju, dobrohotnost i dobrotu (bienfaisance.) Tako je moral vrhunac razvitka u svemu, kako je istinito vrhunac ljudskog duha. Po tome je Littré-u izvor morala u biologiji ili fisiologiji, a volja ne ulazi u to pitanje.

Na temelju ovog morala Rebold i Ragon iznose ono dvanaest moralnih i etičkih načela, koja se — više manje — provlače kroz sve školske knjige, gdje je (n. pr. u Francuskoj uopće, u Italiji na srednjim školama) uvedena službena slobodna škola:

1. Budi pravedan, jer je pravičnost temelj ljudskoga roda.
2. Budi dobar, jer dobrota osvaja sva srca.
3. Budi ustrpljiv, jer si sam slab i živeš s bićima, koja su isto taka slaba kao i ti.
4. Budi krotak, jer krotkost stječe sklonosti.
5. Budi zahvalan, jer dobrota raste uslijed zahvalnosti.
6. Budi čedan, jer oholost uznemiruje ohole duše.
7. Oprosti nepravdu, jer osveta ovjekovječuje mržnju.
8. Čini dobra onome, koji te vrijegja, da budeš veći od njega i da ga učiniš svojim prijateljem.
9. Budi oprezan, umjeren, čist, jer sjetilno uživanje, neumjerenost i uznemirenje uništava tvoj opstanak i čine te prezirnim.
10. Budi gragjanin, jer za tvoju sigurnost, tvoje zabave i tvoju dobrobit potrebuješ jednu domovinu. Budi vjeran i podložan zakonitom starješinstvu, jer je ovo potrebno za poredak ljudskoga društva, koje je opet tebi potrebno.

---

[1]) Usp. opširno izlaganje i pobijanje ovih sustava kod V. Cathrein, Moralphilosophie, Bd. I str. 202—273.

[2]) »Hrv. Straža«, 1904, str. 17.

*) La Philosophie positive, VI 1—22. Usp. Zvono, 1908., br. 17, gdje asistent na kem. labor. u Zagrebu, Fran Bubanović, tvrdi takogjer, da postoje samo prirodni zakoni, a nad njima i pod njima nema za čovjeka ništa drugo, nego sanja, varka i iluzija. Bum!

11. Brani svoju zemlju, jer te ona čini sretnim i uključuje u sebi sve tvom srcu drage veze i osobe; ali ne zaboravi nikada na čovječanstvo i njegova prava.

12. Ne trpi, da domovina, tvoja i tvojih sugragjana zajednička mati, bude nepravedno potlačena, jer inače bi za te ona bila još pakao. Ako ti nepravedno prepriječi domovina tvoju sreću, odaleči se od nje mirno i ne uznemiruj se; podnašaj svoju zlu sudbinu ustrpljivo.

Evo ovih dvanaest tačaka prikazuje nam po prilici jezgru religijozno moralnog odgoja slobodne škole. Ovdje su nadodani i razlozi ili motivi, koji da učenike moralno sile, navode na vršenje tih socijalnih altruističnih njihovih dužnosti.

Znanstveno opravdavaju svoje stanovište, što positivizam uzima, da postoji samo ono, što se čutilima osjeća; pomoću prirodnih znanosti sve tumači, jer je jedino to positivno, realno. Nadsjetilne, nadnaravne pojave ili ne postoje ili su nešto sjetilna i naravna; jedino u ovom zadnjem slučaju je nešto znanstveno. Dosadašnje vjere, pak i kršćanska, po positivizmu pune su nadnaravnih stvari i zato neznanstvene. Pošto pak u školu spadaju samo znanstvene stvari, vjera nadnaravna tamo ne spada. To je uzrok, što positivizam isključuje iz slobodne škole svaku pouku u vjeri ili dodir s vjerom kršćanskom.

Nu ne kaže se uzalud nikada, da se po konsekvencijama najbolje pozna neopravdanost i besmislenost načela, pak se to obistinjuje i ovdje. Ta upravo pomoću navedenih positivističkih načela *ne može postići škola svog cilja bez vjere u nadnaravno biće i dosljedno o tome ovisna načela. Kako?*

— — — — — — — — — —

Ta koji je *cilj* školi?

Taj, da odgoji karaktere.[1]) — Karakter je *dosljednost u cijelom hoćenju i djelovanju, kao posljedica podregjivanja istoga praktičnim načelima a ovih opet jednomu vrhovnomu praktičnom načelu.*[2]) Po tome, kakvo je vrhovno načelo, takova je i dosljednost u hoćenju i djelovanju: ova je tvrda i trajna, ako je takovo, a slaba je i promjenljiva, ako je i ono takovo. Mladić i starac, učenjak i seljak, uopće svaki karakterni čovjek, ako pokazuje trajnu dosljednost u svome hoćenju i djelovanju, ima to od svog vrhovnog načela, komu sve podvrgava.

Kršćanstvo nam podaje to vrhovno načelo: Tako hoće Bog, koji sve znade, sve vidi, sve nagragjuje ili kazni prama zasluzi. Ovakovo vrhovno načelo je tvrdo, jer znamo, da je Bog vječan, uvijek isti, pravedan i t. d., pa kako se on ne mijenja, ne mi-

[1]) *Allievo,* Studi pedagogici, str. 100: »Fine supremo d' ogni educazione è la formazione del carattere«.

[2]) Posedel, Empirična psihologija, 131.

jenja se ni njegova volja ili zapovijed. Time znamo, da radimo i živemo, ne samo za sadašnjost ili prolaznost, nego za vječnost. Nije moguće naznačit, niti je de facto naznačio ijedni filosofski sustav višeg načela ljudskom djelovanju. Stoga se može opravdano reći, da se nijedna pedagogija ne može takmiti s kršćanskom.

S ovim vrhovnim kršćanskim načelom usporedimo onaj, što nam iznosi positivizam. Koje je vrhovno načelo u positivističkom pojmu karaktera, odnosno odgoja? Nema ga ili ih je bezbroj, a to opet znači, kao da ga i nema. Vidjeli smo ih gore kod ono dvanaest zapovijedi. Prema tome bit će posljedica nužna, da positivistički moral ne može odgojiti karaktere i dosljedno da sva slobodna škola u pitanju odgoja mora bankrotirati.

Pristaše slobodne škole, ako hoće da izbjegnu ovome zaključku, moraju onda kazati, da škola nema cilj odgajati karaktere. Nu ovo da će ma jedan napredni duh ustvrditi, teško je povjerovati. Ipak takova nadnaprednjaka morali bismo onda uvjeriti, da će i po njegovom uvjerenju imati škola barem taj cilj, da mladeži dade znanja. Ako je *znanost* cilj škole i njezina odgoja, onda je slobodna škola ili *protuvjerska* ili *tortura* za učitelja i učenika. Da vidimo!

Što je *znanost?* Jest istraživanje istine po uzrocima. Učitelj, koji predaje znanost, saopćit će sebi poznate resultate. Kakve će resultate predočiti svojim učenicima učitelji slobodne škole? Vidjeli smo, da su ti učitelji pristaše Littreova i Comtova positivizma, a pošto ovaj sve tumači pomoću prirodnih sila i niječe svako natprirodno biće i moral svodi na biološke zakone, to se takovi učitelji moraju postaviti u protuslovlje sa kršćanstvom i svakom vjerom, koja vjeruje u Boga kao osobno izvan svijeta biće. Dakle ako je slobodna škola sebi dosljedna, ona je u isto doba protuvjerska.

Ako se pak zabrani učiteljima slobodne škole odgovarati djeci na pitanja o vjeri, Bogu, duši, savijesti, vječnoj nagradi, odakle svijet, kamo idemo? i t. d., onda je to tortura svoje vrsti učitelju i učenicima. Koja pitanja se po sebi toliko nameću mladoj duši kao upravo navedena pitanja? O njima čuje na putovanju, u kazališnim komadima, u pripovijestima i romanima, kod starih i novijih klasika; gleda Rafaelove, Micheangelove, fra Angelikove slike i vidi religiozne probleme; kod proučavanja bioloških zakona zamjećuje neki plan i kako u dobniku pozna tvoritelja kao razumno biće, i ovdje ga hoće da konačno označi. Sav svijet i zrak i povjest oko nas zasićena je i puna ovih pitanja, a ipak učeniku u slobodnoj školi hoće ih se zatajiti ili barem omalovažiti i učitelj mora svagda kazati: To ne spada na školu. Učenik neza-

dovoljan ostavlja školu ili će je u najboliem slučaju smatrati uvjetom u borbi za korom hljeba, ali ga ne će nitko uvjeriti, da ga škola mora prosvijetliti i ulijeti mu znanja, kad mu ne odgovara ni na najvažnija pitanja. Praznina i nezadovoljstvo su plod te torture slobodne škole za učenika. A za učitelja? — Ako je uvjeren o positivizmu, upravo u ime positivističke škole krate mu govoriti o njemu u školi. Dakle krate mu ob onome govoriti, što gg. sveučilišni profesori i demogozi u ime slobodne škole mogu slobodno svuda i pisati i govoriti. I to sve u ime slobodnog napretka! Kolike li nedosljednosti! — Ovakav postupak učiteljev u pučkoj školi vidjet će se pred djecom kao neznanje, dočim u srednjim školama učenicima žive naravi bit će predmet natezanja i komedijaške zabave ad minimum, jer će tu morati svaki učitelj izbjegavati svaku stvarcu ili pitanje u dodiru s religijom. A hoće li to moći učitelj, koji kod kuće po uvjerenju odgaja svoju djecu kršćanski, moli se, ide u crkvu, k sv. sakramentima; koji je sav prožet religijom? Teško.

Što li će tekar biti s djecom! Učitelj će ih morati u školi neprestano opominjati, da ne spominju Boga, duše, vječnost, providnost, čudesa, molitvu. Mogu li djeca to ne spominjati, ako su priviknuta na sve to kod svoje kuće? I tako eto neprestanog konflikta izmed ovakove škole i kućnog odgoja..... Tužna moraju nastati vremena, kada škola ruši ono, što kućni odgoj gradi i obratno. Ili jedan ili drugi mora da su na krivom putu. Naprotiv svagda su pametni ljudi smatrali pravom srećom po mladež i budućnost domovine, kada je vladala kršćanska harmonija izmed škole i kuće. Onda je bilo i karakterâ i junakâ...

3. Prvi plodovi slobodne škole.

Uzrok djeluje prama svojoj naravi; učinci su takovi, kakav je uzrok. I upravo ovdje se najočevidnije obistinjuje ona Isusova, da stablo ne može uroditi dobrim plodom. Gdje bismo pak to mogli lakše opaziti nego li u zemlji slobodne škole — u Francuskoj? Tu se najlakše možemo uvjeriti o učincima toli slavljene slobodne škole.

M. Lichtenberger, dekan protest. fakulteta u Parizu, upravio je ministarstvu spomenicu, u kojoj iznosi svoje opažanje o slobodnoj školi kroz osam godina, te radi odvratnih posljedica moli, neka se opet u školu povrati religiozni odgoj. Glavni nadzornik javne poduke M. Pécaut je izdao izjavu: »Uznemiren pitam se, za koga i zašto se mučimo, za koga i zašto podučavamo ovu pučku djecu u čitanju, u shvaćanju i raslaganja? Samo da ih izručimo novim i tugjinskim odgojiteljima, im uručimo jeftine romane, nemoralne listove *à* jedan *sou*. Zar da se toliki trud s naše strane, tolike žrtve sa strane države upotrebe i stvori klijentela bestidne

književnosti, te se pospješi i generalizuje pokret *moralne disolucije*, koja je već svojina viših i srednjih krugova? Očevidno nas je zahvatila moralna disorganizacija i dosljedno, politička dekadenca.« Treba istaknuti, da je upravo Pecaut sanjao o odgoju bez dogma.[1])

Razložito su se tužili jedan i drugi. Od g. 1836. do 1880. u Francuskoj se je kriminalitet odraslih potrostručio, dočim se je onaj nepunoljetnih (od 16—21 godine) početverostručio. Brojka ovih zadnjih je skočila od 5,933 na 20,480; za nedorasle ženske od 1,046 porastao je broj na 2,839. Iza 1888. kriminalitet raste. N. pr. 1894. je došao taj broj za nedor. muške 28,701, a za ženske 3,616.

Kriminalitet nepunoljetnih ispod 16e godine:

Od 1881. do 1885.: 61
» 1886. » 1890.: 70
» 1891. » 1894.: 75

mladića izmed 16e i 21e godine:

Od 1881. do 1885.: 309
» 1886. » 1890.: 366
» 1891. » 1894.: 450

I *samoubojstva* se množe. Od 1836. do 1880. je broj porastao od 2,574 na 6,259. Od 1881. do 1894. je opet porastao na 9,703. U to doba ne nalazimo analogije ni u Engleskoj ni Njemačkoj.

Ove bilješke iznio je M. Tarde[2]) i priznaje uzrok toj pojavi u moralnoj disorijentaciji. S ovim se slaže i poznati Masaryk u svojoj studiji o samoubojstvu (»Selbstmord«.) Dapače ovaj ističe, da stoga u srednjem vijeku nije bilo samoubojstva, jer su vjersko osvjedočenje i vjerska načela obuhvaćala i pronikla bila skroz svega čovjeka

Uslijed slobodnih škola pojavio se je po cijeloj Francuskoj kod mladeži religiozni skepticizam. Taj je u brzo urodio moralnim skepticizmom, kako opaža M. Fouillée[3]), i onda su se pojavili navedeni podaci. Svi su podaci u zadnje doba jače poskočili. Najgori su biljezi loše budućnosti, kada taj nemoralni bankrot zahvati čak i vojsku. Opaža se odavna, da u franc. vojsci nema one strogosti kao u Njemačkoj ili Austriji, pa ipak desertacije rastu neprestano ove zadnje 3—4 godine kao u nijednoj drugoj državi, kako je o tome pisala u aprilu »Kölnische Volkszeitung.«

Zalibože moralni bankrot, koji nalazi svoje uporište i izvor u slobodnoj školi, zahvaća sve slojeve francuskog naroda. Paul

[1]) Cfr M. G. Fonsegrive, Les livres et les idees, p. 187—191, gdje komentira ovu izjavu — Tavernier, La Morale et l'Esprit laique, 86.
[2]) Revue pedagogique, Mars 1897 — Tavernier, o. c. 90.
[3]) Revue de Deux Mondes, 1897, 425.

Bureau je izdao početkom ove godine djelo: »La Crise morale des temps nouveaux«, u kojemu crta rakranu francuskog života: ljudi ne će da se žene ili se podadu malthusianismu, a uzrok je egoistično uživanje ili uopće nemoralnost. Posljedica je toga, da franc. narod mora nazadovati, ne samo u moralnoj jakosti i vrijednosti, nego takogjer i u broju.

Mjeseca svibnja ratni ministar Picquart (koji je inače radio, da istisne iz vojske i zadnje tragove kršćanskog duha) prikazao je zastupničkoj komori spomenicu. Tu jadikuje, da je ove godine broj za vojsku doraslih mladića za 20 tisuća manji od lani. Godine 1886. rodilo se je 54 tisuća više muškaraca nego li je umrlo te godine muškaraca; deset godina kasnije (1896.) rodilo se je muškaraca 25 tisuća više nego li je umrlo muškaraca. God. 1906. jednako je umrlo muškaraca, koliko ih se i rodilo; no prošle godine više ih je umrlo, nego li ih se je rodilo. Stoga ove godine nema običnih 575.000 rekruta, nego samo 534.000 i po tome nije više moguće uzdržati propisani broj rekruta, a još manje za vojništvo u istinu sposobne mladeži. Pogje li ovako dalje, do godine ili preko godine broj rekruta će se morati još znatnije smanjiti. Dakle očevidno francuska vojska nazaduje i propada.

No nije bolje ni s cijelim francuskim narodom.

Nedavno je napisao u *Matin-u* zastupnik Messimy članak o budućoj propasti cijelog francuskog naroda. On je pregledao broj porogjajâ zadnjih 80 godina. Tijekom svih tih 80 godina broj se smanjuje. Samo su godine iza talijanskog i njemačkog rata prava iznimka. Regbi da je narod iza tog krvnog okupanja iznova htio pokazati svoju životnu snagu i svijest. Ali taj porast bio je uvijek malen. Od 1825. do 1875. je manjak neznatan, oko 25.000 na pô vijeka ili 500 na godinu. Manjak od 1876. do 1900. silno raste. U 25 godina pada broj od 967.000 na 860.000, dakle godimice za 4 tisuće. Iza 1900. je manjak rapidan, jer je spao od 860·000 na 774.000. Godišnji manjak je poprečno za 12 tisuća. Za god. 1907. nijesu još objelodanjeni podaci, nu tko ih poznaje, taj ih priznaje još strašnijim. Prošle godine naime rodilo se je 774.000 djece, dakle 33 tisuće manje nego li 1906. I to sve se dogagja i ako nije bilo nikakova izvanredna epidemičnog pomora, i ako je higiena općenito bolja kod svega franc. naroda. Po ovome do 15 ili 20 godina morat će se efektivno stanje francuske vojske smanjiti za 50 ili 60 tisuća momaka. I tako izmed redaka priznaje isti Messimy javno, da je francuski narod na putu k — *izumrću.* Eto do čega je došao onaj plemeniti narod glavno uslijed svoje slobodne škole.

Tako nam govori logika činjenicâ i potvrgjuje ono, što je gore kazano načelno. Naprotiv opažamo kod današnjih naroda, gdje nema slobodne škole, gdje se u školi odgaja mladež religiozno i moralno, da ti narodi napreduju i dižu se u svakom pogledu i idu u susret boljoj budućnosti.

Pristaše slobodne škole imadu dakle proti sebi plod istog svog djelovanja. Naši domaći pristaše ove škole obično ovo premučavaju i postupaju onako, kako su postupali i u Francuskoj, gdje su pozivali najprije državu u pomoć i od nje tražili, da država preuzme sve škole u svoju vlast iz ruke svake konfesije. A zašto? Jer da svećenici i učitelji kršćanskog ili katoličkog duha nijesu vrsni odgajati mladež — *rodoljubno.*

I opet jedna fraza moderne površnosti!

Odgajaju li u istinu rodoljubno francuski učitelji u svojoj »slobodnoj« školi?

U tu svrhu uzmimo samo jednu činjenicu. Prošlog aprila bio je urečen u Lyonu sastanak radničkih sindakata. Tome sastanku htjeli su prisustvovati i učiteljski sindakati. Nu to nije bilo počudno ministru nastave, te je zabranio učestvovanje. Učitelji su se prividno pokorili. Doskoro se sakupiše u radničkoj bursi u Lyonu, a na taj sastanak poslaše radnički sindakati svoje odaslanike. Tu su htjeli učitelji, da čuju oce obitelji glede učevnog programa. Sastanak je zaključio, da će učitelji uvesti u škole programa. Po tome proučevni program neovisno o ministarstvu nastave. Po tome programu država se mora ograničiti na to, da učitelje samo plaća. Važnije je pak u programu to, da po novoj naukovnoj osnovi učenici ne će više čuti ni o republici ni o domovini uopće. Patriotizam i antipatriotizam su zastarjeli pojmovi; gragjanskih kreposti niti treba, niti ih ima. Podtajnik unutršnjeg ministarstva Manjan nazvao je školu po ovom novom programu rasadištem anarhije i konservatorijem krparija (sabotage) i sjemeništem razbojnika. Nu taj gospodin, gotovo kao i njegovi zemljaci, zaboravlja, da su oni svojim učiteljima nametnuli službeno u svojim državnim školama načela, iz kojih su ovi učitelji u ime logike i dosljednosti izveli samo jedan dio načelnih konsekvencija. Kojim su pravom prvi pristaše slobodne škole izbacili iz škole katekizam a s njim i moral, tim istim pravom ovi sadašnji učitelji slobodne škole hoće da izbace iz škole i — rodoljublje.

Zavirimo sada malo u razvitak školstva, da vidimo: kada i kako je došlo do pitanja o slobodnoj školi.

4. Crkva prama školi u povjesti.

Isus je kazao apostolima: »Idite i *naučajte* sve narode«. (Mat. 28.) Oni su poslušali te riječi i pošli su u svijet, da naučaju dakako vječne istine. S milanskim ediktom Crkva je javne škole podizala, da mladež poučava i odgaja. To je smatrala svojom dužnošću tako, da je shvatila kao progon, kada je Julijan Apostata

zatvorio i oduzeo joj te škole. Crkva se je borila tada odlučno za slobodu tih škola i iza smrti Julijanove opet ih je Crkva otvorila. Pod Karlom Velikim školstvo se diže i cvjeta. Za prvih desetak vijekova doduše je ova škola bez ili sa malo profane znanosti. Kad su se u 13. vijeku podigle trgovina i obrt, u mnogim gradovima se je počelo i školstvo prama tome prilagogjivati i razvijati. Ipak i ove škole stoje pod nadzorom Crkve, i ako su ih osnivali ili uzdržavali legatima privatnici i gradske uprave. Posebni kanonik mogao je privatnim učiteljima udijeliti veniam docendi. Tako je duboko bilo uvjerenje o školi i crkovnoj vlasti, da knezovi i vlade prose za tu dozvolu. U Njemačkoj n. p. iza reformacije vlada ovaj nazor o školi, te ga nalazimo u vestfalskom miru u 5. Art. § 7: »Templorum et scholarum cuique parti suarum cura integra reservetur« (t. j. protestanti se brinu za svoje škole, katolici za svoje).

Ovo vrijedi za naše pučke škole; nu vrijedi i za srednje ili ti sredovječne trivium i quadrivium (naime septem artes liberales, t. j. gramatika, dialektika, retorika, geometrija, aritmetika, astronomija i musika).

Začetak današnjih naših sveučilišta potječe od Crkve. Samostani su ne rijetko ognjište njihovo. Odatle je vladao nazor, da samo Crkva (papa) može osnovati sveučilište (universitas), a vladar je zaštitnik kršćanstva. Taj nazor iznosi i to kao svoj slavljeni jurista Baldus de Ubaldis (1327—1400). Pape su osnovali ova sveučilišta: u Rimu (Bonifacij VIII. 1303), u Pisi (Klement VI. 1343), u Ferrari (privolom Bonif. IX. 1391), obnovljeno u Montpellieru po Nikoli IV. (1289), u Toulousi, u Avignonu (Bonif. VIII. 1303), Caborsi (Ivan XXII. 1332), Grenoblu (Benedikt XII. 1339); pape sudjeluju kod osnivanja sveučilišta u Cambridgu (Ivan XXIII. 1318), Valladolidu (Klement VI. 1346). Urban VI. osnovao je sveučilište u Heidelbergu (1385) i Kölnu (1388); u Erfurtu pak Urban VI. diže ono sveučilište na jednaki stepen s drugim; u Pečuhu Urban V, a u Budimpešti Bonifacij IX. osnivaju sveučilišta. — Pape sudjeluju kod osnivanje sveučilišta u Lissabonu (Coimbra), Perugii, Firenci, Piacenzi, Padovi, Pragu, Beču, Krakovu; u Aixu (1409), Caënu (1431), Bordeaux (1441), Valence (1459), Nantes (1460), Bourges (1464), Alcali (1500), te u Upsali (1477), Louvenu (1425), Leipzigu (1409), Rostocku, Würzburgu, Freiburgu, Baselu, Trieru, Frankfurtu a. d., O., Mainzu, Tübingenu, Wittenbergu, Pressburgu, Kopenhagenu (1478), St. Andrews (1412), Glasgowu (1451), Aberdeenu (1494), Valenci (1410), Saragossi (1474) i Sevili (1482).

Na čelu sveučilišta stajao je cancellarius, koji je obično bio ili biskup ili svećenik, a taj je u ime papino davao licentiam docendi. Honorij III. uredio je, da smiju i profesori većinom glasova

podijeliti tu vlast, nu ipak tako, da to isto može i cancellarius napose. Za uzdržavanje profesorâ i sveučilištâ uopće, ustanovljivali su pape amo tamo crkvene beneficije i podjeljivali su im posebne privilegije.

Crkva se je neprestano brinula za sve vrsti škola, kako nam to pokazuju papinska pisma, pokrajinski i općeniti sabori; ona je svegj smatrala to kao dio svog zvanja. Država nije nikada ni pomislila, da bi si ovo polje prisvojila. Tekar u 18. vijeku, kada se je pojavio racionalizam, koji je proglasio preko Hegela (1770—1831) svemogućnost države u svakom pitanju i djelokrugu, počeli su se širiti nazori neprijatni kat. Crkvi. Pravom se može kazati, da su ovi nazori potekli već od Lutera, koji je i na religioznom polju podao vladarima potpuno gospodstvo i tako uveo cesaropapizam. Ovaj je dadako stekao svoje posvećenje i u racionalizmu, osobito onome Hegela i Herbarta (1776—1841), kojima je država u svemu, pak i u pedagogiji i školi sve. To je uzrok, da svrhom 18. vijeka školstvo počima općenito gubiti dotadašnje svoje religiozno obilježje. I crkveni su čimbenici zadojeni lošim načelima, te prepuštaju sebe i školu svemožnosti države. Tako je pod Josipom II. u austrijskim zemljama u školama crkveni upliv sveden na vrlo niski stepen. Početkom 19. vijeka počimaju države u Evropi sve više monopolizirati škole. U Francuskoj je Napoleon I. dekretom 17. ožujka 1808. uveo školski monopolizam u najdespotičnijem obliku. Za ovim su se primjerom povele i druge države. Odmah u prvoj polovici prošlog vijeka pojavlja se i reakcija[1]) proti spomenutom monopoliziranju, te tekar 1831. nalazimo u belgijskoj konstituciji i u Francuskoj zakonom 28. srpnja 1833. za pučke škole slobodu pouke. Borba se vodi u to doba u Italiji, Irskoj, sjev. Americi, u njemačkim državama i t. d. Općenito početkom druge polovice XIX. vijeka svode te države crkveni nadzor isključivo na pouku u vjeri. U ovo doba borbe proti monopoliziranju države su provele simultane škole, t. j. istu školu i dvoranu zajedno pohagjaju djeca raznih konfesija. U Austriji je dapače zakonom 25. svibnja 1868. i zak. za pučke škole 14. svibnja 1869. uveden sustav simultane škole glede učenikâ i učiteljâ.

Pio IX. osudio je uopće simultane ili mješovite škole. Tako glasi teza 45:

Totum scholarum publicarum regimen, in quibus iuventus christianae alicuius Reipublicae instituitur, episcopalibus dumtaxat seminariis aliqua ratione exceptis, potest ac debet attribui auctoritati civili, et ita quidem attribui, ut nullum alii cuicumque auctoritati recognoscatur ius immiscendi se in disciplina scholarum, in regimine studiorum, in graduum collatione, in delectu aut approbatione magistrorum. (Dakle je kriva nauka, koja krati Crkvi svaki upliv na javne škole.)

Teza 46: Immo in ipsis clericorum seminariis methodus studiorum adhibenda civili auctoritati subiicitur.

[1]) Kirchenlexicon, Bd. X. 1878.

Teza 47: Postulat optima civilis societatis ratio, ut populares scholae, quae patent omnibus cuiusque e populo classis pueris, ac publica universim instituta, quae litteris severioribusque disciplinis tradendis et educationi iuventutis curandae sunt destinata, eximantur ab omni Ecclesiae auctoritate, moderatrice vi et ingerentia, plenoque civilis ac politicae auctoritatis arbitrio subiiciantur ad imperantium placita et ad communium aetatis opinionum amussim.

Teza 48: Catholicis viris probari potest ea iuventutis instituendae ratio, quae sit a catholica fide et ab Ecclesiae potestate seiuncta, quaeque rerum dumtaxat naturalium scientiam ac terrenae socialis vitae fines tantummodo vel saltem primario spectet.

I Leon XIII. je pisao francuskim biskupima 8. veljače 1884: »Ecclesia semper scholas, quas appellant mixtas vel neutras, aperte damnavit«. I zato Crkva hoće škole religiozne, a ako trpi današnje mješovite škole, to treba shvatiti kao minus malum prama školama, koje su službeno čak protureligiozne. Ovako se je izjavila i kongregacija propagande na poznatu molbu biskupa Irelanda 1892. glede školâ u St. Paul u Minnnesoti, koje su stajale na nereligioznom stanovištu. (Cfr. »Civiltà Cattolica« 1892, I. 366.)

U borbi proti školskom monopolu crkva je naglasivala ne samo svoja prava na uzgoj mladeži, nego i pravo na privatne škole. Duga je to borba i još uvijek traje u mnogim državama. I za ove privatne škole pretrpjela je crkvena hierarhija mnogu gorku. U Italiji n. pr. iza osnutka nove kraljevine dopuštene su te škole; dapače n. pr. kod mature su sudjelovali profesori dotične škole sa komisijom državne škole, ali sada je to dokinuto i maturu polažu učenici privatnih srednjih škola pred državnom komisijom isključivo. Tako je sada i u Austriji, gdje se kao i u Italiji daju ogromne polakšice učenicima državne škole kod svih ispita pred onima privatne škole, pak moraju imati mnogo i vjere i požrtvovnosti i mladež i roditelji, koji polaze radije privatne škole nego li državne. U Francuskoj su opet zabranili pouku u privatnim školama redovnicima, a doskoro će i uopće svećenicima. I to sve radi liberalizam u ime slobode!

Postupak države u Evropi može se ovako u kratko označiti: Svrhom 18. i početkom 19. vijeka hoće da otme školu iz crkvenih ruku, i ostavlja školi religiozni duh; polovicom 19. vijeka otela je škole i djelatnost Crkve svodi isključivo na pouku u vjeri; svrhom 19 vijeka hoće da izbaci i tu pouku i tako potpuno emancipira školu od svakoga vjerskoga duha. To je evolucija zahtjeva i želja; to je istodobno evolucija borbe. Ali ova borba je borba i crkvenog opstanka, pak Crkva niti može niti hoće da popusti u toj borbi sa svog stanovišta. Koje je to stanovište nas katolika, sinova svoje katoličke Crkve?

5. Naše stanovište u pitanju škole: Proti državnom monopolu. — Proti isključenju vjerske obuke.

Liberalci, dakle i pristaše slobodne škole, shvaćaju slobodu obično za se, a drugome malo šta pripuštaju. Tako je i u ovom

pitanju.[1]) Doduše nijedna država u Evropi dandanas ne brani privatnicima otvarati svoje škole, i ako znade kod privatnika otešćati i javne ispite i ne dati im uopće ravnopravnosti. Ipak može nadoći vrijeme, uvide li današnja djeca starih liberalaca, gdje katolici otvaraju mnoštvo svojih pučkih i srednjih škola i sveučilišta, da onda jednostavno poviču: Niko ne smije odgajati i škole imati nego samo država, jer privatnici ne odgajaju dovoljno rodoljubno i državno. To je monopolizam države.

Proti ovom monopolizmu mora svak ustati. I to s više razloga.

Škola mora biti u skladu s uzgojem u obitelji, jer država preuzima na se, da odgoji djecu u duhu obitelji. Država u svom monopolu centralizuje obično škole i ne rijetko se čuje ono, što je dr. Cauer pisao u ovom pitanju[2]), da država hoće sve da odgaja po jednom kalupu i ne stvara samostalne karaktere, nego po šabloni i svojoj centralizaciji sprečava individualne sposobnosti i podaje nam moderne tipove poluučenosti. Ovo je i razlog, da su obično veliki padagozi (Pestalozzi, Lasalle i t. d.) djelovali i uspjeli na privatnim školama.

Ovime dakako nije kazano, da država nema prava sprečavati ili ne dopustiti one škole, u kojima se ruše[3]) temelji države. To bi bilo isto, kao kada bi netko dopustio nepravednom napadaču, da ga slobodno ubije. Ali ovo ne uoblašćuje državu, da ne dopusti nijedne privatne škole.

Pokazalo se je općenito, da nam Engleska u tom pogledu može biti najbolji uzor školske slobode za privatne škole, a sigurno nitko ne će zanijekati i napredak i visinu kulture onog naroda.

U Engleskoj su sveučilišta u Oxfordu i Cambridgu, kao i kolegiji u Etonu, Harowu, Rugby i t. d. neovisna od države i po ustanovi su crkvenog karaktera i dandanas. Pučkom nastavom upravljaju školske udruge, koje su privatno poduzeće i sve su, osim britske, strogo konfensionalne. Najveća je National Society for the Education of the Poor in the Principles of the established Church, koja je imala god. 1874. do 1.573,831 učenika. Predsjednik je Canterburyjski nadbiskup, a drugi anglikanski biskupi su podpredsjednici sa deset svjetskih peers. Glavna je pouka ona u vjeri. Za katoličku djecu brine se katolički školski odbor, koji postoji već od 1847. Za ove svoje škole katolici su g. 1880. trošili 20 miliuna maraka, dočim im je davala država u pripomoć 2.245,523

[1]) Ovdje se ne osvrćem na pitanje o školama, u koje pristupaju istodobno oba spola, jer se protivi i svrhi odgoja i naravi, te su samo pokušaji stalnih poznatih krugova po ateističnom Herbartovu sustavu.

[2]) Staat und Erziehung, str. 69.

[3]) Cathrein, Moralphilosophie, II, 571.

maraka. U *Engleskoj nema ministarstva nastave*, nego za državne škole fungira od 1839. »odgojni depertament tajnog vijeća«. Ova vlast niti vodi niti centralizuje školstvo, nego pomaže i potiče privatne udruge, a šalje nadzornika samo u one škole, koje to žele i uslijed toga te škole i dobiju državnu pripomoć. U ovom zadnjem slučaju država sklopi ugovor s crkvenom vlašću. Po ovom ugovoru kod katolika svećenik ima pravo poučavati u vjeri i držati nedjeljnu školu te suspendirati učitelja i lošu knjigu. Svi učitelji i članovi mjesnog vijeća moraju biti katolici, čak i nadzornik svih škola. Slično je glede srednjih škola. Glede universâ katolici imaju ili čisto svoje (kao i neke srednje škole), neovisne od države ili od države potpomagane. Eto kakav nam primjer pruža zemlja, od koje su naše evropske države poprimile konstituciju, a iz ove su ispustile najveće blago: *slobodu škole*.

Za ovim idealom engleskog školstva moramo težiti ne samo mi katolici, nego i svi prijatelji zdravog i naravnog odgoja.

Nama je katolicima u Austriji doduše dopušteno osnivati svoje škole, ali bi bilo ludo, da jedino na to mislimo i prepustimo državno školstvo svojem sadašnjem stanju i liberalnom razvitku. Onda, pogje li ovako dalje, doći će vrijeme, gdje će se za liberalne ere zahtijevati i ukinuće vjerske poduke u državnim školama. To će nam nametnuti liberalci. Mi moramo biti svijesni svog položaja u državi. U ustavnoj državi moraju svi slojevi imati riječ, pak stoga i mi katolici. Ili zar 1—2 miliuna liberalaca sa židovima moraju upravljati i glavnu riječ imati u državi i državnom školstvu? I mi katolici moramo tu imati riječ, dapače glavnu. Ovo osobito vrijedi glede sveučilišta, jer to je izvor, iz kojeg je u glavnom crpila naša inteligencija svoju kulturu. A ta su sveučilišta u Austriji žalibože zaražena protukršćanskim duhom, pa zato nije ni čudo, da nam pružaju i protukršćansku inteligenciju i ne mali broj protukršćanskih faktora na srednjim školama, o kojima najviše vrijedi, da se učenici povode za učiteljem. Danas je moda, da su sveučilišni profesori u znatnom broju protukršćanskog shvaćanja, kako je nekoć bila moda u Pruskoj, da sveučilišnim profesorom mogu biti sama Hegelijanci, te je sa katedra redovito isključivala pruska vlada sve druge elemente i čak neohegelijance. Dandanas i ne može biti drukčije na austrijskim sveučilištima, jer tu prevlagjuju židovi. Zar tako?

U Beču na juridičkom fakultetu od 23 profesora ima 10 židova. Tu poučavaju židovi austrijsko gragjansko pravo, obiteljsko i ženidbeno pravo poučavaju dva židova i jedan kršćanin, u Pragu samo židovi, u Pragu, Beču i Černovici trgovačko pravo samo židovi. — Još je više židova na medicinskim fakultetima. N. pr. u Pragu je na njemačkoj universi od 20 redovitih profesora 7 židova, od 22 izvanrednih ima 10 židova i izmed 17 privatnih docenata je 11 židova. Zbrojite! (Ovo je uzrok, da je onda i na klinikama i bolnicama veliki broj židova. N. pr. na bečkoj poliklinici židovi su upravitelji 50%, u ambulatoriumu Franje Josipa 84%, a po izvješću 1906. bilo je u općoj bečkoj bolnici izmed 8 privatnih liječnika 2 židova, izmed 10 asistenata 4 židova, izmed 34 sekundarnih liječnika 18 židova.) A ipak u svoj Austriji nema nego 5% židova! Nije li ovo uzrok, da korporacije katoličkih sveučilištaraca nemaju na sveučilištu ravnopravnosti s onima liberalnih sveučilištaraca? Što nam je tu raditi, u prvom redu katoličkim zastupnicima? Mora se izvojštiti barem ravnopravnost našim katoličkim studentima od ministarstva nastave, a onda da u procentu budu u sveučilišnom senatu zastupani katolički profesori. Ta izmed katolika ima obilat broj učenih profesora, a i naša mladež bi se za to spremala i natjecala, kad bi drugi vjetar počeo duhati u ministarstvu nastave. Doduše liberalci i židovi neprestano viču, da sveučilišni profesori moraju bit potpuno slobodni u svojoj slobodnoj znanosti, te da ne smije odlučivati konfesija na imenovanje sveučilišnog profesora. Ali to najprije neka sebi kažu. Ili zar katolik nije slobodan u svome znanstvenom istraživanju? Danas općećenito gg. sveučilišni austrijski liberalni profesori pristaju uz monizam, je li on znanstveno dokazan? Nekoć je bila moda, da sveučilišni profesor možebit samo hegelijanac, a danas na to nitko ne misli. I tako će mjesto konfesije odlučivati barem moda. Nemojmo tako! Ne dajmo, da ova ili ona politička stranka ili filosofski nazor g. ministra nastave odlučuje, koga da se imenuje sveučilišnim profesorom, ali ne dajmo ni da jedna konfesija bude nepravedno i nerazmjerno zastupana u sveučilišnom senatu!

Ovo ne možemo dopustiti kao ljudi i svijesni svojih gragjanskih prava. Jednako ne možemo dopustiti kao članovi države, koji doprinosimo državi porez za uzdržanje njezinih škola, da ona iz svojih škola izbaci pouku vjere. Crkva je po svojoj božanskoj misiji i naravi pozvana kao uzgojiteljica svoje duhovne djece i ona odgoj mora provagjati barem u pučkim i srednjim školama. Niže ćemo vidjeti, da su prigovori, koji se dižu proti ovom stanovištu, površni i nerazložiti. Crkvu u uzgoju mladeži ne može nitko nadoknaditi, ni parlamenat ni filosofski sustavi, kako se očevidno vidi u Francuskoj. Povjest nam jamči, da je kat. Crkva svagda bila i ostaje sa svojim načelima najbolja odgojiteljica i narodâ i pojedinca. To joj priznaje i protestanat Guizot u svojoj povjesti o evrop. civilizaciji. Ta svrha ove kat. Crkve je pedagoška, pa ne može nego odgajati, a načela su njezina božanska i zato najsavršenija, pa ne može nego najbolje odgajati. A kome je svagda pokazivala i pokazuje Crkva najviše brige i materinske nježnosti

*

ako ne mladeži? Zato je Crkvu ustanovio Isus, pa se Crkva ne smije odreći školske obuke na vjerskom stanovištu.

Što da se kaže glede državne pučke i srednje mješovite škole? Ono, što su Pio IX. i Leon XIII. kazali gore pod br. 4.

Vidjeli smo, da školske uredbe po konfesijama u Engleskoj izvrsno uspjevaju, pa ipak to niti priječi napredak školstva niti napredak u kulturi. Nasuprot u našoj monarhiji u mješovitim školama mogu biti namješteni i učitelji raznih vjera pa i škole zajedno za učenike raznih vjeroispovijesti, za grčkoistočne i katolike, za židove i protestante zajedno, pak tako je mješovita škola (bilo pučka, bilo srednja) najveći izvor religioznog indiferentizma i bezvjerstva. Drukčije i ne može biti, gdje se pouka u vjeri skrati na dva sata i svrsti med najneznatnije predmete, i gdje Crkva nema slobodan nadzor glede moralnog uzgoja mladeži, jer je ograničena državnim propisima. Iz ovoga ne slijedi, da mi katolici hoćemo, da se svagdje, gdje je gimnazija sada koja ili uopće neka srednja škola, otvori posebna srednja škola za katolike; toliko ne pitamo od države. Ali još se tome može lako doskočiti, ako država osnuje prama broju pripadnika jedne ili druge konfesije relativno prama sadašnjemu broju srednjih škola posebnu srednju školu za različitu konfesiju po engleskom sustavu. To isto neka vrijedi za pučke škole. Ako se današnjem sustavu prilagogjujemo, to ne činimo sigurno drage volje, jer uvijek znademo, da korak dalje i austrijsko će školstvo lako preći iz mješovite u ateističnu, slobodnjačku školu.

6. Obični izgovori za slobodnu školu.

Naš vijek gotovo na svakom koraku ističe mržnju protiv fraza, a valjda ih — svijesno ili besvijesno — nijedan vijek nije toliko upotrebljavao kao naš, jer nikada prije nije falilo toliko filosofske naobrazbe kao sada. K tome je stara mana baštinjenog liberalizma, da se rado krije i sakriva, te se stoga po naravnoj sklonosti hvata za fraze. Da ih vidimo nekoliko o slobodnoj školi!

a) *Mi hoćemo prirodni razvoj djeteta i mladića! Konfesije i po tome konfesionalni ili religiozni odgoj su nešto umjetna, nadnaravna, nametnuta.*

To je bolje istaklo Marjanovićevo »Zvono« (br. 19), kad piše: »Dijete treba povratit k *prirodi* i razviti sve njegove duševne sposobnosti«, te ustaje proti religioznom odgoju. Pristaše moderne slobodne škole puni su oduševljenja, da bi tobože povratili dijete u neko primitivno, prirodno stanje. To je poznati Rousseau-ov ideal, što ga je prikazao u svome »*Emilu*«. Njemu je sve i samo ono dobro, što dolazi iz ruku prirode, a sve se pokvari pod rukama čovjeka. Iskustvo pokazuje, da je od naravi čovjek sklon na zlo. Pravo je stoga filosof Herder osudio Rousseau-ov uzgoj kao

nešto neistinita i dosljedno nenaravna.[1]) Ta dovoljno je to istaći, da učitelj mora neprestano iza kulisa manovrirati, a tako sigurno takovim uzgojem ne će izići ni karakter, nego najviše kakova bitka, koja će neprestano biti u protuslovlju s realnim i običnim životom. Uz to smo vidjeli pomoću učinaka i plodova u Francuskoj, kakov je to »prirodni« uzgoj u slobodnim školama. — Konfesija pak ili religija je za onog nešto umjetna i nenaravna, koji niti vjeruje u nadnaravnu objavu, niti se je upoznao s tom nadnaravnošću. Kršćanski pedagozi nikada nijesu mogli dovoljno smoći riječi, da pokažu, kako nadnaravna objava ne obara u nama dobre i plemenite sklonosti i svojstva, nego se s njima potpuno slaže, nadopunjava ih, oplemenjuje i posvećuje. — Ako je konfesija nešto nametnuta zato, jer je nešto vanjskog, onda je najbolji i najidealniji odgoj divljaka, koji upravo živu po »naravi«. Nu onda uopće ne treba škole, niti da država troši toliko milijuna za učitelje i zgrade. Ta taj cilj »naravnog« odgoja postići će se bez odgoja strane osobe, koja se, jer je nešto vanjskog, nameće gojencu i nije više moguć »prirodni« razvoj djeteta.

b) *Kršćanstvo upoznaje dijete sa nemoralnim načelima!*

U ime ovog načela slobodoumne (liberalne) gospogje u Linzu obratile su se pismenom molbom linačkom biskupu, neka se ispusti iz Zdrave Marije: »plod utrobe tvoje Isus«. Što ćete? De gustibus non est disputandum, a jedan takav gustus je eto tu izražen. Da nije ovo neka vrst moderne liberalne farizejštine, moglo bi se pomisliti: Gle, kako su zauzetne te gospogje za uzvišenost etičkih načela! Još se nije našlo uzvišenije moralke od kršćanske, pisao je N. Tommaseo, ali pristaše slobodne škole našli su je. Uzalud je ovim ljudima na dugo dokazivati neistinost njihove tvrdnje; lakše je i uspješnije, ako ih upozorimo na činjenice i posljedice njihova rafinovanog morala, što se već predaje u slobodnim školama.

c) *Gojencu treba sve otkriti, dočim kršćanstvo malo i jednostrano odgaja.*

Jouffroy veli o kršćanskom katekizmu, da ne pušta s vida nijedno pitanje, koje je važno po čovječanstvo, te da odgovara na svako pitanje.[2]) Što dakle kršćanstvo zatajiva? Ništa, jer kršćanstvo iznosi iste istine u malom katekizmu (i ako pod raznim oblikom) i pred mladež i odrasle i pred učene. Dakako ako pristaše slobodne škole misle, da se mora čak i u pučkoj školi govoriti djeci o spolnom životu i njegovim manama, to se kršćanstvo drukčije i u kratko upušta u taj predmet, kako se u nj upušta oprezno i dakako u glavnome i pred odraslima u crkvi. Kršćanstvo računa

[1]) Cfr. Müller, Pädagogik u. Didaktik auf modern-wissensch. Grundlage, str. 190.

[2]) Migne, Encyclop. theol. IX p. 301.

na sram ljudski i voli neke stvari zastrijeti, jer onakovo otkriće, kako to čine protivnici kršćanstva, samo jače strasti uspiruje i demoralizuje mladež.[1]) — Gore pod b) se sablažnjuju, a ovdje bi htjeli opširniji tumač spolnog pitanja. Ko će im ugoditi?

d) *»Crkva siluje mladež biblijom i dogmama, te joj otupljuje razum«.*

Tako *Zvono*[2]) br. 19 g. II. — Jednako bi se moglo ustvrditi za matematiku, latinsku ili grčku gramatiku i t. d. Je li tu mladež shvaća potpuno načela? I ondje je sva sila zasada, koje mora mladež da poprimi poput dogma, pa ipak nitko ne tvrdi, da se time otupljuje razum. — Često sam čuo od sveučilištaraca, da su iz vjeronauka na gimnazijama najviše stekli kulture za svijet i svoje spoznavanje. Ta nijedna se znanost ex professo ne bavi niti rješava u srednjim školama velika pitanja n. pr. o postanku svijeta, čovjeka, o duši, o slob. volji, o jeziku, o filosofskim raznim školama i sustavima, o tradicijama i pradobi raznih naroda i t. d. Bezbroj je tih pitanja iz prošlosti, sadašnjošti i budućnosti. Tu se ne taje protivnički prigovori, nego se vježba kao u nijednom drugom predmetu mladenački razum, da može samostalno procjenjivati razloge za i proti. — Što se tiče pučkih škola, tu se dogagja s vjeronaukom kao i s drugim predmetima, da se nastoji na temelju najsavršenije metodike uputiti djecu na shvaćanje, pa kako nitko ne će izbaciti računstvo iz pučke škole, jer uspjesi ne odgovaraju trudu, tako to vrijedi i o vjeronauku.

e) *Ali i mladež se želi riješiti vjeronauka!*

Nuder popitajte tu istu mladež, bi li se željela osloboditi matematike ili koga drugog predmeta, pak ćete čuti! Ta koga se predmeta ne bi željela mladež riješiti? — Otkada je pak nedorasla mladež konačni sudija u pitanjima, koja odlučuju glede napretka i opstanka naroda? — U ostalom dandanas mladež nije više osamljena kao nekoć, da radi tiho i skromno u svojoj sobici. Ona je podvrgnuta sada raznom pritisku ove ili one agitacije, jer svaki hoće da već čak srednjoškolce predobije za se. Pogledajte u prilog »Hrvatskog gjaka«!

f) *Obitelj je za odgoj, škola je samo za pouku!*

Ali upravo onda bi se moralo dozvoliti i pouku u vjeri barem onako, kao u kojem drugom predmetu. Nego škola mora da dade ono znanje, koje će učeniku koristiti u životu i zato svaka pouka u znanju mora eo ipso drugim riječima odgajati za život. Krivo je stoga, kad se propisuje za školu samo pouku, jer je

[1]) Preporučuje se u ovom pogledu: Dr. Fr. Walter, Die sexuelle Aufklärung der Jugend. Notwendigkeit, Schranken u, Auswüchse.

[2]) Sigurno šta bi ostalo čovječanstvu utješljiva, kad bi se zabacila biblija, o kojoj veli i Renan, da je uvijek bila »le grand livre consolateur de l' humanité« ? (Histoire d' Israel VII.)

pouka sredstvo uzgoja, pa se niti ne može jedno od drugoga odijeliti. Inače bi srednje škole postale sveučilišta, a pučke škole mala sveučilišta.

7. Konstitucionalna sloboda i slobodna škola.

Stari liberalac Karl von Rottek u svome Staatslexicon (pod naslovom »Familie«) veli: »Dijete se ne ragja kao svojina države, a još manje kao svojina vlade«. Ovako on kaže, jer nam zdravi razum kaže, da dijete pripada roditeljima ili kako veli s. Toma: est aliquid patris, pa zato i roditelji imaju pravo odrediti odgoj djeci. Ovo pravo roditeljâ naglasio je opravdano Leon XIII. u enciklici »Rerum novarum«, da je svetije i uzvišenije, nego li je ista državna vlast. Ob ovom naravnom pravu pisao sam drugom prigodom, i tko se želi time upoznati, neka pogleda u »Hrvatsku Stražu« 1903. str. 175—177, a ovdje bih rada upozoriti na neko drugo stanovište. Teško je naime, da nešto postignemo od liberalaca ili njihove većine, ako se ne stavimo upravo na njihovo stanovište. Koje je to stanovište?

Liberalci se obično pozivaju u svojim pothvatima ili zakonskim osnovama na puk. Suverenitet puka im je zadnja instancija. Upotrebimo ovo njihovo načelo! Ne upuštajmo se s njima praktično a najmanje u parlamentu u raspravljanje, da li Crkva imade pravo ili ne na religiozni odgoj u školi, nego se pozovimo na izjave ili potpise puka (obitelji.) To liberalcima imponuje. A narodnosti su n. pr. u Austriji još uvijek kršćanske u više nego apsolutnoj većini; dapače kršćanski ćute i žive i proniknute su nabožnošću. Stoga će ove katoličke narodnosti biti uvijek za to, da se njihova djeca odgajaju kršćanski. Izuzmite dio inteligencije i dio radništva i sigurni ste, da će narodnosti u Austriji osuditi i odbiti svaki protureligijozni pokret, koji dolazi ne od puka ni njegovih potreba, nego iz krivih načela ovog ili onog filosofa ili profesora. Natrag par godina pokrenuo je bio u austrijskom parlamentu barun Hoch pitanje o civilnoj ženidbi. Na to su katolički krugovi u Beču razaslali na sve župe u Cislitaniji protesne arke i u kratko vrijeme narodnosti su odgovorile mnogobrojno tako, da su barem privremeno osujetile pokušaj g. baruna i njegove svojte. I ove godine htjeli su socijalistički zastupnici u Italiji izbaciti i iz pučke škole vjeronauk. Katolici su na to ustali potpisima u ime protesta i što se dogodilo u parlamentu! S ogromnom većinom glasova socijalistički je predlog propao, jer su proti njemu glasovali i liberalni krugovi i čak članovi lože, te je ove zato loža izbacila. Koji je uzrok tome? Boje se liberalci, da ih narod ne bi ponovno birao i da bi stoga došli u parlamenat na njihovo mjesto kršćanski zastupnici. To je u suštini, a prividno ne žele kulturnog rata ili — to je najobičnija njihova rečenica — poštivaju većinu i odazivlju se želji puka. *Di necessità fanno virtù.*

Upotrebimo dakle stanovište, koje nam pružaju i liberalci i ustavna sloboda! Netom se pojavi u našem parlamentu ili saboru pitanje slobodne škole, jer narod hoće da ima pravo, da bude i ostane odgoj njegova pomlatka kršćanski.

Nu ovo stanovište nameće katolicima dužnost, osobito dušobrižnicima, da organizuju svoj puk pomoću svih organizacija, što ih već sada dopušta ustavna sloboda (n. pr. blagajne, gospodarstvene i konsumne udruge, prosvjetna društva, seoski sudovi, težačka sveza, religiozna nabožna društva i t. d.) Ta najplemenitije i najpravednije ideje obično bez organizacije ostanu bez učinka i posljedice, dočim najlošije i neopravdane pomoću organizacije zamjerno brzo uspjevaju. Ovo vrijedi još više u naše doba, gdje se protukatolički elementi tako brzo i nervozno organizuju. Želimo li pak, da naša organizacija zahvati duboki korjen u narodu i da ostane trajna, onda valja prosvjetljivati narod upravo (znatno više nego li prije) u aktualnim pitanjima u apologetskom smjeru. Naša kršćansha načela, jer su od Boga, ostaju uvijek ista, ali taktika i način u njihovoj primjeni moraju bit različiti prama različitim potrebama i okolnostima, u kojima živemo. Belgijski i njemački katolici pokazali su nam, kako je obilatim uspjehom urodilo njihovo svijesno stanovište, što su ga zauzeli, kada su se postavili na tlo ustavne slobode. Zauzmimo i mi ovaj položaj naprama domaćim realističkim demokratima!

Ipak lako se može i to dogoditi, da se gg. liberalci u saboru, ako su u većini, niti ne osvrnu na proteste puka. Tako se je dogodilo 1878. u Nizozemskoj. Proti zakonskoj osnovi bezvjerske škole, koju je sabor primio, ustalo je 140 tisuća katolika, a u 5 dana sakupili su protestanti 305.869 potpisa punoljetnikâ i molili su kralja, da ne potpiše zakona, ali uzalud. I na taj način uzalud su se suprotstavili svi katolici (450 tisuća) i svi vjerni protestanti, a liberalna većina nije ni pitala svojih 40 tisuća birača; zakon je prodro. Eto što znači konstitucionalizam! Dapače te liberalce ni to nije moglo odvratiti od naumljenog koraka, što je državi uslijed tog novog školskog zakona nametnut bio novi teret u iznosu 34 miliuna kruna. Pro ratione stat voluntas! Tako rade liberalci i nije to osamljeni slučaj. Zato u pitanju slobodne škole moramo dalje zahvatiti i iz daljega prepriječiti zlo, a to možemo time, ako se pobrinemo, da dogje u parlamenat što veći broj osvjedočenih katolika i da se ti udruže u stalnu svezu, kako sam iznio u drugoj svesci »Hrvatske Straže« o. g. Onda će se zlo prepriječiti u svom izvoru, a takovi su lijekovi najbržeg i najsigurnjeg uspjeha.

8. Zaključak. — Dvije riječi našim naprednjacima.

Svakome je poznato, da naši naprednjaci imadu u svome duhovskom programu isključenje svećenika iz javnih ili državnih škola, a pouku vjere da će predati u ruke učitelja svetovnjaka. Što bi značila ta pouka, mora da je svakomu poznato, tko prati »Hrvat. Gjaka« »Pokret« i ine naprednjačke novine. To bi bila škola bez vjere, potpuno u smislu francuskog uzora i framasunskog kalupa. Kako vani pristaše te slobodne škole hoće da opravdaju svoj postupak, tako to rade i naši naprednjaci. Oni kopiraju kao obično.

Uzalud bi bilo ovim ljudima dokazivati nerazložitost njihovih zahtjeva, jer su oni puni destruktivnog duha i malo kada popuštaju razlozima; k tome su puni mržnje proti katolicizmu. Pred takovom pojavom ne preostaje drugo, nego ih pozvati, neka svoj školski program iznesu čisto i bistro sa svim svojim posljedicama pred narod, na koji se inače oni toliko pozivaju i hvale ga sa bistra suda i glave. Što će im odgovoriti hrv. narod, kad mu predoče, da će iz škole izbaciti propelo i nabožne slike; da djeci ne treba više učiti katekizam, pa ni dužnosti prama roditeljima, iskrsnjemu, Bogu i t. d?

Upitajmo napredne naše ove duhove, hoće li uslijed njihova školovanja narod biti moralniji, sretniji? Neka nam pokažu i jednu svoju školu, koja je urodila moralnošću i srećom po narod. A ipak je naprednjacima svaka druga riječ na ustima ili o slobodi ili o sreći hrvatskog naroda. Jadna slobodo, koja turaš u nemoralne lance jedan narod! Još jadnija srećo, koja turaš duh i lice čovječje i narodno u glib i zemlju!

Pred ovakovim pojavama sveta je dužnost svakog rodoljuba raskrinkavati pred narodom njegove duševne neprijatelje, koji dolaze ovako k njemu sa zvučnom devizom tobože — slobodne škole.

Vojujmo i borimo se proti slobodnoj, ovako zlo shvaćenoj, školi, gdjegod možemo, jer će inače prvi kulturni boj u nas pojaviti se po svoj prilici najprije u pitanju škole. Belgijski katolici, uza svoju slobodu i svijest, ne mole uzalud svake nedjelje javno: »Oslobodi nas, Bože, od škole bez religije i od učitelja bez vjere!«

Dr. Alfirević.

O Barčevoj tvrdnji:

»Srednji vijek gotovo nema obreta«.

»Hrvatska je Straža« u 2. svesku (str. 176.) obećala, da će se »možda drugom prilikom« opširnije baviti tim pitanjem. Ovo ćemo obećanje sada ispuniti, tim radije, što smo doznali, da su neki u čudu pitali čitajući našu opasku: Zar se to u istinu može poreći, da srednji vijek gotovo nije imao obreta?

Istina, u protucrkvenom svijetu uzima se kao neoboriva činjenica, da »tamni srednji vijek« nije znao za eksperimenat i uopće za induktivnu metodu, zato ni za egzaktne ni za prirodne znanosti, dosljedno ni za obrete.

Žao nam je, što su se te krive osvade već i prije dra Barca pojavile u hrvatskoj književnosti. Ne samo katolički nego i mnogobrojni nekatolički učenjaci, kojima je ozbiljno do historičke istine, dokazali su, da su ove i slične inkriminacije obično tek izlijev slijepe mržnje na katoličku Crkvu, koja je jedina vodila duševni život u srednjem vijeku. Katolički pisac ne bi se smio dati zavesti od tih protivnika Crkve na krivi sud, osobito pošto su u zadnjih pedeset godina veliki katolički apologeti kao Hettinger i dr. toliko radili, da se rasbistre pojmovi gledom na te protucrkvene predrasude.

»Hrv. Straža« već je u 1. svesku ove god. opširno raspravljala o brižnoj njegi prirodnih i drugih empiričnih znanosti u krilu katoličke Crkve u srednjem vijeku, pa je navela dug niz priznanja sa strane prvih auktoriteta moderne znanosti.[1]) *Du Bois-Reymund* n. pr., premda protestanat i žestok protivnik katolicizma, izjavio je u tom pogledu svoje veliko počitanje katoličkoj Crkvi,[2]) isto tako *Liebig*, *Saint-Simon* i mnogi drugi. A glasoviti etnograf i geograf *Peschel* piše:[3]) »*Oni* (*učenjaci*) *su u srednjem vijeku s istim oštroumljem istraživali i prispodabljali, kao i današnji prirodoznanci, samo nijesu još imali sredstava pri ruci, da sjetilnim eksperimentom razlikuju zabludu od istine*«. No da je i sjetilni eksperimenat i induktivna metoda počevši od 12. i još više od 13. vijeka silno napredovala, o tom ćemo se doskora uvjeriti.

Istina, pretežna je metoda bila deduktivna, i glavni žugjeni cilj znanstvenog rada ne bijaše riješenje fisičnih već metafisičnih problema. Istina je i to, da je srednji vijek bio sklon, da naivno i nekritično primi koješta, što se pred oštrom modernom kritikom ne može održati. Ta evropski su narodi onda još živjeli u svojoj mladenačkoj dobi, a mi bismo vrlo ludo radili, kad bismo ih zato prezirali.

Ali uza sve to vrijedi riječ Saint-Simonova o »gorostasnom napretku ljudskoga duha u srednjem vijeku«[4]) i za empirične i egzaktne znanosti. *Veliki broj obreta*, osobito počevši od 13. vijeka, potvrgjuje to.

Aleksandar pl. Humboldt (protestanat), kojega drže za najvećeg prirodoznanca 19. vijeka, žali, što se to sa mnogo (protukatoličkih) strana ne priznaje,[5]) — naravno, jer su ti obretnici gotovo

[1]) Str. 21. ss.
[2]) Ib. str. 24. sl.
[3]) »Geschichte der Erdkunde« str. 203. Sr. »Hr. Str.« n. m. str. 24.
[4]) Sr. Hettinger, »Apologie des Christenthums« 7. izd. svez. V. str. 107.
[5]) »Kosmos« 2. svez. (Stuttgart i Tübingen g. 1847.) str. 312.

isključivo bili svećenici i redovnici. Iz njegova glavnoga djela »Kosmos« dao bi se sastaviti upravo veličanstven hvalospjev empiričkim znanostima srednjega vijeka. Mi ćemo ovdje slijediti njegova razlaganja o prvacima empiričnog istraživanja u srednjem vijeku, pa ćemo ovo svoje prikazivanje dopuniti i povjesničkim auktoritetima, kao što su *Henry Digby*,[1]) *Weiss*[2]) i dr.

O ženijalnom učitelju Tome akvinskoga *Albertu Velikom* (rodio se g. 1193, umro kao dominikanac i biskup g. 1280) piše *Humboldt*:[3]) »Nije samo usavršivao praktično rudarstvo, nego i poznavanje općenitog djelovanja kemičnih sila. O organičnom ustrojstvu i o fisiologiji bilinstva nalaze se u njegovim djelima za čudo oštroumne opaske«. Humboldt ih nekoliko navodi, pa čitajući to misliš, da su to citati iz vrlo učenog djela moderne botanike, pa ipak piše to dominikanac 13. vijeka. Zatim govori Humboldt o Albertovoj knjizi: »Liber cosmographicus«, koja je nekakva fisička geografija, veoma raširena u školama 13. do 15. vijeka. »U toj knjizi, veli Humboldt, našao sam megju inim razlaganja o istodobnoj ovisnosti podneblja o geografskoj širini i o orografskoj visini jednoga mjesta, dalje, kako fisično djelovanje sunčanih zraka visi o različnom stupnju upadnog kuta, pa sam se u velike divio tim promatranjima«.[4])

Vrlo duhovitim načinom dokazuje Albert Veliki, da zemlja mora imati oblik kruglje. Za njegov dubokoumni argumenat iz gravitacije veli *Mandonnet*, da je tim preludirao Laplace-ovoj teoriji. Ali i ostali dokazi današnjih astronoma velikim dijelom potječu od Alberta, n. pr. da kod pomrčine mjeseca zemlja vazda baca okruglu sjenu na nj, da za putnika, koji se na istom meridijanu kreće od sjevera prema jugu, sve nove zvijezde izlaze na jugu, i t. d. I o mliječnom putu i drugim astronomskim pitanjima Albert je i bez današnjih instrumenata ispravne nauke zastupao. Raznim je eksperimentima ustanovio, da morska voda ima veću gustoću od slatke vode. On je prvi oprovrgao staru zabludu, koju je Aristotel širio, da crveno more ima veću apsolutnu visinu od sredozemskog mora. *Zato*, veli, *mogao bi se kanal iskopati izmegju sredozemskog i crvenog mora zbog lakšeg prometa sa Indijom i Kinom.* Dakle ideja o Suez-kanalu potječe iz sredovječnog samostana! Glede osjeke i plime branio je proti Aristotelu današnju teoriju. Posve je ispravno izračunao godišnje dobi za pojedine dijelove zemlje.

[1]) »Mores catholici: or, Ages of Faith«, njemački prijevod od Koblera (Innsbruck g. 1887.) 4 sveska.
[2]) »Weltgeschichte«.
[3]) »Kosmos« 2. svez. str. 283. ss
[4]) »Kosmos« 1. sv. str. 284.

Najveće udivljenje novijih učenjaka probugjuje Albertovo dijelo: »*De natura locorum*«. Humboldt primjećuje, da mora nada sve iznenaditi, što je taj universalni učenjak mogao u srednjem vijeku, bez svih naših današnjih pomagala, doći do tih resultata. Isto tako sudi spomenuti glasoviti učenjak *Peschel* (protestanat), veleći, da su *ta vremena srednjega vijeka* »*udarila temelj današnjem napretku*«.[1])
Na polju *kemije* bijaše Albert, kako veli Humboldt,[2]) »*samostalan istraživalac*«. Ovu samostalnost ističe i Peschel, pa veli: »Kada gledamo ove resultate, (u prirodnim znanostima), trebat će priznati, da je kriva osvada, kad se tvrdi, da su školastici srednjega vijeka servilno vjerovali auktoritetima« (Aristotelu i t. d.)[3])
I dr. Barac pretpostavlja nesamostalnost školastike u prirodnim znanostima i njezinu potpunu ovisnost od auktoriteta Aristotela, kad piše n. pr. str. 79. svoje knjige: »*Zar se u bolje upoznatoj prirodi ne bi moglo otkriti podesnijih analogija (za natprirodne istine), nego što su one, koje su skolastici uzimali iz Aristotelove fisike?*«
U koliko se to odnosi na *sredovječnu* školastiku, vidjeli smo i još ćemo vidjeti, da ona nije bila ovisna o Aristotelovoj fisici. U koliko je taj ukor naperen na adresu *nove školastike naših dana*, molili bismo auktora, da nam navede barem jedan jedini primjer, gdje bi koji neoškolastik uzeo analogiju za natprirodne istine iz Aristotelove fisike. Tko malo lista po djelima novijih školastika, opazit će, da oni često nalaze vrlo »podesnih analogija« u modernim prirodnim znanostima. Koji je »fanatični školastik« — da govorimo riječima Barčevim — tomu ikada prigovorio?
S ovim svojim ukorom spaja dr. Barac i opomenu, da katolička teologija ostavi peripatetičnu filosofiju, s kojom je kroz 19 stoljeća živjela u uskom prijateljstvu, te sklopi mjesto toga savez sa modernom filosofijom, koja se porodila u protukršćanskom taboru. No katolički su teolozi u tom pogledu već prije enciklike Pija X. imali svoj jasni putokaz u naredbama sv. Stolice. Osobito je Lav XIII. svoj dugi pontifikat velikim dijelom upotrebio za potpunu restauraciju školastičke filosofije u katoličkim bogoslovskim školama. On je vazda opominjao teologe, neka se čuvaju zaraze one filosofije, koja je navijestila rat tisućletnoj mudrosti pregja. Tako je isto Crkva uvijek govorila, i danas opet tako govori na usta sadašnjega namjesnika Kristova. A katolički su teolozi službenici *Crkve*. Pa tko će onda slušati vrhovnog učitelja Crkve, ako to ne čine katolički teolozi, koji imaju od Crkve

[1]) N. m. str. 224. sl.
[2]) N. m. svez. 2. str. 283.
[3]) N. m. str. 224.

apostolsko poslanstvo, da podučavaju budući kler u duhu Crkve? I gdje je Bogom ustanovljeno crkveno učiteljstvo kompetentno, ako ne u svojim naredbama glede bogoslovskih nauka?
Nego to budi samo nuzgred rečeno.
Što se pako tiče *sredovječne kemije*, priznaju stručnjaci, da je ona uza svu nestašicu pomagalâ dostigla vrlo lijepe resultate. Osobito je Albert Veliki, kako ističe *A. Wigand*,[1]) putem neprestanog eksperimentovanja prvi došao do spoznaje kemičnog afiniteta; znao je baratati sa lučavkom (salitrenom kiselinom) te je bio okretan destilator.
U knjizi: »Speculum astronomiae« podvrgava Albert učenoj kritici razne spise *o astronomiji*, koji bijahu rašireni u 13. vijeku. Na tome je polju djelovao kao reformator za svoje doba boreći se proti arapskoj astrologiji i napregjujući pravu astronomsku znanost. I u *fisici* je koješta obreo, što je moderna znanost sa svojim savršenim instrumentima potvrdila, kao n. pr. bitni odnošaj svijetla prema boji, koja postaje tim, što se lome zrake svijetla. To ističe s udivljenjem F. K. Pfeifer u svojoj knjizi: »Harmonički odnošaj izmegju školastike i modernih prirodnih znanosti«.[2])
Što se tiče Alberta *kao zoologa*, to veli za nj glasoviti zoolog *Carus* u svojoj »povjesti zoologije« (str. 237.): »*Bezuvjetno treba priznati, da je Albert na tom polju upravo veličanstvena pojava*«. Izdao je ogromno zoološko djelo od 26 knjiga. Dakako tu se nalazi mnogo toga, što se danas više ne može držati, no ipak znači njegova djelatnost u tom smjeru velik napredak za ono vrijeme.
Nego još mnogo veći bijaše Albert kao *botanik*. Otkada su *Jessen*, *Fellner i Meyer* objelodanili svoje študije o Albertovoj botanici uz kritično izdanje toga velikoga djela, učeni se je svijet sa sve većim zanimanjem bavio ovim ženijalnim prirodoslovcem 13. vijeka. U prvih pet knjiga toga djela radi Albert o fisijologiji bilinstva te razlaže, u čem se razlikuje od fisijologije životinjstva. Šesta se knjiga bavi specijalnom botanikom, dok sedma knjiga promatra bilinstvo s gospodarstvenog i medicinskog gledišta. Noviji se prirodoslovci u velike dive vrlinama toga djela, koje je bilo prvo te vrste u Evropi. Glasoviti botanik *Jessen* svodi svoj sud o znamenitosti Albertovoj na ove riječi: »On je svijetu dao prvu fisiološku i opisujuću botaniku, koja bi mogla svojom sigurnošću u osnovi i jasnoćom u obragjivanju pojedinosti potonjim naraštajima služiti kao prekrasan uzor. Ujedno pruža njegovo djelo prvi materijal za morfologiju bilinstva«.[3])
Albert je Veliki bio prvi u Evropi, koji je osnovao botanički vrt. Imao je i ogroman herbarij.

[1]) Časopis: »Natur und Offenbarung« g. 1893. str. 99. sl.
[2]) Augsburg god. 1881. str. 45.
[3]) Jessen: »Botanik der Gegenwart und Vorzeit« str. 157.

Nada sve moramo se diviti tomu mužu, kada promislimo, *da nije samo bio velik prirodoznanac, nego ujedno i jedan od najdubljih teologa i filosofa svoga vremena, i vrlo plodan književnik na tom polju. Albert se je jednakom revnošću bavio organičkim dijelovima trave, kao i najuzvišenijim predmetima dogmatike.* Naravna je kao i nadnaravna objava Božja silno privlačila njegov bogati duh. *A u svojim se istraživanjima jednako služio induktivnom kao i deduktivnom metodom, eksperimentom kao i aprioristićkom spekulacijom.*

Već jedini bi Albert Veliki — taj »compendium omnis scientiae« srednjega vijeka — mogao oprovrći tvrdnju dra Barca, da srednji vijek »*gotovo nema obreta*«, radi »*zanemarivanja induktivne metode*«.

Albert je nasuprot svakom zgodom najodlučnije naglašivao, da je *induktivna metoda, eksperimenat za prirodne i uopće za empirične znanosti jedini put, koji vodi do cilja.* Megju inim veli: »Filosofija se ne bavi pojedinim stvarima. *Ove ćemo poznati tek eksperimentom*, sami silogizmi ne mogu nas o njima poučiti«. »*Logički zaključak, koji se kosi s eksperimentom, ne može se primiti*«. »*Načelo, koje se ne slaže s eksperimentalnim iskuvstvom, nije načelo, već načelna pogrješka*«.[1]) Albert je dao upute za plodni način eksperimentovanja, koje bi svaki moderni prirodoznanac mogao potpisati. Tako n. pr. veli: »Puno se vremena iziskuje, e se može ustanoviti, da je kod jednog eksperimenta svaka pogrješka isključena. Nije dosta, vršiti ga tek na jedan način. Nego ga treba često opetovati pod najrazličitijim okolnostima, dok se ne uzmogne sa sigurnošću ustanoviti pravi uzrok jedne pojave«.[2])

Vidi se: taj školastik srednjega vijeka mogao bi učiti jednoga Haeckela i Huxley-a, kako valja *solidno* eksperimentovati. Onda ne bi oni sebe i modernu prirodnu znanost osramotili »obretima«, kao što je bio »bathybius« i »prasluz« i t. d.

Tako je Albert Veliki, kako veli jedan moderni prirodoznanac, »svojim gorostasnim radom dostigao i gorostasne resultate«.[3]) A katolička je Crkva Alberta proglasila blaženim.

* * *

Razumije se, da dominikanac Albert na polju empirističkog istraživanja *nije u srednjem vijeku osamljena pojava.* Ma kako kriva bila Taine-ova nauka, da je čovjek, pa i veleum, tek proizvod svoga milieu-a, ipak stoji, da se do takove visine, na kojoj vidimo Alberta, ne dogje jednim skokom; treba da bude tlo već pripravljeno. Pa to je u istinu i bilo, jer davno prije Alberta vladalo je,

[1]) *Jessen* ističe (n. m. str. 339. sl.) ova i slična mjesta iz djela Albertovih: »De vegetabilibus, »De coelo et mundo«, »Physica«, »Ethica« i dr.

[2]) Ethicorum lib. 6. tract. 2. cap. 25.

[3]) *Heller*: »Geschichte der Physik« 1. svez. str. 191.

osobito u samostanima, živahno zanimanje za eksaktne i za prirodne znanosti, osobito pako za eksperimentovanje na polju fisike i kemije.

Zato i nije čudo, što se je gotovo istodobno sa Albertom pojavila druga zvijezda prvoga reda na nebu prirodnih znanosti u srednjem vijeku: *slavni engleski franjevac Roger Bakon* (god. 1214. do g. 1292.) Aleks. Humboldt mu daje u prirodnim znanostima dapače i prednost pred Albertom, jer, veli, Roger Bakon nije samo proširio polje prirodnih znanosti, nego ih je stavio na temelj *matematike*, pa je i eksperimentalnom metodom natkrilio Alberta.[1]) Zato, veli, još je dublje djelovao na svoje savremenike glede proučavanja prirode. Neprestano pobugjuje *na samostalno istraživanje*, na porabu matematike kod fisičkih studija, i na eksperimentalnu, induktivnu metodu u prirodoslovlju.[2]) O induktivnoj metodi raspravlja opširno u svome »Opus majus«, gdje veli megju inim: »Dva su puta, kojima se može (u prirodnim znanostima) doći do spoznaje: silogistično i eksperimentalno dokazivanje (argumentum.) *Bez eksperimenta* se (u prirodnim znanostima) *ništa ne može dovoljno spoznati.* Silogistično dokazivanje dopušta nam zaključak, ali nam ne daje sigurnosti, niti nas rješava dvojbe, pa zato ne može duh počivati u promatranju istine, dok je ne nagje putem eksperimenta«.[3]) Naravno, da to sve ima tek smisla, gdje se radi o *empiričnim* znanostima. Opetovno naglasuje Bakon, da treba u fisici sa eksperimentom spojiti matematiku. To ilustrira megju inim tim, da opisuje, kako je obreo lom zraka svijetla, i kako je došao do svoje teorije o procesu izgaranja.

Često se očituje kod Bakona nekakvo *precjenjivanje induktivne metode*, doduše ne, gdje govori o prirodoslovnom istraživanju, ali gdje polemizuje proti filosofima i teolozima svoga vremena.

Što se pak tiče *obreta* Bakonovih i drugih istraživalaca srednjega vijeka, poznato je, što je *Göthe* pisao još u prvoj četvrti 19. vijeka:

»Recimo, da dogje danas stari, časni samostanac Bakon iz svoga groba k meni, pošto je toliko stoljeća prošlo, iza kako je on svršio svoja znanstvena istraživanja. Kad bi me uljudno molio, *da mu nabrojim sve obrete na polju znanosti i umjetnosti, koji su se zbili kroz cijelo ovo vrijeme poslije srednjega vijeka, ja bih se malko stidio pred njim, pa ne bi pravo znao, šta bih dobromu starcu odgovorio. Kad bi mi možda palo na um, da mu pokažem sunčani mikroskop, on bi me namah poslužio s jednim mjestom iz svojih knjiga, gdje nije samo sluteći prorekao taj obret, nego mu i svojim vanredno praktičnim uputama prokrčio put. Kad bi u razgovoru*

[1]) »Kosmos« 2. svez. str. 284.

[2]) »Kosmos« n. m. str. 285.

[3]) »Opus majus« Pars VI. cap. 1. Kod Humboldta »Kosmos« 2. svez. str. 464.

spomenuo satove te bi mu koji pokazao, on bi mi mirno odvratio: Tako valja! Ali se ne čudim tomu obretu, jer sam ga već predvidio. Na strani 504. mojih spisa možete čitati, kako bi se mogli takovi strojevi graditi, na istom mjestu, gdje sam opširno raspravljao o sunčanom mikroskopu i o camera obscura. Napokon, kad bi mu redom sve nove obrete priopćio, morao bih biti pripravan, da se dubokoumni samostanac sa mnom oprosti ovim riječima: Nije baš mnogo, što ste postigli tečajem svih tih vijekova. Mičite se bolje!«[1])

Nema još sto godina, otkako je Göthe mogao tako pisati. A danas se već prezirno gleda na srednji vijek te mu se predbacuje, da »gotovo nije imao obreta«!

* * *

Istakli smo dosada samo dva prvaka sredovječnog prirodoslovlja, kojima svijet zahvaljuje čitav niz važnih obreta. Ne bismo došli na kraj, kad bismo htjeli opširnije govoriti o svim sredovječnim obretnicima, o svim onim oštroumnim istraživaocima, koji su izumili *dalekozor, barut* i *barutno oružje, papir, tiskarstvo, zvona, astronomski sat, algebru, metrički sistem, užežno zrcalo, sjevernicu, razne glazbene instrumente,* koji su otkrili *magnet, cink, arsenik* i mnogobrojne druge kemične tvari, *akustične zakone, kretanje zemlje oko sunca, što ga je* kardinal *Nikola de Cusa* učio gotovo dva stoljeća prije Galileja. Sve ove i još mnogo drugih obreta zahvaljuje svijet učenjacima srednjega vijeka.

Dobro piše učeni *protestanat Peschel* u svojoj »povjesti geografije«: »*Samo lakoumni sudije mogu krnjiti zasluge sredovječnih školastika. Njihove samostalne tečevine pružaju nam sretni pogled na sve brži razvitak.* ***Oni su začetnici svega poznijega napretka***«.[2])

Kada i nepristrani protestanti, pošto su se ozbiljno dali na istraživanje istine, tako lojalno priznaju zasluge katoličke znanosti u srednjem vijeku, zar nije sramota za nas katolike, ako si dademo bez ozbiljnog istraživanja narivavati nepovoljni sud od zaslijepljenih protivnika Crkve?

Još treba kod prosugjivanja srednjega vijeka i na to misliti: Kakovo je bilo stanje empiričkih znanosti *prije* srednjega vijeka? Vrlo bi nepametno bilo, ovo doba prispodobiti tek sa našim 20. vijekom, pa se onda oholo hvastati, što smo mi sada, iza toliko stoljeća, mnogo napredovali. Treba srednji vijek prispodobiti sa prijašnjim vremenima, i pomisliti, da je rimski i grčki svijet uza svu svoju kulturu zaostao na vrlo niskom stepenu empiričkog

[1]) Cit. u: »Die Kirche, eine verleumdete Mutter« (Klagenfurt 1906.) str. 58.

[2]) Peschel: »Geschichte der Erdkunde« str. 198. Kod *Michaela*: »Geschichte des deutschen Volkes« 3. svez. str. 396.

znanja. Onda će nam se pokazati srednji vijek kao doba upravo nečuvenog napretka.

Neka nam se ne kaže, da su katolički učenjaci u ono doba mnogo toga primili od Arapa. Glasoviti protestantski *Leop. Ranke* dokazao je, da su sredovječni Arapi puno više primili od kršćana, nego obratno.[1])

Napokon ne valja nikada pustiti s vida, da nijedno kulturno doba nema dovoljno duševnih sila, da sva polja duševnog života *jednako* obragjuje. Dok je Evropa u drugoj polovici 19. vijeka sve svoje sile upregla, da unaprijedi tehniku i empirično znanje, često se podigla tužba, što viša filosofska spekulacija tek kukavno životari. Srednji se je vijek dao na najvišu filosofsku i teološku spekulaciju sa tolikim zanosom, te je to modernim naraštajima upravo nepojmljivo. Ne bi bilo nikakvo čudo, da se tada na empirično istraživanje pojedinih materijalnih predmeta »*gotovo zaboravilo*«, — da govorimo riječima dra Barca. Ali se na to nije nikako zaboravilo, kako smo to tečajem ove rasprave doista satis superque vidjeli. Moramo se dakle tim više diviti tim veleumima, koji su znali i jedno i drugo tako krasno spojiti i poput Alberta Velikoga ostaviti svijetu čitavu biblioteku najdubljih teoloških i filosofskih spisa, pa ujedno udariti čvrst temelj budućim empiričnim i eksaktnim znanostima.

Zaista treba odlučno kazati: ne znači to dobro i mudro raditi, ako katolici u savezu sa najljućim protivnicima katoličke Crkve krnje veličinu katoličkih vremena i djela. Nitko pametan ne želi danas, da bi se jednostavno povratio srednji vijek, koji je imao dosta tamnih točaka. Ali znamo dobro, da je animozno polemizovanje proti srednjem vijeku značajka modernističke struje u svim zemljama. Bilo bi željeti, da hrvatska književnost ne puše u isti rog.

Kulturna načela i rad naprednjakâ.

X. Obračun s dogmama.

»Ništa nije vječno i apsolutno« ... misli »Hrv. Djak« I, 303, a energički »Pokret« (1907. 165) poziva svoje pristaše, da odstrane sve, što je kadro zapriječiti vječni razvoj, a napose spominje: »Ne dajmo, da nas u tom razvoju smetaju dogme i auktoriteti«. Zna uredništvo »Pokreta«, da je za kršćanina dogma (članak

[1]) Sr. »Hrv. Straža« g. 1908. str. 21, opaska.

vjere) tako velika i sveta stvar, da je svaki dužan prije život žrtvovati, nego se i jedne odreći, pa bodri svoje neodlučnije sljedbenike: »*Sumnje o kojem članku vjere mogu se uopće poroditi samo u glavi, koja misli*«. (»Pokret« 1907. 97.) Naravno je onda, da ondje, gdje se još nešto drži do dogme, nema pravog napretka ni u znanosti ni u umjetnosti. Napose je tu nemoguća prava moderna umjetnost, jer siromašni umjetnici moraju ipak imati nešto obzira spram općinstva, »koje je sastavljeno u velikoj većini od ljudi, koji ... u svojoj nutrinji nijesu mogli, da potpuno obrčunaju sa starim crkvenim, moralnim i estetskim dogmama, a istim dahom, kojim veličaju znanost, proglašuju, da se ne smije puku uzeti njegova vjera t. j. praznovjerje.« (»Pokret« 1907. 95.)

Ima ipak plašljivica, koji se izgovaraju protestima klerikalaca, a tima »Pokret« srdito odvraća: »Šta njihovi protesti pred jednostavnim epigrafom, što ga je veleum Bovio sastavio za spomenik Brunu: »... razum uskrisuje — preostaje ʼdogma ... »(»Pokret«, 1907. 42.)

To je dosta, da mladenački »Hrv. Djak« I. 46. klikne zanosno: »Nitko ... danas ne će da drži ništa do dogmi« ..., a »Pokret« (1907. 33.) zagrmi Urbi et Orbi: »Ne vjerujemo u vjerske dogme ne samo zato, što se protive razumu, nego i zato, što su nam odviše lakim, udobnim i djetinjskim tumačenjem tajne svemira« ...

Megjutim jednostran bi pojam imao o našim naprednjacima, tko bi mislio, da su oni bezuvjetno protiv svake dogme. Ne! oni su samo protiv klerikalnih, nesavremenih dogmi tako odlučni, ali ako tkogod upravo fanatičkim zelotiznom prigrli njihove dogme, onda izjavljuju — doduše za sada još nešto oprezno, bojažljivo — da je ipak »bolje, da imade savremeniju dogmu od nesavremenije.« (»Hrv. Djak« I. 309.) Zato je i njihov mesija Häckel »suprot dogme stavio dogmu, suprot zakona zakon ...« (»Savremenik« 1907. 309.)

Dakle: Dolje nesavremena dogma! — Živjela savremena!

XI. Nema istine!

Umovi i značajevi, kakvi su naši naprednjaci, ne staju na pol puta. Kad je srušena dogma, ne može ostati poštegjena ni istina.

»Obzor« od vajkada tu stvar promatra sa stanovišta staračkog cinizma: »Istina je doduše božanska stvar, ali je na svijetu želudac glavno.« (1905. 98.) »Pokret« već puno filosofskije i ozbiljnije motri tu stvar: »Ako je doista jedna istina, onda nema mjesta drugim istinama.« (»Pokret« 1907. 74.) »Savremenik« (1907. 303.) tu »ideju« umjetničkom plastikom potkrijepljuje: »Dva puta nije moguće položiti noge svoje u istu vodu, kad rijeka neprestano dalje i dalje teče.« Da bude »collegium« potpun, priključuje se i »Hrv. Djak« (I. 307.): »Ljudi polaze sa gledišta, da postoji negdje neka apsolutna istinitost — — — Da uopće postoji u mišljenju ljudi taj apsurdni pojam, kriva je crkva, koja ga sama u najgrubljoj formi sugeruje društvu.« Na sve ovo udara svoj pečat i potpredsjednik »središnjega odbora H. P. N. S.« dr. G. Gaj: »Samo umna ograničenost može ustvrditi, da ima objektivno neoborivih znanstvenih zasada.« (Vidi »H. Straža« 1905. 592.) Nakon ovakve jednodušnosti u tom pitanju dakako da je »Pokret« (1907. 103.) mogao samo jedan zaključak stvoriti: »Istina ... se razvija, ona imade samo aproksimativnu i relativnu vrijednost.« »Savremenik« preuze na se brigu, da svojoj publici tu zasadu i matematičkim formulama dokaže, pa da se odsele nitko živ ne usudi podvojiti, da su: »sve istine spoznaje relativne.« (1906. I. 278.)

XII. Duša.

O toj temi znadu stalno samo to, da je sve laž, što uči kršćanska vjera. Tako je stvaranje duše samo »poznata kršćanska priča«. (Hrv. Djak I. 295.) »Mnijenje, da je ... neko više biće uplelo svoje djelovanje i nadahnulo čovjeku dušu, inteligenciju i svijest«, nije ni manje ni više nego baš »naivno i neodrživo pred kritikom znanosti.« To mnijenje »niti što tumači niti znači.« (Pokret« 1907. 124.)

Ta jasnoća i odlučnost ostavlja ih na žalost onoga časa, kad valja s područja negacije preći na polje pozitivnog rada i nauke. Onda ili odgovaraju: Ignoramus ... ili istresu pregršt protuslovlja, ako ne i gorega čega. Evo n. pr. kako nam tumače svoju pozitivnu nauku: što je duša i uopće duh: »Duhovi se sastoje od jedne vrlo lake i nevidljive materije.« (»Pokret 1906. 281.) Ma da je ta materija »nevidljiva«, ipak znadu, da je duša »mehka i bijela.« (»Pokret 1906. 87.)

*

To je prvo protuslovlje, iza koga slijedi cijeli niz izjava, koje gornju tvrdnju o »vrlo lahkoj i nevidljivoj i materiji« posve obaraju. I »povješću i eksperimentom« je utvrgjeno, »psihički pojavi da nijesu drugo no funkcija atoma«. (»Hrv. Djak II. 41.) »Pojam duše i individualiteta je skupni pojam, apstrakcija, koji označuje samo neki stanoviti način spoja raznih česti. I zato sa raspadom česti nestaje i bitnosti neke pojave.« (»Pokret« 1907. 74.) »Po dualističnoj psihologiji je besmrtna, netvarna duša u opreci s tvarnim, smrtnim tijelom. No taj je nazor bez ikakvog temelja upućen na puko vjerovanje ... Duša je dakle fiziološka apstrakcija, nije to neko posebno biće, nego skupni pojam za sve psihičke funkcije plazme.« (»Hrv. Djak« I. 293. i 294.) ...

U pitanju besmrtnosti ili bolje smrti »duše« već su jednodušniji: »Kao što oblici umiru, tako i duša umire«, uči »Hrv. Salon«, preteča »Savremenikov«. (Vidi »Kat. List« 1899. 76.) Što više: »Jedno od najvećih praznovjerja dualističke filosofije jest vjera u besmrtnost duše«. (»Hrv. Djak« I. 295.) Da filosofija bude potpuna, podučit će nas »Pokret«, kako je mogao svijet do tako sramotnoga praznovjerja doći: »Pošto pak čovjek, kad dodje do svijesti, smatra svoj individualitet vezanim o neku posebnu, samostalnu dušu, te se tako radja eto i vjera u besmrtnost duše.« (»Pokret« 1907. 124.)

XIII. »Sloboda volje — kobna sredovječna misao.«

»Poricanje slobodne volje je zabluda, koja je više živinska, nego ljudska.«

Lessing.

»Pitanje o slobodi volje nije objekat kritičkoga znanstvenog tumačenja, pošto se ona kao puka *dogma* osniva lih na opseni, dočim u zbilji uopće ne postoji.« (»Hrv. Djak« I. 291.)

»Vienac«, kad su njime »mladi« sasvim ovladali, okrstio je slobodnu volju »lijepom životnom laži čovjeka.« Protivno od te »životne laži čovjeka« je »idejni determinizam«, koji je bio »za modernu literaturu nuždan, ako je htjela biti moderna tj. u skladu sa savremenim životom i životnim nazorom.« (766. i 767.) »Wie die Alten sungen, o zwitschern die Jungen« ... kaže Nijemac pa zato ne možemo zamjeriti »Hrv. Djaku«, kad se zgraža nad »onom kobnom sredovječnom misli o slobodi volje i odgovornosti čovjeka.« (I. 308.)

Kad čovjek ima takve pojmove o slobodi volje, onda nije čudo, ako »ne priznaje savjesti, u kojoj govori bog, papa« i t. d. (»Pokret« 1907. 27.) Isto nije čudo, ako u času iskrenosti zapjeva: »Stida u me davno nije ... Savjesti mi davno nesta.« »Mlada Hrv.« 902. 135.

Naravno, da onda »zločin determinira ambijenat i priroda zločinca, a ne njegova »svijest« i »volja«. (»Pokret« 1907. 14.) Posve dosljedno tvrde i dalje: »Zabacujemo sve one pojmove o ... nagradama i kaznima, krepostima i grijesima ...« (»Pokret« 1907. 33.) Razumljivo je onda takogjer, ako se u »Pokretu« (1907. 74.) rugaju »metafisičkom, vječnom, sve čovječanstvo (! — njihov usklićnik) terećućem grijehu.« Naravno je takogjer, ako »crkveni pojam »grijeh« ne djeluje u današnjem društvu ni megju mladeži ...« (»Pokret« 1906. 252.) Dosljedni su takogjer, kad slave Ibsenove junake, što »svladavaju posljednje ostatke kršć. pojmova o krivnji, grijehu, odgovornosti ... oslobagjajući cestu za dalnji razvoj. Veliko je to revolucijono djelo.« (»Pokret« 1907. 90.)

Istina! revolucijonarnijega djela i sudbonosnije zablude ne poznamo od brisanja pojmova o krivnji, grijehu i odgovornosti u ljudskom društvu ...

XIV. Za »maksimum slobode.«

Ma da ne priznaju slobodu volje, nego čisti determinizam, ipak za sebe traže slobodu »i to ne samo znanstvenog, vjerskog, socijalnog i političkog, već i svjedočenja kojega mu drago ... Tražimo slobodu ... u svakom obliku, u kojem se može izraziti osvjedočenje.« (»Pokret« 1907. 183.)

Dr. Lorković naviješta na duhovskom zboru napr. stranke 1906, da je njihov osnov »sloboda, ali ne sloboda u smislu dosadanjem, nego sloboda potpuna, sloboda, koja ne pozna nikakvih unapred postavljenih granica ...« (»Pokret« 1906. 129.) »Savremenik« ističe sva tri područja te »potpune slobode«: »Čovjek se bori, da oslobodi svoju misao, volju i čin.« (I. 164.) Ipak sve te slobode imadu jednu luknju; u jednome stostrukim lancem okivaju ruke »slobo-

doumnicima.« Sve im je slobodno, ali vjerovati, a »osobito braniti rimokat. svetinje — ne može onaj, koji je iskreno za slobodu savjesti.« (»Pokret« 907. 88.)

Pa da čovjek ne dogje u napast povladiti dr. A. Baueru, kad tvrdi, da je »sloboda u ustima vodja H. p. napredne stranke — sloboda laži i obmanjivanja na porugu i zator svećenstva i crkve i vjere«. (»Hrvatska«, 1906. 27.)

XV. De novissimis. — Zašto su na svijetu?

Naši naprednjaci drže se prilično one sv. Pisma: Čovječe spomeni se posljednih svojih... ali kao u svemu, tako i ovdje u duhu skroz protivnom intencijama i motivima sv. Pisma.

S početka su malo okolišali, pa na pitanje: »Što je smrt?« odgovaraju tajinstveno: »Do pozitivnoga odgovara nije nitko došao.« (»Vienac« 1903. 729.) Isto tako misli i »Hrv. Misao«: »O onom, što je poslije smrti, u koliko se ne tiče materije, niti što znamo, niti možemo doznati.« (1902. 490.) Megjutim nije ni dvije godine prošlo, a naši naprednjaci dogjoše »do pozitivnoga odgovora«, pa uvigjajući njegovu važnost za čovječanstvo, najaviše ga rastavljenim slovima: »*Sa posljednim dahom nastupa za svakoga takovo stanje, kao da nikada nije ni živio.*« (»Pokret« 905. 34.) Naravski, da onda naša budućnost i sudbina »nije ni nebeska ni paklenska, nije transcendentna, nego posve identična sa sudbinom svakoga pojava, koju znanost i filosofija konstatuju »kao postajanje i — propadanje.« (»Hrv. Djak« I. 20.)

Genijalni Kosor na temelju toga odmah ispriča, kako i jedan financ, kad ga u njegovoj pripovijesti ubiše, »nikad ništa više nije znao za sebe.« (»Pokret«, 1906. 142.) Kad se jedan financ može tako razviti, da sa smrću posve svrši, pogotovo »napredni duhovi, koji su u apstrakciji postigli već veliki stepen, ne osjećaju potrebe kontinuirane vječnosti i besmrtnosti.« (»Pokret«, 1907. 124.)

Zaključci iz ovakvih nazora sami se nameću. Evo dva, tri: »Nije potrebno težiti za drugim boljim, *jedan je jedini svijet* onaj, koji svakim časom svojim valovima udara o naša sjetila«. (»Pokret« 1907. 91.) Narod u Srijemu »živi životom punim, a kad umre... ni za što se ne kaje... Pustimo ga i onako ga do skora

ne će biti, ni nas s njime...« (»Pokret« 1905. 1.) Dokazano je, »da je spaljivanje lješima jedan od glavnih zahtjeva moderne higijene«. (»Pokret« 1907. 211.)

Kad sa smrću sve svršava, onda nam dašto i razum »kaže, da Bog... nije sudac našim djelima«. (»Savremenik« 1906. II. 10.) Isto je tako pojmiva ova samilosna izreka u »Pokretu«: »Bjednici! Vjerovahu u uskrsnuće mrtvih!« (1907. 37.) Pa tko da im zamjeri, kad iskreno priznadu: »Ne vjerujemo u uskrsnuće mrtvih ali vjerujemo u uskrsnuće živih ideja«. (»Pokret« 1907. 42.)

Nakon svega toga tko će se začuditi ovakvim riječima: »Zabacujemo pojmove o nagradama i kaznama... kao što ih ih crkva glasa i interes vladajućih kasta i ne samo zato, jer spoznajemo njihovu apsurdnost, nego i zato, jer su odviše niski za naš moralni ideal«. (»Pokret« 1907. 33.) Ili tko da se iznenadi nad ovakvim usklicima: »Kakav pakao!« (»Savremenik« 1906. II. 30.) »Danas slabo i djecu plaši pakao, a kamo li će ljude«. (»Pokret« 1907. 203.) »... moderni čovjek... nije više izvržen napadajima vraga«. (»Hrv. Djak« II. 66.) »... niti će odnijeti... čovjeka vrag, jer vraga ni nema«. (»Hrv. Narod«. 1907. 21.) »Pogibelj žuta nije dakle neko prosto otrašilo, kano pakao za djecu«. (»Obzor« 1908. 97.) Posve je zato umjesna srdžba dičnoga »Pokreta«: »Maloj djeci već u pučkim školama zatjeruju strah u kosti pričama o paklu, vječnim mukama i kojekakvim sličnim bajkama«. (1904. 24.) Jedino što bi se moglo još u modernom društvu paklu dozvoliti, to je, da posluži za duhovitu dosjetku, kao što je ona »Pokretova«, da su u paklu »mudraci i otmjeni ljudi«. (1905. 29.)

*

Vrlo bi lako mogao pomisliti koji čitač, da naprednjaci ne vjeruju ni u kraljevstvo nebesko. Podnipošto! — odgovaraju oni, samo »mi pomišljamo pod tim kraljevstvom svijet živih«. (»Pokret« 1905. 30.) A do toga su »pomišljanja« morali doći, pošto su »izbrisale prirodne nauke k tome još ružičnu sanju i utjehu o vječnom blaženstvu i vječnoj slavi«... (»Savremenik« 1907. 300.) Iz tog naravno slijedi za njih načelo: »Moralno slobodan čovjek ne čuva se zla poradi kakove kazni bilo to od ljudi ili od Boga ... ne radi dobro poradi nagrade od ljudi ili od Boga, jer ne pozna nagradu osim one, što je oćuti u sebi, kad učini dobro...« (»Pokret« 1907. 298.)

*

Ovdje nam se samo od sebe nameće pitanje: Pa šta ti ljudi onda misle — zašto su na svijetu? Nema Boga, duše, drugog svijeta, pa što je svrha čovjeku i životu? Da njihov nazor o cilju života nije stari, poznati, kako uči Crkva već tisućljeća, to i sami priznaju: »Moderna filosofija i znanost srušiše vladu Crkve tim, što su dali svijetu nove ideje, novi nazor o ustrojstvu svijeta i cilju života«. (»Pokret« 1907. 133.) Ali kakav je to »novi nazor o... cilju života«, malo je teško dokučiti iz zbrke, što su je o tome napisali. Tako pišu u jednom učenom članku, da »... danas svaki čovjek ima drugi nazor o svome odregjenju i svome cilju u svijetu«, pa si svaki sam »odregjuje svoj vlastiti cilj«. (»Pokret« 1907, 247.) Slično čitamo i u »Viencu« (1903. 736.): »Životnim credom svakoga Grka bilo je pravilo: Živi, i živi sretno. Kako ćeš sretno živjeti, to je tvoja posve privatna stvar. Svaki neka udesi svoj život prema svojoj volji i svojim željama. Stoga nema nikakvih skrupula u pogledu seksualno-etičnom, ni u vjerskom, ni u humanitarnom. Proti takovoj životnoj filosofiji digao se je Sokrat, ali jer je to bila prirodna filosofija umjetnosti života, morao je pasti«. Dakle glavno je: samo »nikakvih skrupula u pogledu seksualno-etičnom, ni u vjerskom«, pa čak »ni u humanitarnom«, ako hoćete da pogodite »prirodnu filosofiju umjetnosti života«! Slično se moraju shvatiti i druge izjave o tom najvažnijem pitanju za čovjeka: »Život je, da se živi«. (»Hrv. Djak«, I. 121.) »... ipak je život tako šarovit, kompliciran i mnogostran, da je vrijedan života. On je sam sebi svrhom«. (»Savremenik«, 1907. 300.)

XVI. Molitva, pobožna pjesma i t. d.

Redom se ježi ježe, — omiljela je riječ dra A. Radića, a te se riječi drže i napredNjaci, kadgod mogu svoju žestoku jakobinsku ćud obuzdati i svoje konačne ciljeve za vrijeme sakriti. To im je i kod razlaganja o molitvi prilično za rukom pošlo. Da su odmah ispuknuli: molitva je glupost, po svoj prilici bi na mnogom mjestu zlo prošli, gdje im sada pobožno ruke ljube i najvjernije služe. Zato su oni najprije počeli dokazivati, da nam molitva kod Boga ne može nikakva vremenita dobra isprositi. Na mnogo mjesta odali su se, zašto najviše napadaju baš tu vrst mo-

litve. Po njihovu naime mišljenju svi, koji nijesu filosofski u vjeri podučeni, napose seljaci i gjaci, vjeruju samo iz straha pred kakvom vremenitom kaštigom Božjom. Otmi im taj strah, pa još i nadu u kakvu pomoć Božju na zemlji, lako će i rado s Bebelom prepustiti nebo angjelima i vrapcima. Pogledajmo malo, kako kušaju uvjeriti masu vjernika o ispraznosti nade, što je polažu u molitvu!

»Bog, po uvjerenju našega naroda, pomaže čovjeka... pri tečevnom poslu, od Boga ovisi, da li će čovjek ostati zdrav... Cio naš vjerski život malo ne koncentriran je oko tih sebičnih motiva... Takovo vjersko uvjerenje pogrješno je i protivno nauci Isusa Krista i duhu kršćanstva. Ne uklanja Bog od nas nevolje, brige, rad, borbu, niti nas pomaže na taj način. Krivi vjerski nazori, što vladaju našim narodom... navode narod, da prosi i dane u molitvi gubi... tako vjersko uvjerenje navodi ljude na krivu borbu tobože za Boga i njegovu vjeru... Ne će Bog svoriti velike Hrvatske...« (»Pokret« 1907. 10) »... gdje će napredovati čovjek, kojeg su u mlade dane uputili, da će njegova njiva roditi, ako se izmoli ovoliko ili plati onoliko...« (»Pokret« 1907. 203.) »Klerikalci... prikazuju Boga kao spekulanta sa svjetskim dobrima«. (»Pokret«, 1906. 252.) Kad ih »klerikalci« upitaše, što onda znače riječi Kristove: »Kruh naš svakdanji daj nam danas!« — odgovaraju pripravno: »Evo što nam kaže živa vjera i duh Kristove nauke o značenju tih riječi: U Boga se pouzdavam, da me ne će ni briga za svagdašnji kruh odvrnuti od sreće u pravom duhovnom životu, od sreće, što je ćutim živući ljudski, pošteno, pravedno«. (»Pokret« 1906. 252.)

Ako je takvo krivovjersko mišljenje »pogrješno« kod seljaka, kod gjaka je: »apsurdnost i nesuglasje s naukom Kristovom« i takova je vjera »prosta sebična spekulacija«. »Ne puti li se tim mladež u najprostiju i najlopovskiju protekciju? I Bog je takov, ako mu se ulagivaš, ako mu javno kadiš (zahvalnicama), pomoći će te u prevari... To je pravo trovanje značaja, ubijanje vjere, ponosa, zavadjanje na nerad, na švindel, uništavanje narodnog inteligentnog staleža«. (»Pokret« 1907. 134.) Te svoje tvrdnje »Pokret« dokazuje u istom broju i jednim primjerom iz života. Neki — X — gjak molio se, »da ne govori fisike, a kad ga profesor

prozvao, odrapi poluglasno: J... ti Boga trojednoga! ... Idući na mjesto ponovi kletvu, i rastade se od tog dana s Bogom«. Kasnije »postajaše pomalo razuman i razborit *poradi samoga sebe* i dovrši svoje nauke. Sada je liječnik ... Sada je i dobar, pošten ... Na vjeru i Boga ne misli! Ne boji se Boga, nema što od njeg da traži ...«

To je dakle naprednjački nauk o molitvi za puk i mladež. Za one, koji bi možda htjeli, ali ne iz »sebičnih motiva« moliti, imadu naprednjaci drugi katekizam. — »I danas moderni čovjek ... ne moli dugu molitvu nepoznatom, dalekom biću ...« (Hrv. Djak, II. 66) Ljudi prosvijetljeni »ne vjeruju u moć molitve«. (»Hrv. Djak, I. 93.) »I molitva ... sve je to ona zemlja, kojom su Imru zasuli. Skinimo tu zemlju«. (»Savremenik«, 1906. II. 10.) Kritizujući Biničkijevo »Naše selo«, veli »Savremenik«: »Nečemu se ipak mora prigovoriti. To je suvišno isticanje pouzdanja — u transcendentalne moći«. (1907. 369.) »Ne tražimo spas u nadzemaljskom ... ne čekajmo nešto, što nije od ovoga svijeta, da nas »preko naših sila« njemu vodi«. (»Hrv. Misao« 1902. 400.) Napokon »popožnost je sveta ignoranca«. (»Pokret« 1907. 42.)

Ako molitva tako zlo prolazi, pobožne pjesme, što po crkvama ozvanjaju, nijesu drugo, nego »apsurdnosti i nesmisli«. (»Pokret« 1907. 74.) To su pjesme »o svecima« i »čudotvornim« djelima njihovim, pjesme ropstva i dugotrajnog klerikalnog zaglupljivanja ...« (»Pokret« 1905. 35.) Čak i orguljanje ima zadaću samo, »da uspava razum i omami fantaziju«. (»Pokret« 1907. 74.) Zato i protestuje »Hrv. Djak« (I. 310.), što se »u preparandijama ... gubi vrijeme ... orguljama i drugim nepotrebštinama«. »A zvona? šta je u njima, u onom udaranju. U tom nema ništa. Ništa!« (»Savremenik« 1906. 29.)

XVII. Sveto Pismo.

»Peccatori autem dixit Deus: Quare tu ... assumis testamentum meum per os tuum?«

(Ps. 49. 16.).

Od gnostikâ počevši svi su se krivovjerci najragje pozivali na auktoritet Isusa i sv. Pisma. To priznaju za se i naši naprednjaci: »Ne varajmo se: Isus i evangjelje najjače je oružje protiv

furtimaša«. (»Pokret« 1905. 73.) Ne stoji zaludu u sv. Pismu: »Ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis«. (2 Kor. II. 14.)

Prednjak je naprednjački u borbi protiv furtimaša pomoću sv. Pisma »konfuzna i šuplja glava gledom na vjersku spoznaju g. Većeslava Wildera«, kako u »Kat. Listu« (1906. 322.) piše kanonik Stepinac, koji mu ondje takogjer najskrupuloznije dokazuje »u veliko bornirano shvaćanje svetoga Pisma ... neku neizmjernu bezobzirnost, bezobraznost, besramnost, neistinitost te neiskrenost« u baratanju sv. Pisma. Tko iole pozna javni rad toga preč. gospodina, znat će, da je on svaki onaj izraz dobro promozgao prije no što je napisao. Tko opet iole pozna javni rad g. V. Wildera, znat će, da ovaj nikome dužan ne ostaje, ako mu je ikako moguće štogod smisliti na svoju obranu ili na rovaš protivnika. Ovaj put je šutio... Da čitači naši uzmognu g. Wilderu priznati veliku razboritost u toj šutnji, izvadit ćemo mi iz toga mora naprednjačke »bezobraznosti, besramnosti, neistinitosti« i t. d. — samo nekoliko kapljica na ogled!

Riječ je Kristova; »Idite u svijet i naučajte narode *u svima* (podvučeno u »Pokretu«) jezicima«. (»Pokret« 1907. 53.) Badava ćete u cijelom sv. Pismu tražiti tu riječ Kristovu! ... U citatu Wilderovu: »Isus je rekao (Luk. 17. 20.) Kraljevstvo božje ne će doći vidljivo i ne će ljudi reći: evo ovdje je ili eno ondje je, nego kraljevstvo je božje u vama« ... Dokazuje mu kanonik Stepinac slijedeće falsifikacije, odlučne za smisao: Mjesto riječi izvornika »ne dolazi«, veli Wilder »ne će doći«, mjesto »s točnom pažnjom« ili »motrenjem« (cum observatione, μετὰ παρατηρήσεως), veli — »vidljivo«. Pred »kraljevstvo je Božje« ... ispušta uzročni veznik »jer« i pokazni prislov »gle«. Kad je tako krivotvorio tekst, podmeće mu smisao, koji ta izreka ne može imati niti doslovno i zasebice promatrana, niti u kontekstu, a pogotovo ne u skladu sa cijelim naukom i životom Spasiteljevim, da je naime Crkva Isusova nevidljiva. — (»Kat. List« 1905, 312. i sl.) i t. d.

Iskrivljivanje i izvrtanje sv. Pisma nije još ni izdaleka sve »oružje«, što no ga naprednjaci iz riječi Božje kuju protiv furtimaša i klerikalizma. Persiflaža, izrugavanje i pobijanje vjerskih istina i cijele kat. nauke pomoću sv. Pisma, to je najmiliji posao

naprednjakâ. U tome su neiscrpivi ... »Dakle je na početku stvorio Bog nebo i zemlju. A kad je to bilo? — Po uvjeravanju popova dogodilo se to prije 6000 godina. Od tog vremena stanuje Bog na nebu. Gdje je bio sve te vijekove prije »početka«, to jest prije stvorenja neba? Pred 6000 godina dakle Bog nije imao nikakvog obitavališta ...«

»Cijeli je dan pravio svod nebeski, a megjutim svoda nebeskog nije ni bilo, a niti ga je sada ...«

»Sve ostalo mogao je Bog načiniti pukom riječi moći svoje, no prvog čovjeka morao je praviti iz gline, te ga svojim dahom oživiti. Da stvori Evu, morao je Bog poslužiti se rebrom, što ga je Adamu u snu iščupao... Prokletstvo preneseno na ženu nema u sebi temelja... zato nije nužno, da trpi velikih bolova i nemoći. Od cijele te kletve ostaje joj samo utjeha i blagoslov njezine rodbine...« (»Pokret« 1907. 59.) Saula nije izabrao za kralja Bog, nego samo i glavom Belzebub »otac i gospodar vražji«. (»Pokret« 1906. 240.) »Jedni su govorili, da su na njih sašli ognjeni jezici. Drugi su govorili, da su oni vidjeli samoga učitelja i mnogo drugo. Oni su izmišljali, česa nikad nije bilo...« (»Pokret« 1906. 236.) — »Pokret« (1908. 36) citira jednog talij. modernistu, da je pripovijest sv. Pisma o »zemaljskom raju i istočnom grijehu nehistorična«. To su »mnijenja u temelju lažna ...« »Tako je bilo dokazano, da su biblijske vijesti o stvorenju svijeta bile ili sastavljene po pričama starih naroda ili su bile prepisane iz njihovih starodavnih spisa ... A onima svećenicima, koji još dosada tumače djeci u školi priče staroga zakona kao istinu Bogom objavljenu, pripadaju riječi Tolstojeve: Ta vi znate, da nije istina, što učite ... pa kako se možete onda odlučiti, da to učite malu djecu i neprosvijetljene ljude... Ne vjerujete u Božansko porijetlo sv. pisma, koje nazivate svetim ...« (»Pokret« 1907. 296.) ... »To što Biblija i što crkva propovijeda i to, što uči znanost, ne da se združiti«. (»Hrv. Djak« I. 77.) ... »Znanosti je pošlo za rukom dokazati, da je čovjek bio na svijetu ne pred 6, već pred 60 tisuća, ako ne milijuna godina, pa da je bio najprije niska životinja, zatim divljak, te da se pomalo, ali neprestano dizao i usavršivao ... znanost je u tom pitanju (starosti roda ljudskoga i »predadamitima«) na svim linijama pobjednica, a popovi mogu s Adamom gnjaviti samo još

neuki i prosti puk, no po svoj prilici ne više za dugo«. (»Pokret« 1908. 102.)

Na koncu, kad im je toga pabirčenja već dosta, priznadu, da im je »riječ božja«, »sveto pismo« baš tako sveto, kao i Trojstvo, Božanstvo, kršćanstvo i t. d. »Protiv učenja, da je duh sveti diktovao stari i novi zakon, da je to božja riječ i dr., možete logički argumentovati ... da su ga (evangjelje) neobrazovani samostanci, asiatske patriarhe i slični dostojanstvenici, većinom prilično praznovjerni, koji se u 3. stoljeću sastadoše, odglasovali za riječ božju«. (»Hrv. Djak« I. 110. i 111.) Sad im preostaje samo, da ga »prevladaju« ili »svladaju« t. j. bace kamo u kut ili — na lomaču, pa i to će učiniti: »Nauka Isusova nam posve ne udovoljava. U riječi evangjelja dade se doduše mnogo interpretirati, ali taj je posao u ludo ... Kako je stari zakon prevladan novim, tako svladavamo i Novi Zakon; samo što je korak od objavljenoga boga k neobjavljenome, od religije objavljene k neobjavljenoj mnogo teži ...« (»Hrv. Djak« I. 142.)

XVIII. »Isus — skitnica«.

»Najnoviji razvratnici i nevjernici vele: Isus nije bio Bog, nego samo čovjek«.

Biskup *J. J. Strossmayer.*

Divio sam se mnogim krasnim slikama po raznim galerijama slika, osobito talijanskim, ali me se nijedna nije svojom temom tako frapantno dojmila, kao Führichova: »Wen suchet ihr?« Latinski križ dijeli ju u četiri polja. Na gornja dva polja žure se pastiri i magi, da nagju Isusa, na dolnja dva hite Herod i Juda s četama, da nagju — takogjer Isusa. Svi ti uvjeravaju, da su štovatelji Isusovi; Herod valjda u svom životu nije nikoga tako toplo i čustveno uvjeravao kao mage, da želi samo poklon i počast iskazati Isusu, a i Juda teško da je ikoga pred tolikim svijetom tako prijateljski zagrlio kao Krista u Getsemanskom vrtu ... Da me se je ta slika tako silno dojmila, ima Führich zahvaliti najviše — našim naprednjacima. Ja ne mogu, a da se ne sjetim te slike, osobito dolnje njezine polovice, kadgod čitam makar par redaka, što ih naši naprednjaci o Isusu napišu. Neka iz ovoga poglavlja sude štovani štioci, činim li naprednjacima krivo —

»Krist ne poznaje gnjeva«. (»Pokret« 1907. 74.)

»Isus je podigao Boga ljubavi«. (»Pokret« 1907. 161.)

»Istom je Krist počeo da uči, kako je Bog blag i milosrdan ..« (»Pokret« 1907. 125.)

»Isus zahtijevao je... da se ne sudi, ne prisiže, ne posjećuje crkve za volju izvanjskoga molenja, ne žrtvuje...« (»Pokret« 1905. 71.)

Zar Vam se ne čine, dragi čitatelji, ova »pohvalna priznanja« tako slična onoj prošnji Herodovoj: »... javite mi, da i ja idem, da mu se poklonim..«? (Mat. 2. 8.) Ili zar Vam se nije pričinilo, kao da ste čuli, da je Juda pridušenim glasom rekao: »Zdravo, učitelju!«? (Mark. 14. 45.)

Čitajte samo dalje, kako »Pokret« piše o Kristu!

»... Čuj naime svijete! Čudni »prorok« jordanski Jochannaan dobio je kolegu i konkurenta. Vele, da je to neki tesar iz Nazareta...«

Iz novoga nazaretskoga »proroka« isčahurio se običan »čudotvorni doktor«, kakovi upravo bezbroj tjeraju po današnjoj domovini svoj nečisti posao.. »Čudotvorni« doktor zove se Jošua.. očito već sam ne zna, šta je. Sad se izdaje za »proroka«, sad liječi bolesne... Ovo potucalo pošao je nedavno u Kanu Galilejsku, gdje se baš slavila svadba... Gospodin Jošua ušao je drzovito megju svatove, pio je, da se je sve orilo, plesao i veselio se primjereno svomu porjeklu i svojoj naobrazbi. Kad je svatovima nestalo vina, izjavio je, da će nabaviti vino — a taj prefriganac! — dao je postaviti pred goste — — — čistu vodu... Normalni ljudi svagdje drugdje bi ga bacili van — prostodušni Galilejci dali se nasamariti takovom huncutarijom... — taj se čovjek potuca od župe do župe, pa će izvesti još više takovih štikleca...

Jedan lugjak zaludi brzo dvanaest drugih — Jošua, nazaretski tesar imade svoje »učenike«. Ali ne u tesarskom zanatu, nego u svom »proročkom zvanju«. Našao je neke ribare, neka potucala, kakav je i sam, te s tom povorkom obilazi gradove i sela. Vele, da obećaje prostim ljudima »kraljevstvo nebesko« i »bogatstvo u nebu«, a time su se dali ovi siromasi obmamiti. Ističemo, da su neki od njih ocevi obitelji, pa da sada njihove žene i djeca trpe najveću bijedu. Utješiv je pojav, da su se vlastiti njegov otac i majka (otac je takogjer tesar u Nazaretu) odrekli za uvjek svoga »proročkoga« sina. Isto tako njegova braća. Oni su svi prosti, ali razboriti ljudi, te uživaju u Nazaretu najveći ugled. Čim ovaj može u istinu otvoriti oči svima, koji bi htjeli vidjeti u onom smušenom tesaru više, nego li faktično jest, naime čovjek bez posla i zanimanja.

... *Nečuvena drskost pustolova.* Jošua je u Jeruzalemu!... posvadio se s poštenim pjeneznicima,... prevalio je njihove stolove,... dapače je dignuo na njih ruku...

Jošue je nestalo iz Jeruzalema... Pišu nam iz Nazareta, da se tesar Jošua potuca u okolici svoga rodnoga mjesta... obraća lakovjerne ljude od posla... od čega živi On i njegovi ubogi nasamareni »učenici«.

... iz Kafarnauma piše nam, da su tamo dobili u posjete »proroka« Jošuu. Govorio je, vele, s nekim čovjekom, lugjakom, koji je držao, da ima u sebi zloga duha. U gradu svi su se tomu smijali... »jedan zli duh govorio je s drugim«. Potvrgjujemo.

Spomenuti čovjek ušao je... u kuću g. Šimuna... sjeo je za stol i u to se otvoriše vrata i dogje — — — poznata pokornica onoga grada Magdalena, da se »porazgovori« s učiteljem. Kakav je to bio razgovor, razumjet će svaki čestiti čovjek. Gospogja Šimunova i kćerka njezina udaljiše se s ogorčenjem iz sobe! ... Prosto bilježimo...

Jošua jo opet u Jeruzalemu... Kod jedne prilike proglasio se za — Sina Božjega... Takovom proroku tisućputa je bolje, nego li meni, koji se ovdje mučim feljetonom o njemu! Njemu je sjajno! Hoda, proriče, a dobrijani daju, što imaju: novac, maslac, jaja. A kad toga nema, ide u polje, istrgne mrkvu, ugrabi kukuruzu ili pšenično klasje! A zlo bi se namjerio, tko bi mu se htio oprijeti. Kako? Ta gospodin Jošua je Sin Božji, a ovo su njegovi učenici — kuš dakle, čovječe, a još se zahvali za takovu milost... A ta čudesa! G. Jošua nema sam šta jesti, ali nahrani sa pet hljebova i dvjema ribicama pet tisuća ljudi! Preporučamo ovoga umjetnika g. ministru rata — kakove bi tu bile pri̇štednje...

Dražesni su mudraci njegovi »učenici«! Gosp. Jošua nije se doduše doučio tesarskom zanatu, ali daje se titulirati »učitelj« i ima »učenike«! Jednomu od njih, nekakovom ribaru Šimunu, obećao je mjesto hausmajstra u nebu — čestitamo! Drugomu pak

mjesto kraj sebe — lijepo društvo . . . Nekakove prostodušne majke dale su mu pohraniti svoju djecu. Gosp. Jošua znade, kako se može djelovati na lakovjerni narod. Pohvali mu koje derište i majke će poći za tobom u vatru. Diplomacija nada sve . . .

Jošua ušao je jučer u Jeruzalem kao triumfator. Ljudi su mu klicali kao »sinu Davidovu« . . . Redarstveni organi spavali su jučer i spavaju danas . . .

Kako doznajemo, uapšen je i zatvoren poznati buntovnik Jošua . . . Konačno su progledali odgovorni faktori. Konstatujemo ovo s nekom zadovoljštinom . . .

. . . Kod preslušavanja ponaša se drzovito i odgovarao je vrlo samosvjesno . . . Svi pravnici drže, da kazna smrti ne može mimoići buntovnika Jošuu. A glas naroda suglasan je s njima . . .

Kakogod je bio grozan pogled na eksekuciju na Golgoti, opažalo se ipak zadovoljstvo na licima i u govorima ljudi . . Smrt Jošuina bila je pravedno zaslužena . . .«

Ovi su redci izvagjeni iz Macharova članka u »Pokretu« (1905. 71.), za koji veli uredništvo »Pokreta«, da je »sjajna satira, kojom je klerikalizam pogogjen plastičkom vjernosti u svojoj sućnosti«. To je istina. Isus sačinjava sućnost klerikalizma, kako ga »Pokret« shvaća, pa tko Isusa ovako »pogodi«, pogodio je i klerikalizam t. j. kat. vjeru. Samo hitac je bio preuranjen, pa je i željni efekat promašen. Još nikad u Hrvatskoj nije bilo takve bure zbog kojeg vjerskog pitanja. Ogorčenje je obuzelo sve krugove, sve slojeve, sve krajeve hrvatskoga naroda. Sa propovjedaonica, skupština, pa i u saboru dizali se protesti i izjave oduravanja nad ovolikom blasfemijom. I novine, pa i nekatoličke digoše svoj glas. Spominjemo ovdje samo spjetsko »Jedinstvo«, jer je poznato čitačima »Hrv. Straže«, da je bile neko vrijeme novinski leader u borbi protiv klerikalizma, jezuita, Rima i t. d. Evo što je ono napisalo u broju od 20. siječnja 1906: »O Božiću i novoj godini bilo je u nekim našim listovima upravo žalosnih i škandaloznih članaka proti Kristu i njegovoj nauci. Ili smo od Grand Orienta? . .«

»Pokret« se je u istinu usupnuo na tu reakciju, ali i brzo snašao. Pozna on svoju publiku! Za naslov naime tome članku napisao je: »Odlomci iz triju godišta »Hrvatstva«. To su imala biti vratašca, na koja će umaći, ako općinstvo jošter ne bude

moglo tako solidnu naprednjačku hranu probaviti, pa podigne protiv »Pokreta« zasluženu hajku. Bila je to doduše vragometna zamisao: uvjeriti ma i »Pokretovu« publiku, da su te pogrde na nauk, čudesa, božanstvo Kristovo, kraljevstvo nebesko i t. d. »plastička« fotografija mišljenja »furtimaša«, a ne — »pokretaša«. Ili zar to nije zbilja vragometna zamisao: napisati ili izreći proti nekom najgnjusnije pogrde i potvore, a onda dodati: »Znate ljudi, to ne velim ja, nego to bi rekao, evo ovaj ili onaj, kad bi živio u ovo ili u ono doba, u ovakvim ili onakvim prilikama . . .« Pa nakon svega toga iščekivati, da će sav svijet nasrnuti i lynchovati toga kukavca, koji se u cijelom životu nije usudio možda ni pomisliti tako nešto, a slovom i priznanjem ovjenčati plemenitoga — klevetnika i opadača! Ali naprednjaci su eto kadri i na tako štogod se odvažiti.

Oni tako dobro poznaju današnju hrvatsku inteligenciju, da će se i takova posla pothvatiti i — uspjeti! Njima će i takav pothvat za rukom poći, a da ne pokušaju ni sjenu kakova dokaza pružiti, da su, ma kada ili ma gdje »furtimaši« ili »klerikalci« samo *slične* nazore o Kristu, njegovoj nauci i djelima zastupali i širili. To će postići oni isti naprednjaci, koji su u »Mladoj Hrv.« onako očito ruglu izvrgli »fabule o pretvaranju vode u vino i drugo koješta«, koji su u »Pokretu« donijeli protest protiv vjeronauka zbog »nezgrapnih priča . . . o raznim čudesima«, koji u zvijezde koju i preporučnju »Hrv. Djaka«, kad piše da se »čudesa ne dadu nikada spojiti sa znanošću«, pa da »objavljenja i čudesa nije nikada bilo.« i t. d. i t. d., ti isti ljudi, velimo, koji, kako o čudesima, tako o nauku i božanstvu Isusovu misle na vlas tako, kako piše Machar u toj blasfemiji na Krista!!! I ti su naprednjaci zbilja uspjeli, da uvjere skoro svu Hrvatsku, da su sve te pogrde božanskoga Spasitelja samo fotografija »furtimaškoga« mišljenja o Kristu i da se sva javnost zbog toga ima podići protiv »klerikalima« a ne »pokretaštva«!!! . . .

Kako su to mogli polučiti?

Evo kako! — Čim su prvi protesti protiv toga članka osvanuli u novinama, izagje »Pokret« formalno s revolverom, a ne perom u ruci protiv njih ili bolje protiv njihovih pisaca. »Klerikalna infamija« — tako počima članak u br. 5. 1906, koji se nastavlja

u istom tonu, a završuje: »Taj infamni i bezobrazni napadač...« Neka se samo izvoli javiti, pa ćemo malo zagledati u naš pretinac, da vidimo, imademo li ga na rovašu, kao »dobrog pastira svoga stada.« U br. 8. ustaje takvim izrazima poimence protiv Isusovca Kulundžića — koji da je takogjer u propovijedi aludirao na tu »satiru« — da je drž. odvjetnik morao zaplijeniti taj broj — pa na koncu napada toga uzor-redovnika, zašto »nije obećao, da će od sada čisto i pošteno živjeti.« Radi toga napadaja »Pokret« je osugjen, što su njegovi urednici kao sami pravnici lako mogli predvidjeti, ali taj čas se nije smjelo sredstva izbirati, jer je bilo — sve u pogibelji... I tako to sad ide što dalje, to gore, dok u 21. broju ne donese i uvodnik i entrefilet o tome predmetu uvjeravajući, da radi toga može naprednjake globiti samo »tup čovjek ili svijestan mistifikator na korist klerikalizma.« Napokon ustade u saboru i sam predsjednik stranke dr. Lorković, da naglasi kako su »duboko pogazili svaki moral, svako poštenje...« koji se usugjuju samo pisnuti štogod protiv naprednjakâ radi toga članka. I sav sabor na to — dušu u se. Zastupnici su doduše Starč. stranke prava upadali za cijeloga govora. (Tomac je i formalni govor držao), dok nije dr. A. Horvat doviknuo dru. V. Franku: »Pusti Zagorca, on će mu odgovoriti!« Zast. S. Zagorac odmah — odgovori: »Ja lje ne ću furtimaše braniti!« (Vidi »Pokret« 1907. 61.)... — — — — — — — — — — — — — — — —

Pogledajmo sada Herode i Jude bez farizejske maske!

M. Serao zaputila se u Palestinu, »pa vidjevši zemlje, kojima tapaše idealni ***skitnik*** (mi pocrtasmo), činjaše joj se, da ih — prepoznaje.« (»Pokret« 1907. 199.) Ovo nije nikakva satira, već posve ozbiljan članak, pa se niti drugdje ne skriva za »furtimaše« ili novine iz — Isusove dobe.

Kranjčević »uvjek u Kristu vidi samo moralnoga diva, on govori o njegovim etičkim idealima bratstva, ljubavi, a o teološkim pitanjima ni ne će da što kaže, jer su za njega kao misaonog modernog čovjeka i onako tek metafisička kombinacija, spekulacija i ništa više. I on vjeruje u ljudski um i ono, što um ne može da prihvati, ne će ni on da to ozbiljno uzima.« (»Hrv. Misao«, 1902, 492.)

»Megju naprednim teolozima pojavio se nedavno literalni spor, da li se Isus mogao varati. Isus nam je sam rekao, koliko se puta u danu najpravedniji čovjek može prevariti i pogriješiti.« (»Hrv. Djak«, I. 142.)

»Isus bijaše veliki mislilac... ali u njegovoj nauci nemamo direktive za znanost... kod Isusa nema pouke u harmonijskome njegovanju sviju duševnih sila... Ne dostaje nam nauka Isusova o obiteljskom životu... Isus je tražio vjeru, mi već ne vjerujemo i ne možemo vjerovati i ne ćemo...« (»Hrv. Djak«, I. 142.)

»Prošla su ona vremena, gdje su ludjak i prorok bili sinonim... Isus Krist Mesija i propeti.« (»Pokret«, 1907. 272.)

(Nastavit će se.)

Novo evangjelje.

— Hallô! Tko tamo?

— Trstorin Davenjuk, peti evangjelist i ravnajući učitelj...

— Ovdje tiskara Šolc. Molim, kaj isfolila.

— Vi ste pobožni. Tiskate samo nabožne stvari. Napisao sam djelo, za koje želim, da bude učiteljsko evangjelje, kao što je moje...

— Ali kospot efanćelist, tanas se efanćelje ne čitala... Tanas napredna vek, pa ne čitala ni trama. Sato ni »Prosfeta« ne tonosila trama ni ništa neko pikantno...

— Ali da znate: »U vinogradu gospodnjem ima raznoga grožgja. Ja odabrah najbolje. Ove misli — u mojem evangjelju — stekoše sankciju i u znanosti. Sve stoji na znanstvenom temelju, a sve je pročišćeno u vatri prakse«.

— Takle to pila pikantan efanćelje... Topro. A auflag?

— Hrv. knjižare i industrije papira...

Šlus.

*

— Hallo! Tko tamo?

— Radnička tiskara.

— Zar klerikalna (daleko joj kuća!) ili socijaldemokratska (svoji smo!)?

— Udrobljeno. U politici s klerikalima, u kulturnim pitanjima...

*

— Razumijemo se. A ja sam prirodni uzgajatelj, patnik za ljudske idejale, za slobodne i velike ideje. Služio sam božici prosvjeti i svim ostalim krasnim božicama ljepote i dobrote. Ja sam zreo učitelj, koga resi ponosna, stoička narav rimska, koga diči ona ponosita stoička otpornost. Gdje sam bio, svuda sam se srastao i sljubio s djecom, narodom i onim krajem. Muke i žrtve za narod meni su bile uvijek časne i lijepe. Ja sam uzor učitelj, slobodan duh, učitelj borac, umjetnik, optimista, stara životinja...

— Vrijeme izmiče, šta želite? Nešto tiskati?

— Uzgojni dio evangjelja. Tu istina ima najmanje moga, ali nešto ima. Stoji na visini današnje nauke, i to je dosta. Amen.

— Amen!

*

I novo evangjelje prhnu širom hrvatskoga svijeta. Devetnaest je vijekova čamio Hrvat u tami. Slušao je nezrele učitelje, držao se mističke mantije. Mislio je, da opstoji osobni Bog, stvoritelj i podržavatelj svega. Bojao se vraga i paklenih muka. Lijetao je po zraku, loveć idejale, a preziraо pravi idealizam. Svanuo je čas, kad treba narodu otvoriti oči i pokazati mu protoevangjelje, al ne ono, o kojem govori stari Mojsije u knjizi *Postanka*, već ono, što ga je navijestio novi Mojsije *Darvin*. U kut treba baciti sve spise Ivanove, Markove, Matine i Lukine, sve proroke i druge pisce židovske, a prihvatiti Giordana Bruna, Spinozu, Kanta, Schellinga, Darvina, Spencera, a nada sve Haeckela, divnog, nenatkriljivog, nepogrješivog učenjaka Haeckela...

*

Novi »bog«. Davno je pisao evangjelist Ivan: »Iskoni bje Slovo i Slovo bje u Boga i Bog bje Slovo« Novi evangjelist, novi Buddha, kojemu je sinula mudrost pod velebitskom bukvom, obara riječi Ivanove. I reče novi evangjelist: »U početku bijaše vasiona supstancija. Ta vasiona supstancija je Bog (velikim slovom!). Bog i vasiona je jedno. Bog nije izvan vasione, nije ništa, što je protivno vasioni, nije nikakva druga supstancija, nego što je vasiona. Bog je svuda, a nema im početka ni svršetka. Bog je vječan. Vasiona je krasna, božanstvena i savršena, jer je Bog krasan i savršen (a zar nije božanstven?) Sva priroda, sva vasiona jest samo jedna supstancija« Also materijalistički monizam. Nu što je taj vječan »bog«, ta božanstvena vasiona? Ja šta drugo van materija! Ta bez materije nema sile, a ni bez ove materije. Svijet je ovaj najveće veličanstvo.

U šaš vi svi, koji s pomoću filosofskih tričarija tvrdite, da je vječna materija apsudna, jer je materija nešto promjenljivo, prigodno i šta ja znam. U kraj s vašom filosofijom! Ja i Haeckel rekosmo i — ostadosmo živi.

Nu da ne mislite, e se ja držim Haeckela, ko pijan plota, e vjerujem u apsolutnu istinu, čujte još jednom i zapišite za uho: Od štovanja pregja i duhova razvilo se štovanje bogova, pa napokon sve do štovanja jedinoga Boga, do najvećega savršenstva. Čovjek je stvarao svoje bogove na svoju sliku i priliku. Ljudi su dakle stvorili »bogove« i »boga«... Koliko je uzvišeniji ovaj pojam o božanstvu od onoga, što ga uče crne čete s mističkom mantijom!

Vrag. A te crne čete straše čovjeka s paklom, s vragom. Ne znadu bome, da je »Pokret« strpao u svoju vreću sve vragove i prikazao ih svjetlonošama ljudskog razuma. A što je vrag? Ne bojte ga se! Ta on je dobar uzgajatelj. Primitivan čovjek može se strašiti vragom, dok je to za obrazovana čovjeka odvratno uzgojno sredstvo. Apsolutnoga zla ni dobra nema. Nema apsolulutnoga »boga«, pa ni vraga. Vrag je samo prvi, najniži stupanj dobra, jer je i zlo izvor svakoga dobra. Za obrazovana čovjeka nema osobna vraga ni od njega straha. Eto vidite, jednim udarcem uništih sve vragove... Pa da nisam i čudotvorac!

Stvorenje. Od mrtve su se tvari razvile prastanice ili protisti, koji su naši pregji, pa smo i mi sastavljeni od iste tvari kao i oni, a ni od česa drugoga.

Pazite dobro, da se ne bi našao koji čovjek ropskoga duha i povjerovao, e je moj »bog« od vječnosti bio živ. Ne! U vječnosti bijaše mrtva tvar, materija. A buduć je »bog« i materija jedno, moj je »bog« od vijeka mrtav. Život mu se razvio iz mrtvila. Tko pogodi, kako, dobije groš.

Razvitak čovjeka. Zabacujem ono, što pripovijeda stari Mojsije, pa ću stopama novoga Mojsija. Čovjek je u glavnom proizvod prirode i to posljednji proizvod djelovanja njezinih neorganskih i organskih sila. Odakle su došle organske sile u mrtvu materiju, slobodno je svakomu istraživati. Korijen svega historijskog, plemenitog i idealnog u čovjeku jest u surovim životinjskim silama i potrebama čovječjim. Priroda je stvorila sve osnove čovječjega života: tijelo i duh. Vragometna vam je ta priroda, koja sama neživa od mrtve tvari stvara živi duh i ideale. Nu ne mislite, da se to stvorenje dogodilo onako, kako priča Mojsije. Čovjek je davno prije i vrlo dugo živio životinjskim životom, nego humanim, historijskim. S pomoću vatre digao se čovjek nad životinju i o vatri ovisi sav dalji život čovječji, sva njegova sila u životnoj borbi, sve njegovo više orugje i oružje, sve prve vještine čovječje. Slava ti dakle, vatro, ti stvoriteljice čovječjeg života, ti pomoćnice i uzdržavateljice naša, slava ti! Ja ti se klanjam, tebi, a ne onomu, koga ljudi ropskoga duha nazivlju našim stvoriteljem!

Raj i pakao. Čovjek ili raj ili pakao nosi u duši svojoj. Carstvo je božje u nama, ako smo duševno uskrsnuli i preporodili se na bolji i dostojniji život. Moderna filosofija idejalni svijet, koji u istinu postoji, prenosi u nas, pa tako zamjenjuje onaj idejalni svijet, što na ga stara filosofija iznese u svijet izvan nas i izvan svijeta. Ta već je apokaliptičar Hinković tvrdio, da mu je dosadan i bljutav kršćanski raj. Samo hinac Hinko nije htio ili nije smio očito reći: nema raja ni pakla, kao što nema ni nadsvjetovnog Boga... Ja se ne bojim sudbine Giordana Bruna, pa smjelo tvrdim: Čovjek visoko cijeni sve, a osobito svaki intektualni, moralni i estetski užitak. To on zove rajem na ovoj zemlji, jer većega užitka, koji bi uz to čovjeka toliko plemenio, nema nigdje. Kako i bi, kad ne opstoji ništa izvan materije!

Isus bijaše najveći učitelj na svijetu, jer je on najveći uzor morala i svakoga dobra. Svojim moralnim savršenstvom pokrenuo je toliki svijet. Silom svoga morala i značaja osvajali su ljude Sokrat, Luter, Muhamed. Eto vidide: Isusu, uzoru morala i svakoga dobra, stavljam o bok pajderasta Sokrata, svrzimantiju bludnika Lutera i bludnika Muhameda. Hoćete još, što mislim o Isusu? Eno vam ga u društvu Bude, filosofa ateiste, Rousseau-a, Lava Tolstoja, Husa i — Giordana Bruna. Ja ga poznam kao vrsna učitelja i mučenika za ljudske idejale. Božanstvo mu mogu priznati kao i svakomu drugomu heroju.

Crkva. Vele, da je Isus osnovao crkvu. Ja znam, da crkvene prilike smetaju, da čovjek postane čovjekom, da ne može razviti svojih rogjenih sposobnosti i po njima prikučiti se najvišim ljudskim idejalima.

Religija. Bol je izvor religije, a ona i održava religiju. Bol je probudila religijozni duh ljudski. Sve religije, koje su velike uzgajateljice ljudske, postale su od boli ljudskih i nastojanja, da se uklone i ublaže. Prva zadaća svake religije jest, da ublaži boli i tegobe ljudske, da utješi čovjeka i da mu dade nade. U koga ima religijoznoga čuvstva, u toga ima i vjere. Suhe, apstrakne pouke i usiljeno, lažno oduševljenje dosagjuje i ubija. Religija je dakle čuvstvo. Vjera je mitologija. Mitologija je plod ljudske fantazije i to iz djetinje dobi čovječanstva. Mitologija se i basna ima izbaciti iz uzgoja... Treba razviti vjersku snosnljivost.

Moral. Životinjski nagon nije ništa drugo nego ćudoredni zakon. Savjest nije se pojavila najprije u čovjeku, nego već i u životinjama. Moralni zakon iste je prirode, kao i spolni nagon. Ćudoredni zakoni jesu socijalni nagoni, koji se razviše u životnoj borbi Utakmica sili čovjeka, da bude bolji, plemenitiji, savršeniji. Nema u životnoj utakmici plemenitijega i jačega sredstva, nego li je zdravlje, životna eneržija, moralna snaga, vedrina duha, toplina po-

štena srca, neslomiv značaj, radinost, vještina u svom poslu, umjerenost u životu, duh slobode, jedinstva i napretka. Priroda takve ostavlja, a kukavce kosi. Najviši je etički idejal humanitet. Priroda je čovjeka ponukala, da ju obožava i da tako u sebi razvija vjersko čuvstvo i moral. Značaj čovjeka je stalan: on ostaje isti kroz sav život. Čovjek se nikada ne mijenja. Idejalizam, što ga širi stara filosofija, mnogo nam škodi, jer uči: trpi, šuti, budi ponizan, a moderni kaže: osvijesti se, digni glavu, budi hrabar, množi svoju duševnu i tjelesnu eneržiju, a uživaj kad ju potrošiš, budi svoj i živi kao čovjek! Napredni je čovjeku čovjek suveren, a suveren nad suverenima je narod. Nad čovjeka nema ništa većega. One stare ideje iz ropskih vremena, koje su stvorili jači, da mogu gospodovati nad slabima, kojima se zapovijeda jadnoj raji, da mora biti pokorna i ponizna, da treba nepravdu strpljivo podnositi, i koje opisuju čovjeku, da je svaka vlast od Boga, treba raspršiti. Protiv je naravi, da čovjek podmeće desno lice, kad ga tko udari po lijevom licu. Da ljubimo neprijatelje, to nema smisla. Sve duševne sile čovječje razvile se samo u službi tijela, naročito želuca. Posljednji smjer svega progresa društva jest, da svi ljudi imaju dovoljno hrane i svega, što im je potrebno za fisiški život. Do te visine moralnosti podigoše čovjeka prirodne strahote i strahote fantazije. Takova je strahota fantazije i ono pričanje biblije, kako je Bog dao deset zapovijedi čovjeku uz strašnu grmljavinu.

Pedagozi. Čovjek nekad slab stvor, mnogo slabiji od premnogih životinja, sigje s drva, koje mu je bilo obranom, osovi se, hvata se orugja, misli i stvara. Kad je čovjek izumio orugje, digao se nad životinju, počeo je stvarati sebi posebno carstvo. Imao je tada mnogo uzgajatelja pedagoga. Priroda bješe prva. Sunce je veličanstvo prirode. Stvara sav život na zemlji. Čovječju snagu mišljenja odregjuje sunčana toplina. Zato je sunce i uzgajatelj! Humani je čovjek samo rudimenat životinjskoga čovjeka a najviše dobro samo rudimenat zla. Egoizam je u nižega čovjeka najsilnije poticalo na rad, dakle vanredno znamenit uzgajatelj. Borba je majka svih stvari, majka sve harmonije. Megju najznamenitije uzgajatelje idu glad, ljubav, bol, nesreća, potreba, rad, rat, cvijeće, vino, strah, šuma, vatra, noć, vrag i t. d. Stid je kao i strah vrlo slab uzgajatelj. Stid nije čovjeku urogjen nagon. Čovjek je od prirode bez stida. Tko ne vjeruje, evo mu primjera u petom evangjelistu. Izvor čuvstva stida je u rasi. Što su se ljudi stali odijevati, nije uzrokom stid, nego nagon, da se nakite i urese. Čuvstvo stida je prvobitno čisto seksualni pojav. Djevojka, koja stidljivo obara oči idući ulicom, pokazuje, da je njezino obrazovanje primitivno. Što je čovjek moralno zreliji, to se manje stidi. Bestidnost je dakle vršak moralne zrelosti.

Kreposti. Tri su poglavite temeljne kreposti: nevjera (jer vjera spada u mitologiju), očaj (jer nitko čovjeka ne može otkupiti, ako se sam ne otkupljuje, a takvi su prerijetki) i mržnja (jer je mržnja starija od ljubavi, pa je i više dobra učinila od ljubavi.)

Sedam je ostalih glavnih kreposti: oholost, skupost, bestidnost i bludnost, nenavist, neumjerenost, srditost, lijenost..

Vjerovanje. Vjerujem u vječnu supstanciju, koja je jedina i mnogostruka, beživotna, a oživljuje. Vjerujem u neprestani razvoj odozdo gore. Vjerujem, da je čovjek stvor prirode; da se razvio polako od životinje, pa i ostao stara životinja; da je zadovoljstvo čovječjega kulena (trbuha) vrhunac sreće i blaženstva; da za tim blaženstvom moraju svi ići, boreć se, a ne izbiruć sredstava; osvećujuć se i mrzeć jedan na drugoga. Vjerujem, da izvan zemlje nema raja ni pakla, već da čovjek nosi raj ili pakao u srcu svojem. Vjerujem, da je materijalizam najčišći idejalizam i da čovjek, bacajuć pod noge svaki stid i kršeć svih deset zapovijedi i sav zakon prirodni, na realnom temelju, na zdravoj i vječnoj materiji, bez koje ne može ništa biti, gradi idejalnu zgradu boljoj čovječjoj budućnosti. Amen.

Anatema. Usudi li se tkogoder braniti staru vjeru u nadsvjetovnoga, osobnog Boga; usudi li se i pisnuti proti ovomu evangjelju, kojemu je crna četa već odavno podrovala temelj svojom filosofijom; usudi li se tko braniti djevojački stid i poniznost i ostale zastarjele bajke, neka znade, da će ga tištiti prokletstvo slobodne misli i naprednog duha; da ga ne ćemo držati vrijednim potomkom onih, što su se verali po drveću, dok ih nije vatra pretvorila u ljude.

*

I evangjelje se novo krili širom roda hrvatskoga i uči ga, da je ludost sva njegova prošlost, da je taština sva njegova slava, da je uzaludna sva njegova nada u ljepšu budućnost; jer po novom moralu nema slabiji pravo na opstanak. A rod se hrvatski zanosi u prošlost sjajnu i gleda lovorike, što su mu ostavili pregji, stekavši ih u krvavi borbi za sv. Križ i slobodu čovječanstva. Gleda u krvavoj prošlosti svojoj ruku Boga živoga i velikoga, što je spasio toliko puti Hrvata od propasti. Gleda sjajne tvorevine hrvatskoga srca, uma, vedre proizvode hrvatskoga što ugledaše bijeli svijet na žaru starog evangjelja, vječne istine. Gleda rod hrvatski i sluša velebnu velepjesan, što ju skladno poje sva hrvatska starina, velepjesan Isusu Bogu i Njegovu Križu. S gorkim se posmjehom obzire na patuljka črčkara, što je pobrao smeće po najgorim evropskim smetlištima, pa se njime nabacuje na Boga živoga; pa blati njime prošlost hrvatsku i u blato, u kojem se davi sam, hoće da povuče cio narod. Sam poživinčen hoće da s krune Božjega stvorenja sadere sav sjaj i učini je fantomom, jadnim stvorom nemoćnog mrtvila. I odvraćajuć pogled od patuljka u sjaju evangjelja Isusova gleda u vedru budućnost.

Nove knjige.

P. Ramón Ruiz Amado, C. I., Los peligros de la fe en los actuales tiempos. Barcelona (Gustavo Gili.) Segunda serie. **El modernismo religioso** Madrid. Dvije krasne knjige, kakvih ćeš rijetko naći. Prva je izašla 1905, druga 1908. Nu obje su trajne vrijednosti. Prva je knjiga zbirka konferencija, što ih je pisac besjedio u raznim prigodama. U tim konferencijama raspreda najznamenitija pitanja i to na prvom mjestu o *napremici znanosti i objave*, raščinjajuć ponajprije pojmove, a onda dokazujuć, da je nemoguć sukob izmegju vjere i objave, ter konačno rješavajuć prigovore. Raspravlja dalje o *slobodi vjere*, pobijajuć zablude, rješavajuć prividne poteškoće, dokazajuć, da je svak dužan vjerovati i t. d. U IV. i V. konferenciji dokazuje, da je *vjera razumna* i vrlo umno rješava prigovore; u VI. rešeta neznanje u vjerskim stvarima. U VII. konferenciji pobija umno i uspješno *laicizam u odgoju*; u VIII. raščinja razne vrsti *strasti*, dolazeć do doumka: o conversión ó apostasia. Zanimljiva je IX. konferencija o *periodičkoj štampi*, gdje raspreda o uvjetima i zahtjevima period. štampe, o neznanju, o perfidiji i t. d. liberalnih pisaca, o pokretaču moderne štampe (židovska masonerija), o protulijeku i t. d.

Vrlo su lijepe, umne i uspjele i ostale konferencije o *sablazni*, o *sekularizaciji*, o *antiklerikalizmu*, o *vjeri s distinkcijom*, o *paklu*, o *iznašlacu ispovijedi*, a osobito o *napretku* i o *katolicizmu*. S velikom će korišću ove konferencije čitati gg. vjeroučitelji, propovjednici, pisci i svi, kojim je do istine.

El modernismo religioso takogjer je niz konferencija, što ih je pisac besjedio u Madridu.

Vrlo lijepo razglaba pisac razne pojave u povjesti crkvenoj slične modernizmu, sve tamo od gnostika. Isporegjuje moderni, stički program s ostalim herezama, ističe oholost i prevaru modernista. Opširno govori o filosofskoj genealogiji modernizma, pa o agnosticizmu, o sentimentalizmu, o životnoj usobnosti (imanenciji). Raspreda lijepo modernističku teologiju, znanost i historiju, a konačno prikazuje modernistu kao apologeta i reformatora.

Kako su pitanja, što ih pretresa učeni pisac, goruća, a slog živ i zanimljiv, a sve skupa iscrpljivo i duboko, ne možemo dosta osobito u sadašnje vrijeme preporučiti to divno djelo, koje još nema premca. *El mod. relig.* zapada 3 pesete, a *Los peligros* 3 p. 5 c. Obje se knjige mogu dobiti u upravi časopisa *Razón y Fe*. Madrid. Plaza de s. Domingo 14.

P. Wasmann, S. J.: **Der Kampf um das Entwicklungsproblem in Berlin.** (Herder. Freiburg, 1907.

Lani u veljači držao je učeni isusovac Wasmann u Berlinu tri predavanja, koje je berlinska i inostrana publika mnogobrojno posjećala. Ni novine nijesu šutjele, donosile su o tom preopširna izvješća, bez obzira na smjer samih novina. Predavanja su se zaključila diskusijom. Sama je diskusija više prašine uzvitlala, nego sva dosadašnja predavanja: tu se je pokazalo, šta znači slobodno istraživanje! — Stvar je tako bila uregjena, bez znanja Wasmannova, da je najprije 11 govornika govorilo proti Wasmannu, njegovim predavanjima i katoličkoj Crkvi, a njemu su ostavili jedno pol sata, da im odgovori: To je on i učinio! Odgovorio im je tako, da je njihove navode iz temelja srušio, a na blasfemije se nije ni obazirao. No pošto je imao još štošta reći i pošto su mnogi od protivnika nastojali stvar iskriviti i potrpati, on je izdao gore spomenutu knjigu.

U predgovoru sam priča povjest, kako je došlo do predavanja i poziva. U prvom dijelu knjige donosi stenografirana predavanja: *O evoluciji kao hipotezi i njezinu odnošaju prema kršćanskom nazoru.* Drugo predavanje radi: O monizmu, darvinizmu u znanstvenom pogledu. U trećem pedavanju, koje je već poznato našim čitateljima, govorio je o aplikaciji evolucije na čovjeka.

U drugom dijelu knjige donosi samu dikrusiju i njezinu povjest. Tu se može vidjeti, kako protivnici katoličke vjere postupaju, kad im do nokata dogori! Najprije dolazi uvodni govor od Waldeyer-a, onda govori prof. Plate, Dr. Bölsche, prof. Dahl, Dr. Friedenthal, prof. Hausemann, grof v. Hoensbroech, Itelson, Dr. Juliusbuerger, Dr. Plötz. Dr. Schnidt-Jena, Dr. Thesing.

Sve njihove govore jasno, potanko i znanstveno kritizuje i pobija. Tko želi više, nek si kupi samu knjigu, ne će se kajati. Još se osvrće na izvješća štampe, i izvodi zaključke: Onih 11 protugovornika nijesu ni jednu riječ njegovih predavanja mogli oprovrći; mnogi se nijesu predavanjima ni bavili, nego su samo lažima i pedsudama napadali na katoličku Crkvu; slobodno se istraživanje ne protivi katoličkim principima, a njihov postupak nema ni sjene slobodnog istraživanja.

O tom su izašle, osim mnogo novinskih izvješća, slijedeće knjige: *Wohlgemuth:* Die Vorträge des P. E. Wasmann in Berlin. Frankfurt 1907. Burdinski: Der Kampf um die Weltanschauung in Berlin. 1907. *Dahl:* Die Redeschlacht in Berlin über die Tragweite der Abstammungslehre. Jena 1908. Fischer. *Plate:* Ultramontane Weltanschauung und moderne Lebenskunde, Orthodoxie und Monismus. Jena — 1907, Fischer. — Vidi. Zeitschrift f. kath. Theologie — 1 — 1008 — Innsbruck, str. 197: *Freie und unfreie Wissenschaft*; Historisch-politische Blätter — 1414 — 1908, München, str. 554: *Wasmann und seine Gegner in Berlin.*

Tko se želi upoznati temeljito i znanstveno o pitanjima, radi kojih je nastala ta znamenita diskusija, mi mu preporučujemo slijedeće knjige: *Wasmann:* Die moderne Biologie. Herder, 1907; *Dr. Engert:* Der naturalistische Monismus Haeckels. Wien, 1907; *Reinke:* Haeckels Monismus und seine Freunde. Berlin, 1907; — Leipzig; *Dr. Brass:* Ernst Haeckel als Biologe und die Wahrheit. Stuttgart, 1907; *Reinke:* Die Natur und wir. Berlin, 1907; *Dennert:* Haeckels Weltanschauung. Stuttgart, 1906; *Brander*: Der naturalistische Monismus der Neuzeit oder Haeckels Weltanschauung. Pastische Monismus der Neuzeit oder Haeckels Weltanschauung. Paderborn, 1907; *Reinke:* Naturwissenschaftliche Vorträge für die Gebildeten aller Stände. Berlin, 1907; Fleischmann: Die Deszendenztheorie, 1901. — T. Z.

Dr. J. Geyser: Naturerkenntnis und Kausalgesetz. 8°, 130 — Münster, Schöningh. 1906.

Tko bi mogao vjerovati, da će ljudi dotle doći, da niječu očevidne stvari i zakone? — To se ipak dogodilo s mnogo istina. Neki niječu uopće svako poznanje, drugi ga niječu na pola, treći opet neki dio: neki se boje Boga, duše, besmrtnosti i vječnih muka, pa niječu one istine i zakone, koji bi nas mogli dovesti i koji nas u istinu dovode do spoznanja onog, čega se oni boje. To se dogodilo i sa zakonom uzročnosti, makar on bio tako jasan i očevidan kao sunce u podne čovjeku, koji ima zdrave oči. Na osobiti način od Huma i Kanta navaljuju fenomenalisti na zakon kauzaliteta — mnogi ga posve niječu, dočim ga drugi tumače, da je isto, kao da ga i ne bi bilo: oni niječu zakon, po kome svaka stvar mora imati uzrok, od koga prima svoju bît. Fenomenalisti naprotiv kažu, da to nije tako, nego da fenomeni slijede jedan za drugim, te mi ne možemo poznati, da bi što bilo uzrok drugoga.

Učeni se pisac u prvom dijelu knjige obara na tvrdnje fenomenalista, te ih po redu jasno i u kratko pobija: ništi njihove nazore, kriva tumačenja i protidokaze. Po redu obara zablude najglasovitijih fenomenalista: Huma, Kanta, Paulsena, Stuart Milla, Erdmanna. Lippsa, Schopenhauera, Corneliusa, Riehla i mnogih drugih.

U drugom dijelu raspreda o samom zakonu i njegovoj naravi, te dokazuje, da je taj zakon očevidan, stoga da se ne može a i ne mora dokazivati, nego dosta ga je rastumačiti.

Aplikaciju zakona čini u posljednjem dijelu na svijet; te fino razgovjetno dokazuje, da svijet, svemir mora imati jedan uzrok izvan sebe, a taj uzrok da je sam Bog, i da drugo ništa ne može biti. Kao što svaka stvar, tako i svemir mora imat neki uzrok, nekog začetnika, a to je Bog.

Knjiga je uopće razgovjetno i lako pisana, što se rijetko dogagja u sličnim slučajevima. Zato mi knjigu preporučujemo svim prijateljima pravog znanja i filosofije; osobito onima, koji se zanimaju pitanjem: *odakle svijet* i učećoj mladeži. Knjiga stoji 1·80 M.

T. Z.

V. Cathrein S. J.: Glauben und Wissen. Herder, 1903—2·50 M.

Kad se zna, da je život ljudskog duha svoju povjest napisao bojevima izmegju istine i neistine, izmegju vjere i nevjere, sigurno mi čitatelji ne će zamjeriti, kad im tu knjigu preporučujem, koja je odavna izašla. No dobra stvar nikad nije stara! — Knjiga se bavi, kako joj sam naslov pokazuje, odnošajem izmegju vjere i znanja. To je pitanje uvijek mučilo čovječji duh: da li čovjek može, mora znati i kako, mora li drugom vjerovati i zašto, — po čem vjera nije znanju protivna; koji su njihovi megjusobni odnošaji? — Ta su pitanja danas još od više znamenitosti, kad znamo, da se više neg ikad navaljuje na vjeru, i to sve pod izlikom, kao da bi vjera bila protivna znanju, — da je vjera neznanje; a modernizam je pitanje učinio još znamenitijim; jer on dotle ide, da je tako daleko rastavio znanje od vjere, te nešto po vjeri može *biti istina*, a *to isto* da po znanju može *biti neistina*: dakle rastava je to učinila, da čovjek može u sebi rastaviti i priznanje dati dvjema protuslovnim tvrdnjama, od kojih jedno potječe od znanja, a drugo od vjere. Kakve iz toga posljedice slijede može svak vidjeti! Za to preporučujemo ovu krasnu, fino i točno napisanu knjigu; osobito ju priporučujemo akademskoj mladeži i srednjoškolcima; oni su najviše na udarcu, da čuju navale na vjeru, i da je vjera proti znanosti.

U onoj je knjizi učeni pisac nastojao sakupiti sve moguće podatke za rješidbu toga najglavnijeg pitanja religijozne filosofije: svrhu je posve polučio. — U prvom poglavlju radi o pojmovima znanja, o nominalizmu i realizmu starih filosofa, o Kantovu nominalizmu, o nominalizmu u Njemačkoj iza Kanta, uz kratke, razgovjetne kritike krivih nazora; za tim nastavlja raspravljanje o znanosti u vjerskim predmetim, navodi i kritici podvrgava razna mnijenja — prvi dio završuje raspravom o znanosti kod objavljenih stvari (5—76). Drugo poglavlje radi o vjeri, o raznim pojmovima vjere, njezine naravi i potrebe, o vjeri u protestantizmu, o vjeri u katolika i o njenim zakonima (86—143). Treće i posljednje poglavlje raspravlja centralnu tačku samog pitanja. Bitna harmonija megju vjerom i znanosti; vjera i dostojanstvo znanosti; vjera i sloboda znanosti; vjera i kultura; vjera i hipoteze (pretpostavke) moderne znanosti (155—243). -- Pisac je u kratko zbio sve, što se može reći o riješenju tih pitanja; istina, on nije naumio bio dati nova ili definitivna riješenja, zato i ne treba tu tražiti originalnih ideja; no kad ga čovjek čita, odmah će uvidjeti, da pisac zna svoju stvar. Takogjer iz knjige izbija, da bi se rijetko sporovi dogagjali megju vjerom i znanosti, kad bi svaka htjela ostati na svom polju. Obično se dogagja, da zastupnici znanosti svoje megje prelaze. Cijela je knjiga prožeta filosofsko-apologetskim duhom. Osim toga donosi obilnu literaturu. Mi bi ju želili vidjeti u hrvatskom ruhu, u apologetskoj knjižnici »Luči«. Ne bi je teško bilo prevesti, jer je lako pisana! — Z. T.

R. P. Gardeil, O. Pr.: La crédibilité et l'apologétique. 12—VII. 299—3·50, Gabaldo, Paris 1907.

Dan danas sve dobiva upitnik; što je prije bilo očevidno, danas se na tezulju stavlja! To donosi koristi, ali više štete, zato su se katolici dali na posao, da obrane svoju vjeru i njezine temelje. U ovoj knjizi učeni dominikanac raspreda o vjerodostojnosti naše vjere i o načinu, kako se može i ima ta vjerodostojnost dokazati. U prvom dijelu govori o vjerodostojnosti, o njezinim stupnjevima, sili i mjestu u svakdanjem životu. Drugi dio radi o apologetici, o njezinoj svrsi. Ona ima dokazati, da su istine vjere dostojne, da se vjeruju i da ih moramo vjerovati. U trećem i najglavnijem dijelu raspreda o metodama apologetike; razne metode svodi na dvije: na topično objektivnu apologetiku i na apologetiku subjektivnu. O topičnoj o kratko razlaže, te prelazi na subjektivnu, koju siječe oštrim nožem kritike: zabranjuje joj, da se izdaje za jedino valjanu apologetiku. — Knjiga zaslužuje svaku preporuku; osobito za one, koji se žele upoznati s novom apologetikom. Tu će ujedno naći njezinu osudu!

M. Alfred Tanguy: L'Ordre naturel et Dieu. 1. vol. in 8°.—4.50 franc. Bloud, Paris — 1907.

Mnogi su se čudili, zašto sada ta knjiga. Ta već je Büchner izašao iz mode, a knjiga ga slijedi poglavlje za poglavljem, da pobije njegovu knjigu *»Kraft und Stoff«*. Kako bilo, da bilo; je li Büchner izašao iz mode, ili ne? — to se nas ne tiče, ali je istina, da je ta knjiga bila, a i danas je, oružana, kojom se služe materijalisti i monisti. Drugim riječima današnji monisti opetuju laži

i zablude, koje je davno Büchner napisao, a opet Haeckel obnovio, a njima se i danas služi. U Njemačkoj materialisti ne upotrebljuju Büchnera, jer imaju Haeckela, dočim u Franceskoj nije tako: tu nedavno opet je Büchnerova knjiga na novo prevedena izdana u popularnom ruhu. Izdanja slijede kao voda, a prodaje se za ništa. To je potaklo pisca, da je izdao kritiku i oprovrgu Büchnerove knjige. Kritika je potpuno uspjeha, s početka do konca. Moguće je, da je pisac štošta uzeo za neistinu ili zabludu, što u sebi baš nije tako bilo, i što se ni najmanje nije protivilo zdravom razumu. Knjiga je pisana za apologete, za apoštole današnjega vremena, tamo joj mi i želimo obilno širenje, a ne megju specijalistima, jer za se ništa ne bi nova našli. Preporučujemo knjigu još onim, na koje lako upliva magična riječ »znanje«, pa će vidjeti, šta materialisti u svijet turaju pod imenom znanosti; a tamo svijet gule i upropašćuju najočevidnijim zabludama. Tko želi znanja, nek ide u školu katoličke filosofije!

T. Z.

A. D. Sertillanges: Les Sources de la Croyance en Dieu. 12—570 — 3·50. Perrin, Paris.

Dok je svijeta i ljudske savjesti, dotle ljude će mučiti pitanje o opstanku Boga: tu istinu opet potvrgjuje ta knjiga. Neki govore: Bog opstoji; drugi opet: Boga nema! Tu stoji vječno komešanje. Ali im Bog ne de mira: oni ga istjeraju na vrata, a On ulazi na sve strane.

Pisac je u ovoj knjizi poredao sve moguće dokaze za opstanak Boga. Najprije nam pred oči stavlja *opće svjedočanstvo* roda ljudskog. Tu se svi slažu, da proglase opstanak Boga. (Još nigdje nijesam čitao tako fino obragjen taj dokaz!) Tu se sastaje govorništvo s filosofijom, povjest s genijalnim otkrićima! Iza prvog dokaza pisac prelazi na skolastične dokaze. Neprestano neprijatelji Boga bubaju proti skolasticima. Tko se želi uvjeriti o neistini prigovora proti skolastici, nek si čita ovu knjigu, pa će vidjeti, da skolastična logika ne bježi govorničke fraze! Tu po redu dolaze: Bog i početak života i čovječje duše; Bog i istina; Bog i ćudoregje; princip ćudoregja; Bog i čovječje aspiracije, želje. Već prije toga dolaze: potreba, da se rastumači svemir i njegov red. Sve su to razni kanali, koji nas vode k Bogu! Knjiga se završuje diatribnim upitnikom: Zašto ne bi Bog bio? — Tu je nagomilao sve moguće objekcije proti Bogu, te ih u prašak dotjerao. Knjiga je prepuna neiskazanog blaga! Knjigu tu najtoplije preporučujemo! Samo bi želili, da je pisac dodao koju stranu bibliografije.

T. Z.

C. Piat: De la Croyance en Dieu. 12—3·50 Alcan, Paris 1907.

Opet o Bogu! — Knjiga ima drukčiji plan nepo prva. Pisac nastoji ujediniti stare dokaze sa današnjim pojmom znanja. U prvom se dijelu bavi starim dokazima, a originalnim načinom. Uvijek pisac pred očima ima svoje čitatelje, koji su opojeni današnjom filosofijom. Drugi dio daje moralne dokaze. Cijela knjiga pokazuje, da pisac ima dobar pojam o skolastičnoj i današnjoj filosofiji. Pun je psiholoških, finih promotranja i analiza. Na koncu ispituje logiku ateista: tu je pisac upotrebio cijeli svoj talentirani majstorluk!

Knjiga je fino izvedena, pa vrijedna svake preporuke.

T. Z.

M. Guibert: Apologétique vivante. — 0·50. Beauchesne, Paris.

Danas se svijet mnogo zanima apologetičnim pitanjima. Svak bi rado bio apologet. Evo male knjižice, koja nas uči, kako najlakše možemo biti apologeti, da ne ulažemo vele truda u poučavanja velikih pitanja: nama je dosta dobro i kreposno živjeti i tim biti pravi apologeti. To svak priznaje, ali malo se tko toga drži! Preporučujemo knjižicu osobito našoj mladeži, u koje mlagjano srce plemti, da privede druge k stanici istine.

T. Z.

Klug J., Lebensfragen. Apologetische Abhandlungen für die studierende Jugend und für gebildete Laien. Paderborn, Schöningh 1907. 315 Seiten. M. 1·60; gebunden M. 2·40.

Svrhu je ovoj prekrasnoj knjižici označio sam pisac odmah u predgovoru: »Dieses Buch möchte der studierenden Jugend und der gebildeten Laienwelt behilflich sein, eine feste Glaubensüberzeugung zu gewinnen und zu bewahren«. Ovu je svrhu pisac sasvim polučio. Tko pročita ovo djelo, osjećat će se okrijepljenim i u vjeri učvršćenim. Veoma je karakteran ton piščev i način pisanja, koji je posve apologetski i katehetski. Mi velimo samo, tko uzme ovu knjigu u ruke, ne će je prije pustiti, dok je sasvim ne pročita.

Cijela je knjiga razdijeljena u 23 poglavlja ili rasprave, koje su samostalne ali opet sve u najskladnijem logičnom savezu. Auktor počinje djelo razlažući pojam vjere (str. 3), zatim o mogućnosti spoznaje istine (str. 9), koja je Bog. Sad prelazi (str. 14—68) na dokaze egzistencije Božje i to iz svijesti i razuma. Veoma mu je lijepa mala digresija o imenu »Deus« na str. 31, koje je srodno u latinskom, grčkom, gotskom, litavskom, staronjemačkom i kod drugih naroda. Zatim dokazuje bistvovanje Božje iz vlastite čovječje savjesti (str. 39), iz cijeloga reda stvorenja (str. 50). Veoma su mu uspješni i lijepim zanimivim načinom pisani dokazi iz gragje

ljudskog tijela (str. 52), iz biljka (55), životinjskog instinkta (55), zvijezda (str. 58). Kod ove rasprave očituje auktor svoju svestranu naobrazbu. Dok se je prije (na str. 31) bavio filologijom, eto ga sada (str. 58—68), kako se duboko bavi astronomijom. Dokazav upravo krasno i veoma zanimivo egzistenciju Božju, odmah se posve logički obara na razne sisteme, koji to niječu, na pesimizam (str. 69), panteizam i monizam (81). Kad je to pobio, prelazi na daljni dokaz iz razvijanja svemira, zemlje, živućih bića (101), pa se onda opet obara na darvinizam (120). Dalje nastavlja dokaze iz tvari i sile (149), te se obara na materijalizam (168). Kad je to sve svršio, još jednom u kratko čitatelju pred oči stavlja sve navedene dokaze (str. 174—181), te onda prelazi na drugi dio, u kojem dokazuje cilj čovječji t. j. vječni život. Stoga u dva duga članka (str. 182—225) pod naslovom: duša i mozak isprva u kratko a poslije specijalno pobija materijalističke tvrdnje o duši i dokazuje njezin imaterijalitet. Napokon, dokazav neuništivost čovječje duše (226), dokazuje mogućnost izvan tjelesnog života duše (240) i nužnost posmrtnosti duše (str. 265). Na koncu pak, pobiv materijalističko i monističko nijekanje duše (282), završuje djelo s krasnim, učenim i vrlo uspjelim člankom: Der Menschheit Lied von ihrer Heimat (str. 297—315). Prekrasna ta knjižica odaje pisca, koji je veoma načitan i duboki poznavaoc filosofije i teologije. Onaj njegov lijepi način dokazivanja opaža se na svakoj stranici poput zlatne niti. O tom djelu napisano je više laskavih kritika, tako n. pr. u listu: *Theologische Revue* 1908 na strani 87. Mi bi željeli, da se to djelo prevede na hrvatski jezik. Za sada pako najtoplije ga preporučamo velecijenjenim našim čitateljima, napose pako našoj mladeži.

Večeri na ženevskom jezeru. Obradovali smo se, kad smo čitali, da će po hrvatsku nam i katoličku književnost zaslužni klerici podati u ruke hrvatskomu narodu ove *Večeri*, djelo ženijalnoga poljskoga profesora isusovca Marijana Morawskoga. Djelo je ovo ženijalno zamišljeno, a još ženijalnije pisano, a pisano je baš za naše doba, koje hoće da bude doba bezvjerja, bezboštva, a ipak toliko govori, toliko piše o Bogu, o vjeri, koliko se gotovo nikada nije govorilo i pisalo. Djelo je ovo razdijeljeno u sedam večeri. Svake se večeri sastaje na obali Ženevskoga jezera društvo, sastavljeno od predstavnika glavnih naroda, a time i od predstavnika glavnih vjerskih struja. U duhovitim razgovorima raspreda ovo društvo svake večeri novo vjersko pitanje. Tu iznosi na tapet svoje mišljenje bezvjerac, racionalist, vjerski fantast, no razlaže tu svoje misli i protestantski pastor, vrlo simpatična pojava jedne Engleskinje, u kojoj nam pisac podaje krasnu sliku razborite žene i njezina osjećaja za vjeru. Tu iznosi svoje nazore i Poljak i Rus, a lijepo se od vremena do vremena upleće u razgovor i katolički

svećenik, dok se napokon ne javlja u društvu i ponosni, ali žarka srca Španjolac, koji vatreno brani misli Crkve katoličke. I tako se u knjizi s vanrednom duhovitošću i zanimljivošću raspredaju sva vjerska pitanja modernoga doba: o vjeri uopće, o modernoj znanosti i religiji; zašto u svijetu zlo, o kršćanstvu, o Kristu, o katolicizmu prema protestantizmu i prema grčko-ist. crkvi, pače je govor i o narodnim crkvama. Sve je to provedeno krasno: učeno, ali ipak tako shvatljivo, te će svaki čitatelj bio on svećenik ili svjetovnjak s nasladom čitati ovu knjigu. Svećenik će naći u njoj mnogo prekrasnih misli, koje će moći upotrebiti u svojim propovijedima bilo dogmatičkim bilo apologetskim, i u konferencijama. Svjetovnjak će pak naći u ovoj knjizi odgovor na mnoga pitanja, što mu se možda javljaju, kad promatra vjerski današnji život i u opće vjeru i kao jaki i odlučni faktor u povjesti čovječanstva. Djelo je preveo na hrvatski »Zbor duhovne mladeži zagrebačke«, a preveo ga dosta lijepo. Na mjestima nam se čini prijevod odviše slobodan. Nu to ne škodi smislu. Jezik je hrvatski dobar. Ipak ima stilističkih pogriješaka. I riječ je *večer* u naslovu ž. roda, a u knjizi s. Mislimo, da su prevagjači mogli ostaviti naslov »Večeri nad Lemanom«, kao što je u izvorniku i u ruskom prijevodu, a ne prema njemačkomu. Nu to su sitnice. Kako je sadržina knjige duhovita i umna, tako joj je i vanjska oprema lijepa, pa ne će nitko požaliti, tko knjigu ovu nabavi i pročita. A da se što više raspača, cijena je knjizi prema vrijednosti njezinoj i opremi vrlo neznatna. Knjiga imade u osmini 190 stranica, a stoji 60 fil., uvezana 1 K 50 fil. Knjižari dobivaju svoj popust. Knjiga se može naručiti u svim knjižarama, u upravi hrv. katol. tiskovnoga društva i kod »Zbora duh. mladeži zagrebačke«.

Kratke ocjene.

Čas zv. 4.—5.
Dr. Iv. E. Krek raspravlja o narodnoj autonomiji srpskoj. Ne možemo potpisati svake tvrdnje našega vele vrijednoga suradnika. Povjest govori o Vlasima, o pucima Rascije i t. d. i t. d.; a držimo, da se svi ti ne smiju trpati pod srpsku kapu. — *Fr. Terseglav* nastavlja lijepu raspravu o sadašnjem dušeslovju, pobija nazore starog i novog materijalizma i spiritualističkog aktualizma, a dokazuje supstancijalizam. — *Dr. A. Ušeničnik* raspreda o rastavi Crkve i države, pa dokazuje, da po nauku crkvenom (Pija IX, Lava XIII, Pija X.) ne smije katolik načelno zagovarati tu rastavu. — *I. B.*

istražuje lijepo razloge, zašto je toliko mladeži zanemareno; pa preporučuje melem za tu tešku ranu. — *Ivan Podlesnik* prikazuje čudne, fantastične nazore sekte teosofa, što ih je asnovala H. P. Blavatsky. — Ima još i više lijepih članaka i t. d.

Luč br. 7.—8.

Osim nastavaka priješnjih rasprava o framazunstvu, o srcu i t. d.; osim nekoličak lijepih pjesama i crtica ima u 7. br. »Luči« nekoliko novijih, kratkih al sočnih raspravica. Dobre su i zdrave misli, što ih razvija živa žeravica — *Ljubomir Marakovič* o ženskoj organizaciji. Samo nam se čini njegov sud malko preoštar. Potpisati se mora svaka, što je Maraković napisao u »Književnim razmatranjima« o »Hrvatskoj Smotri.« Držimo, ako je volje u urednika »H. S.«, da list svoj uregjuje u duhu hrvatskom, e bi morao pošto po to odstraniti Matoša, za kojega nema nade, da će se okaniti moderne frivolnosti. Baš je posve zdrava misao *I. B.* o bolesnoj zakukuljenoj i zamumuljenoj »slobodnoj misli.« Svibanjski je broj sav prikazan Kraljici svibnja, zaštitnici pokreta hrvatske katoličke mladeži. Tko mu želi znati sadržaj, neka ga naruči. Zapada vrlo malo, a vrijedan je svake preporuke.

Voditelj v bogoslovnih vedah zv. 2.

Dr. M. Slavič, Razum in volja pa vera. (Pretresa nazore Jurja Schmitta o razumu i o volji u činu vjere. Navagja nazore najznamenitijih bogoslovaca. Rasprava radi o teškom i zanimljivom pitanju, pa je vrijedna pažnje.) — *J. Kavčič*, Starozakonske krvave daritve. (Nastavlja zanimljivu bibličnu raspravu.) Lijep je članak *A-B.*, Sv. Janez Krizostom kot govornik, pa članci iz praktičnoga bogoslovja i t. d.

Vrhbosna br. 7.—10.

Uz krasne pjesme *Milana Pavelića, Isidora Poljaka i Eugenije Šah*, uz prijevode *Krekove:* Socijalne organizacije prvih kršćana i *Yves le Querdecovih:* Pisama jednog seoskog župnika, ima i u ova četiri broja to izvornih to prevedenih lijepih rasprava. Zanimljiva je i suvremena rasprava našega suradnika *O. P. Grabića*: Religija čuvstva, gdje pisac opširno raspravlja o tome fantomu modernista, koji su ga posudili od racijonalista. Možda ne bi bilo s gorega, da je opširnije protresao sustav *Schleiermachera i Jacobija*, tih praevangjelista modernističkih. *I. P. Bok*, *D. I.* piše lijepu egzegetsku, liturgičnu i patrističnu študiju: »Kruh naš svakidanji daj nam danas.« Lijep je i *Vjestnik* i dr. Dosadašnji je vrijedni i zaslužni urednik dr. Ivan Šarić, kako javismo, imenovan biskupom cesaropoljskim i pomoćnim biskupom vrhbosanskim. Stoga se rastao s »Vrhbosnom« i predao ju dru *Ivanu Dujmušiću*, koji obećava, da će »Vrhb.« stupati dosadašnjom stazom. I pokazao je to dr. D. već u 10. broju, koji je prvi uredio. Mi

želimo mladomu biskupu Božju pomoć i blagoslov, a tako i novomu uredniku »Vrhbosne«, da se tako ispune sve lijepe želje njihovih prijatelja i štovatelja.

Dom in Svet, Glasnik sv. Ante, Kršćanska Obitelj, Kršć. Škola, Naša Gospa Lurdska, Serafinski Perivoj, Za vjeru i dom, Zora i opet zaslužuju, da ih preporučimo pažnji prijatelja, jer su puni liiepih pjesama, pripovijesti, raspravica, vijesti i t. d. U svim čitaonicama i t. d. širimo i te listove, a širimo ih u narod, osobito megju mladež! Ne zaboravimo ni na lijepo glasilo Pijevaca: *Jutro!*

Časopis katolického duchovenstva s. 2.—3.

Osim nekih neznatnijih novijih rasprava i vijesti donosi nastavke prijašnjih rasprava, što smo ih već prije isticali. Ističemo i opet lijepe rasprave o darvinističkom evolucionizmu, o pentateuhu, pa o postanku kršćanstva (je li niklo iz budizma ili iz grčko rimske filosofije?)

Niva č. 8.—11.

O. Onufrij Voljanjskij, Z biblijnih problemiv. (Učeni pisac raspreda o glavnim biblijskim problemima: o filološko-povjesnom razvoju u biblijskim naukama, o sinoptičkom problemu u evangjeljiima, o genezi evangjeoskih tekstova i t. d. Raspreda temeljito, jasno i zanimljivo.) — *M. Dorockij*, Organizacija i zasadi dobročinnosti v pervisnim hristijanstvi. (Lijepa raspravica o životu prvih kršćana.) — Aktualna je rasprava: *Na temu klerikalizmu* i još neke.

Przegląd Powszechny Nr. 292.—293.

Ks. Ludwik Rudnicki, T. J. Z problemów modernizmu. (Pisac raspravlja temeljito o ideji Boga u teoriji Le Roya, jednoga od glavnih poglavica modernističkih.) Zanimljiv je članak: *Najnowejsze objawy ruchu kobiecego w Anglii*, što ga je napisala *M. Straszewska;* završetak rasprave o agnosticizmu; lijepo razmatranje nadbiskupa *J. Teodorowicza:* Obecny moment kwestyi polsko-ruskiej i t. d.

Gazeta Kościelna, Museum, Świat Słowiański, Vlast i Vychovatel donose u zadnjim brojevima nekoliko zgodnih rasprava, pa pjesama, vijesti i t. d.

Der Gral. Monatschrift für schöne Literatur. 2. Jahr. H. 7.—8.

Johannes Jörgensen und seine Wanderbücher je opširniji prikaz djela toga zramenitoga danskoga obraćenika. *Kralik* u *Literarische Umschau* govori o antologiji katoličkih njem. pjesnika Monsalvat od Oehla (Fr. Alber Verlag, Ravensburg, Württemb., kao Gralsbücherei br. 3., izašla kao neke versti nadopunjak »Gralu«), u kojoj se jasno zrcali neobična snaga, ljepota i bogatstvo njem. katol. literature, te ju ovom zgodom najtoplije preporučujem na čitanje i razmatranje. Osobito upozoravam na članak: Über das Kirchenlied od Kocha, koji razlaže

*

predmet, obradbu i ruho crkvene pjesme (kakve su naše crkvene pjesme? gdje su naši crkveni pjesnici?) Od broja 6. je preustrojen kritički dio časopisa, te neka nitko, ako se hoće orijentovati, a još više ako želi nabaviti njem. beletrističnih knjiga bilo za sebe bilo za koju knjižnicu, ne prepusti pregledati kritički dio »Grala«, gdje su sve novije kat. njem. knjige posebno označene, a znamenitije i ocijenjene.

Lj. M.

Der katholische Seelsorger. 20—3, 1908 — März. Paderborn. Mjesečno izlazi — godište stoji 4 M.

Dr. Sawicki: Apologetische Grundfragen. — Allgemeines über Offenbarungsreligion. Pisac jasno i točno razlaže o temeljnim pitanjima današnje apologetike. Do sad je govorio o dokazima za opstanak Boga, o istinama uopće, koje se imaju znati prije nego se pregje na objavljenu vjeru — o istinama naravne religije. U ovom članku pisac govori o samoj objavi, o naravi i nadnaravi, o mogućnosti objave, njezinim protuslovnicima; o njezinim elementima, načinu i bitnosti. Zadnje će pitanje biti: gdje se nalazi prava objava? — *Ar. J. Rosemberg*: Der Kampf um das Übernatürraliche in der neueren katholischen Theologie Frankreichs. Poučna, odveć u visokom tonu, rasprava o današnjem boju izmegju modernizma i katoličke nauke u Franceskoj. Pisac se je omegjio na filosofiju i apologetiku. Kratkim, ali jezgrovitim potezima crta stanje filosofije u Francuskoj: sve njezine faze počevši od kartesianizma preko idealizma, sensualizma, materijalizma, positivizma do subjektivnog kantizma. Svaka struja ima svoje zastupnike počevši od Malebranche-a, Comte-a do Taine-a. Zatim svraća pogled na utisak i upliv neumrlog Leona sa Enciklikom: »Aeterni Patris«. U preporodu za skolastičku filosofiju osobito se ističe D'Hust, de Broglie, Ollé-Laprune, (manje!), a megju živim, koji se danas bore s modernizmom, navodi Baudin, de Laparent, Picard, Allo, Guibert, Gardeil, Cartier, Ermoni, Lebreton, de Grandimaison, Lepiu i mnoge druge. — Razlaže pojam istine kod modernista, osobito kod M. Le Roy. Članak će se nastaviti. Bolje bi bilo, da je u nižem tonu! Ipak je vrijedan svake preporuke, koli zbog aktualnosti, toli zbog točnosti, znanstva i pravog poimanja same stvari. — Smotra je namijenjena dušobrižnicima te donosi raznih, zanimivih i poučnih nota, ocjena, crtica i drugih dopisa; uz to svaki broj donosi koju znanstvenu, filosofičnu ili apologetičnu radnju, koje smotri pribavljaju veliki ugled i napredak. Suradnici su joj prvi njemački učenjaci.

T. Z.

Philosophisches Jahrbuch 1908. Zweites Heft

U tom je časopisu, s kojim smo velecijenjene čitatelje u zadnjem broju »Hrv. Straže« upoznali, nastavak spomenutih dviju rasprava: *Die Lehre des Aristoteles von der Zeit*, i: *Die Naturlehre Bonaventuras*. Ove su dvije rasprave pisane vrlo učeno i na široko u 60 strana. Zatim slijedi rasprava: *Die »Sinnesorgane« der Pflanzen* od isusovca *Escha*.

Ovaj je broj veoma bogat recenzijama i literaturom. Već je zato vrijedan spomena i preporuke. Tu se ocjenjuju najnovija filosofska djela i 8 filosofskih časopisa. Osobito je pako vrijedna bibliografija fil. djela, što su izašla godine 1907, a tu ju je napisao *dr. Hartmann*, profesor filosofije u biskupskom sjemeništu u Fuldi. Naći će tu čitatelj lijepo razvrstana najnovija djela, filosofska uopće. Zatim njemačke, engleske, franc., talj. i magjarske filosofske časopise, onda sva najznatnija djela glasovitih filosofa uopće, zatim posebice logike, psihologije, empiričke, racijonalne psihologije, nove antropologije, naravne znanosti, teodiceje, ontologije, etike, naravna prava, socijalne i pravne filosofije, estetike, povjesti religija, staropoganske, sredovječne, nove i najnovije filosofije. Rieč u jedno: ovaj je broj Gutberletova časopisa upravo začarao čitatelje toli bogatom literaturom. Preporučamo toplo ovaj list onima, koji se bave posebno filosofijom.

M. P.

Stimmen aus Maria-Laach H. 4.—5.

J. Bessmer, Jesus Christus, Gottes Sohn und Erlöser. (Učeni pisac tumači 28.—38. zablude novoga Silaba.) — *H. Pesch, S. J.*, Die sozialen Klassen. (Zanimljiva i suvremena socijološka rasprava.) *H. Pesch, S. J.*, Kultur, Fortschrifft, Reform. (Pisac raspreda o pravoj kulturi, napretku i reformi, ter dokazuje, da se sve to može naći samo u Crkvi katoličkoj, koja štuje Isukrsta kao Spasitelja.) — *J. Knabenbauer, S. J.*, Jesus und die Erwartung des Weltendes. (Neki protestantski kritičari, pa i odmetnik Loisy, tvrde, da je Isus vjerovao, e je blizu konac svijeta, pa u tome vide »zabludu« Isusovu. Učeni bibličar pretresa Isusove riječi o koncu svijeta i dokazuje, da nije istina, što podmeću protestanti i Loisy.) — *J. Bessmer, S J.*, Die heiligen Sakramente. (Tumač 39.—51. zablude u novom silabu.)

The Catholic University Bulletin. No. 3. March — 1908. Washington.

Walter Macdonald: Education in Ireland-The Catholic University Question. Pisac na široko razlaže o odgoju u Irskoj, s osobitim pogledom na pitanje za katoličko sveučilište i o raznim kolegijima. — *G. M. Sauvage*: The New Philosophy in France. Učeni pisac nastavlja raspredanje o današnjoj, novoj filosofiji u Franceskoj U ovom se članku bavi psihologijom; piše o uplivu izvanjskih psihologa, nad sve njemačkih. Podvrgao je sitnoj analizi ideje novog filosofa Bergsona, koje se nalaze u njegove dvije znamenite knjige:

Essai sur les données immédiates de la conscience, — Matière et Mémoire. Članak se preporučuje radi modernizma u Franceskoj, koji je u rodu s novom filosofijom. Obiluje finim ocjenama i kroničnim crticama.

T. Z.

The Month, a catholic — Magazine. (Mjesec, katolička smotra.) Nro. 525. (New series, 135.) Mar. (ožujak) 1908.

The Coming Eucharistic Congres. (Idući euharistički kongres.) Ovdje pisac dokazuje, da se imade prvi katolički euharistički kongres na »engleskom« podiju obdržavati u Londonu, polovicom ove godine, iza posljednjeg kongresa u Turneju (Tournay-a) u Francuskoj, gdje da živi dvanaest puta manje katolika nego u Londonu. — *Do we neglect the Catholic Press* (Zar da mi zanemarimo katoličku štampu)? Pisac navodi sa žalošću, da katolici u Engleskoj ne pomažu svoju štampu. Stoga je i zakržljala, jerbo su katolički pisci slabije nagragjeni od anglikanskih pisaca, koji su nasuprot obilno situirani. Konsekvetno tomu, djela lošije pisana slabije se čitaju i podupiru. — *Oswald Kellet*: Laicization of French Hospitals (Lajiciranje francuskih bolnica.) Direktor bolnice sv. Antuna u Parizu, mgr. Paul Bru, opisuje novoniknule laičke bolnice ovako: Danju si spremaju žestoka pića, te ih sakrivaju u spavaonici. Noću tekar započimlje mračna slava. Izmjenice plešu u košulji (dansent le cake — walk en chemise.) Dr. Dubard iz Dijona veli, da njegovi pacijenti nijesu primali po više dana lijekova, koje bi im prepisivao. Dapače da je jednom jadniku, koji je imao rak na jeziku, odredio samo juhu. Kad li pogleda njegov obrok, a to tužni imade samo suhi hljeb i gole globurine! Dubard nastavlja u »La vie nouvelle« 29. prosinca 1907: Objegjivam to novo osoblje zbog neznanja, koje treba da oštro osugjujemo. Takogjer i zbog nereda te nebrige prema pacijentima, koji su — na nesreću — njima povjereni. Imade i iznimaka, ali vrlo rijetkih! M. Alpy, municipijalni savjetnik u Parizu, piše u »Corespondance«, da je prije izgona sestara posluga iznašala 500.600 fran., a sada stoji 1,320.547 franaka! Napokon upravitelj bolnice u Saint Quentinu, socijalistički i antiklerikalni M. Riguier, piše u »Le Combat-u«, proti laiciziranju bolnica, te svaljuje svu krivnju na radikale veleći: Socijaliste su njihove sluge, te puše ostanke cigara (les mégots) tih radikala, koji boluju na kroničkoj, antiklerikalnoj »fobiji«.

St. Thomas Waterings (Sveti Toma Waterings), mučen u Old Kent Road (staroj kentskoj ulici) of John Penry, 29. svibnja 1593, za slobodu savjesti (for liberty of conoscience.) Pisac raspravlja, na kojem je mjestu slavni mučenik bio mučen i vješan. — *Herbert Thurston:* The Englisch Catholic Calendar since the Reformation, Part II. (Engleski koledar od vremena reformacije, 2 dio). Ovdje raspravlja pisac, da se apstinencija u subotu u drevno doba uobičajila u Rimu, a odavle su je poprimili po čitavome katoličkom svijetu. U Engleskoj da je bila neuobičajna do »reformacije«. U petak se je od vajkada postilo. To se najbolje razabire iz naredbi kraljeva: Knuta te Edgara, koji je posljednji izdao u Andoveru g. 959. slijedeću naredbu, da svatko mora postiti svom ozbiljnošću u petak, izuzamši velike svetkovine (anglosaski: and aelces Frigedaeges faesten buton hit freols sy.) U liturgiji spominje na dan 27. srpnja Josipa iz Arimateje, koji da se je, poslije ukopa Isusova odselio iz Judeje u Veliku Britaniju, sa sinom svojim Josipom te brojnom pratnjom. Uzato je dobio od kralja Arviragusa otočić u okružju Somersethire-a, za onda zvanom Inis Wittin, te je tuj sprovodio zabitan život u krugu svojih, dokle nije u Gospodinu preminuo u 82. godini života svoga. — What is modernism (Što je modernizam)? Pisac veli: Modernizam kod nas i svagdje niječe egzistenciju Boga, Stvoritelja svemira. U vjerskome »uvjerenju« razum igra lošu ulogu, ali da zato valja u vječnom otporu prema Istini po aksiomu: Nil volitum, nisi praecognitum. — *Flotsam and Jetsam (*Svaštice.) *Reviews* (Ocjene). Schort. *Notices* (Kratke bilješke). *Books Received* (Primljene knjige). *Some Foreign Reviews* (Neki strani časopisi).

Nro. 526. (New Series 136.) April 1908.

T. Slater: The New Marriage Laws. (Novi ženidbeni zakoni.) — *A Bose of Calm* (Mrva mira). Pisac započimlje navodom Gerbet-a. »Tout ce qui fournit a l'âme une dose de calme, fût-elle très petite est toujours un service rendu à la raison.« Osvrćuć se na stare Rimljane, koji zapustivši svoje lare i skromni obiteljski život, podadoše se na naručaj javnim, raskalašenim zabavama žigoše sve uzroke nezadovoljstva u današnjem vijeku. Konačno opomnije, da se moramo povratiti tihom domaćem ognjištu te ondje podizati hram mira i zadovoljstva. — *A. Dease*: In a Cengested District. (U nakrcanom okružju.) Pisac opisuje divlju i romantičnu okolicu u Irskoj, obilatu svakim prirodnim čarom, kraj grada od »dvanaest plemena« (city of the Twelve Tribes) na skrajnjem zapadu Evrope, na otoku voda u galvajski zalijev. Megju inim hvali tu prebivajući eminentno katolički narod, koji pozdravlja došljaka sa: Blagosov Božji budi s Vama, Bog blagoslovio Vaš rad, mjesto običajnog kod Engleza: »Good-day« (dobar dan)! — *M. Ryan*: Anne de Xainetonge. (Ana Xainetonga, 1567—1627). Opisuje vanredno djelovanje te utemeljit. Uršulinaka u Dóle-u (u slobodnoj grofoviji Burgundiji, Franche — Comté-u), koja je živjela u burno doba hugenotskih ratova. — *William Davis*: A Dissolved Monastery (razoreni samostan). Kada se je

Filipa kći njemačkog kralja Henrika IV. vjenčala s Erikom XIII., kraljem švedskim, ujedno triju sjedinjenih skandinavski državâ, u njenoj je sviti bila počasna dama, barunica Fitzhugh. Dok je ova dulje vremena boravila u Švedskoj, u velike joj se svidi samostan sv. Brigite u Watsteinu, te utemelji 8. prosinca 1408. sličan samostan u Hintonu u Engleskoj. Taj je nekoć cvatući manastir ukinuo čuveni razarač samostanâ, engleski kralj Henrik VIII. — *Evolution for School-Childern* (Evolucija za školsku djecu). Tu se raspravlja o metodici obučavanja u pučkim školama, kako bi se obradilo prikraćeno i shvatljivo učeno gradivo. — *»Argo« A Reverie in Somerset* (Uspomene in Somerset) Pisac spominje drevni engleski samostan Somerset, gdje su nekoć monasi benediktinci revnovali za slavu Božju te ukras katoličke Crkve u redovničkoj samozataji i potpunome odricanju svijeta. — *W. M. Letts: Dreamy Pierrot.* (Zaneseni Pierrot). Čuvstvena i dirljiva religiozna pripopijest. — *Flotsam and Jetsam* (Svaštice). — *Catholic Ritual in Fiction* (Izumljeni katolički obred). — *Mr. Mc. Kennas* »Pitiless Injustice (okrutna nepravda) — *La Bandera Catolica* (katolička zastava). — *Bible-reading in Church* (biblija, koja se imade čitati u crkvi). — *Social Courses for German Workmen* (socijalni kurzovi za njemačkog radnika). — *Reviews* (Ocjene). — *Schort Notices* (kratke bilješke). *Books received* (primljene knjige). — *Some fereign Reviews* (Neki strani časopisi).

O. P. B.

La civiltà catttolica Qu. 1388—1390.

Il modernismo teologico e il suo sistema di conciliazione. (Oštrim kritičkim nožem raščinja pisac lude pokušaje modernista, da spoje vjeru i nevjeru.) — *Il programma della società teosofica*: (Pisac razglaba program spomenutih teosofa, o kojima ćemo i mi naskoro opširnije.) — *Lo Smith e l' etica sentimentale.* (Nastavlja pisac niz rasprava o moralnom problemu i pretresu sentimentalnu etiku Smithovu.) — *Il modernismo ascetico.* (Letimice se spominju ascetični nazori modernista i dokazuje se, da su ti nazori slični semikvijetizmu, a osobina im neposluh Crkvi.)

Razón y Fe N 81.

E. Ugarte de Ercilla, El modernismo: la ruina de la filosofia. (Pisac raspreda filosofske nazore modernista: kantovski kriticizam, simbolizam i fenomenizam, pragmatizam ili humanizam, fenomenologiju i subjektivizam ter metafisički positivizam, i dokazuje, da je modernizam negacija metafisike, negacija nepromjenljivosti istine, negacija praktične vrijednosti načela protuslovlja.) *V. M. Minteguiaga.* La inmoralidad publica y la legislación vigente. (I u ovome članku pisac oštroumno otkriva slabine državnoga zakona, koji radi o nemoralu. A koliko je nemorala u nas, pa tko mari?!) — *N. Noguer,* La iniciativa privada y el problema de la habitación barata. (Lijepa socijološka rasprava.)

Bulletin de Litterature ecclesiastique (Parait le 20 de chaque mois, excepté 8 et 9.)

Prix d' abonnement pour l' Etranger 5 francs. Paris Libr. de P. Lethielleux, 22, Rue Cassethe. Časopis izdaju profesori katoličkog instituta u Tuluzu, sa opremom u potpunom smislu znanstvenom; ponajviše se bavi novim publikacijama, a donosi takogjer i temeljitih članaka.

N° 3. — Mars. 1908. Un insigne plagiat: La Sainte Vierge dans l'histoire, par G. Herzog, Louis Saltet. To je članak, koji će mnogo prašine uzvitlati u Franceskog, koji će skinuti masku s glave svim franceskim modernistima, koji će pokazati njihovu bestidnost i bezobrazluk... Evo o čemu se radi: o mistifikaciji! Herzog je ispisao cijelu mariologiju držeći se ko gjaja kritike; tu je bio naumio srušiti sve članke vjere o Mariji. Pojedine odlomke izdao je u Loisy-evoj smotri; Revue d' histoire et de littérature religieuse 1907: smotra je već pala. Ali kako? Herzog je bio dotle bestidan — to su modernisti! — da je prepisao sva poglavlja katoličke knjige: Histoire de la théologie positive pok. M. Turnel, samo s tom razlikom, što je objekcije metnuo za dokaze i naproti. Saltet je to dozao finom analizom i poregjanjem. Članak se nastavlja. — Essence et existence, Remi Hourcade. Nastavlja pretjeranu kritiku i ocjenu knjige O. Piccirelli S. I. o istoj stvari; ispravlja mu krivo tumačenje S. Tome. — Ocjene i note.

T. Z.

Etudes. S. J. Smotra drži prvo mjesto u Francuskoj; uregjuju je isusovci. Ona se odavno bori za tradicijonalnu bogosloviju i filosofiju; zato je lanjske godine primila od S. Oca zahvalu i ohrabrenje za budućnost. U svakom broju obiluju znanstveni i kritični članci — još donosi raznih ocjena i bilježaka. Neumorno se bori s modernistima: ona im je u Franceskoj najviše jada zadala. Što je u Italiji *»La civiltà cattolica«*, u Njemačkoj: *»Stimmen aus Maria-Laach«*, to je u Franceskoj *»Etudes«*. Dakle se sama od sebe preporučuje!

Izlazi mjesečno dvaput: na 5 i 20 svak. mjes. Godišnje. 35 francs.

20 Mars — 1908. *L. Roure:* Scolastiques et Modernistes. Učeni i duboki filosof nastavlja fino usporegjivanje megju skolasticima i modernistima i njihovom naukom. U ovome se članku bavi o pojimanju istine Razlaže skolastične pojmove o istini logičnoj i ontologičnoj; riše shvaćanje istine kod modernista; te finom komparacijom dolazi do zaključka, da modernizam nije ništa drugo nego fino aranžirani skepticizam, dočim

skolastici zaslužuju ime umjerenog dogmatizma. Članak je vrijedan preporuke u svakom smislu.

Smotra je još u prošlim brojevima imala znanstvene i zgodne rasprave o modernizmu i njegovim zabludama.

T. Z.

Les questiones ecclesiastiques.

Mjesečna, nova smotra, koju su osnovali profesori katoličkog instituta u Lille-u. Naumili su pobijati modernističke zablude, koje je S. Stolica osudila. Smotra obećaje mnogo; oko sebe kupi najučenije katoličke pisce. Ukusnu metodu slijedi: uz razlaganje modernističkih zabluda uvijek razložiti pravo riješenje pitanja; nastojati usaditi svojim čitateljima ljubav k istini i pravoj katoličkoj nauci — donositi s vremenom napredak i nove publikacije u crkvenoj znanosti. Godišnje izvan Franceske, stoji 13·50 francs. Najvruće ju preporučujemo; osobito onim, koji žele slijediti modernizam do groba. — 28 mars, 1908. Thomery: *Science et foi. Leur conflit.* Vele se govori ovo zadnje vrijeme o sporu izmegju vjere i znanja. Učeni pisac proučava narav spora s pogledom na današnje teorije, te dokazuje, »da se spor ne nalazi megju vjerom i znanjem, nego megju dva metafizična nazora, od koji jedan niječe, a drugi proglašuje potrebu Boga, transcendentalnog bića nad svijetom i nad nama sasvim na pragu religiozne vjere... Obično se dogagja, da istraživalac prirodnih znanosti prijedje svoje granice, te absurdnim pretpostavama, hipotezama nastoji uništiti metafiziku i Boga. Tako čine Haeckel, Dantec, Leduc i drugi. Od njih se nemaju bojati oni, koji se poznaju sa znanjem i metafizikom: tim viša pogibao prijeti prostom svijetu, i pravoj znanosti. Da se tome stane naput, najbolje je razložiti stvar onako, kako stoji, pa ko ima zdrav razum, on će viditi, gdje je istina. — Još ima drugih finih članaka i crtica.

T. Z.

Revue de Friboug.

(Mars 1908.) *R. P. M. de Munynck:* L' idée chrétienne du salaire. Pobija one, koji uče da Krst nije dao nikakva riješenja socijalnog pitanja, budući, da njegovo kraljestvo nije od ovog svijeta. Naprotiv cijelo Evangjelje i Isusova nauka osnivaju se na socijalnom temelju i društvu — dapače jedino i pravo riješenje socijalnih pitanja nalazi se u Evangjelju, u nauci Isusovoj. Nastoji vješto opredijeliti evangjeosku nauku o plaći radničkoj. Pošto je članak majstorski i znanstveno napisan od učnog dominikanca, profesora filosofije. Mi ga preporučujemo osobito onim, koji se zanimaju socijalnim pitanjima. Tu će naći dosta zdravih i naputnih ideja o tim gorućim pitanjima. Smotra donosi još literalnih članaka od sveučilišnih profesora. T. Z.

Revue Montalembert.

Janvier — 1908. Nova smotra učeničke udruge u katoličkom duhu; jedan put mjesečno. Prvi broj svojim poučnim i znanstvenim člancima obećaje mnogo. — *M. Lebreton:* La théologie des Modernistes. Moderniste zbunjeni etsegetičnim i historičnim objekcijama proti katoličkoj vjeri, mjesto, da im se opru, oni žrtvuju svu tradicijonalnu bogosloviju. Do sad je kriterij vjerske istine bio auktoritet Božji, kod modernista ne; to je samo savjest. Zgodno izporegjuje katoličku poziciju i modernističku. — *Taudière*: Conception chrétienne de la famille. Jedino kršćanstvo odmah iz početka posvećuje obitelj; osigurava joj dostojanstvo i ustrajnost; »predjeljuje joj savršenu svrhu i neoborivi temelj. To su ideje razvijene u tom članku. — *J. Laporte:* L' oeuvre de Brunnetière. Vodi čitatelja, da zaviri u kolosalno djelo neumrlog Brunnetière-a. Zanimive note i ocjene. (25 mars, 1908). *M. Gayrand:* Le moderniste apologiste et reformateur. Cilj je apologetike, da pokaže, da je katolička nauka vjerojatna, i da se ima vjerovati, jer ju je Bog objavio, i jer je Bog hotio, da ju svi ljudi vjeruju. To se može dokazati s pomoću čudesa i proročanstava, koje je Bog učinio, kad je nauku objavio. Apologeta može takogjer pripraviti čovječje srce, da lakše primi nauku i da vjeruje. Modernisti slijede protivan put: agnosticizmom priznaju, da se ne može Božanstvo dokazati, nego da se nalazi u srcu svakog čovjeka, što je očita zabluda. Nadalje raspreda sve stadije modernističke apologetike i njezine neispravnosti. Modernizam je bio nakanio svojom naukom i reformom uništiti posve katoličku nauku. Članak se sam od sebe preporučuje!

Mgr. Donais: Le moderniste historien et critique. Modernisti su iskrivili i pokvarili kritiku: jer su pretjerali njezine sposobnosti; za nju su tražili apsolutnu neodvisnost; oni ne podvrgavaju dokumentim i tekstima izvode, nego naproti oni ravnaju dokumente i tekste po aprioristićnim hipotezama; tim su došli u povjesti do scepticizma i svoje volje. — Zato svaki pravi povjesničar ima zahvaliti papi, da je osudio modernizam, rušitelja povjesti, koji se temelji na agnosticizmu, imanentizmu i evolucijonizmu. To su poglavite ideje, o kojima razlaže učeni biskup. Pisac posjeduje sva željna svojstva, da lako uvidi šta kritika može, a šta ne može — ta odavna se njom zanima. Članak je svojski obragjen, stoga ga mi preporučujemo, i želimo, da ga svak čita.

T. Z.

Revue philosophique

Janvier 1908. A. Lalande, Pragmatisme, Humanisme, Vérité. Učeni pisac dobro poznaje novu filosofiju, koja najviše napreduje u Americi, te ju kritizuje. Nova filosofija za kriterij istine smatra čin. »Ona je misao istinita, koja odgovara našim svrhama i koja pouzročuje naše

zadovoljstvo. Dobro, ali koje su to svrhe? Napraviti skemu ljudskih nagnuća, to je postaviti u istoj osobi nagnuća ne samo različnih nego protivnih. Prema tomu pita se: koja su to nagnuća, kojih zadovoljenje ima logičnu vrijednost misli učinjene? Samo je jedan način po kojem možemo to znati; to jest poći ne od potreba k istini, nego od istine k potrebama«.

Još donosi finih filosofskih članaka i jezgrovitih ocjena.

Revue Apologetique, 16 janvier 1908. — *P. Leclair S. J.:* Léon XIII et le modernisme biblique. Dokazuje pomno, da je već Lav XIII osudio modernizam u S. Pismu; zatim usporegjuje nauk Lava XIII i Pija X, te dolazi do zaključka, da je njihova nauka ista. — *M. Lemozin:* De la supériorité des pays protestants. Dokazuje, da vjera ne upliva toliko na bogastvo, da bi to mogao biti znak njezine istine. Uzrok bogastva i napretka ima se više tražiti u geografičnom položaju dotične zemlje, nego u vjeri stanovnika. Slijede zgodne i poučne ocjene.

T. Z.

Revue pratique d'Apologetique.

(1 et 15 Avril 1908.) N. 61; 62. — Ove smotre nijedan mi broj nije doša u ruku, a da ga nijesam odmah pročitao. Tako su zanimivi bili. Ali sam ova dva posljednja broja pročitao ne samo jednom nego dva puta, i to odmah. U njima se govori o najaktualnijim i najvrućim pitanjima, a za katoličku vjeru temeljnim. Tu se koplja lome s modernizmom na život ili smrt; tu se raspravlja o postanku katoličkih dogama, o njihovoj stalnosti ili promjenljivosti; tu se na tezulju stavlja objektivna vrijednost »Novog Zavjeta«....

61—62. *L. de Grandmaison:* Le développement du Dogme chrétien. Ispituje, razlaže i pobija nauku Harnackovu i Sabatier-ovu o dogmi i njezinu razvoju: to su poglavice današnjeg protestantskog liberalizma. Zatim prelazi na teorije kod katolika: Joseph de Maistre, Moehler, Günther, Newman, Franzelin, Loisy, Tyrrell, Blondel. Članak će donijeti u trećem dijelu, pravi pojam! Članak se ne da dosta preporučiti; dosta je pogledati na niz imena, koja vladaju 19. i 20. vijekom — to su prvaci u vjerskim pitanjima savremenosti. Cijelim člankom vlada neustrašivost, mirnoća i nepokolebivo znanje. Pitanje je od kapitalne vrijednosti, stoga ćemo nastojati našim čitateljima o njem što progovoriti.

61—62. *E. Mangenot:* M. Guignebert et le Noveau Testament. Nemanje je vrijednosti članak učenog profesora u Parizu, Mangenot. On ispituje modernističke zablude o novom zavjetu. Za predmet mu služe ideje radikalnog modernista N. Guiguelberta. U prvom dijelu raspreda o metodi i tekstualnoj kritici; zatim prelazi na pitanja o autentičnosti i kanoničnosti knjiga N. Z, o sinopticima, če-

tvrtom evangjelju, o ostalim knjigama; razlika i protuslovlje Evangjelja, protuslovlje nauke; inerancija N. Z. Članak će se nastaviti.

I ostale se note, ocjene i informacije odnose na modernizam.

Eto zgode steći si opći pojam o modernističnim zabludama i njihovoj nauci, naruči si ovu smotru! Tu ćeš svega naći, što želiš: tačno razlaganje protivničkih nauka i temeljito pobijanje, valjano i potpuno riješenje svih vjerskih pitanja.

Tu se vidi jakost i istina skolastične filosofije i katoličke nauke; da bezvjerju nijesu uzroci u katoličkoj nauci, nego u srcu bezvjernika, koji se boje i bježe od katoličkog morala; da modernisti i bezvjerci nemaju nikakvih dokaza proti Bogu ni proti katoličkoj vjeri. To oni više puta sami priznaju! — ali ipak Boga niječu ili katoličku nauku odbijaju, ma zašto? — Barem da ju u miru ostave! Pravi bi odgovor mogao sam Bog dati; a dostatne im odgovore daju svi katolički učenjaci, to im daje i spomenuta »Smotra«. — Što oni navaljuju na Boga i na katoličku nauku, to je po srijedi savjest, koja im ne da mira, pa bi ju trebalo umiriti na koji god način; jer tko ne niječe opstanak Boga, taj mora ići u krilo katoličke Crkve, inače ostaje na sred puta!

T. Z.

Le Semeur.

(5 mars 1908.). Smotra se poglavito bavi socijalnim pitanjima, ali ni druga pitanja ne ostavlja. *A. Mury:* L'Encyclique »Pascendi« et la démocratie chrétienne. Nastoji pobiti one, koji tvrde, da su »démocrates chrétiens« modernisti. Dokazuje, da ima mnogo modernista, koji nemaju ništa sa »démocratie chrétienne«, i viceversa. Za tim dokazuje, da papa Pio X slijedi iste nazore u socijalnim pitanjim, što ih je postavio bio Lav XIII. U političnim pitanjima Crkva ostavlja svakom slobodne ruke; jer je svako uregjenje države po sebi dobro i razumno, niti se koje protivi katoličkoj nauci.

T. Z.

Revue de Sciences Philosophiques et Theologiques. II. Nr.

Prvi članak II. sv. radi o »nature de l'emotion selon les modernes et selon Saint Thomas«. Ne razlikujući motio od pasije, već ih na izmjence za isti pojam upotrebljujući, govori pisac. H. D. Hoble o toj pasiji, kako je shvaćaju moderni. Tu ubraja fisiologe, a na čelu im dr. Langea, danca, i američanina prof. W. Jamesa. — U drugu grupu spadaju t. zv. intelektualisti, kojima je početnik Herbart, a spominje i znamenitoga psihologa iz Austrije Nachlovskoga, koji je osobiti branitelj toga mišljenja. Samo ime tih grupa govori, što je za njih passio. Po prvima ništa drugo, do li promjena tijela, kojih promjena kaznije tek dolazi svijest u dušu: dakle tu nema konstitutivnih psihičkih činjenica u pasiji. —

Drugi misle, da je passio najprije neka representacija čina u razumu, a posljedica toga da su promjene na tijelu. — Razloživši potanje misli tih modernista i razloge, što ih za potvrdu navagjaju, prelazi na sv. Tomu Akv., te upotrebivši poznati Tomin metod: qui bene distinguit, bene docet, iznaša kratko, a razumljivo mišljenje, dokaze i zaključke sv. Tome, pokazujući, što pasija nije, a što jest. Pri tome indirekte pobija protivna mišljenja i pokazuje, u čemu su prava, te ih prihvaća u svojoj definiciji pasije. Zaključuje, da je passio psihološka činjenica specijalne vrste, koja ima taj osobiti karakter, da se razlikuje od drugih psihičkih pojava; taj je pojav osjetan i praćen promjenama na tijelu.

Velike je zanimljivosti članak *A. Roussel-a*: Theologie Brahmanique d'après le Bhagavata turâna«. Pisac rasčehnjuje svu vjeroispovijest Indijanaca, te pokazuje ono, što je već Tertulijan rekao, da je omnis anima naturaliter christiana. U tom se nastavku bavi o presv. Trojstvu, kako je ono figurirano u božanstvu indij. zvanom trimurti. U Brahmi, Višnu i Šiva nalaze se sva svojstva, što ih kršćani vjeruju o Ocu, Sinu i Duhu Sv.

Leon Gry govori o »La creation eu sept jours, d'après les Apocryphes de l' Ancies Testament.

Tu se usporegjuju 3 pseudografa starozavjetna u jednoj tački. — Nastavlja se rasprava »de locis theologicis«.

Obilan ovaj put »Bulletin«, koji govori isključivo o psihologiji t. j. kritizirajući djela te struke, a u specijalnim pitanjima govori najprije o »subconscient-u«, vanjskoj percepciji i t. d.

P. T.

Svaštice.

Tostojeva osam deset godišnjica (1828—1908.)

Glavni predstavnik ruskoga realizma — i možda prvi ruski romansijer — grof *Lav* Nikolajević *Tolstoj* navršit će jesenas 80 godina. Rodio se 9. rujna 1828. u Jasnoj Poljani, u guberniji Tulskoj. Izvjesni krugovi radi su ovu osamdeset godišnjicu proslaviti osobitim slavljem. No ni u samoj Rusiji ne sude svi jednako povoljno o sijedom književniku. Oni, koji ne zaploviše strujom modernoga bezvjerja, nego u velike cijene objavljenu religiju, nimalo nijesu zagrijani za tu proslavu. Zašto ne?

Tolstoj nije mogao da se otrese svojih panteističko-racijonalističkih ideja. U knjizi: »Kritika dogmatičkog bogoslovlja« piše on, da nema Boga, kome bismo se mogli obratiti i reći mu: »Gospodine, smiluj se!« Predodžba o Bogu Stvoritelju da uništuje njegov pojam o Bogu; da nema smisla govoriti o Bogu trojednome, o Angjelima, o stvaranju i t. d. Dogma o Trojstvu njemu je strašna dogma koja se ruga vjeri. Time padaju u isti mah i dogme o otkupljenju, o posvećenju i sve dogme, koje se odnose na otkupljenje naše. Njemu se čudnom čini nauka »o milosti.«

Zabacivši ovako nauku crkvenu obraća se Tolstoj k evangjelju, misleći da je našao protuslovlje izmegju Crkve i kršćanstva. Kritičke svoje bibličke študije Tolstoj je objelodanio u knjizi: »Ujedinjenje i prijevod četiriju evangjelja.« (Gent 1879/80 i 1892/94) To djelo ima tri sveska uz mnoga tumačenja i uz mnoge primjedbe. Mimo to ima kratak izvadak istoga djela s natpisom: »Kratko tumačenje evangjelja«; za koje veli jedan izvrstan poznavalac Tolstojevih djela, da to već nije evangjelje Kristovo, nego evangjelje, kako bi ga htio imati Tolstoj.[1])

Tolstoj stoji na stanovištu racijonalističko — destruktivnom bibličke kritike, jednako kao i Strauss i Renan. On poriče sva čudesa: začeće i rogjenje sv. Ivana Krstitelja, navještenje i rogjenje Isusovo, čudo Kristovo na svadbi u Kani Galilejskoj i t. d. Njemu su čudesa — besmisao, a ne će ni da čuje o proročanstvima, koja su se ispunila na Isusu.

Po Tolstoju Isus je samo čovjek, kao i drugi ljudi, a nipošto »Bog i čovjek.« On dopušta istina, da je Isus savršeniji od drugih ljudi, ali mu poriče božanstvo.

Krivo bi Tolstoju činio, koji bi mislio, da je on to napisao u opakoj namjeri; ne, kako sam veli u uvodu ka »Kratkom tumačenju evangjelja« — »njegov um i srce njegovo« izvadiše iz evangjelja ono, što je odgovaralo njihovim zahtjevima. Ali sato stoji pisano: »*Ako mi ili angjeo s neba javi vam evangjelje drugo, nego što vam javismo: proklet da bude!*« (Gal. 1, 8)

God. 1901 (22 veljače) sveti Sinod izopći Tolstoja iz ruske Crkve.

Sve to podaje nam ključ k razumijevanju one odvratnosti, što izbija iz nekih ortodoksnih ruskih listova spram ove proslave Tolstojeve. Tako n. pr. piše »*Veče*«:

»Vi Rusi, koji se židovima još nijeste prodali, ruku na srce, pa recite, što je dobra Tolstoj učinio Rusiji? Na to ima tek ovaj odgovor: ama ništa, no zato mnogo neprilika i mnogo hotimična zla. Tolstoj je otac svega našega bezvjerstva i svih pogrda na ortodoksnu Crkvu. On je uzeo našu vojsku demoralizati, davši joj u ruke

[1]) Dr. K. I. Staub: Graf L. N. Tolstojs Leben und Werke. Jos. Koasel. Kempten — Muenchen 1908.

svoje poganske knjige, u kojima dokazuje, da nije slobodno zakleti se, jer da je Gospodin u evangjelju zabranio zakletvu. Tolstoj je unesao neprijateljstvo u rusku obitelj; on nam je otrovao mladež; on razorava i uništava sve, što je sveto, čisto, uzvišeno. Diljem mnogo godina on preko svojih knjiga iz srca naroda ruskoga logički goni vjeru. Njegovi su spisi počinili više zla, nego li milijuni revolucijonih proklamacija; pošto su ove bile tugje našemu narodu, a Tolstoj je umio svekolike nauke svoje prilagoditi i našemu svijetu i našemu jeziku. Pa sad će nekoja »inteligentna gospoda« da proslave Tolstoja kanoti najvećega muža u Rusiji! Ne, ruski narod, koji vjeruje u Boga i svetu Crkvu, ne će slaviti — Tolstoja! Vi ga, framasuni, slobodno slavite; ali nemojte rastrubiti u svijet, da ga slavi narod! Tolstoj je svim židovima i neprijateljima Rusije učinio tolikih sluga, te se ne daju procijeniti ni nagraditi, pošto je napao na vjeru te ju razdvojio. Narod će ostat sa strane kod sviju ovih svečanosti.«

*

Ovo se dakako puno odmiče od onoga načina prikazivanja, kojim naši hrvatski pisci[1]) znaju isticati Tolstoja; premda mu nitko pametan ne će poreći njegovih umjetničkih vrlina. Dobro je, da se čuje i ovaj *ruski* glas![1])

Novi pokušaj da se učini svijet besmrtnim, vječnim.

Zakon degradacije energije (umanjivanja djelatne sile) daje nam nepobitni i sigurni dokaz, da se svijet primiče k svojoj propasti, k svome kraju. To je mnoge rastužilo te traže kakovgod način, ne bi li svijet vječnim, besmrtnim učinili: jer je velika šteta, da svijet propane, od kog se je sve razvilo. Osim toga, gdje ima konac, tu mora biti takogjer početak. Eto opet znanstvenog, nepobitnog dokaza, da opstoji jedno biće, posve različno od svemira, koje bi imalo biti vječno i uzrok svega, što opstoji: katolički Bog! — To njih boli; zato se besposlenici trude, da ismisle, ne bi li kako svijet besmrtnim učinili: To je opet pokušao prof. *Meyer* u knjizi. *Weltschöpfung*. (Stuttgart Frank), na ovaj način: Istina, on priznaje, da se stari današnji svijet mora skončati, propasti, umrijeti, kao što mrije čovjek, ili druga živuća bića; ali to ne škodi ništa! — Gledajmo, kako čovjek besmrtnim čini svoje pleme: »Ljubav sili dvije osobe, da si svoj život učine dalje živućim; plod njihove ljubavi ostaje iza njih kao neko produljenje, nastavljanje njih samih; te plodovi opet, prisiljeni ljubavi, čine, kako su činili i njihovi roditelji, i tako pleme ostaje

[1]) Milivoj Šrepel veli. da je Tolstoj u najveći i najplemenitiji od sviju živih realista. Njegove su divne raddje najsavršenija djela, koja je moderna svjetska književnost stvorila na polju pripovijesti.« (»Ruski pripovjedači.« II. Zagreb 1894. str. 249. Izdala Mat. Hrvatska.)

[1]) Sr. Kath Kirchenzeitung. Salzburg 1908. br. 25. i 28.

besmrtno.« To se isto dogagja sa svijetom:

»Svemoguća je ljubav ono, što stvara svijet života; no i u tako zvanoj mrtvoj naravi stvarajuće sile slične su toj ljubavi . . . One moraju, tjerane nekim *neodregjenim* nagonom, u prostoru svemira tražiti njima slične. Tako se susretnu dva takva jednaka svemirna bića, koja se ujedine divljim nagonom bivstvovanja. Taj sraz presilno ražari, rastopi njihova tjelesa, i tako se porodi novo svemirno biće u prostoru, sastavljeno od mnogo mirijada začetaka, koje su ona dva stara svijeta izmetnula: novi svijet, nova zvijezgja nastaju.«

Ta izmišljena fantazija ne vrijedi ništa više nego sve dosadašnje. Protivi se općoj granitaciji svemira, da jedan planet hoda i drugi traži, da se s njim poljubi! — Pa kad bi sve to bilo moguće, opet šta slijedi? Slijedi to, da bi iz sraza dvaju planeta nastala tolika vrućina, te bi ih moralo nestati radi te neizmjerne vrućine; a to je opet stara istina S. Pisma, da će se svijet skončati od užasne vrućine i vatre i da će sve postati novo. Ali iz tog ne slijedi vječna besmrtnost svemira; jer, koliko ima svemirnih tjelesa? Sigurno nebrojan, ali konačan broj? Sad pitamo nadalje, koliko će nastati novo rogjenih tjelesa iz jednog sraza? Jedno! A srok, sastanak onih dvaju starih tjelesa ne može se ponoviti više, jer su se u novo tijelo pretvorila. Dakle će doći vrijeme, kad će ostati samo jedno tijelo u svemiru, pošto postankom svakog novog tijela dva imaju propasti, a srok ne mogu ponoviti, kako se to dogagja kod živućih bića, budući da više ne opstoje. — Šta će onda biti? I ono mora izgubiti svu svoju djelatnu energičnu silu, a drugog nema, da se s njim poljubi. Šta sad? Završiti vječnom smrti! Ili će gospodin Meyer opet izmisliti *neku* silu, koja bi imala učiniti, da se to jedino tijelo rasprši u hiljadu drugih tjelesa, to da opet počme novi red poljubaca! Ali mi pitamo: Ta *nepoznata* sila, taj blaženi x, ili pripada svemiru, ili ne? Ako ta sila pripada svemiru, onda je ona morala izgubiti svoju djelatnost, jer se zakon odnosi i vrijedi za *sve* sile svemira; ako pak ne pripada svemiru, onda je ta *nepoznata* sila onaj *poznati* katolički Bog! Mi Ga zovemo Bogom; Njemu se klanjamo, od Njeg sve imamo: On čini da sve postaje i nestaje a vi Ga zovite x! Ali pazite dobro, da vam taj x ne skoči iznenada pred oči! — Eto do šta se dolazi, kad se oči zatvore očitoj istini. Ali šta? David je prorok davno rekao: »*Ako se popnem u nebo, tu si ti; ako sagjem pod zemlju, nazočan si.*« — Dakle svagdje ih čeka x! — Hvaljen i slavljen budi, vječni Bože, koji si se objavio *malenim.*

Da se malko nasmiješ!

»*I opet — šovinizam D.ra Biničkoga.* Ako bi ikoji list imao

odvajati ozbiljnošću, to bi imao onaj koji preuzeo časnu zadaću, da brani vjerske svetinje. »Hrvatska Straža« preuzela je tu zadaću, ali na žalost ona pod uredništvom D.ra Biničkoga nije ono što bi imala biti, pošto D.r Binički nije čovjek na svom mjestu. Slobodno njemu da u politici misli kako hoće, ali kao urednik jednoga lista, kome bi u nas u Dalmaciji bilo namijenjeno da bude organom svih svećenika i svih katolika bez razlike političkog mišljenja, on se ne smije služiti ugledom lista, da u njemu ističe i svim našim katolicima nameće svoje privatne političke nazore, najmanje pak takove nazore, koji, kad bi se mogli primijeniti na svekoliko svećenstvo, prikazali bi isto kao tobož nadahnuto šovinističkim, separatističkim i natražnjačkim duhom.

Dokazom neka služi pisanje »Hrvatske Straže«, ili ti bolje njezina urednika u zadnjem izašlom svesku. Tu, u rubrici »kratke ocjene«, spominje se umna rasprava D.ra Kreka: »Narodni politički program«. Uredništvo hvali tu raspravu, nu pošto se u njoj spominju Srbi, koji da su došli u Hrvatsku, D.r Binički se proti tomu ogragjuje, te hoće da uvjeri ćak i jednog D.ra Kreka, da to nijesu bili Srbi, nego Vlasi, Cigani, Martolozi i ost. »Primjetit nam je — veli — da u Hrvatsku nisu došli Srbi, nego Vlasi i t. d., koji su kasnije prisvojili ime srbsko«. — Ovo je po Frank-Elegovićevom receptu, što bi ga tobože u ime obrane vjere, šovinizam urednika »Hrvatske Straže« htio narinuti inokupnom hrvatskom svećenstvu.

Ali ima nešto još krupnije. U Pragu izlaze već treće godine »Slavorum litterae theologicae« kao prilog »Časopisu katol. duchovenstva«. Zadnji broj toga učenog lista donosi pohvalnu ocjenu rasprave D.r Barca: »O modernoj katoličkoj apologetici« iz pera D.ra Dočkala. Dok »Hrvatska Straža« i »Vrhbosna« hoće da u pomenutoj razpravi otkriju »modernističku ranjavu petu«, D.r Dočkal i zagrebački »Katolički List« tu »ranjavu petu« u njoj ne mogu da nagju. To megjutim nas ovdje ne zanima. Nas zanima druga »zamjerka« upravljena od našeg vrijednog D.ra Biničkoga uredništvu praških »Slavorum litterae theolog.« On mu zamjera: »što trpa hrvatsku knjigu u srbsko-hrvatsku torbu«, jer da (čujte!) »hrvatska knjiga sa srbskom nema ništa, kao ni Hrvati sa Srbima!«

Poznato je, kako naša slavenska braća smatraju nas Hrvate i Srbe jednim narodom, kao što zbilja i jesmo. To je stvar tako očita, da o njoj ni raspravljati ne treba; tako neoprovrziva, da ju je i sam vogja dalmatinskih čistunaca don Ivo Prodan u svojoj »Secchia rapita« na deset mjesta morao otvoreno priznati. A kao što smo od slavenskog svijeta smatrani jednim narodom, tako je, s razlogom još većim, i naša književnost smatrana jednom.

Ta stvar D.r Biničkomu ne ide u glavu. Kao urednik jednog katoličkog lista on, mjesto da sjedinjuje, hoće da dijeli, i kao da mu je malo što niječe narodno jedinstvo, on se diže i proti književnom jedinstvu Srbâ i Hrvatâ. Neki dan je pisao, da »Hrvati i Srbi niesu nigda bili jedan narod, niti da će igda biti« (!), a sada tu istu besmislicu u goroj formi ponavlja, tvrdeći, da »hrvatska knjiga sa srbskom nema ništa, kao ni Hrvati sa Srbima«. Očito je, da je taj čovjek zabio u glavu da se mora porušiti — ako već postoji — svaki most sjedinjenja izmegju Hrvatâ i Srbâ, pa ćak i književni.

I takome čovjeku povjerava se uredništvo »Hrvatske Straže«! I s takim mislima i težnjama misli se da će se uspješno voditi borba proti naprednjacima i socijalistima! Ne dao Bog, ali ja predvigjam zlo za katoličku stvar, koja mi je na duši stalno više nego D.ru Biničkomu, ako se uregjivanje katoličkih listova ne povjeri ljudima ozbiljnim i izkusnim, ljudima koji će shvaćajući današnje struje i ozbiljnost položaja, crkvu i vjeru ne samo braniti, nego i z n a t i ih braniti.« (»Nar. List« 2. IV. 1908. br. 27.)

Katolik.

Tako eto doslovce glasilo don Jurino, koje preporučuje obranu *časti* i »oružjem u ruci«. E pa neka je svašta ko na Božić graha, bit će list ugodniji, popularniji. Treba uštinuti i klopnuti i pomilovati, da bude svake ruke ričeta.

Naš urednik prima drage volje opomene od svakoga, osobito od debelih »katolika«, ko što je don Jurin. A sa smiješkom je primio ad notam i gornju opomenu, pa ju evo i uvrstio na ravnanje svim štiocima. Neka svak znade, da čovjek mora imati dva uvjerenja, jedno političko, drugo uredničko; neka svak znade, da svoga uvjerenja ne smije isticati, pa bilo pravo i istinito, jer je to natražnjaštvo. Neka se znade svuda, da su u Hrvatsku dolazili zgoljni Srbi, i to potomci preadamovaca Sime Lukina Lazića; a nikad nije bilo Vlaha. Stoga se imaju spaliti »Spomenici hrvatske Krajine«, što ih je s teškim trudom posabrao zaslužni Lopašić. Imade se spaliti »Grudobran kraljevine Hrvatske«, što ga je napisao vrijedni Gjuro Deželić; a uništit se imadu i svi spisi Deželićevi, koji spominju Vlahe, Martoloze i t. d. Sve, što se dosele pisalo o vlaškom razbojništvu ima se uništiti; a ime se *Vlah* mora izbrisati iz svih knjiga i rječnika.

Povjest se hrvatska mora posve prekrojiti, pa pisati iznovice povjest srpska ili srbohrvatska ili slavosrpska. Idealizam se iz hrvatske knjige imade posve iskorijeniti i zamijeniti srpskim realizmom, a ime hrvatsko u njoj prekrojiti u srbatsko. Narod se hrvatski mora okupiti pod veleizdajničku zastavu srpske propagande. »Hrvatska Straža« mora promijeniti ime i zvati se »Srpski barjak«; šovinisti njezini urednici i suradnici moraju u trapiste, a urednikom »S. b.«

mora postati debeli *katolik* »Nar. lista«, koji će »crkvu i vjeru ne samo braniti nego i *znati* ih braniti«. Tko nije s time sporazuman, natražnjak je i šovinist.

Dolje krinku! I slijepac može razabrati, kud vode djeca slavnoga ćaćka »Obzora«. Prozirna je njihova svrha. Ta »Pokret« očito napada na sve svetinje katoličke, a sve proti očitomu slovu i duhu državnih zakona, pred nosom državnoj vlasti. Nu »Pokret« i njegovi ljudi imaju deblju kožu od potočnog konja, pa po staru framasunsku psovkom i pogrdom hoće da zabašure svoje napadaje na vjeru i na Crkvu. Megju tim »poznat ćete ih po plodovima njihovim . .« I evo: u uredništvu »Pokreta« sjegjaše odavno sin pobožnih roditelja, odgojen valjano i pobožno. Svijet se čudio: sin onakovih roditelja, katolički svećenik, pa suradnik »Pokreta«! Svako čudo za tri dana. Nedavno je taj svećenik pokretaš javio svojoj oblasti, da već dvije godine srcem ne pripada Crkvi katoličkoj, a u životu da ga vodi mržnja na Rim i na Crkvu. Eto — što u svijetu jedan »Pokret« zla učinit može. Mi žalimo zalutaloga brata, nekadanjeg prijatelja, i preporučujemo ga u molitve svim dobrim dušama. A podloj djeci podmukloga »Obzora« dovikujemo: dolje krinku!

Zli biljezi. Poznato je, da hrvatsko novinstvo ne stoji (uz rijetke časne iznimke) na Bog zna kako visokom stupnju. Kako je političko strančarstvo uvijek na dnevnom redu, a politika se po receptu N. Machiavellija laća sviju sredstava, i naši se novinari laćaju najkukavnijih sredstava, da naude drugomu. Tko prati naši političke novine u Banovini, doći će do uvjerenja, da su svi, koji se bave politikom varalice, špekulanti, izdajice, prodane mješine i t. d. A te su izdajice i prodane mješie do nedavna bili najveći Hrvati, najbolji rodoljubi. Ne čudimo se, ako tako pišu pokretaši. Ta to im je zanat. Nu čudimo se, što su na tako niske grane spale i stranke, u kojima veliku ulogu igraju i katolički svećenici. U ovim prilikama i najveći idealist mora sa zebnjom gledati u hrvatsku budućnost.

Ima jedan list, koji se ex professo ne bavi politikom, a uregjuje ga svećenik, pa se ipak u prostoti može takmitii s najgorima. Sjećamo se one njemačke: »Mensch, du ärgerst dich, du hast Unrecht«. Prostota ni psovka za trijezna čovjeka ne mogu nadomjestiti dokaza.

Kako šire kraljestvo Božje! — Izlazio je tek drugu godinu. Sada već počiva u miru. I bolje tako. »Balkan«. Urednikom bio mu pop. Ispovijedao je evangjelje »slobodne misli«. Razumije se: oprezno, umjereno, u modernom obliku. Obično u »podlisku«. Ili na zadnjoj strani, kao suvišni nametak, u obliku romana, pripovijesti ili priče. Ta tko će se osuditi, da tuj prigovara! Tko će dirati u zakon »slobodnog umjetničkog stvaranja«, što su ga svečano proglasili estetičari i kritičari: Marjanović, Matoš i drugovi? Takva je n. pr. priča »Goba Mara«, što ju donio »Balkan« nekoliko dana prije svoje smrti. Razvija se tuj pojam »buržoanskog boga«, koji da je »doista dobar prema zdravim, čistim, uglagjenim, bogatim, ali u isto vrijeme Babau svih ostalih«! On načinio je Maru grbavom, zato je pravi »babau«. »Smirih se, kad me uvjeriše, da je umrla, da je odnio »ovaj veliki Babau. — To vam je moje osjećanje za prvi Božić«. U ovom se tonu raspreda stvar — s finim misterijoznim umjetničkim ukusom. — Mnogo bi se moglo primijetiti i o nekom drugom polit. listu, koji izlazi tamo negdje u Dalmaciji, a potpisan je takogjer jedan pop kao urednik. — Nedavno jedan se takav pop, iza kako je dvije godine suragjivao kod naprednjačkog »Pokreta«, javno odmetnuo. I tako dalje. I ti, nesretna Hrvatska, čekaš još uvijek, da ti osvane dan bolje budućnosti, dan stare slave! Uzaludu čekaš, Hrvatska moja, dok ti »sijonski čuvari« na ovakav način brane »krst«.

Sjedinjenje protukršćanskih vojska. Megju francuskim i njemačkim slobodnim zidarima vladala je nekakva napetost onamo od rata god. 1870. do 1871. No proljetos čini se, da su se sve nesuglasice riješile na zajedničkom kongresu u Berlinu, gdje se je sklopio »bratski savez« proti zajedničkom protivniku: *kršćanstvu.* Za ovim su ciljem sjedinjenja mnoge framasunske lože s ovu i s onu stranu Rajne davno težile, osobito poslije općega sastanka slobodnih zidara u Parizu ljeti god. 1900[1])

A taj »dobri primjer« slobodnih zidara nije ostao bez ploda ni kod drugih protukršćanskih organizacija. Sva ona mnogobrojna njemačka društva, kojima je glavna svrha borba proti kršćanskoj vjeri, sastala su se nedavno u Veimaru, te osnovala veliku aliansu. Zajednički program, što su ga svi saveznici primili, ima dva dijela: prvi radi o samoj organizaciji te protukršćanske vojske, a drugi o njezinoj djelatnosti. U ovom drugom dijelu je *prva točka: literarni rat proti kršćantnu.* Druga točka: usmena predavanja proti kršćanskoj vjeri u cijeloj zemlji, po stalnoj organizaciji. Osim toga spada na bitni program: 1. Ukinuće vjeronauka u svim školama. 2. Isključenje svakog crkvenog utjecaja na odgoj budućih učitelja. 3. Ukinuće bogoslovskih fakulteta na sveučilištima. 4. Osnovanje »slobodnih narodnih crkava« i t. d.

Pristupila su do sada tomu savezu ova društva: 1. Savez »slobodno-vjerskih općina«; 2. njemačka sekcija »slobodne misli«; 3. savez za »moral bez vjere«; 4. savez za »osobnu vjeru«; 5. »monistički (t. j. ateistički) savez«, koji ima gotovo u svakom njemačkom gradu

[1]) Sr. »Hrv. Straža« god. 1903. str. 339.

svoju podružnicu; 6. savez »Giordano Bruno«; 7. »mladonjemački kulturni savez«; 8. kartel slobodnih društava u Monakovu«; 9. društvo proti kršćanskom braku.

Protukršćanske novine kliču od veselja, što se stvorila ta »ogromna bojna falanga« za zajedničku ofenzivu proti kršćanskoj vjeri, a prije svega proti katoličkoj crkvi.

Hoće li se ispuniti nade tih neprijatelja Kristovih? Cijela crkvena povijest nas uči, da je u borbi i progonstvu crkva uvijek jačala, *gdje su god katolici bili revni i budni i prožeti živom vjerom.* Gdje nijesu bili taki, nastradali su u borbi, kao danas u Francuskoj. Na koncu t. zv. »kulturne borbe« u Njemačkoj priznao je glasoviti protestantski povjesničar *Ottokar Lorenz,* da je »stoljetni boj liberalizma proti katoličkoj Crkvi ostao hez ikakve nade, jer ona je danas jača nego ikada.«[1]) Ali istina je i to, da današnji naraštaj u Njemačkoj nije više isti kao ono pred 20 godina: U zadnje je vrijeme tamo harao modernizam i reformni katolicizam, pa je zato snaga katolika oslabila, kako se to vidi iz mnogo kobnih siptoma.

S toga je veliko pitanje, hoće li njemački katolici biti dorasli jurišu, koji ih čeka sa strane sjedinjene protukršćanske vojske?

Što se tiče hrvatskih katolika, bit će i za njih borba sve žešća, a pobjeda ovisi i za njih o tom, da li će biti revni, budni i prožeti živom i zdravom vjerom.

I u nas imaju protukršćanske sile u bitnome isti program, kao u Njemačkoj, a prva točka toga programa jest *literarni rat proti kršćanstvu.*

Francuska akademija. U ovoj akademiji »40 besmrtnika« ima i izričitih katolika kao: kardinal Mathieu, François Copeé, Marquis Costa de Beauregard, Alfred Mézièṙes, grof Segur, M. Gebbart, Marquis de Vogué, Vandal, Vicomte de Vogue, Thureau Dangin, grof d'Haussouville, Emil Ollivier, grof de Mun, Paul Bourget, Rene Bazin. Eto i ovo očevidni znak, da katolici nijesu natražnjaci, niti ljudi tame, niti ih znanost priječi u vjeri, a niti ova u znanosti. Contra factum non valet argumentum.

Koliko se žrtvuje militarizmu. U srednjem vijeku i sve do u novije doba, papa je moralna moć, koja je posredovala izmed raznih naroda i država i tako ne rijetko zapriječila rat. Protestant Bismarck, da omogući jaki razvitak i pruskoj i protestanskoj ideji, ukinuvši papinsku državu (jer su Piemontezi to učinili prama njegovu planu) istisnuo je ovu moralnu moć iz koncerta velevlasti. Materijalističko igranje sila ili komponenata sve više postaje kao temelj, na kome grade ili mijenjaju moderni državnici svoje odnošaje prama drugim državama: nema više med-

[1]) Lorenz: »Geschichts-wissenschaft« (Berlin 1891.) str. 165.

narodne blage koncentrujuće sile! Posljedica je toga, da je oboružavanje oslon skupog i toli žugjenog mira; militarizam raste i neprestano raste. Makne li se jedna država i poveća li broj vojnika ili brodova ili uvede li nove bojne strojeve, i druge države moraju je slijedit neodoljivo. I time, kako u kršćanskim državama preotimaju maha protukršćanski elementi i hoće da vladaju putem parlamenta ili ministarstva u tim zemljama, raste i militarizam, a s njime ogromne svote, što gnjave i poljodjelca obrtnika u tjelesnim žrtvamama, u nametima i porezima.

Neka brojke govore same:

	Broj stanovnika u milijunima	Izdaje u milijunima kruna	Na stanovnike otpada kruna u godini	
Engleska	44.177	1481	34·6	1905/6
Francuska	39.252	1080	27·2	1906
Njemačka	60.606	1349	26·19	1906/7
Italija	33.476	403	11·87	1606/7
Austrija	47.119	423	9·54	1906
Ruska	146.800	1275	8·74	1906

Usporedimo li državne izdatke uopće sa izdacima u svrhe militarizma, to otpada na glavu ovako:

	Ukupni izdatak	Milit izdatak
Njemačka	46·7	26·2
Sjed. Države	43·3	22·1
Francuska	90	27·2
Engleska	110·5	34·6
Italija	55·1	11·9
Ruska	42	8·7
Španjolska	49·5	9·2
Austrija	71 1	9·4

»Najgori neprijatelj roda ljudskoga.« Glavno glasilo kršćanskih socijala u Austriji: »Reichspost«, raspisalo je tri nagrade za najbolje odgovore na pitanje: »Tko je najgori neprijatelj roda ljudskoga?«

Stigla su u svem 1142 odgovora. Potpunim je pravom uredništvo prvu nagradu podijelilo za ovaj odgovor: »*Najgori je neprijatelj roda ljudskoga*: zla štampa.« I *Combes*, taj demon francuskog naroda, priznaje u jednom članku, što ga je objelodanio u bečkoj »Neue freie Presse« (29. ožujka ov. god.): »Liberalna i socijalistička štampa otela je katoličkoj Crkvi u Francuskoj dvije trećine, a možda i tri četvrtine vjernika « Uslijed djelovanja te protuvjerske štampe, računa Combes, da su danas u Francuskoj i žene, koje još imaju vjeru, u manjini.

Tada se ne možemo čuditi onoj groznoj statistici o propasti obiteljskog života u Francuskoj, što su je proljetos pariške oblasti objelodanile.

Ali čuditi se moramo, što kod nas i danas još mnogi katolici, dapače i pozvani vogje katolika, spavaju, dok liberalna i

socijalistička štampa radi groznićavom revnošću, da povede Hrvatsku na francusku stazu. A ustanu li megju hrvatskim katolicima odlučni borioci na obranu katoličke stvari, jamačno će u vlastitom taboru ustati i Mefistofeli, da po mogućnosti unište plodove požrtvovnog rada.

Moderna filosofija. Probleme, oko kojih su nekad čitavi naraštaji velikih mislitelja dan i noć radili, da ih riješe, današnji filosofi rješavaju šaleći se poslije ručka s cigaretom u ustima. Tako je nedavno amerikanski filosof *Kromplarod* izdao brošuru od 23 stranice, kojom odgovara na niz najtežih metafizičkih pitanja. Naslov joj je: »Svijet kao protuslovlje« (Niagara Falls 1906. U nakladi piščevoj), no cijena je obzirom na znanstvenu vrijednost knjižice izvanredno visoka: Kr. 3 50 u našem novcu. Megju inim raspravlja taj filosof o pitanju: *što je neizmjernost*? A rezultat istraživanja jest: »Neizmjernost nije ništa drugo nego jedno veliko: *i tako dalje.*« Ova duboka ideja igra onda još svoju važnu ulogu i u Kromphardtovoj *kosmologiji.* Istina je doduše, što je veliki paleontolog *Karlo pl. Zittel* prije malo godina svečanom zgodom izjavio: »Što dublje prodire ljudski duh u tajne prirode, to se jasnije očituje *neizmjernost onoga, što ne znamo.*« Ali za genij modernih filosofa à la Kromphardt i ta je neizmjernost napokon tek malenkost. Jer — tako piše na str. 9. svoje brošure — »nadovezujemo li na rezultate svojih istraživanja jedno: *i tako dalje*, tada eto imamo razumijevanje cijeloga svijeta.«

Za filosofiranje ove vrste dakako da je vrlo suvišan — *silogizam.*

N.B.! U »H. S.« uvukle su se u broju II. pogriješke: 1) Scho*st* mjesto Scho*rt*, 2) B*r*ocks mjesto Books.

O. P. B.

»Leonovo društvo.« Teda negda je odobrila kr. hrvatska zemaljska vlada pravila »Leonova društva«, pak ih prilažemo ovomu svesku »Hrv. Straže.« Prvu glavnu skupštinu mislimo obdržavati koncem rujna. Prijatelje, koji se već prijaviše, a i one, koji se misle prijaviti, molimo, da nam do konca kolovoza jave, kad bi im bilo najzgodnije, da se obdržava skupština. Tko se još nije prijavio, neka se izvoli prijaviti. Kako su i privremeni pročelnik i tajnik odviše zabavljeni, nemaju kad posebice pisati svakomu. Neka stoga nitko ne zamjera, već složno svi, koji osjećaju snage i volje, u »Leonovo društvo«!

Kad čujemo razna mnijenja i želje, javit ćemo u kat. glasilima, kad ćemo i gdje obdržavati prvu glavnu skupštinu.

Razvitak pojedinih umjetnosti pod vodstvom Crkve.

1. Slikarstvo i kiparstvo.

»Carstvu Logosa (t. j. Sina Božjega) pripada sve, što je lijepo, kao što i sve, što je dobro i istinito«. Ovu misao *Klementa Aleksandrijskoga*[1]) ističu gotovo svi veliki umovi prvih kršćanskih vijekova, kao *Augustin*,[2]) *Ambrozije*,[3]) *Justin filosof*,[4]) *Atenagora*[5]) i mnogi drugi; svak na svoj način[6]). Zato kršćanska duša traži i nalazi i u carstvu ljepote svuda Boga svoga, koji je »dobrota i ljepota, u kojoj i od koje i po kojoj ima sve, što je dobro i lijepo, svoju dobrotu i ljepotu«[7]). Odatle i u katoličkoj Crkvi od vajkada onaj zanos za ljepotu, koji je na polju umjetnosti prije svega stvorio ona uzvišena remek-djela arhitekture, one hramove Boga živoga, koji su postali *središtem svih ostalih umjetnosti.* Razložili smo u raspravi o tom predmetu, kako se je od doba propasti rimskog carstva sve do 19. vijeka *svaki arhitektonski stil najprije razvio u službi katoličke Crkve*, te utisnuo svoje obilježje i ostalim umjetnostima, koje su najbolje sile svoje stavile na raspolaganje crkvenoj arhitekturi.

Osobito su se majstori *slikarstva i kiparstva* u svih kršćanskih narodâ natjecali, da urese kuće Božje svojim najljepšim djelima; i baš na onim velikim zadaćama, koje im je Crkva označila, najviše se je razvio njihov genij.

1) Strom. l. 1. e. V.
2) Soliloquia l. I. c. 3.
3) De bona morte c. 11.
4) Apolog. I. 20, 44. II, 10, 13.
5) Legatio pro christianis 7, 16.
6) Sr. *K. Werner*: »Geschichte der apologetischen und polem. Literatur« (1861.) I. str. 335.—349.
7) »Deus bonum et pulchrum, in quo et a quo et per quem bona et pulchra sunt, quae bona et pulchra sunt, omnia«. Aug. Soliloquia I, 3.

Ali *i profanu je umjetnost Crkva vazda unapregjivala.* Već u doba Kostantina Velikoga (g. 306.—337.) kršćani su najvrednije umjetnine umirućeg poganstva čuvali, kako smo to već jednom primijetili, i sa lijepim i pristojnim kipovima iz rimske prošlosti resili kršćanski Rim[1]).

Ali u isto su doba i kršćanski slikari i kipari uz velike arhitekte započeli svoj rad pod pokroviteljstvom pape i cara Konstantina, kao i njegove svete matere Helene. Tako je papinski Rim već u prvom vijeku poslije tristoljetnog progonstva postao središtem umjetničkog života u Evropi.

Istina, za neko je vrijeme krasnome procvatu kršćanske umjetnosti smetao *bizantinizam* sa svojim ukočenim oblicima u slikarstvu i kiparstvu. Ali regeneracija je i u tom pogledu proizašla iz krila same Crkve. Osobito je duh sv. Franje Asiskoga — toga muža, kojemu je sva priroda govovila o ljepoti Božjoj — s nova oživio umjetnosti. Kad je *Cimabue* za franjevačku crkvu u Florenci izragjivao slike, došli bi i kraljevi u radionicu toga majstora, da vide njegova remek-djela još prije, nego su bila gotova; i toliko se je svijeta sakupljalo u kući njegovoj, te se onaj dio grada, gdje je Cimabue stanovao, nazvao »Borgo allegro«, »veselo predgradje«. Slično je i njegov veliki učenik *Giotto* sva svoja neumrla djela stvorio u službi franjevačkog i drugih redova, i gdje su se god podigle redovničke crkve i samostani, tamo je i slikarstvo slavilo svoje slavlje.

Da se dulje ne bavimo s vremenom razvitka, bacimo pogled odmah na vrhunac kršćanske umjetnosti, na *zlatno doba slikarstva i kiparstva*, koje obuhvata zadnju četvrt 15. i prvu polovicu 16. vijeka. Tada je cvala visoka umjetnost jednoga *Leonarda da Vinci, Rafaela, Michelangela* — koji je ujedno bio slikar, kipar, arhitekt i znamenit pjesnik — *Fra Bartolomea, Andrije del Sarto, Giorgione-a, Tiziana, Sebastiana del Piombo, Correggia.*

Svi ovi muževi, koji su umjetnostima novijih vremena dali pravac, *bili su odgojeni na grudima katoličke Crkve te imaju njoj zahvaliti svoju veličinu.*

I ova nova Augustova era slikarstva i kiparstva imala je, kao i istodobni procvat arhitekture, svoje središte i ishodište *u Rimu,*

[1]) Sr. H. Grisar D. I. »Rom beim Ausgang der antiken Welt.« (Freiburg 1901.) str. 24. sl.

u papinstvu. Julije II. (g. 1503.—1513.) i *Lav X.* (g. 1513.—1521.) primili su — kako su to prije Nikola V. i drugi pape činili — najveće učenjake i najženijalnije umjetnike svoga vremena pod svoju osobitu zaštitu, prije svega velike one dioskure: *Michelangela i Rafaela.* Obojica su zajedno u Rimu djelovala, dok nije Rafael, gotovo još mladić, plemenitu dušu svoju Bogu povratio u 37. godini svoga života, uresivši Rim i ostalu Italiju stotinama slika neprispodobive ljepote. Dok je Michelangelo izragjivao svoga »Mojsija« — najveće djelo kiparstva novijih vremena — te za sikstinsku kapelu slikao svoj gorostasni »sudnji dan«, Rafael je resio dvorane vatikana onim besmrtnim djelima, koja su poznata pod imenom »stance Rafaelove«.

Na Michelangelu i Rafaelu se očituje veličajnije nego igdje utjecaj kršćanstva na umjetnost. Oni su kao umjetnici svim srcem i svom dušom svojom živjeli u idejama kršćanske vjere, jer izvan nje nijesu našli predmeta dosta velikog i vrijednog, da bi mu htjeli posvetiti orijaške sile svoga genija.

Nastojali su protivnici Crkve u starije i novije vrijeme, da prikažu *Michelangela kao slobodoumnika*, koji nije bio odan vjeri i Crkvi. Ali kako je to apsurdno, svakome biva jasno, koji malko dublje motri život i djelovanje toga veleuma. Dobro piše o njemu *St. Beissel D. I.* u spisu: »Kršćanska svetost i kršćanska umjetnost:«[1]) »Kao što u Rafaela, tako se i u Michelangela rukuju kršćanska umjetnost i odanost kršćanskoj vjeri. Što li drugo, ako ne odanost vjeri, moglo ga sklonuti, da je uvijek s nova slikao i klesao Isusa na križu, skidanje Isusa sa križa, mrtvo tijelo Isusovo u krilu Majke njegove, te da je napisao pod jedno od ovih djela:

»Non vi si pensa, quanto sangue costa«.

»Ne misli se na to, kolikom smo krvlju otkupljeni«.

Što se tiče njegova ‚sudnjeg dana', on znači epohu u povjesti umjetnosti, jer s njim je potpuni prijelom sa sredovječnom umjetničkom tradicijom postao gotova činjenica, i kroz tri je stoljeća umjetnost stajala pod utjecajem te slike. Ma koliko joj se s pravom prigovaralo, ipak se treba pokloniti potresnoj veličanstvenosti te umjetnine, i priznati, da ju je samo mogao stvoriti slikar, koji bijaše duboko prožet vjerskim istinama,

[1]) Laacher Stimmen 18. svez str. 474. sl.

*

koje nas uče proroci, evangjelja, poslanice sv. Pavla i potajno otkrivenije o zamršitosti toga zadnjeg dogagjaja svjetske povjesti... Treba i u velike pohvaliti nesebičnost, kojom je Michelangelo, taj najveći arhitekt svoga vremena, uza svu mržnju svojih protivnika kroz mnogo godina radio na gorostasnoj zgradi crkve sv. Petra, a da nije nikad htio primiti plaće, jer je htio jedino raditi »na čast Božju, na čast sv. apostola, i na spas duše svoje«. Pape nijesu doduše htjeli dopustiti, da ih Michelangelo natkrili velikodušnošću, pa bi mu zato opetovno slali darove kao plaću za njegovo djelo; ali njegova je požrtvovnost pobijedila, nije primio tih darova. Kako je ganutljivo vidjeti starca od 75 godina, kako kod jubileja god. 1550. pohagja 7 crkava rimskih, a papa (Julije III.) mu je zato podijelio još posebni oprost«.

Tako Beissel. Doista, taj Michelangelo nije bio slobodoumnik, koji se odriče vjere. Još potpunije je otkrivena ta povjesnička laž nekih liberalnih pisaca, otkako su objelodanjeni njegovi privatni listovi, u kojima iskreno otvara srce svojim najbližim prijateljima i rogjacima. Tu često očituje živu želju svoju, da se drugi za njega Bogu mole, te priznaje, da ima tim molitvama zahvaliti svoje uspjehe; vrlo želi da prije smrti primi sv. sakramente; a kad mu je prijatelj umro, tješi se tim, što je bio providjen sv. otajstvima vjere. Vrlo često nalaže, da se dadu milostinje njemu na spas i za pokoj duše njegova brata. Daje nalog, da se traže siromasi, koji se stide prositi, pa ih podupire; a osobito mu je na srcu, da pomogne siromašnim djevojkama, te se mognu udati ili poći u samostan. Kad je teško obolio, moli, da mu se pomogne molitvama i milostinjama za siromahe, a tim dobrim djelima pripisuje svoje ozdravljenje. Obećaje, da će hodočastiti u Loreto. Smrt pape Julija II. duboko žali, no predaje se u ruke Božje, te jedino želi, da ispadne novi izbor na korist katoličke Crkve. U visokoj starosti žao mu je, što ne može više toliko raditi za gradnju crkve sv. Petra, kao u mlagjim danima: ali hoće, da još ostatak svojih sila uloži za ovo sveto djelo, jedino za čast Božju, bez plaće.[1])

Tako nam Michelangela pokazuju njegovi listovi kao čovjeka, koji živi i umire za svoju sv. vjeru i za Crkvu. Istim čuvstvima

[1]) Sr. *Graus*: »Die kathol. Kirche und die Renaissance« (2. izd.) Graz 1888. str. 25. sl.

oduševljene ljubavi prema vjeri i Crkvi prožete su njegove krasne pjesme.[1]) — Zaista, književni atentat protucrkvenih povjesničara na pravovjernost toga kralja umjetnosti vrlo je slabo uspio. Istina je nasuprot, da njegova veličina u umjetnosti skroz i skroz počiva na temelju njegove žive i djelotvorne vjere, kako se je i jedino razvila u službi Crkve. Već je *Ariost* za nj rekao onu krilatu:

»Michel più che terreno — angel divino«.

»Michelangelo je više nego zemaljski čovjek, on je angjeo Božji«.

Tako i umjetnost toga titana nije bila posvećena ispraznim težnjama ove jadne zemlje, nego nebeskim, božanskim idealima.

U Michelangelu se očituje gorostasna, gotovo nadčovječja sila duha i volje. U *Rafaelu* nasuprot milina nježne, krotke, skromne kršćanske duše.

O njemu piše »otac povjesti o umjetnostima«, *Vasari*: »Ruka je *Michelangela* svojom umjetnošću pobijedila prirodu, a priroda je svijetu poklonila *Rafaela*, da je pobijedi ne samo umjetnošću nego i ličnošću svojom. Jer na nj je priroda izlila najizvanrednije darove duha, te ih obasjala najvećom dražešću, ljepotom, čednošću, marljivošću i uzornim ponašanjem«.[2])

Sva su njegova začudo mnogobrojna djela izraz čiste, za najuzvišenije ideje rasplamćene duše. Već za života njegova ugledali bi se svi plemeniti umjetnici u nj kao u najsavršeniji uzor. Poznato je, kako je njegova velikog savremenika *Correggia* pred slikom sv. Cecilije zahvatio takav zanos, te je ushićen zbog tolike sile slikarstva uskliknuo: »Anch' io son pittore!« »I ja sam slikar!« Ovu je divnu umjetninu Rafael slikao za jednu sveticu, za Elenu Duglioni, koju je Crkva proglasila blaženom.

Čitavo djelovanje Rafaelovo svodi historik *Pastor* na ove riječi: »Jedna uzvišena ideja vlada čarobnim carstvom neprispo-

[1]) Sr. Graus n. m. str. 26. i »Laacher Stimmen« svez. 18. str. 475. sl., gdje se nalazi i divna njegova soneta, što ju je malo godina prije smrti poslao prijatelju Vasari-u. Ideja te uzvišene pjesme jest: »Žarki zanos za umjetnost nikad nije mogao da mi potpuno umiri srce; to može jedino ljubav Božja, koja na križu raskriljuje ruke, da me privuče k sebi«.

[2]) Vasari ed. Milan. IV. str. 315. sl. Kod *Pastora*: »Geschichte der Päpste« 3. svez. (Freiburg 1895.) str. 758.

dobivih djela toga ,božanstvenog urbinca u vatikanu'.[1]) A ta jest: veličina i veličanstvenost katoličke Crkve, njezina slavna pobjeda i triumf njezine znanosti i njezina središta: papinstva, pa i čudesna zaštita Božja, koja bdije nad nasljednikom onoga, kojemu je Spasitelj rekao: Ti si Petar, i na toj stijeni sazidat ću Crkvu svoju, i vrata paklena ne će je nadvladati«.[2])

Rafael je uz Michelangela i još više nego ovaj postao začetnikom *nove ere* za umjetnost, tako te se povijest slikarstva dijeli na dva velika doba: *prije i poslije Rafaela*. Engleski estetik *Ruskin*, koji je tomu prigovorio zahtijevajući, da budu predšasnici Rafaelovi, osobito njegov učitelj Leonardo da Vinci priznani kao najveći uzori umjetnosti, ostao je sa svojim »predrafaelizmom« osamljen.

Da su pak Rafael i Michelangelo kao i ostali veliki majstori onoga klasičnog doba za umjetnost postali ono što jesu, komu ima to svijet zahvaliti? I protivnici Crkve ne mogu tajiti, da ta zasluga ide *jedino katoličku Crkvu*, prije svega pape, koji su Rim učinili i metropolom umjetnosti, te najženijalnije i najplemenitije umjetnike upravo očinskom brigom odgajali. I radikalni protestanat Harnack to priznaje, te veli govoreći o doba Rafaela i o cijeloj renesanci, koja je postala *»osnovom čitave naše današnje kulture«*: *»Doba renesance bilo si je u svojim velikim zastupnicima svijesno, da ne može opstojati bez kršćanske vjere i bez katoličke Crkve«*.[3])

To je veoma znamenito priznanje sa strane toga duševnog vogje protestantizma. *Oni veliki zastupnici renesance, koji su udarili temelje čitavoj današnjoj kulturi, znali su i priznali, da njihovo epohalno djelo ne može opstojati bez kršćanske vjere i bez katoličke Crkve*. Ova je istina tako jasna i bjelodana, te je ne može zanijekati ni jedan Harnack, najljući neprijatelj katolicizma.

Moramo se ograničiti na ovo nekoliko crtica. Tko bi htio pokazati, kako je slikarstvo i kiparstvo vazda crplo svoju životnu snagu iz duha katoličke Crkve, morao bi opisati sveukupnu po-

[1]) Tako ga zvahu njegovi savremenici: »Urbinac«, jer se je rodio u gradu Urbino; »u vatikanu«, jer su mu pape, njegovi meceni, dali stan u vatikanskoj palači.

[2]) Pastor n. m. str. 805.

[3]) Harnack, »Dogmengeschichte« 3. svez. str. 406.

vijest tih umjetnosti diljem kršćanskih vijekova. Što se tiče *19. vijeka*, našli smo o tom na svoju radost prekrasnu studiju u *»Kršćanskoj Obitelji«*, koja izlazi u Mostaru, pa je uregjuju hercegovački franjevci. Ta rasprava pod naslovom *»Slikarska škola Nazarenaca« od N. Subotića* počela je izlaziti još u kolovozu g. 1907., i dok ovo pišem, nije još svršena. Pisac se tu bavi onim slavnim društvom slikara iz svakojakih naroda, koji su imali svoje glavno sijelo u *Rimu*, a na čelu im bijaše *Cornelius*. Taj veliki slikar, čija su sva djela prožeta duhom duboke kršćanske bogoljubnosti, stavio si kao cilj svoga nastojanja, »da Rafaelov slog i kompoziciju jače, čarobnije i zamamnije izgladi krasnim Correggiovim clairobscurom, komu će opet Tizianov živahni kolorit dati pravi život«. Ovo je megjunarodno društvo slikara posvjedočilo svojim mnogobrojnim divnim remek-djelima, da i u novo vrijeme onaj stari duh jošte živi, koji je svijetu dao najveće majstore umjetnosti; a taj je duh u 19. vijeku isto tako kao u 16. i već u 4. vijeku proizlazio iz *Rima*, iz središta katoličke Crkve.

Ne treba nam daleko ići, da vidimo to sjajno potvrgjeno i u *hrvatskim zemljama*. Stupimo u Strossmayerovu katedralu u Djakovu i gledajmo one veličajne umjetnine, koje tako krasno i izobilno rese sve zidove tih ogromnih prostorija. Od tih crkvenih zidova će pravi, plemeniti umjetnički ukus prelaziti na hrvatski narod i onda još, kad će trebati svu jadnu »naprednjačku kulturu«, koja se danas protivi Crkvi, tražiti u ropotarnici povjesničkih starina. A duh, koji je sagradio djakovačku katedralu te nam poklonio te umjetnine, koje i veliki narodi Hrvatima zavide, jest onaj duh, što ga vidimo izražena ogromnim zlatnim slovima u kupoli djakovačke katedrale nad glavnim oltarom: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam«. »Ti si Petar, i na toj stijeni sazidat ću Crkvu svoju«. Od Petra, od Rima, od papinstva proizlazi prava umjetnost i znanost isto tako, kao i prava vjera.

Uvijek će ostati istina, što piše poznati *protestanski povjesničar Gregorovius* u svojoj glasovitoj »Povijesti grada Rima«:

»Povjesničari ne mogu naći dosta uzvišenih riječi, da barem donekle opišu neprispodobivu djelatnost i neprolaznu slavu papa, koji su svojim velikim stvaralačkim djelima obuhvatili cijeli svijet. Njihov dugi niz bit će na nebu kulturne povijesti kao zvjezdani

sustav, *koji će svojim sjajem natkriliti sve nizove kraljeva i careva svih vremena*«.[1])

To vrijedi kako za cijelu evropsku kulturu, tako i napose za razvitak i procvat slikarstva i kiparstva.

2. Glazba.

»*Pravu radost života našao sam samo kod ljudi, koji su odani religiji*«. Ove znamenite riječi filosofa i pjesnika *F. H. Jacobi-a*[2]) dobro nam osvjetljuju *odnošaj katoličke Crkve prema glazbi*. Budući da je radost života od naravi sklona, da traži svoj izljev u pjesmi, u glazbi, zato je vedrina katoličkih naroda stvorila obilno blago krasnih pjesama i glazbenih djela. A katolička je Crkva poput nježne majke veselo gledala na nevino veselje svoje dobre djece, te primila glazbu kao i sve ostale umjetnosti pod okrilje svoje.

Ali kako je katolička Crkva posvetila sve ostale umjetnosti, tako je i glazbu. Bog je izvor svoj stvorenoj dobroti i ljepoti, zato mora i sve, što je dobro i lijepo, u prvome redu Boga slaviti i veličati. To je i prva zadaća glazbi. Stoga veli najveći španjolski glazbenik *Cristoforo Morales*: »Bog je usadio u našu dušu smisao za glazbu, koja je zemaljski odraz nebeske harmonije, pa je htio, da se njom služimo, e bismo slavili njega i stanovnike raja nebeskoga«.[3])

Istina, glazba ima — kao i ostale umjetnosti — takogjer i tu zadaću, da prati, poljepša i razvedri ljudski život u raznim njegovim fazama. Ali i sav ljudski život sa svim svojim fazama nema napokon druge svrhe, nego službu i slavu Božju. I *prvo mjesto* ide — kako u životu, tako i u umjetnosti — vazda ono, što *neposredno* smjera na službu i slavu Božju, a to je *religija*.

Vidjeli smo, kako su ostale umjetnosti u službi religije slavile svoje najveće trimfe. Isto vrijedi i za glazbu. Dobro veli dubokoumni filosof i pjesnik *R. Kralik*; »Kako se je u slikarstvu, u plastici, u arhitekturi, *religijozna umjetnost popela na viši stepen savršenosti, nego profana, tako je i crkvena glazba savršenija od profane*. Što bi nam preostalo od tvornih umjetnosti, kad bi nestalo hramova i crkava, religijoznih kipova i slika? I što bi nam

[1]) V. kod *Heinera*: »Syllabus« (Mainz 1905.) str. 358.
[2]) Kod *Curti-a*: »Lebensweisheit« (Bonn 1880.) str. 24.
[3]) Kod *Ambrosa*, »Geschichte der Musik« 4. svez. str. 6.

preostalo od staroga blaga glazbenog, kad bismo se odrekli himnâ, koralâ, misâ, oratorijâ, psalama i t. d. Povijest umjetnosti i naša kultura izgubila bi najljepše, što ima. *Neosporiva je činjenica, da je svaka umjetnost od vajkada i u svako doba primala najjača svoja poticala iz religije, i da mora svaka umjetnost presahnuti i uvehnuti, kada religiji okrene legja*«[1]).

U starom je poganskom svijetu glazba ostala na niskome stepenu razvitka. Grčko je kazalište revno njegovalo tu umjetnost, no nije ju dalje dotjeralo nego do monotonih jednoglasnih pjesama kora uz pratnju dvoglasne flaute.

Glazba naših vremena jest proizvod kršćanskih vijekova. Zadnje korijenje svoje ima u melodijama *gregorijanskoga korala*, iz kojega su se postepeno razvile sve grane i vrste današnje glazbe evropskih naroda.

Kako je silno djelovao crkveni koral i na pogane rimskog carstva, o tom nam je povijest sačuvala nekoliko vrlo značajnih crtica. Tako se je n. pr. za vrijeme zadnjih progonstva čitava četa poganskih vojnika obratila kršćanstvu, kad su čuli ovo sveto pjevanje svojih na smrt osugjenih žrtava[2]).

O *estetskoj vrijednosti* crkvenog korala nema kontroverze. I jedan Rik. Wagner se je bezuvjetno poklonio toj krasoti, i za Mozarta, osnovatelja novovječne glazbe, poznato je, što je priznao, da bi sve svoje kompozicije dao za melodiju prefacije kod sv. mise ili za nenatkriljivu ljepotu onoga »Exultet«, što ga pjeva Crkva na veliku subotu[3]). No isti duh provejava kroz cijeli crkveni koral u njezinim liturgičnim knjigama. S toga sudi i protestanat *Thibaut* o njemu, da je to »u istinu nebesko, uzvišeno pjevanje, što su u zlatno doba Crkve stvorili ženijalni glazbenici. *Kad se koral umjetnički izvodi*, dublje se dojima duše, nego mnoge naših novijih kompozicija, koje smjeraju na efekat«[4]).

Kako su *stari Hrvati* cijenili crkveni koral, to svjedoče još danas ona stara izdanja, koja su tolikom brigom priregjena, kako

[1]) *Dr. Rik. pl. Kralik:* »Kulturstudien« (Münster, 1900.) str. 328.
[2]) Kod *S. E. pl. Lasaulx-a*: »Philosophie der schönen Künste« str. 145.
[3]) Opširno je »Hrv. Straža« radila o »koralu po estetskoj mu vrijednosti« g. 1905. str. 421. ss.
[4]) U knjizi »o čistoći glazbene umjetnosti«, kod *Fr. Haberla*: »Magister choralis« str. 13.

malo koja druga knjiga onih vremena. Ni danas, hvala Bogu, nije još zaboravljen gregorijanski koral u hrvatskim zemljama. No ako se gdjekad ne baš toliko dojima slušateljâ, kako nas uvjeravaju sa Thibautom i inovjerci, koji su se dapače često i obratili katoličkoj Crkvi uslijed crkvenog pjevanja,[1]) — uzrok će tomu biti, što se danas koral često pjeva nemarno i bez pravoga razumijevanja. Treba prije svega, da pjevači sami duboko shvate duh korala, te da budu kod pjevanja proniknuti tim duhom. Inače ne će moći druge zanijeti. »Qui non ardet, non incendit«, veli sv. Grgur Veliki. »Tko sâm ne gori, ne će druge raspaliti«.

Iz gregorijanskog korala razvilo se najprije *polifono pjevanje*, ona harmonija od više glasova, od kojih ima svaki glas svoju samostalnu melodiju. Najveći je majstor te kompozicije *Palestrina*, za kojega veli glazbeni estetičar *Ambros*, da »živi nekakva nebeska duša u toj glazbi«, da u toj harmoniji »nema više ni najmanjeg ostatka od mutnog taloga zemaljskih strasti«, nego da sva ta glazba Palestrinina »diše blaženstvom molitve«[2]).

Uz Palestrinu (g. 1514.—1594.) djelovahu u istom duhu *Orlando di Lasso*, *Lotti*, *Allegri*, *Pergolese*, *Scarlatti* i t. d. »Tko je ikada u životu imao sreću, da čuje u sikstinskoj kapeli tu božanstvenu glazbu, onu potresnu pa ujedno podižuću silu glasova, koji sve uništavaju, što je zlo i nečisto u ljudskom srcu te ga svega napunjavaju čistim svjetlom i mirom i blaženstvom; tko je okusio taj divni sklad veličine i strogosti, blagosti i slatkosti, jednostavnosti i uzvišenosti pa ujedno najnježnije i najljubeznije srdačnosti: taj će razumijeti, što je čedni majstor (Palestrina) rekao o nekim od tih kompozicija: Ja sam tek oponašao, što su mi Angjeli pjevali«[3]).

Profana je glazba kroz mnogo stoljeća svoje glazbene ideje crpla iz staroga korala; osobito je narodna pjesma u romanskih

[1]) »Tko bi mogao izbrojiti, koliko se je obraćenja pripravilo, unaprijedilo, svršilo, koliko se je ljudi potpuno obratilo na život milosti i vjere uslijed tih svetih harmonija, koje su se jednoć u boljim vremenima iz stotina i stotina katedralka i samostanskih crkava dan na dan dizale k nebu, moleći i Boga pomirujući«. Tako piše učeni biskup dr. *Zardetti* u knjižici: »Die Harmonie der Harmonien« (New-York g. 1883.) str. 11.

[2]) N. m. svez. 4. str. 55. 58. 63.

[3]) Hettinger, »Apologie« (7. izd. Freiburg 1898.) 5. svez. str. 265.

naroda još sve do praga novijeg vremena vjerno slijedila crkvene uzore. Ali i veliki glazbenici novoga doba uzeli su ponajljepše motive svoje često iz svete glazbe katoličke liturgije; te se može pravom kazati, da je i tu crkvena umjetnost postala majkom profane, u koliko je ova čista i plemenita. *Franjo Liszt* n. pr. u svom oratoriju »Krist« nije našao sjajnijeg izraza triumfalne radosti od onoga »Ite missa est«, što ga Crkva pjeva na koncu mise na velike blagdane. Isto je tako *Rik. Wagner* na više mjesta svojih djela upotrebio glazbene ideje crkvene liturgije. U još većoj mjeri su to činili veliki klasici glazbe u 18. i 19. vijeku, kao Haydn, Mozart i dr.

Najviše se je od crkvene glazbe udaljila *opera*. No ona zato i jest — po sudu mnogih pozvanih kritičara — zabluda na polju umjetnosti. Ne ćemo ovdje spomenuti, što govori *Schopenhauer* o operi u svojoj »metafizici ljepote«. Kratki smisao njegova dugog razlaganja može se svesti na onu njegovu: »Može se reći, da je opera postala propast glazbe«. Glede pjesničkog teksta je njegovo mnijenje po prilici ovo: Kad je tekst tako slab, da se ne može deklamirati, onda će se pjevati — pa eto ti *opere*. No mogao bi tko reći: Stari pesimist nema ni ovdje, kao ni drugdje, zdravoga suda.

Teže pako će biti, prigovoriti slavnom stvoritelju »univerzalne umjetnine budućnosti«: *Rikardu Wagneru*. On veli, da je moderna opera »u svojoj bitnosti *nenaravna i nevaljala*«[1]). »Moderna je opera postala ludnicom, koja krije u sebi svu ludoriju svijeta«[2]). »Temelj, na kojem se je razvio glazbeni oblik, opere jest *zabluda*«[3]). I kada pitamo Wagnera, u čem stoji ta zabluda, odgovorit će nam: Ta zabluda stoji u tom, *što opera sredstvo prikazivanja — naime glazbu — čini svrhom, a svrhu prikazivanja — naime dramu — čini sredstvom*«[4]).

To je istina. Opera je *glazbena drama*, a u takovoj morala bi uvijek drama biti *svrha*, a glazba tek *sredstvo prikazivanja*. U

[1]) U: »Oper und Drama« (Gesammelte Schriften. Leipzig 1872.) 3. svez. 278.

[2]) Ib.

[3]) Ib.

[4]) N. m. str. 282.

modernoj operi pako jest glazba svrha i glavna stvar, a drama tek sredstvo i nuzgredna stvar. To vrijedi još i za mladenačka djela Wagnerova, ma kako ženijalna ona bila: za opere »Rienzi«, »Tannhäuser«, »Fliegender Holländer« i »Lohengrin«. Istom u zrelije doba svoga djelovanja je Wagner konsekventno provagjao načelo, da ima u glazbenoj drami glazba biti potpuno podregjena dramatskoj svrsi. Ujedno je od toga vremena svom energijom težio za glazbenom umjetnošću, koja je u istinu *religijozna*[1]). U tom je smjeru dostigao vrhunac svojim »*Parsifalom*«, kojim je i svršio svoju dugotrajnu i u velike zamašnu umjetničku djelatnost. U toj glazbenoj drami »umjetnost isključivo služi religijoznoj tendenciji«[2]). »Ni u jednoj svojoj drami nije se Wagner usudio, da tako prodre u nutarnje svetište najuzvišenijih otajstva vjerske objave, kao što u ovome svom zadnjem djelu«[3]).

Radi »Parsifala« raskrstio se *Nietzsche* za ostali svoj život s Wagnerom, u kojem je dotada vidio najviši ideal umjetničkog stvaranja. »Što je Wagner u Parsifalu pokleknuo pred oltarom, te se kao umjetnik ponizio pred Crkvom, to mu Nietzsche nije mogao oprostiti«[4]). To nije čudo; u ono je vrijeme Nietzsche već bio napravio osnovu svoga »Antikrista«, što ga je nesretnik napisao malo prije, nego je za uvijek poludio.

Mi možemo pako sa zadovoljstvom konstatovati, da se je moderna opera u »Parsifalu« približila katoličkoj Crkvi, majci svih umjetnosti, premda ima u tom djelu ,*protestanta* Wagnera i vjerskih zabluda. Pravi je triumf za zastupnike kršćanske umjetnosti, što je taj najslavljeniji umjetnik novijeg doba na koncu svoga života priznao: ***Naša umjetnost, koja je sbog modernog bezvjerstva etički duboko pala, može se jedino kršćanskom vjerom opet podići***[5]).

Kako je i na *hrvatsku* glazbenu umjetnost katolička vjera i Crkva silno djelovala, to biva svakome jasno, koji n. pr, pozorno čita Kuhačevo djelo: »*Ilirski glazbenici*«.

[1]) Sr. *W. Kienzl*: Rik Wagner (München 1904.) str. 122.
[2]) Kienzl n. m. str. 123.
[3]) Ib.
[4]) *Vaihinger*: »Nietzsche als Philosoph« (Berlin 1902.) str. 47.
[5]) Kienzl n. m. str. 123.

Historički apriorizam.

1. Descartes — skepticizam. Momsen — nepretpostavljenost.

Čudni su putovi slobodne misli. A. G. Matoš piše: »Izašao sam iz mraka, tapam u mraku, gubim se u mraku ... gdje mi je izvor, kamo tečem, u koje mutne okeane, tko sam i čiji sam, vapim, oblak mi veli, ti si kaplja; kamen mi veli, ti si zemlja; plamen mi veli, ti si žižak; nebo mi veli, ti si uzduh. Ja tražim Njega i nema ga. Ja tražim pravdu, i nema je. Ja tražim istinu, i nema je ... Ja bježim od ljudi i hvatam se čovjeka. Ja bježim od sebe i obrćem se na peti oko svoje proklete osi«.

»Misao je sjena, svijet je sjena, sve, sve je sjena«.[1])

Da, čudni su doista putovi slobodne misli. Descartes, otac moderne filosofije, stavio je u sumnju izvjesnost ili objektivnu vrijednost naravne spoznaje.

On je uveo tako zvani metodički skepticizam, prema kojem je sveopća metodična dvojba temeljni princip i stalni preduvjet sigurne spoznaje.

Moderna pak filosofija usvojila je ne samo njegovu metodu, već je skepticizam kao gotovu činjenicu protegnula na sve istine, koje prelaze granice čisto iskustvene osjetne spoznaje. O metafisičnim i vjerskim istinama, kaže ona, nije moguće imati ni čisto naravne; a kamo li svrhunaravne spoznaje. Te istine ne mogu preći granica stvarne dvojbe i vječnog upitnika.

A kako dokaznju ovu tvrdnju? Nikako; jer skepticizam universalan ili djelomičan, u koliko se proteže na sve spoznaje ili samo na metafizične i vjerske, bilo kao nauka ili kao činjenica, protivi se zdravomu razumu i postojanom ljudskom iskustvu. Skepticizam je apsurd, i prosta negacija, te onemogućuje svaku naravnu i na njoj utemeljenu znanstvenu spoznaju; i tim izlišnim čini svako nastojanje, da se na temelju negacije izgradi pozitivno znanstveni sustav.

Nu eto sfinge! Dok moderna filosofija, polazeći sa pretpostavke barem djelomičnog skepticizma, uporno tvrdi, da je nemoguća sigurna spoznaja istinâ nadosjetnog reda, istodobno preko jednog glavnog korifeja slobodne misli, *Momsena*, baca u misaoni

[1]) Hrv. Smotra 1908. str. 70 s.

svijet novu krilaticu: Znanost mora biti bez pretpostavaka (voraussetzunglose Wissenschaft!). To da vrijedi za svaku znanost uopće, napose pak i osobito za teologiju i historiju kršćanstva, koje znanosti, kad polaze s izvjesne pretpostavke, gube karakter znanosti, te nas nikada ne će dovesti do sigurnih znanstvenih resultata, već samo do veće ili manje vjerojatnosti.

U svijetlu tog novog kriterija, činjenice, koje uz naravski uključuju i svrhunaravski karakter, prestaju biti prave činjenice, te u naravnom redu niti su objekt naravne spoznaje niti povjesnog posmatranja. Historične činjenice, kao n. p. neosporiva činjenica svrhunaravske objave po Bogu-čovjeku, Isusu Kristu, prestaju biti takve, jer se ne mogu dovesti u sklad sa pretpostavkama pozitivizma, kriticizma, agnosticizma. Kršćanska filosofija, koja se sa osjetne spoznaje diže na nadosjetnu, nije prava znanost. Dosljedno: izmegju znanosti i vjere, naravne i objavljene istine, nastao je nepremostiv jaz, teologija i filosofija nijesu dvije sestre družice, već zavagjene.

Nije nam moguće, da na sva ova pitanja odgovorimo. Jedino opažamo: teologija i filosofija jednog su izvora, jedna afirmacija jednog prvog i najvišeg načela u redu ontološkom i idealnom Boga.

Osvrnut ćemo se na prvo pitanje: da li znanost uopće, kršćanska napose, osobito pak povjesna znanost, može biti bez pretpostavki. U niječnom odgovoru vidjet ćemo, koje su krive apriorne pretpostavke, kojima se »moderna« kritična povjest služi u posmatranju historičkih činjenica kršćanstva.

Nepretpostavljena znanost i povjest.

Povjest života Kristova i čudesnog početka kršćanstva nije objektivna, jer polazi sa dogmatičke pretpostavke o svrhunaravskom karakteru, a potom i o apsolutnoj vrijednosti njekojih inače historijskih činjenica. Crkveni povjesničar stupa na polje povjesničkih prizora sa unaprijed stvorenim preduvjerenjem o Božanstvu Kristovu, potkrijepljenu pravim i istinitim čudesima, o Božanskoj ustanovi Crkve, o svrhunaravskom karakteru mnogih činjenica. No takvo apriorno stanovište protivi se iskustvu i zdravoj metodi; na štetu je objektivnom historičkom istraživanju, a posljedica svega

toga jest, da se historična istina žrtvuje unaprijed stvorenoj predrasudi. O objektivnoj znanstvenoj kritici ne može tu biti govora.

Tako po prilici naši protivnici.

Nu prije nego odgovorimo na tu nepravednu osvadu, pitamo: je li moguće, da znanost bude bez pretpostavki?

Znanost bez pretpostavki jest nemoguća, jest prosti apsurd. I doista »znanost bez pretpostavki« jest sastavljen kompleksan izričaj ili bolje rečenica. Da upoznamo istinitost moramo megjusobno isporediti pojam subjektâ sa pojmom predikata. Da li pojam subjekta »*znanost*« uključuje ili odbija pojam predikata »*bez pretpostavki*?« Oni se isključuju: znanje u pravom smislu nije moguće bez pretpostavki. Znanost bo jest sustavno spoznavanje stvari iz njihovih uzroka. Rijetke su stvari, koje mi spoznajemo prostom i neposrednom intuicijom; biva iz same analize subjekta i predikata. Malo šta takogjer spoznajemo neposrednim iskustvom, već smo upućeni na zaključno dokazivanje, koje nam samo otkriva uzroke stvari i njihovu megjusobnu svezu. A to je znanstvena spoznaja. Znanost dakle nije neposredna već posredna spoznaja. Ona pretpostavlja nešto jasnije, nešto očevidnije, jedan dokaz, jedno načelo, jedan posredni pojam u višoj premisi, koji se u nižoj premisi osebno ili česno tvrdi ili niječe. Nu za premise ili se pretpostavlja, da su na drugom mjestu dokazane, ili se moraju opet po drugim premisama dokazati. Ali »processus in infinitum repugnat«; tako moramo doći do njekojih prvotnih očevidnih istina, koje se na viša načela ne dadu razriješiti niti iz drugih jasnijih izvoditi, već su same po sebi, iz same analize svoje sastavine, svima kao istinite i posvema stalne pripoznate. Tako je n. p. najviše i svim jasno načelo protuslovlja: nešto ne može istodobno i pod istim obzirom biti i ne biti.

Sada koji tvrdi, da znanost mora biti bez pretpostavki, ne smije ni načela protuslovlja pretpostaviti; dokazati ga takogjer ne može, jer se prva načela ne dokazuju, već samo objašnjuju. Ako ga pak pretpostavi, tad pada stavka, da znanost mora biti bez pretpostavki; ako ga ne pretpostavi, tad je isto kazati: znanost mora biti bez pretpostavki i puna pretpostavki. Može li nešto istodobno biti i ne biti, tad je »znanost sa pretpostavkama« isto, što i »znanost bez pretpostavki«, znanost isto što i neznanje.

U apsolutnom smislu dakle znanost bez pretpostavki je nemoguća; svaka bo se znanost temelji na dokazima i predmijeva jasne i istinite premise, koje sadržavaju i uvjetuju zakoniti zaključak. Znanost bez pretpostavki je takogjer puki apsurd, jer usvaja sustav zaključaka bez premisa, sustav dokaza nedokazanih, sustav tvrdnja ne utvrgjenih[1].

Govor se naš dakle može jedino kretati oko veće ili manje opravdanosti pojedinih pretpostavki.

Kritična povjesna znanost ima svojih pretpostavki. Koja dakle pravila, koja vrhovna načela, koji najviši kriteriji, koje valjane pretpostavke moraju biti kritičaru putokaz do sigurne povjesne istine?

Ovdje vidimo kod modernista u uporavi dvije mjere: jedna vrijedi za povjest uopće, druga za povjest kršćanstva napose. Za prvu vrijede do sad valjana, i od svih priznata hermeneutička pravila, obični kriteriji povjesne znanosti: kritički ispitati povjesni materijal i vjerodostojnost svjedoka; no s drugom čini se iznimku, polazi se sa isvjesnih, apriornih i ničim dokazanih pretpostavki, kako ćemo odmah vidjeti.

Filosofska podloga. Agnosticizam. Preobrazba. Razobrazba.

Nije moguće bolje i dosljednije prikazati historički apriorizam, nego li je to učinio papa Pijo X. u enciklici »Pascendi dominici gregis«.

Daljni uzorak jest kriva filosofija uopće. »Nekoji modernisti«, tuži se sv. Otac, »kad hoće da pišu povjest, pokazuju osobito revnost, da ih se ne drži za filosofe; dapače kažu, da nikako ne poznaju filosofije. To je čin rafinirane lukavosti: e da ne bi nitko vjerovao, da su zaraženi predsudama te da nijesu, kako kažu, potpuno objektivni. Ali istina je, da njihova povjest ili kritika ne govori nego jezikom filosofije; a posljedice, koje izvode, plod su njihovih filosofskih principa«.

Bližnji pak uzrok mora se tražiti u filosofskim krivim sustavima »predsudama«, u agnosticizmu, preobrazbi (transfiguratio) razobrazbi (sfiguratio).

Prvi dakle temeljni princip, odakle modernisti crpaju pravila za povjest, jest agnosticizam.

[1]) Sr. »Laach Stimmen«. LXVIII s. 124

»Prema ovoj nauci, ljudski je razum potpuno ograničen na polje pojavâ, t. j. na ono, što se pojavlja i kako se pojavlja: ni pravo ni naravne moći ne dopuštaju mu, da pregje dalje. Radi čega nije mu dano, da se uzdigne do Boga, niti da mu pozna eksistenciju, pa bilo i preko vidljivih stvari. Odatle se izvodi, da Bog obzirom na znanost ne može nikako biti izravnim objektom; a pogledom na povjest ne može se smatrati historičkim subjektom«.

Evo pozadine, evo prve nedokazane i neopravdane pretpostavke modernog filosofskog povjesničara! Sve, što prekoračuje megje osjetne iskustvene spoznaje, nije objekat znanosti; a prema tomu metafisika, moralka, jus, teologija i t. d. nijesu prave znanosti. Znanosti prema tomu nije druga svrha, nego da prouči onaj harmonički red vječito promjenljivih pojava. (Spencer,) Supstancija, bît stvari, njihova narav ne javlja se preko sjetilnih stvari umu našemu ni najmanje; što se iza pojava krije, mi ne znamo. Stepenice kauzalnog principa, da se od akcidensa stvari, zaključi na nešto, što pod njima nepromjenljivo stoji t. j. na supstanciju, nijesu pouzdane; jer, kažu, kauzalni princip vrijedi samo unutar granica iskustvenih pojava.

Prema tomu stanovištu mudruje »kritički« povjesničar ovako: Što sjetilima ne zamijećujem, što umom ne dosižem; to niti postoji, niti je ikad postojalo.

»Kako pak modernisti od agnosticizma, što je puko stanje neznanja, prelaze na znanstveni i povjesni ateizam, što je usuprot stanje positivne negacije; s kojim pravom logike od neznanja, da li je Bog doista učestvovao ili ne u povjesti ljudskog roda, prelaze oni tumačiti sve u istoj povjesti, postavljajući Boga potpuno na stran, kano da doista nije učestvovao: nek označi, tko može. Ali to je za njih stalno odregjeno, da historija mora biti ateistična; u granicama iste nema mjesta nego za pojave, odstraniv potpuno Boga i što je u svezi sa Božanskim« (Encyc. »Pascendi«.)

Neposredne posljedice: svaka historička osoba ili činjenica, koja uključuje čovječji i božanski karakter, mora se raščiniti, tako da se božanski elemenat kao nešto izvan granica iskustvenih pojava ustupi vjeri te izluči iz povjesti, koja se isključivo bavi vid-

ljivim pojavama. Odatle »historički Krist«, i »vjerski Krist« »historički sakramenti« i »vjerski sakramenti«, historička Crkva« i »vjerska Crkva«.

Što je dakle vjersko, ne potpada ni posredno ni neposredno osjetnoj zametbi, te se izmiče svakom razumnom ispitivanju, a prepušta se neodregjenom subjektivnom čuvstvu. Prema tomu i vjera je nekakva sustavna povjesnica religijoznih iskustvi pojedinaca i cjelokupnosti.

»Moderni pravac mišljenja« piše Harnack, »postavlja čovjeka na samog sebe odstranivši sve nadnaravne pomoćne izvore«. Jedan drugi piše. »Religija sam *ja*«[1]).

Ali agnosticizam tu ne će da stane. Izmegju liberalnog i kršćanskog nazora nema izmirbe; jer »ili valja zabacit misao izmirbe, ili latit se pothvata, da se na kršćanstvu briše, mijenja, uvodi novosti u smislu modernog svjetovnog nazora«[2]).

Pošto je prva nemoguća, prihvaća se druga čest alternative, otvara se put čišćenja. Najprije briše se u Kristovoj osobi sve, što je nadnaravno, vjersko. Povrh pojava krije se nešto! »nepoznato«. »Taj pojav« (nepoznato) može biti i čovjek, čiji se karakter, čija se djela ne podudaraju sa redovitim zakonima povjesti«. (Enc. »Pascendi gregis«.)

Sad slijedimo modernog »kritičnog« povjesničara. Na temelju već označenog načela agnosticizma, preobrazbe i razobrazbe, koji principi nalaze svoje opravdanje u vjerskom iskustvu pojedinaca i cjelokupnosti; da, na temelju tih načela može se vjerskog Krista, sakramente, Crkvu raščiniti te pomno izlučiti sve, što je tekom vremena religiozno čuvstvo, vjerski osjećaj, ili vjerska potreba na njemu, odnosno na njima, *preobrazila* ili *»izobličila«*, te tako pronaći pravog »povjesneg« Krista, te sakramente, Crkvu. Historička kritika mora izlučitl iz Krista sve »govore, djela, sve, što ne odgovara njegovom položaju, mjestu, vremenu, u kojem življaše« . . . izlučiti sve, »što nadilazi naravnog čovjeka, kakvog nam psihologija pruža« (Enc. »Pasc.«) Sve, što se ne može dovesti u sklad sa kulturnim, povjesničkim i čisto ljudskim uvjetima: ne spada na povjest, nego na vjeru.

[1]) Sravni: Weiss, Religiöse Gefahr II. 31.
[2]) Weis o. c. VIII. 27.

»Povjesničke pojave imadu za njih vrijednost samo u toliko, u koliko služe da potvrde njihove unaprijed shvaćene ideje«.[1])

Svak vidi, da je to čisto aprioristična i subjektivna metoda. Subjektivizam, kriticizam i positivizam oslanjaju se na istoj temeljnoj zabludi, da zamjenjuju sadržinu mišljenja sa psihološkim procesom. Uslijed toga modernist prema psihološkim disposicijama stvara povjesnu podobu Isusovu po miloj volji. Renan je *stvorio* ideal čovjeka u Isusu kao i Nietzsche u »nadčovjeku«. Slijedi: povjesna znanost poistovjetuje se sa empiričnom psihologijom; drugim riječima — aksiomi, logički zakoni mišljenja proizvod su duševnog djelovanja. Bludnju tako zvanog »psihologizma«, koja je već davno iz mode, iznesoše opet na vidjelo modernisti; sve za ljubav nepretpostavljene znanosti. Sad možemo donekle razumjeti, koji smisao podmiću izrazima: vjersko iskustvo, vjerska potreba, niža savjest. (Religione del sentimento, Gefühlsglaube.)

Positivno iskrivljivljanje povjesti — posljedica filosofskih pretpostavki.

Filosofske pretpostavke dosliје izložene imadu za posljedicu sustavno i positivno iskrivljivanje povjesti kršćanstva. »Eda se oslobodimo od dogmatičkog kršćanstva«, piše Harnack«, »te pospješimo neuklonivi proces emancipacije; tomu je najzgodnije sredstvo — povjest dogmata. Toj će se svrsi najbolje udovoljiti, ako ona bude provedena — prema znanstvenim modernim nazorima«.[2])

Pošto je dakle prema tomu nazoru povjest dogmata isto, što i povjest kršćanstva, porodila se misao, da je teologija bitno, ako ne isključivo, povjesna znanost. I doista »moderni« teolozi ne vide u teologiji nego evoluciju religijoznog čuvstva prema spoljašnjim i nutarnjim utjecajima. Moderna religijozna znanost (Religionswissenschaft) zamijenila je staru teologiju.

Taj novi »povjesnički pravac nigdje se bezobzirnije ne tjera, nego u području biblije i objave«. (Weiss.) Sad nek čitatelj sudi, kako će izgledati povjest dogmata, povjest kršćanstva, kad se za njihovo istraživanje i razumijevanje pozivlje u pomoć svaki filosofski pravac. Da vidimo!

[1]) Weiss. o. c. II. 71.
[2]) Sr. Weiss a. o. c. V. 16.

Stvaranje prvog čovjeka — to je besmisao. A. G. Matoš rugao se pokojnomu Deželiću, što »kao Zorilla i Bossuet naklapa u svojoj raspravi, pa još u doba Spencerovo, Darwinovo, Marksovo, o Adamu i Evi«[1]).

Kristov problem zanima moderne učenjake. Tu ti ulazi Krist dogmatički i historički. Svrhunaravski Kristov početak i rogjenje je jedino moguće, kažu, spekulativnim putem, pomoću kauzalnog principa. Božanstvo Kristovo proizvod je judaisma i filosofije poganske. Krist je Sin Božji; ali ne u tradicionalnom u Crkvi smislu, već u smislu podložnosti, kao braća i sinovi Božji. To je jedina prava predodžba njegove dobe. Čudesa u njegovu životu su bajke, jer su naprosto nemoguća. Smrću Isusovom svršilo je sve. Uskrnuće Isusovo plod je halucinacije apostolâ. »Krist je uskrsnuo u tom smislu, da živi u Crkvi«; tako se je izrazio Loisy jednom dopisniku »Matin-a«[2]). O uzašašću Kristovu na nebo znanost ne zna ništa; ono se dapače protivi Kopernikovom sustavu. Ta je predodžba nastala odatle, da ne bi Isus izostao iza Enoka i Ilije, koji su uzeti na nebo.

»Historijski je dakle Krist za modernu religijoznu znanost čovjek kao svaki drugi, židov kao svaki drugi. »Ja ga promatram kao povjesničar, a povjest mi ga prikazuje samo kao čovjeka«, rekao je Loisy istom dopisniku. (Ib.). Prema tomu i kršćanstvo mora se prema znanstvenim nazorima odreći zahtjeva, da je ono jedino istinita religija. Sve su religije jednako opravdane, jer su sve nužni evolucijoni proces besvjesne prirode i religijoznog čuvstva.

Evangjelisti nijesu dorasli svojoj zadaći; oni razumiju Krista često krivo, iskrivljuju njegove misli, te pridavaju stvarima drugu narav. Evangjelja su jedno mješavilo istine i poezije«. Oni se ne boje iskriviti historičku istinu. Da su poznavali historičku kritiku, ne bi bili nikakvog evangjelja napisali. Riječ u jednu kaže učeni apologeta Weiss: »nema dogmata, kojeg nije moderna kritika izopačila, a rek bi, da si je stvorila zadaću, da cijelu povjest objave s temelja preobrazi«. Ib. V.)

Dobro opaža »*Civiltà Cattolica*«. Tako odalečiti se od spekulativne teologije i od skolastične točnosti čini, da se zaborave

[1]) »Hrv. Smotra« g. 1908. s. 6.
[2]) »Čas« Letnik II. s. 252.

positivni historijski kriteriji, te se neopazice odaleči od prave kritične metode[1]).

Kakva je ta kritika? Pošto ona polazi sa isvjesnih pretpostavki i »pošto prvi razlog ima to vlastito, da saopćuje svoju silu drugim; jasno je. da takva kritika nije kakva mu drago, već kritika *agnostična*, *imanentna*, *evolucionistička*«[2]).

Što povjest mora, a što može pretpostaviti? Prigovori.

»Znanost uopće, povjesna pak znanost napose, ne smije pretpostaviti zabludu kao istinu, dvojbu kao sjegurnost, nedokazanu kao dokazanu istinu. Obratno svaka znanost mora sve pretpostaviti, što se ili neposredno kao istinito očituje, ili se zakonitim zaključkom kao nužno izvagja. Fisičar, matematičar, te svaki, koji radi s brojevima ili veličinama, mora pretpostaviti sjegurne rezultate matematike. Ako su povjesne činjenice n. pr. objava Božja na temelju vjerodostojnih svjedoka dokazane, tad ih mora znanost pretpostaviti i na tom temelju dalje graditi«[3]).

Na ovo jednostavno dokazivanje odgovaraju nam ljudi protivnog liberalnog nazora:

I. »Prema temeljnom kanonu povjesne kritike agnosticizma ljudski um ne može prodrijeti u suštinu stvari, već se ograničiti na samo spoljašne pojave; u vjerskim pak stvarima jedino vanjske pojave padaju u područje opažanja i povjesnog posmatranja, a sve ostalo, svaki božanski karakter, bilo koje osobe ili činjenice, mora se kao »nepoznato« ili nepovjesno unaprijed izlučiti«.

Odgovaramo filosofu: Naš um preko sjetilnih vlastitosti kojeg predmeta apstrahuje njegove bitne oznake, te si stvara pojam, koji nam bivstvo stvari ili narav dotičnog predmeta izriče posve prosto od svega onoga, što pojedinost stvari sačinjava. Postepenom bo apstrakcijom briše ili izlučuje naš um sve njegove prigodne sjetilne vlastitosti, te daljnim usporegjivanjem uvigja, da ono bivstvo ili narav stvari, koje je od pojedinačkog predmeta apstrahovao, je posve jednako bistvu, što ga je um istim putem drugdje stekao. Tako (per abstractionem objectivam praecisivam et ontologicam reflexionem comparativam) dolazimo do pojma n. p. stabla, čo-

[1]) G. 1907. V. II. s. 523.
[2]) Encycl. »Pascendi«.
[3]) »Laach. Stimmen«. LXVIII. s. 424.

vjeka, životinje i t. d. Individualne prigodne vlastitosti, koje nekako konkretuju pojedinost, za čas iščezavaju; tako n. pr. kad kažem »životinja«, ne mislim ni na čovjeka ni na jelena ni na muhu, nego na nešto, što je svima tim zajedničko; nešto, što se u mnogim nalazi. »Unum, quod pluribus communicabile est«.

Temeljna dakle stavka agnosticizma jest kriva; jer naši pojmovi o bivstvu stvari ili o supstanciji ili podlozi vanjskih sjetilnih pojava, t. j. naši pojmovi o supstanciji, kao nositeljici akcidensa, imaju objektivnu vrijednost; toga radi pravi su i realni eminentno znanstveni objekat naše spoznaje. Razumije se, da su ti pojmovi općeniti. Prema tomu svaka znanost, koja postavlja pojave, *mora pretpostaviti i supstanciju.*

Odgovaramo kritičnom povjesničaru: Nije glavna stvar povjesti, da sudi o većoj ili manjoj bud vanjskoj bud unutarnjoj vjerojatnosti iskazanih povjesničkih činjenica. Njezina je glavna zadaća, da ispita vjerojatnost povjesnih vrela; kad su ova strogom povjesnom kritikom znanstveno uspostavljena, *mora* povjesničar pretpostaviti istinitost u njima ispripovjegjenih dogagjaja. Tako n. p. čudesni pojav života Isusova na zemlji, njegovo uskrsnuće i uzašašće u nebo po vjerodostojnim svjedocima znanstveno su dokazane povjesne činjenice; zato ih *mora* svaki historiograf nužno pretpostaviti. Ako mu uza sve to ovo nije moguće, onda neka »kritički« revidira svoje teorije u vidu zdravog mišljenja; neka razriješi zagonetku, kako da konkretan čin, povjesno utvrgjeni faktum, zato što uz vidljivi karakter uključuje i nevidljivi, postaje radi toga nemoguć, nehistoričan ili naprosto lišen svrhunaravskog značaja. Inače vrijedi ona: *quod gratis asseritur, gratis negatur.*

II. »Kritični« povjesničar prihvaća: »Ako je kršćanstvo tako postalo, da je druga osoba Božanstvena sašla s neba na zemlju, postala čovjekom u utrobi jedne židovske Djevice, iza smrti na križu opet živa uskrsnula i uznesla se na nebo: tad je postanak kršćanstva pravo čudo, što se izmiče svakom povjesnom tumačenju ... Ova pak vjera temelji se po crkvenoj nauci na objavi Božjoj sadržanoj u bibliji, koja pošto je u svim svojim djelima od Boga nadahnuta — dakle izravno Božje objavljenje — takogjer je pravo čudo. Čudo o postanku kršćanstva temelji se na čudesnom karakteru biblije. To je dosljedno a sa ovog stanovišta jedino moguće«[1].

Odgovaramo. Katolička apologetika tu metodu ne usvaja, jer je to prosti sofizam: *petitio principii.* Mi ne pretpostavljamo, da biblija sadržava svrhunaravsku objavu Božju, ako prije sasma naravnim i temeljitim dokazima ne utvrdimo: a) temeljitu činjenicu o povjesnoj eksistenciji svrhunaravne objave, i b) eksistenciju nadosjetnog osobnog Boga. Niti mi pretpostavljamo, da je biblija nadahnuto slovo Božje, te vrelo svrhunaravske objave, i prema tomu pravo čudo; nego tek iza strogog ispitanja njezine autetičnosti, cjelovitosti i vjerodostojnosti. Najprije mi moramo *znati*, a tek onda *vjerovati: Intelligo, ut credam.* Takvo znanstveno metodično razlaganje slijedi svaka katolička apologetika. Vjera bo nije slijepo pristajanje uz objavljene istine, nego razložito podvrgavanje, »*rationabile obsequium*«. Temeljne se istine, *praeambula fidei* dokazuju, a ne svojevoljno pretpostavljaju.

Pfleidererova stavka dakle *ne smije* se pretpostaviti.

Ovo već vrijedi i za historika. Nu posebno, obzirom na historika, tvrdimo: Upućenje, uskrsnuće, uzašašće Isusovo jesu povjesne činjenice; njihova se istinitost takogjer izvagja iz biblije, ali samo onda, kad se znanstvenom povjesnom kritikom uspostavila sasma sigurna činjenica: da je biblija ili sv. Pismo pravo, autentično, nepatvoreno vrelo svrhunaravske objave Božje, te vjerodostojno povjesno svjedočanstvo za čudesni postanak kršćanstva. Ovo je posljednje doista znanstvenim putem dokazano, tako da dogogjaji, koji se u sv. Pismu, poimence u evangjeljima, pripovijedaju, posjeduju barem izvanjsku očevidnost vjerojatnosti (externam evidentiam credibilitatis) i toga radi *mora ih* svaki nepristrani povjesničar nužno pretpostaviti, ne će li da upane u očitu kontradikciju, u besmisleni skepticizam.

III. Moderna kritika hoće da dogagjaje *historički* razumije, a ne *dogmatički*, t. j. u svijetlu apriornih dogmatičkih pretpostavki. »Povjest nam može jedino prikazati, *da je bilo*; a kad mi povjest rasvjetljujemo, u sklad dovodimo i prosugjujemo: ne smijemo si prisvojiti prava, da apstrahiramo apsolutno vrijednosne sudove kao resultate čisto povjesničkog posmatranja. Takovi sudovi nijesu re-

[1]) Pfleiderer. Entstehung des Christentums. München 1905. Kod »Laach. Stimmen« LXIX str. 355.

sultat povjesnog posmatranja, nego osjećaj i subjektivne činjenice volje«. (Harnack.)

Mislim, da »apsolutne vrijednosne« sudove počinja Harnack i njegova škola, kad sa premise »čisto povjesničke metode« a priori i apsolutno isključuje svaki svrhunaravski elemenat u povjesti kršćanstva. Tim se njegova »kritika« odriče svakog znanstvenog obilježja; jer povjesna znanost ne istražuje samo eksistenciju povjesnih dogagjaja, nego i njihov daljnji i bližnji uzrok, megjusobni odnos, utjecaj i t. d. Naši sudovi imadu »apsolutnu vrijednost« ne samo onda, kad izlažu koju povjesnu činjenicu, nego i onda, kad označe, *kako* je nastala, kad ju privežu o njezine uzroke posredne i neposredne. Kad pak u pomanjkanju naravnih uzroka zaključi naš um na nadnaravni uzrok, nije to »salto mortale«, niti skok u »vacuum«, nego ga tamo vode snažne stepenice kauzalnog principa, koje imadu znanstvenu vrijednost, ne samo u redu fisičkom, nego i metafisičkom, kako ćemo odmah vidjeti.

IV. »Historička je istina relativne vrijednosti (Harnack); naime onda kad se ne da staviti u savez sa *analogijom ljuskog iskustva*, sa apsolutnim i prema svrsi odmjerenim zakonom evolucije, sa nepromjenljivošću ljudske naravi u prošlosti i sadašnjosti, sa kauzalnim vezom izmegju vanjskih dogagjaja i unutarnjeg psihičkog života, u kratko: sa redovitim zakonitim redom u svijetu«[1].

Ova pretpostavka toli širokog domašaja, koja krije u sebi cijeli posebni »svjetovni nazor«, cijelu sintezu moderne filosofije, postala je fundamentalnom dogmom kritičke škole. Nu dok ju naši protivnici temeljito ne obrazlože i čvrstim dokazima ne utvrde, mi joj poričemo barem apsolutnu vrijednost; poričemo naime, da pomenuti zakoni ni u jednom slučaju ne trpe, niti mogu trpjeti ikoji izuzetak. Nijesu bo oni tu dogmu crpli iz povjesnog iskustva, već lukavo iznašli, e bi mogli u ime znanosti zakrčiti put svakom Božanskom utjecaju na sudbinu čovječanstva, te zanijekati svaki svrhunaravni karakter nekojih povjesnih dogagjaja.

Ta toli opširna prozirna, nesregjena, a istodobno toli dvolična stavka o analogiji ljudskog iskustva u prošlosti i sadašnjosti, ili ako dobro razumijemo, o vrijednosti fisičkih i moralnih zakona, nije drugo nego posljedica materialističkog determinizma, koji se

[1]) Sr. »Laach Stimmen«. LXIX. str. 360.

temelji na nepromjenljivim zakonima evolucije besvjesne prirode, koji se zakoni pak javljaju u obliku *nužnih* prirodnih sila.

Mi dakle tvrdimo, da analogija ljudskog iskustva ili prirodni zakoni nemaju apsolutne, već hipotetičku vrijednost. Apsolutno ili metafisički nužno jest ono, što se temelji na biti stvari, tako da ni po Božjoj svemogućnosti ne može biti drukčije, te je protuslovno ovomu metafisičko nemoguće, nesmisao. Apsolutna sjegurnost isključuje svaku možebitnu hipotezu o mogućnosti protuslovne česti.

Možemo li mi to s apsolutnom sjegurnošću tvrditi o analogiji ljudskog iskustva ili o fisičkim zakonima? Možemo li mi svom stalnošću kazati, da je n. p. čudesni pojav Isusov u povjesti apsolutno nemoguć, jer se protivi analogiji ljudskog iskustva, redovitom teku prirodnih zakona? Zar je ta historička činjenica po sebi i naprosto nemoguća? Zar uključuje unutarnje protuslovlje, nesmisao? Barem i ako ne kao gotova činjenica, ali je barem moguća hipoteza: čudesna pojava Isusova na svijetu.

»Prava filosofija povjesti ne vidi u svjetskoj povjesti nepromjenljivo gospodstvo nužnih prirodnih zakona, kao što to tvrdi današnji positivizam sa nijekanjem metafisičkih faktora«[1]) . . .

Nu ako se pod analogijom ljudskog iskustva razumijeva osjetno zamjećivanje normalno razvijenog osjetno-duševnog bića čovjeka, ili umno razumijevanje na temelju osjetnih predodžbi, da li i u tom slučaju, ta prava pod njekim uvjetima vrela sjegurne spoznaje (osjetna i umna spoznaja,) mogu naprosto i u svakom obziru postati vrela bludnje i laži?

Primijenimo na povjest. Historička bo metoda nije drugo nego uregjeno, uvježbano posmatranje. Sad pitamo: kojim pravom logike mogu se kriteriji modernističke škole, koji bi ovako glasili: osjetna i umna spoznaja nije pravo vrelo istine, kad zamijete osjetnu činjenicu, koja istodobno uključuje svrhunaravski karakter; da, kojim pravom mogu se ti kriteriji jednostrano primijeniti na povjest kršćanstva i onda, kad je povjesno svjedočanstvo vjerodostojnih svjedoka *de visu et auditu* znanstveno osjegurano? Uskrsnuće Lazaravo posvjedočila je koja stotina normalno zdravih ljudi, koji su činu prisustvovali; a to nijesu mogli zanijekati ni krvni neprijatelji Kristovi, farizeji. Nu što nijesu mogli savremenici, to

[1]) Ehrhard: XX Jahrhundert. Stuttgart 1902. s. 49.

može zanijekati znanstvena kritika XX. vijeka, koja si je preuzela zadaću, da kršćanstvo »povjesno« protumači. »Faktum« dakle čudesnog dogagjaja može vremenom postati »non faktum«! Vjerodostojnost stotine prisutnih svjedoka »*de visu et auditu*« nije pouzdana ni onda, kad se radi *o vidljivim sjetilnim*, ali istodobno i čudesnim dogagjajima!

Koliko toga mora moderna kritika pretpostaviti, da »povjesno« protumači povjest! Mora pretpostaviti, da svjedoci dobri, moralni, hoće da redovito lažu i zavaravaju; da su im osjetila redovito anormalna i bolesna; da je vanjska činjenica utvara, opsjena i t. d. Mora dakle pretpostaviti *moralnu nemogućnost*, jer ljudi obično ne lažu; *psihološku nemogućnost*, jer se logično ne može protumačiti subjektivnu podraženost zdravih osjetila, potom i razumnu spoznaju bez vanjskog podražljivog objekta; logični apsurd, jer se u tom nešto pod istim obzirom tvrdi i poriče.

Ali uzalud; nekoji vole zanijekati zahtjeve zdravog razuma, nego li odreći se svojih predsuda. Niječu vrela i izvjesnost sjegurne spoznaje, te širom otvaraju vrata skepticizmu uopće, povjesnom pak napose.

Zabluda u logici ima za posljedicu zabludu u vjeri. Filosofski grijeh ragja teološkim. Povjest se obnavlja. Židovi, koji su prisustvovali uskrsnuću Lazarovu, nijesu svi vjerovali u Božanstvo Isusovo; (»et multi crediderunt in eum«[1]). Tako i moderni bezvjerci stvarat će si novih i opet novih pretpostavki, e ne bi bili primorani, da vjeruju u čudesnu Božansku moć Kristovu.

Povjesna kritika i čudesa.

Time bi pitanje bilo riješeno. Nu ne možemo mimoići još jedan prigovor, koji se kao istaloženi »residuum« svih onih mutnih i nesregjenih teorija na dnu povjesne moderne kritike skupio, te kao konkretna sinteza svih prigovora postao tako općenit i rekao bih nepredobiv.

V. »*Čudo nije moguće*«. Ono niti je objekat osjetne ni razumne spoznaje ni povjesnog posmatranja. Harnack piše: »Svako pojedino čudo ostaje povjesno potpuno dvojbeno, zbroj dvojbi ne daje nikada sjegurnosti«.

Odgovaramo filosofu: Puka je i nedokazana pretpostavka, da su prirodni zakoni bezuslovno i apsolutno nužni, tako da je djelovanje povrh, pored ili protiv njih (čudo) apsolutno nemoguće, te da uključuje protuslovlje, nesmisao. Fisička sjegurnost, premda za nas prava sjegurnost, koja se temelji na postojanosti prirodnih zakona, ipak ima tek hipotičnu vrijednost. Moguća bo je hipoteza, da Stvorac fisičnih zakona može u iznimnim pojedinim slučajevima sustegnuti njihovo djelovanje, ili raditi preko, povrh ili protiv njih. Koga red u svemiru dovodi do Stvoritelja, njemu ne će biti teško razumjeti, da taj red uvjetovan prirodnim zakonima nije baš tako nuždan u svim pojedinostima, da ni po Bogu Stvoritelju ne bi mogao ni u jednom slučaju trpjeti koje iznimke. Da čovjek mrtav u tili čas ozdravi, nije naprosto nemoguće; kako ne bi bilo naprosto nemoguće, da kamen mjesto da teži k zemlji uzdigne se gore, premda se ni jedno ni drugo ne da prirodnim zakonima protumačiti; dapače se iz istih zakona dade sasma protivno zaključiti. Dakle stavka »čudo nije moguće« barem u svojoj općenitosti nije istinita; već naprotiv *može* svaki filosof mogućnost čuda pretpostaviti.

[1]) Ioan. 11, 45.

VI. »Čudo nije objekat iskustvene spoznaje; ono ne potpada pod sjetilnu zamjedbu«.

Dopuštamo; ali svakako potpada pod sjetilnu zamjedbu ono konkretno stanje prije čuda, i ono poslije čuda. Agnosticizam ne može doista spoznati unutarnju činjenicu čuda, ni čudo kao takvo, s drugih razloga. Spoznaja bo čuda jest posljedica prostog zaključka, koji se temelji na kauzalnom principu na slijedeći način: Uskrsnuće na život ne može biti prouzročeno prirodnim zakonima; dakle je to proizvela jedna *svrhunaravska* moć.

Učeni isusovac Josip Blötzer, čijim sam se izvagjanjima u ovoj raspravi u mnogočem poslužio, piše: »Naravski da niti materialist niti monist niti strogi Kantovac ne će povući ovakve konsekvencije. Ali to nije u prilog onom filosofskom sustavu, ako se njemu za volju odriče najprimitivnijih zakona mišljenja. Tako u sustavu Kantovu imade jedan temeljni aksiom, koji je »analogiji ljudskog iskustva« dao osobito obilježje, da kauzalni princip vrijedi samo unutar područja zemaljskih stvari, unutar iskustvenih činjenica, tako da nije nikad dopušteno od istih zaključiti na nadsvjetovni uzrok. Kantovac će u slučaju jednog sasma utvrgjenog čuda n. pr. kod uskrsnuća mrtvaca reći: Pred nama je jedan uči-

nak, jer čovjek, koji bijaše mrtav, opet živi; u području iskustva nema za to adekvatnog uzroka, niti ga može biti; na svrhunaravski uzrok ne smije zaključiti: dakle imademo ovdje učinak bez uzroka«[1]).

Katolička apologetika pretpostavlja redovitu postojanost fisičkih zakona, a samo u izvanrednim slučajevima priznaje mogućnost, da preko fisičkih zakona djeluju nadnaravne sile; nu ove posljedne ne pretpostavlja nikada, već strogim zaključkom dokazuje. Čudo se prihvaća samo onda, kad se naravskim putem ne da čudesna činjenica nikako protumačiti; te samo onda, ako je ona povjesnički utvrgjena po općenitim kriterijima povjesne znanosti.

Čudo je dakle metafisički moguće, jer izvedba njegova ne uključuje protuslovlje; fisički moguće radi već gore istaknutih razloga; moralno moguće, jer ga mogu stotina vjerodostojnih svjedoka posvjedočiti. Dakle filosof *može*, a povjestničar *mora* u danim izvjesnim slučajevima pretpostaviti obstojnost čuda.

VII. »Mogućnost čuda potkopava temelj fisične sjegurnosti, te u povjesnim dogagjajima čini izlišnom svaku stalnosnu normu, te i opće principe povesne evolucije«.

Smiješna je ta bojazan modernih positivista. Čudo je samo iznimka redovite stalnosti i odmjerenosti prirodnih zakona, a iznimka ne uništuje, već potvrgjuje pravilo. Većina ljudi, koji priznavaju čudesa, priznavaju u isti mah i pravo prirodnih zakona, te si ne će ni najmanje nade gojiti, da bi pet hljebova dostajalo, da se nasiti pet hiljada ljudi; ili da će mrtav čovjek uskrsnuti, ili sušičav u trećem stupnju u tili čas ozdraviti. Tako sudi zdrav razum bez predrasuda povjesne kritičke škole te apriornih pretpostavaka onih svijetlih umova, koji zastiru oči ispred svijetla, e bi nesmetano mogli ploviti kroz maglu svojih utvara.

Još jednom naglasujemo: postojanost i nepromjenljivost prirodnih zakona, njihov megjusobni upliv i kauzalni vez, te taj tako zvani »postulat prirodnosti« može u svem svojem opsegu i pravu opstojati uz pravog početnika prirodnih zakona, Boga Stvoritelja, koji preko čuda pokazuje svoju svemogućnost i nedvisnost od svega stvorenja, pa i od prirodnih zakona.

[1]) »Laach. Stimmen« LXIX str. 366.

Što nas uči prava povjest?

Prava povjest o kršćanskoj prošlosti uči nas, da je Isus iz Nazareta osnovatelj kršćanske vjere, da su njegovo poslanstvo posvjedočila proročanstva i čudesa, da je umro, treći dan uskrsnuo, te iza kako je učenike postavio za vjesnike svoje nauke i upravitelje sredstava milosti Božjih za sva vremena i za sva mjesta, uznesao se na nebesa.

»Kršćanstvo«, kaže P. Schanz, historička je činjenica. Utemeljitelj kršćanstva jest historička osoba, koja jedina u povjesti stoji i odregjuje granice dviju svijetova. Od Krista se povjest dijeli na naprijed i na natrag. U Krista je Božanstvo stupilo na pozornicu«[1]).

Bez kršćanstva nije moguće shvatiti prošlost uopće ni pisati povjest. »Svjetska povjest proizvod je katoličkog kršćanstva, te se je razvila iz povjesti katoličke Crkve. Povjesničari bo osnivaju se na dvim temeljnim istinama, koje rasvjetljuju tamu ljudskih dogagjaja: prvo na ideji Božje providnosti, drugo na jedinstvu roda ljudskoga«[2]).

Za čudesa piše liberalac Bernheim: »Katolik, koji vjeruje u čudesa, ne razlikuje se od našeg stanovišta možda tim, da on imade više pouzdanja u vjerodostojnosti svjedokâ; mi imademo baš isto tako: nego tako, da on činjenice, o kojima izvješćuje, drukčije nego li mi prosugjuje«[3]).

Kršćanstvo dakle sa svojim čudesima prava je historička činjenica. Prava povjest, kritička povjest, može nas o tome vjerodostojno uvjeriti.

I doista nitko pametan ne poriče, da su naša sjetila u stanovitim prilikama, biva kad su zdrava i dobro raspoložena te u prirodnom vezu sa vanjskim podražljivim objektom, pravo vrelo istinske spoznaje. Što vrijedi za neposrednog svjedoka pogledom na jedan konkretan prisutni čin, to vrijedi i za posredne svjedoke, gledom na prošli historički čin.

Povjesna istina stečena neposrednim iskustvom prisutnih svjedoka ne razlikuje se od istine stečene neprestanim i nikad ne-

[1]) Kod »Laach. Stimmen« l. c. str. 358.
[2]) Ehrhard o. c. s. 414.
[3]) Lehrbuch der historischen Metode, Leipzig 1894 str. 240.

pretrgnutim nizom svjedokâ, koji istu činjenicu pripovijedaju. I jedno i drugo dovodi nas do prave sjegurnosti. Ovo nijekati jest — prisizati na sveopći historički skepticizam. I premda je sjegurnost, što nam ju povjesni čovječji auktoritet pruža, samo moralna: ipak se ona uvijek može svesti na metafisičku, kad nam se naime podaje takovo svjedočanstvo, čiji dovoljni razlog ne može očevidno biti drugi, nego li istinitost posvjedočene stvari. Neka se nikada ne svrgne s uma: da ne bi bilo ni logično ni metodično, izvanjske nevjerojatnosti posvjedočenog čina apriorno zaključiti na nevjerodostojnost svjedokâ i na neistinu zasvjedočene stvari. To bi se, s apsolutnom stalnošću, moglo protegnuti jedino na metafisički nemoguće čine.

Contra factum non valet argumentum.

Lurdski dogagjaji.

Povjesna moderna kritika o mogućnosti čudesâ najsjajnije je dementovana *lurdskim dogagjajima.*

Preda mnom je lijepa knjiga: *Bertrin*: *Kritična povjest* dogagjaja Lurdskih. Iz francuskoga preveli čč. oo. kapucini. Rijeka 1908.

Ispisat ću u kratko i doslovce neke činjenice, pripuštajući čitatelju konačni sud.

I. »*Lurd*« bo se s mnoštva čudesa nazivlje novim Jerusalimom... To je onaj raskošno okićeni grad, što ga je sv. Ivan vidio u »Otkrivenju« ...

U Lurdu su se ispunile proročke riječi kardinala Newmana: »Ako se ne zbude novo objavljenje prije svršetka ovog stoljeća, kršćanstvo je propalo«. (s. 11.)

I doista objavljenje je uslijedilo. Bl. Djevica Marija javila se je maloj Bernardici Soubirous 11. II. 1858.

Istinitost prikazanja izvan svake je dvojbe. (Sr. 10—107).

II. Čudesa. »Ukupni broj ozdravljenja, koja su se dogodila od g. 1858—1904 i koja su u liječničkom uredu konstatovana, iznosi 3353. Naravno da je broj ozdravljenja, koja nijesu u uredu konstatovana, kud i kamo veći«. (s. 400.)

Bolesti svakovrsne, neizlječive, (s. 136) sušice u III. stupnju«. (s. 145.)

Istinitost čudesnih ozdravljenja potvrgjuju:

a) *Sami ozdravljenici*, njihova rodbina i t. d., od kojih još nekoji živu.

b) *Hodočasnici*, neposredni svjedoci čina »od g. 1867—1903 (uključno). Prispjelo je u Lurd 4.271 hodočašće, na kojim je došlo 3,817.000 hodočasnika. Razumije se, da se ovamo ne računaju privatni hodočasnici«. (s. 100.)

c) *Liječnici.* »Kroz 14 godina bilo je u Lurdu 2711 liječnika za istraživanje ... Imade ih doista, koji pobijaju svrhunaravno iz presuda. Ovi su robovi svoje filosofije ... I kad se nagju pred kakvim čudesnim dogagjajem, koji je podvrgnut njihovom ispitivanju, ili koji po svojoj naravi zahtijeva, da ga ispitaju: filosofija njima ne dozvoljuje, da djeluju slobodno. Oni se sistematski uzdržavaju od toga, da svoj sud stvore ... I tako sa znanstvenoga gledišta nalaze se u lošijem položaju, nego li vjernici«. (s. 222)

Nu imade ih veliki broj, koji su priznali čudo. Liječničkih svjedodžbi, kojima se potvrgjuje da ozdravljenje prekoračuje moć liječničke znanosti, ili dapače jasno dokazuje nadnaravni značaj: ima 137 u originalnom tekstu«. (s. 400.)

d) *Zola*, koji priznaje čudesno ozdravljenje Marije Lemarchand (s. 311.) i Marije Lebranchu. (s. 312.)

III. *Tumačenje dogagjajâ.* Čudesni dogagjaji ozdravljenja ne mogu se tumačiti:

a) *Sugestijom* (s. 117—203) »Berheim, slavni prvak profesor Nancyske škole, piše: »Napominjajući opažanja *istinitih* (mi podcrtasmo) ozdravljenja, što su se postigla u Lurdu; nastojeći u ime znanosti da ih lišim njihova čudesna obilježja; isporegjujući jedino s toga gledišta vjersku sugestiju: ne mislim tim napadati ni vrijegjati vjerskoga čuvstva. Sva su ta opažanja bila sabrana, iskreno pregledana od vjerodostojnih ljudi. *Dogagjaji postoje*, tumačenje je njihovo (sugestijom) krivo.

b) *Nepoznatim silama.* »Kad čovjek ne zna, da odgovori drugima i samomu sebi, a megjutim je odlučio, da ne pripozna čuda: utječe se pod zgodno tlo nepoznatih sila. (s. 211.) Takva hipoteza nema nikakva znanstvenoga temelja, jer se njome može poslužiti, da potvrdi najčudnije fantazije pomamne mašte«.

Bezrazložna je ta hipoteza, dapače apsurd, a čudno da bi nekoji radije dopustili apsurd, dakle nešto nemoguće, nego li svrhunaravno«.

Narav si ne može protusloviti, u njoj vlada harmonija i sklad. Ona bi nosila u svome krilu klicu razora i smrti, kad bi jedan od njezinih zakona, koji je jošter nepoznat, mogao oboriti drugi već poznati zakon... Dakle ako je koji zakon temeljito dokazan od početka svijeta, t. j. na primjer da se poremećeni organizam odmah ne uredi; da se tkivo, koje je ozlijegjeno ili koje je izginulo, ne iscjeljuje i ne nepostavlja u tren: da se onda mora za sigurno držati, da se u doslije nepoznatim zakonima ne nalazi nijedan, koji bi bio s prijašnjim zakonima u opreci« (s. 215—217.) To bi se samo slučilo u predmijevanoj pretpostavci, da se tumači »nepoznatim silama«.

c) *Zolinim tumačenjem.* Moderna kritička škola poslala je u Lurd *romanopisca* Zolu, da istraži »samu istinu i samo čistu istinu«. Zola izložio je svoje nazore »samo čistu istinu« u svojem *historičkom* romanu »*Lourdes*«.

Zola ovako navodi doslovne uzroke ozdravljenja: »autosugestija, uzbugjenost pripravljena dugo vremena... osobito ozdravljajući dah, nepoznata moć, koja se rasprostire iz mnoštva u žestokoj vjerskoj krizi«. (s. 314)

»*Ozdravljajući dah?* »Pokret« piše, da je baš Lurd upravo ognjište priljepčivih bolesti. (»Hrv. Straža« VI. str. 226); to je vlastito iznašašće Zole, i zato se čini, da će ostati njegova svojina« (str. 315.)

Ne pobijamo ovdje Zolu. Dosta je navesti. Inače upućujemo čitatelja na Bertrinovu knjigu str. 309—320.

Nu ipak ne možemo mimoići jedan karateristični slučaj. Zola tvrdi u svom romanu, da je Marija Lebranchu čudom ozdravljena opet obolila, pa malo kašnje umrla; dok je stalno, da joj se bolest nije nikada više povratila.

Nalazeći se jednoga dana dr. Boisairie, predsjednik ureda za konstatacije u Parizu, pohodi gosp. Zolu i reče mu: »Kako se Vi usugjujete pisati, da je Marija Lebranchu umrla? Ta Vi dobro znate, da je ona živa i zdrava isto tako, kao ja i Vi«.

Na to odgovori drzoviti pisac: »E pa što je meni do toga? Moje ličnosti meni pripadaju. Ja imam pravo s njima postupati, kako hoću; mogu ih opisati, da živu ili da umiru, kako me volja. Ja se imam obazirati samo na moju maštu i na korist svojega djela«.

To je roman historijski (?) onoga, koji je obećao, da će pisati »istinu, golu istinu, onu istinu, koja će koristi cijelomu svijetu«.

Drugom zgodom izjavio je Zola uredniku lista »Soir«: Sve su ličnosti mojega romana puste izmišljotine. U ostalom kad bi vidio, da su svi bolesnici ozdravili, još ne bih vjerovao u čudo«. (s, 322.)

Dodatak. »Pokret« i »Hrv. Djak« grozno se nadrljali protiv lurdskih dogagjaja. U hrv. knjižarnici u Zadru na javnu sablazan bio je izložen u njemačkom prevodu ogavni Zolin roman »Lourdes«. Kako da protestiramo protiv tog javnog vrijegjanja vjerskih osjećaja? Dobavimo svi Bertrinovu knjigu. (kod oo. kapucina na Rijeci.) Onaj kratki i jezgroviti, ali nada sve uvjerljivi način prikazivanja, neodaljivom silom dojimlje se duše, koja čita bez predsuda.

Katinov.

Pojam istine u modernoj i u skolastičnoj filosofiji.

1. Uvod.

Tko je budnim okom pratio savremenu filosofsku i religijoznu književnost, njemu je dobro poznato, koliku je prašinu uzvitlao modernizam. On se po svojim krivim načelima bori protiva zdravu mišljenju filosofskom i religijoznom. Modernizam svoje je otrovne strijele najupravnije naperio protiva katoličkoj religiji. Modernizam se najviše bori proti Crkvi katoličkoj zato, što se ona najviše protivi evolucijonističkoj naravi njegovoj; Crkva hoće da očuva nepokolebive istine, bilo naravnog bilo svrhunaravnog reda, koje modernizam sa svojom *životnom imanencijom* obara. Modernisti su nastojali, kako bi svoj otrov prelili i u krilo katoličke Crkve, pa im je nastojanje bilo donekle uspjehom ovjenčano; jer se našlo takvih, koji su se za njima zaveli, i to ne samo iz katoličkog lajikata, nego takogjer iz redova onijeh ljudi, koji su pozvani »in sortem Domini«. Ta je žalosna činjenica potakla Pija X. te on dade izražaja svomu ganuću u enciklici: *Pascendi dominici gregis.*

Sva se katolička štampa bavi bogatim sadržajem one enciklike raspravljajuć o raznim pitanjima, što ih enciklika ističe. Mi smo odlučili nešto napisati o pojmu istine, kako ga uzimlju modernisti. Ovaj njihov pojam usporedit ćemo sa pojmom, koji mi o istini imamo. Poimanje o istini jest temelj, na kome modernisti grade zgradu svoga idealizma. Pojam se istine nužno odražuje na svakom području ljudskoga znanja, pa i na religijoznom. Iz ovog ćemo članka ujedno upoznati vrijednost i opravdanost riječi pape Pija IX. koji je osudio propoziciju: »Methodus et principia, quibus antiqui doctores scholastici theologiam excoluerunt, temporum nostrorum necessitatibus scientiarumque progressui minime congruunt«.[1])

2. Razum teži za istinom.

Nema čovjeka, koji ne bi težio za istinom. Svako ju razumno biće traži, jer to zahtijeva narav njegova razuma. Objekat razuma jest istina. Razum je uvijek svom snagom svojom neodoljivo letio svomu objektu, k predmetu svog najvišeg ideala. Da je tako, jamče nam svi filosofski sistemi. Svi su filosofski sustavi upravljeni prema istini, bilo stvarnoj bilo umišljenoj. Povjest filosofskih sistema nije ništa drugo, nego povjest napora ljudskoga duha, koje je uložio na trnovitom putu k istini, k svome objektu. Naš je razum tek tada zadovoljan, kad ostvari svoju želju, kad dogje do istine. Dok istine ne posjeduje, on je nemiran; jer nije udovoljio svojoj naravnoj sklonosti, koja ga goni prema istini.

Ovo duhovno nezadovoljstvo ne opažamo samo kod onih, koji se bave tako zvanom umjetnom filosofijom, nego ga opažamo i kod onih, koji znadu samo za naravnu filosofiju; a ova u tom stoji: što je svako razumno biće po svojoj naravi sposobno upoznati prva, jasna filosofska načela. Opažamo sveopću težnju za istinom. Vidimo je kod učena i neuka. Takogjer zamjećujemo zadovoljstvo kod onih, koji posjeduju neku istinu. Zadovoljstvo se radi svoga posjedovanja ne može procijeniti sa svim materijalnim bogatstvom ovoga svijeta. Ali na žalost ima, koji se opire ovoj naravnoj težnji našega razuma. Opiranje ne dolazi sa strane ne-

[1]) U izradbi ovog članka najviše smo se poslužili članakom ili bolje radnjom, koja je izlazila u uvaženom časopisu: »Etudes«, god. 44, sv. 110, 20. ožujka 1907. i t. d. »La notion de vérité dans la philosophie nouvelle«.

naučnih ljudi, koji mnogo bolje shvaćaju neke istine, nego li isti oni, koji se naučnjacima krste. Bolje ih shvaćaju zato, jer predsuda ne imadu, koje pogubno djeluju na zdravo shvaćanje našega razuma. Protiva ovoj naravnoj sklonosti načega razuma bore se neki imenom — učenjaci sa svojim krivim filosofskim sustavima. U takove učenjake možemo ubrojiti naše moderniste, koji svojim krivim sistemom u korjenu posijecaju objekat zdrava razuma, istinu.

3. Modernizam sprečava težnju razuma za istinom.

Modernizam mjesto da dade razumu zasluženo prvijenstvo, bilo u pitanjima filosofske bilo religijozne naravi, on mu daje zadnje mjesto. Po zdravoj bi filosofskoj nauci razum morao biti našim vodićem kako u pitanjima filosofskim, tako i u pitanjima religijoznim; ali mu to vodstvo svojom opakom rukom diže modernizam. On baca razum sa njegova visokog prijestolja i u kut ga tjera.

Kakva je uloga razuma u modernoj filosofiji? Što razum radi u njihovom filosofskom sistemu? Mala je njegova uloga i neznatan je njegov rad. Razum je kod ovih filosofa prosta igračka u rukama njihova čuvstva. Razum nije onaj, koji vidi i odregjuje istinu, na kojoj bi se temeljila, bilo filosofija bilo religija. On nema drugoga posla, nego analizovati unutrašnji osjećaj i njega izrazivati. On mora stvarat neke filosofske i religijozne formule, ali bez kakve prave realne i trajne vrijednosti. Istinitost ovih formula nipošto ne ovisi o religijoznom ili filosofskom čuvstvu. Sad ih razum stvara ili isteže iz utrobe slijepog sentimentalizma, da ih opet po volji slijepog čuvstva promijeni; jer se čuvstvo nužno mora razvijati.

Ne vidimo li u ovom načinu mišljenja poniženje za naš razum, što ga je uprav uzvišenim cijenila stara filosofija?! — U Aristotelovoj je i skolastičnoj filosofiji razum igrao znamenitiju ulogu. Njemu nije bilo sugjeno, da se bavi tek prolaznim stvarima, koje danas jesu, a sutra im se za trag pita. On je svojom prirogjenom moći daleko dalje sizao. Njemu je bilo sugjeno, da se poput orla digne nad prolazne stvari, i da kraljuje u vječnom carstvu istine, gdje sebi dolično prestolje može imati. Ali na način ovih umnih mališa — kako običavaju modernisti nazivati sljed-

benike peripatetičke škole — naši modernisti ne misle. Oni su razum s prestolja svrgli, pa njim motaju onako, kako to zahtijeva njihova zlo shvaćena evolucijonistička psihologija.

4. Modernizam proti definiciji istine.

Modernisti najviše viču proti skolastičnoj definiciji istine. Što je istina u skolastičnoj filosofiji? Kad mi posjedujemo istinu po skolastičnoj filosofiji? Istina je: *adaequatio rei et intellectus.* Mi smo u posjedu istine tek onda, kad naša ideja potpuno odgovara biti jedne stvari. Ako li naš pojam ne odgovara onoj stvari, koju hoće da označi, mi o tome predmetu nemamo pravog pojma; riječ u jednu mi ne posjedujemo istine.

Le Roy,[1]) čuveni franceski modernist, kaže nam, da je to ono, što on osugjuje t. j. skolastično poimanje istine. Le Roy mora ovako govoriti, jer je on glavni zastupnik nove filosofije, koja je davno odbacila pravo motrenje istine i bacila se u nemili vrtlog intelektualne evolucije, intelektualnog transformizma. Ako našom dušom mota neka stalna akcija, koja se nužno razvija, i ako naš razum jedino spada na unutrašnju nužnu vitalnost; tad je posve razumljivo, zašto Le Roy i njegovi sljedbenici odbacuju skolastičnu oznaku istine: »Veritas est adaequatio rei et intellectus«.

5. Razjašnjanje modernističke istine.

Jednu istinu možemo poznavati na više načina. Neku istinu možemo poznavati, ali ne baš u svem njenom svijetlu; možemo je nejasno poznavati. Kadikad nam se neka istina očituje za nekom tajinstvenom zavjesom. Mi je kroz tu zavjesu tek naziremo; ali očima naše duše nije ona tako očita, još nam je nejasna. Što više tanča ona tajinstvena zavjesa, to nam se bolje ukazuje očitija i jasnija slika istine i ljepša pojava njezina. Tek onda nam je neka istina jasna i očita, kad nam je uspjelo sasvim dignuti kopremu s njezina lica. Mi u istini priznajemo neku evoluciju, ili bolje: mi u istini priznajemo napredak, i to napredak, koji se ne može sakriti. Tko će zanijekati neki napredak, ma bilo na kojem polju znanja ljudskoga? To se nikako ne da zanijekati, niti kod pojedinaca niti kod cijeloga društva. Nije trijebe da posegnemo

[1]) »La definition, que j' incrime est celle ci: La vérité consiste en la conformité de la pensée a son objet«.

u daleke strane, eda za ovu tvrdnju nagjemo dokaza. Ne trebamo ih tražiti u dalekim stranama, jer ih mi sami na pretek posjedujemo. Svratimo pažnju na naše poznanje. Usporedimo naše današnje poznanje s onim poznanjem, što smo ga imali u svojim mladim godinama. Uzmimo konkretno ideju opstojnosti Božje, koju smo imali, dok smo bili mladi, i koju imamo sada. Današnje je naše poznanje kud i kamo savršenije, nego li je ono bilo. Na usavršenje je ovog našeg poznanja djelovao razvoj inteligence, koja se do nekih doba postupice razvija, pa sama po sebi biva sposobnija da shvati neku istinu bolje i jasnije, nego li onda, kad je u svom začetku, ili kad je na putu svoga usavršivanja.

Osim inteligence znatno djeluje na naše poznanje i zdravo učenje prave filosofije; ovim se naša umna moć znatno oštri. Ovaj napredak mi ne uzimljemo tako, kao da bi čovjek mogao držati sad jednu istinu, a poslije njoj oprečnu, pa da bi jedna i druga misao istinita bila. To mi nipošto ne mislimo. Mi kažemo, da istina u svojoj realnosti (in re) ostaje jedna ista. Ne samo to, nego mi još tvrdimo, da neka istina, ako je uzmemo i u subjektivnom smislu (in subjecto cognoscente) ostaje jedna ista, premda o njoj očitije poznanje u istom pravcu u subjektu, koji je poznaje, može napredovati.

Kako misle modernisti ob ovom predmetu? Jesu li oni složni sa ovim zdravim pojmom istine? Modernisti se u ovoj tački mnogo razilaze od nas. Ne samo što uče, da neka istina može napredovati, nego uče još nešto sasvijem drugo: da je neka istina posve relativne vrijednosti; danas jest, a sutra joj se za trag pita. Dobro kaže učeni Tonquedec, da istine nijesu ništa drugo, nego valovi. Da, valovi su mora, koji kad se jedan raspline i traga mu na površini morskoj nestane, drugi se poslije njega javi, te se i njemu jednako kroz kratko vrijeme za trag ne zna. Jednaka je uloga morskih valova i modernističke ideje. Njihova je narav potpuno nestalna.

Da se življe istakne istinitost nestalnosti njihova pojma, dobro nam dolazi slika, kojom isti Le Roy osvjetljuje evolucijonističku narav vlastite istine. — Istina je kao kriva crta. Ako je samo djelomično promatramo, prikazuje nam se upravna; ali ako

je u svoj njezinoj cjelini uzmemo ono: što, nam se prije prikazivalo upravnim, sad nam se prikazuje krivim.

Zanimljivo je znati, što modernisti drže o raznim filosofskim sustavima, koji su se u povjesnici misli ljudske pojavili. Oni drže, da je svaki sistem čestica istine (moments de la même véritè.) Kolikogod bili oprečni filosofski sistemi, ni za jedan se ne može reći, da je neistinit. Ne može se reći zato, jer svaki od njih premda u stvari najoprečniji, ima mjesta u filosofiji imanencije. Svaki nam sistem kaže, da je igrao znatnu ulogu u djelotvornom mišljenju (pensée action), u čemu i stoji prava i bitna istina moderne filosofije. Po tom svaki sustav ima svoju vrijednost u spomenutoj nauci, ali ne onu vrijednost, koju mu daje zdrava objektivna filosofska nauka. Zastupnici modernog pragmatizma na sasvijem drugi način poimlju važnost filosofije. Kažu, da vrijednost jednoga sistema najviše stoji u tom, što put pripravlja drugomu — po sebi se razumije i najoprečnijem filosofskom nazoru — koji ga ima naslijediti.[1]) Modernizam ni uz koji uvjet ne odobrava jedinstvo umnog mišljenja. Novi su filosofi tog uvjerenja, da je bolje, što ima više raznih filosofskih sustava. I to je bolje zato, jer sistemi sami po sebi ne prikazuju nam nego tek jednu čest integralne istine. Kolikogod je brojem više umnih nazora, toliko bolje upoznajemo istinu i približavamo se njezinu cjelokupnu pojmu. Ako li imamo 1000 umnih nazora, bolje će nam prikazati barem donekle cijelu istinu, nego ako li ih imamo samo 100 ili 10.[2])

Uza svu mnogobrojnost raznih ljudskih umovanja, ipak mi ne možemo konačno doći do istine. Ne možemo do nje doći zato, jer nije stalna, ne stoji ni u jednoj objektivnoj stvari; riječ u jednu istina je elastična, te bježi ispred naših očiju, kao što je bježalo sladokusno voće ispred usta gladnoga Tantala. Ako li ima u novoj istini što stalno, moramo priznati, da je jedino to stalno, da se istina svegjer mijenja.

[1]) Le meilleur de chaque systeme est de préparer ce qui la dépassera un jour. La vraie valeur d'un resultat quelconqe est une valeur de transition«. Le Roy.

[2]) »Leur diversité (des systemes) a sa fonction propre, son rôle utile et fructueux . . . Nous ne réalisons jamais effective: ment qu' une pensée parti elle et limitée; quoi de plus nécessaire des lors que de pratiquer plusiers modes de limitation differents«, Le Roy.

6. Razdioba istine po modernoj filosofiji.

Mi ne priznajemo nego jednu istinu, i to u ovom smislu. Istina ne može biti sa strane objekta niti veća niti manja, ne trpi stupnjeva. Istina je sa stane stvari tolika kolika i jest; i ne može biti nikako veća, jer bi tad trebalo da dotična stvar ne bude onakvom, kakvom doista u sebi jest. Istina je stvarna sama stvar, jest sama njezina bît, njezina narav. Time nipošto ne mislimo oporeći ono, što prije rekosmo. Prije rekosmo, da i mi priznajemo u istini neku evoluciju, ili bolje neki napredak. Taj pak napredak ne stoji u stvari, nego stoji u nama, koji sve to bolje spoznajemo bît njezinu svojstva i njezina. Temelj je našega poznanja i on se ne mijenja; a i naše je poznanje stalno — samo ako je istinito — jer se ne može promijeniti, nego najviše što se može usavršiti.

Moderni se učenjaci s nama ne slažu. Ne slažu se zato, što oni istine ne primaju od izvanjskih bića, nego ih sami kalupe. Istina je život, evolucija; pa kao što su oni nestalni, tako je i istina nestalna, jer se s njima istovjetuje. Da, istina je nestalna, ali nijesu u novoj nauci sve istine jednake, već se razno dijele. U njihovoj školi ima istina većih i manjih.

Napredni umnici priznaju, da ima nekih ideja, koje se za čas pojave, pak kroz kratko vrijeme iščeznu. One su kao varnice, koje se časkom zasvjetlucaju, pak se odmah ugase. Ove su pojave istinite. Istinite su zato, jer su i ovako kratkotrajne ideje imale mjesta u njihovom vitalnom sustavu. Istinitost rečenih ideja nije velika, već posve neznatna. Neznatna je njihova vrijednost s toga, što nijesu dugo trajale i sve su istinite, kako kaže Tonquedec, *d' une vérité rudimentaire.*

Ima na pretek i takovih ideja, koje za sobom zanesu, kad se pojave. Imadu neku tajinstvenu moć, pak na se pritegnu pozornost mnogobrojnih razumnih bića. Ove misli tako zavladaju čovječanstvom, te za dugo igraju znamenitu ulogu na pozornici ljudskoga umovanja, ljudskim umom metaju na stotine godina. Nitko ne će ni posumnjati, da su ove ideje lažne. Ne mogu biti lažne, kad su toliko vremena svijetom vladale; u čemu i sastoji prava istinitost, kako nas uče moderni mudraci. Istinitost je ovih umnih pojava mnogo veća, nego li je istinitost onih misli, koje su se samo kratko vrijeme ljudskim umom igrale. Ove su potonje pojave istinite, ali su istinite *d' une vérité superieure.*

Moramo opaziti, da ima pojmova i takove naravi, pa nam se čini, da su se srasli sa životom razumnih stvorenja. Oni su uhvatili tako dubok korijen u životu ljudskom, te ih nije moguće iz njega sasvijem iščupati. Ove su se ideje s ljudskim društvom tako sprijateljile, te su mu vazda vjerne pratilice. Po sebi se razumije, da ovim idejama modernisti ne poriču istinitosti, nego dapače drže, da su istinite i to *d'une vérité suprême.*.

U rasugjivanju jedne istine valja nam osobito paziti na to, kakvo je neka misao zauzimala mjesto u povjesti čovječanstva, i koliko je djelovala na razvoj ljudske naobrazbe. Dok nam ovo modernisti na srce stavljaju, uče nas, da nema nijedne ideje, koja bi bila u sebi lažna, nego da su sve istinite, pa bilo to u većoj ili manjoj mjeri. Nijedna ne može biti lažna, kad je sve istinito i opravdano, što se dogagja u imanentnom sustavu naših modernih ljudi.

7. Modernisti proti stalnosti istine.

Istina u staroj filosofiji ima vlastitost (proprietas) stalnosti, nepromjenljivosti; a ima je zato, što je nad pukim pojavama, koje danas jesu, a sutra nijesu. Istina gleda ono, što je jednoj stvari bitno i nepromjenljivo, a ne bavi se s onim, što je prolazno, jer je to kao takovo predmet naših ćutila. Istini na čast moramo priznati, da naš razum ne poimlje tek ono, što je nekom biću bitno i bez čega se kao takovo ne može ni pojmiti. Mi suviše tvrdimo, da naš razum poznaje i ono, što je biću akcidentalno t. j. bez čega bi neka stvar mogla opstojati. Naš razum ovo poznaje; ali ne poznaje ga pod vanjskim promjenljivim oblikom, nego to on poznaje pod nepromjenljivim oblikom; u koliko je to stalno i nepromjenljivo, da je narav akcidenata kao takovih uvijek nestalna i promjenljiva.

Ovaj način mišljenja modernisti ne odobravaju. Osugjuju ga zato, što se iz njihova filosofskog sustava bistro izvodi, da je istina nestalna, da je promjenljiva. Istina se mijenja, kao što se i njihova imanencija mijenja. Oni drže smiješnim onoga čovjeka, koji bi se usudio reći, da posjeduje stvarnu istinu. Ovo je sasvijem logično. Ova nauka slijedi iz njihovih filosofskih načela. Ako istina kao takova nema doticaja sa stvarima, onda ne može ni biti govora o kakvoj stvarnoj istini. Vara se filosof, koji drži, da posjeduje pravu, objektivnu istinu. Ova je dedukcija, rekosmo, u skladu sa njihovom naukom, koju uče o naravi istine; ili bolje koju imadu uopće o filosofiji. Što je filosofija u njihovom smislu? Koja je narav filosofije? Filosofija je igračka, koja se s istinom igra, sad na jedan sad na drugi način. Narav je filosofije posve nestalna, promjenljiva[1]). Baš je jadna i nevoljna njihova istina! Nigda joj ne dadu živoj mira, progone ju od nemila do nedraga! Sad kao da će se zaustaviti ovdje, ali se ljuto vara. Vara se, jer ne vidi šibicu vitalne imanencije, koja ju sa vlastitog posjeda tjera, ili ju neodoljivom snagom napred goni, da još bezbroj metempsihoza promijeni, koje joj je vitalna šibica dosudila. Za istinom se mnogi zanašaju, ali ju nigda ne mogu dostignuti. Ne mogu je dostignuti, jer je imanentna vitalnost mnogo čvršća, pa je takom brzinom progoni, da je ljudski razum nikako ne može preteći. Na prvi se mah smiješno i čudno čini, što novi mudraci uče, da ako je čovjek rad posjedovati istinu, mora tvrdo držati, da je nigda ne može postignuti. Nama se ovo može činiti smiješnim i čudnim, ali to nije smiješno i čudno zastupnicima moderne filosofije. Ne samo da to njima nije smiješno ni čudno, nego je to naravna posljedica njihova intelektualnog evolucijonizma. Kad bi tko mislio, da posjeduje istinu, tim bi uništio njezinu narav. Uništio bi je tim, što bi držao stalnim ono, što je u neprestanom kretanju.

8. Moderniste za slobodu istine.

Naše se poznanje neke stalne istine ne osniva na našoj slobodnoj volji: hoćemo li je primiti ili ćemo je od sebe odbaciti. Razum je naš nužna moć (facultas necessaria.) Kad vidi istinu, za njom se zanosi i mora da ju slijedi. Razum je slobodan pogledom na istinu, ali samo u ovom smislu; on može naime pod uplivom volje promatrati istinu i od promatranja odustati; on može pribirati sad jednu sad drugu istinu. Nitko ne će poreći, da je u ovom smislu naš razum slobodan ili bolje: slobodna je naša volja, pod čijom se vlašću nalazi i razum. Je li volja odredila, da razum promatra istinu i da se s njom zabavlja: onda razum shvativši istinu ne može, a da je ne prihvati. Ako razum promišlja ovo zdravo filosofsko načelo: »Totum est maius sua parte« — »cijelina je

[1]) Le Roy . . . »La philosophie est, par nature invention et réinvention perpetuelles«.

veća od svoje česti«, on mora, i to nužno mora uvidjeti istinitost ovoga naravnog principa. Nije slobodan razum primiti ga ili odbiti, jer je, kako rekosmo, facultas necessaria.

Modernisti niječu, da istina može biti za naš razum nužna. Oni tvrde, da je istina u sve i posve slobodna. Razumno biće ne samo da je slobodno razmišljati o istini ili na nju se i ne osvrćati, nego je ono slobodno u istom času, dok jednu istinu kao takovu promišlja, prihvatiti je ili odbaciti. Što pak čini, da se čovjek radije odluči na jednu istinu, nego li na drugu? Što čini, da čovjek sa svim srcem pristaje uz jednu istinu, a na drugu se i ne osvrće? U ovoj umnoj igri — vele modernisti — najglavniju ulogu igraju vlastite sklonosti. Može biti neka istina našemu razumu i najjasnija, ali, ako ne pogoduje našim sklonostima, ostat će kao glas vapijućega u pustinji. Često puta u istini odregjuje samoljublje. Ono ima glavni dio u poznanju imanentne filosofije. Oko samoljublja kao okolo osi kreće se cijelo carstvo modernih naprednih istina.

Mogao bi tko držati, da je kontradikcija ona sretna granica, preko koje se ne proteže sloboda modernog razuma; da su kontradikcija ona gvozdena vrata, koja zatvaraju slobodu razuma, da ne prijegje preko označenih mu megjaša. Tko bi ovo držao, taj bi se ljuto varao. Naši moderni naučnjaci ne priznaju zakona kontradikcije, dapače ga bez ikakva straha niječu. Po njihovom mišljenju nema prave kontradikcije, niti je može biti. Ne može je biti zato, jer nema prave objektivne istine. Sve istine, pa bile istinite i u najvećem stupnju, ne mogu udariti megjaše slobodnoj misli. Ne mogu udariti megjaše stoga, što i one, premda, dugotrajne nijesu ništa drugo nego plod ljudske slobode, koja ih je u svom početku uzela i s njima kroz vremena u vitalnom imanentizmu živjela. Ne samo da modernisti ne priznaju zakona proturječnosti, nego još tvrde, da joj čovjek mora ići u susret[1]).

9. Mjerilo istine u modernoj filosofiji.

Što je mjerilo iliti kriterij istine u skolastičnoj filosofiji? Na ovo nam se pitanje ne treba potanko osvrćati, jer smo već u

[1]) M. Wilbois: »On progresse dans la science en allant vers la contradiction«.

ovom našem kratkom članku, ako ne upravno, a ono barem neupravno na nj odgovorili. Svak u našoj filosofiji drži, da je istina stalna, nepokolebiva. Ako li je istina stalna i nepromjenljiva, doista onda mora biti i njezino mjerilo stalno i nepromjenljivo. Što je dakle mjerilo istine u našoj filosofiji? Mjerilo istine u filosofiji sv. Tome i dubokoumnog Škota jest pravo i stvarno suglasje izmegju objekta i pojma, što ga ima razum o nekoj stvari. Temeljem istini jest sami objekat, sama stvar; a termin je naše realno stvarno poznanje samoga predmeta.

Modernisti, kao što se već iz rečenog može predvidjeti, ne priznaju našeg kriterija, nego ga s prezirom od sebe odbacuju. Za njih je mjerilom istine to: kakvo ona zauzimlje mjesto u imanenciji, u njihovom imanentnom životu. Ono je samo istinito, što je imalo mjesta, ili ga još imade u njihovoj intelektualnoj evoluciji. Istina je samo ona, koja ima uvjeta, da bitiše, da traje u modernom subjektivizmu. Po ovom bismo načelu logično mogli zaključiti, da i koja po nas uzvišena istina u njihovom sustavu ne bi više vrijedila, nego li i ona, koja je manje uzvišena, ako ne bi dulje trajala u novom unutrašnjem pragmatizmu. Po njihovom bismo umovanju morali suditi, da je sve dobro, plemenito i istinito, što se ostvara u životnom nutarnjem razvoju. Po tom bi morale biti dobre i istinite i najgrdnije opačine, jer i one zauzimlju bar neko mjesto u ljudskom pragmatizmu.

Mogli bismo, kad bismo htjeli zaključke potezati iz njihove pretpostavke, daleko doći i dovesti nebrojeno besmislica; ali mi se od toga ustežemo. Ostavljamo to pomnome čitaocu, neka sam to čini. Da se ne reče, e smo ovo par besjeda krivo rekli, navest ćemo riječi jednoga izmegju poglavica današnjeg modernizma, a koga smo i dosad više puta spomenuli tim radije, jer mu isti modernisti u svojim krugovim prvijenstvo daju: »Au fond le seul critere (de la vérité) c' est la vie. Est évident d'abord tout ce qui est vecu a chaque instant par nous ... Est ensuite evident par le progrès de la pensée tout ce qui resiste á l'epreuve de la pratique .., Ainsi l'evidence appartient a ce qui se montre capable de durée«. — Le Roy.

* * *

Svaki, tko pomljivo pročita ovo par redaka, što smo o pojmu istine napisali, lako će razumijeti, kako je ovo poimanje moralo

biti uopće štetno po svako zdravo mišljenje, a osobito po katoličku teologiju. Mislimo, da se sve pogrješke, koje su modernisti u katoličkoj teologij učinili, najviše moraju pripisati krivom poimanju istine; pa smo uprav stoga našim čitateljima htjeli dati prigodu, da se sa modernom istinom upoznadu. *P. G.*

Problem kulturnog razvoja.

Napisao *O. J. Sabadini-Subotić.*

(Nastavak).

Kada se počinje kulturna povjest?

9. Sada se nameće drugo pitanje; *kada se počinje kulturna povjest?* Odgovor je sasvim lak i jasan za svakoga; nu sve se čini, da »napredna« znanost na postavljeno pitanje hoće da dade sasvim težak, nejasan odgovor. Na gornje pitanje do sada je bio običnî i opravdani odgovor: da historija mora početi ondje, gdje vidimo čovjeka duševno i tjelesno razvijena, t. j. sposobna, da stvara kulturne stečevine; kulturnom povjesničaru nije bilo istraživati, u koji razred zoologije spada »homo«. Tomu se protive pozitivne moderne znanosti, napose pozitivna sociologija, te nastoje pokazati, da kulturna, strogo *znanstvena* povjest davno, davno prije, nego što se je dosad uzimalo, mora početi razvijati ljudske životne faze. Ova hipoteza u sociologiji datira sa teorijom evolucije glede čovječjeg postanka. Time dosadanja *kulturna povjest* nije drugo nego *naravni nastavak prirodoslovja.*

Ova je teorija imala početnika u Comte-u, a danas je ona uopće primljena od modernih sociologa. Comte-u dolazi historija u šestom razredu u njegovoj znanstvenoj hierarhiji, i tod pod imenom sociologije. Poznato je, da se sve sedam razreda znanosti po Comte-ovom načelu razvija prema prirodnom sveopćem zakonu, kojemu je podvrženo i društvo. U tom se universalnom razvoju prirode čovjek sjaji kao najsavršeniji tip, koji nalazi na koncu cilj svog ravoja u etici, a ova sastoji u težnji pojedinca za tugjim dobrom (altruizam). Hierarhiju znanosti dijeli Comte ovako: 1. astronomija, 2. fisika, 3. kemija, 4. biologija, 5. cerebralna biologija, 6. sociologija, 7. etika. Comte-ovu sistemu odgovara uz neznatne promjene sistem Herberta Spencera: 1. astronomija, 2. geologija, 3. biologija, 4. psihologija, 5. sociologija, 6. etika. Njihovim smjerom odoše moderni sociolozi i razviše uz neka nesuglasa Comte-ovu osnovu do skrajnosti, tako da su stopili zakone društvenoga razvoja sa zakonom mekanizma, što ga vigjamo u fisičnom svijetu. Prije svega biologija i biologični zakoni igraju u modernoj sociologiji glavnu ulogu. Dr. Achelis[1]) veli, da stepeni socialnog razvoja ovise o stanovitim biološkim principima. To, što tvrdi Achelis u svom popularnom djelu, nastoje drugi opširno dokazati u svojim opsežnim djelima. Napominjem ovdje Lilienfelda,[2]) Letourneau-a,[3]) Schaeffle-a,[4]) Gumplowicza,[5]) Novikova,[6]) De Greef-a,[7]) i dr. Iz čitave savremene literature na ovome području može se razabrati, da historija čovječanstva ne počinje se s biblijom, nego od prvobitne celule, od koje se je razvio sav anorganski i organski svijet. Ljudski dogagjaji nose isti karakter, kao i sve ostale fisične pojave. Nijesu socijalne prjave plod samovolje i slučaja, nego neumoljivih zakona, koji vladaju društvom onako, kao po prilici zakon gravitacije sa kretnjom planeta. Kulturni historičar valja dakle da prati čovjeka od njegove prve pojave u anorganskom svijetu, dok ne zagje ondje, gdje počinje biti socijalan. Zgodno će biti ovdje iznijeti obrazac, po komu ćemo najljepše moći spoznati opsežno, »znanstveno« područje društvene historije, kako ju trasira moderna sociologija.

[1]) Prof. Dr. Th. Achelis: Sociologie, Leipzig 1901, str. 30.

[2]) Lilienfeld (von), Gedanken, über die Socialwissenschaft der Zukunft, 5 svez. Mitau 1873.

[3]) Letourneau, La sociologie d'après l'Ethnographie, Paris, II. izd. 1884.

[4]) Schäffle, Bau und Leben des socialen Körpers. 2 sv., Tübingen, III izd. 1896.

[5]) Gumplowicz, Grundriss der Sociologie, Wien 1885.

[6]) Novikov (Novikow): Die Gerechtigkeit und die Entfaltung des Lebens. Berlin 1907. (njemački prev. iz ruskoga).

[7]) De Greef: Introduction à la sociologie, 2 dijel, Brusselles, Paris, 1886.

Povjest
Prirode.

Produkti	Diferencijalni atributi			
	Svojstva	Aktivnost	Pojava	Uzrok
Svemirni eter	vibracija	svjelucanje		
kemični elementi	kemizam	molekularnost	fizična	eficientan
anorganske sastavine				
organske sastavine				
protoplasma	kretnja	molarnost	vitalna	
Biline	život			
Životinje	osjećanje			konativan
Ljudi	razum		psihična	volitivan
Društvo	stečevina		socijalna	

Dostavljeni obrazac zahvaća polje moderne kulturne povjesti. Ovako priregjena i shvaćena povjest čovječanstva može riješiti problem kulturnog razvoja, i jedino na ovako proširenom polju historije ima se kretati moderna sociologija, ako ima nositi karakter pozitivne, t. j. strogo znanstvene struke Čovjek time ne bi bio središte, prirode pa ni historije — nego tekar zadnji rezultat naturalističnog razvitka, što se opaža i u čovjeku (društvu) i u nijemoj okolini, koja ga okružuje. Ovim se je procesom htjelo konstatovati »jedinstvo razvoja« u svemiru i na taj način iznaći ključ, koji bi nam otvorio vrata k matematičnom razumijevanju zajedničkih zakona vasione. Ovim je smjerom išao rad materijalista 19. vijeka, megju kojima se ističe *Moleschott*,[1]) *Büchner*[2]) i dr.

Nakon Darwinove teorije o postanku vrstâ osnovao je prof. *Haeckel* u Jeni svoj *monizum*, koji ipak nije originalan, jer sjeća na hilozoizam staroklasične filosofije. Haeckel[3]) je sa svojim monizmom — koji isključuje postanak svijeta, sa strane osobitog Tvorca — uveo empirizam na sve grane društvenih pojava: kao

[1]) Moleschott, Einheit des Lebens, (Vortrag), Giessen, 1864.

[2]) Büchner, Kraft u. Stoff, empirisch-naturphil. Studien, Frankfurt a. M. 1855.

[3]) Haeckel, Natürliche Schöpfungsgeschichte 2 Teile Berlin 1898, Idem, Welträtsel, Bonn 1899.

na religiju, etiku, kulturnu povjest i dr. Po Haeckelu svaka tvar u prirodi ima princip života, duševnu moć — materija i duševna sila nerazdružive su. Haeckelovo monistično ili mekanično pojimanje o postanku svijeta stoji u živoj opreci sa kršćanskim dualizmom (vasiona — Stvoritelj). Haeckel je učenik Darwinov; ali bi se varao onaj, koji bi tvrdio, da je jedno isto darwinizam i monizam prof. Haeckela.

U red se Darwinovih učenika vrstaju megju ostalima Bolle, Weismann, Jäger, Schleicher i t. d. Resultate je Darwinove i Haeckelove danas poprimila pozitivna sociologija, koju zastupaju osobito gore spomenuti auktori. Moderna sistematična sociologija priznaje ipak u Comte-u svoga osnovatelja, u koliko je ovaj biološke principe prenio na socijalno polje.

Tako je i nastala socijalno prirodoslovna filosofija, koja se osniva na neograničenom kulturnom polju, kako pokazuje gornji obrazac. Historijski ćemo pregled dati kašnje na drugom mjestu. Valja nam u kratko prikazati tečaj ili razvoj ovako zapasane »universalne, svjetske historije«, koja se vidi nacrtana u dostavljenoj shemi. Ponajprije se tako zapasana svjetska povjest osniva na monističkom pojimanju svijeta, što isključuje stvorenje čitave vasione od neke nevidljive osobe: materija je vječna, sama za se, nestvorena, i od nje dolazi sve, što vidimo u materijalnom i duševnom svijetu[1]). Iz izvornog kaosa plinovitog stanja materije (teorija Laplace) izrodio se kosmos (planetarni svijet), iz kosmosa bios (životinje), iz biosa logos (čovjek-razumna životinja) iz logosa društvo. Kaos, kosmos, bios, logos pa — društvo sačinjavaju glavne momente svemirne evolucije. U kaosu nalazimo materiju najprije u *svemirnom*] *eteru*, koji bi imao takogjer sačinjavati kosmisnu periodu. Ova pramagla, da ju tako nazovemo, bila je podlogom teoriji Laplace-a i Kanta, po kojoj se je planetarni svijet razvio. Teorija Kant-Laplace o postanku sunčanog sistema svakomu je

[1]) Izmegju modernih sociologa neka se sporedi prof. L. F. Ward-a: Reine Sociologie (njem. prevod iz engles.), Innsbruck 1907, od str. 100—122, gdje je uvršten obrazac sintetičnog stvorenja naravi. Ward veli o vulgarnom(!) (= kršćanskom) pojimanju glede »stvorenja« svijeta: »Der volkstümliche Begriff der Schöpfung ist unbestimmt und verwirrt«, Može ko reći, da je 2+2=4 konfuzni, neodregjeni pojam, ali zato ta istina uvijek ostaje jasna i odregjena istina.

poznata, te ima svojih prilično jakih dokaza; tako n. p. kretnja zemlje oko sunca, njezin odnošaj k ostalim planetama, njezina plosnatost na polima daju neku vjerojatnost Laplaceovoj hipotezi o postanku naše zemlje. Kemizam se pojavljuje onda, kad se je zemlja ohladila, t. j. kad je plinovito stanje materije — uslijed strjelovite rotacije zemlje — prešlo u vruće, ražarene mase, a ove mase stale se hladiti, dok nije postala, gusta, solidna materija. Kemizam kao svojstvo materije uključuje tako zvane kemične elemente, iz kojega se razviše neživuće (anorganske) sastavine, koje razumijevamo pod kemičnim procesima, a iz anorganskih sastavina protoplasma; protoplasma je početak životinjskog svijeta.

Nego izmegju živuće i neživuće tvari, ili izmegju organizma i anorganizma zijeva užasni prolom; ovdje se mora preskočiti, i taj »salto mortale« čini n. p. Haeckel sasvim »lako«. On traži i i *nalazi* genezu živih organizama u tako zvanim *monerama* (slično Leibnizovim monadama) ili prasluzu, koje je prije Oken označio imenom »Urschleim«. Ta monera ili prasluz bio bi živi organizam bez organizma, ili prvobitni organizam, od koga se jednostavnije ništa ne da pomisliti. Monera je sastavljena od bjelančevine, a ova od ugljično-dušične kiseline. Monera je time ona prastanica (celula), koja posjeduje svojstvo, da uzajamnim djelovanjem sa materijom proizvede razne oblike i time postane klicom svih živućih organizama. Taj proces tumači Haeckel svojom *ugljičnom teorijom*: »Isključivo osobita kemično-fizikalna svojstva ugljika . . . jesu *mekanični uzroci* onih životnih kretnja, po kojima se luči organsko biće od anorganskog, a koje se u užem smislu nazivlje *život*«[1]).

10. Tko je bar glavnija Haeckolova djela čitao (n. p. Natürliche Schöpfungsgeschichte, Anthropogenie), mogao se je uvjeriti o površnosti njegovih hipoteza. Haeckel nam tumači postanak

[1]) Haeckel, Schöpfungschichte, Berlin, 1898 str. 357: Lediglich die eigenthümlichen, chemisch-physikalischen Eigenschaften des Kohlenstoffes, und namentlich der festflüssige Aggregatzustand und die leichte Zersetzbarkeit der höchst zasammengesetzten eiweissartigen Kohlenstoff-Verbindungen sind die mechanischen Ursachen jener eigenthümlichen Bewegungs-Erscheinungen, durch welche die Organismen von den Anorganen sich unterscheiden, und die man im engeren Sinne das »Leben« nennt. — Sporedi XV. Vortrag od str. 340—368.

života iz materije, a nije naveo nijedan konkretan, znanstveni dokaz za svoju tvrdnju; dakako iznosi nam tu Haeckel lijepi znanstveni *aparat* i — ništa drugo. On kaže i misli, da je dokazao, da je klica organskog života iz bezorganske monere, a ova je nastala iz ugljičnog procesa. Haeckel naprosto tvrdi, da je onaj čudnovati, sićušni živi bjelanjak, iz koga se razvile celule, nastao slučajnom kombinacijom ugljičnih atoma. Kako, zašto, kada, gdje, čime je to nastalo: sve to ne znamo, jer Haeckel nam o tom ništa ne priča, nego nam to samo valja — vjerovati. Ovaj tajinstveni *salto mortale* iz materije na život, ili iz ugljika na organizam, prodaje, kako je poznato, Haeckel kao neki rijetki znanstveni rezultat. Čudnovato! Čudnovatije jošter, da mnogi primaju, što ovaj rijetki reformator sve moderne znanosti milostivo daje.

Nadalje mi je upozoriti na to, da Haeckel osniva početak života i svoj biogenetski zakon na očitom — dogmatizmu, i to u naše doba, koje zazire od dogme. Dogmu Haeckel pretpostavlja; a ta glasi, da je već prije nego je postala ona tajinstvena prastanica ili monera iz kemičnih procesa, *materija već bila živa*. A ma drugovačije nije moglo ni biti; ta Haeckelu upravo palo na pamet, da »nemo dat, quod non habet« — od ništa opet ništa. Tako je!! Nego u ovu dogmu, da je materija živa, na žalost nitko ne vjeruje, a i ne može vjerovati, jer ne samo da nije »poviše« razuma, nego i »proti« razumu, jer se kosi sa elementarnim pojmom *života*. Koja bi bila tada razlika megju materijom i životinjom? Nikakva, i onda valjalo bi zoologiju uvrstiti u razred kemične znanosti. Ali Haeckel ne razumije razloga, on drugim riječima ponavlja, što reče Sv. Augustin: *Credo ut intelligam*, a ovaj *Credo* primaju objeručke Haeckelovi učenici, koji se megjuto grade, da su načelno proti svakom dogmatizmu[1]).

God. 1868. našao je darvinist Huxley u morskoj dubini sićušan predmet, za koga je mislio, da je taman onaj jednostavni bjelanjak ili organ bez organizma, iz koga potekoše životne stanice organizma. Tu tobožnju tipičnu praživotinjicu nazove Huxley

[1]) Za današnje tobožnje naprednjake, koji ispovijedaju *credo* Haeckelova monogenetičnog razvoja, vrijedi ona Pascalova: »Ils croient les miracles de Vespasien, pour ne pas croire ceux de Moise«. Pensées, izd. Roger — Chernowicz, Paris, str. 197.

»Bathybius Haeckelii«. Haeckel slavodobitno dovikne protivnicima »εὕρηκα!« To je epokalno otkriće dalo povoda, da su strukovnjaci podvrgli strogom istraživanju tu prastanicu i nakon savjesne diagnoze konstatovali, da to nije kršteni živi bjelanjak, nego prosti — *gips*.

Mimogredno budi rečeno, da je moderna biologija objektivno dokazala, da u razvoju vrsta postoji *evolucionistički* zakon, koji i mi priznajemo; ali se tim ne razumijeva Darwinova i Haeckelova monofiletična evolucija, po kojoj su sve vrsti nastale uslijed izmjenične borbe za opstanak iz *jednog pratipa* ili jedne zajedničke prastanice, nego polifiletična evolucija, koja dakako priznaje, da je je u početku bilo *više pratipa*, iz kojih se putem razvoja razgranaše današnje vrste živućih bića. Ovakav (polifiletični) razvoj brane sa valjanim činjenicama većina prirodoslovaca ili strukovnjaka, kao: Weissmann, Dawson, Quatrefages, Agassiz, Fleischmann, Jourdan, Bianconi, Poucket, i t. d., a ovaj polifiletizam nalazi odziva gdjegdje i u katoličkom kleru. Tako ga u Njemačkoj brani poznati Isusovac P. Wasmann[1]), a za njim u Italiji liječnik dr. Gemelli,[2]) franjevac u Milanu. Wasmann i Gemelli su jasno pokazali, kako je Haeckel tendenciozno naperio svoj monizam proti kršćanskoj dogmi o postanku svijeta, i kako se objektivni rezultati biologije nimalo ne kose sa kršćanstvom. Zakoni evolucije potječu od Tvorca, pa je naravno, da evolucija i Stvoritelj nijesu dva oprečna pojma. Ova digresija neka bude dopuštena radi bistrenja pojmova kod pojedinaca.

Još ću ovdje iznijeti resultate istraživanja znamenitog botaničara Reinke-a, koji je oborio uz ostale učenjake Haeckelov biogenetski zakon. J. Reinke je naime ispitao tako zvani *aethalium septicum*, a to je vrst gljive, što za neko vrijeme života sastoji od same protoplasme. On je našao u toj protoplasmi najmanje 39 česti različite vrsti, megju kojima sve sastavine bjelanjka iznose jedva 30^{100} osušene suštine. Posljedice tog istraživanja sabrao je

[1]) Wasmann: Moderne Biologie, Freiburg i. B. 1904. Interesantna su njegova predavanja u Berlinu ove godine (u veljači), koja su istom sada vjerno sabrana i tiskana pod naslovom: »Der Kampf um das Entwickelungsproblem. Freiburg 1907.

[2]) Gemelli: La biologia moderna di P. E. Wasmann, Firenze 1906, — Id. Progressi delle scienze biologiche. Pavia 1906, — Id., Sull' ipotesi della Polifilogenesi, Pavia 1906.

Reinke u dvije točke: 1. Svi, bilo najjednostavniji bilo najrazvijeniji organizmi, što kao i ljudsko tijelo sastoje iz sitne čestice, ili gole protoplasme, gragjeni su iz brojnih kemičnih sastavina, a važnije od tih sastavina jednake su i za životinjske i za bilinske grupe, t. j. fiziologično su zastupane. Radi toga su temeljne pojave jednake u svim organizmima. 2. Najnesavršeniji organizmi (prasluz, monere) ne mogu u nijednom slučaju vrijediti kao *prelaz* megju životinjama i bilinama, još manje kao prelaz od neživuće materije na živuće organizme. Jer se i *najprvobitniji organizmi temeljno razlikuju od sastavina neživućih stvari*; i najniži praživ jače se približuje ljudskome tijelu i kemično, i fiziologično, nego onoj neživućoj, nesustavnoj bjelančevoj čestici, [koju izmisli Haeckel]. Toliko *Reinke*,[1]) te mislim, da je time u našem pitanju dovoljno rečeno o postanku živućih bića.

Tako je dakle prekinut onaj vez prirodoslovno-društvene historije, što bi prema iznesenom obrascu imala sačinjavati svjetsku, kulturnu povjest tobože u znanstvenom smislu. Ta vidjeli smo, kako je mekanični svijet sasvim odijeljen od životinjskog, te mekanizam i organizam ne mogu stati u istome lancu. Ali nije ni to sve. Iza neopravdanog skoka sa materije na organizam u modernoj historiji biva još jedan isto tako neopravdani skok sa životinje na — čovjeka, ne samo u koliko nam se čovjek prikazuje u životinjskoj klasi sisavaca, nego i u koliko nam se čovjek prikazuje kao kulturan i snabdjeven s onim, što stvara kulturu. Posljedice se takova skoka lako uvigjaju. Jesmo li utanačili jednom, da čovjek — dakako po Darwinovoj i Haeckelovoj teoriji — potječe i materijalno i duševno od životinje putem razvoja, tada ne može opstojati duša, slobodna volja, težnja za ciljem; a ono što se vulgarno apstrahira od materije (duša, razum i t. d.), konkretno se nalazi i u životinji. Konačno i životinje, i to one, koje poput čovjeka živu u zajednici, *imaju kulturu*. Na tomu se osniva tako zvana naravna filosofija,

[1]) J. Reinke: Studien über das Protoplasma, Berlin 1881, — nadalje: Die Welt als Tat, 1903 od istog pisca, kao i njegovo najnovije djela: »Haeckel als Biologe« u »Naturwissenschaftliche Vorträge für die Gebildeten aller Stände« Kiel 1907 III Vortrag. — Reinke je ugledni naturalist i Haeckelov glavni protivnik, koji je na znanstvenom polju mnogo uradio. Za ovo pitanje sasvim su zgodne serije popularne naravi: »Benzigers Naturwissenschaftliche Bibliothek, Einsiedeln, 1907 do sada 11 sv.

*

koja pokazuje na Haeckela kao na svog ponajboljeg gajitelja, a iz nje crpaju početke mnogi etnolozi, sociolozi, antropolozi, juristi i t. d. Temelji etike, obiteljske sveze, umjetnosti, religije, znanosti i t. d. imaju time materijalno ishodište, pa je naravno, da se današnje kulturne stečevine ne počinju s čovjekom u historiji, nego davno prije u životinskom svijetu, a možda i u samim atomima. Hartmann, osnovatelj filosofije »nesvijesnoga«, upozorio je, da već pas, mašući repom prema gospodaru, daje nam prvi oblik vjere ili religije. Sociolog Ward[1]) tumači nam neumrlost duše kao nastojanje pojedinca k promicanju prosvjete. To neka služi za primjer.

Nego Haeckel se otvoreno tuži, što je kulturna povjest životinjskih čopora, jata i dr., kao n. pr. kod opica, pčela i t. d., sasvim neizorano polje: »i kulturna povjest životinja ... imat će sada zadatak, da kulturno stanje mrava, pčela i ostalih životinja, koje živu u zajednici, izvede iz surovih odnošaja ili prilika isto tako historično (dokumentima?) kao i zadaću ljudske kulturne povjesti«.[2]) Malo prije toga veli on: »društveni su nagoni životinjâ ponovno sa mnoge strane s razlogom priznani kao prvi izvor ćudoregja i po samog čovjeka. Zakoni udruživanja i rabotne diobe prouzrokuju i ovdje (t. j. kod ljudi) kao i ondje (kod živina) uzajamno djelovanje ujedinjenih individua, koje donosi sobom osjećanje dužnosti«. Dakle je ćudoregje mačke i čovjeka svejedno.

To što iz materijalne ili prirodne filosofije deducira Haeckel za etiku, suče n. p. biološka sociologija za druge grane društvenih pojava i institucija[3]). Prema svemu tomu se pokušalo, da se »universum« protumači prema zajedničkim jednostavnim zakonima, kojima je podložna i materija i životinja i čovjek, kao i zvijezde na nebu. Time se mislilo i misli ukinuti postojeći intelektualni red mišljenja, ili bolje, izvrnuti stvar naopako. Tako kulturno stanje današnjega ljudskog društva, prema zahtjevima moderne etnologije, bilo bi puki resultat društvenog boja za opstanak. Taj »Kampf um's Dasein« u vasioni imala bi prikazati kulturna povjest onako, kako je poredano u gornjoj tablici. Da kulturna povjest nema neposrednog odnošaja prema materiji kao svome izravnom objektu, to smo već prije vidjeli; tako se isto kulturna povjest ne odnosi na životinju kao na svoj predmet. Jedini je čovjek objekat historije. Protivna se hipoteza skriva pak u drugoj hipotezi, naime u Darwinovoj teoriji: da čovjek i moralno i tjelesno dolazi od životinje, neposredno od majmuna.

Haeckelova je i Darwinova teorija o postanku čovjeka danas prešla na dnevni red, poput kakove dogme, kod lakoumnih ljudi. Ovdje prije svega napominjemo, kad bi se i dokazala hipoteza, da čovjek potječe tjelesno neposredno od majmuna, neposredno (prema Haeckelovom biogenetskom zakonu) i od zajedničke prastanice, iz koje su se tobože sve vrste u zoologiji razvile; to ipak ne bi slijedilo, kako bi neki htjeli, i za čovječja duševna svojstva; time bi već neopravdana bila tendencija Darwinovih pristaša, da sravne čovjeka sa živinom, i tako poreku opstanak duše i svih duševnih pojava, koje oni izvode iz — tvari. Jer sve da se čovjek i krio prije u kakvom praživu, mekušcu, kralježnjaku, napokon u orang-utanu, odakle se kroz čitav niz stoljeća razvio »homo alalus«, pa »homo stupidus«, konačno »homo sapiens — današnji gotov čovjek: to sve nije kadro oboriti eksistenciju Stvoritelja i duše. Mi imamo činjenicu, živu činjenicu, da životinja nema razuma, stoga i ne može stvarati kulturne stečevine; naprotiv *u historiji* — i to nam je dosta — vidimo čovjeka obdarena razumom i svim onim uslovima, koji stvaraju kulturu. Pošto ovaj životni princip ili dušu nije mogao baštiniti čovjek od materije, jer je duh nematerijalan

[1]) L. F. Ward, l. c. str. 54.

[2]) Häckel, Gesammelte Vorträge: Münchener Vortrag, Vidi T. Pesch S. J., Die grossen Welträtsel, II. sves., Freiburg i B. 1907., svez. II str. 120, 121.

[3]) Moderna biološka sociologija uzela je od Comte-a tako zvanu *analogiju*, koja tvrdi, da je društvo tijelo analogično prema tijelu pojedinca, koje ima svoja uda, te je dotično podregjeno istim biološkim zakonima kao i organizam. Na ovo ćemo se kašnje temeljito osvrnuti. Iznosimo ovdje nekoliko analogija iz moderne sociologije:

Individuum je stanica društva (H. Spencer) —

Socijalno jedinstvo je trojstvo: čovjek, žena, dijete. (Comte, Schäffle). Obitelj je društvena molekula. — Pojedinci su društveni atomi (Ludwig Stein, Ratzenhofer). — Plemstvo i svećenstvo jesu društvena mast (Giard) — Vojničke skupine grabežljive su zvijeri u društvu, a industrialne grupe kopitari (Touillé). — Vlada je možgjani društva (većina bioloških sociologa). — Možgjani društva jesu izabrana kita ili elita ljudi (Novikow,) koji ne će vladu za možgjane ljudske zadruge). — Bursa je srce društva (Worms). — Ceste, željeznice, vodovalje žile su društva (Spencer). — Suština društva sastoji od zemljišta i pučanstva: prvo je kostur, a drugo meso njegovo (De Greef) i t. d.

(misli, odlučuje, izabira ovo ili ono, apstrahira i stvara pojmove i t. d.), to valja da je taj duh netko stvorio; i eto već bitne razlike megju čovjekom i životinjom.

Nu danas je na znanstvenom polju sasvim zabačena teorija prof. Haeckela o čovječjoj descendenciji. Brane je tvrdokorno samo oni, koji je uzimaju kao tobožnji bič proti kršćanskom poimanju svijeta i čovjeka. Ovdje ću samo nešto natuknuti ob ovoj stvari. Jur je davno prije Haeckela i Darwina isplivala na površinu teorija, da čovjek neposredno potječe od opice. Prvi je bio *Lord Monboddo* (1773), koji je iznio mnijenje, da je orang-utan naš praotac[1]). Tom je mnijenju dao *Links* znanstveni oblik. Filolog *Hermann* je tu hipotezu u Lipskom (god. 1839) svečano branio i uzvitlao mnogo prašine. Ipak je Englez *Thomas Henry Huxley* prvi učenjak, koji je kao fisiolog znanstvenim aparatom pokušao dokazati, da čovjek potječe upravo od gorile (1847.), To je htio afrički istraživalac *Du Chaillu* novim činjenicama potvrditi g. 1861. Skoro u isto vrijeme ugledaše svijetlo predavanja o čovjeku od *Karla Vogta*. Ženevski zoolog *K. Vogt* osobito naglasi, da tako zvani mikrokefali prikazuju atavizam k majmunskom praobliku čovjeka — onako po prilici, kao što praunuk sliči svome pradjedu. Iza kako su *Virhow*, *Luschka* i Aeby raskrinkali ovo strašilo, napusti Vogt mikrokefalsku teoriju. Otkrićem nekih rijetkih lubanja, megju kojima su najznamenitije lubanja iz Düsseldorfa, Engis-lubanja, Cro Magnon-lubanja, Krapinske lubanje i t. d. osnažiše se mnogi branitelji nove teorije, koju prigrliše redom *Max Perty*, *Tuttle*, *L. Büchner*, *Thomassen*, *Jäger*, *Rolle*, nada sve *Ernst Haeckel*.

Najviše se ovaj zadnji istaknuo u našoj teoriji (Affentheorie), tako da bi se ova par excellence imala nazvati Haeckelova teorija, a ne Darwinova, jer se je Darwin sa svojim djelom *Descent of man* tek iza Haeckela javio, prisiljen od svojih učenika, da aplikuje i na čovjeka principe, što ih je iznio u svom glavnom djelu *o postanku vrsta*. Hipotezu o postanku čovjeka iz životinje začavlio je Haeckel u glavu kao apsolutnu istinu. On ju iznese najprije u svom prvom ovećem djelu: Generelle Morphologie der Organismen. 1866, a još većim zanosom u kašnjim sastavcima (Natürliche Schöpfungsgeschichte, izdanje 1902, napose u Anthropogenie V. izdanje 1903.) Tu nam zna Haeckel svašta pričati, dakako većinom iskrivljeno, patvoreno, netočno, nelogično; za same zamamne slike i risarije, koje se vide u djelu »Schöpfungsgeschichte« i ostalim sastavcima dokazao je iza trudnih istraga profesor *His*, da su *izmišljene*. Megju ostalim kaže Haeckel, da n. p. ima napose u Africi ljudi s repom, koji u čoporu poput majmunâ živu, te ponajviše skaču po stablima i žderu voće ili plod, ne poznaju oružje niti oganj i t. d. To n. p. služi kod prof. Haeckela kao znanstvena ilustracija! A moderna se sociologija smije megjuto Haeckelovim rutavim i repatim plemenima! Kamo li fantastični srednji vijek!

[1]) Sp. T. Pesch: Die grossen Welträtsel, str. 169—188. II. sv.

Ne zaboravimo, da je Haeckel izašao na glas u prvom redu sa svojim *biogenetskim zakonom*. Da vidimo, što je taj zakon. Haeckel je naime u opažanju *embrijonalnog razvoja* čovjeka naišao na opći zakon i uveo induktivni zakon, koji će vrijediti za sve organizme. Biogenetski zakon glasi: čitav niz forama, u kojima se vidi razvoj individualnog organizma, bio bi kratko opetovanje svih stoljetnih mijenjanja forama, kroz koja projuriše životinjski pregji istog organizma. Dakle jajašce, što se razvija u majčinoj utrobi, ne razvija se kao species, nego kao individuum; i prikazuje, razvijajući se u utrobi, tek u kratko davni razvoj, komu je bila podvržena u pravjekovima čitava species (vrsta) istog organizma. Tako je ponosno Haeckel ovim otkrićem razlučio razvoj pojedinog organizma (ontogenija) i razvoj čitave vrste (filogenija). Time je došao Haeckel do zaključka, da čovjek ne samo potječe od majmuna, nego se čovječje geneologično stablo proteže do prototipne stanice ili celule, od koje se razviše sve vrste, a po ovoj celuli prvobitnoj ća do ugljične kombinacije, koja je stvorila onaj prvi bjelanjak, što je dao život, kako smo prije vidjeli. Upravo časna starost ljudskog stabla, što je raslo kroz milijune godina! Haeckel je zaslužio od Charlesa Darwina najljepšu pohvalu. U predgovoru svoga djela ističe stari Darwin, da on ne bi bio dao na svijetlo svoje djelo »Descent of man«, da je prije Haeckel izdao svoje djelo (Schöpfungsgeschichte), nego što je on priveo koncu svoju radnju. Može se reći, da je Haeckelova hipoteza o postanku čovjeka danas od najboljih zoologa zabačena, kao n. p. od W. Russel-a, Virchowa, Ranke-a, Kollmanna i dr. Ni sa paleontološke, ni sa patološke

strane nije do sada bio iznesen konkretan dokaz u potvrdu ove hipoteze. Sa embrijološke se strane zna to, da je Haeckel fantastično baratao sa embrijologijom[1]).

U detaljno razvijanje ove stvari ne mislim se upuštati, nego se samo osvrćem na glavni dokaz, koji se u najnovije vrijeme iznosi u prilog ove hipoteze. To je *reakcija krvi*, koju iznesoše Friedenthal, Wassermann, Nuttal i dr. Oni iznose u stvari to: poznato je, ako se uštrca krvi iz kičmenjaka, poimence iz sisavaca u žile druge vrsti, da se u ovoj s mjesta pojavi bolest uslijed pokvarenja crvenih tjelešaca krvi jedne vrsti sa serumom krvi druge vrsti. Naprotiv se ta bolest ne pojavi, ako su dotične dvije vrsti zoološki veoma blizu srodne. Putem pomnjivih pokusa — veli Friedenthal — uspostavlja se, da se spomenuta reakcija krvi čovjeka i majmuna *sasvim slaba* prikazuje. Zaključuje se dakle, da je čovjek majmunu srodan, svoj. — *Wasmann* je ipak pokazao nevaljanost ovih pokusa, koji najviše mogu biti korisni javnoj medicini.[2]) On po prilici na to veli: ne smijemo krvno srodstvo naprosto zamijeniti sa rodbinskim srodstvom. U gornjem se pokušaju radi *samo o kemičko fiziološkoj sličnosti* dviju vrsta. Pa kao što su kostur i ostali ustroji čovjeka slični majmunovim, tako isto i krv ovih vrsta. To još ne dokazuje, da su majmun i čovjek svoj, naime u rodnoj svezi. *Rössle* je konstatovao ovo: kemički spoj tjelesnih sokova, pa i krvi nije stalna pojava, kao n. p. sastav kostura — zato reakcija krvi nema stalnosti i snage argumenta za rodbinsku svezu. Nadalje: više puta se sličnost krvi ne slaže sa morfološkom sličnosti, jer se je eksperimentalno u nekim slučajevima dokazalo, da reakcija krvi kaže srodnost dviju vrsta, koje su morfološki različite. U tomu su ponovni pokusi Friedenthalovi bacili mračnu sjenu na istinitost krvne reakcije.

Ni *komparativna morfologija* ne dokazuje, da je čovjek srodan s višim majmunima. Ranke, Virchow i Kollmann pokazali su megju ostalim, da je čovjek u razvoju ekstremiteta zaostao, dok je majmun u tom pogledu išao naprijed. — Evo zašto već morfološki čovjek nije u istoj svezi sa majmunom.

[1]) Sporedi Pesch, l. c. str. 188, 196.

[2]) P. Wasmann, o. c. zaključak III predavanja (17 veljače 1907) — Sporedi i hrvatski prevod u Sarajevskom »Seraf. Perivoju« 1907 br. 9.

Recimo koju i o *biogenetskom zakonu* E. Haeckela, koji je probudio neslućenu pažnju. Po tome zakonu, kako smo već rekli, čovjek proleti u svojoj individualnoj evoluciji čitav niz pradjedovskih forama; po čemu Haeckel tvrdi, da je to dokaz za životinjsko rogjenje čovjeka. *Oskar Hartwig* je podvrgao taj biogenetski zakon temeljnoj kritici. On kaže: individualni razvoj nije nipošto opetovanje razvoja vrsti, nego je nastavak evolucije ili razvoja rogjenja. Ako razvoj rogjenja napreduje, to mora novi porod nešto dalje ići, nego prijašnji porod ili generacija; — dakle ponavljanje izvorne ili pradjedovske evolucije ne može stojati. Što se koji životinjski oblik više ustrojio, to je više napredovala gradacija evolucije sve dotle, dok ona životinjska forma nije prispjela u bogati, razvijeni sustav ili organizaciju; s toga je naravno, da su predidući prelazni a jednostavni stadiji slični zadnjim stadijima ostalih životinja, što zaostaše na nižem stadiju ili stupnju evolucije. Evo zašto se ne može dokazati, da je čovjek sam ove genealogične stadije prošao, dok se individualoo u utrobi razvijao[1]).

Time i propada Haeckelova filogenija ili biogenetski zakon, koji je profesor iz Jene iznio na temelju embrijologije kao najnepobitniji dokaz za vulgarnu hipotezu, da čovjek vuče lozu iz roda majmuna.

11. Konačno nam se jasno pokazuje, da se kulturna ili svjetska historija proteže ne samo na vijekove čovječanstva, dotično počinje ondje, gdje čovjeka vidimo sposobna, da stvara kulturu, a kulturu može stvoriti samo razumna, slobodna životinja ili čovjek; time prestaju granice historije kod nerazumnih životinja, a još više kod mekaničnog svijeta. Dakle već stoga, što čovjek posjeduje svoju kulturnu historiju, ne može stati na istome niveau-u životinje, jer naravno da se ova ne može hvalisati svojom (kulturnom) historijom. Po tomu se historija organskog razvoja ne može stopiti sa kulturnom ili svjetskom historijom, nego pripada prirodoslovnim znanostima. Pa pošto u fisičnom svijetu vladaju jedni (mekanični) zakoni, a u historiji drugi (društveni): to je krivo postavljati »universum« kao objekat svjetske povjesti, onako kako bi to htjela napose moderna sociologija. Najviše bi mogla gornja tablica služiti kao lijepa i sintetična slika odnošaja stvorova prema

[1]) Sp. Pesch, o. c. str. 203—210. — Bumüller, Mensch oder Affe? 1900

svome Stvoritelju. U tom su smislu shvaćali vasionu skolastici, a sv. Bonaventura nam daje lijepi mistični razvoj svih prirodnih stvorova, koji se postepeno kao nekim lancem usko spajaju i odnose prema svome Tvorcu[1]). Priroda ipak, koja združuje socijalne grupe, može biti i biva posredni predmet historije, u koliko je priroda važan faktor u svjetskom kulturnom razvoju; ali čovjek, dotično društvo, ostaje uvijek kao naravni centrum i objekat historije.

* * *

Filosofija povjesti. Shvaćanje kulturnog historijskog razvoja.

»L'historien pourrait se placer au sein de l'âme humaine, pendant un temps donné, une serie de siècles, ou chez un peuple déterminé. Il pourrait étudier, décrire, raconter tous les événements, toutes les transformations, toutes les révolutions, qui se seraint accomplis dans l'interieur de l'homme; et quand il serait arivé au bout, il aurait une histoire de la civilisation chez le peuple et dans le temps, qu'ili aurait choisi«.

Guizot, Histoire d. Civilisation europ.

12. Poznati upit onog dječaka na učitelja geografije: »A ma zašto sve velike rijeke teku uz gradove?« mogao bi se i mora se zamijeniti točnijim upitom: »Zašto gradovi leže na svim velikim rijekama?« Prvi upit, čini mi se, lijep je dokaz, da svaki čovjek pozna utjecaj prilika na čovjeka ili društvo, dok drugi upit tek pokazuje točno shvaćanje kulturnog razvoja historije. Zašto se je neka društvena skupina sklonula, da se naseli na obalama mora, ove ili one rijeke, može se lako odgonenuti, kad se ispitaju poposredne ili bar neposredne motivacije iste kolonizacije. Slijedi iz toga, da razvojem kulture ili historije ljudstva vladahu i vladaju pojedini zakoni kao faktori ili čimbenici, koji su stvorili kulturne periode. U razvoju kulture nema mjesta starovječnom *Fatumu*, kojemu su podložne sve kulturne činjenice; ne, nego je elementarna istina,

[1]) Sp. Itinerarium mentis ad Deum. Izdanje OO. Quaracchi.

da kultura napreduje, i da se tom kulturnom napretku, ili bolje razvoju moraju aplicirati neke zajedničke motivacije, koje stvaraju kulturne stečevine.

Kao pojedinci živemo u društvenoj sredini; činjenice, što ćemo ispitati, nalazimo svugdje. Nego opaziti je, da unatoč blizini predmeta, koji promatramo u našem pitanju, ne možemo suditi točan sud o njemu; blizina opsjenjuje. Prof. *Ward* je tu pojavu nazvao »iluzijom blizine«. Uzmimo jedan primjer. Slikar hoće da prenese na bijelo platno sliku grada ili šume; dok je u gradu ili u šumi, dotle mu je obzorje uzano i ne vidi, nego samo neku čest. Hoće li da nam dade ili naslika čitav, savršen pejsaž, a ne samo djelomični motiv: ne ostaje mu, nego da se udalji iz sredine predmeta i sa neke odregjene, zgodne daljine snimi dotični predmet, što mu lebdi pred očima. Time namjeravam upozoriti, da historiju ne možemo shvatiti iz pojedinih činjenica historije, što su se zbile ili se zbivaju; nego svjetske činjenice valja uzeti u skupini kao *cjelinu*, koja dakako sastoji iz svih dijelova. Dakle za razumijevanje kulturnog razvoja hoće se *sintetičan* sud, a ne analitičan. Analiza je potrebita u istraživanju prirodnih znanosti, a u našem pitanju ne. Analitični postupak, čini mi se, prvi je uzrok, što se nekoje kulturne periode, primjerice srednji vijek, krivo shvaćalo. Ali nema se zato razumjeti, kao da sintetični sud ne treba analize; ne, analiza je potrebiti uslov k objektivnom sudu; ali analiza ne stoji za se sama, nego konačno ima svršiti sa sintezom. Nadalje mi imamo u historiji kritično ispitane činjenice, te samo tako kritično ispitane činjenice imamo uzeti kao analitični uvod k sintetičnom pojimanju kulturne ili svjetske historije.

13. Na tome temelju se osniva induktivno-deduktivna metoda, koja valja da vlada historičnom filosofijom: analiza treba da ispita pojedine česti ili dijelove svjetske historije, a sinteza valja da sadrži posljedice odnošaja megju čestima i time dade sliku cjeline. U toj se sintezi nalazi shvaćanje povjesti, i time imamo *filosofiju povjesti* — philosophie de l'histoire.

U historiji jasno opažamo, da se jedna kulturna perioda odnosi na drugu, da se jedna historična činjenica spaja s drugima i t. d. K tomu znamo, da se kod pojedinih naroda razvije ovaj ili onaj historični momenat uslijed djelovanja pojedinih uslova,

koji kod svakoga naroda jednako djeluju. Ovdje je po tom nužno, da se pronagje neki (moralni) zakon, koji se krije u razvoju društva i društvenih pojava, što ih vidimo u historiji. Tim ćemo zakonom dobiti neku *historičnu perspektivu*, koja će nam prikazati značenje socijalno-kulturnih pojava u historičnoj cjelini. Historičnu perspektivu sačinjavaju oni čimbenici ili *faktori*, koji izravno ili neizravno izniješe na historično obzorje pojedine kulturne pojave ili kulturne periode. Nastojanje, da se shvati bît historičnog kulturnog razvoja, nije novo; vazda se je, počevši od kršćanstva, kušalo sintetično shvatiti svjetsku historiju i od tog časa imali smo bar materijalnu historičnu povjest. Već u klasičnoj starini opažamo neke tragove nastojanja, da se odgovori na pitanje: postoji li neki zakon u razvoju historije? Rekao bi, da Sokrat u svojim sentencijama i Aristotel u svojoj politici iz daleka o tom natucaju; dok se n. p. Lukrecij već bistrije o tome izrazuje. Ipak je naravna stvar, da se povjesnička filosofija nije mogla u starini razviti, jer se za sintetično shvaćanje svjetske historije (cjeline) pretpostavlja dugi niz historičnih perioda, koje bi se dale sastaviti u skladnu cjelinu i ispitati u njihovom megjusobnom odnošaju.

Zato je pogrješna tvrdnja E. *Bernheima*, koji u svome djelu: »Lehrbuch der geschichtlichen Methode und der Geschichtsphilosophie« Leipzig 1903 str, 638 veli, da je filosofija povjesti stara, kao i sama povjest. Pošto je historično gradivo u starini bilo donekle ograničeno, nije bilo moguće, da se shvati povjest kao dostatna cjelina, koja ima svoju glavnu, središnju točku. Osim toga je, veli Büdinger (Die Universalhistorie im Altertum 1845), narodima staroga vijeka nedostajala koncepcija za zajedničke interese, t. j. universalna solidarnost. Zastupnici starog klasicizma nijesu razumjeli, da se za megjunarodni interes zahtijeva i megjunarodna solidarnost — onako po prilici, kao što to vidimo u današnjem kršćanskom zapadu. U starini nije bilo nikakove filosofske ili religiozne institucije, koja bi imala zadaću, da veže narode nekom zajedničkom *sponom*. Tako najklasičniji Grci nijesu ni smatrali druge »varvarske« narode dostojnima zajedničkih, svjetskih interesa.[1])

[1]) R. Flint, Historical Philosophy in France and French Belgium and Switzerland, London 1893, str. 136 veli: No thinker of the Greco-Roman classical worldhad; not one regarded history as tke subject of a science or of a distinct department nf philosophy; *not on had a properly scientific or philosofical interest in history.*

Tekar je s kršćanstvom mogla progledati filosofija povjesti. Iz analize kršćanstva doznajemo, e je ono, kao neka zajednička točka, učilo, da čovječanstvo treba uzimati kao veliku, zajedničku cjelinu, jer je konac svih naroda i svakog pojedinca jedan isti. Odatle misao za solidarnost, koja veže sve ljudske rase zajedničkim interesom: tu već imamo središnju točku, odakle možemo posmatrati cjelinu ljudskih, kulturnih perioda.

Sa renesansom dolazi od kršćanstva odvojena misao — misao racionalizma ili humanizma. Ta misao predstavlja historiju kao neograničenu stečevinu čovjeka: razum je neodvisan faktor kulturnog razvoja. S racionalizmom je usko spojen idealizam, naosob panteizam, koji zamišlja onaj strašni »*Weltgeist*«, kao jedini motor historične evolucije. Na koncu ispluta na površinu materijalizam ili narovoslovna ideja: ona shvaća sve društvene i kulturne pojave kao rezultat fisičnih zakona. Ovdje dakle razlikujemo tri glavne periode za shvaćanje kulturnog historičnog razvoja; prva bi se mogla označiti sa oznakom: »*Boga*«, druga sa »*Čovjekom*, a treća sa »*Tvari*«.

Glavne teorije u povjesničkog filosofiji.

14. Glavne ću zastupnike spomenutih triju perioda, radi lakšeg razumijevanja stvari, prikazat na ovom mjestu historičnim redom. Sve bismo sisteme u historičnoj filosofiji mogli svesti na tri glavne teorije. Time će biti i lakši pregled stvari; tim više što filosofija povjesti dolazi pod raznim imenima u ovoj ili onoj periodi. Zbog toga imamo ove tri glavne teorije u povjesničkoj filosofiji:

I. teistična teorija;

II. racionalistično-panteistična i

III. naravoslovno-sociološka teorija.

a) Teistična teorija pretpostavlja eksistenciju Stvoritelja, te shvaća historični kulturni razvoj kao produkat Božje Providnosti; sve historične činjenice teku *prema cilju*, koji je Providnost već unaprijed odredila. Pošto je ovo shvaćanje historije poteklo iz kršćanskog svijeta i nauke, to možemo ovaj princip nazvati i *kršćanskom teorijom.*

A. Razvoj teistične teorije. Kršćanstvo podaje bitne elemente povjesničke filosofije. Augustin. Bossuet. De Maistre.

15. Već je spomenuto, da filosofiji povjesti[1]) nije bilo mjesta u starom klasicizmu s razlogâ, koje sam već naveo. Tek pojavom *kršćanstva* bilo je moguće svesti historične činjenice u jednu cjelinu, i time stvoriti sintetični pojam o kulturnom razvoju čovječanstva. Danas priznaju svi bez razlike sociolozi i kulturni historičari, da je upravo s kršćanstvom počela povjesnička filosofija,

Za povjesničku je filosofiju prvi uvjet, da se ljudski dogagjaji uzimaju kao neki zajednički spoj i cjelina. Iz stoga slijedi nazor o jedinstvu ljudskih rasa. Pošto nazor o jedinstvu ljudskog naraštaja nije opstojao u starini, nije ni mogla nastati povjesnička filosofija. Sama religija starog Izraela nije mogla zastupati megjunarodno jedinstvo, jer je ostala osamljena megju ostalim narodima i ekskluzivna. Ona je imala svoj »raison d'être« samo u odnošaju kašnjega kršćanstva, prema komu se je odnosila simbolično kao sjena prema realnom predmetu. Kad se je pojavilo kršćanstvo na obzorju ljudske historije, čovjek je za prvi put začeo misao o jedinstvu čitavog čovječanstva, a pri toj misli ruše se i geografične i nacionalne granice rasa, te u cjelini iščezavaju narodne osebitosti. Kako je kršćanstvo proglasilo i naglasilo zajednički prvi grijeh, zajedničko otkupljenje, zajednički zadnji sud i t. d., morala je posljedično izbiti na površinu ideja historične skladne cjeline, i istom veličanstvenom idejom vezati narode zajedničkim interesom i jednakom sudbinom[2]).

Za prvih dana, dok se je evangjelje širilo po tadanjem rimskome carstvu, za dobe prvih kušnja ova se je ideja sinteze ili universalnosti graničila uslijed vladajućih prilika na samo religijozno polje. Radi toga se prvim pristašama kršćanstva nije činila ljudska, svjetska povjest vrijedna, da se na nju osvrću: sve ono, što nije religijozno ni vječno, pričinjalo se pred nadzemaljskim poimanjem čovječanstva prazno i ništetno. Ovo daje prilike modernim sociolozima, da optuže kršćanstvo radi ekskluzivizma[1]), t. j. da je kršćanstvo načelno prelazilo i prelazi preko svijeta ovkraj groba na drugi svijet. Ovo bi htio i današnji socijalizam pokazati. Ali, ako ćemo ostati pri objektivnoj analizi evangjelja i njegovoj povjesti, nalazimo, da kršćanstvo formalno ne prezire i ne zanemaruje vidljivi svijeti, nego uči, da svijet s ove strane groba nije *konac*, nego početak ili *put* k drugome životu. Kršćanstvo dakle ne može prezirati historiju čovječanstva već stoga, što je neki *put* potrebit, da se dogje do kraja. Nama je dosta upozoriti na historiju, što nam živo svjedoči, kako je kršćanstvo svuda donijelo prosvjetu i blagostanje.

Svakako je prema općem priznanju zasluga kršćanstva, da je ono donijelo bitne elemente historične filosofije. Kad su za kršćanstvo nastala vedra i mirna vremena iza oluje Neronâ i Dukljaninâ, mogli su prvi kršćanski mislioci baciti pogled na prošlost i promatrati megjusobne odnošaje historičnih perioda u smislu kršćanstva. Već je u svojim poslanicama razvio prije sv. Pavao prve početke kršćanskog poimanja historije. Na raznim mjestima sv. Pavao upozoruje, da je Krist, a po njemu, Crkva središte svih vijekova, gdje se bez razlike svi narodi imaju naći na okupu. Po Kristu, po komu je Bog stvorio vijekove, veli sv. Pavao, pozvani su svi narodi u veliku, konačnu zajednicu[2]) — dotično svi se vijekovi odnose na Krista kao na svoje središte.

16. Osnovne misli, koje se »passim« u znamenitim poslanicama sv. Pavla opažaju, mogu se nazreti kod prvih sv. Otaca kršćanstva. Ali nijedan od njih nije kršćansku teističnu misao sistematično razvio. To je prvi uradio jedan od najvećih kršćanskih genija, *sv. Augustin*, biskup u afričkom gradu Hiponi (354—430). Sv. Augustin je postavio sistematično temelj teistično-kršćanskom shvaćanju kulturne historije, tako da filosofija povjesti počinje upravo s Augustinom. Svoje nazore o historiji razvio je Augustin u svome

[1]) Riječ *filosofija povjesti*, ili bolje *povjesnička filosofija* nalazimo najprije kod Francuza *Voltaire-a*. On je naime nazvao *philosophie de l' histoire* svoju radnju, koju izda g. 1765. U II. izdanju promijeni naslov djela, koje nazove: »Essai sur les moeurs et l' esprit des nations«. — Sp. cijelo izdanje Voltairovih djela, Paris 1878, svezak 11. »Philosophie de l' histoire« naznačuju Englezi sa »Historical philosophy, a Nijemci»Geschishtsphilosophie« ili »Philosophie der Geschichte«.

[2]) R. Rocholl, Die Geschichte der Philosophie 1878 str 20.

[1]) Sp- Dr. Achelis, Soziologie, Leipzig 1901 str. 14: Gegenüber dem einzig entscheidendem Seelenheil schrumpft die Sorge um die Angelegenheiten des täglichen Lebens, des Diesseits in ein Nichts zusammen; der griechische Weltstaat weicht völiig dem schristlichen Gottesstaat«.

[2]) Poslanice na Rimljane, Korinćane.

čuvenom djelu: »*De Civitate Dei*« (u 22 knjige.[1]) Osnovna se misao ovog Augustinova djela nalazi u ovim krupnim crtama:

Padom gjavla i njegovih ortaka, osobito njegovim odmetništvom od carstva Božjega počinje se metafizična *civitas terrena* (diaboli). Civitas terrena (zemaljsko carstvo) širi se prvim grijehom Adama i Eve; ubojica je Kain prvi njezin gragjanin (civis.) Na ustuk toga carstva zemaljskoga osnivaju odabranici Božji Božje carstvo — *civitas Dei.* Po azijskim državama carstvo gjavolsko ili zemaljsko sve to više preotimlje mah, — pače dolazi iza nekoliko perioda do velike moći; na ruševinama azijskih država dižu Rimljani svoju premoć i time zemaljsko carstvo slavi skoro triumf. Nego u jeku djavolske slave pojavlja se Isus Krist, da obnovi Božju državu — »Civitatem Dei« na zemlji. Krist osniva Crkvu, i upravo ta je Crkva obnovljena »Civitas Dei«. Sjaj, napredak i širenje Crkve na zemlji, napokon *pobjeda Crkve ili carstva Božjega nad carstvom zemaljskim, upravo je cilj i konac svih vijekova.* I nadalje će gjavô sve sile skupiti i zatorna djela Antikrsta pomagati, da sruši carstvo Božje; ali će Crkva pobijediti zadnje napasti i kušnje, dani će biti odbrojeni, mjera će se ispuniti, a tada će zadnji sud razlučiti Božje carstvo od zemaljskoga; gragjani Božji (cives) bit će nadareni vječnim blaženstvom u nebeskom carstvu; a gragjani zemaljski, ili sinovi grijeha (gjavla) bit će osugjeni na vječne muke u paklenom carstvu«.

Ova je Augustinova osnova ostala tipična za teističnu teoriju do naših dana. Čitavi ju srednji vijek poprimio objeručke. Ja bih rekao, da je Augustinova ideja bila prva *norma*, koja je vezala kršćanske sredovječne narode u jednu cjelinu i redila sve društvene saobraćaje i prilike onih vremena. To nam pokazuje prije svega moć papinstva; Pape, kao načeonici Crkve, bili su sudije u svjetskom i crkovnom životu. Zbog toga se i nije diralo u Augustinovu osnovu tečajem sredovječnih dana. Samo jednu iznimku u ovoj stvari pravi *Otto von Freising* u XII. vijeku.

Ipak *Otto von Freising* nije išao dalje od Augustina, nego je samo donekle preuredio i oživio Augustinovu ideju. To se može opaziti u krasnom predgovoru njegova *Chronicona*[2]).

[1]) Cf. Sva djela Sv. Augustina izdana od Maurinâ O. S. B. — Venetiis MDCCLXIV — Tomus Nonus: De Civitate Dei.

[2]) Sp. *Bernheim* »Der Charakter Ottos von Freising und seiner Werke« u časopisu »Mitteilungen des Institutes für oesterreichische Geschichtsforschung«, Wien, 1885 Bd. VI. str. 13 sqq.

17. U novome vijeku podiže do vrhunca teističnu teoriju slavni Francuz Jacques Benigne *Bossuet* sa svojim znamenitim: *Discours sur l' histoire universelle*, što ugledaše svijetlo g. 1681.[1]) Ovo Bossuetovo djelo odaje osobitosti historičnog francuskog filosofa: duboko poznavanje povjesti i kršćanstva, pronicavost u crtanju raznih historičkih perioda, sintetično poimanje cjeline čitave ljudske historije. Literat Demogeot reče, da je Bossuetovo djelo »Discours« prava epopeja našeg vremena. Bossuetova je osnova istaknuta i u Augustina, ali se detaljno dakako približuje više našim vremenima, te sa našeg znanstvenog gledišta ima velike vrijednosti. U universalnom crtanju svih vijekova do Kostantina Velikoga (Bossuet nije svršio djelo) pokazuje pisac vječnost kršćanstva; carstva, države, historične epoke i osobe, revolucije naroda, religije i sekte ne opstoje nego kao naravne pojave, koje je Providnost izvela na povjesničkom horizontu, da pokaže bitno središte svih vijekova — kršćanstvo, prema kojemu se odnose historične pojave u harmoničnom redu. Historični ljudi, kao Solon, Likurg, Cesar, Aleksandar Veliki, Konstantin i t. d. nijesu nego orugje u Božjim rukama, koje bi bilo potrebito prema duhu, nuždi, zahtjevu ove ili one periode. U predgovoru svoga djela veli Bossuet: »Vous voyez tous les siècles précédents se développer, pour ainsi dire, en peu d'heures devant vous; vous voyez comme les empires se succèdent les uns aux autres, et *comme la religion dans ces differents états se soutient également depuis le commencement du monde jusquè à notre temps*«. Ovo su karateristične riječi za čitavo djelo Bossuetovo[2]).

Na koncu 18. stoljeća propade kraljevski apsolutizam u Francuskoj, gdje narod izvede epokalnu francusku revoluciju. Krvavi prizori i nepodopštine tog prevrata skloniše piemonteškog Francuza, J. Comte *de Maistre* († 1821) najprije na pisanje djela: *Conside-*

[1]) Sp. Ouvres choisies de Bossuet — izdanje M. Pagès — Tome II. Paris. (Roger-Chernoviz). »Discours« imaju 3 dijela: I. Les époques, II. La suite de la religion, III. Révolutions des empires.

[2]) Bossuet, o. c., . . Dessein général de cet ouvrage, str. 3. — Bossuetove »Discours« bezuvjetno je čitati onome, koji se hoće temeljito upoznati sa teističnom teorijom u shvaćanju svjetske historije.

rations sur la France«, a kašnje na pisanje glavnih djelâ »Du Pape« i »Les soirées de Saint-Pétersbourg«[4]).

18. *J. De Maistre* je teistično poimanje historije bjelodano razvio u djelu »Les soirées de S. Pétersbourg«, koje zato najviše zasijeca u naše pitanje. Sadržaj ovog djela sažimlje krititičar M. Villemain u ovim crtama:

»Ravnanje Providnosti svijetom glavni je predmet piscu. Pri biranju pitanja i crtanju stvari pisac ima pred očima francusku revoluciju. Tu se vidi vruća i pronicava mašta, uzdrmana u povodu svih velikih katastrofa, štono potresoše Evropom od trideset godina, uzdrmana od čudnovatih pobjeda revolucije i njene neumoljive anarhije, od njene premoći, te se činila kô da ne će nikad prestati. Na očigled tolikih dogagjaja de Maistre zamišlja se za kolotečinu svijeta i priuzima stari problem:

Saepe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent Superi terras, an nullus inesset
Rector, et incerto fluerent mortalia casu.

I on ne krzma; njegova je vjera u Providnost čitava, neograničena; ali on nastoji da protumači djelovanje Providnosti novim načinom, pretpostavljajući, da se ona i u ovom životu sasvim razvija. To je na kraju varianta optimizma, opjevana od Pope-a. M. de Maistre pobija objekcije proti Providnosti od fisičnog i moralnog zla, i svaljuje krivnju na čovjeka, ističe potrebu boli kao naravne čovjeku i upliv kreposti na usrećenje«[1]).

U »Considerations sur la France« iznio je De Maistre iste pojmove u miniaturi, ističući, kako je francuska revolucija bila samo orugje Božje, što je imalo kazniti plemstvo, kler i vladara, jer su se odviše prigibali idejama enciklopedistâ istoga vijeka.

U duhu Bossueta i de Maistrea Vicomte *de Bonald*, takogjer je mnogo uradio za kršćansko poimanje kulturne povjesti, a ovamo bismo donekle mogli ubrojiti i *Chateaubriand-a*, premda je njegovo djelo — Le génie du christianisme — više apologetičke naravi[2]).

[1]) Rabim izdanje od M. Pagès-a: Ouvres choisies de *Joseph de Maistre*, sv. I. i II: Les soirées de Saint-Pétersbourg; sv. IV: Considerations sur la France.

[2]) *M. Villemain*, Cours de littérature française: Tableau au XVIIIe siècle, 4 sveska, Paris, 1863 2. izdanje, IV sv. str. 380—381.

[3]) Chateaubriand, Le génie du christianisme, izdanje M. Pagès, (Collection de bons livres), Paris, 2 sv.

Fr. Schlegel. Görres. Abbè Gratry i drugi.

U naše su vrijeme pristaše teistične teorije nastojali svoj rad osnovati na znanstvenoj formi po primjeru materijalistične filosofije povjesti, a da se ne otugje zato kršćanskoj dogmi o Providnosti. Ponajprije ću ovdje istaknuti romantičnu školu, kojoj u Njemačkoj stoji na čelu *Friedrich von Schlegel* (1772—1829).

19. *F. Schlegel* napisa svoju *Filosofiju povjesti* i izda na javnost g. 1829.[1]) To je svakako prvo djelo u smislu teistične (kršćanske) teorije, koje je napisano u današnjoj formi historične filosofije. Schlegel osniva svoja filosofična razmatranja svoga vremena počevši od najranijih svjetskih perioda do najnovijeg vremena i to u svakom području znanosti. Schlegel predstavlja čovjeka kao predmet historije; ipak taj čovjek, koji stvara kulturne periode nije samo neka oplemenjena, razumom obdarena životinja, nego biće stvoreno prema slici i prilici Božjoj. Time čovjek jedino kao *prilika Božja* sačinjava temelj svjetske historije. Nadalje je *sadržaj kulturne historije* zapravo *obnovljenje Božjeg prototipa ili pralika*, koje slijedi tečajem stoljeća.

Historija svjedoči, veli Schlegel,[2]) da je kultura kod mnogih naroda uzmakla natrag, i pojedini narodi podivljali, ili bar spali na niži stepen kulture, nego što prije bijahu. Kad bi se uzelo naprotiv, da čovjek nije prilika Božja, nego plemenita, pače razumna životinja, koja se naravno sve to više razvija, tad se — po ovoj protukršćanskoj teoriji — ne bi mogle rastumačiti ni shvatiti one kulturne dekadence. Ako je pak čovjek stvoren na sliku Božju, ako je čovječanstvo cijelo imalo zajedničku objavu i time prve početke kulture; tada se one kulturne dekadence mogu razumjeti već iz raznih društvenih prilika, iz pometnuća prve objave, iz slobodne volje, kojom čovjek često zagje stranputice i zaboravlja na vječni uzor, prema komu je stvoren. Napredak kulture sastoji u usavršivanju čovjeka prama svome — prototipu, ili Stvoritelju. Nadalje pokazuje Schlegel iz historije pojedinih naroda, kako se dekadenca kulturna ima izvoditi iz odalečivanja od prve

[1]) F. Schlegel, Philosophie der Geschichte, 2 sv., Wien 1829. Ovo je djelo razdijeljeno u 18 predavanja, koja je on godinu prije (1828) u Beču javno držao.

[2]) Schlegel, o. c. 7 Vorlesung (I. sv.) str. 231—234.

*

objave, koju ipak svi narodi u mračnim mitima sačuvaše, i kako kulturni razvoj sastoji u približenju k staroj nositeljici kulture — prvoj objavi, ili obnovljenju Božanskog lika, što se u čovjeku i u društvu bitno nahodi[1]).

Prema Schlegelu svjetska historija ima 3 naravne ili glavne periode: a) perioda *Riječi* b) *Sile*, c) *Svjetlosti*. Prva perioda pokazuje na prvu Riječ ili Objavu, čiji opstanak svjedoče tradicije (religija, filosofija, društvene institucije i dr.) svih naroda. Druga perioda pokazuje premoć ili silu jačih, naprednijih naroda, koji nam služe kao criterium, da je kultura jača i savršenija, što se više približuje Objavi. Trećoj periodi, ili periodi Svijetla, pripadaju nepokvarene istine, kao i današnje znanosti i životne prilike, i u tom svijetlu istine nalazimo središte, prema kojemu imamo sve u svjetskoj historiji suditi i sporegjivati, dok se opet ne povratimo sintetičnim sudom na prvi izvor historije — Stvoritelja čovjeka[2]).

Time se je Schlegel u glavnoj osnovi držao stare škole, ali se ipak odvojio od svojih predšasnika u načinu prikazivanja stvari, u detaljima i znanstvenoj spremi.

20. Rad *Josipa Görres-a* vidimo kao lijepi prilog teističnokršćanskoj teoriji. Od njegovih djela u našu stvar zasijeca njegova radnja: *Europa und die Revolution*, Stuttgart 1821.

Görres se služi za dokazivanje svoje teze jakim bojama. Što treba da podigne državu? Koji su nužni elementi države? Na ova pitanja Görres odgovara više pjesnički, nego psihološki. Görres opisuje postulate jedne države; ali bi bilo bolje, da je razdijelio državne elemente u centripetalne i centrifugalne sile. Kao resultat Görresovih istraživanja nalazimo »tri veza«; od kojih prvi vez spaja

[1]) Schlegel, o. c. str. 235... die ganze Menschengeschichte kann im Allgemeinen keinen anderen Gegenstand und Inhalt haben, als die Wiederherstellung des göttlichen Ebenbildes und den Gang dieser Wiederherstellung.

[2]) Schlegel, o. c. 241—242: Und so wäre also das dreyfache göttliche Princip, und der innere Eintheilungsgrund einer solchen Philosophie der Geschichte: das *Wort*, die *Kraft*, und das *Licht*; welche einfache Eintheilung selbst ganz auf der historichen Erfahrung und Wirklichkeit beruht und gegründet ist. Denn das Vorhandenseyn einer ursprünglichen Offenbarung in der ältesten Zeit, die Ausbreitung des Christenthums, als der Anfang und die Kraft eines neuen Lebens, in der sittlichen Welt, und der Vorrang der jetzigen europäischen Geistesbildung. J. Görres, l. c. s. 274.

obitelj ljubavlju zavičaja i domaje, drugi vez veže živući naraštaj sa umrlim putem pieteta, a treći vez združuje svekolike pojedince megjusobno putem vjernosti i posluha. »Trostrukom vezu« stoje uz bok »tri sile«. Prva je sila, što podržava imovinski svijet industrijom i prometom; druga je sila, što pomlagjuje nacionalizam u historiji, treća je sila osobne slobode, što počiva na časti cjeline kao i pojedinca[1]). Države su se, veli Görres, malo po malo iz svog prvobitnog, bilini sličnog opstanka riješile, prešle su za herojskog doba u životinjsko stanje, da se tako postepeno razviju do vrhunca duševne slobode. Što je tada slijedilo?

Prva je perioda sa svojim strašilima zakopana u morskoj dubini. Iz Nojeve korablje niče druga perioda. Prareligija prelazi u obožavanje kumira poput bijela svijetla u šarovitost boja. Svjetske se monarhije cijepaju. Zatim seoba naroda ukida staru uspavanost; počinje gibanje, a s njime i treća perioda. Sada se podiže magla iz nizina, zemaljski se čovjek ponosito penje u vis, dok se pojavlja drugi »istočni grijeh« — reformacija. Reformacija donosi četvrtu periodu. Tridesetgodišnji rat otvara vrata petoj periodi. Sada postavlja »zemaljski duh« prirodne elemente u službu svojih pristaša putem obrta i umjeće. Iz »zemaljskog duha« (Erdgeist) izrodio se naraštaj orijaša ili bezbožaca, iz kojeg se izlegla revolucija. Revolucija vlada u (današnjoj) šestoj periodi, i vladat će valjda do konca vijekova.

Görres ima tamo amo lijepih i zgodnih misli, ali se odviše dade zanositi od mašte i pjesničkih slika. Tako n. p. velike evropske narode: Ruse, Engleze, Francuze i Španjolce nazivlje četirima elementima: vodom, zrakom, zemljom i ognjem. Nijemci su smjesa ovih elemenata. Krasne su boje, kojima Görres slika historiju: »Historija je velika duševna seoba silazećih ideja, štono, odbijajuć od sebe okove prirodnih sila, hrle iz carstva smrti u carstvo života«.

Inače velikih historičnih pitanja Görres nije riješio. Jer on baca nepomirljivu anatemu na zadnje vijekove historije, a pri tom naravno nema govora o kakvom riješenju historičnih zagonetaka. Tamo amo pokazuje Görres oštru samovolju u karakteristici nekih kulturnih perioda. Osobito se to opaža u njegovim monakovskim predavanjima: Ueber Grundlage, Gliederung und Zeitenfolge der

Weltgeschichte«. Inače je Görres jedan od najaktivnijih sinova Njemačke 19. stoljeća. Görres je rekao na smrtnoj postelji: »Molite za narode, kojih više nema!« Ovo su možda najistinitije, ali možda i najžalosnije riječi starog Görresa; sjećaju gorko na poginule, brutalnom silom srušene slavenske narode. Ali svi nijesu osjećali kao pošteni Görres, koji je ljubio onako žarko sve, pa i nestale narode.

Slavni je Francuz *Lujo Veuillot*, izdavatelj pariškog lista »*Univers*« počeo 1850. izdavati »Bibliothèque nouvelle« u katoličkom duhu. Nadbiskup Bonald i Donoso Nortes oduševljeno pozdraviše poduzeće radinog Veuillot-a. Veuillotova biblioteka započe prvim sveskom: »*Philosophie de l' histoire*«, što ga napisa *Roux-Lavergne.*

Roux-Lavergne reče, da su filosofiju povjesti izumili, kako bi napali, srušili i nadomjestili katolicizam. Ali »filosofija, ili teologija povjesti« *ima zadaću*, veli Roux-Lavergne, *da dokaže temeljitost katoličkih dogma* (vérification des dogmes catholiques) i *društvenog reda.* Teologija (filosofija) povjesti ima tri historične činjenice: Adamov pad, otkupljenje i zadnji sud.[1]) Ludost je priznavati moralni napredak čovječanstva *u cjelini.* Samo pojedinci, ali ne »species«, koracaju duševno naprijed. Species ili ljudstvo nalazi spas samo u kršćanskim tradicijama. Brdo se diže megju zemljom i nebom, a na njegovom se vrhuncu sjaji — križ. Ovaj je križ izvor svijetla, što pobjedonosno goni crnu noć. U njemu je mir i za pojedinca kao i za cjelinu.

Ipak u tome ne stoji filosofija povjesti. To je samo da nadomjesti filosofiju povjesti, koju inače nikad ne možemo imati. Ali imamo samo *teologiju povjesti.* Sve dotječe u nju. Pisac upozoruje na riječi Donosa Cortesa u zastupničkoj madridskoj kući (4. siječnja 1849.) Cortes je istaknuo: padanjem religioznog duha raste despotizam na državnom području, kao što pokazuje povjest od reformacije pa amo. — Stoga ostavimo nadu u daljnji razvoj ljudske rase. Takav se napredak ne može dokazati u nijednom pogledu javnog života. Roux-Lavergne gleda tako pesimistično u budućnost. On je došao do zaključka, da druge nema nego da se prihvate religiozne tradicije katolicizma. *Montalembert* je u ovo vrijeme doviknuo u zakonodavnom tijelu: Il n'y a pas de milieu; il faut choisir entre le catholicisme et le socialisme.

[1]) Roux-Lavergne, l. c. s. 133.

21. *Abbé Gratry* († 1872.) pripada stranci liberalnih katolika u Francuskoj. Njegovo djelo: *La morale et la loi de l' histoire*« 1868. spada u ovaj pravac[1]). Gratry-evo djelo je pobudilo pozornost te je u svoje vrijeme uživalo osobiti ugled. Nazivali su ga »Vicom 19. stoljeća«. Abbé Gratry je doduše katolik, ali da ne dopade preveć slobodne kritike, nije posvud vjeran katoličkom principu, te je »slobodan protiv papinskih pretensija«. Pogledajmo na sadržaj djela.

Abbé Gratry ima da brani glavnu tezu: *Triumf pravde predmet je historije i njezin konac.* Sasvim da je cilj historije pobjeda *pravde*, ipak ovaj cilj stoji *daleko* — možda u nedogledu, jer je i sama historija bez kraja. Ljudi, koji dolaze na historično poprište, *odregjeni su za tri svijeta*: *prirodu, čovječanstvo* i *Božanstvo.* Tako mi težimo k pravdi i očitujemo ju. To se pokazuje na tri stepena, što odgovaraju trima osobama Sv. Trojstva. Spomenuta su tri stepena ova: pravednost, istina i sloboda, kojima u prirodi odgovara: toplina, svjetlost i radnja kemičnih sila. Gratry je iznio dubokih istina, te su nekoje njegove stranice neprolazne vrijednosti. Evo što Gratry govori o »zakonu historije«.

»Što je zakon historije? To je zakon, što ga je već Isus formulirao riječima: *Sve, što želite, da vam drugi učine, učinite i vi drugima.* Ova formula je istina kraća od one zakona privlačivosti; a ipak, kao i ovaj zakon, uključuje cijelu znanost. To je zakon historije u koliko stvara sve historične činjenice. Ali kao što u astronomiji osim zakona gravitacije (t. j. uzroka) opstoje još tri sporedna zakona, kao nužne posljedice zakona gravitacije, što označuju formu njegovih gibanja: tako u historiji osim glavnog zakona sile, opstoje zakoni evolucionih faza, kao forme raznih gibanja. Zadnji zakon (forma raznih gibanja) označen je takogjer od Krista: »Ako se oslonite na moju riječ, poznat ćete istinu, a istina će vas učiniti slobodnima«. U tim riječima imamo tri faze: *ostajanje pri zakonu, poznavanje istine, postajanje slobodnim* — to su sve posljedice čovječje snage, što radi uslijed zakona. Ne oslanja li se netko na zakon: mjesto da napreduje u poznavanju istine i postane slobodan, on će zalutati mrakom, a kroz mrak će pasti u ropstvo[2]).

[1]) Imam 2. izdanje 1871.

[2]) Gratry, l c. sv. I. s. 6—10.

»Iz spomenuta tri zakona proistječu tri dužnosti (historičnog) čovjeka — dužnosti prema naravi, iskrnjemu i Bogu. Čovjek valja da raste, umnoži se i da napuni zemlju, da ju pokori, preobliči i izobrazi i obogati svojim radom i znanjem. On valja da privede društvo čitave zemlje k redu i pravednosti, da obustavi uzroke rata, sadiranja i nevolje. On ima da nadalje *traži kraljevstvo Božje i njegovu pravednost*[1]) . . . Ove zadaće i dužnosti pripadaju svakom ljudskom naraštaju, ali se one nejednako provagjaju prema različitim periodama. Odatle tri historične periode: I. borba sa prirodom, II. borba za pravičnost, III. borba za slobodu i savršenost religiozna živovanja. Ove su periode nerazdruživo skopčane i megjusobno ovisne. Jer ljudi nalaze, da ako hoće podvrći zemlju (prirodu), moraju uspostaviti pravednost; a da se uspostavi princip pravičnosti; nužno je da se oslone na Božju pomoć — a tada istom mogu postaviti prirodu u svoju službu i uspostaviti princip pravičnosti. To su tri velika kruga, odakle je Vico tračak svijetla primio, da nije umio razlikovati sadržaj pojedinog kruga (cercle)« . .[2]) — To je Gratry-ev historični zakon napretka.

»Ovaj zakon napredovanja — nastavlja Gratry — tumači historiju kršćanskog svijeta. U *prvoj* se *fazi* Crkva bori za više nego hiljadu godina proti rimskom kumirstvu i germanskom barbarstvu, provagjajući riječ Božju i riječ pravičnosti. Zatim ulazi *faza istine* (II perioda), što je u početku bila čisto teološka i skolastična, a koja je zatim rasvijetlila prirodu, te u našim danima baca svijetlo na socijalni život. Treća faza, *faza slobode*, što ju naopako navijestila francuska revolucija, počinje istom s našim vremenom. Čovječanstvo doslije pasivno, počinje se sada jasnim poznavanjem slobode uzimati u svoje ruke upravu svjetskih posala«[3]).

To su glavni potezi Gratry-eve teorije, koja se u principu slaže s katolicizmom. Gratry nije pesimist kao Roux-Lavergne, on goji tvrdu vjeru u napredak, ali u napredak, što izvire iz slobode. To je njegov »fakultativni« napredak. Gratry oštro sudi današnje društvo; nekoje su stranice samo živa vatra proti onim faktorima, što stežu personalizam, krnje društvenu pravičnost. On daje neke

[1]) Gratry, l. c. sv. I. 297—302.
[2]) Gratry, l. c. sv. II. 382—387.
[3]) Gratry, l c. sv. I. chapitre XIII.

naputke, kako bi se društvo uklonilo budućim pogibeljima, ali se svi napuci ne slažu s crkvenim duhom. Oštrim pogledom upozoruje Abbé Gratry na istinu, da političko-društveni napredak ovisi o moralnom napretku. To je možda i najljepša strana njegove filosofije povjesti.

22. Abbé Gratry pripada tako zvanom francuskom liberalnom katolicizmu prošlog stoljeća (19. v.). Ovome se krugu pribrajaju najgenijalniji katolički duhovi 19. vijeka, koji su u nekom pogledu zastranili. Ovamo idu Lamennais, Ozanam, Montalembert, De Falloux, De Bonald, De Broglie, Lacordaire, premda se ovaj zadnji kašnje raskrstio sa svojom družinom. Djela su ovih umova opće poznata. Spominjem djelo Lamennais-ovo: »*Essai sur l' indifférence en matière de religion*«, gdje, kako sam Comte priznaje, vidimo crte nedostižna mislioca; tu je Lamennais branio tradicionalizam, koji se ne da dovesti u sklad sa katolicizmom. Montalembertovo djelo: *Histoire des Moines d' Occident* (6. sv.) Ozanamovi: *Poètes franciscaines*, Lacordairove: *Conférences de Notre Dame* svakomu su poznata djela, ali ona ne zasijecaju u našu stvar. Pariškim katoličkim krugovima pripadaju još ovi manje poznati pisci:

Abbé Gabriel napisa 1837: *La vie et la mort des nations*. Glavna teza ovog djela glasi: današnja znanost, umjetnost i industrija teže na to, da sunovrate u propast narode. Već teza pokazuje lošu radnju piščevu. Gabriel zatim pokazuje, da samo ljubav Kristova i Crkve donosi svijetu spas. Djelo je sasvim mistične naravi, stoga i nema znanstvene svrhe.

Od *L. Lacroix* potječe djelo: *Dix ans d' ensegnement historique à la Faculté des lettres de Nancy* 1865. To je kolekcija javnih predavanja. U njima se pokazuje glavna crta: *spoj religije sa znanošću*. K tomu raspravlja pisac o historičnom zakonu, o temeljnom socijalnom principu. U krasnim potezima prikazuje Lacroix Mojsiju kao povjesničara i zakonodavca, borbu megju Helenima i Persijancima, razvoj rimskog carstva i pojavu Crkve u njemu; zatim pisac crta opreku megju Crkvom i koranom i dinastične revolucije u Francuskoj. Lacroix se povagja tamo amo za liberalnim katolicizmom, ali mnogo poteškoća nije riješeno u ovome djelu.

Barun je *A. Guiraud* objelodanio još g. 1839. svoju: *Philosophie catholique de l' histoire*. Guiraud, član francuske akademije,

stekao je u svoje vrijeme glas kao nadahnuti pjesnik, pa i djelo valja uzeti više manje kao rezultat pjesničke mašte. Guiraud se bavi pitanjima dobra i zla, stvorenja, universalnog duha, razglaba stanje čovjeka prije grijeha, o hrani i ragjanju ljudi prije pada i ostala pitanja, što ih pisac susreće u prvom poglavju Geneze.

Prije Guirauda se istaknuo svojim radom genijalni pisac *Ballanche*, koji je još prije Micheleta imao realnih pojmova o teoriji Talijanca Vica. Svoje historične misli razvio je Ballanche u: *Essai sur les institutions sociales dans leurs rapports avec les idées nouvelles* (1818) i *Palingénésie Sociale* 1823—30.

Čovjek je odregjen, veli Ballanche, da zacijeli ranu, što ju zadao jedan dio angjela svojim padom u svijetu duhova. Ballanche je načeo svoju debatu uprav s ovom najstarijom misli. Tamo amo se povraća Ballanche na Vica, da se opet s njime rastane. Ballanche podaje čovjeku željeznu moć; čovjek stvara sebe i svoju okolinu. Čovjek svojom neopisivom snagom mora steći slavu svoje konačne svrhe. Prvi je grijeh tek oslabio volju, ali je nije uništio. Pa jer je čovjek donekle slab, vodi ga ruka Providnosti diljem historičnih vijekova; putem Providnosti čovjek hrli i napreduje k cilju. Tako se *kreće naprijed ljudska rasa* kao neka ogromna životinja *putem nebrojenih preporoda* (palingénésie). Ljudstvo se tako pomiče dalje i dalje uza sve zapreke, te *prolazi kroz ropstvo u stanje slobode i supremacije.* »Iz *instinktivne solidarnosti dolazi čovjek do svijesne ljubavi*, iz smjese duhovne i svjetovne moći dolazi do diobe obiju snaga, iz boli dolazi do sveopćeg blagostanja«.

Gdje je bît ili uslov napretku? Ballanche ga nalazi samo u kršćanstvu. Ta *kršćanstvo je konačna religija*; ono je kao ocean, kamo se slijevaju sve rijeke. Toj konačnoj religiji, odakle se pruža vidik vječne istine, vodi Bog, taj »Hjerofant rehabilitacionih otajstava«, sve ljudske staze. Bog vodi narode najprije napose, a onda skupa. On ih vodi, kako se Ballanche izrazuje; *par des initiations progressives.* Kršćanstvo ili konačna religija ima snagu slobode i jednakosti, eminentno pučku vjeru, zakon emancipacije i milosti ili amnestije i osobne neodvisnosti.

Društvo, gragjeno ovom neovisnim gragjom ili individuima, bit će konačno sposobno, da se samo upravlja i vlada. Razum je, veli Ballanche, zreo i dorastao, pa je čovjek, pretpostavljajuć vazda

Božju Providnost, posvema slobodan. Uz ove uvjete: *Božju Providnost i slobodnu volju biva razvoj kulture*, kojoj Istok ostaje kao podloga. Upravo zato, što je *Istok sa svojim civilizacijama temelj daljnjem razvitku kulturne historije, ostaje nepomičan:* »temelj, veli Ballanche, na kome se gradi, ne smije biti klimav«. — Mislim, da ovu tvrdnju o nepomičnosti istočnih kultura Ballanche nije dokazao.

R. Rougemont. Görresovo društvo.

23. Pregjimo sada na jednu noviju pojavu u teističnoj teoriji. To je krasno pisano djelo: »*Les deux cités — ou la philosophie de l'histoire aux différentes âges de l'humanité* (2 sv.) g. 1874. (Paris). Pisac mu je R. *Rougemont*, koji je inače Nijemac osjećanjem i izobrazbom.

Rougemont stoji na teokratskom stanovištu. Prvi je grijeh, veli Rougemont, poremetio iskonski plan Božje mudrosti, to jest: rasplogjenje ljudstva u sretnoj svezi sa praocem. Lucifer, knez ovog svijeta, zaveo je Adama na grijeh i učinio iz prevarenog naraštaja bezbožnu državu. Zemlja je područje ove države. Na tom će se poprištu voditi nepomirljiva borba megju palim angjelom i drugim Adamom. Ponovnim dolaskom drugog Adama (Krista) pojavlja se konac historije. — To je stanovište Rougemontova djela.

Podloga je historiosofije Rougemontove čovjek sa svoja tri dijela, tijelom, dušom i duhom — corps, âme, esprit. Tim je naznačena materijalna, moralna i intelektualna strana individua. Odatle potječe njegova trostruka dužnost: dužnost umjerenosti, svladavanja naravi uzdržanjem i svladanjem puti snagom duha. Nadalje čovjek ima dužnost pravičnosti i ljubavi, pobožnosti i vjere. Tome odgovara trostruka sreća pojedinca: životinjska, duševna i duhovna. K tomu se čovjek nalazi u tri odnošaja; on se odnosi naime na društvo, Crkvu i državu. Takogjer tri aktivnosti valja razlikovati u čovjeku, jer je on radnik, gragjanin i vjernik. Tako zapasan čovjek pomiče se na polju prirode svojim ratarstvom, obrtom i trgovinom, na polju državnom svojom umjetnosti i znanosti, na polju crkvenom svojom ljubavi Boga i bližnjega[1]).

[1]) Rougemont, l. c. sv. I. s. 23.

U tome leži veličajni program, što se ima odigrati u historiji. Ova ga provagja u *tri velika vremena*. Prvo se vrijeme čovječanstva zove *teza*. Ova zahvaća prve dane u kolijevci ljudske rase. Za tezom dolazi *antiteza*; to je drugo vrijeme, u kojem glavnu ulogu igraju Izraelci, uopće Semiti i jafetski Heleni. U ovom (II.) vremenu izbija opreka megju ljudskom pameti i Božanskom objavom. Ovu opreku vidimo u formuli: Jerusolim i Atena. Kršćanski svijet stere put *sintezi* razuma i objave, i to u nekoliko stepena. Perioda helensko-latinske Crkve zahtijeva, da se znanje prilagodi vjerovanju — ova perioda siže do seobe naroda. Perioda romansko-germanske Crkve siže do naših dana. Obje se spomenute periode dijele naravno u dva razdoblja. Najprije nalazimo srednji vijek: vijek strogog auktoriteta i Aristotelove skolastike. Zatim slijedi razdoblje razuma i slobode — vijek renesanse, reformacije, filosofije. Na posljetku nas čeka zadnje razdoblje, koje još nije nastupilo; u njemu će se ustaliti filosofija s objavom. To će biti vijek *potpune sinteze*, a to je treće vrijeme historije.

Osvrnimo se pobliže na detalje sadržaja.

Prahistorija se otvara u zemaljskom raju. Odanje baštinimo starodavne predaje, *tezu* i temelj čitavog budućeg razvoja. Bog je počinuo sedmi dan, to će reći: prestaje niz prirodnih čudesa (razvoj planetarnog svijeta — prema današnjoj teoriji — došao je do vrhunca). Sada počinje dan historičnih čudesa; ovaj dan Božjeg počinka traje sveudilj[1]). Ovdje opažamo, gdje ljudstvo omiče pred djetinskom dobom. Semovci, Hamovci, Jafetovci nose sa sobom u svijet blago prastarih tradicija. U grijehom pomračenim duhovima cijepa se na dvoje, na troje, na pedesetero jedinstveni pojam jeditog božanstva. Atributi prelaze u osobe; Božija mudrost postaje u ovaj par sekundarnim bogom, koji se, prema mjestu i vremenu, zaodijeva različitim imenima, kao bog Toth, Hermes, Merkur, Buda i tako naprijed[2]).

Kroz polusvijetlo historije i priče štapom komparativne mitologije vodi Rougemont čitatelja na nestalnom putovanju kroz čitav svijet sve do »izabranog naroda«. Osobito su važni i zanimljivi Rougemontovi izvještaji o Izraelu, zatim njegova hronološka

[1]) Rouqemont, l. c. sv. I. s. 38.
[2]) Rouqemont, l. c. sv. I. 50.

istraživanja, ispitivanje jevrejskih pismena i teističnog poimanja — sve je to od osobite vrijednosti za filosofiju povjesti. Sada nastupa klasični svijet (IV. livre). On se odnosi prama Izraelu kao narav prema milosti. Pored svih Heleni uživaju prednost. Jer »kod Feničana nalazimo samo trgovca, kod Babilonaca industrijalca i nešto arhitektonsko-astronomske smjese, kod Asiraca i Perzijanaca samo vojnika i državnika, što grade široke palače. Nešto više nagizdane susrećemo Egipćane iza njihovih hjeroglifa i simbola; Indijanci su lutka svoje neobuzdane mašte, a Kinezi nas vode u očaj svojom prozaičnom mudrošću«[1]). Naprotiv Grci, recte Atenjani, imaju svega. »Jerusolim — veli Rougemont — naša je duhovna, Atena naša intelektualna domaja«. Nije, čini mi se, pravo, što Rougemont omalovažuje nekoje istočne kulture, n. p. Feničane, koji su imali s Izraelom sačinjavati veliku historičnu opreku, što ju je kršćanstvo moralo svladati ili otkupiti.

Rougemont iza grčkog svijeta prelazi na kršćansku objavu. Krist podiže ljudsku individualnost i stvara do sada nemogućú jednakost sviju.[2]) Krist uči, da historija sastoji iz tri sile: Boga, gjavla i čovjeka, te razlikuje za historiju duševnog života tri dobe: sijanja, razvijanja i žetve. U ovaj se čas pojavlja grčko-latinska Crkva; slijedi srednji vijek (VIII livre). to jest početak romansko-germanskog vremena, za kojim slijedi perioda razuma (IX—XII livre). U izvanrednom bogatstvu daje nam Rougemont sliku literarnih pojava svih vremena i kulturnih naroda u povjesti. Sve sisteme filosofije povjesti donosi Rougemont na svijetlo evangjelja, i onda poregjuje svu historično filosofičnu gragju prema kršćanskom principu.

Kad je Rougemont pisao svoje djelo, oko njega su zujile materijalistične fraze u filosofiji povjesti. Rougemont je bio jedan od malenog broja, što je poveo reakciju proti materijalističnoj filosofiji povjesti. Vidjet ćemo kašnje da je naturalizam imao jaku vojsku u pitanju kulturnog historičnog razvitka ljudstva, ali je svakako reakcija Rougemontova bila jaka. Rougemont se je dosta približio rezultatima modernih znanosti, i sve je to sredio u kršćanskom duhu. Svakako djelo Rougemontovo ostaje od velike vrijednosti, te je i danas osobito zanimljivo i poučno.

[1]) Rougemont, l. c. sv. II. s. 168.
[2]) Rougemont, l. c. sv. II. s. 328.

24. Otkad se je ponajviše nastojanjem Josipa *Görres-a* i njegova sina Guida pobudio katolički pokret u Njemačkoj, ustade nazad koji decenij kita njemačkih učenjaka, da obragjuju historičku znanost na temelju katoličkih nazora. Već 1838. osnovaše Guido Görres i Prof. Filipps »Historisch-politische Blätter«, koji i danas još izlaze. Kašnje njemački katolici osnovaše znamenito »Görresovo društvo« za gojenje katoličke znanosti« (1876), što se dijeli u razne znanstvene sekcije, kao teološku, filosofičnu, prirodoslovnu, historičnu. Članovi historične sekcije »Görresova društva« počeše izdavati u Münsteru (danas u Monakovu) historičnu smotru: »Historisches Jahrbuch« 1880. Suradnici ovog časopisa stekoše ugleda u domovini i u tugjini, te su danas nekoja imena opće poznata: Hefele, Reumont, Pastor, Funk, Denifle O. P., Ehrle S. J., a najviše pisac povjesti njemačkoga naroda: Ivan Janssen. U prvom je broju 1880. donio spomenuti organ historične sekcije svoj program u smislu kršćanskog shvaćanja povjesti, zato mi se je obazreti na ovaj sastavak (program), što potječe od prvog urednika časopisa dra. Hüffera[1]).

Pisac počinje sa definicijom povjesti: »*Svjetska je historija razvoj društvene svrhe, koji se zbiva sudjelovanjem Providnosti i slobodne ljudske volje*«[2]). Ovdje Hüffer stoji na osnovi Bossuet-a. U ovome se smislu već sv. Pavao izrazio u veličanstvenom govoru, što ga drža u Atenskom areopagu:

»Atenjani! Sve mi svjedoči, da ste osobito pobožni, jer prolazeći i motreći vaše svetinje nagjoh i otar, na kome bješe napisano: bogu nepoznatome. Baš koga ne znajući štujete, onoga vam ja propovijedam. Bog, koji stvori svijet i sve što je u svijetu... *učinio je da od jedne krvi sav rod čovječji žive po svemu licu zemlje i postavio je naprijed odregjena vremena i granice života njihova*: da traže Gospodina, ne bi li ga barem opipali i našli premda nije daleko ni od jednoga nas; ta *u njemu živemo, mičemo se i jesmo*... On je postavio dan, u koji će suditi vasio-

[1]) Historisches Jahrbuch, 1880, Svez. I. str. 1—22.

[2]) Ibid. str. 1: Die Geschichte der Menschheit definirt sich als: die unter dem Zusammenwirken der göttlichen Vorsehung und des menschlichen freien Willens sich vollziehende Entwickelung der Bestimmung des Menschengeschlechtes.

nome svijetu po pravici u čovjeku što ga odredi, dajući svima vjeru njegovim uskrsnućem«[1]).

U Pavlovim se riječima razabiru glavne česti teistične definicije povjesti: božansko porijetlo čovječanstva, vrhunaravni cilj, motivacije i konac ljudskog razvoja u povjesti. Zato u historiji vidimo ljudstvo gdje se kreće prema svome cilju, da se naime spoji sa svojim Stvoriteljem. Ova kretnja sačinjava razvoj čovječanstva, što se zbiva pod ravnanjem Providnosti, a putem slobodne volje. Pad Adamov poremetio je prastaru harmoniju, razdorom se podijeli ljudstvo, napuči i napuni koru zemaljsku, a zajedno se u vremenu sve više stade otimati čistom poznavanju Božanstva. Dolaskom se Krstovim ispuni čežnja narodâ. Otada sjeme evangjelja malo po malo niče i raste u narodima i time se oplemenjuje i rasvjetljuje društvo. Crkva, kojoj je Krist povjerio blago svoje nauke, postaje odslije uzgojiteljica narodâ; Crkva šalje svoje radnike, pod dojmom se kršćanstva čovječanstvo preobrazuje: moral, pravo, navade, znanost, umjetnost, obitelj i društveni život diše novim, blagim životom.

Ali zrake evangjelja ne dopriješe do svih naroda: *de facto* Crkva je samo malen dio svijeta. Nu jer je u Crkvi sahranjena Kristova nužna i nepogrješiva riječ, Crkva zato zahvaća *de jure* čitav svijet: cijeli je tako ljudski rod kršćanski. Što se ostali narodi otimlju istini Krista, što se zlo vriježi u društvu — to ništa ne priječi redoviti tok historije; Providnost bo obraća zlo na dobro.[2]) Zato što je istina, koju Crkva navješta, apsolutna i nužna, razvoj se historije ima prosugjivati napram temeljnom načelu Kristove nauke. To načelo znači, da je *Isukrst centrum svjetske historije, a katolička je Crkva uzgojiteljica čovječanstva*. Iz toga izvire zadaća kršćanskog povjesničara: prema dogmatičnim načelima Crkve ispi-

[1]) Djela Apost. 17, 22—31.

[2]) Die Existenz des Bösen in der Welt, die vielfache Incongruenz von Glauben und Handeln, das tief unwürdige Leben so vieler Christen, ja kirchlicher Würdenträger aller Grade, Häresien und Spaltungen, ... all' diese Erscheinungen sind am wenigsten dem ein Rätsel, welcher die Erhabenheit der christlichen Religion und die grosse Schwäche der menschlichen Natur im Lichte des Christentums erkennt ...; *die tiefste Verirrung der menschlichen Freiheit legt ab das lauteste Zeugniss für das stille, aber allmächtige Wirken der Vorsehung Gottes* ...« Hist. Jahrbuch, I. sv. str. 17.

tati razvoj misli i djelovanja u historiji, rad i život historičnih osoba. Kršćanska je nauka povjesničaru nepogrješiva *mjera*, kojom će mjeriti vrijednost historičnih predmeta; i to ne samo vrijednost kršćanskih osoba i naroda, nego svih, pa i ne kršćanskih naroda i osoba; jer, kako je jur napomenuto, Crkva zahvata čitav svijet *de jure*.

U istome je časopisu istaknuo *Granich* (1884) opreku izmegju teistične ili kršćanske i ateistične teorije u kritici Rankeova djela »Weltgeschichte«[1]).

K ovoj se teističnoj teoriji ubrajaju i ovi važniji auktori: *H. Steffensen* (Zur Philosophie der Geschichte 1894), koji se ipak mjestimice nije znao oteti savremenom skepticizmu; zatim *R. Rocholls*[2]), u Italiji *Costanzi*[3]), u Francuskoj *Charaux*[4]), i dr.

Osvrt na teističnu teoriju. — Providnost i Fatum.

25. Zavirimo li u djela povjesničara od nekoć i sada, moramo reći, da gotovo svi historičari, počevši od Mojsije pa do Herodota, od Salustija do danas, priznaju faktično teističnu teoriju; oni nam govore o Bogu i o njegovoj upravi sa svijetom, historične činjenice dolaze tu kao nužni rezultat Božje odredbe. Tako je moralo biti, jer je tako Providnost odredila — ovaj se ***historički determinizam*** zrcali u djelima drevnih i novih povjesničara svake boje i više manje kod svih naroda.

Providnost je u razvoju historije nazrijevala već grčka i latinska filosofija u starini, da ne govorim o staroj istočnoj filosofiji. *Boecij* n. p. veli, da je Providnost »*ipsa divina ratio in summo omnium principe constituta, quae cuncta disponit.*«[5]) Ali valja na to paziti, da je klasična filosofija uzimala redoviti i nužni tok naravi ne kao odredbu i volju bogova, koji inače nijesu bili svemogući, nego su tu ***nuždu*** svjetskog razvoja pojimali kao neki *Fatum* ili neumoljivu sudbinu, kojoj su i bogovi podložni. Pjesnici su često Fatum opjevali. Kršćanstvo je ideju Providnosti točno označilo,

[1]) Historisches Jahrbuch (1884), svez. V. str. 3—51.
[2]) Philosophie der Geschichte 1898.
[3]) Il razionalismo e la ragione storica — saggio apologetico — Roma 1888.
[4]) Pensées sur l'histoire, Paris 1889.
[5]) Cf. Tillmann Pesch, o. p. svez. II. str. 374

dok su kršćanski mislioci preuzeli i preobradili stari Fatum. Sv. Toma bistro kaže: »negare fatum est providentiam divinam negare.«[1]) Ali to ime posjeduje u kršćanskoj filosofiji drugi smisao; u koliko onaj fatalni, da tako rečem, red fisičnog i društvenog svijeta ne stoji napose, nego potječe od Stvoritelja stvari, te isključuje svaki napose stojeći slučaj.

Riječju Providnosti razumijeva kršćanska filosofija cijeli odnošaj Stvoritelja prema stvorenjima. Temeljno se Bog odnosi prema stvorenjima time, što je bićima opredijelio cilj, udijelio potrebita sredstva za taj cilj i time ih vodi do konačne svrhe. Jer Stvoritelj vodi stvari konačnoj svrsi, On ***upravlja svijetom***. Ovo je dogma kršćanstva, koju ipak kršćanski mislioci racijonalno dokazuju. Kršćanska je Providnost naravni korolar jedne već dokazane istine: Bog opstoji. Da Bog opstoji, pokazuju izvanjski razlozi (a posteriori), napose opstanak vidljivog svijeta. Iz opstanka svijeta deducira kršćanska filosofija opstanak apsolutnog, najsavršenijeg bića (Boga.) Baš zato, što je Bog stvorio svijet, morao ga je stvoriti iz neke, t. j. za neku svrhu — dotično voditi ga istoj svrsi — i otale Providnost. Zato skolastika naziVlje Providnost: *ratio ordinandorum in finem.*[2]) Po tom je ***sudjelovanje*** sa Božje strane nužno za postignuće konačne svrhe stvari. Od te nužde i dolazi onaj nepromjenljivi tok fisičnog i intelektualnog svijeta: sve u svijetu nužno onako teče, kako je Stvoritelj već unaprijed odredio. Tu nije kud kamo. Poteškoću med slobodnom voljom čovjeka i sudjelovanjem Božjim (cooperatio divina) ukida kršćanska filosofija time, da Bog ne determinira čovječju volju na ovo ili ono; — inače bi Bog bio uzrok grijeha, nego ostavlja čovjeku, da slobodno bira ovo ili ono.

Vjera je u Providnost imala uvijek svojih protivnika. Proti opstanku Božje Providnosti iznosilo se više poteškoća, ali glavna je svakako poteškoća, što dolazi iz ***eksistencije zla*** u svijetu. Ako Bog nužno upravlja svijetom, tad je odgovoran za ljute nevolje i zla, što se vide u svijetu. Obična je stvar i danas čuti u svakom društvu: dobri trpe, a zli uživaju. Poznata je pjesma François

[1]) Thomas, S. c. gent. I. 3, c. 93.
[2]) S. Thomas, S. theol I. q. 22, a. 1.

Marije Aroueta *Voltaire-a* o strašnoj trešnji, što snagje Lisabon 1755: u Parizu se pleše, a Lisabon je srušen!! — On veli:

Non, ne présentez plus à mon coeur agité
Ces immuables lois de la necessité![1])

Voltaire-u je odgovorio *Herder*: »Usugjujete se optužiti Providnost radi propasti toga grada (Lisabona): Vi ne mislite, da je to *blasfemija proti vječnoj mudrosti!* Ne znate, da je čovjek, kao i njegove grede i crepovi, dužnik raspadljivosti, i da sve što opstoji valja da plati svoj dug? Elementi se spajaju i luče — to je nuždan zakon prirode: pa što je tad neobično ovdje, što bi prouzrokovalu tužbu?«[2])

26. Ovdje dolazi zamršeno pitanje *o postanku zla*, a hoće li se ikad jasno riješiti — ne znam. Stalno je to, da Providnost opstoji, i da *dopušta*, ali nije uzrok zla. William Pitt Stariji, veliki engleski govornik i državnik, reče: »Postanak je zla u svijetu pitanje, što nadmašuje ljudski um; a volja Božja, te pripušta zlo, tajnost, u koju ne možemo prodijeti.«[3]) Da vidimo glavno i u kratko, što se u tom pitanju amo tamo reklo.

Platon htjede tako stvar riješiti, da svaka nesavršenost ili zlo dolazi iz *materije*. Bog je htio — veli on — sve učiniti dobro;

[1]) Sp. J. de Maistre, Les soirées de Saint-Petersbourg, I. svez., str. 157. Voltaire naprijed pjeva:

Direz-vous en voyant cet amas de victimes
Dieu s'est vengé, leur mort est le prix de leur crimes?
Quel crime, quelle faute ont commis ces enfants
Sur le sein maternel écrasés et sanglants?

Mauvais raisonnement! — odgovara Voltaire-u deMaistre. — Une ville se révolte: elle massacre les représentans du souverain; elle lui ferme ses portes; elle se défend contre lui; elle est prise. Le prince la fait démanteler et la dépouille de tous ses privilèges; *personne ne blâmera ce jugement sous le prétexte des innocents renfermés dans la ville.* La ville a été punie à cause de son crime, et sans ce crime elle n'aurait pas souffert. — (Les soirées s. 156—7.)

[2]) *Herder*, Ideen für die Philosophie der Geschichte, I. sv. knj I. p. III.

[3]) Sp. *Villemain*, Tableau au XVIII. siècle, IV. svez., str. 269. — *Hume* je u »Essays and Treatises on several Subjects« zaoštrio objekciju proti Providnosti sa dilemom: »želi li Bog zapriječiti zlo u svijetu — a ne može — tad je slabićak; može li zlo zapriječiti — a ne će — tad je zloban; ima li pak oboje — i volju i moć — odakle zlo svijeta?« — Ovo je gordijski čvor, što ga čini mi se, samo kršćanstvo može odriješiti.

ali je pri postanku svijeta bio po srijedi i drugi uzrok — materija, koja zapriječi, da Bog sve savršeno ne uredi. *Novoplatonci* i *gnostici* kazivahu, e je zlo nužni postulat naravi — a Bogu je svemogućnost po tome ograničena; zato se ni Bog nije mogao oteti toj nuždi naravi.

Megju nekim se *peripateticima* čuo glas, da znanje Boga ne dopire do svakog i pojedinog slučaja u naravi i društvu — zato on i nije odgovoran za zlo u svijetu. *Aristotel* je sam, kako je poznato, pisao o Providnosti kao o maćesi. Ove su i druge tvrdnje u poganskoj filosofiji nevaljane radi nevaljanog poimanja Božanstva.

Neke su kršćanske sekte — kao *maniheizam* — osnivale postanak zla na dualizmu: dobro je stvoreno od Boga, — a zlo je postalo iz drugog, od Boga neodvisnog principa; a to je princip zla, što je u neprestanoj borbi sa principom dobra, t. j. Bogom. Ovaj se dualizam temelj na besmislenosti. Kod nekojih vlada površna misao, da zlo svijeta potječe *od zla duha*; prosta tvrdnja i ništa drugo.

Pojedini su kršćanski teolozi i mislioci nalazili početak i izvor zla u *prvom grijehu*. Ova se misao nije umjela udomiti u kršćanskoj filosofiji radi protivne crkvene nauke, da je ljudstvo radi prvog grijeha naime izgubilo vrhunaravna, ali ne naravna dobra (supernaturalibus privatus, in naturalibus sauciatus), jer je Kristovom milošću čovjek povraćen k starom, vrhunaravnom stanju — a ipak nije zato riješen tjelesnih kušnja i zala.[1])

Većina kršćanskih mislilaca nalazi izvor zla u — *istoj naravi.* Ovo je najbolje riješenje ovog pitanja. I zbilja jasno opažamo, da je u samoj naravi ili prirodi za opstanak i život jedne stvari ili bića nužna propast i smrt druge stvari. Ruža niče, cvate i ocvate da urodi novim ružama. Darijevo carstvo u Aziji propada, da ustupi mjesto gospodstvu Aleksandra Velikoga; ovaj umire i njegova silna država stvara opet toliko malih. Na tome se i osnivaju fisični zakoni, a historija je čovječanstva u svome razvoju vječni za to dokaz. Ovdje upozorujem na Preradovićevu pjesmu: *Smrt*, a donekle bi se moglo reći sa Kranjčevićem — ber obzira na druge stihove:

[1]) Sp. Pesch, o. c. str. 377 sv. II.

*

Smrt i život tek su ljudski zvuci
Bez značenja prirodi u uhu!
. . . razorna ti ruka
Rasadnik je novih tvorevina.
Smrti.[1])

U naravi opstoji istina, da život jedne stvari pretpostavlja smrt druge; a u društvu opažamo to, što je jednomu štetno, da je drugomu naprotiv korisno — i obratno. Jednakost nije naravna, dok je nejednakost očita u prirodi; zato i vidimo, da ih je malo, koji uživaju časti i bogatstva — dok drugi osjećaju plod siromaštva, podregjenosti, brige. U ljudskoj se takogjer naravi skrivaju žestoki nagoni, životinjske potrebe, što su nužne za uzdržavanje roda, ali ne pojedinca: pošto je u zadnjem slučaju potreba obuzdati životinjske nagone, naravna je stvar, da otale mora doći bol i poteškoća itd. Otale bi se moglo donekle osjeći, da u svijetu pravog zla nema, bar u fisičnom redu; jer je zlo pomanjkanje dobra, a što ga čovjek osjeća, tad je zlo naprosto relativno, t. j. nekomu je zlo, a drugomu u istom slučaju dobro. Zima je pomanjkanje potrebite vrućine, zato zima ne opstoji; ne opstoji fisično zlo. Tako primjerice kiša neko ljetno veče napaja zemlju: Petru je vrtlaru dobro, a činovniku je Pavlu, koji one večeri ima ići na šetnju, neugodno i t. d. Nego ipak neko filosofsko nijekanje zla i boli goni u pretjerani optimizam. Zima ne postoji, a opstoji li žega? Dakako; pa koliko puta mukotrpni ratar uzdahne na ljetnoj sunčanoj pripjeklini, kineći se s lopatom na svome polju! Skeptični optimist neka samo pročita tragičnu smrt conte Ugolina u Dante-ovu »Inferno«, da se uvjeri o uzroku ljudske suze:

[1]) Izdanje Mat. Hrv. — Kranjčević: Izabrane Pjesme. Zagreb 1898. — Latinski pjesnik uzdiše:

Qualibus in tenebris vitae, quantisque periclis
Degitur hocc' aevi, quodcunque est!

Lucr., II. 15.

Opstanak je zla u svijetu dao povod ovim stihovima, dok je pesimizam, kako ga vidimo u Schopenhaueru, Byronu, Kranjčeviću, i. t. d. — neopravdana skrajnost u svakom obziru, koja ide, da zaniječe Providnost. U tom smislu reče Lord Byron:

Our life is a false nature.

Ben sei crudel, se tu già non ti duoli,
Pensando ciò che al mio cuor s'annunziava;
E se non piangi, di che pianger suoli?

(XXXIII, 40–43.)

U istinu na svijetu ima mnogo Ugolina, a evangjelje prispodablja zemlju sa dolinom suzâ ili sa uskom, dračavom stazom.[1])

Dakle bol i zlo nijesu iluzija, nego realnost. Zlo opstoji i njemu je izvor u samoj prirodi. Zlo je u prirodi potrebito, jer iz zla dolazi dobro, kao iz smrti život. Stojeći na kršćanskom stanovištu znamo, da iza prvog grijeha čovjek trpi, dok na kraju groba ne ugleda drugi svijet. Ali u kome upravo odnošaju stoji zlo sa Božjom Providnošću — »pitanje je, što odgovora nema« — reče pjesnik.[2])

Ali ako je pitanje o postanku zla u odnošaju sa Providnošću nejasno, nije kontradiktorno. Mi znamo, da je eksistencija neizmjerno mudrog i dobrog Bića gotova činjenica, i da zlo po tom ne može poteći iz koje nesavršenosti istog Bića — i to je dosta.[3])

U fisičnom su svijetu nesavršenosti ili zla prirodna i nužna pojava stvari; nadalje Bog nije uzrok etičnog ili moralnog zla, u koliko ovo potječe iz zle uporabe slobodne ljudske volje. Ako zla moralna Bog dopušta, donekle razabiremo, da i ta zla urode dobrim. Povjest kršćanstva a i čitava svjetska historija pokazuje, da su *karakteri* ili savršeni ljudi kao uopće svi velikani nastali iz borbe sa zlim; takvi su se karakteri morali boriti sa zlim okolnostima, poteškoćama, zlom okolinom ili društvom: iz te okoline

[1]) Euripid kaže:

Πᾶς δ' ὀδυνηρὸς βίος ἀνθρώπων
K' οὐκ ἔστι πόνων ἀνάπαυσις!

[2]) Razni pokušaji sa strane protukršćanskih filosofa ne samo da nijesu riješili pitanje: odakle zlo? nego su zamrsili i pobrkali pojmove i zapali u očite pogrješke. N. pr. *Stuard Mill* obnavlja stari maniheizam, gdje kaže, da Bog hoće, ali ne može ukinuti zlo. *Duboc* kaže, da Bog *može* pemoći, ali *oteže* iz razloga nama nepoznatih!! *Th. Fischer* vrti se oko toga, eda dokaže, da zlo nije neodvisno od Boga, nego od njegove volje (dakle Bog ne može dići zlo sa svijeta!) *Schopenhaueru* opstoji zlo ne u realnosti, nego u afirmaciji života: dok volja čovječja hoće eksistenciju života slijepo umišljati (objektivirati), dotle je čovjek podložan zlu i boli; *zlo* je svaka dakle umišljena realnost i t. d

[3]) Boedder, Natural Theology, London 1901.

ili vatre izide čist i prokušan čovjek kao uzoran karakter. Još se nije rodio karakter iz onog ambijenta, gdje nema kontrasta za život, gdje se pokazuje naime samo bezbrižnost, lagodnos, last i lijepi užitak. Možemo li pomisliti uspjelu tragediju, gdje nema kontrasta megju zlim i dobrim? Ne, u tragediji valja da je prikazan karakter, ili bolje glavni junak, koji se bori za valjani princip; zato u tragediji i uopće u drami valja da bude i zle, strastvene, protivne okoline, sa kojom se bori karakter glavni — bez ovog kontrasta nema smisla u dramatskoj umjeći. Glavni karakter u drami kao boritelj za moralni i valjani princip podleže katkad brutalnoj sili ili većini okoline, ali to ne smeta suštini tragedije — moralna je pobjeda tu očita, jer glavni karakter umire za svoj princip. Stoga veoma zgodno reče *Schopenhauer*, da naše osjećanje prema tragediji ne pripada osjećanju ljepote, nego *uzvišenosti*.[1]) I baš se pojam uzvišenosti priključuje više sferi etike i religije, nego proste naslade ili užitka.

27. Prema tomu ako uzmemo svijet samo *djelomično*, pričinjat će nam se kao nedotjerano djelo; svuda skoro nailazimo na krnjavost, nesavršenost. U tom slučaju u očaju zanosi nas pretjerani pesimizam, koji gleda svemir samo crnim naočarima. Uzmeno li svijet kao neku dramu u *cjelini*, gdje igra u nekoj harmoniji kontrast megju dobrim i zlim, savršenim: tad ne možemo, a da se ipak ne divimo *uzvišenosti* ove drame, ili bolje *cjelini* vidljivog svemira. Time jedino možemo shvatiti na kršćanskom stanovištu vjeru u Providnost, s kojom se ne kosi eksistencija zla u svijetu.

Prenesemo li sad ovu teističnu teoriju na polje svjetske historije, lijepo se razabire, da Providnost igra prvu ulogu u razvoju ljudstva. Tako nam historija čovječanstva od zaglušnih vremena do naše dobe prikazuje divno uspjelu sliku, na kojoj vidimo prikazano više savršenih i nesavršenih predmeta, ali koji u svojoj cjelini prikazuju estetički uspjelu radnju.

[1]) *Schopenhauer*, Sämtliche Werke, u 6 svezaka, priredio E. Grisebach, izdanje Reclam, Leipzig, svez. II, str. 508: Unser Gefallen am Trauerspiel gehört nicht dem Gefühle des Schönen, sondern dem des Erhabenen an: ja es ist der höchste Grad dieses Gefühl. Denn wie wir bein Anblick des Erhabeneń in der Natur uns vom Interesse des Willens abwenden, um uns rein anschauend zu verhalten; so wenden wir bei der tragischen Katastrophe uns vom Willen zum Leben selber ab.

28. Mirne se savjesti može zaključiti, da je teistična teorija, kako ju kršćanstvo zastupa, opravdana u shvaćanju kulturne historije. Svjetska kulturna historija nije rezultat samo ove ili one društvene skupine, nego čitavog društva; tako kulturne stečevine nijesu djelo nekolicine, nego čitave mase. Kultura, ako ju analizujemo samo kod ovih ili onih pojedinaca, ostaje nam u historiji krnjasta, tako da i ne može sastavljati kulturnu historiju; drukčije to biva, kad ju uzmemo u sintezi. O tom sam već prije govorio. Slijedi, da teistični nazor, uzimajući historiju čovječanstva kao cjelinu, može doći do točnog shvaćanja historičnih uzroka, i time dati sintetičnu sliku svjetske historije. Dakako da prema teističnoj teoriji u takovoj sintezi dolazi kao na dlanu svjetska historija kao *konačni rezultat Providnosti.*

29. *Gumplowicz* zove ovu teoriju *eminentnom*, premda ju on kao materijalist zabacuje.[1]) On kaže, da ova teorija ima i najviše pristaša i dandanas — a doduše je rijetko koji historičar, koji ne priznaje Providnost u razvoju ljudske kulture. Za *Comte-a*, koji inače visoko štuje njene pobornike, vrijedila je ova teorija samo u periodi teleologije; to jest u srednjem vijeku.[2]) Ali nitko ne može shvatit, zašto jedna istina, koja je vrijedila u srednjem vijeku, ne vrijedi i ne može vrijediti i danas?! — tim više, što barem kod historičara teistična teorija ima najviše pristaša; — dakle teističnoj teoriji još traje perioda, a i trajat će, dok bude zdrave filosofije.

Nedostatnost čisto teističke teorije. Eminentno kršćanska teorija.

30. Uza sve prednosti teistične teorije, kako je izložih, mora se opaziti, da je ona *nedostatna*, da stvori filosofiju povjesti u znanstvenom savremenom smislu. Filosofija je povjesti danas u povoju, pa kao kod ostalih početnih znanosti, tako i kod nje već temelj, na kojemu sve ima počivati, nije posve zgragjen, te glavna pitanja ostaju neriješena pitanja — problemi, koji se istom imaju riješiti. To je i svrha našeg predmeta. Ali filosofija povjesti, koja dolazi tek u naše vrijeme kao posebna grana u znanostima i odi-

[1]) Gumplowicz, o. c. str. 7.
[2]) Comte, Cours de phil. positive, sv. IV.

jeljena od povjesti ako i nužna povjesničaru, valja da bude obragjena prema postulatima stroge znanosti; naime da ima induktivnu metodu, koja kašnje prelazi u konačnu dedukciju. Bez prethodne analize nije moguće steći valjani sud o predmetu. Teističnoj teoriji *manjka analiza*. Filosofija se povjesti naime osniva na temeljnom pitanju, što ga ovdje nazivljem problemom, *koji su faktori u historiji proizveli kulturni razvoj?* Teistična teorija, kako smo ju razvili kod kršćanskih autora, uzimlje bez prethotne analize dijelova čitavu historiju *u cjelini*, deduktivno. Time ona dolazi samo do glavnog i jedinog, a uz to posrednog faktora historije — do Providnosti. Time skokom, da se jasno izrazim, ostali su neopaženi neposredni faktori kulturnog razvoja, koji opstoje u historiji, a koji se opažaju u analizi historičnog razvoja. To ćemo vidjeti u trećem, pozitivnom dijelu ove radnje.

Rekao sam, da teistična teorija nije *dostatna;* to jest ona je do sada sa znanstvenog gledišta *siromašna*, a ta se krnjavost ima tek nadopuniti. To ipak ne znači, da ona nije valjana. Mi smo već vidjeli, da teistična teorija ima već prvi postulat za shvaćanje svjetske historije, u koliko zgodno uzimlje predmet u cjelini. U toj cjelini vidi historiju kao produkat nevidljivog Božjeg prsta. Sasvim da je ovaj princip opravdan, to nas ipak ne smije smetat, da pogledamo i istražimo pobliže kulturni razvoj, t. j. da nagjemo neposredne uzroke njegove. Jedino iza savjesne analize predmeta možemo imati ne dogmatičnu nego znanstvenu filosofiju povjesti, koja ipak ide uporedo sa kršćanskim principom. Na pitanje, što je izvelo, dotično utjecalo na ovu ili onu kulturnu periodu, ne možemo naprosto odgovoriti: tako je Providnost htjela! — jer to bi bio nezakoniti postupak, koji isključuje analiza. Razglabajući pojedine kulturne periode, mi ćemo naići na neposredne uzroke kulturnog razvoja, koji dakako na koncu sami nijesu bez Providnosti. Ova je primjedba opravdana. Tako n. pr. ne možemo reći, da pojedini fisični fenomeni nastaju, putem mekaničnih zakona; nego se valja potruditi, da protumačimo bližnji uzrok dotičnog fenomena.

U zadnje se vrijeme sporadično nastojalo, da se znanstveno obradi filosofija povjesti na temelju kršćanskog nazora o Providnosti. Već sam imenovao neke učenjake. Ovi pokusi kod pojedinih auktora nijesu bili sretni, jer imajući pred očima samo nazor o Providnosti, postupak nije bio u svemu točan; čuvajući se Haribde upadoše u Scilu. Najbolje je to uspjelo *R. Rocholl-u.*[1]) *Rocholl* je udario induktivnim putem, oslanjajući se na moderne znanstvene resultate. Time mislim kazati, da se u analizi kulturnog razvoja Rocholl nije oslanjao na nekakav preventivni nazor, nego je zapodio znanstvenu analizu prema savremenim novijim resultatima znanosti, i na koncu došao na kršćanski nazor o Providnosti. On je dakle znanstveno pokazao Bossuetovu ideju glede razvoja svjetske povjesti.[2]) Taj pokušaj dakako nije ostao bez nekih netočnosti bar u pojedinim faktorima, u koliko se Rocholl svuda napinjao, da kulturu i rase svede na jedno mjesto. Ali u glavnom čini mi se, da je Rocholl uspio u svojem dokazivanju. Na Rocholla ćemo se još koji put osvrnuti na pojedinim mjestima.

31. Još nešto da napomenem. Prikazujući historični razvoj teistične teorije u povjesnoj filosofiji, radi kratkoće predmeta istaknuo sam samo glavnije predstavnike te iste teorije, i to one, koje sam pobliže sâm ispitao; ostale sam (n. p. Klementa Aleksandrijskog, Ireneja, Ciprijana, pa Bedu, Ekkeharda, Dante-a, Sleidena) izostavio stoga, jer su mi se činili nuzgredni; s tim više, što su spomenuti pisci samo iz daleka što natuknuli o našem predmetu. Nadalje sve tri glavne teorije u filosofiji povjesti prikazujem ne kronologičnim redom nego teoretičnim, t. j. dijelim auktore u ovu ili onu teoriju po njihovim nazorima. Meni se ne čini zgodno dijeliti pisce historične filosofije u razne periode.

Tako n. p. sâm Rocholl[3]) dijeli sve pisce, koji se odnose na historičnu filosofiju, u tri glavne periode bez obzira na njihov

[1]) *R. Rocholl*, Die Philosophie der Geschichte, (Der positive Aufbau.) Göttingen 1893. U prvom svesku istog djela, izdana na svijetlo pod istim naslovom 1878, razvio je *Rocholl* negativnim putem svoje misli, koje je pozitivno osnovao i pokazao tek u drugom svesku 14 g. kašnje.

[2]) Za svoj postuqak veli Rocholl (l. c. II. sv. str. 599): »Wir thaten es »wie zur Probe«. Und wir fanden in der Erscheinung des von der Kirche uns verkündeten Mittlers den gesuchten centralen astronomischen Punkt«. — Već u I. sv. s. 390 rekao je: »Die wie zur Probe eingenommene Stellung ausserhalb der Geschichte, die bestimmten Sätze, von welchen man versuchsweise ausging, sie können sich nachträglich *durh die Erfahrung bestätigen lassen* Was als Vermuthung begann, *kann sich somit als Wirklichkeit erweisen*«.

[3]) Rocholl l. c II. sv.

princip. Ja sam sveo sve glavnije auktore na tri glavne teorije, jer vidimo, da n. p. kršćanska teorija nije zastupana samo u prvoj periodi t. j. u srednjem vijeku, nego i danas; zato kronologični red nije za naše pitanje zgodan. Princip o Providnosti u razvoju historije nazivljem *teističnim* zato, jer on nije svojina samog kršćanstva; mi možemo i bez kršćanstva pokazati na eksistenciju najsavršenijeg Bića i na sudjelovanje tog Bića u razvoju historije. Upozorujem na ideje klasičnih naroda starine.[1])

Nego dakako s kršćanstvom dolazi prva podloga za shvaćanje svjetske historije, kršćanski mislioci su prvi razvili temeljne ideje za filosofiju povjesti na osnovi Providencijalnog sudjelovanja u historiji; zato se može ova teorija nazvati i eminetno *kršćanskom*. Ali nikako ne stoji nazivati ovu teoriju *teologičnom*, ako se time ima osobito razumjeti dogmu. Tako *Marselli*[2]) Bossuetove i Schlegelove ideje zove *teologia della storia*. Tim je htio Marselli poreći znanstveni karakter kršćanskom narozu u razvoju historije. Već prije njega je *Comte* optužio de Maistre a, da je njegov postupak sasvim teologičan, t. j. nekritičan[3]), a ne historičan. To isto opetuju Gumplowicz, Novikov i ostali moderni sociolozi. Ovo je netačno zato, jer je nauka o Providenciji korolar dokazane istine o Božjoj eksistenciji; stoga nije samo dogmatična, nego u prvom redu racionalna. Pa da je ova teorija i teologične naravi, ne bismo je smjeli

[1]) Rocholl (l. c. I. svez str. 9—20) osvrće se na najstarije misli glede filosofije povjesti, što se tobože nalaze u starini, n. p. kod Egipćana, Persijanaca, Budista, kod Platona, Hezioda, Rimljana i t. d. Ali valja lučiti povjest od povjesničke filosofije. Priznajem, da se pisanoj povjesti još kod najstarijih Egipćana tragovi nalaze, ali kod starih naroda prije Krista ne nalazimo tragove historične filosofije, koja se nije ni mogla razviti kod klasičnih naroda u starini prije kršćanstva. Uzrok tome već sam naveo; stoga ovdje ne opetujem.

[2]) *Marselli*, Scienza della storia, Torino 1873.

[3]) *Comte*, Cours de ph. pos., sv. IV, s. 28: »Le plus éminent penseur de l'école catolique actuelle, l'illustre de Maistre, a rendu lui même un témoignage, aussi éclatante qu'involontaire, à l'inévitable nécessité de sa philosophie, lorsque, *renonçant à tout appareil théologique*, il s'est efforcé, dans son principal ouvrage (du Pape), de fonder le rétablissemt de la suprematie papale sur de simples raisonnements historiques et politiques, d'ailleurs, à certeins égards, admirables, au lieu de se borner à le commander directement du droit divin, seul mode pleinement en harmonie avec la nature d'une semblable doctrine . . .«

nazvati nekritičnom, jer ju i teologija brani racionalnim putem. Ali pošto ovu teoriju prihvaćaju u razvoju historije najviše neteolozi, koji je nijesu teologično branili, s toga ju ne ide naziv: teologične teorije. Ja ju nazivljem teističnom teorijom upravo radi toga, da se razlikuje od ostalih *ateističnih* teorija, kao što je racionalistično-panteistična i sociologično-prirodoslovna, koje isključuju Providnost iz razvoja kulturne historije, kao što ćemo to i vidjeti.

U sukobu svjetovnih nazora.

III. Rasprava.

Evolucija i evolucionizam. Evolucija — involucija. Evolucijonistički »salti mortali«. Paleontologija. Pravi evolucionizam. Sv. Pismo.

Bilo je okolo jedanaest sati, kad se napokon sjutradan naše društvo opet sastalo. Zadnji dogje Martinović, kojega dočeka dr. Nisius nekako neustrpljivo, te ga oslovi auktoritativnim tonom.

Dr. Nisius: »G. Martinoviću, Vaša *supstancija* prolazi po mojem mnijenju vrlo zlo. Ne može se kvalifikovati za boga. Od »boga« zahtijeva se, da je vječan. No kretanje se ili promjenljivost i vječnost isključuju. Haeckelova svjetovna supstancija, ma kako njome manipulovali, ipak ne dopire do vječnosti. Već ovo prikazuje Vaš monistički evolucionizam u vrlo problematičnom svijetlu«.

Martinović: »Dakle Vi hoćete da posumnjate i o istinitosti evolucije! Po Vašem stoji još samo ono: *Dixit et facta sunt, mandavit et creata sunt!* Tko ne trubi s Vama u ovaj rog — anathema sit! Već me napastuje misao, da s dogmatičarima ove vrsti prekinem svaki razgovor. Smatram ispod svoje časti . . .«

Dr. Nisius: »Smirite se, Martinoviću. Ja ne zabacujem svaku evoluciju. Pače evolucionist sam i ja; a to stoga, što me na evolucionizam upućuje baš sv. Pismo. Zato i rekoh, da je *Vaš* evolucionizam veoma problematičan; hoteći time označiti, da ima i drugi evolucionizam, a ovaj evolucionizam smatram ja istinitim«.

Martinović: »Zaista sam znatiželjan, kakav će to biti evolucionizam, koji se dovodi tobože u sklad i sa sv. Pismom! Valjda ne

ćete početi s definicijom kojega koncila ili s kojim citatom iz Summe Tome Akvinskoga!«

Dr. Nisius: »Meni kao protestantu ne imponuju niti koncili niti Toma Akvinski. Ja apelujem na zdravi razum, a nadam se, da ću ga naći i u Vas, Martinoviću. Sada ad rem! Što je *evolucija?* Odgovor na ovaj upit daje Vam riječ sama: Evolucija znači ono, što kaže hrvatska riječ *razvoj*, ili njemačka *Entwicklung* t. j. postepena pojava onoga, što se je prije nalazilo sakriveno, u stanju mogućnosti (potentia.) Primijenivši na naše pitanje: evolucija je razvojni proces, po kojem izbija na vanka, što bijaše od početka u svjetovnoj materiji zametnuto. Zato evolucija pretpostavlja *in*voluciju t. j. hoćemo li da se iz nešta savršenije što razvije, to mora da je ovo potonje u prvom osnovno već sadržano; jer kako će se inače moći nešto iz drugoga razviti ili razmotati, što nije u onome ni na kakav način umotano. To je temeljni zakon svake evolucije, a iziskuje ga princip uzročnosti, po kojem svaki učinak valja da ima dostatan uzrok, a iz ništa ne može da što postane. Kad bismo tvrdili, da se je iz tvari nešto razvilo ili postalo, što se nije u tvari ni na koji način nalazilo, ni u zametku; to bismo ovime oborili jedan od osnovnih zakona logike, te tvrdili nešto apsurdno, jer naprosto nemoguće«.

Martinović: »Princip uzročnosti ili dostatnog razloga priznajem i ja; pače sustav monizma oslanja se uprav o ovaj princip. Vasione ne sačinjava u monizmu nego jedan neprekidni lanac pojedinih pojava, od kojih jedna drugu uvjetuju i proizvagjaju.«

Dr. Nisius: »Prije svega valja da si ogledamo ovaj lanac. Na žalost ovaj se lanac na mnogim mjestima pokazuje prekinut, a zaludan ti trud, kako da razkinute komade spojiš u jednu cjelinu. Već to je kamen smutnje, o koji se moderni evolucionizam spotiče. Da vam to bude jasnije, ja ću vam, gospodo, podati sliku kosmologičke filosofije modernog monizma — držim pak, da sam u djelima novije filosofije toliko načitan, te mogu to učiniti — sliku naime, o kojoj valjda i sâm naš oponenat ne će tvrditi, da prikazuje stvar u nepravom svijetlu ili pretjerano. Ta bi slika bila po prilici ovaka: U početku je tvar stvorila sama sebe, drugim riječima: ništavilo proizvelo ili stvorilo je nešto više, nego je ništavilo. Ova tvar, produkt autokreacije, pojavila se s početka u obliku tančane magle od tolike lakoće, da je tek nekoliko milijuna kubičnih metara od njezina voluma težilo jedan gram, kako to tvrdi prof. Helmholtz. Atomi, od kojih je sastajala ova magla, morali su biti najbliži ništavilu. U čitavoj se vasioni nije mogao nalaziti koji mu drago ini bitak. Kad ono eto — ne zna se na kakav način — sluči se, da se ovi atomi, doşele svi jednaki, počeše jedan od drugog razlikovati. Sami po sebi, a da nije na njih utjecala nikakva vanjska sila, u jedan će mah postati tako različni, da tvore atome ugljena, fosfora, natrija i t. d. Suviše, ovi atomi, tek nešto više od ništavila, stekoše sve one »sile«, od kojih će potjeći svekolike neizmjerne sposobnosti i bezbrojne osobine budućih stvorova. Onda ovim se atomima na jednom prohtjelo, te se počnu kretati — bez reda, bez svrhe. Kretanjem počeše se megju sobom sukobiti, a sukob proizvede energiju. Energija opet ne će proći bez koristi: nju upotrebljava »slučaj« u postizavanje odregjenih viših svrha, kojih niti slučaj sâm, jer slijep, ne poznaje. Napokon iz mrtve tvari niknu — život. — Tako se od mrtve tvari razviju prastanice ili protisti. Tako dalje i dalje. Sva prirodna čudesa u vasioni, sav red, harmonija, ljepota, kojom nas svijet zadivljuje, sve, sve.. napokon filosofija Sokratova i Platonova, genij Shakespeare-ov i Goethe-ov, Dante-ova poezija, kršćanska ljubav, Raffaelova i Michelangelova umjetnost, Bismarckova i Gladstonova politika, Tome Akvinskoga Summa, kao i Nietzsche-ova »nadčovječanska« mudrost, napokon oštroumnost modernog gnosticizma i gluposti agnosticizma: sve evo postade iz — ništa, sve je produkt — slučaja!

U ovom razvojnom nizu ja nalazim sijaset ni na koji način obrazloženih, a nekmo li znanstveno utvrgjenih prijelaza. Monisti svijet opsjenjuju umjetno priregjenim skokovima poput komedijaških »salti mortali«. Jest, kod ovih skokova zaglavljuju oni sami. Da uzdrže svoj sustav, monisti postavljaju tvrdnje, što se očito kose s iskustvom, sa zdravim razumom i — s rezultatima eksaktne znanosti. Takve tvrdnje, pravi »salti mortali«, jesu: prijelaz iz ništa u nešto ili autokreacija, prijelaz anorganskih bića u organska, samorodstvo, ili generatio aequivoca, prijelaz od životinje na čovjeka, od materijalnosti na intelektualnost. Martinoviću, ako znanost, na koju se Vi uvijek pozivate, u istinu dokaže i utvrdi ove

prijelaze, onda sam ja prvi, koji će prihvatiti Vaš monizam. No znanost se, biva moderna eksaktna znanost, uzalud trudi, da premosti ove prijelaze, pa i mnogi predstavnici njezini priznavaju, da stoje tuj pred nerazrješivom zagonetkom, priznavajući sa du Bois-Reymondom nemoć svoju: »Ignoramus, et ignorabimus!« Ako pak, htjeli mi ili ne htjeli, već stojimo pred ovim tajinstvenim činjenicama, to držim, da je i logičnije i znanstvenije jednostavno prihvatiti onu svetoga Pisma: *Dixit et facta sunt*, nego li uzeti, da se je iz atoma mrtve tvari, koji je, prije nego je bivovao, sâm sebe proizveo, razvila Shakespeare-ova drama!«

Martinović: »Da, da, Vi imate svakako pravo, ako uzmete, da se je svjetovni proces izvršio momentano ili u onim uskim granicama, što ih sv. Pismo odsjeklo razvoju vasione! No što je momentano nemoguće, to se malo po malo — zakonom izbora i prilagogjivanja — tijekom neizmjernih vremenskih doba upopuni i usavrši. H. Spencer negdje veli: »Ako jedna cigla stanica, uz izvjesne uvjete, u doba malo godina postane čovjek; to nije zacijelo teško razumjeti, kako ne bi mogla jedna stanica uz zgodne uvjete, tijekom bezbrojnih milijuna godina, dati početak ljudskom rodu«.

Dr. Nisius: »Dragi Martinoviću, to je ipak jasno, zašto se iz stanice u materinoj utrobi u kratko doba razvije čovjek! Tuj ima već zametak, u kojem se »virtualno« nalazi budući čovjek! Prijelaz od zametka do čovjeka vrši se putem evolucije, prave evolucije, u koliko je naime ono, što se razvija, sadržano već u zametku. Ako imate klupko pamuka, Vi ćete ga lako razviti; no kako ćete to učiniti, ako nemate klupka? A upravo ovo potonje zbiva se kod vas monista: vi hoćete da iz *mrtve* i *anorganske* tvari, koja u početku niti *ne bivstvuje*, iz tvari *nežive* izvučete čovjeka — biće organsko, živo, intelektualno! Spencerova argumentacija ne stoji, oborit će je svaki gimnazijalac, a s njome pada i Vaš monizam, Martinoviću«.

Dr. Šimunović: »Dopustite, gospodo, da i ja nešto primijetim. Po Martinoviću bi dugovječnost popunila manjak uzroka, kao da se tijekom vijekova može nešto ostvariti, što nije ni u uzroku ili zametku postojalo. No ovom se tvrdnjom, kao što se već istaklo, uzdrmava stavka uzročnosti. Svaka stvar, svaki učinak mora da

ima dostatan uzrok. Bez ikojega uzroka ne može se ništa ostvariti, makar se i pretpostavljalo vrijeme ne znam kako dugo. Izmegju ništavila i bitka postoji jaz, što ga ne može premostiti do li jedina svemogućnost. Vrijeme nema stvaralačke moći. Pače vrijeme je nešto relativno, te slijedi pojedine razvojne tačke ili momente mijenjajuće se stvari. Ne ovisi stvar o vremenu nego obratno vrijeme o stvari.

Ništavilo ostane ništavilo, tvar ostane tvar, a uzalud ćemo čekati, pa bilo milijune i milijune godinâ, da ništavilo postane nešto, a mrtva tvar da postane živa ili duhovna. Raskomadali mi motku željeza ne znam na koliko čestica, a od pojedinih čestica skovali mi istotoliko kotača, te ove jedan o drugi objesili; opet ne će tako raskomadano željezo biti sposobnije, da se bez naslona u zraku održi, nego ako sačinjava jedan sâm veliki komad. Isto vrijedi i za razvojni proces, pače ovdje je stvar još gora. Jerbo u gornjem se primjeru željezni kotači jedan drugoga drže i podupiru: dok u evolucionističkom procesu, kako nam ga prikazuje moderni monizam, megju pojedinim stadijima razvoja posve nestaje kauzalne sveze, pa zato bi se mogao razvojni proces na svakom stepenu zaustaviti ili posve prestati«.

Martinović: »Mi ne trebamo, da si glavu razbijamo kao Augustin, kada je ono razglabao o vremenu! Stvar je tako jednostavna i evidentna, te treba upravo naumice zatvoriti oči, da se ne vidi. Prenesimo se duhom u ono prvobitno doba. Privlačivanjem se i odbijanjem počeše atomi spajati odnosno rastajati. Tim se procesom u tijelima nastalim od većeg ili manjeg broja atomâ, zametnuše u početku posve maljušne razlike, a gomilanjem takvih maljušnih razlika naraste napokon očevidna velika razlika. Tako može n. pr. i vrtlar od koje obične bijelim cvijetom ćvatuće biljke dobiti crven cvijet. U tu će svrhu iz posijane množine izabrati za rasplod one biljke, koje malko zanose na crveno. Ovo malo crvenila prijeći će i na nekoje potomke, čije će sjeme vrtlar napose posijati, od ovih pak za sjeme ostaviti opet one, kojima je cvijet najviše pocrvenio. Takim će umjetnim odabiranjem i nakupljivanjem crvenila nakon nekoliko godina uzgojiti onakav cvijet, kakav je želio — crveni. Biljeg (crvenilo), koji se je s početka jedva i zamijetio, narastao je sa svakim koljenom, i tako je postalo na-

pokon ono značajno, što je prije bilo nuzgredno. Organizmi su dakle promjenljivi, a čovjek se ovom promjenljivosti može poslužiti, da odgoji pasmine njemu poćudne. No kako je Darwin dokazao, ovim se sredstvom odabiranja i nakupljivanje služi i priroda, da odgoji nove pasmine i vrsti. Samo što čovjek u tome poslu brže napreduje, nego li priroda; jer čovjek može ukloniti sve, što mu smeta; dok toga priroda ne može, pa joj se hoće puno više vremena, dok izvede novu koju vrst«[1]).

Dr. Nisius: »Oprostite Martinoviću, Vaše izvagjanje opet hramlje na obadvije noge. Ne stoji Vaš primjer o uzgoju crvenog cvijeća iz bijelog. Boja se cvijeću zaista može promijeniti, ali zato tip ili vrst ostanu uvijek isti. Pa i ako vrtlaru uspije uzgojiti iz bijele georgine šarenu, pa onda crvenu, zato ne će nitko reći, da se bijela georgina promijenila u kupus, ona ostat će vazda — georgina. Zato i ne stoji, što je s početka bilo nuzgredno, da postaje značajno; nego značajno ostane značajno, ostane vrst, dok se tek nuzgredno može mijenjati. I ovce ostanu ovce, a vrane opet vrane. Nema prijelaza iz vrsti u vrst. Linné postavlja kao neoborivu tvrdnju: »Species tot numeramus, quot diversae formae in principio sunt creatae«. A slavni Secchi opet veli, da tvrdnja, da se jedna vrst bilja ili životinja prometnula u drugu, ima toliko smisla, koliko kad bi tko tvrdio, da bi se stroj od ure mogao pretvoriti u parni stroj. Napokon isti je Du Bois-Raymond, koji je kano materijalist zacijelo i Vam, g. Martinoviću, auktoritet, izrekao u nekom govoru svoj sud o tom pitanju ovako: »Dok Darwinova nauka s jedne strane životinju čini strojem, traži ona s druge strane, da se taj stroj neprestance usavršuje. Kako je to moguće? Da odgovorimo na ovo pitanje, manjka nam sada više nego sve«. Osim toga postoji izmegju anorganske i organske tvari, kao i napose izmegju bilja, životinja i čovjeka tako bitna razlika, da se ona nakupljanjem najsitnijih promjena, ma kako dugu dobu za to odredili, nikako ne može protumačiti[2]). No o tome još kasnije«.

Dr. Šimunović: »Ne će biti s gorega, ako u potvrdu Vaših izvagjanja, veleučeni doktore, navedem što sam nedavno o toj stvari čitao u domaćega pisca Vukotinovića. Značajno je, misli

[1]) Vidi: Turčić, o darvinizmu.
[2]) Ibi.

Vukotinović, da dandanas nigdje ne opažamo slučajeve postupnih pretvorba. Kad bi se sumacijom najsitnijih variacija pretvarala individua, tada bi to na očevidnost bez dvojbe bilo već konstatovano, jer priroda još i sada stvara i pretvara, te dosti prilike pruža za fisiološka i morfološka opažanja. K tomu je poznato, koliki je danas napredak učinjen na polju umjetnog rasploda i kolikom se vještinom može čovjek poslužiti prirodnim silama, koje u sebi kriju raspoloženje na hibriditete varijacije i polimorfizam. Nu uza sve to još nije pošlo za rukom opaziti, da bi se koja nova forma razvijala šićušnom postupnom transmutacijom. A kad je tomu tako, onda nam je zaključiti, da takove postupne, sićušnje pretvorbe nije nikada niti bilo, ili da se sva priroda sada promijenila«.

Dr. Nisius: »Ima još jedan razlog, koji u ime jedne najeksatnijih znanosti obara materijalističku evolucionu teoriju. Ako se prema ovoj teoriji savršeniji stvorovi razvijaju iz nesavršenijih, od najjednostavnijeg oblika sve do najkompliciranijega; to bi se moralo gdjekod i naići na one prijašnje nesavršenije oblike. Materijalisti sami, iza Darwina, nabrajaju sijaset takozvanih prelaznih ili posrednih oblika, kojih je malo po malo nestalo, jer su se iz njih razvili te ih nadvladali kasniji savršeniji oblici. I ako još pomislimo, da se je ovo pretvaranje ili prijelaz iz nižih oblika u više i savršenije, vršilo kroz milijune milijunâ godina, te bi ovo djelo prepušteno slijepom slučaju, koji je možda tek nakon stotina hiljada uzaludnih pokušaja pogodio pravo: to bi moralo onakvih posrednih nesavršenih oblika biti na milijune i milijune. Gdje su dakle ovi oblici?

Materijalisti veoma se rado pozivlju na geologiju i paleontologiju, koja istražuje slojeve zemlje. No paleontolozi svi jednodušno svjedoče, da od ovakvih posrednih oblika i prelaza u slojevima zemlje nema ni traga; nego tuj oni svuda nalaze na točno označene vrsti. Nijedan se takav u sebi nesavršen organizam ili oblik nije još našao. Istina da u prastaroj flori i fauni prevlagjuju manje komplicirani organizmi; no njihov je sastav samo na sebi isto tako usavršen, te svrsi odgovarajuć, kao onaj sada živućih organizama. Niti su oni stariji organizmi izumrli radi nesavršenosti, ta mnogi se od njih sačuvali do naše dobe; nego ustupili su mjesto drugim,

savršenijim organizmima, koji su kasnijim promijenjenim prilikama prikladniji.[1])

Ne smijemo s oka smetnuti ni to, kako izvagja Turčić, da bi morala po nauci materijalističkih monista iza nesavršenih bića slijediti savršenija te se iz onih razvijati. Odatle bi slijedilo, da bi se savršenija bića kano sposobnija za opstanak morala sve više množiti, a nesavršenija iščezavati. No u prirodi nema tomu ni traga. Već se u najnižim slojevima nalaze okamine od šest razreda *zajedno*, a u silurnoj se formaciji nalaze svi razredi živane izuzev najviša tri. Suviše, dok bi morali po Darwinovoj teoriji niži razredi sve više iščezavati ustupivši mjesto višima; oni naprotiv nadmašuju svojim brojem više razrede tako, te se čini, da niži više natrag potiskuju.

Za geologičkih se istina perioda opaža neki napredak od nižega prema višemu, no ova se činjenica podnipošto ne može navesti u prilog Darwinovoj teoriji o polaganom razvitku vrsti. Jerbo prije svega, odmah se s početka pojavljaju predstavnici viših odijela: naljevnaci, mekušci, kralježnjaci; tajnocvjetke, monokotiledone, dikotiledone i t. d. Nalaze se dalje pojedine skupine u kasnije doba bez ikakvih pretječa, koji bi posredovali, posve samostalno i istodobno pa i na najodaljenijim mjestima. Isto tako novi se rod ponavlja sa mnogo vrsti. Ima napokon primjera, da jedna skupina koju periodu preskoči, te se kasnije, iza kako je već izumrla, opet pojavi bez ikakvih prelaznih oblika.[2]) To sve ne može se ni na kakav način svesti u sklad s već pomenutom evolucionističkom teorijom Darwina i škole njegove, već je naprosto u njezinim temeljima obara.

Najzad da navedem još jednu istotako rezultatima paleantologije utvrgjenu činjenicu. Ako stoji, da se vrsti nakupljivanjem promjenâ jedna iz druge razvijaju, to ne bi nijedna smjela iznenada najednoć iščeznuti iz zemlje. Ali iskustvo nam opet kaže, kao što razne vrsti i rodovi jedni uz druge umah dolaze i s njima zajedno opstoje bez traga, da bi se jedni iz drugih razvijali; isto tako razne vrsti i rodovi iznenada izumiru i iščezavaju. Eto, g. Marjanoviću, ovakve ćuške prima Vaš monizam od »eksaktne znanosti«, na koju se tako rado pozivate!«

[1]) Ibi.
[2]) Turčić po Gutberletu.

Dr. Šimunović: »Jest, prijatelju Martinoviću, u svijetlu navedenih činjenica i znanstvenih resultata ne će biti mučno rasuditi, koliko vrijedi ono, što se čita u Tvojoj knjizi: da sve, što iznosiš u prilog monizma, stoji »na znanstvenom temelju, a sve je pročišćeno u vatri prakse«; da ništa u onoj knjizi nema, što nije »prokušano«, te da su one misli, koje »stekoše sankciju i u znanosti«. Evolucioni sustav modernog monizma, što ga zagovaraš, Martinoviću, dira u najelementarnije, najevidentnije stavke zdrave logike, u stavku protuslovlja i uzročnosti; dira u činjenice utvrgjene tisućugodišnjim iskustvom; kosi se sa resultatima znanosti, naposе prirodoslovne znanosti; te se osniva na neosnovanim, fantastičnim predmnjevama (hipotezama.) Tvrditi, da vasiona u sadašnjem stanju s tako mnogovrsnom živanom i cvjetanom, s inteligentnim slobodnim bićem, kao što je čovjek, s kulturom na svim poljima znanosti i umjetnosti, sa religijskim, državnim i socijalnim naredbama — da se je sve to slijepim slučajim razvilo iz »praštanice«, a ta iz »mrtve tvari«, koja je opet, prije nego je bivovala, morala sama sebe stvoriti: to znači ne samo piramidu postaviti na njezin rt, nego i rt sâm u zrak, a da piramira ipak ne padne! Jest, Martinoviću, evolucija s ovakvim počecima piramida je u zraku, ona će pasti, i mora pasti. Vasiona evolucija, ma kakva bila, nesmisao je sve, dok joj za osnov i početak ne postavimo samo po sebi od vijeka bivstvujuće, svemoguće, inteligentno biće — Boga«.

Martinović: »Znao sam već, da se kod Vas svaki psalam svršava sa »Slava Ocu ...« Tako *mora* biti — pa basta! Jer to se podudara sa sv. Pismom! Vi ste iz principa protivnici evoluciji, zato nije da se s Vama čovjek nateže!«

Dr. Nisius: »Podnipošto, Martinoviću, mi nijesmo protivnici *svakoj* evoluciji. To smo istakli već prije. Nego protivnici smo *krivo* shvaćenoj evoluciji t. j. evoluciji bez Boga, evoluciji, kod koje se ne uvažava princip uzročnosti. Netom što primijenite na evolucijonizam ovo dvoje: Boga i uzročnost — eto mi se kao pozitivni kršćani ni najmanje ne žacamo priznati evolucionizam. Jerbo takav se evolucionizam uprav sa stanovišta sv. Pisma dade obrazložiti i zagovarati. A takav je evolucionizam i neukloniv postulat zdrave logike; jer kako smo već vidjeli, baš logika i znanost

*

pa iskustvo od nas traže, da ustupimo u evolucionizmu Bogu i uzročnosti prvo, odlučno mjesto«.

Martinović: »Nečuveno! Rad bi znao, kakav će biti taj Vaš, na sv. Pismu osnovani evolucionizam, dre Nisiuse!«

Dr. Nisius: »Rekoh već, da za evolucionizam, koji hoće te se opravda pred logikom i resultatima eksaktne znanosti, prije svega zahtijevamo čvrsti neoborivi temelj, da ne bude poput piramide u zraku. A takav temelj, rekosmo, pruža evoluciji vasione samo vječan, sam po sebi i od sebe bivstvujući osobni i nadsvjetni Bog, koji je slobodnom voljom dao početak vasionoj supstanciji i njezinu kretanju, u komu stoji evolucioni proces. Suvišno bi bilo dokazivati, kako sv. Pismo gotovo na svakoj strani uči, da je Bog vasionu proizveo iz ničesa: *Dixit et facta sunt.*

Eto ovo je prvo i poglavito. Premda mi potpuno ne shvaćamo, kako se to vrši: stvaranje iz ništa; nam je već očevidni nesmisao autokreacije imperativnim razlogom, da prihvatimo stvorenje iz ništa po Bogu; pa ako to posve i ne razumijevamo, opet znano, da ono jedino odgovara postulatima razuma, dok autokreacija upravo naviješta rat i razumu i logici i znanosti i iskustvu.

Priznavši, da je Bog stvorio svijet, ili da govorimo Haeckelovim jezikom svjetovnu supstanciju iz ništa; s evolucionizmom lak nam je posao. Ta radi se tek o tomu: Je li Bog u jedan čas iz ništa proizveo vasionu u onoj raznolikosti i savršenosti, kao što postoji danas; ili se je svjetovna supstancija, stvorena od Boga, kroz milijune milijunâ godina, polagano, iz najjednostavnijih prvobitnih oblika razvila do sadašnje savršenosti i raznolikosti?

Ovo potonje svakako bolje odgovara evolucionističkoj nauci monizma; a mi, rekoh, ni najmanje se ne žacamo, tuj poći u susret modernom evolucionizmu dakako — salvo principio causalitatis. Drugim riječima: mi nipošto ne tražimo, da je morao Bog već u početku u jedan mah sve iz ništa proizvesti u sadašnjoj savršenosti; nego pristajemo drage volje uz mnijenje, da se je sve malo po malo, kroz nebrojne vijekove razvilo do sadašnjega stanja. Ali u ovom slučaju zahtijevamo u ime principa uzročnosti, da je Bog već u onu prvobitnu »svjetovnu supstanciju« metnuo počela budućih stvorova i vrsti, koji su se imali kroz one duge vijekove iz svjetovne supstancije razviti. Time rješavamo princip uzročnosti ili dostatnog uzroka. A to nam je dosta«.

Martinović: »A Vaše sv. Pismo? I njegova mita o stvaranja, što ga Bog svršio tobože u šest dana?«

Dr. Nisius: »Prije svega sv. Pismo prikazuje vasionu kao djelo doduše Božje svemožnosti, ali djelo, koje nije Bog svršio u jedan mah, nego postepeno, od jednostavnijih i nižih stvorova prelazeći sve višima i savršenijima. Kod stvorenja nailazimo ponajprije na anorganski svijet, zatim na organski svijet; i to prije na cvijetanu, onda na živanu, dok se napokon, kao kruna stvorenja, na zemlji ne pojavi čovjek«.

Martinović: »Dakle ne u jedan mah, nego postepeno! To jest u tjedan dana ili zapravo u šest dana, u kojima pripovijeda Mojsije da je njegov Jehova stvorio svijet! I ovo šest dana ima da ispuni one milijune godina, što ih geologija i paleontologija zahtijevaju za razvoj sadašnje vasione! Da se je Jehovi tako mudilo!«

Dr. Nisius: »Takozvani Mojsijev »dan« u povjesti stvorenja ne znači nikako dan, kako ga mi uzimamo. Jerbo ovaj naš dan potječe od odnošaja, u kojem stoji zemlja prema suncu; no taj je odnošaj po sv. Pismu Bog ustanovio tek četvrti »dan«; ali ipak spominje Mojsije već prije četvrtog dana prvi, drugi i treći »dan«, dakle »dan« mora da u njega znači nešto drugo nego li nama. Pa i jest tako. U hebrejskom originalu stoji za »dan« riječ »jom«, a »jom« znači ne samo naš »dan«, nego i svaku koju mu drago dobu ili periodu, pa ako Vas volja i periodu od više milijuna godina. Dakle: Bog je stvorio vasionu u šest »dana« znači isto, što i ovo: Bog je stvorio vasionu u šest perioda, koje možemo protegnuti, kako se komu prohtjedne«.

Martinović: »Interesantno. Da čujemo dalje!«

Dr. Nisius: »Slijedeći Mojsijevu povjest stvorenja niti treba uzeti, kao da je Bog organizme proizveo posebnim stvaralačkim činom. Jer Mojsije ne piše: Bog je *stvorio* travu i plodonosna stabla; ili Bog je *stvorio* životinju, koja pliva ili leti ili diše... nego rekao je: »Neka *zemlja pronikne* travom .. i stablima; neka *voda izvrgne* životinju, koja pliva ... neka *zemlja izbaci* životinju, koja diše po njezinoj vrsti ...« Ovim se riječima proizvagjanje organizama neposredno pripisuje zemlji i vodi; ali tako, da je Bog zemlju i vodu učinio sposobnima, ili dao im snagu, te proizvedu

sve ono. Kada je Bog zemlji dao ovu snagu, kada je umetnuo u nju sjeme ili počela budućih organizama? To je on učinio već u prvom početku, kad je iz ništa proizveo tvar ili ako volite »svjetovnu supstanciju«. Ova su sjemena ili počela budućih organskih stvorova i vrsti njihovih tako dugo ostala u tvari umotana, dok nijesu nakon dugih vijekova u razvoju vasione tvari nastupile prilike, koje su omogućile, da iz onih počela tvari niknu organizmi te se kao takvi i uzdrže. Prema tomu ništa ne smeta, te uzmemo, da da je neposredno stvorenje organskih i životnih počela, te posredno stvorenje organizama i vrsti njihovih, kako su se kasnije pojavili, ili se i danas pojavljuju u vasioni, sadržano već u onim prvim riječima Mojsijeve povjesti, koje su i prve riječi sv. Pisma: »*In principio creavit Deus coelum et terram*«. Za ovaj »*in principio*« možete slobodno uzeti milijune ili milijune milijunâ godina: samo da na čelo ovom nizu stavite Boga i stvaralački čin njegove svemoguće volje!«

Martinović: »Sve lijepo. Ovo bi se dalo još i čuti — samo da nijesu gg. teolozi ovu interpretaciju Mojsijeva stvorenja iznijeli tek onda, kad su ih paleontologija i evolucionizam stjerali u tjesnac!«

Dr. Nisius: »Ni najmanje, Martinoviću! Već Augustin piše: »Promatrajući mi sjeme jednog stabla velimo, da sadržaje žile, panj, grane, lišće i voće; a to ne zato, kao da se nalazi sve to u stablu već razvijeno, nego jer se ima iz njega razviti. Prema tomu valja da se razumije riječ: »*U početku je Bog stvorio nebo i zemlju*«. To će reći: Bog je stvorio *klicu* neba i zemlje. Tvar neba i zemlje ne bijaše tamo još razlučena; no bijaše stalno, da se imadu nebo i zemlja iz toga razviti; nebo i zemlja, velju, skupno ime, koje obuhvata svakolika Bogom stvorena bića«. Tako Augustin.

U ostalom i Darwin sâm, premda svodi svukoliku mnogovrsnost vasionih organizama i vrstî na prastanicu, ipak ne isključuje Boga Stvoritelja, koji je u prastanicu umetnuo zakon svršnosti, e se u odregjenom smjeru razvija. Tek kasnije obuzela je pristaše Darwinove škole ona teofobija, koja apsolutno ne će da znade za Boga-Stvoritelja. No spomenuv »svršnost«, nameće nam se nov argumenat, što ćemo sjutra iznijeti proti modernom materijalističkom monizmu«.

Dr. Stahlpanzer: »Ja sam danas s najvećećom pomnjom slijedio Vaša izvagjanja, veleučeni dre Nisiuse, premda ne držim mnogo do teorije. Ja Vam od srca čestitam«.

Klotilda: »Ja sam se danas posve uvjerila, da se monizam ne da uzdržati. Žalim samo, što mi, dragane, kod kuće nikad ne držiš tako dubokih prelekcija. No duh nam je dosta uživao; na redu je, da udovoljimo i tijelu. Sokole, huncute, kuda se klatariš? Hajdemo!«

I odosmo u blagovaonicu kupališnog svratišta.

Smrt Indeksu!

1. Gle! Tko bi se mogao domisliti doskočicama modernistâ? Oni već odavno rade na polju rušenja: oni odavno potkopavaju staru nauku o istini, o apologetici, o bogosloviji, o eksegezi, o povjesti, o filosofiji; oni se ne zadovoljavaju razumom — treba sve pripisati volji i čuvstvu. Neopisivom su intezivnošću radili ova dva zadnja decenija. Sad je trebalo nauku u neku cjelinu skupiti; do sad su samo analitične pokušaje izvagjali; trebalo je skrajne posljedice povući: Crkvu, dogme, moral, ustav, metodu, filosofiju, bogosloviju i samu istinu trebalo je reformovati u duhu savremenosti, u duhu današnjeg napretka, u duhu gornje i dônje kritike, u duhu povjesničkih istraživanja, u duhu pozitivne znanosti, u duhu universalne bratske ljubavi. Trebalo je reformovati »naivno« i »dijetinje« dosadašnje poimanje svijeta, istine; i to na temelju *prave* znanosti, koja ne dolazi izvana nego iznutra, na temelju životne imanencije, na temelju prave, svegjerno vrveće — evolucije. Valjalo je stvar kraju privesti: valjalo je modernizam okruniti. Ali! ali! — Onaj pokleti *Indeks* smeta. On nam se grozi, da će cijeli rad jednim perom uništiti; ne može čovjek ni valjanu knjigu napisati, odmah ti je na Indeksu! Dakako, da on nama ne škodi: mi čitamo bez ikakve razlike; samo ne čitaj stare knjige, a nove hvali koliko možeš. — Ali nam širenju naših zlatnih ideja gradi neprelazne klance, on je kao predstraža katoličke savjesti. On sprečuje pristup i upliv naših nauka na kolektivnu savjest katoličanstva. Istina, naše se ideje sve to većma šire, ali bi trebalo prije kolektivnu savjest pripraviti; inače bi cijela stvar otišla u sunovrat, ako bi se proti našoj nauci pobunila kolektivna savjest. To bi se moglo lako dogoditi — kad bi ju nepripravnu zatekla sinteza naše nauke. Dakle treba nam polako usmrtiti, da tko ne opazi, predstražu — onaj zlogrdni *Indeks*!

2. Zatim je išla »*Laien Liga*« proti Indeksu. Ona je prošle godine mnogo prašine bila uzvitlala. O njoj se je govorilo svega i svašta, sa svih strana. Izjave, ocjene, osude obilovale su u svakom smislu. — Kao svaku tako su i tu prigodu neprijatelji istine i katoličke Crkve upotrebili u strančarske svrhe. Opet su na jadni Indeks, na taj monstrum XX. vijeka, na tog dušmanina nauke, ljudske savjesti i slobode, kako ga oni zovu, bili podigli kuku i motiku. Moglo se je u svim liberalnim i framasunskim novinam čitati: »Eto, mi smo odavno govorili, da je *Indeks* pogubna stvar: da se protivi nauci i napretku; eto, ni sami ga katolici ne će«.

U krilu je katoličke Crkve naišla »liga« na sveopću — govorimo o pravim katolicima — i ogorčenu osudu. Mnogi su i prigovorili, a drugi su nastojali, osobito u Njemačkoj, stvar umanjiti. Kakov je utisak u Rimu učinila, može se suditi iz Silaba, osobito 8. točke, i Enciklike (§ 29. 3 — § 33. 3 — § 34. 4 po Michelitschu.)

3. Prije nego se upustimo u potanje razjašnjenje »Lige«, dopuštamo si jednu disgresiju. — Što bi vi rekli, kad bi se dva dječaka potepla, te kad bi jedan od drugog zahtijevao, da odloži kamenje i da se ne brani; da će mu onda pokazati, s kim se ima tući? Zar ne, čudili bi se i rekli bi, da je budala! Gdje će on smotanih ruku pustiti, da ga drugi tuče? To bi bilo upravo smiješno, i još više. A šta bi rekli, da je Japan naoružan rekao Rusiji: »Prisloni kraju puške, topove i drugo oružje, pa ću ti pokazati, s kim ćeš rat voditi«; pa da ga je doista Rusija poslušala? — Rekli bi, bez sumnje, da je Japan lud, a da je Rusija lugja!!! Svak ima pravo svoj život i opstanak braniti proti napadačima. Dobro! Onda kažem, da bi Crkva i njezini upravitelji bili ludi i zlo bi učinili, to jest uništili bi sami sebe i svoju nauku, svoj život, kad bi poslušali one, koji ih savjetuju, da odlože potrebna sredstva obrane, da ukinu *Indeks* Oni su takogjer bez pameti, koji to čine; koji na Indeks navaljuju, njega i ne poznaju, a sami hiljadu puta strože indekse upotrebljavaju: faktično — »catholica non leguntur«. U istu kategoriju spadaju modernisti i gospoda oko Lige proti Indeksu. — Šta su htjela, ta gospoda?

4. Ajde da vidimo!

Već smo spomenuli, da je izjavâ, ocjenâ, osudâ obilovalo u svakom smislu; stoga, da u zrak ne mlatimo, ostavljamo na stranu sve do sad izrečene osude, te ćemo kušati stvar ocijeniti objektivnom istinom. To možemo tim lakše, jer imamo autentičnu »Peticiju«(Bittschrift) i izjavu komisije (Erklärung des Bittschriftkomitees. Münster, den 16. Juli 1907.) sa potpisima: Justizrat Hellraeth; Assessor Dr. Kompel; Professor Dr. Plassmann: Schmedding, Mitglied des Hauses der Abgeordneten; Professor Dr. Schwering,

kako sami zahtijevaju u 6. točki izjave: »Wir erklären uns in allen unternommen Schritten solidarisch und bemerken, dass nur diejenigen öffentlichen Erklärungen und Ausführungen von uns stammen, welche ausdrücklich als authentisch bezeichnet oder aber mit unseren vollen Namen versehen sind«.[1])

Kako se iz same »Peticije« (adrese) vidi, bilo je odregjeno samu »Peticiju« predati u Rimu Sv. Ocu i svim biskupima njemačkog i engleskog jezika, moleći ih, da ukinu ili promijene Indeks, ili barem da promijene način dispenzacije. »Peticiju« su imali potpisati *sami* svjetovnjaci (odatle joj je ime »*Laien-Liga*«), — te u svoje ime predati. Centralna je komisija imala sijelo u Münsteru, u Njemačkoj. Kad je stvar zamišljena, kako i kad je dogotovljena, za stalno se ne zna; ali je nepobitno stalno, da je bila »Peticija« napisana prije 27. novembra 1906; jer u njoj mole za »amplissimas facultates«, koje su već tada njemački biskupi imali. Već se je radilo oko sakupljanja potpisâ u najvećoj tajni; kad na jedan put, ko da grom iz vedra neba udari, *Corrispondenza Romana* objelodani dotične dokumente i spise. Otkriće je proizvelo veliku senzaciju, kako se danas rekne, i iznenagjenje. Kako su joj dokumenti došli do ruku, ne zna se; moguće je, da su i u Italiji imali drugova. To ih je indiskretno otkriće tako pomelo, te su napustili cijelu stvar; plan je iz temelja pobrkan bio. Raznim su izjavama nastojali stvar umanjiti, ali šta! — proklete novine ne će da miruju. One su o tom dva tri mjeseca trubile; pa i iza Enciklike si mogao po koju čuti.

5. Što se tiče same »Peticije«, ona je dosta duga; katkad se želi razgovjetnost. Dijeli se u dva dijela. Iza uvoda dolaze predsude i navale na pretjeranu revnost kongregacijâ, osobito *Indeksa* i s. Zbora. Uvod osnivaju na idejama Sv. Oca, na: *Restaurare omnia in Christo*. Kolika perfidnost! Zatim dolaze predsude: U današnje vrijeme, gdje se je sve podiglo proti katoličkoj Crkvi, Indeks mnoge teško pritiskuje u njihovu radu za samu stvar sv. Crkve, zato svaki dan raste broj vjernih(?) katolika, koji cijene, da je Indeks pogibeljna poraba crkvenog auktoriteta, da Indeks ne odgovara svojoj svrsi. Sumarni postupak Indeksa slabo poznaje potrebe i ine prilike naroda i osoba. U današnje bi vrijeme imao pred očima lebditi mir i snošljinost; na žalost se kod Indeksa protivni put tjera: do same se stvari denuncijacijom dolazi. Često revna pretjeranost urodi zlim plodom i posljedicama, koje vele škode samoj Crkvi — bez ljubavi, proti duhu Isusovu i njegove Crkve, pretjerano, besavjesno, farizejski postupa se proti dotičnome. Pomisli si osudu cijelog djela radi nekoliko redaka, strana ili araka;

[1]) »*Münstericher Anzeiger*«. Nr. 453 (Donnerstag, 11. Juli. Erste Ausgabe); Nr. 456 (Freitag, 12. Juli. Zweite Ausgabe). — *Anzeiger für die katholische Geistlichkeit Deutschlands*, No 15. 1. August 1907.

djelo je kajalo pisca cijeli život, učinio ga iz ljubavi do istine i do Crkve. Osudom se zlorabi proti piscu. Djelo bi moglo biti od neiskazane vrijednosti u današnjem boju. Indeks ne štedi ni odazijatskog »imprimatur« — to se je često dogodilo od Bellarmina. Kako to, da se dotičnome začepe usta, a njegovim protivnicima ne? *Decreta generalia* kriva su, da je dan danas u modi: »*catholica non leguntur*! jer iz njih proizlazi: *acatholica damnantur*! Zato je katolicima nemoguće boriti se proti neprijateljima; tomu ne pomaže ni *Dispenssystem*. U kratko: današnja ustanova i postupak Indeksa ne odgovara svrsi; dapače više škodi — njime se služi u stranačke svrhe! — Prema tome su zamolili ligaši od Sv. Oca slijedeće:

Indeksu decentrilizacijom opredijeliti aktualniji cilj, pregledati dosadanje osude, te se u buduće zadovoljiti sa što manjim brojem osudâ; ili ih posve ukinuti. Promijeniti »decreta generalia«! U buduće ne osugjivati bez zaslušanja pisca; ili bar naložiti, da i njegovi protivnici šute. Razloge osude objelodaniti i piscu dopustiti, da ih brani usmeno ili pismeno. Naći način, da se djelo uzmogne korigirati. Odstraniti kazne ekskomunitacije s Indeksom skopčane. (*Te i ne opstoje*!) Ispovjedniku dati vlast dopusta. Ili, ako ništa, Sv. Oče, udijelite našim, (njemačkim) biskupima »amplissimas facultates« — (*to već imaju*!) — kao što imaju engleski biskupi. U zaključku iskazuju, odakle su i šta su, te ostaju vjerni, poslušni i odani sinovi Sv. Stolice. — To je u kratko sadržaj te famozne »Peticije«.

6. Vrijedno je spomenuti, da se predstavljaju kao vjerni, odani i poslušni sinovi katoličke Crkve i Sv. Stolice. — Što im se predbacuje tajna stvari, to je neispravno i neopravdano; jer nitko nije dužan kazivati, šta radi sa svojim starijima. Što su isključili bili svećenstvo, mi im ne zamjeravamo (o tom ćemo kašnje), ne samo, da je dopušteno i slobodno, nego svaki katolik ima *pravo* obratiti se neposredno na Sv. Stolicu i svoje pretpostavljene. Da li to imaju u stvarima, koje se tiču vjere i morala, to je drugo pitanje! Svakako bi bilo uputnije, a i za njih bolje, da su se posavjetovali sa kompetentnim osobama; tim su mogli dosta blamaže izbjeći.

No pitanje se nameće: zašto ne bi bili poslali »Peticiju« svim biskupima? ili onda zašto engleskim? — Odgovori su različiti. Najviše izgleda ima odgovor: odnošaji su drukčiji radi protestantizma u Njemačkoj i Engleskoj! Ali taj se odgovor nama ne čini dostatan. Dan danas je mala razlika; s tim više, ako se uzme u obzir, da Indeks ima više posla u drugim zemljama. A zašto onda poslati molbu austrijskim biskupima? Austrija se bar cijeni još katoličkom zemljom! — Neki govore: zato, jer je Papa bio za cijelu Italiju dosta; franceskim biskupima ne bi bili poslali zato,

jer su i onako bili smeteni i zabrinuti radi separacije; ostali je bio neznatan broj. Stvar se to većma komplicira, kad se zna, da bi bili kupili potpise u svim zemljama. Moje je osobno mnijenje, koje ne želim ni komu naturiti, da su oni htjeli tim potrpati pravi povod njihova čina. Ta šta je Englezima stalo za Schella?!

Istina, oni izjavljuju u uvodu »Peticije«, da nemaju nikakve zajednice ni sveze sa modernizmom ni sa reformnim katolicizmom. No ta nas njihova izjava ne zadovoljava: mi smo naučni takim izjavama sa strane modernista! Tko pomnjivo pročita »Peticiju«, te ju sravni sa Schellovim pismima na dr. Hauviller-a 1899, na Nippold-a 1900, sa pismima od 1901 i 1904, sa protokolom i Schellovom cijelom aferom,[1]) nikako ne će moći zanijekati, da je *glavni* povod »Peticije« bio *Schell* i njegova osuda. Tko pozna literaturu modernistá, ili barem pročita *Loisy*: *Autour d'un petit livre*, ili ine napadaje na Indeks i na crkvene kongregacije, taj će se začuditi, kako su oni imali smjelosti napisati, da ništa nemaju sa reformnim katolicizmom! — Bessmer[2]) kaže: Wir finden in demselben (u Peticiji) Lojsys Klagen zum Teile wieder... Diesen Klagen liegt eine vollständige Verkennung des Geistes der kirchlichen Büchergesetzgebung zu Grunde. To priznaju i drugi Nijemci, koji su ih inače blaže prosugjivali.[3])

Još veća komplikacija nastaje radi *Svjetovne Organizacije*, koja je imala »Peticiju« pratiti i skrbiti se za zdravi napredak u kulturi i katoličkom nazoru o svijetu. Protiv te organizacije, makar ona bila strogo u duhu svjetovnom, mi nemamo ništa, samo ako bi bila ostala u svojim granicama; svakom je naime katoliku slobodno s drugim se udružiti i za dobre stvari raditi. No mi ju osugjujemo, ako je bila naumila uplitati se u crkvene poslove bez svećenstva. Svak ima svoj posao: svak nek ostane u zvanju, u koje je pozvan, kaže Apoštol. — Koja je njezina nakana bila, ne da se točno opredijeliti; ali svakako može se slutiti, da je htjela raditi s drugim ustanovama crkvenim kao s Indeksom, to jest kopati im grob! To je protiv katoličkog duha!

[1]) Dr. A. Michelitsch: *Der biblisch-dogmatische »Syllabus« Pius, X.* — Graz, 1908. str. 23—55; str. 57—73; *Stimmen aus Maria-Laach*, B. 73—1907, str. 546: *Ende der Schell-Frage — Pesch.*

[2]) *Stimmen aus Maria-Laach*, B. 63—1907. str. 513: Der Glaubensgehorsam — Bessmer.

[3]) *Historisch-potitische Blätter*, B 2. 1907. (140): *Reflexionen über die Münster'sche Adressliga*, str. 375 et 379—383. — *Apologetische Rundschau*, Trier. — 2. Jahrg. 11—12; 3. Jahrg. 1, 1907: *Noch einmal der Adressentwurf gegen den Indeks*, str. 25: »dass das Gesuch auf gänzlicher Unkenntniss dessen beruhte, was es behandelte — das erklärt sich *einzig* daraus, dass die Adresse *ganz* auf den Fall Schell zugeschnitten und von Schell *selbst* als dem »kompetentesten Spezialisten« (nach ihrem eigenen Geständnis) eingegeben worden ist« — str. 26. Takogjer Heiner aludira na »Peticiju« proti Indeksa u svojoj krasnoj knjigi: *Der neue Syllabus*, 1907. str. 59, 55, 247, et passim

7. Stilizacija i ton »Peticije« ne odgovara svrsi. Proti Indeksu i Sv. Zboru iznose se očite laži. Sastavljačima nedostaje pravo poznavanje crkvene discipline; to im se ne može oprostiti, jer su mogli savjete pitati. Što su tražili od Sv. Oca, da stvar promijeni: to već ili opstoji, ili se osniva na neispravnim presudama proti Indeksu, ili pitaju, što je posve nemoguće. A zašto, da oni idu za tim? Tko ih je ovlastio? — Predbacuju Indeksu i Sv. Zboru površni postupak i nepoznavanje stvari. A gdje su oni to učili? Kako će oni poznavati bolje odnošaje nego svećenstvo, koje ima s tim svaki dan posla? Njemačkom svećenstvu nitko ne može ozbiljno podmetati kakvo neznanje ili nemar; pa zašto se nije svećenstvo obratilo na Sv. Stolicu, ako je bila, potreba? Gospodo, tu se nešto drugo krije!... Zato oni i jesu bili isključili svećenstvo, jer su znali, da nitko ne bi tako lud bio, te bi se usudio onakove nepravde iznositi, koje se jedino mogu naći kod zakletih neprijatelja vjere, Boga i katoličke Crkve; i to u obliku molbe, protiv crkvenih ustanova — protiv Indeksa! Cijela je stvar smiješna, kao što se obično kod modernista dogagja: kod njih je i bijelo i crno isto! *A la bonheure*, — Kod modernista se može svašta dogoditi!...

8. Pitaju, ako ništa drugo, barem »amplissimas facultates« za njemačke biskupe, i da ispovjednici imaju pravo dispenzacije. — Nek se nasite! Biskupi već imaju ih od 27. novembra 1906. Do sad je u pravu bilo, da samo onaj može odriješiti, tko ima pravo svezati; a to pripada *samo* biskupima u diecezama njihovim, i Papi u cijeloj Crkvi, jer su oni od Boga postavljeni, da bdiju nad povjerenim si stadom, da ga čuvaju od pokvarenih knjiga, koje su pogibeljne čistoći vjere i morala; odatle slijedi, da oni *sami* imaju pravo i dopust udijeliti. Ako žele, da ispovjednici dopuštaju, onda ćemo im dati pravo, da i zabranjuju! — Dakle »dispenzacija« nije neumjesna, kako to oni hoće, nego se osniva na nepobitnom pravu.

U kome su pravu ili moralci našli, da je s Indeksom skopčana eksomunikacija? Noldin[1]) izričito kaže, da pod eksomunikaciju ne spadaju knjige osugjene od Indeksa. Ako oni poznaju bolje moral od Noldina, nek im bude! Ta se ekskomunikacija ne spominje ni u konstituciji »Officiorum« (1897), niti igdje![2])

Sv. Zbor bio je uvijek pripravan dati, premda ne bi morao, razloge osude dotičnome; ali ih objelodaniti ili dopustiti, da ih brani, to je bez smisla. Djelo se ne osugjuje radi kontroverzija, nego što sadržaje nešto proti vjeri, moralu ili drugim ustanovama crkvenim — pa dopustiti nekom, da brani laži i neistine: šta bi

[1]) Noldin: *De poenis ecclesiasticis* (Sum. theol. moral.) 1907 — str. 45.
[2]) Lega: *De Judiciis ecclesiast.* 1899 — str. 422 ss. III. vol

to značilo? Takogjer je bez smisla zahtijevati, da se dotični ne osugjuje bez zaslušanja. Šta se tu osugjuje? Neistine proti vjeri, moralu ili drugim ustanovama, koje *stoje u knjizi*, a ne one, koje *stoje u piščevoj glavi*; osugjuje se *knjiga*, a ne *pisac*! (barem obično ne, ako se nije revoltirao proti Crkvi!) I dosad je bilo dopušteno knjigu popraviti, ako je samo moguće; no šta će onda biti, ako je knjiga skroz protuvjerska, šta će se onda popraviti? Što zahtijevaju, da se i njegovim protivnicima zatvore usta: to je takogjer bez smisla! To bi značilo zabraniti vjernim sinovim, da ne mogu braniti vjeru proti napadajim neprijatelja; to bi značilo odreći se vjere, a dati pravo neistini! Isto bi to značilo, kad bi dopustili čitati bezvjerske knjige: dopustili bi, da vjernici otrov piju. Izvanredno! — Što predbacuju Sv. Zboru i Indeksu pretjeranu revnost, sumarno poznavanje ili neznanje, postupak bez ljubavi, proti duhu Isusovu, besavjesni, pretjerani, farizejski, strančarski i t. d. i t. d. To su izmišljotine neotesanaca i neznalaca! Znadu li oni, tko sačinjava Sv. Zbor? Tu se izabiru najsavjesniji i najučeniji ljudi! Znadu li oni, da su dotični u savjesti obvezani opsluživati propise o toj stvari, koji zabranjuju sve, što oni Indeksu i Sv. Zboru predbacuju?[1]) Ili misle, da članovi Indeksa imaju široku savjest kao moderniste, pa da može sve podnijeti? Tim su oni povrijedili čast i dostojanstvo cijele jedne crkvene institucije, cijelog Zbora od najuglednijih i najučenijih osoba. Tim su oni uvrijedili Sv. Stolicu, koja je Indeks ustanovila. Tim su i uvrijedili osobito slavnu osobu Lava XIII; on je nedavno (1897) preuredio Indeks. Po njihovu on nije znao, da Indeks ne odgovara svojoj svrsi, da više škodi. Ipak ga u »Peticiji« hvale! Dolikuje li to katolicima? Pa su se još usudili nazvati se vjernim i odanim sinovima! — Bravo! Tu se opet sastaje bijelo s crnim! Pa zašto ga onda hvaliti, kad nije znao, da Indeks ne odgovara svrsi? Trebalo je, da ga u tom modernisti poduče! Hvala im na nauci! ali prije nek nam pokažu patente, pa ćemo im vjerovati!?

Mole Sv. Oca, da Indeksu opredijeli svrhu, ili, da ga odstrani. Koliko se tu krije neznanja i nepromišljenosti, ne da se iskazati! Tu je vrhunac neznanja, koje je proželo cijelu »Peticiju«.... Mjesto da bi molili Sv. Oca i biskupe, da još veću pažnju upotrebe za izdavanje knjiga, da se lakše vjernici očuvaju otrova u današnje vrijeme pometnje i općeg kaosa: na hiljade i hiljade štampaju se svaki dan nove knjige pune neistine i laži, i to sve pod firmom znanja; a same tako zgodno napisane, da je teško i

[1]) »Officiorum« 1897(6): »De variis opinionibus atque sententiis animo a *praejudiciis **omnibus*** vacuo, judicandum sibi esse censores sciant Itaque *nationis, familiae, scholae, instituti* affectum excutiant, studia *partium* seponant ... *nihil odio, sed omni humano affectu posthabito*, Dei dumtaxat gloriam spectaturos et *fidelis **populi utilitatem***«. 38, 39.

uvježbanim snaći se. Mnogi su već pali žrtvom! Trebalo je dakle prozirno oko, da razluči tmine i svjetlost, da uputi vjernike stazom istine; a oni traže protivno: da Sv. Otac i biskupi podmotaju ruke, pa gledaju, kako neistina pobjegjuje i napreduje, a vječne istine, od samog Boga objavljene, kako padaju i kako ostavljaju srca vjernih.

Bogu hvala i Sv. Ocu i pažnji pastirâ, koje nam je sâm Bog udijelio, već znamo, kud imamo krenuti. Sad je stvar na čistu: tmine su razlučene od istine: *facta est lux*! — učinjeno je svijetlo! Dobili smo »Syllabus« i Encikliku — to je luč svih vjernih. Sad se vidi, gdje je tko; kako je tko stvar pojimao. Vidi se takogjer, da je Indeks manje radio, nego bi bio morao raditi — sad će raditi diecezanski »Zborovi pažnje«!

9. Cijela njihova osnova leži na nepoznanju stvari, o kojoj se radi — na žalost, to se danas često dogagja! — Stoga bi im bolje bilo, da su samu stvar učili, ili ju bar posve prislonili kraju, kad se njih ne tiče. Imali su pokazati, koje knjige čeka nož Indeksa. Tako bi vidjeli, da se tu radi o važnim stvarima; da se radi o čistoći vjere i morala, da se radi o duši katoličanstva. Tim bi si takogjer priuštili toliku blamažu, koja ih je s pravom stigla, a neprijateljima ne bi bili pružili prigodu, da opet ciničkim postupanjem navaljuju na katoličku Crkvu, na njezinu nauku i ustanove, na Indeks i kongregacije: to bi donijelo više interesa katoličkoj Crkvi, nego su oni mislili postići »Peticijom«. Sami bi se uvjerili, da su njihove predsude proti Indeksu neosnovane i neispravne, da Indeks odgovara stavljenoj svrsi — nad sve u savremenoj pometnji; da Indeks niti katolička Crkva ne priječe znanost ni zdravo istraživanje, nego da čuvaju nepobitne istine, da čuvaju vjeru, moral i druge ustanove; da čuvaju i samu naravnu i pravu znanost. To mora svatko priznati, koji nepristrano promatra razvoj nauka u povjesti ljudskog roda. Kršćanstvu Europa ima zahvaliti svoju civilizaciju! — A modernisti to niječu, opetujući laži liberalnog protestantizma i židovskog framasunstva. Modernisti odavno uče, i tako su se u praksi vladali, »da se crkveni zakon, što propisuje, da se imaju podvrći prethodnoj cenzuri knjige, koje se bave svetim Pismom, ne proteže na one, koji zastupaju kritiku ili znanstvenu eksegezu knjigâ Starog i Novog Zavjeta«. — Da »Crkva ne može iziskivati nikakvu nutarnju privolu od vjernikâ, kojom se imaju prihvatiti njezini sudovi, kad osugjuje zablude«. — Da »se imaju držati čisti od svake krivnje oni, koji ništa ne drže do osuda izrečenih od svete kongregacije Indeksa ili od drugih svetih rimskih kongregacija«. I to zato, jer se svojim zokonima i kongregacijama »Crkva pokazuje neprijateljicom napretku prirodnih i bogoslovnih znanosti«.[1]) Iz toga logično slijedi, da se njihovom osudom ne mora pokoravati, dapače bolje bi bilo, da i ne opstoje, kako je to željela »Peticija«, jer će uvijek biti pravih katolika, koji će im se pokoravati: a to je modernistama trn u oku.

10. Te su njihove laži sto puta osugjene, ali šta? Oni istu te istu! Sama ih povjest osugjuje; no oni povjest uregjuju po svoju. Čovjek im dokazuje opravdanost i potrebu crkvenih zakona i kongregacija; ali oni ti ne vjeruju, makar to bilo jasno kao sunce! Uzrok svemu tomu jest, što modernisti ne trpe auktoritetno naučavanje, jer kod njih vjerske istine posve nešto drugo znače; poznanje tih istina ne dolazi iz vana, od kakve vanjske objave ili auktoriteta, nego iz nutra, iz same duše čovječje, iz tako zvane podsavjesti (subconscientia), pa se onda nije ni čuditi, da oni ruše cijeli crkveni auktoritet, da ga smatraju bez cilja i neprijateljem znanosti, da tim niječu ove istine, koje nam je Bog objavio i koje je crkvenom auktoritetu povjerio, da ih čuva i vjernicima navješćuje. U tom slučaju uzaludna su opravdanja Indeksa i drugih kongregacija, ako im se prije ne dokaže Božanska ustanova crkvenog auktoriteta, i da taj auktoritet pripada jedino Papi i biskupima, da je jedino njima, Papi i biskupima, Bog povjerio čuvanje objavljenih istina i dao vlast, da ih oni mogu i imaju drugim navješćivati, a drugi, ako žele Bogu ugoditi i spasti se, da budu poslušni Papi i biskupima. Prema tomu, ako bi želili i oni, (to jest drugi vjernici), koji hoće da istinu navješćuju ili knjigu pišu, da se ne odaleče od onih istina, koje naučavaju biskupi i Papa, te da podvrgnu njihovu sudu knjige, koje bi direktno ili indirektno spadale k objamu objavljenih istina. Kad se to dokaže, to jest, kad se dokaže Božanska ustanova crkvenog auktoriteta, tim padaju sva njihova predbacivanja, predsude i neistine, koje je novi Silab osudio. Zato nam valja prije dokazati crkveni auktoritet nego prijegjemo na razlaganje i opravdanje kongregacija i Indeksa. To je danas tim više potrebno, što mnogi, i izvan redova modernista, nemaju pravog pojma o crkvenom auktoritetu i njegovu izvršujućem djelovanju; zato su izloženi mnogim i mnogim pogibeljima. Da toga ne stane, mi ćemo se pozabaviti o crkvenom auktoritetu, prije nego prijegjemo na opravdanje Indeksa i na obaranje modernističkih zabluda.

[1]) Syllabus: »Lamentabili sane exitu«, toč. 1. 8. 8. 57. — Heiner ibid.

Kulturna načela i rad naprednjakâ.

XIX. Majka Božja.

Megju najglavnijim kriterijima klerikalizma nabraja nam »Pokret« i »dogmu o neoskvrnjenom začeću Djevice Marije.« (»Pokret« 1905. 2.) Toj dogmi — čije je proglašenje pozdravio biskup Strossmayer kao »felicissimus eventus« (Cepelić-Pavić: »Biskup J. J. Strossmayer« 271.) — posvećuje »Pokret« opetovano svoju pažnju. Ne nalazimo doduše kod njega tako bestidnih »umjetničkih« aluzija kao u glasilu »narodnih svećenika« o »Isidi, koja porodi sunce u neokaljanom začeću, čije suknje nijedan smrtnik nije podigao...« (»Obzor« 1907. 193.) »Pokret« nije vješt tako »artističkoj« persiflaži. On baš naprotiv tvrdi, da ona pojava u Lourdesu nije bila nikakva »Isida...« nego neka »u donjem odijelu zatečena djevojčura nakon...« (»Pokret« 1906. 178.)

Glede samoga djevičanskog materinstva Bl. Djevice Marije i začeća Isusova piše još strašnije: »Htjelo bi se djavolje snage, da nas povuče natrag, kad je djevica mogla zanositi i roditi bez grijeha.« (»Pokret« 1907. 229.) Što više i razlog navode, zašto bi ih samo »djavô« bio kadar sklonuti, da u to vjeruju; a taj je, što »tumači (sv. Pisma — protestantski naime racionalisti) *sasvim naravski* (mi potcrtasmo) vele, da je najstarija verzija, da je Marija bila njegova (Josipova) žena, da je dakle bio Isus sin Josipa i Marije.« (»Pokret« 1908. 131.)

»Obzor« je nazvao Mariju »kćerkom Venerinom«, »Pokret« je i u tom pogledu napredniji: Majka Božja već iz rečenoga ne može se nipošto u isti red vrstati i do one visine uznositi, na koju stavljaju naprednjaci kreposne božice grčkog Olimpa. I sama priroda kao da im je u tome dala zapravo, kako se razabire iz slijedećega znamenovnog dogagjaja, što ga je »Pokret« u br. 2. 1906. zabilježio. Jedan od naprednjačkih »žarkih štovaoca olimpijskih bogova«, »iz osobitog pijeteta« držao je u sobi »kip Palade Atene.« Baš na dan zadnjeg zagrebačkog potresa prenijela je nespretna sobarica u njegovu sobu iz majčine »kip madonin«, i namjestila ga na ormar uz »kip Palade Atene.« »I za vrijeme potresa što se zbi! Zaljuljale podzemne sile, stvari stadoše padati — pade i madona i smrvi se u prah. A Palada? Ostala je na ormaru, tek se neznatno okrenula k onoj strani, gdje se po zemlji bijelio prah madone.« Pazite i početna slova za »Paladu« i ona za »madonu«! Kako li je nisko »madona« ispod »Palade Atene« u naprednjačkim očima!...

Izmegju ostalih izjava naprednjačkih o štovanju »madone« iznijet ćemo još jednu o ekspiaciji jednog svetogrgja. Ispričat ćemo dogagjaj riječima »Pokretovim« (1907. 128.): »Sliku madone bio je polio nepoznati počinitelj crnilom, a župnik, da utaži gnjev svoje madone, priredi sve moguće pomirne svečanosti, rasvjetu... Liberalcima... nije se svidjela ova »slava u Gospodu«, pak i oni sastaviše dječačku glazbu u uniformi Garibaldinaca« i t. d.... i dođe do obične tučnjave »za« i »proti« Madoni...« Tu vijest završuje »Pokret«: »I još ima svijeta, koji vjeruje u — popove!«

Kad se jedan hrv. list usudio po primjeru svih katoličkih naroda i cijele Crkve spomenuti Bl. Dj. Mariju kao »Kraljicu Hrvata«, koja naš narod »žarko ljubi«, izjaviše naši naprednjaci, da je to »očita ludorija«. (»Pokret« 1907. 93) Nakon ostalih njihovih izjava o Majci Božjoj, čini nam se taj sud i preveć blag!

XX. »Kult Svetaca je kult gluposti«.

To su riječi »velikoga« Giordana Bruna, koje s udivljenjem i s odobravanjem citira »Pokret« u br. 42. 1907. Kako »Pokret« o Svecima, tako »Savremenik misli o »sredovječnim Angjelima i drugim višim silama«, zato ogorčeno i energično izjavljuje: »Čovjek hoće, da mu se povrati njegovo ljudsko dostojanstvo, što su sredovječni angjeli i druge *više* sile izderale sa njegova tijela i duha«. (»Savremenik« 1906. br. 163.) Ako je kult Svetaca protiv dostojanstva ljudskoga, pa i glupost, što naravnije, nego narugati se svakom zgodom toj gluposti; pa to naprednjaci marljivo i čine. »Čudotvorcu« sv. Antunu napisao je cijeli jedan podlistak u — porugu. (»Pokret« 1905. 26.) Kad je u 42. br. 1905. na pasja kola izgrdio »glasnik sv. Ante«, dodaje porugljivo: »Nu mi se tješimo, da se zato... nismo ipak zamjerili sv. Antunu, a niti mu pokvarili volju za stvaranje »njegovih« rodjenih čudesa...« Sv. Luka je samo »drug telića« (Pokret« 1908. 67.) Bl. Marko Križevčanin je prosti »magjaron« (»Pokret« 1905. 7.) I t. d.

Da svoju naslovnu tvrdnju što bolje obrazloži, spominje »Pokret« (1907. 125.) svojim štiocima i jedan tipičan primjer kanonizacije. Javlja im naime, da će se uskoro u Madridu (!) proglasiti za sveticu »sestra Patrocinio... osudjena radi prevare« i t. d., koja je ali ipak smjela postati »najuplivnijom osobom na dvoru kraljice Izabele, za koju se takodjer puno govorilo...« Nakon toga javlja svojoj publici, da »jedan list preporuča opet druge osobe iz okoline »kreposne« kraljice pozornosti kurije, a pred svima lijepoga Marfora, koji je bio ljubimac...«

*

Kad je već štovanje Svetaca »kult gluposti«, što je istom štovanje njihovih relikvija! U br. 133. 1907. donosi »Pokret« historijat štovanja relikvija i dokazuje, da su već Grci štovali razne relikvije, pa i židovi u starom zavjetu, te završuje: »Ovo par primjera dostaje, da se vidi, da groteskna pojava štovanja relikvija nije ograničena samo na katoličku crkvu«.

Da uputi svoju publiku, na kakav se način u kat. Crkvi štuju relikvije Svetaca, priča im, da su sv. Vinka 52 godine iza smrti skuhali. »Iskuhano meso upotrebiše duvne za fabrikaciju amuleta, kojih se par još i danas može naći.« (»Pokret« 1907. 130.) Gdje se to čudo još može naći, slučajno ne spominje. No znade »Pokret« o toj temi i većih čudesa pripovijedati. Tako br. u 19. 1905. donosi »interesantnu statistiku o relikvijama svetaca.« Megju ostalim strahotama i »švindlarijama«, što ih klerikalci prave s kojekakvim relikvijama, spominje: »A ima i mjesta, gdje pokazuju liljan arkangjela Gabrijela, mač i štit arkangjela Mihalja; nadalje nekoliko Isusovih dahova u škatuljici; zraku zvijezde, koja je svijetlila mudracima idućim u Betlehem; malo riječi, koja je postala mesom; nekoliko izdisaja sv. Josipa i t. d.« Šteta, što ne spominje ni za te lijepe stvari, gdje se nalaze!

Držimo, da je o toj točki već ovo posve dosta, pa ne moramo iznositi poruge u »Pokretu« 1907. 229. i druge.

*

Kako o štovanju sv. slika misle, čuli smo već kod »madone«; a to »nije ni čudo, kad »Savremenik« piše, da je sam sv. Pavao »prišao do mene, pa mi veli: I nemoj mi više kipa praviti! — nemoj!... jer će te Krst potjerati korbačem, kao one trgovce iz hrama!« (1906. II. 16.)

XXI. Sakramenti.

I glede sv. sakramenata divnom smjelošću tvrdi »Pokret« (1906. 223.): »Pokret« nije nikad navalio na sakramente.« Pa ipak baš u »Pokretu« čitamo: »Pravo je rekao E. Dienis, da je crkva sa 7 sv. sakramenata sputala i zavladala čovjekom za cijeli život od rodjenja do smrti«. (Pokret« 1907. 193.)

Ali nije samo općenito »Pokret« »navalio na sakramente«, nego skoro i na svaki napose. Već smo donijeli, što veli o svetom krstu: »Što će više biti takovih... koji nijesu bili kršteni... *to će bliže biti san nove kulture svome ostvarenju*«. (»Pokret« 1907. 107.) Kako misli o sakramentu sv. reda, to ćemo kasnije čuti. Od ostalih obazrijet ćemo se ovdje na ona tri, kojima naši naprednjaci posvetiše posebnu pažnju, a to su: pres. oltarski sakramenat, sakramenat pokore i ženidba. Da ne bude previše poglavlja — dosta će ih biti i tako — složit ćemo pod ta poglavlja štogod je u naravskoj i najužoj svezi s glavnim predmetom.

XXI. Pričest, misa i hramovi.

Da naprednjacima služi Spasitelj u olt. Sakramentu za svakakve prispodobe, to je već poznata stvar. Tako čitamo u »Pokretu« (1905. 71.), da će noć podignuti blijedi mjesec »nad misterijom smrti megju palcem i kažiprstom — kao transupstanciranu hostiju...« To je još i Bože pomozi, ali kad samu »hostiju« s nečim prispodabljaju, onda se to ne da — ni s čim prispodobiti. Sjetimo se samo one izreke, poznate već čitateljima »Hrv. Straže«: »Za tren zavladala tišina kao u crkvi, kada popovi dižu nad mastne tonzure parće žutog, blijedog tijesta, blijedog i žutog kao komadić mrtvačke kože«. (»Mlada Hrvatska« 1902. 130.)

Pozitivna im je nauka o tom sakramentu posve jasna kao obično: »Pročitamo li pomno ono, što vele evangjeliste, i što veli Pavao, lako ćemo pojmiti, da je moglo doći do raznolika shvaćanja riječi i čina Isusa. Ponajprije, dok življahu kršćani u općinama, ne bijaše razlike u tom shvaćanju. Prigodom svagdanjih gostba lomio se kruh i podavalo se vino »naprosto *kao uspomena* (u »Pokretu« podcrtano!) na Isusa. Tekom vremena... mišljahu drugi, da se sa kruhom i vinom u istinu dogadja pretvorba u tijelo i krv Isusa Nazarenca. Ovo potanje shvaćanje do-

*

šlo je biskupima vanredno u prilog, dajuć im u ruke vidljiv znak božanstva, a dižuć uz to njihov stališki ugled. I mi vidimo kako papa Grgur Veliki (590—606) utvrdjuje vjeru o pretvorbi. No moralo je proći preko 600 godina, dok je to vjerovanje zadobilo sankciju... Dosta je dakle dugo trebalo — ponavljamo to — da je pretvorba došla do onog znamenovanja, koje je potpuno ugadjalo teokratizmu... Sa dogmom o pretvorbi nosijahu svećenici samo božanstvo u svojim rukama. Koliki ugled tolika moć!« — Sve ovo čitamo u »Pokretu« 1908. 139, kao i slijedeće o teoforičnoj tijelovskoj procesiji: »Tijelovski ophod po svojoj u bitnosti i svrsi nije ništa nova, već dio rimsko-poganske religije rimskoj crkvi... Ona se (Crkva) nije žacala posegnuti za tim »ophodima, koji su poganskog porijekla.«

Tko pametan i iole prosvijetljen može još kakvu čast iskazivati tom »pečenom bogu«, kako bi »Obzor« rekao, kad taj »presveti oltarski sakramenat«, ta »pričest« nije ništa drugo nego jedna prosta poganština i tendencijozna izmišljotina sredovječnog teokratizma! Zato: »I pričest... sve je to ona zemlja, kojom su Imru zasuli. Skinimo tu zemlju«. (»Savremenik« 1906. II. 10.) Isus zahtijevao je... da se ne žrtvuje.« (»Pokret« 1905. 71.) Kad i Isus zabranjuje sv. žrtvu, dakako da ne može biti što drugo već prava pravcata »službena klerikalizacija činovništva«, kad ban Pejačević poziva kat. činovnike ma misu prigodom beatifikacije Marka Križevčanina, kako ogorčeno piše »Pokret« (1905. 13.) I mora biti klerikalizam, kad s religijom nema misa i crkva nikakva posla, jer: »nama nije religija pokazivati se na javnim mjestima, pa bio to i hramu.« (»Hrv. Djak« br. 139.) Pa i opet im Isus pomaže: »Isus zahtijevao je, da se... ne posjećuju crkve za volju izvanskoga molenja.« (»Pokret« 1905. 71.) I zato posve naravno: »Ljudi prosvijetljeni... u fantastičkim obredima vide, eufemistički rečeno, štetnu suvisnost«. (»Hrv. Djak« br. 93.) »Savremenik« je još radikalniji, pa piše, da obredi i Crkva »izjednačuju čovjeka s djecom i životinjama.« (»Savremenik« 1906. II. 16.) I što su ti »obredi« katolicima miliji, to su naprednjacima mrži. Malo je »obreda« milijih kat. srcu od polnoćke. Kako nježne uspomene i sveta čuvstva budi ta sv. misa i u najtvrgjemu srcu, ako je još štogod vjere u njem! Pa ipak polnoćka za napred-

njake »nije nikakva »pobožnost«, već hec za nakvašene ljude.« (»Pokret« 1907. 297.) Što više — nastavlja »Pokret« (1907. 298.): »sve te polnočke su barem u gradu... prosti škandali, jednako kao što su svečane, paradne mise ironija relig. osjećanja«. Napada zatim »Hrvatstvo«, što osugjuje »ako thogod na pijanoj polnoćki krivo zanotira«. (»Hrvatstvo« je naime javno žigosalo demonstraciju inače posve trijeznih socijalnih demokrata i naprednjaka osobito gjaka, pa se zaprijetilo, da će imena iznijeti.)

Još gore nego »pijana polnoćka« i »paradne mise« prolaze mise za pokojnike. Tako piše »Hrvatski Djak« br. 6. 7. str. 195: »Zadušnice su uopće danas naivan anahronizam, a zadušnice za Zrinjskog i Frankopana, koje se je smaknulo, jer su se sa našega narodnog gledišta borili za veliku i *pravednu* svrhu, pravi pravcati je nonsens.« A osječko naprednjačko glasilo »Novo Doba« (1907. 17.) stavlja u tom pitanju ovo načelo: »Neka opredijele novac na plemenitije svrhe, nego na osnivanje fondova za svečane requieme, od kojih nitko hasne nema, doli dotičnih svećenika.« Uopće, jesu li samo gdjegod kakvu »hasnu« za popove namirišali, to im ne da ni bdjeti ni spavati u miru. Zato na članak »Hrv. Prava«: »Što da radimo?« — Kako da se odrupremo napredujućem Srpstvu, hrlo odgovara »Pokret« (1907. 133.): »Neka »Hrv. Pravo« puti svoje teliće, da ne pune žepe popovske plaćanjem misa, očenaša i štokakvim paradama...« Je li gdjegod povišen stipendium za posebno zahtijevane mise, već to »Pokret« svem naprednjačkom svijetu kursivom objavljuje. Tako u br. 133. 1907. čitamo, da se i u vrhbosanskoj nadbiskupiji »cijena tihim zakladnim sv. misama *podiže*.« U br. 264. iste god. opet javlja: »*Poskupiše mise u Bosni*«. Pa da samo »poskupljene mise« u Bosni spadaju u njegov rayon, ali on ih lovi čak i po nadbiskupiji frajburškoj (»Pokret« 1906. 276.) Samo ne znamo, hoće li obznaniti kada, da je i njegov ljubimac Strossmayer g. 1892. povisio misni štipendij za svoju biskupiju (V. »Glasnik« 1893. 58.)

*

Kad ne drže ništa do molitve, pričesti, mise, pobož. pjesme, orgulja i t. d. uopće svega, što se u crkvama nalazi i obavlja, onda hoće li iole biti logični i dosljedni, moraju biti i protiv gradnje svake nove crkve; a po mogućnosti i za rušenje starih. Pa to i jesu.

Kad se je gradila crkva u Karlovcu, pišu: »Bogu se može svagdje moliti, a ne samo u crkvi. Danas se crkve grade samo radi uresa. (»Pokret« 1905. 23.) Dakako da je onda i nova crkva sv. Blaža u Zagrebu skroz nepotrebna; jer zagrebački grješnici imaju dosta mjesta »gdje mogu da se pokaju — ako im to u obće što koristi«. (»Pokret« 1905. 13.) Glede iste crkve piše »Pokret« (1907. 282.): »... nema li gradska općina mnogo prečih i važnijih socijalnih potreba?« Spominje radničke članove i regulatornu osnovu, pa dodaje: »Od crkve ne bi imala općina druge koristi, osim eventualno jedan arhitektonski ukras. No to se može postići na drugi praktičniji način, ako se sagradi lijepa tržnica ili pak gr. vijećnica«. A u br. 10. 1908. čitamo: »... taj izdatak treba da tereti one, kojima nova crkva treba ... mi nemamo ništa proti toga, da svaki postane na svoj način sretan i blažen ... Novac odredjen za trošak gradnje crkve sv. Blaža, ima se privesti zakonom dozvoljenim svrhama ...«

Nego valja priznati, da su ti zahtjevi i prosvjedi još premalo jakobinski, kad doznamo, što je za naprednjake crkva. »Pokret« (1908, 115.) ju ovako definira: »Crkva! .. zgrada posvećena službi vjerskih predodžbi, u koje ne vjerujemo ... žene slabe naobrazbe i ljudi zaostalog razuma imadu za svoje potrebe te bogoslužne zgrade«. Spljetska »Sloboda« je još sangviničnija, pa reže kratko, ali baš karbonarski; »Crkve su mjesta, gdje se nekažnjivo počinjaju zločinstva ... « (Vidi »Dan« 1908. 16.) Ovo je ipak najčustvenije i — najiskrenije? »Šta crkve! Šta samostani! Šta vjera! Valja od crkve načiniti radničke stanove ...« A svjetina ne će biti ustrajna u naprednim načelima, »dok se polovica crkvi ne evolucioniše u magazine ...« (»Pokret« 1907. 263.)

XXIII. «Ispovijed — prosto oskvrnuće nauke Kristove«.

Strossmayer je jedanput napisao: »Megjutim upravo zato, što je sv. ispovijed tako sveta i uzvišena stvar ... što toliko težnji srdca ljudskoga i njegovoj potrebi odgovara; našlo se oholih i izpraznih ljudi, koji su i na to sv. otajstvo navalili«. (»Glasnik« 1897. 39.) Da bi naši naprednjaci imali pravo aplicirati na sebe epiteton tih »oholih i ispraznih ljudi«, čuli smo već u njihovoj poruci Zagrepčanima, da se i bez crkve sv. Blaža mogu pokajati, »ako im to u obće što koristi«. (»Pokret« 1905. 13.) Megjutim u br. 133. 1907. isti »Pokret« navješćuje, da zabacuje i »pojam pokajanja«, kako ga Crkva »glasa«. »Hrv. Djak« (I. 141.), napokon ruši glavni temelj i motiv ispovijedi učeći: »Grijeh se ne može oprostiti«.

Ako zabacimo pojam pokajanja, ako se grijeh uopće ni ne može oprostiti, onda tko može zamjeriti »Savremeniku«, kad otvoreno priznaje: »I protiv ispovijedi sam«. (1906. II. 22.) Ili tko će za zlo uzeti »Hrv. Djaku«, kad se srdi, što kat. Crkva »vodi djecu na ispovijed, utuvljujući im tako u svijest, da za svoje čine nijesu odgovorni sebi, nego tugjemu čovjeku, svećeniku ... «(»Hrv. »Djak« I. 135.)

I zato kad je suradnik »Pokreta« i urednik »Hrv. Djaka« J. Janušić umro, odbijajući ispovijed i otajstva umirućih do zadnjega časa, piše »Pokret« (1908. 139): »Do posljednjeg svog daha ostao je dosljedan svojim mislima. Nije ga mogla u tom svladati niti bolest, ni na časak nije podlegao napastima opatica, koje su se odviše brinule za »spas njegove duše«. Nijesu vidjele sirote duhom, da baš svojim otporom protiv njihovih nagovora — spasava svoju dušu! Čast, neprolazna čast ovakvomu značaju!« Zatim nastavlja u 140. broju: »Kao on, tako umiru potpuni, izgradjeni ljudi, ljudi XX. stoljeća ... tvrdi, uvjeren monista, nije do zadnjega časa vjerovao u dušu ... I mi smo time zadovoljni, naše misli pobjedjuju«! — U 142. br. napokon, govoreći o istom slučaju, očituje nam iskreno, što je ispovijed u njihovim očima: »Umire jedan mladić ... ali umire bez jednog *obreda* (podvučeno u »Pokretu«) stanovite Crkve ...« Dakle obred je misa, pričest, pa i — ispovijed. Sve je to samo »vjerski formalizam«. Pa tko prosvijetljen da drži štogod do tih pustih ceremonija! ...

Pa ipak i naprednjaci imadu ispovijed! Samo dakako ne, kako to klerikalci propisuju, nego kako je Isus učio. Kako ta ispovijed izgleda, evo čujte: »Zamislimo sebi dobro, što je htio Isus Krist, kad je rekao: »Ispovijedajte jedan drugomu grijehe!« — Htio je, da mi se smiri savjest moja, kad nešto iz ljudske slabine učinim protivna kršćanskoj moralnoj svijesti; a smirit će se, ako se sam na sebe potužim savršenijemu od sebe! I na što ljudi t. j. za grubom vlasti lakomi klerikalizam, svede tu svetu uredbu Isusa Krista?

Zato je opravdan zahtjev naš na svjetovnu vlast, da se dokine to prosto oskvrnuće nauke Kristove«. Napose zahtijeva dokinuće obvezatne ispovijedi školske mladeži. (»Pokret« 1906. 252.)

Kad tako stvar stoji, onda je samo hvale vrijedna borba naprednjakâ protiv toga »prostog oskvrnuća nauke Kristove«. Kako se ta borba vodi, najbolje se vidi iz raznih »dogagjaja« u ispovijedi i ispovijedaonicama, o kojima nas »Pokret« češće znade izvijestiti. Za primjer ćemo donijeti onaj, što nam ga pripovijeda u br. 203. 1907. — U Parizu došao na ispovijed neki »ladanjski bilježnik i negova supruga«. Najprije pristupi supruga. Tek je počela »tužiti se nad sobom savršenijem od sebe«, kako bi rekao »Pokret«, taj savršeniji — zahrče. Sve je kušala da ga probudi, ali nije pomoglo. Morade odstupiti, a pristupiti g. »ladanjski bilježnik«. Taj se megjutim tako »ladanjski« usekne, da se je i ispovjednik trgnuo iza sna i onako još drijemovan rekao mu »očinskim glasom: »Nastavite samo, draga kćerko. Rekli ste netom, da ste više puta krenuli vjerom spram vašega supruga... Bilježnik — nastavlja »Pokret« — skoči bijesno i poleti van. Pozvao je ispovjednika pred sud, gdje će imati da odgovara radi potvore«.

Slično izgleda i sva ostala poduka i ponuka, koju daju naprednjaci za taj sakramenat t. j. za »to prosto oskvrnuće nauke Kristove«.

XXIV. »Crkveno vjenčanje nećudoredno — konkubinat čist«.

Da je za naprednjake pitanje »o reformi ženidbenoga prava — skroz aktuelno«, obznanio nam je »Pokret« još u br. 21. 1905.

Današnje stanje, kad se papa usugjuje osuditi tvrdnju, »da je brak razrešiv« — znate što je to? »To je eto klerikalizam ..« odgovara vam »Pokret« u br. 2. 1905.... »crkveno vjenčanje... ti će se običaji doskora smatrati smiješnima, a onda nepristojnima, napokon nećudorednima«. (»Pokret« 1905. 58.) »Hrv. Djaku« (I. 139.): »... ne dostaje riječi protiv njegovoga (katoličkoga naime) poimanja ženidbe; zato su katolički narodi tako ćudoredno pokvareni«. Zato kad je dra. M. Heimrla na pučkoj skupštini u Požegi upitao dr. Barac, »što znače one riječi u naprednjačkom programu o »Uredjenju odnošaja bračnih«? Nije li to t. zv. civilni brak?« odgovorio je dr. Heimrl s mjesta: »Dobro da ste me sjetili. Jest, mi idemo za tim«. (»Hrvatska« 1907. 24.) Pa i pučko njihovo glasilo uči: »Napredna stranka ide za tim, da se o braku, osobito izmegju raznih vjera uvede i naprednjiji i snosljiviji zakon kao u ostalim naprednim državama; a tako je slično u susjedstvu, u Ugarskoj«. (»Hrvatski narod« (1906. 47.) Od toga »naprednijeg zakona« iščekivaju naprednjaci pravi raj, pa i riješenje židovskoga pitanja u Hrvatskoj. »Pita se napokon, kako bi bilo ipak moguće to židovsko pitanje konačno riješiti... Put je ovaj: radikalna reforma ženidbenih zakona. Ženidba je gragjansko-pravni odnošaj i ne spada na crkvu. Država imati će urediti taj ugovor, bez ikakovoga obzira na pojedine konfesije; i tim će načinom uslijed brakova Semitá sa Arijkama i obratno prije ili kasnije nestati »židovskoga pitanja«. (»Pokret« 1907. 13.)

Ali ta borba za civilni brak kao da ne će megju Hrvatima tako skoro pobjedu izvojštiti, a što će napredni duhovi dotle? Zabrinuti »Pokret« u zvijezde im kuje »slobodnu ljubav« i uči ih: »Riječi »slobodna ljubav« ... označuju oslobodjenje erotičnih dodira od današnjeg jarma crkvenog braka i farizejsko-moralističkih okova«. (Pokret« 1907. 105.) Vi biste tu »slobodnu ljubav«, štovani čitatelji, po svoj prilici okrstili nešto prozaičnim izrazom: »konkubinat«. »Pokret« se tome takogjer ne opire, on Vam što više odvraća, da »i konkubinatski odnošaj izmedju čovjeka i žene može biti čist«. (»Pokret« 1905. 30.) Evo i nešto opširnijega obrazloženja: »Za moderno su shvaćanje samo ona ljubav i onaj brak blagosoveni, koji mlade ljude u poštenom nagnuću sjedinjuje... ne dršće li mnogo žensko biće pred momentom, u kojem po pravnim i crkvenim propisima gubi slobodu, da raspolaže svojim nagnućem, svojim tijelom ...? Ali bilo bi to neiskreno, kad bi se tvrdilo, da ćudorednost počinje ondje, gdje počinje brak i prestaje ondje, gdje se javlja konkubinat«. (»Pokret« 1905. 29.)

Ako bi tko mislio, da su to moralna načela samo za viših 10.000, prevario bi se. U tom su pitanju naši naprednjaci demokrati, pa traže ta »prava« i za seljake kao i za gospodu. U br. 122. 1907. opisuje »Pokret«, kako neki župnik ne dopušta jednom momku uzeti rogjakinju za ženu; pa domeće, da na taj način župnik »ne da, da dodje do izražaja volja božja, već baš sili mlade,

da i bez njegova blagosova postignu ono, što je i svrha ženidbi, da se medjusobno u životu podupiru i da zajedno živu«. — Još je ljepše, kad opisuje »Pokret« (1907. 211.) na kakav je način kod jednog njegovog pristaše seljaka došla već »do izražaja volja božja« sve »bez popovskog blagoslova«. Evo tog zanimivog slučaja, ili ako hoćete, naputka za naprednjačke pristaše!

Stari konkubinarac došao župniku, da se javi za vjenčanje, a župnik mu veli, da radi nečega mora praviti molbu i biskupu: »Toga bogme ne ćete dočekati, da još i biskupa molim... Htjeo sam lijepo pošteno; kad ne ćete, baš ne ću plaćati lukno od para«. Te riječi upekle popu. »Predomislio se popo i poručio za mladencima, da će ih vjenčati. Jest brus! Briga »mladence«; oni se grle i ljube, miluju i uživaju ko dvoje golubova, ljube se vatreno, divlje, bez velikih obveza, bez kojekakvih predsuda, a što je glavno — bez lukna«. (»Pokret« 1907. 211.)

XXV. »Bratovštine — za vjersko ludilo. Marijine kongregacije — intelektualna bludilišta.«

Tko bi samo nabrojio sve poruge bratovština i bratinaka po naprednjačkim novinama i knjigama! Dosta je spomenuti, da »Pokret« (1905. 7.) piše, da bi se onima, koji boluju od vjerskog ludila, moglo preporučiti »dobro prokušane ljekove: škapulare i upis u par bratovština«. U br. 245 1906. javlja opet isti »Pokret« pod naslovom: »Furtimaština u Brodu n. S.«, kako su tamošnji furtimaši smislili crnu osnovu, kako furtimašima dolikuje«, da osnuju naime »kat. djevojačko društvo«. To bome i učiniše, a »Pokret« sav razjaren poručuje u Brod: »Vidjet ćemo, kako će ova furtimaška osnova uspjeti. Preporučio bi našim frajlicama samo jedno... Stupite u društvo, ali ne u ono, gdje će Vam diktovati furtimaške perjanice... Ako i ne poduprete novo »djev. kat. društvo«, znati će se, da osjećate i poznajete svoje vjerske dužnosti. Ako li pak naše hrv. pjev. društvo ne poduprete, ne će se znati, da patriotskim duhom dišemo«.

Za ilustraciju, kako naprednjaci simpatično rišu »bratinke«, donosimo samo jedan opis iz »Pokreta« (1906. 200.) Izabrao je tri uzorka: bab-Mandu, strin-Djulu i baba-Donku. »Na obrazima se vidi, da su orumenjeni crvencem papirom. I obrve su im ogaravljene... Idu u crkvu i govore:

— Dok sam imala »lajtmana« — govori strin-Djula — najedo se kolačića, napi se piva, vina i svačega...

— A moj kap'tan — pohvali se bab-Manda — do pet žutih ko mrkva...

— A 'naj moj nesretnjak — javi se opet strin-Djula o svome mužu — tukavo me i tukavo... ni da me je!... A ja mislim: angjela ti, udri...!

— Barem znamo, da smo živile... — I onda će ući u crkvu... laptavo šaptati molitve, prevrtati očima i guliti golijeni... A kad im dosadi molitva, šaptati će si koju zgodu iz mladosti...«

*

Ako su u naprednjačkim očima bratovštine crne, *Marijine kongregacije* su upravo krvave. Odmah u početku svoga života uzeo si je »Pokret« za devizu: »Treba razoriti upliv kongregacija...« (»Pokret« 1904. 11.) Isto si je tako i njegovo čedo »Hrv. Djak« uvrstio u program: »napredno će djaštvo i u svom glasilu i živom riječju srednjoškolske djake odvraćati od kongregacija«. — (»Hrv. Djak« I. 2.)

Ne će se tomu ni čuditi tko dozna, tko su i što su te nesretne kongregacije. U br. 39. 1906. javlja nam o njima »Pokret« samo: »Marijine kongregacije u glavnom vrše uhodarske poslove megju djaštvom«. U br. 260. iste god. već su i »intelektualno — demoralizujuće«. I što dalje, to gore! »Kongregacije nisu za njih (jezuite) tek religiozna društvanca, nego sredstvo za njihovu klerikalnu propagandu... Kongregacijama nije svrha gajenje pobožnosti i nutarnjega života, nego propaganda«. (»Pokret« 1907. 97.) »Postojeće kongregacije brojne su stanice goleme klerikalne organizacije, koja po svojoj tendenciji znači negaciju svega, što je razumno, moralno i istinito, po svojem radu negaciju svake slobode, napretka i poštenja, a po svojim ciljevima negaciju svakog slobodoumlja, kulture i narodnog individualiteta«. (»Hrv. Djak« I. 127. 128.) »Mi držeći se načela našega, programa smatramo svojom zadaćom, da svim raspoloživim silama uzradimo protiv osnivanja kongregacija, jer su one proračunani zločinački import naših narodnih neprijatelja. Zato ne ćemo naše srednjoškolsko djaštvo prestati upozorivati, da se kongregacije osnivaju inicijativom Rima,

čija je povijest, povijest zločina ... da su kongregacije pedagoški i moralni korov, a njihovi osnivači svećenici laži i tmine. Zato ne ćemo naše srednjoškolske djaštvo prestati ne samo odvraćati od kongregacija, nego i pozitivno raditi protiv njih i njihovih osnivača na svakom koraku i svim sredstvima; jer smatramo svojom dužnošću, da prema svojim silama pomognemo istrgnuti naš narodni podmladak iz vlasti ovih intelektualnih bludilišta i njihovih predstavnika, poučivši ga, kako treba da sin Strossmayerova naroda sudi i postupa sa služnicima reakcije«.

»Pokret« (1907. 124.) na sve to udara svoj pečat i poručuje: »Ako furtimaši hoće imati mira ... neka obustave djelovanje svojih kongregacija ...«

XXVI. »Procesije — srednji vijek. Proštenja — fetišizam«.

»Kako su u tobožnjoj svojoj mudrosti kratkovidi i bezumni oni ljudi, koji bi, da je do njih, sva javna oproštenja i sve javne prohode zabranili, jer tobože duhu današnjega vremena ne odgovaraju, čim se u očevidnu oprjeku stavljaju sa Isusom samim i sa tihim onim čuvstvom srdca čovječjega, koje i tuj kao i u svih ostalih težnjah svojih društvo traži i rado se u jedno sabire«.

Biskup Strossmayer.

Da, da! Sve to može biti istina, ali ipak je za naše naprednjake očito: »slaba strana našega naroda želja za »paradama«, bilo crkvenim bilo svjetovnim, megju koje spadaju naravno i »procesije i proštenja«. (»Pokret« 1906. 191.) Mladenački »Hrv. Djak« (I. 111.) čitav juriš napravio na »proštenički fetišizam sa svojom grubom i povrijedljivom nećudorednošću«. »Pokret« opet ne zna, što da rekne, kad je pročitao u proračunu grada Zagreba i trošak za zavjetnu procesiju u M. Bistricu; pa samo kroz zube istisnuo: »Čemu to? Srednji vijek je već odavno prošao.« (1907. 13.)

No toj odvratnosti naprednjačkoj spram proštenja može se čuditi samo onaj, tko ne zna, kako ta sredovječna proštenja izgledaju. Tome poručuje »Pokret« sav izvan sebe: »To treba vidjeti, pa da ti se duša smuti nad tolikim gešeftom, što ga mantija tjera

u ime Božje. Nevjerojatno je, da još danas mogu popovi na ovakav način da drže u gluposti narod, te da taj narod još nije progledao i uvidio, da se sa izvjesne strane ide za tim, da ga se zadrži u gluposti i mračnjaštvu«. (»Pokret« 1907. 119.) No to je još uvijek preopćenito. Evo nešto detaljnijeg opisa: »Sveta saisona t. j. saisona teških zagovora, zavjeta, bezbrojnih procesija, molitava ... plandovanja, zaglupljivanja, nedostojnog trgovanja najpače je u mjesecu lipnju, srpnju i kolovozu ... Zavjet! .. Ispuniti zavjet bitna je i najvažnija točka proštenja ... A on se izvršava po adetu starom i ... unosnom ... kad je obavio zavjet, platio popu misu, vraća se Zagorac sa proštenja kući. Putem pjeva. Ne pjeva vedro ... slobodno ... Ne ... on pjeva pjesmu o svecima i »čudotvornim« djelima njihovim. Pjesmu ropstva i dugotrajnog klerikalnog zaglupljivanja ...« (»Pokret« 1905. 35)

Pa to još nije sve. Ta su poštenja prava kuga ne samo za narod, nego i za zemlju, zrak, za sve. Radi tih proštenja naime, ma da svršavaju po priznanju samoga »Pokreta« već u kolovozu, još u svibnju buduće godine ne samo Mariju Bistricu, nego i »svu okolinu napunjuju nesnosnim zadahom i vonjem ... penetrantni »mirisi« tako, da se onamo ni za cijeli pako skupa s njegovim učenim i otmenim stanovnicima, ne smije dopustiti niti kakav mali majalis ili izlet »u interesu tjelesne i duševne higijene« (»Pokret« 1908 120.) Naši pokretaši mogu mirne duše zavapiti: Satana il grande, che vuoi più di noi? ...

XXVII. Propovijedi.

»Pokret« bi se mogao mirne duše nazvati i vjesnikom za sve škandale protiv kat. propovijedi. Tako čitamo u br. 244. 1907, da su u Pragu »slobodoumnjaci demonstrirali proti patru, razlijevajući po crkvi sumporovodik tako, da su od užasnog smrada svi prisutni morali bježati iz crkve«. U Rimu opet propovjednik bio inače »čovjek vrlo simpatična lica i dobar govornik«, ali »napadao racionalističke doktrine, antiklerikalce i socijaliste. Razumije se, da liberalci toga nijesu mogli mirne duše podnijeti, pak ... udariše u zviždanje i klicahu: Živio Giordano Bruno!« U jednom selu u Engleskoj traje već dvije godine, ako ne i više, »bojkot župnika«, što je jedanput izgrdio svoje župljane, kako to saznajemo iz »Pokreta«

(1906. 44.) Još je zanimivija »opstrukcija u crkvi« u jednom bezimenom seocu kod Bregenza — jer se seljanima nijesu dopale župnikove prodike! (»Pokret« 1906. 40.) i t. d. i t. d.

Napokon taj opći ustanak protiv propovijedi razumljiv je, kad pomislimo, da »iz propovijedaonice dolaze riječi, koje potamnjuju misao, iznakazuju razum vrijedjajući sve, čime se kultura ponosi«. (»Pokret« (1907. 74.) Da lakše shvatimo tu strahotu, donosi nam »Pokret« (1907. 74.) u jednoj »pripovijesti« sadržaj takve jedne propovijedi, za koje se od užasa onesvijesti i sama majka propovijednikova.

A tako nije možda samo u bližoj okolini »Pokreta«. Jedan prijatelj njegov iz Dalmacije javlja, da se tamo drži »svake nedjelje poprečno 150—180 najbezobraznijih i najciničnijih propovijedi s oltara«. (»Pokret« 1908. 118.)

Što učiniti na taj grozni prizor? Spljetska »Sloboda« preporuča: »Svaki puta kad se sv. oci taknu politike... valja izaći iz crkve«. (V. »Hrvatstvo« 1907. 148.) Samo to treba po mogućnosti što bučnije i samosvjesnije, kako upućuju gornje vijesti iz naprednijih zemalja. — Ne valja baš ni preveć skrupulantan biti u prosugjivanju, da li se »od oltara« baš zbilja o politici govori. Tako »Pokret« (1908. 4.) izvješćuje o jednom slučaju: »Na staru godinu držao je (jedan kapelan) propovijed proti naprednjacima. Iz daleka i neizravno, ali jasnije nego li je sam možda želio, napao je na naprednjake...« Dosta je dakle, da se »iz daleka i neizravno napadne na naprednjake«, pa je već po srijedi politika. Gore smo već čuli, da u Rimu prosvijećeni »liberalci nijesu mogli mirne duše podnijeti« niti napadaje propovijednika na »racionalističke doktrine...«

Zlatnu bi i srebrnu kolajnu zaslužio doista onaj, koji bi sastavio samo jednu propovijed po volji naprednjakâ, a da ne bude krcata »racionalističkim doktrinama« ili bolje — obični naprednjački pamflet.

*

U posebnu vrst propovijednika broje se t. zv. misionari. Misionarima zovu kako one, koji šire kat. vjeru i duhovnu pastvu obavljaju megju nekatoličkim narodima, tako i one, koji kroz neko vrijeme megju katolicima obavljaju duhovne vježbe: propovijedaju,

ispovijedaju i ostalo, što je kadro oživjeti zamrlu ili okrijepiti klonulu vjeru i svijest katoličku. Nepristrani sudije, pa i bezvjerci izrazili su svoje udivljenje na plodovima jednih i drugih misija već bezbroj puta. Nije ni »Pokret«, »iz bedakove hiže« — kako se on sam hvali (1908. 136.) — pa zna i on nešto pripovijedati o jednim i o drugim misijama. Iznijet ćemo od mnogih samo dvije izjave, jer su zaista interesantne.

U br. 16. 1906. nabraja »Pokret« kojekakve izume, kojima nastoje »engleski svećenici« primamiti svijet u crkvu, pa završuje: »Kako se vidi, engleski su dušobrižnici znali shvatiti rigoroznu dužnost crkve, kad ne će vjernici u crkvu, treba da crkva podje vjernicima. Ovom se praksom služe takogjer i misionari u crnim afrikanskim selima. Sazovu garavce, nategnu platno i crna raja široko razvaljuje usta, gledajući divne žive slike iz biblijske povjesti. Onda slijedi pokrštenje«.

Tako dakle izgledaju »misije« megju »garavcima«. Megju »bijelcima« su vrlo slične, samo se veselije svršavaju. Evo jednoga primjera: »U Okrugu (u Dalmaciji).. jezuite skupili narod na morski žal, pak jedan od njih ušao u lagju, te odatle govorio: Narode, obećaješ li, da ne ćeš više krasti kupus i grozdje? Tko obećaje, neka digne kapu, a ženske ruku! Poslije te zabave slijedila je gozba i pijača a na svrsi ples«. (Pokret« 1906. 34).

Dakako da je »Pokretu« dokazana brzo za jedan i drugi slučaj njegova poznata slabost — prosto rečeno: lažljivost; ali u kojem to slučaju nije mu dokazano, kad govori o čemu, što je s vjerom u ma kakvom savezu?

XXVIII. Listovi za pobožnost.

Ti su listovi za »Pokret« nastavak i dopunjak propovijedi, pa ih prema tome i ocjenjuje. »Pokret« 1905. 42. donaša najprije poziv na pretplatu uredništva tada osnovanoga »Glasnika sv. Ante«, koji završuje molbom, da štovatelji sv. Ante podupru list »neko predplatom, neko suradništvom, a neko i milodarom«. Na to nadovezuje »Pokret«: »Ovakove evo pozive turaju u svijet naši »preporoditelji u Kristu«, ovakovim evo pozivima pod firmom kojeg sveca, tjeraju oni svoj sramotni »gšeft.« I listom »Pod zastavom Bezgrj. Djevice« jezuite hoće da stvore iz mladosti kretene, da zakržljave u svom razvoju...« (»Pokret« 1907, 251.)

Ali najgore prolazi najraširenjiji i najobljubljeniji u narodu »Glasnik Presv. Srca Isusova«. Pod naslovom »Grozote jezuitskog morala« čitamo u »Pokretu« (1906. 26.) »... tko još ne zna, da jezuitska moralka potkapa temelje svakomu moralu, da ubija svaki razumni sud u neukom čovjeku, da ga tako lišava svega ljudskoga... taj neka uzme u ruke samo jedan broj »Glasnika Presv. Srca Isusova«. U br. 81. 1906. zove ga »Pokret« »infamno sredstvo za zaglupljivanje ljudi«. Napokon u br. 134. 1907. tako se je daleko zaboravio, da zove i vladu, dakle mrsku cenzuru i još mržeg drž. odvjetnika u pomoć. Piše naime tamo doslovce: »Vlada bi morala zabraniti takovom nekršćanskom štivu širenje medju školskom mladeži«...

Zanimivo je s tim pisanjem prispodobiti sud »slobodoumnoga« i »antijezuitskoga« Strossmayera. U »Glasniku biskupije gjakovačke (1893. 186.) čitamo poruku toga biskupa o bratovštini i »Glasniku Presv. Srca Isusova«: »Nek nije nijedne župe u biskupiji, gdje ne bi bilo takvoga društva i takvoga lista«. A u posebnoj okružnici od 13. I. 1905. veli: »Ovijem obvezujem sve župske crkve moje biskupije, da se na račun crkvene blagajne pretplate na prehvaljeni »Glasnik Presv. Srca Isusova«. Ujedno se ovijem svim župnicima i svećenicima nalaže i na srce stavlja, da to glasilo što toplije preporuče i ozbiljno uznastoje, da si »Glasnik Presv. Srca Isusova« put utre u svaku kršćansku kuću, jer s njim će se u svaku obitelj unieti obilati blagosov presv. Srca«. (Vidi »Glasnik bisk. gjak.« 1905. 1.

Kome li će hrvatski narod povjerovati, koga li poslušati: »Pokret« ili Strossmayera?

XXIX. »Katolicizam — pokvarena nauka Kristova«.

Prvi § naprednjačke nauke o katolicizmu glasi: »*Kršćanska misao* (nauka Isusa Krista) je sasma nešto drugo od *katolicizma*«. (»Pokret« 1905. 2.) Dalje se u naprednjačkoj nauci jasno ističe samo to, da kat. vjera nije nauk i djelo Isusovo. Glede ostaloga napose: gdje i kada je nastao katolicizam, nejasni su i nesložni. Evo što »Pokret« o tome uči: »Nije nikada bio ostvaren nauk Kristov u cijeloj čistoći: iz sinteze njegove s preostacima poganstva i s duhom romansko-germanskim nastao je sredovječni

katolicizam Kažemo doduše, da je to pokvarena nauka Kristova«. (»Pokret« 1907. 99.) »Romani nijesu trebali da crkvu ponarode, jer je u njihovom krilu postala. (»Pokret« 1906. 157.)

»Hrvatska Misao« fiksira postanak katolicizma t. j. »svjetovnog kršćanstva« u srednji vijek: »Evangelično kršćanstvo sa svojim supranaturalizmom i supraracionalizmom sukobilo se (u srednjem vijeku) sa sasvim drugom moralnom kulturom, sasvim drugim misaonim svijetom mladih naroda. Posljedica toga sukoba bio je uzmak evangeličkog kršćanstva i stvaranje nekog svjetovnog kršćanstva. I praznovjerje slavilo je kroz toliko stoljeća svoje orgije«. (1902 359.)

»Hrv. Djak« je napokon zamijesio židovsku teologiju, rimsko-grčku kulturu, filosofiju, politeizam, srednji vijek, napokon i sv. Pavla, i iz te kaše dobio — Crkvu katoličku. Evo, da se uvjerite: »Kršćanstvo bijaše u prvim počecima prevladavanje židovske religije i njezine theologije na kulturnome tlu židovskome... Raširenjem kršć. religioznoga pokreta medju narode rimskoga imperija, poimence medju Grke i Rimljane, recepcijom grčko-rimske kulture, osobito takodjer znatnih elemenata politheizma i grčko rimske filosofije, razvila se crkva katolička u sredovječnu theokraciju... Crkva s papom i hierarhijom bijaše političko i socijalno utjelovljenje socijomorfijskoga monotheizma, koji je još veoma protkan politheizmom... Ćudoredno i religiozno uzvišena nauka Isusova je samo kras u crkveno-političkom redu sredovječnom. Od samoga početka u crkvi osnovana (valjda: osnovanoj) ne od Isusa već od Pavla, bori se smjer orthodoksno konservativni s raznim naprednijim smjerovima«.

Napokon kad i kako nastala da nastala, danas je religija »katoličko-vatikanska jedan fosil stare dobi«. (»Pokret« 1907. 229.) Kao takova za nas je crkvena religija, poimence katolicizam (ne samo klerikalizam) prevladana«. (»Hrv. Djak« I, 77. I ono u zaporci stoji tamo!) Religija treba da bude »slobodno združenje ćudoredno i religiozno. Ni jedna oficijelna crkva ne udovoljava tim zahtjevima ni iz daleka. Najmanje rimska crkva«. (»H. Djak« I, 42.) Na isto izlaze i one riječi: »Crkva nam ne dostaje svojim naukom, ne dostaje nam vodstvom, ne dostaje nam svojom ćudorednosti!« (»H. Djak« I, 77.) — Ta je »nedostatnost«

Crkve tolika, da se »Pokret« ozbiljno prijeti: »I ako se u buduće ne će moći ili htjeti autoritet pape, biskupa i koncila prilagoditi demokratskom shvaćanju, propasti će neminovno«. (1907. 103.) — »Savremenik« je što više izgubio svaku nadu, da bi se tu moglo još štogod pomoći, pa poručuje optimistima: »Obnavljati ono, što je zrelo da se sruši, nema smisla«. (1906. I. 70.) A kako da i ne bude pesimista, kad se samo sjeti onog »doba, kad su na lomačama uz Husa, Galileja i Bruna gorjele — nevine vještice«. (»Savremenik« 1906. I. 164.) Ili kad se ono »u Italiji razmahala u 17. i 18. stoljeću strašna jezuitska inkvizicija, koja je na lomačama palila pjesme i pjesnike«. (»Ml. Hrvatska« 1902. 22).

»Hrv. Djak« bogme uči, da ni danas nije ništa bolje, jer: »Crkva i oficijalna religija mjesto poštenja, značajnosti, ćudoredja šire i podupiru neistinu, laž, nemoral«. (I. 76.) »Najveće svjetsko svetogrdje, što ga ljudska povijest pozna, jest švindl, što ga tjera crkvena organizacija pod cimerom Krista i Boga«. (»H. Djak« I, 128.) — I »Pokret« na to zaboravivši sve svoje teorije o postanku Crkve sav izvan sebe grmi, da je Crkvu izmislio sâm vrag, koji da je onda još rekao: »I kad su oni (t. j. kršćani) povjerovali u crkvu, smirio sam se; ja sam pojmio, da smo mi spašeni i pako obnovljen«. (1906. 236.) Govoreći pak o borbi Jana Husa i Jeronima Praškog protiv kat. Crkve, donosi ove »vanredno duhovite« retke svog velikog prijatelja Machara: »I tad sukobiše se dva svijeta: svijet laži i varke, te svijet uvjerenja i istine. Svijet laži i varke bio je satjeran u nepriliku, pa je posegnuo za nasiljem. Hus i Jeronim svršili su na lomači. Nema krasnijega doba u našoj povjesti ... Ali Antikrst se dosjeti ...« (»Pokret« 1907. 142.) Dakle ne samo da je vrag izumio Crkvu, nego je ona još i »svijet laži i varke«, dapače sam — »Antikrst«!

Ali Vi još nijeste dobili iscrpiv prikaz toga »Antikrsta«. Isti »Pokret« (1907. 110.) uči Vas dalje, da je Crkva katolička: »intolerantna i imperijalistička, protunarodna i anacijonalna, protukulturna i reakcionarna, nemoralna i autokratska. Njezina je etika u diametralnoj opreci sa svim etikama ovoga svijeta osim jezuitske. Njezino je gospodstvo, gospodstvo intolerancije; ona hoće bezuvjetno podložništvo te duševno i tjelesno ropstvo«. Za to nije čudo, da je »franceska aristokracija — »degenesirana kasta« samo zato što je prodahnuta predsudama katolicizma i preživjelostima barbarske moralke« (»Pokret« 1907. 57.) Isto tako se ne može zamjeriti ni ako u borbi protiv kat. Crkve Carducci, »ovaj stilista najčišćih rukavica — nije pazio na njih, kad je valjalo odstraniti smrad laži, ropstva i gluposti.« (»Pokret« 1907. 57.)

Nakon svega toga razumjet ćemo i ovo priznanje: »Starčević je bio slobodoumnik i ... odlučan protivnik rimokatoličtva ... Ovu možda najsimpatičniju crtu pokojnikovu htjeli bi fanatici prikriti i zabašuriti«. (Ur. »Pokreta«) (»Pokret« 1905. 35.) Mi ćemo se kasnije uvjeriti, da »odlučno protivništvo rimokatoličtvu nije za »Pokret« »najsimpatičnija crta« samo kod Starčevića, nego da je i glavno i prvo mjerilo, po kome kroji sud o svakom i svačem. Prema tome naši napredniaci prosugjuju i ljude i njihova djela, a osobito knjige. Zato kad je god. 1905. izdao neki Gjorgje Čokorilo u Beogradu knjigu: »Značaj kulturne borbe u Francuskoj« sa dodatkom »Zločini rimske Crkve«, donosi »Pokret« poziv na pretplatu, u kome čitamo i ove riječi: »U koliko je ona potrebna za svakog obrazovanog čovjeka ... jasno se vidi iz samog naslova, koji označiva jednovjekovnu borbu franceskog naroda sa rimskom crkvom i kongregacijom počevši od velike revolucije do danas«. (»Pokret« 1905. 63.)

*

Dosad smo motrili Crkvu u glavnom s vjerskog gledišta, ali veselije slike ne ćemo dobiti ma s koje je strane pogledali. Još kao da najbolje prolazi sa stanovišta umjetnosti, barem za prošlost: »Crkva je bila jedan put zaštitnica umjetnosti, ali danas to već davno nije, niti će ikada više biti«. (»Pokret« 1906. 281.) Sa znanošću je već gore: Crkva »je negirala kroz stoljeća sva velika otkrića, jer ih je smatrala kao razornike dogme«. (»Pokret« 1907. 205.) »Znanost se otela ispod patronata crkve — i od tog se časa počela plodno razvijati. Zato je crkva mrzi«. (»Pokret« 1907. 193.)

Najgore ipak prolazi Crkva s narodnoga gledišta. Razlog je tome, što »politički interesi crkve pa i katoličke, redovito nisu identični sa interesima država, kao narodnih organizacija; nego su baš nasuprot ovima protivni ... Prema tomu je jasno, da se klerikalci u Hrvatskoj bore za upravu i zakonodavno tijelo radi po-

*

sebnih interesa, koji nisu zajednički s našim narodnim interesima«. (»Pokret« 1907. 31.)

To su iskusili osobito siromašni Česi: »Prihvat katolicizma (iza bjelogorske bitke) uzrokovao je više nego politička katastrofa ... klonulost, zakržljavost i ropstvo«. (»Hrv. Djak« I. 44.) A i Slovenci i Hrvati imadu dosta dokaza za istinitost S. Chamberlainove tvrdnje: »Die römische Kirche ... hat stets als *letzte Vertreterin des antinationalen Prinzips gehandelt*«. (»Pokret« 1906. 7.) Zato je upravo »glupost reći, da je *crkva* duhovno blago našeg naroda«. (»Pokret« 1906. 138.) Narodu će malo moći olakšati to stanje samo — »skroz aktuelno pitanje o ukinuću konkordata«. (»Pokret« 1905. 22).

Sad će nam biti jasne i ove riječi: »Izopćili su nas iz crkve, kako vele, a mi treba da se tomu radujemo, već smo to odavno sami trebali učiniti«. (»Savremenik« 1906. II, 29.) »Bölsche je istupio iz crkve ... zato, što hoće da spasi svoju vjeru. Odvraćanje od crkve, iz religioznih razloga, iz razloga, da u sebi uščuvamo kršćanstvo: to je simpton vremena i novoga života. Pa dok mnogi potrebu toga samo priznavaju, Bölsche je povukao sve konsekvence i istupio iz crkve«. (»Pokret« 1906. 1906.) Zato i Loisy »ne treba da se boji izopćenja ... To će mu pribaviti samo još više štovatelja«. (»Pokret« 1908. 68.)

XXX. Od glagoljice i »narodne crkve do rastave od države.

Lako je kritizovati i rušiti, ali nešto boljega sagraditi — to je majstorluk. Pa i toga se latiše naši agilni naprednjaci. Nadomjestit će oni narodu ovaj »fosil stare dobi« ili — kako Supilo voli reći — »strašnu i sramotnu peripetiju golgotske tragedije«. Ipak to »nešto bolje« nije bilo tako lako naći. Kušalo se i ovo i ono, ali na koncu ipak ispunilo se i ovdje: tko traži, nalazi. Katkad je zanimivije traženje od iznašašća, a nije ni ovdje bez zanimivosti i — pouke. Progjimo stoga i mi tu evoluciju, pa makar kratkoćom Häckelova »ontogenetskog razvoja«.

Skoro čitav jedan »lustrum« ulagali su naši naprednjaci najljepše nade i najveći trud u borbu za glagoljicu. I ne bez uspjeha. Već su skoro pola Hrvatske ugledali na putu Bölsche-ova »spasa-

vanja svoje vjere«, kad al' — pronese se posve ozbiljno glas, da je Rim odlučio kapitulirati, samo da zaustavi nabujalu »Los von Rom«-propagandu u Hrvatskoj. Naprednjaci se upropastiše i u prvom onom strahu izgubiše glavu, pa ovoj vijesti dodaše u »Narodnoj Obrani«, kojom su tada još neubuzdano gazdovali, glasovito pitanje: »Tko će im nasjesti? ...« (»Nar. Obrana«. 1904. 238.) Ovo je bio tako hladan »tuš« na glave velikih idealnih sljedbenika i pomagača gg. Lorkovića, Wildera, Supila, Stražičića, Radića i drugih vogja u borbi za glagoljicu, da su, dotle tako gromoglasni u našoj javnosti, zamuknuli i zanijemili do dana današnjega.

»Pokret«, videći da je bitka s glagoljicom izgubljena, skide srdito masku s obraza i donese ovu izjavu, navodno iz krugova »najradikalnijih antiklerikalnih djaka«; ali ne odajući ni onda ni kasnije niti slovcem, da se i sam s time ne slaže: »Apstrahirajući od čisto religioznog momenta, ne vidimo druge koristi od glagolice, i dosljedno tome ne priznajemo joj prijeke potrebe, nego samo ondje, gdje je neuki narod u pogibelji, da bude zaveden od narodnih protivnika. Da predjem konkretno. Radi se o Dalmaciji i Istri. U Dalmaciji bi ona bila potrebita samo u okolici Zadra, a tu djelomice i opstoji. U Istri stvar stoji drugačije. Tamo bi bila ona posvuda potrebita. Nego na žalost ... apsolutno je isključena mogućnost, da bi po drugim krajevima Istre (osim onih, gdje već opstoji) mogla biti uvedena ... Ali ona ima i zlih strana; najgora je ta, što si s pomoću glagoljce klerikalci stiču neku popularnost, povećaju povjerenje, što ga na žalost jedan dio naroda ima u njihovu trgovinu s vjerom ... Je li isključena mogućnost, da bi glagoljica mogla više štetovati, nego koristiti? Razmišljanje o tom problemu — a doista težak je taj problem — ne da nam da se za nju bogzna kako zagrijemo«. (»Pokret« 1905. 212.)

To je malo finije rečeno, ali u stvari isto, što je i socijalista Korač izjavio u Vinkovcima: »Ne trebamo ni Ćirila, ni Metoda, ni glagolice, ni bogoslužja slovenskog. I tkogod pripovijeda, da u što vjeruje, tog se čuvajte«. (»Glas Naroda« 1907. 21.)

*

Prvi poraz slabića potišti, junaka na žešću borbu raspali. I naše napredne delije pokazaše se doraslima i za ovake teške mo-

mente. Prkosno doviknuše i protivnicima i svojim poplašenim ovčicama: »Kad ne ide s Rimom, ići ćemo mimo ili protiv Rima. Starokatolici... su se samostalno organizirali. Rim zaboravlja, da je upravo Hercegovina(!) bila glavna utvrda bogumila, da narod naš nije navikao na slijepu pokornost... mogu i Hrvati iz političkih razloga tražiti... narodnu crkvu, a mogu je i organizirati«. (»Pokret« 1905. 26.) Borba za »*narodnu crkvu*« posta novom svježom bojnom parolom.

Za dan dva i već se orilo na sokolaškoj slavi u Vodicama: »Živila narodna crkva!« A »Pokret« (1905. 29.) blažen i zadovoljan bodri i povlagjuje: »Ovaj narodni iskaz protiv furtimaša značajan je pojav, koji jasno pokazuje, da Ricmanje već nisu osamljene u probudjenom našem puku«. Da klonuli duhovi što oduševljenje zagju u novi boj, uvjerava ih, da se i »tako katolicizam« u Hrvatskoj nikada nije dao lišiti posvema svojih nacionalnih osebina. (»Pokret« 1907, 2.) Što više: »U povijesti Hrvata ne ima uopće velikih momenata za Rim i crkvu, nego baš obratno... Moje je uvjerenje, da je baš hrvatski narod jedan od najtvrdjih oraha za Rim i jezuite«. (»Pokret« 1907. 110.)

Napokon im sijevnu u glavi, kako bi se moglo u Hrvatskoj za čas doći do narodne crkve: »Za hrvatski katolički narod upravo je sramota, da se protiv jednog dijela svog vlastitog naroda bori. na ovaj barbarski način vojujući protiv *narodne* Crkve svog vlastitog naroda«. (»Pokret« 1007. 30.)

No tu se opeče. Ta to nije drugo nego jasan i glasan — kao na kakovom vojničkom vježbalištu — krič: Direction — Beograd! — U isto nekako vrijeme iznese na praškom kongresu »Slob. Misli« tajnik češke sekcije, da je »Slobodna Misao« pomagala cijeli taj »proturimski pokret megju Hrvatima«. To je bilo dosta, da megju vjernim četama ponovno nastane opća smutnja i zabuna. Kud nas vodi ta borba za »narodnu crkvu«? U sveto pravoslavlje ili u slobodno-zidarsku ložu? Pitanje dostatno, da izgubi glavu i prosvijetljeniji borac za »narodnu crkvu«; ali dostatno, da izguli i drugu krinku s plemenitih obraza naprednjačkih vogja i inspiratora u toj borbi protiv kat. Crkve kao »zastupnice antinacionalnog principa«!

*

Nije fajde — valjalo je s farbom van. Taj je megjutim uzmak, ili ako hoćete — napredak, bio već poodavno pripravljen. — Već u programu »H. P. N. S.« čitamo, da je VIII. temeljno načelo programa napredne stranke: »Crkva i država imaju (su) megjusobno neodvisne. Ima se stog crkva odijeliti od države«. (»Pokret« 1906. 128.) Buduće godine na skupštini u Lupoglavu naprednjaci skupa sa socijalistima primaju rezoluciju, u kojoj traže, »da hrv. sabor zakonom uredi odnošaj izmedju crkve i države, i to u pravcu *potpune rastave crkve od države*«. (»Pokret« 1907. 39.) Malo kasnije opet čitamo: »Najidealniji je odnošaj izmedju države i crkve — potpuna *rastava.*« (»Pokret« 1907. 86.)

Napokon došao je i svečani II. gl. zbor stranke u Osijeku, na kojem je dr. Heimrl o toj točki programa uz opće oduševljeno odobravanje izjavio slijedeće: »Taj je zahtjev tako usko spojen s našim programom, s cijelim našim naziranjem o svijetu i narodnom životu, da bismo onim časom, kad bismo to izostavili iz programa, prestali biti kulturnom, naprednom strankom. (Tako je! Burno svestrano odobravanje.) Razumije se, da se čitav kompleks toga pitanja ne da naprečac, a naročito ne sada riješiti; nu zato treba, da se pomalo pripravljamo na to i postepeno, gdje nam je to moguće, provodimo i u tom redu naš program i to tim više, što praktičan život u najvažnijim pitanjima svaki čas upravo sili na reforme, koje ne znače drugo, nego postepeno rastavljanje crkve od države. Dosta je spomenuti bračno pravo. (Odobravanje)«. (»Pokret« 1907. 235.)

Cijela stranka — locuta, causa finita.

XXXI. Od sekularizacije crkv. dobara do »konfiskacije slobode i gragjanskih prava Crkve.«

Naprednjacima bi se moglo sve prije predbaciti, nego da su idejni petrefakti. Dosele barem mora se konstatovati neprestani napredak, sveudiljni razvitak. Osobito to vrijedi za kulturna njihova načela, a najviše za ljubav i pažnju prema kat. Crkvi. U tome su »par excellence« *naprednjaci.* — Nijesu se oni zato mogli ustaviti ni kod rastave Crkve od države. Dalje, naprijed, samo nikakov zastoj! I pronašli su, da ne bi bilo dosta, hoće li im se uskoro

ispuniti »san nove kulture«, samo odijeliti Crkvu od države i prepustiti je njenoj sudbini. Mogla bi ona i odbačena i poništena još uvijek biti preopasna. Zato: *Ecrasses l'infame!* — ili kako Rousseau upućuje: »Prema kat. Crkvi ne valja nikako biti tolerantnim«. I počeše naši napredniaci ispitivati, ne bi li i sama rastava još previše bila »tolerantna« ... Pomože im u tom ispitivanju jedan apoštol — u mnogom njihov preteča i učitelj — Juda Iškariot. I on, prije nego je izveo »rastavu« od Isusa, zagrmio je: »Čemu ta šteta? Jer se mogaše to skupo prodati i dati siromasima«.[1]) Zar da oni budu bedastiji od jednog Iškariota? Još će ga nadmudriti! Juda je pomalo krao iz »kovčežića«, u koji su zahvalni štovatelji i sljedbenici Isusovi metali svoje darove i milostinju, a oni će jednim saborskim glasovanjem cijeli crkveni imetak — »sekularizovati«.

To im se iznašašće tako svidjelo, da ga istakoše kao vrhunac svojih pobožnih želja. Mora da im je curila slina iz usta, kad su napisali, da je ipak »istina, da bi primjerice provedenje sekularizacije crkvenih dobara bezuvjetno „neprispodobivo više ojačalo našu nar. individualnost, nego li kojekakove koncesije na državopravnom području«. (»Pokret« 1907. 243.) Neka se »telići« bore za »kojekakove koncesije na državopravnom području«; napredniaci će dotle »jačati nar. individualnost« čisteći sakristije, oltare i tabernakule od kojekakvih praznovjernih — dragocjenosti.

Samo da što prije dogje do te »bezuvjetne neprispodobive« blagodati za »narodnu individualnost, ili možda još bolje za stanovite »narodne individue«, pronašao je »Pokret« (1908. 132.), »da uklone glavni uzrok tolikog broja zapuštene i siromašne djece ... u tu svrhu treba ... sekularizovati ogromne *crkvene* posjede, koji služe za raskoš pojedincima«.

Na osječkom zboru predložio je dr. Korporić, da se crkvena dobra ne konfisciraju, nego otkupe, a dr. Heimrl je glede odštete stavio »modificirani prijedlog«; no oba su pala. (»Pokret« 1907. 234.) — Kakvo čudo, kad cijela napredna stranka iščekiva od te konfiskacije »neprispodobivo« više sreće za narod od svih državopravnih tečevina ...

Haračenje crkvenoga imetka tako je napredniacima srcu priraslo, da bi ga i omraženom Rauchu prepustili, samo da se već

[1]) Mat. 26, 19.

jednom i pojam crkvenog vlasništva izbriše s lica Hrvatske. Zato kad je Rauchova vlada »uzajmila« iz interkalarnoga prihoda gjakov. biskupije 250.000 K za školski brod, umjesto da je — taj novac prema zakonskim propisima upotrijebila za neke prešne i neodgodive potrebe u biskupiji, odgovorio je »Pokret« na protest »Glasnika bisk. gjak.«: »Da se je uopće *uzelo* od tog silnog crkvenog novca jedan dio za tako veliku školsku potrebu, kao što je školski brod, samo bi se formalno možda pogriješilo, ali u stvari učinila bi vlada pametno djelo«. (1908. 135.)

*

No to je sve još šala i čisto teoretizovanje. Hoćemo li znati, što hrvatskim katolicima naši napredniaci posve ozbiljno pripravljaju i obećavaju; valja nam baciti na čas pogled u savremenu Francesku. Što se tamo nedavno dogodilo i još uvijek zbiva, to je samo miniaturna sličica velikoga boja i progona, za koji se naši napredniaci sistematski odgajaju i oružaju. Znam, da će ovdje većina mojih cijenjenih štioca sumnjivo glavom mahnuti i ispričati me blagohotno raznim licencijama, kojima se senzacionalna pretjeravanja u pisanju običavaju ispričavati ... Kamo puste sreće, da je tako! U ostalom ja ovdje mogu samo reći onu narodnu: »po što kupio, po to prodao«. Laže li u toj stvari »Pokret« i sva ostala napredna štampa godine i godine, sustavno i dosljedno; lažu li svi njihovi prvaci i predstavnici; laže li ta cijela stranka, kad najozbiljnije, načelno i programatično raspravlja i odlučuje o toj stvari: — lažem i ja. A sad čujte, pa sudite i napredniacima i meni! — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Već više godina bjesni po Franceskoj kulturni boj, kakvu nemamo primjera, osim u prvim vjekovima kršćanstva i stoljetnim patnjama Irske. Držim, da je najpozorniji promatrač toga boja naš »Pokret«. Koliko mu je on posvetio vijesti i članaka, teško da je i »Neue Freie Presse«. O tome ne može biti ni govora, da mi iznesemo sve te lijepe sastavke, kojima se inače ne može poreći temperamenat i verve, kao da su njihovi pisci u njih svu dušu, ljubav i radost svoju pretočili. Mi se moramo zadovoljiti sa par izreka i izjava o najglavnijim fazama toga boja. — Kako misle o samoj rastavi Crkve i države i sekularizaciji crkvenih dobara, već

smo dosta čuli. Promotrimo njihovo stanovište o nekim događajima i činima, koji idu i preko toga, koji su općenito od staroga i novog svijeta priznati jednostavnim nasiljem, progonom i bespravljem.

Kad se počela izvagjati ona svetogrdna inventarizacija po crkvama na način, koji je dirnuo u najveće svetinje kršćanstva — u samo Božanstvo na oltaru; protestiralo je sve, što je još nešto kršćanstva ili bar naravne plemenitosti u duši sačuvalo. Mnogi su časnici iz vojske istupili radije, nego da postanu razbojnici i svetogrdnici. Najodličnije kćeri i najplemenitiji sinovi Franceske izložili su se svim nasiljima, progonima, pa i puščanim tanetima, samo da ne dozvole vandalsko demoliranje i oskvrnjivanje hrama Božjega od strane nahuškane soldatetske i rulje socijalistâ i naprednjakâ. Negdje je to pomoglo i spaslo crkvu od »inventarizacije«, zapravo najbezbožnijih svetogrgja; negdje nije, kao u Beaupréau-u, gdje su vojnici s »prosvijetljenom« ruljom sve po crkvi porazbijali i pokidali, a križeve i slično u zahode pobacali i na druge načine pogrdili.[1]) Isto učiniše napredna braća i bez vojske u Parizu, u crkvi St. Claude. Kad su do mile volje iskalili srce u samoj crkvi, iznesoše iz nje kip Majke Božje i baciše u Seine-u.[2]) U Chatillon-sur-Sevre-u izvrgli su ruglu i sam sakramenat sv. Krsta — okrstivši u crkvi lutku vinom.[3]) U Feuilé-u su ih natkrililі, jer su dovukli u crkvu vuka i okrstili ga.[4]) I t. d. I t. d.

Kad su ti škandali izazvali skoro gragjanski rat, javlja i »Pokret«, da je na mjestima »došlo do prave ulične borbe«, da je mnogo ljudi ranjeno i t. d. Ali da ne bi te žrtve ma i za čas osvojile simpatije njegovih čitača, dodaje odmah: »Treba naime znati, da je to mjesto u vrlo reakcijonarnom predjelu Franceske«. (»Pokret« 1906. 280.) I uopće franceski su katolici »prkosni«, samo gdje — »glupost prilično još cvate... Razumije se, da su svi škandali, što ih god klerikalci izazivlju, besmisleni«. (»Pokret« 1906. 292.) »Crkva hoće da imade mučenika, pak će ih i imati«. (»Pokret« 1906. 203.) — — — — — — — — — — —

[1]) »Hrvatstvo« 1907. 4.
[2]) Ib. 11.
[3]) Ib. 13.
[4]) Ib. 163.

Inventarizacija je bila samo mala predigra za nasilja i lopovštine, što ih počiniše franceska braća naših naprednjaka, kad se taj zakon počeo provagjati u svoj punoći ili bolje zloći.

Kako je prošla likvidacija crkv. dobara, to je već cijelom svijetu poznata stvar. Ispunila se riječ biskupa Strossmayera, da se takvom otimačinom nije ni jedan narod pomogao, nego »pojedini sebičnjaci i samojedi« (»Glasnik« 1877. 86.) Odvjetnici i činovnici — i u Francuskoj jezgra naprednjačke vojske — tako su haračili crkvenim inetkom, da je sama vlada, koja je taj zakon stvorila i tu likvidaciju provela, morala sastaviti posebnu komisiju, koja će sav lopovluk tih likvidatora ispitati. Narodu su obećavali od sekularizacije bar miljardu franaka, a kad tamo — narod će morati još grdno nadoplatiti, kad isplati troškove i preuzme sve terete, koje je prije crkveni imetak podmirivao! Pod pritiskom javnog ogorčenja i svjetskog škandala, kakva još nije bilo, imenovala je vlada Clemenceau-a tu istražnu komisiju; ali dakako samo u svrhu, da se utiša bura javnoga mnijenja. Postupati protiv tih lopova i razbojnika, ni ne smije onaj parlamenat i ona vlada, koji su kadri bili jednim zakonom oteti vlasniku posve zakonito stečeno dobro.

Nego bilo je brutalnijih zločina. Ne ćemo nabrajati slučajeve, gdje su stare na smrt bolesne redovnice, koje su u ratovima u pogibelji vlastitog života bez ikakve nagrade dvorile ranjene i bolesne vojnike, baš pomoću vojništva bacali iz samostana na cestu. Mimoilazimo sve kazne časnika i činovnika (dapače i otpust iz službe.) ako im samo tkogod iz obitelji pohagja sv. misu.[1]) Isto tako prelazimo preko junaštva naprednih učitelja i učiteljica, koji su katoličku djecu radi njihove vjere i pobožnosti na svako ruglo stavljali i napokon isključenjem kaznili (dakle ekskomunikacija!) n. pr. zbog križića o vratu i t. d. Ali kad su zabranili i uznicima sv. ispovijed, piše ista Combesova »Lanterne«: »Uznici ne uživaju nijedne druge slobode, do slobode savjesti. Zašto dakle da im se ta krati?«[2])

Da onemoguće svako bogoslužje, jednim potezom pera unovači vlada 5.500 svećenika i bogoslovaca. Drugo staro i nemoćno

[1]) »Hrvatstvo« 1906, 14.
[2]) Ib. 155.

svećenstvo već je lišila svakog dohotka, ali joj to nije bilo dosta. Naredi, da se svaka sv. misa ima oblasti kao javna skupština prijaviti pod prijetnjom globe i t. d. I jednog samo dana donašaju novine imena 138 kažnjenih svećenika radi »nedopuštenog čitanja mise«.[1]) No i to je bilo još previše »tolerantno« po receptu Rousseau-a. Zato jednog dana zatvoriše načelnici po svoj zemlji crkve, a ključeve ponesoše sobom. Svećenik je odsele smio u crkvu, pa i po sv. popudbinu za umiruće samo, ako i kad mu je gosp. načelnik htio ključ dati.

»Nužne mjere« za napredno »prosvijetljenje« Franceske nijesu ni time bile iscrpene. Sa groblja dadoše maire-i odstraniti velike križe, koji su dotle označivali svetost toga mjesta.[2]) U jednom mjestu zabrani maire zvoniti, osim na vatru[3]), drugdje opet dozvoli zvoniti samo na necrkveni pokop.[4]) U Brestu zabraniše kod pokopa uopće svaku vjersku funkciju.[5]) A tko bi i izbrojio sve, na što dogjoše u svojoj dosjetljivosti i revnosti — dobre sluge boljih gospodara! Viviani, ministar u kabinetu, koji je proveo tu »diobu« države od Crkve, dao je državnim organima uputu za njihovo ravnanje nečuvenim i groznim riječima; »Jest, napokon se mora reći: ne borimo se mi samo protiv Crkve, nego poglavito protiv vjerskih ideja, jer baš ove masu zaglupljuju i sapinju«.[6]) Koji od maire-a i drugih činovnika nije znao ili htio tu devizu provesti, osjetio je takogjer sve posljedice toga paklenog stanja. Tako su samo u departementu Maine-et-Loire do konca god. 1906. svrgnuta 142 na čelnika.

Takav progon nije mogao ostati bez posljedica. Sam »Pokret« javlja (1907. 56.): »Dva su pariška župnika... zatražili otpust... Glasa se osim toga, da će još više župnika otstupiti iz straha, da ne će smoći sredstva za nastavak bogoslužja«. Odonda je javio »Pokret«, a pogotovo druge novine već stotine svećenika, koji nijesu mogli »smoći sredstva za nastavak bogoslužja«, pa da ne umru od gladi, moradoše se uteći svim mogućim zanatima i

[1]) Ib. 1907, 14.
[2]) »Hrvatstvo« 1907, 17.
[3]) Ib. 13.
[4]) Ib. 10.
[5]) Ib.
[6]) Ib. 1906. 264.

načinima zaslužbe. Samo u jednoj biskupiji Montauban u 28 župa obustavljena je redovita služba Božja i raspušteno sjemenište — radi siromaštva.[1]) Crkve su dijelile sudbinu svog svećenstva. Tako je kapela u Parizu u ulici Douay oduzeta bogoslužju i iznajmljena za »tingel-tangel.«[2]) Isto je učinjeno i s crkvom Maristâ.[3]) U crkvi »Notre-Dame du Travail«, sagragjenoj od samih radničkih prinosa, namješten je kinematograf. I t. d. i t. d.

Tolika nasilja svratiše na se pozornost cijeloga svijeta i izazvaše kod svih civilizovanih naroda pravi orkan negodovanja i zgražanja. Ne trebamo spominjati, da se katolici čitavog svijeta izjaviše solidarnima s patničkom crkvom Franceskom. Po svim većim mjestima katoličkima obdržavaju se veličajne prosvjedne skupštine, na kojima znade biti, kao n. pr. u Barceloni i preko 100.000 učesnika. Katolici cijeloga svijeta otkidaju od usta i šalju svoje milodare franceskoj patničkoj braći. — No to je sve razumljiv i naravan pojav kod katolikâ; ali svijet zadiviše izjave sućuti i simpatije odlučnih i u javnom životu vrlo eksponiranih inovjernika. Najljepše se iskazala slobodna Amerika. Njezina je protestantska štampa ustala rijetkom odlučnošću protiv framasunskog blocka. Kakvo je bilo tamo javno mnijenje, možemo zaključiti najbolje iz mnogih izjava američkih protestantskih biskupa, koji nijesu puno birali izraza. Nadbiskup njihov u New-Jorku, Farley, objelodanio je u novinama energičan protest i priznao: »Franceski katolici bore se sada za cijelo kršćanstvo.«[4]) Glasoviti američki pravnik Edgar Gans napisao je u velikom dnevniku »Sun-u« kritiku franc. rast. zakona, što ga zove »najčešćim činom u dugom nizu atentata sa strane jedne bezvjerske vlade, koja ide za iskorjenjenjem vjere iz duše naroda«. I onda završuje: »U ovom sporu papa mora imati simpatije svakog amer. gragjanina, kojoj god on vjeri pripadao«.[5]) Za Amerikom ne zaostaje ni drugi civilizovani svijet. Spominjemo ovdje krasne izjave bivšeg ministra predsjednika dra. Kuypera, kalvina, najprije u listu »De Standaart«,[6]) a

[1]) Ib. 1907. 241.
[2]) Ib. 10.
[3]) »Hrvatstvo« 1907. 14.
[4]) Ib. 5.
[5]) »Dan« 1907. 5.
[6]) »Hrvatstvo« 1907. 15.

onda u pismu na predsjednika Unije reform. franc. crkvi.[1]) Njemu se pridružuje protestant Lods krasnim prosvjedom u »Journal des Debats«.[2]) Napokon ćemo spomenuti još talijanskog ministra Tittonia, koji se kao aktivni ministar u »Tribuni« usudio označiti put, kojim je udarila Franceska, putem tlačenja i nasilja, diktaturom nad savjestima.[3])

* * *

A što na sve to naši naprednjaci?

Evo što veli »Hrv. Djak« (I. 43): »Franceska navijestila je sada svom svojom državnom silom rat crkvi i svakako će ga pobjedonosno dovršiti. Tu borba nije naperena samo proti kat. klerikalizmu: rastava crkve od države i isključenje svećenika iz škole su u bitnosti tek konačni rezultat ove borbe za oslobodjenje razuma i kulture od spona svake vjere, koju je pred stoljeće i po započeo Volter i enciklopediste«.

»Savremenik« zaslužio je ipak prvo odlikovanje u toj borbi. Ma da je literarni list, žrtvovao je cijele sveske apologijama i odama rastavi i slobodno-zidarskoj vladi. Kat. štampa naša, osobito »Hrvatstvo«, vodilo je cijele mjesece polemike s njime, pa ga mi puštamo po strani.

Ali »Pokret«, bilo duše naprednjačke, »gl. glasilo« cijele njihove stranke, što on veli? On se upravo rastapa od milinja: »U Franceskoj proveden je veličanstven proces izmegju crkve i države«. (»Pokret« 1907. 166.) A kako i ne bi, kad sve to, što se tamo dogagja, nije ništa drugo, nego posve naravan i potreban postupak narodne vlade »protiv duhovničkog političarenja«, protiv »trgovaca i urotnika (?) fratara«, samo jedan »primjer istiskivanja crkve iz političkog djelovanja« i »oštrog odmjerivanja crkvene kompetencije«; dakle posve nevino i plemenito obuzdavanje klerikalizma. Evo vam tih izjava točno i u kontekstu: »Crkva kao reakcionarna i internacionalna institucija sa čisto staleškim interesima, spoznana je u Francuskoj kao teret na narodnom tijelu i državnom teritoriju... Osnovna tendenca Briandova zakona o rastavi jest... pravo i doista slobodoumno stanovište... Samo ovakav — — postupak franceske vlade kadar je, da ovo veliko

[1]) Ib. 56.
[2]) Ib. 213.
[3]) Ib. 232.

pitanje, koje znači duševnu revoluciju, uspješno kraju privede. Trpjet će novčana strana svećeničkog staleža. To je ta ranjava točka«. Franceska vlada time postupa samo »proti duhovničkog političarenja!!« (»Pokret« 1906. 297.) »Baš sada imamo u Franceskoj najeklatantniji primjer istiskivanja crkve iz političkog djelovanja. Tamo dolazi na prosto do oštrog odmjerivanja crkvene kompetencije«. (»Pokret« 1907. 193.) »U posljednje doba započeli su u Franceskoj, da provode drugu revoluciju, koja će biti od ne manje važnosti za sve čovječanstvo od one prve protiv okrunjenih glava... Raspršila je (franc. vlada) sve te trgovce i urotnike fratre i pošla dalje, da oživotvori najidealniji odnošaj izmegju države i crkve — *potpunu rastavu*«. (»Pokret« 1907. 86.)

Eto sad ste dvoje »profitirali«! Prvo, znate, što se to u Franceskoj dogagja; a drugo znate i što je kod »Pokreta« klerikalizam. Pročitajte još jednom izjavu ministra Vivania; pa ako nijeste na čistu, ne ćete nikada ni biti. Ako vam možda padne na pamet čudna misao, da je franceska vlada postupala s crkvama gore od Turaka, jer su ovi Crkve obraćali u džamije, a naprednjaci u »tingel-tangle«, razjasnit će vam »Pokret« i to: »Država si je prisvojila u ime naroda crkvene zgrade«. (»Pokret« 1904. 41.) I tako riješivši sve objekcije može svoje izjave pobjedonosno da zaključi riječima: »Sve u svemu... razabiremo, da je crkva u kulturnoj borbi sa Francuskom odlučno poražena, što je epohalna socijalna i kulturna stečevina novoga doba«. (»Pokret« 1906. 187.)

Ali, zamalo pa bismo s uma smetnuli onoga, koji je pri svemu tomu igrao najveću i najtežu ulogu — Papu. No »Pokret« ga ne zaboravlja. Za Combesa priznaje objektivno, da ga je »vodila mržnja na sve, što nosi mantiju i na sve, što ima kat. ime«. Ali ni njemu ne može dopustiti i oprostiti, kad je napisao, da se »Papino držanje temelji na njegovoj dužnosti prema Crkvi, kojom on upravlja«,[1]) pa ga radi toga poziva na red i prikričava mu, da se Papa u svojim enciklikama »tonom novinarske polemike obara na francesku vladu«. (»Pokret« 1907. 41.) A kad se siromah Papa veseli slogi i jedinstvu franceskog svećenstva, javlja i to »Pokret« (1906. 295.) pa plemenitom porugom dodaje: »Papa se tješi!«

Megjutim to je sve još uvijek »vanjska politika«, koja doduše jasno otkriva i želje i osnove naših naprednjaka, ali još nema

[1]) »Hrvatstvo« 1907. 13.

izričite izjave o onoj senzacionalnoj »konfiskaciji« ... što ju i u naslov ovoga poglavlja stavismo. Evo sad i toga! Na spomenutom već »osječkom zboru napredne stranke iznio je dr. Korporić prijedlog, da se točka »rastava Crkve od države« briše iz programa, a taj je prijedlog iznio »*samo*« zato, što on drži, da da točka još nije aktuelna kod nas. Ujedno je iznio i drugi prijedlog, ako se ne bi ta točka brisala iz programa, neka bi se barem »jasno i nedvoumno istaklo ... da se rastava, i kad bi došlo do njena provagjanja, nikada nema provesti konfiskacijom slobode i gradjanskih prava Crkve, kao što se to pred našim očima dogadja u Franceskoj«. Tako o tom izvješćuje sam dr. Korporić u »Pokretu« 1907. 234. Kako »Pokret« 1907. 230. javlja, »osim predlagačâ (misli još dra Heimrla, koji je iznio prijedlog glede sekularizacije crkv. dobara), koji su naročito izjavljivali, da načelno pristaju uz onu točku, ali predlažu promjenu iz oportuniteta, — svi drugi govornici otklanjali su ikakove promjene ili brisanje ove točke«. Napokon je i predlagač »dobroboljno povukao svoje prijedloge«. — Dakle ni »iz oportuniteta« ni za čas — ma da još ni aktuelno nije — ne htjede nijedan od izaslanika stranke pristati barem na to, da tu »rastavu Crkve od države«, kad do nje jednom kod nas dogje, ne provedu »*konfiskacijom slobode i gradjanskih prava crkve*«. Kad ovako na javnom zboru nakon ozbiljne i duge diskusije zaključuje cijela stranka, kako nijesu ni franceski framasuni javno prijetili se, dok nijesu na vladu došli — onda si možemo predstaviti, što misle, žele i spremaju naprednjaci katoličkoj vjeri, Crkvi i svim katolicima u Hrvatskoj, ako jedanput dogju na vladu!

Odgovor na priposlane upite.

(Glede Milobarove rasprave u »Hrv. Smotri.«)

Jedan gospodin, koji inače simpatiše s drom Milobarom, što se tiče njegovih političkih i socijoloških nazora, piše nam:

»*U zadnjem broju »Hrv. Smotre«* (svez. VII.-VIII.) *objelodanio je dr. Milobar početak studije »o čovjeku, i njegovu gospodarenju u prethistoričko doba«, kojom hoće da nadopuni svoje knjige o narodnom gospodarstvu, što ih je napisao za »Maticu Hrvatsku«* (*god. 1902.*) *i za društvo sv. Jeronima* (*god. 1907.*) *Tekom svoga zanimivog razlaganja piše i ove riječi:*

»Svi ti »praotci« čovjeka (*govorio je naime o fosilnim ostacima krapinskog i neandertalskog čovjeka i t. d.*) *nijesu još čovjek, jer oblici njihovih lubanja i kostura stoje bliže majmunovoj nego li čovjekovoj ljubanji i kosturu. Zato neki misle, da je ovakav »pračovjek« otac čovjeku, inače prelaz ili karika izmegju majmuna i čovjeka.«*

Želio bih objektivan sud »Hrv. Straže« i jasan odgovor na ove riječi dra. Milobara. Kako se naime može ovo u sklad dovesti sa naukom naše sv. vjere i sa pravim znanstvenim naziranjem o porijetlu čovjeka? ...«

Odgovor.

Prije svega moramo sa zadovoljstvom konstatovati, što dr. Milobar u istoj raspravi priznaje, *da mu se porijeklo čovjeka od majmuna ne čini vjerojatno*, i da se ne slaže sa sudom onih pisaca, što ih je naveo na mjestu, koje ste Vi, gospodine, citovali. Samo je dr. Milobar tom prigodom na žalost koješta iznio, što je jako nekorektno, i što može samo pomutiti pojmove. Evo njegovih riječi n. str. 144. navedene rasprave:

»Pošto mi nijesmo stručnjaci, ne ćemo se upuštati u pobijanje ovoga nazora; tek ćemo primjetiti, da mogućnost nije isključena, da bi takav »pračovjek« mogla biti *i savršenija vrsta majmuna*. Nama se čini to tim vjerojatnije, što već čovjek iz mlagje diluvijalne formacije ne pokazuje gotovo nikakve razlike u gragji naprama današnjem čovjeku, dočim prema »pračovjeku« iz starije diluvijalne dobe pokazuje isto toliku razliku, koliku pokazuje gragja današnjega čovjeka naprama gragji n. pr. gorile.«

Ne znamo, za kojim se je »auktoritetima« ovdje dr. Milobar poveo; ali da je barem čitao, što piše prof. Kramberger-Gorjanović o krapinskom čovjeku i uopće o pračovjeku, već ne bi mogao tolikih zabluda iznijeti.

Prije je rekao za starodiluvijalne ostatke »pračovjeka«, da su oblici lubanje i kostura bliže majmunovoj nego li čovjekovoj ljubanji i kosturu. Poslije kaže dapače, da je taj tobožnji pračovjek *bio potpuni majmun »savršenije vrsti«*.

A što kažu najveći paleontolozi i antropolozi, kao *Virchow, Zittel i Ranke* za toga »homo primigenius«? Kažu, da je *potpuni čovjek, kao što i mi*. Tako piše n. pr. *Virchow*: »*Kada proučimo toga fosilnoga čovjeka, koji bi ipak morao našim tobožnjim pradjedovima* (*majmunima*) *u descendenciji biti najsličniji, to ćemo uvijek opet naći pravoga čovjeka, kakovi smo i mi sami.*«[1])

[1]) Kod Dieboldera: »*Darwins Grundprincip*« str. 30. Srav. »Hrv. Straža« V. str. 528. O istovjetnom sudu slavnog paleontologa *K. A. Zittela v.* »*Hrv. Stražu*« *III. str. 683.*

Virchow je odlučan protivnik darvinizma. S oštrom se ironijom bori proti darvinističkim fanaticima à la Huxley i Haeckel, koji svojim popularnim knjigama danas samo još niže slojeve zavaravaju, dok ozbiljni učenjaci listom svi pristaju uz onu Du Bois Reymond-ovu: »*To je roman, a ne znanost!*«

Megju inim piše *Virchow*: »Još prije deset godina, kad se je naišlo na koju lubanju u tresetiku ili u sojenicama ili u starim špiljama, *umišljali su si nalaznici, da vide na njoj čudnovate tragove nekakvog divljeg, još posve nerazvijenog stanja. Ta njušio se majmunski zrak!*«[1])

Napokon dolazi taj trijezni i dubokoumni istraživalac do rezultata, koji je doista zatoran po darvinizam. »*Uopće, veli, treba doista priznati, da manjka svaki fosilni tip kojega nižega ljudskoga razvitka. Dapače, ako uzmemo cijeli skup fosilnih ljudi, koji su nam poznati,* ***naći ćemo, da ima megju sada živućim ljudima razmjerno mnogo veći broj nisko razvijenih ljudi, nego megju fosilnim.*** *Fosilna kakva lubanja od majmuna-čovjeka jošte se nije nikad našla, nego sve, što se je u tom pogledu otkrilo, samo nas je još više udaljilo od toga problema* (da se nagje majmun čovjek). ***Ne možemo učiti, ne možemo rezultat znanosti proglasiti, da čovjek vuče lozu svoju od majmuna ili koje druge životinje***«.[2])

Evo kako taj prvak megju prirodoznancima dolazi do peremptorne osude darvinizma.

Dr. Milobar nasuprot ovako umuje: Fosilni tobožnji »pračovjek« jest *potpuni majmun.* Dakle *nije prelazni oblik* izmegju majmuna i čovjeka. Dakle ne mogu darvinisti iz tih fosilnih ostataka dokazati, da se je čovjek iz majmuna razvio.

U toj dedukciji hvalevrijedna je logika, i ispravna je konkluzija. Ali kriva je premisa, premda je ova *kriva* premisa: da je naime »pračovjek« bio potpuni majmun, isto tako pogubna po darvinizam, kao što je *prava* premisa: da je pračovjek bio potpuni čovjek. Da je pako ova potonja premisa prava, o tom nas uvjeravaju uz Virchowa i Du Bois-Reymonda svi istraživaoci, kojih nije zaslijepila *darvinistička tendencija.*

Slavni prirodoznanac *Aeby* n. pr., koji je na glasu radi svojih otkrića na polju anatomije, veli: »***Nema nijedne činjenice,*** *kojom bi se moglo dokazati porijetlo čovjeka od majmuna*«.[3]) I glasoviti francuski zoolog *Quatrefages* priznaje: »*Paleontologija nije još* ništa otkrila, ***što bi makar iz daleka opravdalo slutnju, da se je čovjek razvio iz Haeckelova tobožnjega majmuna-čovjeka***«.[4])

[1]) Ib.
[2]) Ib.
[3]) Kod *Jakoba*: »Der Mensch« (Freiburg 1890.) str. 147.
[4]) Ib. str. 111.

J. Ranke pak veli u svom epohalnom djelu »*o čovjeku*«, koje je danas »najznamenitije antropološko djelo svjetske književnosti«:[1]) »*Životinjskih divljih naroda, koji bi nam predstavili nekakav prelaz od majmuna na čovjeka,* ***nema.*** *Nema ni pojedinih individua, koje bi znanost mogla smatrati prelaznim oblicima izmegju majmuna i čovjeka*«[2].)

Uzmimo još i to u obzir: *Darwin* sâm priznaje, da se mora — ako je njegova teorija ispravna — naći »***upravo neizmjeran broj*** *prelaznih oblika*« izmegju majmuna i čovjeka, kao što i izmegju svih drugih organičkih vrsta.[3]) Darwin je u tom pogledu prije 50 godina stavio svu nadu u »buduća otkrića paleontologije«.[4]) A kad tamo, mogu se danas darvinisti pozvati tek na posve neznatan broj sasvim nedostatnih otkrića, iz kojih ozbiljna znanost ne može zaključiti. O čuvenom *neandertalskom* čovjeku n. pr. — s kojim je krapinski čovjek po sudu paleontologâ identičan — ima po prilici dvanaest raznih hipoteza; jedni drže sa *Schwalbe-om*, da neandertalska lubanja pripada čovjeku, koji je još bio na pola životinja; drugi opet tvrde s *Mayerom*, da pripada čovjeku, koji je poginuo u napoleonskim ratovima — dakle *u 19. vijeku*«.[5])

I takova su otkrića temelj današnjem darvinizmu! Tada se razumije utisak, što ga je učinila riječ jednog govornika na poznatom sastanku filosofskog društva u Beču god. 1902: »To su fantazije, koje će se budućim naraštajima činiti djetinjske bajke«.[6]) ***Liechtenstein*** pokazuje u svojoj vrlo poučnoj studiji o darvinizmu[7]), kako su se počevši od osamdesetih godina prošloga vijeka viši slojevi učenog svijeta sve više i više odvraćali od darvinizma, dok nijesu u najnovije doba učenjaci kao Eimer, Dreyer, Fleischmann, Wolf, Haberland i mnogi drugi »dogmatičku zgradu Darwinovu posve srušili, a da se gotovo nitko nije podigao na obranu«.[8]) A prirodoznanac *L. Beushausen* zove darvinizam »*lijepom pjesmom*«, koja je danas zastarjela[9]). U Hrvatskoj pako na žalost nije zasta-

[1]) Sr. sud stručnjačkog časopisa: »Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft« u »Hrv. Straži« V. str. 523.
[2]) Ranke n. m. II. svez. str. 346. Prema tome je i jasno, što treba držati o fantastičnom romanu, što ga je *dr. Truhelka* lani svojim hrvatskim slušateljima *u Sarajevu* predložio kao čistu znanost: da su naime naši pradjedovi poput životinja u čoporima lutali po šumama diluvijalnih krajeva i t. d. Sr. »Hrv. Straža« V. str. 529.
[3]) Darwin: »Die Entstehung der Arten« (njemački prijevod od D. Hacka) str. 222. sl. i str. 229 ss.
[4]) Ib. — »Hrv. Straža« o tom je pitanju potanje raspravljala. II. god. str. 153. ss. i V. god. str. 527. ss.
[5]) Sr. »Laacher Stimmen« sv. 61. str. 107. sl.
[6]) Sr. »Hrv. Straža« g. 1904. str. 644. sl.
[7]) Beč g. 1901.
[8]) Ib. str. 43.
[9]) Sr. »Hrv. Straža« g. 1904. str. 644.

*

jela ta pjesma, nego ju stanovita štampa pjeva danas vrlo revno, — na uhar znanstvenog »napretka«.

Što se tiče *krapinskog čovjeka*, raspravljala je »Hrv. Straža« u prijašnjem godištu opširno o tim otkrićima iz paleolitskog doba.[1]) Rezultat je tih istraživanja bio, da je prof. *Gorjanović* u *prvom* svom izvještaju o krapinskim otkrićima posve ispravno sudio veleći: »*Diluvijalni čovjek krapinske okolice bio je potpuno normalan čovjek, koji nije imao nijedne biljege majmunske*«.[2]) Dapače još god. 1901. dr. Gorjanović piše, *da je kod krapinskog pračovjeka sve bilo kao kod modernog čovjeka*, da se kod današnjih ljudi nalaze *posve slično razvijene lubanje, kao kod toga paleolitskog čovjeka*, i t. d.[3]).

Nego malo kasnije zbio se u umovanju dra Gorjanovića velik preokret. Bilo je to u doba, kada je poznati darvinistički agitator *prof. Klaatsch* posjetio svoga kolegu Gorjanovića. Od toga je vremena Gorjanović u krapinskom čovjeku počeo nazrijevati nekakvog majmuna-čovjeka. No kako su posve nedostatni razlozi, kojima je Gorjanović htio da opravda taj svoj promjenjeni sud o krapinskim otkrićima; to je ustanovio i antropološki kongres, koji se je zbog toga problema držao u Zagrebu god. 1904. Glasoviti učenjak prof. dr. *Toldt*, predsjednik antropološkog društva, držao je tom prigodom govor, u kojem je obzirno doduše, ali i veoma razgovjetno opomenuo Gorjanovića, neka se kani fantastičkih zaključaka iz tih krapinskih ostataka. Jer sve, što se kod Krapine našlo, ne znači ništa drugo, nego *varijacije ljudskih rasa, kakove se i danas još nalaze.*[4])

Tako trijezno i objektivno je dr. Gorjanović i sâm prije sudio. Ali pogubno mu je postalo društvo prof. Klaatscha, koji hoće po što po to, da iz krapinskog i neandertalskog čovjeka konstruira nekakvu »neandertalsku rasu«, koja bi imala biti prijelaz od majmuna na čovjeka.[5]) Nego tu vrijedi ona, što ju je najglasovitiji danas antropolog *Ranke* doviknuo Klaatschu na antropološkom kongresu u Londonu god. 1899.: »*To nije znanost, nego maštanje!*«[6])

Neki fantasti i revni darvinistički pokretači idu još dalje: *W. Bölsche* hoće da iz krapinske čeljusti dokaže, da taj pračovjek nije još umio ni govoriti. Tek šteta, što su anatomi ustanovili, da ima i danas još čitavih ljudskih rasa s istom čeljusti, kao što ju ima krapinski pračovjek; dapače i megju današnjim Evropejcima

[1]) g. 1907. str. 516. ss.
[2]) N. m str. 521.
[3]) N. m. str. 522.
[4]) N. m. str. 524. slj.
[5]) Ib. str. 525.
[6]) Kod *Stauracza*: »Darwinistische Haeckeleien — vorausssetzungslose Wissenschaft« (Beč 1902.) str. 83. — »Hrv. Straža« g. 1907. str. 523.

ima mnogo individua s istom čeljusti, a svi ti ljudi umiju izvrsno govoriti. Pa takav nonsens širila je megju Hrvatima i »*H. Smotra*« svojom burleskom bajkom: »*Plemenitost brade i krapinski ljudožderi*«.[1]) Tako se u nas unapregjuje »znanost«!

No sve je ove romanopisce sada natkrilio *dr. Milobar*, tvrdeći naprosto: »Krapinski pračovjek bio je *potpuni majmun*«.

Mi ne sumnjamo o dobroj nakani Milobarovoj — htio je naime baš da *pobije* darvinizam, kako vidjesmo. No dobroj se stvari može samo služiti potpunom *istinom*.

Druga je zabluda Milobarova, kad veli: »*Znanost drži, da se čovjek javlja već u tercijarnoj periodi zemaljskog razvitka*«.[2])

Da je rekao: »Neki darvinisti, koji su više romanopisci, nego prirodoznanci, drže to«, — pogodio bi istinu bolje, nego dok veli: »Znanost drži to«. Solidna znanost, koja se ne posvećuje tendencijoznom konstruiranju hipoteza, već trijeznom istraživanju činjenica, uči, da u tercijarnoj periodi zemaljskog razvitka nema ni traga čovjeku, nego istom u diluvijalno doba. »*Prije diluvijalne periode nije bilo čovjeka na zemlji, a kad se je pojavio u diluvijalno doba, bio je to odmah današnji homo sapiens*«. Tako uče prvaci megju antropolozima i paleontolozima, kao Ranke, Branco, Virchow, Dawkins, Quatrefages i t. d.[3])

To je rezultat *znanosti*, a šarlatanstvo jednog Haeckela, Bölsche-a i t. d. dakako da dolazi do drugog »rezultata«.

Još bismo imali koješta reći i o onoj Milobarovoj: »*Kasnoj tercijarnoj formaciji pripada onaj »polučovjek«, »Pithecanthropus erectus«, što ga je našao Francuz E. Dubois na Javi kod Trinila; ali stoji na istom stupnju, kao i oni »homines primigenii« ili »antiqui«, što pripadaju starijoj formaciji diluvijalnoga perioda*«.

Taj t. zv. »pithecanthropus« *prvo* ne pripada tercijarnoj formaciji, nego diluviju. To su ispostavila najnovija istraživanja na Javi, na licu mjesta, o kojima se nalaze izvještaji u raznim časopisima, kao n. pr. u »Globus-u« od marta o. g.[4])

Drugo: Nije to »polučovjek«, niti »homo primigenius« ili »antiquus«, nego pravi pravcati *majmun*. To je prof. dr. *I. Bumüller* do evidencije dokazao na antropološkom kongresu u Lindau-u god, 1899.[5]) Nitko mu nije mogao prigovoriti, a najveći antropolozi i paleontolozi, kao Ranke, Branco, Zittel, pristaše uza nj. U ostalom je već prije Bumüllera *Virchow* nemilosrdno razorio i ovu darvinističku bajku.

[1]) »H. Smotra« g. 1907. str. 299. ss.
[2]) N. m. str. 144.
[3]) V. Jakob n. m. str. 147. — Vrlo poučan je u tom pogledu i članak u Vrhbosni: »o fosilnom čovjeku« g. 1905. str. 60. ss.
[4]) Sr. bečki list »Die Welt« br. 54. o. g.
[5]) Sr. Bumüller: »Mensch oder Affe« (Regensburg 1900) str. 38. ss.

Treće: Bilo je prema tomu vrlo neumjesno, što je dr. Milobar toga t. zv. »pithecanthropusa« sa kostima krapinskog i neandertalskog čovjeka i drugih »praljudi« bacio u jedan isti koš.

Time ćemo se za ovaj put oprostiti sa drom Milobarom — ponovno konstatujući, da ga očevidno nije vodila ni koja zla nakana ili protuvjerska tendencija.

Uopće, što se tiče te zadnje točke, opetujemo, što je »Hrv. Straža« lanjske godine rekla raspravljajući o krapinskom čovjeku: »*Tko vjeruje, da je Bog stvoritelj duše ljudske: taj može u ostalom slobodno braniti ili teoriju konstancije, ili teoriju, da je sve postalo razvitkom iz klica, što ih je Bog stvorio*«.[1]) Ta i *sv. Augustin* je prvu knjigu sv. Pisma tumačio u tom smislu, da je Bog na jedanput stvorio prve klice svih stvari, koje su se onda po prirodnim zakonima, što ih je Stvoritelj iz početka postavio, postepeno razvile. I blaženi Albert Veliki, ženijalni prirodoznanac srednjega vijeka, i mnogi drugi katolički eksegeti branili su taj nazor. Dakle — in dubiis libertas![2])

* * *

S ovim, što sad iznijesmo, stoji u savezu jedno

Pitanje,

što nam doduše nije pismeno dostavljeno, ali usmeno izjavljeno. Naime: *Je li istina, — što tvrdi dr. Barac u svojoj knjizi »o modernoj apologetici«* (str. 149.) — *da je »Darwin hipotezu evolucije zamislio za organski i anorganski život?«*

Odgovor na ovo pitanje sadržan je u mnogobrojnim člancima dosada izašlih svezaka »Hrv. Straže«, gdje se raspravlja o darvinizmu.

Što je darvinizam? Ništa drugo nego *teorija selekcije*. A što je teorija selekcije? Ništa drugo nego nauka, *da su se sve razne vrste bilina i životinja razvile iz sasvim jednostavnih organizama, i to naravnom selekcijom t. j. izborom u borbi za opstanak*. To je teorija Darwinova. Jasno je dakle, da spada na *sam pojam* darvinizma, te se on bavi jedino *organičkim*, a ne *an*organičkim svijetom. Jer u *an*organičkom svijetu (megju kamenjem, kovinama i t. d.) ne može biti govora o *selekciji, o naravnom izboru u borbi za opstanak*.

Popularni spisi o darvinizmu pomutili su pojmove, te prouzročili velik metež u tim pitanjima. Katolička književnost treba da se toga čuva. Nije svaka teorija, koja se bavi evolucijom svijeta, darvinizam; inače bi i sv. Augustin bio darvinist.

[1]) »Hrv. Straža« god. 1907. str. 519.

[2]) Sr. »Hrv. Straža« g 1907. str. 517. — Kako se *ekstremni* evolucijonizam, po kojem je sva istina tek relativna, kosi jednako s vjerom kao i sa znanošću, razložila je »Hrv. Straža« god. 1904. str. 151. ss. i str. 297. ss.

Jasno je i to, što treba držati o *»anorganičkom životu«*, o kojem tu govori dr. Barac. Biće bez organa ne može živjeti; zato pripada *samome pojmu* anorganičkih bića, što nemaju života, kao što pripada *samome pojmu* organizama, da imaju život. Dakle je »contradictio in adjectis«, govoriti o »anorganičkom životu«. — Bit će, da se je tu auktoru potkrao »lapsus calami«.

Nove knjige.

O. Urban Talija, Humanitarna djela, Patrijotizam, Vjera u Dubrovačkoj Prošlosti, Dubrovnik 1908.

Drugo izdanje.

Poznati je franjevački profesor, vrsni pisac osobito u socijologiji, izdao tri besjede, što ih je zborio u Dubrovniku pred svečanosti sv. Vlaha. Besjede su te istina prigodne, nu nisu puka naklapanja ni prazne fraze, kakove se znadu nabacivati u svijetu prigodom raznih proslava. Pisac je zahvatio u društvene prilike dubrovačke sadašnje i prošasne. Kako se u naše doba i po Hrvatskoj razbacuju premnogi humanitetom, patrijotizmom i t. d., a nabacuju se na vjeru, pisac se osjećao prinukanim zboriti o humanitarnim djelima i patriotizmu starih Dubrovčana, pa napose o vjeri.

Dokazao je, da je u starih Dubrovčana cvao humanizam i patrijotizam, pravi patriotizam, a sve je to bilo prožeto vjerom, koja je bila možda i temelj dubrovačkoj moći.

Kako su ove besjede savremene te se mogu primijeniti svagdje, mi ih preporučujemo svakomu na čitanje i na razmišljanje.

Dr. P. Julianus Jelenić, De patarenis Bosnae. Dissertatio inauguralis pro obtinendo gradu s. Theologiae, Sarajevii 1908. Cijena 2 Kr. 10 fil.

Mladi, ali učeni franjevac, sada profesor crkv. prava i povjesti u Livnu, u I. dijelu raspreda ponajprije o izvorima i o literaturi za povjest bosanskih patarena ili bogomila. Tu je nabrojeno sve, što se spomena vrijedno napisalo o patarenima. Raspravlja dalje o postanku patarena i o povjesti njihovoj izvan Bosne, o širenju u Bosni, o vjeri, o moralu, o organizaciji i o obredima bosanskih patarena. U II. dijelu opširno raspreda o pokusima, da se istrijebe patareni iz Bosne a napose ističe djelovanje franjevaca proti patarenima.

Rasprava je učenoga pisca kratka, ali jezgrovita. Imamo istina hrvatski pisanu lijepu raspravu dra Račkoga o bogomilima. Nu ni

rasprava dra Jelinića nije na odmet ponajprije radi obilate literature, a i radi nekih nazora drugih pisaca. Mi tu raspravu toplo preporučujemo. Dobro će doći osobito sad, gdje se dižu novi »bogomili« proti Crkvi katoličkoj.

»Danica« za god. 1909.

Osim samoga koledara i onoga, što je s koledarom u svezi, te osim Ljetopisa društvenoga i opet onoga, što je sa samim društvenim životom u svezi, evo ostaloga sadržaja: 1. *Visoka kraljevska kuća* Tačna i opširna *geneologija* prigodom ljetošnjega jub leja. — 2. *Papa Pijo X.* (Slika.) — 3. *Prijestol Petrov.* Spjevao Ferdo Rožić. — 4. *Franjo Josip I.* (Slika.) — 5. *Hrvatskomu kralju.* Spjevao Ferdo Rožić. — 6 *Papa.* Napisao Josip Šafran. Tu je u pučkom stilu lijepo razloženo papinstvo, ova božanska institucija. — 7. *Kralj Franjo Josip I.* Napisao dr. Rudolf Horvat. Oveći je to članak, u kojem se vrlo poučno iznosi najnovija naša povjest. — 8. *Čeh i Hrvat razgovaraju o krumpiru.* Napisao Kvirin Broz. — 9 *Glina i okolica* (sa slikama.) Napisao Pavao Leber. — 10. *Što ćemo s ovakovima?* Napisao Josip Šafran. Poznati ovaj pučki pisac raspravlja ovdje o nekim krivim nazorima u našem narodu. — 11. *Voćke u zimi.* Napisao Nikola Maraković. — 12. *Dr. Juraj Posilović, Ivan vitez Trnski, Dr. Josip Stadler.* (Slike.) — 13 *Trojici svečara — trojici ljubitelja društva sv. Jeronima.* Soneti. Spjevao Ferdo Rožić. — 14. *Što nam pripovijedaju ove slike*, Napisao F. R. Slijedi sada osam slika iz hrvatske povjesti od dolaska Hrvata u svoju domovinu pa do bitke na Grobničkom polju. Te slike prikazuju najznatnije časove ovoga povjesnoga razdoblja. Prema tim slikama se i hrvatska povjest zorno tumači. Krasna je to zamisao, a krasno je i izvedena. Ne bi škodilo, da se i one slike i članak otisnu i posebice. — 15. *Prigorčice.* Pjesme. Spjevao V. Gjurin. — 16. *Vruća vrela, gejziri i vulkani* (s dvije slike). Napisao V. I. — 17. *Opaki ljudi.* Crta iz života. Napisao P. Leber. i t. d. — Puna puncata je dakle i omašna »Danica« a stoji samo 40 fil. Kao na poklon. Ističemo s pohvalom; da ove godine nema u »D« nepotrebnih i štetnih popisa knjiga i t. d. Nema stoga sumnje, da će i se ljetos kao i lani razgrabiti ko na jagmu. Svatko dakle, tko ju želi imati, neka se naručbom požuri; a kod toga neka uvaži ovo: Društvo sv. Jeronima daje svoj koledar »Danicu« preprodavaocima na raspačavanje samo uz slijedeće uvjete: Tko naruči manje od 25 kom., dobiva »Danicu« uz običajnu prodajnu cijenu od 40 fil. bez popusta, te plaća sam poštarinu. Naruči li više od 25., a manje od 50 kom., to daje društvo popust od 25% po komadu od običajne cijene, dočim poštarinu plaća sam naručitelj. Naruči li se više od 50 komada, daje društvo popust od 25% i pošiljka se šalje franco. Novac se šalje unaprijed ili pouzećem.

Dr. O. Ivan Marković, Izabrane poslanice sv. Jeronima. Sv. I. U Zagrebu 1908. Naklada i tisak hrv. katol. tiskovnog društva. Cijena 4 krune.

Nije mogao poznati učenjak O. Marković bolje uporabiti dokolice svoje, nego ju je uporabio pohrvaćujuć krasne poslanice našega sv. Jeronima. Suvišno bi bilo i jednu riječ potratiti u pohvalu tih poslanica, toga pravog biserja stare katoličke knjige. Suvremenici su se divili i hvalili spise svetiteljeve, a mi ih možemo samo nasljedovati.

Hrvatski je prevod vrlo lijep i vjeran, koliko može biti vjeran prevod spisa sv. Jerka. Ne svigjaju nam se neke stilističke pogrješke. Tako primjerice učeni pisac redovito »se« i »je« odbacuje od prve naglašene riječi u izreci, kad i kad upotrebljuje »isti« u značenju njem. »derselbe« i tal. »lo stesso« (pr. str. 8. bilj. 18. »dok je isti bio arijanac« mj. dok je *taj* (ili *taj isti*...«) Nu to su više manje sitnice.

Krasan je predgovor o životu sv. Jeronima i o njegovim zaslugama; a lijepe su i bogate i bilješke, što ih je dodao prevoditelj.

Mi od srca preporučujemo ovaj prevod, a po gotovo onima, koji prigovaraju našemu »nekršćanskomu« pisanju.

O. Placido Belavić, franjevac. Poviest samostana i župe vukovarske. Tiskara »Sriemskih novina« u Vukovaru 1908. Cijena 60. filira.

Revni je naš suradnik o. P. B. opširno i lijepo raspreo sve, što je mogao doznati o povjesti samostana i župne crkve vukovarske; nanizao je zanimljive dogagjaje u Vukovaru; pobilježio visoke ličnosti, što su pohodile Vukovar; a konačno se dotakao i vukovarskih filijala.

Možda ne bi bilo s gorega, da je pisac opširnije što prozborio o suvremenim dogagjajima u ostalim hrvatskim krajevima, eda što jasniji budu i dogagjaji i povjest vukovarskog samostana i župe. Nu i ovako je ova knjižica lijepi dokaz ljubavi piščeve prema onome kraju, a i lijepi doprinos i pomagalo onomu, tko bude podrobnije pisao opću povjest domovine Hrvatske. Spis ovoga vrijednog suradnika »H. S.« svojski preporučuje.

Prof. Ferdo Heffler, Mogućnost uskrsnuća tijela. Katehetska knjižnica sv. IX. U Zagrebu 1908. Cijena 60 fil.

Pisac je napisao ovaj opis još 1902, a namijenio ga u prvom redu katehetima, eda uzmognu suzbijati antianastatičke bludnje novijega vremena Spis je izragjen dosta pomno. Ipak je gdjegdje trebalo zagrebsti malo dublje; a ne bi škodilo, da se što šta i

preradilo u II. izdanju, eda se suzbiju najnoviji napadaji i moderne fraze. Megju tim će i ova knjižica biti od velike koristi, pa ju preporučujemo osobito mladeži.

G. Denzinger, Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Editio decima emendata et aucta, quam paravit Cl. Baanwart, S. I. Friburgi Brisgoviae. Sumptibus Herder. 1908.

Već se odavno osjećala potreba, da se praktično i vrlo korisno djelo Denzingerovo popravi i popuni. Toga se posla latio isusovac Baanwart. I evo nam krasne priručne knjige ne samo za bogoslove već i za druge. Izdavatelj nije žalio truda, eda samo djelo bude što kritičnije. Mnogo je toga popravio, mnogo nadopunio. Kronološki je poredao razne dokumente, koješta je nepotrebno skratio. A dodao je i najnovije odluke sv. Stolice, kao novi silab, osudu modernizma i t. d. Vrlo su zgodna kazala, osobito alfabetsko kazalo.

Razumije se, da to izvrsno djelo preporučujemo svakomu, koji hoće da spozna temeljitije istinu.

Jedna njemačka apologetska zbirka. Hvala Bogu, da su se i u nas Hrvata počele izdavati apologetske knjižice. Već bijaše skrajnje vrijeme. Budući će trebati još mnogo vremena, dok se ispuni velika ona praznina, što se u nas opaža na apologetskom polju, ne preostaje nam drugo, nego da se poslužimo stranim djelima. Kako je pako megju nama Hrvatima njemački jezik od stranih najrašireniji i najpoznatiji, a s druge strane ova apologetska zbirka svojim sadržajem i brojem najbolje zadovoljava i odgovara savremenim potrebama, naumili smo cijenjenim našim čitateljima toplo na srce staviti i preporučiti ovu zbirku. Do sada je izašlo 17 djela, a svako stoji 50 pfeniga (60 filira.) To je neznatna svota obzirom na blago, koje se u tim brošurama nalazi. Svaka je ova knjižica bogata oružana, iz koje ćemo uvijek moći dovoljno oružja crpsti, da potučemo naše neprijatelje. Ta zbirka glasi: »Glaube und Wissen«.

1. Prvo je djelo napisao **Dr. Peter Anton Kirsch,** naslov mu je: **Die Beichte, ihr Recht und ihre Geschichte,** a opsiže 128 strana. U uvodu spominje spomena vrijednu izjavu protestanskog profesora teologije Tschackerta u Göttingenu, kojemu je: »privatna ispovijed nešto utješna i slobodna«. Kod protestanata je ona gotovo nemoguća, budući si svećenik mora steći ugled i povjerenje. Spominje pjesnikinju Luisu Hensel, koja se je pokatoličila, ne našav u Berlinu nijednog evangeličkog svećenika, komu bi se mogla privatno ispovijedati.

Da osujeti i pobije neprijateljske prigovore, odmah u prvom poglavlju veoma jezgrovito dokazuje negativnim putem istinitost i vrijednost ispovijedi. Najprije pobija prigovor, da je ispovijed uvedena na četvrtom lateranskom koncilu, za Inocenta III. Na tom naime saboru obzirom na tadanje prilike i mlakost vjernika bi zaključeno, da se svaki barem jedanput na godinu ispovjedi i pričesti. »Iz toga zaključka — veli on dobro — zaključivati na iznašašće ispovijedi, upravo je tako pametno, kao kad bi njemački državni sabor g. 1904 izdao zakon, da se ima porez svake godine o Uskrsu plaćati, pa bi onda kasnije tkogod ustvrdio, da je porez nastao u 20. stoljeću«. (str. 6.) Kad bi ispovijed tkogod izumio, onda bi nam povijest za sigurno sačuvala njegovo ime. »Povijest nam kazuje, tko je izumio puščani prah, munjovod, sat, kompas, parobrod i željeznicu, ali nigdje, tko je izumio ispovijed«. Pa kad bi ispovijed nastala istom g. 1215, kako to da se nalazi kod istočnih sekata, koje su se od Crkve odijelile ne u 13. već u 9. dapače i u 5. stoljeću? (str. 7). Ne možemo se radi kratkoće prostora tim djelima opširnije pozabaviti, ali će čitatelj već iz ovoga, što spominjemo, moći upoznati vrijednost i ljepotu tih djela.

Znamo kako se u nas moderni pogani danomice blatom nabacuju na najveće naše katoličke svetinje. Stari je šarlatan »Obzor« i ove godine pokazao svoju farizejštinu. Akoprem je utemeljen i uzdržavan eminentno od katolikâ, usugjuje se svejedno neprestano na našu svetu vjeru navaljivati. Njemu je sveta ispovijed uvedena u 9. ili 10. stoljeću poslije Krista, i to od crkvene hierarhije. Stoga najtoplije preporučamo sva djela, koja će nam uspješno i obilno pomoći, da pobijemo sve njihove laži i osvade, da im skinemo farizejsku obrazinu.

Pisac nadalje pobija razne prigovore kao n. pr. taj, da je ispovijed zato uvedena, da popovi saznaju i ispipaju obiteljske tajne. Lijepo i popularnim načinom pobija svakidanje prigovore: ja se ne trebam svećeniku ispovijedati, ja se ispovijedam Bogu; svećenik je isto tako grješnik kao i ja; a još ljepše onaj: šta se ja trebam ispovijedati? Ja si nijesam svijestan nikakova grijeha. Na str. 13 navagja nekoje navale na ispovijed iz povijesti. Krasan mu je treći članak sa dokazima iz sv. Pisma (str. 18—28.) Dalje dokazuje iz prakse Crkve, koja je ispovijedanje grijeha uvijek za potrebito držala (do str. 37.), a iza toga nadovezuje poučni članak, koji se grijesi moraju ispovijedati. Važan mu je članak deveti, u kojem se temeljito obara na lažni prigovor, da je obligatna ispovijed uvedena za Inocenta III. (str. 84—93.) Uopće nema prigovora, na koji se pisac ne bi obratio i pobio ga.

U toj se knjižici nalazi cijela katolička nauka o sv. ispovijedi, o uvjetima, komu se mora ispovijedati, o odriješenju i o koristi ispovijedi. Ispovied je ne samo korisna pojedincu već i cijeloj zajednici. Ona ima neki pomirbeni karakter i utješni, Gdje se do

ispovijedi mnogo drži, u onim se zemljama dogagja najmanje samoubojstava. Poslužio se je pisac tu statističnim dokazima. (str. 114) U Bavarskoj naime dolazi na milijon stanovnika nešto preko 90 samoubojstava katolika, dok u protestanata broje preko 200. Ispovijed je nadalje korisna za cijelo ljudsko društvo i to ponajprije za pojedine obitelji, u kojima vlada ljubav i sloga, zatim za cijele općine i gradove, u kojima su stanovnici (koji se naime redovito i rado ispovijedaju) mirni, te ne će sudjelovati kod buna i revolucije. Ona je uspješno poticalo, koje nas suzdržaje od raznih opačina. Navagja pisac lijepe i važne priznaje Voltaire-a, Rousseau-a, i samih protestanata. Ispovijed je najuspješnije sredstvo za odgoj mladeži (str. 117.)

Kad je to sve pisac tako lijepo i krasno razložio, u zaključku na strani 123. završuje djelo riječima i raznim opomenama znamenitog u vrijeme Karlovićâ teologa Alkuina. Tko pročita ovo djelce, osjećat će se osvježenim, u vjeri učvršćen. To vrijedi za sva ta djela. Pisana su popularnim načinom, posve su jasna i razumljiva, a opet učena i jezgrovita, te odaju duboko znanje auktora. Pisana su stvarno i strogo su kritička.

Za ovim djelom svojom krasotom ni malo ne zaostaju druga djela. Ne možemo se doduše svakim ovako opširno pozabaviti, već ih sva od srca preporučamo. Komu iole financije dopuštaju, a razumije njemački, neka si ih preko koje god tiskare i pošte iz Monakova naruči. Čitali smo mnogo kritika o njima, ali su se sve najljepše i najlaskavije izrazile.

2. **Dr. Hoffmann: Die hl. Kommunion im Glauben und Leben der christlichen Vergangenheit.** Kako se u današnje doba i presveti oltarni Sakramenat obeščašćuje i toliko puta na nj po zlim novinama i djelima navaljuje, a s druge strane treba vjernike podučiti i bodriti na često i dostojno primanje sv. Pričesti, zato je učeni pisac, koji je već više toga o tom pisao, temeljitim dokazima dokazao Isusovu prisutnost u presv. olt. Sakramentu. Djelo ima 144 strane. Vjeru prvih kršćana u Isusovu prisutnost u presv. olt. Sakramentu dokazuju nam sveti Oci, mučenici, slike u katakombama, misni formulari i sami neprijatelji Crkve. Ta knjižica ne samo da osvjedočava razum već i srce potiče na pobožno primanje ovog Sakramenata. Pisana je historički i religijozno.

3. **Leonhard Selzle: Kann ein denkender Mensch noch an die Gottheit Christi glauben?** Knjižica je upravo dobro došla. Koliko se danas sa svih strana navaljuje i na samo Isusovo božanstvo! Nema tu često razlike izmegju učenih ljudi i najprostijih radnika. To niječu tisuće i tisuće visokoškolaca i oni, koji borave u sjajnim palačama. Proti Isusovom se božanstvu govori često u sjajno rasvjetljenim hotelskim dvoranama, u zadimljenim krčmama niječu ga pisari i friseuri, jednom riječju učeni i neuki. Ali što je tomu razlog? Zar možda dokazi ili znanosti? O ne! Toga im još nije uspjelo pronaći. Ta nisu drugo nego ljudi privezani na zemaljštinu i njena uživanja, a i ne rijetko šuplje glave. Kad bi se oni Isusovim životom malo pozabavili te ga kritički i historički promatrali i proučavali, ne bi mogli ovako govoriti. Ovakovi ljudi često nemaju ni pojma o religiji a ipak se usugjuju tvrditi nešto bez ikakovih dokaza. Sjetimo se samo Darwina, koji je cijeli život sproveo, baveći se majmunima, psima, pticama i sličnim stvarima. O religiji nije nikada imao vremena promatrati, a ipak tvrdi, da znanost nema sa Kristom nikakova posla (str. 5 sl.) Auktor dokazuje Isusovo božanstvo iz Njegove egzistencije, smrti, uskrsnuća, iz Njegovih vlastitih riječi i jer je preobrazio poganski svijet. Nadamo se, da ćemo ovo djelo naskoro vidjeti u hrvatskom prijevodu.

4. **Dr. Paulus: Luther und die Gewissensfreiheit.** Pisac duboko poznaje reformaciju. Ova knjižica doprinaša mnogo bistrenju pojmova. Ona nas upoznaje sa Luterom te s njegovom i njegovih učenika i prijatelja naukom o slobodi savjesti i vjeroispovijedanja. Pisac se bavi Melanchthonom, Justus Jonasom, Meniusom, Urbanom Rhegiusom i Ivanom Brenzon. Knjižica nam baš dobro fotografiše Luterovu »toleranciju«.

5. **Dr. Constantin Gutberlet: Vernunft und Wunder.** *Beweiskraft, Möglichkeit und Erkennbarkeit der Wunder.* Zaista knjižica zlata vrijedna! Ona je jedna ružica iz vijenca znamenitih Gutberletovih djela. Akoprem je pisac već star, obdario je i ove godine katoličku literaturu dvjema prekrasnim knjigama. Ova će brošurica dobro doći siromašnijim slojevima. Ne trebaju za ovu stvar kupovati cijelu njegovu apologetiku, dosta im je ova knjižica. Cijenjeni naši čitatelji znadu dobro, koliko se danas viče i deklamira po svijetu o nemogućnosti čudesa. Čudesa modernim poganima ili ne egzistiraju ili se po nazoru racijonalista mogu protumačiti naravnim znanostima. Treći opet pjevaju o čudesima kao produktima naravnih zakona, dok ih četvrti već a priori niječu. Na početku govori učeni protonotar o predrasudama proti čudesima (strana 5—9), koje se temelje na praznim i pukim tvrdnjama bez ikakovih dokaza. Kad čovjek čita ovu knjižicu, upravo uživa, te se divi gvozdenoj logici i neoborivim dokazima auktorovim, Nijekanje se čudesa temelji na teškim zabludama (10—20.) Divan mu je treći članak, gdje »rukopipateljnim« dokazima dokazuje mogućnost čudesa (str. 20—32.) Čudesa dijeli u protinaravna i nadnaravna i u izvannaravna i mimonaravna, i onda jasno dokazuje mogućnost prvih kao i drugih. Nijekanje se

čudesa protivi zdravom razumu, jer niječe slobodu i svemožnost Božju. Čudesima, što ih uči i dopušta kršćanstvo, bitno se protivi spiritizam (48—64) i hipnotizam (64—68.) Na zadnje lijepo razlaže o povjesničkoj istinitosti čudesa (81—90) i kako čudesa dokazuju božansko porijeklo kršćanske religije (90—93.) Knjižica je majstorski napisana, pa ju toplo preporučamo.

6. **Viktor Cathrein S. J.: Gewissen und Gewissensfreiheit.** — Već nam samo ime auktorovo jamči, da i to djelce, poput svih njegovih ostalih, mora biti puno zlata. Želimo li se pozabaviti naukom i dokazima o savjesti, ne treba nam tražiti i čitati velika auktorova djela; u tom je djelcu lijepo u 110 strana izložio činjenicu, da egzistira savjest, razložio je njezin postanak i bistvo, nauku materijalizma, racijonalizma i evolucijonizma o savjesti, usporedivši ju sa teističko-kršćanskom. Na strani 43—50 razlaže razne vrste savjesti i čuvstva. Lijepa mu je peta glava o auktoritetu savjesti. Savjest je naš sigurni vogja u ćudorednom životu. Najuspješniji mu je zadnji članak (str. 96) o savjesti i znanosti.

7. **Dr. Anton Beck: Die menschliche Willensfreiheit.** Knjiga se dijeli u dva dijela. U prvom dokazuje pisac egzistenciju slobodne volje iz naše svijesti. Zgodan mu je članak na str. 46, gdje dokazuje da bez slobodne volje nije moguće razuman život sprovagjati. Pisac umije nekim posebnim načinom dokazivati. Dokazi su mu upravo očevidni. U drugom dijelu razlaže i obara razne prigovore kao n. pr. onaj iz načela uzročnosti, iz statistike morala, da je sloboda nešto suvišna i t. d. U zaključku (str. 138—140) navodi determinizam i monizam.

8. **Dr. Franz Walter: Kapitalismus, Sozialismus und Christentum.** Na početku tumači pisac pojam kapitalizma i kapitala. U drugom članku (str. 27) opisuje povijest kapitalizma, a u trećem (44—55) povijest socijalizma. Kad ih je izložio, usporegjuje ih sa kršćanstvom. Tu govori o Isusu kao spasitelju siromaha i kao o »socijalistu«. Knjiga je puna brojnih citata. Učeni je pisac profesor na monakovskoj univerzi. Djelce opsiže 112 strana.

9. **H. A. Krose S. J.: Religion und Moralstatistik.** Jedva da se ikoja znanost toliko zlorabi, koliko upravo statistika. Znanost »grouper les chiffres« ima svoje dobre i zle strane. Kako se pako često navaljuje na Crkvu katoličku i na njezin moral i to »dokazuje« dokazima iz statistike, poslužio se je i auktor statistikom, da ih obori. On je specijalist u statistici, te je napisao više takovih knjiga, za kojima ni ova ne zaostaje. U uvodu tumači važnost moralne statistike za apologetiku. Znakovi,

po kojima se ima nemoral prosugjivati, jesu nezakonita djeca, kriminalitet, samoubojstva i ženidbene rastave. Zato se auktor na ove četiri stvari obazire. Zaključak je te statističke študije ovaj. Statistika nam ne može zanijekati, da se i kod katolika nalaze razne opačine i nećudorednosti; no usporedimo li katolike s inovjernicima napose s protestantima, vidimo, da nas ovi u zlu kud i kamo natkriljuju. Rezultat je moralne statistike za katolike posve povoljan.

10. **Dr. Franz Heiner: Die Jesuiten und ihre Gegner.** Ta knjižica nije drugo nego novo izdanje auktorove brošure: »Protestantische Jesuitenhetze«, te se bavi zakonom od 4 srpnja 1872. Svrha je djelu da prikaže, kako je nepravedan taj zakon, i da pobije razna klevetanja i objede proti isusovcima. On želi, da sasvim nestanu zakoni Kulturkampfa. Kod tog novog izdanja vodilo ga je načelo: ljubim pravdu a mrzim na nepravdu. Freiburški univ. prof. i protonotar Heiner govori tu o svrsi i postanku isusovačkog reda, i o njegovom moralu. Tu razlaže njihovo probabilističko stanovište, reservatio mentalis, directio intentionis i t. d. Knjiga je pisana učeno i razumljivo. Na koncu (strana 91—107) tumači, kako se i zašto toliko navaljuje na Isusovce, i opisuje njihov progon u Njemačkoj (107—127.) Karakterne su mu riječi, koje već u predgovoru navodi i kojima zaključuje ovu brošuru: »No mi katolici ne smijemo, ne možemo i ne ćemo mirovati ni počivati, dokgod mi našu braću ne vidimo, gdje slobodno žive i djeluju u našoj i njihovoj domovini!«

11. **Dr. Richard von Kralik: Gibt es ein Jenseits?** Nema na svijetu zamašnijeg pitanja od ovoga. Ako ne egzistira vječnost i posmrtan život, ludo bi bilo težiti za nekim ne egzistirajućim ciljem; onda su opaki i pogani materijalistički nazori mjerodavni za moral, društvo, državu i kulturu. Mi tada nijesmo drugo van pojave naravi, upravo tako kao zrak, voda i zemlja, kao željezo i životinja i t. d. Zato glasoviti ovaj učenjak dokazuje opstanak duše i svjedočanstva o drugom životu iz povjesti svih starih naroda. Ne samo da to dokazuj i narodi kao takovi već i sva vremena i najglasovitiji mislioci. Pisac se još lijepo svrće na Dante-a, reformaciju, filosofiju, nar. znanosti, spiritizam i teosofiju.

12. **Dr. Johann B. Haring: Kirche und Staat.** Crkva i Država! Zar ne kako zanimivo i savremeno ali i teško pitanje! Ali ga je gradački sveučilišni profesor Dr. Haring baš majstorski obradio.

Dvostruki je čovjekov cilj. Jedan je zemaljski a drugi nadzemaljski. Da se oba uzmogu realizovati, stvorio je Gospodin Bog

Crkvu i državu. Zato auktor u kratko ali jezgrovito razlaže pojam Crkve, šta znači etimološki i historijski, a onda isto tako i pojam države. U drugom dijelu (str. 11 slj.) tumači općenita načela i razne torije o odnošaju Crkve i države. Crkva je neposredna ustanova Božja, utemeljena za sva mjesta i vremena, dok joj je svrha vječni spas ljudi. Država pako ima neposrednu zadaću brinuti se za vremenito dobro podanika. Obje su po svojoj vrsti potpune i savršene — tako okružnica pape Leona XIII: Immortale. Svaka od ovih ima svoje posebne zadatke i stvari, dok su im opet neke zajedničke. Država ima Crkvu pomagati i podupirati u njezinim stvarima, da može polučiti svoj cilj. Zato je Pio IX. i zabacio u silabu nauku: »Crkva se ima od države, a država od Crkve rastaviti« (str. 20.) Sad pisac na strani 28—92 opisuje odnošaj izmegju Crkve i države u povjesti od rimskoga carstva sve do danas. Udes Crkve u početku bijahu progoni. To trajaše do milanskog edikta. S ovim stupa odnošaj izmegju Crkve i države u novu povoljniju perijodu. Nekoji članci odaju temeljito znanje i načitanost auktora. Tako na primjer gdje govori o crkveno političkom odnošaju u srednjem vijeku (43—55 i slj.) U kratko pripovijeda, ali opet sve. Tako odnošaje izmegju Grgura VII. i Henrika IV, zatim Fridrika I. Barbarosse sa odlučnim papom Aleksandrom III, Filipa IV. »Lijepog« sa Bonifacijem VIII. i t. d. Na koncu tumači crkveno političke odnošaje i konkordate u pojedinim državama (83—92.) Ova je knjižica baš osobite hvale vrijedna.

13. **Dr. Gottfried Hoberg: Bibel oder Babel?** Tko se želi upoznati sa tim pitanjem, o kojem se već toliko pisalo i raspravljalo, neka si nabavi ovo djelo. Bavi se starozavjetnom povješću, napose povješću Ninive i Babilona. Tu se opisuju religijozni nazori ili uopće religija Babilonaca, zatim ju usporegjuje sa naukom sv. Pisma. To nam dokazuje, da nema naroda bez religije. Djelo opsiže 96 strana.

14. **Der Syllabus** Papst Pius' IX. vom 8. Dezember 1864. erklärt von *Dr. Anton Michelitsch.* Prije nego je počeo same točke silaba razglabati, zorno prikazuje u uvodu etimologijsko znamenovanje silaba, njegov povjesnički razvitak, auktoritet i t. d. (do str. 10.) Od strane 11—107 u kratko ali temeljito tumači 80 točaka spomenutoga silaba. Na str. 108. navagja i kritizuje djela o silabu od exjezuite frofa Hoensbroecha i Goetza. Na koncu još (str. 113—119) navodi 16 osugjenih točaka iz enciklike »Quanta cura«, na koje je prikopčao 16 protivnih t. j. katoličkih. Već nam samo ime učenoga pisca jamči, da je djelo pisano učeno i jasno.

15. **Dr. Simon Weber: Die katholische Kirche die wahre Kirche Christi.** Djelo je strogo apologetskog sadržaja, te opsiže 128 strana. U uvodu (3—6) lijepo opisuje

zadatak kršćanstva. Ono je od Boga odregjeno, da ljudstvo vodi k Bogu, stoga da može svojoj zadaći odgovarati, ne bi mu dostajalo, da je puka teorija ili nauka, koju bi ljudi imali slijediti, već ono mora biti religijozna institucija, društvo. Kao takova mora da ima neki viši auktoritet t. j. primat. Ona je od Boga ustanovljena, to nam potvrgjuje njezina povijest (str. 6 slj.) Kolike je već navale i oluje prebrodila, ipak nepromijenjena uvijek kao pomlagjena neprestano traje. Usporedimo li ju sa drugim religijama, još nam je jasnije božansko njezino porijeklo. Pisac ju usporegjuje sa budhizmom (str. 15) i muhamedanizmom (17.) Crkvu je katoličku utemeljio Isus Krist (str. 18.) Lijep mu je članak o vlastitostima prave Crkve Kristove. Ona je (kao društvo) nužna (72), samostalna (73), neovisna, neprolazna, jedinstvena i općenita, nepogrješiva, sveta, apoštolska, vidljiva. Kad je to pisac razglobio, dokazuje, da jedino kat. Crkva ima vlastitosti prave Crkve Kristove (str. 92) te je zato jedino ona pravi put k Bogu. To dokazuju i njezine nauke (s. 108), kojima ima odgovarati život svakoga pravog kršćanina.

16. **Dr. Gustav Schnürer: Das Mittelalter.** To krasno djelo, što ga je izdao učeni friburški univerzitetski profesor, uspješno dokazuje, da je srednji vijek utemeljenje naše zapadne kulture. U prvom poglavlju piše početak civilizacije sve tamo od Babilonaca. Divni su mu treći i četvrti članak, gdje dokazuje, da je Crkva prenositeljica stare kulture (29—37) i da ona stajaše na čelu inteligencije, kulture i vlasti cijeloga zapada (37—55.) Opširno razlaže povijest renesanse (56—71.) U slijedećem članku crta postanak modernih država, kojim je prijetila anarhija, no ovu je Crkva utemeljivši viteške redove i križarskim vojnama osujetila. Opisuje redom stanje u Francuskoj od Filipa II, zatim u Njemačkoj, Engleskoj i Španiji, a onda (str. 78.) novovjeke izume napose tiskarstvo. Na koncu (86—95) ima pregled rečenoga. Vidi se, da je auktor u historiji vrlo vješt.

17. **Die Ursachen der Reformation von Joannes Fritz.** To najnovije djelo, što je upravo izašlo, pruža nam pravu sliku tadanjeg stanja kat. Crkve. I ono je poput ostalih puno mirisavog cvijeća. Učeni župnik Fritz piše znanstveno i apologetički. U uvodu razlaže riječ »reformatio«, zatim slika tadanji položaj Crkve i razna reformatorska nastojanja i koncile, stanje klera, papinstvo i carstvo, povijest Lutera, Tetzela i prepirke o oprostima. Pisac odaje duboko svoje zvanje i načitanost. Na str. 75 ima posebni članak o Leonu X. i reformaciji. U desetom članku (strana 81.) crta nekadanji i sadanji protestantizam. Zgodno veli na zadnjoj (93) strani, da su reformatori orugje u ruci Božje pro-

vidnosti, kušnja i usavršivanje prave Crkve Kristove. Nijedna sila nije bila jaka srušiti Crkvu Isusovu.

M. P. iz Fulde.

A. De Lapparent: Science et Apologétique (5. c.) Paris, 1905. 301. 300.

Sam naslov knjige pokazuje njezinu aktualnost, a još nas više nagoni, da ju predstavimo našim čitateljima, jer je pisac bio pravi, praktični katolik, i prvi učenjak u geologiji u Franceskoj. On je svojim životom u katoličkoj vjeri, i svojim znanjem u svim strukama znanstvenih istraživanja pokazao, da se znanje i vjera ne protive, nego, držeć se svaka svog predmeta, megjusobno potpomažu. Što je svojim životom učinio, to je u ovoj knjizi javno sa znanstvenim aparatom napisao. Da je spadao megju prve današnje učenjake, to mu priznaje svak; to mu je priznala i francuska akademija prirodnih znanosti, koja ga je malo prije njegove smrti izabrala za svog vječnog tajnika. Bio je uvijek prisutan na katoličkim internacijonalnim skupštinama učenjakâ; u Monakovu je bio i predsjednik. Takogjer je bio član novog katoličkog društva znanosti, što ga je Papa Pio X. osnovao iza Enciklike. Nu božja je providnost drugačije odredila, te ga je uzela k sebi ove godine na početku proljeća, ostavljajući katoličku znanost ucviljenu. Bio je taman u naponu godina, u dobi najprikladnijoj za rad. Ali se tješimo, to je put, kojim i mi imamo jedan put proći, a on nam je pokazao primjerom, da budemo pravi učenjaci i vjerni katolici.

U knjizi govori o najglavnijem i najzagrijanijem pitanju današnje dobi. Danas se najviše navaljuje na katoličku nauku u ime znanosti; kod mnogih, osobito kod srednje naobražene publike znanost je Bog-idol. Kad se kaže, da je nešto znanost dokazala, sve je gotovo: znanost je nepogriešljiva. Branitelji vjere tvrde protivno: znanost nije sve; znanost ima svoje megje, koje ne može prijeći, ako želi znanost ostati. Lapparent je skupio ovdje konferencije, koje je držao u Parizu, gdje govori o znanju i apologetici. U prvom poglavlju, iza kratkog uvoda o modernoj pretjeranosti o znanosti, govori o geometriji, postanku pojmova i aksioma, te pokazuje, da tu nema baš one apsolutne vrijednosti, koju joj daje svjetina: pisac se oslanja na prvake moderne znanosti (ne na Haeckela!) Govori o novoj vrsti geometrije, koja postavlja protivne principe staroj. Za tim prelazi na nauku o brojevim i mekanici; i tu nalazi istu nestalnost. Treće poglavlje govori o znanostima opažanja i o njihovoj vrijednosti. Ni tu se nema apologet ništa bojati. U četvrtom i petom govori o harmoniji i redu, koji vladaju u prirodi; donosi izabrane primjere za ilustraciju: red, harmonija, svrha prirode vode nas k priznanju Svemogućeg; opet apologet u znanju nalazi korist. U šestom govori o evoluciji prirodnih znanosti, po redu jednu za drugom slijedi: dakako, da su se dosta puta morale presvlačiti; dakle prije nego budu što oponirati katoličkoj nauci vjere, imaju se dobro osvjedočiti o svojim afirmacijama, a tim će osvjedočenjem izgubiti volju za oponiranje, samo ako nemaju krivi pojam o nauci vjere (to se danas na žalost vele puta dogagja.) Znanost teži k jedinstvu; to je priznati staru nauku i jednog Boga i Providnosti, koja je svagdje red i harmoniju, jedinstvo postavila.

Zadnje poglavlje govori o dužnosti i pravu apologetike prema znanosti. Ništa ne držati za nauku vjere što nije. Najviše škodi dogmama, držeći nešto za dogmu, što nije dogma. Priznati, što je znanost stalno dokazala. Apologet može ići dalje i mora znanost slijediti na njezinu zemljištu, te u ime znanosti potući one, koji u isto ime navaljuju na naše svetinje. K tomu apologet ne smije nikad zaboraviti, da njegova zadaća nije dokazati istine vjere, nego dati *rationabile obsequium.*

Da se znanje i vjera ne kose, pokazuju nam najučeniji ljudi: »Kepler, Newton, Pascal, Ampère, Cauchy, Hermite, Pasteur, (mi im dodajemo još Lapparent), koji nijesu nikad mislili, da bi iz njihovih otkrića moglo proizaći oslabljenje dubokih uvjerenja, kojim su bili nadahnuti. Što bi se njihovo znanje umnožavalo, više bi se osjećali, da ih popada dvostruko čuvstvo: s jedne strane udivljenje spojeno sa zahvalnošću, za ljepotu djela, kojeg im se pojedinosti pokazuju; s druge strane rastuća poniznost, radi posve očite disproporcije izmegju znanja do sad postignutog i neizbrojnosti problema, koji neizbježivo nastaju svakim novim otkrićem«.

Z. T.

Dr. P. Einig: **Glauben u. Wissen in wechselseitiger Förderung**. S. 40. Trier, 1906.

Danas se svuda čuje govoriti, da su vjera i znanost protivne, da se kose i si protuslove, da je došlo vrijeme, da znanje vjeru u grob položi; ali ipak čovječanstvo bez vjere ne može ni stopu naprijed. Prijatelji uče sve protivno: vjera i znanost ne samo da si ne protuslove nego se potpomažu. To nam tvrdi i ova knjiga. Pisac je za luč ideja uzeo znamenitu sliku iz škole Giotto, na kojoj je naslikan sv. Toma; pod nogama mu leži Averroës, a s obje strane Platon i Aristotel sa raznim krepostima: to je simbol ujedinjenja vjere i znanosti. To je uvod (1—6.)

U prvom odlomku: *Vjera i bogoslovija podpomažu znanje i znanost* pobija teorije, koje progone vjeru; koje osnivaju sve na vjeri: tradicijonalizam; obara protestantski fideizam, koji niječe vjeri: moć razuma radi istočnog grijeha. (Luter i današnja liberalna pro-

*

testantska i modernistička bogoslovija.) Pobija naturalizam i racijonalizam. (Hermes Günther, Frohschammer.) Izabranim primjerima pokazuje, kako vjera potpomaže filosofiju i znanje (6—22.)

Drugi odsječak: Svjetovno znanje potpomaže vjeru i bogosloviju. Dopušta, da se znanje drži svoje metode i zakona, i tako u svojim granicama opet služi vjeri. Na prvom mjestu dolazi povjest, egiptologija i asiriologija, zatim filosofija, osobito prvaci filosofske mudrosti, Platon i Aristotel. Želi što više učenih svećenika i svjetovnjaka, to je želja bila Lava XIII. a to želi i Pio X. (22—39.) Prigodna rasprava za jubilej trierskog biskupa. Pisac je bio urednik znanstvenog bogoslovnog časopisa: *Pastor bonus*. Napisao je cijelu bogosloviju i mnogo apologetskih knjiga. Već je pozvan, da primi krunu vječnog blaženstva. *Z. T.*

Dr. J. B. Disteldorf: **Die Auferstehung Jesu Christi.** 76 S. Trier, 1906.

Ovoj krasnoj, znanstvenoj i dobro pisanoj knjizi ista je bila prigoda. To je žalosno a i utješljivo vidjeti, da katolički apologeti brane proti protestantima uskrsnuće našeg Spasitelja, proti onima, koji se hvastaju, da uza se imaju pravu Isusovu nauku. Harnack piše, da današnja apologetika nije na čistu, šta ima braniti, ali to ne pali katoličkoj apologetici: ona brani šta je uvijek katolička Crkva branila: pravu i potpunu nauku Isusovu. Apologetika vodi boj za Isusa. U prvom dijelu pokazuje važnost uskrsnuća kao čuda, i njegove vrijednosti izmegju ostalih čudesa. Ovo je čudo naprijed prorečeno, ne može mu se nikako zanijekati karakter čuda. Po ovoj je knjizi bila druga knjiga napisana od protest. bogoslova u Zürichu, dra. A. Meyera. On je pokupio sve moguće proti uskrsnuću, te ga niječe; ali bez ikakvih dokaza, njemu za dokaze služe sanjarije, korupcije teksta u s. Pismu; on sve tumači na način »Visionshypothese«. Kod protestanata je našao odobravanje (1—14.)

Drugo se poglavlje bavi filosofskim i povjesničkim pretpitanjima. Pobija prigovore protiv čuda uopće, a napose proti uskrnuću: pobija Harnacka, Meyera, i Loisy-a, njihove sve moguće navale proti mogućnosti uskrsnuća, njihove neosnovane i subtilne distinkcije. Zatim pita, gdje su dokazi za uskrsnuće: u s. Pismu, a ne u apokrifima, kako je radio Strauss, a kako i danas mnogi rade. Sa protivnikovim riječima, Harnack, pokazuje vjerodostojnost sv. Pisma i istinu tradicijonalne nauke. Karakter sv. Pisma i potpuni bankrot kritike u boju proti sv. Pismu i tradicijonalnoj nauci (14—39.)

Sve povjesničke dokaze iz sv. Pisma donosi nam treće poglavlje; o njihovoj vrijednosti i naravi. Obara sve izmišljene hipoteze za tumačenje dokazâ. Tu se osjeća glava hipotezi prijevare: da je to sve maslo i prijevara Apoštola; tu se ništi hipoteza pričinjene smrti; tu se čini opijelo hipotezi vigjenja; ona danas ima

najviše zastupnika. — Zaključak: »Gospodin je u istinu uskrsnuo! Alleluja!« (39—64).

U zadnjem odlomku, u kratko ali jezgrovito, odbija sve protivničke prigovore proti uskrsnuću: na prvom mjestu nalazi se Lessing, današnji samo njega ponavljaju. Što je najkarakterističnije u tom pitanju, jest, da će naobražen čovjek, ako pomno i razmišljeno čita protudokaze, kojim se protivnici uskrsnuća služe, doći do uvjerenja, da je Isus u istinu uskrsnuo.

Na koncu donosi popis literature, koja mu je služila za sastavak ovog djela. Još donosi usporedno u originalnom i njemačkom jeziku izvješća sv. Pisma, četiriju evangjelja, Djela Apoštolskih i 1. Korinćan.

Knjiga zaslužuje najtopliju preporuku; osobito će dobro doći apologetima i učećoj mladeži. *Z. T.*

Kratke ocjene.

Čas zv. 6.

Zanimljiva je rasprava dra Grudna o Primožu Trubaru. Nastavak članka Fr. Terseglava o problemima u savremenom duševlovlju preporučujemo osobito onima, koji se hruste na kritiku Barčeve apologetike, a najviše onima, koji su Barčevu knjigu preporučili. Lijep je i članak J. Puntara: Slov. narod, njegova inteligenca in dijaštvo. Dobro bi bilo, da se tko onako obazre i na naše prilike. Obilati su prikazi novih knjiga i listak.

Luč g. III. br. 9—10.

Lijepo je završila »Luč« svoje III. godište. Dva su broja zajedno prilična knjiga puna svega. Tu je razmatranje o djelovanju i o uspjehu gjačke organizacije. Tu je nastavak književnih razmatranja i drugih lijepih rasprava. Tu su krasne neke nove rasprave, pjesme, crtice. Obilat je pregled književnosti. Dopisâ je tu sa svih strana, pa i sila svaštica. Lijepo je završila »L« III. god., a Bože daj, još ljepše počela i i završila IV. godište.

Srce nam se rastapa od dragosti, kad gledamo, kako se bujno razvija malo gorušičino zrno u hrvatskom gjaštvu. I kako je presv. biskup Mahnić u Lurdu sa suzom u oku molio i zazivao blagoslov Božji na zagovor neporočne Djevice i Majke naše, tako ga zazivlje i naše uredništvo. Mladi sokolovi hrvatski, samo ustrajno i složno! Dobra vas Majka i Kraljica Hrvata očevidno zakriljuje i štiti. Naprijed pod Njezinim okriljem i Hrvatska će se naskoro preporoditi!

Prosvjeta je konačno došla u ruke katoličke. Preku-

pilo ju je »Pijevo društvo« od Scholzove tiskare. I opazilo se odmah, da je moguće, što se prije činilo nemogućim. »Prosvjeta« stoji na kršćanskom stajalištu, a ipak donosi birano štivo pristupačno radoznalu općinstvu. Kritično oko g. O. Szlavika znade razabrati pljevu od pšenice, pa tako »P.« i ugagja svojim štiocima i drži se zdravih načela. Neki traže od »P.« još mnogo više. I mi se nadamo, jer to uredništvo i obećava. Nu nobena naglost nič ne valja, a s vremenom i sa slamom i mušmule zore. Prvi put sada preporučujemo »Prosvjetu« bez straha i bez žacanja svim prijateljima i ljubiteljima hrvatske knjige i zdrave zabave i pouke.

Serafinski Perivoj br. 7.—9.

Ima lijepih članaka, vijesti i t. d. Napose ističemo suvremenu raspravu našega vrijednog suradnika *o. P. Grabića*, Moderno bezvjerje, pa i članak o katoličkoj beletristici u Njemačkoj. Sa 9. je brojem preuzeo uredništvo o. dr. J. Jelenić, profesor u Lijevnu. I taj je broj lijep i obilat. Ima i pjesama i rasprava i t. d. Želimo »S. P.« sve veći uspjeh u svakom pogledu i u ruku novog urednika.

Vrhbosna katoličkoj prosvjeti br. 11.—16.

Br. 11.—12. je prikazan sav presv. biskupu Šariću. Tu su pjesme u slavu svečaru, tu je životopis njegov, proslava njegove posvete za biskupa i t. d. U ostalim brojevima ima obilje lijepih rasprava, to nastavaka, to iznova započetih. Ističu se osobito rasprava o koncu svijeta, pa lijepa posvjesna rasprava *Iv. Jablanovića,* Prve pojave biskupije kršćanske u Bosni. Hvala Bogu, »Vrhbosna« kroči stazom, koju joj utro umni i zanosni biskup Šarić. Bog ju blagoslovio i po njoj razlio obilje blagoslava na sve krajeve hrvatske!

Niva č. 13.

Od mnogih rasprava, koje su više stegnute na Rutene, ističemo zanimljivu raspravu o. O. *Voljanjskoga,* Pro pjatiknjižije Mojseja. Pisac lijepo raspreda o nazivu, o značenju, o raznim teorijama i t. d. U današnje je doba pitanje petoknjižja na dnevnom redu, stoga i tu raspravu živo preporučujemo. Zgodna je i rasprava *O. Kosta Kyrilla,* Deščo pro vihovanje ditij i dr.

Przegląd Powszechny N. 295.—296

Zanimat će osobito eksegete rasprava *Ks. Wl. Szczepanskiego,* T. I., Pierwsza skarga Joba. Aktualna je rasprava, a i lijepa *Ks. dra. Fr. Gabryla:* Wieczność świata wobec nauki dzisiejszej. Pisac odgovara na teška pitanja: 1. je li ovakav svijet opstojao od vijekova, 2. da li materijа svjetska opstoji sama od sebe i po sebi i 3. hoće li poslije našega svijeta doći novi.

Apologetische Rundschau. 1907/8. 1.—11.

Krasni se taj mjesečnik bavi aktualnim pitanjima. Sadržinom je veoma bogat, dok mu je cijena posve niska. Na godinu stoji 3 marke (3 kr. 75 fil.) Izlazi tek treću godinu, ali je sa svih strana obasut najljepšim priznanjima i izjavama. Prvi je broj ovoga godišta izašao u listopadu prošle godine. Odmah u njem ima lijepi članak o modernizmu od Meyenberga, prof. iz Lucerna; zatim kritika Eduarda Hartmanna od Setza, prof. univerze iz Monakova, koja se nastavlja te münsterške lige proti indeksu. Zgodan je članak: Die neuesten Priester- und Klosterskandalgeschichten aus Italien, od dra. Läufera iz Milana Tu je pisac nanizao 28 lažnih slučajeva, gdje su bili svećenici i redovnici na najgadniji način obijegjeni. (Ovakove su bestidne laži često naši »napredni« odmah preštampali, ali se nijesu nijedanput usudili, da ih opozovu, akoprem su liberalni talijanski listovi bili tuženi i na sudu bila dokazana nevinost optuženih.) Stoga je uvijek dobro, da se nagje katoličkih novina, koje će njihove laži objelodaniti i pobiti. (Toga ti je bilo naše dično »Hrvatstvo« potpuno svijesno.)

Osim apologetskih i filosofskih članaka ima tu i mnogo manjih, zanimljivih člančića i recensija. Ljepotu i ugled lista u velike povećaju vrli i ugledni njegovi suradnici. Tako u 2. i 3. broju piše o grčkoj liturgiji i papama princ Max von Sachsen, profesor katoličke univerze u Friburgu. Članci su pisani upravo vještački. U drugom broju piše dr. Kraemer iz Coblenza o modernizmu, njegovom razvoju i metodi i dr. Lugo iz Speyera o modernoj biblijskoj znanosti. Zgodan je članak: Klerus und Sittlichkeit, u kojem pisac ističe, da su socijalni demokrati otkrili izmegju 150.000 talijanskih svećenika i redovnika tek dvije šugave ovce: »Ein brillantes Zeugnis — veli on pravo — wofür der sonst so oft verlästerte italienische Klerus der sozialdemokratischen Presse dankbar sein sollte!« Navagja i: Düsseldorfer Volkszeitung, koja je usprkos svojem brižnom registriranju mogla navesti samo 12 slučajeva u dvadeset godina, gdje su bili svećenici (u Njemačkoj i Austriji) osugjeni. Ako se uzme u obzir, da u Njemačkoj i Austriji ima oko 60.000 svjetovnih i redovnih svećenika i najmanje četiri puta toliko redovnika i redovnica, onda je taj broj (12 osugjenih) sigurno sjajan dokaz za katolički kler. Istu je prispodobu naveo i glede francuskog klera. Učeni pisac dr. Brander iz Würzburga bavi se u 3. i 4. broju Haeckelom i njegovim pred dvije godine osnovanim »Monistenbund.« Čovjeka srce boli, kad tu čita, da je Haeckelovih »Welträtsel« raspačano već 200.000 egzemplara. U 6. 7. i 8. broju obradio je ugledni katolički učenjak dr. Atzberger (univerzitetski profesor u Monakovu) vrlo temeljito najaktuelnije od svih religioznih pitanja: modernizam. Ti članci pod istim naslovom (Was ist der

Modernismus?) izdani su već kao posebna brošura, te ih prodaje redakcija istoga lista pod cijenom od 40 feniga. Kako se je opet modernizam jako raširio po Francuskoj, a njegov pročelnik Alfred Loisy našao silan broj pristaša, stoga je isti taj list za dobro pronašao, da se i njim malo opširnije pozabavi. Opisuje njegov život, zatim nauke u odnosu prama katoličkim dogmama, njihove posljedice i t. d. Znamo doduše, da je njegovih pet djela došlo još godine 1903. u prosincu na indeks; no budući da se je bio samo formalno i farizejski Crkvi podvrgao i jer je nastavio svoje pogubno pisanje, kad se nakon izdane enciklike: »Pascendi« nije podvrgao, bi ove godine od svetog Oca udaren velikim crkvenim izopćenjem. Kako se njegove racijonalističke ideje i nadalje šire, a i da se obrani papino postupanje, dobro je, da se Loisy raskrinka. Lijepi taj list ponovno preporučamo, osobiti borcima a napose bogoslovima i našim suradnicima.

— 10—11. broj.

Ein zeitgemässes Pressunternehmen. To je internacijonalna brzojavna agentura *Presse Nouvelle* u Parizu. Orijaško je to poduzeće. Osnovano je pred tri godine, te se je do danas rapidno raširilo. Raspolaže sa kapitalom od dva milijuna franaka. Osobito je važno za katoličku štampu, jer je strogo objektivno. Svaki dan prima i razašilje više hiljada vijesti. Ima na svim stranama svoje zastupnike i dopisnike. Radi veoma i brzo pouzdano. Dogagjaje u Marokku donaša prva, a tako je bilo i sa bombardementom u Casablanci. Prva je takogjer (izvan Rima) javila, kad je izašla enciklika o modernizmu. Dohoci su joj zato ogromni. Prve godine iznosili su 30.000 franaka, druge već 110.000, a sada koncem treće godine 400.000. I u Vatikanu i na dva dopisnika. U Beču je zastupa Pijevo društvo, u Kölnu »Central-Auskunftstelle der katholischen Presse.« Ima svu silu podružnica. Izvješćuje danomice 150 dnevnika. Vodi korespondenciju sa 400 listova, a osim toga, izdaje i sama dva dnevnika: »La France maritime et commerciale« u Parizu i »Paris-Madrid« u Madridu. Zaista kolosalno poduzeće!)

Dr. Schlich: *Wie alt ist die Beicht?* Krasan jezgroviti člančić. Koliko se danas po svijetu piše da je tek lateranski koncil uveo svetu ispovijed. Čini se, da ta osvada potječe od Kalvina. On naime piše: »Inocencije III. je pomoću svojih rogatih životinja (on misli na koncilske oce) kršćanski puk svezao užetom ušne (tajne) ispovijedi.« Otada ostane ta tvrdnja u protestantskoj teologiji sve do danas. Od njih se onda širi dalje. Pisac pobija u laž sa dokazima iz prva tri stoljeća.

Krause: Das alte Testament und die Echtheit des Pentateuchs. (Pisac pobija tvrdnju, da Mojsije

nije auktor Petoknjižja, pa da je ono tek kasnije nastalo) *Vilms: Christus oder Buddha?* (Oduševljenje za buddhizam još se sveudilj širi. U tu svrhu osnivaju se internacijonalna društva. (Od g. 1893 izlazi u Lipskom: »Lotusblüten«, kojoj je zadaća brinuti se za raširenje orijentalske teosofije. U Braunšveigu »Sphinx« živo se zauzima za buddhizam, te ga nastoji u savez dovesti sa kulturnim zadaćama novoga doba. Već do godine 1887. prodano je 27.000 egzemplara njemačkog buddhističkog katekizma. Za nj takogjer radi »Missionsverein«, od g. 1903 buddhističko društvo u Lipskom. Zato učeni dominikanac Vilms iz Düsseldorfa usporegjuje osobu Isusovu sa Buddhom, njihove toli različne nauke i utjecaj na čovječanstvo.)

Dr. Brander: Aus dem monistischen Lager. (Zanimivi članak.) *Religion und Wissenschaft.* (Pobija se sa dogmatskog i historičkog stanovišta krivi moderni nazor, da se vjera kosi sa znanošću.) Još ima obilje manjih članaka o protestantima, pobijaju se razne klevete i predrasude, zatim recenzija, manjih vijesti i t. d.

Pacifik.

Der Gral. Monatschrift für schöne Literatur. 2. Jahr. H. 10.—11.

Uporozujem na prikaze književnoga rada katoličkih pjesnika Adama *Traberta*, *Damaniga*, *Kernstocka*, Francois *Coppé-a*, a uz to na zaninivi članak *Schriftsteller und Kritiker* od *Albinga*, a na drugome mjestu je donesen izvadak iz Kralikove *Theorie der Kritik*: dijeli kritiku u znanstvenu, praktičnu (sa stanovišta praktične poetike) i estetičku kritiku. Ova posljednja mu je ona kritika, koja po formi i sadržini tvori sama za sebe umjetninu, kad je i neodvisna od kritizovanoga djela. On smatra to idealom, za kojim bi svi imali težiti. Vrlo je korisno pročitati članke *Konfessionelle Brunnenvergiftung*, o katoličkoj i protestantskoj književnosti. Vrijedna je megju bilješkama ona *Das Lied von der Freude*, gdje navodi E. v. Wildenbrucha: »Wo ist das deutsche Lachen hingekommen? . . . Über dem Gewieher der Grossstädte, die importirtem Überbrettlwitz zujauchzen, hört man das Lachen des deutschen Landes nicht mehr«. A ima i još više vrlo zanimivih bilježaka

Lj. M.

Die christliche Kunst. Monatschrift für alle Gebiete der christlichen Kunst, Kunstwissenschaft, sowie für das gesamte Kunstleben.

Krasni ovaj list izdaje monakovsko društvo za kršćansku umjetnost, a izlazi četvrtu godinu. Godište stoji 12 maraka. U svakom broju u početku nalazi se jedna umotvorina glasovitih umjetnika i mnogo drugih lijepih slika Tu se nalaze razni nacrti, škice, izvještaji, radnje i djelovanja pojedinih umjetničkih društava, tako berlinskih, mona-

kovskih, düsseldorfskih i t. d. Osobito su lijepi prilozi slika sa bojama, tako n. pr. u svibanjskom broju: sveti Meinard od Winklera i u lipanjskom: sveti Ivan Krstitelj od Gebhardta. Lijepe su razne madonne i one slike, koje prikazuju Isusa u hramu, na križu ili gdje nosi križ i druge.

Taj nas list obilno podučaje o savremenom i prošlom slikarstvu. Opisuje život i djelovanje raznih glasovitih umjetnika U 9. svesku crta život i rad znamenitog slikara Eduarda von Gebhardta prigodom njegove 70. godišnjice. U istom broju nalazi se veoma mnogo njegovih slika i študija, od kojih je najljepša: preobraženje Isusovo. U svakom se broju nalazi i po kojih desetak stranica priloga. Kako list stoji na strogo kršćanskom stanovištu, mi ga od srca preporučamo. *M. P.*

Der Katholik. Zeitschrift für kath. Wissenschaft und kirchliches Leben. 88. 1908. 3. et 4.

Već ima 88 godina, da profesori u biskupskom sjemeništu u Mainzu stoje na braniku katoličke Crkve i njezine božanske nauke, držeći se devize: Christianus mihi nomen, *Chatholicus* cognomen. (S. Pacianus.) Smotra izlazi mjesečno — godiš. 12 M. Obiluje znanstvenim člancima i svim mogućim disciplinam katoličke nauke, raznim ocjenama i notama. Smotra se preporučuje osobito onima, koje zanima općeniti pogled na katoličku znanost.

3. Heft. — P. R. Schulhes, O. Pr.: *Die Reuefrage in neuester Beleuchtung.* Kritizuje jednu novu knjigu napisanu protiva jezuitima Noldin i Lekmkuhl o savršenom ili nesavršenom pokajanju za ispovijed, te u kratko raspreda o nauci sv. Tome. — P. L. Lemmeus, O. Fr. M.: *Die ältesten Zeugnisse für den Portiunkulaablass.* Ovo zadnjih godina neki osobiti žar privlači povjesničare k počecima reda s. Frane, siromaška asiškog. Neki tu vide preteču reforme, a drugi ga opet omalovažuju — ele se obiluje na svim linijama. Na osobiti način Porciunkula i njezino oproštenje bili su predmet zadnjih istraživanja. U ovome članku učeni pisac i povjesničar P. Lemmeus, poznat po svojim ragjama u Quarachi, istražuje s najstrožijom kritikom prve svjedoke tog znamenitog oproštenja. Članak se nastavlja i u dojdućem broju. Dr. J. Schmidlin: *Der holländische Anspruch auf die Anima vor dem Forum ihrer Geschichte.* Dr. A. Wibbelt: *Die Gesellschaftsdramen v. Henrik Ibsen.* — *Alban Stolz im Briefwechsel mit Kordula Peregrina.* — *Kirchliche Zeitfragen.* O raznim fazama modernizma i njegovih protivnika, s osobitim pogledom na Francesku i Italiju. Kratke note i zanimive ocjene.

4. Heft. — Dr. Bellesheim: *Kardinal Newman als Gegner des Modernismus.* Poslije osude modernisti se vrte kao muhe bez glave; traže sad ovdje sad

ondje čiju zaštitu, pa su se i pod Newmanov auktoritet htjeli sakriti, ali uzalud. Pisac u ovom članku u kratko i jezgrovito poregjuje nauku modernista s naukom Newmana, te pokazuje njihovu oprečnost, i kako tendencijozno modernisti tumače Newmana. O auktoritetu, o bezgriješljivosti, o papinoj vlasti; o poznanju Boga i nutarnjoj savjesti. *Die ältesten Zeugnisse* etc. O. L. Lemmeus. Svršetak članku o prepirkama radi portiunkulskog oprosta.

Dr. Bendix: *Die neuen eherechtlichen Dekrete.* O novim odredbama radi ženidbe i zaruka. — Dr. Koeniger: *Ein deutscher Beichtspiegel von der Wende des 13. Jahrhunderts.* — Dr. Ries: *Zwei feindliche Theologien im Schosse der Kirche.* Odgovor na poznati članak dra. Ehrharda o dvijema neprijateljskim teologijama u katoličkoj Crkvi. Pisac pobija njegove navode i dokaze, da ne opstoje dvije nego jedna. Brani skolastiku. Mi ne poznajemo nego jednu teologiju i liberalna bogoslovna rušenja. Posljednja je u Crkvi, ali je pitanje, da li je crkvena, da li je »de Ecclesia«?

Kirchliche Zeitfragen. O modernizmu. O člancima, koji su izašli sa strane protestanskih učenjaka o i proti enciklici; osobikim pogledom na Paulsenov članak. Note i ocjene.

5. Heft. — J. Hild: *Die Enzyklika Pascendi und die modernistische Apologetik.* Sam naslov članka pokazuje nam njegovu vrijednost i aktualnost. Posve je fino pisan. Učeni pisac pokazuje, da je pomno pratio u Franceskoj razvoj modernizma i modernističke apologetike. Najprije se osvrće s nekoliko crta o naravi i cilju apologetike; zatim prelazi na pojam modernističke apologetike, koja hoće pomoću historičnih i psihologičnih promatranja uvjeriti, da je katoličanstvo istinito, u koliko zadovoljava naš život i u koliko se slaže s težnjama naše naravi. Prema tomu sve je istina, što vrijedi za život. Kao što naravno tako i nadnaravno ima svoje uzroke (potrebe) u čovječjem srcu. Iza kratkog ocrtanja prelazi na povjesničke razvoje. Mnoge oce posjeduju u prošlom vijeku, ali pravi su im Comte († 1857.) i Kant, te navodi bliže i daljne preteče modernističke apologetike. Dakako, da pisac dijeli razne nuanse te nove apologetike: jedni uzimlju novu apologetiku kao nešto prelazna, prigodna (ad hominem), cijeneći današnje stanje kao bolest ljudskog duha; dočim drugi je drže kao jedinu za opravdanu; neki opet prenose moderne zablude samo na apologetično polje. Na drugom polju niječu njihovu opravdanost. Sve je te vrste enciklika osudila. — Očito, enciklika nije osudila bilo historična, bilo moralna, bilo psihologična istraživanja ni na jednom polju, nego je osudila sistem modernizma, koji svojim lažnim principima zlorabi takva istraži-

vanja. Papa nije osudio novo oružje protiv novih navala, nego je osudio lažne principe, po kojima modernisti upotrebljavaju novo oružje...

Dr. Adam: *Die Chronologie der noch vorhandenen Schriften Tertullians*. Fina rasprava o kronologičkom redu Tertullianovih spisa. — P. Helmling: o povjesti i razvoju martirologija. Dr. Zimmermann: O povjesti franceskog protestantizma. Zatim dolazi fini članak o ispovijedi kod protestanata. Tu se pokazuje, kako se i kod protestanata osjeća potreba ispovijedi, ako se želi ćudoređe i nadalje uzdržati, i o njezinoj povjesti kod protestanata. Razne ocjene, note i crtice završuju krasnu i poučnu smotru. *Z. T.*

7 und 8. Heft.

Krasni taj časopis za katoličku znanost donosi i ovaj put obilan broj radnja. *Dr. Kneib*: Der Beweis für die Unsterblichkeit der Seele aus der Notwendigkeit einer Vergeltung. (Koliki pravednici moraju u ovom životu trpjeti. Mnogi se odriču svjetskog uživanja, te neumorno kroče putem kreposti. Drugi naprotiv uživaju svjetske naslade, nemaju ništa da trpe, sve im ide za rukom. Svaki od ovih bit će jednom sugjen, krepost će se nagraditi a opačina kazniti.) *Dr. Schiwietz:* Die altchristliche Tradition über den Berg Sinai und Kosmas Indikopleustes. (To je učena historička študija.) *Dr. Schmitt*: Die Jesuiten in Deutschland bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. (G. 1540. dogjoše oni u Njemačku. Četiri godine kasnije osnuju u Kölnu prvi svoj kolegij. G. 1552. dogjoše u Beč. Megju pukom uživaju odmah veliku simpatiju i neograničeno povjerenje.) *Sauren:* Zur Orientierung in der Loreto-Frage. (Loretska kućica predmet je danas brojnih i žestokih polemika. Proti autentičnosti svete kućice pišu se cijele knjige; no velik je takogjer broj onih, koji ju brane. Chevalierova knjiga: »Notre Dame de Lorette«, Paris 1906, izazvala je pohvalne, ali i oštre kritike. Istraživanje je u potpunom toku, te će nam možda skoro vrijeme donijeti povoljnih rezultata u prilog Loreta.) U članku: »Kirchliche Zeitfragen«, razlaže se škandalozni slučaj insbruškog prof. Wahrmunda, zatim pitanje buduće univerze u Salzburgu i pokojnim Schellom. — *Schips*: Vom Unterbewusstsein und was damit zusamenhängt. (Članak služi kao prilog ili tumačenje enciklike »Pascendi dom. gregis« o podsavjesti.) *Wiesmann*: Eine Bemerkungen zum Buche Jonas. (Stručnjačka egzetička rasprava). *Zimmermann*: Die Regierung Heinrichs IV. im Urteile des neuesten Biographen. (Pisac se bavi djelima züriškog profesora Meyera Knonau, koji već 20 godina proučava važnu periodu taštog Henrika IV.) Über planmässige Predigt. (Aforizmi župnika Magnusa. Važno

za propovjednike.) *Dr. Fruhstorfer*: Biblische Prinzipienfragen in moderner Beleuchtung. (To je kritika Engerta, koji je pun zabluda u tumačenju svetog Pisma. Za nj vrijedi ona: kriva egzegeza, zločesta teologija. Die Konstitution Pius X. Sapienti consilio vom 29. Juni 1908. (Kratak opis nove papine konstitucije po »Osservatore Romano«.) Zatim slijede nekrolozi, literatura i svaštice.

M. P.

Der katholische Seelsorger. 4.—5. 1904.

Dr. Schäfer: *Das Canticum Habacuc*, etc. Prevodi i komentira taj hvalospjev, čineći liturgične primjene. — Dr. Sawicki: *Die Glaubwürdigkeit der Offenbarungsurkunden*. Učeni pisac nastavlja svoje krasne apologetičke rasprave. U posljednjem je članku govorio o objavi i njezinoj naravi uopće, sad nastavlja ispitivanje, gdje se nalazi prava objava? Odgovor je lak! Jedino kršćanska nauka ima izgleda, da se o njoj istražitelj pozabavi. Prvi dio radi o st. Zavjetu, to jest koliko zaslužuje, da mu se vjeruje, da s. Zavjet sadržaje objavljenu istinu. Za glavnu si je zadaću ovdje uzeo, da odbije točku po točku protestantske-kritikanske- liberalne navale na vjerodostojnost st. Zavjeta na svim linijama, ali bez pogleda na posebne knjige. Pisac zaslužuje priznanje i pohvalu za uspjeh. Posve ima pravo, kad kaže, da su njihove konstrukcije — »*reine Willkür*«. — Ar. J. Sosenberg: *Der Kampf um das Übernatürliche* etc. Nastavlja članak o apologetici u Franceskoj; članak ima iste vrline kao i prvi. Iza kratkog pogleda na vrste današnjih neprijatelja kršćanstva i opredijeljena apologetike prema njima, ulazi u srce samog pitanja. Najprije iznosi nazore, koje je Blondel postavio; zatim njihova nastojanja, da učine prokroviteljem nove apologetike učenog; poznatog kardinala Dechamps. (Da ga bolje poznaju, Strossmayera bi takogjer prisvojili!) i Brugère-a, suljinjijanca; ali im je uzalud, jer su oni, kardinal Dechamps i Brugère, htjeli apologetiku iz historičkih čina života katoličke Crkve, proti čemu se nitko ne bori, izvoditi, dok naši mladi apologeti hoće isto učiniti iz čina života *pojedinih* osoba, iz naravne djelatnosti čovječje duše! — Zatim prelazi na nauku Ollé Laprune: njegova je blaža. Nastavlja razlažući ideje P. Laberthonnière-a, Fonsegrive-a. Članak završuje pogledom na apologetiku, koju je prekonizirao Brunetière. Kao mnogi i naš je dr. Barac Brunetière-a slabo shvatio. (Još mi je bilo začudno, kad sam tu čitao: »Er starb (Brunetière) katholisch, aber nicht in der Form der Kirche. Er hat die Sterbesakramente nicht bekommen, nur eine Unterredung mit einem Geistlichen gewünscht und erhalten.« (S. 183.) A čitao sam u *L'Univers: il est mort en bon catholique*, ili *en bon chrétien*.

Sad ne znam pravo, pošto mi je nemoguće stvar kontrolirati. Moguće je, da se je Rosenberg zaveo po kakvom framazunskom žurnalu. Mi ćemo gledati opširno predočiti glavne linije Brunetièreove apologetike i pravo izvješće o njegovoj smrti: Ne ćemo se dati zavesti riječima: *irrationel, la science rélative* etc. To nešto osobita znači u peru Brunetière-a. — Slijede izvješća, ocjene i note.

Dr. Sawicki: *Die Glaubenswürdigkeit der Offenbarungsurkunden. Das Neue Testament.* str. 197. Nastavlja fine apologetične rasprave. U ovom članku govori o vjerodostojnosti N. Zavjeta. Slijedi svoju krasnu metodu: najprije razlaže tradicijonalnu nauku, zatim prelazi na moderne pokušaje, te ih kritizuje. Dokazuje, da su spisi novog Zavjeta pisani od svjedoka savremenih, koji su sve sami vidjeli ili od gledalaca čuli. To nam potvrgjuje najstarija tradicija od učenika Apoštolola i njihovih nasljednika: od Polikarpa, Barnabe, Justina, Klementa, Ignatija i drugih. Vjerodostojnost nam svjedoče karakter pisaca i njihovo držanje prema protivnicima, te samo pripovijedanje dogogjaja. Zatim prelazi na rušenje racijonalističke kritike. Pokazuje neosnovanost, budalaštinu i nemogućnost »mitskih hipoteza« (pretpostave priča), koje su dosta zla učinile i mnogo ljudi u pakao srušile zadnjeg stoljeća. Glavni su njezini predstavnici bili Baur, Strauss i Renan. Na žalost i danas ima mnogo zvanih učenjaka, koje je se drže, dapače svi ju slijede u glavnim crtama. Zato slijedi i pobija sve kritične zablude, koje moderni racijonalisti nastoje pokazati iz razlike evangjeoskih izvješća, iz razlike izmegju sinoptika i 4. evangjelja. Zaključuje, da se sv. Pismo ne boji noža moderne kritike: ono ostaje vjerodostojno u svoj svojoj cjelini. A neprijatelje sv. Pisma, kamo god se okrenu, čeka ponor: amo Scila, tamo Karibda. — Perger: *Das Hohelied in der Liturgie.* Nastavak i svršetak. — Rosenberg: *Der Kampf*. . . . . II. *Die biblische Frage.* Nastavlja raspravljanje o modernizmu u Francuskoj. Ovaj se članak bavi sv. Pismom, dočim su se dva pregjašnja ticala apologetike i filosofije. Pisac historično slijedi cijeli razvoj biblijskog pitanja u Francuskoj i genezu modernističkog riješenja. I ovaj je članak dobro izveden, samo je šteta, što pisac literaturu slijedi po drugoj ruci, i što svagdje vidi modernizam, bolje bi prošao, da ne trpa sve na jednu gomilu. Članak će se nastaviti. — Arndt: *Die Form der Eheschliessung nach neuestem Recht.* — Schwedding: *Verbreitung der Geschlechtskrankheiten.* Žalosna slika! — Crtice, bilješke i ocjene završuju broj. *Z. T.*

Magazin für volkstümliche Apologetik 1908. Siječanj — rujan.

Vrijedni taj časopis odgovara posve naslovu, te izlazi

mjesečno u Ravensburgu. Godišnje stoji 3 marke 20 pf. Spominjemo nekoliko članaka. *Hoffmann: Wilhelm Bölsche's »Schöpfungstage« — ein kurzes Lehrbuch des Monismus.* (Zgodna pikantna kritika.) *Doergens: Religiöses Leben am Ausgang des Mittelalters.* (Kratak opis dr. Falkove povjesničke študije.) *Bleibtreu: Ist die katholische Kirche eine Feindin der Wissenschaft?* (Krasan članak. Tumači 57. točku prošlogodišnjeg silaba. Cituje antikatoličku Frankfurter Zeitung. Dokazi su mu teoretički (izvaci iz okružnice Leona XIII. od 1. stud. 1885.) i praktički. (Navodi Bacona, Alberta Vel. i t. d.) *Dr. Schäfer: Die Wunder Christi.* (U dva odulja članka tumači čudesa Isusova.) *Stehle: Ist die Stigmatisation natürlich erklärbar?* (Züriški dr. Stoll tako je daleko došao, te tvrdi, da je Isus činio čudesa sugestijom. Tako opet dr. Moll i drugi tumače krvavi znoj Isusov naravním načinom. Svako najmanje krvavo znojenje proizvedeno hipnozom, njima je »stigmata«. Pisac se sad bavi sa poznata tri historička slučaja naime sv. Franjom Asiškim, sv. Veronikom Giuliani i Katarinom Emmerich.) *Dr. Tillmann: Wessen Sohn ist Christus?* (Pobija berlinskog profesora Fridrika Delitzscha, kojemu je Isus čovjek kao što smo i mi, sin Josipa iz Nazareta i Marije.) *Dr. Seitz: Christi Wunderkraft gegenüber den Besessenen und die moderne Kritik.* (Baš majstorski članak monakovskog sveuč. profesora. U današnje moderno, racijonalističko doba svijet se tako rado bavi čudesima Isusovim, još najragje liječenjem *opsjednutih*. Barthu, profesoru teologije u Bernu, to nisu nikaki drugi simptomi, već oni, koje mi danas simptomima duševnih bolesti (mozga) nazivamo i psihijatrički liječimo. U tom prvom članku — u broju od travnja — tumači ih općenito, a u drugom — od svibnja — prelazi na detaljnu kritiku.) *Klee: Offenbarung und Sittlichkeit.* (Lijepa četiri članka.) *Schulte: Grundsätzliches zur Legendenkritik* (Učena radnja njem. kapucina.) *Detting: Die zurückgewiesenen Unterstützungsvereine auf Gegenseitigkeit der französischen Geistlichen.* (Pisac je u Parizu, pa su mu prilike dobro poznate.) *H. Doergens: Zehn Vorlesungen des französischen Historikers Paul Allard über das altchristliche Martyrium.* (Dosada je uvijek mučeništvo vrijedilo kao dokaz božanskog porijekla kršćanske vjere, ali ih moderna hiperkritika više ne treba. To je predmet Allardove knjige: Dix Leçons sur le Martyre. Troisième édition. Paris 1907. Lecoffre. On je jedan od najuglednijih poznavatelja i istraživača kršćanskog starog vijeka.) *Dr. Loenartz: Das Papstum und die moderne Weltanschauung.* (N. Schmitt bavi se Loenartzovim predavanjem i modernizmom.) *Dr. Herkenrath: Wahrmunds Angriffe auf die katholische Weltanschauung.* (Pisac misli, da će ta stvar i čitatelje Magazina zanimati, pa zato

malo pobliže prikazuje Wahrmunda i njegove navale na katoličku nauku o Bogu, o svijetu, o kultu i moralu.) *Fuchs*: *Die Spracheigentümlichkeiten der Bibel.* (Učeni članci rektora Fuchsa iz Aahena.) Ima i drugih lijepih članaka, vijesti i recensija.

M. P.

Natur und Offenbarung 1908. I—VIII.) Organ zur Vermittlung zwischen *Naturforschung und Glauben* für Gebildete aller Stände. List izlazi svakoga mjeseca po 64 strane, te stoji 8 maraka godišnje. Bavi se naravoslovljem, zoologijom, astronomijom i t. d

Iz prvoga broja spominjemo upravo stručnjačke članke: »Massenwanderungen von Raupen« od *Stephana* i »Parasitismus, Kommensalismus und Symbiose in der Tierwelt« od *Haeffsa*. (Čovjek uživa, kad ih čita. List zaslužuje najbolju pohvalu i preporuku. Suragjuju ga sami vještaci. Zasluge su mu za pravu znanost neprolazne vrijednosti. Svaki broj donaša metereološka opažanja, proučavanja planeta, konstelacije, zatim razne vijesti, recenzije i bibliografije.)

U drugom broju slijedi nastavak i svršetak Haeffsovog članka: Parasitismus. Od drugih vrijedan je spomena »Massenflüge von Schmetterlingen auf beschränktem Gebiet« od spomenutog Stephana.

Treći i četvrti broj donose duboku i opširnu (više od 50 strana) študiju: *Dr. Isenkrahe*: »Über die Terminologie des Endlichen und Unendlichen«. (Pisac tumači i kritizuje pojmove: početak, svršetak, granica, pravac, krivulja, prostor, vrijeme, množina i t. d. Bavi se ponajviše filosofima: Peschom i Palmierijem i velikim geometrom drom Killingom.) Zanimiv je *Stephanov* članak: »Einzelwanderungen von Faltern« i *Padbergov*: »Unser Kuckuck«. Ima tu i arheoloških stvari, tako Schupp: »Steinwerkzeuge der Ureinwohner Brasiliens«. »Erscheinungen des passiven Wanderns bei Lepidopteren« učeni su članci istoga *Stephana.*

U petom i šestom broju izašla u dva članka o potresima: *Dr. Láska*: »Die Erdbeben im Lichte neuerster Forschungen«. (U prvom tumači pisac pojedine klase raznih potresa, kao vulkanske (Martinik), razarajuće, koji su česti u nekim krajevima Galicije, gdje ima mnogo sadre, zatim u brijegovite (u ugljenicima), kristalinske, tektonske i morske. Onda govori o geografskom rasprostranjenju i učincima potresa, a seismometrima, a u drugom članku o raznim novim teorijama i hipotezama.) Pod naslovom »Wissenschaftliche Rundschau«, napisao je friburski profesor dr. Ursprung vrlo lijepi botanički prijegled. Prof. *Boetzkes* S. J.: »Zur Lehre von den Sinneswahrnehmungen«. (Preporučamo tu učenu filosofsko-fisiološku študiju.) *Rauhut:* »Die Sprache der Blumen«. (U lijepom no malo predugom uvodu razlaže pisac samo pitanje. Njegov p etski stil vrlo je lijep. Taj »jezik« cvijeća ima se uzeti slikovno, simbolički. On potječe od narodâ, koji su obdareni poezijom i fantaziranjem, dakle orijentalaca. Osobito je lijepo o tom pisao Arapin *D'Azz-Eddin El Mocaddessi.* Žalosna vrba i cipresa znak su žalosti. Kod Grka i Rimljana *mak* je bio slika umirenja i utjehe. Maslina znači mir, lovor i palme pobjedu, ruža ljubav i t. d.)

U sedmom i osmom svesku izašli su članci *Colling:* »Geologischer Unterricht an höheren Schulen«. (Pisac opisuje historiju geološke obuke, njezinu važnost i pomoćne znanosti.) *Dr. Stäger: Die pflanzliche Besiedelung von Neuland* i *Dr. Carl Torch: Über die Berechtigung des sog. naiven Realismus in der Lehre von den Sinneswahrnehmungen* takogjer su veoma lijepe i učene radnje. *Norbert Brühl: Die Gefühlsempfindungen.* Učeni redemptorist razlaže nauku o čustvu, koji je izraz po opsegu, organima i stupnju vrlo opširan i različit. To je baš stručnjački članak.) *Dankler*: *Der Gottesgedanke bei den Wilden.* (Pisac prelazi u kratkim crticama stare poganske i kulturne narode, te se zadržaje kod divljih t. j. onih naroda, koji imaju mnogo nižu kulturu od nas. Svrha mu je dokazati, da je vjera u božansko biće i u posmrtnost duše zajedničko dobro svih naroda. Ujedno pobija krivi nazor, da je vjera stvar kulture. I mi ćemo, dopusti li nam samo prostor lista, naskoro o tom važnom i zanimivom predmetu pisati.) Ima još po običaju lijepih omanjih članaka iz bilinstva, životinjstva, tehnike, zatim donosi recensije, opažanja, literaturu i t. d.

M. P.

Philosophisches Jahrbuch. Drittes Heft.

Ueber die Lockesche Lehre von den primären und sekundären Qualitäten baš je majstorski članak od *Dr. Baeumkera* iz Strassburga U nedovršenom članku: *Lässt sich die scholastische Lehre von Materie und Form noch in der neueren Naturwissenschaft verwenden, und im welchem Sinne?* izlaže se nauka o tvari i njezinim vlastitostima. Zatim slijedi *dr. Schneiderov* zorni prikaz: *Der moderne deutsche Spiritualismus.* (Prastaro je pitanje u čem se baš sastoji bît, supstancija stvarî. Ono je tako staro kao i sama filosofija. Tim pitanjem bavili su se i još uvijek bave filosofi. Najraširenije je danas monističko stanovište. Tri su glavne vrste ili forme monizma: materijalizam, nauka o identitetu (*Identitästphilosophie*) i spiritualizam. Potonji je imaterijalizam, pa stojeć na nekom metafisičko-ontološkom stanovištu niječe tvarnost, tjelesnost stvarî. *Idealistički spiritualizam* raširen je danas po Francuskoj. (Maine de Biran i Royer-Collardova škola, Jouffroy, Cousin, Vacherot, Lachelier i drugi), a otale se širi i po Španjolskoj. U Engleskoj su mu glavni pristaše Ferrier, Fraser,

Simons i Ward, u Italiji Ferri i Ambrosi, a u Njemačkoj Verworn, Wundt, Paulsen i Hartmann. Realistički spiritualizam zastupa Leibniz, njega pak slijedi Lotze i mnogi drugi)

Dr. Gutberlet: Zur Psychologie des Kindes. (To je veoma zanimivi članak. Pisac se bavi monografijama o duševnom razvitku djece, što ih prošle godine izdaše Klara i William Stern. Oni su naime svoju djecu od najranije njihove mladosti točno i sistematski proučavali; kada je koje dijete prvi puta progovorilo i šta; kad su došla k razumijevanju i t. d. To promatranje razvoja govora kod djece dokazuje, da je govor nešto prirogjena, čovjeku naravna.)

Lijepi su i drugi članci, brojne recensije, referati i svaštice.

Soziale Revue. 1908. I-III. *Quartalsheft*

Lijepi ovaj i svojom sadržinom veoma bogati časopis izlazi četiri puta na godinu, a uregjuje ga poznati vještak dr. Retzbach.

Socijalno je pitanje poplavilo danas cijeli svijet. Njim se bave učeni i neuki ljudi. No budući se to pitanje izrodilo u socijalnu demokraciju, koja se je udaljila od pravog kršćanskog socijalizma, treba osobito u današnje vrijeme toj pogubnoj struji stati na put. Treba narodu otkriti i razgaliti pogane njihove krinke, a to se najuspješnije dade štampom. Ovaj je časopis dobro shvatio pogibeljnu situaciju, u kojoj se nalazimo. Spominjemo lijepi i jezgroviti članak: »Sozialismus und Geschichtswissenschaft«, koji je kritika modernog materijalizma, a napisao ga je profesor dr. Albert iz Freiburga. Veoma uspješno razglaba socijalističnu »devizu«: »vjera je privatna stvar« te crta odnošaj izmegju Crkve i države. Budući pako povjest socijalizma pruža najbolji dokaz za zabačenje, neostvarivost i nemogućnost njihovih nastojanja, iz povjesti socijalizma vidimo, kako se protivi razumu, religiji i znanosti; stoga pisac jezgrovito opisuje povjest socijalizma u Francuskoj, onda u Njemačkoj. Razglobiv nadalje Karl Marksov socijalizam, promatra socijalizam uopće, u svijetlu kritike, napose pako filosofije. — Lijep je takogjer članak: »Gedanken über den Patriotismus« od dra. Brauna. On raspravlja o domovini i državi, o patrijotizmu i politici. Krasno se tu obara na nepravedne i drske osvade proti kršćanstvu, da je nepatriotično. Tu nam je dosta samo površno zaviriti u povjest i nauke kršćanstva. Nema patrijotizma bez kreposti, napose ljubavi do bližnjega, pravednosti, vjernosti i t. d. Koja pako religija uči tako čisti megjusobni savez sa ljudima, nego naša? Koja druga religija iziskuje spomenute kreposti, ako baš ne naša? Tko je posvetio ženidbu, tko je ukinuo onaj okrutni egoizam, koje dignuo ropstvo i tim milijunima stvorova domovinu poklonio, dok su prije vrijedili kao jednostavna roba? Tko pomiruje cijele narode, odakle im vogje, du-

hovni pastiri, toliki zavodi za siromahe i t. d. Slijede nadalje članci o socijalnom položaju i pitanju u Austriji, o radničkom pitanju, kronika švicarska, a napokon brojne recensije djelâ o socijalizmu i mnogih časopisa. Mi preporučamo najtoplije ovaj časopis. Tko se iole zanima i bavi socijalnim pitanjem, ne bi smio biti bez njega.

Dr. Mayer: Neue Wege in der Charitasbewegung: Laienapostolat und Vinzenzvereine. (Pisac iznosi lijepe misli. Gotovo u svakoj biskupiji opaža se nedostatak svećenstva. Tako je na primjer dijeceza Köln u zadnjih 35 godina porasla za jedan milijun duša, dok se je broj svećenstva tek neznatno povećao. U Berlinu dolazi na 7000 duša po jedan svećenik. Zato je nužno, da taj manjak u koliko je moguće nadoknadi svjetovnjački apostolat, t. j. ponajprije vršenjem svojih socijalnih dužnosti i ostvarenjem katoličkih principa u životu, a onda djelujući na karitativnom polju. Svjetovnjački elemenat ili lajci neka podupiru religijozne i materijalne potrebe bližnjega. U tu svrhu neka se ustrajaju razna društva, tako sv. Vinka, sv. Elizabete i t. d. Često puta bi se katolici u tom pogledu imali povesti i za samim protestantima. Kod nas u Hrvatskoj trebalo bi takogjer štagod o tom pisati, no ne samo pisati, već i raditi. Nevolje bližnjega su velike, a karitativna društva rijetka.) *Dr. Ehrler: Das Anleihewesen der deutschen Grossstädte«.* (Zanimivi prikaz o zajmovima njem. gradova. Berlin ima 423, Monakov 263 milijuna duga i t. d.) *Hatzfeld: Die Katholiken im Kultur-und Wirtschaftsleben der Gegenwart.* (Pisac kritizuje lijepu knjigu dra. Rosta pod istim naslovom. Opisuje kulturno stanje njemačkih katolika i usporegjuje ga sa razmjerno boljim kod protestanata i židova. Onda opisuje školsko stanje na visokim školama južne Njemačke. Tri su razloga, da su katolici tako malo zastupani. Prvi je *geografski momenat*, jer su katolici većinom seljaci, dok se protestanti i židovi više bave većim obrtima i trgovinom i brojno su naseljeni po gradovima. Drugo je zlo *sekularizacija*, jer je početkom 19. stoljeća velik dio crkvenih dobara upao u ruke židova i protestanata. Treće napokon još najgore zlo je *imparitet*, jer su katolici gotovo isključeni od viših služba i časti.) *Salm: Zur Hebung unseres Bauerstandes.* (Od preke je nužde, da se seljak poduči kako valja da imanjem i kućom upravlja. O tom ga treba donekle već u pučkoj školi podučavati, a treba da se osnivaju i šire takove gospodarske škole, pa će se seljački stalež naskoro kulturno i materijalo podići.) Dr. Schwer: *Zur sozialen Lage der Handwerksgesellen im Mittelalter.* (To je zanimiva historična studija.) *Die christlichen Gewerkschaften im Jahre 1907.* (Opisuje se prirast pojedinih radničkih klasa kod

katolika prošle godine.) Lijepi taj časopis donosi još izvještaje radničkih kongresa, švicarsku kroniku, mnoge recensije i literaturu.

La Civiltà Cattolica. Qu. 1394.–1397.

Obilati su sadržajem i ti svezci »C. C.« Od mnogih i za nas zgodnih članaka ističemo *L'unità delle religioni secondo la teosofia.* Kako se fraze, slične teosofskim, nabacuju i u nas, mi ćemo naskoro opširnije razgaliti golotinju tih fraza.

Il modernismo critico. Na podlozi modernističkih spisa dokazuje pisac istinitost navoda u okružnici »Pascendi«, a pokazuje i slabine modernističke kritike. — Vrlo je suvremena rasprava: *Carattere nazionale e catechismo.* Možda se drugom zgodom osvrnemo i na nju.

U vjesniku Qu. 1394. (str 236. sl.) s ljubavlju i sažalno spominje »C. C.« i prilike u Hrvatskoj. Ne znamo, odakle je pisac crpao podatke, da je kršć. soc. stranka »trapiantatavi da Viema«; a isto nam je tako nejasno i nepoznato, da je »Pijevo društvo« »una filiale del »Pius-verein«. Inače potpisujemo.

Rivista Storico-Critica delle Scienze Teologiche. Publicazione mensile. A. IV. Marzo-Maggio.

Ni talijanski katolici nijesu mogli ostati indiferentni prema kritičnim pitanjima, koje učeni svijet vrtla, zato su osnovali ovu smotru, koja je stupila u 4. godinu. Smjer joj je posve kritično historični. Makar da se njezini zaključci ne viknu svima, ona neumorno radi, težeći uvijek za svijetlom istine. Smotra se preporučuje osobito onim, koji se bave katoličkom naukom s historičkog pogleda. Mi držimo, da se ne ćemo prevariti, ako ustvrdimo, da će se baš na historičkom polju odigrati zadnji boj izmegju istine i neistine, koji evo traje vijekove! Još smotra donosi razne ocjene, note i crtice, koje služe za praćenje tijeka kritičnih istraživanja i drugih znanstvenih djela.

— V. Ermoni: *La teologia di san Paolo* Učeni pisac nastavlja raspredanje o bogosloviji sv. Pavla, apoštola narodâ. Kod modernog je svijeta već banalna rečenica, da je katolička nauka promijenuta: to potječe najprije od protestanata. Oni ustvrdili, da je rimska Crkva počevši od 3. stoljeća, od koncila nicejskog promijenila nauku i zabasala u krive staze; ali su historična istraživanja pokazala, da je apsolutno ista nauka današnje Crkve, kakvu su imali kršćani prvih stoljeća. Protestanti su uzmicali i rekli, da se prava nauka nalazi samo u N. Zavjetu. Konačno došlo se do tvrdnje, da Isusove nauke i nema: da su to nauke pojedinih osoba: apoštola. Zato su historičari počeli pomno proučavati nauku pojedinih kanoničkih pisaca i poregjivali ju. U ovom redu članaka Ermoni proučava nauku, koju je sv. Pavao ostavio u neumrlim poslanicama i u Djelim apostola.) Pisac govori o nauci, što se tiče angjelâ, eshatologije

(uskrsnuće tijela, zadnji sud, dolazak Isusov), morala, pisac čini komporaciju s ostalim kanoničkim knjigama. Članak je dobro uspio, samo bi trebalo uvijek na umu imati, da sv. Pavao nije ni 100. dio napisao onog, što je učio!

— Buonaiuti: *Un filosofo della contingenza nel secolo XI.* — Historično filosofska rasprava o predskolasticima, s osobitim pogledom na Roscellina i na njegovu nauku.

Ocjene knjiga, koje se bave pitanjima, što zasijecaju u početke kršćanstva. Agiografične ocjene najnovijih i note s bibliografijom.

— *U. Fracassini*: Le origini del canone del Nuovo Testamento. Pisac u kratko, ali ništa nova, donosi neke nazore o postanku N. Zavjeta; zatim prelazi na apokrife; članak se nastavlja. — *V. Ermoni:* La cristologia degli Atti degli Apostoli. Ovaj je članak aktualniji, bolji i zanimiviji: tu se razlaže nauka, o Isusu, koju nam pružaju Djela Apoštola; tu je izražaj nauke i vjere, koju su imali prvi kršćani i prvi misijonari. — *E. Buonaiuti:* Giovanni di Salisbury etc., historično filosofiske studije. — *D. Turchi:* o glasovitom umjetniku *Botticelliju.*

Neke ocjene knjiga, koje se odnose na Crkvu, njezine ustanove i njezinu povjest.

Idem — Giugno. — *U. Fracassini:* Le origini del canone del Nuovo Testamento. Nastavlja članak, u kome istražuje, kad je i kako je nastao kanon N. Zavjeta t. j kad i kako su prvi kršćani počeli smatrati knjige N. Zavjeta kao nadahnute po Duhu Sv.? — Odgovor nije lak. Svaka je pojedina knjiga imala svoj udes! Pisac dolazi do zaključka, da je to polako nastalo, te da se može stalno ustanoviti, da su sve knjige N. Z. bile primljene na koncu 2. vijeka. Na osobite poteškoće naišle su 2. i 3. Ivanova, 2. Petrova i ad Hebraeos, a apokrifi su im konkurenciju činili. *B. Stakemeier*: La Dottrina di Tertulliano sui sacramenti in genere. Učeni je pisac upotrebio najbolja vrela i djela, da ispostavi nauku o sakramentima uopće kod Tertulijana. Članak od osobite važnosti radi zabluda modernizma u pogledu sakramenata; i Tertulijan ih je naprijed više hiljada godina osudio! Kritične crtice, note i ocjene.

Z. T.

Bulletin de Littérature ecclésiastique No. 4. Avril. 1908.

G. Herzog et Ant. Dupin, deux pseudonymes d'un plagiaire, L. Saltet U posljednjoj ocjeni smo vidjeli, kako postupaju modernisti prema katoličkim piscima, kako im kradu znanstvena proučavanja, te ih uporabe proti katoličkim dogmama i nauci. No stvar je otišla još dalje: neki bestidnik, o kome se govori, da je u sutani, isto je učinio i za nauku o presv. Trojstvu, to jest prepisao je iz katoličkih knjiga, a da nije ništa spomenuo, objekcije proti nauci,

učiniv od objekcija dokaze; o presv. Trojstvu je isti pisac pisao, i u istoj »motri nadrimodernista Loisy, pod pseudonimom: Antonine Dupin. On je kopirao ne samo M. Turmela, nego i glasovitog povjesničara dogmatike, isusovca Petavija (Petavius) nestidiv se preukrenuti smisao nauci, koju razlaže Petavije. Pseudonim je išao još dalje pa je upotrebljavao i same rukopise M. Turmela. To je dokazano tako, da je Saltet sporegjivao pisanje pseudonima, koje je prije objelodanio nego svoje M. Turmel u smotri: *The New York Review*. Lažna teorija lukavog pseudonima stoji u tome, da u protivnost stavi nauku bogoslova i nauku prostih vjernika, i tom opozicijom tumači cijeli razvoj nauke i dogama — uvijek pobjedi nauka prostih vjernika. Teorija je ta osobito modernistima draga! Stvar se još više komplicira, pošto M. Turmel nije protestirao proti tolikom skandalu, premda je pisao o istom članku pseudonimovu u *Revue du Clergé français*. 15 mars: mnoge rečenice zlo zvone u istom članku. Iz šutnje i drugih momenata svak je mogao zaključiti, da je taj bestidni pseudonim sam M. Turmel, *svećenik* iz dieceze Rennes! L Saltet ga je pozvao, da se jasno izjavi o svemu »jer to je najsablazniji čin ovih zadnjih godina. Znanje M. Turmela bilo je upotrebljeno kao oružje proti katoličkoj Crkvi. Stvar se na prvom mjestu odnosi na M. Turmela, On je dužan otkriti Herzog-Dupina, i ako bi bila potreba, upitati razjašnjenje kod uredništva.« Oštra izjava L. Salteta duboko je dirnula u srce M. Turmela, te on nije hotio dati nikakve izjave, dok ga nije pozvao na ruču njegov biskup: tu je izjavio pred Bogom, vlastitim biskupom i pred javnošću, da *on* nije sablazni i besramni pseudonim! Do sad je stvar tu ostala; šta će dalje biti, javit ćemo našim čitateljima. — Slijede razne ocjene i note.

No. 5. Mai, 1908. Histoire de l'idée de Séparation des Églises et de l'État, *L. Crouzil*. U kratko i jasno donosi pregled o razvitku odjeljenja Crkve od države u Franceskoj. Note i kritične ocjene. *L. Saltet* opet goni na javu bestidnog pseudonima, nu afera nije još jasna.

No. 6. Juin. 1908. *D. A. Du Bourg*: Dom Jean Mahillon. O njegovu životu, znanstvenim putovanjima i pisanju. Njegov život i rad: Ljubav Boga, Crkve i istine! — Rasprava o bogosloviji Sv. Grgura. Note i ocjene.

Études Franciscaines, revue mensuelle. — 13 fr. god. Paris. Poussielgue.

Sve se dalo na posao i na nauku; kod katolika je upravo preporod nastao slušajući glas vrhovnog Pastira. Lav XIII. je katolicima, osobito duhovnicima svakom prigodom znanje preporučivao, i to pravo znanje u strukama. Glas je dobrog Pastira bio poslušan, zato su se osnivala na sve strane naukovna sredstva; u tom su pokretu stupali i redovi, osobito Isusovci i Dominikanci; ni časni red Kapucina nije ostao skrštenih ruku, nego su se dali na još odvažniji i ustrajniji posao. Da im rad bude još napredniji, osnovali su ovu smotru za provincije franceskog jezika. Smotra *»Etudes Franciscaines«* ima 10 godina, da stoji na braniku starih predaja, katoličke Crkve i prave vjere. Smotra je stekla neumrli glas megju naučnim svijetom za katoličku stvar, a osobito je obljubljena radi svoje »media via«. Mi ju preporučujemo svim našim prijateljima, s njom će se moći držati u tijeku znanstvenih istraživanja i napretka.

10e. Année. — Tome XIX. NN. 113—114; Mai, Juin, 1908. *P. Dominique*: Himénès créateur du mouvement théologique espagnuol. I. II. O njegovu radu i uplivu na španjolske bogoslovne škole; u mnogo čemu se iskazao. Prvi je izdao poliglotnu bibliju, koja je bila svim drugim za temelj ... Imao je vremena, da bude inkvizitor! — *H. Thévenin*: Vers l'unitè de pensée. Članak pun pikantnih opažanja; dolazi do zaključka, da oni nemaju istine, koji se hvastaju, da su slobodni mislioci — da ne znaju ni misliti, jer gdje je istina, tu je misao bez slobode, da ju primi ili odbaci, ako zna misliti. A slobodni mislioci su manje slobodni negitko! — *P. Hilaire*: Bulletin de théologie. Modernisme. Zadnje faze i dogagjaji modernizma: osude najnovijih knjiga Loisyjevih; kratki ocrtaj modernističke nauke, njihove drevnosti; broj modernista (?) — i t. d. — Konferencija o Skotu, i najnovije knjige. Ocjene časopisâ svake vrste. Megju ocjenama časopisa nalazimo notu o Barčevoj apologetici iz *»Slavorum litterae theologicae«*, navodi, kako se je dr. Dočkal povoljno izrazio o knjizi i kako ju brani od modernizma; zatim kako je »Hrvatska Straža« (revue croate de philosophie scholastique) htjela u njoj modernizam naći. *Makar da je knjiga odobrena od zagrebačkog bogoslovnog fakulteta: smotra se čudi — odobrenju!*

C. Aimé: Après l'Encyclique Pascendi: la tâche intellectuelle des catholiques. Ovdje pisac krasno proučaje, šta ima raditi, kud ima krenuti katolička teologija sad iza Enciklike? Je li je Enciklika, kako neki misle, prelom izmegju vjere i znanosti, izmegju Crkve i modernog duha? Odbija one, koji odgovaraju sa: da! U glavnom pobija mnijenje M. Fonsegrive-a. On misli, da je Enciklika natrag pozvala svećenstvo, zapovijedajući mu strogi zaklon u tvrgjavi od modernih ideja, dok se ne pročiste, dok ne rode dobrim plodom. Ne, Enciklika ne zabranjuje nikome znanstvena proučavanja — po gotovu ne svećenstvu; nego je ona nova opomena, da se još pouzdanije znanstvu dadnu: ona im je postavila stalne staze, po kojima ako budu putovati, za stalno nikad ne će zabasati. To nam pokazuju dosadanja djela sv. Oca; to nam pokazuje sam zaključak Enciklike; to nam pokazuju oficijozna tuma-

čenja. Dobro kažu njemački biskupi u skupnom pismu: Crkva ne će, da ograniči nego samo jednu slobodu, slobodu zabluda. Držeći se Enciklike na spreda, koji duh ima voditi katoličke bogoslove u znanstvenim istraživanjima, nasuprot postavljajući vrline modernističkim pogreškama: modernistička oholost — bogoslovna, znanstvena poniznost; radoznalost ili bolje pohlepa za novostima — umjerenost i razboritost; modernističko neznanje — temeljno znanje prošlosti i sadašnjosti. Žalosno je da, se megju uzroke modernizma ima ubrajati neznanje, dok se modernizam ponosi, da sve radi pod firmom znanja; to je žalosno, ali istina — o prošlosti njihovo je neznanje apsolutno ... Još ima krasnih članaka, koji se većinom odnose na povjest reda franjevačkog.

No 115. Juillet, 1908. *A. Charaux*: Fénelon. O njegovu životu i književnom radu. *P. Aimé*: Bulletin social. O raznim pojavama, koji idu za tim, da poboljšaju stanje radnika. O automatičnoj rastavi »le divorce automatique«, vidi se, kamo vodi nemoralno i bezbožno framasunstvo. Žalosno stanje u Francuskoj, gdje svake godine pada broj novorogjenih; a isto prema mrtvima: 1907 20.000 više ih je umrlo u Franceskoj nego li ih se rodilo. 1801 rodilo ih se je 902 000, 1905 samo 807.000. K tome rastave rastu: 1900 rastavilo je se 7.157, a 1906 već 10.573. Tamo vodi laički moral! O nekim znamenitijim dogagjama, knjigama i smotrama.

No. 116. Août. 1908. *P. Eusèbe*: Esthétique et composition de la musique sacrée. U službi božjoj prvo mjesto zauzimlje pjevanje i muzika, stoga nije čudo, da se oko muzike ima dosta truda ulagati. Ovo zadnjih godina nastoji se oko reforme u crkvenoj muzici. Pisac ondje pomno razlaže o kompoziciji, sviranju i ljepoti, estetici crkvene muzike. Crkvena muzika može služiti za apologetiku. — *P. Constant*: A propos de blasphême. U zadnje vrijeme u Franceskoj se mnogo raspravlja o psovanju i proklinjanju; pisac u kratko donosi glavne crte debate. — *P. Hugues*: L'Église et la critique biblique. Donosi izvatke i glavne ideje iz knjige istog naslova od O. Bruckera, S. J Knjiga se vrti oko svih današnjih pitanja sv. Pisma. — *P. Aimé*: L'Individualisme. Razlaže o novoj knjizi: L'individu et l'esprit d'autorité, du moyen-âge à la loi Falloux, par M. Abel Faure. Knjiga je puna laži, neznanja, govori proti skolastici i duhu auktoriteta u nauci. Po njemu »skolastična filosofija nije nego prazni dah, *vani flatus vocis*, zvučeća i prazna vika, ništa, neka stvar ispod ništa.« Pravo! — U istu jamu baca i renaissansu, humanizam i reformu revoluciju. On o srednjem vijeku ima ideju kao sav moderni svijet, ideju, koja nije plod proučavanja. nego moderne bulaskerije: »Ljudi u srednjem vijeku, piše

Seignobos, imali su duh plašljiv. držali su se posve ispod svojih pregja, i nijesu imali druge ambicije nego da ih nasljeduju ... književnost je njihova književnost učenika. Oni skolastici nijesu upotrebljavali nego deduktivne razloge, bez da su pazili na činjenice, ništa nijesu dodali znanosti čovječjeg duha« ...

Pisac u kratko ali jezgrovito postavlja nasuprot modernim lažima istinu. Srednji vijek, kao što svaki, ima svoje nesavršenosti i pogreške, ali je li naš vijek bez njih? — Pitaj radnike i one, koji trpe!

Ocjene knjiga o povjesti crkvenoj i literatura s popisom najnovijih knjiga. Još u svakom broju donosi zanimljivih i poučnih članaka, koji zasijecaju u franjevačke stvari, u povjest, život svetih, umjetnost, kronične note i bilješke.

T. Z.

Revue Néo-Scolastique. No. 2. Mai 1908.

V. De l'intuition en théodicée. *Clodius Piat.* (Pisac razlaže t. zv. ontologijski dokaz za egzistenciju božju. Najprije ga povjesno prikazuje: kako ga je razvijao sv. Anselmo, Descartes, Spinoza i Hegel. Zatim ga pobija, dokazavši, da se taj dokaz temelji na krivoj pretpostavci: potentia prior actu — dočim je obratno istina. U drugom dijelu prikazuje, kako su se tim dokazom služili: Malenbranche, Fénelon, Bossuet. I njihov dokaz pobija tim, što se opire na krivu pretpostavku, da je ens generale, indeterminatum isto, što i ens absolutum et infinitum, perfectissimum. Ontologijski dokaz je po tom skroz nesposoban, da dokaže božje bivovanje. Intuicija je privilegij blaženog budućeg života.

VI. *C. Sentroul*: La vérité dans l'art. (Konac.) dokazuje tezu: umjetničko je djelo estetski izraz misli, koja je nadahnuta od realnosti. Da to dokaže, prikazuje proces duševnog rada, kojim postaje umjetnina. Umjetnik najprije apstrakcijom traži u realnoj stvari posebni, specialni atribut (svojstvo) — a to je ljepota; za tim sve pojedinosti svede na centralnu točku, da se istakne ljepota, a kao zadnji duševni rad je, da umjetnik prikazanu stvar tako idealizuje, da postane *tip ljepote*. Premda se ova rasprava ne obazire na pojedine umjetničke struje — ipak je njom pisac jasno dokazao: kako ni verizam, ni naturalizam, ni antika renaissançe ne odgovara pravoj umjetnosti.

VII. *D. Nys*: A propos du composé chimique. D. Nys je u svojoj knjizi: »Cours de cosmologie« postavio novu hipotezu o kemičkom sastavu tjelesa Njegova je hipoteza ovo: U sastavljenom se tijelu (corpus mixtum chemice) ujedinjuju materije, koje ga sastavljuju pod jednom specifičnom formom; no uza sve to, što je to tijelo bitstveno jedno, sadržaje kvalitativno heterogene dijelove. Budući je P. Gredt tu teoriju pobijao, u ovoj revue-i g. 1907. brani je D. Nys sada dosta uspješno.

VIII. *Fr. A. Gemelli O. F. M.* Le fondement biologique de la psychologie. (Prijevod s talijanskog.) To je lijepa kritika raznih pokušaja, koji hoće duševne pojave protumačiti na temelju fisiologije i biologije. Ako i ima veza izmegju fisioloških i psiholoških pojava, krivo ih je poistovjetiti. Svaka od ovih znanosti ima svoje odregjeno polje, gdje eksperimentira; svaka od njih može pokazati, kakve promjene nastaju pri duševnom procesu na njenom subjektu. One mogu dakako te promjene dovagjati u najuži savez, ali je krivo stavljati psihologiju na isti niveau sa ostalim naravnim znanostima. I ovaj prikaz je novi dokaz, kako mnogi moderni učenjaci miješaju znanosti empirične sa spekulativnima, te kako uslijed toga nužno dolaze do protuslovja — a što je još češće, ne dolaze do nikakvog rezultata. I sa svojim: »distinguo« — je skolastika idealfilosofija. U »Bulletins bibliographiques« je prikazan prema dva engleska djela od William-a James-a i T. C. S Schiller-a moderni *pragmatizam* u filosofiji. Ta struja je u velikom kumstvu sa modernizmom, kog je odsudio sv. Otac Papa u enciklici »Pascendi«.

Ovom prilikom preporučujemo filosofska izdanja louvainskog instituta: od kard Merciera: Logique, 5 frc.; Ontologie, 10 frc.; Psychologie, 10 frc.; Critériologie generale, 6 frc.; Cosmologie od D. Nys-a, 10 frc.

G. G.

The Catholic University Bulletin. Vol. XIV. No. 5. May — 1908.

— *W. Engelkemper*: St. Anne's Institute. O Institutu znanstvenom u Njemačkoj. *E. A. Pace*: Agnosticism as Concilation. Zgodan članak o agnosticizmu, što ga je Papa osudio kao temelj modernističke filosofije i iz kojeg sve njihove zablude slijede. Potanko raspreda o temeljima agnosticizma, o ocu Spenceru, o književnosti. *W. Turner*. The Philosophical Bases of Modernism. Učeno pisac raspreda o filosofiji modernizma, te pokazuje, da je njihova filosofija, filosofija subjektivnog kriticizma, koju je Kant preveo k vrhuncu zabluda; uzrok je nepoznanje i preziranje skolastične filosofije. Još donosi krasnih članaka i ocjena novije literature. Osobito preporučujemo članak o agnosticizmu.

— Vol. XIV. — No. 6. June. 1908. *Th. J Shahan*: The Apostolic See. Poučan i ukusan govor. *W. J. Kerby*: The Sociological Aspects of Lying. Nastavlja članak o psihologičnim proučavanjima. *F. L. Herze*: Didactic Materialism aud the Teaching of Religion. O raznim metodama poučavanja s osobitim pogledom na katekizam; osvrće se na posljednja dva kongresa kateketa. *J. Mac Rory*: Profs. Bacon and the Authorship of the Fourth Gospel. Članak je kritično-eksegetičan, pun zanimivih pripomena. *Th. E. Shields*: Notes of Education. Zatim dolaze note i kritične ocjene.

Z. T.

The Month, ac catholic Magacine. (Mjesec, katolička smotra.) Nro. 527. (New Serie 137.) May 1908.

Sadržina: 1. *By Bertram and Windle:* Some debts wcich sciences owes to catholics. (Što znanost duguje katolicizmu.) Pisac odlučno odbija nedolične napadaje na katoličku Crkvu, da je neprijateljica svake znanosti, te da se pod njenim uplivom guši i zatire svijetlo istine i svaki napredak. Ujedno nabraja brojne katoličke umove, koji su svijetlili poput meteora na obzorju svih ljudskih znanosti i umjeća u čitavom izobraženom svijetu.

2. *Wanted*: A readable Bible. (Čitanje biblije.)

Ukrepljujuć biblji auktoritet crkveni protiv nazora reformatorâ XVI. vijeka, završuje pisac: Biblija je najuzvišenija literatura, te bi i najmanja pogrješka uzdrmati mogla neprocjenjivu vrijednost njenog originala.

3. *The Editor*: Some scientifical inexactitudes. (Neke znanstvene manjkavosti.)

Auktor se pozivlje protiv nadutih svjetskih znanosti na Brunetièra, koji tvrdi sa svojim sumišljenicima, da je znanost već doživjela svoj »bankrot«, te da ne stvara više novih produkta za povijest čovječanstva. Pozivlje se na sira Edwin Ray Lankestera, koji tvrdi, da uvijek stoje neoborivo samo vjera i ufanje, koje mi jednostavno nazivljemo religijom. Ovu ne obori nikakva znanost, nit će je ikada nagjačati.

4. *Martindale*· School Missions (misionarske škole.)

5. *Sidney Smith*: The Educational Situation Revieved (Preinačeni način odgoja.)

Vrli pisac pobija način uzgoja kod protestanata, koji se ne osniva na religiji, nego na nekom racionalnom, gragjanskom moralu, na t. zv. ćudorednom odgoju — bez Boga.

6. *Olive Katharini Parr*: The lovely lady' s litt le Knight. (Vitez ljubazne Gospe.) Pripovijest.

7. *Herbert Thurston*: The name of te Rosary (Odakle potječe ime ružarija.) Liturgijska rasprava.

No. 528. (New Series 138) June 1908.

Contents (Sadržaj):

1. *Sydney Smith*: Indulgences (Oprosti.)

2. *Editor*: Giordano Bruno. Pisac završuje životopis ovoga svrzimantije i bogohulca Mr. G. Lewesom: — Bruna — kao što i neke druge ljude — bolje poznadu po njegovoj smrti nego po djelima za života njegova. Plamen, koji je u prah i pepeo pretvorio njegovo tijelo, balsamirao je njegovo ime . . .

3. *Wanted*: A readable Bible (Čitanje biblije.) Nastavak.

4. *Helen Edith Marsh Lee:* The »Arcadia« in the twentieth Century (Arkadija u dvadesetom stoljeću.) Povjest je akademije arkadijske skopčana s utemeljiteljicom njenom, kraljicom Kristinom švedskom.

Poput francuske akademije i kraljevske akademije u Engleskoj duguje i »Arkadija« svoje

počelo privatnim skupštinama i tvoru slabije pojavnih muževa, dok nije u XVII. stoljeću probila na javnu uplivom i marom čuvene kraljice Kristine.

5 *Herbert Thurston*: The name of the Rosary. II. . . . (Odakle potječe ime ružarija.) Nastavak.

6. *Walker*: The Anarchist (Anarkista.) Pripovijest.

Flotsam and fetsam (Svaštice.)

Riviews (Ocjene.)

Schort notices (Kratke bilješke.)

Books received (Primljene knjige.)

Some foreign reviews (Neki strani časopisi.)

O. Placido Belavić.

Razón y Fe Num. 73.—75. Izmegju obilatih, lijepih članaka spominjemo duboke rasprave *L. Murillo*, El modernismo y la critica del Pentateuco, za tim La Cosmogonia ter El Hexaemeron. Uspješno pobija pisac moderniste i umno tumači knjigu »Postanka«. — *E. Ugarte de Ercilla*, Valor transcendental de las ideas. Umno i zanimljivo raspreda pisac o statičkoj i o dinamičnoj vrijednosti ideja, o t. z. »idées-forces«, o egzemplarizmu ideja i o idejalu, ter konačno ističe veliku vrijednost ideje. — *P. Ug. de Ercilla*, Tronco della filosofia modernista. Pisac lijepo i duhovito cijepa panj modernističke filosofije: imanentizam, subkonscijenciju, eksperijenciju i t. d. i svagdje pokazuje gnjilež i prteno oružje modernističke filosofije. — Ko stvoren je za naše prilike članak *R. Ruiz Amado*, De la neutralidad al ateismo en la escuela. Gledamo na svoje oči, gdje se obistinjuju piščeve riječi.

Religio. — Tako je naslov znanstvenoj smotri, što ju uregjuje sveučilišni profesor na peštanskoj univerzi Dr. Ivan Dudek. Ovo je prviput, što se »Hrv. Straža« obazire i na bogoslovnu magjarsku književnost. Moramo priznati, da se magjarska bogoslovna literatura obogatila, pogotovo u ovo posljednje doba, pa ćemo, mislim, ugoditi čitateljima »Hrv. Straže« kad budemo donašali štogod iz magjarske bogoslovne književnosti.

A bibliakritika fökérdesei korunkban. Tako je naslov učenoj raspravi rektora magnifika dra. Stjepana Székely-a, red. profesora bibličkih študija, što ju predavao prigodom svoje instalacije, a donaša ju posljednji broj gore pomenute smotre »Religio«. (LXVII. god. broj 29.) Iza prekrasnog uvoda, u kojem razlaže zadatak sveučilišta — znanstveni i ćudoredni — prelazi učeni predavatelj na pitanje, da li ima mjesta kritici svetog Pisma sa stanovišta kršćanskog.

Istaknuti nam je osim ove učene rasprave, što se nalaze u istom broju još: Progon kršćana pod Neronom od dra. Luksicsa i učenu raspravu iz pera poznatog mladog magjarskog biblíciste dra. Kmoskó-a pod naslovom. Istraživanja Flinders Petric na sinajskom poluotoku.

Egyhazý Közlöny — XX god. broj 22. List namijenjen magjarskom svećenstvu. Donaša lijepih rasprava. Tako u posljednjem broju donaša zanimljivu raspravu pod naslovvom: Zadatak katoličke štampe. .

Preporučamo jedan i drugi list svim, koji poznavaju magjarski jezik.

Svaštice.

Ozbiljnu riječ o modernom liberalnom novinstvu kazao je protestant Mumm u jednom svome predavanju o misiji i štampi ovako: »Nemojte misliti, da moderna (liberalna) štampa potiče protiv kršćanstva. Ne, ona donosi o Božiću na prvom mjestu razmatranje iz pera koncistorijalnog savjetnika, kao što i preporuča sigurno amerikansko sredstvo na spas protiv mladenačkih grijeha i za uzdržanje malene obitelji. Cilj joj u glavnom nije borba protiv kršćanske vjere, njezin je ideal samo što veći broj pretplatnika i inserata. Općinstvo žudi na sedmicu dvije svinjarije, i dobije ih. Općinstvo želi i crkovne obavijesti, pa ih stoga i dobije. To su gole činjenice. Moderna štampa za mase je u vjernoj službi naravnih čovječjih požuda. Ona oduševljeno javlja o smionom djelu dječaka, koji je spasio iz dna jezera svoju utopljenu sestru, a javlja isto oduševljeno i do sitnice o prizorima golotinje, koje gleda bezbroj muškaraca u otvorenom zajedničkom kupalištu. Ona znade biti cinična i sentimentalna, znade biti znanstvena i demokratična, o Božiću ide u crkvu, na Silvestrovo se opije; svima je sve, samo da svagdje dobije nekoliko čitalaca i nada sve inserenata«.

Tako Mumm, a što bi tekar kazao o farizejstvu ćaće »Obzora« ili njegova sinčića »Pokreta«.

Uživanje. »Ne preveliki rad, nego preveliko uživanje izjede našu moždinu!«. »Sigurno je regbi, da nije siromaštvo, nego preobilnost pogibeljna životu naše obitelji«. Te riječi nije napisao ni svećenik, ni klerikalac, nego liječnički nadsavjetnik prof. dr. Maks Gruber u Münchenu u brošuri: »Kolonisation in der Heimat«. Svoje riječi potvrgjuje činjenicama. — Broj smrti se smanjiva u gradovima uslijed higijenskih propisa, kanalizacijâ, pitke dobre vode i čistoće, te nemamo epidemija (kolera, t. fus i t. d.) kao prije. N. pr. u pruskim gradovima od g. 1851 do 1855 je broj smrti bio 31·6%, dočim od 1896 do 1900 samo 22·2%, a sada čak samo 16.5%. Dakle je spao broj za trećinu. Slično je u drugim njemačkim gradovima. Nu kod svega toga opažaju se dvije stvari: s m a n j e n j e r o g j e n i h i v e l i k o u m i r a n j e l j u d i o d 25 d o 60 i l i

65 godina. I ove dvije činjenice su zajedničke kulturnim zemljama. Ovo umiranje u gradovima je za 50% veće nego li na selima, dok je život na selu ili u gradu za žene gotovo jednakog učinka. Ova mala škodljivost gradskog života za ženu dovodi nas do znatnih zaključaka: Žena diše isti zrak kao i čovjek! Ona živi u gradu kao i on u zatvorenom prostoru. Uzrok većeg umiranja ne ovisi o zvanju. Seljaci kasnije umiru nego li kočijaši gradski, i ako su jednako izloženi lošem vremenu i nepogodnostima. Niti sjedaći život nije uzrok, jer postolari dulje živu relativno. Uzrok je po dr. Gruberu malo spavanje uslijed gradskih zabava, gusti dim uslijed pušenja u javnim lokalima, a nada sve *spolno okuženje* i *alkohol*. Istina, seljaci kod jakog mišićnog djelovanja mogu podnijeti više alkohola. Nije tako u gradu. Berlin je dao 112 puta toliko delirantâ, 15·3 toliko epileptikâ i 17·5 puta toliko palitikâ u javne ludnice više nego li Vestfalija. U Švedskoj se je prije najviše pilo (do 23 litre na glavu godimice) i tada je bilo najviše umiranje, sada najmanje u Evropi, jer se najmanje pije. S alkoholom su nerazdružive venerične bolesti. Ove dvije stvari su i uzrok, da tolike obitelji izumiru neprestance, a ove izumiru najviše po gradovima, gdje je i najviše alkoholična i venerična uživanja. Jednako je ovo i uzrok, da se broj rogjenih takogjer smanjuje u gradovima. U Münchenu g. 1901 je bilo rogjenih 18·299, a pet godina kasnije 15·817, i ako je kroz to doba porastao München pomoću došljakâ. Najstrašniji dokaz ipak pruža nam Francuska. Ona je svrhom sedamnaestog vijeka bila najnapučenija zemlja u Evropi. Onda je nadošla moderna prosvjeta. A danas? Smanjenje rogjenih s jedne strane, povećanje samoubojstva s druge strane jednakim korakom idu uz smanjivanje praktične vjere. — Ovdje se moramo zabrinuti, što će de facto biti i s našim hrvatskim narodom, ako pustimo, da naši naprednjaci, socijalisti i ina im dična braća šire duh uživanja i bezvjerstva. Narod već nazaduje uslijed toga u svom ponosu i svijesti za ideale, a doskora će i u broju. Opakost uvijek sebi grob kopa, pak to ne će mimoići ni naš narod. Nadrikultura, kakovu šire 'naši protukršćanski elementi, eto kako usrećuje narod i kako ga — tobože oslobagjajuć od sredovječnih zaglupljivanja — tura u očitu propast već na ovom svijetu.

Pithecanthropus erectus Dubois. Eugen Dubois našao je kod Trinila na Javi ostatke t. zv. Pithecantropus erectus. Jedni su to označili kao prijelaz izmed majmuna i čovjeka, drugi su ustvrdili, da je to gorostasna vrst Hylobatesa. O tome se sada doznaje nešto pobliže. Prof. dra Volza poslala je bila kr. pruska akademija pomoću Humboldtove zaklade 1904/06, da proučava vulkane i

gore Sumatre. On je g. 1906 u junu i julu proučavao one ostatke kod Trinila i o svome proučavanju izvijestio je slijedeće (Globus XCII, 341): Kosti Pithecanthropusa nagjene su u koritu rijeke Solo kod Trinila u pješčanom tufu. Tuf je po svoj površini i potječe od vulkana Lavu-Kukusan. Naime lava iz ovog vulkana razlila se je tako, da je u ravnicama napravila naslagu debelu i do 100 metara. Pri tome je ubila bezbroj srnâ, svinjâ i drugih životinja i na putu je sve ponijela u dolinu sa moluskima. Rijeka Solo, sudeć po koritu, nastala je tekar, kada je prestao djelovati vulkan, te nije iznijela životinjske ostatke ispod tufa, nego iz tufa. Dobu tog dvostrukog kratera možemo doznati, ako ih usporedimo sa drugim vulkanima na Sumatri i Javi. Taj dvostr. krater pripada grupi t. zv. mladih vulkana, koji su valjda već počeli djelovati na početku tercijarne, a razvili se u diluvijalnoj i prestali u staroaluvijalnoj dobi. Lavu pokazuje još neznatno djelovanje, pa stoga pripada mlagjim vulkanima. Kukusan se je utrnuo, te je stoga stariji. Sudeć po sadašnjem stanju, po stupnju potočnih prosjeka i po naslagama materijala on ne pripada najstarijim mlagjim vulkanima, kao n. pr. Ma mindjau ili Sago na Sumatri; najbolje se može usporedit sa Merapi Parapatti na Sumatri. Po tome je Kukusan najviše staro diluvijalan, a Lavu je mlagji. Stoga je i tuf najviše *starodiluvijalan*. Solo rijeka duboka je 15 m. i nalazi se u stanju donje naslage, njezino dakle korito pripada starodiluvijalnoj dobi ili ti geološkoj sadašnjosti. Lavu je prestao u starodiluvijalnoj dobi, te njegovo snažno djelovanje spada u mlado diluvijalno doba. Pošto su spomenute kosti nagjene u donjim djelovima, slijedi, da *ležište Pithecanthropusa erectusa nikako nije starije od starodiluvijalne dobe*, ali niti mlagje od mladodiluvijalne, te se može pripisati srednjoj diluvijalnoj dobi. Time se slaže i opće obilježje faune; u njoj dapače prevlagjuju još živuće vrsti; izumrle su samo Stegodon i Leptobos: neke druge vrsti, kao Axis, Hyaena, Manis i t. d. sada fale na Javi. Pithecanthropus pripada fosilnim majmunima, *živio je u doba, iz koje imamo sigurnih čovječjih tragova*. — I gospogja Selenka potporom berlinske akademije je nastavila Duboisovo proučavanje u Trinilu u pramaljeću 1907, te iznijela istodobnost ovog Pithecanthropusa i čovjeka. Istu ovu stvar proučavali su berlinski zoolog dr. Moszkowski i geologi dr. Elbert i dr. Carthaus. Ovaj zadnji dao je kopati na raznim mjestima. Uz naslage raznih kostiju našao je takovih razlupanih, a pripadaju raznim životinjama, da ih nijesu mogle životinje razlomiti. Mnogi vrhovi ovih kostiju su napaljeni vatrom. Nagjeno je uz to slonovih zubi, koji su na vrhu izoštreni umjetno, te su sigurno u kameno doba služili kao nož.

Osim toga našlo se je i tri komada drvenih korita, koja su dobila svoj oblik jedino uporabom vatre. Gotovo tik ovog nalazišta našli su i ognjište sa pepelom i vatrom ocrvenjenih lončarskih posuda. To očevidno potječe od razumnog čovjeka Dakle i po resultatima one Salenkine ekspedicije Pithecanthropus erectus Trinila nije stariji od onamošnjeg običnog čovjeka.

Idealizam moderne dobe. »Devetnaesti vijek svršava sa preogromnim deficitom glede idealnog oduševljenja« — zaključio je Sombart u konačnoj bilanci o prošlom vijeku. Nedavno opet pisao je Harnack, da sve više nestaje interesa za socijalnu reformu, kako nestaje i idealnog osjećanja. Ne znači li ovo, da u moderno doba uza svu viku religijozni ideali nijesu ničim nadoknagjeni i da je moderni moral humaniteta šuplja fraza.

Otto Dreyer poznavao je kao malo tko predstavnike moderne dobe, a taj čovjek evo što im dovikuje: »Neobuzdano sam tražio u vašim redovima čovjeka, kod koga bi sve mišljenje, ćućenje i djelovanje potjecalo pravo veselo poput moćne struje iz nepresušivih vrela. Nu nijesam ga našao. Našao sam zgodnih, vrijednih, savjesnih ljudi, koje slijedim na njihovu putu znanosti i izobrazbe, koji takogjer imadu toplo srce i nepodmitljivi smisao za istinom. Ali kod jednog je bio neumorni rad strast, koja ga je izjedala poput vatre; kod drugoga se čulo nezadovoljno pitanje, da se riješe najveće zagonetke; kod trećega vidimo smrtnu umornost življenja, jer se je potpuno odrekao riješenja životnih pitanja. *Punu* životnu snagu i duboki mir, neko životno jedinstvo, koje daleko nadvisuje sve disharmonije i pobjedonosno sve svladava, našao sam jedino kod junakâ vjere, i znadem, da mi mnogi između vas daju pravo, da mnogi po žudno gledaju za vjerom kao za izgubljenim rajom«. (Undogmatisches Christentum. Betrachtungen eines deutschen Idealisten. 2 Aufl. 1888, str. 17.) On ima pravo. Naravni je to idealizam, što se svoj život posveti velikoj stvari, a to može samo onaj učiniti, koji se diže iznad prolaznosti i propadljivosti svega zemaljskog. Tko polaže svoje življenje na ovozemni život, brzo će mjesto mladenačkog optimizma osjetiti ljutu skepsu i život će mu doskora postati sumoran. Kod toga će se brzo pojavit pitanje: Čemu sve to? čemu sva borba i trud i čežnja i podnašanje, ako napokon sve prolazi poput vala u more? Tu pomaže samo pogled na vječnost, na vječni prekogrobni život. I jedino ova misao diže u nezgodama, oduševljava za trud, daje pravi idealizam. Pa da nije vjera nužna ljudskom rodu!

Moždani i duševne sposobnosti. Bilo je doba, kada se je tvrdilo i držalo, da duševne čovječje sposobnosti stoje u jednakom odnošaju sa

moždanima. Po tome nazoru veliki um morao je biti spojen s *velikim* moždanima. Od toga se je odustalo dandanas, jer je u tom pogledu ogromni materijal pokazao, da su mnogi inteligentni ljudi imali malene moždane i obratno da su mnogi ljudi malenih duševnih sposobnosti imali ne rijetko velike moždane.

Na to se je počelo sudit s drugog stanovišta; počelo se je naglasivati *težinu* moždana, a ne objam. Nu ni tu nije bilo sreće. Težili su n. pr. moždani ruskog pisca Turgenjeva 2012 g., do čim oni glasovitog naravoslovca Helmholtza 1440 g. ili oni monakovskog higijeničara Pettenkofera 1320 ili anatoma Galla samo 1198. Kakav je tu odnošaj izmed težine moždana i duševnih sposobnosti? Nikakav.

Stoga su obratili na veličinu *površine* moždana, koja je naravno tim veća, čim više ima zavoja i dubljih brazda. I ovo stanovište izdaje, jer upravo posjednik doslije najveće površine u moždanima bio je za života slabo obdaren i umro je od pijanstva.

Neki su opet tvrdili, da se u posebnim moždanskim prědjelima nalaze osobite sposobnosti. Nu i to stanovište se je pokazalo labavo. Profesor Stieda u Königsbergu je na temelju oporuke proučavao moždane dra Sauerweina iz Gronen kod Hanovera, koji je poznavao 54 jezika i bio je u službi londonskog biblijskog društva. Resultat je bio porazan. U njegovim moždanima naime nije se našlo ništa izvanredna, pa niti u onom predjelu moždana, o komu se je držalo, da je sjedište dara jezikâ. Stoga i Stieda prihvaća opet mnijenje, da je *sva* površ na pozorište umnog djelovanja.

Zanimiv je bio resultat kod istraživanja moždanâ glasovitog povjesničara Mommsena i glasovitog kemičara Bunsena; prvi je doživio 86, drugi 88. godina, a ipak obojica su do zadnjeg daha radili sa potpunom duševnom bistrinom!

I tako je — uslijed zadnjih točnih istraživanja — materijalizam izgubio sav oslon na moždane i propala je u znanstvenim krugovima njegova tvrdnja, da su moždani uzrok duševnih pojava kod čovjeka. Najnoviji resultati znanosti potvrgjuju upravo sjajno opstanak duše, kako to shvaća i dokazuje kršćanstvo.

Grafologija. Ljudi će svašta iznaći! — Istina, uvijek se znalo, da se iz pisma mogu poznati neke sposobnosti čovjeka; osobito ako je pismo u dugo i o važnim stvarima pisano: iz tog se može zaključiti, ako ne apsolutna, barem od prilike na stupanj naobraženosti dotičnog pisca, na njegovo raspoloženje i slično. Ali grafolozi idu dalje: oni tvrde, da će samo iz jedne napisane riječi, iz potpisa poznati cijelo nutarnje stanje pojedinog čovjeka, njegov karakter, narav, duševno raspoloženje, stalež, crte lica, i t. d. Grafolozi se mnogo hvale — često i uspjeh postignu,

a češće se i prevare. Nazad tri četiri godine pokušao je franceski psiholog Binet, sa statičnom metodom, upoznati, da li grafolozi mogu iz napisa poznati spol čovječji. Rezultat za grafologiju nije bio najbolji! — Binet je uzeo 180 napisa od kuverata, od kojih polovica pripadoše muškarcima, a polovica ženama. Osobe su bile različne starosti i naobrazbe. Pokus je činio s dva glasovita francuska grafologa i s više prostih ljudi.

Grafolog Crepieux-Jamin pogodio je pravi spol 79%; drugi grafolog pogodio 75% a prosti su pogagjali 73—66%. Dakle grafolozi nijesu baš daleko odmakli od drugih.

Binet iz cijelog pokušaja zaključuje: 1° Ima ljudi, kod kojih se očito u pismu poznati može spol; 2° ljudi, za koje se sumnja: 3° koji očito pokazuju protivni spol u svome pismu. Na sličan je način Binet kušao pomoću grafologije označiti stupanj uma; ali opet s lošim uspjehom! (Vidi: *Année psychologique* — 1904: *La graphologie et ses révélations sur le sexe, l'âge et l'intelligence.* — *Revue Philosophique* (Th. Ribot) — 7—9, 1907. M. Binet: *Une expérience cruciale en graphologie.*)

Profesor Mausbach o Enciklici. Liberalna je, modernistička i framasunska štampa u svim zemljama bila je navalila na novi »Syllabus« i Encikliku, kao da bi to bio novi atentat iz Vatikana na modernu znanost, napredak i slobodu mišljenja; kao da bi Enciklika išla, da odvrati moderni duh od filosofije, napredka i historične kritike... Mi znamo, da su to stare laži i potvaranja na katoličku nauku, da to moderni svijet čini bez encikličke pojave — to je njihov svakdanji kruh. Ipak bi ti napadaji mogli mnoge zavesti, da im povjeruju. Stoga je učeni prof. Mausbach mnogim odgovorio i njihove zablude nastojao opovrći, koji su pisali proti Enciklici »Pascendi«, da je ona protivna historičkim istraživanjima, u »*Internationale Wochenschrift*«. On je tu objelodanio zamašiti odgovor pokazujući protivničko neznanje same stvari. Evo nekoliko stavaka: »Ne kuša li Papa, sa svoje strane, podjarmiti povjest dogmi i silom uspostaviti čudo i božanski vijenac, aureol, koje je povjest bila u prašak smrvila? (S apriorističnim agnosticizmom!) Uzalud bi se što takva tražilo u Enciklici, ili koja odredba, koja bi se protivila metodama znanstvenog istraživanja. Naprotiv, Papa prigovara modernistima, što nijesu postupali u njihovom djelu rušenja, koje povjest iziskuje, kako oni kažu, nego osnivajući njihova djela na pretpostavama (hipotezama) *a priori* i na krivim filosofičnim principima. Nijesam si uzeo za zadaću, da raspredam o opisu, kojim Enciklika crta način modernističkog rada; ali je od velike potrebe i vrijednosti naglasiti, da se ona diže proti takvoj metodi historičkog i kritičkog istraživanja. Tko bi se

usudio zanijekati, da baš područje biblijske kritike i povjest kršćanske vjere obiluju mnogim primjerima, više nego i jedno drugo područje, gdje se pokazuje upliv te metode u povjesničkim istraživanjima? Nijesu li racijonalističke hipoteze služile više od pol jednog vijeka za oznaku, kad su Evangjelja i Apoštolska Djela napisana, i za opredjelitbu njihove historične vrijednosti? Nijesu li oslanjajući se na slične principe, danas dotle došli, da su postavili neprelazan jaz izmegju sv. Ivana i Sinoptikâ, jaz, koji svaki dan gubi svoju vrijednost; koji nije ništa drugo nego artificijozna (neprirodna, umjetna) izmišljotina? Ne kušaju li de po istim principima filosofično-dogmatičnim Isusovu savjest i uskrsnuće, a ti su pokušaji mnogo problematičniji, s teističkog pogleda, nego čudesa? Nijesu li čuvstva i obziri, koji ništa ne bi smjeli imati s kritikom izvora, koji su odviše djelovali na tumačenje riječi, koje je Isus rekao Petru, i koje donosi Mat. 16—18? Destruktivne teorije, koje se bave o razvoju objave u Zavjetu, ne osnivaju li se većim dijelom na neispravnim sličnostima i neistinitim analogijama i na postulatima historičkog razvijanja? Nije li istina, da se mnogi daju historičnom proučavanju kršćanstva izrijećno počimljući s ovim principom: »*absolute* se nemože pomisliti obustava običnog toka činjenica, koja bi (obustava) imala nastati čudom ili objavom, u običnom smislu riječi«? (*Tim pada svaka mogućnost čudesa!*) Nu to je nepobitno, da je ta hipoteza uzeta iz filosofije; a samu hipotezu ne će nikad da dokažu, i koja je često *absolute* bestemeljna; još više, ona je poslijedica upliva naravnih znanosti na čuvstvo publike; ona pretpostavlja kod protivnika metafisike neku negativnu metafisiku, koja je u svakom slučaju pogibeljnija radi strančarenja u povjesničkim proučavanjima, nego li je pozitivna metafisika, koja brani mogućnost čudesa... Prisiljen sam dići se protiv mnijenja gosp. prof. Meurera, po kom bi Enciklika indirekte bila namijenjena: »da odvrati duhove uopće od nezavisne filosofije i od biblijske kritike«. — Za tim učeni profesor dokazuje tvrdnje iz samih djela Pija X: »Već u svojoj Enciklici od 12. marta 1904, prigodom jubileja s. Grgura Velikog, Papa ne osugjuje u biblijskoj kritici nego samo nijekanje nadnaravnog *a priori*, ali nju samu ne osugjuje. Mnogi se vjernici, kaže Papa: »ljute, srde na samu znanstvenu kritiku, kao da bi bila rušiteljica. No ona je sama, kao takva, nevina od onog, rad čega ju okrivljuju: upotrebljena kako valja, ona čini nauci veliku uslugu«; trebalo bi razbijati lažne hipoteze, koje ju vode u zablude, i da se to postigne, treba se postaviti na pravo polje filosofije. U Breve-u, poslanu biskupu Le Camus (lani je umro!) 11. siječnja 1906, Papa osugjuje »pretjeranu ne-

*

odvisnost« biblijske kritike, takogjer osugjuje »držanje onih, koji se ne usugjuju ni po jedan način stupiti dalje od pismene eksegeze do zadnjih vremena uporabljene, takogjer ni onda, sve čuvajući integralnost vjere, kad ih neka zdravi napredak znanosti, da to učine iz dna srca«. (Ita eorum ratio non probanda qui, nulla in re, ausint ab usitata exegesi Scripturae recedere etiam cum, salva fide, id bona studiorum incrementa postulent — tuoque exemplo (Papa govori o njegovoj znamenitoj knjigi: »*Les Oeuvres des Apôtres* 1905) ostendis ***nihil timendum*** esse divinis libris a ***vera progressione*** artis criticae; quin commodum ex hac subinde eis lumen peti posse.) Iste je godine objelodanjena okružnica, koja preuregjuje studij u talijanskim seminarima (27 marta 1906) Ona kaže u 5. paragrafu: »Pogledom na S. Zavjet, profesor se ima služiti novim otkrićima, rastumačiti tok dogagjaja, pokazati odnošaje, koji su vezali hebrejski puk s ostalim istočnim narodima . . .; u 7. kaže, »da profesor ima označiti osobine pojedinih Evangjelja i dokazati njihovu autentičnost«; u 10. i 11: »da se u zavodima viših nauka imadu učiti s hebrejskim i drugi semitski jezici, historija eksegeze, arheologija, geografija, kronologija i biblijska teologija«. Tu sigurno nema ni traga kakvoj zabrani, koja bi smetala, da se katolički bogoslovi ne bave biblijskim istraživanjima . . . »Pio X. svijestan je, da spasava jedinstvo intelegentnog života, odstranjujući cijepkanje, koje modernizam nastoji postaviti izmegju filosofičke misli i religioznog čuvstva. Prošli su vijekovi častili filosofiju, to jest racijonalno znanje i pojam jedinstva u svemiru, kao temelj i garantiranje svију znanosti i cijele djelatnosti života. Pijo X. pokazuje pogled na uzvišenost, gdje se već dosad često papinstvo postavljalo prema gospodovajućim idejama pojedinih epoka. Čvrsto braneći onaj pojam filosofije, koji su poprimili ne samo skolastici, nego i Plato, Aristotel, s. Augustin i Leibnitz proti poplavama agnosticizma i neo kantizma«.

Tako i slično govori Mausbach o Papinoj Enciklici; ljuto pobija navale neprijatelja i neznalica. Mnogi su o Enciklici cijele stupce pisali, a samu Enciklіku nijesu ni vidjeli, a kamo ju pročitali, a drugi su ju hotimice iskrivljivali i naproti tumačili, dali joj reći ono, što ona nikad nije rekla. Protiv takih digao je glas izmegju mnogih u Njemačkoj i Mausbach. Iz gore navedenih karakterističnih ideja čitatelj se može sam uvjeriti, da je ta Mausbachova studija o Enciklici od velike koristi, zato ju mi svim preporučujemo, jer i kod nas ih ima mnogo, koji o Enciklici ne znaju ni o čemu ona govori. Misle, da je Enciklika osudila znanstvena istraživanja, historičku kritiku, i napredak modernih znanosti, dočim je protivno učinila: gdje oni misle, da je osudila, tu je ona spasenje pribavila! — Drugi opet afektirano misle, da se njih ne tiče, a tamo je baš zbog njih i pisana

Kako uspješno djeluje »C. A.« U 2. broju ov. god. priopćili smo osnutak »središnjeg izvješćujućeg ureda« (»Central-Auskunftstelle« = »C. A.«) za katoličku štampu.[1] Svrha je tomu uredu, da se klevete i laži protucrkvenih novina što prije i sigurnije otkriju. O blagoslovnom megjunarodnom djelovanju te institucije možemo si stvoriti sud, kad čujemo slučajeve, kao ove. Jedan socijaldemokratski list (»Volkszeitung«) donio je u *jednome* broju *tri* krvne pripovijesti o ubojstvima, što su ih tobože učinili svećenici i redovnici u Italiji. Za malo dana su te grozne vijesti odjekivale po sveukupnoj liberalnoj i socijalističkoj štampi u Evropi.

U Salernu — tako se pričalo — je neki *bogoslovac* imenom *Majorano* ubio novorogjeno dijete, kojemu je bio otac, bacivši ga kroz prozor. U ženskom samostanu kod Barlette skočila je neka *redovnica* u vodu te se utopila, da izbjegne posljedicama učinjenog grijeha. U Monopoliju je 70 godišnji *župnik Colucci* javio kod suda, da se je njegova gazdarica sama ubila; no ispostavilo se, da je »župnik« sam ubio svoju gazdaricu, jer je ova od njega tražila opremu za svoju kćer. — Dakle tri strašna nedjela, koja dovoljno ilustruju moralno stanje talijanskog svećenstva i redovništva.

Samo šteta, što je doskora »C. A.« sa službenim dokumentima dokazala, što je na stvari. *Majorano* nije *bogoslovac*, nego svjetovnjak Ženska, koja se je utopila kod Barlette, nije bila *redovnica*, nego jednostavna sluškinja, niti se je sama ubila, već nesrećom pala u vodu. Grozna pripovijest pako o »župniku Colucciju« jest od početka do kraja izmišljena. Niti živi takav župnik, niti se je u Monopoliju takav slučaj dogodio.

Dakle tri debele laži u jednom broju socijalističkog lista! A te su laži kolale po stotinama protucrkvenih novina. Opozvali su ih jamačno — po običaju — tek oni listovi, koji su sudbeno bili na to prisiljeni.

Takovih zločinskih kleveta proti katoličkom kleru otkrilo je društvo »C. A.« u prvih pet godina svoga opstanka *svake godine 900 do 1000*.[1])

A mi se tako slabo mičemo proti »Pokretu«, »Obzoru«, »Slobodnoj Riječi« i t. d., premda se u tim listovima nalazi toliko protucrkvenih laži i kleveta, da bi se u nas isplatio posebni »izvješćujući ured« za hrvatsku štampu.

Pascal i modernistička apologetika. O tom vogji jansenizma — koji nas osobito zanima radi poznate *Barčeve knjige* i njezinog bra-

[1]) V. »Hrv. Straža« ov. god. str. 259. s.

[1]) Sr. glasilo društva »C. A.«: »Apologetische Rundschau« 1. svez. str. 5.

nitelja *dra. Bauera* — donosi glasoviti časopis »Katholik« neke znamenite critice (u članku: »*Enciklika Pascendi i modernistička apologetika*« br. 5. ov. god. str. 321. ss.). Tamo se spominje, da je Pascal megju inim učio: Neumrlost duše ne može se dokazati, niti da ima Bog, nego to je jedino predmet vjere. Tu je tešku zabludu Crkva, kako je poznato, osudila na vatikanskom saboru (Constitutio de fide, cap. II.) Da je Pascal gledom na ove temeljne nauke vjere bio potpuni ***agnostik***, svjedoči sâm *Brunetière* (Sr. »Katholik« n. m. str. 328.). Auktor konstatuje i ***srodstvo Pascalovo sa modernističkim apologetima našega vremena*** (n. m. str. 329.) — *U istom je smislu »Hrv. Straža« već u 1. broju ov. god. govorila o Pascalu, kojega dr. Barac zove »velikog učitelja« apologetike* (na str. 117. svoje knjige »O modernoj apologetici.«)

»Pokvarenost katoličkog klera«. Vogje socijalne demokracije u Italiji stidili su se napokon, što im je socijalistička štampa nebrojeno puta utjerana u laž, kad god je iznijela svoje protucrkvene potvore. Zato su obećali, da će službenim ispravama dokazati pokvarenost katoličkog klera, pa se svom revnošću, dali na istraživanje. Pa im je zbilja pošlo za rukom, te su izmegju 150.000 talijanskih svećenika, redovnika i redovnica našli — *četiri šugave ovce*, od kojih je jedna naknadno očišćena od svake sumnje; dakle ostaju *trojica*.

Kad je megju dvanaest apostola bio jedan Juda, onda dosta nije mnogo, kad se nagju tri Jude megju 150.000 Bogu posvećenih osoba. Socijalistička je štampa dakle morala preko volje talijanskome kleru izdati sjajnu svjedočbu.[1])

Zadnji ciljevi modernizma. Nema možda nikoga na svijetu, koji bi za modernizam tjerao tako silnu propagandu, kako *slobodno zidarstvo*. Davno je doduše poznato, kako je cijela ateistička i protukršćanska štampa upravo frenetičkim klicanjem pozdravila svaku pojavu modernizma. Samo je još manjkalo, da slobodno zidarstvo formalno i nekako službeno primi modernizam pod svoje okrilje. To se je sada dogodilo. Glavno je glasilo megjunarodnog framasunstva: »Revue Maçonnique« na početku lipnja izdalo proglas, kojim preporučuje svim slobodnim zidarima, da revno djeluju za širenje modernizma. Taj proglas osobito naznačuje nekoliko glavnih književnih djela modernizma, za koja treba da lože prave što revniju reklamu, naime za »Program modernizma«, za »Razgovore liberalnog katolika«, za »Katolicizam od sutra«, za »Lendemain d'Encyclique i t. d.

Nego tko bi mislio, da je zadnji cilj slobodnog zidarstva: »modernizirati katoličku Crkvu«, taj bi bio vrlo naivan. O tom cilju govori isti glavni organ slobodnog zidarstva svom iskrenošću i skinuvši svaku krinku. U br. 324. toga lista čita se ova izjava: »Engleska revija ,The Nineteenth Century' brani papu proti francuskim inkriminacijama. Tvrdi, da je naš potajni cilj, da utamanimo katoličku vjeru u Francuskoj. *To je premalo rečeno. U istinu je goruća želja Slobodne Misli, da uništi ne samo katoličku vjeru u Francuskoj, nego — što je mnogo više —* ***da iskorijeni kršćanstvo u opće, najprije u Francuskoj, onda i u ostalom svijetu***«.

Evo programa slobodnog zidarstva. *A modernizam mu je tek jedna važna etapa na putu do toga cilja.*

Naravno: ne će svaki, kojemu prijaju neke ideje modernizma, da se iskorijeni kršćanstvo. Ima dapače megju ovima i revnih apologeta kršćanstva. Ali bi trebalo, da se ovi malko ogledaju, i vide, u kakovu se društvu nalaze.

Spiritistica. Francuski astronom *Flammarion* poznat je u krugovima hrvatskih spiritista. Ta *dr. Hinković* i *dr. Gaj* su se svakom prigodom pozivali na auktoritet toga »velikog spiritista«, koji je na diku i ponos »svetoj stvari spiritizma«. U novije pako vrijeme pravi taj »auktoritet« spiritistima mnogo neprilika. Pod stare dane svoje postao je Flammarion trijezniji, pa sada vlastitom rukom razara iluzije svoga nezrelijeg doba. Proljetos je izdao knjigu: »Nepoznate prirodne sile«, koja je na žalost njemačkih »spiritističkih medija« već prevedena na njemački. U toj knjizi, koju smo već jednoć spomenuli (ov. g. str. 236. ss.), veli megju inim (njemački prijevod str. 11.): »*Može se reći, da svi mediji od zanata varaju*«. I opet str. 56: »Tijekom 40 godina primio sam gotovo sve glasovite spiritističke medije u svom salonu u L'avenue de l'observatoire u Parizu, *te sam gotovo sve zatekao, gdje su varali*«.

O »velikom mediju« *Eusapiji Polladino*, koja u Gajevim spiritističkim knjigama zaprema prvo mjesto, piše Flammarion: »U Cambridge-u uhvatili su Eusapiju baš in flagranti, kad je varala. Kod seanse su dva prisutnika držala njezine ruke, no ona je neopazice jednu ruku oslobodila. Svi, koji su u Cambridge-u eksperimentovali s Eusapijom, *jednodušno su izjavili, da je u onih dvadeset sjednica s Eusapijom od početka do kraja sve bilo varka*«.[1])

A sad pomislimo, kako veliku ulogu igra taj »najglavniji spiritistički medij« u povjesti spiritizma, osobito i u Hrvatskoj! — Na str. 371. ss. svoje knjige raspravlja Frammarion o značaju spiritističkih fenomena. Veli megju inim, da su *ti odgovori i uopće sve pojave tako nedostojne, bedaste i dosadne, te već zato ne može biti govora o tom, da se tu manifestiraju duše pokojnika.*

No sjetimo se, kako je *dr.*

[1]) Sr. »Apol. Rundschau« 3. svez. str. 69.

[1]) N. m. (njemački prijevod) str. 149.

Hinković — današnji kolovogja hrvatske sekcije »Slobodne Misli« — u svoje vrijeme svom revnošću nastojao, da se u hrvatskoj inteligenciji postave »uzvišene nauke spiritističkih duhova« na mjesto kršćanskih dogmata! I našao prilično veliku četu pristaša... Sretne li moderne inteligencije, koja ima ta kovih apostola!

Još jedan spiritistički fiasko. U svibnju ove godine ponudiše *princ Roland Bona parte, dr. Dariex i Gustav Le Bon* dvije hiljade franaka onome spiritističkom mediju, koji bi najjednostavniji od spiritističkih fenomena pred njihovim očima *na bijelom danu* izveo: naime podignuo jedan predmet — n. pr. olovku — sa stola, a da ga se ne dotakne.

Nagrada se raspisala u mnogobrojnim novinama, pa se očekivalo, da će se bezbroj kompetenata prijaviti — ta u jedinom gradu Parizu stanuje mnogo stotina »medija«. Stiglo je i doista preko hiljadu listova, u kojima se — *pripovijedalo*, da se je takovo što dogodilo, ali za eksperimenat se ponudila cigla petorica medija, a od ovih — *nije nijedan došao.*

Pripovijedalo se i hrvatskoj publici premnogo spiritističkih čudesa, što ih je tobože »duh Preradovićev« izveo, ili »duh Dušek« i t. d. Takovih je čudesa bilo puno čitavo Hinkovićevo »Novo Sunce« i Gajev »Tajinstveni Svijet«. A kad tamo, ne znaju ti »duhovi« ni olovke podignuti sa stola, kad im se kod svijetla gleda na prste.

A sada pomislimo, kako ti ljudi govore *o kršćanskim čudesima. Dr. Gaj* n pr. grmi kao gromovnik proti praznovjerju, što katolici »još u našem prosvijetljenom 20. vijeku« vjeruju u čudesa, koja se dogagjaju u Lourdes-u.[1]) Pa ipak je i *dr. Hinković* sâm, boraveći neko vrijeme u Lourdes-u, morao priznati: »*Od četrdeset godina ovamo zbivaju se u Lourdesu hiljade slučajeva, koje moderno liječništvo ne može da rastumači. Istaknimo prije svega, da se danas više ne da nijekati istinitost ovih izvanrednih liječenja*«.[2])

I stve te hiljade liječenja neizlječivih bolesnika zbivaju se na bijelome danu pred nebrojenim svjedocima. Pa ipak zovu »vjerskim zelotima« one, koji su uvjereni o tim čudesima, te mjesto njih preporučuju na sva usta svoja spiritistička »čudesa«. To znači: prosvijetljivati hrvatski narod!

Darvinizam pred forumom ozbiljne znanosti. Velik je dio hrvatske inteligencije danas oduševljen za darvinizam. I to nije čudo, kada ga je svom revnošću propovijedala naprednjačka štampa, pa je i »Hrv. Smotra« k tomu svoje doprinijela donoseći n. pr. proizvode iz pera darvinističkog fanatika *Bölsche a* — da ne spomenemo hvalospjeve darvinizmu,

[1]) »Novo Sunce« br. 23. od travnja god. 1905. str. 466.

[2]) Dr. Hinković, »Misli i dojmovi« str. 223.

što su ih pjevali Hinković et consortes.

Zašto sve to? Čuveni učenjak dr. *Ed. Bauer* odgovara: »*To je svijet oduševilo za darvinizam, što se mislilo, da se njime može ukloniti Stvoritelja svijeta*«.[1]) A *Haeckel* sâm priznaje »*U tom stoji čitava zasluga darvinizma, da se može upotrijebiti kao osnov za ateistički nazor svijeta*«.[2]) — premda Darwin sam nije bio ateist.

Tako govori dakle o darvinizmu *protuvjerska tendencija* jednog »Pokreta«, »Savremenika« i t. d.

A kako govori o njem prava, ozbiljna *znanost?*

Glasoviti učenjak prof. *dr. Karlo Snel* veli: »*Mi ne vjerujemo u darvinizam, jer vjerujemo u znanost*«.[3]) — »*Darvinizam danas pripada tek povijesti*« — tako piše jedan od glavnih auktoriteta na polju prirodoslovlja, zoolog prof. *dr. J. Drisch.*[4]) To je svečano potvrdilo filosofsko društvo, koje je god. 1902. u Beču držalo kongres, da odredi svoj odnošaj prema darvinizmu. Tada su stručnjaci sviju prirodnih znanosti: zoolozi, botanici, geolozi pa i paleontolozi izjavili, da se glavne nauke Darwinove *nijesu ni na kojem polju znanosti obistinile.*[1]) Dapače je jedan govornik uz opće odobravanje rekao: »*O teoriji Darwinovoj danas nijedan od učenjaka-prvaka više ne raspravlja*«.[2])

Tim više o njem raspravlja »Pokret« i — osnovatelj hrvatske sekcije »*Slobodne Misli*«. Naravno jer moderna misao mora biti *slobodna* — od logike i pravoga znanstvenog dokazivanja. Zato je prirodoznanac *Aleks. Agassiz* i za darvinizam dobro rekao, da je »*močvara nedokazanih tvrdnja*«.[3])

Znanstveni dokazi samo smetaju »slobodnoj misli i naprednoj znanosti!«

Što je modernizam? Otkako je ono Pio X. okružnicom »Pascendi gregis« osudio modernizam, nastala je čitava literatura o modernizmu. Sve oveće novine gotovo u svim jezicima raspravljahu, sad dulje sad kraće, o modernizmu; pa i takova učena gospoda, što stoje izvan ketoličke Crkve, n. pr. protestanti, rekoše svoju o modernizmu. Za nj se živo zanimahu ljudi, u kojih jošte nije sasvim nestalo interesa za »idealna« pitanja. Tek je zanimivo, što se u ovakom govoru moglo čuti kad i kad vele komičkih stvari. Da navedemo jedan slučaj. U Berlinu je neki »naobraženi« gospodin ustvrdio, da je

[1]) Sr. Stauracz: »Darwin i Haeckel (Beč 1902.) str. 7.

[2]) Ib.

[3]) »Vorlesungen über die Abstammung des Menschen«, Leipzig 1887.

[4]) U »biologičkom centralnom glasilu« god 1896 str. 355.

[1]) Sr. »Hrv. Stražu« g. 1904. str. 645. i g. 1905. str. 684.

[2]) Ib.

[3]) Sr. *Dr. Anton Michelitsch:* »Haeckelismus und Darwinismus«. (Graz 1900) str. 42.

papa ustao protiv modernih tečevina na *tehničkom* polju, dakle n. pr. proti automobilu, proti zračnom balonu i t. d.

Ovo je upravo najgore, što većina ljudi ne zna, što li je za pravo taj modernizam, o kome se toliko raspravlja, a papa ga osudio. Dr. Atzberger, sveučilišni profesor u Monakovu, bistro i jasno je na to pitanje odgovorio u »Apologetskoj Smotri«, što izlazi u Koblencu. Čujmo ga. On najprije izlaže dvije osnovne istine.

Što je god u Crkvi glede nauke, bogoštovlja i uredaba *božansko*: u tome ne može biti ni koje promjene, ni kojeg razvitka, ni kojeg napretka. Ovaj božanski elemenat jednako je nepromjenljiv i vječit, kao što je i njegov Začetnik. Taj je *božanski* elemenat savremen u svih stadija crkvene i svjetske povjesti; pa bio on, ne znam koliko star, po svome postanju i uvedenju, opet je vazda »moderan« (savremen.)

Ovo je prvo, a s njime je u svezi i drugo. Isus je Crkvu svoju utemeljio *za ljude*; no ovi ne umiju odmah shvatiti njegovih misli i osnova. Onda on sâm glavom nije u Crkvi odredio sve i svašto — do najmanjih sitnica. Napokon ljudi s potpunim pravom teže na sveudiljni napredak u svemu, što nije religijozno; ali opet se svjetske stvari redovito manje ili više dotiču i religijoznih stvari.

Odatle nužno slijedi, da u Crkvi, bolje rekavši u onome, što je na Crkvi i u Crkvi *ljudsko*, može biti opravdan napredak, i da se u mnogokoječem može mijenjati sud glede toga, što je savremeno i moderno. Crkva je već s početka priznala, da je moguć i nutarnje opravdan neki crkveni napredak u odregjenim granicama, te da je moguće i opravdano razno mišljenje, što li je napose u raznim periodama moderno i savremeno. Crkva je izdala nove naredbe, a zastarjele je ukinula; ona je dapače u koječem dotjerala i razvila onaj poklad svete vjere, što ga od Isusa i od apostola primila; ona je s radošću prihvatila sve, što su njezini vjerni sinovi uradili za dublje spoznanje vjerske nauke i za savremene usavršenje njezinih uredaba. Da ne spominjemo drugih izjava Crkve i papa, Vatikanski je koncil postavio neku vrst službenoga programa.

Modernizam po tom nije nipošto na području vremenitih i svjetskih stvari, na području čisto svjetske znanosti, literature, umijeća, tehnike i t. d., na gospodarskom, socijalnom i političkom polju i t. d. Makar u naše doba i izbijaju mnoge pojave, kojih Crkva ne može da odobri i s njima da se složi: opet okružnica »Pascendi gregis« o njima ništa ne govori.

Modernizam, što ga papa osudio, tiče se jedino polja *religije* i svega, što je s religijom nerazlučno spojeno. Pa i tude ne misli papa, barem upravice, na kojekakve pojave, odnosno

zablude, što su se pojavile izvan katoličke Crkve, u protestantizmu ili drugdje.

Pod modernizmom, što ga okružnica Pia X. osugjuje, treba razumjeti »odregjene, u sebi suvisle mnoge zablude na religijoznom, i s njime nerazlučno skopčanom polju«.

Pio X. s potpunim pravom zove te mnoge zablude »skup sviju herezija«.

Poziv na pretplatu.[1])

Zamoljen sam od skoro većine hrvatskih hodočasnika u Lurd, da opišem naše prvo hrvatsko Lurdsko hodočašće u posebnoj knjizi ... Odazvao sam se toj želji spremno i rado. Djelo će izaći štampom svakako u prosincu ove godine.

Bit će opremljeno i sa više lijepih i izvornih slika, a kako ću uspjeti sa sadržajem, to znade Bog, a sudit će Hrvati ... Držim, da ću se uz pomoć Božju ipak moći odužiti svestranom očekivanju mojih vrijednih suputnika, a napose svim svojim čitateljima pružiti najugodniju zabavu. Ovisi o poštovanim prijateljima, kako će biti visoka cijena knjizi ... Sve se vrti tek izmegju jedne do dvije krune ... Da uzmognem udariti stalnu nakladu i prema tomu obračunati sa svim tiskarskim i inim troškovima, nužno mi je znati za broj pretplatnika. Umoljavam najsmjernije svekolike prijatelje lijepe knjige i katoličke prosvjete, da mi bezodvlačno izvole javiti, koliko primjeraka knjige žele preuzeti, a koliko knjiga i kome mogu za stalno priposlati u njihovom kraju.

Ovime ljubezno se preporučam svima i svakome, te se uz odlično štovanje bilježim ponizno odani i zahvalni: *Ivan Nep. Jemeršić*, župnik i narodni zastupnik, pošta: *Grubišno polje* (Hrvatska.)

P. S. Sve hrvatske novine uljudno umoljavam, da ovaj poziv dobrostivo pretiskaju u svoje listove.

Poziv na pretplatu.

Odlučio sam, da tiskom izdadem svoju historičku pripovijest pod naslovom: »*Za sreću i slavu otadžbine*«. Knjiga će imati oko 30. štampanih araka, a bit će dotiskana do početka listopada o. g. Cijena če joj biti zajedno s poštarinom 3. Krune.

Molim sve prijatelje lijepe hrv. knjige, a naposeb naše dično, rodoljubno i požrtvovno hrv. svećenstvo i učiteljstvo, da me izvoli pretplatom poduprijeti.

Pretplata šalje se na potpisanoga, »poste restante« Križevac.

U *Sv. Heleni*, 20. srpnia 1908.

Milutin Mayer
učitelj.

[1]) Vrlo rado i veselo uvršćujemo ovaj poziv, preporučujuć svim prijateljima, da se što prije odazovu. Kad nijesu mogli uživati rajske slasti u Lurdu, neka donekle okuse, što su uživali hrvatski hodočasnici.

Leonovo društvo.

I. Prva glavna skupština.

Po § 10. društvenih pravila: »Dan će i mjesto za prvu glavnu skupštinu odrediti privremeni odbor ... u svojem glasilu ili u drugom katoličkom listu 14 dana unaprijed.« Privremeni se pročelnik dogovorno s odborom držao toga, te je oglasio skupštinu ne samo u jednom listu, već je oglas poslao »Danu«, »Hrvatskomu Dnevniku«. »Hrvatskoj Kruni«, »Hrvatstvu«, »Jutru i »Vrhbosni« još 8. rujna. A držeć, da neki možda ne čitaju nijednoga od tih listova, dao je otisnuti i posebne pozive. Njih je mogao — radi nestašice maraka na ličkoj pošti — razaslati samo nekim članovima i nekim nečlanovima nu prijateljima »L. D.«

Radi nezgodna vremena te radi daljine većina članova ne mogoše doći, već ovlastiše druge, da ih zastupaju.

Skupština se obdržavala dobrotom preč. O. Bernardina Škrivanića, provincijala (komu od srca hvala, od Boga plaća!) u knjižnici čč. oo. Kapucina na Rijeci dne 30. rujna. Privremeni pročelnik pozdravi ponajprije nazočnoga pres. gospodina biskupa dra. Mahnića kao pravu dušu i začetnika »L D.«, za kojim je išao već odavna. Pozdravi u kratko i ostale članove, koji su se baš na dan sv. Jerolima okupili, da se dogovore, kako će poput toga Svetitelja braniti čista katolička načela. Pročita pravila društvena i imenik članova i pozva nazočne, da biraju ravnateljstvo, jer je privremeni odbor učinio svoju.

Na predlog presv. g. Mahnića per acclamationem bi izabran u ravnateljstvo privremeni odbor, komu su dodana još 4 odbornika.

Prema tomu ravnateljstvo sačinjavaju gg.: dr. Fran Binički pročelnik, dr. Dragutin Smokvina zamjenik, dr. Ivan Starčević tajnik, dr. Ante Lončarić blagajnik. (Svi u Senju.) Odbornici su: dr. Ante Alfirević (Split), pop Ive Butković (duša gjačkoga pokreta, osnivač »Hrvatske« i »Domagoja«), Blaž Madjer (duša i »gnjavator« »Domagoja«) i Matija Manjarić (Osijek.)

Kako se vidi, nije se išlo za zvučnim imenima, nijesu se tražili ljudi imena i prošlosti, van ljudi željni rada i borbe za katolička načela.

U odbor za ispitivanje blagajne i računa izabrana su gg. Vjekoslav Vršić, kanonik (Senj), dr. M. Pacher (Rijeka), pop P. Mažuranić (Kriviput.)

Za počasne članove imenova glavna skupština preuz. g. nadbiskupa dra. Josipa Posilovića, pres. g. nadbiskupa dra. Josipa Štadlera, pres. gg. biskupe dra. Antuna Mahnića i Roka Vučića.

Društvenim glasilom bi proglašena jednoglasno »Hrvatska Straža«. Pročelnik se prvi dotače pitanja, ima li se sijelo prenijeti iz Senja u Zagreb. On je samo na zahtjev skupštine zadržao pročelničku čast. Htio je, da se bira drugi, samo da se ne misli, e je on proti prenosu sijela u Zagreb, da sam bude vogjom. Njemu do vodstva nije. Nu uvjeran je, da se sijelo za sada ne može i ne smije prenositi iz Senja. Od zagrebačkih se učenjaka nitko nije ni upisao u društvo. Jedan je rekao, da ne može pojmiti, kako »L. D.« može biti bez sveuč. profesora; a ipak se ne htjede upisati, jer da mora sporazumno raditi s ostalim kolegama. Osim toga se čini, da su nekoji Zagrepčani svijesno ili besvijesno zaraženi modernizmom. Ta čulo se, da su htjeli vrći na indeks »Hrvatsku Stražu« radi kritike modernističke knjige Barčeve. (Oho!)

Presv. Mahnić drži takogjer, da nije zgodan čas za prenos sijela. Neka se gospoda u Zagrebu slože i organizuju, neka pokažu činom, da im je na srcu »L. D.« Ta eno radilo se je prije nekoliko godina, da se osnuje slično društvo sa sijelom u Zagrebu. Mi smo na Krku uglavili i pravila, koja su prenesena u Zagreb. Tu se na skupštini odlučilo, da će se osnovati katolička akademija. Doneseni su na škupštinu i popisi radnika, koji bi htjeli sudjelovati na prosvjetnom polju. Poslije smo zaman tražili i pravila i popis radnika. Uzalud smo očekivali, da se osnuje akademija. Istom kad mi osnovasmo »Leonovo društvo«, trže se i Zagreb. Nu kad je Zagreb čekao dosele, može još počekati.

Jednoglasno bi zaključeno, da se sijelo ne smije još prenijeti iz Senja.

Pročelnik pita, što drže skupštinari o pisanju »Hrv. Straže«. Dr. Paher preporučuje blaži ton prema protivnicima. Kad se radi o onakovim protivnicima, kao što je dr. Bauer, koji je sa svom žestinom navalio na kritičara »Hrv. Str.«, braneć dra. Barca, ne treba ih štediti; nu svjetovnjake valja štediti, jer rade bona fide.

Pročelnik: Tako i radimo. Ne napadamo na osobe, van na krive nazore. Ne podmećemo, već priznajemo dobru nakanu. Što je do oštrine, podsjećam baš na današnjega Svetitelja, koji je protivnike lupao kao toljagom.

Prelazi se na rad društva. Prva će joj biti zadaća, da se suprostavi pohari modernizma, koji je zahvatio i Hrvatsku. Nemamo ni apologetike. I nju moramo što prije izdati. Mora se raditi o popularnoj filosofiji. A i dobra se estetika mora izdati.

Presv. Mahnić odavno misli na izdanje enciklopedije. Da ima novaca, izabrao bi nekoliko ljudi; opskrbio ih, da za nekoliko godina sastave enciklopediju. Nu on nema sredstava. Stoga »L. D.« ima preuzeti tu zadaću.

Dr. Starčević predlaže, da se iz »H. Str.« pretiskavaju znamenitiji članci.

Dr. Binički podupire predlog. Tako rade i druge smotre, primjerice »Przegląd Powszechny«, »Civiltà Cattolica«, »Razón y Fe« i t. d. Predlog se prima.

Pročelnik napominje, da će društvo podupirati ne samo svoje članove već i druge znanstvene pothvate, koji stoje na katoličkim načelima.

Jedna mu je pak od najprečih zadaća, da osnuje zakladu za mlade pisce. U tu će svrhu u »Hrv. Str.« otvoriti posebnu rubriku. Mi imamo vrsnih mladih sila, vatrenih, oduševljenih, osobito mladih redovnika. Imamo n. pr. u Fuldi dvojicu, koja uredništvo »H. Str.« obasiplju člancima, te im se čovjek mora diviti. A uzmite našu »Luč«. Eno samo zadnjeg broja. Takovim bi se listom mogao ponositi svaki drugi narod. Te mlade ljude treba svojski podupirati, treba im dati sredstava, da mogu raditi, treba njihov rad priznavati i nagragjivati. I za to moramo osnovati posebnu zakladu za mlade pregaoce.

Pročelnik pita, do kad bi se imala uplaćivati članarina.

Presv. Mahnić predlaže, da se prvo godište počne s 1. listopada. Redoviti članovi i podupiratelji imaju uplatiti članarinu do 1. listopada 1909, a utemeljitelji do konca 1909. Prima se.

Presv. Mahnić predlaže, da se i »Hrv. Straža« izdaje prema školskoj godini, tako te I. svezak izagje u listopadu. Nastaje debata. Konačno se na predlog pročelnikov odlučuje, da uredništvo pozove sve predbrojnike, neka se izjave, što misle o tom, pa prama tome udesi.

Prof. Ivan Pulišić pismeno predlaže, da »L. D.« poradi o izdavanju zabavnih knjiga, za mladež osobito, ili neka preporuči »Pij. druš.«.

Presv. Mahnić: Naše je društvo strogo znanstveno, pa nema posla s beletristikom. To je zadaća drugih.

Pročelnik: »Matica Hrvatska« je i ove godine tiskala stvari, koje su sve prije nego katoličke. Naših ljudi ima dosta u Zagrebu. Neka prisile odbor Matičin, da izdaje knjige za kršćanski hrvatski narod ili neka taj odbor sruše, pa izaberu novi.

Osim toga »Luč« izdaje i zabavnu knjižnicu, koju treba širiti. Iz »Prosvjete« bi se mogle takogjer pretiskavati bolje stvari. A i »Hrv. kat. tisk. društvo« bi moglo tiskati zabavna djela; samo da ne udara knjigam konjske cijene.

Budući se nitko više ne prijavljuje za riječ, pročelnik iznovice zahvaljuje pres. g. biskupu Mahniću i svim skupštinarima. Moli skupštinare, da budu zbilja članovi »Leonova-lavljega društva«, pravi lavići.

Presv. Mahnić zahvaljuje na počasti, što ga je skupština izabrala za počasnog člana, blagoslivlje »L. D.« i stavlja na srce svima, da rade za društvo, da podupiru osobito. hrvatsku katoličku mladež. Skupština je poslala sv. Ocu ovaj brzojav:

Societas Leonina croatica philosophiae ac scientiis christianis excolendis hodie prima vice congregata Sanctitati Tuae gratulatur et filialis pietatis affectus exprimens benedictionem apostolicam humiliter petit. Binički, praeses.

Članovi.

Ravnateljstvo: pročelnik dr. Fran Binički; zamjenik dr. Drag. Smokvina; tajnik dr. Ivan Starčević; blagajnik dr. Ante Lončarić; odbornici: dr. Ante Alfirević, pop Ive Butković, Blaž Madjer, Matija Manjarić; revisioni odbornici; pop Petar Mažuranić, dr. Matija Paher, kan. Vjekoslav Vršić.

Počasni članovi: Preuzv. gg. nadb. dr. Juraj Posilović i dr. Jos. Stadler; presv. gg. biskupi dr. Anton Mahnić i Roko Vučić.

Utemeljitelji: Dr. Antun Mahnić, biskup, Krk; dr. Ivan Šarić, biskup, Sarajevo; Roko Vučić, biskup, Senj; Matija Seigerschmied, ap. protonotar, superior, Zagreb; dr. Fr. Binički, Senj; Don P. Španić, Zadar; dr. Alfirević, Spljet; dr. A. Lončarić, Senj; Don M. Kalogjera, Spljet; Ivan Kumbatović, Crikvenica; Juraj Dobrenić, Gradac; Nikola Turato, župnik, Cres; Gustav pl. Koritić, Zagreb; Dn Pavao Košta, Visočane (Zadar); Kateheta Ivan Pulišić, Zadar; Ivan Bjažić, kapelan, Šibenik; Marin Sabić, javn. bilježnik, Vis; Ugo Basioli, Sukošan (Zadar); dr. Ivan Starčević, prof. Senj; kan. dr. Drag. Smokvina, prof. Senj; kan. Vjekoslav Vršić Senj; Matija Glažar, docent, Senj; P. Mažuranić, Kriviput; Aleksandar Car, župnik, Crikvenica; Msgr. dr. Ivan Dujmušić, Sarajevo.

Redoviti članovi: Prof. Lovrić, Kamnica (Slav.); dr. Matija Paher, Rijeka; Petar Turina, Senj; Mate Feretić, Brinje; pop Ive

Butković, Beč; Josip Čanić, Otočac; Josip Fajdetić, Gospić; Don Damjan Pavlov, žup. Kaš. Gomilića p. Sućurac; Don Miho Kalebić, žup. Tijavica, p. Trilj; Blaž Madjer, Zagreb; dr. M. Maraković, Beč; M. Golik, Zagreb; Dragutin Jakić, Tovarnik; Marijan Galović, Djakovo; Augustin Wolf, Osijek; Milan Hok, Kašina; Antun Janko, s. Lovreč; Grgur Galović, Karlovac; Don Josip Grabovac, Komin (Dalm.); kan. Luka Grgić, Spljet; Don Slavko Štambuk, Selca (Brač); Stjepan Štefanac, župnik Ždala; Jakov Maračić, Ilovik (Lošinj Veli); Don Ante Žic, Lun; J. Zunić, Netretić (Karlovac); Ignacij Debeljak, sv. Ivan Zelina; Pajo Ćaćić, kons. i župnik, Sikirevci (Šamac); Mato Lovadenić, Kutina; Matija Manjarić Osijek; dr. P. Gjelatović, župnik, Bošnjaci; dr. Kl. Bonefačić, M. Lošinj; Zic pop Ivan, Mali Lošinj; Don M Tabain, Smokvica (Korčula); kan. Ivan Šeman, Blato (Korčula); Vjenceslav Pleše, Čabar; dekan Franjo Kovačić Perušić; Dragutin Marušić, Plešce; Ivan N. Jemeršić, hrv. književnik, nar. zastupnik, Grubišno polje; Pero Mihinić, kap. Petrijanec; Stjepan Mihinić, Petrijanec kod Varaždina; Milutin Fržić, Zagreb; A. Schmitzer, Crni lug; Fran Gorec, Baderna (Istra); J. Flego, Slun (Istra); O. Feliks Gretschel, Ilok; Ivan Kristić, Novigrad Podravski; Dimitrije Nagy, Zagreb; Janko Gjud, Domagović, Jaska; Mihajlo Mudri, Prgomelje (Bjelovar); Antun Medven, Zagreb; A. Turčić, Bednja; Faust Motušić, Arbanasi, Zadar; dekan S. Kellek, Vrbanje; o. Makarij Križan, Cernik kod N. Gradiške; V. Miletić, Aleksinica, Klanac; S. Stepinac, Krašić; Mijo Poldrugač, Preseka (Raven); Gjuro Stehno, Nova Bukovica (Slatina u Slavoniji); Mijo Razum, Jamnica (Pisarovina); Franjo Schlögel, Proz (Otočac); Stj. Petranović, Fužina; Fran Vedriš, Novigrad Podravski; Petar Starčević, Podotene (Brod na Kupi); D. Baro Fantella, Zaton Mali kod Dubrovnika; Fran Dominez, Zavalje; Ljuba Maraković, stud. phil. Beč; Šime Frulić, žup. Gordoselo (Istra); Toma Vičić, žup., Sv. Jakov; dr. K. Eterović, Šibenik; Aug. Bujan, katehet, Rijeka; pop Lujo Belobarbić, Lukovdol; Milan Krasović, profesor, Senj.

Podupiratelji: Don Baro Fantela, Zaton kod Gruža; kan. Antun Dobronić, Hvar; Don Jere Franceschi, Rogoznica kod Omiša; Rudolf Dumbović, Marija Bistrička; Josip Flego, Slun, Istra; Don Jere Marušić, Kostanje (Zadvarje, Dalm.); D. Božidar Jerkunica, Spljet; dr. Baldo Botta, Zadar; Don Mate Karaman, Žrnovica (p. Solin); sveć. Andrija Juranić, Vrbnik; Frane ud. Marun, Skradin; Franjka Jazbec, učiteljica, Draganec; Katica Vargić, učiteljica, Bošnjaci (Slav.); Klementina Koharec-Novak, Babska; Berta Debeljak, učiteljica, Sv. Ivan Zelina; Vjekoslava Lehpamer, umir. učiteljica, Rude kraj Samobora; Joso Bilić, posjednik, trgovac, Imotski; Marica Crvenković, Vareš (Bosna); Zora Erdödy, Jajce (Bosna); Marica Hirjan, Sokolovac p. Dežanovac; dr. Milan Ogrizović, prof., nar. zastupnik, Zagreb; Fran Horvat, Perušić.

Razvitak pjesništva i Crkva.

1. Katolicizam izvor pjesničkog stvaranja.

Kad je Platon tek naravnim svijetlom razuma malo dublje pogledao u bezdno Božje savršenosti, uskliknuo je: »*Bog je ogromno more ljepote!*«[1]) Zato je vjera u Boga u svako vrijeme bila vrutkom najčišćeg i najuzvišenijeg pjesništva, i na pragu literarne povjesti svih naroda nalazimo pjesnička djela, što ih je diktovao taj najviši od svih ideala: zanos za Boga i za bogoštovlje.

No isti je Platon pravo uvidio, da čovjek bez objave Božje ne može nikada steći ispravnoga pojma o Bogu i o našem odnošaju prema njemu[2]), pa i Aristotel priznaje: »Kao što oči sove prema svijetlu dana, tako se ima naš razum prema Onomu, koji je po svojoj naravi najsvjetliji od svega: prema Bogu«.[3])

Istom kad se je božansko »sunce duhova« *samo* otkrilo rodu ljudskome u kršćanskoj objavi, tada je čovjek mogao malo dalje prodrijeti u otajstva bitnosti Božje, premda u ovomu zemaljskom životu ne možemo Boga gledati »licem u lice«, nego tek »kao u zrcalu i u zagonetki« (1. Kor. 13, 12.), pa zato i za pjesništvo uvijek vrijedi, što veli *Preradović* u svojoj divnoj odi »Bogu«:

»Na koncu svaka pjesma umorna na
Podnožje pada tvom veličanstvu i
U skrušnji svojoj samo jošte
Tepati može, moleći se tebi«.

Ali premda ne može nikakvo pjesništvo Boga dostojno slaviti, ipak je ***prava ideja o Bogu i o vjeri najveća stvaralačka moć, što ju pjesništvo priznaje***, pa zato je ***u katolicizmu*** ljudski duh dostigao vrhunac pjesničkog stvaranja. Vrlo lijepo i istinito veli u

[1]) »Θεός ἐστι τὸ πολὺ πέλαγος τοῦ καλοῦ«. Tako izvješćuje Alkinoje u svojoj »doctrina Platonis« cap. 10. Sr. Jungmann, »Aesthetik« 3. izd. (Freiburg 1886.) 1. svez. str. 205. i 355.

[2]) Ovo priznanje opetuje Platon u više djela svojih, kao u »Apologia Socratis«, u »Phaedo«, »Timaeus«, »De republica«.

[3]) Aristot. »Metaphys.« II. 1, 3.

tom pogledu Hettinger:[1]) »U kršćanstvu je umjetnost u savezu sa vjerom slavila najkrasnije svoje triumfe. Zašto? Jer je kršćanstvo duševnome oku pružilo nadzemno carstvo te pokazivalo vječne ideje o Bogu, velikim, svetim, uzvišenim načinom u vidljivim likovima Krista i njegovih svetaca. A to je nutarnji svijet sa svim onim čistim i silnim motivima, koji će ganuti i potresti srcem ljudskim... Kršćanstvo je preobrazilo svu bol zemaljsku i podiglo do srca Božjega svu patnju ljudsku, dovedavši u sklad, što je razdvojeno, i ublaživši svu nevolju života idejom žrtve, u kojoj i po kojoj nam svijetli nada, spas i mir... Kršćanstvo je i mrtvoj, nijemoj prirodi udahnulo dušu i život, tako da je postala kao svetište, te čovjeku govorila božanskim jezikom. Rasuvši svijetlo svoje na sav svemir, objavljena je istina podala novu ljepotu svemu, što je lijepo«.

To je, eto, razlog, zašto je katolička Crkva evropskim narodima postala *majkom svih umjetnosti*, kako smo to vidjeli iz svjedočanstva kulturne povjesti, u prijašnjim brojevima ovoga časopisa. To je i razlog, zašto je *pjesništvo* evropskih naroda najkrasnije procvalo na grudima te dobre majke katoličke Crkve. A ovo pjesništvo nije tek djetinska igra fantazije, kao bajke starih Grka i Rimljana, nego kršćanski su ideali, kojima se bavi katoličko pjesništvo, ujedno najrealnija istina, pa zato vrijedi za pravu kršćansku poeziju u potpunom smislu ona poznata Goethe-ova: »pjesnička koprena iz ruke *istine*«.

Prije svega je za kršćanske narode *sveto pismo* postalo vječno i neusahnulo vrelo najkrasnijeg pjesništva. Iz njega su kroz sva stoljeća najženijalniji umjetnici, a u prvom redu najveći pjesnici crpali obilje lijepih ideja.

Može se sv. pismo posmatrati sa dvostrukog gledišta: u koliko je inspirirani organ Božje objave, i u koliko je djelo *književno*, koje upotrebljava obična sredstva ljudskoga jezika. Da sv. pismo kao književno djelo natkriljuje sve knjige svjetske literature, o tom je »Hrv. Straža« već u više navrata raspravljala te navela mnogo kompetentnih kritika.[2]) Jedan dogagjaj iz najnovijeg vremena zanimivim načinom potvrgjuje, što smo tada rekli o sudu književnih

[1]) »Apologie des Christenthums« (7. izd. Freiburg 1898.) 5. svez. str. 256. sl.

[2]) N. pr. ov. god. str. 123. sl. i str. 275. sl.

prvaka gledom na literarnu vrijednost sv. pisma. Jedno društvo francuskih i talijanskih učenjaka i književnika izdaje smotru »Coenobium« na francuskom i ujedno talijanskom jeziku. Uredništvo toga časopisa upravilo je ove godine na umjetnike i književnike svjetskoga glasa pitanje: koje pisce i koja djela oni smatraju najvećima i najboljima u cijeloj svjetskoj književnosti. Premda je megju umjetnicima i književnicima, na koje se je upravilo ovo pitanje, bio dosta velik broj bezvjeraca, ipak je *61* od njih izjavio, da stoji sv. pismo literarnom vrijednošću svojom na prvom mjestu megju svim književnim djelima sveukupne svjetske literature. Samo Dante a Shakespeare dobili su još malo veći broj glasova: ovaj 62 a onaj 64. No mnogo njih jamačno nije ni mislilo na to, da svete knjige inspiriranih auktora prispodobe sa drugim djelima svjetske književnosti. Inače bi sv. pismo sigurno dobilo daleko najveći broj glasova.[1]) Tim su današnji korifeji umjetnosti i pjesništva samo opetovali ono isto, što je prije skoro 100 godina izjavio duhoviti književnik i publicist Börne: »Kad sv. pismo i ne bi bilo najsvetija knjiga, bilo bi ipak *najljepša* od svih knjiga«.

A ova je božanstvena knjiga postala duševnom svojinom kršćanskih naroda uslijed apostolske propovijedi katoličke Crkve. Već ovom jedinom činjenicom Crkva je podigla pjesništvo, što se tiče bogatstva, dubljine, vrijednosti ideja, na visinu, prema kojoj su stari klasici poganstva tek pigmejci. Pravom veli zato jedan učenjak prvoga reda,[2]) da njegovanje umjetnosti spada upravo na pojam katol. Crkve, i da je dužnost katolikâ, da svaki na svom mjestu po mogućnosti unapregjuje pravu i zdravu umjetnost.

Crkva je sama u tom pogledu svijetlim svojim primjerom prednjačila, kako vidjesmo, te osobito na polju pjesništva stvorila najkrasnije uzore u svojoj svetoj *liturgiji*. Kako liturgična glazba po svjedočanstvu Mozarta i drugih velikih majstora glazbeništva natkriljuje sva ostala remek-djela glazbene kompozicije, tako je i liturgično pjesništvo »umjetnina, kakove nijedna kultura, kakove

[1]) Za druge pisce se je našao mnogo manji broj bezuvjetnih štovalaca: *Platona* stavilo je 48 njih na prvo mjesto, *Göthe-a* 47, *Marc Aurela* 42. Nekolicina je glasovala za Viktora Hugo-a, za Homera, sv. Augustina, Cervantesa, Spencera, Tolstoja, Molière-a, Rousseau-a, Renana i Schillera.

[2]) *Meyenberg* u knjizi: »Brennende Fragen« I. str. 50. Isto je rekao u svom glasovitom govoru na katoličkom sastanku u Strassburgu god. 1905.

*

uopće nikada nije svijet vidio«.[1]) Ovamo idu n. pr. divni oni himni, što ih Crkva svake godine opetuje na stalne svetkovine kod sv. mise i u svećeničkom časoslovu, kao one veličanstvene i isto tako nježne ode: »O sol salutis«, onda himni: »Salvete, Christi vulnera«, »Ira justa Conditoris«, »Jesu dulcis memoria«, »Ave, maris stella«, »Stabat mater dolorosa«, »Dies irae, dies illa« i t. d. Poznati učeni konvertit L. pl. Hamerstein pripovijeda u svojoj »Povijesti staroga luteranca«, kako je prije svoga obraćenja čitajući Göthe-ova »Fausta« naišao na himnu »Dies irae, dies illa«, te misleći, da ga je Göthe sâm spjevao, u velike se divio tome pjesničkom geniju. Nije Hamerstein kao protestanat slutio, kako je katolička liturgija prebogata takovim pjesničkim blagom. Ali ne samo crkvena himnologija, nego *»cijela katolička liturgija je živo remek-djelo pjesništva i svih umjetnosti zajedno«*[2]). »Ona proglasuje kroz sva stoljeća, kako moraju katolici njegovati umjetnosti«,[3]) ugledavajući se u primjer i uzor same Crkve.

Kako su to katolički narodi u istinu učinili, to sjajno svjedoči kako povijest umjetnosti, tako napose povijest literature kroz sve kršćanske vijekove.

2. Vrijeme prelaza, do praga novijega doba.

Često vidimo tečajem povijesti, kako je najviši cvat kulture jednog naroda ujedno početak njegova pada: kad je grožgje sasvim zrelo, onda počimlje gnjiti. Pojava pako, što ju vidimo u 4. i 5. vijeku poslije Krista, druge je naravi. S jedne strane divni cvat kršćanske kulture, doba sv. crkvenih otaca i naučitelja, koji su za sva poznija vremena nenatkriljivi uzori, — s druge strane raspad rimskoga svijeta, u sebi sasvim truloga i iznemogloga zbog skrajne ćudoredne pokvarenosti. Ali onaj krasni sjaj kršćanske kulture nije večernji žar, što navješćuje blizu noć, nego to je vesela zora iza žalosne noći poganstva, to je novi, potpuni život evropskih naroda, koji niče iz razvalina propalog rimskoga i grčkoga svijeta.

Na sve strane pruža nam četvrti vijek sliku bujnog, veličanstvenog duševnog proljeća. Uz neopisivi zanos za svetu znanost:

[1]) Meyenberg n. m. str. 51.
[2]) Meyenberg n. m. str. 51.
[3]) Ib.

za egzegezu, za duboko razlaganje dogmatâ, za kršćansku filosofiju, za sveto govorništvo, vidimo novi procvat umjetnosti i svakovrsnog pjesništva. *Juvencus* je stvorio biblijski ep, *Paulin od Nole* pjesničku legendu, *Ambrozije* crkveni himan, *Gregorije Nazianski* kršćansku dramu, *Prudencije* je cijelo bogatstvo starih klasičnih oblika na polju lirike, epike i didaktike osvojio za kršćansko pjesništvo.[1])

Julijan odmetnik i njegovi ortaci progonili su kršćanstvo neugasivom mržnjom pod izlikom, da ono tamani helensku naobrazbu. A kršćani su se osvetili tim, što su spasili grčku naobrazbu i sačuvali dapače djela svojih najljućih neprijatelja.

Ali kršćansko pjesništvo nije tek bilo oponašanje starih klasika, nego tu je sve bilo prožeto drugim duhom, i klasični su oblici bili samo nuzgredno ruho novih, uzvišenih ideala. Ujedno se je već onda pokazalo ono duboko razumijevanje prirode i ono toplo čuvstvo za njezine ljepote, kojim se ističe kršćansko pjesništvo pred poganskim.[2])

Tako se pripravljalo ono veliko vrijeme *srednjega vijeka*, — veliko, ma koliko ga grdili »moderni«, veliko uza sve svoje mane i tamne strane, veliko, jer je mišljenje i čuvstvovanje narodâ više nego ikada smjeralo na ono, što je veliko, što je duševno i idealno; veliko osobito i zato, jer je duševnim vezom sjedinilo evropske narode u jednu veliku cjelinu, u ogromnu kršćansku obitelj, koja je imala *jednu* vjeru, *jedan* nazor o svijetu, *jednu* znanost, *jednu* umjetnost, i u svemu, što se je smatralo bitnim, *jednake* ciljeve.

Ovim značajem veličine i univerzalnosti naročito se ističe za čudo bogato pjesništvo srednjega vijeka. I protestanti kao Macaulay, Guizot, A. W. Schlegel i Herder su to s udivljenjem priznali. Tako piše n. pr. ovaj potonji: »Otada pjesništvo nije više bilo partikularna stvar ovoga ili onoga naroda, ove ili one zemlje, jer isti duh kršćanskih himna, koji je razorio sva narodna poganska svetišta, obuhvatio je i sjedinio sve narode« [3])

Nikada nije pjesništvo tako bilo svojinom i zajedničkim blagom *cijeloga* naroda i *svih* naroda, kako u srednjem vijeku; nikada

[1]) Sr. *Aleks. Baumgartner* D. I. »Povijest svjetske književnosti« 1. i 2. izd. (Freiburg 1900.) 4. svez. str. 181. sl.
[2]) Opširnije smo to razložili u »Hrv. Str.« ov. god. str. 274. Sr. i Baumgartner n. m. str. 149.
[3]) *Herder*: »Briefe zur Beförderung der Humanität«, Kürschners Klassikerausgabe V. (2.) str. 351.

ni prije ni poslije srednjega vijeka, nije pjesništvo tako u potpunom smislu bilo *popularno*, kao u ona vremena žive vjere, koja su ujedno bila vremena najradosnijeg pjesničkog poleta i zanosa.

A čije je to djelo bilo? Jedino djelo velike majke narodâ: katoličke Crkve, koja je djecu svoju na svakom polju duševnoga života vodila, učila, hranila, i na neumorno djelovanje bodrila.

3. Renesanca — početak novijeg kulturnoga doba.

Ogromni onaj preokret u kulturnom životu evropskih naroda — doba renesance t. j. preporoda stare rimske i grčke umjetnosti — poveo je zajedno sa ostalim umjetnostima i pjesništvo na nove putanje.

Istina, renasanca je za pjesništvo u mnogočem postala kobnom. Prije svega je literatura *prestala biti zajedničkom svojinom cijeloga naroda*. Zamuknuli su oni putujući pjevači, koji u srednjem vijeku hodahu od dvora do dvora, od grada do grada, od sela do sela, pjevajući najvišim i najnižim staležima iste narodne pjesme i epove. Novo pjesništvo renesance čitalo se samo u knjigama, a te su knjige samo naobraženi i bogatiji ljudi kupovali i čitali, i tako je *pjesništvo postalo privilegij viših staleža*. Niži ne bi više ni razumjeli te produkte učene poezije, koji su pretpostavili poznavanje rimske i grčke mitologije i povijesti starine. Što više: niži razredi počeli su se stidjeti svojih starih pjesama, jer su naobraženi ljudi prezirali ono »priprosto i barbarsko narodno pjesništvo«. Izgubivši ovo dragocjeno duševno blago, padao je neuki puk gledom na naobrazbu duha i srca na to niže grane, što su se više dizali naobraženi slojevi.

Tako se otvarao sve veći jaz izmegju viših i nižih razreda, te se je malo po malo pripravljala ona razredna borba, koja se je u naše doba pod uplivom kapitalizma i liberalizma zaoštrila do strastvene mržnje i do socijalnog boja na život i smrt.

Nego najdublji se korijen toga zlosretnoga razdvoja ne nalazi na literarnom niti na ekonomskom, nego na vjerskom polju. *U doba renesance posijalo se prvo sjeme »modernih ideja«, prije svega ideje neograničene vjerske i ćudoredne »slobode«*. A to je značilo borbu novorogjenog poganstva proti kršćanstvu. Najveći umjetnici i pjesnici renesance ostali su woduše vjerni sinovi Crkve, bezuvjetno odani katoličkoj vjeri. Ali veliko jato manjih duhova

dalo se na propagiranje duševne revolucije proti katoličkoj, dapače proti cijeloj kršćanskoj religiji te napisalo na svoju zastavu restauraciju staroga poganstva. Ta bilo ih je, koji su pred kipom Jupitra i drugih bogova palili »vječno svijetlo«. Taj kult bijaše mlagjim zastupnicima renesance prije svega simbol posvemašnje »emancipacije puti« od ćudorednog zakona. »Možda nije nikad bilo doba, koje bi bilo tako do temelja ćudoredno pokvareno, kao doba renesance«. Tako priznaje jedan protestantski povjesničar, premda je i sâm protestantizam čedo duha renesance.[1])

Ali kako je katolička Crkva za vrijeme propasti rimskoga carstva spasila najbolje elemente stare rimske i grčke kulture, tako je i u 15. i 16. vijeku sve, što je u renesanci bilo dobro i zdravo, radosno primila pod svoje okrilje. Danas svaka nepristrana povijest priznaje, da renesanca u dobrom smislu ima svoj najsjajniji i najplemenitiji procvat jedino zahvaliti katoličkoj Crkvi. Što se tiče drugih umjetnosti, vidjeli smo to već prije.[2]) Što se pako tiče pjesništva, ono se je najkrasnije razvilo u Rimu pod egidom papinstva. Već Nikola V. (g. 1447. – 1455.) bio je vrlo revan mecena klasičnog pjesništva. Nije samo dao prepisivati i izdati mnogobrojna klasična djela, koja su bila pala u zaborav, nego je i uzdržavao na svoje troškove najbolje pjesnike. Isto je tako radio dug niz njegovih nasljednika: Pijo II, Julije II, Lav X. i mnogi drugi.

I nijesu to bili nedostojni prijatelji muza, koje je Crkva odgajala. Povijest nam pripovijeda o tim rimskim korifejima pjesništva, da su većinom vrlo dobro znali spajati kršćansku pobožnost i revan katolički život sa staroklasičnim ukusom. Tako n. pr. *Manetti* nikada se nije dao na pjesnički posao. a da prije nije slušao sv. mise. Kaže se, da je poslanice sv. Pavla kao i knjigu sv. Augustina »De civitate Dei« na pamet znao. *Niccoli* dao si u sobi, gdje je u svojoj dugotrajnoj bolesti obično boravio, podići oltar, na kojem se je svaki dan služila sv. misa. *Leonardo Bruni*, premda sâm svjetovnjak, oduševljeno slavi u svojim pjesmama svećenički i samostanski život i svetu znanost teologije. Za *Viktorina*, koji nije samo pjesnik bio, nego i učenjak na glasu i prema koncu

[1]) *Körting*: »Die Anfänge der Renaissanceliteratur« str. 155. Kod *Hohoffa*: »Geschichte der Revolution seit dem 16. Jahrhundert« (Freiburg 1887.) str. 8.

[2]) U 3. i 4. svezku god. 1908.

života upravitelj visoke škole u Mantovi, piše njegov savremenik Vespasiano da Bisticci, da je, premda svjetovnjak, svaki dan molio svećenički časoslov, slušao sv. misu i često primao sv. sakramente. I učenicima visoke škole preporučivao je, da svaki dan prisustvuju sv. misi i barem jedanput na mjesec primaju sv. sakramente. Njegova je kuća bila kao samostan.[1]) Već *Petrarka*, prvi i najdarovitiji pjesnik renesance, bio je vrlo pobožan katolik, koji je uza sve svoje nutarnje i vanjske poteškoće ozbiljno težio za kršćanskim krepostima. Najsvetijim idealom bijaše mu, kako je to često izjavio: biti vjernim sinom katoličke Crkve. Kad su mu protivnici spočitavali, da je ciceronijanac i platonik, odgovorio bi: »To jesam, ali gdje se radi o istinama vjere i o vječnom spasu, tamo nijesam ni ciceronijanac ni platonik, nego katolik«. Često bi rekao, da mu najniži čovjek, koji vjeruje u Isusa, više vrijedi, nego Ciceron i Platon i Aristotel. Kršćanstvo mu je jedini nepokolebivi temelj svake prave znanosti, na kojem može duh ljudski sigurno graditi. »Bog mi je svjedok, reče, da volim biti krepostan čovjek, nego učenjak«.[2]) Samo tendencijozno izvrtanje povijesti moglo je tu najsjajniju zvijezdu pjesništva renesance prikazati kao preteču modernog bezvjerstva.

U ostalom *cijeli način, kojim neki protucrkveni povjesničari prikazuju renesancu, nije ništa drugo nego jedno veliko izvrtanje povijesti*, pa vrijedi i tu upravo u eminentnom smislu riječ slavnoga francuskog državnika *Clérel de Tocqueville: »Uspostavite povjesničku znanost, pa ste uspostavili veličinu katoličke Crkve«.*[3]) Istinita povjest kaže nam megju inim, da je posve krivo tvrditi, da su istom ljudi renesance s nova otkrili stare klasike, dok su ih nosioci sredovječne naobrazbe — svećenici i samostanci — proklinjali i uništavali gdjegod bi ih našli. Protivno je istina. Da nijesu sredovječni samostanci stotine i stotine puta prepisivali stare klasike, ne bismo danas ništa više imali od njih, ili tek vrlo malo.[4])

[1]) V. *Grupp:* »System und Geschichte der Kultur«, (Paderborn 1892.) 2. svez str. 325.

[2]) Sr. *Norrenberg*: »Allgemeine Geschichte der Literatur« (Münster 1882) 1. svez. str. 316.

[3]) Kod Hettingera n. m. 5. svez. str. 241. Sr »Hrv. Str.« VI. str. 7.

[4]) To ističe i glasoviti povjesničar *Fr. Hurter* u svom epohalnom djelu »Inocent III.« (3. svez str. 646 ss.), koje je još kao protestanat prije svoga prelaza na katoličku vjeru izdao. Opširnije je »Hrv. Str.« o tom djelu govorila I. str. 41.

I veliki stvoritelj »Božanstvene komedije« u svemu, što je bitno, preludirao je renesanci, a u mnogočem ju je daleko natkrilio. Dante bi često priznao — pa možda je u tom i odviše čedan bio — da ljepotu svoga jezika zahvaljuje u prvom redu Vergiliju, i nije slučajno, što si je pjesnik baš toga glavnoga zastupnika Augustova doba odabrao za vogju kroz »inferno«. Štovao je i Dante klasičnu ljepotu jezičnog oblika kod starih Rimljana i Grka. Ali nije se zadovoljio ovom blistavom igračkom, nego tražio nešto više. Nazrijevao je Dante u djelima onih starih veleuma nekakvu propedeutiku, koja duhove pripravlja na kršćanstvo. Vergilije je — kako mu to Dante sâm stavlja u usta — vodio u ime stare filosofije i umjetnosti Dante-a i njegove čitatelje *»dotle, dokle ga uopće može voditi njegova škola«*[1]) t. j. mudrost starih Grka i Rimljana. A to znači: sve do praga kršćanske objave. Tada ga ostavlja Vergilije, a dalje vodi Dante-a *Beatrice*, simbol nebeske, kršćanske mudrosti. »U svetištu, gdje se slažu religija i pjesništvo, stoji Dante kao veliki svećenik umjetnosti, te posvećuje cijelu modernu umjetnost, da bude sposobna za svoju zadaću«.[2]) To je duh i smisao Dante-ova pjesništva, dapače cijele kršćanske umjetnosti, da vodi čovjeka do Boga i do religije. Jer što su prava umjetnost i prava znanost, nego zrake iz onoga sunca duhova, iz mora Božje ljepote i istine? I kao što sunčana zraka vodi ljudsko oko do izvora svijetla, do sunca, tako vodi i prava umjetnost i znanost ljudski duh do izvora ljepote i istine, do Boga. To je središnja ideja Dante-ove »Božanstvene komedije«, koju drži i velik dio današnjih prvaka umjetnosti za najveći umotvor svih vremena.[3])

»Što je Bonaventura u svojoj dubokoumnoj knjizi »De reductione artium ad Theologiam« označio kao glavnu misao kršćanskog

[1]) »Quanto l' potrà menar mia scuola«. Čistilište XXI. 31.

[2]) Filosof *Schelling*, kod Norrenberga n. m. 1. svez. 302.

[3]) Jedan od najznamenitijih poznavalaca Dante-ovih djela ovako sudi o njegovoj Božanstvenoj komediji: »Nema nijednoga pjesničkog djela na svim poljima ljudskih umotvorina, koje bi se moglo uz bok staviti Dante-ovu velikom epu, što se tiče znamenitosti sadržaja, visine duha i smisla, dubljine i svete ozbiljnosti shvaćanja, savršenosti pjesničkog oblika u toj najtežoj vrsti umjetničke ljepote«. Tako V. Huber u: »Jahrbuch der Dantegesellschaft« 2. svez. str. 41.

posmatranja svijeta, to sačinjava i centralnu misao Božanstvene komedije: čitavo zemaljsko bivstvovanje i sva polja znanosti i umjetnosti, sve to nije ništa drugo nego zraka svijetla, što proizlazi iz Boga, vječne istine i ljubavi. Zato teži svaki stvor i sav zemaljski život za onostranim životom; sve što je prolazno, samo je slika i prilika onoga, što je neprolazno, vječno, tamo je svršetak svih sudbina, tamo zadnja odluka, tamo pada koprena; tamo je težište svega života i jedino pravi život«.[1]) Zato je »bitna zadaća Božanstvene komedije: vjersko-ćudoredni preporod čovječanstva, što jedino vodi do pravoga blaženstva.... Put, kojim je tu Dante udario, jest put, koji sve vodi do spasa«.[2])

I najbolji pjesnici renesance su si stavili isti program, kao Dante, premda ga nije nijedan dostigao, niti ženijalni *Torquato Tasso,* koji se je u zrelije doba gorko kajao za svoje prijašnje zablude. Ali ma koliko drugi zaostali za Dante-om, gorostasni duh njegov ipak je djelovao na sve znamenitije i plemenitije duhove, ne samo u Italiji, nego i u drugim zemljama.

4. Renesanca izvan Italije, napose kod slavenskih naroda.

Nova struja renesance nije se ograničila na svoju materinsku zemlju Italiju, nego je poplavila za kratko vrijeme i ostale zemlje Evrope, istiskujući svuda staro pjesništvo, gotiku i ostale sredovječne umjetnosti. Na žalost se je veliki dio tih estetičkih reformatora podao ne samo oduševljenju za staru klasičnu ljepotu, nego i poganskome duhu grčkih i rimskih uzora. To je imalo upravo groznih posljedica na vjerskom i ćudorednom polju; prije svega je protestantizam naravni plod duševne revolucije u doba renesance. Moralni je život narodâ u mnogim krajevima spao na najniže grane i ustupio mjesto upravo nevjerojatnom varvarstvu. Zločinstvo i praznovjerje je bujno procvalo. Glasoviti *protestantski* povjesničar *Gregorovius* priznaje: »Kad bi se čovjek, kojega je odgojila naša civilizacija, iznenada postavio u doba renesance, tada bi ono svagdanje varvarstvo, kojemu su se ljudi onoga vremena sasvim bili priučili, poremetilo njegov živčani sustav, možda bi i

[1]) Fr. Hettinger; »Die göttliche Komödie des Dante Alighieri« (Freiburg 1880.) str. 60. ss.

[2]) Ib.

poludio«.[1]) U mnogim je zemljama sve listom otpalo od katoličke vjere, i narod je tako podivljao, te se je sâm Luther preplašio, priznajući, da vladaju sve opačine i strahovita pokvarenost u tom protestantskom svijetu, koji je bio zadojen duhom renesance i humanizma.[2])

Katolicima je u ono žalosno doba *tridentski sabor donio spas.* Novo utemeljeni crkveni redovi su tridentsku reformu proveli u svim katoličkim krajevima, pa i velik dio otpalih naroda povratili katoličkoj Crkvi. Ti su redovi pomogli sv. Stolici, da se je i u renesanci velikim dijelom sačuvao kršćanski duh. Osobito su iz mnogobrojnih isusovačkih škola proizašli mnogi vrsni umjetnici i gotovo svi znamenitiji pjesnici kasnije renesance u Italiji i izvan nje. Uopće može se reći, ma koliko renesanca porodila bezbožnika, najženijalniji su pjesnici i umjetnici i u ono doba svi bez iznimke bili dobri kršćani i vjerni sinovi katoličke Crkve. I tu se obistinjuje, što veli jedan učenjak našega vremena[3]) o zastupnicama *znanosti*: »*Veći su duhovi uopće više skloni na vjeru te s većim počitanjem odani religiji, nego manji duhovi*«. To vrijedi i za umjetnosti, dapače i jedan Göthe priznaje, da su ljudi u umjetnostima samo dotle produktivni, dokle su odani religiji, i da uopće nema velikih vremena osim onih, u kojima cvate vjera.[4])

Poznato je, kako je talijanska renesanca djelovala na *hrvatsko pjesništvo, prije svega u Dubrovniku.* Dosta bi bilo spomenuti *Ivana Gundulića,* čiji pjesnički rad vjerno slijedi uzore boljega dijela talijanske renesance Kad čitamo n. pr. »Suze sina razmetnoga«, čini nam se često kao da čitamo ganutljive pjesme Torquata Tassa iz doba poslije tridentskog sabora, gdje mu je uzbugjena i izmučena duša napokon našla mir, svesrdno se predajući ljubavi Božjoj i molitvi i pokajanju za prijašnje zablude. A »moja najgora

[1]) Kod Gruppa: »Geschichte der Lebensformen und Lebensinhalte« str. 329.

[2]) Sr. Hohoff: »Geschichte der Revolution seit dem 16. Jahrhundert« (Freiburg 1887) str. 69. U toj se knjizi nalazi bezbroj svjedočanstva *protestantskih* učenjaka o velikoj ćudorednoj i kulturnoj propasti za vrijeme reformacije i renesance.

[3]) *K. A. Kneller* u knjizi: »Das Christenthum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft«, 2. izd. (Freiburg 1904.) str. 391.

[4]) U West-östlicher Divan«.

zabluda — veli Tasso — bijaše, što sam tako kasno svratio oči svoje sa jadne zemlje prema nebu«. Tako pjeva i Gundulić:

»Eto život moj svjedoči,
Kakav svit je, i što daje:
Kad se smije, plač uzroči,
A kad blazni, tad izdaje«. (»Suze sina razm.« [plač drugi.)

Slične glasove čujemo i u drugim Gundulićevim pjesmama, kao u »Pjesmama pokornim kralja Davida«, a ljubav Božja daje mir i pokoj uzrujanim valovima njegove duše. I u pjesmi »od veličanstva Božjih« i drugim, sličnim svraća Gundulić »oči svoje sa jadne zemlje prema nebu«.

Iste stope slijedi i Dubrovčanin *Bunić-Vučićević* sa svojom »Mandaljenom pokornicom«, »duhovnim pjesmama« i t. d., pa i *Palmotić* sa »Kristijadom«. Još na koncu 17. vijeka odjekuje taj duh bolje renesance iz pjesama jednoga *Gjorgjića* i *Kanavelića.*

I na druge slavenske narode, premda udaljenije od Italije nego su Hrvati, nova je struja renesance silno djelovala.

Literatura je Slavena kao i drugih evropskih naroda stajala od prvoga početka svoga pa kroz mnogo stoljeća posvema pod utjecajem vjere i Crkve. Ali dok je pod gospodstvom grčko-istočne crkve sav duševni život stagnovao pa s njim i književnost kroz dugo vremena na niskom stepenu zaostala, dotle je kod katoličkih Slavena književnost i sva kultura lijepo napredovala, gdje su god vanjske prilike bile bar donekle povoljne.[1])

Kako za Hrvate, tako je i za druge slavenske narode *književnost počela sa njihovim krštenjem.* Sveta su braća *Ćiril* i *Metod* Slavenima zajedno sa kršćanstvom donijela i kulturu i pismo i knjigu, a učenici svete braće su s jednakom revnošću kao i njihovi sveti učitelji svuda širili prve zametke kršćanske prosvjete.

[1]) Kako nepovoljno djeluje raskol na napredak literarnog i uopće kulturnog života, to se najbolje vidi u Rusiji. God. 1905. bilo je u ogromnoj zemlji tek 500 knjižnica, t. j. jedna knjižnica na 1374 četvorne milje, a mnogo od njih ne bi ni valjalo ubrajati megju knjižnice, budući da imaju tek sasvim neznatan broj knjiga. Broj škola spao je od 95.000 na koncu 19. vijeka na 84.500 god. 1905. t j. jedna škola na više od milijuna ljudi. Analfabetâ bilo je u petrogradskoj guberniji god. 1905. 45 postotaka, a u ostaloj zemlji 88 postotaka. Niže stoje samo još Srbija i Crnagora, ova potonja sa 92 postotka analfabeta.

Pjesništvo je katoličkih Slavena dugo zadržalo ono prvotno obilježje, što mu je utisnuo duh sv. Ćirila i Metoda. Tako je *sv. Wojtiech,* rodom iz češke grofovske obitelji (umro god. 997), daleko slovio megju slavenskim narodima kao Bogom nadahnuti pjesnik. Njegov krasni hvalospjev na Majku Božju (»Bogorodzica«) orio se kroz više stoljeća ne samo po Češkoj i Moravskoj, nego i po Poljskoj, dapače još u šesnaestom vijeku pjevahu Poljaci ovaj himan kao ratnu pjesmu, kad su išli u bitku.[1])

Poljaci bijahu prije renesance prebogati narodnim pjesmama religijoznoga značaja. Još danas spadaju te pjesme megju najljepše blago poljskog pjesništva. Osobito za hvalospjeve u čast Majci Božjoj veli glasoviti *Mickiewicz,* da su »tako nježne, čiste, uzvišene, nebeske, te se ne daju prevesti na prozu, a da se ne povrijedi njihova svetost«.

Sličnu značajku ima poljsko pjesništvo i u doba renesance, samo se je oblik promijenio: nije više onaj stari, jednostavni, narodni, već učeno ruho humanističke naobrazbe.

Izmegju brojnih poljskih pjesnika 16. vijeka ističe se *Ivan Dantiscus,* ministar poljskog kralja Sigmunda I. i poslije biskup ermelandski. Rodio se je god. 1485, a istom god. 1533, dakle u 48. godini svoga života stupio u svećenički stalež. Muž na glasu kao vrlo vješt diplomat i državnik, dapače i u ratu urešen vojničkom lovorikom, ostavio sve zemaljske časti te kao jednostavan dušobrižnik revno djelovao u duhovnoj pastvi, dok ga nije papa Pavao III. podigao na biskupsku stolicu. Njegove su pjesme od klasične ljepote. Uzori su mu veliki majstori starine, premda se čuva onih mitoloških aluzija, kojima obiluju drugi imitatori staroga klasičnog pjesništva. Ideje su mu pune srdačne bogoljubnosti, oduševljenja za Crkvu i pobožnosti prema kraljici nebeskoj.[2])

Najdarovitiji poljski pjesnik onoga vremena je mladi *Kazimir Sarbiewski,* kojega je papa Urban VIII. pozvao u Rim te obasuo dobročinstvima. Sarbiewski se je rodio god. 1595. kao sin poljskog plemića te u 18. godini svoga života stupio u družbu Isusovu. Pošto je u srcu katoličkog svijeta kroz godinu dana (g. 1623.—24.)

[1]) Sr. Norrenberg n. m. 1. svez. str. 162.

[2]) Njemački prijevod tih pjesama objelodanio je Fr. Hipler u: »Bibliotheca Warmiensis« (Leipzig 1872) str. 105. ss.

djelovao, okrunio ga papa vlastitom rukom uz veliku svečanost pjesničkim lovor-vijencem te ga na želju njegovih poglavara poslao natrag u njegovu domovinu, gdje je na žalost odviše rano umro u naponu duševne snage. Već prvo izdanje pjesama latinskih pribavilo mu svjetski glas, koji se je sve to više širio, kad su u kratko vrijeme još četiri sve više umnožena izdanja slijedila. *Aleksander Baumgartner* piše o njem: »Pogodio je ton Sapphin i Anakreonov isto tako kao i Horacijev i Pindarov, ali ne kao puki imitator, nego skroz istinitim, živahnim i snažnim čuvstvom, a prije svega u akordima najiskrenije ljubavi prema domovini svojoj, a uz to je sve prožeto dubokom bogoljubnošću«.[1])

U velike je Sarbiewski utjecao i na svoga mlagjega brata u isusovačkom redu, na *Jakova Balde a*, kojega mnogi drže za najvećega pjesnika renesance. Jedan *protestantski* učenjak piše o Balde-u: »Što su Orelli, Herder, Neubing, Knapp i dr. pisali o Balde-ovu pjesničkom geniju i relativnoj savršenosti, to je prije premalo nego premnogo. Poletna fantazija, dubljina misli, muževna ozbiljnost spojena sa obiljem duhovite šale, ženijalna pjesnička kompozicija i domišljatost, neiscrpivo bogatstvo originalnih tropa i figura, dražesna promjena scenerije i savršenost u najtežim pjesničkim oblicima — to je sve bilo sjedinjeno u jednom siromašnom čovjeku . . .«[2]) Samo žali protestantski kritik, što je Balde bio isusovac.

U ostalom je vrlo zanimljivo promatrati ulogu protestantizma s jedne strane i katolicizma s druge strane prema pjesništvu renesance i uopće prema cijeloj umjetnosti toga doba. Na tlu protestantizma je samo uspjela izrogjena renesanca, umjetnički izraz novoga poganstva, dok se je plemenita renesanca gotovo isključivo razvila pod uplivom katolicizma a osobito katoličkih redova. U tom pogledu piše kompetentan kritik, glasoviti estetičar i povjesničar umjetnosti *dr. A. Ilg*, direktor carsk.-kralj. muzeja za umjetnosti u Beču: »U ono doba,

[1]) »Geschichte der Weltliteratur« 4. svez. (Freiburg 1900.) str. 644. Tamo se nalazi i primjer njegova pjesništva, str. 642. sl. Opširno piše o Sarbiewskom *B. Diel* D. I. u »Laacher Stimmen« svez. IV. i V. (g. 1873.) sr. i svez. XLIV. (g. 1893.) str. 112. sl. — I u naše su se vrijeme pjesme Sarbiewski-jeve više puta tiskale, zadnji put god. 1892.

[2]) Fr. List u Herzogovoj »Realencyklopädie« 2. svez. (3. izd. god. 1897) str. 370.

kad je protestantizam bijesnom ikonoklastijom progonio umjetnosti, isusovački je red ne samo stvorio umjetnost protureformacije: barokni slog, (t. zv. »isusovački slog«), nego uopće sačuvao i spasio pravi pojam umjetnosti. Bi li se mogli razviti oni lijepi novi oblici (renesance), da nije katolička Crkva, da nijesu u prvome redu isusovci u burno vrijeme vjerskih ratova, planulih uslijed reformacije, čvrstom rukom držali kormilo umjetnosti? *Ima li u drugoj polovici 16. i diljem 17. vijeka igdje druge umjetnosti, osim na katoličkom terenu i u duhu rimske Crkve? Svekolike umjetničke škole, koje su onda cvale u Italiji: eklektici u Bologni, akademici u Rimu i Firenci, dapače i naturalisti u Napulju, borili su se na polju umjetnosti za katolicizam isto tako kao u Španjolskoj Murillo, Herera, Alonso Cano i Zurbaran.* I umjetnost jednog Rubensa ne da se pomisliti bez isusovaca . . . Protestantizam je bio uništio crkveno i historijsko slikarstvo i onaj vedri odsjev krasnih klasičnih starina u mitološkoj i alegoričkoj umjetnosti. Arhitektura je spala do prostoga graditeljstva u službi materijalne koristi, plastika se ograničila na neznatnu ornamentiku. Tada provali sa juga u tu žalosnu pustinju isusovačka umjetnost poput proljetnog vihra. Prepun plastične sile, krasote, čara boje, sjaja i zlata, južnjačkom veselošću i dražešću izlio se taj oblak kao spasonosna oluja u proljeću na žednu zemlju«.[1])

Literatura svih katoličkih naroda procvala je pod uplivom te rimske, katoličke renesance, samo u Njemačkoj, gdje je protestantizam uspirivao sve nove vjerske borbe, muze su spavale. Da nije u ono doba u Njemačkoj živio jedan Balde i Fridr. Spe, bilo bi pomrlo ono pjesništvo, što je u srednjem vijeku pod žezlom katoličke Crkve tako lijepo i bujno cvalo.

»Ugledajući se u latinsku i talijansku literaturu renesance razvilo se u 16. vijeku španjolsko, portugijsko i englesko pjesništvo do najbogatije punine, doživjela je dapače i hizozemska književnost zlatno doba, španjolska je dostigla svoj najveći sjaj, a francuska onu finoću, kojom je za dugo vremena postala sudinja literarnog ukusa«.[2])

[1]) Dr. Albert Ilg u: »Berichte und Mittheilungen des Alterthumsvereins zu Wien« svez. XXII. (god. 1886.) str. 222. sl.

[2]) Baumgartner n. m. 4. svez. str. 637.

Rusija je ostala netaknuta od struje renesance, koja je zahvatila svu ostalu Evropu. Razlog tomu bijaše osobito taj, jer su se raskolnički narodi ogradili proti svakom uplivu od zapada. Istom *Petar I.* (carevao od g. 1682. do 1725.) dao je razvoju narodnog života drugi smjer, a sa renesancom upoznao se ruski svijet napokon pod *Katarinom II.* (g. 1762.—1796.)

5. Moderno pjesništvo.

Petrogradski filolog Zielinski veli u jednoj študiji o odnošaju Cicerona prema svjetskoj književnosti,[1]) da cijeli umjetnički i literarni život civilizovanih naroda sve do današnjega dana polazi putanjom, što su ju prokrčili muževi talijanske renesance. To je doduše nešto pretjerano, ali istina je to, da velika većina modernih struja u umjetnosti i književnosti ima svoje uzore u talijanskom »quattrocento-u«, u doba začetnika obnovljene umjetnosti starih Grka i Rimljana. I dobra i rgjava renesanca ima još danas svoje mnogobrojne nasljednike.

Prije svega je ona umjetnost i književnost, koja se često sa smiješnom bahatošću diči imenom »*moderne*«, za pravo u svojoj bitnosti tako stara, kako je star *izrod* talijanske renesance. I jedan Pulci, Laurencije Valla, Beccadelli i Hutten proglasili su kao prvi zakon za umjetnost i život: apsolutnu slobodu od svakoga zakona. Ono, što je Francuz *Comte* nazvao: »*l' anarchie intellectuelle*«, »*duševnu anarhiju*,«[2]) to je pravi duh protukršćanske renesance, a to je i prva značajka današnje »moderne«. U ostalom je renesanca već i sve one tobožnje »moderne« smjerove realizma, verizma, naturalizma i t. d. vrlo dobro poznavala, a Zola, Hauptmann, D' Annunzio i njihovi imitatori ne mogu se hvaliti, da su štogod iznijeli, što se ne bi, barem u principu, već našlo kod literarnih prevratnika 16. vijeka.

Originalniji je *Tolstoj*; svakako je u njega originalno, što se u svim njegovim metamorfozama, u svim protuslovljima, dapače i u revolucijonarnim idejama njegovim pokazuje nekakva plemenita, nesebična ljubav prema čovječanstvu, koja se vrlo povoljno razlikuje od onoga bombastičnoga filantropizma, kojim obično obiluju liberalni kojiževnici.

[1]) Izašla je na njemačkom jeziku u Leipzigu pod naslovom: »Cicero im Wandel der Weltgeschichte«.

[2]) »Cours de la philosophie positive«, 3. éd. Paris 1869. I. 40 s. Kod Hohoffa: »Geschichte der Revolution« str. 153.

Tečajem svoga dugoga života Tolstoj je često promijenio svoj smjer. Napokon je ženijalno pero svoje posve stavio u službu svojih čovjekoljubnih tendencija. Na to ga je nagnalo žalosno iskustvo, o kojem više puta s ogorčenjem govori: da su svi književnici i novinari, s kojima se je upoznao, bili beznačajni egoisti, koji su svoj književni rad smatrali tek sredstvom za svoje nemoralne sebične svrhe. Jadan narod, koji ima takovih vogja! — ovako uskliknuvši odluči Tolstoj, da će svojim literarnim djelovanjem, koliko stoji do njega, spasiti narod.

Tko danas promatra rezultate toga djelovanja, taj mora da staroga ruskog grofa žali kao najtragičniju pojavu u modernoj književnosti, jer je uza sve plemenite nakane samo protivno od onoga dostigao, što je htio dostići. Hoteći umiriti duhove, samo ih je još mnogo više uzbunio, hoteći bistriti pojmove, samo je pobrkanost još u velikoj mjeri umnožio, hoteći usrećiti svoj narod, samo je povećao nevolju.

I ne ćemo se tomu čuditi, kad bacimo jedan pogled na njegova načela. On zabacuje sve, što se može *zlorabiti*, a tako dolazi dosljedno do potpunog nihilizma. On zabacuje patriotizam, kulturu, štampu, nastavu, umjetnost, ženidbu, sva tehnička usavršivanja, dapače i liječništvo i sva prometala i općila — sve ovo ljudi *zlorabe*, dakle valja sve to utamaniti i uništiti.

U svojoj pripovijesti: »Obnova pakla« predstavlja iznenagjenim čitateljima čitavu četu *vragova*, od kojih svaki zastupa po jednu granu današnjeg narodnog života, a sve te grane treba po Tolstoju posjeći i baciti u vatru, jer to je vražji elemenat, kamo spadaju.

Na pitanje Belzebuba, vrhovnog vraga: »Šta vi radite?« odgovaraju njegovi crni podanici jedan za drugim:

»Ja sam vrag tehničkih usavršivanja.
Ja — vrag razdiobe rada.
Ja — vrag štampe.
Ja — vrag općilâ.
Ja — vrag umjetnosti.
Ja — vrag medicine.

Ja — vrag kulture.
Ja — vrag nastave.
Ja — vrag pobolšanja stanja ljudi.
Ja — vrag opijanja.
Ja — vrag dobrotvornosti.
Ja — vrag socijalizma.
Ja — vrag feminizma«.

Drugim riječima: *cijeli je moderni svijet od vraga i nek ide do vraga.*

Zdrava jezgra tih ideja Tolstojevih jest, da stečevine moderne kulture, kako i jedan Carneri priznaje, nijesu umnožile broj sretnikâ na svijetu, već nasuprot: nikad nije bilo toliko nesretnika na svijetu koliko danas, u najkulturnije doba povijesti ljudske. Ali jasno je i to, da su Tolstojevi ekstremni nazori istovjetni s lozinkom: Natrag skrajnome varvarstvu! A da to ne može usrećiti rod ljudski, o tom ne treba ni govoriti. *Duh ljudski je od Boga stvoren za napredak i za kulturu, a stoga ne može nijedan kulturni napredak smetati sreći ljudskoj, dok se ne zlorabi proti vječnoj svrsi ljudskoj.*

Zato i gledom na stečevine moderne kulture ne vrijedi ona Tolstojeva: »Uništi, što se zlorabi!« nego stara katolička: »Tollatur *abusus*, retineatur *usus!*« Da je moderna kultura bezbroj ljudi unesrećila i tek malo ih usrećila, tomu je krivo, što su vogje javnoga mnijenja u današnjem svijetu htjeli sagraditi modernu kulturu na *razvalinama* kršćanstva, mjesto na *temelju* kršćanstva. Ta slobodno je zidarstvo često proglasilo u svojim službenim organima, da treba srušiti Crkvu i na njezino mjesto postaviti hram moderne kulture.[1])

To je eto razlog, zašto je moderna kultura u mnogom pogledu na propast evropskih naroda, mjesto da im bude na blagoslov.

Da je Tolstoj spoznao ovu najkobniju zabludu te se proti njoj borio svom junačkom snagom svojega duha, on bi postao jedan od najvećih dobročinitelja modernog svijeta. Ali to bi samo onda mogao, kad bi prije svega sâm došao do jasnoće u religijoznim stvarima i *do vjerske istine*. Neg to nije mogao, jer ga je

[1]) Velik broj takovih framasunskih proglasa nalazi se u knjizi *P. H. Grubera D. I.*: »Mazzini, Freimaurerei und Weltrevolution« Regensburg, 1901.

u svim vjerskim pitanjima vazda vodio skrajni *subjektivizam*, a taj je rgjav vogja na polju religije, kako nas uči sva povijest.

U Tolstoja se pokazuje najdublje čeznuće za onom jakošću, za onom utjehom, za onim mirom i svijetlom, što jedino može dati vjera. Zato i dovikuje svakom zgodom ljudskome društvu: »Natrag Bogu, ako se hoćete spasiti!« Ali ortodoksna ruska crkva nije ga nikako mogla zadovoljiti, a sa katoličkom Crkvom se je samo iz daleka i tek sasvim površno upoznao, i tako mu je manjkalo svako kormilo na moru vjerskih dvojba. U njegovoj knjizi: »Razum, vjera, molitva«[1]) pokazuje se s jedne strane najdublje štovanje prema Božanstvenoj osobi Isusovoj i prema »nebeskoj knjizi evangjeljâ«, ali s druge strane tako golema pobrkanost vjerskih ideja, da se čovjek mora u čudu pitati: kamo je tomu veleumu pobjegla njegova logika, kad je to pisao? I dobro poučeno katoličko dijete bi mu moglo pokazati, da je ovim svojim »tumačenjem evangjelja« ne samo zabrazdio daleko od kršćanske vjere, nego i od zdravog razuma.

Na tom grebenu skršila se lagja Tolstojeva života i djelovanja. Sâm nije našao mira, pa nije ga ni drugima mogao dati. Kako će Bog o njemu suditi, to mi ne znamo, možda puno blaže, nego o nama, koji smo imali vjersku istinu, a nehajno slijedili njezine nauke. Što se pako tiče njegova pjesničkog djelovanja, nije njime mogao dostići žugjenog cilja, jer je svojim povikom: »Natrag k Bogu!« svijet samo još dalje odveo od pozitivnog kršćanstva.[2])

Ma koliko Tolstoj prema koncu prošloga vijeka plivao u pesimističnom naturalizmu onoga vremena, ipak je bio daleko od grozne one *dekadence*, koja mjesto lijepih izabira ružne predmete za umjetnost i pjesništvo, e bi bez obzira na estetiku mogla ugagjati svim živinskim nagonima. Ova vrsta literature se je na žalost i u Hrvatskoj od nekoliko godina strašno razmahala. U tom je pogledu doista koban simptom, što je jedan Polić-Kamov sa svojim »pjesničkim djelima« mogao naći odziva. Ni u koje vrijeme ne bi se ti produkti najgadnije pokvarenosti i surovog neukusa

[1]) Njemački prijevod Berlin (Steinitz) 1902.
[2]) Opširnije se je »Hrv. Straža« bavila s Tolstojem g. 1906. str. 179. ss. i 569. ss.

smatrali »pjesništvom«, nego tek žalosnom patološkom pojavom. Njegovo je načelo: »Lumpaj dok si živ!«[1]) Za njega je »život-bludilište«.[2]) A ciničkom bestidnošću priznaje, da si je opačinama svojim srušio tjelesno i duševno zdravlje, tako te je nalik na onoga jadnoga Osvalda u Ibsenovim »Strašilima«. Ipak ne misli na poboljšanje života, nego nasuprot: »Zakon sam pljuckati nakan«.[3]) Sâm uvigja, da za pravo spada u ludnicu: »Apsurda postaje pjesma moja, i nema ludnice za mene«.[4]) A kad mu dogje govor na vjeru, upravo urliče od bijesa i mržnje. I zloglasnome Matošu je to previše. On veli njega: »On je pjesnik blata, pjesnik mržnje, pjesnik zloste, pjesnik smrada«.[5])

A dogodilo se, što bi se još prije deset godina držalo nemogućim: jedan list, što ga hrvatska inteligencija mnogo čita — *Pokret* — primio je toga »pjesnika blata i smrada« megju svoje suradnike, i jedan *M. Marjanović*, kojega smatraju naprednjaci prvim svojim kritikom i literarnim vogjom, u zvijezde kuje toga »književnika kloake«, a »*Savremenik*«, glasilo »društva hrv. književnika«, najpripravnije otvara svoje stupce tomu Marjanovićevu hvalospjevu na prostotu i najnižu pokvarenost!

Kad je god. 1898. Tresićev »Novi Vjek« iznio Matoševo »Pismo iz Ferney-a«, u kojem se glorificira bezdušni rušitelj vjere i morala: Voltaire, tada je »Kat. List« istupio sa ratobornim člankom: »Pismo iz Ferney-a, ili: Kamo ćemo tako u Hrvatskoj još doći?« A uslijed toga članka je »Novi Vijek«, koji je osobito svećenstvo uzdržavalo, izgubio toliko pretplatnika, te je malo zatim izdahnuo.

A evo, jedan Polić-Kamov može danas triumfalno proglasiti, da smo u Hrvatskoj došli još mnogo dalje. A ako katolici doskora ne stresu san iz očiju, doći ćemo još dalje . . .

Prije četrdeset je godina ženijalni *Marin de Boylesve* francuskome narodu doviknuo: »Jao si ga narodu, čiji pjesnici ne znaju više razlikovati, što je u ljudskoj naravi lijepo, a što je pokvareno, i od zanosa gore za ono, što je neistinito, zlo i ružno!«[1])

Ovaj se Kasandrin povik strašno obistinio. Danas *Combes* radosno konstatira, da je bezvjerska, dekadentna literatura u Francuskoj »otela Crkvi dvije trećine, ako ne tri četvrtine vjernikâ«. Ali ujedno i francuska službena statistika priznaje: »narodna propast na svim linijama!«[2]) — Samo zasljepljenost može još tajiti, da naprednjački kurs u hrvatskoj inteligenciji plovi punim jedrima do istoga cilja.

S druge je strane dakako vrlo utješljiva pojava, da je katolička literatura procvala kao rijetko prije. *Nova romantika* se je podigla u susjednim zemljama, koja je baštinila sve ideale stare romantike, a čuvala se odmah od početka njezinih zabluda. Da je jedan časopis kao »Gral« za dvije godine stekao mnogo hiljada prijatelja, to je sretan prognostikon za bolju budućnost. I veliki pjesnički korifeji katoličke prošlosti: Dante i Kalderon, danas su opet predmet vrlo živahnog zanimanja, jedan prijevod istiskuje drugi, i na mnogim su pozorištima Kalderonove drame stalni brojevi repertoara. I tendencijozni su glasovi o tobožnjoj »inferiornosti« katoličkog pjesništva sve više i više zamuknijivali. Megju prvim stjegonošama moderne pjesničke literature nalazimo imena kao Handel-Mazzetti, Kralik, Hlatky, koja probugjuju u našem duhu odmah, čim ih čujemo, pojam oduševljene odanosti katoličkoj vjeri i Crkvi.

Ne da se tajiti, da je i u Hrvatskoj u katoličkom taboru mnogo toga krenulo na bolje. Sjećamo se dobro, kako se je prije šest godina pesimistički primila vijest, da će se osnovati časopis za katoličku filosofiju i književnost — »*Hrvatska Straža*«. Reklo se: »Nijesmo još spremni i zreli za to poduzeće«. Pisac ovih redaka nije spadao megju ove malodušnike, nego je osnutak »Hrvatske Straže« pozdravio s najvećom radošću kao zoru boljih vremena. I hvala Bogu, nije se prevario, premda bi se nada svih njegovih istomišljenika još mnogo sjajnije ispunila, da nije i nadalje malodušnost i — recimo otvoreno — tromost mnogih darovitih katoličkih sila zapriječila hitriji tempo katoličkog napretka.

[1]) V. cit. u »Hrv. Smotri« g. 1907. str. 549.
[2]) Ib.
[3]) Ib.
[4]) Ib. str. 548.
[5]) Ib. 547.

[1]) Boylesve: »Aufruf an den Zeitgeist«. njemački prijevod (Beč 1870.) str. 19.
[2]) Sr. »Laacher Stimmen«, svez. 71. str. 143. ss. i str. 285. ss. (»Der Niedergang einer grossen Nation«.)

A osim toga pojavila se druga golema zapreka, koja se je dakako mogla unaprijed očekivati: nesloga i zavist u vlastitoj kući. »Omnes, quae sua sunt, quaerunt, non quae Jesu Christi«. Ove vrste ljudi škodili su katoličkom pokretu i procvatu katoličke literature mnogo više, nego bezvjerski žurnalisti oko »Pokreta« i »Savremenika«. Protukatolički pothvati mogu poput otrovnih bilina uspjevati u močvari mutnih strasti — za uspjeh katoličke stvari hoće se čisto tlo nesebične ljubavi.

Dao nam mili Bog mnogo takovih pravih katoličkih borioca na bojištu hrvatske književnosti, onda će ne samo crkveni život, nego i sva prosvjeta u nas bujno cvasti. Jer — to nam se očito pokazalo u ovoj i u svim prijašnjim raspravama o odnošaju katolicizmà prema duševnom napretku — od vremena propasti stare rimske i grčke kulture pa sve do danas ***kulturni život u svih evropskih naroda diše se i pada u istoj mjeri, u kojoj se diše ili pada pravi katolički duh.***

Problem kulturnog razvoja.

Napisao *O. J. Sabadini Subotić.*

(Nastavak.)

Preporod klasicizma. Razvoj racijonastično-panteističe teorije.

32. Kršćanski mislioci su, kako vidjesmo, naglašivali i naglašuju historiju kao djelo božjih ruku. Ova je ideja prožela sav društveni i privatni život srednjeg vijeka uz iznimke, koje potvrgjuju pravilo. U eri je poganskog klasicizma čovjek kao individuum ispunjao i proniknuo svu misao javnog života; umjetnost, znanost, religija govore nam samo o čovjeku, preko kojega se ljudska misao starine nije dizala. Kršćanstvo je podiglo ljudsku misao preko ljudske sfere i dovelo čovjeka do izvora same istine relativne, t. j. do apsolutne Ideje. Shvaćanjem apsolutne Ideje u društvu propade i poganski klasicizam. Ali ne za vazda.

Sa talijanskim preporodom počinje pokret duhova na Zapadu, i tim se pokretom zapadna kultura silovito otela dojmu i uplivu kršćanske misli i osjećanja. Palače rimskih careva ležale oborene

na palatinskom prisoju; otada pasla mirna stada malog i mirnog zuba na osamljenim ruševinama. Na grobištu propalog starog svijeta živjela još samo Crkva, koja je ipak baštinila mnogi elemenat poganskog klasicizma. Tako trajaše sve dok kopito turskog konja ne dotapa do Hipodroma Bizanta. Uzroci su poganskog klasičnog preporoda na Zapadu odviše poznati, a da bi ih imao ovdje prstom pokazati. Stari se klasicizam probudio najprije ondje, gdje je i zaspao — u Italiji. Na brzo dopriješe zrake klasicizma u pogranične krajeve: po Francuskoj, Njemačkoj, na pirenejskom poluotoku, na dvoru poljskih i čeških vladara, hrvatskih velikaša, u Dubrovniku i Dalmaciji: svud progovara humanistični, klasični duh. Pokretači preporoda pišu i povore jezikom Augustove dobe. Oni trave savremenike čarom klasičnih forama, njihova pjesma i proza ima, ko i u starini, samo značajnu zadaću: *bît čovjeka.* Kršćanska misao, koja se nije megjašila na čovjeku, stupi odnemarena u pozadinu, a čovjek stupi sa čitavom pojavom kao predmet misli i osjećanja — time dobije *klasični humanizam* kost i kožu. Od toga vremena humanizam nije iščeznuo sa vidika povjesti, taj je plamen jenjao katkada ali se nije ugasio do danas: zato je još i naše vrijeme dijelom pogansko.

33. Sa humanizmom digla se i *povjest.* Kronika kao takova gubila je sve to više vrijednost, dok je formalna povjest zahvaćala sve to veće polje, polje čitavog društva ili universalnosti. Time se stalo mijenjati shvaćanje svjetske historije. U humanističnom shvaćanju vidimo istodobno karakter čovjeka — humanizma, koji je odvojio od božanskog karaktera — kršćanstva. Pojam se *Boga* zamijeni pojmom *čovjeka.*

U Crkvi, koja je baštinila poganski klasični jezik, neke obredne forme i nazive, svjetsko rimsko gospodstvo, klasične umjetne likove u katakombama i mnogošta drugo, javiše se iznajprije ljudi, koji se oteše divotnim, božanskim zrakama kršćanske misli, te se zaniješe za idejom klasicizma.

Kanonik Lovro Valla nazivlje prvi Mojsiju i Evangjeliste najmudrijim i najstarijim povjesničarima, ali dodaje, da u njima ne vidimo ništa vrhunaravna, nego proste ljude povjesničare — nil aliud quam historici appellandi. Valla, rogjeni Rimljanin, umre 1465. Znamo, da je humanizam rodio reformaciju, kojoj stoji na

čelu opet jedan crkovnjak, *Martin Luter*. Humanizam donese i ljubav prema narodnom jeziku. Već prije bijaše umbrijski pjesnik i mistični trubadur *sv. Franjo Asiški* († 1226) uveo *la lingua vulgare* (pučki jezik) na propovijedaonicu. Njegovi pristaše, napose Jacopone da Todi, slijediše njegov primjer. Pučkim jezikom zagrijaše se i prvi znatniji povjesničari u Florenciji, kao *Varchi, Guicciardini, Machiavelli*, koji puštaju, neka se Bembo i Giovio zabavljaju latinskim.

Upravo sa klasičnim preporodom ili renesansom počinje u povjesničkoj filosofiji struja, koju nazivljem za shvaćanje kulturnog razvoja *racionalističkom panteističnom teorijom*. Jer u eri preporoda vidimo najprije Machiavellija, koji nosi zametak racionalizma u svojim mislima glede razvoja historije. Ovaj racionalizam, koji stavlja čovjeka kao jedinog stvaratelja historičnih perioda, iznio je kašnje — jer je zraka humanističnog preporoda djelovala do danas — na obzorje povjesti jednog Bacona i engleske deiste, Descartesa, i ostale racionalistične mislioce sve do Kanta, da urodi opet *panteizmom*, koji slavi triumf upravo u Hegelovoj »Geschichte der Philosophie«.

Marselli, o kome smo već prije govorili, zove filosofične misli o povjesti, koje nalazimo kod Vica, Pagana, Herdera, Micheleta, »la metafisica della storia«. Ali je ova oznaka sasvim generična, ne opredjeljuje, kojoj struji metafisike pripadaju dotični mislioci, zatim metafisika nije samo svojina jednog Herdera, nego i Bossuetove filosofije povjesti, koja se osniva na »teologiji povjesti«, kako on veli, svejedno kao i modernoj filosofiji povjesti, koju postavlja materijalistična sociologija, sasvim da naoko materializam ne će metafiziku.

Machiavelli. Khaldun. Bodin.

34. *Machiavelli* (1469—1527) je u svojoj povjesti Florencije naginjao najprije starom fatalizmu. Za njega kulturni razvoj stoji u neprestanom padanju i dizanju vladavine, koja je samo dvostruka — demokratska i aristokratska. Iz jedne se razvija druga i obratno. Zato opstoje samo dvije historijske epoke. U cjelini je Machiavelliju historija samo crna slika. Rocholl[1]) hoće, da je time

[1]) Rocholl, l. c. I sv. str. 40.

Machiavelli iznio teološki pesimizam, ali se ovo mnijenje ne može odobriti, ako uzmemo ono, što sam u osvrtu na teističnu teoriju rekao. Svoje misli o historiji razvio je Machiavelli u djelu »Discorsi sovra le Deche di Tito Livio«. Machiavelli je tu pretežno platonik i u duhu te filosofije htio bi on novu idealnu državu. »Jasno je — veli Machiavelli — kao sunce na nebu, da tjelesa, što se ne obnavljaju, ne mogu trajati«. Ove su riječi kao neki uvod k modernom *evolucionističnom* poimanju povjesti. Romanske narode, po gotovo Talijane, zove Machiavelli *corruttela del mondo* — gnjilež svijeta. Naprotiv još sasvim nerazvijene narode u svoje doba zove Machiavelli zdravim elementima; to su germanski i slavenski narodi. O Crkvi kaže, da je ona upravo i talijanski svećenici uzrok (la chiesa e i preti d' Italia), što smo postali bezbožni te se izrodili. O kršćanstvu govori uopće kao Rousseau. Osobito je istaknuo Machiavelli to, da svaka perioda stvara nove misli, iz kojih se razvija historija. Čovjek i njegova misao glavni su elemenat povjesti.[1])

35. Machiavellija tako označuju kao prethodnikom determinističnog razvoja povjesti, dok drugi, kao n. pr. Bernheim,[2]) uzimlju Bodina kao prvog racionalista u pogledu historične filosofije. Ali je i Machiavelli imao prethodnika, za koga on valjda nije znao. To je Muhamedovac *Ibn Khaldun* iz Tunisa. On je u svojim djelima jasno naglasio, da u razvoju historije odlučuje neumoljivi, slijepi zakon, koji stvara nove historičke forme. Ibn Khaldun je živio u 14. vijeku. Njegova je djela preveo iz arapskoga i objelodanio M G. de Slane.[3]) Pojava je Ibn Khalduna veoma interesantna, na koju se valjalo osvrnuti; premda ne samo stariji, nego i moderni auktori u historičnom pregledu historične filosofije ne osvrću se, u koliko je meni poznato, na Ibn Khalduna. Za Khaldhuna se prije nije ni znalo, te se Vica i Machiavellija držalo za prve preteče determinističnog razvoja historije.

[1]) Rocholl, l. c. 40—42. — Bartolomeo Fontana, La filosofia della storia nei pensatori italiani. Imola 1873. — Roux-Lavergne, De la philosophie de l' histoire, Paris 1850.

[2]) Bernheim, Lehrbuch der Geschichtlichen Methode, 1903.

[3]) Prolégomènes historiques d' Ibn Khaldoun traduits par M. G. de Slane, izdano u »Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque Impériale« publiés par l' Institut de France, svezak XIX, Paris 1862 in 4⁰. Tu se nalazi i biografija Ibn Khalduna, i lijepo prikazan sistem arapskog pisca.

36. Tragovi se moderne *analitične* filosofije povjesti nalaze upravo kod *Ivana Bodina* († 1596.) Ivan (Jean) Bodin, rogjeni Francuz, istaknuo je živo svoj racionalizam, a načelo je vjerske tolerancije razvio u djelu »Six livres de la republique«. Nas osobito zanima njegovo djelo: *Methodus ad facilem historiarum cognitionem*, Parisiis 1566. Ta metoda ima osobitu znanstvenu vrijednost, kad se pomisli, da je to prvi početak za današnju sistematičnu povjesničku znanost. U ovome djelu opažamo prvi put, gdje se preporučuje prethodno znanje geografije, hronologije, topografije. U tome djelu Bodin izvješćuje o raznim potrebitim svojstvima povjesničara, o njegovoj pouzdanosti i sudu.

U 5. poglavlju (de recto historiarum judicio) naglašuje pisac važnost etnologije, koju postavlja sveopćom povjesničkom normom, pa ujedno primjećuje na razni karakter, pojave i sudbinu pojedinih naroda, što se razvijaju prema raznom položaju naravi. Evo prvi trag Taine-ova *milieu!* Osobitom oštroumnošću Bodin svraća pozornost čitaoca na ratobornu premoć sjevernih naroda, kontemplativno svojstvo južnjaka, praktični talenat rasa umjerene zone, pa to tumači prama klimatskim okolnostima naroda. Ovaj postupak Bodina valja označiti prvim korakom za današnju znanstvenu analizu svjetske historije. Zato Bodina možemo nazvati *prvim pretečom* današnje induktivne filosofije povjesti, gdje igraju ulogu razni *historični faktori*, ako ih Bodin i ne imenuje.

Dakako da Bodinu manjka sistematični današnji točan red kod ispitivanja uzroka kulturnih faktora, ali to nas ne iznenagjuje, jer znamo, da je u tom pogledu Bodin učinio prvi pokušaj. Bodin se je odalečio od kršćanskog nazora pri shvaćanju kulturnog historičnog razvoja. Nije uvidio sudjelovanje Providencije, te je ispitao uzroke historije u samoj okolini čovjeka. U 7. poglavju svog djela raskrstio se Bodin s kršćanskom misli, da je naime u početku opstojalo neko zlatno doba (aurea aetas.)

Iza Bodina spominjem Dominikanca *Campanellu* († 1639), koji je zagovarao pogansku državnu ideju, zatim *Giordana Bruna* panteistu († 1600.) Malo zasijecaju u naš predmet.

Vico.

37. Pregjimo sada na Napuljca Vica. *Giambattista Vico* (1660—1744) bio je profesor retorike u Napulju te objelodani

svrhom godine 1725. svoje znamenito, a i glavno djelo: *Principi di una scienza nuova d' intorno alla commune natura delle nazioni*, Napoli.[1]) Vico je za mlagjih dana lutao i tamo i amo: sad je učio skolastiku, sada pjevao Canzone, čas se bavio pravoslovjem, čas latinskim klasicima. Onda »posvetih se ozbiljno — pripovijeda Vico — etici starih Grka, a početak mi je bio Aristotel«. Zatim je istom revnosti učio geometriju. Platon i Tacit najvećma mu omiliše, »jer osobitom taktikom Tacit razmatra čovjeka onako, kakav je, a Platon onako, kakav ima biti«. Takva su zanimanja pomogla Vicu i izoštrila njegov pogled u shvaćanju razvoja historije.

Megju fatalizmom i Providnosti Vico se odluči za ovu zadnju. Zato se Vico obara proti Hobbesu i Machiavelliju, osobito proti Spinozi. Vico pokazuje, kojom jednostavnosti djeluje Providnost u razvoju povjesti. Samo je ona (Providnost) graditeljica naroda. U gradnji su ipak pojedinci — svojom slobodnom voljom — pomagači ili bolje zidari (fabbri.) Dakle Bog je već prije učinio nacrt i opredijelio smjer, a pušta graditeljima, da namještaju kamenje ili gradivo, kako ih je volja. Prema tome se nacrtu razvija svjetska historija, procvat i propast teku k tome smjeru. Države uzimaju raznu formu samo prama tome nacrtu. Ali »samo ljudi stvoriše svijet narodâ (il mondo delle nazioni)«. U razvoju ljudstva nema otajstva, jer se Providnost očituje u spontanom djelovanju čovjeka. Time se čovjek neposredno sam razvija u jeziku, religiji, zakonima.

Prema učinjenom se nacrtu osniva gragjanski život »na strastima (passioni) svih ljudi, koji gramze za svojim interesima«. Strasti drže društvo. Brutalna sila, škrtost ili pohlepa za imanjem, te pohlepa za častima tri su glavne (temeljne) strasti čovječanstva. Od njih dolazi ratobornost, trgovina i dvor ili sjaj vladara. Od toga se opet razvija jakost, dobrobit i organizacija država. Evo zašto u razvoju historije strasti postaju kreposti. Zato nalazimo čovjeka *u historiji* provigjena nekim nagonom, da se putem divljaštva popne do kulturne pitomosti. Zato »natura sociale« čovjeka u historiji nema grijeha, nego ju dapače nalazi povjest civilizacije sasvim opravdanom.

[1]) Sp. Sva su djela Vicova izdana 1837. u Milanu; G. del Giudice izda u Napulju 1862: Scritti inediti di Giamb. Vico.

Tako rasvjetljuje Vico mračni kaos historije.

K tomu dijeli on historiju u tri glavne dobe: doba bogova, heroja i ljudi. Prema njima se dijeli i razvoj jezika: jezik religiozni (hieroglifi), jezik herojski (simboli), jezik apoštolski (konvencionalizam.) Ovim trima dobama odgovara trostruki poredak društva. U prvoj dobi vlada teokracija; u njoj ljudi vjeruju, proročišta djeluju, a sve se uzima kao zapovijed bogova. U drugoj se dobi dižu orijaški ljudi, izvanredni junaci, iz kojih se izlegla aristokracija: u njoj i vidimo silu Heraklejevića i Kvirita. U trećoj dobi napokon vidimo humanitarni režim; sada tek nastadoše monarhije i republike. U toj zadnjoj dobi radi jednakosti duševne naravi svih ljudi svi do jedan moraju biti ravni pred zakonom u državi.

Vratimo se vjernijom analizom na prvu dobu!

Iza potopa je ljudstvo živjelo poput krda lutajući po prašumama zemaljskim. Kam je prvi bio, što ostavi pravu u Boga vjeru; njega naslijedi Jafet pa Sem. U divljaštvu se razviše ogromne ljudeskare, orijaši starog svijeta. Sada padoše gromovi s neba, nastali od vrućih atoma, što se dižu iz osušene zemlje. Orijaši pogjoše u potjeru za djevicama i umnožaše se. Tada nastade drugo stanje. Divovi podigoše glavu k nebu i vidješe — nebo. Povjerovaše tada, da su gromovi živi duh, koga krstiše imenom Jupitra. Otada počimlje *štovanje Jupitra* kod svih naroda. Zajedničko je štovanje Herakla. Jupitrova i Heraklova religija svjedoče, da se narodi ne osnivaju bez religije i kreposti. Već u prašumama započe *upliv religije.*

Da vidimo, kako to biva. »Religija gromova« veza divove megju brda i prisili ih na stalno zajedničko živovanje. *Jupiter Stator* stvori ženidbu i ukine zajednicu žena i dobara. Tu je početak stida. Stid zabranjuje, da se pod vedrim nebom o pred licem Sunca muško druži ženskim. To je slobodno u pećinama i taman u pećinama nastade ženidbeni par. U pećini poče i ćudorednost. Tako se razvija humanitarnost sa tri temeljna principa: religije, ženidbenog ugovora i svečanog pogreba lješina. Iza periode teokracije počinje perioda heroja. Ovo počinje kraljem Minosom, nastavlja se Jazonom i junacima trojanskog rata. Iza toga dolazi treća perioda, u kojoj vidimo samo obične ljude.

To je sadržaj Vicova djela »Scienza nuova«. Osvrnimo se malko na ono, što smo rekli. Opaziti je najprije, da Vicova »Scienca nuova« nije baš tako nova i originalna, kao što se misli. Vico je združio misao sv. Agustina i Platona u jedan metafisični čvor. Osobito je na Vica djelovao novi platonizam renesanse. Bog je za Vica beskrajni Posse, Nosse, Velle, dok je čovjek omegjašeni posse, nosse, velle, što smjera k Beskrajnomu. Taj se smjer osobito opaža u historiji. U historiji nalazi uopće Vico samo Rimljane i Grke; oni su, veli Cantoni,[1]) Vicovo ljudstvo. Homer i 12 mjedenih ploča njihova su dva najveća blaga.

Vico je uopće fantastičan, zato se uopće i ne pozivlje na konkretne dokaze svojih čudnovatih tvrdnja. Od Augustina je uzeo pojam Providnosti, i tim se samo tiče sa kršćanstvom. Sa današnjeg se znanstvenog gledišta mnogo može Vicu prigovoriti. O naravi istočnih naroda Vico nema skoro ni pojma. Lingvistika i filologija imala je njemu služiti kao glavna pomoć, ali o tim znanostima Vico nije upućen, a to svjedoči i njegovo neslasno etimologično ispitanje. Osobito je nevaljano njegovo arheologično postupanje. Naprotiv u heraldici je osobito točan. Vico u historiji naglašuje evoluciju, no ova se po njemu očituje samo u životu pojedinih naroda, ali se ne očituje kao stanoviti napredak čitavog čovječanstva u cjelini.[2])

Vicova »Scienza nuova« ima značajno lijepih strana. Vico je osobitom genijalnosti sve svoje vidike sveo na jednu točku. Zrake života društvenoga, što se zrcali u povjesti narodâ, potječu time iz jednog središta. U tomu stoji glavna zasluga Vicova, koju je u svoje vrijeme i Goethe označio. Vico je poznavô Hobbesa, Puffendorfa i Grotius-a, te gdjekad i podsjeća na njih osobito u pitanju postanka prava i društva. Ali Vico ima samostalnih, širokih filosofskih pogleda, kojima paše prostrano polje svjetske teorije. Izmegju fantastičnih tvrdnja nailazimo na duboke njegove misli o razvoju kulture. Zato je još i danas korisno čitati Vicovu »Scienza nuova«.

---

[1]) Cantoni, Studii critici e comparativi, Torino 1867.

[2]) Ueberweg-Heinze, Grundriss der Geschichte der Philosophie, III. Theil: Neuzeit, VII. izd., Berlin 1888 str. 166—167.

Ferguson i A. Smith.

38. G. 1767. ugleda svijetlo: »*Essay on the history of civil society*« od Engleza Fergusona. *Ferguson* je u svome djelu iznio krasnih opazaka o vrsti, naravi čovjeka, o podneblju i geografičnoj situaciji rasâ u svakom obziru. Tu se Ferguson bavi pitanjem narodnog gospodarstva, megjunarodnog prava, uslovima napretka i nazatka država, nadalje bavi se sa povjesti umjetnosti i znanosti. Prvobitno divlje stanje ljudstva u smislu Rousseau-a zabacuje Ferguson (str. 8.) Naprotiv od Hobbesa prima princip udruživanja masâ. Rocholl pravom mnije, da je Ferguson preteča Adama Smitha.

Adam Smith (1723—1790) odlikovao se u prvom redu kao narodni ekonom. U naše pitanje ulazi njegovo glavno djelo: *Inquiry into the nature, into the causes of the wealth of nations, Lond. 1776.*[1]) Smith je izveo praktično misli Hume-a, kome je bio tijesni prijatelj. Njegova je glavna zasluga, što je svu vrijednost pripisao radnji pojedinca.[2]) Radnja pojedinca stvara blagostanje puka. Zato prosti radnik valja da je slobodan u radu, i da mu se olakša stanje. Blagostanje će promicati jedino olakšanjem prometa, diobom zanimanja i rabote, promicanjem vlastitih interesa, koja to blagosovnije djeluju na narod, što se slobodnije kreću.

Tim je Smith upozorio na znamenovanje zanemarenog radnika i proletarca, u razvoju povjesti još prije Condorceta i mnogo doprinio za prevrat društva u Francuskoj. Ali je zato i previše ponizio radnika, što ga je smatrao za korisno tehničko orugje i mekanički movens, te ga izvrgao nemilosti konkurencije i kapitala. S Adamom Smithom datira novi faktor u društvu, sistem industrije, koja cilja na proizvod imanja. Time se je mnogošta u društvu promijenilo, te zato A. Smith s punim pravom ulazi u razvoj filosofije povjesti.

Montesquieu. Voltaire. Rousseau.

39. Nad svim spomenutim piscima diže se slavni *Montesquieu* (Charles de Sécondat, baron de la Brède et de —) rogjen 1689 u Brède, a preminu u Parizu 1755. On steče svjetski glas

[1]) Sp. The Works complets, 5 svez., Edinburg 1811—12.

[2]) Achelis, Soziologie, Leipzig, 1901. — Cathrein S. J., Sozialismus, Freiburg i. B. 1906.

sa najboljim svojim djelom *Esprit des lois*, što ugleda svijetlo 1749 u Ženevi. Ovo je djelo uzvitlalo toliko prašine, da je u godinu i po doživjelo ništa manje nego 21 izdanje. Nastojanje združenih Isusovaca i Jansenista, da unište ili zapriječe raspačavanje djela, nije uspjelo, a poznato je, da je prva maitresse Pompadour pozdravila pisca kao »zakonošu Evrope«.[1])

— Slijepa nužda — tako počinje Montesquieu — ne opstoji u naravi, što bi mogla stvoriti razumno biće. »Mora opstojati neki početni um, a *zakoni* su odnošaji megju prvim umom i raznim stvorenjima«. Dakle ima zakona, koji ne odvise od eksistencije čovjeka. To su pratipični zakoni. Ima moralnosti *izvan* zakona pozitivnih, kao što je bila crta i bez crtaljke. Ti *rapports d' équité*, što se nalaze u moralnim odnošajima, stariji su nego zakonodavstvo. (l. I, c. 1.) Nego ovaj postanak zakona nije prirodan, ne dolazi od same naravi čovjeka, te nije po tom u *svakom* slučaju i narodu zakon iste geneze. Zakon nastaje iz sveopće inteligencije, koja nije naravni zakon; čovjek kao inteligencija nije podvržen nepromjenljivim zakonima. Čovjek je inteligencija i kao takav neprestano krši zakone, što ga okružuju. Time kuša, ali uzalud, Montesquieu, da obrani slobodnu volju proti nuždi. Ta nužda u razvoju čovjeka kod Montesquieu-a pobjegjuje, te je čovjek žrtvovan prilikama naravi. Odakle pozitivni zakoni? Montesquieu im traži zametak megju samim narodima. On upozoruje na lice tla, na izgled prirode vanjske, na podneblje. Razna podneblja n. pr. — veli Montesquieu — uzrokuju razni karakter i razne strasti stanovnika (caractére de l' esprit et les passions du coeur.) Iz razlike karaktera izvire i razlika zakonodavstva. Tako geografični uslovi zahtijevaju odregjene državne oblike. To nastoji Montesquieu potkrijepiti povjesničkim činjenicama. I sami razvoj religija — veli pisac — ovisi o raznim prilikama vanjske prirode. (l. 24, c. 25.)

Montesquieu-ovo djelo još i danas služi državopravnim znanostima, dadako ne bez pogrješaka. Glavna mu je pogrješka ta, što se pisac obazirao na same pojedine pojave narodâ, te je zakone izvagjao po što po to samo iz prirodnih prilika. Fali mu dakle prikazivanje sveukupne cjeline i zajedničkog kulturnog od-

[1]) F. Béchard, La monarchie de Montesquieu, Paris, 1872 — »L'esprit des lois« izagje 1827 u lijepom izdanju u Parizu — 3. sv.

nošaja megju svim narodima. Zato Montesquieu nije dokazao, da su pozitivni zakoni kao naravni resultat universalnog kulturnog razvoja naroda. Svakako je zasluga Montesquieu-a, što je prvi jasno upozorio na vanjske prirodne faktore, koji djeluju na razvoj kulture — ako i ne u onoj mjeri, kako hoće pisac. Montesquieu pobija Hobbesa, koji umišlja primitivnog čovjeka sa nekim nagonom, da sebi pokori svog susjeda. U livre I. c. 3. veli: »Netom stupe ljudi u društvo, izgube osjećaj svoje slaboće; a kad nestade jednakosti, što je megju njima vladala, nastaje ratno stanje«. Nadalje je Montesquieu govorio kao čedo svoga vremena.[1]) Francuze je preko mjere pritisla željezna vladavina Ljudevita XIV, zato je i kazao pisac svojim zemljacima prstom na već sazrelu političku slobodu u Engleskoj.

40. Ime *filosofije povjesti* dolazi kod *Voltaire-a* najprije. *Voltaire* († 1778) je naime neku svoju radnju, koja izagje g. 1765, nazvao »la philosophie de l' histoire«, kojoj u drugom izdanju promijeni ime sa: »Essai sur les moeurs et l' esprit des nations«.[2]) Tu zagovara Voltaire misao, da se u historiji sve razvija prirodnim redom i zakonom, a nikako prema odredbi Providnosti.[3]) Pobija Rousseau-a, koji tvrdi, da je opstojalo primitivno, divlje ljudstvo, kada su pojedinci četveronoške gmazili i osamljeni živjeli. Inače su — veli pisac — ljudi najplemenitija pasmina životinja, što živu u zajednici kao n. pr. ovce (animaux qui vivent en troupe.) Voltaire je i preteča darvinizma sa onim riječima: »Pita se, kako su ljudi došli u Ameriku? Čemu se čuditi, što ima tamo ljudi, kad ima i muha!«

Čovjek je produkat materijalne prirode; kultura je ljudska potekla iz nužde i oskudice. U kretnji se uzdrži društvo i to tako, da se narav i običaji mijenjaju; zato se mijenja i forma država, religija, moral, obiteljski život. Taj razvoj ragja napredak kulture, koja je samo relativna. Voltaire je površan i fantastičan ne samo u cjelini nego i u detaljima. O postanku orakulâ, žrtava, misterija govori posve smiješno. U mitologiji nazrijeva pisac samo bedastoću, koja ne zaslužuje, da se na nju pazi! O starožidovskoj kao i grčkoj povjesničkoj literaturi sudi prema svome ćefu. Kina zaslužuje prema Voltaire-u veću pozornost nego sredovječna Evropa. U progledu kaznenog zakona, obrta, trgovine, financije pisac je siromašan i površan.

[1]) Rocholl, l. c., sv. I.

[2]) Sp. Voltaire, Ouvres, Paris 1878, v. 11.

[3]) Eksistenciju Boga priznao je V. u »Lettres sur les Anglais«: si Dieu n' existait pas, il faudrait l' inventer, mais toute la nature nous crie qu' il existe«. Ovo je najljepše mjesto, gdje Voltaire slavi prvo Biće.

Ima posvuda lijepih i pikantnih fraza, koje djeluju na radoznala čitaoca. Sa znanstvenog pogleda ne može se skoro ništa Voltaire-u odobriti. Tako n. pr. Voltaire kaže za križarske vojne, da ne samo nijesu doprinijele razvoju kulture, nego su proždrle Evropi ljudskih i novčanih žrtava!! Voltaire je preteča i Comte-ove tvrdnje, da je pojedinac produkat svoga vremena. (Tout homme est formé par son siècle.) Taine je iza Comte-a opetovao tu ideju, kako ćemo vidjeti kašnje. Za modernu filosofiju povjesti, kako ju materijalizam stavlja pred oči, znamenite su Voltaire-ove riječi: »Tri okolnosti bitno uplivaju na ljudski duh: podneblje, oblik vladavine i religija; to je jedino sredstvo za riješenje svjetske zagonetke«.

Voltaire je zaista bio po naravi veliki genij, ali je pisao kao literat ispod okvira radi svoje površne izobrazbe. Postigao je mnogo sa svojim novotarijama kod svojih savremenika, ali su se te novotarije i onako dijelom čule po elegantnim salonima Voltaire-ove dobe.

Sa razvoj kulture, više manje u smislu Voltaire-a, vrijedno je spomena *Rousseau-ovo* djelo: *Discours sur l' origine et inegalité parmi les hommes* (1753) i »Contrat social« od istog pisca. U svome *Contrat social* (1762) udario je Rousseau temelje modernim konstitucionalnim državama. Važna su tu Rousseau-ova nova opažanja o postanku i naravi kulture i države. Teoriju o početku države zajimao je Rousseau od Hobbessova *Leviathana.*

U smislu Rousseau-ovom napisa u Njemačkoj *Wegelin*: »Mutmassungen über die Geschichte der Menschheit«. (1764). I znameniti talijanski pisci, kao *Beccaria, Filangieri, Algarotti* stojahu pod uplivom francuskih enciklopedista isto kao što se je Voltaire (i

[1]) *Carlyle* piše o Voltaire-u: »He reads history not with the eyes of a devout seer or even of a critic but through a pair of mere anticatholic spectacles« (French Revolution, 2 sv. Dublin, Gill.)

drugovi) nadahnuo na engleskim deistima.[1]) *Beccaria* napisa glasovito djelo: »O zločinima i kaznama«, gdje je prvi put auktor inače u krasnim potezima zahtijevao ukinuće smrtne kazne. Koliko je Talijan Beccaria bio oduševljen za ideje francuskih enciklopedista, očituju njegove riječi u pismu na opata Morelleta: »Sve svoje dugujem francuskom štivu... Vi, D' Alemberte, Diderote, Helvetiuse, Buffone, Hume, — slavna imena, što se ne spominju, a da se čovjek ne potrese, — vaša slavna djela moje su neprekidno štivo!...«[2])

Lessing. Herder. Kant. Fichte. Schelling.

41. God. 1780 ugleda svijetlo djelo: *Erziehung des Menschengeschlechtes.*[3]) Pisac mu je poznati *G. E. Lessing*. Macaulay[4]) kaže, da se tu zrcali mlada snaga prvog kritičara u Evropi. Lessing je u tom djelu, kako kaže Rocholl, *filosof objavljenja*; zato ne bi strogo ulazilo u naše pitanje. Spis obragjuje problem, kako se ima sa gledišta objave shvatiti povjest čovječanstva. Lessing polazi sa principa, da pojedinac za svoje usavršivanje valja da prevali isti put kao i društvo. Veliki kotač, što okreće ljudskim rodom do njegova uglagjenja, pomiče se uslijed kretnje manjih a bržih kolešaca u istome stroju. To je slika radnje za odgoj čovječanstva. Objava i uzgoj sveto su pismo. Ova dva temelja podučavaju djetinjsko doba ljudstva; samo je ta poduka i elementarna i zgodna. Uzgoj čovječanstva ima tri stepena. Najniži je onaj, na komu se narodi privagjaju dobroj svrsi putem vremenitih kazna i nagrada (stari židovi).

Drugi je stupanj, gdje narodi očekivaju konačni cilj na drugoj strani — u vječnosti, koja nosi kaznu ili nagradu. Ovdje biva prelom izmegju ove i one strane života. Treći i zadnji stupanj pokazuje ljudstvo proniknuto beskrajnim i vječitim; sada tek krije nagrada ili kazna u samom dobrom ili zlom djelu. Sankcija više

[1]) Voltaire je pisao Isusovcu Bettinelliju u Italiji, kad ga je ovaj pozvao, da mu dogje u pohode u Italiju: »Švajcarska i engleska sloboda ne dopuštaju mi, da dogjem u Vašu domovinu ... Držim, da je bazilika sv. Petra u Rimu zaisto krasna; ali volim sočnu, slobodno pisanu knjigu englesku, nego hiljadu stupova od mermera«. Sp. Villemain, Cours de littérature française, sv. IV.

[2]) Villemain, l. c.

[3]) Sp. Lessings Werke in 6 Bd., izdanje pučko (Reclam), Leipzig 3. sv.

[4]) Macaulay, Literary Essays, izd. Gill, Dublin.

ne opstoji *izvan* čovjeka. U ovoj (trećoj) periodi prve su dvije suvišne i nepotrebne. To bi dakle bilo *novo* Lessingovo evangjelje. Tako je Lessing priznao potrebu objave i uzgoja samo za nedoraslost ili djetinjsko doba čovječanstva; netom je čovječanstvo sazrelo ili doraslo u trećoj dobi, ne treba mu više uzgoja, još manje kršćanstva. Dozrelo ljudstvo mora da se odsada samosvojno razvija i da dogje do cilja. Cilj čovječanstva je *prosvjeta.* Time se očituje Lessing kao skrajni racionalist; on hoće do po puta i objavu (kršćanstvo) ali samo racionalnu objavu. Lessing je humanist, te humanističnu misao opet predaje on Herderu, da je ovaj bolje izoštri.

42. U naše se vrijeme jednodušno priznaje, da filosofija povjesti u današnjem smislu sistematično počinje tek Herderom. To je uzrok, da neki auktori počinju prikazivati razvoj filosofije povjesti od Herdera.[1]) *Herder* napisa: »*Ideen zur Philosophie der Geschichte*, što objelodani u šest dijela 1784—87. U predgovoru svoga djela prvi je Herder rekao, »da mora biti filosofija povjesti kao zasebna znanost«. U svome se djelu bavi Herder toli sa uzrocima historičnih činjenicâ, koli sa etičnim rezultatima njihovim — dakle tu nam je prvi put izričiti govor *o faktorima i rezultatima kulturne povjesti uopće.*

Iznajprije Herder baca pogled na čitavu pozornicu svijeta. U analizi svjetske historije nalazi pisac kao faktore (čimbenike) historičkih dogagjaja s jedne strane *vanjsku narav*, s druge strane *lice položaja*, gdje je Providnost odredila i namjestila čovjeka. Uzajamnim djelovanjem tih faktora *razvijaju* se ljudi do onoga, što moraju postati u *zadatim* okolnostima prirode. Ovaj naravni proces, kojem je čovjek podvržen, obavlja se u osobitom *skladu*; prema tomu uza sve raznolikosti i opreke plemenâ razabiremo *krupne zajedničke poteze*. To je upravo ljudstvo u cjelini ili — *humanitarnost.* Glavni potezi humanitarnosti nadalje jesu *razum*, *dobrota* i *susretljivost* megju sobom i susjedima. Te poteze humanitarnosti — veli Herder — zamjećujemo u svakom djelovanju ljudskom u pravom smislu ove riječi. Ti se glavni *potezi humanitarnosti tančaju i izglagjuju* do savršenstva prama većem ili manjem razvoju i napretku *kulture*; to bi konačno bio cilj, koji je Tvorac na-

[1]) Tako n. p. Bernheim, Geschichtsforschung u. Geschichtsphilosophie, Göttingen 1880.

metnuo društvu. Zapravo svi narodi sudjeluju više manje za postignuće spomenutog cilja humanitarnosti. Ovu zadnju osnovu nastoji Herder potvrditi svjetskim činjenicama, što se zbiše na pozornici historije.

Ova je glavna misao Herderova velikog zamašaja i rijetke pronicavosti, s tim više, što je to bio prvi strukovni pokušaj na polju filosofije povjesti, koja najbolje sa Herderom započima. Ali ni Herderova osnova nije bez grješke i netočnosti. Herder se nigdje ne obazire na *uslove kulture* kao odlučujuće faktore društvenog razvoja, zaboravlja, da naravni ili prirodni uslovi uspješno djeluju na čovjeka samo na nižim stepenima kulture, te da je djelovanje prirode na čovjeka to slabije, što je čovjek više prosvijetljen. Pojam *humanitarnosti* uz to ostaje nam odviše mračan, jer ga Herder nije točno opredijelio. Koliko upliva na razvoj društva vanjska narav, vidjet ćemo poslije; za sada napominjem, da upliv prirode na razvoj historije ne može vrijediti kao apsolutno, nego kao ograničeno pravilo. Zato je ovdje sam Hegel opazio: »Nemojte mi govoriti o grčkom nebu; sada obitavaju *Turci*, gdje su nekad Grci bili. Time završujem, i ostavite me u miru!«

Cousin reče, da su Herderove »Ideen« prvi veliki spomenik, podignut ideji vječitog napretka čovječanstva. Herder je takogjer htio osnovati napredak humanistične misli a bez upliva revelacije.

43. Iza Herdera ustade idealist *Emanuel Kant*.

Kant je svoje misli o historiji razvio u jednoj radnji, koja ugleda svijetlo 1784: »*Idee zu einer allgemeiner Geschichte in weltbürglicher Absicht*«.[1]) Ova akoprem sitna radnja postade temeljem čitave idealne filosofije, ne izuzev ni Hegela. Kant postavlja ovo pitanje: »Kako je moguće, da uz naoko slobodnu volju i uz djelovanje pojedinaca ipak u cjelini postoji *redoviti tok svjetske povjesti?*« — Kant odgovara:

To se dade provesti jedino *putem države* i to tako, da se ljudi svojevoljno podvrgnu nekoj državnoj organizaciji i njezinim zakonima; to je nužno, da ne propanu u divljoj borbi egoizma. Pomoću državnih zakona može se složiti privatna sloboda ne samo sa odnošajem prama pojedincima, nego i sa rodovitim tijekom

[1]) Kants Sämmtliche Werke, herausgegeben von Karl Rosenkranz u. Friedr. W. Schubert, Leipzig, 1838, Band VII. Kleine anthropologisch-praktische Schriften, herausg. von Schubert, Leipzig 1838, XV.

čitave zadruge. Antagonizam megju pojedincima, trvenje megju samoljubljem i nuždom udruživanja priječe razvoj društva. Dakle osnova i razvitak države *glavna je točka* i suština povjesti, ili kako se Kant doslovce izrazuje: povjest čovječanstva mogla bi se smatrati ovrhom tajnog nacrta prirode, da se udjelotvori savršena državna uredba, što je jedino stanje, u kome se je društvo kadro usavršiti. Zatim računa Kant, da bi se na toj osnovi moglo točno pratiti historično razvijanje državnih institucija od starine do naše dobe.

Kantu je tako *država sve* i sa ove podloge logično suče daljni konac. Ali je podloga ta pogrješna. Tamo amo čini mi se, da i Kant sam uvigja krnjavost svoje podloge; stvarnu povjest ostavlja neiscrpljenu. Koliko je manjkav Kantov princip, vidi se jasno odatle, da u društvu ima nekih područja, koja nemaju ni mrve odnošaja sa državom, uzmimo n. pr. znanost i umjetnost. Osim toga ima narodâ i povjesnih razdoblja, što nijesu uplivala na razvoj kulturnih država. Valja znati naprotiv, da Kant sa svojom dizertacijom »Idee« nije htio stvoriti sistem historijske povjesti, jer je ta radnja slučajno nastala povodom Herderovih »Ideen«, što ih je Kant kritikovao. I Kantovo stanovište u ovom pitanju počiva na njegovom filosofskom sistemu, što ga je iznio u »Kritik der reinen »Vernunft«. On nije po tom znao dovesti u sklad svoj sistem sa realnom historijom, stoga detalji ostaju neopaženi.

Kant je stvorio idealnu filosofiju i stekao puno učenika, koji su, kao i učitelj, nijekali poznavanje onog nedokučivog »Ding an sich«. Ali je Kant bio i prvi, koji je dao povoda novom panteizmu sa onim riječima: »Nije nemoguće, da su dva pojma, t. j. *ja i tvar* jedna te ista misaona supstancija«. Ovo izjednačenje subjekta sa objektom prihvati, kako je poznato, Fichte i rasprede na tančine svoj panteizam.

43. *Ivan Fichte* († 1814)[1]) razvio je naprijed misao Kantovu glede napretka čovječje svijesti, koja prelazi iz instinktnog stanja u intelektualnò. Prema tomu Fichte postavlja svrhu čovječanstva u tomu, da »čovječanstvo sve svoje odnošaje uredi slobodom prama razumu«. Fichte iza toga razlikuje pet glavnih epoha: I. epoha, kad razum vlada kao slijepi instinkt ili nagon, te čovjek

[1]) Fichte, Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters«, Berlin 1904—5 (Predavanja za zimsko poljeće na berl. sveučilištu.)

uregjuje sve svoje odnošaje prama takovom (živinskom) razumu bez muke i sile. II. epoha, kad je napomenuti nagon oslabio, ali se još dobro uzdrži u nekim izvanrednim ljudima, koji postaju *siloviti auktoritet* za sve druge (srednji vijek.) III. epoha, u kojoj prestaje razum u jednoj cigloj formi, ili bolje, biva zabačen prisilni auktoritet nekolicine. IV. epoha, gdje razum prelazi u generično stanje te uzima formu znanosti. V. epoha, kada poimence razum znanosti prelazi u praktično stanje, u kojem su svi životni odnošaji društva uregjeni prema zakonima razuma.[1])

Svih ovih pet epoha razvija se samo u državi i pomoću države. U tome Fichte pedantično slijedi Kanta. Država je po Fichte-u nastala iz egoizma, te ispunja svrhu prirode; država sili pojedince, samo dok ovi ne rade iz slobodnog moralnog uvjerenja, na podregjenost radi koristi ne pojedinca nego roda ili većine; netom je pojedinac došao do svijesti zajedničke koristi, država (vlada) ga ne pritišće više, jer svak dobrovoljno i slobodno radi u smislu zajedničkih interesa. Rocholl s pravom kaže o Fichte-u: »Tu imamo ideju bez realnosti i ta ideja je opet nehote radi brige i muke patriota stalno odregjena«.[2])

45. Sada nastupa *Schelling*, takogjer panteist.[3])

Schelling je u razvoju historije opredijelio i razvio problem slobode i nužde, ako u tom i nije išao dalje od Kanta i Fichte-a. Problem slobode i nužde sačinjava dušu njegove filosofije te ga postavlja kao ishodište svoga razmatranja. U pravnoj organizaciji države — veli Schelling — dolazi spoj subjektivne slobode sa objektivnom nuždom zakona. Pošto je organizacija države pravi sadržaj historije, u historiji nastaje pomirba megju čestima i cjelinom. Kako nastoji Hegel spasiti slobodno djelovanje pojedinaca sa nuždom cjeline u državi, kad pojedinac ne *namjerava* općeniti interes? Ovdje se ne zadovoljava Schelling kao Kant sa nekim tajnim planom naravi, koji bez obzira na samovolju pojedinaca vodi ljude k stanovitom cilju. Jer u tom slučaju — veli Schelling — nema govora o realnoj slobodi. Schelling nastoji spomenutom protusloju umaći tvrdnjom, da je sloboda subjekta i nužda

[1]) Bernhein, l. c. — Caroll Everett, Fichtes science of knowledge, Chicago 1884.

[2]) Rocholl, l. c. str. 106, sv. I.

[3]) Rocholl, l. c. str. 111—124. — Bernheim, l. c. str. 29—32.

objekta jedno te isto — identično, a to su razne pojave one apsolutne Ideje, koja po tome biva i temeljem zakonitosti u slobodi subjekta i temeljem slobode u zakonitosti objekta. Iz toga proizlazi Schellingova (pantaeistična) definicija povjesti: »Povjest je kao cjelina objava Apsolutnoga, što se po malo razvija«. Schelling nastoji ovu definiciju povjesti rasvijetliti usporedbom drame, gdje svi glumci izmišljaju svoju ulogu prama ćefu i tako ju na pozornici izvagjaju te se pjesnički duh očituje u slobodnoj igri sve glumačke družine. Schelling dijeli povjest u 3 glavne epohe, u kojima se Apsolutnost πάνθεος javlja prije svega kao slijepi usud, zatim vlada kao prirodni zakon, na svrhu djeluje kao Provid, da veže ljudstvo u zajednički narodni savez i sveopću državu.

Schelling sam uvigja, da se njegovo nastojanje, da riješi kontradikciju megju nuždom i slobodom, protivi realnoj povjesti, u to ime, da može ići naprijed, veli: »Ali objava (Apsolutnosti) nije potpuna, jer ona se ne dotače potpuno slobodnog djelovanja sa svojom predestinacijom razvoja, pače ova je opreka nužno beskrajna«. Tako Schelling sapinje i ograničuje djelovanje božanstva svemira, da spasi slobodu; ali je ne spasava. Ujedno je taj pokušaj i nepotpun. Preko mjere je takogjer jednostrano Schellingovo shvaćanje povjesti. Ako se razvoj države ili državnih zakona ima cijeniti jedinim temeljem i sadržajem povjesti, tada bismo bili prisiljeni na priznanje, da sve drugo, što se sadržaje u povjesti, n. p. napredak umjetnosti, znanosti i dr., nema mjesta u povjesti. A sad pitam: bi li svjetska povjest bila potpuna bez područja znanosti i umjetnosti? Lako je uvidjeti, da Schellingov postupak ruši svaku kulturnu povjest.

Hegelov Weltgeist.[1])

46. Piscu je pri ruci Hegelova: »Philosophie des Geschichte«, što je Hegel predavao na berlinskom sveučilištu (1822—30), a kašnje izdana od Gansa. U Hegelu je filosofija povjesti na temelju panteizma postigla vrhunac. Hegelova filosofija povjesti nije nego konsekvencija njegova sistema. Vas bi se taj Hegelov sistem dao svesti u ove krupne crte: Ideja se kreće u tri faze: u prvoj je fazi ideja kod sebe — u čisto *logičnom biću*, u drugoj se fazi

[1]) *Hegel*, Philosophie der Geschichte, izd. Gans, u Universal-Bibliothek Reclam, Leipzig.

ideja kao narav nalazi u svome *dvostrukom biću* (subjekt i objekt), u trećoj se fazi vraća ideja iz dvostrukog bića (Andersein) u se. Ovo neka služi za uvod k njegovoj filosofiji povjesti. A sada na stvar!

Temeljna je misao u Hegelovoj filosofiji povjesti ova: *Um* (universalni Ego) *zahvaća svemir, dakle zahvaća i vlada svjetskom povjesnicom.* Taj je um beskrajna sila, suština svega prirodnog i duševnog života. Ova beskrajna sila djeluje u neizmjernim formama. Jedan universalni subjekat dakle ostaje, a samo mu se forma (djelovanje) mijenja. Taj subjekat ili beskrajna Sila očituje se u svijetu kao *Ideja.* Ta je Ideja *svemirni Duh — Weltgeist.* Taj se *Duh* svemira pojavlja i djeluje (a raznim formama) u čitavoj duševnoj i materijalnoj naravi. Dakle mora se očitovati i *očituje* se zbilja i u *razvoju povjesti.* Povjest čovječanstva je *racionalni razvoj, kojim se očituje onaj strašni Weltgeist ili Svemirni Duh.* Taj razvoj Weltgeista je nuždan — naravno, tako da povjest teče prema neumoljivom zakonu svemirnog Duha, jer na koncu sve se u svemiru razvija prama djelovanju ili formaciji one prve Ideje ili Svemirnog Duha. Tako se i sunce sa svojim planetarnim svijetom kreće prema stalnim, nužnim zakonima, t. j. prema Razumu, premda česti sunčanog svijeta *ne znaju* ništa zato. Ono, što se zbiva u astronomičnom svijetu, zbiva se na dlaku jednako u svjetskoj historiji. *Razum* je *plan* povjesti. Taj *plan* se provagja stanovitim sredstvima, a to su — strasti pojedinaca. Po tom su strasti i sklonosti pojedinaca, ili bolje *privatni interes* — nuždan materijal za gradnju svjetske historije. Tako je *ideja i strast sadržaj povjesti.*

Sada imamo povjest kao resultat razvijanja (formacije) Weltgeista ili Svemirnog Duha. Narav ili bît svemirnog Duha je *sloboda.* Povjest ili čovječanstvo razvija se prema razvoju *samosvijesti slobode,* kojom se očituje ili djeluje Weltgeist; dakle povjest je *napredak* u samosvijesti slobode. Što *Weltgeist* postaje svijesniji svoje slobode, to se više razvija i napreduje čovječanstvo u historiji. Ovaj je napredak u svijesti slobode *nuždan,* determiniran. Cilj svemira pa i historije leži u volji Svemirnog Duha — Panteosa ili universalnog Božanstva; a narav božanske volje, kako je rečeno, upravo je svijest ili ideja slobode. Ova Ideja uplićе se u povjesti. Neizmjerna masa činâ, interesâ, volja nije drugo nego razno mijenjanje forme Panteosa, koga u povjesti zovemo *Weltgeist.* A borba

bezbrojnih i oprečnih interesa i strasti u ljudskoj zajednici prosta su *sredstva,* kojim se služi Ideja ili *Weltgeist,* da privede kraju svoj konačni cilj. *Konačni cilj historije* bila bi *savršena svijest slobode.*

Jasno se vidi, da u Hegelovom razvoju povjesti, to jest u napredovanju slobodne svijesti Ideje pojam slobode krije se u nužnom i odregjenom cilju; dakle ljudska slobodna misao, ljudska volja i djelovanje nemaju smisla, nego su tek orugje nužnog cilja Ideje. U svjetskoj historiji, da se tako izrazim, vidimo čovječanstvo kao dobru lutku u rukama igrača — Weltgeista.

Naprijed! — Da se postigne nuždan cilj historije — znamo, koji je to cilj — hoće se jedinstva ili harmonije. U toj harmoniji, veli Hegel, valja da se spoji i ona nužda i ona sloboda, o kojima je već bilo govora. Jedinstvo nužde i slobode nalazi se i mora se naći u *državi.* Ovdje Hegel dolazi na isti resultat kao i Kant i njegovi naslijednici Fichte i Schelling. I Hegelu je, kao i njima, *država sve.* Jedino u državi vidimo, gdje se *nužno* razvija *slobodna svijest* Ideje. Nadalje taj *razvoj svijesti slobode ima svojih stepena,* a ovi se razni stepeni razvoja slobodne svijesti Weltgeista nalaze u osobitim *pučkim duhovima.* Pučki duh čitamo kod Hegela *Volksgeist.* Tako nalazimo kod Hegela ova dva glasovita faktora historije: *Weltgeist* i *Volksgeist.* Pučki ili narodni Duh (Volksgeist) podregjen je Svemirnom Duhu (Weltgeist), to jest onaj je osobita *pojava* zadnjega. Narodni Duh stvara naprijed svijet od sebe. Svijet na koncu nije drugo, nego pojava Ideje.

Razne stepene pojavljanja ili očitovanja (kod Schellinga: Offenbarungen des Absoluten) u kretnji Ideje nalazimo u vremenu i u prostoru. Prostorom valja ovdje razumjeti *geografični temelj.* Prirodu zato Schelling ne priznaje faktorom historije. »Blago jonsko nebo zacijelo je doprinijelo k ljepoti homerskih pjesama, ali ne može dati Homerovićâ«.[1]) Zato kod Hegela nalazimo kao povjesne faktore samo Weltgeist i Volksgeist. Narodni duh (Volksgeist) napreduje ili razvija se u političnoj (državnoj) slobodnoj svijesti. Ovaj razvoj dijeli Hegel u 3 stadija ili tri glavne epohe: 1. epoha, kada narodni duh (Volksgeist) živi u uzama nesvijesnog natura-

[1]) Str. 128: ».... auch erzeugt sie (Homere) nicht immer; unter türkischer Botmässigkeit erhoben sich keine Sänger«. Sp. Hegels Philosophie der Geschichte.

lizma, gdje još nema svijesti slobode (istočni narodi); II. epoha, kada narodni duh počinje biti svijestan svoje slobode (Grci, Rimljani); III. epoha, gdje samosvijest djelomične slobode prelazi u osjećanje sveopće duševne slobode (Germani.) Ove epohe — misli Hegel — nalazimo u razvoju država.

Pošto je Hegelu razvoj država bitni sadržaj svjetske povjesti, pače sama povjest, dosljedno sve, što ne ulazi u područje države, ne ulazi ni u povjest. To je razlog, zašto primitivni narodi Azije, Amerike i t. d., koji se pojavljaju u kulturnoj povjesti, kao takogjer narodi, koji su u prvom stepenu državnog udruženja, ostaju sveosve isključeni iz historije!! Sve ove narode — veli Hegel — još nije dotaknuo *Weltgeist* sa svojom silom slobodne samosvijesti. Pogledajmo malo pobliže u Hegelove epohe.

Prva epoha, gdje se očituje narodni duh (Volksgeist), započinje u — Kini. Ovdje se pojavlja moral, ne unutrnji već samo površni ili izvanjski. Pojedinci su čvrsto i materijalno prikovani cjelini. Zato veliki Kan ili car odregjuje moral. Kan je utjelovljeni zakonik, on je sve. Od kineskog su carstva odijeljene na pograničnim visočinama horde nomadâ; zato su ovi kao rasprskani oblaci na lijepom nebu, jer ne sačinjavaju cjelinu. Ali je ideja narodnog duha pokročila naprijed time, da vanjske (nesvijesne) pojave pregjoše u unutrnje. Tako je narodni duh postigao neko osviješćenje. To se dogodilo u Indiji, ali posve nesavršeno, elementarno. Jer indijski duh basa sanjarijama i obožava što nije beskrajno. Za indijske kaste misli Hegel, da nijesu osobne razlike, nego biljege zanimanja. Vrijeme dogje i samosvijest se vrati u se — i eto nam budizma. Ali vazda duh ovdje čami okovan slijepom prirodom; u Kini i u Indiji — veli Hegel — duh još spava u nesvijesti. U tim zemljama još traje *vegetativni razvoj.*

Tek u Persiji počinje čislo povjesti; tu započima preokret Ideje, i prvi stepen osviješćenja. Pojedinac se luči od skupine, duh od prirode. Sad vidimo drugu epohu, ili po sistemu Hegelova panteizma — sada se Ideja nalazi u dvostrukom biću — subjekat i objekat jedno su. U Persiji počinje borba svijetla proti mraku, svijesti proti nesvijesti. Kod Babilonaca i Asiraca ovu fazu označuje ono valjanje po kalu i životinjskom užitku, te štovanje Adonisa znamenuje svijest konkretnog duha, naprotiv se kod Feničana i Izraelaca pojavlja obožavanje apstraktnog duha ili misli. To su razne nijanse prvog stepena. U ovoj prvoj fazi vidimo, da obožavanje apstraktnog duha ponizuje prirodu do izvanjštine i prostote, koja umišlja opstanak materije. Ali Persija mora pasti, jer u njoj ispluta na površinu princip slobodnog duha na štetu prirode, što uzmače natrag. Ova dva oprečna elementa zacijeliše u Egiptu. Istina, da u Egiptu duh svlači prirodu, onako nešto, kao kod sfinge čovječja glava; usprkos tomu Egipćanin ili narodni duh u mračnoj još samosvijesti obožava pomračenu dušu životinje. U Egiptu po tom nastaje borba megju duhom i prirodom: duh je još sputan prirodom, ali se očajno bori za oslobogjenje. Tu je duh u *sensitivnom razvoju.*

Sada napokon nastupa treća epoha ili faza slobodnog individualizma. Ovaj se najprije kod Helenâ očitova, »jer duh se zadubao u se, svladao partikularnosti i tako se oslobodio« — umuje Hegel. »Grčka je supstancija, što je istodobno osebna« — to jest: u Grčkoj je narodnost i individualnost jedan pojam, što sastoji od dva. U Grčkoj niče državna uredba, gdje nužda i sloboda gube opreku isto kao cjelina i česti. U Grčkoj su individualnosti (pojedini gragjani) nužna žrtva slobodne cjeline; ali sada neimamo slobodni duh, tako da se ovaj sam odregjuje, nego prirodu, koja pregje u duševno stanje, t. j. »*duševnu individualnost*«. Zato Grk kleše n. p. sam sebe u umjetničkom djelu — i eto subjektivnosti, dok izvan sebe stvara Olimp bogova — i eto objektivnosti. U Grkâ ima tri razdoblja: Ahil, pjesničko momče, otvara, Aleksandar, prozaično, t. j. neizmišljeno momče, zatvara doba mladosti grčkog života; sada nezasitni Rim stupa na daske.

Rim je grdni Fatum narodâ, jer on dariva negve individualnom životu. Narode, koji su prispjeli do neke samosvijesti ili individualnosti, zadavi Rim ko ptice goliše. Odsele nema više veselosti ni individualnog uživanja, jer ga smete apstrakcija, i to umišljena sloboda i umišljena država; u tom državnom rimskom moru zaduši se individualnost sa svojom životnom kretnjom. Tek sada dolazi osobnost (Parsönlichkeit): »Das Abstractum der Allgemeinheit ist das weltgeschichtliche Moment«. Taj abstractum, kaže Hegel, uručuje svijetu pozitivno pravo, neodvisno od morala, te nema odnošaja sa religijom i osjećanjem. Taj abstractum je slobodna osobnost. Šuplja se subjektivnost Rimljana upliće u sve, što oni rade i stvaraju; elementi rimske religije, unutrnja religioznost

vanjska praktičnost. Tako je i u religioznom pogledu rimski princip ležao na sili; tako je Cesar bio nužda za pojedince. Što je nedostajalo sada Rimljaninu? Duševno središte, gdje ograničenost mora doći do neograničenosti ili beskrajnosti. Ograničeno je bît, beskrajno je forma.

U ovaj čas dogje beskrajnost u krajnosti — *rodi se Isukrst.* Tu se zgagja preokret: krajnost je forma, beskrajnost bît. Tekar sa Krstom prima čovječanstvo svijest Duha (Ideje) u njegovoj beskrajnosti i Boga priznaje kao Duha. Duh (Ideja) je »udica, oko koje se vrsti svjetska historija«. Tako se ispuniše vremena. »Samosvijest se vinula do faze, što pripada pojmu Duha i potrebi, da te faze apsolutnim putem shvati«. Pomirba je Boga sa subjektivnosti bila prava nužda. I ta je pomirba došla u Krstu: »Očituje se čovjeku narav Boga, koja hoće da čist duh bude«. Tako je s kršćanstvom apsolutna Ideja došla do samosvijesti. Sada moral nije tek navada, nego resultat subjektivne slobode. Taj se moral očitova svijetu pod imenom Crkve. Posao je povjesti, da pokaže, kako je »religija neka pojava razuma, sam razum«.

Istom u ovaj momenat pridje *duh novog doba*; duh novog doba zrcali se *samo u germanskoj rasi.* Kod Germanâ »ostvaruje se apsolutna istina kao beskrajna sloboda, koja se sadrži u svojoj apsolutnoj formi« (Realisirung der absoluten Wahrheit als der unendlichen Selbstbestimmung der Freiheit, die ihre absolute Form selbst zum Inhalt hat.) Sa Karlom Velikim počinje nova era u kršćanskom svijetu. Obje strane, Crkva i država, popeše se do samostalnosti i megjusobne opreke. To se je postiglo reakcijom narodnosti i reakcijom pojedinaca proti zakonodavnoj i naoružanoj sili cjeline. Franačko sveopće gospodstvo uslijed takove reakcije moralo je pasti. Posljedica je bila najprije dioba franačkog carstva i svačija odvisnos ut feudalizmu. Treću reakciju povede Crkva, koja se obori na svijet; time se Crkva otcijepila od vanjskog svijeta, i *ušla je u se.* Svijet se sada morao pokoriti Crkvi; taj je uspjeh Crkva zajamčila križarskim vojnama; u sv. Grobu je svijet postigao prisutnost Ideje (Boga), koju vrijeme luči, a prostor konkretizuje, dakako sve — imenom. Kršćanstvo je dobilo odgovor: princip religije imate u Duhu, u sebi. Baš zato, što narodi imaju princip religije u sebi, stadoše se oni otimati Crkvi u posebnom državnom zajedništvu. Samosvijest

Ideje stala se mladiti procvatom umjetnosti, klasicizma, ti-karstva i raznih izuma. Samosvijest Svemirskog Duha (Weltgeist) napokon pregje u posvemašnji stadij slobode i kretnje u *reformaciji*; ovdje Crkva gruhne natrag iza *Weltgeista*, koji stupi u središte kao universalnost. Subjektivni duh u istinu ima biti sada slobodan; to je istina, koju naučismo iz biblije. Sada se razvije »barjak slobodnog duha«, čija prva i najjača iskra bi francuska revolucija 1789.

I evo nas danas na vrhu!

Zadnji vrh naše ponutrice jest *misao.* U misli je prisutan *Ego.* To je upravo apsolutna sloboda, »jer onaj čisti *Ja* sebi je prisutan kao i čista svijetlost«. U protestanskoj državi kod Germanâ samo pokazuje se svrha povjesti, jer se u toj samo germanskoj državi vidi samo jedna svijest, kojom se stapa Crkva i država. Tako nam dakle Hegel prikazuje sve periode čovječanstva u svjetskoj povjesti; tu vidimo čovjeka na Istoku kao čedo, u Egiptu kao dječaka, u Grčkoj kao mladića, u Rimu kao muža, kod Germana kao starca!![1])

47. Ova zamašna Hegelova osnova, koja je smjelo zapasala svjetsku historiju, našla je obožavatelja u čitavoj Evropi; učenika je stekao Hegel ne samo u Njemačkoj, nego i u Italiji, Francuskoj, Ruskoj, Engleskoj. Valja nam se ovdje u kratko osvrnuti na Hegelovu osnovnu misao.[2])

Hegelova filosofija povjesti istovjetuje se sa njegovim filosofskim sistemom, te ako je njegova *Ich-Philosophie* loše gragje, zacijelo je i njegova filosofija povjesti netemeljita. Pozoran čitatelj, koji je posmatrao djelovanje Hegelova Weltgeista u historiji, mogao je opaziti, da se Hegel ne osvrće na realnost svjetske historije, nego svuda sreta samo nuzgrednu formaciju svemirskog Duha (Weltgeist), koji se najprije očituje u partikularizmu narodnog duha (Volksgeist.) Vidjeli smo, da Hegel pretpostavlja svojoj filosofiji povjesti svoj sistematični princip: *um vlada i stvara cijeli svemir.* Prema ovoj dogmi Hegel hoće svesti i raščinkati svu historičnu realnost silom ili milom. Ali svoj temeljni princip, na kome se temelji njegovo filosofično shvaćanje povjesti, Hegel nije dokazao. Hegel nam je označio svoj »Um« i svoju »slobodu«. To su tek vanjske pojave »Weltgeista« ili Misli, što se osvješćuje u razvoju

[1]) Sp. Rocholl, l. c. str. 131, Bernheim, l. c. str. 32–42.
[2]) Sp. Ueberweg-Heinze, l. c. Rocholl, l. c.

povjesti. Ali propada tlo Hegelove zgrade, kad kaže, da je sloboda konačna svrha vasione kretnje u svijetu. Kako može biti sloboda konačni cilj svega, kad sloboda nije nego sredstvo, kojim se razvija kretnja k nekom cilju? Toj slobodi ili cilju žrtvuje Hegel sve historične pojave i djelovanje, vas kulturni razvoj čovječanstva. Hegelov Weltgeist razvija, ruši, diže i gradi kao neki Fatum sve, što sretamo u prošlim vijekovima historije; jer je *nužno*, da Weltgeist u razvoju svoje savjesti dogje do slobode. U toj *nuždi* može li biti mjesta Hegelovoj *slobodi*? Da vidimo.

Kako vidjesmo, samo naravna nužda ili determinizam (Naturnotwendigkeit) znak je velikog procesa krajnog ili ograničenog bića; Duh ili Misao razvija se nužno u svojoj vanskoj bîti; sve pojave vidljivog svijeta slijepo se razvijaju i pretvaraju. Weltgeist nužno se kreće u svojoj bîti; svi su dogagjaji duševnog svijeta determinovani prama unutrnjim zakonima. Kako ovdje može — pita se sada — opstojati sloboda? Nikako; pojam slobode u istom procesu i subjektu isključuje pojam nužde, i obratno. Nadalje ima ogromne razlike izmegju Hegelove fantastične svjetske historije i konkretne, realne historije. Ta Hegelu spadaju u svjetsku historiju samo one periode i oni narodi, kojih se dotaknuo Weltgeist svojom pretvarajućom moći; dakle u historiji opstoji samo ono, što pleše u kolu Weltgeista. Ako Weltgeist zahvaća *nužno* svemir, zašto se nije razvio narodni duh (Volksgeist) drugih naroda, koje Hegel isključuje sa pozornice historije? Osim toga narodi, koje Hegel goni na silu i po ćefu na daske svjetske historije, ne igraju onu ulogu, koju im daje Hegel. Objektivna kulturna povjest tomu se protivi. N. p. Kina i danas opstoji, te ima svoju historičnu zadaću, a opet nije na tako niskom kulturnom stepenu, kako bi htio Hegel. Da se Kina *ne može* kulturno podići — priča je. Zatim razvoj narodne svijesti ne ide onim redom, niti onim tempom, što ga označuje Hegel. Naprotiv Hegel u svom fantastičnom zanosu ne opaža glavne oznake historije: zapreke razvoja, upliv okolnosti, nestalni tempo razvoja, procvat i pad kulture *istog* naroda.

Hegel riše i zamišlja nešto u svojoj glavi, pa hoće, da je i zbilja tako. Naravno, da tako mora propasti tlo realnosti, ta vas Hegelov svjetski proces počiva na — imenu. Smiješna je Hegelova formula, kojom se apsolutni Duh razvija i kreće »za $^3/_4$ takta« u tezu antitezu i sintezu, i tom je procesu sve podvrženo, što vidimo u duševnom, fisičnom i društvenom životu. U $^1/_4$ takta — veli Hegel — imamo već 1 stadij razvoja u čitavoj naravi, a u $^3/_4$ takta gotova je sva filosofija teze, antiteze i sinteze. Ta se filosofija može svuda upotrebiti, tako u fisici atrakcija je teza, repulsija antiteza a kohezija sinteza. Praktično! Na ta tri momenta ili epohe leži sva filosofija povjesti kod Hegela; tako je on Istok označio kao tezu apsolutnog Duha, Grke i Rimljane kao antitezu, a *njemački svijet*(!) kao sintezu. Ovu smiješnu praktičnu dedukciju — opaža zgodno prof. Gumplowicz[1]) — mogao je i Kinez isto tako lijepo i pravom upotrebiti, te označiti Germane (i Hegela!) kao tezu, Ameriku kao antitezu, a Kinu kao sintezu apsolutnog Duha! Sigurno bi takav Kinez u svojoj domovini bio isto tako popularan, kao Hegel u svoje vrijeme u Evropi, osobito u Njemačkoj.

Hegelovi učenici: Krause.

48. Hegelovim putem pogjoše njegovi učenici, koji se nešto ipak odvojiše od svoga učitelja. U naše pitanje megju zadnjim panteistima ulazi najviše *Karlo Krause* († 1832 u Monakovu.) Krause je htio biti nešto više nego panteist; on je panenteist; t. j. branio je teoriju, što sve trpa u biće božanstva i istovjetuje bît svijeta sa bîti Boga, ali ipak Bog nije sasvim zakvačen od prirode, nego je (u svome Ansichsein) natprirodno biće, stoji poviše svijeta, dakle se ne pojavlja u ljudskoj svijesti (kako Hegel i Schelling hoće), nego ima svoju, od svijeta neodvisnu svijest. — To je sva filosofija Krause-a.

Krause je na sveučilištu u Göttingenu predavao filosofiju povjesti do g. 1831. Iza njegove smrti priredi Leonardi pokojnikova predavanja za štampu, te ugledaše svijetlo 1843. pod imenom: »*Algemeine Lebenlehre*«. Krause veli po prilici:

Mi smo okruženi od sveopćeg i beskrajnog *bića* (Leben mješte Sein.) Do naše svijesti dolazi samo njegova čestica, što se zrcali u biću ove zemlje. Područje prošlosti je predmet sistematičnog poznavanja, što se nazivlje povjest. Ali mi se ne zadovoljavamo sa onim, što pipamo, nego idemo naprijed, da dokučimo samu vječnu bît. Tu filosofija dolazi, što gali duboki, odnošaj u kome pojedinac nešto znači. I tako se hvatamo ovdje iza povjesne znanosti, što se bavi sa prostim činjenicama, idealne akcije filo-

[1]) Rassenkampf, str. 11.

sofije. Filosofija je povjesti »natprirodna spoznaja života (bîti) i njegova razvoja, razvoj opaža na sebi naprosto prema ideji, ali ujedno s pomoći osjetilne, osobne pojave života i povjesti«. Zato je filosofija povjesti resultat vječne Ideje.

Povjest je uz to lijepa, savršena cjelina, jer je Bog u svojoj beskrajnosti beskrajno lijep, a povjest je njegovo remekdjelo. U realnosti se ne ispunja ta teorija, jer postoji zlo; ali na svoje vrijeme iza duga razvoja one bîti prestat će zlo. Čovjek je ograničeno biće ali na najvišem stepenu u odnošaju k Ideji.

Čovječanstvo ima tri glavne dobe: u prvoj ograničeno biće počiva u Bogu, jer ne zna, da je izvan njega; u drugoj je odvojeno od Boga, jer zna, da je izvan beskrajne Svijesti; u trećoj se vraća ograničeno ili krajno k Beskrajnomu. Krause kaže čovječanstvo kao čedo, što ga mati nosi u utrobi. Najprije je to čovječanstvo nesvijesno, privezano o vanjsku narav; to je značenje narodnih priča o prvašnoj zlatnoj i sretnoj dobi. U drugoj periodi povjesnice opada monoteistična misao, jača se kumirstvo, što odgovara višestranom unutrnjem razvoju narodnog života. Prvi dio druge periode označuje jedinstvo različitih sila i organa vidljivog života; božanstvo, što pliva nad skupinom svjetskih sila, pojima se sada kao prabiće, a svemir kao zbirka pojedinosti; svuda leži uzrok izvan učinka. Ali se čežnja počinje već žuriti k izvansvjetskom Prabiću; to se vidi u žrtvama, gdje se krajno žrtvuje Beskrajnomu. Ovaj dio druge periode počinje sa Mojsijom, a razvija se s Isusom; hijerarhiju sredovječnu nalazimo takogjer kod narodâ prednje i stražnje Azije. Treći se dio druge periode pojavlja u procvatu znanosti i prvoj zori slobode na zemljištu kršćanstva. Treća perioda označuje pomirbu (sintezu) krajnoga sa Beskrajnim; to je doba organske harmonije: svi organi, što su radi razlikosti i mnogostručnosti stali u opreci, prelaze u zajednički ritam. Ljudstvo sada žive kao savršeno udo u organizmu Prabiti. U ovu treću periodu — veli Krause — tek smo stupili. Ovo dokazuje najnovija znanost: filosofija povjesti, što je pobudila ideju ljudstva i njegova organizma. Sa filosofijom povjesti kao realnom pomirbom megju vremenom i vječnosti (als reale Synthesis von Zeit und Ewigkeit) završuje svaka filosofija.

Dovle Krause.

(Nastavit će se.)

Odakle živuća bića?*)

1. Povijest o pitanju.

Sv. Augustin, tumačeć riječi: sv. pisma: »Et ait (Deus): Germinet terra herbam virentem« (Gen. 1, 11) i: »Dixit etiam Deus: Producant aquae reptile animae viventis et volatile« (v. 20), veli, da je Bog postavio u anorgansku narav sjeme raznih organskih bića (rationes seminales.) Na drugom mjestu tvrdi, da »mnoge životinjice nastaju« iz gnjilog drva, zeleni i voća.[1]) Dapače prije sv. Augustina († 430) već Origenes († 254) iznosi mnijenje svoje dobe, po kome[2]) bi proizlazile zmije n. pr. iz čovječje moždine, ose iz konja i t. d. Ovakovi nazori bili su općeniti u prvim vijekovima kršćanstva i sežu čak do Ksenofona i Empedokla. Dapače i filosof Aristotel bio je takogjer toga mnijenja, da se manje životinje razvijaju po sebi iz materije, i ako se ogragjuje proti Pitagorejaca i Speusipa, po kojima bi se razvile i nove vrsti savršenijih bića iz proste materije.[3]) Ovo mu je teško prihvatiti, ali lako vjeruje u to, da n. pr. niču neki insekti iz gnjilog mesa ili da potječu ribe u vodi iz mulja.

Aristotel je uzrok, što su ovaj nazor usvojili i sredovječni filosofi, koji su inače bili usvojili ukupnu Aristotelovu filosofiju, pa tako i ovaj nazor. Stoga i nalazimo ovu nauku i u Liber sententiarum (2, 15) Petra Lombarda. Sv. Toma Akvinski protivi se tome nazoru jedino onda, ako se proteže na sve životinje.

U srednjem i starom vijeku nije bilo mikroskopa ili drugih današnjih aparata, pomoću kojih bi bili ljudi otkrili neosnovanost ovog tumačenja, pa nije začudno, što su vjerovali u neke vrsti samorodstva. Ta kako su i mogli drukčije protumačiti neke pojave? Nu ipak su presmioni bili, kojih su čak u 17. vijeku davali recepte, kako će se ova ili ona vrst životinja dobiti, ako ih se isiječe, zakopa u zemlju i polije vodom. Po liječniku van Hel-

*) Ova je radnja izišla u ovogodišnjem programu državne gimnazije u Spljetu, nu pošto je radnja tiskana u vrlo ograničenom broju istisaka, prenosimo je na želju piščevu u našem časopisu. — *Uredništvo.*

[1]) De Genesi ad lit. 3, 14.

[2]) Contra Celsum IV, 57.

[3]) Metaph. l. 12. c. 7.

montu († 1644) postaviš li n. pr. staru košulju u posudu, u kojoj je nešto pšenice, u 21 dan izleći će se miš. Postoji iz 16. i 17. vijeka dapače mnoštvo ovakovih recepta za žabe, pčele i neke ptice. Ovim propisima redovito su naginjali dapače i učeniji ljudi one dobe, kako nam svjedoči Vanini († 1619).

Tako je bilo do velikog filosofa Bakona (1561—1626). On je instaurator magnus, a i za istraživanje i opažanje na polju prirodnih znanosti mnogo je doprinio sa svojim metodama poput onih Stuart Millovih. On je proglasio u svojoj »Instauratio magna« i aplicirao u »Nova Atlantis« načelo: učenjak mora svoje tvrdnje potvrditi iskustvom (eksperimentacijom.) Otada duhovi se bave sve više proučavanjem prirode. Potpuni je gotovo preokret nastao, kada je tekar otkriven mikroskop; sada se je moglo dublje pogledati u tajne prirodne.

Na temelju toga Redi (1626—1698) ruši stari nazor o samorodstvu barem djelomično, jer ga zadržava još samo za crve u voću i neke nutrnje živinice. Megjutim proglasuje u ovo isto doba Harvey († 1658) načelo proti samorodstvu: Omne vivum ex ovo.

Tako već u 17 vijeku počela je padati općenitost samorodstva; ostajalo je neriješeno pitanje još glede infusorija i sitnih bacila. U 18. vijeku Bonnet poput talijanca Spallanzanija dokazuje i za infusorie, da se one ne ragjaju iz bilina, nego zrak da prenosi njihovo sjeme. Kao dokaz iznosili su to, što se ne pojave u posudama, u koje ne dopre zrak. Ipak su još u ovom vijeku vrsni prirodoslovci, kao Buffon, Oken, Treviranus i drugi čvrsto branili za neke životinjice, da postaju iz anorganske materije. U pitanju naravno nije manjkalo ni živahnog prepiranja.

Tekar 1858 nastade zadnja prepirka. Poznati prirodoslovci Pouchet iz Rouena, Joly i Musset iz Toulose podigoše se tvrdnjom, da im je pošlo za rukom otkriti takovih mikroskopičnih organizama, koji nijesu mogli nadoći iz zraka. Glasoviti Louis Pasteur (1822—1895) stupi pred učeni svijet sa protivnom tvrdnjom i odluči praviti posebne pokuse u tu svrhu. Veliki prirodoslovac Biot svjetovao ga je, neka se kani uzaludna posla. Pasteur nije poslušao, nego je postavio posebne posude po kućnim krovovima Pariza i na ledenjake Puy de Dome u Auvergni. Svoje pozitivno istraživanje porazdijelio je u tri kategorije: 1. na raznim mjestima

atmosfere ima bezbroj sitnih organičkih bića; 2. kad se ta bića ubije pomoću užarenosti ili pomoću mineralnih kiselina ili ako ih se zadrži pomoću vune, da ne ugju u zavinute cijeve, tada se u cijevi ne pokaže nijedno živuće biće ni iza godinâ i godinâ; 3. netom se i za tren pripusti obični zrak u te cijevi, ili se umjetno pohvata klice tih bića i pripusti u cijev, odmah iza 2—3 dana pojave se u cijevi znakovi organičkog života. I time je Pasteurovo mnijenje pobijedilo. Ali njegovi protivnici jednako i dalje ne odlažu oružje, dok nije konačno stvar sa pokušajima došla pred francusku akademiju. Ova je izdala izjavu: »Činjenice, što ih je opažao Pasteur, a koje niječu Pouchet, Joly i Musset, potpuno su istinite«.

Proti Pasteuru bilo je ustao i Tyndall. Taj engleski učenjak pravio je posebne i vrlo duhovite protupokuse, nu je iskreno priznao, da su ga doveli do Pasteurove tvrdnje. I poznati Koch je samo potvrdio Pausteurov nazor.

U kratko može se sakupiti svu povijest o postanku organičkih bića: od Redija (1688) poznamo za insekte, od Van Benedena (1853) za trakavicu, od Balbionija (1862) za infusorije, od Pasteura i Kocha za bakterije, da potječu od istoimenih živućih bića ili da nema u svijetu organičkih[1]) bića (životnih celula) iz anorganskih bića ili, kako je to označio Virchow na megjunarodnom prirodoslovnom sastanku 1897, danas stoji čvrsto poznata istina: omnis cellula ex cellula. Danas znanost priznaje neoborivom istinom: Omne vivum e vivo, omnis cellula e cellula, omnis nucleus e nucleo.

Po tome se može opravdano zaključiti: Sva današnja živuća bića potječu od živućih bića, ali jednako — pošto držimo, da je naša zemlja bila u užarenom stanju i da onako visoku temperaturu nijesu mogla podnijeti živuća bića — opravdano narivava nam se iza tog zaključka pitanje: Odakle živuća bića?

[1]) H. Charlton Bastian, engleski istraživalac, iznio je bio u djelu »The beginnings of life« svoje protivno mnijenje barem glede nekih sitnih životinjica, da postaju iz anorganske materije. Ta pomislite, da je zatvorenu cijev bio užario do 219°, dakle do stupnja — po njegovu sudu — gdje ne može odoljeti organično biće, a njemu se je ipak pokazalo iza nekoliko časova mnoštvo infusorija! Nu krivo je imao, jer mu je odmah dokazano, da one infusorije mogu podnijeti čak i 390° (D. von Schütz. Das exacte Wissen der Naturforscher, S. 107).

*

Takovom pitanju ne može se odgovoriti nego time: Ili se je prvo životno biće jednostavno razvilo iz neživotnog bića ili je došlo na našu zemlju iz svemira pomoću meteora. U rješavanju pak ovih odgovora istraživaoca ne smije voditi mašta ili teoretično samo umovanje; objektivne činjenice moraju same govoriti.

2. Generatio aequivoca u svijetu.

Postanak živućeg bića iz neživuće materije nazvali su već stari prirodoslovci i filosofi »generatio aequivoca«, »generatio aequivoca spontanea«, »generatio originaria«, »heterogenesis«, pak i dandanas prolazi pod tim imenom u znanstvenom svijetu. Mi Hrvati zovemo ga: *samorodstvo.*

Pojam samorodstva sam po sebi vraća nas natrag u ono doba, kada se je naša zemlja počela ohlagjivati i sišla je bila dapače na onaj stepen ohlagjenja, u kojem je moglo živjeti živuće biće. Teško je tome opredijeliti i približno broj tisuća godina, jer tu fali pozitivnih podataka. U ostalom veći ili manji broj godina ne zasijeca u pitanje o samorodstvu. Glavno je i gotovo jedino to, da li ima u prirodi i jedan slučaj samorodstva, pa ako nema ga sada, je li bilo u prošlosti? Samo po sebi se odmah nameće pitanje, bi li mogli umjetno izazvati život u anorganskom (t. j. u neživućem) biću; ako se ni to ne može, koji je uzrok tome?

Želi li se riješiti pitanje, kako je nastalo prvo organičko biće, siguran je put, pogleda li se, kako dan danas u živim organizmima nastaju njihove živuće najmanje česti. U pitanju evolucije u novije doba mnogo toga se je saznalo ovim putem, kako nam osobito pokazuje Virchow, otac moderne celularne patologije.

Kako nastaje celula, tumačili su Schwann i Robin različito, a njihova su tumačenja općenito bila prihvaćena u zadnje doba.

Prvi je tumačio postanak celule pomoću *citoblastema.* Ona se najprije okupi u nucleus, oko njega pojavi se membrana; kasnije izmed jedne i druge pomoću indosmose nastane fluid, što pravi nucleus: oko nucleusa pojavi se druga membrana; izmed te i nucleusa prodre ponovno pomoću endosmose drugi fluid, dok konačno ne nastane celula okružena membranom.

Drugi je tvrdio, da nove celule ne potječu od organičke supstancije, nego samo blastema; nove celule su produkt celula već postojećih u istom organizmu. Pomoću ove hipoteze mislilo se je, da se može protumačiti tobožnje dijeljenje celula bez nucleusa, nu bolje motrenje dovelo je do poznatog aksioma: omnis nucleus ex nucleo.

Time je oborena prva i druga hipoteza; oborio ih je g. 1897 Strassburger.[1])

I tako je sigurno, da je svako umnožanje celula ovisno o već živim celulama sa svojim nucleusom; bez diobe nucleusa (brojem) nema žive celule.

Općenito, pa i Häckel to priznaje u svome Welträtsel, prihvaćaju prirodoslovci, da su današnji zakoni prirode uvijek, pa i nekoć kod postanka svijeta, vladali. Iz toga se onda mora zaključiti, da su morale i prve celule nastati iz druge sa barem dva nucleusa (jer svaka org. celula mora[2]) imati barem jedan nucleus) iliti opažanje organizama sili nas na priznanje, da nema nigdje ni približne pojave, koja bi opravdala barem slutnju o generatio aequivoca u evoluciji tih organizama.

Nu ako nas izdaje induktivni put živih organizama, valjda ćemo biti sretniji promatranjem samostalnih uzoraka u prirodi. I imamo dva primjera: Bathybius Häckelii i Eozoon Canadense.

Bilo je to g. 1868, kada je pošla posebna skupina prirodoslovaca loviti po morskim dubinama biskajskog zaljeva. Izmed njih bili su engleski učenjaci Thomson i Carpenter. U brzo izvukoše iz velike dubine mulja s nekim protoplasmama bez oblika. Nešto takove mase staviše u flašicu s alkoholom i poslaše i engl. prirodoslovcu Tomi Huxleyu. Ovaj je to proučio i iz štovanja prama Häckelu nazva to biće »Bathybius Häckelii« (βαθύς = dubok, βίος = život). U Bathybiusu je označio prijelaz iz anorganske u organsku masu. — God. 1873—1876 pošla je velika ekspedicija Challenger, ne bi li našla živih Bathybiusa. Sada se uvjeriše, da ima silesija takovih bića na dnu onih mora, a u isto doba se uvjeriše, da je to neka masa, što je puštaju od sebe spužve i neke biljke, kad ih dotaknemo. Stoga je prvi ustao proti Bathybiusu Thomson i to je javno objelodanio Huxley 19. augusta 1875 u engl. časopisu »Nature«. Na sastanku engleskih prirodoslovaca u

[1]) Cf. Wasmann: La biologia moderna. (Trad. Gemelli) str. 250.

[2]) Zgodno iznosi prividne protudokaze Wasmann l. c. 227—230.

Cheffieldu 1879 općenito je priznano, da Bathybius nije bio nikakovo živuće biće i Huxley je bio prvi, koji ga je izbrisao iz reda protozoa. I tako je propao Bathybius iza 11 godina života i tolikog oduševljenja, da je jednom nagjen tobožnji lanac izmedj živućih i neživućih bića.

Nije bolje svršio ni Protobathyus, što ga je našao Bessels na svom putovanju k sjevernom polu. On je tvrdio, da je vidio na njemu gibanje ameboida; ali uzalud. Drugi su dokazali, da je to formacija organičke supstancije, što je pala na dno mora. Sretnije nije prošao ni *Eozoon Canadense* (ἠώς = zora, ζῷον = životinja).

U Kanadi oko 6000 m. protežu se Laurentian Rocks. Poglavito je tu zastupan kristalični škriljavac sa vapnencem i serpentinom. Tu je g. 1863 otkrio Logan posebnu okameninu. Neki učenjaci prepoznaše u njoj ostatak vrsti foraminifere i uvidješe u njoj najstariji prijelaz anorganskog u organsko biće. Doskora su našli slična bića u Škotskoj, u Českoj i Bavarskoj šumi. Mnogi su (Gotta, Vogt, Carpenter, Dawson) u tim uzorcima našli toli žugjene uzore. Kratko je ipak i tu bilo veselje. Za Eozoon Canadense je dokazao Möbius[1]), da su ono formacije anorganske mase. Tako se je dokazalo i za druge, te dandanas više nitko ne ubraja one formacije u okamenine živućih bića iz najstarije dobe. Geologija dakle ne pruža ni jedan uzorak u prilog generatio aequivoca.

»Ali generatio aequivoca se svagda i sada zbiva, gdje su samo za to zgodne prilike«, ipak tvrdi Nägeli. Dapače navodi razlog, zašto mi to ne zamjećujemo, a to je, što nemamo tako savršenih aparata.

Na ovo je lako opaziti, da je to tvrdnja bez dokaza, bez pozitivnih činjenica, a bez ovih lako se prometne svaka znanost u fantaziranje i mašta lako zamijeni ulogu hladnog objektivnog razuma. Tu očevidno Nägeli i drugovi tvrde nešto, a o tome se može kazati: Quod gratis asseritur, gratis et negatur. Zato je pravom osudio i Virchow Nägelovu tvrdnju na sastanku prirodoslovaca u Wiesbadenu 1887.

[1]) Paläontographika. Bd. 25. 1878. — I Eozoon, što ga nagjoše kod Passave u klaku, nije drugo nego anorganska tvorba, kako se je konstatiralo na 5. internac. sastanku kat. učenjaka u Monakovu 1901.

3. Generatio aequivoca i pokušaji.

Ako nema u prirodi ni jednog primjera, gdje se dandanas zbiva generatio aequivoca, bi li se barem moglo to postići *umjetnim* putem?

U tu svrhu nužno je najprije označiti najmanja bića organične naravi, koje se po tome svojom strukturom najviše približavaju anorganičkoj materiji i stoga prijelaz od anorganske materije k njima bi bio najlakši.

Häckel misli, da su takova bića *monere* (= jednostavno), te za njih kaže, da su nastale iz ugljične smjese. Nägeli se tome protivi, da su monere najjednostavnija bića, te navodi dva razreda još jednostavnijih bića (Plasma-Molekule, probije, protobije.) Strassburger tvrdi ovo za bakterije, H. Wasmann za celule. Pošto je ovdje pitanje o najjednostavnijim bićima, koja bi mogla o sebi opstojati, to su svi razlozi za to, da se takovim priznadu celule[1]).

Glede prvog živućeg bića, dosljedno glede celule, pristaše samorodstva prihvaćaju ono, što je pisao M. Verworn:[2]) »Živuća supstancija je samo dio zemaljske materije, a transformacija ove zemaljske supstancije u živu materiju bio je nužni učinak zemaljske evolucije na onaj način, kako je postanak vode nužna posljedica progresivnog ohlagjivanja onih masa, koje su pokrivale zemlju, te fisična, kemična, morfološka svojstva živuće supstancije su takogjer nužna posljedica upliva naših aktualnih i vanjskih životnih okolnosti na nutrnje okolnosti primitivne živuće supstancije. Vanjske i nutrnje životne okolnosti su u nerazdjeljivom megjusobnom recipročnom djelovanju i ovo megjusobno djelovanje prikazuje život«. Drugim riječima veli se: Vanjske okolnosti prouzrokovale su prvi život.

Ne će li moći čovjek umjetno iznaći te vanjske okolnosti? To su mnogi i pokušali.

Kemičnim putem dobili smo: alizarin (Gräbe i Lieberman), indigo (Bäyer), koniin (Ladenburg), razne spojeve šećernih vrsti, te spojeve sa bjelančevinom i t. d. Ali opazilo se je, da se ti produkti ipak razlikuju u organičnom tijelu. K tome napravilo se je točnih celula sa svim kemičnim sastavinama i te sastavine posta-

[1]) Wasmann o. c. str. 224—238.
[2]) Allgemeine Physiologie str. 333 ss.

vljene su točno u megjusobne odnošaje, kako se opaža kod živih celula; te celule potpuno su bile jednake živim, samo im je još trebao — život. Nu život se nije nikada pojavio kod umjetne celule. Pravom je stoga pisao najbolji poznavalac moderne kemije, Liebig:[1]) »Kemičaru će poći za rukom proizvesti kinin, kafein, boje raslina i sve spojeve, koji nemaju vitalna, nego samo kemična svojstva, kojih se najmanji dijelovi poredaju u kristale, ali njihov oblik i lik nemaju organičnu moć. Nu nikada ne će posrećiti se kemiji, da u svom laboratoriumu napravi celulu, mišićne vlakance, živac; jednom riječju u istinu organički sa vitalnim svojstvima dio organizma ili čak cio organizam«.

Svi pokušaji umjetne generacije aeq., što ih poduzeše Traube, Vogt, Monnier i drugi, ostadoše bez uspjeha, jer su to bili mrtvi produkti bez života. Kada je Bastian 1873 javio putem novina, da je umjetno proizveo cijelo »mnoštvo« infusorija, malo je tko u to povjerovao, pa ni isti Häckel.

Nešto je bilo podiglo oduševljenja Berthelotovo iznašašće u Parizu, po kome je on otkrio neki afinitet izmed dušika i t. zv. organogena. Malo zatim predmet oduševljenja bile su »umjetne celule«. Ali sve je doskora utišalo.

Pred petnaest godina izdadoše O. Löw i Th. Bokorny: »Die chemische Ursache des Lebens, theoretisch u. experimentall nachgewiesen«. Po njima bi život sastojao u živoj bjelančevini, koja da ima više aldehydskih grupa. A dokaz? Dokaz sastoji u tome, što u mrtvim tjelesima nema onih grupa. Doduše mora se ovoj dvojici priznati — kako to čini i Pesch (Die Welträtsel I, 170) — da su unijeli mnogo svijetla u pitanje o bjelančevini, nu sav život na nju ograničiti zato, jer se nalazi u živim a ne nalazi u mrtvim tjelesima, to je nemala pogrješka u indukciji. Kamo bismo došli ovakovim zaključivanjem, kad bismo a pari u drugim pitanjima jednako zaključivali?

Doduše dandanas je porušena ona stara opreka izmed organske i anorganske kemije, ali se ipak opaža razlika kemičnih spojeva u organskom i anorganskom biću. U anorg. bićima spojevi su najrazličitiji iz svih mogućih supstancija, (i ako obično binarno), u organičnim iz malo (obično ugljik, vodik, kisik, dušik i

[1]) Chemische Briefe str. 367.

ne rijetko sumpor. Kod biljke su obično spojevi iz prvih triju, kod životinje iz prvih četiriju.) Uza sve to ipak i antivitalisti priznaju, da život nije moguće kemičnim putem protumačiti. Bernstein ističe ovo: N. pr. klorofilne celule biljke izlučuju ugljične kiseline kisik kod obične temperature, kod koje kemičnim putem ni to ne možemo učiniti. Tako isto kod životinjskog organizma nastaje proces oksidacije uz običnu temperaturu, kod koje kisik djeluje vrlo malo na organičke tvari isključujuć svaku gnjilež. U proučavanju životnog procesa kemija nas ostavlja konačno na cjedilu.

Što je to, što izbjegava čovječjem oštroumnom opažanju, te ne može umjetno izazvati život iz mrtve anorganske mase? Ta poznamo koheziju, toplinu, afinitet elemenata, pa ipak ...[1])

»Stvoriti organske gragjevne dijelove iz anorganskih spojeva i stvoriti celulu, dvije su ogromne razlike. Izmed ostalog čovječjoj inteligenciji pogje za rukom djelomično riješiti prvo, ali drugo ne. Odnošaj gragjevnih stvari prama celuli može se prispodobiti odnošaju, gdje netko ima mnoštvo slova, da naštampa pjesmu ili učenu raspravu«, opaža umjesno Reinke.[2]) Na drugom mjestu opet on isti opaža, da energije i stvari mogu biti samo nosioci i uvjeti životnih pojava, ali nikada da ne mogu od sebe proizvesti život.[3])

— Nekoji su uzvisivali, da je bjelančavina najveći i prvi uvjet životne pojave i tobože da je prava živa celula se pojavila iz — bjelančavine. Reinke je analizirao i došao do rezultata, da u organičnim celulama malo ima bjelančavine. Evo (iz djela: Die Welt etc):

A) Phosphorproteine (Plastin und Nuklin)	40%
B) Eiweiss u. Pepsin	15%
C) Ureide, Ammonkarbonat, Asparagin u. Lecytin zusam.	2%
D) Kohlenhydrate (Zucker u. Glykogen zusam.) . .	12%
E) Fette	12%
F) Cholesterin	2%
G) Harz	1·5%
H) Essigsaurer, ameisensaurer, opalsaurer Kalk zus. .	0·5%

[1]) Nama je nemoguće anorganskoj tvari dati život, a i najsitnija biljka podaje joj ga, netom tu anorg. tvar u se primi per intussusceptionem!

[2]) Die Welt als Tat, str. 308.

[3]) Einleitung in die theoretische Biologie, str. 556.

I) Phosphorsaure u. andere anorg. Substanzen . . . 6·5%
K) Unbestimmte Substanzen . . . . 6·5%

Ovo osobito budi istaknuto proti Häckela, koji tvrdi, da ne poznamo točno spoj bjelančavine, i zato da ne možemo umjetno proizvesti gen. aequivoca (Lebenswunder, 406.)

Slično se mora kazati o Pflügerovoj Cyanhipotezi (Pflügers Arch. 10, 1875.) On je opazio kod izgaranja razne spojeve cyana, kao n. pr. Cyan-kalium, ammonium, Cyan-vodik i t. d. Ta vatra je najveći neprijatelj života i iste pojave o spojevinama cyana opažaju se jednako kod žive kao i kod mrtve bjelančavine. Ovo se je konstatiralo iza Pflügerove tvrdnje, te dandanas nitko ne prihvaća ovu hipotezu.

Kad bi bila istinita Verwornova gornja riječ, onda bi davno moralo bit već riješeno pitanje o umjetnom proizvedenju života, jer uzrok ne bi bio u mrtvoj masi, nego u vanjskim prilikama. Lako si možemo naime pomisliti, kakve su mogle biti prilike kod ohlagjivanja naše zemlje. One uvjete temperature, svijetla, pritiska i t. d., lako može dobiti i mijenjati svaki kemičar u svome laboratoriju. Inače bi se moralo zaključiti, da je *slučaj* nekoć bolje znao raditi i to čak tako, kako veli Quenstedt (Geologie I, 169), da je mrtva priroda proizvela organička bića svugdje u neograničenom mnoštvu, e da tako što prije napuči svu svoju površinu sa živućim bićima! Nu gdje je govor o slučaju, prirodoslovac ostavlja svoje pravo polje, t. j. eksperimentalno tlo, i prirodoslovac ne govori niti sudi po kriterijama svoje znanosti.

4. Zašto prihvaćaju generatio aequivoca?

Pred ovim činjenicama opravdano su se izjavili prirodoslovci. N. pr. Virchow uza sve što pristaje uz evoluciju, ipak je priznao na sastanku monakovskom g. 1877 ovo: »Ako ćemo iskreno govoriti, moramo priznati, da prirodoslovci mogu imati simpatija prama generatio aequivoca, a u istinu bi bilo izvrsno, da je stvar dokazana; ali moramo izjaviti, da ona nije do sada dokazana; tko se sjeti neuspjeha kod svih pokušaja, što su učinjeni u svrhu, ne bi li se iznio i jedan dokaz siguran u prilog generatio aequivoca u nižim formama kod prelaza iz anorganskog svijeta u organski, jasno će mu biti, je li dopušteno postaviti ovu teoriju, toli ozloglašenu, na basu svih naših nazora o životu«.

Tako on veli, pa ipak hoće da pristane uz »samorodstvo«. Upitamo li ga za uzrok njegova postupanja, on to opravdava slijedećim riječima: »Dakako nema ni jedne jedine pozitivne činjenice, koja bi pokazala, da se je ikada zbila generatio aequivoca, da se je ikada dogodilo samorodstvo na način, te bi se anorganske mase, dakle spoj ugljika i družine, svojevoljno bile razvile u organske mase. Ipak uza sve to priznajem, želimo li si predstaviti, kako su prva bića *mogla* od sebe nastati, da nam ne preostaje drugo, nego natrag segnuti za samorodstvom. To je jasno! Ako ne ću da prihvatim teoriju stvorenja, ako ne ću da vjerujem, da je postojao posebni stvoritelj, koji je uzeo gliba zemaljskog i udahnuo mu dah života, ako hoću nešto si predstavit na svoj način, onda moram to učiniti u smislu generatio aequivoca. *Tertium non datur.* Tu ne preostaje drugo, kada jednom rečeš: »Ne prihvaćam stvorenje, ali hoću da imam protumačenje«. Ako je to prva teza, onda se mora pristupiti drugoj i kazati: »Ergo prihvaćam generatio aequivoca«. Ali činjenicu kao dokaz za to nemamo. Nijedan čovjek nije nikada vidio ostvarenu generatio aequivoca, a svakoga, koji je tvrdio da je vidio, oprovrgoše prirodoslovci, a ne valjda bogoslovci«.[1])

Slično razlaže Haeckel: »Ako ne prihvatite hipotezu o samorodstvu, to morate uteći se k čudu u ovoj jedinoj tački, u svoj teoriji o evoluciji«.[2]) Isto veli i na drugom[3]) mjestu: »Tko ne prihvaća samorodstvo monerâ za prvi početak života na našoj zemlji, tome ne ostaje drugo, nego vjerovati u nadnaravno čudo: a to je u istinu zdvojno stanovište, što ga zauzimaju dandanas još mnogi tako zvani eksaktni prirodoslovci«.

Nägeli u kratko sintenzira: »Nijekati samorodstvo znači oglasiti čudo«.[4])

Time se kuša barem *deduktivnim* putem opravdati prihvaćenje samorodstva. Zöllner ne žaca se to priznati: »Tko bi zanijekao, da se jednom obavila generatio aequivoca, to ne znači za ljudski razum, nego mu oduzeti princip kausalnosti«.[5]) Burmeister[6])

[1]) Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat, str. 20.
[2]) Natürl. Schöpfungsgeschichte, II. str. 309.
[3]) Anthropogenie, 18 Vortr. str. 471.
[4]) Abstammungslehre, 83.
[5]) Ueber die Natur der Kometen XXVIII.
[6]) Geschichte der Schoepfung, str. 324.

se slaže time; isto David Strauss. Büchner pak odriješito izjavljuje: Neka se iznese štomudrago u prilog stvaranju, ipak je prvi životni pojav mogao i morao nastati bez stvaranja.

Evo tu susrećemo malo čudnovato umovanje, koje se nalazi pred dilemom: ili ili, pak iz straha pred »čudom« prihvaća se ragje samorodstvo. Očevidno ne radi se o nikakvom dokazu ili razlogu, koji bi pokrenuo ragje ovamo nego li onamo; tu je po srijedi »gustus« učenjakâ, o kojemu, kao i u svagdajnom životu, vrijedi ono: de gustibus non disputatur. Da je tako, razabire se već odatle, što upravo u »čudo« upadaju bježeći ispred njega. Kako? Nije li to čudo, da se je morao pojaviti prvi život po sebi, i ako nas znanost uvjerava o protivnome? A »čudom« zovemo ono, što prekoračuje način ili vrst djelovanja prirodnih sila.

5. Uzrok neuspjeha u pokušajima.

Koji su uzroci, da nije pošlo za rukom umjetno proizvesti barem celulu živu? Neumno je to kazati, da valjda naši aparati nijesu još tako daleko savršeni. Ta kada poznamo sve kemične sastavine, položaj svakog dijela prama cjelini, onda je tu suvišno govoriti o nesavršenosti sadašnjih naših aparatâ. Osobito to vrijedi, ako pristanemo uz hipotezu, koja tumači pojave života *mehaničkim* načinom. Nu upravo ovo zadnje je neopravdano, pa stoga u prirodi ni sada ni u prošlosti nema primjera za generatio aequivoca, a s istog razloga nije niti moguće iz anorganske tvari umjetno proizvesti živuće biće. Da vidimo!

Postoji bitna razlika izmed anorganske i organske tvari i ta se ne da protumačiti prostim mehaničnim gibanjem. Najprije ćemo ovo ogledati, pak drugo.

Netom počmemo opažati živuću celulu i najnižeg razvitka, opazit ćemo, da u njoj vlada neki mudri red. Slična je — kazao je već Aristotel[1]) — mudrom kućnom gospodaru, koji znade sve upotrebiti u prilog zajednice i svakome dijelu dodijeliti njegovu ulogu. Drugim riječima to je nemoguće bez nekog osobitog principa, koga ne možemo doduše zamijetiti niti ćutilima, niti kemičnom ili morfološkom analizom, ali nas sve sili, da ga priznamo. Ovaj princip se naime dovoljno pokazuje u svojim učincima.

Svako organično biće sastoji iz kemičnih dijelova, nu oprijećna je razlika njihovih svojstava, dok su u živućem biću i kada

[1]) De generat animae l. II. c. 4.

su izvan njega. N. pr. pomiješamo li te sastavine zajedno u istoj posudi, nastat će šum i brzo će se primiti sve sastavine u što manjem prostoru, u otvrdnutom obliku,[1]) bez kretnje i topline t. j. svaka mrtva tvar teži za ustrajnom nepromjenljivošću ili da bude kristal. Naprotiv te iste tvari u živućem biću teže za što većim gibanjem i toplinom. U mrtvoj naravi kisik vrlo se rado spaja s ugljikom i vodikom, dočim u biljci kisik se izlučuje iz ugljične kiseline i vode. Kemičar može to postići tekar pomoću jakih redukcijskih sredstava i može n. pr. ugljičnoj kiselini oduzeti kisik pomoću natriuma, ali onda ostane kisik spojen uz natrium još jače nego li prije uz ugljik; u celuli biljke naprotiv izlučuje se kisik bez reduktora u zrak. K tome u živućem biću tvari se neprestano giblju i mijenjaju.

Kod mrtve tvari nema stalnog oblika, ni gibanja; dijeliti se može po volji. Ni kristal sam ne odregjuje svoj oblik i ne nastaje od drugog kristala, a njegov oblik ovisi o obliku molekulâ, koje se u tekućem stanju stežu i dobiju za uvijek megjusobno ravnotežje. Kod mrtve tvari dijelovi prave i odregjuju cjelinu. Nije tako kod živućeg bića. Tu cjelina odregjuje svoje gibanje prama cilju, planu. N. p. povrijediš li kožu drezge (alge), klorofilna zrnca prestanu djelovat, povuku se k središtu, i protoplasma tada radi i popravlja organizam. Organizam eto k odregjenom cilju (n. pr. čim se organizam iz jajeta i dalje razvija) jedan dio sastavinâ pretvara u kosti, drugi u kožu, treći u krila i t. d.

Živuće biće raste, da u se prima dijelove i nove tvari i tako se povećava, da te tvari pretvara u se, dočim mineralija se povećavaju samo kvantitativno. Prvo je intussusceptio, drugo je iuxtapositio.

Četvrta razlika živućeg od neživućeg bića jest pitanje opstanka vrsti. Svako novo organsko biće nastaje iz organskog drugog bića, pa bilo to biće da nastaje diobom već postojećeg org. bića. Minerali nemaju u tom pogledu ništa zajedničkog niti sa najnerazvijenijim organizmom.

Izmed svih ovih i inih razlika, koje postoje izmed mrtve i žive tvari, najlakše se opaža ona u gibanju i to u imanentnom, nutrnjem, samostalnom gibanju. Zato su stari filosofi najradije život

[1]) Hasert: Antworten der Natur, str. 117. ss.

označivali po ovoj oznaci.[1]) N. p. s. Toma: Illud proprie vivere dicimus, quod in se ipso habet motus vel operationes »quascunque. Ex hoc enim sunt dicta primo aliqua vivere, quia visa sunt in se ipsis habere aliquid ea movens secundum quemcumque motum: et hinc processit nomen vitae ad omnia, quae in seipsis habent operationis propriae principium: unde et ex hoc, quod aliqua intelligunt vel sentiunt vel volunt, vivere dicuntur, non solum ex hoc, quod secundum locum moventur vel secundum augmentum. (De verit. q. 4. a. 8.) Tu se naravno ne uzimaju u obzir razni stepeni života. Nu stari nijesu ni malo kanili pogagjati modernoj hipotezi, koja tumači život i njegove razne pojave pomoću gibanja u mehaničnom smislu; stari su naime u živućim bićima ipak priznavali neki posebni princip.

Općenito je danas prihvaćeno mehanično tumačenje prirodnih sila, kako je to iznio Secchi u svojem djelu: »L' unita delle forze«, pa mnogi lako to isto mehanično shvaćanje prenesu i na život i njegov pojam. »Neki su mislili«, veli I. Müller,[1]) »da je život samo posljedica harmonije, djelovanja, kakovo se opaža kod kolesâ mašine, gdje se jedno u drugo zahvačuju ... Takovo djelovanje očevidno se i dogagja ... Ali ova harmonija članova za cjelinu toli potrebnih, ne postoji ipak bez upliva sile, koja provejava kroz cjelinu i ne ovisi o pojedinom dijelu i postoji prije nego li harmonični članovi cjeline ... Organizam je doduše sličan mehaničnoj umotvorini . . ali organizam ragja u zametku isti mehanizam i dalje ga ragjanjem uzdrži«. Tu iznosi, da organički princip stoji *iznad tvari* i taj princip po tome da nije moguće protumačiti pomoću mehanizma.

Ovaj princip izmed tvari htjelo se je time istisnuti, da pojedine molekule ili atomi dobiju putem baštinjenja neku mehaničnu spretnost i vještinu. Na ovo odgovara zgodno Tilman Pesch:[2]) Novi organizam mora više puta popraviti na sebi neke dijelove ili uda čak, što nije nikada organizam prije poradio; kako su onda atomi ili molekule tih organizama kadre što takova baštiniti ili tu spretnost uopće da mogu imati? ili se valjda oni sitni dijelovi megjusobno u djelovanju dogovore? Ne, nije moguće pomoću baštinjenja protumačiti onu pojavu kod organičkog bića, da i najmanji dijelovi

[1]) Handbuch der Physiologie des Menschen I, (4) 21.
[2]) Die grossen Weltraetsel I, 172.

djeluju prama nekom planu, koji se nalazi u organizmu, prije nego se i sjeme počme razvijati.

Preyer, koji hoće da život protumači mehanički, iznosi proti posebnom životnom principu ovu[1]) poteškoću: »Ako smo u stanju, da samo i u jednom slučaju po volji uklonjenjem vode ili uklonjenjem same topline dignemo život, a dovodenjem vode i topline opet izazovemo život, onda nema više ugla za životnu silu, kamo bi se mogla skriti« t. j. sve se može protumačiti pomoću djelovanja sastavnih česti u organizmu. Nu tu očevidno Preyer miješa uvjet djelovanja sa uzrokom. Ta jednako bi se na taj način moglo kazati, da su tinta i papir uzrok Dante-ova velespjeva. Ni u tom velespjevu ne ćeš opaziti duh pjesnika, oduzmeš li papir i tintu. Ne zaključujemo naime na opstanak samo onog uzroka, što ga vidimo, nego i onoga, što ga tekar vidimo u učincima i označujemo kao causa sufficiens.

Ako se mehanički ne da protumačiti život, još manje kemički, kako smo već vidjeli. To je uzrok, da se ne da proizvesti iz anorganske tvari organsko biće niti putem mehanike, niti putem kemije, jer je princip života nedohvatljiv. Ovako nam postaje mnogo toga shvatljivo.

6. Živuća bića i meteori.

Kada nije moguće protumačiti postanak sadašnjeg života pomoću bića, koja se na zemlji nalaze, ne bi li se to postiglo pomoću živućih bića iz svemira ili sa drugih zvijezda?

Ovu misao iznio je prvi Eberhard Richter 1865. Neovisno od Richtera iznosi ovu istu hipotezu 1871. i Helmholtz. Iste godine pri otvoru sastanka prirodoslovaca u Edinburghu izriče istu misao i Thomson, da su na našu zemlju došla organička bića. Kako? Pomoću meteora. I zato i nazivaju ovaj smišljaj *hipotezom meteorâ*.

Imademo mnogo meteora; u proučavanju o organizmu znamenitiji su ovi: u Orgveilu u južnoj Francuskoj (pao 14. svibnja 1864), u Kobi u Ugarskoj (pao 15. travnja 1864), na ratu dobre nade (1838), Mighei u južnoj Rusiji (9. lipnja 1889.) Je li se na njima našlo živih bića?

Oto Hahn je proučavao neke meteorite, zvane »hondriti«, te je to svoje opažanje objelodanio pod naslovom: »Die Meteoriten

[1]) Naturwissenschaftl. Tatsachen und Probleme, 28.

und ihre Organismen dargestellt und beschrieben« god. 1880. On je tu iznio, da je opazio okamenina posebnih organičnih bića. Kako je pitanje važno, doskora poče se mnogo o tome pisati. Nego brzo se je utišalo toliko zauzimanje, kada su dva francuska učenjaka Daubree i Meunier proučili Hahnovo opažanje i izjavili, da su oni tobožnji organizmi jednostavne mineralne tvorine.[1])

Već prije toga iztražilo se je meteore Orgveila i Kabe i našlo se je 7,41% humusa. Tako je više manje nagjeno i na drugim meteorima kemičnih sastavina, ali nije tu bilo organičkih bića i najjednostavnijih (protoplasma) živih ili mrtvih. Meunier je proučio i analizovao Mighejski meteor, te je našao 4,72% organičke (mrtve dakako) supstancije. U vodiku užarena masa raspala se je u ugljen i spoj jakog batunskog mirisa. Iz toga je izvukao neku smolastu masu. Filtrirao je to i dobio je bistri i bez boje proizvod, kojemu je miris bio poput ambre. Čudnovato je, da je ova smolasta masa slična onoj, što se pojavi, kada grom udari u zemlju.[2])

— I. O. Hahn (Die Meteorite und ihre Organismen) je bio iznio u svojem proučavanju organičkih tragova na meteorima. I Weinland je to potvrdio u djelu: »Uber die in Meteoriten entdeckten Thierreste« (1882.) Nu ni jedan ni drugi ne isključuju mogućnost, da su meteori te životinjske ostanke dobili upravo na putovanju kroz našu atmosferu.

Nu sve da se nagje sigurnih živućih bića na meteoru, tko nam jamči, da ih nije dobio meteor na prolazu kroz našu upravo atmosferu? Ta meteor lako može zahvačiti ta bića, koja naravno spali, i tako se ona pripoje njegovoj masi. Isto se mora kazati o mnogim kemičnim sastavinama meteora sličnim onim naše atmosfere, koje meteor takogjer lako može usvojiti na svom prolazu upravo iz naše atmosfere.

Jesu li barem *mogli* meteori na zemlju donijeti živa bića? Pogledajmo i računajmo sa činjenicama.

Kad je pao meteor kod Quenggouka (Pegu, zap. Indija), kod preloma osjetili su, da je u nutrnjosti bio još tako hladan, te ga nijesu mogli rukom dotaći. I drugih ima sijaset dokaza, da je

[1]) I prof. u Bonnu Lasaulx mnogo je pomagao oboriti onoliko neopravdano oduševljenje.

[2]) Naturwissensch. Rundschau, 1890, br. 7. opisuje. Usp. Gutberlet. Naturph. str. 166.

svemir u istinu hladan. Dapače je toliko hladan, da prelazi ispod ništice na stotine stupanja. To je jedno. Drugo je, da svi meteori tisuće i tisuće godina lutaju po praznom svemiru, dok se ne sukobe s našim sunčanim sustavom i s našom atmosferom. U prvom slučaju, kako će organična bića podnijeti onoliku studen? ne će li poginuti i doći na našu zemlju kao mrtva bića?

Meteori, netom dogju u našu atmosferu, počimaju laglje ići, jer ulaze u gušće tijelo. Ovaj otpor pretvara umanjeno gibanje meteora u silnu vrućinu. Obično se računa, da meteori lutaju brzinom 70 kilometara u sekundi, pa zato nastane kod otpora naše atmosfere na njima silna vrućina, koju sigurno ne može podnijeti nijedno naše zemaljsko živuće biće. Ako se je dakle prihvatilo u svemiru koje organičko biće površine meteora, moralo bi ili otpuhnuti ili poginuti uslijed topline davno prije nego dogje k zemlji. K tome malo dopre k nama meteora u komadu, nego se rasplinu u prah već na početku atmosfere.

Da se ovoj neugodnosti izbjegne, tvrdi Helmholtz, da su se spasiti mogla u toj vatri jedino organična bića, koja su bila u nutrnjosti. Nu ni to ne rješava poteškoću, jer je u svemiru i nutrnjost meteora silnu imala hladnoću, koju ne mogu podnijeti organička bića. A kada je pao meteor na zemlju, kako je ostao taj meteor sgusnuta i tvrda masa, kako su oni sitni organizmi izišli vani?

Nu pomislimo na još jednu okolnost. Danas je općenito prihvaćena Kant-Laplace-ova teorija o razdiobi mase u nebeska tjelesa. Kolika je onda toplina morala biti, kada je sve bilo u užarenom stanju. N. pr. sadašnju toplinu sunca računa Secchi na 6 milijuna stupanja, Waterston na 10. Tu i tada općenito nije moglo ostati nijedno živuće biće živo; sve je moralo postati mrtva masa, ako je nešta bilo živućeg u pravom smislu riječi. Ako rečeš, da sada živuća bića nijesu bila valjda na dohvatu prvom procesu postanka sadašnjih svemirskih tjelesa, teško je to prihvatit, jer je općenito sva masa — dakle živuća(!) i neživuća — po spomenutoj i općenito prihvaćenoj hipotezi morala doći u gibanje i užarenje i okrutivanje i dijeljenje[1]) i stoga na nijednoj masi nije moglo ostati nijedno živuće biće u cijelom svemiru. Odakle dakle živuće biće

[1]) Schiaparelli je izračunao, da ta toplina seže do 1,926.931°.

meteori da prenesu k našoj zemlji? Ako s drugih nebeskih tjelesa, odakle tim nebeskim tjelesima život?

7. Kozmoorganička hipoteza.

Radi navedenih razloga mnogi uvigjaju, da je nemoguće protumačiti pojavu prvog živućeg bića pomoću meteorâ. U ostalom, kad bi to i bilo moguće, da su živuća bića prešla iz svemira k nama pomoću meteorâ, odmah nastaje pitanje: odakle živuća bića u svemiru? I time očevidno pristaše hipoteze o meteorima zaturaju pitanje s naše zemlje drugamo, ali to ne rješava niti zadovoljava. Stoga su *Fechner* i *W. Preyer* zamislili drugu hipotezu, t. zv. *kozmoorganičku hipotezu*. Prvi je razvio svoje nazore u ovom smjeru u svome djelu: »Einige Ideen zuz Schöpfungs-und Entwicklungsgeschichte der Organismen«, a drugi u: »Natursvissenschaftliche Tatsachen und Probleme«.

Jedan i drugi se u tome slažu, da je nekoć sav svemir (kozmos) bio pun živućih bića, koja su sastavila razne zvijezde i sada se pojavljuju pod oblikom zemaljskog gibanja, biljke, životinje, čovjeka. Naravno nekoć je sve to bilo manje razvijeno, nego li je sada. Anorganska bića nijesu drugo nego mrtva bića. Živuća bića su vječna.

Po tome u ovoj hipotezi ne smijemo uzeti, kako su to obično učenjaci poslije činili, da su iz anorganske materije razvila se organska sadašnja bića. Istodobno je i to razlog, zašto nije pošlo za rukom iz anorganskih bića napraviti živa bića pomoću umjetnih pokušaja.

Obojica auktora ističu, da su svojom hipotezom izbjegla dosadašnjim dvjema neugodnostima, naime pitanjima o generatio aequivoca i odakle život u svemiru. Kako? Dandanas izgubila je generatio aequivoca pristaše, jer niti ima za se u prirodi de facto, niti u geologiji, niti pomoću umjetnih aparata i jedan slučaj sebi u prilog, a tako mora biti. Ta to je isto, kao kada bismo htjeli stvoriti parobrodarsku mašinu miješajući željezne komadiće, dim, vodu, lug, rgju, ili kada bismo željeli vatru izazvati pomoću luga. Kaže li pak netko, da su zemaljska organična bića došla pomoću meteorâ, opravdano se pita dalje: odakle su došla u svemir, dočim po ovoj hipotezi ne treba toga pitanja, jer je uzrok života svugdje, pošto život sastoji u gibanju.

Nu ni ova hipoteza nema *raison d' être*. Zašto ne?

Najprije nije protumačena bit života pomoću kemične mješavine ili mehanizma, kako smo vidjeli gori. Kod ove pak hipoteze život ne bi drugo bio nego gibanje, pa bilo to ili prosto ili sastavljeno.

I stoga su odmah očevidna neka ovdje protuslovlja. *a*) Ta ako život nije drugo nego savršenija vrst gibanja, moralo bi uspjeti nam iz anorganskog kvantuma one ili ove kemične sastavine izazvati živuće biće pomoću intenzivnijeg gibanja, kako ćemo moći i parobrodarsku mašinu napraviti, ako njezine dijelove sastavljamo prama uzoru nekome. U prirodi imamo bezbroj takovih uzora kod prostih živućih protoplasma, pa zašto ne bismo mogli barem nešto živućeg organizma dobiti? — *b*) Još jednako možemo se poslužiti s argumentum ad hominem. Ako je život oblik mehaničnog gibanja i pošto je to gibanje po auktorima bez početka (vječno) u svemiru, slijedi, da tako imamo perpetuum mobile kod svakog atoma. Ako je naime svaki atom vječan i iz vječnosti ima u sebi gibanje (život), apsolutno ne bi mogao nikada taj izgubiti gibanje. Zašto? Ako atom iz vječnosti posjeduje svoje gibanje i po prepostavci uzrok spoja gibanja s atomom nema od drugog bića nego od sebe, mora da je to tako jedno s drugim spojeno, te sačinjavaju jedno, a po tome nijedan atom nikada ne bi mogao postati anorganičan ili bez gibanja, dočim vidimo drukčije kod svagdanjeg iskustva i Preyer to priznaje. Ako kažeš (kao što veli i Preyer), da može biti atom i njegovo gibanje od vijeka i različito jedno od drugoga i dakako da atom može uslijed toga radi nekog vanjskog uzročnog djelovanja izgubiti svoje gibanje, onda potječe ili jedno od drugog (ili atom od gibanja ili gibanje od atoma) ili je neki uzrok izvan obojice spojio jedno s drugim. Tertium non datur. Pošto Preyer ovo zadnje izričito izbjegava, jer onda ne bi bio ni atom ni gibanje vječno, mora prihvatit prvo. A je li moguće, da potječe jedno iz drugog? Ne, jer rečeš li, da je iz atoma poteklo gibanje, kako može nešto dati, što sam nema? Rečeš li, da je atom potekao iz gibanja, ostaje još gore pitanje neriješeno, jer po sebi ni radi sebe gibanje ne zauzima prostora (prostor je naime svojstvo tijela, da gdje stoji jedno tijelo, nemože stajati drugo), a atom zauzima, i po tome bi gibanje nešto proizvelo, što samo u

*

sebi nema nikako (niti in causa occasionali.) Stoga ako je atom sa gibanjem (= životom) od vijeka, ne bismo u svemiru nikada imali anorganskih t. j. neživućih bića, a pošto ih ima, slijedi, da Preyerova hipoteza nije nikako dovoljna, da nam protumači pojavu, odakle živuće biće. — *c)* K tome, dato et non concesso, da je u istinu život isto, što je i gibanje, kako se može protumačiti *sklonost* teleološka k ovoj ili onoj vrsti života? Gibanje po sebi očevidno ne uključuje ovaj ili onaj način gibanja i po tome je indiferentno obzirom na načine ili vrsti gibanja, pa zato niti uključuje u sebi stalnost jednog odregjenog gibanja ili ti teleološku sklonost prama odregjenom cilju. Evo kako zgodno dokazuje Liebmann, da nije moguće život protumačiti mehanično: »Postanak čovjeka u majčinoj utrobi, ptice ili amfibija a jajetu ima za ***causa occasionalis*** (t. j. slučajni uzrok ili povod) čin zametka, nu ***permanentni realni uzrok***: ne znam što je. Naše znanje tu prestaje. Analogično vrijedi o hranjenju, rašćenju, o svim fisiološkim funkcijama, o svemu morfološkom procesu u individuumu i species. Tu su svugdje slučajni uzroci, ali ne poznajemo sile, bez djelovanja kojih je skroz nemoćan svaki povod, t. j. bez njih ne bi se ništa proizvelo«. (Analysis der Wirklichkeit, str. 350). Fechner doduše veli, da atomi imadu ne ovu ili onu vrst gibanja ili indiferentno gibanje, nego spontano gibanje. Uzalud od njega tražiš dokaza, jer on samo to tvrdi bez dokaza. Je li u istinu moguće, da su prvi, tako sićušni atomi imali i imadu spontano gibanje? Spontano gibanje znači, da nosilac tog gibanja može slobodno odlučit se za jedno ili drugo ili nikakovo gibanje, pa zato ovakovo gibanje pripisuje se obično jedino razumnim bićima. Ne bi li stoga spontano gibanje značilo, da su svi ti maleni atomi vječno maleni duhovi i to razumni duhovi, koji odregjuju svoje vlastito gibanje n. pr. u zemlji, u ovoj ili onoj biljci; u različitim životinjama slobodno se odriču dijela ili svega svog djelovanja ili specifično (obzirom prema učincima djelovanje n. pr. u čovječjim moždanima i po Fechneru razlikuje se specifično od djelovanja u srčici biljke) promijeni slobodno svoje djelovanje. To je nemala neugodnost za ovu hipotezu. Neugodnost raste uslijed pitanja, kako nastaje mrtvo biće. Ako je gibanje po sebi spontano, onda je takovo kod svakog atoma, a tada tko odregjuje, tko je uzrok, da n. pr. neki dijelovi ljudske kože ili nokata ili vlasi pregju u mrtvo stanje? Uzrok tu ne smijemo tražiti u vanjskim pojavima, jer je teleološka pojava uvijek nešto nutrnjeg. Iz toga bi slijedilo, da se atomi čak spontano odlučuju odreći se gibanja i preći u mrtvo stanje, dok je (u čovjeka n. pr.) oko njih sve u gibanju i dok svako živuće biće, ako ima pravo spontano gibanje, u realnosti se opire mrtvom stanju ili smrti.

Ako želimo, da nas u znanosti ne vodi fantazija, nego hladan razum, onda ćemo prihvatiti ono, što nam pruža kao dokaz sama priroda, naime da živuća bića pretpostavljaju neživuća bića, te se niti živuća bića dadu poistovjetovati sa prehistoričnim užarenjem.

8. Hipoteza o radiumu — Zaključak.

Preostaje još hipoteza o — *radiumu.*

Dne 30. juna 1905 javio je Englez Burke iz Cambridga cijelom svijetu, kako mu je pošlo za rukom pomoću radiuma iz sterilisiranog bouillona dobiti neku tvar, koja pokazuje stalne znakove života. Dnevne novine govorile su o novoj stečevini i već su javljale, kako je eto riješeno jednom za uvijek pitanje o generatio aequivoca. Učenjaci su se nepovjerljivo držali prama toj novosti.

I doskora Ramsay porušio je sva naklapanja o prijelazu anorganskog bića u organsko. On je naime ustanovio, da sitna bića, što ih je zamijetio Burke, nijesu drugo nego sitni plinoviti mjehurići, koji su se na mesu pojavili uslijed posutog praha radijeva bromkalija. I tako se rasplinu u brzo i ova hipoteza.

* * *

Nekoć su Kant i Darwin izjavili, da je uzaludno istraživanje životnih pojava. Spencer[1]) je pred deset godina izjavio ovo: »Teorija o posebnoj životnoj sili je neprihvatljiva, fizikalno kemična teorija se je pokazala takogjer neopravdanom, a odatle slijedi nužno, da se uopće ne može istraživati bît života«.

Na pitanje: odakle živuća bića? prirodna znanost je u stanju, da nam opetuje preko Dubois-Reymonda: *Ignoramus.* Tako znanost.

[1]) Kod Chamberlain: die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts, 807.

Naprotiv nam odgovara zdravo umovanje: Život je viječan, morao je početi od uzroka, koji je viječan i punina i izvor života, a taj je — osobni Bog. Protiv ovoga znanost nema ništa, nego napače dovodi do toga. jer svemu, pa i životu, mora biti dovoljan uzrok opstanka, a taj je jedino stvoritelj Bog.[1])

Dr. Ante Alfirević.

„Domaće ognjište“ razarač hrvatskoga ognjišta.

1. Zlokoban znak.

Svi se još živo sjećamo »dječjeg dana«! U Hrvatskoj se još nije tako bučno nijedna akcija provagjala kao ova. A što je najčudnije — još nijedna akcija nije tako simpatično bila primljena od stanovitih krugova kao ova. I vlada — liberalna vlada je naredbe izdala — da se kupi milostinja; novinstvo: Pokret, Obzor, Novosti, Slobodna Riječ et consortes su svom [snagom preporučivali ovaj pothvat. Katolička naprotiv štampa — prem je morala gorkih očekivati — — bila je odlučno proti toj akciji.

Dakle ova humanitarna akcija kao da je bila sumnjiva; inače ne shvaćamo, da bi katolička javnost, koja je per eminentiam darežljiva — bila proti njoj!

Jest, ta je akcija bila i te kako sumnjiva. Već nekršćanska reklama, pokladni način, kojim se proslavio taj dan, kao i simpatije svih liberalaca i bezvjeraca je bio očiti znak, da se radi o izdaji kršćanskih načela — pod plaštem milosrgja.

Odgajati siromašnu djecu bez vjere, kojoj pripadaju — eto za tim je išao dječji dan.

Od sirotinje, koja oskudjeva, stvoriti četu pokretašku, socijalističku — bezvjersku — to je svrha dječjeg dana. Za dobra zemaljska oteti djeci istinu, vjeru, dušu — to je konačna svrha tog dječjeg dana.

Najzlokobnija je u tom baš ta činjenica, što su na čelu tom pokretu *naše hrvatske učiteljice.*

To je znak, da megju učiteljicama ima duha nevjere, duha protukršćanskog; to je znak, da u Hrvatskoj ima dio učiteljica,

[1]) Ispravi str. 714: *putanju* mjesto *putovanju.*

koje simpatizuju, ispovijedaju — i provagjaju načela modernog radikalizma, bezvjerja, naprednjaštva.

2. Štop »modernih žena«.

Dim je znak vatre — zato ćemo lako naći vatru, ako vidimo dim.

Ako ima megju hrvatskim učiteljicama takvih, koje su zadojene liberalizmom i naprednjaštvom, što dokazuju netom navedene činjenice, to mora negdje i njihov štop biti, mora da se negdje u tom duhu odgajaju.

Mi smo tražili — i našli smo.

Taj se štop kupi oko lista »Domaće Ognjište«, što ga izdaje klub hrvatskih učiteljica pod uredništvom ggjice Milke Pogačić, koja je bila »Tonangeber« za dječjeg dana. I na temelju onoga, što smo čitali u »D. O.«, tvrdimo: Pokretačice se dječjeg dana nijesu *silom obzira* niti *prisiljene* od kakve *vanjske sile* stavile na interkonfesionalno stanovište (rectius *bezvjersko*) u odgoju *djece, kojoj misle pomoći; one su to učinile iz svojeg uvjerenja. One su tim dale javnu ispovijest svoje vjere, svoga ćudoregja, svojih načela. Dječji je dan bio izraz dozrelog bezvjerstva u jednom dijelu hrvatskih žena, učiteljica.*

Naša je dužnost otkriti i u tome hrvatskom i katoličkom narodu pravu, nepatvorenu istinu, e da bude narod na oprezu.

Danas bo je škola u rukama učiteljâ i vlade. Kakvi su učitelji, takva škola, takva pouka, takav naraštaj.

Mi ćemo svoju tvrdnju i dokazati.

3. Program »Domaćeg Ognjišta«

Liberalizam je najlukavija nauka. Zato je osobito vješt u skrivanju svojih misli ondje, gdje se boji, da ne će uspjeti. To mu doduše rijetko uspije, jer su u laži kratke noge, no on se ipak drži načela, da treba svoje misli kriti od »glupe mase«, koja ne razumije visoke diplomacije gospodskih umova.

Ovako radi i »D. O.« Svoja načela hoće da izloži, ali ih zamata u tugju odjeću.

To osobito vrijedi o dramskom prikazu: »Ne«. (D. O. 1908. br. V. str. 9 sqq.), od Milke Pogačićeve.

Sadržaj je dosta običan: Petar je umjetnik i to, kako on misli, vrlo znamenit. Ivan je njegov učenik, koji ga mora u svem

slušati. Kad se raspisao jednom natječaj za neku crkvu, odredi Petar, da Ivana podigne na glas. Izradi mu nacrt, te mu naloži, da ga pod svojim imenom predade. I Ivan je dobio prvenstvo, ali je nezadovoljan. Razlog: jer je samo silovitošću Petrovom propao nacrt, što ga je Ivan sam izradio i predao bez znanja Petrova. Prem su se svi divili baš tomu nacrtu, propao je, jer je tako htio Petar.

To Ivana tako ogorči — te je posve jasno počeo pokazivati, da mu je Petrova disciplina nesnosna. On više ne treba auktoriteta.

To je Petra uvrijedilo, pa ga prekorava s nezahvalnosti:

»Vidio sam, govori Petar, kako se bijedno bacakaš izmegju svjetla i tmine i pružio sam ti čvrstu ruku, da te vodi i da ti utire put«.

No Ivanu se to drugačije čini: Petrovo mu je vodstvo bilo u skoro nesnosno:

»Dizali ste me, veli on, nosili, to je istina, i da ste me onda ostavili sebi samom, onda bih vas u ovaj čas tako obožavao, kao što vas sada ne obožavam . . . Nisi me izveo na svjetlo, da mi rečeš, eto pokušaj sâm svoju snagu, traži sâm svoj put . . . već si rekao: *tuda ćeš ići, ovo ćeš misliti, ovako ćeš htjeti*, jer ja *veliki, nepogrješivi Petar tako hoću*«.

Zato na koncu govori odlučno: »Ne« tj. ne trebam te, Petre, više. »Iza dugih ljeta (je Ivan) prvi put sada vedar i sretan« — jer je slobodan.

Evo pravog smisla: Petar, nepogrješivi i veliki, jest Crkva, koja traži pokornost uma i volje uvijek i od svakog, ma kako bio naobražen.

Ivan je moderni duh, napredni čovjek. Po njegovom je mišljenju pokornost Crkvi za djecu, za neuki puk, za inteligenciju nije. Zato se ona treba emancipirati od Crkve, a ovim prikazom zove »D. O.« svoje čitatelje na taj bezbožni čin.

Jesmo li dobro pogodili?

O tom neka nam kaže istinu samo »D. O.« Ili ne će htjeti? Onda mi sami moramo pokazati:

4. Što misli »Domaće Ognjište« o kršćanstvu?

Za »D. O.« je kršćanstvo *mit*, *priča*, baš kao i za Renana i Straussa. Nebo, t. j. Bog ***vara ljude***:

»Sve je samo jedna *priča krasna*,
Što je nebo s crnom zemljom stvara,
kada djecu nevinu i tužnu
u smijeh tjera, dok ju slatko vara«.

(1908. sv. V. str. 87.)

Života bo poslije smrti ***nema***; za to je ludost varati se tom obmanom:

»Lutala je širom svijeta,
tražila je sve jednako:
raja nije nigdje bilo
nit je našla pako«.

(1908. sr. II. str. 28.)

Baš socijaldemokratski. Tako pjeva i Kegel:

»Ich frage den Teufel nach der Hölle,
Und in den Himmel will ich nicht.«

(Socialdem. Liederbuch.)

Zato se ne treba držati presvete nauke Isusove. To su bo izmišljotine, koje se ne dadu u životu provesti. Dok smo djeca bili, učili smo, da je čovjek božja slika, da u kršćanstvu čovjek postaje dijete božje, da se valja držati Isusovih načela u cijelom životu, no sada, kad smo odrasli, vidimo, da je sve to laž. I eto »D. O.« se ***ruga*** toj uzvišenoj nauci:

»Život oteo vam *priču* (kršć. vjeru!)
Lažnu svilu i dragulje krive,
pa sad znate, kako »slika božja« (ironija!)
na tom svijetu robuje i žive«.

A zašto robuje? *Jer se drži Isusove nauke.*

»Smijete se, ali gorkim smijehom,
kad vas draži ona ***priča stara***«:
»Dajte ljudi Bogu, što je božje,
a svom caru, što je za vladara.«
A to znači: krv i muku dati,
gladan biti dok se gazda gosti —
i ko pseto ropski dočekivat
s punog stola samo gole kosti«.

(1908. sv. V. str. 87).

Veće blasfemije na božanske riječi ni najveći framasun nemože izreći, a hrvatska se učiteljica to osugjuje pred cijelim hrvatskim narodom!

Zato je i kršć. pokornost, strpljivost, savršenost samo nepodnošljivo ropstvo, kako se to prikazuje na sestri Kolumbi. (1908. sr. VI. str. 113 199.)

Bezvjerac ne može biti nikad uvjeren o istinitosti svojih načela; zato se nastoji opravdati ma kakvim razlozima, samo da si savjest umiri. Tako se čini, da i »D. O.« hoće opravdati svoje bezvjerstvo, jer donaša pripovijest »Za što«, u kojoj prikazuje župnika, kako je sporazuman sa svodstvom svoje kućanice. (1908. sv. VI. str. 111).

Sad je lako razumjeti, zašto u »D. O.« ne nalazimo *gotovo nigdje znaka pozitivnog kršćanstva.* Očito se kloni i spomenuti štogod o kršćanskoj vjeri i moralu.

5. U što dakle vjeruje »Domaće Ognjište«?

U boga evolucionističkog, panteističkog, monističkog.

Po »D. O.« je »sve živo na zemlji poteklo od *protoplazme*« (1907. sv. I. str. 3.) A da se ne misli, e je tu protoplazmu ipak stvorilo više Biće — Bog — veli se, da je »*dobro jedini svijet*«. To je isto, što i Bog: »taj svijet je duševan (t. j. ima dušu), to je svemir . . ., gdje nema i ne može biti zla i nereda. Ideja je samo istina, a sve ostalo je nepotpuna manifestacija ideje, principa, duha« (1907. sv. I. str. 6.)

Iz ove panteističko-monističke temeljne dogme nužno slijede i druge bludnje, napose ona o spasenju ljudskog roda. Svijet ne će spasiti kršćanski Bog, jer toga u njihovoj vjeri nema, već sebog panteistički t. j. cijeli svemir s ljudima spasava po čovjeku. Čovjek je sâm svoj spasitelj.

No to spasenije nije kršćansko uživanje vječnog života u nebu, već zemaljska sreća na zemlji. Ta duša »D. O.« je tražila drugi svijet al

»raja nigdje nije bilo,
nit je našla pako«.

Raj je na zemlji, a taj raj si imaju ljudi sami stvoriti.

Kako? »S napretkom čovječanstva nestajati će sve više zla, dok će napokon zavladati samo dobro, a onda će *svi ljudi* biti sretni«.

Bit će »samo jedna obitelj — ljudski rod, samo jedan zakon — mir, samo jedna potreba — sklad, samo jedno sredstvo — rad, samo jedan neograničeni gospodar — Bog (dakako panteistički), gdje ne će nijedan više živjeti u raskošju i preobilju, dok drugi trpi i oskudjeva«. (»D. O.« 1907. sv. I. str. 5.)

Pa da se ne nasmiješ! Na zemlji sreća!? To nakon hiljadu godišnjeg iskustva mogu vjerovati samo vrlo naivne duše, kojima je socijalizam, taj najveći laža i vikač — frazama zamazao oči, i pobrkao zdravo i logično mišljenje.

Ova bo nauka Hellene Keller, što je prihvaća »D. O.«, nije drugo, nego čisti socijalizam, koji je svoje vjerovanje izrazio u ove strofe:

»Wir wollen auf Erden glücklich sein,
Und wollen nicht mehr darben;
Den Himmel überlassen wir
Den Engeln und den Spatzen«.

(Münchener Post. 13. VIII, 1891.)

»Blick auf: ein Stern in hellem Scheine,
Der Socialismus, winkt dir zu,
Und *der Erlöser*, der ***bist du***,
Und jene Hütte ist die deine«.

(Kegel n. n. mj.)

Eto to je »Credo« i »D. O.«

Ne samo, da nije katoličko, kršćansko, nije ni vjersko, već je čisto bezvjersko, da, ateističko. No iz tog ne slijedi, da »D. O.« ništa ne vjeruje. O i te kako! Samo u toj vjeri otkriva svoju praznovjernu dušu.

Ono sa strahopočitanjem donaša pred svoje čitateljice znanstvene rezultate dr. Chiasky-a »o hiromanciji« — gatanju iz poteza na ruci. To je već sudbina bezvjerja: praznovjerje, kako to dokazuje povjest a osobito iskustvo današnjih vremena. Odvraćuju uši svoje od istine, a otvaraju ih basnama.

6. »Domaće ognjište« prema krsćanskomu ćudoregju.

Iskreno valja reći, da sam se nadao naći u »D. O.« mnogo *djevojačkog* stida i čistoće. Razlog je toj mojoj nadi jasan: urednica je učiteljica, suradnice su učiteljice (većinom), čitalice učiteljice i obitelji.

Učiteljice su pak sve gotovo djevojke, koje kao inteligentne žene, kao odgojiteljice moraju nastojati baš u ćudorednom pogledu biti uzor onim hiljadama djevojaka, megju kojima djeluju. Ali kako sam se razočarao!

Iz »D. O.« sam se uvjerio, da je podignuto, da *otruje sve one siromašne radnice na polju pučke prosvjete i odgoja, koje uz svoj teški materijalni položaj imaju bar tu jednu utjehu, da se poput čiste žrtve Bogu posve prikazuju.* Kažem, da imaju tu utjehu zato — jer ih bar u drugom svijetu čeka divna kruna i nagrada. »D. O.« hoće, da im i tu utjehu — tu snagu oduzme, svojim *slobodnim* ćudoregjem, svojim propovijedanjem o nuždi ljubavi, i slobodi braka, svojim neprestanim pisanjem o sjetilnoj ljubavi, svojim nećudorednim pripovijestima i pjesmama.

7. Domaće Ognjište« i neodvisnjačko ćudoregje.

Današnji *nadljudi* više ne trebaju božjeg zakona, koji bi im upravljao životom. Oni su dozreli tako, da si sami mogu davati zakon, koji slijede u životu. Utemeljitelj je toga ćudoregja Kant sa svojim »kategoričkim imperativom«, koji je uveo anarhiju u moral.

Ovog se načela drži i »D. O.«, prem je još nemoćno, da ga provede u odgoju. »Mi doduše, veli se tamo, nismo još došli do one granice (oni se još razvijaju), gdje bi etika (čitaj: neodvisna) mogla zamijeniti auktoritet. Pojedinci, mnogi jesu već tako daleko — bez dvojbe« (1907. sv. VIII. str. 146.)

»*Za sada* se zato mora uzgoj auktoritetom započeti« (Ibid.)

Megju one pojedince, kojima u etici ne treba auktoriteta, spada i »D. O.« Zato ono i propagira takvo neodvisno ćudoregje.

No najprije valja srušiti kršćansku etiku, koja se sva oslanja na božji auktoritet.

Kršćanske su kreposti po »D. O.« zastarjele: valja ih dakle promijeniti modernima.

»I kreposti zastaruju(!) Što vrijedi danas ona toliko slavljena čednost? ... ona je danas samo okov, koji čovjeka zaustavlja, a nema krivo poslovica, koja veli: »Čednost je krasan ures, ali dalje ćemo doći bez nje ... No mi hoćemo dalje doći!« (1907. sv. IX. str. 178. o. g.) Ergo: *dolje čednost.* Zato treba već pri odgoju ubijati čednost, a gojiti taštinu. Taština bo je uzgojno sredstvo. Za

mladića je »upliv ženskog (jer pobugjuje taštinu) u svakom pogledu uzgojan, on ohrabruje, usavršuje«. (1907. sv. VIII. str. 158.)

Neodvisno ćudoregje ne trpi ni kršćanskog braka. Brak je »predsuda« (1907. sv. IV. str. 67.), »naslijegjena forma« (ib.), »jedino ropstvo, koje zakon priznaje«. (1907. sv. III. str. 58.)

»Moderna bo žena nije tako krotka (kao kršćanska), popustljiva, tako slaba ... Ona ne će dozvoliti, da joj ništetni i kućni poslovi razore svu mladost, vedrinu i svježinu duha. Naravno je, da je ovakova žena nešto oporija, hladnija, ponosnija, samosvjesnija, nego što su prije žene bile«. (1907. sv. II. str. 40.) To su *nadžene*, koje bi rado pokusni brak, što se »D. O.« vanredno svigja.

Baš kao da slušaš onu socijaldemokratkinju u crkvi St. Nicolas de Champs, kako s propovijedaonice govori: »Brak je najveća zabluda dosadašnjeg društva. Biti udana i biti ropkinja to je jedno te isto«. (Weiss, Apol. d. Chr. Bd. IV. pag. 141.)

Iza ovih je načelnih izjava jasno, da

8. »Domaće Ognjište« propovijeda i navagja na slobodnu ljubav.

Sjetilna ljubav, kojom upravljaju strasti, jest sadržaj »D. O.«

U toj je ljubavi *smisao života.* To je ljubav »svesilna«, ima svoja prava, pred kojim padaju sve predsude pa *i stid, sram djevojački.*

Muž i žena su svako za sebe pô čovjeka, a zajedno su »istom potpun čočjek«. (1907. sv. IV. str. 78.)

A što ih čini potpunim čovjekom? Sjetilna ljubav. Kad te nestane, nestane i smisla za život.

»Zima je! Ajdmo moj mladi chevalier,
vara vam ovo jesensko sunce . . .
Ta stari smo mi . . . a prošlo je sve . . .
S proljećem, cvijećem i ljubav mre«.

(1907. sv. III. str. 48.)

Čista ljubav, kršćanska ljubav ne mre nikad, jer je duhovna! Ali ova sjetilna ljubav mre onda, kad joj nestane temelja, tijela i njegove ljepote, snage i mladosti.

U toj se ljubavi utaplja svaki drugi osjećaj, i »D. O.« ide tako daleko, da stvar proglasuje bogom, i to u onom času, kad se najjače budi sjetilnost.

Mlad čovjek gleda, gdje se kupa djevojka, pa svojoj prijateljici o tom piše ovako: »Beata je u rumenom plivačkom odijelu ležala na legjima, ruke raširila, *kao da je na križu razapeta*, oči sklopila, a bijelo se lice bolnim izrazima okrenulo mutnom zatvorenom nebu. Plava se kosa rasula oko nje i činila *kao svetačku aureolu*. Bješe *divna*, al tako, da *sklopiš ruke, pa da se klanjaš najvišem principu ljepote i dobrote*«. (1907. sv. VII. str. 124.)

Kolika blaziranost, a još veća blasfemija, koja napokon i izrično provaljuje, kadno Petar Vandi veli, da će joj biti: »Bog i rob« (u zavičaju.) A svaki ponos i dostojanstvo ljudsko gazi Božo Lovrić, kadno kao sulud pjeva: »Tvoja je ljubav triumf, gospo, za pobjednim kolim kao mlagjani rob (da, svoje neukroćene strasti!) okovan (strašću) ležim i molim«. (1907. sv. VI. str. 101.)

Takva je slijepa, senzualna ljubav u »D. O.« kao posve doma, izlijev misli i osjećaja urednice i suradnika. To samo u dva godišta ima preko 12 ljubavnih pripovijedaka, gdje govori samo o poljupcima, uzdasima, rendez-vousima — etc. — i oko 50 ljubavnih pjesama.

Vrlo lijepo uzgajanje mladeži, vrlo ozbiljno pobugjivanje na teški i važni posao, što ga imaju učiteljice da vrše!

Kamo to vodi? K slobodnoj ljubavi.

To »D. O.« i teoretički odobrava. Po njem je ljubav »samonikla prirodna funkcija, sa *samovlasnim pravilima* (materijalističnima!), koja daleko presižu granice predsuda i društvenih veza« (1907. sv. IV. str. 67.)

Razumijete li? Hoćete li zato ilustracija? Sjetite se onih škandala u Zagrebu, kad su otkrili »društvo slobodne ljubavi«! To vam je ona hotentotska ljubav, koja nema ni pred Bogom straha ni pred svijetom stida; to vam znači: učiteljice, podajte se životinskom uživanju.

Kakvim plodovima ta nauka rodi, mogli bi mnogo pripovijedati; ali radi dobrih šutimo.

No što si »D. O.« priuštuje propovijedati svojim čitaocima, kako se osugjuje dirati u najsvetije domaće ognjište obitelji, to već prelazi svaku mjeru.

Kozarac je za »D. O.« prorok i propovijednik. Zašto? Jer »kad je vidio, kako smo mi ništetni u borbi megju naslijegjenim

formama (t. j. kršćanskim bračnim vezom) i vlastitim porivima; dao se na polje istraživanja, koje zanima svu modernu znanost i umjetnost: dovesti u sklad nuždu života i naše uregjene porive«. (1907. sv. IV. str. 69.)

I koji je bio rezultat tog istraživanja? »Kozarčevo riješenje pokazuje, da se on dovinuo u red najmodernijih duhova« (ala mi mi teška posla i duhovitog riješenja.) On u riješenju toga konflikta ide lih putevima prirode i dolazi do zaključka, da ono, što je Mira počinila, *ne može biti grijeh* (*a počinila je preljub*) ... *jer po prirodi ona može biti samo onoga*, čija je po ljubavi svojoj, ma ju vezale obveze braka za drugog muža«. Zar ne rješavaju tako problem i oni narodi »prirode«, koje moderni svijet znanstveni(!) drži poluživotinjama. Dakle se nije trebao roditi ni Kozarac, da riješi taj problem, niti se trebalo »D. O.« staviti u pozu učenjaka, pa nam govoriti o onom kao pravu, što već najnekulturniji narodi drže pravom!

A zar »D. O.« nije posumnjalo ni malo u Kozarčeve izvode? Ili je taj zahtjev, o kom toliko misli i govori »D. O.«, zaista prirodni? Jer ako je tako prirodan, kako to hoće »D. O.«, onda je u protuslovju s božjom objavom, sa zdravom filosofijom. A je li to moguće?

Drugo su zahtjevi *pokvarene* ljudske naravi, a drugo su zahtjevi *pročišćene* i po Isusu *popravljene* ljudske naravi. Naravni je zahtjev ono, što je u skladu sa svom ljudskom naravi. Ljudska je pako narav tijelo i razumna duša. Tijelo je instrumenat duše, duša je gospodarica i upraviteljica tijela i njegovih zahtjeva. Zato je samo ono naravno, što se slaže sa zdravim razumom i s objavom božjom. A ovo oboje osugjuje zahtjeve pokvarene naravi. Zato je upravo usudno ono, što veli »D. O.« o Kozarcu: »Kozarac vjeruje *u vječnost i nepogrješivost prirode*, da ga stoga ne podilazi strah za društvo i njegove institucije« (1907. sv. VI. str. 67.)

Tim hoće Kozarac da rekne: Pustite uzde svoje pokvarene naravi — i vidjet ćete, da društvo ne samo ne će propasti, već će napredovati, jer narav nepogrešivo dobro traži. Malo znanje povjesti pokazuje, kako je lažna i kako pogubna ta nauka.

Rimski je div pao rastrovavši se tom naukom, najkulturnija je zemlja evropska, Franceska, na umoru zato, jer u njoj vladaju ti principi.

G. 1890. se u Francuskoj rodilo 838.959 djece, a umrlo svijeta 876.505. Dakle je više umrlo za: 38.446 ljudi. Iste je godine bilo za 41.520 manje porogjaja nego g. 1889.

Odakle taj strašni nazadak? Jer se tamo najviše ljudi ravna po bezbožnim principima »D. O.« Samo od g. 1885—1890. bilo je u Franceskoj 17.000 bračnih rastava. Slobodna je ljubav samo u Parizu u g. 1892. dala 3.857 nahoda. U departmentu Seine se kroz 13 godina izdalo za takvih 30.000 djece 105 milijuna franaka.

I »D. O.« uza sve to ne podilazi jeza za ljudsko društvo!

Kamo sreće, da nije ni izlazilo! Bar ne bi hrvatski narod imao megju svojim ubojicama i inteligentnih žena — učiteljica.

Ako vas oko »D. O.« ta nauka Kozarčeva »nadahnjuje nekom tihom pobožnošću (kolika blasfemija!) i nekim počitanjem pred njegovim duhom» (ib.), bojimo se, da će vaše pisanje nadahnuti potomstvo prekletstvom proti vama.

Ali da, vi se možda ni toga ne bojite? Vi ste valjda već s onu stranu zla i dobra, kao što piše jedna u »D. O.«, da je ne dira ništa: pa »niti crni grijeh«.

Ona sve to prezire, što je počinila, za ništa se ne kaje: »tek joj898 dršće na usnama porugljivi smijeh«. (1907. sv. II. 28. str.)

Zato i ispričavaju takve »nadžene« — javne bludnice, jer su postale »u osjećaju čovječnije«. (1907. sv. II. 32 str.)

Da, neka se kaje, što nije sagriješila sa svojim ljubovnikom.

»Sada se, veli, kajem. Nijesam htjela postati njegova na sva njegova obećanja. *Da mi je sada dijete od njega* (izvanbračno!), imala bih barem jednu svrhu« (1907. sv. II. str. 35.)

Svaki pak stid i pristojnost i sram pregje »D. O.« tim, što je pretiskalo iz »Savremenika« »Imprompta« od Bože Lovrića. To je ciklus najsramotnijih pjesama. Tim je »D. O.« direktno postalo demoralizatorom megju učiteljicama. Da, reći ću i tu strašnu riječ: *to javno svodništvo.*

Kako je došlo do takve duševne niskoće »D. O.«?

Početak je svakog pada oholost. A jer se »D. O.« stavilo u službu moderne nauke o emancipaciji žene, pooholilo se, i evo ovako duboko palo.

Kakvu emancipaciju žena zastupa »D. O.«, progovorit ćemo drugi put, jer je vrijedno posebno se u to pitanje zadupsti.

Za sada neka je dosta i ova slika vjerskih i ćudorednih nazora »D. O.«

* * *

Da završimo!

»Domaće Ognjište« je organ učiteljica u Hrvatskoj. U njem se jasno odrazuju težnje, koje idu za tim, da se hrvatske učiteljice povuku u vrtlog bezvjerja i nećudoregja. »D. O.« hoće, da valjda izbije iz srca i duše učiteljica one amanete, što su ih primile kao pripravnice.

A proti tomu mi pred cijelom katoličkom hrvatskom javnosti prosvjedujemo najodlučnije. I to s dva razloga:

Prvo: jer se tim odvraća učiteljstvo od ozbiljnog shvaćanja svojih dužnosti, odgajati i poučavati djecu. Jer se tim odgaja generacija u učiteljstvu, koja se drži autonomnom u odgoju mladeži, koja zaboravlja, da pravo uzgajanja dobivaju od Boga, i da zato moraju odgajati prema principima božjim, koje Crkva božja navješćuje.

Drugi je razlog našeg prosvjeda, što nikad ne možemo dozvoliti, da se djeca katoličkih roditelja povjeravaju na odgoj onima, koji su svojim uvjerenjem daleko od katoličke Crkve.

I ako većina roditelja možda ne uvigja i ne zna za ideje, koje širi »D. O.«, dužnost je svakog katolika, a i naša, da na tu pogibelj sve upozorimo. A to eto i učinismo.

Savski stražar.

Skolastika i nepromjenljivost dogme.

Odgovor g. dru Barcu[1]*).*

U »Katol. Listu« (br. 40, 41, 42. ov. god.) brani se dr. Barac proti nekih prigovora, što ih je »Hrv. Straža« iznijela pre-

[1]) Ovaj je odgovor dru. Barcu donijela vrla »Vrhbosna« u 23. br. o. g. No kako se stvar tiče i nas pa je i samo uredništvo »Vrhbosne« željelo, da i »Hrv. Straža« otisne taj »odgovor«, e bi se vidjelo, kako »Vrhbosna« gledom na ova načelna pitanja stoji na istom stanovištu kao »Hrv. Str« — zato ga donosimo i mi. Radi toga smo za ovaj broj izostavili početak našeg odgovora na repliku gg. doktora Barca i Bauera, pa ćemo s njim početi u »Hrvatska Straža«.

tresajući Barčevu knjigu »*o modernoj katoličkoj apologetici*«. U svrhu te svoje obrane pozivlje se auktor i na ocjenu, što je lâni o njegovoj knjizi izišla u »Vrhbosni« (br. 11. str. 171. ss.). U toj je ocjeni »Vrhbosna« — priznavajući drage volje prednosti Barčeve knjige — istakla neke glavnije tačke, u kojima je mislila, da mora prigovoriti toj knjizi. Ali je to učinila tako blagim i obzirnim načinom — kako to u ostalom i sam gosp. pisac priznaje — te se je sa više strana primijetilo, da »Vrhbosna« u tom slučaju nije baš energično zastupala čisto katolička načela, jer dosta ne istače nekih inkorektnih nazora, a drugih ne osudi onako odlučno, kako bi trebalo.

Mora li se »Vrhbosna« za to ispričavati pred svojim čitateljima? I na znanstvenom polju vrijede riječi sv. Franje Saleskoga, da ćemo protivnika lakše predobiti sa kapljicom meda, nego li sa čitavim buretom octa — ako je protivnik dobre volje.

Ipak to stoji: *danas, poslije enciklike »Pascendi,« ne bi »Vrhbosna« više smjela onako obzirno pisati o Barčevoj knjizi. Zato ni ne smije šutjeti, ako se dr. Barac danas u svojoj obrani pozivlje na ondašnju ocjenu njegove knjige u »Vrhbosni«*. Mora dakle »Vrhbosna« još progovoriti, makar ona i sto puta voljela šutjeti.

Druga bi bila, kad bi dr. Barac štošta opozvao, u kojem mu drago obliku. Ali to on nije nikako učinio. Piše doduše na koncu svoje »obrane«: »Znam vrlo dobro, kako bi trebalo još ovo i ono izgladiti, usavršiti, popuniti«.[1]) No to bi se moglo reći i o djelima sv. crkvenih Otaca i uopće o svakom djelu ljudskom, jer nihil perfectum sub sole. Inače drži još auktor u cijelom opsegu sve, što je prije pisao u svojoj knjizi.

A tim se je aktor po našem uvjerenju u važnim točkama stavio u opreku sa papinskom enciklikom »Pascendi Dominici gregis«. Ne treba isticati, da smo daleko od toga, e bismo gosp. piscu spočitavali subjektivnu krivicu. Ne spada nikako na nas, da o tom sudimo, pa smo vrlo skloni, da u tom pogledu mislimo o njemu najbolje. Mi sudimo samo objektivno o njegovoj knjizi, te je mjerimo po normi, što ju je vrhovni sudija tako svečanim načinom proglasio i »apostolskim svojim auktoritetom« potvrdio.[2])

1. broju 1909, što je to bolje, jer će naši štioci cijeli naš odgovor dobiti u *istom* godištu 1909. U ostalom u ovom se odgovoru »Vrhbosne« iznosi kardinalna točka kontroverze, što se povodom Barčeve studije zapodjela izmegju nas s jedne pa izmegju pisca njegovih branitelja s druge strane. Odgovorom se »Vrhbosne« može ova kontroverza smatrati gotovo pola riješenom. No govorit ćemo i mi.

[1]) L c. str. 512.

[2]) U »Motu proprio« od 18. stud. 1907. — Mnogi drže, da su tom potvrdom novi Silab i enciklika »Pascendi« postale definitiones ex cathedra. Isp. *Michelitsch:* »Der biblisch dogmatische Syllabus Pius X. sammt der Encyklika gegen den Modernismus« 2. izd. (Graz, Styria, 1908.) str. IV. i 401. sl.

I bavit ćemo se jedino onim tačkama, kojih se je »Vrhbosna« i u prvoj svojoj spomenutoj recenziji dotakla. O drugima ne ćemo za sada ništa kazati, nec pro nec contra. Samo ćemo primijetiti, da »Vrhbosna« u onoj svojoj recenziji nije htjela ulaziti u pitanja, o kojima onda nije još opstojala rimska odluka. Danas je druga stvar: Roma locuta. Tko sada recenzira takovu knjigu, mora na rešeto uzeti ne samo očevidne modernističke zablude, nego i sve one nejasne i dvolične izraze, kojima toliko obiluje modernistička terminologija, i za kojima se *mogu* kriti modernističke ideje.

Ali čujmo neke misli g. dra. Barca, na koje se je »Vrhbosna« već prije osvrnula, te ih osvijetlimo papinskom enciklikom.

Tako čitamo u Barčevoj knjizi (str. 78. sl.): »*Dogme se osvijetljuju i utvrgjuju filosofijom Platona i Aristotela. Zar se u modernoj filosofiji ne bi dalo naći možda ljepših misli i zgodnijih pojmova, kojima bi se dale poznate vjerske istine bliže primaći ljudskome umu?*«

Tu auktor predlaže opreznim ali jasnim riječima, da se *na mjesto peripatetičko-skolastičke filosofije*, kojom su se do sada u katoličkim školama osvjetljivale i utvrgjivale kršćanske dogme, *postavi moderna filosofija*. I inače auktor često odaje svoju antipatiju protiv skolastike. To je »Vrhbosna« već prije u svojoj ocjeni istakla, kad je rekla: »Pisac govori na toliko mjesta u svojoj knjizi o t. zv. skolastici, a rijetko bez znaka negodovanja«. (L. c. str. 172.) Ne treba ovdje opetovati, što je »Vrhbosna« tamo raspravljala odgovarajući na neke inkriminacije auktorove protiv tradicijonalne crkvene filosofije. Dosta, je da navedemo riječi enciklike »Pascendi«, što se odnose na stanovište dra. Barca prema skolastici, i na njegov prijedlog, da se ona nadomjesti modernom filosofijom.

Sv. Otac papa govori u zadnjoj četvrti svoje enciklike na više mjesta *o borbi modernizma protiv skolastike* i o nastojanju modernistâ, da se kršćanska vjera mjesto skolastikom osvjetljuje modernom filosofijom. Megju inim veli:[1]) »Tri su stvari poglavito,

[1]) Citiramo hrvatski prijevod, što ga je izdao senjski ordinarijat. U latinskom izvoru glasi mjesto ovako: »Tria sunt potissimum, quae suis illi (modernistae) conatibus adversari sentiunt: *scholastica philosophandi methodus*, Patrum auctoritas et traditio, magisterium ecclesiasticum. Contra haec acerrima illorum pugna. *Idcirco philosophiam ac theologiam scholasticam derident passim atque contemnunt*. Sive id ex ignorantia faciant sive ex metu; sive ex utraque causa, *certum est, studium novarum rerum cum odio scholasticae methodi conjungi semper*; *nullumque est indicium manifestius, quod quis modernismi doctrinis favere incipiat, quam quum incipit scholasticam horrere methodum*. Meminerint modernistae ac modernistarum studiosi damnationem, qua *Pius IX. censuit reprobandam propositionem, quae diceret: Methodus et principia, quibus antiqui doctores scholastici theologiam excoluerunt, temporum nostrorum necessitatibus scientiarumque progressui minime congruunt*«. (Syllab. Pii IX. prop. 13.)

*

koje osjećaju modernisti, da se protive njihovom nastojanju: *metoda skolastične fisosofije*, ugled sv. Otaca i tradicija i učiteljska vlast u Crkvi. Protiv ovih se oni ljuto bore. *Zato se oni svakako izrugavaju skolastičnoj filosofiji i teologiji i preziru ih.* Činili oni to zbog neznanja, ili od straha, jednog i drugog, *to je sigurno, da se nastojanje oko novotarija uvijek spaja sa mržnjom na skolastičnu metodu; i nema očitijeg znaka, da netko počima prijanjati uz nauku modernista, nego kad počima strah imati pred metodom skolastičnom.* Neka se sjete modernisti i pristaše modernistâ, da je *Pijo IX. osudio ovu izreku, koja glasi: Metoda i načela, po kojima su stari skolastici obradili bogoslovlje, ne odgovaraju ni najmanje potrebama našega vremena ni napretku znanosti*«. (Syl. Pija IX. 13. prop.)

Jasno je, da sv. Stolica ovim riječima osugjuje — i to vrlo strogo i odlučno — stanovište dra. Barca u pogledu skolastične filosofije. Dr. Barac sâm će priznati, da nije nikakvo cjepidlačarenje, kada kažemo, da je *opreka izmegju njegovih riječi i enciklike* »*Pascendi*«. I ovu opreku dr. Barac ne samo da nije premostio svojim izjavama u »Kat. Listu«, nego je tim izjavama odstranio još i zadnju dvojbu, da on ima u tome pogledu druga načela, nego što su ona, koja je sv. Stolica propisala za bogoslovske nauke. To ćemo kasnije još potanje vidjeti.

Dr. Barac nije ni odgovorio na tužbu »Hrv. Straže« i »Vrhbosne« u tom pogledu. Što je »Vrhbosna« rekla, to sad ne ćemo ovdje opetovati. »Hrv. Straža« pak veli (ov. god. str. 380.): »S ovim svojim ukorom (skolastike) spaja dr. Barac i opomenu, da katolička teologija ostavi peripatetičnu filosofiju, s kojom je kroz 19 stoljeća živjela u uskom prijateljstvu, te sklopi mjesto toga savez sa modernom filosofijom, koja se je porodila u protukršćanskom taboru. No katolički su teolozi u tom pogledu već prije enciklike Pija X. imali svoj jasni putokaz u naredbama sv. Stolice. Osobito je Lav XIII. svoj dugi pontifikat velikim dijelom upotrebio za potpunu restauraciju skolastičke filosofije u katoličkim bogoslovskim školama. On je vazda opominjao teologe, neka se čuvaju zaraze one filosofije, koja je navijestila rat tisućljetnoj mudrosti pregja. Tako je isto Crkva uvijek govorila, i danas opet tako govori na usta sadašnjega namjesnika Kristova. A katolički su teolozi službenici *Crkve*. Pa tko će onda slušati vrhovnog učitelja Crkve, ako to ne čine katolički teolozi, koji imaju od Crkve apostolsko poslanstvo, da podučavaju budući kler u duhu Crkve? I gdje je Bogom ustanovljeno crkveno učiteljstvo kompetentno, ako ne u svojim naredbama glede bogoslovskih nauka?«

Tako »Hrv. Straža«. A na ovu vrlo ozbiljnu tužbu gosp. pisac *nije odgovorio*. On piše doduše u »Kat. Listu« (br. 42. str.

509.): »Bitnost tradicijonalne apologetske metode, skolastikom izgragjene, Crkvom posvećene, ne da pisac ni taknuti (n. p. str. 93. i drugdje)«. Ali na cijeloj toj navedenoj strani 93. ne izgovori auktor ni jedne riječi o skolastici, nego samo donosi razloge za vrijednost tradicijonalne apologetske metode. No vrijednost tradicijonalne apologetske metode može priznati i najžešći protivnik skolastike. N. p. onaj dr. Josip Müller, glavni osnovatelj reformnoga katolicizma u Njemačkoj, u svojoj knjizi »Reformkatholicismus« navješćuje rat skolastici, pa ujedno donosi vrlo umnim načinom tradicijonalne apologetske dokaze za istinu kršćanstva.

Dakle tu ne može biti govora o kakvom priznanju u prilog skolastici. I ako auktor priznaje, da je tradicijonalna apologetska metoda »skolastikom izgragjena«, onda je to manje opravdano, kada danas zahtijeva, da se skolastici dade otpusnica, te se teološka znanost gradi na temelju moderne filosofije. Ne može se dakle nikako reći, da ove riječi Barčeve znače izjavu u prilog skolastici, osim u koliko virtualno priznaje neke njezine istorijske zasluge u *prošlosti*. Za *sadašnjost* ostaje lozinka: Dalje od skolastike.

Kada g. dr. Barac hoće da prigovori pokojim *nedostacima* skolastike, nije to nikako protiv papinske enciklike, ako to čini objektivno i nepristrano. Pijo X. sâm ističe neke nedostatke nekih skolastika. Ali je »Vrhbosna« već prije upozorila pisca, da u tom nije ostao objektivan i nepristran, jer on gotovo samo ističe te nadostatke, i to pretjeranim načinom, i uopće gotovo uvijek govori sa nekim animozitetom, kadgod se dotakne ove teme.

Gosp. pisac ruga se skolastici barem indirektno, što ona svoje analogije za natprirodne istine još uvijek uzima iz fizike Aristotelove. (Str. 79.) Na poziv »Hrv. Straže« (ov. god. str. 380.), da ovu tužbu dokaže na samo jednim jedinim primjerom, gosp. je pisac ostao odgovor dužan.

Tko uzme u obzir cijelo stanovište dra. Barca prema skolastici, osobito njegov spomenuti zahtjev, da se dosadašnja uloga skolastične filosofije u teološkim znanostima prenese na modernu, protuskolastičnu filosofiju, taj će se pravom čuditi, da je »Vrhbosna« u rečenoj svojoj recenziji mogla kazati: *dr. Barac nije principielni protivnik skolastike* (str. 173.) Kao dokaz iznijela je »Vrhbosna« jedinu izjavu Barčevu, da je »Summa contra gentiles jamačno najdublja kršćanska filosofija« (str. 71.) Čitatelj će priznati, da ta susretljivost »Vrhbosnina« ide do skrajnih granica. Da nema drugih, protivnih izjava Barčevih, zaključak »Vrhbosne« bio bi logički opravdan. Sada pak može ga opravdati samo dobra nakana recenzenta, koji nije htio extinguere linum fumigans, nego se sjetio one: »protivniku graditi zlatne mostove«. Da je auktor

knjige »o modernoj apologetici« preko ovih mostova došao k nama — kamo lijepe sreće! Kako bismo rado onda zaboravili sve, što nas je rastavilo, te držali na pameti samo ono, što nas sjedinjava. Jer dajte nam muža zdrave filosofije, i sve će biti zdravo.

Sad se je dakako ispostavilo, da je ono, što nas, barem na *filosofskom* polju, sjedinjava, uprav *minimalno.*

Tako piše g. dr. Barac u svojoj obrani u »Kat. Listu« (L. c. str. 510.): »Sv. Otac ne preporuča svaku pojedinu tezu (skolastike) i njeno obrazloženje. A i ne može, jer u mnogočem nijesu ni skolastici jedni. Sv. Otac želi, da se drži i da se ne napusti protiv moderne filosofije ono, *što je u skolastici bitno, što je kao razumni potporanj kat. vjeri«.* Dotle se svi slažemo sa g. drom. Barcem. Tko bi tomu prigovorio? Ali što sada slijedi, baš to je ono, u čem se duhovi razilaze. Kao »bitnost« skolastike, koja se ne smije napustiti, navodi: »*N. pr. realnost svijeta, općenita zakonost kauzaliteta, sigurnost umne spoznaje i slično«.* (Ib.)

Dakle ova i slična najopćenitija načela, bez kojih se uopće svako zdravo umovanje uprav do temelja ruši — to je sve, »što je u skolastici bitno«! Sve ostalo smijemo po mnijenju dra. Barca. zabaciti, pa ipak ćemo ostati korektni teolozi.

Da je to istina, onda bi i najljući protivnici skolastike, kao n. p. Rosmini i Gioberti, bili korektni teolozi; onda bi se i Josip Müller i mnogi modernisti, koji uprav mrze skolastiku, in philosophicis držali korektnoga, od Crkve odobrenog stanovišta. Onda bi Leon XIII. mogao bio svoje vrijeme bolje upotrebiti, nego što ga je upotrebio, kad je toliko radio za restauraciju skolastike u teološkim školama; jer onda bi sve kolike teološke škole — osim neznatnog broja onih, koje su od Kanta zaražene — i onako uvijek stojale na korektnom stanovištu, držeći se »bitnosti skolastike«.

Da to nije smisao enciklike »Pascendi« i svih papinskih dokumenata, kojima se propisuje skolastička filosofija kao »nužni spekulativni temelj dogmatike i čitave teološke znanosti«, to je svakome jasno, koji samo malko zaviri u te dokumente, n. p. u encikliku »Aeterni Patris«, kojom je Leon XIII. u katoličkim školama uspostavio filosofiju sv. Tome i drugih velikih skolastika. Tu ističe veličinu i dubljinu i sva divna svojstva te filosofije, koja doista ne stoje samo u tom, što skolastika nije zabacila onih prvih i najnužnijih načela svakoga logičnog mišljenja, što ih dr. Barac navodi.

A sve što je Leon XIII. u tom pogledu odredio, Pijo X. iznova proglašuje i potvrgjuje u enciklici »Pascendi«, dodajući najstrože naloge za biskupe. (Isp. l. c. str. 55.)

Dr. Barac veli u svojoj obrani u »Kat. Listu« (str. 510.): »*Istina, taj pojam* (*skolastike*) *ja ne slavim u svom djelcu. Nijesam imao za to ni prigode. Ne bi bilo ni razborito, primječuje vrlo umno Vrhbosna«.*

Nuzgredno budi rečeno, da se mora čitatelja malo čudnovato dojmiti, kad pisac veli, da »nije imao prigode, da slavi pojam skolastike«. Našao je toliko prigode, da *pokudi* skolastiku, a da je pohvali, za to nije imao nijedne prigode.

Ali još puno više zučudismo se tvrdnji, da je »Vrhbosna« tobože primijetila: *Ne bi bilo ni razborito, kad bi auktor slavio skolastiku.* Gdje je u ocjeni »Vrhbosnınoj« jedna samo riječ, koja bi se dala tumačiti u tom smislu? »Vrhbosna« je odlučno osudila stanovište Barčevo i njegov običaj, da svakom prigodom udara na tradicijonalnu crkvenu filosofiju. Bilo bi dakle očito protuslovlje, kad bi »Vrhbosna« tako šta izjavila, što navodi dr. Barac. Istina, rekla je, da apologet »ne smije odmah pred *bezvjerski* svijet stupiti sa panegirikom skolastici. I mudar liječnik ne će bolesniku prije operacije pokazivati instrumente i noževe«. (L. c. str. 173.) No u prvi mah vidi se, da je tu govor o djelovanju apologeta na *bezvjerski* svijet, pa to se još i izrijekom ističe u tim riječima »Vrhbosne«. Ali dr. Barac ne piše svoju habilitacionu studiju »o modernoj katoličkoj apologetici« za bezvjerce, nego za katoličke *apologete,* kojima hoće da dade pouku o zadaćama i metodama apologetike. To je svakome jasno, kad progje samo jednu stranicu Barčeve knjige; i auktor sâm ne će to poreći. No da je za *apologeta* od prijeke nužde, da bude temeljito verziran u skolastičnoj filosofiji, to ne će danas nitko više tajiti, koji priznaje encikliku »Pascendi«. Dakle premda apologet »ne smije pred bezvjerski svijet stupiti odmah sa panegirikom skolastici«, treba ipak *apologetu* u velike preporučiti skolastiku. To je »Vrhbosna« i prije enciklike već učinila, i to baš na onom istome mjestu, gdje govori o taktici apologeta, kad hoće da predobije bezvjeski svijet. Piše naime: »*Doista, ako ikome a ono apologetu ne smije manjkati nepobjedivo oružje stare kršćanske filosofije i teologije, t. j. skolastike«.* (Str. 173.) Kako bi dakle »Vrhbosna« istodobno mogla pisati, da ne bi bilo razborito, kad bi dr. Barac u svojoj knjizi o apologetici hvalio skolastiku? Tomu Barčevu pozivanju na »Vrhbosnu« fali dakle svaki temelj.

Iz primjedbe »Vrhbosnine«, da apologet kao mudar liječnik ne smije bezvjercu unaprijed pokazivati oštre instrumente skolastičke filosofije, slijedi i to, da ne bi umjesno bilo, bezvjerskome svijetu uvijek govoriti u silogističnom *obliku.* Ali to nije nitko zahtijevao, to ne čini ni sama »Hrv. Straža« u svojim filosofskim i apologetičnim raspravama, premda toliko preporučuje silogizam.

U neposrednom savezu sa svojim prijedlogom, da se skolastična filosofija nadomjesti sa modernom, navodi dr. Barac zna-

čajne riječi *mgra Mignota*, kojega i inače citira, i koji je već prije rimske osude modernizma bio poznat kao promicatelj modernih struja. Mi donosimo evo francuski izvor i hrvatski prijevod. »*L' Eglise, immuable dans sa foi, n' est cependant pas immuable dans son enseignement... Certaines définitions elles-mêmes sont formulées en des termes qui ont besoin d' être expliqués, car les mots ont une histoire et ne sont pas éternels*..« (Barac l. c. 79.) »Crkva, nepromjenljiva u svojoj vjeri, nije ipak nepromjenljiva u načinu svoje nastave... Dapače i stanovite definicije formulirane su u izrazima, kojima treba tumačenja, jer riječi imaju povjest pa nijesu vječne«.

Najprije treba spomenuti, da one riječi: »L' Eglise n' est pas immuable dans son enseignement« za pravo znače: »Crkva nije nepromjenljiva u svojoj nastavi«. t. j. u nastavi vjere svoje. To bi se moglo i vrlo zlo tumačiti, kao da je sama nauka Crkve promjenljiva. No tako ih auktor jamačno nije razumio. Mi smo ih dakle u boljem smislu tumačili, prevodeći: »Crkva nije nepromjenljiva *u načinu* svoje nastave«, drugim riječima, kako se to vidi i iz cijeloga konteksta: Crkva nije nepromjenljiva u *izrazu* svoje vjere. Ono formuliranje crkvenih dogmata, što ga sada imamo, nije vječno, nije nepromjenljivo; dogmatične formule imaju kako svoju povijest tako i svoj razvoj, pa treba ih promijeniti prema potrebama vremena. Tako Mignot, na kojega se pozivlje dr. Barac.

Čujmo, što o tom veli enciklika »Pascendi«. Gdje papa razlaže krive nazore modernistâ o razvoju dogmata, veli megju inim: »*Treba dakle, da su i formule, što ih nazivljemo dogmama, podvrgnute istoj sudbini* (naime da se imaju prilagoditi raznim prilikama) *i po tom promjenljivosti. I tako je otvoren put do nutarnje evolucije dogme.*« [1])

I malo poslije dodaje: »*Odatle biva, da ove formule, zato da budu vitalne, moraju biti prilagogjene i vjeri i vjerujućemu i tako ostati. Stoga, ako ovo prilagogjivanje s kojeg mu drago uzroka prestane, gube one prvobitno značenje i trebaju promijeniti se. Budući pako, da je ova vrijednost i sudbina dogmatskih formula nestalna, nije čudo da su one modernistima na takovu sprdnju i prezir.*« [2])

[1]) L. c. str. 35. Latinski tekst ovako glasi: »Ergo et formulas, quas dogma appellamus, vicissitudini eidem subesse oportet, ac propterea varietati esse obnoxias. Ita vero ad intimam evolutionem dogmatis expeditum est iter. Sophismatum profecto coacervatio infinita, quae religionem omnem pessumdat ac delet«.

[2]) Ibi. — Latinski tekst: »Hinc accidit, quod debeant hae formulae, ut vitales sint, ad fidem pariter et ad credentem accommodatae esse ac manere. Quamobrem, si quavis ex causa hujus modi accommodatio cesset, amittunt illae primogenias notiones ac mutari indigent. Haec porro formularum dogmaticarum cum sit vis ac fortuna instabilis, mirum non est, illas modernistis tanto esse ludibrio ac despectui«.

Sad usporedimo ovo mjesto enciklike sa riječima Mignotovim, na koje se pozivlje dr. Barac. Mi ćemo te riječi drage volje razumjeti u najboljem smislu, da naime pisac ne govori o promjenljivosti samih dogmata, nego samo o promjenljivosti teološkog tumačenja dogmata, o promjenljivosti teološke *nastave*. U tom smislu svakako ih razumije dr. Barac. Jer gdje govori o tom, da se katolička teologija ima prilagoditi modernoj filosofiji, citira za se ove riječi Mignotove u potvrdu, da treba dogme sad ovim sad onim, t. j. uvijek *modernim* načinom tumačiti prema potrebama vremena, stoga prema stanju moderne filosofije.

Ali i u tom smislu taj je nazor jasno osugjen na navedenom mjestu enciklike. Jer i u tom će smislu »*sudbina dogmatskih formula biti nestalna*«, pa će biti »*otvoren put do nutarnje evolucije dogme*«. Recimo, da je Crkva u 19. vijeku postupala po savjetu Barčevu, te svoju teološku nastavu uvijek prilagodila onoj filosofiji, koja je u pojedinim fazama bila »moderna«: koliko puta bilo bi trebalo promijeniti tumačenje dogmatskih formula? Ako bi se katolički teolozi i čvrsto držali onih najopćenitijih istina »o sigurnosti umne spoznaje« i t. d., na koje treba po dru Barcu ograničiti tradicijonalnu filosofiju — kako bi ipak cijela zgrada katoličke teologije neprestano kolebala pod utjecajem nestalnih »modernih« filosofemata? Što bi bilo n. pr. od dogmatičnog traktata *o Bogu?* Vidjeli smo svi, kamo je *Schella* vodio njegov pojam o Bogu, što ga je, — ostavivši skolastiku — prilagodio novijoj filosofiji jednoga Schellinga, Baadera i Deutingera. Šta bi bilo, kad bismo ostavili skolastički pojam *o duši* te se prilagodili modernoj psihologiji jednoga Wundta? Kad bismo samo one najopćenitije istine priznali kao »razumni potporanj kat. vjeri«, kako hoće dr. Barac, pa u ostalom slijedili modernu filosofiju, onda bi katolička teologija padala iz zablude u zabludu, kako nas uči toliko žalosnih primjera iz starijeg i novijeg vremena. Nijedna dogmatska formula i dosljedno nijedna dogma ne bi više bila stalna i nepromjenljiva, bio bi u istinu, kako veli enciklika, »otvoren put do nutarnje evolucije dogme«, i tako do potpunog agnosticizma, jer onda ne bi čovjek nikad ni u čem mogao znati, što je vjerska istina; dogmatske formule, koje su jučer bile istinite, danas bi već bile sumnjive. Jer kad vrijedi načelo, da se moraju te formule prilagoditi potrebama vremena, onda se ne može nikada znati, jesu li se dosta prilagodile. A po gotovu o pukoj *teološkoj* sigurnosti ne bi više moglo biti govora. Jer vazda bi bilo dvojbeno, je li se taj dogmatičar u svojoj terminologiji i u svojim formulama prilagodio najnovijem stanju filosofije? Tradicijonalne teološke znanosti potpuno bi nestalo.

Jasno je dakle, da to nije pravi put, kojim je udario auktor knjige »o modernoj katoličkoj apologetici«. Tim su putem mnogi

inače daroviti duhovi pogibeljno zabrazdili, bili smo tomu svi svjedoci, ali i povijest priješnjih vremena pruža nam puno žalosnih primjera. Bilo ih je i mnogo megju njima, koji su s plemenitom revnošću radili na problemu, kako bi duh svojega vremena izmirili sa Crkvom i bezvjerski svijet predobili za katoličku vjeru. No danas svi znamo, da oni nijesu bili »de generatione virorum illorum, per quos salus facta est in Israel«. Dobro je doduše načelo, što ga zastupnici reformnih ideja toliko ističu, da moramo modernome svijetu ići u susret, ako ga hoćemo natrag privesti Crkvi. Ali ne smijemo iz susretljivosti prema modernome svijetu poprimiti njegove zablude i odreći se onoga, što je Crkva autentično proglasila nužnim. A što se tiče pitanjâ, kojih smo se dotakli u ovim recima, imamo autentičnih izjava Crkve, prije svega encikliku »Pascendi«.

Nijesmo dakle smjeli šutjeti, kad se je gosp. dr. Barac, da obrani svoje stanovište, pozvao na »Vrhbosnu«.

Mislimo, da ne treba čitatelje još uvjeravati, da ovo nijesmo napisali iz mržnje ili koje druge strasti. Neka g. dr. Barac primi naš bratski savjet, te po uzoru sv. Augustina napiše »retractationes«, neka popravi svoju knjigu u smislu enciklike: onda ćemo drage volje zaboraviti sve, što se je prije dogodilo, te ga radosno pozdraviti kao svojega subojnika u svetom boju za katoličku istinu.

Novi bogovi.

Lička je željeznica jurila zračnom prugom. Jurila je munjimice, ne dotičuć se grješne zemlje: tračnice joj bijahu umjetno povišene nada svim. Samo je kod postaja stala, niz uspinjaču spustila putnike i prtljagu, pa opet jurila dalje.

Vlak bijaše pravi salonski. Kad su ga prvi put ugledali lički vlasi, uzeše se krstiti desnom i lijevom, misleć, da juri nečastivi. Kasnije se priučiše, pa i pokušaše, ne bi li se u vlaku moglo *zanatiti*. Stoga upravi ne bijaše druge, van vazda slati sa vlakom pazitelje, detektive, da promatraju neobične goste. I onaj dan, kad je opet željeznica jurila povrh Velebita (a bijaše to godišta 19**), bješe u vlaku sila detektiva, obučenih u razno odijelo. Svi se počeše vrsti oko jednog kupeja, gledajuć radoznalo osobito jednoga gosta. Bio to čovjek dosta neugodne vanjštine, odjeven na starinsku klasičku, ogrnut »staromodnim« (nek oprosti pisac u penziji g. Gjalski, što mi uteče u pero njegovo iznašašće) plaštem, kakav nošahu stari grčki filosofi. S njime bijahu u kupeju još dvojica, jedan u hrvatskom narodnom ruhu sa surkom i s crvenkapom; drugi s dugom neuregjenom kosom, odjeven nekako čudno, »staromodro«, šareno. Čovjek s grčkim plaštem promatraše krasote pomlagjene prirode, divljaše se velebnomu Velebitu, al se nekako mrgogjaše, gledajuć, gdje se sve više pokazuju pusti proplanci. Od časa se do časa zadubljivaše u misli, mršteć čelo, pa sezaše za starom voštanom tablicom, bilježeć na njoj nejasne znakove. Sve je to svraćalo na se pozornost detektivâ, koji su već bili na čistu, da je taj čudak pogibeljan svat, jamačno nečiji uhoda.

A i suputnicima se pričinjaše taj neznanović čudakom, pa ga obojica motrahu ispod oka. Kad je već ne znam koji put uzeo neznanović opet svoju tablicu, mrko će ga upitati onaj dugokosi:

— Ej čudokoviću, kamo ti? Jamačno u Stenjevac. Tako bi čovjek morao zaključiti po tvojem odijelu i vladanju.

— A Božji čovječe, šta je to Stenjevac? — mirno odvrnu neznanik.

— To ti je stan za takove, kao što si ti, za lugjake.

— I ti si jamačno jedan od najstalnijih stanara stenjevačkih, kako svjedoči tvoje odijelo i vladanje...

— Tako je, tako! — uskliknu onaj u surci. Pravo ti je, mladiću! Čemu ničeš, gdje te ne siju?...

— Molim, s kim imam čast? — prkosno će i bahato mladić.

— Ja sam Tomislav Krešimirović, hrvatski pisac i pjesnik.

— A ja sam Vragomil Hekelović, srbohrvatski novinar, ugledni član napredne stranke, član »Slobodne misli« i t. d. i t. d. A ti, filosofe? — s porugljivim će naglasom mladić neznaniku.

— Ja sam Sokrat Sofronisković...

— Sokrat! Šta ona bitanga, što je sa svijećom tražila ljude? Gdje ti je svijeća?

— Čini se, čovječe, da bi mi trebala svijeća, da ti malko posvijetlim. Nu ti se varaš u osobi. Moj je zemljak Diogen tražio sa svijećom ljude...

— A to ti reci komu drugomu! Meni, naprednjaku, ne ćeš lje soliti pameti. Čudno mi je, što još ne stanuješ u bačvi...

— Dobri čovječe, ta Diogen je stanovao u bačvi...

— Ne laj, grdobo! Ja znam, što govorim. Radi tebe sam morao toliko puti odležati u zatvoru, dok me konačno ne potjeraše iz škole. I ti mi se još osugjuješ doći na oči i protusloviti mi! Ne znaš li, da sam ja stup naprednjaštva?

— Truli stup! — primijeti Tomislav, kojemu je govor naprednjakov tjerao krv u lice. Derište, koje nije moglo svršiti ni gimnazije, sad hoće da utjera u laž filosofa. Oprosti mu, Sokrate, jer ne zna što govori. Ne sudi po njemu svih Hrvata!

— Prijatelju, u svakom žitu ima kukolja, primijeti mirno Sokrat.

— Prosvjedujem, kriknu naprednjak, a lice mu se zažari. Vi, gospodo, vrijegjate mene i sa mnom zaslužnu stranku, koja je narod naš dignula iz onoga starog kala.

— Ali mladiću, prihvati Sokrat, ja ne poznam tvoje stranke ni tebe, pa stranke ne mogu ni uvrijediti...

— Da, da, i ne možeš, jer ja i moja stranka stojimo iznad dohvata tvojih grubijanština...

— Mladiću, viknu ogorčen Tomislav, zaveži malko jezik, jer ja ne dam, da na hrvatskoj zemlji vrijegjaš nevina, zaslužna tugjinca. Meni je sveta ova zemlja, sveta mi je čast moga hrvatskog naroda, pa ne ću, da mi žutokljunci skvrne tu čast pred tugjim svijetom.

— Ha, ha, ha, čast naroda, zemlja, hrvatstvo! A šta smo mi? Mi smo narod, a ne glupa povodljiva masa. U ostalom, gospodine pjesniče, evo vam moje posjetnice, a sjutra ću vam poslati djevere — sarkastički završi naprednjak.

— Izvolite, mladiću, svoju posjetnicu dati drugomu. Sve kad me ne bi vezao Božji zakon, ja ne bih o vas blatio ruku, jer je sramota za čestita čovjeka imati posla sa zelenišima, kojima još ide mlijeko iza zubi.

Mladić pozeleni od jada, zgrči pesti, pa bijesan srne na Tomislava. Al on spremno dočeka navalu, zgrabi navalnika za šiju, pa ga strpa na pod. Mladić je hripao, previjao se, nu nije se mogao osloboditi.

— Daj u ime Božje pusti ga! — počne Sokrat, koji je zapanjen gledao taj čudni prizor.

— E pa puštam ga u ime Božje, a na tvoju riječ, Sokrate, reče Tomislav i sjede. A zasopljen, zastigjen, priušten mladić, ne uzdajuć se u dokaznu moć svoje šake, zakriči:

— Šta ime Božje? Šta Bog? Mrzim na to ime, prezirem ga. Ja sam bog sâm sebi, bog je moja stranka.. Krstili su i mene i na krstu me nazvali Bogomilom, a ja sam to ime promijenio. Vrag je za me ideal, jer je personifikacija ljudskoga naprednog razuma...

— Čudan svat! — promrmlja Sokrat i zamisli se. U to i vlak stade. Tomislav se diže, pa će Sokratu:

— Drago bi mi bilo, da te mogu počastiti u svojoj kući. Vidjet ćeš, da ni sva djeca nisu jednaka. Užit ćeš se hrvatskog gostoljublja, a razgledat ćeš i hrvatsku prestolnicu. Pogji sa mnom!

— E pa primam ponudu, reče Sokrat i pogje s Tomislavom. Istom Sokrat i Tomislav stupili iz željeznice, okupi se oko njih sila svijeta, osobito mlagjega, a iz hrpe izagje mlada djevojka s krasnom kitom cvijeća, pa će svečanim glasom:

— Pjesniče naš, miljeniče vila, veliki proroče, dobro nam došao! Diko Hrvatske majke naše, evo ti ispred svih odanih sinova i kćeri glavnoga nam grada kličem: zdravo, junače, uzore naš, nado naša! Ime je tvoje naš bojni poklič, ti si naš program! Evo ti ovu kitu miomirna cvijeća iz pitomog hrvatskoga vrtla. I kao što ti miri ovo cvijeće i razdragava ti dušu...

— Živio! Slava mu! zaoriše stotine grla, a desetak jakih ruku diže Tomislava u zrak.

— Hvala, braćo i sestre, tronutim će glasom Tomislav. Vi znate, da je meni Hrvatska vidljivo božanstvo, da meni hrvatstvo odlučuje svagdje. Hrvatstvo je mjerilo i pravilo moga djelovanja, a vi ste shvatili to i za to vam opet hvala!

— Živio genij hrvatstva, živio naš pjesnik! još gromče zaori svijet.

Tomislav se nekako oslobodi i sjede sa Sokratom u kočiju, ali njegovi obožavatelji ispregoše konje, pa u slavlju kličuć i pjevajuć povezoše kočiju k stanu.

Na putu ih susrete svećenik, noseć sv. Popudbinu bolesniku. Neki se izmed njih prekrižiše (najviše ženske), neki skidoše i klobuke, al nitko ne pregnu koljena pred Svetotajstvom.

Sokrat je sve to promatrao začugjen i bilježio štošta na svoju pločicu, nu nije htio govoriti.

U to se primakoše k stanu Tomislavljevu. Tu se ponoviše iskazi, tu pucahu govorancije sve u šesnaestu. I mislostiva je Tomislavljeva da što bila počašćena kao vjerna drugarica besmrtnikova, pa je, rastapajuć se od milinja, izljubila svoga muža, koga eto obožavaju zahvalni sugragjani.

Radosno je primila domaćica Držislava nepoznata gosta, kanda joj je već godine dolazio. Sokrat se sjetio svoje Ksantipe, sjetio se njezina oštra jezika i nemila postupka, kad je vidio, kako ova Hrvatica miluje svoga vojna. Nu filosof se brzo umirio. Ta napokon ni njegova Ksantipa nije najgora, pa nije ni loša. A ako kadgod zapreda, šta će? Baba je baba.

Začudio se Sokrat, kad je vidio u kući Tomislavljevoj uzoran red. Sve je bilo dosta priprosto, nu sve lijepo, domaće, hrvatsko. U glavnoj je sobi visjela velika, lijepa slika: Krasota žena za zlatnim vijencem oko glave, sapeta teškim okovima. Pred slikom je gorjela neprestance svjetiljka, na koju su budno pazili mali Domagoj i Ljutovida. I sad ih je Sokrat zatekao, gdje kleče pred slikom i pobožno šapću riječi, što ih je ispjevao otac njihov:

»Hrvatska divna boginjo naša,
Grdi te, tišti pogani sviet;
Puna je veće čemerna čaša,
Što ti ju nugja dušmanin klet...«

Sokrat se osupnuo, nu još je mučao, čekajuć bolju zgodu. Domaćica je podvorila gosta veselo i usrdno. Djeca mu se odmah približila i prebirala nabore njegova plašta. Kad ih Sokrat upitao,

što su, ponosno mu odgovori mališ: »Ja sam Hrvat, a moja je sestrica Hrvatica. Moj je tata veliki Hrvat, pa ću i ja biti taki. A moj je brat odmetnik, prodana mješina«.

Sokratu je bila zagonetna riječ mališeva, al opet nije htio dodijavati. Nego mu se zagonetka poče sama brzo rješavati. Po objedu donese listonoša novine. Gospa Držislava preleti vijesti, poblijedi i sruši se.

— Šta je, za Boga? skoči uprepašćen muž, ter prihvati ženu. Kad ju je položio na naslonjač i povratio joj dah, uzme i sam novine. Pročita, problijadi.

— Ah Trpimire moj, tugo moja! uskliknu Tomislav bolnim, očajnim glasom i baci novine u kraj. Pročitao je vijest, da mu je sin pronevjerio novac u blagajni i pobjegao s tugjom ženom. Megju tim ga policaja ščepala, a on samokres u glavu. Sad se bori sa smrću u bolnici milosrdnih sestara.

Pomućeno bijaše veselje, uništena kućna sreća. Istina Tomislav bijaše potjerao sina iz kuće, jer nije više htio klečati pred slikom Hrvatske, već se dao birati u odbor naprednjački i hodočastio u Beograd. Nu jadni se otac uvijek nadao, da će njegov ljubljeni nekad sin prvenac doći k sebi i vratit se pod očinski krov. Psovao je sina ustima, al ga je ljubio srcem. A kad je pročitao strašnu vijest, srce mu je zadrhtalo.

Sokrat je htio ostaviti gostoljubni krov, nu Tomislav mu ne dade.

— Obećah ti, da ću ti pokazati našu prestolnicu, a ljudi se vežu za jezik. I meni će prije odlanuti uza te. Pogjimo u grad!

I pogjoše. Hvatao se suton. Ulice su gradske bile pune svijeta. Tomislav je pokazivao Sokratu spomenike, koji su predočivali političke vogje, književnike i dr. U jednoj ulici sretoše povorku. Nosila je goruće luči i veselo pjevala. Pridružiše se povorci i pogjoše pred lijepu, veliku zgradu. Tu se povorka ustavi. Na zgradi se otvori prozor, a domaćin se pomoli. Pozdravi ga urnebesni poklič: »Živio najveći Hrvat!« Kad sve utihnu, zaori neki jakim glasom:

— Dični naš vogjo! Evo nas tvojih vjernih sljedbenika, da ti iskažemo poštu, da ti damo zadovoljštinu za sve nepravde, što ti se nanose. Ti si genij naš, ti danas ispunjaš prostor izmegju neba i zemlje, ti...

Ne doreče još, al zamnije žamor, poče vrcati kamenje, a jedan kamen zgodi i govornika. Iz druge ulice nahrupila hrpa svijeta. Zrmetnulo se pravo kreševo. »Živio najveći!« »Apcug, telići, prodane mješine, izdajice!« i slični povici prosijecahu zrak. Domaćin, koji ne dospje još ni riječi prozboriti, zatvori čvrsto prozor, da ne gleda krvi. Tomislav povuče Sokrata za plašt i zakloniše se u bližnju gostionu. Uz čašu pive uzeše čitati novine.

Sokrat se zadubio i upravo gutao uvodnik, tiskan debelim slovima: »Hrvatski narode! Izbori su pred vratima. Koga ćeš birati? Zar prodane mješine? Zar tugje prišipetlje? Ne, ne bi bio vrijedan, da te zovu narodom. Naša je stranka tvoja uzdanica. Tu su muževi, kojim mora svak skinuti kapu. Tko može prigovoriti našemu vogji? Tko se može nabaciti kamenom na našega junaka Pavlića? Tko ne zna, da je naš Pejić uzor-domoljub? Tko može posumnjati o našem Kuzmiću?... Mi ne ćemo nabrajati sjajnih djela njihovih. Dosta su njihova imena, da svakoga oduševe za njih...« Uvodničar je kadio svakomu pojedincu i dizao ga do devetog neba. Sokrat baci zlovoljno novine i uze druge. Pročita par redaka i protare oči, da se ne prevari. Naslov je bio: »Atentat na naša prava«. Nu o pravima nije bilo govora. U članku se žestoko udaralo na »bandita« Tomislava Krešimirovića, koji da je iz čista mira napao odličnoga člana napredne stranke. Tražila se od njega zadovoljština. U drugom se članku govorilo o istoj stvari, samo što je pisac Tomislava prikazivao strašivicom, koji da se sakrio za legja nekomu dotepencu, eda ga ne zahvati gnjev naprednog junaka. Megju domaćim se vijestima javljalo, da je Tomislav pozvao Vragomila Hekelovića na dvoboj, nu on ga nije htio primiti.

U »Izjavi« je V. H. prikazivao sebe mučenikom napredne misli, sasuvši pregršt pogoda na Tomislava. Debelim je slovima iza toga tiskan članak: »Oko za oko, zub za zub!« Tu su se pozivali svi pristaše napredne stranke, da dogju na dogovor, kako da se opere i osveti čast stranke. U članku »Književne kreketuše« prikazivaše pisac Tomislavljev književni rad, izrugujuć se sa svakim stihom njegovim.

Sokrat je željno pročitao list, u kojem nije bilo drugo do napadaja i psovaka; pa ga pružio Tomislavu. Taj ga je samo preletio, problijedio, platio pivo i povukao sa sobom Sokrata.

Megju tim bijaše kasno. Kad se primakao k svome stanu, čuo je pomaganje žene i jauk djece. Kuća mu bijaše zablaćena, prozori razbijeni, a bijesna svjetina jurišala na vrata. Tomislav pohiti po »okonjenu« policiju. Kad je ta došla, bila su već razvaljena i vrata. Djeca su Tomislavljeva vrištala, zovuć majku. Nu majke ne bijaše. Svjetina ju odvukla sa sobom. Hekelović je imao oprati uvredu, osramotivši ženu Tomislavljevu. Jadan i očajan Tomislav gledaše svoju djecu, gledaše sliku one, što ju u pjesmi nazivaše boginjom, paleć joj svjetiljku. Slika bijaše nagrgjena.

Dok je Tomislav nastojao, da utješi djecu, povrati se i žena sva iznemogla, raskuštrana. Nekako joj uspjelo oteti se bijesu svjetine.

— A zar nisi mogla sačuvati makar ovo, što nam je najsvetije? uskliknu mamen, očajan Tomislav, ugledav ženu; a ona planu:

— Proklet onaj čas, kad sam se s tobom svezala! Danas sam mogla biti sretna, cijenjena, a ovako... Suze joj prekinuše riječi, a Sokrat se sjeti svoje Ksantipe i pomisli u isti čas: »Koliko je Ksantipa na svijetu, oštrijih od moje drage ženice«.

Noć je bila. Sokratu se zatvarale oči, al nije mogao misliti na počinak. Uze zahvaljivati na gostoljublju i opraštat se.

Nu Tomislav mu ne dade, van s njime i sa svom porodicom pogje u svratište, da prespava.

Sjutra dan zaželi Sokrat čuti, kako se uzgaja mladež u Hrvatskoj. Tomislav ga preporuči svome prijatelju profesoru, jer sam bijaše zapriječen. Sokrat pogje u školu i umiješa se megju gjake. Gjaci, videć nepoznata gosta, nastojahu, da se pokažu dorasli i zreli, da se držahu posve ozbiljno. Profesor je govorio o nekom hrvatskom umjetniku.

Uzdizao ga i hvalio do dosade, pa pokazao i kopiju njegovih djela. Sokrat se samo nasmiješio, kad je vidio te kukavne proizvode, fotografije pijanica i dr. Iza toga dogje profesor povjesti. Govorio je o Aleksandru Velikom i divio mu se i prikazivao ga kao uzor junaka i čovjeka. Profesor prirodnih nauka prikazivaše gjacima prirodu kao božanstvo. Profesor klasičnih nauka potrati dva sata tumačeć sklonidbu i spregu grčkih i latinskih riječi, a profesor filosofije pitaše gjake, držeć pred sobom naučnu knjigu. Gjaci moragjahu odgovarati doslovce, ne smijuć ni riječi dodati ni ispustiti.

Nezadovoljan Sokrat pogje i u sveučilište. Tu je slušao profesora prava, koji je sam drijemao, čitajuć tugji spis (jer je čitavu noć s gjacima »lumpao.«) Slušao je i profesora grčkoga jezika, koji je razglabao oblike i prikazivao grštinu kao uzor u svakom pogledu.

Nezadovoljan se Sokrat sastao sa svojim gostoprimcem, koji ga poveo u Tuškanac. Kad se okrijepili, upitat će Tomislav:

— Nu Sokrate, kako ti se svigja hrvatska prestolnica i život?

— Lijepa je vaša prestolnica, život je bujan, šaren...

— Šta ne, da je krasna domovina Hrvatska? Teško je ljepšu naći pod suncem. Divno naše hrvatsko more s kršnim podgorjem, s krasnim primorjem, velebne gore i vrhunci s umilnim proplancima, bistra vrela i bujne rijeke, plodne doline i rudine, pa osobito prekrasna jezera Plitvička — sve to daje sliku zemaljskog raja. Divna je Hrvatska naša, ali je i slavna. O moj Sokrate. Ti se možeš ponositi slavom djedova svojih, grčkih junaka. Nu ni ja se ne mogu, ne smijem stidjeti prošlosti hrvatske. Snašlo bi me prokletstvo, što tišti izdajnike, kad bih zatajio slavu, što je vjenčala vijekove čelo hrvatskoj majci...

— Prijatelju, prekide Sokrat bujicu Tomislavljevih riječi, lijepa je Hrvatska, bogata je, slavna je, nu čini se, da je bolesna...

— Pravo imaš, Sokrate, bolesna je. Tugjinac ju je tištio kroz vijekove i ranjavao njeno sveto tijelo i trovao njenu djecu.

— Prijatelju, meni se čini, da je Hrvatska bolesna sama od sebe.

— Nije, Sokrate, varaš se. Hrvatski je narod dobar, plemenit, golubinje ćudi, uzor naroda. Tugjinac je kriv svemu zlu, što nas bije.

— Prijatelju, opet će Sokrat, ja znam, da ništa ne znam; nu reći ću ti iskreno par riječi; samo me slušaj i odgovaraj mi.

— E pa reci mi, Sokrate! Hrvat se naučio slušati, a znade i odgovoriti iskreno, od crca k srcu.

— Dobro, prijatelju! Meni se čini, da boluje vaše društvo od teške bolesti, koja Hrvatskoj sprema smrt. Čuj me, pa sudi! Sjećaš se, kako je onaj mladić u vlaku ustvrdio, da mrzi na Boga?

— Sjećam se, Sokrate!

— Sjećaš se, kako su ono tvoji slavitelji prošli mimo svećenika, koji je nosio Božanstvo? Većina ih nije ni kapu snimila, a mnogi su se i rugali svećeniku.

— Da, da, sjećam se, odvrnu u neprilici Tomislav.

— Dobro, prijatelju! Sjećaš se, kako je onaj mladić uzvisivao sebe i svoju stranku; kako je plamuo ko ris na tvoju riječ? Vidio si i čuo, što se dogodilo sinoć...

— Da, da, mrko promrlja Tomislav.

— Vidiš, prijatelju, Sokrat će, meni se čini, da ne mrzi na Boga samo onaj mladić. Tom su mržnjom zadojeni mnogi. A koji ne mrze, ti su većinom nehajni. Je li istina?

— Priznajem, Sokrate, ima nešto zeleniša, koji su se pokvarili u tugjini, pa sad hule na svetinje naših otaca; nu narod hrvatski nije takav.

— Ja ne poznam naroda hrvatskoga, prijatelju, nu sudim po onome, što vidim. A vidio sam, da inteligencija vaša ne mari za Boga. Vidio sam, da se vaša inteligencija ustručava i stidi pokloniti jedinomu Bogu živomu i istinomu. Vidio sam, da ta inteligencija i mora takova biti. U roditeljskoj se kući djeca odgajaju bez Boga. Škole vaše nastavljaju taj odgoj, a društvo ga dovršuje. Što misliš, prijatelju?

— Mislim, Sokrate, da pregoniš i gledaš sve odviše crno.

— Ne zamjeri mi, prijatelju, što ću ti reći. Kako ti odgajaš svoju djecu? U tvojoj kući ne vidjeh nikakvoga znaka kršćanskoga. Vidjeh sliku Hrvatske, pred kojom tvoja djeca pale svijetlo i klanjaju se »božanstvu« — Hrvatskoj. Bijah u školi. Ne čuh ni jedne riječi o Bogu, vječnom apsolutnom gospodaru. Bijah u društvu, a

to mi se vaše društvo zgadilo. U tome društvu nestaje vjere u jednoga Boga, a pomalja se nova religija, novi bogovi.

— Sokrate, ja te ne pojimljem, razrogači oči Tomislav.

— Čudim ti se, pjesniče moj! Nije li u vas kult osoba na najvišem stupnju? Onaj mladić mrzi na Boga, a ne da dirnuti u se. Sam sebe drži savršenim, neprevarljivim. Svoju stranku drži nepovredljivom. Tebe su digli na ramenu, kadili ti i laskali, okitili te vijemcem, ispregli konje i vozili te do kuće oni isti, koji ni klobuka ne htjedoše skinuti pred živim Bogom. Onoga su političkoga vogju slaviti kao biće, koje ispunja prostor izmegju neba i zemlje. Profesor, koji je malo prije pred gjacima dokazivao, da nema osobnog Boga, skočio je ko marijoneta, kad je u školu ušao nadzornik i klanjao mu se do crne zemlje. Ti veliš, da tebi hrvatstvo svagdje odlučuje, jer da ti je to vidljivi »bog«, a eno i pred svojom Hrvatskom pališ vječno svijetlo. Je li istina, pjesniče?

— Istina je, Sokrate, ali... zastigjen će Tomislav.

— Čekaj, prijatelju! Ti osugjuješ one naše stare grčke bogove, što su ih stvorili Homer i Hesiod.

— Ima u vaših bogova nešto pjesničko, al vrlo malo, da ništa božanskoga, Tomislav će.

— Naši su, bolje Homerovi bogovi jednostavni ljudi sa svim manama i porocima, samo iskićeni pjesnikovom maštom. A što veliš za one rimske careve, što su ih obožavali ropski podanici?

— Ono su bile hijene u ljudskoj prilici. Samo su ih ropske duše mogle dizati na božansko prestolje.

— Pravo veliš, prijatelju! Ne ću te siliti, da povučeš posljedice iz svojih tvrdnja, već ti samo velju: vaše je današnje društvo pošlo tragom našega društva i ropskih duša u staroj državi rimskoj. Vi rušite s prestolja Boga, a obožavate ljude, slabe, kukavne stvorove.

— Ali, Sokrate...

— Prijatelju, zaludu ti je zatvarati oči pred istinom. Vaše je društvo spalo na niske grane. Vaša Hrvatska ovaka, kakva je, može dočekati samo žalosnu propast. Ti koriš tugjince. Kanda su tugjinci krivi svemu vašemu truležu. Krivi ste si sami, jer rušite podlogu svoje sreće i napretka, rušite pravoga Boga, a štujete kumire, koji vas mogu samo upropastiti.

— Mutne su mi tvoje riječi, Sokrate! Daj mi ih razjasni!

— Ne znam, prijatelju, hoću li moći, nu pokušat ću. Poznato ti je, da ljudski duh ne miruje, već neprestance radi, istražuje, naprča se, ne bi li riješio velike zagonetke, što ga susreću na svakom koraku. Poznati su ti i veliki umovi, koji su te zagonetke djelomice i riješili. Narod, s kojim je govorila sama bitna Mudrost, od vajkada poznavaše rješidbu tih zagonetaka. Nu narodi, što se odmakoše od te Mudrosti, lutajuć u tami, ne bijahu mirni, zadovoljni, već i sami nastojahu, ne bi li se svijetlom svoga uma riješili one teške umjetnosti. Ni moj grčki narod nije mirovao. I u njem su se javili svijetli umovi. Ti ih jamačno poznaš.

— Da, Sokrate, poznam vrijedne tvoje preteče, koji su rješavali osobito zagonetku Božju. Poznam tebe, koji sjaješ megju grčkim mudracima ko mjesec megju zvijezdama. Poznam umnoga tvoga učenika Platona, pa Aristotela.

— Dobro, prijatelju! Bit će ti poznat osobito sustav onoga velikog umnika Aristotela. koji je u mnogočem popravio netačnosti Platonove. Na temelju, što ga je udario Aristotel, gradili su zgradu nedobitnu vjernici golgotskoga Pobjednika. Nedostatke su Aristotelove nadomještali rasvijetljeni svijetlom Božje objave. Istakla se osobito dva veleuma: veliki hiponski biskup Augustin i skromni redovnik Toma Akvinac.

— Ali, Sokrate, začugjen će Tomislav, ti govoriš kao kršćanin, a ipak...

— Prijatelju, meni je duša govorila, da opstoji vrhovno Biće, gospodar svemira. Misli su ti moje poznate iz djela mojih učenika, Otišao sam na istinu prije, nego je vječna riječ obasjala svijet, pa sad znam, što je istina. Nu slušaj me dalje! Sljedbenici golgotskoga Pobjednika vjerovahu čvrsto i stalno sve, što im je On objavio. Ta je vjera bila život njihov. Znagjahu dobro, da bez vjere nije moguće ugoditi Bogu, a tko ne vjeruje, da će biti osugjen. Ta ih je vjera učila, da opstoji jedini trojedni Bog, vječno, nepromjenljivo savršeno Biće. To je Biće početnik svih bića na svijetu. Čovjek je najplemenitiji stvor, najmilije dijete vječnoga Oca, koji ga je stvorio za se. Čovjek ima na ovom svijetu Boga spoznati, ljubiti, služiti i tako postići svrhu svoju: gledati Boga licem u lice u vječnosti. Na tvrdom temelju, što ga je udario umnik Aristotel, utvrgjivali su kršćanski mislioci svijetlim umom vjeru svoju. Vjera im obasjavaše umovanje, a umovanje branijaše vjeru. Tako su u skladu živjele vjera i filosofija preko četrnaest vijekova. Javljali su se tu i tamo nezadovoljnici, koji su kušali porušiti divni onaj sklad izmegju vjere i filosofije. Zaman im bijaše napor. Nu svanuše dani preporoda, renesanse. Otporni se duh ljudski uze dizati proti prošlosti, uze kopati pod onom velebnom zgradom, što se zove *philosophia perennis*. Mislioci se uzeše odvraćati od Aristotela i od njegovih nasljednika, tražeć drugdje hranu svojoj duši. U to se pomoli i kobni prevrat vjerski, koji povuče za sobom i filosofski prevrat i pomuti divni onaj sklad, što je vladao megju vjerom i filosofijom.

Filosofija se poče dizati proti vjeri i svojoj prošlosti. Mjesto da na temelju dojakošnjih tekovina pomire carstvo istine, filosofija

uze zatvarati oči pred istinom, poče sumnjati sama o svojoj snazi. Dobra je sumnja, kad ljudski duh potakne na razmišljanje i na umni uspješni rad. Nu nerazložna sumnja rastače čovječju dušu i pokapa istinu. Nerazložnu tu sumnju uvede u filosofiju Descartes. On je bio istina vjeran vjeri otaca svojih, u tu vjeru nije dirao, I nakana mu bijaše plemenita: oboružati duh, da bez straha uzmogne pronicati nepoznate tajne. Nu oružje njegovo bijaše slabo, tupo. Mjesto da umu ljudskomu pokaže stalne putove i nove zrenike, Descartes je zaveo um stranputice i nehotice ga odvratio od Boga, pa tako utro put svim kasnijim zabludama.

— Sokrate, čini mi se, da odviše strogo sudiš Descartesu. Čovjeku moramo vjerovati, dok se ne dokaže, da ne zaslužuje vjere. A sam si rekao, da je Descartes bio vjeran vjeri otaca svojih. Budimo pravedni! prekinu Tomislav.

— Istina je, prijatelju, to rekoh i ne poričem. Nu dodadoh, da je nehotice zabasao i utro put zabludama. Svojim je općenitim dvoumljem presjekao granu, na kojoj je sjedio. Staru je filosofiju prezreo, a nove korisnije nije utvrdio. Njegovi su dokazi, da Bog jest, klimavi i ništetni. Nauka njegova o urogjenim idejama tim dokazima oduzimlje svu snagu i nužno vodi do idealizma, što su ga kasnije dosljedniji mislioci razvili.

Metafisički su mu nazori u sukobu s kršćanskima, pa nužno vode do imanentizma i do panteizma, koji je propovijedao Spinoza na osnovu Descartesova sustava. Descartes je utro put Kantu, koji je svojim kriticizmom svrnuo posve filosofiju sa stare staze. Dok je Descartes bio vjernik i kao vjernik vjerovao u jednoga Boga i tvrdo se držao Božje objave, Kant je »kritikom čistoga razuma« porekao mogućnost spoznaje, da Bog jest. Bog mu je kao i duša samo prazna ideja. Bog je istina postulat ljudskoga djelovanja, postulat praktičkoga razuma, nu što je taj »bog«, koga čovjek ne može spoznati kao Biće apsolutno savršeno? Takav »bog« nema da što ništa zajedničkog s pravim Bogom, koji se objavljivao svijetu. O takovu »bogu« ne može biti ovisan čovjek. Stoga je čovječji duh autonoman. Čovječji um daje sam sebi zakone za ćudoredno djelovanje. To se djelovanje ne mora odnositi ni na kakvu višu svrhu, ni na kakvo više Biće. Djelovanje je ćudoredno, ako se slaže sa zakonom, s kategoričkim imperativom, što ga čovjek daje sam sebi. Čovjek je i izvor svakoga prava. Ako je čovjek autonoman, ako sam stvara red ćudoredni i pravni neovisno i o kom, čovjek je apsolutno biće, božanstvo.

Ni Kant nije proveo dosljedno svojega sustava. Dosljednije ga je proveo Fichte sa svojom »Ich«-filosofijom. Dok Kant tvrdi, da je Bog postulat praktičkoga razuma, da se ne može dokazati, e nema Boga, kao što se ne može dokazati, da jest Bog; Fichte tvrdi, da Bog ne stvara nas, već mi Boga. Njemu je »Ich« — vlastito *jastvo*, nešto apsolutno božanstvo.. Mislim, da ti je poznat i Hegelov sustav.

— Jest, Sokrate, poznato mi je i trabunjanje Hegelovo kao i sustavi svih njemačkih i drugih mislilaca sve do današnjega dana.

— Dobro, prijatelju! Kad to znaš, mislim, da ti ne će biti čudne ni zagonetne moje riječi. Ti si ustvrdio, da je tvoj hrvatski narod dobar, plemenit, nepokvaren, a da je tugjinac kriv svemu vašemu zlu. A ja ti rekoh, da ste si krivi i sami i to najviše sami.

— Kako, Sokrate?

— Njemački su mislioci suprotstavili ideji ideju, filosofiji filosofiju. Zanijekali su pravoga Boga, a na Njegovo su prestolje digli stvorove Njegove. Čovjeka su proglasili apsolutnim bićem, a time su dali sankciju svemu njegovu djelovanju. Čime je urodila ta njemačka filosofija, najbolje je pokazao suludi onaj mislilac Nietzsche. Vi ste od Nijemaca primili nove ideje. Kako u vas nije bilo baš Bog zna koliko mislilaca, vi ste upili sve slijepo i primijenili na život. Napili ste se opojnog pića, koje vam je rastrovalo život.

— Ne mislim, Sokrate, da je baš tako. Ta sam veliš, da u nas nije bilo Bog zna koliko mislilaca; a znam, da se filosofijom i danas u nas malo njih bavi.

— S tim gore, prijatelju! Pojedinci su upili tugje ideje, primijenili ih na život, a ogromna je nemisaona množ slijepo slijedila pojedince. I tako ste vi uzeli zaboravljati pa i prezirati pravoga Boga, a štovati krive bogove. »Philosophia perennis« u vas nije nikad imala stalna zakloništa. Nu vaše je stare oduševljavala vjera. Ako i nisu puno umovali, živjeli su kršćanski, umirali su za velike misli. Vi ste u praksi prigrlili načela Kantova i Descartesova, pa vam se i pozna. Kako je moj grčki narod upropastilo ono mnogoboštvo, koje nije nikoga moglo oduševiti za velike misli, već je prouzročilo moralni trulež i rasulo; kako je Rimljane upropastilo obožavanje moralnih propalica: tako čeka i tvoju Hrvatsku neminovna smrt, ako ustraje na zapačetoj stazi.

— Sokrate, ti me prenerazuješ i na dušu mi navaljuješ težak kamen, muklo prozbori Tomislav.

— Nisam ti kriv, prijatelju, Sokrat će. Vi kadite osobama i dižete ih na Božje prestolje, a zanemarujete načela. A ipak su načela vječna, neprolazna, a osobe su prolazne, prigodne. Osoba je sama po sebi ništa. Vrijedi toliko, koliko radi po vječnim načelima, kojima je izvor sam Bog. Po Kantovoj je filosofiji čovjek izvor spoznaje, izvor morala i prava.

»Philosophia perennis« uči, da je čovjek najplemenitiji stvor Božji, koji umom svojim s pomoću sjetila i osjetnih predmeta spoznaje istinu, pa se umovanjem diže do spoznaje neprolaznih istina, koje služe ravnalom njegovu radu, i do same bitne Istine — Boga. Velik je čovjek po toj vječnoj filosofiji, al je velik samo kao orugje živoga Boga, komu služiti znači kraljevati. Čovjeku, koji služi Bogu, koji radi po Njegovim načelima, valja iskazivati počast, jer kao slobodno biće svojim radom može tu počast i zaslužiti. Nu častiti čovjeka samo za to, što je čovjek ili što je pripadnik koje stranke ili se odlikuje kakvim prirodnim darom, znači otimati čast Bogu, a davati je ljudima. Radeć tako, ponizujete i sami sebe, jer kadite onome, koji je često puti mnogo gori od vas; a škodite i njemu samomu, jer mu nedostojnim udvaranjem i laskom zaslijepite zdrave oči, pa si jadnik i sam stane utvarati, da je neko više biće, da ispunja prostor izmegju neba i zemlje; a onda zanemaruje one zakone, što ih je dala vječna Mudrost, zanemaruje one svoje sposobnosti, pa mjesto da radi na korist naroda i čovječanstva, živi na račun tugje gluposti i neznanja.

— Istina je, Sokrate, i ja sam mnogo takih vidio i mnogo se puti razočarao, prekine Tomislav.

— Što vrijedi o pojedincu, vrijedi i o narodu i o državi; jer narod i državu sačinjavaju pojedinci. Ti si zaljubljen u narod svoj, pa ne vidiš u njem ništa zla. I tomu je kriva lažna filosofija i plitke misli. Narod nije apsolut, već stvor Božji, prema tome podložan raznim promjenama. Ne može stoga volja ni duša narodna biti mjerilo, po kojem će se udešavati rad; van se i narod mora ravnati po vječnim istinama, koje nisu ni grčke ni hrvatske ni rimske već općenite.

— Sokrate moj, uskliknu Tomislav, ti si čarobnjak. Vidim, da sam i sâm dosele bio slijepac. Počeo sam progledati. Sin je moj kidisao na svoj mladi život. Ja sam mu kriv. Ja sam zahtijevao, da kleči pred slikom Hrvatske a nisam mu usadio u srce straha Božjega, nisam ga oduševio za vječne neprolazne ideale. Ja sam bio Hrvat, samo Hrvat, pa sam htio, da i on bude takav. A on se odmetnuo od hrvatstva, a pogazio je i prirodne zakone, pa najzad . .

— Dobro je, prijatelju, da upoznaješ svoju zabludu. Hrvatska je tvoja bila od vajkada vjernica, ako i nije bila filosofkinja. Danas joj je potrebno oboje. Nehajnost većine i rovarenje nekojih odroda svrnuše Hrvatsku sa staze prošlosti, rastrovaše inteligenciju vašu. Tu inteligenciju treba izvidati, a jedini joj je lijek *philosophia perennis*. Natrag k Tomi i k Aristotelu! Oni će vas naučiti, da je načelo sve, osoba ništa, oni će vam dokazati, da opstoji Bog, α i ω svega, a da su sadašnji vaši velikani krivi bogovi . . .

*

— Čovječe, pogji za mnom! — javi se glas iza legja Sokratovih. Naglo se obazreše Sokrat i Tomislav. Pred njima je stajao detektiv. I pogjoše. Sokrata optužiše naprednjaci radi prevratnih ideja. Zatvorili ga u samicu. Tomislav uze kopati na sve strane i najzad mu pogje za rukom izbaviti Sokrata. Nu Sokrat morade »per šub« preko granice.

Nešto drača s naših njiva.

I. **Ovakav nije samo jedan u Hrvatskoj.** — Službovao sam u ovećem našem primorskom mjestu. Sastao sam se tamo češće s »modernima« i imao prilike upoznati duboku mudrost, što se krije u njihovim glavama. Jednoć se namjerim na nekog g. dra. sveučilišnog profesora. Nije on spadao u pravo »moderno« kolo, — bio je samo »moderni« katolik. Naravski, njegovo se katolištvo sastojalo u tom, da se ipak krstio prije jela, — a po svoj prilici nije još zaboravio moliti ni očenaša. — Otpočeo je sa mnom razgovor o političkim prilikama. U brzo razabrah, da je g. dr. velik neprijatelj katoličkom gibanju zadnjih godina u Hrvatskoj. Pade riječ i o »Hrvatskoj Straži«. — »Šta, on će, pa vi hvalite taj list? Molim vas: glupa školastična filosofija! Mi smo se na univerzi nasmijali mnogom neslanom članku te nazovi-smotre«. Kada je sasuo vreću pogrda na »srednjevječnu« filosofiju i »Hrv. Stražu«, reći ću mu mirno: »Dozvolite, g. profesore! Meni nisu, žaliboże, dopustile prilike, da se pobolje upoznam sa školasticima. Ja sam tek onjušio tu filosofiju. A vi ste je, kako vidim, na moje veliko čudo, izvrsno proštudirali. Molim vas dakle, da biste me uputili, u čemu je glupa n. pr. metafisika tih filosofa?« G. profesor samo razvali oči, smeteno počne nešto govoriti, onda se zacrveni, pak problijedi. »No, a koje ste to neslane članke čitali u Straži?« Sada je bilo već i odviše. Na sreću, netko prekide naš razgovor.

* * *

II. **Moderno.** — U ovo zadnjih desetak godina ta riječ već toliko zvoni, da probija uši. Tašti majmuni s dugim vlasima ili s cvikerom ili s egzotičnim ovratnikom i kravatom, a redovito s tupim blijedim licem i očima bez sjaja sline neprestano o svetinjama naših otaca: zastarjelo, natražnjačko, mračnjačko, popovsko, jezuitsko, nemoderno! Mi smo napredni, prosvijećeni, moderni! Moderni nazori, moderna svijest, moderni moral, moderni ljudi, moderni živci i t. d. Slava Ti, Gospodi Bože, što me isred toga

»modernog« soja otpravilo u »nemoderne« moje planine! Ta izjeli bi me! Jer na meni nema ništa »moderno«: moja su načela »nemoderna«, — ta dao ih je još Hrist, a odonda je već bilo na bilijune »modernijih«! Moja svijest je nemoderna, jer ne umijem reći lopovštini: poštena si! Moj moral je nemoderan, jer veli: dobro čini, zla se čuvaj! Moji živci su nemoderni, jer nijesu »bujno« razvijeni i ne mare za podražaje »užitka«. Moje je lice nemoderno jer je seljački zdravo, a nije interesantno: blijedo, blazirano. Moj nos je nemoderan, jer je bezobrazno širok i t. d. i t. d. Za naše moderne »moderno« znači: istinito, dobro i lijepo. A tko je pravi moderni čovjek? Evo jednoga par excellence: E—r! Taj će za užitak prodati i Boga i dušu, i oca i mater. To je čovjek, pače ljudište, surhomme.

* * *

III. **Jedan klub.** — U jednom od prvih kupališta našega primorja osnovao se nedavno klub »slobodne misli«. Predsjednikom je izabran dr. Glistić. Radoznali neki pitalo upita g. dra, što je to »slobodna misao«? »Hm, zamisli se Glistić, (a on sigurno zna misliti), — znate, to bih morao upitati dra. Jeguljića u Zagrebu, jer na to još nijesmo mislili«. Dr. Glistić je naime, kako vele, gramofon dra. Jeguljica, koji uz to ne može ni čmrgnuti, dok ga *sam* dr. Jeguljić ne navije. — Vama, g. Glistiću, ne ću tumačiti, što je »slobodna misao«, jer vi, jadniče, niste sposobni, da to razumijete, već poručujem članovima vašega mudrog kluba, da razmisle ovo: Slobodna je misao, po sudu najviših umova, ćorava, hroma i vrtoglava koza. Ćorava je, jer joj je jedno oko izbola igla iskustva, a drugim glupavo pilji samo u sebe. Hroma je, jer joj je jednu nogu odgrizla logika. Vrtoglava je, jer joj crv ludosti toči zdrav razum. Ona je masonska štala, u kojoj se razdražuju volovi mučeničkim krvavim stijegom, da postanu sposobna »braća«, koja će bijesno mrziti na Hrista, a ljubiti sebe. Njezini obožavatelji, pijani od mržnje na križ, vide u njoj ljepoticu, pak je grle ko začarana Titanija magarčevu glavu, nasagjenju na trup poštovanog majstora Zettela u Shakespeare-ovu »San ljetne noći«.

* * *

IV. **Slobodna ljubav.** — Ležao je teško bolestan na odru, s kojega za nj nije više bilo ustajanja. Ako i nismo suviše simpatizovali kroz gimnaziju, ipak sam kraj njegove postelje osjetio duboku žalost poradi njega. I na smrtnom je odru mrzio na kršćanstvo.

»Vi katolici, — napose vaši svećenici, — ne živite po načelima, koja ispovijedate. I rekao ti što mu drago, to ostaje i protiv načela vaših najjači dokaz«.

»Čudim ti se, rekoh. Ta ti si bar uman čovjek, pak bi mogao vidjeti šupljinu toga dokaza. Mislim, ne će ti biti nov moj odgovor, ali boljega i kraćega i ne treba. Otale, što mnogi od nas i naših svećenika ne živu po svojim načelima, ne može slijediti neispravnost tih načela. Ne samo dekalog, već i zdrav razum veli: ne ubij! A ipak na svijetu ima dosta — žalibože — ubojica. Dakle po tvomu zato, što ima ubojica, ne bi bila ispravna zapovijed, što veli: ne ubij? — Ali zašto vi gledate samo sramotu našu, samo one izmed nas, koji živu po vašim načelima? Zašto čitate ogromnu knjigu Crkve samo na ono par stranica, koje su oblaćene imenima nedostojnih? Otvorite milijune drugih strana i naći ćete ih ispisane zlatom. Kada bih ti mogao rastvoriti samo srca nekih naših hrvatskih popova, ti bi ostao zadivljen od one miline i krasote, što iz njih prosijeva. — U ostalom, čudno je, da upravo oni najviše grde naše svećenstvo, koji se dave u istim opačinama, koje svećenstvu predbacuju. Braća Radići, to znaš, nijesu popovski prijatelji. Sasuli su dosta toga na popove ali radi bestidna života gjekov svećenika nijesu nigda blatili svećenstva. A to je stoga, jer su ta braća, — priznajem, ako im i jesam protivnik, — zbilja ćudoredni, čisti ljudi. — No razumijem donekle, zašto svijet uopće vidi, — napose kod svećenika, — više zlo no dobro: dalje dopire smrad mrcina, no miris stidnih ljubica, koje se daleko od općih drumova kriju pod grmljem. Meni je žao, što se nijesi potrudio, kada već toliko napadaš naše popove, da pogledaš i koju takvu ljubicu«.

»Ah, molim te, ti mi dolaziš s jezuitima!«

»Eto vas, kakvi ste! Rgjave svećenike nabadate na kolac i dovikujete svijetu: gle ih! Dobre pak krstite mračnjacima, glupim asketama, jezuitima i t. d. Kakve biste htjeli dakle? Iz toga se jasno vidi: nikakvih! — Ali da je u vas onih jasnih misli, da je u vas volje, one snažne, divske volje, što se skriva u tim mrskim, progonjenim jezuitima! Ne, onda ne biste bili lopte strasti, ne biste bili jadni patuljci, slabi, bez moći, bez krvi . . .«

»Pa ipak se čvršće držimo svojih načela, nego vi!«

»A kakva su ta vaša načela?«

»Moja su slobodna misao, slobodna ljubav, pak sam po njima i živio«.

Da me je udario batom u glavu, ne bih se bio jače osupnuo. Je li moguće, da se još hvasta, kako je po načelu slobodne ljubavi i živio? A ono ga je bacilo na smrtnu postelj . . .

»Ne, brate moj, odviše si uman, a da bi to bilo tvoje uvjerenje. »Nije teško biti blatom, a teško, teško je biti zlatom!« reče netko. Te tvoje riječi zvuče ko rug, rug sebi samom i svemu, ali to nije s *tvoje* postelje uzvišeno, već, — oprosti, — bolno i smiješno . . .«

Prekinuo sam razgovor, jer mu je nešto pozlilo. Na savjet njegovih rogjaka nijesam više tamo zalazio, jer su opazili, da ga

razgovor sa mnom odviše uzrujava. Par mjeseci iza toga čuh: zvoni agonija. »Tko je umro?« upitah derana. »Gospodin V.« — Preksjutra sam išao na sprovod mladom darovitom čovjeku, koji mi je kroz osam godina bio kolega u gimnaziji. Zakopaše ga crkveno, jer mu je, vele, svećenik u zadnjem času dao svetotajstva. Ostao sam nad njegovim grobom dugo zamišljen...

Ej gospodo krvnici, koji ste ubili ono mlado tijelo i onu tako nadarenu dušu, dogjiti na ovaj grob i ako vam se nije sotona sasvim ugnijezdio u duši, promislite! Stotine ih je još ovakih, koji se, čitajući vaše sramotne romane, vaše bludne pjesme, vaše cinične bezbožne spise, odadoše razvraćeno tsi i odoše ili će otići prije reda u zelenim danima u grob. Na strahovito će vas sudu Božjem tužiti njihovi bolni dusi, tužit će vas, o ubojice, da ste im propovijedali blud, a mrazili Boga, da ste im kap po kap otrova salili u jadnu dušu i ubili je. Tužit će vas, o ubojice, jadni dom naš, kome ste oteli toliko najumnije djece a mnoge i pod ledinu spravili uprav u one dane, kadno mu trebovaše najveć branitelja. A strašni će sudac suditi. Vi se smiješite? Vidjet ćete!

B—c.

Nove knjige.

Hrvatske:

»Matica Hrvatska« 1907.

1. **»Matica« i mi.** Tko je pomno pratio pisanje našega časopisa, mogao se uvjeriti, da smo mi od svoga početka osobitu pozornost svraćali na »M. H.« Već u I. sv. I. godine, raspredajući o monizmu u hrvatskoj književnosti, pretresasmo knjigu »Dva svijeta«, što ju je izdala »Matica.« (»Hrv. Str.« 1903. str. 87. sl. pa str. 230. sl.) U istome onom svesku uzesmo na oko »Izabrane pjesme.« S. S. Kranjčevića, što ih takogjer izdala »Matica«. (Tamo str. 97. sl.) Upravismo i tri otvorena pisma predsjedniku »Matice Hrvatske.« (Tamo 251. 413. 548.)

Ne pustismo »Matice« s oka ni slijedeće godine. Osvrnusmo se na riječi prof. Klaića. (»Hrv. Str.« 1904. str. 126.) Pretresosmo pjesme dra. Tresića: »Valovi misli i čuvstava«, što ih je »Matica« poslala u svijet. (Tamo str. 351. sl. 510. sl.) Istakosmo svoje mnijenje o izdanjima za g. 1903. (Tamo str. 396.) Rekosmo svoju i prigodom komešanja u »Matici« i prilikom famozne one resolucije hrvatskih književnika. (Tamo, str. 741. sl.)

U trećem se godištu obazresmo na »Matičina« izdanja za 1904. (»Hrv. Str.« 220. sl.) i na borbu za »M. H.« (240. sl.)

Četvrte se godine pozabavismo s »Maticom« osobito u dva temeljita članka. (»Hrv. Str.« 1906. 241. sl. 537. sl.), a sjetismo je se i češće.

I lanjske se godine sjetismo »Matice«, osobito u dva navrata (»Hrv. Str.« 1907. str. 419. sl. 556. sl.) A naši vrijedni štioci znadu dobro, da se »H. S.« i češće puti pozabavila s »Maticom Hrvatskom.« Znadu, da smo se gdje kad morali i braniti radi svojega držanja prema »Matici.«

Napadali su na nas ljudeskaze naprednoga vijeka, podmetali nam i prekoravali nas. Prijatelji nas tajomice upozoravali, da budemo obzirniji, da ne zadirkujemo. »Matica« se sama znala na nas okositi pa još kako. Vrijedni se predsjednik »Matičin« znao na nas potužiti, što tražimo dlaku u jajetu, što gledamo nekakve filosofske sustave u djelima pisaca, koji filosofije nisu ni čitali.

2. **A mi?** Mi smo ustrajali na svojem putu. Čuli smo i čitali smo, gdje se radi »Matičinih« izdanja i ševrdanja najviše navaljuje na vijoglavce vrtikape braću Radiće, osobito na tajnika dra. Antonija. Upozorivali nas, da je dr. Arnold, predsjednik »M. H.«, dobar katolik i dobar Hrvat. Mi smo sve to uzimali na znanje, pa prigodice i isticali, kao što smo isticali i načela, što ih je razvijao predsjednik. Nu mi nismo pazili na osobe. Nama je bilo sve jedno, a i sad je, bio na čelu »Matice« Petar ili Pavao, bio Radić ili Neradić, samo da se drži načela na djelu, a ne ističe ih samo jezikom. Proti Radićima smo bili, jer su svojim prevrtljivim djelovanjem pokazali, da im nije stalo do načela.

Znademo, da je »Matica« narodna ustanova, da bi dosljedno imala služiti u narodne svrhe. Po svojoj smo dužnosti uzeli proučavati rad »Matičin«, po svojoj smo ga savjesti uzeli ocjenjivati.

Nismo htjeli slijediti onih, koji su potkapali ugled »Matici« iz osobnih poticaja; jer mi za se od »Matice« nemamo ništa dobiti. Daleko smo od Zagreba, pa ne idemo za odborništvom »Matičinim.« Nu nismo htjeli slijepo poći ni za onima, koji kade »Matici« u svaku stopu, samo zato, jer je hrvatska.

Poznato je, da smo se sukobili i s jednim katoličkim glasilom baš radi »Matice.« (Žao nam je bilo, jer se naš postupak onda krivo tumačio, kad smo ostali na obranu načela, što ih zastupamo i na svoju obranu.) Držasmo i držimo, da »*la critique est la conscience de l'art*«, kako ono lijepo napisa veliki mislilac, vjerni katolik E. Hello. (»L'homme« str. 295.)

Vršeć zadaću savjesti, ne htjedosmo nikada biti nesavjesni, već nastojasmo vazda ostati objektivni i sve prosugjivati na osnovu neprolaznih načela katoličkih. Proučavajuć rad »Matice Hrvatske« naigjosmo mnogo toga, što se kosi ne samo s načelima Crkve katoličke, van i s prirodnim zakonima; pa kao stražari čiste hrvat-

ske misli ne mogosmo ostati mirni, već »Matici« našoj pokazivasmo pogrješke i stranputice, na koje bješe zabasala. Činjenica, da su »Matičina« izdanja pisana hrvatski, a nekim gradivo izvagjeno iz hrvatskoga života, nije nama mogla biti poticalom, da ta izdanja hvalimo i uzdižemo.

Hrvatstvo nama nije kumir, jezik hrvatski nije apsolut. Nad hrvatstvom su kao i nada svim, što je stvoreno i prolazno, zakoni Božji, vječne istine, o koje se ne smije nitko spoticati. Tko se spotakne o te istine, griješi proti Bogu, a ne može ni narodu koristiti. Jer se naša »Matica« ne jednom, van toliko puti ogriješila o vječne istine, mi smo tražili od nje, da skrene sa stranputice, da ne bude hrvatska samo po imenu već i po svojem djelovanju. Oslanjajuć se osobito na razne lijepe izjave »Matičina« predsjednika, nadasmo se, da naš glas ne će biti u tutanj, da će se »Matica Hrvatska« otresti one obzoraške rgje, koja ju truje od njezina početka.

3. **Što smo postigli?** Već spomenusmo, da nas i prijatelji i neprijatelji obasuše prigovorima i psovkama. Nu ne bismo marili za sve to, da je »Matica Hrvatska« uperila Božjim putem. Al evo:

Pred nama su knjige »Matičine« za 1907. Dobismo ih kasno, pa ih ne mogosmo prije ocijeniti. U svem imade sedam knjiga. (»Male knjižnice« nam uprava ove godine nije poslala.) Jedna je umjetnička, jedna poučna, četiri zabavne, a jedna zabavno-poučna. Kako se vidi, pouka je vrlo mršava.

Pa i ona jedna poučna knjiga nije izvorna, već prevedena iz ruskoga. To je »Povjest novije ruske književnosti« od A. M. Skabičevskoga. Nije nam ni na kraj pameti zamjerati »M. H.«, što izdaje prijevode. Ta bolji dobar prijevod od rgjava izvornika. Nu zamjerit moramo, ako se prevagjaju rgjave stvari. A Skabičevskoga *Povjest* ako i nije rgjava u cjelini, nije ni posve dobra. Ne mislimo o njoj podrobnije sada pisati, već samo upozorujemo na neke stvari. Evo primjerice na str. 14. pisac ističe »preimućtvo« racionalizma, »*što je bio poštenim posljedkom tristogodišnjega težkog rada evropske misli, koja je uztrajno čeznula, da sa sebe skine sredovječne tradicije* . . .« Čudan je piščev sud o Pirogovu radi njegove »skroz sredovječne asketske misli«: da smo kršćani i da glavnom osnovkom našega uzgoja mora biti Božanska objava. (Str. 77.) Čudna je ona pohvala Turgenjeva, što je »za vazda ostao slobodni mislilac, koji se je otresao svih predrazsuda surovoga neznanja« (Str. 187.) Mnogo je toga čudno, a najčudnije, da prevodilac ni »Matica Hrvatska« nisu držali vrijednim dajbodi sitnim primjedbama popraviti ili razjasniti riječi piščeve . . .

U »Hrvatskom kolu« ima zabavnih i poučnih članaka, ima i par zgodnih pjesama i dr. Možda bude zgode, da pojedine stvari

pretresemo opširnije. Za sad samo ističemo neke čudne nazore. Ima toga koješta u Ivekovićevu putopisu »S puta po Italiji«, osobito čudni nazori o golotinji u umjetnosti i dr.

Nejasne su nam i neke misli u članku »O uzroku smrti« od dra L. Cara. Ne pojmimo, šta je htio Fr. Kuhač s onim navodom iz Schopenhauera (str. 242) Stj. Radić mora pohvaliti »slobodnu školu« (354.) i odijeljenje vjere od politike.

Čudni su i neki nazori dra. Bazale o narodnoj kulturi (str. 255. sl.) A ne znamo, koliko će koristi donijeti i članak Ivana Krmpotića »Razvitak biologije u Hrvatskoj«. (Str. 385. sl.) Ni njemu slava »krapinskog čovjeka« ne da mira. Najmanje razumijemo, što je htio svećenik Ch. Šegvić, kad je napisao: »No i ove polemiste zaboraviše, da se kršćanstvo raširilo, učvrstilo u svijetu bez polemika. Nijedan gnostik nije prigrlio novu vjeru na temelju polemičnih dokazivanja, apologetičnih rasprava. Kršćanstvo se širilo propovijedanjem života i djela Isusovih, uzornim življenjem propovjedača i čudesnim dogogjajima.« (Str. 443.) Reče i — ostade živ. Mi bismo željeli znati, je li svećenik g. Š. čitao povjest Crkve Isusove? Je li mu poznata katolička patrologija? Ako jest, suvišno mu je pisati; ako nije, neka izvoli malko zaviriti u patrologiju, pak će vidjeti, kako se sve širilo i branilo kršćanstvo; a ne će ovako lakoumno bacati svjetovnjacima prašine u oči.

Pouka nas »M. H.« nije zadovoljila: zabava još manje.

Dr. Bazala u pomenutom članku o narodnoj kulturi piše posve pravo: »Kako se pak narodni život ne da odijeliti od etičkoga, nužno umjetnost dolazi pod etičko gledište. Samo zasukanost može u tom tražiti ograničenje umjetničke slobode . . .« (str. 280.) A eto malo sprijeda u istoj knjizi Kosor opisuje »Tužnu obitelj«, koja će se zgaditi čestitu štiocu (str. 192.) Ne zaostaje »Nigda čoek« Bog. Hrvatovskoga. (Str. 298.)

Arnoldove su pjesme (»Čeznuća i maštanja«) lijepe. Imade u njima svagdanjih misli, al ima i uzvišenih. I vanjski je oblik različan: gdjegdje ukočen, suh, gdjegdje ugodan, skladan. Ako Arnold nije dosegao folmalnom stranom najznamenitijih naših pjesnika, ipak će neke njegove pjesme imati trajnu vrijednost. Zbirka je njegovih pjesama svakako najbolja knjiga »Matičina« za 1907.

Andrijaševićeve »Slike i priče iz neretvanske krajine« nisu na čast »Matici Hrvatskoj«, jer se kose s načelima njezina ravnateljstva; nisu na diku hrvatskoj knjizi, jer su povećale samo broj razbludnih pripovijesti i crtica, kakvih je u nas i odviše.

Ne poričemo dobre nakane piscu ni »Matici«. Pisac je mogao pisati svoje crtice u najplemenitijoj nakani, da ocrta rane hrvatskoga naroda oko Neretve. Nu pisac je iznio mnogo stvari, koje ne pripadaju u lijepu knjigu, jer nisu ni lijepe ni dobre. Su-

deć po pisanju g. Andrijševića, čovjek bi mislio, e su Hrvati Neretljani sami bludnici, preljubnici, pijanice i t. d. I ružno se može iznositi u lijepoj knjizi, nu samo kao antiteza lijepa, eda lijepo sine u još ljepšem sjaju.

A pisac crta ružno bez ikakvoga žacanja, pa ga još prikazuje u ružičastom svijetlu. Čitajte primjerice na str. 33, pa na str. 36, gdje se pisac ne ustručava staviti u usta junakinji: »... on zna, da mu se je iz ljubavi dala *a u ljubavi nema grijeha*«. Govor je tu o životinjskoj putenoj ljubavi. Nije li to ćuška kršćanskomu ćudoregju?

A sličnih misli, ogavnih prizora ime u čitavoj knjizi. Ako je g. pisac htio biti liječnikom svome narodu, mogao je njegove rane i poroke iznijeti u svoj golotinji, pa pokazati dobrotu lijeka. Ovako je osramotio tamošnji narod, a čitaćem općinstvu u zlatnoj posudi namiješao slatkoga otrova.

Ni Tomićeva »Manja djela« nije smjela »M. H.« izdati sva ovakova, kakva su. Nije za javnost sve, što se baci na papir, pa napisao to i najveći veleum.

Ne dobivaju djela vrijednost po piscu, već pisac po djelima. A znamo, da u djelima pokojnog J. E. Tomića imade stranica, koje mu pred misaonim štiocima ne služe na diku. Imade takvih stranica i u svim manjim djelima. Čitajte primjerice »Zastavnika Trenka«, a po gotovu »Mladog Spahiju.« Tu je pripovijest naša »Matica« mirne duše mogla ostaviti pod plaštem zaboravi, da pri tome ne bi ni malo stradao književnički glas Tomićev. »Slovenske novele i pripoviesti« pružaju općinstvu većinom dobre stvari. Gdje što je i to suvišno, gdje što i manjkavo. Nu tko će naći savršeno djelo ljudsko. O »Kolu hrvatskih umjetnika« možda drugom zgodom.

Da odgovorimo na pitanje: *Što smo postigli*? Ništa, baš ništa! »Matica Hrvatska« vrluda starom stranputicom, truje hrvatski svijet nekršćanskim idejama, potkapa svojom beletristikom ćudoregje u narodu hrvatskom, pa s time najviše pomaže dušmanima Hrvatske domovine, da joj iskopaju grob.

Povjest svjedoči, da nije nikakva sila mogla skršiti, uništiti naroda, koji je bio prožet velikim idejama, koji se čvrsto držao vjerskih i moralnih načela. Nemoral i bezvjerje iskopaše grob i največim narodima.

4. **Što dakle**? Mnogi su nas uvjeravali, ako nastavimo i dalje ovako, ako budemo prigovarali »Matici«, da će se sadašnji odbor odreći svoje časti, a na kormilo »Matice Hrvatske« da će doći mladi — pokretaši. Mi znademo dobro, za čim idu pokretaši. Poznamo ih po blatnom im »Savremeniku« i po drugim njihovim proizvodima. Nu ne vjerujemo, da u Zagrebu nema toliko

čestitih književnika, te bi mogli suzbiti pokretašku kliku. U ostalom spomenusmo, da je nama do načela, a ne do osoba. Jednako nam je, truju li naš hrvatski svijet očiti protuvjerci naprednjaci ili vajni katolici. I za to nek već jednom pukne lik! Neka vjerni katolici Hrvati pokažu i na djelu, pred svijetom, da nisu katolici samo po imenu i po sv. krstu, van da su im sveta katolička načela! Ako su pojedine osobe krive, što se ovake nepodopštine dogagjaju u »Matici«, neka ih uklone. Načelo neka im bude sve, osoba ništa!

Dr. Ivan Šarić, biskup cesaropoljski i pomoćni biskup vrhbosanski, *Papa Pijo X*. Naklada Kaptola vrhbosanskoga. Sarajevo 1908. Cijena 1 K. Kad je dr. Ivan Šarić baš na Božić 1907. javio piscu ovih redaka, da ga je presv. Nadbiskup Štadler predložio, proti njegovoj volji, za svoga pomoćnog biskupa, dometnuo je u listu: »I ako me zabiskupe, ostat ću vjeran knjizi i katoličkoj štampi, koja će mi uvijek biti najpreča.« Pa eto: Šarić je postao biskupom na radost svih čestitih Hrvata, ne samo bosanskih, nu ostao je vjeran knjizi hrvatskoj. Živim je tomu svjedokom njegova studija, što je izašla u »Vrhbosni«, pa i posebice u sjajnom izdanju. Krasnim jezikom, onako od srca k srcu, kako znade samo naš dragi Ivo, opisuje iza lijepoga uvoda mladovanje Josipa Sarta, pa život njegov u Padovanskom sjemeništu, kapelovanje u Tombolu, župnikovanje u Salzanu, kanonikovanje u Trevisu, biskupovanje u Mantovi i patrijarovanje u Mlecima; a konačno prikazuje Pija X. na Petrovoj stolici. Po prikazivanju se Šarićevu vidi, da je Pijo X. zbilja muž Promisla, da je pravi nosilac velikih ideja. Kako je ova studija pisana s ljubavlju odanoga sina, jamačno će u svačijem srcu probuditi i ljubav prema sv. Ocu. Ne bi stoga smjelo biti katoličke kuće bez ove knjige, koja osim životopisa donosi i sliku papine matere, pa njegove slike iz razne dobe. Od srca preporučujemo tu lijepu knjigu svakomu, a napose mladeži. Mogli bi je gg. kateheti davati na dar mladeži.

Lehen, Put k unutrašnjemu miru. Preveo Stjepan Gjanić. Ascetička knjižnica III. sv. Zagreb 1908. Cijena vezanoj 2 K. 50, nevezan. 2 K. S poštom 20 fil. više.

Zahvalni moramo biti g. prevodiocu, što je ovim prevodom obogatio hrvatsku ascetičku knjigu. O vrijednosti i o koristi Lehenova djela ne treba trošiti riječi. Dosta je spomenuti, da je u njemačkom prevodu doživjelo 25 izdanja.

Osim dodatka se djelo dijeli na četiri dijela. Prvi dio (ne znamo, zašto g. prevodilac piše *dijel*) raspreda o podvrgavanju odredbama providnosti Božje, drugi o pravoj pobožnosti i putevima k savršenstvu i k miru, treći o sredstvima za čuvanje mira, četvrti o skrupulima. U današnje razvratno doba ovo praktično

djelo može mnoge duše dovesti do pravog mira i sreće. Gospodin je prevodilac u kratkim crtama prikazao i piščev život. Šteta, što nije spomenuo i vrijeme, kad je živio. U knjizi ima tu i tamo po koja jezična pogrješka. Nu s veće se strane te pogrješke moraju odbiti na račun izvornika, bolje njemačkoga prevoda, iz koga je djelo prevedeno. Nu sitne pogrješke ne umanjuju vrijednost djelu, koje svakomu preporučujemo. Djelo je izašlo nakladom »Marijina Cvjetnjaka«, a dobiva se u svim knjižarama.

Dr. Mihajlo Napotnik, Sveti Pavao, apostol svijeta i učitelj naroda. Pohrvatio M. Majević. Zagreb 1908. Tisak »Hrv. kat. tisk. društva«. Cijena 1 K 20 fil.

Krasna je to knjiga učenoga Natpastira. Pisac prikazuje velikoga apostola narodâ kao uzor kršćanina, osobito uzor svećenika. Razglaba o Pavlovoj vjeri, ufanju, ljubavi trpljenju, neustrašivosti, čudesima i t. d.; prikazuje Pavla kao apostola cijeloga svijeta i svih krajeva, isporegjuje Pavla i Seneku, ističe znamenitost života Pavlova i t. d.

O toj knjizi jedino možeš reći: uzmi pa štij!

A ipak smo se snebivali, kad smo čitali u »Katoličkomu Listu« *pohrvaćeno* to lijepo djelo. Ta čemu, Bože dragi, bacati sô u more? Zar štioci »K. L«. ne razumiju jezika naše planinske braće? Zar nam treba prevagjati iz hrvatskoga na slovenski ili iz slovenskoga na hrvatski? Zar je to put k zbliženju? U teoriji smo za to, da naši listovi donose i hrvatske i slovenske članke, a u praksi — prevagjamo! Držimo, da će ovo biti zadnji prevod iz slovenskoga na hrvatski za naobražene štioce. Bez zamjere!

Tri kalendara.

Hrvatski kršćanski socijal. Radnički koledar za god. 1909.

Megju premnogim kalendarima, što poplavljuju hrvatski svijet, zaprema jedno od najdičnijih mjesta ovaj kalendar. Istina ne ćeš u njem naći ljubavnih uzdisaja ni razbludnih crtica, al ćeš naći obilje pouke, osobito za čovjeka radnika. Tu su raspredena načela kršćanskih socijala, razjašnjen je njihov znak, razglobljena strukovna organizacija. Tu su upute za obdržavanje sastanaka, za govornike i t. d. Lijep je putopis u Lurd, članak o inkviziciji i t. d. Svim prijateljima kršć. socijalne misli preporučujemo krasni ovaj i korisni kalendar, u kom će naš radnik za 40 filira dobiti obilje zlatnog zrnja. Kalendar je izdao glavni odbor hrvatske kršćansko-socijalne stranke u Zagrebu.

Kalendar katoličke mladeži je zgodna, praktična knjižnica. Osim kalendara ima nešto pouke i zabave, pa popis kongregacija, sjemeništa i društava i dr. Bolje bi bilo, da je oblik nešto manji, a uvez mekan. Cijena 50 f. Preporučujemo svoj mladeži, s tim više, što je čist prihod namijenjen »Luči«. Dobiva se u Splitu.

Koledarček katol. slov. dijaštva je vrlo ukusan, lijep i praktičan. I sadržaj mu je obilat. I njega preporučujemo. Dobiva se se u Ljubljani u uredništvu »Zore«.

Spiridion Petranović, Varnice. Crtica knjiga I. Osijek 1908. Prva hrvatska dionička tiskara. Cijena 1 kruna.

Teško je izreći sud o toj zbirci. Ima u njoj zlatnoga zrnja, ima biserja, al ima i običnog sjajnog kamenja. Sve je to izmiješano, sve neizbrušeno, neisklesano. Pravo je pisac svoje crtice nazvao varnicama. Kako su vrenule iz njegova srca, tako ih je bacio na papir i u tisak. A šteta, što je tako. Da je pisac zaoblio svoje varnice, da je neke ispustio, neka se i ugase, njegove bi crtice bile veće vrijednosti. I Turgenjev je pisao sitne crtice. I Fran je Mažuranić pisao »Lišće«. I Katalinić Jeretov je iskresao mnogo varnica. Nu Katalinić zaostaje za onim dvama, a Petranović u mnogo čem nije dostigao Katalinića. Od srca želimo, da pisac i dalje kreše svoje varnice, ali da lijepe misli zaodijeva lijepim ruhom.

Uza sve nedostatke ni ove »Varnice« nisu na odmet, pa ih preporučujemo osobito onima, koji misle svojom glavom, a ne žele čitati samo ljubavne prizore, uljepšavanje preljuba i t. d. Ova je zbirka crtica prikazana »apostolu hrvatstva dru. Anti Starčeviću«.

Ivan Franjić Požežanin, Spomenici mladosti. Požega 1908. Tisak »Hrvatske tiskare i knjižare«.

Uvod je u tu zbirku pjesama mladog poletarca napisao Franjo Ciraki, koji je oduševljen za te pjesme. Po njegovu su sudu te pjesme »živi odjek mlada i poletna srdca, koje još ljubiti umije i tu svoju ljubav u lijepoj pjesničkoj formi, u krasnih likovih i metafora na sviet iznosi«. (Str. 4.) S dopuštenjem govoreć, mi ne možemo potpisati svake. Priznajemo, da je pjesnikovo srce mlado i poletno; nu čini nam se, da se i njega prilično drži ona prašina, koja je pokrila sve naše moderne pjesnike. Pjesnička je istina misao u prvoj pjesmi, da su angjeli sa nebesa pali i s Hrvatske crne tame rastjerali. Nu odviše je smjela riječ: »Al angjeli ne odlaze više! ... Hrvaticam od sad se nazvali!« Istina, i ostalim su pjesnicima žene angjeli, boginje i t. d. i t. d. Mi smo se već na to privikli. A ipak — sunt certi denique fines. Ne bi škodilo, da je izostala pjesma na str. 10, koja nevinoj duši mora tjerati krv u lice. Ima takih stvari još. Ima gdje gdje i lijepih misli, ima i glatkih stihova; al još više ima običnih, posugjenih misli i dosta loših stihova, pa i suhe proze. Željeti je, da se pjesnik progje banalnosti, da ne slijedi slijepo Zmajovana Jovanovića, u koga ima žive poezije, ali i putenosti, van da bude zbilja ono, što o njem kaže Ciraki. Cijena je ovoj zbirbi 80 filira.

Kratke ocjene.

Čas, št. 7.—10. *Fr. Terseglav* je završio krasne svoje članke: »Problemi v sodobnem dušeslovju«, raspredajuć o psihofisičkom paralelizmu i o supstancijalnoj jednoti, te konačno o determinizmu. (Tko se hoće još bolje uputiti u zanimljivo pitanje o paralelizmu, preporučujemo mu brošuru *F. Klimke, T. J., Teorya parallelizmu psychofizycznego*. Kraków 1906. Nakladom red. »Przeglądu Powszechnego«. Tu će svak naći i obilatu literaturu.) — *Dr. Krek*, svakako jedan od najvrsnijih sociologa, raspravlja o »delavskom zavarovanju«. — *Dr. A. Useničnik* još jednom pretresa načela o rastavi Crkve i države; razglaba misli Fr. Paulsena o svijetu i o životu; pa osim drugih još stvari raščinja konačno načela i svrhu društva t. z. »slobodne misli«, koja se ugnijezdila i megju Slovencima. Preporučujemo osobito na razmišljanje taj članak onima, koji još ne znadu, da je svrha »slobodnoj misli« uništiti vjeru u Boga, raširiti ateizam i naturalizam. Ne spominjemo ostalih članaka, već preporučujemo svim našim prijateljima, da nabave zaslužni časopis »Čas«, ili još bolje, da se začlane u slovensku »Leonovu Družbu«, vlasnicu »Časa« i nakladnicu mnogih lijepih djela.

Luč, God. IV. br. 1. 2. Dostojno je završila »Luč« treće godište, dostojno je stupila u četvrto. Pred nama su dva prva broja, puna poučnih članaka, pjesama, crtica, dopisa, ocjena i t. d. Ne treba nam posebice nabrajati pojedinih članaka, jer držimo, da su svi naši prijatelji i pretplatnici »Luči« (ako ne, *morali bi biti.*) Ističemo ipak književna razmatranja i dr. neumornoga urednika Ljube Marakovića, pa Živkovićev članak o principima darvinizma i descendence; članak o značaju i umne članke Butkovićeve. Željeli bismo, da ih uzmu k srcu oni, kojih se tiče. Napose svraćamo pozornost svih katoličkih Hrvata, osobito svećenika u stranci prava, na izvještaj o sastanku starčevićanskog gjaštva. Vidi se po tome izvještaju (a slično smo čitali i u »Hrvatstvu«), da je starčevićansko gjaštvo u kulturnom pitanju bezvjersko, bezbojno kao i pokretaško. Katolici pred tom činjenicom ne smiju zatvarati očiju ni odbijati sve na momentane zablude. Kakav nam bude naraštaj, takva će biti Hrvatska. Mladež bez vjere, bez Boga — kuga Hrvatske. Videant consules! »Salus patriae suprema lex«, a bez Boga nam nema spasa.

»Luč«, glasilo prave uzdanice hrvatskog naroda, ne možemo dosta preporučiti. Žalosno je, što čitasmo nedavno, da je »Luč« prezadužena. Ako katolici Hrvati mogu rasipati novac za muslimanske džamije i za druge suvišne stvari, mogu i moraju podupirati i plemeniti pothvat mladeži.

Serafinski perivoj, br. 10. 11. ima uspjelih pjesama, životopisa (osobito je zanimljiv životopis Ivana Duns Škota), povjesnih crtica, ocjena, vijesti. Drago nam je, da je i dr. Jelenić ko i njegov predšasnik odlučan i nepomirljiv, kad se radi o načelu. Žao nam je samo, što »S. P.« ne izlazi u — Zagrebu, gdje se još uvijek navlače desetere rukavice, kad treba obračunati s grobarima katoličke vjere i Hrvatske. Želimo od srca, da se lijepo ovo glasilo zaslužnih naših bosanskih ujaka što više proširi i procvate.

Voditelj v bogoslovnih vedah, zv. 4.

Zanimat će prijatelje starine, a i druge, članak »O nekaterih starinskih kipih«. Vrlo je zgodna rasprava »Prilika o rastoči setvi«. *Praktično je bogoslovje* obilato, a obilat je i crkveni ljetopis i književnost i dr. Tolle, lege!

Vrhbosna br. 17.—22. Izmed obilatih lijepih članaka napominjemo osobito i stavljamo na srce *Na antiklerikalizam naprednjaštva*. Krasne su misli nanizane u tome članku i vrlo zgodni predlozi. Nu jedna činjenica nije bila po svoj prilici poznata piscu: pokretaške se perjanice hvale, da im *popovi ne samo drže »Pokret«, van ga i inače potpomažu*. Kad pokretašima ustreba novaca, traže ih od popova, za koje znadu, da su zablaćeni; grozeć se, da će iznijeti njihove prljavštine. Koliko je istine u toj tvrdnji, ne znamo. Pripovijeda se svašta. Pokretašima nije zamjeriti, jer su izgubili stid i obraz, jer je njihova svrha uništiti sve, što je kršćansko, dakle i moralne principe. Nu što ćemo reći o svećeniku Isusovu, koji crkvenim novcem potpomaže protuvjerske listove? Juda je za novac izdao Spasitelja — i objesio se. Ovi novi Jude novcem izdaju Spasitelja i još hoće da ostanu uza Nj! Držimo, da bi se u prvom redu moralo nastojati, da se strogo provedu naredbe sv. Oca Pija X, a onda sve ono, što preporučuje naša draga »Vrhbosna«. Zanimljiv je članak dra *Alfirevića* »O ravnopravnosti sv. Petra i Pavla«, pa crtice »O dvoboju« i dr. Br. 21—22. je prikazan sav sv. Ocu. Tu je osobito krasan životopis Pija X. iz pera biskupa Šarića; tu je adresa bosansko-hercegovačkih katolika sv. Ocu, pa razni drugi članci, pjesme i t. d. Ne znamo, hoće li »Vrhb.« svojom starom stazom ili će se pretvoriti u bogoslovni časopis (kako čusmo s jedne prijateljske strane.) Bilo ovako ili onako, preporučujemo ju od srce svim Hrvatima, a prijatelju Msgru Dujmušiću želimo još veći uspjeh!

Dom in Svet, Euharistija, Euharistični glasnik, Glasnik presv. Srca Isusova, Glasnik sv. Ante, Glasnik sv. Josipa, Istina, Kršćanska Obitelj, Kršćanska Škola, Marijin Cvjetnjak, Naša Gospa Lurdska,

*

Pod zastavom bezgrješne Djevice, Prosvjeta, Za vjeru i dom, Zora donose svagda dobra zabavna i poučna štiva. Treba ih stoga širiti: razne glasnike i *Istinu* megju puk, ostale megju naobraženi katolički svijet. Ne smijemo zaboraviti ni naših katoličkih glasila, već osobito podupirati *Dan, Glas naroda, Hrvatstvo, Hrvatski Dnevnik, Jutro, Pučki prijatelj*! Poduprimo svoje, a za protivničku štampu ni filira!

Cerkoven vêstnik g. IX. br. 40.—44. Sofija.

To je, koliko nam je poznato, ponajbolji list naše braće Bugara. Izlazi svaki petak, a zapada na godinu 13 leva. Donaša u svakome broju članaka razne vrsti, pjesama, vijesti i t. d. Napominjemo samo nekoje iz zadnjih brojeva: *Crkvata i sveštenstvoto, Kniga na prêhodnitê blênove i na dlgovrêmennata madrost* (osobito zanimljiv članak), *Vtorobračije na sveštenicitê u pravoslavnata crkva* i dr.

Žao nam je, što naša braća u žuč umaču pero, kad pišu o Rimu i o Crkvi katoličkoj. Tko razumije bugarski, preporučujemo mu »C. V.«

Časopis katolického duchovenstva s. 9.—10.

I u ta dva broja ima obilje pouke. Jedna stvar samo malo smeta: članci su većinom predugi, pa se vuku nekoji i kroz dvije godine. Za štioca bi bilo zgodnije, da je i manje članaka, koji bi bili zaokruženi, pa se svršili u jednom ili u dva sveska. Od novijih će članaka zanimati osobito prijatelje glagolice rasprava neumornoga istraživača glagolskih spomenika *Jos. Vajsa*: Příspěvek k úctě sv. Patronů českých z bohoslužebných knih charvatsko-hlaholských.

Hristianin, žurnal cerkovno obščestvennoj žizni, nauki i literaturi. Taj časopis, što ga uregjuje rektor mosk. duh. akademije episkop Evdokim, ima vrlo opsežan program, koji dostojno i ispunjuje. Urednik hoće da po mogućnosti pospješuje razvoj općega i crkvenog života, da utvrgjuje crkvu i domovinu u duhu Hristovom. Prema tomu i donosi članke, koji rade o životu u Hristu, o crkvenim stvarima, o nauci, o kritici i t. d. Da što, žalac u vjerskim stvarima mora biti uperen proti Rimu. Nu to odbijamo na slabo poznavanje prilika. Časopis preporučujemo poznavaocima ruštine. Zapada na godinu 8 rubalja. Adresa: Sergiev Posad, Moskov. gubernija, administracija »Hristianina«.

Meditace čtvrtletník pro literaturu, umění a filosofii. Uregjuju V. Bitnar, dr. J. Kratochvil, E. Pacovský. Praha, Libeň 444. Taj je časopis svoje vrsti počeo izlaziti istom nedavno. Donosi svega, najviše mističkih članaka. Pred nama je samo II. sv., pa ne znamo pravo, koji mu je program. Čini se, da će biti jedna od glavnih tačaka njegovanje mistike. Izmegju mnogih zanimljivih članaka napominjemo osobito raspravu *dra Kratochvila*:

Pojem a význam mystiky, pa *Fr. Hrachovsky*: Meditace o velkém životě i dr. Preporučujemo.

Niva, 14.—21.

Osim nastavaka starih članaka ima u zadnjim brojevima nekoliko vrsnih novijih rasprava. Ističemo osobito dvije: *O. M. Dorockij*, Golos prirodi — i o. *M. Sčepanjuk*, Ne ubij!

U prvoj pisac popularno prikazuje svršnost prirode prema lijepomu djelu M. Morawskoga: *Celowość natury*. O. Ščepanjuk povodom poznatoga ubijstva galičkoga namjesnika razglaba zapovijed Božju: »Ne ubij!« sa zrenika religioznoga, etičkoga i povjesnoga. Obje su te rasprave vrijedne preporuke. Ima i drugih sitnijih stvari, koje će dobro doći svakomu.

Prêgled, knižovno i crkovno-obščestveno spisanie god. II. kn. I.

Taj se časopis bavi lijepom knjigom u svakom obliku, bogoslovijom, povješću, filosofijom, pedagogijom i t. d. Donosi i ocjene i prijegled periodične štampe bugarske i tugje. U ovome prvom svesku ima nešto pjesama *St. Mihajlovskoga*, ulomak drame »Bojan Magesnika« K. Hristova, nekolike rasprave i dr. »Prêgled« dobivaju pretplatnici »Crkovnoga vjesnika« besplatno, a ostali za 4 leva. Naručuje se od administracije »Crk. V.« u Sofiji.

Przegląd Powszechny Nr. 298. 299.

U oba ta svezka ima lijepih, zanimljivih rasprava. Najšire će općinstvo zanimati osobito rasprava *Ks. V. Pawelskoga*: Nowy problem w naszej belletrystyce. To je kratka analiza pripovijesti *W. Kosiakiewicza*: »Z povrotem«. Junak pripovijesti luta u tami bezvjerja, a konačno se smiri u Crkvi katoličkoj. Ks. Pawelski hvali nastojanje pisca, koji otvara štiocima novi vidokrug. Naši će se štioci sjećati i onih romana, što ih je donijela »Hrv. Str.« s istom svrhom. *Fr. Klimke*, T. J., raspravlja o novoj filosofiji, o pragmatizmu. Spomenuvši u kratko razvoj i literaturu navagja karakteristiku pragmatizma, genetičnu teoriju istine i teološki problem u pragmatizmu. U drugoj raspravi isporegjuje pragmatizam i modernizam i dokazuje, da su vrlo blizu: isto im je ishodište, ista svrha, ista psihološka, voluntaristična metoda. Naskoro će se i naš časopis pozabaviti s tim pitanjem. »P. P.« i opet živo preporučujemo.

Świat Słowiański nam je dao više puti povoda, da se na nj okosimo. Mi smo držali, da će se »S. S.« držati svoga programa i da će biti pravedan. Nu češće se puti razočarasmo. »Ś. S.« je zadahnut zduhom liberalizma, a često je puti i nepravedan, kad prosugjuje osobito hrvatske prilike. O hrvatskim prilikama crpe podatke većinom iz pokretaških vrela. Pokretaši su izdajice Boga i Hrvatske domovine, a tko je uz njih, ne gradi, već ruši. Ni »S. S.« s njima ne će nikad ništa učiniti za

jedinstvo Slavena. Mi od srca ljubimo svoju poljsku braću, od srca želimo slogu sviju Slavena, ali slogu na temelju pravde i ljubavi.

Stoga želimo, da oni, koji rade o toj slozi, ne zaborave na zakone pravde. Tražimo i opet, da naš jezik ne zovu imenom nametnutim, već hrvatskim. Ovom zgodom upozorujemo i uredništvo ljubljanskog »Mentora«, da mi nismo Srbohrvati, već samo Hrvati, da naš jezik nije srbohrvatski, već samo *hrvatski.*

Vlast r. 25. č. 1. i 2.

»Německo-Brodské gymnasium« (P. Sal. Roubiček.) Zanimljiva historija toga zavoda. »Šimon Gregorčič«, napisao Ksaver Meško (prijevod sa slovenskoga.) Književni prikaz. »Epištoly školské«. U njima nam župnik Moravan zgodno raspravlja o školskom pitanju. »Ustavý slepců v Rakousku« (Jan Voborský) obragjuje se povijest zavodâ za slijepe. »Sestý všeobecný sjezd rakouských katoliků ve Vidni«. T. Škrdle priopćuje svoje uspomene s lanjskog, velebnog, katoličkog sastanka u Beču«. »Václav Vlček, redaktor »Osvěty«. Životopis zaslužnoga českoga književnika. »Jan hrabě Harrach«. Članak je napisan prigodom osamdesetgodišnjice zaslužnoga českoga rodoljuba i narodnog borca. Inače nalazimo u »Vlasti« kao i do sada i drugih članaka zabavnih i poučnih, pjesama, pripovijesti, crtica, svaštica, ocjena i t. d. Za one, koji znadu češki je »Vlast« vrlo korisna i ugodna lektira, te je kao takova svake preporuke vrijedna.

Z. Š.

Slavorum litterae theologicae Nr. 3.

I ovaj svezak ima obilje recensija iz 6 slavenskih jezika, ima dva članka o raspri izmegju istočne i zapadne Crkve, nekoliko izvještaja o tugjim djelima, što se tiču nas, pa svaštice. *Dr. K. Dočkal* je napisao izvještaj o hrvatskim spisima: o djelu o. St. Babunovića »Veliko obećanje presv. Srca Isusova«, o »Kat. Listu«, o »Vrhbosni«, ter o »Hrvatskoj Straži« 1907. Iskreno priznajemo, mi smo se začudili tjesnogrudnosti g. pisca. Tko uzme u šake sadržaj »Vrhbosne« od lanjske godine, naći će tamo silesija članaka; a g. izvjestitelj spominje samo *dva,* bez ikakve primjedbe; dok nabraje i neznatne sitnice iz »Katoličkoga Lista«. Znamo, da je bliža košulja od haljinca, nu ipak ne smijemo biti tjesnogrudni ni — nepravedni. I slijepci znadu, da je razlika izmegju »Vrhbosne i »Kat. Lista« kao izmegju neba i zemlje.

Civiltà Cattolica Qu. 1398.—1402.

Ne možemo iscrpsti sadržaja tih svezaka, jer je preobilat. Ističemo samo vrlo zanimljive članke o modernizmu kritičkom i povjesnom te o reformašu modernizmu. Tko hoće dobro upoznati modernizam, osobito talijanski, mora čitati »C. C.« Vrlo

su lijepi članci o slobodi naučavanja, o pravednosti, o teosofiji, o papinu jubileju i dr. Prava riznica.

Etudes Franciscaines. T. XX, No 117. Septembre 1908

Izmegju biranih članaka spominjemo prvi članak: *P. Hilaire*: Les derniers travaux d'Apologétique. Kroz kratko vrijeme u Franceskoj je objelodanjeno 6 knjiga, koje se većinom odnose na čin vjere. Pisac na putu nailazi na dva protivna sistema: modernizam i intellektualizam; prvi sve pripisuje volji, čuvstvu; drugi razumu. Pokazav pomanjkanja prvog prelazi na razlaganje o drugome: analizira važnu knjigu dominikanca Gordeila: *La crédibilité*. Ovdje se ondje s njim ne slaže. Članak se nastavlja. Dalje donosi pregled revija i ocjene najnovijih filosofičnih knjiga.

I ovaj je broj, kao svi do sad, bogato opremljen.

Z. T.

Nouvelle Revue Théologique. Publiée tous les mois. Casterman, Tournai (Belgique.) Abonnement: 6·50 frs.

Baš naslov ne odgovara posve istini. Revija je dosta stara Ovo joj je već 40 (četrdeseti) volum; nu, ako nije naslov posve opravdan, opravdan je sadržaj, koji je uvijek nov. Smotra ne odbacuje nijednu vrstu katoličke nauke, ali se poglavito zanima pitanjima morala, obredoslovlja i crkvenog prava. Za suradnike ima si najbolje sile, koje se takogjer odlikuju ortodoksijom i znanjem, n. pr. Lehmkuhl, Portalié, Le Bachelet, Vermeersch, Prat i dr. većinom isusovci. Smotra uvijek donosi osim temeljnih i znanstvenih članaka, sve odluke i naredbe rimske kurije s kratkim komentarom; odgovore na razna pitanja crkvene naravi; note i ocjene najnovijih knjiga. Relativno nije ni skupa, dakle tko se bavi tim pitanjima, nek ju nabavi. Izdaje ju J. Besson, profesor na katoličkom Institutu u Tuluzu.

Evo glavnijih članaka od ove godine:

Tme 40. — N. 1 — janvier 1908: *M. Dubruel:* A propos de l'Inquisition. Svakako prvo mjesto uzimlje zloglasna (?) inkvizicija megju objekcijama, s kojima neprijatelji Crkve navaljuju na nju i na njezinu nauku: tim nastoje faktično pokazati, da je katolička Crkva neprijateljica pravog znanja te dosljedno čovječanstva uopće: inkvizicija je najokrutniji i najnepravedniji način žrtvovala nebrojeno mnoštvo učenih glava; ona je bila uzrokom, da se kroz cijeli srednji vijek nije smjelo slobodno misliti ni znanjem se zanimati. Tako neprijatelji katoličke Crkve; a šta je na samoj stvari? — Pošto se i kod nas sličnim lažima naprednjaci i liberalci neprestano razmeću, i s potvorama svetinje grde, a kod nas je literatura na tom polju slaba, ili bolje rekuć nikakva, oprostit će nam čitatelji, što ćemo se o tome malo u dulje pozabaviti, ne

bi li koga potakli, da se lati posla i na tome polju, da pribavi oružja istine našim mladim sokolićima. Stvar se može izdati bilo u kojem listu, bilo u »Apologetskoj knjižnici Luči«.

Ovo zadnjih godina u Franceskoj mnogo se o tome pisalo; samo 1906. svijetlo su ugledala dva specijalna djela, oba su napisali katolici, ali se mnogo razlikuju i po teoriji i po načinu: Mgr. Douais: *L' Inquisition, ses origines, sa procédure;* A. E. Vacandard: *L' Inquisition, étude historique et critique sur le pouvois coërcitif de l' Eglise.* Obe su knjige bile predmetom živih polemika. U ovoj smotri pisac je nastojao u četiri članka (1907: str. 469 i 593; 1908: str. 5 i 65 — NN. 1, 2.) skupiti cijelu polemiku, podignutu radi Vacandardova djela, djelo samo kritizirati i analizirati, te pokušati povući neke stalnije zaključke, koji nam mogu služiti za svijetlo u proučavanju samê stvari. Ako tko želi točno stvar proučiti, mora se potruditi i dokumente točno pregledati, te se postaviti u vrijeme i okolnosti, u kojima se scena odigrava, inače će posao biti besplodan. Pisac najprije razlaže o teoriji Vacandardovoj; evo joj glavne ideje: Za vrijeme progonstva Crkva nije mogla ništa proti heretikâ — bila je bez sredstava, to je bila prisiljena apsolutna tolerancija. Kad su se carevi pokrstili, budući prije Pontifices maximi, držali su, da im i sad pripada pravo nadgledati novu nauku i službu: tako je nastalo, da su neki heretici platili glavom. Proti tome ustali su se katolički naučitelji, megju kojima se je nalazio i sv. Augustin; on je kašnje promjenio svoj nazor i dopuštao, da država ima pravo i dužnost heretike riješiti njihovih dobara. Stvar je tako ostala do XI. stoljeća, dok se nije pojavila opet manikejska herezija, protivna i crkvenom i socijalnom društvu. Malo po malo slijedeći državne zakone i Crkva je došla, da postavi pravu inkviziciju; ona je opet nakon nekoliko godina pala u zaborav. Promatrajući stvar u svojim okolnostima, proti inkvizicije ne može pošten čovjek ništa reći. — Biskup Douais posve drukčije tumači postanak inkvizicije. Po njemu inkvizicija nije opstajala s crkvene strane prije Grgura IX; glavni je čimbenik u postanku inkvizicije bila politika Fridrika II. On je bio posvuda osnovao progonitelje heretika, da pridobije povjerenje kršćanskog naroda i tako bi mogao lako vojevati s Papom. Pronicavi je Grgur IX. to opazio, te, da mu osujeti zlosretne namjere, postavio je crkvenu inkviziciju, kojoj je zadaća bila, da iskorijeni herezije, kojima je srednji vijek obilovao. — U drugom članku pisac pobija one, koji tvrde, da inkvizicija nije dopuštala, da optuženi uzmu u pomoć advokata. To je laž. Isto tako što se tiče svjedoka. On drži pitanje još neriješenim. U trećem članku nastoji riješiti pitanje: tko je uzeo inicijativu, da država progoni heretike, Crkva ili država? — Vacandard odgovara: država; Turmel i Jordan kažu: ne, prva je učinila Crkva. Naš pisac kaže, da nije nijedan odgovor pravi; prvi su donatisti učinili — dakle heretici! — da se država miješa u crkvene poslove. Pokazuje neke nedostatke u dokumentaciji Vacandard-ovoj. U četvrtom članku pisac pokazuje, da je Vacandard krivo shvatio sv. Tomu, što se tiče nauke o smrtnoj osudi. Napokon donosi nekoliko službenih dokumenata, koji mogu služiti za definivno riješenje pitanja: Ima li Crkva pravo materijalno kazniti heretike? Piščev bi odgovor bio — ima!

— NN. 2, 3, 4. — 1908. Dobri su članci o novim zakonima ženidbenim, i o gregorijanskome pjevanju. — *L. Choupin:* Le pouvoir coërcitif de l'Eglise. Drago nam je, da je poznati kanonist Choupin još jedan put pokušao odgovoriti na pitanje: ima li Crkva pravo materijalno kazniti? — Moralne kazne svaki pravi katolik Crkvi priznaje. Vacandard i drugi drže, da Crkva nema pravo služiti se materijalnim kaznama. Pisac pobija njegove nazore. Vacandard se pozivlje na Nikolu I. i Celestina III. Nu Nikola I. kaže samo, da muž ne smije ubiti ženu, koju je zatekao u preljubu. S njima nije ni Celestin III. Pobija krive nazore o inkviziciji, koje postavljaju Turnel, Leduc, Vacandard, Lahertonière i dr. Pobija takogjer Vacandardovo tumačenje riječi Pija IX. koje kažu, da Crkva ima pravo služiti se i materijalnim i vremenitim kaznama. Dokazuje, da je protivno mnijenje, ako ne heretičko, bar temerarno. Dobro opaža, da njih vode apologetične tendencije, ali je opet najbolja apologetika — priznanje očite istine; tada se ne treba bojati, sigurno je, da će istina jednoć pobijediti. — Vrijedan je takogjer članak o bitnosti žrtve u sv. Misi. Svaki broj donosi sve mjesečne nove odredbe. i odgovore rimskih kongregacija; lijepi broj ocjena i novih knjiga.

— N. N. 5, 6, 7. — 1908. Izmegju ostalih članaka i raznih riješenja osobitu pomnju zaslužuje članak: *P. Cavrois,* La présence réelle chez quelques Anglicans. Katolička Crkva vogjena duhom Svetim neporočno i neoskrnjeno čuva svetu nauku, koju je Bog svijetu objavio, i koju joj je njezin Zaručnik na čuvanje predao, ne popušta ni najmanje: dok se kod odijeljenja braće protivno dogadja; svaki dan žrtvuju sad ovu, sad onu dogmu. Tako se je dogodilo i s presvetim Sakramentom pričesti. Katolički puk zajedno sa svećenstvom štuje i klanja se Isusu nazočnu u pres. Sakramentu; a drugi se disputiraju. Pisac je pokušao razložiti mnijenja o Isusovoj nazočnosti kod anglikanaca; na to ga je najviše potaklo, što se je ove godine u Londonu držao katolički euharistički kongres. U tri članka

razlaže nauku najglasovitijih anglikanskih bogoslova: vidi se, da su bez vogje... Na kraju završuje riječima Lava XIII, da se vjernici Bogu mole, ne bi li se opet k Rimu povratili i vogju stekli. — *H. Harent:* Le modernisme et l' origine du pouvoir ecclésiastique. Pisac jezgrovito i jasno razlaže o modernističkoj nauci, što se tiče crkvenog auktoriteta, postanka njegova i djelovanja. Govori uopće o modernističkoj nauci s osobitim pogledom na Tyrrella. Kod modernista u tom pogledu veliku ulogu igra kolektivna, skupna savjest: oni se po njoj uzdaju pobjedi. Tyrrel je pokušao dokazati svoju teoriju o postanku crkvenog auktoriteta: njemu je crkveni auktoritet posve jedan političkom auktoritetu; isto im je i porijetlo. Čudno! oni se pozivlju na kolektivnu savjest, a kolektivna ih savjest katolicizma osugjuje, pa ipak joj osudu bacaju pod noge! Žalosno, kako iskrivljuje povjest i nazore drugih; kakve li upotrebljava dokaze: n. pr. u misi *laik absolvira svećenika*, govoreć »*Misereatur tui*«, dakle laici imadu pravo nad svećenicima! (To je Tyrrellov najbolji argumenat.) — *Risum teneatis amici!* — Ako ništa, oni se uzdaju u budućnost. Tako su se i drugi heretici na budućnost pozivali, pa gdje su danas?! Religija, ako misli, da ostane religija, mora imati auktoritet: Božanska religija, Božanski auktoritet, to je nepromjenljivo! — Akta sv. Stolice; knjige na Indeksu, note; ocjene i popis novih knjiga ispunjaju svaki broj. — N. N 8, 9, 10. — 1908. *I. Baylac:* »La mentalité« contemporaine. Članak aktualan, znamenit i izvrstan. Učeni je pisac pokušao u kratko označiti duševno stanje savremenosti, pokazati, odakle je nastao modernizam! Pisac je posve dobro uspio; članak vrijedi u tom pogledu kolik drugi deset — pokazati karakternu notu savremene misli, šta ima znamenitijega. Evo glavnih ideja: Modernizam je sistem koordinirani s nekim postulatima, koje apliciraju skupini ljudske misli. Taj je sistem prosti pozivitizam: a pozitivizam, u koliko ljudski duh teži sve znanstveno proučiti, nego pozitivizam, u koliko absolute niječe mogućnost poznati stvari u sebi. Taj je pozivitizam Kant izveo do sistema i aplikovao ga na filosofiju, moral i religiju, pokopao je metafisiku; Herbert Spencer pridodao mu je sistematično evoluciju. Katolički modernisti priznali su njihov sistem, a ipak su mislili spasiti vjeru presadiv je u u čuvstvo. Karakteristička nota moderne misli je skepticizam — smrt znanosti. Osim mnogobrojnih nota, odgovora i ocjena, ova tri zadnja broja donose još i članke o utopljenju starokatolicizma u protestantizam, o prvoj pričesti, o najnovijim odgovorima biblijske komisije o proročanstvima proti modernom racijonalizmu, o preustroju rimske kurije: rimska je kurija dobila

posve novi sustav, koji odgovara potrebama vremena i Papinoj devizi: *Omnia instaurare in Christo.*

Toliko smo puta spomenuli, da svaki broj obiluje izabranim materijalom, zato ga mi našim prijateljima, koji su u stanju, preporučujemo, osobito svećenstvu.

T. Z.

Revue Augustinienne. (15 Juillet) 1908.

Fr. Anxiaux: Théologie dogmatique. O nakani, koju mora imati onaj, tko želi valjano primiti s. sakramenat. *M. Dêmery*: La conversion. Pisac je već raspravljao u kratko, kako moderna, pozitivna, znanstvena psihologija tumači obraćenje. U ovom članku pisac traži, može li se dokazati, da kod obraćenja ima i milost (gratia) svoj učinak? U prvom članku drži se najviše modernog, amerikanskog psihologa W. James, ne pušta ga ni ovdje s vida. Moderna teorija podsavjesti (subconsciense, sublimal) ne može da protumači ništa, nego samo premjesti pitanje. James piše: »Ono, što se dogagja na polju podsavjesti (sublimal), tako je tajno, misterijozno za psihologa, kao i za teologa«. Donosi u kratko teoriju Jamesa o obraćenju. Razlaže katoličku nauku, osobito se drži sv. Augustina, jer je on sam stvar doživio i opisao, i jer sv. Augustin protivnike dogoni u škrpac. Pisac završuje, da se katolička nauka nema ništa bojati od moderne psihologije, dok se god zadnja bude držala činjenica: a ona uzalud nastoji isključiti milost, a na njezino mjesto postaviti riječ, koja ništa ne znači, to je zapustiti činjenice i tražiti izmišljene teorije, kojih prije nestane, nego se rode. *L. Maupréaux*: Les leçons de théologie dogmatique de M. Labauche. To je nova bogoslovija napisana na franceskom jeziku, držeći se nove metode, ostaviv skolastiku! Pisac ju kritizuje i skuplja sve, što se je o njoj reklo u Franceskoj. Da me čitatelj razumi, reću: cijela je se stvar dogodila à la Barac! Knjigu su obasuli pohvalama, samo *La Croix* et *Ami du Chergé* navalili su proti. Pisac je htio biti moderan, ali nam donosi samo razne opise i teorije bez temeljne nauke, često i bez dokaza. Pisac kritičar konstatuje, da bi neizliječivo zlo bilo, kad bi se ta knjiga primila za rukovogju. — *A. Alvéry*: Qu' est-ce que le Modernisme? Nije li de? pitanje najzanimivije i najaktualnije; toliko se o modernizmu govori, a mnogi još ne znaju što je modernizam! Rekao bi, da neznanje vlada i megju modernistima!? Ima ih megju modernistima, koji uopće niječu njegov opstanak. To je odveć paradoksno, ali ipak istina! Ovdje je pisac pokušao na svijetlo iznijeti sve, što sačinjava metodičnu bît modernizma, što bi se moglo držati za njegovu formu (aktivni princip stvari). To je *autonomizam*: Oni ruše i ne priznaju nikakvu vlast, nikakov auktoritet; sve dokaze crpi iz

modernističkih spisa i najboljih poznavaoca modernizma. Tu se redaju: Tyrrell, Gebert (Nijemac), Wilson, Loisy, Houtin, Rifaux, Soury, sve do protestanta Sabatiera, koji ih spaja s Luterom. On dokazuje i to nepobitnim dokazima, da im je Luter vogja — oni ga priznavali, ne priznavali; on je i ostaje otac modernističkog principa autonomije i slobodnog istraživanja. U najdaljnoj skrajnosti on je postavio zakon, po kome se *ima Bog čovjeku pokoravati, mjesto čovjek Bogu*. Kolika je to ludost i nesmisao — svak vidi. Ipak hoće, da ostanu u katoličkoj Crkvi, a zašto? — Sami nam daju odgovor: da unište papinstvo: *pour détruire la papauté*. Ako bi Crkvu ostavili, ostali bi kao na cjedilu, i s njihovim padom u grob pao bi i loisyzam i tyrrellizam i modernizam. U filosofiji glavni im je otac Kant, ali nije sam. Svoju tvrdnju dokazuje još i onoseći veliki govor modernista Jonneta. Drugi princip modernizma, u metodičkom pogledu, je koncesionizam. Sve popustiti, da druge uvedu u krilo katoličke Crkve. Modernisti su za volju protestanta protestanti ... buddhisti, politeisti, monoteisti, pogani, fatalisti, rationalisti, nihilisti, humanisti, muzulmani; a sve im je to rimska ortodoksija = *c' est l' orthodoxie romaine*. Oni su, s kim si, onaki si: s pozitivistima pozitivisti, pragmatisti, agnostici, imanentisti. Tako čine i u praksi; u katoličkoj Crkvi igju na zajedničku pričest, a pred Crkvom ih čeka protestantski pastor, da im izrazi svoje udivljenje za njihov rad. To se dogagja kod udruge *Sillon*. Cijela je stvar čovjeku nevjerojatna, ali žalosni čini govore.

Dalje donosi note o raznim nazorima, kako je postao monoteizam kod Izraela; o karakteru Jeremije; o najnovijoj i prvoj knjizi s katoličke strane o biblijskoj bogosloviji: knjigu hvali i pokazuje neke nedostatke; o raznim dizertacijama, koje se odnose na N. Zavjet. Pokazuje i hvali napredak katoličkog Instituta u Parizu: prvo mjesto drži u nauci o historiji religijâ; to mu slobodno-mislioci zavide, ali na njihovu štetu. Ocjene najnovijih knjiga, koje se tiču apologetike i drugih struka. Opširan pregled periodika.

Revue Néo-Scolastique, *No. 3. Aout* 1908.

IX. *Clodius Piat*: L' expérience du divin. Razlaže razne struje neposredne intuicije Boga srcem (misticizam.) Iz momentanih rasvjetljenja i oduševljevnja zaključuju mistici moderni, koji su zabacili metafisiku, da se eksistencija Boga ne spoznaje razumom, da je uopće ne treba dokazivati, jer je Bog s nama u neposrednom kontaktu. I taj kontakt nam je najjasniji dokaz za eksistenciju Božju — to nije istina, do koje se dolazi umovanjem, to je istina iskustva.

Razlog, za što su se mistici utekli ovom sredstvu, jest, da bar nekako spase vjeru i sigurnost u opstojnost Boga, budući su odbacili razum kao nesposoban za spoznanje istine. Pozitivizam su suprotstavili intelektualizmu. Nu tim postaviše istinu o Božjoj opstojnosti na klimave noge.

Jer otkle možemo biti sigurni, da su oni nutarnji osjećaji od Boga? Ako hoće spasiti svoju tvrdnju o relativnoj vrijednosti naše spoznaje — onda moraju reći: da je Bog sâm fenomen, koga percipiramo, a ne uzrok, koji proizradi taj fenomen. No tim se pada u monizam, u panteizam.

A ako smo sigurni, da su mistički osjećaji od Boga, onda padaju mistici u intektualizam, kog se toliko boje. Protuslovje je i tu dokaz zablude.

Na koncu donaša auktor primjere pravih mističnih rasvijetjenja i ushićenja, koja nijesu drugo no osobita milost božja iskazana ljubimcima. No to je sve časovito — prolazno, a intuicionisti govore o neprestanom gledanju božjem.

X. Le mouvement philosophique en Belgique *M. de Wulf*. Neumorni radnik na polju povjesti filosofije obradio je već veći dio povjesti filosofije. Njegovo djelo: »Histoire de la philosophie scolastique dans les Pays Bas et la Principauté de Liége« nagradila je g. 1895. belgijska akademija. Izradio je povjest sredovječne skolastike. U ovom članku, kog će nastaviti, prikazuje gibanje filosofško u Belgiji sve tamo od 10. vijeka. Vrlo lijepo prikazuje, kako su se razne filosofske struje odrazivale u Belgiji.

Ovakva studija bi bila poželjna i za nas — za Hrvatsku.

XI. Le fondement biologique de la psychologie. *Fr. A. Gemelli O. F. M.* Nastavljajući zanimivu raspravu o snošaju izmegju psiholoških i fisioloških pojava, pokazuje, kako je eksperimentalna psihologija, koja se stavila na materijalističko stanovište, naišla na neriješive poteškoće. Nabolji dokaz, da pojavi psihički nijesu materijalni, jest: što se ne *dadu matematički mjeriti*, kako su to neki uzalud pokušali.

Prem su se ti psiholozi stavili na posve materijalističko stanovište — ipak imaju za psihologiju velikih zasluga. Eksperimentalna psihologija je postala naravna znanost i skupila mnogo važne gragje za dublje proučavanje ljudske duše. Ujedno njezin je neuspjeh u riješenju duševnih činjenica pobjeda spiritualizma, duhovnosti duše.

U »Mélanges et document« iznaša dr. Hallez jedan vrlo zapleteni i teški pokušaj matematičkog dokaza za eksistenciju Božju.

»Sommaire idéologique« donaša sve spise filosofskog sadržaja, što su za 3 mjeseca u Evropi izašli. Zanimiva statistika.

T. G.

Razón y Fe 86. - 87.

Od mnogobrojnih članaka spominjemo samo za nas najznamenitije: *V. M. Minteguiaga*:

Ha de ser libre tada idea? I mi smo raspredali o slobodi misli, pa ipak ne će biti suviše, da tko prouči svo razglabanje, eda vidi nesmisao »slobodne« misli. *L. Marillo* vrlo zanimljivo raspravlja o raznim kosmogonijama prvih pogana. *R. Ruiz Amado* dokazuje, da poduka nije stvar politička. *E. Portillo* razglaba o božanskom i o čovječanskom u povjesti. A ima i silesija drugih članaka.

»R. y F.« je, koliko znamo, jedan od najboljih i najsolidnijih časopisa, pa ga iznovice toplo preporučujemo.

Religio. I u zadnjim brojevima te ugledne smotre imade vrsnih članaka. *Dr. Arnold Pataky* raspravlja o skladu najranijih evangjelja, napose o Dia tessaronu, koji je na zapadu malo poznat. Rasprava je ta s tim zanimljivija, što pisac navagja najnovija otkrića nekojih fragmentarnih rukopisa u samostanu sv. Katarine na gori sinajskoj, na kojima imademo zahvaliti dvjema gospojama, Skotkinji Janji Smith Lewis i njenoj sestri Margareti Dunlop Gibson.

Lijepe su rasprave o podlozi ugleda, o povratku Englezâ, a i drugi učeni članci, koje će sa zanimanjem čitati svaki poznavalac magjarskog jezika.

Egyházy Közlöny. Lijepi poučni način, kojim ovaj list raspravlja svoje članke, čini ga upravo zanimljivim. K tomu gotovo u svakom broju donosi po jedan životopis muževa zaslužnih za vjeru i Crkvu u Ugarskoj.

U polemici je sa svojim protivnicima odrješit, ali dostojanstven. Preporučujemo ga. Ne bi škodilo, da ga Hrvati izvješćuju o hrvatskim stvarima, kojih pravo ne pozna.

V. V.

Svaštice.

Da se razumijemo!

Ugledni časopis »Slavorum litterae theologicae«, donoseć u 3. br. IV. g. izvještaj o »Hrvatskoj Straži« (iz pera dra. K. Dočkala), dodaje na koncu toga izvještaja: »Commentationes sine auctore vulgatae nec hos commentarios commendant nec nobis curam de eis referendi permittent.« (Str. 248.) Čusmo, da tih riječi nije napisao g. dr. Dočkal, već sam urednik »S. l. t.« Megju tim sve jedno: non quis, sed quid.

Češće nas puti salijeću razni prijatelji s prigovorom: »Zašto se suradnici »H. S.« ne potpisuju?« I u javnosti su nam već mnogi zbog toga prigovarali. Mi smo se jednom i obazreli na taj prigovor, odgovarajuć »Świątu słowiańskiemu«. (»Hrv. Str.« 1907. str. 397.) Nego ne će biti s gorega, da se opet obazremo. Već lani spomenusmo, a i sad ističemo, da nije naš časopis jedini, koji donosi članke bez potpisa. Ta eno »Civiltà Cattolica« ne potpisuje nijednoga članka. »Razón y Fe« donosi često puti članke samo sa siglom, a tako rade i drugi. Pa hoće li itko pametan ustvrditi, da oni članci ne vrijede ili da vrijede manje ili da bi vrijedili više, kad bi bio potpisan pisac?

Znamo, da ima takovih, kojima je dosta ime piščevo, da se za nj i na njegove članke oduševe. Pripovijedali su nam, da je bilo u nekom mjestu u nekoj zemlji urednikâ, koji su spise priznatih pisaca odmah slali u tisak, da ih nisu ni čitali, a spise su nepoznatih pisaca bacali u koš. Nas se ta rgja ne drži. Ne gledamo puno na osobe. Znamo, da ideje pokreću svijetom, pa promatramo i sudimo ideje, a na osobe se obziremo samo, koliko su predstavnice i rasadnice ideja. I kako mi ne pitamo, *tko* je uradio, već *što* je uradio, tako želimo, da i drugi posmatraju rad naših suradnika. A te suradnike svoje moramo i zaštićivati od nepravednih i nepoštenih navala. Poznato je, da je naša hrvatska polemika podivljala. Lomata se i deveta sve u šestnaestu. Iznose se prljavštine pojedinih osoba, izmišljaju se opačine, čeprka se po smetlištima, ne bi li se samo što našlo, što bi moglo zablatiti protivnika. Bandit, lopov, hulja, crna duša, bitanga i t. d. i t. d. — sve su to epiteta ornantia, kojim se služe hrvatski polemičari, pa i kritičari. Tko ne vjeruje, neka čita naše novinstvo, pa i — »Katolički List«! Mi se ne bojimo, da će se naći stvari, zbog kojih bi mogli pocrvenjeti naši suradnici; nu ipak ne ćemo, da zlobna pera diraju u čast crkvenih dostojanstvenika, vrijednih radnika Družbe Isusove i drugih naših suradnika. Za njih je spreman na batine urednik. A urednik je spreman, dogovorno sa suradnicima, svakomu čestitu čovjeku javiti, što je tko napisao.

Megju tim uredništvo pušta svakomu suradniku slobodne ruke: hoće li se potpisivati potpunim imenom ili kraticama ili će bez potpisa dati tiskati svoje članke. U našim očima, a valjda i u očima svih misaonih ljudi, njihovi spisi u svakom slučaju imaju istu objektivnu vrijednost.

Kako je potrebita obrambena liga proti svagdanjim klevetama i lažima protucrkvene štampe, to nas uče opet najnoviji dogagjaji. Mnogim našim čitateljima bit će poznato, što se u Lourdes-u prije nekog vremena dogodilo sa gdjom *Rouchel-om.* Ona je kroz mnogo godina imala dvije užasne rakrane na licu i na nepcu, pa je svaki liječnik na prvi pogled vidio, da tu ne pomaže nijedno naravno sredstvo. U rujnu god. 1903. otide gdja Rouchel u Lourdes, pa tamo za jedan čas ozdravi od tih rana. Na tisuće je bilo svjedoka toga čudesnog dogagjaja. U knjizi »Kritična povijest dogagjaja lurdskih« od pariskog sveučilišnog profesora *dra. Bertrina* pripovijeda jedan osobni znanac gje Rouchel cijelu povjest njezinog ozdravlje-

nja, kako je on sâm sve čuo iz njezinih usta.[1])

Sad je iznenada ljetos prótucrkvena štampa razglasila, da ta cijela stvar nije ništa drugo nego »popovski švindl«. Pod ovim je milozvučnim naslovom i zagrebačka »Slobodna Riječ« javila, da »sva tri putovanja, što ih je gdja Rouchel dosada činila u Lurd, nijesu ništa pomogla; ona još sada trpi najužasnije boli«. Dakle je čitavo čudesno ozdravljenje gospogje Rouchel *izmišljotina*. »*popovski švindl*«.

No uredništvo lista »Naša Gospa Lurdska« obratilo se izravno na gospogju Rouchel, te dobije od nje ovaj brzojav, što ga je predala gospogja Rouchel u Metzu dne 24. kolovoza 1908. u 6 sati poslije podne. Brzojav glasi ovako; »*Dvije su rupe u čas zacijeljene u Lurdu g. 1903*«.

Isto je tako »Slob. Riječ« tvrdila, da je glasoviti francuski liječnik *dr. Boissarie* sâm izjavio, te ne stoji ozdravljenje gospogje Rouchel. Spomenito je uredništvo dakle propitalo i kod dra Boisserie-a, šta je na stvari, te dobilo dne 18. rujna ov. god. list, u kojem taj slavni zastupnik medicinske znanosti doslovce ovako veli: »*Gospogja je Rouchel u tili čas ozdravila od rane na licu, u koju se mogao staviti mali prst — tako je bila široka — kao i od rane na nepcu, kroz koju bi obično sva tekuća hrana istekla, ako ne bi bila zatvorena čepom od kaučuka*«.

Evo dakle dvostruka drzovita laž, što ju je bezvjersko novinstvo širilo po Hrvatskoj i drugdje. A da se nije slučajno zauzelo za tu stvar uredništvo »N. G. L.«, ta bi laž dalje djelovala u katoličkom narodu, pa bi se valjda — kao obično — još ne znam koliko puta opetovala u naprednjačkim i socijalističkim novinama. Sad su te čestite novine barem šutjele — opozvale nijesu ništa, kao u nijednom takovom slučaju. Šutjele su te novine dapače i onda, kad je jedan riječki gragjanin izložio lijepu svotu od *2000 kruna* za onoga, koji dokaže navedene tvrdnje. Megjutim je ta glavnica već nosila kamate, a klevetnici još uvijek mukom muče.

Da se dakle ta bezdušna štampa utjera u laž, potrebita nam je stalna organizacija, kakovu imaju i drugi narodi, pa stoga radosno pozdravljamo »tiskovnu ligu«, koja se je u studenom konstituirala. Imat će jamačno pune ruke posla. Koliko je ogromnih laži izvalila naša protucrkvena štampa samo što se tiče Lurda, što su sve bulaznili naši Hinkovići, Gajevi, »Pokret«, »Obzor«, »Slob. Riječ« i t. d.[1])

Na ovome se polju uopće ističu protivnici vjere. Tako je *Zola* u svom zloglasnom romanu o Lurdu doduše priznao, da je *Marija Lebranchu* u Lurdu pred njegovim očima prividno ozdravila od sušice, ali da je nakon

[1]) U hrvatskom prijevodu Bertrinove knjige str. 323.—346.

[1]) Sr. »Hrv. Straža« g. 1907.: »Lurd pred sudištem vjere i bezvjerstva« str. 609. ss.

svoga povratka u Pariz umrla od iste bolesti. A kad tamo, Marija Lebranche dolazi gotovo svake godine u Lurd, da se zahvali za svoje čudesno ozdravljenje, pa je i ove godine u kolovozu sa narodnim hodočašćem došla u Lurd, gdje se je sa tri stotine drugih ozdravljenika oduševljeno zahvalila za veliko čudo, što se je prije 16 godina na njoj dogodilo.

Ipak se zajedno sa Zolinim romanom dalje i dalje širi i njegova drska laž, prevedena gotovo na sve evropske jezike. Treba dakle raditi, koliko je moguće, da se raskrinkaju ovakovi »prosvjetitelji naroda«. S toga nam živjela hrvatska »tiskovna liga«!

Haeckel opet falsificirao. — Dok protivnici vjere nama klevetnički predbacuju »popovski švindl«, sami sebe svaki čas sramote i odveć krupnim varkama. Profesor *Haeckel*, kojega su liberalne novine slavile kao »glavnoga stjegonošu u borbi proti tmini klerikalizma«, već je dosta puta svijet iznenadio svojim senzacijonalnim — prijevarama. Poznato je, kako megju inim njegova blasfemična djela: »Natürliche Schöpfungsgeschichte« i »Anthropogenie« vrve od smionih falsifikata. N. pr. da »dokaže«, kako čovjek vuče lozu od životinje, prikazao je na jednoj slici embrion čovjeka, majmuna i psa — ali je zato jednostavno upotrebio tri puta isti cliché. Kad su to otkrili, najprije je sve tajio grdeći svoje tužitelje. Kad su mu pako s mikroskopom očito dokazali tu prijevaru, priznao je u najnovijim izdanjima svoje knjige: »Anthropogenie« ovo grdno djelo, priznajući, da je tu počinio »sasvim nepromišljenu ludoriju«.[1])

Ali je ipak tu »ludoriju« opetovao, kad je god mislio, da će mu služiti kao oružje u borbi »proti tmini klerikalizma«. Tako je opet lanjske godine izdao knjigu: »O problemu čovjeka«, pa je u ilustracijama na tabli III. majmunskom embrionu nasadio ljudsku glavu, a ljuskom embrionu nasadio majmunsku glavu — za dokaz, u kakovu su blizom srodstvu čovjek i majmun. Namah su mu to učenjaci predbacili, megju prvima glasoviti zoolog *dr. Brass*. Na njega se je Haeckel po svom običaju žestokim pogrdama oborio u »Staatsbürgerzeitung« (Berlin 25. II. 1908.) No Brass mu je mirno odgovorio: »Protiv izjave Ernsta Haeckela, koja mi je slučajno dopala ruku, i u kojoj sam proglašen »drskim lašcem«, moram svoje tvrdnje ne samo opetovati, nego ih još bolje potkrijepiti: Haeckel ne samo da je pogriješno prikazao stanje razvoja čovjeka, majmuna i drugih sisavaca, da svoje hipoteze potkrijepi, nego je iz znanstvene natražnjosti uzeo figuru makaka (vrst majmuna), odstranio joj rep i od nje napravio hylobata.

[1]) »Eine höchst unbesonnene Thorheit«. Tako piše u: »Apologetisches Schlusswort« svoje antropogenije.

Protiv znanosti počinio je najveći zločin, kakav se samo pomisliti može za jednoga istraživača. Dokaz istinitosti sâm potvrdit ću u ilustrovanoj brošuri koju ću skoro izdati: »Unkenntnis oder Fälschung? Haeckels neueste Embrionenbilder.« *Dr. Brass.*

A taj šarlatan, kojemu su učenjaci kao Chwolson, His, Wundt, Paulsen, dokazali najsramotnije neznanje ne samo u filosofskim nego i u prirodoznanstvenim pitanjima, jest »glavni stjegonoša u borbi proti tmini klerikalizma«, t. j. glavni vogja današnjeg bezvjerstva. Njegovi pristaše, koji su se nedavno u Njemačkoj organizovali u t. zv. »monističnom savezu«, broje na stotine tisuća u modernoj inteligenciji; *Bebel* ga je svečano proglasio »filosofom socijalne demokracije« — a hrvatski naprednjaci trude se, kako čujemo, oko hrvatskog prijevoda njegovih knjiga.

Još jedan zatoran sud o Haeckelu. — Kolovogja moderne psihologije, prof. dr. *W. Wundt*, izdao je nedavno svoje najnovije djelo: »Systematische Philosophie«, gdje govori strahovitom ironijom o »papi monistâ i slobodnih mislilaca«. Megju inim veli (str. 124. sl.): »Haeckelova filosofija kreće se u nizu nedokazanih tvrdnja i nejasnih analogija. Uza sve moderne aluzije misli čitatelj, da tu govori čovjek iz starodrevnih vremena prije Heraklita, kad je metafisika još bila u svom pjesničkom stadiju, kad nijesu još bili otkriveni zakoni strogog logičnog mišljenja, i pozitivna je znanost još živjela svoje djetinsko doba. Ali baš radi tih svojstava imaju Haeckelovi »Welträthsel« nekakvu tipičnu vrijednost. Jer ova nam knjiga pruža upravo uzoran primjer, kamo će doći čovjek, koji ne mari za to, što su misaoni ljudi prije njega našli, nego koji si gradi svoj nazor o svijetu po vlastitom ukusu. *Njegova će filosofija uvijek s nova početi sa pjesništvom i mitom. Bit će to više manje nejasan produkat, što sastoji od slobodnih izmišljotina i napola zaboravljenih mitâ, nekakva primitivna filosofija u novom ruhu, okičena nekim ornamentima moderne znanosti.* Drugi su ljudi obično tako oprezni, te čuvaju za se ovakove fantastične izlete u carstvo metafisičkih spekulacija. *Haeckel se pako nije žacnuo, da preda javnosti svoj slobodno izmišljeni sistem.* I nije čudo, što se je našlo toliko ih slično »prosvijetljenih«, kao što je Haeckel, kojima baš ne smetaju dosadašnje tečevine ljudskoga duha, i koji u Haeckelovim izmišljotinama nalaze odraz svojih vlastitih fantazija«.

Ne bi se dala pisati zatornija kritika o knjizi, koja hoće da riješi sve zagonetke svijeta sa »najmodernijeg« stanovišta, i koja hoće da za uvijek obori vjeru u Boga Stvoritelja i Spasitelja. A ova knjiga Haeckelova — »Svjetske zagonetke« — jest protuevangjelje, kojim »slobodna misao« hoće da uništi kršćanstvo i da gradi novi poredak svijeta na ateističkom temelju.

Protestanski učenjak o odmetniku Hoensbroechu. — Zagrebački apostat *Antun Schlegel* — već davno poznat kao suradnik »Pokreta« — izjavio je onomadne, da »vrlo ljubi i štuje grofa Hoensbroecha«, samo »duboko žali, što mu nije ni iz daleko dorastao« (sr. »Hrvatstvo« ov. god. br. 265.).

Zanimivo je čuti karakteristiku toga nesretnoga odmetnika, kojega Schlegel toliko »ljubi i štuje«, i to iz pera jednoga od najglasovitijih danas *protestantskih* učenjaka i književnika, *dra Viktora Naumanna*; on je jamačno u toj stvari nepristran, jer kao protestantu mora mu biti simpatičan čovjek kao Hoensbroech, koji je od katoličkog svećenika postao najbjesniji protestantski agitator.

Naumann je god. 1903. kod Manza u Regensburgu objelodanio prvo izdanje svoje knjige; »Quos ego!« u kojoj je kritički prorešetao Hoensbroechove knjige o papinstvu i o katoličkom moralu, te mu s velikom znanstvenom spremom dokazao upravo bezbroj zlobnih iskrivljenja, plagijata, sramotnih laži i kleveta.

Na koncu svoje opsežne knjige od 497 strana svodi Naumann cijeli rezultat svojih istraživanja na ove riječi: »*U čitavoj historičkoj literaturi, dapače u sveukupnoj literaturi uopće, u koliko mi je poznata — pa mogu po istini kazati, da sam vrlo mnogo čitao — nijesam našao nijedne knjige, koja bi bila napisana ma samo iz daleka tolikom frivolnošću i bezdušnom zlobom, kao što Hoensbroechova knjiga o katoličkom moralu.* Može se dapače reći, da je prvi dio Hoensbroechovog pamfleta o papinstvu još bezazlen prema ovoj knjizi. Jer tamo nastoji Hoensbroech samo da iskrivi povijest papinstva, ovdje pako blati moralnu nauku katolicizma najnižim sredstvima. *Ta knjiga Hoensbroechova znači porugu na svako pošteno istraživanje istine, pa moramo iskreno žaliti, što je našla toliko hvalitelja*«. Tako ovaj protestanat.

A megju hvaliteljima toga besramnoga patvoritelja i klevetnika, kojega evo i sami pošteni protestanti osugjuju, nalazi se i današnji pokretaški suradnik Antun Schlegel, od kojega smo se jednoć boljemu nadali. Ali staro je iskustvo: najdublje padaju baš apostati. To potvrgjuju Hoensbroech i Schlegel.

Sedam mršavih krava Farvonovih. — Čitav se je niz biblijskih izvještaja, koje je protuvjerska »znanost« proglasila bajkama, zadnjih godina sjajno potvrdio iskopinama u Egiptu, Asiriji i Babilonu. No najveću je senzaciju probudilo u naučnom svijetu jedno otkriće glasovitog arheologa prof. *Brugscha*, istoga, koji je prije 27 godina u egipatskom gradu Tebenu našao mumiju faraona Menephte, za čijeg su kraljeva-

nja židovi prošli kroz crveno more. Sada je Brugsch otkrio hieroglife, koji sadržavaju historijski izvještaj o onih sedam plodnih i sedam gladnih godina, što ih je Josip prorekao faraonu, tumačeći njegov san o sedam debelih i sedam mršavih krava. (Genez. 41, 1. ss.) Dosada nije bilo drugog izvještaja o toj stvari, osim što pri povijeda sv. pismo, a njemu bezvjerski učenjaci nijesu htjeli vjerovati. Sada mogu svi egiptolozi u otkrivenom natpisu točno čitati, kako se je sve ono dogodilo, o čem govori Mojsije u prvoj knjizi pentateuha. Kroz sedam godina naime nije bilo onih poplava Nila, koje su za cijeli Misir uzrokom plodnosti. Uslijed toga nastala je glad, i epidemije harale su po egipatskom narodu. Ali se nevolja ublažila zalihom žita, što ga je faraon po savjetu Josipovu dao skupiti u ogromnim žitnicama. Našlo se i tragova tih žitnica na raznim mjestima. Ujedno su otkriveni hieroglifi potvrdili i *vrijeme*, koje navodi sv. pismo za te dogagjaje. Prof. Brugsch sâm piše o tom: »Mi znamo sada, da je vrijeme onih sedam gladnih godina počelo god. 1700. prije Krista, i prema tome znamo sada pomoću hieroglifâ, da je historijska činjenica onaj izvještaj sv. pisma, što su ga mnogi držali za bajku«.

I tu se opet potvrgjuje, što je najveći danas antropolog, *Ivan Ranke*, rekao: »Iskustvo nas je uvijek učilo, da se svi *stalni* rezultati znanosti sudaraju sa sv. pismom. Proti njemu vojuju tek nestalne hipoteze«.[1])

Stališka borba socijalne demokracije. — Sredstvo, kojim će doći socijalna demokracija do svog cilja, proglasio je Marx parlišku borbu. Po toj borbi proletarijat upotrebljava svakojaka sredstva (dakako i nasilna) protiv svakog protivnog stališa. Nu kako najbolje po plodu možemo suditi o vrsti stabla i po učinku o vrijednosti uzroka, tako i ovdje po učincima te borbe o njezinoj vrijednosti i opravdanosti.

O tim učincima izrazuje se poznati švicarski zadrugar dr. Müller u svome djelu »Die Klassenkampftheorie« ovako: »Nauka o stališkoj borbi je konačno kriva, da se radnički pokret izragja u anarhizam, te da vogje socijalne demokracije i zadrugâ ne mogu više nikada postati gospodarom anarhističnih struja. Postoji ne samo logika misli, nego i logika činjenica.«

Što je prouzrokovala stališka borba? Ogorčenje gori i doli, amo i tamo, te je već otešćano sporazumljenje stališâ, koje se jedino onda može postići, kada iščezne nauka o stališkoj borbi. Viče se proti sebeljublja kapitalistâ a proklamira se ogoizam proletarijata. Ali sebeljublje ili egoizam bio kod kapitalistâ ili proletarijata — djeluje uvijek antisocijalno i ne može nikada vrijediti kao pokretna sila za

[1]) Sr. »Hrv. Straža« IV. 475. i 477. II. 155,

novi položaj stvari, kod koga ne smije biti gospodujućim temeljnim zakonom egoizam, nego socijalno uvjerenje. Time se očevidno stališkom borbom ruši svakoj organizaciji njezin temelj, na kome mora počivati, želi li biti jaka i trajna. Stoga opravdano iznosi glasoviti züriški pedagog u svojoj knjizi: »Christentum und Klassenkampf« (Zürich, 1908): »Osvećuje se buntovna vrst socijalističke propagande i time, što pobugjuje u masama instinkte, koji natjeravaju ljude protiv sebe i unutar njihove zajednice interesa, te im ubijaju njihovu dublju savjest i time uopće ruše i ne odgajaju moralne sile, koje su neophodno nužne za svaku trajnu organizaciju« (str. 148).

Stoga se i čuje sa strane praktičnih radničkih vogja: »Dandanas u prvom redu ne trebabamo praktičnih reforma, nego novi etički motiv za isti radnički pokret.« Ovakovih motiva ne će nikada ondje naći, gdje se površno promatraju stvari i ne će da priznadu vječne istine, nego se hoće dapače da zatajazi onaj izvor, iz koga proističe svaki idealizam, a taj izvor je vjera, kršćanstvo. Upravo kršćanstvo je najmoćniji socijalni faktor, jer ono postavlja ondje polugu, gdje i treba postaviti, na centrum čovjeka, na njegovo srce, te od iznutra preobražuje čovjeka i usagjuje mu tu misao ljudske solidarnosti. Stoga bolji se put ne može niti pokazati niti otvoriti nego li to čini kršćanstvo. — Nu čujmo ragje Förstera: »Moje je tvrdo uvjerenje, da će radnički pokret ne samo obzirom na više stvari, nego takogjer i radi svoje vlastite organizacije biti prisiljen, da etička načela postavi opet na oltar, odakle ih je zbacio marksizam — i baš radi toga bit će im nužno, da opet bude ćutljiv spram kršćanske vjere . . .« (Str. 153.)

Njemačko društvo »Kozmos«. — Ovo društvo postoji već nekoliko godina, i ima cilj, da znanost popularizira. Ali kako? Ono popularizira jedino häckelizam. Društvo ima u tu svrhu i svoje putujuće govornike, kojima je dakako sve znanje prikazivati postanak čovjeka od praživotinje. Pošto društvo broji megju članovima i nekoje osobe sa zvučnim naslovima, a i sama uprava društva pokazuje mnogo rada u stvaranju i širenju svojih brošura, nije čudo, da mu mnogi nasijedaju. Ovo vrijedi osobito za naše naprednjake, koji mnogo i pohlepno znadu segnuti za ovim brošurama, da onda to prikažu kao svoju originalnost poput židova, koji se i zaklinju nad robom u dućanu, kad ih tko pita o izvrsnosti ili originalnosti.

Katoličko novinstvo njemačkih katolika. — Katolička njemačka štampa datira svoju današnju znamenitost od kulturkampfa, i ako je i prije postajala. Osim »Augsburger Postzeitung« je najstariji kat. list »Westfälischer Merkur« (od

1822) u Münsteru. »Mainzer Journal« i »Das deutsche Volksblatt« u Stuttgartu izlaze od 1848, »Kölnische Volkszeitung« od 1860, »Essener Volkszeitung« od 1867, »Germania« od 1871. Ovima se pridružuje mnoštvo pokrajinskih listova. Izmed znatnijih časopisa postoji »Der Katholik« od 1821, »Historisch-politische Blätter« od 1838, »Die alte und neue Welt« 1867, »Der deutsche Hausschatz« 1885, — »Hochland« 1903. — Broj katoličkih političkih i crkveno političkih časopisa u njemačkom carstvu je ovako porastao: g. 1880: 186; 1890: 272; 1900: 419; 1908: oko 480. Broj pretplatnikâ ovih časopisa bio je: g. 1880: 596·000; 1890: preko 1,000.000; g. 1900: 1 524.000: 1908; preko 2 milijuna. K ovome treba pribrojiti nabavljače zabavnih i religioznih listova: 1900: 1,073.000, 1908: 1,500.000. U ranjskoj pokrajini broj je pretplatnika kat. novina oko 775.000 (prama 452.000 g. 1900.)

Iseljivanje. — Kako čitamu u glasniku bečkog centr. društva s. Rafaela za zaštitu iseljenika, u prvoj se četvrti ove godine iselilo iz Austrije preko Bremena 2394, Hamburga 2817, Antverpena 2746, Trsta 840. Oko 5 tisuća osoba poslužilo se je zaštitom društva. Ovo društvo svakoga služi badava; ima svoje agente u svim ovećim lukama i mjestima, te su pri ruci iseljenicima kod promjene novca i inim brigama, vode ih u crkve i upućuju. Iz Istre neka se obrate svi interesanti na Frana Volarića, kurata u Korniću p. Punat, otok Krk, iz Dalmacije na dra. Alfirevića u Spljetu.

A dokaz? — G. Petar Valjavac (Osijek) piše u sv. 1. »Nastavnog Vjesnika« ovo: »Sokrata su i u staro i u novije doba veoma štovali: pogani kao heroja, a *kršćanski svijet kao sveca*«. (Mi podcrtasmo.) Čime to dokazuje? — Ničim. Ili valjda time, što nadodaje tobože duhovito: »Erazmo došao bi često u napast te poviknuo: »Sancte Socrate, ora pro nobis!« — Lijepo, što ne? Jednako bi mi zavapili za g. Valjavca: »Sancta Logica, ora pro eo!« Zar time zlo postupamo? Pametnije bi bilo, da gdjekada i neka gospoda bolje pričvrste zube radi jezika.

Leonovo društvo.

1. Senjski i modruški vikarijat o »Leonovu društvu«.

Broj 798.

Radosno saopćujem čč. braći svećenicima, da je u srcu biskupije u starodrevnom Senju osnovano »Leonovo društvo«. Mislim, da mi nije potrebno razlagati o plemenitoj svrsi tog društva, jer je to svakomu dobro poznato. Vi znadete, časna braćo, da samo onaj svećenik ispunja posvema svoju zadaću, kojemu je srce puno ljubavi spram Boga i bližnjega, al koji je snabdjeven i potrebnim znanjem. Ako se znanje ikada zahtijevalo od svećenika, to se zahtijeva danas, kad se učeno i neuko združilo u borbi proti sv. vjeri. U »Leonovom društvu«, čč. braćo, naći ćete jedno i drugo: oplemeniti si um i srce. Preporučam Vam stoga najtoplije ovo društvo i njegovo glasilo »Hrvatsku Stražu«, koja niz već godina vješto i neustrašivo stoji na braniku sv. nam vjere! Da se pak svaki od čč. braće osvjedoči još bolje o svrsi društva, šilje se svakomu po jedan primjerak pravila »Leonovog društva«.

U Senju, dne 24. listopada 1908.

Kapitularni vikar,
Roko Vučić, v. r.
biskup helenopolitanski.

U Novom, dne 24. listopada 1908.

Kap. vikar,
Monsg. Mate Cvetko.

2. Bratska riječ.

Slavno ravnateljstvo!

Slovenska »Leonova Družba« z veseljem pozdravlja ustanovitev bratskega hrvatskega »Leonovega Društva«. V hrvatskem »Leonovem Društvu» vidimo prvo znatnejšo hrvatsko znanstveno organizacijo na odločno katoliškem temelju. Zato smo prepričani, da bode hrvatsko »L. D.« pospeševalo kulturno organizacijo med katoliškimi Hrvati in s tem pri Hrvatih pripravljalo pot kulturni vzajemnosti katoliških Jugoslovanov. Zato želimo, da bi bila med slovenskim in hrvatskim »Leonovim Društvem« kar najtesnejiša zveza in da bi obe društvi z druženimi silami delali v obrambo i napredek katoliške misli med Slovenci in Hrvati.

V ta namen želimo slavnemu ravnateljstvu in celemu »L. D.« mnogo blagoslova božjega i najboljših vspehov.

Z odličnim spoštovanjem in prisrčnim pozdravom.

V Ljubljani, dne 12. okt. 1908.

Za slov. »L. D.«

Dr. Josip Gruden, t. č. predsednik. — Dr. Fr. Grivec. t. č. tajnik.

3. »Službouljudno« — bez kvačice.

Broj 206.

Slavnoj upravi »Leonovog društva«
u Senju.

Na velecijenjeno pismo od 6. oktobra 1908, glede zamjene publikacija »Jugoslavenske akademije» sa izdanjima toga slavnoga društva, čast nam je odgovoriti na temelju zaključka skupne sjednice od 19. o. mj., da će Akademija o molbi toga slavnoga društva

konačno moći odlučiti istom onda, kada vidi, što će društvo izdavati.

U Zagrebu, dne 21. oktobra 1908.

Za Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti.

Tajnik:

Dr. Fran Vrbanić.

4. Glasilo »Leonova društva«.

Na prvoj je glavnoj skupštini »L. D.« odregjeno, da će od g. 1909. glasilom »L. D.« biti »Hrvatska Straža«, koju će utemeljitelji i počasni članovi dobivati besplatno, a ostali za po cijene.

Uredništvo želi čuti mnijenje sviju članova »L. D« o »Hrvatskoj Straži«, pa moli sve članove, da mu jave sve svoje želje i primjedbe. Ujedno moli sve članove »L. D.« i pretplatnike »Hrv. Str.«, da šo prije jave svoje želje i primjedbe. Ujedno moli se članove »L. D.« i pretplatnike »Hrv. Str.«, da što prije jave: *žele li, da »Hrv. Str. izlazi kao i do sada ili da počinje godište u listopadu, a završuje u lipnju.*

5. Clanarina.

Utemeljitelji se »L. D« umoljavaju, da članarinu svoju uplate do konca 1909, redoviti članovi i podupiratelji do 1. listopada 1909. Nego kako se bez sredstava ne može ništa, preporučuje se vruće svima, da se požure s članarinom.

6. Zaklada za mlade pisce

morala bi se osnovati odmah. Već su neki pokucali na — praznu blagajnu. Braćo i prijatelji, dajmo otkinimo od svojih usta, da uzmognemo poduprijeti mlade pregaoce. Sve ćemo darove za zakladu objaviti u »Hrv. Str.« Sav novac za »L. D. prima blagajnik *dr. Ante Lončarić*, profesor bogoslovlja, Senj.

7. Novi članovi.

Počasni član: presv. g. dr. Ivan Šarić, biskup, Sarajevo. (Pogrješno izostavljen u zadnjem izvještaju.)

Utemeljitelji: Dr. Juraj Posilović, nadbiskup, Zagreb (pl. 150 kr.); msgr. Mate Cvetko, kap. vikar, Novi; dr. Josip Frančišković, tajnik, Novi; Vinko Butorac, ž. up., Jablanac.

Redoviti članovi: Nikola Mašić, ž. up., Š. Kula; O. P. Grabić, profesor, Zaostrog; Blaž Petrović, Rijeka; Ivan Pindulić, Rijeka; Ljubomir Bačić, mladom., Pločice (Gruž, Dalm); Anton Petriš žup., Rab; Mate Matejčić, G. Kosinj; Franjo Ljubičić, Bakar; Ivan Masten, D. Kosinj; Stjepan Butura, duhovnik, Zagreb; dr. K. Dočkal, prof., Zagreb; Lovro Vidas, žup., Klanac.

Podupiratelj: kan. Mate Marušić, Rijeka.

